

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

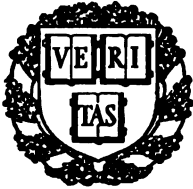
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

C791.10

Harvard College Library

From the
CONSTANTIUS FUND

Bequeathed by
Evangelinus Apostolides Sophocles

Tutor and Professor of Greek
1842-1883

For Greek, Latin, and Arabic
Literature

**QUINTI SEPTIMI FLORENTIS
TERTULLIANI
QUAE SUPERSUNT OMNIA.**

EDIDIT

FRANCISCUS OÉHLER.

Tomus II.

CONTINENS LIBROS POLEMICOS ET DOGMATICOS.

**LIPSIAE
T. O. WEIGEL.
MDCCLIV.**

~~III. 4850~~

C791.10

Constantius fund.

7
d
8

INDEX LIBRORUM QUI HOC TOMO CONTINENTUR.

	pag.
1. De Praescriptione Haereticorum	1
2. Adversus Marcionem Libri V	45
3. Adversus Hermogenem	337
4. Adversus Valentinianos	381
5. De Carne Christi	423
6. De Resurrectione Carnis	465
7. De Anima	553
8. Adversus Praxean	651
9. Adversus Iudaeos	699

<i>Fragmenta</i>	742
<i>Libri Suppositicii</i>	748
<i>Indices.</i>	

DE
PRAESCRIPTIONE
HAERETICORUM.

In scripturae discrepantia verbis Tertulliani subiecta

- A** significat librum Agobardinum (*Aß* ex collatione Steph. Baluzii, *Aφ* ex collatione Hildebrandi).
- B** - - Leidensem.
- C** - editionem principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI. Signum *mg.* additum denotat scripturam ex margine libri prolatam.
- a** - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV. Signum *mg.* additum notat scripturam ex margine libri prolatam.
- b** - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL. Gelenius huic libro adhibuit codicem scriptum Masburensem.
- c** - - Iacobi Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX. Pamelius usus est, praeter unum Vaticanum, codice scripto Io. Clementis.
- d** - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

PRÆSCRIPTIONE HAERETICORUM*.

¹ Condicio praesentium temporum ² etiam hanc ³ admonitionem provocat nostram, non oportere nos mirari super ⁴ haereses istas, sive quia sunt, futurae enim praenuntiabantur, sive quia fidem quorundam subvertunt, ad hoc enim sunt, ut fides habendo ⁵ temptationem ⁶ haberet etiam probationem. Vane ergo et ⁷ inconsiderato plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum haereses valeant.

Cap. I.

Math.
VII, 15 seqq
XXIV, 4.
11. 24.
1 Cor. XI, 1

** DE PRÆSCRIPTIONE HAERETICORUM *codex Paterniacensis, hodie Seletstadiensis bibl. B. Rhenani, et liber Agobardi, in quo legitur INCIPIT DE PRÆSCRIPTIONE HAERETICORUM. LEGE FELICITER. DE PRÆSCRIPTIONIBVS habet codex n. 527. bibl. Magliabechianae. DE PRÆSCRIPTIONIBVS HAERETICORVM BC., codex n. 13. bibl. Laurentianae (cf. Bandini Catal. tom. I. p. 764.) et cod. 55. eiusdem bibliothecae (cf. Bandini Catal. tom. III. p. 318.), codex bibl. Magliabechianae n. 525., et codex bibl. Corbeiensis, teste vet. catalogo in Maii Spicil. Rom. V, p. 203. Is. Trithemius citat DE PROSCRIPTIONIBVS HAERETICORVM. Editi libri, praeter (d.), habent DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSUS HAERETICOS.*

Cap. I. 1. condicio Aß. 2. fratres etiam ab. Fr. Iunius cit. cap. 29. 3. ammonitionem BCab. 4. heresis A. 5. temptationem A. ubique. 6. haberet ABCab. habeat c., ex libro Clementis. 7. inconsiderato Aß. rato Aq. inconsiderate reliqui.

* DE PRÆSCRIPTIONE HAERETICORUM.] Talis est in vetustissimo exemplari huiusce libri titulus, quem et ab auctore inditum fuisse arbitramur. Praescriptionem haereticorum dicit, quia praescribimus haereticis hoc ipso quod sint haeretici, quibus hanc unam exceptionem opponimus, quod adversus regulam dogmata proferant; itaque ut minime audiendos ab omni disputatione submoremus. Non agitur hic de alia praescriptione. Ipse Tertullianus primo adv. Marcionem libro [cap. 1] „Alius, inquit, libellus hanc gradum sustinebit adversus haereticos etiam sine tractata doctrinarum revincendis, quod hoc sint de praescriptione novitatis.“ Ergo praescriptio haereticorum est praescriptio novitatis, et minus recte hactenus edi-

tum fuit DE PRÆSCRIPTIONE ADVERSUS HAERETICOS. Ea loquendi forma dixit praescriptionem haereticorum, qua Iuris Auctores praescriptionem idoli, praescriptionem fori, praescriptionem temporis, praescriptionem rei iudicalae. (Rigalt.) „Praescriptionem haereticorum“ dixisse Tertullianum puto „praescriptionem adversus haereticos,“ ut alibi dicit „exhortatio castitatis“ pro „exhortatio ad castitatem“, et similia; cf. adnot. ad inscr. libri De Exhort. Cast. Ipse Tertull. De Carne Chr. cap. 2 „Sed plenius eiusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses alibi jam usi sumus.“ In reliquis recte Rigaltius. De vocabulis praescriptio et praescribere cf. adnot. ad Apolog. cap. 7.

⁸Quantum, si non fuissent? Cum quid sortitum ⁹est ut omnimodo ¹⁰sit, causam accipit ob quam sit. ¹¹Haec vim ¹²consequitur per quam sit, ¹³ne esse non possit.

Cap. II.

Febrem denique^a inter ¹ceteros mortiferos et ²cruciariorum exitus ³erogando homini deputatam neque quia est miramur, est enim, neque quia ⁴erogat^b hominem, ad hoc enim est. Proinde haereses ad languorem et interitum fidei productas si expavescimus ⁵hoc posse, prius est ut ⁶expavescamus hoc eas esse, quae dum sunt, habent posse, et dum possunt, habent esse. Sed enim febrem ut malum et de causa et de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quam miramur et, quantum in nobis est, praecavimus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. ⁷Haereses vero mortem aeternam et maioris ignis ardorem inferentes malunt quidam mirari quod hoc possint ⁸quam devitare ne possint, cum habeant devitandi potestatem. Ceterum nihil ⁹valebunt, si illas tantum valere non mirentur. ¹⁰Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur^c, aut quia scandalizantur, ideo mirantur ¹¹quasi quod tantum valeant ¹²ex aliqua veniat veritate. Mirum scilicet, ut malum vires suas habeat; nisi quod haereses apud eos multum ¹³valeant qui in fide ¹⁴non valent. In pugna pugilum et gladiatorum plerumque non quia fortis est vincit ¹⁵quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille qui victus est nullis viribus fuit: adeo idem ille victor, bene valenti postea ¹⁶comparatus,

8. Quantum si non fuissent? Cum quid (quod edit. Rhenano a. 1539.) Ad., edit. Rhenani a. 1539. „consentientibus vetustis exemplaribus.“, et liber Divionensis teste Rigallio. quantum si non fuissent quod B., et Valicanus. quantum non valerent, si non fuissent: cum quod ab. quantum sint: cum quod (quid c.) Ce. non quantum sint: cum quod Latinus. quantum sint, fuissent Cmg. quantum si non essent: cum quod Fulv. Ursinus. 9. est ut omni Aad. est omni reliqui. 10. sit sicut causam BCabc. 11. Haec vim Ad. hic vim B. sic vim reliqui. 12. consequatur Fulv. Ursinus. 13. nec esse non BCa. ne esse non bc. necesse ut Fulv. Ursinus.

Cap. II. 1. ceteros om. Acp. 2. cruciarios liber Io. Clementis. 3. aegrotando hominem A. 4. aegrotat A. 5. hoc posse A. hoc eas posse reliqui. 6. expavescantur liber Clementis. 7. Haeresis A. 8. quam devitare ne possint om. A. 9. valebit A. 10. Etenim c. 11. quasi quod d. quod quasi A. quod quam sed B. quod reliqui. 12. ex aliqua veniat veritate Ad. ex aliqua veniant veritate B. quasi ex aliqua veritate veniant reliqui. 13. valeant Ad. valent reliqui. 14. parum valent liber Clementis. 15. quis aut quia non potest vinci om. A. 16. comparatus B., pro more.

Cap. I. a. Quantum si non fuissent? Si mirantur, inquit, quod tantum haereses valeant, quantum mirarentur, si omnino haereses non fuissent? Quod sane maiore multo admiratione dignum foret, cum Spiritus Sanctus futurus praedixerit, nec falli poterit. (Rigall.) Dato semel quod haeresis sit nemo prudens mirabitur quod multorum fidem subver-

terit; haec enim haeresis operatio, haec vires, ut fidei adversetur et eam subvertat. (Ludov. de la Cerda).

Cap. II. a. denique] Id est adeo. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 42.

b. erogat] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 6.

c. in scandalum subministrantur] In scandalum prolabantur.

etiam superatus recedit. Non aliter ¹⁷haereses de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes, si in bene valentem fidem incurrant.

Solent quidem isti ¹infirmiores^a etiam de quibusdam personis Cap. III.
²ab haeresi captis aedificari in ruinam. Quare illa vel ille fidelissimi ³et prudentissimi et ⁴usitatissimi in ecclesia in illam partem transierunt? Quis hoc dicens non ipse sibi ⁵respondet neque prudentes neque fideles neque usitados aestimandos quos haereses poterint demutare? Et hoc mirum, opinor, ut probatus ⁶aliqui retro postea excidat? Saul, bonus prae ceteris, ⁶livore postea evertitur. David, vir bonus secundum cor domini, postea caedis et stupri reus est. ⁷Solomon, omni gratia et sapientia donatus a domino, ad ⁷idolatriam a mulieribus inducitur. Soli enim dei filio servabatur sine delicto permanere. Quid ergo, si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus ⁸a regula fuerit, ideo haereses veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo ¹⁰est sapiens, ¹¹nemo fidelis, nemo maior^b, ¹²nisi Christianus. Nemo autem Christianus, Math. X, 22.
nisi qui ad finem usque perseveraverit. Tu, ut homo, extrinsecus unumquemque nosti. Putas quod vides. ¹³Vides autem, quousque IV Esdrae VIII, 20.
oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. Homo in faciem, ISam. XVI, 7.
deus in praecordia contemplatur. Et ideo ¹¹contemplatur et ideo II Tim. II, 19.
cognoscit dominus qui sunt ¹⁵eius, et plantam, quam non plantavit, Math. XV, 13.
¹⁴eradicat, et de primis novissimos ostendit: ¹⁷et ventilabrum in Math. III, 12.
manu portat ad purgandam aream suam. Avolent quantum ¹⁸volunt Luc. III, 17.
paleae levis fidei quocunque ¹⁹adflatu temptationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nonne ab ipso domino ²⁰quidam discentium^c scandalizati ²¹deverterunt? Nec tamen propterea

17. haeresis B.

Cap. III. 1. infirmiores A³d. infr. Aq. Sic legerat etiam Rigaltius. missiones reliqui, et liber Divionensis. 2. ad heresis A. adhaeresi B. 3. et om. abcd. 4. usitatissimi Cmgabcd. vetustissimi ABC. liber Vaticanus. versatissimi Latinus. verendissimi alii. 5. respondit Ca. 5b. aliqui Abd. aliqui reliqui. 6. libere A. 7. Solomon Ad. Salomon reliqui. 8. idolatriam ABB. 9. e regula Aq. 10. est sapiens A. sapiens est reliqui. 11. nemo ABC. nisi reliqui. 12. nisi ABCd. Vaticanus, et liber Clementis. nemo ab. 13. Vides autem om. A. 14. contemplatur et ideo cognoscit A. cognoscit reliqui. 15. su Aq. Hildebrandus reponit sui. 16. pater eradicat bcd. 17. et ventilabrum ABCd. Vaticanus. et paleam amybc. 18. volunt ABCa. volent reliqui. 19. adflatu temptationum AB. 20. quidam a. 21. diverterunt B. Vaticanus.

Cap. III. a. infirmiores] Ait Tertullianus haereses de quorundam infirmitatibus habere quod valent. Istas autem infirmitates, hoc est infirmiores istos Christianos, aedificari solere in ruinam,

nampe in haeresin, ab iis quos iam haeresis decepit. (Rigalt.)

b. nemo maior] Nemo in dignitate aliqua aut honore.

c. discentium] Discipulorum. Cf. adnoit. ad De Patient. cap. 2.

ceteri quoque discedendum a vestigiis eius putaverunt, sed qui²² scierunt illum vitae esse verbum et a deo venisse, perseveraverunt in comitatu eius usque ad finem, cum²³ illis, si vellent et²⁴ ipsi discedere, placide obtulisset. Minus est, ²⁵si et apostolum

II Tim. I, 15.
II, 17.
I Tim. I, 20.

eius aliqui ²⁶Phygelus et ²⁷Hermogenes et Philetus et Hymenaeus reliquerunt: ipse traditor Christi de apostolis fuit. Miramur de ecclesiis eius, si a quibusdam deseruntur, cum ea nos ²⁸ostendunt

I Ioan. II, 19.

Christianos quae patimur ad exemplum ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.

Cap. IV.

Quin potius memores simus tam dominicarum ¹pronuntiationum quam apostolicarum litterarum, quae nobis et futuras haereses ²praenuntiaverunt et fugiendas praefinierunt, ³et sicut esse illas non expavescimus, ita ⁴et posse id, propter quod ⁵effugiendae sunt,

Matth. VII, 15.

non miremur. Instruit dominus ⁶multos esse venturos sub ⁶pellibus ovium rapaces lupos. Quaenam istae ⁷sunt pelles ovium, nisi nominis Christiani extrinsecus ⁷b. superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus et spiritus subdoli, ad ⁸infestandum gregem Christi intrinsecus delitescunt? Qui pseudoprophetae sunt, nisi falsi praedicatorum? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri evangelizatores? Qui antichristi interim et semper, nisi Christi rebelles? ⁹Hoc erunt haereses ¹⁰non minus doctrinarum perversitate ecclesiam ¹¹laccidentes quam tunc antichristus persecutionem atrocitate persequetur; nisi quod persecutio et ¹²martyras facit, ¹³haeresis apostatas tantum. Et ideo haereses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur, tam qui in persecutionibus steterint quam qui ad ¹⁴haereses non exorbitaverint. Neque ¹⁵enim eos ¹⁶probabiles intellegi ¹⁷iuvat qui in ¹⁸haeresin fidem ¹⁹demutant;

I Cor. XI, 19.

22. sciverunt B. 23. illis ABCmgabcd. illi C. ille Cmg. 24. ipsis BCab. 25. et si apostolum Aβ. 26. Phygelus cd. phyelus B. Philetus liber Gorziensis. 27. hermoginis B. 28. ostendant d.

Cap. IV. 1. praenuntiationum d. 2. pronuntiarunt Aβ. pronuntiaverunt Aq. 3. et Ad. ut reliqui. 4. et om. d. 5. effugiendae A. fugiendae reliqui. 6. pelle A. 7. sunt om. Aβ. 7b. superficies — — intrinsecus om. B. 8. infestandum Aq. 9. Hoc erunt ABCabc. Hae sint amg. Nunc sunt d. 10. n... num Aβ. no... tum Aq. Hildebrandus vult non tantum. Malim susrom. Ellipsis enim comparativi magis usitatissima est Tertulliano. In B. extat nihilominus. 11. laccidentes A. 12. martyras Acd. liber Clementis. martyres reliqui. 13. haeresis ABcd. Vaticanus. haereses reliqui. 14. heresis Aq. 15. enim om. A. 16. probabiles Acd. probatos reliqui. 17. iuvat Cmgc. iuuet C. 18. heresin A. haeresim reliqui. 19. demutantem Aq. demutatur B.

Cap. IV. e. Instruit dominus] Ad verbum fere hunc locum imitatur B. Cyprianus lib. ad Novatianam haereticum [p. 779. ed. Baluz.]: „Praedixerat quidem, inquit, dominus multos esse ven-

turos sub pellibus ovium rapaces lupos. Qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensu subdolo conspirantes ad infestandum gregem Christi?“ (Pamel.)

sicut ex diverso sibi ²⁰interpretantur, quia ²¹dixerit alibi, Omnia ^{IThess.} examine, quod bonum est tenete. Quasi non liceat omnibus ^{V, 21.} male examinatis ²²in electionem alicuius mali impingere per errorem.

Porro ¹si dissensiones et ²schismata increpat, quae sine dubio ^{Cap. V.} mala sunt, et in continenti haereses subiungit. Quod malis ³adiungat, malum utique profitetur, et quidem maius, cum ⁴ideo credidisse se dicat de ⁵schismatibus et dissensionibus, quia ⁶sciret ^{ICor. XI, 18sq.} etiam haereses oportere esse. Ostendit enim gravioris mali ⁷conspetu de levioribus se facile credidisse, certe non ut ideo ⁸de malis crediderit quia haereses bonae essent, sed uti de peioris quoque notae ⁹temptationibus praemoneret non esse mirandum ¹⁰quas diceret ¹¹tendere ad probabiles ¹²quosque manifestandos, scilicet quos non potuerint depravare. Denique si totum capitulum ad ¹³unitatem continendam et separationes ¹⁴coercendas ^{14b}sapit, ¹⁵haereses vero non minus ab unitate divellunt quam schismata et dissensiones, sine dubio et ¹⁶haereses in ea ¹⁷condicione reprehensionis constituit in qua ¹⁸et schismata et dissensiones: ¹⁹ac per hoc non eos probabiles facit qui in ²⁰haereses diverterint, cum maxime diverti ²¹ab eiusmodi ²²obiurget, ²³edocens unum omnes loqui et ^{ICor. I, 10.} ²⁴id ipsum sapere, quod etiam haereses non sinunt.

Nec diutius de isto, si idem ¹est Paulus qui et alibi ²haereses ^{Cap. VI.} inter carnalia crimina ³numerat scribens ad Galatas, et qui Tito ^{Gal. V, 20. Tit. III, 10sq.} suggerit hominem haereticum post primam correptionem recusandum, quod perversus sit eiusmodi et delinquat, ut a semetipso damnatus. Sed ⁴et in omni paene ⁵epistula de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans ⁶haereses taxat. Quarum ⁷opera sunt adulterae doctrinae, haereses dictae Graeca voce, ex interpretatione electio-

20. interpretantur Aβ., pro more. 21. dixerit A. dixit reliqui. 22. in electionem (Aβ)bed. in electione amg., Fulv. Ursinus. iniectione BCa. iniectionē Aq. in lectionem vult Hildebrandus.

Cap. V. 1. si om. A. 2. scismatas Aq. 3. adiungat ABCabd. adiungit c., ex libro Clementis. adingat Fr. Iunius. 4. idem BC. 5. scismatibus A., et sic ubique nihil annotavero. 6. etiam sciret Aq. 7. conspectu A. despectu BCa. prospectu amgbd. 8. de om. Aq. 9. temptationibus A., ubique. 10. quas ediceret a. quasi diceret C. 11. tendere ABCad. impendere amgbc. 12. quoque Aq. 13. veritatem A. 14. cohercendas ABC., pro more. 14b. sapit Aabcd. liber Gorziensis. aptes BC. 15. heresis A. 16. heresis A. 17. condicione Aβ. condicione reliqui. 18. et om. d. 19. et A. 20. heresis A. 21. ab eiusmodi ABCamgd. ad eiusmodi ab. 22. obiurgans BCabc. 23. et docens BCabc. 24. A ipsum bed. ipsum ABCa.

Cap. VI. 1. est Paulus Abcd. et Paulus BC. est et Paulus a. 2. heresis A. 3. enumerat BCabc. 4. et in om. Aq. 5. epistula Aq. epistola reliqui. 6. heresis Aq. 7. opere A.

Cap. V. a. ab eiusmodi] Cf. adnot. ad De Bapl. cap. 12.

Cap. VI. a. haereses dictae Graeca

voce] Exscripsit haec Isidorus Origg. VIII, 3 „Haeresis Graeco ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque sibi

nis qua^{7b} quis sive ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur. Ideo et sibi damnatum dixit^a haereticum, quia et in quo damnatur sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio⁹ indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fide-
Gal. I, 8. liter nationibus¹⁰ assignaverunt. Itaque etiam si angelus de caelis¹¹ aliter¹² evangelizaret, anathema¹³ diceretur a nobis^b. Providerat iam tunc spiritus sanctus futurum in virgine quadam¹⁴ Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis et praestigiis Apelles inductus novam haeresin induxit.

Cap. VII.

II Tim. IV, 3.

ICor. III, 18.
I, 27

Hae sunt doctrinae hominum et daemoniorum, prurientibus auribus natae de ingenio sapientiae¹ saecularis, quam dominus stultitiam vocans stulta mundi² in confusionem etiam³ philosophiae ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiae⁴ saecularis, temeraria interpret divinae naturae⁵ et dispositionis. Ipsae denique haereses a philosophia subornantur. Inde⁶ aetones, et formae^a nescio quae⁷ infinitae, et trinitas hominis^b apud Valentinum; Platonius^c fuerat⁸:

7h. quis sive ad instituendas Cabcd. quis sive instituendas B. quis maxime ad instituendas Aqf. quis maxim.....tuendas Aß. 8. adhaereticum A. 9. inducere cd., cum Isidoro Origg. VIII, 3, 2. et Hrabanus Mauro de Instit. Cleric. II, 58. 10. assignaverunt Aß. 11. aliter om. Aqf. 12. evangelizaverit liber Clementis. 13. dicitur liber Clementis. didiceretur B. 14. Filumene Aß.

Cap. VII. 1. seculi c., ex libro Clementis. 2. in confusionem Abcd. confusione reliqui. 3. philosophiam elegit A. 4. saecularis Aß., pro more. 5. et om. BCa. 6. aetones A. 7. infinitaenis apud Aß. infinitae hominis apud Aqf. Sic legit etiam Rigaltius. aeternitas hominis apud B. et trinitas hominis apud reliqui. 8. fuit B. furor liber aliquis ms., sponsore Theod. Cantero apud Fr. Iunium.

eligat quod melius illi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici et Epicurei et Stoici, vel sicut alii, qui perversum dogma cogitantes arbitrio suo de ecclesia recesserunt. Inde ergo haeresis dicta Graeca voce ex interpretatione electio, qua quis arbitrio suo ad instituenda sive suscipienda quaelibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil ex arbitrio nostro inducere licet, nec eligere quod aliqui arbitrio suo induxerunt.^a Et ex Isidoro transtulit Hrabanus De Instit. Cler. II, 58.

b. anathema diceretur a nobis.] Hieron. in cap. 2. Epist. ad Galatas „Eleganter, inquit, in hoc loco vir doctissimus Tertullianus adversus Apellem et eius virginem Philumenen, quam angelus quidam diabolici spiritus et perversus impleverat, hunc esse scribit angelum cui multo antequam Apelles nasceretur Spiritus Sancti vaticinio sit anathema

per apostolum prophetatum.^a Isidor. l. l. „Apostolos dei habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiam si angelus de caelis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur.“ De Philumene cf. infra cap. 30. Euseb. H. E. V, 13. Augustin. de Haeres. cap. 42. Hieronym. Epist. adv. Ctesiph. p. 477. tom. IV. ed. Bened.

Cap. VII. a. formae] Ideae.

b. trinitas hominis] Cf. Adv. Valentin. cap. 26. De Anima cap. 21.

c. Platonius fuerat] Teste Fr. Iunio Theod. Cantero in codice quodam deprehenderat furor pro fuerat. Videtur fuisse codex non Tertulliani, sed Isidori, qui haec transcripsit Origg. VIII, 6, 22; „Hi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde aetones et formae nescio quae, inde

inde Marcionis deus^d melior de tranquillitate; a Stoicis venerat: et ut anima interire dicatur, ¹⁰ab Epicureis observatur: et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur^f: et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis disciplina est: et ubi aliquid de igneo deo ¹¹allegatur, ¹²Heracleus intervenit. ¹³Eadem materia apud haereticos et philosophos ¹⁴volutatur, ¹⁵idem retractatus implicantur: unde malum, et quare? et unde homo, et quomodo? et, quod proxime ¹⁶Valentinus proposuit, unde deus? scilicet ¹⁷de ^{17b}enthymesi et ¹⁸ectromate. ¹⁹Miserum Aristotelem! qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi, versipellem in sententiis, coactam in coniecturis, duram in argumentis, operariam ²¹contentionum, molestam etiam sibi ²²ipsi, omnia ²³retractantem, ne ²⁴quid omnino tractaverit. Hinc illae fabulae et genealogiae ²⁵interminabiles, et quaestiones infructuosae, et sermones serpentes velut cancer, a quibus nos apostolus refruens nominatim philosophiam ²⁶contestatur caveri oportere, scribens ad ²⁷Colossenses, Videte, ne ²⁸qui ²⁹sit circumveniens vos per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, praeter providentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, et istam sapientiam ³⁰humanam, affectatricem et interpolatricem veritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque ³¹in suas haereses

I Tim. I. 4.
Tit. III. 9.
II Tim. II.
17. 23.

Coloss. II. 1

9. ubi BCabc. 10. Epicurus observatur c. 11. allegatur BC. 12. Heracleus A. Heracleus reliqui. 13. Eadem materiae BCabc. 14. volutatur BCabc. 15. idem A²J. idem reliqui. 16. Valentinianus A. 17. et de BCa. 17b. enthymesi A. 18. tectromate BC. tectromate A. 19. Miserum Abd. inserunt Bac. Vaticanus. sequitur C. 20. aristotelem A. 21. contentione molestam BCa. 22. ipsam A²B. 23. tractantem BC. 24. quid omnino tractaverint A²B. quid non tractaverint Aq. 25. indeterminabiles BCabc. 26. contestatur Ad. testatur bc. et inanem seductionem contestatur reliqui. 27. colossenses Aq. colenses B. 28. qui A²J. 29. sit circumveniens vos ABCab. vos circumveniat cd. liber Clementis. 30. humani B. 31. in haeresis multipartitas A. in suas haereses multipartitas BC.

apud Arium trinitas nominis, et apud Valentinum Platonius furor, quae verba et Tertulliano erant emendanda. Cf. etiam De Carne Chr. cap. 20.

d. Inde Marcionis deus] Cf. Adv. Marc. l. 2. sqq. Isidorus l. I. „Inde Marcionis deus melior de tranquillitate; ab Stoicis deus venerat; et ut anima interire dicatur. Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur, et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis disciplina est. et ubi quid de igneo deo legitur, Heracleus intervenit. Eadem materiae apud haereticos et apud philosophos volutatur, iidem retractatus implicantur.“

e. ab Epicureis observatur] Cf. Apol. cap. 4 et 47. De Resurr. Carnis cap. 1.

f. de una omnium philosophorum schola sumitur] Cf. Augustin. De Civ. Dei XXII, 20. Tertull. De Resurr. Carnis cap. 1.

g. Zenonis disciplina est] Cf. Adv. Hermog. cap. 4.

h. Heracleus intervenit.] Cf. Apolog. cap. 47.

i. de enthymesi et ectromate.] Cf. Adv. Valentin. cap. 10 sqq. Hieron. Comment. in Amos prophetam cap. 3. lib. I. p. 1392. tom. III. ed. Be. I. dicit Valentinum extremum Christum vocare Ἐκτρομα, id est abortivum.

k. interminabiles] Cap. 33. et Adv.

multipartitam ³²varietate sectarum invicem repugnantium. Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et Christianis? Nostra institutio de porticu ³³Solomonis¹ est, qui et ipse tradiderat dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. Viderint qui Stoicum ³⁴et Platicum et dialecticum ³⁵Christianismum protulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post evangelium. Cum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius ³⁶credimus, non esse quod ultra credere ³⁷debeamus.

Sap. Salom.
I, 1.

Cap. VIII.

Venio itaque ad illum articulum quem et nostri praetendunt ad ineundam curiositatem ¹et haeretici inculcant ad importandam

Maub. VII, 7.

²scrupulositatem. Scriptum est, inquit, Quaerite, et invenietis.

Quando hanc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinae suae, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset, ³et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronuntiasset, cum etiam ⁴Ioannes de illo certus esse desisset. ⁵Merito ergo tunc dictum est, Quaerite et invenietis, quando quaerendus adhuc erat ⁶qui adhuc agnitus non erat. Et hoc quantum ad Iudaeos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui

Matth.
XVI, 14.
XI, 2.

Luc. XVI, 29.

habebant ubi quaererent Christum. Habent, inquit, ⁷Moysen et Heliam, id est legem et prophetas Christum praedicantes, secundum quod alibi aperte: Scrutamini ⁸scripturas, in quibus salutem speratis; illae enim de me ⁹loquuntur. ¹⁰Hoc erit, Quaerite et invenietis. Nam et sequentia in Iudaeos competere manifestum est,

Maub. VII, 7.

Pulsate et aperietur vobis. Iudaei retro penes deum fuerant, dehinc eiectione ob delicta extra deum esse coeperunt. Nationes vero

Ies. XL, 15.

¹¹nunquam penes deum, nisi stillicidium de situla et pulvis ex area et foris semper. ¹²Ita qui foris semper, quomodo pulsabit eo ubi nunquam fuit? quam ianuam novit, in ¹³qua nec receptus nec eiectione aliquando? an qui scit se intus fuisse et ¹⁴foras actum, is

32. varietatis C. varietates B. 33. Solomonis A. Salomonis reliqui. 34. et Platicum et dialecticum om. A. 35. Christianismum protulerunt Abcd. Vaticanus. Christianismo protulerunt BC. Christianis praetulerunt a., ex Gorsiensis. 36. quaereremus amg. 37. debeamus Abcd. debemus reliqui.

Cap. VIII. 1. et haeretici — — scrupulositatem om. B. 2. scrupulositatem Ad. curiositatem reliqui. 3. et om. Aβ. 4. Iohannes A. 5. Merito ergo tunc dictum est om. BC. 6. qui adhuc agnitus non erat om. BC. 7. moysen et eliam A. 8. inquit scripturas abcd. 9. loquuntur Aβ. 10. Hic BC. 11. nunquam Aβ. 12. Ita qui ego. 1. qui Aβ. Itaque BC. Itaque qui reliqui. 13. qua (Aψ)BCabc. quam (Aβ)d. 14. foris c. Vaticanus.

Valentin. cap. 3. appellat genealogias indeterminatas.

1. de porticu Solomonis] Etenim apostoli docuerunt in porticu templi Salo-

monis. Act. Apost. cap. 3 et 5. (Ludov. de la Cerda.)

Cap. VIII. a. certus esse desisset.] Hoc est etiam post excessum Iohannis. (Rigalt.)

potius ¹⁵pulsavit, ¹⁶et ostium novit? Etiam, Petite et accipietis, ei competit qui ¹⁷sciebat ¹⁸a quo esset petendum, a quo ¹⁹et erat aliquid ²⁰repromissum, a deo scilicet Abraham, Isaac et Iacob, quem nationes ²¹non magis noverant quam ullam repromissionem eius. Et ²²ideo ad ²³Israël loquebatur: Non sum, inquit, missus, nisi ad ²⁴opes perditas domus ²⁵Israël. Nondum canibus ²⁶iactarat panem ²⁷florum, nondum in ²⁸viam ²⁹nationum ³⁰ire mandabat. Siquidem in ³¹fine ³²praecipit, vaderent ad docendas et ³³tinguendas nationes, consecuturi mox spiritum sanctum ³⁴paracletum, qui illos deductu-
Maub. XV, 24. X, 5. XXVIII, 19.
Ioan. XVI, 13.
 rus esset in omnem veritatem. Et hoc ³⁵ergo illo facit. Quodsi nationibus destinati doctores apostoli, ipsi quoque doctorem consecuturi erant ³⁶paracletum, multo magis vacabat erga nos, Quae-rite et invenietis, quibus ultro erat obventura doctrina per apostolos et ipsis apostolis per spiritum sanctum. Omnia quidem ³⁷domini dicta omnibus posita sunt; ³⁸per aures Iudaeorum ad nos transierant. Sed pleraque in ³⁹personas directab non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

¹Cedo nunc sponte de gradu isto. Omnibus dictum sit, Quae-rite et invenietis; tamen et hic ²expetit sensus certare cum interpretationis gubernaculo^a. Nulla vox divina ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constituantur. Sed in primis hoc propono, unum ³itaque et certum aliquid institutum esse a Christo quod credere omni modo debeant nationes, et idcirco quaerere, ut possint, cum invenerint, credere. Unius porro^c et certi instituti infinita inquisitio ^{3b}non potest esse.

15. pulsavit Ad. pulsabit reliqui. 16. qui ostium Latinius. 17. sciebat Aq., Hildebrandus. 18. a quo sc̄ et petendum Aq. Haec verba non habent BC. 19. et erat (Aß)abcd. erat Aq.BC. 20. repromissum Ad. promissum reliqui. 21. magis non Aq. 22. adeo A. 23. israhel A. 24. isrl̄ (h. e. israhel) A. Israel d. Israelis reliqui. 25. iactarat A. iactabat reliqui. 26. via A. viam reliqui. 27. nationum ABcd. Vaticanus et liber Clementis. gentium vel nationum Cab. 28. remandabat A. 29. finem BCa. 30. praecipit vaderent A. praecipit ut vaderent reliqui. 31. tinguendas AB. 32. paracletum A., pro more. 33. ergo illo ABd. ergo illos C. erga illos reliqui, ex emendatione Rhenani. 34. paracletum A. 35. domini dicta A. dicta domini reliqui. 36. quae per abc. 37. persona A. Probat Hildebrandus.

Cap. IX. 1. Credo Aß. 2. expetit (expedit a.) sensus certare cum interpretationis gubernaculo ABCa. expedit sensu certare cum interpretationis gubernaculo d. Fuls. Ursinus. expetit sensus certae interpretationis gubernaculum amgbc. 3. usque ABCa. utique bcd. 3b. esse non potest Aß.

b. in personas directab] Iudaeorum.

Cap. IX. a. Cedo nunc sponte de gradu isto] Cf. adnot. ad Scorpia. cap. 6.

b. cum interpretationis gubernaculo.] H est cum ratione, cum disciplina rationis, quae sane omnem interpretatio-

nem gubernare debet et in ea semper regnare. Hunc locum eodem sensu tractaverat Irenaeus lib. II. cap. 46. (Rigalt.)

c. porro] De huius particulæ usu apud Tertullianum cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 7.

Quaerendum est, donec invenias, et credendum, ubi inveneris, ⁴nihil amplius, nisi custodiendum quod credidisti, ⁵dum hoc insuper ⁶credas, ⁷aliud non esse credendum, ideoque nec requirendum, cum ⁸id inveneris et credideris quod ab eo institutum est qui non aliud tibi mandat inquirendum quam quod instituit. De hoc quidem si ⁹qui dubitat, constabit ¹⁰penes nos esse id quod ¹¹Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis ¹²praevenio, admonens quosdam nihil esse quaerendum ultra ¹³quae crediderunt id esse quod quaerere debuerunt, ¹⁴ne, Quaerite et invenietis, sine disciplina rationis interpretentur.

Cap. X.

Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit, in re, in tempore, ¹in modo. ²In re, ut quid sit quaerendum consideres in tempore, ut quando, in modo, ut quousque. Igitur quaerendum est quod Christus instituit, ³utique quamdiu non invenis, utique donec invenias. Invenisti autem cum credidisti. Nam non credidisses, si non invenisses, sicut nec quaesisses, nisi ut invenires. Ad hoc ergo ⁴quaerens, ut invenias, et ad hoc ⁵inveniens, ut credas. Omnem prolationem quaerendi et ⁶inveniendo credendo fixisti. Hunc tibi modum statuit ⁷fructus ipse quaerendi. Hanc tibi ⁸fossam determinavit ipse qui te non vult aliud credere quam quod instituit, ideoque nec quaerere. Ceterum si ⁹quia et alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quaerere debemus in quantum possumus invenire, semper ¹⁰quaerimus et nunquam omnino ¹¹credimus. Ubi enim erit finis quaerendi? ubi statio credendi? ubi expunctio inveniendo? Apud Marcionem? Sed et Valentinus proponit, Quaerite et invenietis. Apud Valentinum? Sed et ¹²Apelles hac me pronuntiatione ¹³pulsabit, et Hebion et Simon et omnes ¹⁴ex ordine non habent aliud quo se ¹⁵mibi insinuantes me ¹⁶sibi addicant. ¹⁷Ero itaque nusquam, dum ubique ¹⁸convenio, Quae-

4. dum hoc insuper *Aabcd.* dum insuper *BC.* 5. credas *Ad.* credis *reliqui.* 6. alium *C.* 7. id *om. A.* 8. qui *Ad.* quis *reliqui.* 9. penes nos esse *om. A.* 10. a Christianis institutus est *A.* 11. praevengo *Aacd.* praevengo *BCb.* praevorto *Latinius.* 12. quae *Ad.* quod *reliqui.* 13. ne *om. BCa.*

Cap. X. 1. et in modo *B.* 2. In re — — in modo *om. B.* 3. utique quamdiu (quando *d.*) non invenis (invenis et *abc.*) *Aabcd.* Non extant haec verba in *BC.* 4. quaerens *A.* quaeris *reliqui.* 5. inveniens *A.* invenies *BC.* invenias *reliqui.* 5b. inveniendo credendo fixisti. Hanc tibi modum statuit (statue *amg.*) *amgbcd.* inveniendo statuit *ABCa.* 6. fructus quaerendo fossam *amg.* fructus ipse credendi. Hanc tibi fossam *Fulv. Ursinus.* 7. forsitan *A.* Probat *Hildebrandus.* 8. quae talia tanta *BCa.* 9. quaerimus *ego.* cre *Aß.* cre ... mus *Aq.* quaeremus *reliqui.* 10. credimus *A.* credemus *reliqui.* 11. Appelles *Aß.* 11b. pulsabit (*Aß*)*bcd.* pulsavit (*Aq*)*BCa.* 12. ex *om. Ad.* 13. mi *A.* 14. si *Aq.* 15. adducant *Cabc.* abducant *B.* 16. Ero itaque *bcd.* Et ero itaque *a.* Et erit itaque *BC.* eritque *A.* 17. convenio *ABCad.* convenior *bc.*

Cap. X. a. Ero itaque nusquam] Hoc est nullus ero, nulli me addicam, dum

no et invenietis, ¹⁰et velut si nusquam; quasi qui nunquam apprehenderit illud quod Christus instituit, ¹⁰quod quaeri oportet, quod credi necesse est^b.

Impune erratur, nisi delinquatur; quamvis ¹et errare delinquere est. Impune, inquam, vagatur qui nihil deserit. At enim, ²si quod debui credere credidi, et aliud denuo puto requirendum, spero utique ³aliud esse inveniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram, qui videbar credidisse, aut desii credidisse. Ita fidem meam deserens negator invenior. Semel dixerim: Nemo quaerit, nisi qui aut non habuit aut perdidit. Perdidit unam ex decem ⁴drachmis anus illa, et ideo quaerebat: ubi tamen invenit, quaerere desiiit. Panem vicinus non habebat, et ideo pulsabat: ubi tamen apertum est ei, ⁵et accepit, pulsare cessavit. Vidua a iudice petebat audiri, quia non admittebatur: sed ubi audita est, hactenus^a institit. Adeo finis est et quaerendi et pulsandi et petendi. Petenti enim dabitur, inquit, et pulsanti aperietur, et quaerenti invenietur. Viderit qui quaerit semper, quia non invenit. Illic ⁶enim quaerit ubi non ⁷invenietur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquam aperietur. ⁸Illuc enim pulsat ubi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam ⁹audietur. Ab eo enim petit qui non audit.

Nobis ¹etsi quaerendum est adhuc et semper, ubi tamen quaeri oportet? ²Apud haereticos, ubi omnia extranea et adversaria no-

15. et velut si nusquam ego. et velut si nusquam et d. et velim si nusquam A. et velint sic nusquam Ca. et velim sic nusquam Bb. et velint me sic esse nusquam c. 19. quod quaeri oportet, quod credi necesse est ABcd. quod credi necesse est, quod quaeri oportet Ca. quod quaeri necesse est, quod credi oportet b. Fulv. Ursinus hunc locum sic rescripsit: addicant. Quaerite et invenietis; velut si nusquam et quasi qui nunquam apprehenderit illud, quod Christus instituit, quod credi oportet, quod quaeri necesse est.

Cap. XI. 1. et errare A. errare reliqui. 2. quod si C. 3. et aliud bcd. 4. drachmis Ad., Latinus. dragonis B. didragmis reliqui. 5. et ut accepit Bc. Vaticanus. 6. enim om. Ap. 7. invenitur b. 8. illic bcd. 9. audietur Abcd. auditar reliqui.

Cap. XII. 1. etsi quaerendum est (esset c.) Abcd. et quaerendum est Bc. 2. Noa apud b.

ubique convenio illud Quaerite, illud scilicet de quo dictum est, Quaerite et invenietis. (Rigalt.) Haec mihi fiducia est ut contendam antiquam lectionem *Rhenani restituendam esse: Et erit itaque nusquam, dum ubique conveniet, Quaerite et invenietis, et velint sic nusquam, quasi qui nusquam apprehenderint illud quod Christus instituit., sensamque hunc esse: Dum tot ac tantis assentior quaerendum esse, quaerendi finem non faciam, quod*

maxime optant haeretici, uti quaeram semper cum eis, quasi nondum repererim quod Christus instituit, quod quaeri, quod credere necesse est." (Albaspin.)

b. necesse est.] Instituit Christus quaeri quidem oportere, sed credi necesse esse.

Cap. XI. a. hactenus] Hoc est non amplius. Vid. adnot. ad De Exhort. Cast. cap. 1.

strae ³veritati, ad quos vetamur accedere? ⁴Quis servus cit ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui, sperat? Quis n ab infoederatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum et pendium captat, nisi plane desertor et transfuga et rebellis? E anus illa intra tectum suum ⁵drachmam requirebat, etiam puls ille vicini ianuam tundeat, etiam vidua illa non inimicum, durum, iudicem interpellabat. Nemo ⁶inde instrui potest destruitur; nemo ab eo inluminatur a quo contenebratur. Quae ergo in nostro et a nostris et de nostro, ⁷idque dumtaxat q salva regula fidei potest in quaestionem devenire.

Cap. XIII.

Regula est autem fidei^a, ut iam hinc quid ¹defendamus j fiteamur, ²illa scilicet qua creditur unum omnino deum esse alium praeter mundi ³conditorem, qui universa de nihilo produxit per verbum suum primo omnium ⁴demissum; id verbum ⁵filii eius appellatum, ⁶in nomine dei varie visum ⁷a patriarchis, in j phetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu ⁸patris de virtute in virginem Mariam, carnem factum ⁹in utero eius et ex natum ¹⁰exisse^b Iesum Christum, exinde praedicasse novam le et novam promissionem regni caelorum, virtutes ¹¹fecisse, ¹²cifixum tertia die resurrexisse, in caelos ereptum ¹³sedisse ad dextram patris, misisse vicariam vim spiritus sancti, qui credeat agat, venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitae aeternae et promissorum caelestium fructum et ad profanos ¹⁴iudicandos

3. veritatis A. 4. Qui A. quia B. 5. drachmam ABCabc. 6. inde instrui liber Clementis. vi destrui B. inde strui reliqui. 7. idque cd., ex emenda Rhenani et Latinii. id quo Ap. in quo? A³BCab.

Cap. XIII. 1. defendamus Aamgbd. credamus BCac. 2. illac A³. 3. ditorem ABCmgamgbd. creatorem Ca. 4. demissam Ad. emissum reliqui. filium ABCd. liber Clementis. filius reliqui. 6. eius in nomine b. eum in no Latinus. 7. a patriarchis Ad. patriarchis reliqui. 8. patris dei ABCad. patris c. dei b. 9. et in utero A. 10. exisse Fulv. Ursinus. egisse A. hominem et esse amgbc. 11. fecisse, sedisse ad dextram patris BC. Rhen haec verba ezemisse se dicit codicum fidem seculum. 12. cruci fixum A. cruci reliqui. 13. sedisse ad Abd. sedere ad BCac. 14. iudicandos AB adiudicandos d., ex coniectura Fulv. Ursini.

Cap. XIII. a. Regula est autem fidei] Fides, regula veritatis, *κανὼν τῆς ἀληθείας*, corpusculum veritatis, *σωμάτιον τῆς ἀληθείας* Irenaeo. Quia scilicet in symbolum digesti sunt velut in unum corpus articuli ex quibus constat Christianismus. Hic autem sequitur regula in qua notandum mentionem non fieri sepulturae neque descensus ad inferos, uti nec in ea quam edidit initio libri De Velandis Virginibus, neque item apud Irenaeum. Quasi mentio crucis, hoc est mortis, et sepulturam et descensum

ad inferos includat. Caeterum Adv. Praxeam cap. 2. inter eiusdem gulae articulos legitur „hunc patrem hunc mortuum et sepultum.“ Aunus lib. imperf. de Genesi ad litt. „crucifigi, sepeliri et resurgere.“ (galt.)

b. exisse] Ita reposui ex emenda Fulvii Ursini. Libri veteres habent e quod Rigaltius interpretatur: Hoc est hominis personam induisse o que egisse quae de Iesu Christo fit praedicta.

igni perpetuo, facta utriusque partis^c resuscitatione cum carnis^a restitutione. Haec regula a Christo, ut probabitur, instituta nullas habet apud nos quaestiones, nisi quas¹⁶ haereses inferunt et quae haereticos faciunt.

Ceterum manente forma eius in suo ordine quantumlibet Cap. XIV
quaeras et tractes et omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur¹ vel ambiguitate² pendere vel obscuritate obumbrari. Est utique frater³ aliqui doctor gratia scientiae⁴ donatus, est aliqui inter exercitatos, conversatus⁵ aliqui tecum⁶ curiosus, tecum tamen quaerens⁷ novissime^a ignorare te melius sciet, ne quod non debeas moris, quia quod debeas nosti. Fides, inquit, tua te salvum fecit, Luc. XVII, 42.
non⁸ exercitatio scripturarum. Fides in regula posita est; ¹⁰habet legem et salutem de observatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiae studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certe aut non obstrepant, aut quiescant. Adversus regulam¹¹ nihil scire omnia scire est. Ut non inimici essent veritatis haeretici, ut de refugiendis eis non praemoneremur, quale est conferre cum hominibus qui et ipsi adhuc se quaerere¹² profiteantur? Si enim¹³ adhuc vere quaerunt, nihil adhuc¹⁴ certi¹⁵ reppererunt, et ideo, ¹⁶quaecumque videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt, quamdiu quaerunt. Itaque Math. XV, 1
tu, qui¹⁷ perinde quaeris, ¹⁸spectans¹⁹ ad eos qui et ipsi quaerunt, dubius²⁰ ad dubios, ²¹incertus ad incertos, caecus²² a caecis in foveam deducaris necesse est. Sed cum decipiendi gratia²³ praetendant se²⁴ adhuc quaerere, ut nobis per sollicitudinis iniunctionem tractatus suos²⁵ insinuent, denique ubi²⁶ adierunt ad nos, ²⁷statim quae dicebant quaerenda esse²⁸ defendant, iam illos sic

15. resurrectione c. 16. haeresis B.

Cap. XIV. 1. vel om. B. 2. pendere vel obscuritate om. A. 3. aliqui Ad. aliquis reliqui. 4. donatus, est aliqui d. donatus, est aliquis BCabc. donatus — quid AB. donatus, est aliqui aliquid Aq. 5. aliqui Ad. aliquis Bbc. aliquid Ca. 6. curiosus tamen quaerens BCa. 7. novissime ignorare te melius sciet ego. novissime ignorare melius est reliqui. novissime, ignorare melius est Leopoldus. 8. quia quod debeas nosti om. BC. 9. inexcitatio Aq. 10. habes bcd. 11. nihil ultra scire c. 12. profiteantur Ad. profitentur liber Clementis. confitentur reliqui. 13. adhuc vere Ad. vere adhuc reliqui. 14. certe A. 15. reppererunt Ad.prehenderunt abc. reprehenderunt BC. 16. quaecumque Ad. quodcumque reliqui. 17. perinde Ad. proinde reliqui. 18. spectas Ca. 19. ab eis amg. 20. a dubiis amgd. 21. certus ad incertos c. incertus ab incertis amgd. 22. ad caecos ut in foveam B. ad caecos in foveam c., ex Vaticano. 23. praetendunt cd. Vaticanus. 23b. ad hoc ab. 24. insinuent — — ad nos om. B. 25. audierint A. adierint d. 26. statimque dicebant ABC. 27. defendant ego. defen ... Aq. defendunt reliqui.

c. utriusque partis] Piorum et impiorum.

Cap. XIV. a. novissime] Postremo.

Sic infra cap. 30 „novissime in perpetuum dissidium relegati.“

debemus ²⁸refutare, ut sciant nos non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quaerunt adhuc, nondum tenent; cum autem ²⁹non tenent, nondum crediderunt; ³⁰cum autem nondum crediderunt, non sunt Christiani. At cum tenent quidem et credunt, quaerendum tamen dicunt, ut defendant. Antequam defendant, negant ³¹quod confitentur se nondum credidisse, dum quaerunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quanto magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? Cui veritati patrocinantur qui eam a mendacio ³²inducunt? ³³Sed ipsi de scripturis agunt, et de scripturis suadent! ³⁴Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei, nisi ex litteris fidei?

Cap. XV.

Venimus ¹igitur ad propositum. ²Hoc enim ³dirigebamus ⁴et hoc praestruerebamus ⁵allocutionis ⁶praefatione, ut iam hinc de eo congregiamur de quo adversarii provocant. Scripturas obtendunt, et hac sua audacia statim quosdam movent. In ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. Hunc igitur potissimum gradum obstruimus ⁷non ⁸admittendi eos ad ⁹ullam de scripturis disputationem. ⁹Si haec sunt illae vires eorum, ¹⁰uti eas habere possint, dispici debet, ¹¹cui competat possessio scripturarum, ne is admittatur ad ¹²eas ¹³cui nullo modo competit.

Cap. XVI.

Hoc de consilio diffidentiae aut de studio aliter ineundae constitutionis induxerim ¹⁴, nisi ratio constitit inprimis illa quod fides nostra obsequium apostolo debeat, prohibenti quaestiones ¹⁵inire, novis vocibus aures accommodare, haeticum post unam

¹Tim. VI. 3.
²Tit. III. 10.

28. reputare Ad. 29. non non tenent Ap. nondum tenent Hildebrandus. tenent BC. 30. eum autem nondum crediderunt om. ABC. 31. quod confitentur Ad. quod credunt constantes reliqui. 32. indicunt Semlerus et Leopoldus, nescio unde. 33. ipsi et de c. et ipsi de b. Sed de ipsis B. 34. Aliunde (Unde amg.) scilicet loqui possent — fidei? Aamgd. Aliunde scilicet suadere non possent — fidei. reliqui praeter B., qui habet Aliunde sed possent de rebus fidei.

Cap. XV. 1. ergo B. 2. Huc abc. 3. dirigebam BCa. 4. et hoc praestruerebamus (praestruerebamus A.) Aamgbed. et praestlamus BCa. 5. ad locutionis bc. 6. praefationem BCabc. 7. admittendi eos AqBCab. admittendos eos (Aβ)cd. 8. ullam (Aβ)bcd. illam (Aq)BCa. 9. si haec sunt vires eorum c. sintne illae iris eorum Latinus. 10. uti eas ABD. uti ne eas Ca. anne bc. 11. cum nullo modo competat possessio scripturarum. De admit..... d A. 12. eas Abc. eam d., Fulv. Ursinus. eandem Ca. eadem B.

Cap. XV. a. gradum obstruimus] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 27.

b. ad eas] Illud ad eas interpretatur paraphrastixως Macerens de disputatione ex iisdem scripturis. (Pamel.) Recte.

Cap. XVI. a. induxerim] Possim videri subterfugere de scripturis congres-

sum cum haeretico, quasi diffidam de victoria, aut disputationem cum illo vitandam statuisset hic propter studium aliter ineundi certaminis ad haereses evertendas. Cf. infra cap. 37. Quae hic constitutio, alias status dicitur. V. interprr. ad Cic. De Invent. I, 8, 10. Auct. ad Herenn. I, 11. Quinctil. III, 6, 2.

correptionem ¹convenire, non post disputationem. ²Adeo interdixit ³disputationem, correptionem designans ⁴causam haeretici conveniendi, et hoc unam scilicet, quia non est Christianus, ne more ^{Maub.} Christiani semel et iterum et sub duobus ^{XVIII, 15. 16.} aut tribus testibus castigandus videretur, cum ob hoc sit castigandus propter quod non sit cum illo disputandum, ⁵dehinc ⁷quoniam nihil proficiat congressio scripturarum, nisi plane ⁶ut stomachi qua ineat ⁸eversio- nem aut ⁹cerebri ¹⁰.

Ista haeresis non recipit quasdam scripturas, et si quas re- ^{Cap. XVII.} cipit, ¹et adiectionibus et detractationibus ad dispositionem instituti sui intervertit, et si recipit, non recipit ²integras, et si ³aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Tantum veritati obstrepit adulter sensus quantum et ⁴corruptor stilus. ⁵Vanae praesumptiones necessario ⁶nolunt agnoscere ea per quae revincuntur. His nituntur quae ex falso composuerunt et quae ⁷de ambiguitate ceperunt. Quid promovebis, exercitatissime scripturarum, cum si quid defenderis, negetur ex diverso, si quid negaveris, defendatur? Et tu quidem nihil perdes nisi vocem in ⁸contentione, nihil consequeris nisi ⁹bilem de blasphematione.

Ille vero, si quis est cuius causa ¹in congressum descendis ^{Cap. XVIII.} scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem, an magis ad haereses deverget? Hoc ipso ²motus, quod te videat nihil promovisse, aequo gradu negandi et defendendi ³adversa parte, ⁴statu certe pari, altercatione incertior discedet, nesciens quam ⁵haeresin iudicet. Haec utique et ipsi habent in nos retorquere.

Cap. XVI. 1. non convenire a. 2. Ideo amg. 3. disputatione Fulv. Ursinus. 4. causam Abcd. causa reliqui. 5. et tribus AB. 6. dehinc A. deinde reliqui. 7. quomodo proficiat B. 8. ut stomachi (sthomaci A.) qua ineat Ad. ut aut stomachi quis ineat BCabc. ut stomachi quis ineat liber Divionensis. 9. versionem BCa. liber Divionensis. 10. cerebrum A. celebri B.

Cap. XVII. 1. et adiectionibus A. adiectionibus reliqui. non recipit integras: adiectionibus d. 2. integras om. A. Verba et ai recipit, non recipit integras in d. leguntur ante et adiectionibus. 3. aliquatenus AB. 4. correptor amg. 5. Vanae Fr Iunius, Desid. Heraldus Digress. p. 261. Varias libri omnes. 6. volunt AC. liber Divionensis. 7. de ea ambiguitate A. 8. contentione Abcd. contentionem Ca. concione amg. contemtionem B. 9. bilem de blasphematione (blasphematione A.) Abcd. vilem de blasphematione laudem Ca. vilem blasphemiam B.

Cap. XVIII. 1. in congressu dissides scripturarum A. in congressu distendi. scripturarum B. 2. motu AB. 3. adversa Ad. diversa reliqui. 4. statu certe pari Ad. statutam certe et pari BCa. statum certe de pari amgbc. 5. haeresin ACd. Vaticanus et liber Clemenis. haeresim Bab.

b. aut cerebri.] Explicant verba cap. 17 „Et tu quidem nihil perdes nisi vocem in contentione, nihil consequeris nisi bilem de blasphematione.“

Cap. XVII. a. ceperunt.] Haec, inquit, TERTULLIANI OPP. ED. OERLER. Tom. II.

praesumptionibus nituntur quae illi ex falso composuerunt et quae propter sensus ambiguitatem delegerunt.

b. promovebis] Id est evinces.

Necesse est enim ⁶et illos ⁷dicere a nobis potius adulteria scripturarum^a et expositionum ⁸mendacia inferri, qui ⁹proinde sibi defendant veritatem.

Cap. XIX. Ergo non ad scripturas ¹provocandum est, nec in his constituendum certamen ²in quibus aut nulla aut incerta victoria est aut ³parum certa. Nam etsi non ita evaderet conlatio scripturarum, ⁴ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: quibus ⁵competat fides ipsa, cuius ⁶sint scripturae, a quo, et per quos, et quando, et quibus sit tradita disciplina qua fiunt Christiani. Ubi enim apparuerit esse veritatem ⁶disciplinae et fidei Christianae, illic erit veritas ⁷scripturarum et expositionum et omnium traditionum ⁸Christianarum.

Cap. XX. Christus Iesus, dominus noster, ¹permittat dicere interim, quisquis ²est, cuiuscunque dei filius, cuiuscunque materiae homo et deus, cuiuscunque fidei praeceptor, cuiuscunque mercedis ³repromissor, quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini agendum determinaret, ⁴quamdiu in terris agebat, ipse pronuntiabat ⁵sive populo palam sive discentibus seorsum, ex quibus duodecim praecipuos lateri suo allegerat, destinatos nationibus magistros. Itaque uno eorum decusso reliquos undecim ⁶digrediens ad patrem post resurrectionem iussit ire et docere nationes ⁷tinguendas in patrem ⁸et in filium et ⁹in spiritum sanctum. Statim igitur apostoli, quos haec appellatio missos interpretatur, assumpto per sortem duodecimo ¹⁰Matthia in locum Iudae ex auctoritate ¹¹prophetiae, quae ^{11b}est in psalmo David, ¹²consecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes et eloquium, primo per Iudaeam ¹³contestata fide in Iesum Christum ¹⁴et ecclesiis institutis,

Math.
XXVIII, 19.

Ps. CIX, 8.
Act. Apost.
1, 15 sqq.

6. ut C. 7. discere nobis B. dicere nobis C. 8. eorum (earum B.) mendacia BCa. 9. perinde Aq.

Cap. XIX. 1. provocatum B. 2. in om. BCa. 3. parum certa Cabc. parum incerta AB. par incertae d. 4. utramque partem parem sistere B. 5. sunt AB. 6. et disciplinae d. 7. et scripturarum Aq. 8. Christianarum Acd. Christianorum reliqui.

Cap. XX. 1. permittat Fulv. Ursinus. 2. est Christus cuiuscunque c. 3. promissor (B)Cabc. 4. et quamdiu AB. 5. sive om. Aq. 6. digrediens Ad. regrediens reliqui. 7. tinguendas AqB. intinguendas (A)Bd. tinguendas reliqui. 8. et filium Aβ. 9. in spiritum (Aq)BCmgcd. Vaticanus et liber Clementis. spiritum AβCab. 10. Mathia Aa. 11. prophetiae Aβ. 11b. in psalmo est B. 12. consecutio promissa BC. consecuta promissa a. 13. contestatam fidem Iesu Christi amg. 14. et om. Semlerus et Leopoldus praeter omnem librorum auctoritatem.

Cap. XVIII. a. adulteria scripturarum] Sic „adulterium colorum iniustorum“ De Cultu Fem. I, 8. De Praescr. Haer. cap. 31 „avenarum sterilis foeni

adulterium.“ Est enim Tertulliano adulterium „omne quod fingitur“ De Spectac. cap. 23. Apolog. cap. 47 „adulteri salutaris disciplinae.“

dehinc in orbem profecti eandem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgaverunt. Et ¹⁵perinde ecclesias ¹⁶apud unamquamque civitatem condiderunt, ¹⁷a quibus traducem fidei et semina doctrinae ceterae exinde ¹⁸ecclesiae mutuatae sunt et ¹⁹cotidie mutantur, ut ecclesiae fiant. ²⁰Ac per hoc et ipsae apostolicae ²¹deputabuntur ut ²²suboles apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. ²³Itaque tot ac tantae ecclesiae ²⁴una est illa ab apostolis ²⁵prima, ex qua omnes. Sic omnes ²⁶primae et omnes apostolicae, dum ²⁷una omnes probant unitate communicatio pacis et appellatio fraternitatis et ²⁸contestatio hospitalitatis, quae iura non alia ratio regit quam eiusdem sacramenti una traditio^b.

Hinc igitur dirigimus praescriptionem, ¹si dominus Christus Cap. XX
 Iesus apostolos misit ad praedicandum, alios non esse recipiendos
 praedicatores quam ²Christus instituit, quia nec alius patrem no-Math. XI,
 vit nisi filius et cui filius revelavit, ³nec aliis videtur revelasse
 filius quam apostolis quos misit ad praedicandum, utique quod illis
 revelavit. Quid autem praedicaverint, id est ⁴quid illis Christus
 revelaverit, et hic praescribam non aliter probari debere, nisi per
 easdem ecclesias quas ipsi apostoli condiderunt, ipsi eis praedi-
 cando tam viva, quod aiunt, voce quam per ⁵epistulas postea. Si
 haec ita sunt, constat ⁶perinde omnem doctrinam quae cum illis
 ecclesiis apostolicis matricibus^a et originalibus fidei ⁷conspiret ve-
 ritati ⁸deputandam, ⁹id sine dubio ¹⁰tenentem quod ecclesiae ab
 apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo ¹¹accepit: ¹²omnem

15. perinde A. proinde reliqui. 16. apud AB. 17. a om. C. 18. doctrinae (hoc vocab. non erat in libro Hirsauigiensi nec est in B.) ecclesiae multae sunt BC. 19. cotidie AB. quotidie reliqui. 20. Ac fiant. Ac per hoc C. 21. deputabuntur ABG. Vaticanus. deputantur reliqui. 22. suboles A. soboles reliqui. 23. Ita quae a. 24. unam esse illam Ca. Fulv. Ursinus voluit censetur. Necesse est itaque tot ac tantas ecclesias unam esse illam ab apostolis primam. 25. primam Ca. 26. prima et apostolicae Ad. 27. una omnes probant unitate communicatio ego. una (unam BCabc.) omnes probant unitatem. Communicatio (Ap) BCabc. una omnes probant unitatem, dum est illis communicatio (AB)d., Fulv. Ursinus. 28. contestatio C.

Cap. XXI. 1. si dominus Christus Iesus ego. si deus Christus Iesus AB. liber Bimonensis. si deus Iesus Christus C. si dominus Iesus Christus reliqui. si deus Iesum Christum, Christus Petrus Pithoeus. 2. quos Christus BCabc. 3. et nec Ca. l. quod A. 5. epistulas A., pro more. 6. perinde A. proinde reliqui. 7. conpreat A. 8. disputandam B. 9. id Aamgbc. et BCa. Non habet d. 10. testes ABC. 11. accepit Ad. liber Clementis. suscepit BCabc. 12. omnem ro Ad. reliquam vero omnem reliqui.

Cap. XX. a. [traducem] Cf. adnot.
 Apolog. cap. 7.
 1. eiusdem sacramenti una traditio.]
 2. est eiusdem symboli, seu regulae,
 dem fidei. (Rigalt.)

Cap. XXI. a. matricibus] Cf. adnot.
 ad De Patient. cap. 5. Barth. Advers.
 XVIII, 7. p. 904.

vero doctrinam de mendacio praeiudicandam quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum ¹³Christi et dei. Superest ergo, ut demonstremus, ¹⁴an haec nostra doctrina, cuius regulam supra edidimus, de apostolorum traditione censeatur^b, et ex hoc ipso, ¹⁵an ceterae de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod ¹⁶nulla doctrina diversa. Hoc est testimonium veritatis.

Cap. XXII. Sed quoniam ¹tam expedita probatio est, ut, si statim proferatur, nihil iam sit retractandum, ac si prolata non sit a nobis, locum interim demus diversae parti, si quid putant ad ²infirmendam hanc ³praescriptionem movere se posse, solent dicere non omnia apostolos scisse, eadem agitati dementia qua ⁴susum rursus convertunt^a omnia quidem apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni ⁵inicientes, ⁶qui aut minus instructos aut parum simplices apostolos miserit. Quis ⁷igitur ⁸integrae mentis credere potest aliquid eos ignorasse quos magistros dominus dedit, individuos ⁹habens in comitatu, in ¹⁰discipulatu, in convictu, quibus obscura quaeque ¹¹seorsum disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intellegere non liceret? Latuit aliquid Petrum ¹²aedificandae ecclesiae petram dictum, ^{12b}claves regni caelorum consecutum et solvendi et alligandi in caelis et in terris potestatem? Latuit et ¹³Ioannem aliquid, dilectissimum domino, pectori eius incubantem, cui soli dominus ludam traditorem ¹⁴praemonstravit, quem loco suo filium Mariae demandavit? Quid eos ignorasse voluit quibus etiam gloriam suam exhibuit et Moysen et ¹⁵Helian et insuper de caelo patris ¹⁶vocem? non quasi ceteros reprobans, sed ^{16b}quoniam in tribus

Mauth.
XVI, 18sq.

13. Christi *Aß.* et Christi *reliqui.* 14. an haec nostra *Aabcd.* an nostra *BC.* 15. an *om. A.* 16. nulli *d., lo. a Wouwer.*

Cap. XXII. 1. tum *BCa.* 2. infirmandum *B. Vaticanus.* 3. etiam praescriptionem *Aq.* 4. susum rursus *A., et Divionensis teste Rigaltio.* rursus rursus *B. susum iusum Rigaltius.* rursus *reliqui.* 5. inicientes *ABC.* subiicientes *reliqui.* 6. quia ut *C. Vaticanus.* qui ut *B.* 7. igitur *Ad.* enim *reliqui.* 8. inter amentes *B.* 9. habens *Ad.* habitus *B. habitos reliqui.* 10. disciplinatu *B.* 11. seorsum *ABCa.* seorsim *bcd.* 12. aedificandi ecclesiam *B.* 12b. clavis *Aß.* 13. Iohannem *A., pro more.* 14. praemonstravit *Aamgbed.* demonstravit *BCa. Vaticanus.* 15. Helian *Ad.* Heliam *reliqui.* 16. vocem ceteros *B.* 16b. quomodo *B.*

b. censeatur] Originem habeat. Cf. adnot. ad De Corona cap. 13.

Cap. XXII. a. qua susum rursus convertunt] In exemplari Agobardi legitur *qua susum rursus*, et confirmatur cod. Divionensi. Augustinus in Epist. Iohann. Tract. 8 „Quod susum, facias iusum, quod deorsum, facias sursum. Iusum vis facere deum, et te susum? Praecipitarius, non

elevaris. Ille enim semper sursum est.“ Et Tract. 10 „Susum me honoras, iusum calcas.“ Itaque hic legendum *qua susum iusum convertunt.* (Rigalt.) Reposui codicem scripturam. *Susum rursus convertere* est pro rursus convertere sursum quod erat deorsum. Cf. Du Cangii Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v. tom. VI. p. 463. ed. Hensch.

testibus stabit omne verbum. Ignoraverunt itaque et illi quibus post resurrectionem quoque ¹⁷in itinere omnes scripturas ¹⁸edissere dignatus est. Dixerat plane aliquando, Multa habeo adhuc ¹⁹loqui vobis, sed non potestis modo ea sustinere, tamen adiciens, Cum venerit ille spiritus veritatis, ipse vos ²⁰deducet ²¹in omnem veritatem. Ostendit illos nihil ignorasse quos omnem veritatem consecuturos per spiritum veritatis ²²promiserat. Et utique implevit repromissum, probantibus Actis Apostolorum descensum spiritus ²³sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec spiritus sancti esse possunt, qui ^b necdum spiritum ²⁴sanctum ²⁵possunt agnoscere discentibus missum, sed nec ecclesiam ²⁶se dicant defendere, qui quando ²⁷et quibus incunabilis institutum est hoc corpus probare non habent. Tanti ²⁸est enim illis non habere probationes eorum quae defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorum quae mentiuntur^a.

Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam apostolo- Cap. XXII
rum quod Petrus et qui ¹cum eo reprehensi ²sunt a Paulo. Adeo, inquam, aliquid eis defuit; ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorē scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendenti antecessores. ³Possunt et hic Acta Apostolorum repudiantibus dicere: Prius est ⁴ut ostendatis quis iste Paulus, et quid ante apostolum, et quomodo apostolus, ⁵quatenus et alias ad quaestiones plurimum eo utuntur. Neque enim ⁶si ipse se apostolum de persecutore profitetur, sufficit unicuique examine credenti, quando nec ⁷dominus ipse ⁸de se testimonium dixerit. Sed ⁹credant sine scripturis^a, ut credant adversus scripturas, tamen doceant

17. in om. Ag. 18. disserere A. 19. loqui vobis A. vobis loqui reliqui. 20. deducet Aubcd. ducet C. docet B. 21. in omni..... A. in omni veritate BC. 22. promiserat A. repromissa erat B. repromiserat reliqui. 23. sancti. Quam scripturam qui non recipiant, nec spiritus sancti esse possunt, qui necdum (nedom a.) ad., Fulv. Ursinus. sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec (ne bc.) Abc. sancti. Nedum C. sancti. ne B. 24. sanctum om. d. 25. possunt Abc. possint reliqui, et Fulv. Ursinus. 26. se dicant defendere Cabc. se defendere AB. defendere d. 27. in quibus AB. 28. est enim Abd. enim est reliqui.

Cap. XXIII. 1. cum eo Ad. cum eo erant reliqui. 2. sunt AB. sint reliqui. 3. Possunt A. Possunt B. Possunt reliqui. 4. ut A. uti reliqui. 5. quatinus A. pro more. 6. si ipse (ipsi amg.) se apostolum Aamgbd. sub se apostolum sed B. pseudoapostolum se Ca. 7. deus Ca. 8. de eo testimonium amg. 9. credant sane Fulv. Ursinus. credant sane a. credent sine BC.

b. qu:] Malim ut qui.

c. ne pariter admittantur traductiones eorum quae mentiuntur.] Ne pariter admittere cogantur quod mendacia sua traducat in vulgus. (Rigalt.) Traducere cum Tertulliano vulgo est patefacere,

convincere, revincere, confutare. Cf. ad-nott. ad De Fuga in Persecut. cap. 2. Cf. Glossar. Irenaei in ed. Græbii s. v.

Cap. XXIII. a. Sed credant sine scripturis] Qui non recipiunt Acta Apostolorum, credunt tamen Paulum de per-

ex eo, quod allegant Petrum a Paulo reprehensum, ¹⁰aliam evangelii formam a Paulo ¹¹superductam^b citra eam quae praemisera Petrus et ceteri. ¹²Atquin demutatus in praedicatorem de persecutore deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus, ¹³et ad illos ab illis qui ab apostolis fidem induerant. ¹⁴Dehinc, ¹⁵sicut ipse enarrat, ¹⁶ascendit in Hierosolyma, cognoscendi Petri causa, ex officio et iure scilicet eiusdem fidei et praedicationis. Nam et illi non essent ¹⁷mirati de persecutore factum praedicatorem, si aliquid contrarium praedicaret, nec dominum praeterea magnificassent, quia adversarius eius Paulus obvenerat. Itaque et ¹⁸dexteram ei dederunt, signum concordiae et convenientiae, et inter se distributionem officii ordinarunt, non separationem evangelii, nec ut aliud alter, sed ut ¹⁹aliis alter praedicarent, Petrus in circumcisionem, Paulus in nationes. Ceterum si reprehensus est Petrus, quod ²⁰cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum separabat personarum respectu, utique conversationis fuit vitium, non praedicationis. Non enim ex hoc alius deus quam creator, et alius Christus quam ex Maria, et alia spes quam resurrectio annuntiabatur.

Cap. XXIV. Non mihi tam bene est, immo non mihi tam male est, ut apostolos committam. Sed ¹quoniam perversissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtundunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem^a, respondebo quasi pro Petro, ipsum Paulum dixisse factum se ²esse omnibus ³omnia, Iudaeis Iudaeum, non Iudaeis non Iudaeum, ut omnes ⁴lucrificaret. Adeo pro temporibus et personis et causis, quaedam reprehendebant, in quae et ipsi aequae pro temporibus et personis et causis ⁵committebant, quemadmodum si et

¹Cor. IX.
²⁰ sqq.

10. alius C. 11. superinductam bc. 12. Atquin c. liber Clementis et Vaticanus. Quin (Aβ)d. qui Aφ. Atqui reliqui. 13. et ad illos ab illis bcd. ab illo et ab illis Ca. ab illis et ab illis B. ad illos et ab illis A. 14. Dehinc om. A. 15. sicuti C. 16. ascendit in Hierosolyma d. ascendi in Hierosolyma Aβ. Hildebrandus arbitratur in A. post voc. enarrat aliquid (sex aut septem litterarum) intercisisse, ascendit (ascendi B.) Hierosolymam BCabc. 17. ammirati BCabc. 18. dextram Aφ. 19. alii ab. 20. cum om. ABC.

Cap. XXIV. 1. quomodo C. 2. esse omnibus Ad. omnibus esse Cabc. esse pro B. 3. omnibus Iudaeis B. 4. lucrificaret Abcd. lucrificaret BCa. 5. mittebant A.

secutore factum apostolum, quod Actis repudiatis nulla iam scriptura contestata habent. Nam si fidem habere se dicant Paulo ita scribenti, non erit Paulus ipse sibi testis, quando nec dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed fidei sint adeo perversae, ut quaedam sine scripturis credant, et alia credant adversus scripturas, tamen doceant, ex eo quod allegant Petrum a Paulo reprehen-

sum, aliam evangelii formam a Paulo superductam cett. (Rigalt.)

b. superductam] Insuper additam. Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 20. et Ad Nat. I, 11.

c. utique conversationis fuit vitium, non praedicationis.] Cf. Adv. Marcion. IV, 3.

Cap. XXIV. a. doctrinam superiorem] Quam Petrus praedicaverat.

Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumcisionem ⁶ circumcideret ipse Timotheum. Viderint qui de apostolis iudicant. Bene, quod Petrus Paulo et in martyrio adaequatur. Sed ⁷ etsi in tertium usque caelum ereptus Paulus ⁸ et in paradysum ⁹ delatus ¹⁰ audiit quaedam illic, ¹¹ non possunt videri ¹² fuisse quae illum in aliam doctrinam instructiorem praestarent, cum ¹³ ita fuerit condicio eorum, ut nulli hominum proderentur. Quodsi ad alicuius conscientiam ¹⁴ emanavit nescio quid illud, et hoc se aliqua haeresis sequi affirmat, aut Paulus secreti proditi reus est, aut et alius postea in paradysum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui quae Paulo mutare non licuit.

II Cor. XII, 2^{sqq.}

Sed, ut diximus^a, eadem dementia est, cum confitentur qui-
dem nihil apostolos ignorasse, nec diversa inter se praedicasse, Cap. XXV.
¹ non tamen omnia volunt illos omnibus revelasse, ² quaedam enim palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse, quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum, O Timothee, depositum custodi, et ³ rursus, Bonum depositum ⁴ serva. Quod hoc I Tim. VI, 20.
II Tim. I, 14. depositum est, ⁵ tam tacitum, ut ⁶ alterius doctrinae deputetur? An illius denuntiationis de ⁷ qua ait, Hanc denuntiationem commendo I Tim. I, 18.
I Tim. VI, 13^{sq.} apud te, ⁸ filiule Timothee? item illius praecepti de quo ait, ⁹ Denuntio tibi ante deum, qui vivificat omnia, et Iesum Christum, qui ¹⁰ testatus est sub Pontio Pilato ¹⁰^b bonam confessionem, ¹¹ custodias praeceptum? Quod autem praeceptum ¹² et quae denuntiatio? ¹³ Ex supra et infra scriptis ¹⁴ intellegitur non nescio quid substendi hoc dicto ¹⁵ de remotiore doctrina, sed potius ¹⁶ inculcari de non admit-
tenda alia praeter eam quam audierat ab ipso, et puto ¹⁷ palam, Coram multis, inquit, testibus. Quos multos testes si nolunt eccle- II Tim. II, 2.
siam intellegi, nihil interest, ¹⁸ quando nihil tacitum fuerit quod II Tim. II, 2. sub multis testibus ¹⁹ proferebatur. Sed nec quia ²⁰ voluit illum haec

6. circumcideret A. circumciderit reliqui. 7. et in BCa. 8. est in Ca. in B. 9. dilatus C. 10. audit B. 11. quae non BCa. 12. ea fuisse c., ex libro Clementis. 13. ista fuerit Aq. ita fuit B. 14. emanavit Aq.

Cap. XXV. 1. non tamen Ad. sed non reliqui. 2. quaedam enim palam ABd. Vaticanus. quaedam palam reliqui. 3. rursus B. 4. serva ABd. custodi reliqui. 5. tam tacitum bc. tacitum Ad. tam id acrum B. tam idoneum Ca. & alteri d. 7. quo BCa. 8. filiule (Aq)Cab. filioli B. filii (Aβ)d. 9. denuntio Aq. 10. testatus Ad. testificatus reliqui. 10b. ut bonam B. 11. ut custodias Cab. custodias et B. 12. et om. bc. 13. Supra et infra ex BC. 14. intellegitur (Aβ)bcd. intelligere erat Rhenanus. intellegerat Ca. intellexerunt B. intelleg. Aq. 15. de remotiore doctrina abcd. remotiore doctrinae ABC. remotioris doctrinae Rhenanus. 16. inc. care A. 17. palam coram (Aβ)d. coram Aq)BCab. 18. quando d. quoniam Hildebrandus. quomodo ABCabo. 19. probatur B. 20. voluit (Aβ)d. volunt emgb. monet (Aq)BCac. Vaticanus.

Cap. XXV. a. ut diximus] Supra cap. 22.

fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint et alios docere, quoque ²¹argumentum occulti alicuius evangelii ²²interpretandum. Nam ²³cum dicit Haec, de eis dicit de quibus in praesenti ²⁴sermone agebat. De occultis autem, ²⁵ut de absentibus, apud conscientias non Haec, sed Illa dixisset.

Cap. XXVI. Porro ^a consequens erat, ut cui demandabat evangelii administrationem non passim nec inconsiderate ¹administrandam, ²adiceret secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis et sanctu canibus iactaret. Dominus palam edixit, sine ulla significatione ³alicuius tecti sacramenti. Ipse praeceperat, si quid in tenebris ⁴et in abscondito audissent, in ⁵luce et in tectis praedicarent. Ipse ⁶per similitudinem praefiguraverat, ne unam mentem, id est unum ⁷verbum eius, sine fructu in abdito reservarent. Ipse docebat lucem ⁸nam non sub ⁹modium ¹⁰abstrudi solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Haec apostoli ¹¹neglexerunt ¹²aut minime intellexerunt, si non adimpleverunt, ¹³ascendentes aliquid de lumine, id est ¹⁴de dei verbo et Christi sacramento. Neminem, quod scio, verebantur, non Iudaeorum ¹⁵vi non ethnicorum; quo magis utique in ¹⁶ecclesia libere praedicabant qui in synagogis et in locis publicis non tacebant. Immo neque Iudaeos convertere neque ethnicos inducere potuissent, nisi qui ¹⁷credi ab eis volebant ¹⁸ordine exponerent. Multo magis iam ¹⁹caedentibus ecclesiis nihil subtraxissent quod aliis paucis seorsum ²⁰mandarent. Quamquam, etsi quaedam inter domesticos, ut dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est quod ²¹aliam regulam fidei superducerent, diversam et contrariam illi quae ²²catholice in medium proferebant, ut alium ²³deum in ecclesia ²⁴dicerent, alium in hospitio, ²⁵aliam Christi substantiam designarent ²⁶aperto, ²⁷aliam in secreto, ²⁸aliam spem resurrectionis apud omnes ²⁹annuntiarent, aliam apud paucos, cum ipsi ³⁰obsecrarent in ³¹epistulis suis, ut id ipsum et unum loquerentur omnes, et non ³²essent ³³schismata et dissensiones in ecclesia, ³⁴quia sive Pauli

21. ad argumentum (Aβ)d. argumentum (Aγ)BCabc. 22. interpretandam *pro more*. 23. cum (Aβ)d. et cum (Aγ)BCabc. 24. et B.

Cap. XXVI. 1. administrandum AB. 2. adiceret et bc. adiecerat et C. tecti Ad. taciti reliquit. 3. et om. A. 5. lucem BCa. 6. modio BCabc. abstrudi ACmgbd. abscondi B. obstrui C. abstrui ac. 8. aut minime intellexerunt om. C. 9. intellexerunt om. B. 10. de dei verbo et Christi (Aβ)bcd. verbo et Christi (Aγ.). verbo Christi B. dei verbo, Christi Ca. 11. vim om. 12. ecclesiam B. 13. ordine Aamybcd. ordinarie a. ordinari BC. 14. catholice Ad. 15. dominum BCab. 16. et aliam Cabc. in aliam B. 17. aliam secreto om. A. 18. et aliam Cabc. 19. obsecrarent (Aβ)amybcd. observari (Aγ)BCa. 20. epistulis A., ubique. 21. schismata AB. 22. sive quia C.

Cap. XXVI. a. Porro] At enim, atqui. Cf. édnott. ad De Corona cap. 7.

non alii eodem praedicarent. Alioquin meminerant, Sit sermo Math. V, ²¹vester: est, est, non, non, ²²nam quod amplius, hoc a malo est, ²³ne evangelium in diversitate tractarent.

Si ergo incredibile est vel ignorasse apostolos plenitudinem ^{Cap. XXV} praedicationis vel non omnem ordinem regulae omnibus edidisse, ²⁴videamus, ²⁵ne forte apostoli quidem simpliciter et plene, ecclesiae ²⁶autem suo vitio aliter acceperint quam apostoli ²⁷proferebant. Omnia ²⁸ista scrupulositatis incitamenta invenias praetendi ab haereticis. Tenent correptas ab apostolo ecclesias, O insensati ²⁹Galatae, quis ^{Gal. III, 1}vos fascinavit? ³⁰et, Tam bene currebatis, quis vos impediit? ^{Gal. V, 7.} ³¹ipsumque principium, Miror, quod sic tam cito transferimini ab ^{Gal. I, 6.} eo qui ³²suos vocavit in gratia, ad aliud evangelium. Item ad ³³Co-^{I Cor. III, 1} ^{VIII, 2.} ^{XVI, 19.} rinthios scriptum, quod essent adhuc carnales, qui lacte educaren-
tur, nondum idonei ad pabulum; qui putarent, se scire aliquid, ³⁴quando nondum scirent quemadmodum ³⁵scire oporteret. Cum correptas ecclesias opponunt, credant ³⁶emendatas. Sed et illas ³⁷recognoscant de quarum fide et scientia et conversatione apostolus ^{Rom. I, 8.} ³⁸gaudet et deo gratias agit, ³⁹quae tamen hodie cum illis correptis ⁴⁰unius institutionis iura ⁴¹miscent.

Age nunc omnes erraverint; deceptus sit et apostolus de testi-^{Cap. XXVI} monio ⁴²reddendo; nullam respexerit spiritus sanctus, uti eam in ⁴³veritatem deduceret, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus ^{Ioan. XIV;} de patre, ut esset doctor veritatis; ⁴⁴neglexerit officium dei ⁴⁵vilicus, ^{Ioan. XV;} ⁴⁶Christi vicarius, sinens ecclesias aliter ⁴⁷interim intellegere, aliter credere ⁴⁸quod ipse per apostolos praedicabat: ecquid verisimile est, ut tot ac tantae in unam fidem erraverint? Nullus inter multos ⁴⁹eventus unus est. Exitus variasse debuerat ⁵⁰error doctrinae ⁵¹ecclesiarum. Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est

22. nam quod A. quod reliqui. 24. ne *ApCab. Pamelii codices.* nec B. ne scilicet (*Aβ*)*cd.*

Cap. XXVII. 1. ne forte *Ac.* liber *Clementis.* ne reliqui. 2. praeferebant *Bc.* 3. galathae A. 4. item bene *Fr. Iunius.* 5. ipsumque *BCabcd.* ipsum A. et ipsum *Hildebrandus.* 6. suos *Ad.* vos reliqui. 7. scire *Ad.* sciri reliqui. 5. ecce mandatas B. et emendatas *Cmg.* 9. qui tamen *Ca.* quantum B. 10. commiscent *bc.*

Cap. XXVIII. 1. reddendo quibusdam; nullam respexerit *Cabc.* reddendo quibusdam; in illa respexit B. 2. veritate *BCa.* *Io.* *Scaliger* rescribendum putabat nullam respexerit sp. s., uti eum *cell.* 3. neglexerit *abcd.*, ex emendatione *Rhe-nani.* neglexerit ait C. neglexitit A. neglexit B. 4. vilicus A. villicus reliqui. 5. Christus C. 6. interim *om. A.* 7. quod *ABCd.* quam *bc.* quam quod a. 9. eventus unus est. Exitus variasse d. eventus est, unus est. Exitus variasse a. eventus est unus exitus: variasse *bc.* eventus unus exitus variasse (*variasset B.*) *BC.* eventus variasse A. 9. error *Aamgbc.* ordo B. ordinem *Ca.*

Cap. XXVIII. a. eventus unus est.] demque modo ab omnibus excipitur. Cases in multos dispersus non uno eo- (*Rigalt.*)

erratum, ¹⁰sed traditum. Audeat ergo aliquis dicere illos errasse qui tradiderunt?

Cap. XXX.

¹Quoquo modo sit erratum, tam diu utique ²regnavit error quam diu haereses non erant. Aliquos Marcionitas et ³Valentinianos liberanda veritas expectabat. Interea perperam ⁴evangelizabatur, perperam credebatur; tot milia milium perperam tincta, tot opera ⁵dei perperam ⁶administrata, tot virtutes^a, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ⁶ministeria perperam ⁷functa, tot denique martyria perperam ⁸coronata. Aut si non perperam nec in vacuum quale est, ut ^b ante res dei ⁹currerent quam cuius dei notum esset? ante Christiani quam Christus inventus? ante ¹⁰haereses quam vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit, ¹¹post vero similitudo succedit. Ceterum satis ineptum, ut ¹²pro priori doctrina haeresis habeatur, vel ¹³quoniam ipsa est quae futuras haereses ¹⁴cavendas ¹⁵praenuntiabat. Ad eius doctrinae ¹⁶ecclesiam scriptum est, immo ipsa doctrina ad ¹⁷ecclesiam Gal. 1, 8. scribit, Et si angelus de caelo aliter evangelizaverit, citra quam nos, anathema sit^a.

Cap. XXX.

Ubi tunc Marcion, Ponticus nauclerus^a, Stoicae studiosus? Ubi ¹tunc Valentinus, Platonicae sectator^b? Nam constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in ²catholicae^c primo doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem ³sub epi-

10. sed traditum om. BC.

Cap. XXX. 1. quomodo A^β. 2. erravit BCa. 3. Valentinus A. 4. evangelizabatur, perperam credebatur abcd. evangelizabatur ABC. 5. administrata (Aq)bcd. ministrata A^βBCa. 6. mysteria A. 7. functa, tot denique martyria perperam om. BC. 8. coronata. Aut si non^a (si nec [Aq]bc. sint amg.) perperam, nec in vacuum Aamgbc. perperam nec (et Ca.) in vacuum BCa. 9. currerent ABabcd. Gorziensis. carent C. 10. heresis Aq. 11. post vero ego. post rem d. post rem vero Hildebrandus. postremo ABCabc. 12. pro priori doctrina ego. prior in doctrina A., quod probat Hildebrandus. prior in doctrina reliqui. prior doctrina Fulv. Ursinus. 13. quomodo B. 14. cavendas Ad. et cavendas reliqui. 15. praenuntiavit bc. 16. ecclesiae A. 17. ecclesiam Ad. ecclesiam suam reliqui.

Cap. XXX. 1. tunc om. d. 2. catholicae primo (A^βd. catholicae pri.. Aq. catholicam primo bc. catholicam pene BCa. 3. donec sub c.

Cap. XXIX. a. virtutes] Significat potestatem edendi miracula et spiritus sancti dona.

b. quale est, ut] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 5.

c. anathema sit] Cf. supra cap. 6. Vincent. Lerinens. Commonit. cap. 12.

Cap. XXX. a. Ponticus nauclerus] Cf. Adv. Marc. I, 1 sq. Auct. libelli Adv. Haeres., qui vulgo Tertulliano tribuitur, cap. 7.

b. Valentinus, Platonicae sectator?] Cf. Auctor lib. Adv. Haeres. cap. 7. De Va-

lentinii et Marcionis aetate v. Irenaeum III, 4. et Euseb. Hist. Eccl. IV, 10. Cf. Pearsonii Viud. Ignat. Part. II. cap. 7.

c. catholicae] Doctrinam catholicae, nempe ecclesiae, doctrinam toto orbe Christiano, id est universa ecclesia Christiana receptam, catholicae nomine ab haeticorum doctrina distinctam. Et enim apud Christianos haeresis vocatur quod est alicui libitum credere adversus conscientiam fidemque publicam seu communem gentium Christianarum sententiam. (Bigell.)

scopatu ⁴Eleutheri^d benedicti^e, ⁴b donec ob inquietam ⁵semper curiositatem, ⁶qua fratres quoque vitabant^f, semel et iterum eiectione, Marcion quidem cum ducentis ⁷sestertiis quae ecclesiae intulerat, novissime in perpetuum ⁸discidium ⁹relegati venena doctrinarum earum ¹⁰disseminaverunt. Postmodum ¹⁰b Marcion paenitentiam confessus cum ¹¹condicioni datae sibi occurrit^h, ita pacem recepturus, si ceteros ¹²quos perditioni erudissetⁱ ecclesiae restitueret, ¹³morte praeventus est. Oportebat enim haereses esse. Nec tamen ideo ¹⁴haereses quia esse eas oportebat. Quasi non et malum oportuerit esse. Nam ¹⁵et dominum tradi oportebat, ¹⁵b sed vae traditori, ¹⁶ne quis etiam hinc haereses defendat. ¹⁷Si et Apellis stemma^k retractandum est, tam non vetus et ipse quam Marcion institutor et praeformator eius, sed lapsus in ¹⁸feminam^l desertor continentiae Marcionensis^m ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde ²⁰post annos regressus non melior, nisi tantum qua iam non Marcionites, in alteram feminam impegit, illam

Marc.
XIV, 21.

4. eleuteri A. 4 b. donec om. c. 5. semper Ab. eorum semper Ca. semper eorum cd. 6. qua fratres quoque vitabant BCabc. quam fratres quoque vitabant Ad. 7. sestertiis Ad. sexternis B. S—H Ca. S—H suis bc. 8. discidium ABCabcd. Pamellii codices. dissidium Io. a Wouwer. 9. relegatus BCa. 10. disseminavit BCa. 10 b. idem Marcion d. 11. condicione data Valicamus. condicione datae BC. 2. quos Ad. quoque quos reliqui. 13. et traditori A. 16. mortem morte A. 14. haereses Aabcd. haeresis BC. 15. et om. A. 15 b. idua se quis etiam hinc haereses (heresis A.) Ad. ne quis etiam hinc haeresim omgbc. se quid etiam hinc haeresis BCa. 17. Si et Apellis stemma bcd. Sed et Apellis stemma Ca. Sed et Apellicema B. Si (Sed Ap.) et Appelles stigma. Sed et Apellae stigma Hildebrandus. 18. institor B. 19. feminam Aabcd. femina BC. 20. post aliquot annos Io. a Wouwer.

d. apud ecclesiam Romanensem sub episcopatu Eleutheri] Sic habet vetus exemplar, et veterum auctororum, atque in primis istius, scripta etiam cum hallucinationibus suis repraesentari interest. Neque solet Septimius exactissime reddere quae ab auctoribus sumit. (Rigalt.) De adiectivo Romanensis cf. Casaubon. ad Scriptorum Hist. Aug. p. 2. ed. Paris. MDCXX.

e. benedicti] Etiam dum viverent, benedicti vocabantur. De Pudic. [cap. 13]: „Benedictus Papa concionaris.“ (Albasp.) f. qua fratres quoque vitabant] In codice Agobardi est *quam fratres quoque vitabant*, ut sit sensus, eorum curiositatem etiam plebi Christianae odiosam fuisse, ut iam communi fratrum voto pellerentur, cum ab episcopo sunt eiectione. In recentioribus libris legitur *qua fratres quoque vitabant*. Quod non sine ratione praetulerim. (Rigalt.)

g. semel et iterum eiectione] Qui scilicet accepta paenitentia perfide et incon-

stanter uterentur. Cuiusmodi aliquid significare videtur etiam Irenaeus, ubi de Cerdone haeretico [lib. III, cap. 4.]. (Rigalt.)

h. cum condicione datae sibi occurrit] Cum in eo esset ut datae sibi condicione satisfaceret, cum aggreditur satisfacere condicione. (Rigalt.)

i. si ceteros quos perditioni erudisset] Facilius in ecclesiam haeretici quam peccatores revocabantur, verum haeresiarum non aliter pace donabantur quam si ceteros quos corrumperant ecclesiae reddere niterentur. Cypr. Epist. ad Ant. de Troph., Euseb. Hist. Eccles. VI, 35. (Albasp.)

k. et Apellis stemma] Liber Agobardi habet *stigma*, quod esset proprie infamiae nota.

l. lapsus in feminam] Cf. Auct. libelli Adv. Omnes Haereses cap. 7. Cf. Tertull. supra cap. 6.

m. continentiae Marcionensis] Interdicebat enim nuptias Marcion.

virginem Philumenen, quam supra edidimus²¹, postea vero immane²¹ prostibulum²² et ipsam, cuius energemate circumventus²³ quae ab ea didicit²⁴ Phaneroeis scripsit°. Adhuc in saeculo supersunt qui²⁵ meminerint eorum, etiam proprii discentes²⁶ et successores ipso-
 Math. VII, 16. rum, ne²⁶ posteriores negare possint. Quamquam et de operibus suis, ut dixit dominus, revincuntur. Si enim Marcion novum testamentum a vetere separavit, ²⁷posterior est eo quod separavit, quia ²⁸separare non posset nisi quod ²⁹unitum fuit. Unitum ergo antequam separaretur postea ³⁰factum separatum posteriorem ostendit separatorem. Item Valentinus aliter exponens et sine dubio emendans hoc ³¹nomine quicquid emendat, ut mendosum retro, ³²alterius fuisse ³³demonstrat. ³⁴Hos ut insigniores et frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterum et Nigidius nescio ³⁵qui, et Hermogenes, et multi alii ³⁶adhuc ambulant pervertentes vias ³⁷domini. Ostendant mihi ex qua auctoritate ³⁸prodierint? Si alium deum praedicant, quomodo eius dei rebus et litteris ³⁹et nominibus utuntur adversus quem praedicant? si ⁴⁰eundem, quomodo aliter? Prohent se novos apostolos esse, dicant Christum iterum ⁴¹descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, ⁴²iterum mortuum, iterum resuscitatum. Sic enim ⁴³apostolus descripsit, sic enim apostolos solet facere, ⁴⁴dare praeterea illis virtutem eadem signa

21. prostribulum A. postribulum B. 22. et ipsam cuius energemate bcd. et ipsa mergimate B. et ipsam in Ergemate C. et ipsam Energemate a. et ipsis cuiusque inergemata A. 23. quae ABCabc. quae d., Io. a Wouwer. 24. phanerosis AB. facinorosus C. 25. meminerunt B. 26. se posteriores d., Io. a Wouwer. 27. posterior est eo quod separavit om. BC. 28. separari amgb. 29. unicum BC. 30. factum om. d. 31. omnino d., Fulv. Ursinus. 32. antierus d., Fulv. Ursinus. Quid A. habuerit hodie nescitur. 33. demonstrat ABcd. Vaticanus. demonstrat Cab. 34. Hos (hoc Aβ.) ut insigniores Aβbcd. Hos insigniores Aγ. Hos atque insigniores (segniores B.) BCa. 35. qui ABC. Vaticanus. quis Cabd. 36. qui adhuc d., Fulv. Ursinus. 37. domini. Ostendant A. dei, ostendant d. dei. cupio ut ostendant B. dei. Cupio ostendant reliqui. 38. prodierint A. prodierunt reliqui. 39. et om. Aβ. 40. eundem Aamybcd. eiusdem BCa. 41. ascendisse A. 42. iterum mortuum, iterum resuscitatum abc. iterum resuscitatum reliqui. 43. apostolus descripsit, sic enim apostolos solet facere ego. apostolus descripsit solet facere A. apostolus descripsit Nic. Rigaltius. apostolos solet facere BCabcd. 44. dare praeterea illis A. dare illis praeterea reliqui.

n. quam supra edidimus] Supra cap. 6. o. cuius energemate circumventus quae ab ea didicit Phaneroeis scripsit.] Cf. Auctor libelli Adv. Omnes Haereses cap. 7. *Energema* est vis et efficacia daemonum, quibus agebatur Philumene. *Phaneroeis* sunt revelationes.

p. discentes] Discipuli.

q. Prohent se novos apostolos esse] Optatus lib. III: „At nunquid est alter redemptor? Qui prophetae nuntiaverunt

alterum esse venturum? Quis Gabriel iterum ad alteram Mariam locutus est? Quae virgo iterum peperit? Quis virtutes novas aut alteras fecit?“ (Rigalt.) Similiter confutat Tertullianus Marcionem De Carne Chr. cap. 2 „Ex qua, orote, auctoritate? Si propheta es, praenuntia aliquid: si apostolus, praedica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est.“ cett.

edendi ⁴⁶ quae et ipse. Volo igitur ⁴⁶ et virtutes ⁴⁷ eorum ⁴⁷ proferri; nisi quod agnosco maximam virtutem eorum qua apostolos in per-
versum aemulantur. Illi enim de mortuis ⁴⁸ vivos faciebant, isti de
vivi ⁴⁸ mortuos faciunt^a.

Sed ab excessu revertar ad principalitatem ¹ veritatis^a et poste-
ritatem ² mendacitatis ³ disputandam ex illius quoque parabola patro-
cinio quae bonum semen frumenti ^{3b} a domino seminatum ⁴ in pri-
more constituit, avenarum autem sterilis ⁵ foeni adulterium ab ini-
mico diabolo postea superducit. ⁶ Proprie enim doctrinarum distin-
ctionem figurat, quia et alibi verbum dei seminis similitudo est.
Ita ex ipso ordine manifestatur id esse dominicum et verum quod
sit prius traditum, id autem extraneum et falsum quod sit posterius
inmissum. Ea sententia manebit adversus posteriores quasque ⁸ hae-
reses, quibus nulla constantia ⁹ de conscientia ¹⁰ competit ¹¹ ad de-
fendendam sibi veritatem.

Ceterum si quae audent interserere se aetati apostolicae, ut
ideo ¹ videantur ab apostolis traditae quia sub apostolis fuerunt,
possumus dicere: Edant ergo origines ecclesiarum ² suarum, evol-
vant ordinem episcoporum suorum, ita per ³ successionem^a ab initio
⁴ decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel
apostolicis viris, qui tamen cum apostolis ⁵ perseveravit, habuerit
auctorem et antecessorem. Hoc enim modo ecclesiae apostolicae
census suos deferunt^b, sicut ⁶ Smyrnaeorum ecclesia ^{6b} Polycarpum^a

45. quae (qua A.) et ipse Aamgbed. quae et ipsi BCa. 46. et om. BCa. 47. pro-
ferri d. proferre reliqui. Verba proferri; nisi quod agnosco maximam virtutem
eorum om. Ap. 48. vivos faciebant Abcd. suscitabant BCa. Vaticanus. 49.
mortuus Ap.

Cap. XXXI. 1. veritati cd. Vaticanus. 2. mendacitati BCac. Vaticanus. 3.
disputandam Ad. deputandam reliqui. 3b. et a domino A. 4. in primore con-
stitutit Ad. liber Clementis et Vaticanus. in primo reconstituit BC. primo consti-
tuit abc. 5. foeni Aβ. 6. Proprie Aamgbed. pro parte BCa. 7. inmissum Aβ.
8. heresis A. 9. de Abcd. et BCa. 10. competit Aamgbed. concedit BCa.
concepit Cmg. 11. ad om. A.

Cap. XXXII. 1. videant A. 2. suarum om. A. 3. successionem A. 4. de-
currente BC. 5. perseveraverit ACabd. perseveraverint c. Vaticanus. persevera-
verunt B. 6. Smyrnaeorum A. smirrieorum B. 6b. habens Polycarpum abc.

r. virtutes] Id est *δυνάμεις*. Ut supra
cap. 29., et saepissime in hoc aliisque
ecclesiae scriptoribus. Cf. Hildebr. ad
Iacob. Adv. Natl. I, 20. p. 30.
s. de vivis mortuos faciunt.] De Carne
Chr. cap. 5. Marcionis deum dicit „nec
mortuorum suscitatore, sed vivorum
creatorum.“

Cap. XXXI. a. ad principalitatem ve-
ritatis] Principalitatem dicit quod statim
a primordio fait, posteritatem quod po-
stea subrepsit. (Rigalt.)

Cap. XXXII. a. per successionem] Cf.
Irenaeus IV, 42.

b. census suos deferunt] Census
suos, hoc est origines suas. Sic lib. I.
Adv. Marc. [cap. 21] „apostolici cen-
sus ecclesiam“ dixit, et lib. De Mono-
gam. [cap. 5] „census noster transfertur
in Christum.“ (Rigalt.) Cf. quae anno-
tavi ad Apolog. cap. 2. et ad De Corona
cap. 13.

c. sicut Smyrnaeorum ecclesia Poly-
carpum] Cf. Irenaeus III, 3.

ab ⁷Ioanne ⁸collocatum refert, sicut Romanorum Clementem ⁹ a Petro ordinatum ¹⁰ itidem. ¹⁰Perinde utique et ceterae exhibent quos ¹⁰ ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces ¹⁰ habeant. Confringant tale aliquid haeretici. Quid enim ¹¹ illis post blasphemiam illicitum est? Sed etsi conflexerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum apostolica comparata ex diversitate et contrarietate sua pronuntiabit neque ¹² apostoli alius auctoris esse neque apostolici, quia sicut apostoli non diversa inter se docuissent, ita et ¹³ apostolici non contraria apostolis edidissent. Nisi illi qui ab apostolis ¹⁴ didicerunt aliter praedicaverunt. Ad hanc itaque formam ¹⁵ probabuntur ab illis ecclesiis, quae licet ¹⁶ nullum ex apostolis vel apostolicis auctorem suum ¹⁷ proferant, ut multo posteriores, quae denique ¹⁸ cottidie instituuntur, tamen in eadem fide conspirantes non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae. Ita omnes haereses ad utramque formam ¹⁹ a nostris ecclesiis provocatae probent se ²⁰ quaqua putant apostolicas. Sed adeo ²¹ nec sunt nec ²² probare possunt quod non sunt,

7. Iohanne A., fere ubique. 8. collocatum A. 9. itidem Ad. id et Ca. edit b. idem B. 10. Perinde Ad. proinde reliqui. 10b. ab apostolis Aabcd. apostoli BC. 10c. habent Latinus, et Pearson. Vindic. Ignat. II, 2. 11. illis om. Aq. 12. apostoli — quia sicut om. A. 13. apostolica Aq. 14. didicerunt aliter Ad. discesserunt liber Clementis. desciverunt et aliter reliqui. 15. probabuntur Ad. provocabuntur reliqui. 16. nullam BC. 17. proferebant A. 18. cottidie Aq. 19. a nostris Abcd. nostris reliqui. 20. quamquam B. 21. nec sunt om. Aq. 22. probare possunt Ad. possunt probare reliqui.

d. sicut Romanorum Clementem] Hieronymus Catal. Scriptt. Eccl. cap. 15 „Clemens — quartus post Petrum Romanus episcopus, siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacleus, tametsi plerique Latinorum secundam post Petrum apostolum putent fuisse Clementem.“ Irenaeus sic tradiderat, beatos apostolos Lino episcopatum administrandae ecclesiae commendasse, successisse autem Lino Anacleum, post eum tertio loco ab apostolis episcopatum Clementi delatum. (Rig.) V. Irenaeum III, 3 cum interpr., Pamel. ad Tertull. b. I., Coteler. ad Clem. Recognitt. VII, 45. Adde Carm. Adv. Marcion. lib. III, sub finem. e. a Petro ordinatum] Quasi etiam vivente Petro episcopatum Romae gessisset Clemens et apostolis apostolatu suo fungentibus viri apostolici passim in varios episcopatus fuerint tributi. Et tamen post passionem domini statim Iacobum apostolum fratrem domini ab ipsis apostolis Hierosolymorum episcopum fuisse constitutum legimus, Petro iam apostolatum principaliter exercente.

Hoc vero sic evenisse ait Chrysostomus, propterea quod Petrum Christus ordinasset *διδασκαλον τῆς οἰκουμένης*, Homil. in Ioann. cap. 21. Hic Tertulliani locus aperte indicat non esse Tertulliani versus, unde nonnulli successiones episcoporum Romanorum constitui certo posse arbitrantur. (Rigalt.)

f. formam] Id est modum, legem, condicionem. Cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18.

g. denique] Adeo. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 42.

h. consanguinitate doctrinae.] Consanguineae sunt doctrinae quae ab uno eodemque auctore sunt traditae, quasi ab uno parente. Sic ipse lib. I. De Cultu Femin. [cap. 5] „consanguineae materias“ dixit. Sic Chalcedius „domesticae et consanguineae rationes.“ (Rigalt.) Similiter Apolog. cap. 12 dicuntur „materiae sorores.“

i. utramque formam] Unam successionis episcoporum, alteram successionis in consanguinitate doctrinae. (Fr. Luzius.)

Apoc. II, 14. potest ei servire quam deo comparat. Ioannes vero ²²in Apocalypsi idolothyta edentes et stupra committentes ²³iubetur castigare. Sunt et nunc alii Nicolaitae. ²⁴Gaiana haeresis dicitur. At in ²⁵epistula eos maxime antichristos vocat qui Christum negarent in ²⁶carnem venisse, et qui non putarent Iesum esse filium dei. Illud Marcion, hoc ²⁷Hebion vindicavit^b. Simonianae autem magiae disciplina angelis serviensⁱ utique et ipsa inter ²⁸idololatrias deputabatur et a Petro apostolo in ipso Simone damnabatur.

Cap. XXXIV. Haec sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quae sub apostolis fuisse ab ipsis apostolis discimus. Et tamen nullam invenimus institutionem ¹inter tot diversitates perversitatum quae de deo creatore universorum controversiam ^{1b}moverit. Nemo alterum deum ausus est suspicari. Facilius de filio quam de patre haesitabatur, donec Marcion praeter creatorem alium deum solius bonitatis induceret, ²Apelles creatorem ³angelum nescio quem gloriosum superioris dei faceret deum legis et ⁴Israëlis, illum igneum affirmans^a, Valentinus Aeonas suos spargeret et unius Aeonis vitium in originem deduceret dei creatoris. His solis et his primis revelata ⁵est veritas divinitatis, maiorem scilicet ⁶dignationem et plenioram gratiam a diabolo consecutis, ⁷qui deum sic quoque ⁸voluerit aemulari, ⁹ut de doctrinis venenorum, quod ¹⁰dominus negavit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora universae ¹¹haereses quae quando ¹²fuerint, ¹³dum non intersit quae quando, ¹⁴dum de veritate non sint, ¹⁵et utique quae sub apostolis non fuerunt, fuisse non possint^b. Si ¹⁶autem fuissent, nominarentur et

22. in om. a. 23. iubetur (Aβ)bcd. iubet (Aγ)BCa. 24. Gaiana ABC. Caiana bcd. Cainana a. Eiana amg. 25. epistula A. 26. carnem A. carne reliqui. 27. haebion A. Hebeion C. aheon B. 28. idolatriae Aβ. idolatria B.

Cap. XXXIV. 1. ut diversitates BC. 1b. moverint C. 2. appelles Aβ. 3. angelorum (Aβ)d. Quid olim existerit in A. hodie posse dinosci Hildebrandus negat. 4. israhelis A. 5. et veritas a. est veritatis A. 6. dignitatem A. 7. quod eum Aβ. 8. voluerint A. 9. et de BC. 10. deum B. dominum C. 11. heresis B. 12. fuerit A. 13. dum modo intersit (Aβ)d. tam non intersit Fr. Rinius. cum non intersit M. I. Routh. 14. dum om. BC. 15. et (et om. BCabc.) utique quae (quae om. A.) sub apostolis non fuerunt, fuisse (eas dicere fuisse c.) non possint (possunt BCabc.) ABCabc. utique quae ab apostolis nominatae non fuerunt, sub apostolis fuisse non possunt d., Fulv. Ursinus. 16. autem A. enim reliqui.

b. Hebion vindicavit.] Epiphan. I, 30.

i. Simonianae autem magiae disciplina angelis serviens] Cf. Petav. ad Epiphan. p. 40. Ireu. I, 20. Auct. lib. Adv. Omnes Haeres. cap. 2. Philastr. cap. 29.

Cap. XXXIV. a. igneum affirmans] Exscripsit Tertullianum Isidorus Orig. VIII, 5 „Apellitae, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei faciens

deum Israëlis illum igneum affirmans dixit Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.“

b. fuisse non possint.] Nihil refert cuius sit aetatis aliqua haeresis, cum semel constet omnia veritatis esse expertes. Quae sub apostolis non fuerunt nec sane fuisse sub illis possunt dici. Sed omnes posteriores sunt praedamnatae in prioribus quae sub apostolis fuerunt

ipsae, ut et ipsae coërcendae ¹⁷essent. Quae vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione ¹⁸damnantur. Sive ergo ¹⁹eadem nunc sunt aliquanto expolitiores quae sub apostolis rudes, habent suam exinde damnationem: sive aliae quidem ²⁰fuerunt, aliae autem postea ²¹obortae ²²quasdam ex illis opiniones usurpaverunt, habendo cum eis consortium praedicationis ²³habeant necesse est etiam consortium damnationis, praecedente illo sine supradicto posteritatis, ²⁴quod etsi nihil de damnaticis ²⁵participarent, de aetate sola praeiudicarentur, tanto magis adulterae quanto nec ²⁶ab apostolis nominatae. Unde firmiter constat has esse quae adhuc tunc nuntiabantur futurae.

His definitionibus provocatae a nobis et revictae haereses omnes, Cap. XXXV. sive ¹quae posterarum, sive ²quae coetaneae apostolorum, dummodo diversae, sive generaliter, sive specialiter notatae ab eis, dummodo praedamnatae, audeant respondere et ipsae aliquas eiusmodi praescriptiones adversus nostram disciplinam. Si enim negant veritatem eius, debent probare illam quoque ³haeresin esse ⁴eadem forma revictam qua ipsae revincuntur, et ostendere simul ubinam quaerenda sit veritas quam apud illas non esse iam constat. ⁵Posterior nostra res ⁶non est, immo omnibus prior est, ⁷et hoc erit testimonium veritatis ⁸ubique occupantis principatum: apostolis ⁹ubique non damnatur, immo defenditur, hoc erit indicium proprietatis. ¹⁰Quam enim non damnant qui ¹¹extraneam quamque ¹²damnarunt, suam ostendunt, ideoque et defendunt.

Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio Cap. XXXVI. salutis tuae, percurrere ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis ¹praesident, apud quas ²ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem ³et ⁴repra-

17. essent om. BCabcd. Pro coërcendae A. habet cohercendae, ut solet. 18. dignantur C. 19. eadem AB. 20. illae fuerunt BCabc. 21. obortae ACd. abortae B. obortae sunt et abc. 22. quasdam ex illis opiniones BCabc. quiddam ex illis opiniones A. quiddam ex illis d. quiddam ex illis opinionis Hildebrandus. 23. habent BC. 24. quod AB. quo (Aq)BCabcd. 25. participarent ABcd. participarentur reliqui. 26. ab om. ab.

Cap. XXXV. 1. quae (Aß)abcd. qua (Aq)BC. 2. quae Aabcd. qua BC. 3. haeresin esse abcd. haeresim C. haeresis B. hereses inesse Aq. heresinesse Aß. 4. eandem formam B. 5. Superior nostra res non est A. 5 b. nomen imo C. 6. et hoc A. Hoc BCabcd. 7. ubi occupantis Aß. 8. apostolis ubique non A. Apostolis atique non d. Ab apostolis non BC. Quod ab apostolis abc. 9. Quam enim non damnant qui Ad., Rhenanus. Quam enim damnant qui BC. Quam enim damnant quasi abc. Gorziensis. 10. extranea b. 11. damnarunt A. non damnarunt quasi abc. Gorziensis. 10. a Wouwer vult reponi Quam enim non damnant quasi extraneam, quae non damnarunt ceti.

Cap. XXXVI. 1. praesidentur Cabcd. 2. ipsae om. B. Sed C. in margine habet. 3. praesentantes A. et om. BC.

sentantes faciem 'uniuscuiusque'. 'Proxima est tibi 'Achaia, habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, 'habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae 'adiaces, habes 'Romam, unde nobis 'quoque' auctoritas praesto "est. Ista quam felix ecclesia cui totam doctrinam' apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus "Ioannis exitu^d coronatur, ubi apostolus "Ioannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur. Videamus quid "didicerit, quid docuerit, "cum Africanis quoque ecclesiis "contesserarit". Unum deum "dominum novit, creatorem "universitatis, et Christum Iesum ex virgine Maria filium dei "creatoris, et carnis resurrectionem; legem et prophetas cum evangelicis et apostolicis litteris "miscet; inde "potat fidem; "eam aqua signat, sancto spiritu vestit^f, eucharistia pascit, "martyrium "exhortatur^g, et ita adversus hanc institutionem neminem recipit. Haec est institutio, non dico iam, quae futuras "haereses praenuntiabat, sed de qua haereses prodierunt. Sed non "sunt ex illa ex quo factae sunt adversus illam. Etiam de olivae nucleo mitis et opimae "et necessariae asper oleaster

4. uniuscuiusque om. BC. 5. Proxime BC. Vaticanus. 6. acaia Ap. 7. habes Thessalonicenses om. ABC. 8. adiaceris C. adicies B. 9. Romanam BCa. Vaticanus. 10. auctoritas quoque A. 11. est. Ista quam felix Ad. est statuta. Felix BC. est. Sista felix Bc. Vaticanus. est. Felix b. 12. Iohannis A. 13. Iohannes A, ubicunque nihil annotavero. 14. dixerit BCc. Vaticanus. 15. quid cum c. 16. contestatur Ca. contestare B. contesserat P. Pithoeus, Rigallius. 17. dominum om. BCabcd. 18. in universitatem A. 19. creatorem et carnis resurrectorem A. 20. miscet (miscit A.) inde ABC. miscet et inde reliqui. 21. potat Ca. importat Fulv. Ursinus. 22. eam om. BC. 22b. martyrium ABCad. Vaticanus. martyrio bc. ad martyrium Fulv. Ursinus. 23. exortatur Aß. 24. haeresis praenunciabat Aß. 25. sunt Aq B. fuerunt (Aß)bcd. omnes Ca. 26. et necessariae asper oleaster oritur, etiam de papavere ficus gratissimae om. BC.

Cap. XXXVI. a. repraesentantes faciem uniuscuiusque.] Quantum scilicet imaginari fas est cogitantibus. (Rigalt.)

b. nobis quoque] Adv. Marcion. IV, 5 „Videamus quod sic a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint correcli, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonent.“

c. totam doctrinam] Totam doctrinam dicit summam totius doctrinae Christianae, quam in martyrio pro Christi nomine fortiter obeundo consistere toties praedicat; ut videlicet animam illi tam bene merenti nostram reponamus, qui suam pro nobis, non immerentibus tantum, verum et male meritis, posuit ac prodegit. (Rigalt.)

d. exitu] Id est morte. Cf. adnot. ad Scorpiac. cap. 9.

e. contesserarit.] Id est communicaverit. Supra cap. 20 habuimus „contestationem hospitalitatis.“

f. sancto spiritu vestit] De Monog. cap. 7 „Nos autem Iesus summus sacerdos et magnus patris de suo vestiens sacerdotes deo patri suo fecit.“ De Bapt. cap. 13 „Obsignatio baptismi, vestimentum fidei.“ (Rig.)

g. martyrium exhortatur] Exhortatur ut intrepide vellent martyrium subire. Non tamen nego quin malim cum aliis libris rescribere martyrio. Et praecesserunt ablativi aqua signat, sancto spiritu vestit, eucharistia pascit.“

oritur, etiam de papavere ²⁸ ficus ²⁹ gratissimae et suavissimae ventosae et vanae ³⁰ caprificus exurgit. Ita et ³¹ haereses de nostro ³² frutice, non nostro genere, veritatis ³³ grano, ³⁴ sed mendacio silvestres.

Si haec ita se habent, ut veritas nobis adiudicetur, quicumque in ea regula incedimus, ³⁵ quam ³⁶ ecclesia ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo tradidit, constat ratio propositi nostri, deficientis non esse admittendos haereticos ³⁷ ad ineundam de scripturis provocationem, quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. Si enim haeretici sunt, ³⁸ Christiani esse non possunt, non a Christo habendo quod de sua electione sectati haereticorum ³⁹ nomina admittunt. Ita non ⁴⁰ Christiani ⁴¹ nullum ius capiunt Christianarum litterarum, ad quos merito dicendum est: Qui estis? quando, et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo demique, Marcion, iure silvam meam caedis? qua licentia, Valentine, laeas meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves? ⁴² Mea est possessio. Quid hic, ceteri, ad voluntatem ⁴³ vestram seminatis et pascitis? Mea est possessio, olim possideo, ⁴⁴ prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus quorum ⁴⁵ sunt res. Ego sum haeres apostolorum. Sicut caverunt testamento ⁴⁶ suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiuraverunt, ita teneo. Vos certe exhaeredaverunt semper et abdicaverunt ut extraneos, ut inimicos. Unde autem ⁴⁷ extranei et inimici apostolis haeretici, nisi ex diversitate doctrinae, quam unusquisque de suo arbitrio adversus apostolos aut protulit aut recepit?

Illic igitur et scripturarum et expositionum adulteratio depu-

27. oritur Ad. exoritur abc. 28. ficus Ad. fici abc. 29. caprificus A. 30. haeresis B. 31. frutice, non nostro genere veritatis Ad. fructificaverunt, non nostrae: degeneres veritatis (varietatis C.) reliqui, et Gorsiensis. 32. et BCabc.

Cap. XXXVII. 1. quem A. 2. ecclesiae AyB. 3. ad ineundam Ad. liber Clementis. ad eundem B. ad eandem ab. adeundam C. 4. Christiani non possunt esse B. 5. nomina admittant Ad. nomen adepti sunt Desid. Heraldus Digress. II, 5. p. 286. nomine admittant BCabc. 6. Christiani nullam ius habent om. A. 7. Mea est possessio. Quid hic Aabcd. Quid hic BC. 8. vestram om. A. 9. prior possideo om. BC. 10. ut extranei Aß.

h. de papavere ficus] Ficus pomum laete etiam in senatu Cato non dubitavit. Postea tamen inter Auctores Iuris hesitatum fuit, an pomorum appellatione veniret ficus. Grossos dici, et steris quidem sacris, minime ignoravit optimis, sed Plinianae descriptionis stons nonnihil a fructu differentes, ique maluit usurpare nomen papaveris, i saae et forma et colore seminalibus

gravis et lacte persimilis est nondum matura ficus. (Rigalt.) Ego cum aliis papaver ficus interpretor de seminalibus ficus, non de ipso fructu.

i. veritatis] Malim de veritatis grano.

Cap. XXXVII. a. constat ratio propositi nostri] Cf. supra cap. 16.

b. non Christiani] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 2.

tanda est, ¹ubi doctrinae diversitas invenitur. Quibus fuit propositum aliter docendi, ²eos necessitas coëgit aliter disponendi instrumenta doctrinae. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quae ³docerent. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinae ⁴sine corruptela instrumentorum eius, ita ⁵et nobis integritas doctrinae non competisset sine integritate eorum per quae doctrina tractatur. Etenim quid ⁶contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei ⁷et in scripturis deprehensum detractatione vel adiectione vel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt ⁸scripturae ab initio suo. Ex illis sumus, ⁹antequam aliter fuit, antequam a vobis interpolarentur. Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens ¹⁰utique ex causa aemulationis, ¹¹quae neque prior neque ¹²domestica unquam est eius quod aemulatur, tam incredibile est sapienti cuique, ut ¹³nos adulterum stilum intulisse videamur scripturis, qui ¹⁴sumus ¹⁵a principio et primi, quam illos non intulisse, qui sunt et posterius et adversi. Alius ¹⁶manu scripturas, alius ¹⁷sensus expositione intervertit. Neque enim si Valentinus integro ¹⁸instrumento ¹⁹uti videtur, non callidior ingenio quam Marcion ²⁰manus intulit veritati. Marcion enim exerte et palam machaera, non stilo usus est, quoniam ad materiam suam caedem scripturarum confecit: Valentinus autem pepercit, quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit, et tamen plus abstulit et plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum ²¹et adiciens dispositiones non comparantium rerum.

Cap. XXXIX. ¹Erant ingenia de ²spiritualibus nequitiae, cum quibus luctatio

Cap. XXXVIII. 1. ubi doctrinae diversitas invenitur A. ubi diversitas invenitur doctrinae reliqui. 2. eos necessitas coëgit *Abcd.* eos necessitas institit a. necessitas (necessarias B.) instituit BC. 3. docerent haeresin. Sicut *abc.* 4. sine corruptela instrumentorum *om. BC.* 5. et nobis et a nobis *Ad.* 6. contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei *om. A.* 7. quod esset in *d., Fulv. Ursinus.* 8. scripturae ab initio suo *Abcd.* Inde (in B.) scripturae ab initio suo *BCa.* scripturae iam inde ab initio suo *Fulv. Ursinus.* 9. antequam aliter fuit, antequam a vobis *Ad.* antequam nihil aliter fuit, quam sumus. Quid denique fuit antequam nobis (a nobis *bc.*) *BCabc.* 10. utique *ABCmgbcd.* itaque *C.* 11. qua *BCa.* 12. domestica unquam est eius *d.* domestica est eius unquam *bc.* domesticarum est eius quam *Ca.* domestica unquam est ceteris *A.* dominicarum est eius *B.* 13. non *BC.* 14. simus *Acp.* 15. a principio et primi *Aamgbcd.* et primi et ex ipsis *BCa.* 16. manus *A.* 17. sensus expositione (*AB*)*d., Fulv. Ursinus.* sensus expositio. *Acp.* sensus (sensus *B.*) expositiones *BCabc.* 18. instrumento *A.* 19. uti *ACmgabcd.* et *B.* et ut *C.* 20. manus intulit veritati *om. BC.* 21. et *om. A.*

Cap. XXXIX. 1. Erant *Ad.* Haec sunt reliqui. 2. spiritibus *amg.*

Cap. XXXVIII. a. Quod sumus, hoc rationem et vendi modum. (Ludov. de la Cerda.)
sunt scripturae ab initio suo.] Unam
profitentur scripturae nobiscum fidem, Cap. XXXIX. a. Erant ingenia de

est nobis, fratres, merito ³contemplanda, fidei necessaria, ut electi manifestentur, ⁴ut reprobi detegantur. Et ideo habent vim et ⁵in ⁶excogitandis instruendisque erroribus ⁷facilitatem, non adeo mirandam quasi difficilem et inexplicabilem, cum de saecularibus quoque scripturis exemplum praesto sit eiusmodi facilitatis. ⁸Vides hodie ex ⁹Vergilio fabulam in totum ¹⁰aliam componi, ¹¹materia secundum versus ¹²et versibus secundum ¹³materiam concinnatis. Denique ¹⁴Hosidius ¹⁵Geta ¹⁶Medeam tragoediam ex ¹⁷Vergilio plenissime ¹⁸exsuxit. Meus ¹⁹quidam propinquus ex eodem poeta inter cetera stili sui otia Pinacem ²⁰Cebetis explicuit. ²¹Homero-centones ²²etiam ²³vocari solent qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciant corpus. Et utique secundior divina litteratura ad facultatem ²⁴cuiusque materiae. Nec periclitor dicere ipsas quoque scripturas sic esse ex dei voluntate dispositas ut haereticis materias subministrarent, cum legam oportere haereses esse, quae sine scripturis esse non ²⁵possunt.

3. contemplanda Ad. contemplandae reliqui. 4. ut reprobi detegantur om. Ap. 5. in om. BCabc. 6. excogitandam instruedam B. 7. facilitatem ABCa. felicitatem emgbed. 8. Vides Ad. Vis bc. quovis a. quo ius BC. Qua vides Io. a Wewer. 9. Vergilio Cabc. Virgilio (AB)d. 9b. materiam BC. 10. et versibus Aß. versibus reliqui. 11. materiam Ad. materias reliqui. 12. Hosidius d. Vosidius A. Osidius ab. Ovidius BCc. Offidius Vaticanus. 13. citra BC. 14. mediam AB. 15. Vergilius Cabc. Virgilius (AB)d. 16. exsuxit Ad. expressit reliqua. 17. quidem Ad. 18. caebytis A. 19. Homero-centones Ad. Homeri centonas Ca. Homero-centone B. Homero-centonas bc. 20. sententiam BC. 21. vocari ABd. vocare reliqui. 22. cuiuscunque BCabc. 23. possunt Ad. possent reliqui.

spiritualibus nequitiae] *Ingenia* sunt machinae, artificia. Cf. adnott. ad De Corona cap. 8.

b. in totum] Cf. adnott. ad De Corona cap. 11. De re interpres adest Isidorus, qui exscripsit Septimium, Origg. I, 38. Centones apud Grammaticos vocari solent qui de carminibus Homeri vel Virgii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum faciunt corpus ad facultatem cuiusque materiae.

c. Denique] Id est adeo, quo significata asitatissima haec est Tertulliano particula.

d. Hosidius Geta] Fertur senatusconsultum sub Claudio Caes. factum Cn. Bosidio Geta, L. Vagellio Coss., erutum Neapoli a. Christi MDCIII., adversus eos qui negotiandi causa emissent quod aedificium, ut diruendo plus acquirerent quam quanti emissent, et cruentissimo praere negotiationis inimicissimam pa-

triae faciem inducerent ruinis domuum villarumque. (Rigalt.) V. Reines. Inscriptt. Synt. p. 475. Hosidium aliquem Getum commemorat Dio Cass. XLVII, 1. et Appian. B. C. IV, 41. Illum, ad quem pertinet Senatusconsultum ab Rigaltio laudatum, commemorat idem scriptor lib. LX, cap. 9 et 20.

e. Medeam tragoediam ex Vergilio plenissime exsuxit.] Ea tragoedia extat penes Cl. Salmasium, unde aliquot versus a P. Scriverio in Collectaneis Vett. Tragicorum. (Rigalt.) Habes hanc Medeam in Anthologia Burmanni I. p. 178., ap. Meyerum Ep. 235., ap. Bothium Poët. Latt. Scen. p. 289 sqq.

f. Homero-centones] Huiusce artis centonariae vetus exemplum extat apud Irenaeum lib. I, adv. Haeres. [cap. 20.]. (Rigalt.) Cf. Hieronym. Epist. 103. ad Paulin. Fabric. Bibl. Gr. I, p. 551 sqq. ed. Harl.

Cap. XL. ¹Sequetur a quo intellectus ²interpretetur^a eorum quae ad haereses faciant? A diabolo scilicet, cuius ³sunt ⁴partes intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinarum ⁵idolorum mysteriis aemulatur. Tingit et ipse quosdam^b, utique credentes et fideles suos; ⁶expositionem delictorum^a de lavacro reprobmittit: et si adhuc ⁷memini, Mithra signat illic^d in frontibus milites suos; celebrat et ⁸panis oblationem, ⁹et imaginem resurrectionis inducit, et sub gladio redimit coronam^e. Quid, quod et summum pontificem ¹⁰in unius nuptiis statuit^f? habet et virgines, habet et continentes. Ceterum si Numae ¹¹Pompilii superstitiones revolvamus, ¹²si ¹³sacerdotalia officia ¹⁴et insignia et privilegia, si ¹⁵sacrificialia ministeria et instrumenta et vasa ipsorum sacrificiorum ac piaculorum et votorum curiositates consideremus, nonne manifeste diabolus morositatem^g illam ¹⁶Judaicae legis imitatus est? Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam aemulanter adfectavit exprimere in negotiis idololatriae, utique et idem et eodem ingenio ¹⁷gestit et potuit instrumenta quoque divinarum rerum et sanctorum Christianorum^h; sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, ¹⁸profanae et aemulae fidei ¹⁹attemperare. Et ideo neque a diabolo immissa esse spiritalia nequitiae, ex quibus etiam haereses veniunt, dubitare quis ²⁰debet, neque ab idololatria distare haereses, cum et auctoris et operis eiusdem sint

Cap. XL. 1. Sequetur Ad. Sed quaeritur reliqui. 2. intervertatur *Latinus*. 3. sunt om. *Aq.* 4. pares *BC.* 5. in idolorum *BCabc.* 6. expositionem *Ad.* expiationem *reliqui.* 7. memini, Mithra *Ad.* meminit Mithrae *BC.* initiat Mithrae *abc.* 8. panes et oblationem *A.* 9. et imaginem *om. A.* 10. in (in *om. Ad.*) unius nuptiis *ABabcd. Hirsaugiensis liber.* nuptiis *C. Paterniacensis liber.* unius nuptiis *Hildebrandus.* 11. popilii *Aq.* 12. si *om. A.* 13. sacerdotia *A.* 14. et *om. BCabcd.* 15. sacrificalia *bcd.* sacrificantia *BCa.* sac..... *A.* sacrificantium *Fulo. Ursinus ap. Rigaltium, qui probat. Post vocabulum ministeria quae sequuntur usque ad verba Sed nunc quidem generaliter cap. 45. in A. omissa sunt.* 16. Iudaicae legis *amgbed.* Iudaicae *BCa.* 17. gestit *d.* 18. profanae et aemulae *BCamgbed.* profane et aemulae *a.* 19. attemperare *amgbed.* attentare *BCa.* 20. debet *bcd.* debeat *(B)Ca.*

Cap. XL. a. interpretetur] Id est aperietur, passive, ut De Bapt. cap. 19 „Nec incongruenter ad figuram interpretabitur.“ Ad Nat. I, 3 „Christianum vero nomen, quantum significatio est, de unctione interpretatur.“

b. Tingit et ipse quosdam] Cf. adnot. ad De Bapt. cap. 5. De Corona cap. ult.

c. expositionem delictorum] Id est depositionem delictorum. V. quae adnotavi ad De Orat. cap. 15.

d. illic] Illic, in castris tenebrarum scilicet, seu Satae. (Rigalt.)

e. et sub gladio redimit coronam.]

Martyrii mimo. (Rigalt.) Cf. De Corona cap. ult.

f. summum pontificem in unius nuptiis statuit?] V. Ad Uxor. I, 7., et quae ibi adnotavi.

g. morositatem] Cf. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 12. Morositatem dicitur et rituum Iudaicorum scrupulositatem.

h. sanctorum Christianorum] Horum sensus ex iis quae in cap. 44. sequuntur hauriendus est. Apostolorum autem Acta et Epistolas vocat instrumenta sanctorum Christianorum. (Albasp.)

cuius et idololatria. Deum aut fingunt alium adversus creatorem, aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum disserunt quam in vero est. ²¹Itaque omne mendacium ²²quod de deo dicunt ²³quodammodo ²⁴genus est ²⁵idololatriae.

Non omitam ipsius etiam conversationis haereticae descriptionem, quam *futilis*, quam *terrena*, quam *humana sit*, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ¹ut fidei suae congruens. Inprimis quis catechumenus, quis fidelis, incertum est; pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant, etiam ethnici, si supervenerint; sanctum canibus^a et porcis margaritas, licet non veras, iactabunt. Simplicitatem volunt esse ²prostrationem disciplinae, cuius penes nos curam lenocinium vocant. Pacem quoque passim cum omnibus miscent. Nihil enim ³interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent. Omnes ⁴tument, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni quam ⁵edocti. Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere^b, exorcismos agere, curationes repromittere, ⁶forsitan et tingere^c. Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes^d. ⁷Nunc neophytos conlocant, nunc ⁸saeculo obstrictos^e, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic promereri est. Itaque alius ⁹hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus qui cras lector, hodie presbyter qui cras laicus. Nam et ¹⁰laicis sacerdotalia munera iniungunt.

21. Itaque *amgbed*. Ita *BCa*. 22. quod de deo (eo *amg*) dicunt *amgbed*. *Pamelii libri de deo vel natio BC*. de deo variatio *a*. 23. quodammodo *om. amgb*. 24. genus *amgbed*. sexus *BCa*. 25. idololatriae *B*, pro more.

Cap. XLII. 1. aut *BC*. 2. post rationem *BCa*. 3. interest *abcd*. verum est *B*. verum inest *Amg*. in verum est *C*. 4. tument, omnes *om. BC*. 5. edocti *BCad. Vaticanus*. educati *amgb*. 6. forsitan *abcd*. fortasse an *BC*. 7. Nunc *BCamgbed*. Tunc *C*. 8. saeculo *amg*. 9. hodie presbyter qui cras laicus, episcopus cras, alius hodie diaconus qui cras lector, hodie presbyter qui cras laicus *B*. 10. laicis *abcd*. laici *BC*.

Cap. XLII. a. sanctum canibus] Nec ista quidem a nobis negligenter transibantur, quibus eucharistiam existimamus intelligi, de qua libro *De Spectac.* cap. 25 loquitur „ex ore quo Amen in sanctum protuleris.“ (Rigalt.)

b. contendere] Id est disputare.

c. et tingere.] Cf. *De Bapt.* cap. 1. *de Veland. Virg.* cap. 9.

d. inconstantes.] Omnes ecclesiastici, cumcumque tandem essent ordinis, carum locis erant addicti, neque fiebant quocopi aut sacerdotes honoris aut vi-

endi gratia, sed pro loci aut populi necessitate et usu ordinabantur; quibus uti non licebat alio convolare et sedes mutare, ita neque ab officio ex eo loco ubi ordinati et addicti erant, sine causa amoveri poterant; sed apud haereticos pro arbitrio sedes mutabantur, et, ut dicit, „alius hodie episcopus, cras alius.“ (Rigalt.)

e. saeculo obstrictos] Eos intelligit qui praefectura aliqua inter gentiles fungebantur. Plerique enim Christianorum dignitatem aliquam aut militiae gradum

Cap. XLII.

De verbi autem administratione^a ¹quid dicam, cum hoc sit negotium illis, non ²ethnicos convertendi, sed nostros evertendi? Hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus elevationem operentur. Quoniam et ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio venit, sed de veritatis destructione, nostra suffodiunt, ut sua aedificent. Adime illis ³legem Moysi^b et prophetas et creatorem deum, accusationem ⁴eloqui non habent^c. Ita fit, ut ruinas facilius operentur stantium aedificiorum quam ⁵extructiones iacentium ruinarum. Ad haec solummodo opera humiles et blandi et summissi agunt. Ceterum nec suis praesidibus reverentiam noverunt. Et hoc est, quod schismata apud haereticos fere non sunt, quia cum sint, non parent^d. ⁶Schisma est enim unitas ⁷ipsa^e. Mentior, si non etiam a regulis suis variant inter se, dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur ⁸quae accepit, quemadmodum de ⁹suo arbitrio ¹⁰ea composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam et originis suae ¹¹morem profectus ¹²rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio ¹³suo fidem innovare. Denique penitus inspectae haereses omnes in multis cum auctoribus suis dissentientes deprehenduntur.

Cap. XLII. 1. quid tam C. quidam B. 2. ethnicis convertendis, sed nostris evertendis liber Clementis. 3. in lege b. 4. et loqui BCa. 3. extructionis bc. 6. Schisma est enim b. Schisma est d., Fulv. Ursinus. schismata. Est enim BCac. 7. ipsis d., Fulv. Ursinus. 8. quem B. quod libri Pamellii. 9. suo om. BC. 10. ea om. B. 11. more C. in ore B. 12. re ang. 13. suo om. B.

sdepti eorum honorum mania nihilominus obibant, quos ecclesiae honoribus ordinare aequum non videbatur. (Rigalt.)

Cap. XLII. a. De verbi autem administratione] De ea quae in ecclesiis fiebat non existimarim eum loqui, cum ab ea gentiles arcerentur, verum de ea quae domi aut alibi familiariter habebatur. Nihil enim Christianis maiori erat curae quam gentibus Christi praecepta sensim obtrudere, ut eos ad fidem traderent. (Rigalt.)

b. Moysi] De hac genitivi forma cf. Eckstein. ad Vossii Aristarch. tom. II, p. 597.

c. accusationem eloqui non habent.] Notat Cerdonem et Marcionem et Apellem ausos etiam ista Christianae religionis fundamenta convellere. Nam in Catalogo Haereticorum, ubi de Cerdone „Hic prophetas, inquit, et Legem repudiavit, deo creatori renuntiat.“ Cerdo-

nis autem discipulus fuit Marcio, Marcionis Apelles. Ait igitur haereticorum ingenia sic instituta esse, ut diruant, non ut aedificent. Adime illis legem Moysi et prophetas et creatorem deum, nullo iure causam tibi propterea dicent, non erit quod possint conqueri. Etenim iam pridem haec ad se minime pertinere testati sunt. (Rigalt.) De structura verbi habere cum infinito cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

d. non parent.] Non quod vere non sint dissensiones, sed quia, dum omnes pro libidine faciunt quod cuique placitum, non apparent, et ideo unitas videtur ipsa quae est multiplicitas sententiarum.

e. ipsa.] Rigaltius ex coniectura Fulvii Ursini reposuit *ipsis*, ut dicat scriptor „Sunt quidem apud haereticos schismata, sed ea minus advertimus ob communem et concordissimam ipsis obibiscum discordiam.“

Plerique nec ecclesias habent; sine matre, siné ¹⁴ sede, ¹⁵ orbi fide, ¹⁶ extorres, ¹⁷ sua in vilitate^f vagantur.

Notata sunt etiam commercia haereticorum cum magis quam Cap. XLIII. pluribus, cum circulatoribus, cum astrologis, cum philosophis, curiositati scilicet deditis. Quaerite et invenietis, ¹ ubique meminerunt. Adeo et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest. ² Doctrinae index disciplina est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia et soluta. Ubi autem deus non timetur, nisi ubi non est? Ubi deus non est, nec veritas ulla est. ³ Ubi veritas nulla est, merito et talis disciplina est. At ubi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiae. Ubi metus in deum, ibi gravitas, ⁴ honesta et diligentia adtonita^a et cura sollicita et ⁵ adlectio explorata^b et communicatio deliberata^c et ⁶ promotio emerita^d et subiectio religiosa^e et ⁷ apparitio devota^f et ⁸ processio modesta^g et ecclesia unita et dei omnia.

14. sede *amgbed.* deo *BCa.* 15. orbi *d.*, *Fulv. Ursinus.* orba *BCabc.* 16. extorres *BC.* 17. sua in vilitate vagantur *ego.* quasi sibilat evagatur *B.* quasi sibilatae vagantur *Ca.* sibi late vagantur *b.* quasi sibi late vagantur *c.* *Vaticanus.* sine late vagantur *d.*, *Fulv. Ursinus, Theod. Canterus.* quasi abii *Ios. Scaliger.*

Cap. XLIII. 1. ut ubique *malim ego.* 2. doctrinae index disciplina est *cd.* *Vaticanus.* doctrina index disciplinae est *ab.* doctrinae inde disciplina est *BC.* 3. Ubi veritas nulla est *om. BC.* 4. honestas *BC.* 5. adlectio *BC.* 6. promotio (*Bamgbed.*) promissio *Ca.* 7. apparitio *amg.* 8. processio *amgbed.* pressio *BCa.* 9. moderata *b.*

f. sua in vilitate] Ita emendavi verba corrupta.

Cap. XLIII. a. adtonita] De significatione huius vocabuli dictum est ad De Idololatria cap. 24. Rigaltius recte explicat diligentiam adtonitam, quae semper est in metu ne quid peccet.

b. adlectio explorata] Adlegendorum scilicet in ordinera ecclesiasticum. Hos enim ante ordinationem praedicari mos erat. Praedicatio autem ferebat nomines eorum propositis, admonito populo, ut si quis adversus eos quid haberet criminis, probaret manifestis rebus. Quod ut fieret in provinciarum rectoribus ordinandis exemplo Christianorum *missio* narrat Alexandrum Severum *Lampridius* [p. 130. B. ed. Salm.]. Talis igitur apud ecclesiam fuit adlectio explorata, ut contrario apud haereticos ordinationes temerariae notantur *suprs.* (*Rigalt.*)

c. communicatio deliberata] Communicationem intelligit quam ipse in Apologetico cap. 39. describit; nempe orationis et conventus et omnis sancti commercii. Ad eam vero non admittebantur

nisi deliberatione prius habita probatissimi. (*Rigalt.*)

d. promotio emerita] Ipse sui interpres eodem Apologetico cap. 39. „Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti.“ (*Rigalt.*)

e. subiectio religiosa] Propter ecclesiae honorem, inquit libro De Baptismo cap. 17., quo salvo salva pax est. Subiectus dicitur qui morem alteri gerit, ut filius patri. Sic in Apolog. cap. 2. „filium iam subiectum pater retro patiens addicavit.“ (*Rigalt.*)

f. apparitio devota] Apparent episcopis, presbyteris diaconi, apparent magistratibus scribae, praecones, accensi. Glossae Philoxeni: „Apparitores, *Ἐπιβασταί. Εἰσὶν δὲ ὑπηρεταὶ τοῖς ἀρχιερεῖσι προσδιδεύοντες.*“ „Apparitio, *Ἐπιβασμός.*“ Eo sensu dixit Septimius noster libro De Spectaculis cap. 17. aures et oculos apparere spirita. (*Rigalt.*)

g. processio modesta] Procedebant in publicum Christiani modesto habitu vultuque. Sic lib. De Cultu Fem. cap. 11. „Vobis autem nulla procedendi causa non tetrica.“ (*Rigalt.*)

Cap. XLIV.

Proinde haec ¹pressioris^a apud nos testimonia disciplinae ad probationem veritatis accedunt, a qua ²divertere nemini expedit qui meminerit futuri iudicii, quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal adstare, reddentes rationem inprimis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stupraverint adulterio haeretico, virginem traditam a Christo? ³Credo, allegabunt nihil unquam sibi ab illo vel ab apostolis eius de ⁴scaevis^b et perversis doctrinis futuris pronuntiatum et de cavendis ⁵abominandisque praeceptum. ⁶Agnoscent suam potius culpam ⁷et suorum, qui ⁸nos non ante praestruxerunt^c. Adicient praeterea multa de auctoritate cuiusque ⁹doctoris haeretici; illos ¹⁰maxime doctrinae suae ¹¹fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, uti merito apostoli crederentur. ¹²Quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos qui etiam virtutes^d maximas ¹³ederent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis. Itaque veniam ¹⁴merebuntur. ¹⁵Si vero memores dominicarum et apostolicarum ¹⁶scripturarum et denuntiationum in fide ^{16b}integra steterint, credo, de venia periclitabuntur, respondente ¹⁷domino: Praenuntiaveram plane futuros fallaciae magistros in meo nomine et prophetarum et apostolorum etiam, et discentibus meis eadem ad vos praedicare mandaveram; ¹⁸scilicet^e cum vos non crederetis. Semel evangelium et eiusdem regulae doctrinam apostolis meis delegaveram; libuit mihi postea aliqua inde mutare.

Cap. XLIV. 1. pressioris *d.*, Fulv. Ursinus. pressiora *Ca.* praessio *B.* Omittunt *bc.* 2. divertere *Bc.* 3. Credo allegabunt *BCmgabcd.* Allegabunt *C.* 4. scaevis *Fr. Iunius.* saevis *BCabc.* seris *d.*, Fulv. Ursinus. 5. abominandisque *bcd.* et de abominandis quid *Ca.* et de abhominandis quod *B.* 6. Agnoscent *Bca. Vaticanus.* 7. et suorum *Bb.* quam suorum *Cac.* quam illorum *d.*, Fulv. Ursinus. 8. nos non ante *abc.* nos ante *BC.* nos tanto ante *d.*, Fulv. Ursinus. 9. de doctoribus hereticis ignis illos *B.* 10. maxima *Ca.* 11. fidem *om. BCa.* 12. quia si nec *C.* 13. ediderunt *BC.* 14. merebunt *B.* 15. Qui *d.*, Fulv. Ursinus. 16. scripturarum et *om. BCd.*, Fulv. Ursinus. 16b. integri *d.*, Fulv. Ursinus. 17. domino *cd. liber Clementis.* deo *BCab.* 18. scilicet cum vos non crederetis. Semel *ego.* sed cum (cum *om. B.*) vos non crederetis. Semel *BCab.*, *Fr. Iunius.* semel *cd.*

Cap. XLIV. a. pressioris] Hoc est quod in Apologetico dixit „disciplinam praeceptorum inculcationibus densamns,“ cap. 39. Hinc etiam illa quae saepe occurrunt „disciplina timenda,“ „disciplina custodita,“ „disciplinae terror,“ „disciplinae tenor.“ Sic contra „disciplina mollissima, laxissima.“ (Rigalt.) b. scaevis] Haec in proximo erat emendatio. Rigaltius edidit *seris* ex coniectura Fulvii Ursini, sic interpretatus: Seras doctrinas dicit Antichristi, cuius tempora excipiet consummatio saeculi. Tria tempora in Tertulliani scriptis cunctas hominum aetates dividunt, naturae,

legis et evangelii. Itaque ultimum est evangelii tempus subrepente Antichristo et saeculi fine.

c. praestruxerunt.] Agnoscent culpam suam Christus et apostoli, quod non praemonuerint ecclesiam de futuris haeresibus. (Ludov. de la Cerda.)

d. virtutes] Cf. supra ad cap. 30.

e. scilicet] Ita correxi pro *sed*, et reposui legitimum verborum ordinem a Pamelio et Rigaltio violatum. Saepissime enim illae particulae in vetustis libris confusae reperiantur. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 6.

Resurrectionem promiseram, etiam carnis; sed recogitavi, ne implere non possem. Natum me ostenderam ex virgine, sed postea turpe mihi visum est. Patrem dixeram qui solem et pluvias facit; sed alius me pater¹⁹ melior adoptavit. Prohibueram vos aurem accommodare haereticis; sed erravi. ²⁰Talia capit opinari^f eos qui exorbitant^g et fidei veritatis periculum non cavent. ²¹Sed nunc quidem generaliter actum est^h ²²nobis adversus haereses omnes certis et ²³iustis et necessariis praescriptionibusⁱ repellendas a conlatione scripturarum. De reliquo, si dei gratia adnuerit, etiam specialiter quibusdam ²⁴respondebimus^k. Haec in fide veritatis ²⁵cum otio perlegendibus pax et gratia dei nostri Iesu Christi ²⁶in aeternum.

19. melior *bed.* melius *BCa.* 20. Talia *amgbed.* Alia *BCa.* 21. Sed nunc *cell.* *Inde ab his verbis pergit liber Agobardi, qui cap. 40. desiderat in vocabulo ministeria.* 22. nobis *ABCab.* a nobis *cd. Vaticanus.* 23. iniustus *A.* 24. Hoc vocabulo *finiunt BC. Codex Leidensis subscriptum habet* Quinti Septimi Florentis Tertulliani DE PRAESCRIPTIONE HERETICORVM liber finit. Eiusdem ADVERSUS HERMOGENEM liber incipit. *Editio princeps subscriptum habet:* QVINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE PRAESCRIPTIONIBVS ADVERSVS HAERESES OMNEIS FINIS. *In abc. liber spurius qui vulgo inscribitur* ADVERSVS HAERESSES vel HAERETICOS OMNES *ita adiunctus est ut statim continetur:* Quorum haereticorum *cell.* Quem librum relegavi ad calcem meae editionis. - 25. cum otio perlegendibus ego. cum ocy... legentibus *Aq.* ci..... legentibus *Aßd.* 26. in aeternum. CONTRA HERETICOS EXPLICIT. INCIPIT SCORPIACE. LEGE FELICITER. *subscriptio est in A.*

[f. capit opinari] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1. et ad Apolog. cap. 17.

[g. exorbitant] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 20.

[h. generaliter actum est] Ipse libro De Carne Christi cap. 3 „Sed plenius huiusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses alibi iam usi sumus.“ (Rigalt.)

[i. necessariis praescriptionibus] Ne-

cessarias praescriptiones dicit, quia secundum eas necesse est iudici quoscunque agere volentes repellere. (Rigalt.)

[k. etiam specialiter quibusdam respondebimus] Hoc vero praestitit libris Adversus Marcionem, Adversus Valentianum, Adversus Praxeam *cell.* Minime autem eo opusculo quod vulgo hic sequitur. Nam eo tantum indicantur haereses, non confutantur. (Rigalt.)

ADVERSUS MARCIONEM

LIBRI QUINQUE.

In scripturae discrepantiâ Tertulliani verbis subiecta

- *A* significat codicem scriptum Vindobonensem. Is cum continet tres tantum priores operis libros, siglum *A* ultra non comparebit.
 - B* - - scriptum Leidensem.
 - C* - editionem principem, Besti Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
 - a* - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
 - b* - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
 - c* - - Iac. Pamellii, quae prodit Antverp. a. MDLXXIX.
 - d* - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER PRIMUS.

Si quid retro gestum est nobis adversus Marcionem^a, iam Cap. I. hinc viderit. Novam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum^b ¹pleniore postea compositione rescideram. Haec quoque nondum exemplariis suffectam^c fraude tunc fratris, dehinc apostatae, amisi, qui forte descriperat quaedam mendosissime et exhibuit frequentiae. Emendationis necessitas facta est. ²Innovationis eius occasio aliquid adicere persuasit. Ita stilus iste nunc de secundo tertius et de tertio iam hinc primus hunc opusculi sui exitum necessario praefatur, ne ³quem varietas eius in disperso reperta confundat. Pontus, ⁴qui dicitur Euxinus^d, ⁵natura negatur, nomine illuditur. Ceterum hospitem Pontum ⁶nec de situ aesti-

Cap. I. 1. plenior B. 2. innovatio AB. 3. quem ABd. Vaticani duo quod Pamelium. quemquam Cabc. 4. qui dicitur d. qui igitur ABC. igitur qui abc. qui a Graecis Pithoeus. 5. natura negatur abcd. liber Gorziensis. negatur ABC. Vaticani. 6. ne Ios. Scaliger.

Cap. I. a. adversus Marcionem] Dissertissime abdicat quicquid adversus Marcionem ante hosce libros composuerat. Id vero fuisse versuum aliquid minime esse putandum ostendimus praefatione ad poemata quae vulgo Tertulliani nomine adversus Marcionem inscripta pro Septimianis obrudi solent. (Rigalt.)

b. properatum] Praeproperè editum. (Fr. Iulius.)

c. suffectam] Sufficenter excerptam. (Fr. Iulius.) Rigaltius citat Hieronymi verba ex praefat. Comment. in Abdiam p. 1455. tom. III. Op. ed. Bened.: „Dicit q̄ Tertius tunc adolescentulo sibi inchoata quaedam et rudia excidisse. Sic hoc ille tam de libris ad Herennium quam de Rhetoricis, quos ego vel per-

fectissimos puto, ad comparisonem senilis peritiae dicere potuit, quanto magis ego libere profiteor et illud fuisse puerilis ingenii et hoc maturae senectutis? In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem passus est, et Origenes in Cantico Cantorum“ cett.

d. Pontus qui dicitur Euxinus] Cf. interpr. ad Ovid. Trist. IV, 4, 55. et III, 13, 27. Ios. Scaliger Tertulliani verba sic putabat emendanda et distinguenda „Pontum igitur, qui natura negatur, nomine illuditur (ceterum hospitem Pontum ne de situ aestimies, ita ab humanioribus fretis nostris quasi quodam b. s. pudorè recessit) gentes ferocissimae inhabitant“ cett.

mes; ita ab humanioribus fretis nostris quasi quodam ba
suae pudore secessit. Gentes ferocissimae inhabitant; si
habitatur in plastro. Sedes incerta, vita ⁷cruda, libido pro
et plurimum nuda, etiam cum abscondunt^e, suspensis de iug
retris ⁸indicibus, ⁹ne temere qui intercedat^f. Ita nec arm
erubescunt^g. Parentum cadavera cum pecudibus caesa convivi
vorant. Qui non ita decesserint, ut ¹⁰escatiles fuerint, ma
mors est. Nec feminae sexu mitigantur secundum pudorem;
excludunt, pensum securibus faciunt^h, malunt militare quam
Duritiam de caelo quoque. Dies nunquam patens, sol nu
¹¹libensⁱ, ¹²unus aër nebula, totus annus hibernum, omn
flaverit aquilo est. Liquores ignibus redeunt^k, amnes glacie
tur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia
nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet quae fabulas scenis d
sacrificiis Taurorum et amoribus Colchorum et crucibus Cauca
Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pontum quam quae
Marcion natus est, Scythia tetrior, Hamaxobio instabilior, ¹³
geta inhumanior, ¹⁴Amazona^l audacior, nubilo obscurior,
frigidior, gelu fragilior, ¹⁵Istro fallacior, Caucaso abruptior. (C
penes quem verus Prometheus deus omnipotens blasphemias
natur^m. Iam et bestiis illius ¹⁷barbariae importunior Marcion
enim tam castrator carnis castor^a quam qui nuptias abstulit^f

7. crudelitudo promiscua AB. 8. ut indicibus ABC. 9. ne temere qui (intercedat *abcd.* notentur ne qui (quis C.) intercedat ABC. 10. extatiles libens *ABCab. codex Pithoei. liber c., Latinus. liquens Io. a Wouwet luc poldus.* 12. una est aer nebula *Meursius Auct. Philol. cap. 26., p. 750. tom 13. mazageta AB.* 14. Amazona liber *Pithoei. Probavit Rigaltius. Amazona Amazone d. amazonior AB.* 15. Histro *Cab. hystro AB.* 16. lacinia 17. barbariei C. barbarici AB.

e. abscondunt] Libidinem.

f. intercedat.] Importunus appropinquet et interpellat.

g. Ita nec armis suis erubescunt.] Haec enim turpis et propatulae Veneris suae signa prostituunt. (Rigalt.) De matrimoniorum communione apud Massagetarum deque more eorum senum cadavera devorandi cf. Strabo lib. XI, p. 513.

h. pensum securibus faciunt] Id est caedes colunt pro lana et colo. (Fr. Iunius.)

i. sol nunquam libens] Sic habet vetus exemplar. Dicitur hanc regionem a sole haud libenter aspicere, tam male illic lucet. (Rigalt.)

k. Liquores ignibus redeunt] In Pontica illa feritate, inquit, omne quod flaverit aquilo est. Itaque liquores omnes

gelu concresecunt, nec nisi si ignibus redeunt, hoc est resolvunt liquores. (Rigalt.)

l. Amazona] Hygin. c. 241. Stav. „Antiope Amazonam.“ P. Apologetico Tertulliani cap. 7. parum scriptorum et editorum tuam Sirenarum pro Sirenum.

nae Antiquae editae ab Ang. Auct. Class. tom. VII, p. 579: umbra in mari, hoc est lamia. ¹⁴nae, bestiae electissimae maris. ¹⁵narum cantus, hoc iuxta physidicant Sirenas esse mortiferas clamitantes¹⁶ dett.

m. lancinatur.] Cf. adnot. ad II, 7.

n. castrator carnis castor] Pl. Nat. VIII, 30. XXXII, 3.

ta comesor mus Ponticus^o quam qui evangelia corrosit? ¹⁹Nae tu, Ezine, probabiliorem feram philosophis edidisti quam Christianis. Nam ¹⁸ille canicula Diogenes hominem invenire cupiebat lucernam meridie circumferens, Marcion ²⁰deum quem invenerat extincto lumine fidei suae amisit. Non negabunt discipuli eius primam ²¹illius fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, ut hinc iam destinari possit haereticus qui deserto quod prius fuerat id postea sibi degerit quod retro non erat. In tantum enim haeresis deputabitur quod postea inducitur, in quantum veritas habebitur quod retro et a primordio traditum est. Sed alius libellus^p hunc gradum sustinebit^r adversus haereticos, etiam sine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de praescriptione novitatis. Nunc quatenus admittenda ²²congressio est, interdum ne compendium praescriptionis ubique advocatum diffidentiae deputetur, regulam ²³adversarii prius praetexam, ne cui lateat in qua principalis quaestio dimicatura est.

Duos ¹Ponticus deos affert, tanquam duas Symplegadas naufragii Cap. II. sui, quem negare non potuit, ²id est creatorem nostrum, et quem probare non poterit, id est suum; passus infelix huius praesumptionis ³instinctum^a de simplici capitulo dominicae ⁴pronuntiationis in homines non in deos disponentis exempla illa bonae et malae arboris, quod neque bona malos neque mala bonos proferat fructus, Luc. VI, 43 sq. id est neque mens vel fides bona malas edat operas neque mala bonas. Languens enim (quod et nunc multi, et maxime haeretici), circa mali quaestionem, unde malum, et ⁵obtunsis sensibus ipsa enormitate curiositatis inveniens creatorem ⁶pronuntiantem, Ego Ies. XLV, 7 sum qui ⁷condo mala, quanto^b ipsum praesumpserat mali auctorem et ex aliis argumentis, quae ita persuadent perverso cuique, tanto

18. Ne C. 19. illa d., Fulv. Ursinus. 20. domini quem AB. 21. illius d., Fulv. Ursinus. illi c., Rhenanus. illis reliqui. 22. est congressio est AB. 23. prius adversarii praetexam AB.

Cap. II. 1. Ponticos C. 2. id est creatorem nostrum AB. creatorem id est nostrum Latinus. id est creatorem id est nostrum reliqui. 3. instructum ac (sic A.) de AB. 4. praenuntiationis B. Vaticanus uterque. 5. obtunsis ABCab. Vaticanorum unus. obtunsis d. Vaticanorum alter. 6. praenuntiantem Cab. 7. creo Vaticanus uterque. credo AB.

^o. comesor mus Ponticus] Plin. Hist. Nat. VIII, 37. X, 73.

^p. alius libellus] Liber De Praescriptione Haeticorum.

^q. gradum sustinebit] Cf. adnot. ad Scorpia. cap. 4. 8.

Cap. II. a. passus infelix huius praesumptionis instinctum] Sic De Virg. Velud. cap. 1 „Proprium iam negotium

TERULLIANI OPP. ED. OEHLEB. Tom. II.

passus mese opinionis.“ et cap. 14 „passus est aliquid quod virginis non sit, studium placendi.“ Alia exempla protuli ad Apolog. cap. 21. Adde Irenaeum Adv. Haeres. II, 21 „Sicut passus est Basilides,“ i. e. Sicut accidit Basilidi.

b. quanto] Usitatissima Tertulliano ellipsis comparativi magis. Cf. quae adnotavi ad De Testim. An. cap. 2. De Virg. Vel. cap. 17.

in creatorem interpretatus malam arborem malos fructus ⁸condentem, scilicet mala, alium deum praesumpsit esse debere in ⁹partem bonae arboris bonos fructus⁸. Et ita in Christo quasi aliam inveniens dispositionem ¹⁰solius et purae benignitatis, ut diversa a creatore, facile novam et hospitam⁴ argumentatus est divinitatem in Christo suo revelatam, modicoque exinde fermento totam fidem massam haeretico ¹¹acore ¹²desipuit⁸. Habuit et Cerdonem^f quemdam, ¹³informatorem scandali huius, quo facilius duos deos caeci perspexisse se existimaverunt. Unum enim non integre videram Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum, quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit, alterum, quem commentari ¹⁴conitebatur, de bono ¹⁵praestruendo construxit⁸. Has naturas quibus disposuerit articulis per ipsas responsiones nostras ostendimus.

Cap. III. Principalis itaque, ¹et exinde tota congressio de numero, a duos deos liceat induci, si ²forte⁸, poetica et pictoria licentia, et tertia iam, haeretica. Sed veritas Christiana ³stricte pronuntiavit Deus si non unus est, non est, quia dignius credimus ⁴non esse quodcumque ⁵non ita fuerit ut esse debebit. Deum autem ut sciam unum esse debere, quaere quid sit deus, et non aliter invenies. Quantum humana conditio de deo definire potest, id definitio quoque et omnium conscientia agnoscet, deum summum esse magnum, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum aeternitati censendum, quae summum magnum deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa, atque ita et cetera, ut si deus summum magnum et forma et ratione et vi et potestate. Cum de isto ⁶conveniat apud omnes (nemo enim negabit deum summum magnum quid esse, ⁷nisi qui poterit deum ⁸immodicum quid contrario pronuntiare, ut deum neget auferendo quod dei est), quae erit iam condicio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adae-

8. credentem B. credentes A. 9. patrem AB. 10. Solus C. 11. acore (actore AB. 12. desipuit *los. Scaliger.* decepit libri omnes. 13. in forma scandali AB. 14. conitebatur A. 15. praestruendo ABC. *Vaticanus uterque.* praestruendo abcd.

Cap. III. 1. est et *Fr. Junius.* 2. sorte bcd. 3. stricte AB. 4. non om. AB. 5. ita non B. 6. convenit AB. 7. nisi om. AB. 8. unum AB.

c. bonos fructus.] Scilicet condentem. Durior ellipsis.

d. hospitam] Peregrinam, advenam, extraneam.

e. desipuit.] Rigaltius retinuit *decepit*, quod proprie dictum putabat, cum sit perfidia quaedam in aceti nequitia.

f. Cerdonem] Irenaeus Adv. Haeres. 1, 29. Auct. libelli Adv. Omnes Haeres.

cap. 6. Philaster cap. 44. Euseb. Hist. Eccl. IV, 10.

g. praestruendo construxit.] Verum deum, inquit, cum mali deum esse statueret, infamando destruxit, praeque eo nec nisi de ipso constructum, alterum induxit.

Cap. III. a. si forte] Cf. quae ad notavi ad De Corona cap. 5.

quetur, id est ut non sit aliud summum magnum, quia, si fuerit, adaequabitur, et si adaequabitur, non erit iam summum magnum, eversa condicione et, ut ita dixerim, lege quae summo magno nihil sinit adaequari. Ergo unicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quam per quod habet esse, ⁹id est unicum omnino. Proinde deus cum summum magnum sit, recte veritas nostra pronuntiavit: Deus si non unus est, non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicendo, Si non unus, ¹⁰non est, sed quia quem confidimus esse, ¹¹id eum definiamus esse quod si non est, deus non est, ¹²summum scilicet magnum. Porro ^b summum magnum unicum sit necesse est. Ergo et deus unicus erit, non aliter deus, nisi summum magnum; nec aliter summum magnum, nisi parem non habens, nec ¹³aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe ¹⁴quemcunque alium deum induxeris, non alia poteris eum formae fieri deum, quam ut et illi proprium divinitatis adscriperis, sicut aeternum, ita et summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere, par autem ¹⁵non habere uni competat et in duobus esse nullo modo possit?

Sed argumentabitur quilibet posse et duo summa magna con- Cap. IV.
sistere, distincta atque disiuncta in suis finibus, et utique advocabit exemplum regna terrarum tanta numero et tamen summa magna in suis quibusque regionibus, et putabit ¹⁶ubique humana divinis conferenda. Iam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet, non dico et tertium et quartum deum inducere, verum tot iam numero quot et gentium reges? De deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est nullius exempli capere comparisonem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Esaias, vel ipse per Esaiam deus, contionabitur, Cui me similitis? Divinis forsitan comparabuntur Ies. XI.
18. 25.
humana, deo ¹⁷non ita. Aliud enim deus, aliud quae dei. Denique qui exemplo uteris regis quasi summi magni, vide ne iam non possis ¹⁸uti. Rex enim etsi summum magnum est in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum

9. id et unicam *bed*. 10. non est deus, sed *c.*, *ex duobus Vaticanis*. 11. id eum *d.* idem *Ac. Vaticanus uterque*. iidem *reliqui*. 12. summum *d.* et summum *reliqui*. 13. autem parem *AB*. 14. quodcunque *AB*. 15. non habere uni competat et in duobus *ego*. non habere cum uni competat, in duobus *d.* cum non habere uni competat, in duobus *Fulv. Ursinus*. non habere uni competat, in duobus *ABCabc*.

Cap. IV. 1. utique *d.*, *Fulv. Ursinus*. 2. non ita *d.*, *Io. a Wouwer*. nostro *B.* nostra *reliqui*. 3. uti *AB*. eo uti *reliqui*.

b. Porro] Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

excidet iam de summo magno, ^{3b} translato in deum. Hoc si ita, quomodo uteris eius rei exemplo ad dei comparisonem quae, dum ad comparisonem accedit, amittitur? Quid nunc, si nec inter reges plurifarum videri potest summum magnum, sed unicum et singulare, apud eum scilicet qui rex regum ob summitatem magnitudinis et subiectionem ceterorum graduum quasi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formae reges, qui singulares in unione imperii praesunt, ⁴ si minutalibus, ut ita dixerim, ⁵ regnis undique conferantur in examinationem, qua constet quis eorum praecellat in substantiis et viribus regni, in unum necesse est ⁶ summitas magnitudinis eliquetur^a, omnibus gradatim per comparisonis exitum de magnitudinis summa expressis et exclusis. Adeo etsi in disperso multifarium videtur summum magnum, suis viribus et sua natura et suo statu unicum est. Proinde cum duo dii conferuntur, ut duo reges ⁷ et duo summa magna, in alterum concedat necesse est unio summi magni ex sententia comparisonis, ⁸ quia summum ⁹ ex victoria sua constat, superato aemulo alio magno, non tamen summo, atque ex defectione aemuli solitudinem quandam de singularitate praestantiae suae possidens unicum est. Ineluctabilis iste complexus in hoc sententiam constringit, aut negandum deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alii communicandum.

Cap. V. Aut quae ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura, si duo, quando locupletiore oporteret credi substantiam divinitatis, si competeret ei numerus. Honestior et liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, ¹ Bython et ² Sigen, cum usque ad xxx Aeonum fetus^a, tanquam ³ Aeneiae scrofae^b, examen divinitatis effudit. Quaecunque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadem nec duo, ut ipsa plura post unum. ⁴ Post unum enim numerus. Quae potuit duo admittere, eadem potuit et ⁵ plura. Post duo enim multitudo, unione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures deos credi non sinit, ⁶ quod nec duos illa regula unum deum sistens,

3 b. translato ego. translatio libri omnes. 4. si Babcd. Gorsiensis liber. si in C. sed in A. 5. regni Neursius. 6. summitates AB. 7. ut duo B. 8. qua d. 9. ex om. d.

Cap. V. 1. Bythum ABabc. Bythium C. 2. Sygenem (Sigeneum C.) usque ABC. Sigen, tum Latinius. 3. aeoniae abc. Aeoniae ABC. liber Pithoci. 4. Post enim unum B. 5. plura. Post duo d., Fr. Iunius. plura post; duo abc., ex libro Gorsiensis. plura potest. Duo ABC. 6. quo Ios. Scaliger.

Cap. IV. a. eliquetur] Cf. adnot. ad b. Aeneiae scrofae] Vergil. Aen. VIII, De Pallio cap. 3. 43 sqq.

Cap. V. a. Aeonum fetus] Adv. Valentin. cap. 7 et 8.

qua deum id esse oporteat cui nihil adaequetur, ut summo magno, unicum autem sit cui nihil adaequetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operae pretio, cui emolumento deputarentur? Quid interfuit numeri, cum duo paria non differant uno? Una enim res est quae eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia unum fuissent, nullo inter se differendo, quae paria. Porro si neutrum ex duobus altero distat, iam ut ambo summa magna, quae dei ambo, neutrum plus altero praestat, nullam rationem numeri sui ostendunt, praestantiam non habentes. Numerus autem divinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam et cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos tam pares quam duo summa magna quid facerem, si ambos colerem? Vereretur ne abundantia officii superstitio potius quam religio existimaretur, quia duos tam pares et in altero ambos possem in uno demereri, hoc ipsum testimonio praestans parilitati et unitati eorum, dum alterum in altero venereretur, dum in uno mihi duo sunt. Si alterum colerem, aequae recogitarem ne suffundere videretur numeri vanitatem sine differentia supervacui, hoc est ut tutius censerem neutrum colendum quam alterum cum scrupulo colendum aut ambos vane.

Sic adhuc videmur disputare quasi Marcion duos pares con- Cap. VI.
suetat. Nam dum defendimus deum summum magnum unicum
credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus
paribus de his retractavimus, nihilominus tamen docendo pares
esse non posse secundum summi magni formam satis confirmavi-
mus duos esse non posse, alioquin certi Marcionem dispares deos
constituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem, alterum mitem,
placidum et tantummodo bonum atque optimum. Dispiciamus aequae
et hanc partem, an diversitas saltim duos capiat, si parilitas capere
non potuit. Porro et hic eadem regula summi magni patrocinabitur
nobis, utpote quae totum statum vindicet divinitatis. Conveniens
enim et quodammodo iniecta manu detinens adversarii sensum non
negantis creatorem deum, iustissime praescribo illi diversitati locum
non esse inter eos qui ex aequo deos confessus non potest facere
diversos, non quia non et homines licet sub eadem appellatione

1. inter se ABCcd. Vaticanus uterque. ante se a. a se b. 8. et AB. 9. quae
ab cd. Gorziensis liber. quae reliqui.

Cap. VI. 1. tractavimus AB. 2. alioquin BCabc. 3. et om. AB. 4. et om. AB.

c. suffundere] Pudefacere, ignominia verbo quae adnotata sunt ad Apolog.
afflicere. Cf. quae sunt adnot. ad Scor- cap. 10.
pic. cap. 10. b. praescribo] Cf. adnot. ad inscr.
libri De Praescript. Haereticorum.

Cap. VI. a. Conveniens] Cf. de hoc

diversissimos esse, sed quia ⁵deus non erit ⁶dicendus, quia nec credendus nisi summum magnum. ⁷Cum ergo summum magnum cogatur agnoscere quem deum non negat, non potest admitti, ut summo magno aliquam adscribat deminutionem, qua subiciatur alii summo magno. Desinit enim, si subiciatur. Non est autem dei desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam et in ⁸illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si depretiari capit ⁹in creatore. Ita cum duo dii pronuntiantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit aut minus, ⁹neutrum altero ¹⁰aut sublimius aut deiecius. Nega deum quem dicis deteriorem; nega summum magnum quem credis minorem. Deum vero confessus utrumque duo summa magna confessus ¹¹es. Nihil alteri adimes aut alteri adscribes. Agnoscens divinitatem negasti diversitatem.

Cap. VII. ¹Temptabis ad haec de nomine dei ¹concutere retractatum ut passivo ²et in alios quoque permissio, quia scriptum sit, Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem deos ²diudicabit, et, Ego dixi, vos dii estis. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni quia dei cognominentur; ita nec creatori. Respondebo et stulto, qui nec hoc recogitaverit, ne ^btantundem et in deum Marcionis possit retorqueri, ut et illum deum dictum, nec ideo tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. ⁴Si communio nominum condicionibus praeiudicat, quanti ^cnequam servi regum nominibus insultant, Alexandri et Darii et ⁵Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod sunt detrahatur. Nam et ipsa idola gentium dei vulgo, sed deus ⁶nemo ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei nec sono nec ⁷notae ^dnominis huius summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiae cui nomen hoc ^acontigit, hanc inveniens solam innatam, infectam, solam aeternam et universitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed condicioni eius summum magnum et adscribo et vindico. Et ideo, quia deus iam vocari obtinuit sub-

5. ita deus *ABC. Vaticanus uterque.* 6. dicendo *AB.* 7. Cur *a.* 8. illo magno deo potiore *c., ex Vaticano utroque.* 9. neutro *AB.* 10. autem *B.* 11. est *ABC.*

Cap. VII. 1. convertere *ABC. Vaticanus uterque.* 2. et malo quoque permissum *AB.* 3. diudicabit *d., Latinius.* diudicavit *ABCabc.* 4. Sic *ABC.* 5. Holofernis *d.* Olofernae *codex Pithoei.* 6. ea re qua nemo deus *c., ex Vaticanis.* 7. voce *vel notae C., in margine.* 8. contingit *Vaticani.*

c. capit] V. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1. et Apolog. cap. 17. et de verbo *depretiare* adnot. ad Apolog. cap. 45.

Cap. VII. *a. passivo]* Vox Tertulliana. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

b. recogitaverit, ne] De hoc *ne* cf. adnot. ad Apolog. cap. 2.

c. quanti] Quot. Ex usu stili Tertulliani. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1.

d. notae] Id est scripturae.

stantia cui adscribo, nomini me adscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui adscribam substantiae, scilicet qua constat qui deus dicitur, et summum magnum ex substantia, non ex nomine, deputatur. Denique ⁹ hoc et Marcion suo deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum vindicat. Id ergo summum magnum, quod deo adscribimus ex substantiae lege, non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus qui ea substantia constant ¹⁰ qua deus dicitur, ¹¹ quia in quantum dii vocantur, id est summa magna, substantiae scilicet merito innatae et aeternae ac per hoc magnae ¹² et summae, in tantum non possit summum magnum minus et deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas et sublimitas et integritas stabit in deo Marcionis, stabit aequè et in nostro, si non et in nostro, aequè nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparationem non sustinentis, nec disparia, quia et alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. ¹³ Haesisti, Marcion, in medio Pontitui ¹⁴ aestu. Utrinque te fluctus involvunt veritatis. Nec pares nec dispares deos sistere potes. Duo enim non sunt; quod pertineat proprie ad numeri retractatum. ¹⁵ Quamquam tota materia de duobus deis dimicetur, his interim lineis eam. ¹⁶ clausinus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congrediemur*.

Primo, supercilio stuporem suum aedificant^a Marcionitae, quod Cap. VII novum deum ¹ proferant, quasi nos veteris dei pudeat. Infantur et pueri novis calceis, sed a vetere paedagogo calceati mox vanam gloriam vapulabunt^b. Novum igitur audiens deum in vetere mundo et in vetere aevo et sub vetere deo ignotum, inauditum, quem tantis retro saeculis neminem, et ² ipsa ³ ignorantia antiquum, quidam ⁴ Iesus Christus, et ille in veteribus nominibus novus, revelaverit, nec alius antehac, gratias ago huic gloriae eorum, ⁵ maximo adiutorio eius hinc iam haeresim probaturus, novae scilicet divinitatis professionem. ⁶ Haec erit novitas quae etiam ethnicis deos peperit

9. et hoc c., ex Vaticanis. 10. quia AB. 11. quia qui in quantum ABC. 12. et om. abc. 13. nescisti AB. 14. estai AB. 15. Quicumque AB. 16. clusimus d.

Cap. VIII. 1. proferant cd. Vaticanis. praeferant reliqui. 2. ipsum ABC. 3. ignorantiam et quidam AB. 4. Iesum Christum BC. 5. maxime c., ex Vaticanis. 6. hoc AB.

e. lineis — — intra quas — con-
grediemur] Cf. quae adnotavi ad Scor-
poc. cap. 4. Adde Salmas. in Solin. p. 647.

Cap. VIII. a. stuporem suum aedifi-
cant] Cf. Rigalt. adnot. ad De Cultu
femin. I, 6.

b. calceati mox vanam gloriam vapu-
labunt.] Subauditur secundum. Figura
Graeca. (Rhenan.) Dicuntur pueri „cal-
ceati vanam gloriam“ figura Graeca pro
eo quod est novis calceis instructi, de
quibus gloriantur vane. (Fr. Junius.)

novo semper ac novo titulo^a consecrationis cuiusque. Quis deus novus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas deum probabit, quia et illum novitas aliquando produxerit, cum primum consecravit. At enim viva et germana divinitas nec de novitate nec de vetustate, sed de sua veritate censetur^d. Non⁷ habet tempus aeternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret aetate quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit, si est novus, non fuit. Novitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio et fine est quam a tempore, arbitro et metatore^e initii et finis.

Cap. IX. Scio quidem quo sensu novum deum iactitent, agnitione utique. Sed et ipsam novitatis cognitionem percutientem rudes animas ipsamque naturalem novitatis gratiositatem volui repercutere^a, et hinc iam de ignoto deo provocare. Utique enim quem agnitione novum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur, ad lineas rursus et in gradum^b. Persuade deum ignotum esse potuisse. Invenio plane ignotis deis^c aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis diis^d, sed superstitio Romana est. Porro incerti dei minus noti, ut minus certi, et proinde ignoti, qua minus certi. Quem titulum incidemus^e ex duobus deo Marcionis? Utrumque, opinor, et nunc incerto et retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator, ita et incertum deus certus. Sed non evagabor, uti dicam, Deus¹ si ignotus fuit latuitque, illum regio latebrarum obumbravit, nova utique et ipsa² et ignota, et similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua et maior³ indubitate eo quem abscondit; sed brevis proponam et plenissime exsequar, praescribens deum ignorari⁴ nec potuisse nomine magnitudinis nec debuisse nomine benignitatis, praesertim in utroque praelatiorem nostro creatore. Sed quoniam animadverto in quibusdam ad formam creatoris provocari oportere omnis dei novi

7. hoc tempus AB.

Cap. IX. 1. si om. bc. 2. et om. bc. 3. indubitate d. indubitato reliqui. 4. non AB.

c. novo semper ac novo titulo] Sic Apolog. cap. 35 „novi ac novi Caesaris scenam gisario dividendo praesidentis.“

d. censetur.] Cf. adnot. ad De Corona cap. 13.

e. arbitro et metatore] Cf. adnot. ad De Pallio cap. 1., et Lips. De Milit. Rom. V, 12. p. 332.

Cap. IX. a. repercutere] Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 7.

b. ad lineas rursus et in gradum.] Cf. supra ad cap. 8.

c. ignotis deis] Inscriptionem arae ita conceptam fuisse notavit Hieronymus in cap. 2. Epist. ad Titum: DIIS ASIAE ET EUROPAE ET AFRICAE DIIS IGNOTIS ET PEREGRINIS. (Rigalt.)

d. incertis diis] Gell. N. A. II, 28. Tertull. Ad Natu. II, 9.

e. titulum incidemus] Apolog. cap. 50 „imagines inscribitis et titulos inciditis in aeternitatem.“

et retro ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri a nobis prius commendare debebo, quo constantius^f utar rationis editae patrocinio. Ante omnia quidem quale est ut qui deum⁵ agnoscis creatorem et priorem de notitia confiteris, non eisdem modis et alium scias tibi examinandum quibus iam in alio⁶ didicisti deum nosse? Omnis res anterior posteriori normam praeministravit. Duo nunc dei proponuntur, ignotus et notus. De noto vacat⁷ quaestio. Esse cum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio. Potest enim et non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quaeritur quamdiu ignoratur, incertum est quamdiu quaeritur, et potest non esse quamdiu⁸ in incerto est. Habes deum certum, qua notum, et incertum, qua ignotum. Si ita est,⁹ ecquid tibi videtur iusta ratione defendi, ut ad normam et formam et regulam certorum probentur incerta? Ceterum si ad hanc causam et ipsam adhuc incertam etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quaestionum ex ipsorum quoque argumentorum aequae incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, et ibitur in illas iam indeterminabiles quaestiones, quas apostolus non amat. Sin de certis et indubitatis et absolutis regulae partibus incertis et dubiis et inexpeditis praeiudicabunt plane in quibus diversitas status invenitur, fortassean non provocentur ad formam¹⁰ certorum, ut liberata a reliqua comparationis provocatione per diversitatem status principalis. Cum¹¹ vero duo dei proponuntur, communis est illis status principalis. Quod enim deus est, ambo sunt innati, infecti, aeterni. Hic erit status principalis. Cetera viderit Marcion si in diversitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, immo nec admittentur, si de principali statu constet. Porro¹² constat, quia dei ambo: et ita de quorum statu constat communem esse, cum sub eo ad probationem devocantur, si incerta sunt, ad eorum certorum formam provocanda erunt cum quibus de communi status principalis censentur¹³, ut proinde et de probatione communicent. Hinc itaque constantissime¹⁴ dirigam¹⁵ deum non esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus, quando quem

5. agnoscant AB. 6. didicisti C. 7. quae scio esse cum constat AB. 8. incertum ABcd. Vaticani. in incerto reliqui. 9. incertum est d. 10. hoc quid AB. 11. Si non ABC. 12. ceterorum AB. 13. vere C. 14. Quid enim deus est? Imo ABCabc. 15. dirigatur AB.

[constantius] Cf. adnott. ad De Ba-
nimo cap. 17. Sic et infra „constan-
tissime dirigam.“
f. Porro] Atenim, atquin. Cf. adnott.
d De Corona cap. 7.

h. censetur] Cf. quae adnotata sunt
supra ad cap. 8.
i. dirigam] De hoc verbo cf. Salmas.
in Scriptt. Hist. Aug. p. 437. et inter-
pretes ad Apul. Metam. II, 17.

constat esse, ex hoc ipso constat quod nunquam fuerit igitur ideo nec incertus.

Cap. X. Siquidem a primordio rerum conditor earum cum ipsis percompertus est, ipsis ad hoc prolatis ut deus cognosceretur. enim si aliquanto posterior Moyses primus videtur in templorum suarum deum mundi dedicasse^a, idcirco a Pentateucho non agnitionis supputabuntur, cum totus ¹Moysi stilus notitiam cre non instituat, sed a primordio enarret a paradiso et Adam, ab Aegypto et Moysae recensendam, Denique^b maior popul generis humani^c, ne nominis quidem ²Moysi compotes, nedum instrumenti, deum ³Moysi tamen norunt; etiam ⁴tantam idolorum dominationem obumbrante seorsum tamen illum quasi propriamine deum perhibent et deum deorum, et, Si deus dederit Quod deo placet, et, Deo commendo. Vide an noverint ⁵omnia posse testantur. Nec hoc ullis ⁷Moysi libris debent. anima quam prophetia. Animae enim a primordio conscientia est; eadem nec alia et in Aegyptiis et in Syris et in ⁸Iudaeorum enim deum dicunt, animae deum^d. Noli, ⁹barbare reficere, priorem Abraham constituere quam mundum. Etsi familiae deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, Ponticis ante eum notus. Accipe ¹⁰igitur ab antecessore for a certo ¹¹incertus, a cognito incognitus. Nunquam deus licet nunquam deus deerit. Semper ¹²intellegetur, semper audietur, videbitur, quomodo volet. Habet deus testimonia, totum hoc sumus et in quo sumus. Sic probatur et deus et unus, dum ignoratur, alio adhuc probari laborante.

Cap. XI. Et merito, inquit. Quis enim non tam suis notus est extraneis? Nemo. Teneo et hanc vocem. Quale est enim ut quid extraneum deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis e quia dei hoc est, omnia illius esse et omnia ad illum perti

Cap. X. 1. Mosis d. 2. Mosis d. 3. Mosis d. 4. tantam idololatriae dominationem Cd. tanta idololatriae (idololatria abc.) domina ABabc. 5. quae A. 6. comoda B. omida A. 7. Mosis d., ubique annotavero. 8. Iudaeorum enim deum dicunt animae deum om. ABC. Ded. Beatus Rhenanus primum ex Gorsiensis. 9. barbarare AB. 10. ergo AB. 11. tus BC. 12. intelligitur ABC.

Cap. X. a. dedicasse] De hoc verbo cf. adnot. ad Scorpiacem cap. 1.

b. Denique] Adeo, proinde, igitur. Cf. quae adnot. ad De Pudic. cap. 13. Apolog. cap. 42.

c. maior popularitas generis humani] Hoc est gentium consensus; conscientia

publica. (Rigalt.) Eodem argumentur Tertullianus De Anima cap. De Test. Animae libro.

d. animae deum.] Cave ne quid reponas. Horum omnium, inquit pulorum anima eadem est, et deorum Iudaeorum est deus ipse ille anima testatur.

vel ne statim audiret a nobis, Quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator ex hoc^a et deus, et indubitatus deus, quia omnia ipsius et nihil extraneum illi, ita et alius idcirco non deus quia omnia non eius ideoque ¹et extranea. Denique si universitas creatoris est, iam nec locum video dei alterius. Plena et occupata sunt omnia suo auctore. Si vacat aliquid spatii alicuius divinitati in creaturis, plane ²falsae vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur ³et hoc ex forma creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprii sui mundi et hominis et saeculi, quando etiam error orbis propterea deos praesumpserit quos homines interdum confitetur, quoniam ⁴aliquid ab unoquoque prospectum videtur utilitatibus et commodis vitae. Ita et hoc ex forma dei creditam est divinum esse, instituere vel demonstrare quid aptum et necessarium sit rebus humanis. Adeo inde auctoritas accommodata ⁵falsae divinitati unde praecesserat verae. Unam saltem cicerculam deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut novus ⁶aliqui Triptolemus praedicaretur. Aut exhibere rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est; quia condidisset, si fuisset, illo scilicet praeiudicio quo et nostrum deum non alias manifestum est esse quam quia totum condidit hoc. Semel enim praescriptio stabit^b non posse illos et deum confiteri creatorem et eum quem volunt aequae deum credi non ad eius formam probare quem et ipsi et omnes deum, ut, quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum et illum qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista videatur necesse est, ut aut noluerit condere quid aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse indignum deo est. Noluisse an dignum, volo inquirere. Dic mihi, Marcion, voluit deus tuus cognosci se quocumque in tempore, ⁷an non? alio proposito et descendit et praedicavit et passus resurrexit quam uti cognosceretur? Et sine dubio, si cognitus est, voluit. ⁸Nihil enim circa eum fieret, nisi voluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procuravit, ut in dedecore carnis exhiberetur, et quidem maiore, si ⁹falsae. Nam hoc turpius, si et

Cap. XI. 1. et om. AB. 2. false C. 3. ex forma hoc et ABCa. ex forma a hoc be. 4. aliquid om. ABC. 5. si falsae ABC. 6. aliqui AB. aliquis reliqui. 7. ane alio d., Latinius. an alio c. 8. enim ut nihil circa AB. 9. false C. Probat Fr. Junius.

Cap. XII. a. ex hoc] Quod est creator.

b. Semel enim praescriptio stabit]

De voce *semel* cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2., de voce *praescriptio* adnot. ad Apolog. cap. 7.

mentitus est substantiam corporis, qui et maledictum in se creatoris admisit ligno suspensus. Quanto honestius ¹⁰per aliqua propriae molitionis^c indicia cognitionem sui praestruxisset, maxime adversus eum cognosci habens apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam et quale est ut creator quidem ignorans esse aliam super se deum, ut volunt Marcionitae, qui solum se etiam iurans asseverabat, tantis operibus notitiam sui armaverit, quam potuerat non ita curasse, secundum singularitatis suae praesumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem deum tam instructum ¹¹nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam^d? quando etiam insigniora et ¹²superiora opera debuisset condidisse, ut et deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, ¹³et ex honestioribus potior et generosior creatore.

Cap. XII. Ceterum etsi esse eum possemus confiteri, sine causa ¹esse eum deberemus argumentari. Sine causa enim esset qui rem non haberet, quia res ²omnis causa est, ut sit aliquis cuius res sit. Porro in quantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, ³perinde est atque si non sit, non habens rei causam ⁴rem ipsam, in tantum deum dignius credam non esse quam esse sine causa. Sine causa est enim qui rem non habendo non habet causam. Deus autem sine causa, id est sine re, ⁵esse non debet. Ita ⁶quotiens ostendo eum sine causa esse, tanquam sit, hoc constituo, non esse illum, quia si fuisset, omnino sine causa non fuisset. Sic et ipsam fidem dico illum sine causa ab homine captare, aliter solito deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit per quod homo deum didicit. Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine cessationis et defectionis operum et ⁷impudentiae et malignitatis affinis est; impudentiae, qua fidem non debitam sibi captat, cui praestruendae nihil prospexit, malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit nihil fidei procurando.

Cap. XIII. Cum deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria et deo digna quam creatoris testimonium praesignaverit^a, na-

10. super AB. 11. nulla ABC. 12. superiora P. Ciacconius. 13. ut ABC.

Cap. XII. 1. esse om. AB. 2. omnes AB. 3. proinde AB. 4. res ipsa ABC. 5. quoties Cabcd. 6. impudenti et malignitati AB.

c. molitionis] Id est creationis. Sic Adv. Hermog. cap. 44 „neque adpropinquaret ante mundi molitionem.“

d. paraturam?] Apolog. cap. 22 „Habent (daemones) de incolatu aëris et de vicinia siderum et de commercio nubium

caelestes sapere paraturas“ cett. Adv. Valent. cap. 26 „paratura mundi.“ Cf. adnott. ad De Spectac. cap. 4.

Cap. XIII. a. praesignaverit] Id est signum praetulerit unde cognoscatur. (Fr. Iunius.)

ontrahentes impudentissimi Marcionitae convertuntur ad deum operum creatoris. Nimirum, inquit, grande opus et deo mundus. Numquid ergo creator minime deus? Plane Ergo nec mundus deo indignus; nihil etenim deus indignum, etsi mundum homini, non sibi fecit, etsi omne opus inest suo artifice. Et tamen, si quale quid fecisse indignum, quanto indignius deo est nihil eum omnino fecisse vel in, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Ut ergo et de isto huius mundi indigno loquar, cui et apud Graecos tanti et cultus¹, non sordium nomen est, indignas videlicet gratias ipsi illi sapientiae professores², de quorum ingeniis omnibus animatur, deos pronuntiaverunt, ut Thales aquam³, ut Heraclitum ignem, ut Anaximenes aërem, ut Anaximander universa aëria, ut Strato caelum et terram, ut Zeno aërem et aetherem⁴, et sidera, quod genus deorum igneum appellat, cum de mundo, mirando scilicet et magnitudinem et vim et potestatem et honestatem et decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque constituit, ut plerique physicorum formidaverint⁵ initium ac finem constare, ne substantiae eius, tantae scilicet, minus deum darentur, quas colant et Persarum magi et Aegyptiorum hieroclerici et Indorum gymnosophistae. Ipsa quoque vulgaris supercommunitatis idololatriae, cum in simulacris de nominibus et veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium elementorum, et dedecus suum ingenio obumbrat, figurans Iovem in sublimem fervidam et Iunonem eius in aëream¹, secundum sonum

p. XIII. 1. et Fulv. Ursinus. 2. formidaverunt AB. 3. initium ac finem dare d. initio ac sine mundo stare AB. 4. quos C. 5. idololatriae AB, re.

irem] De Corona cap. 5 „Tam natorum est flos in capite sectarum aure, quam sonum nare.“ Tale quid] Cic. Acad. I, 7 „Matesam penitus commutari putant, effici quae appellant qualia.“ Septim. 117. med. „Prius aliquid habet, deinde quale esse.“ Ornamenti et cultus] Κόσμου. Sapientiae professores] Philosophos et exponit lib. De Praescript. Haer. p. 7. Nam haeticorum patriarchos philosophi lib. Adv. Hermog. cap. 8. tales aquam] Cf. Apolog. cap. 46. eno aërem et aetherem] Cf. Lib. Physiol. Stoic. III, 8. p. 850. Opp. tal. formidaverint] Hoc est dubitaverint.

Ita non opus est cum Rigaltio rescribere dare pro constare. Recte Fr. Iunius interpretatur: „Illi, inquit, ista dixerunt deos, cumque animadverterent istas elementorum et rerum naturalium laudes, formidaverunt ortum et interitum eis tribuere, ne forte accideret, ut propterea tantae substantiae pro diis minus haberentur, praesertim cum apud alias gentes, a quibus hausta philosophia, in opinione divinitatis essent.“

i. et Iunonem eius in substantiam aëream] Ζέω Graecis est serveo, unde Ζεύς Iuppiter. Ἥρα Iuno Iovis et soror et coniux, παρὰ τὸ ἀήρ καὶ ἑτέροισιν Ἥρα. Haec duo gentilium deorum vocabula nobis ignem et aërem declarant. (Fr. Iunius.)

Graecorum vocabulorum, item Vestam in ignem, et Camen^a aquas^k, et Magnam Matrem in terram seminalia demessam, aratam, lavacris rigatam^l. Sic et ⁷Osiris^m quod semper s^o et in ^avivido quaeritur et cum gaudio invenitur, reciprocargum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem arguntur, sicut aridae et ardentis ⁹naturae sacramenta leones¹⁰ philosophanturⁿ. Et superiores quidem situ aut statu subsufficit facilius deos habitas quam deo indignas. Ad humiliciam. Unus, opinor, de sepibus flosculus, non dico de una cuiuslibet maris conchula, non dico de rubro, una¹¹te pennula, taceo de ¹²pavo, sordidum artificem pronuntiat creatorem?

Cap. XIV.

At cum et animalia irrides minutiora quae maximus artindustria ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem i diocritate probari docens quemadmodum virtutem in infi
 II^{Cor.} XII. 5. secundum apostolum, imitare, si potes, apis aedificia, fo stabula, aranae retia, bombycis stamina, sustine, si potes ipsas lectuli et tegetis tuae bestias, cantharidis venena, spicula, culicis et tubam et lanceam. Qualia erunt maiora tam modicis aut iuvaris aut laederis, ut nec in modicis de creatorem? Postremo te tibi circumfer, intus ac foris cor hominem: placebit tibi vel hoc opus dei nostri, quod tuus do ille deus melior, adamavit, propter quem in haec paupertinamenta de tertio caelo descendere laboravit, cuius causa in hula ¹creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem usque nec aquam reprobavit creatoris qua suos abluit, nec oleum quo unguis, nec mellis et lactis societatem qua suos infantat^b, nem quo ipsum corpus suum repraesentat, etiam in sacra

6. aquam d. 7. Osirin abc. 8. mundo AB. 9. naturae om. AB. 10. m 11. tetra pavonis pennula ABC. Hirsaugiensis liber. 12. pavone AB.

Cap. XIV. 1. creator A.

k. Camenas in aquas] Cf. Plut. Numa cap. 13. Ioven. Sat. III, 12. Liv. I, 21. August. Civ. Dei VII, 32. III, 9. Ovid. Fast. III, 263 sqq.

l. lavacris rigatam.] *Seminalia demessam* et *laceratis aratam* dicit cruentum significans deae Phrygiae cultum, *lavacris rigatam* eo quod Almone lavabatur Deum Mater solenni die, ut recte explicavit Desid. Heraldus ad Arnob. Adv. Nat. lib. V Animadv. p. 208.

m. Sic et Osiris] V. Firm. Matern. De Errore Prof. Relig. cap. 2., et quae ibi adnotavi.

n. leones Mithrae philosophantur.] In

sacris Mithrae sive Solis adhibe leonum simulacra. Erant autem menta, hoc est signa seu mysticis naturae, aridae et ardentis enim aestus intenditur, fontes siccantur cum ingredi Leonem a tur. (Rigalt.) Cf. quae adnotat terpr. ad Arnob. Adv. Nat. VI, 1 Salmas. in Scriptt. Hist. Aug. et Desid. Herald. Digest. I, 15.

Cap. XIV. a. paupertina] De cabulo cf. Hildebr. ad Apul. Met 13. p. 172.

b. infantat] Id est cibo pascitili. (Fr. Iunius.)

propriis egens mendicitibus creatoris. At tu super magistrum discipulus, et servus super dominum, sublimius illo sapis, ²destruens quae ille desiderat. Volo inspicere si ex fide saltim, ut non et ipse quae destruis appetas. Adversaris caelo, et libertatem caeli in habitationibus captas. Despicias terram ³plane ⁴inimice iam tuae carnis matricem, et omnes medullas eius victui extorques. Reprobas et mare, sed usque ad copias eius, quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem. ⁵Hypocrita, ut apocarteresi probes te ⁶Marcionitam, id est repudiatorem creatoris (nam haec apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret), in quamcunque materiam resolveris, substantia creatoris uteris. Quanta obstinatio duritiae tuae! Depretias in quibus et vivis et moreris.

Post haec, vel ante haec, cum dixeris esse et illi conditionem ^a Cap. XV. suam et suum mundum et suum caelum, de caelo quidem illo tertio videbimus ^b, si et ad apostolum vestrum discutiendum pervenerimus, interim, quaecunque substantia est, cum suo utique deo apparuisse debuerat. At nunc quale est ut dominus ¹a XII Tiberii Caesaris ^c revelatus sit, substantia vero ²ad XV iam Severi imperatoris nulla omnino comperta sit quae frivolis creatoris praecellens utique latere desisset, non latente iam domino suo et auctore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, quomodo dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum ³cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quaestio est, pertinens et ad mundum illum superiorem et ad ipsum deum eius. Ecce enim si et ille habet mundum suum infra se, super creatorem, in loco utique fecit eum cuius spatium vacabat inter pedes suos et caput creatoris. Ergo et deus ipse in loco erat, et mundum in loco faciebat, et erit iam

2. destrues BC. 3. plane om. AB. 4. inimice iam tuae A., Nic. Rigaltius. inimice iam tuae B., liber Pithoei. inimica iam tuae C. inimice tuae abc. 5. Hypocrita, ut apocarteresi abcd., ex Gorziensi. Hypocrita muta porcartere si ABC. 6. Marcionitam id est repudiatorem creatoris abcd., ex Gorziensi. id est repudiatorem Marcionitam creatoris ABC.

Cap. XV. 1. a XII. libri omnes. a XV. Meursius l. l. 2. a XV. ABCab. Valens. 3. cepit nec dominum fortasse AB., reliquis omissis.

c. Hypocrita, ut apocarteresi probes ²Marcionitam] Etsi odio creatoris omnibus creatis abstineas, et abdicatis omnibus vitae subsidiis intabescas, tamen in quamcunque materiam membra tua dissolvantur, in aliquam ex substantiis a deo creatore conditis resolverent. (Ripoll.) Cf. quae narrat de Marcionita ³videtur seae nonagenario Theodoret.

Haeret. Fab. I, 24. De apocarteresi cf. ad Apolog. cap. 46.

Cap. XV. a. conditionem] Id est creationem, mundum. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 6. Sic infra cap. 16 iterum „conditionis universitas.“

b. videbimus] Adv. Marcion. V, 12. c. a XII Tiberii Caesaris] Cf. Contra Iud. cap. 8.

locus ille maior et deo et mundo. Nihil enim non maius est id quod capit eo quod capitur. Et videndum ne qua adhuc illic vacant 'subsiciva', in quibus et tertius 'aliqui stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim et locus deus, non tantum qua deo maior, sed et qua innatus et infectus ac per hoc aeternus et deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si et ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est innata et infecta et contemporali deo, quemadmodum 'de creatore Marcion sentit, redigis et hoc ad maiestatem loci, qui et deum et materiam, duos deos, clusit. 'Et materia enim deus, secundum formam divinitatis innata scilicet et infecta et aeterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc et de creatore sentire cogetur, cui materiam subicit in substantia mundi. Sed ex materia et ille fecisse debet, eadem ratione occurrente illi quoque deo quae opponeretur creatori, ut aequae deo. Atque ita tres interim mihi deos numeram Marcionis, factorem et locum et materiam. Proinde et creatorem in loco facit utique eadem condicione censendo, et materiam ei subicit utique innatam et infectam et hoc nomine aeternam, ut domino. Amplius et malum materiae deputans, innatum innatae, infectum infectae et aeternum aeternae, quartum iam 'hic deum fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias divinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt et sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui a creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis qui duos illum deos inferre praesumunt, cum novem assignet, licet nesciens.

Cap. XVI.

Non comparente igitur mundo alio, sicut nec deo eius, consequens est ut duas species rerum, visibilia et invisibilia, duobus auctoribus deis dividant, et ita suo deo invisibilia defendant^a. Quis autem poterit inducere in animum, nisi spiritus haereticus, eius esse invisibilia qui nihil visibile praemisit, quam eius^b qui visibilia operatus invisibilium quoque fidem fecerit, cum iustius multo

A. subsiciva d., Latinius. subsiciva bc. subsiciva AB., et C. in marg. subsiciva Ca. subsiciva a., in marg. 5. aliqui ABCed. aliquis ab. 6. et de d. 7. Est A. 8. hinc d., lo. a Wouwer.

d. subsiciva] *Subsiciva* vel *subseciva* saepe occurrunt apud auctores finium regendorum. Aggenus Urbicus „Cum autem adsignatio in agro adsignato fieret, non potuit omnis modus intra quatuor limites veteranis adsignari, in ea remansit aliquid, quod a subsecante linea nomen accepit subsecivam.“ (Rigalt.) Cf. interpr. ad Cic. Or. Phil. II, 8., et Ar-

nob. Adv. Nat. V, 30., et Apul. Metam. III, 8.

Cap. XVI. a. defendant] Asserant. Cf. quae adnotavi ad De Virg. Veland. cap. 6.

b. quam eius] Ellipsis comparativi *magis*, illa Tertulliani usitatissima. Cf. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 17., De Test. Animae cap. 2.

sit aliquibus exemplariis^c adnuere quam nullis? Videbimus^d et apostolus cui auctori invisibilia deputet, cum et illum exploraverimus. *Coloss.* Nunc enim communibus plurimum sensibus et argumentationibus iustis securitatis scripturarum quoque advocacioni^e fidem sternimus, confirmantes diversitatem hanc visibilium et invisibilium 'adeo creatori deputandam, sicuti tota operatio eius ex diversitatibus constat, ex corporalibus et incorporalibus, ex animalibus et inanimalibus, ex vocalibus et mutis, ex mobilibus et stativis, ex genitalibus et sterilibus, ex aridis et ²succidis, ex calidis et frigidis. Sic et hominem ipsum diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu. Alia membra fortia, alia infirma, alia honesta, alia inhonesta, alia gemina, alia unica, alia comparia, alia disparia. Proinde et in sensu nunc laetitia, nunc anxietas, nunc amor, nunc odium, nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est, ut aemula^f inter se conditionis universitas ista modulata sit, iam igitur et visibilibus invisibilia debentur, non alteri auctori deputanda quam cui et aemula eorum, ipsum creatorem ³diversum ⁴notantia, iubentem quae prohibuit et prohibentem quae iussit, percutientem et sanantem. Cur in hac sola specie uniformem eum capiunt, visibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit et visibilia et invisibilia condidisse, quemadmodum et vitam et mortem, et mala et pacem? Et utique, si illa invisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit eius esse maiora cuius et magna, quia nec magna, nedum maiora, ei competant cuius nec modica comparent.

His compressi erumpunt dicere: Sufficit unicum opus deo nostro, quod hominem liberavit summa et praecipua bonitate sua, et omnibus ¹locustis anteponenda. O deum maiorem, cuius tam

Cap. XVI. 1. adeo creatori *Ad.* adeo creatore *B.* a deo creatore *Cabc.* deo creatori *C.*, in marg. Probarunt *Io. a Wouwer et Leopoldus.* 2. succidis *d.*, *Petr. Caecconius.* sicis *ABCabc.* 3. diversum *Cabcd.* deum suum *B.* dominum suum *A.* 4. notantia *d.*, *Fulv. Ursinus.* notant *ABCabc.*

Cap. XVII. 1. loculis *Meursius Auct. Philol. cap. 15. p. 742. Opp. tom. V. Locutiis Fr. Junii.*

c. exemplariis] Cf. adnot. ad Adv. Hermog. cap. 38.

d. Videbimus] Infra libri V. cap. 19.

e. advocacioni] Id est patrocinio, vel defensionis. Vocabulum forense, inter alia Septimio usitatum. Cf. adnot. ad De Patient. cap. 11. et De Pudic. cap. 17.

f. aemula] Cf. de hoc vocabulo quae adnotavi ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

Cap. XVII. a. et omnibus locustis anteponenda.] Haec Marcionitae, qui deum

creatorem suggillabant, ut vermium, locustarum, cimicum ceterum creatorem. Quid igitur in mente erat eruditissimo homini, cum locum istum emendare vellet? Haec autem fuit et Valentini opinio, et ceterorum omnium qui creationem a summo deo removere voluerunt. B. Hieronymus Prooemio in Epist. ad Philem. „Quod si non putant eorum esse parva quorum et magna sunt, alterum mihi conditorem iuxta Valentinum,

magnum opus non potuit inveniri quam in homine dei minoris! Enimvero prius est ut probes eum esse per quae deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim quaeritur, an sit, et ita, qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis ²dinoscetur. Ceterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat, sed si esse constiterit, tunc et liberasse dicitur, ut et an liberaverit constet, quia potuerit et esse et non liberasse. Quomodo ergo ³quia liberasse dicitur, etiam esse creditur, cum potuerit et esse et non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quaestione ⁴deducto satis constitit tam nihil illam condidisse quam debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset, et utique a primordio rerum; deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quaestionis dei ignoti, ut ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quaeri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, et non a primordio rerum; quibus utique necessarius, qua deus, et quidem melior ⁵quo necessarius^b, latere non debuit. Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum et homo a primordio esset in saeculo, cui nunc subvenit, et malitiã creatoris, adversus quam ⁶ut bonus subvenit. Igitur aut ignoravit et causam et materiam suae revelationis necessariae, aut dubitavit, aut non potuit, aut noluit. Omnia haec deo indigna, maxime optimo. Sed et hunc locum alibi implebimus ⁷exprobratione serae revelationis, sicut nunc sola demonstratione.

Cap. XVIII. Processerit, age, iam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis advenit. Fortasse enim ¹anabibazon ei obstat^a,

2. dinoscetur *d.* dei dinoscetur *AB.* dei dignoscitur (*vel* dinoscitur) *reliqui.* 3. qui *AB.* 4. deducto *bc.* deducta *ABCa.* deductis *d.* deductus *Gorziensis liber.* 5. qua *Fr. Iunius.* 6. et *bc.* 7. exprobratione *AB.*

Cap. XVIII. 1. anabibazone iob stabat *AB.*

Marcionem et Apellem, formicae, vermium, culicum, locustarum, alterum caeli, terrae, maris et angelorum debent introducere." (Desid. Herald. Animadv. ad Arnob. lib. II, cap. 47. p. 106 sq.)

b. necessarius] Cf. adnot. ad De Patient. cap. 11.

c. alibi implebimus] Infra cap. 22.

Cap. XVIII. a. anabibazon ei obstat] Mordet obiter et stringit sarcasmo sane salbissimo Marcionitas, qui cum deum creatorem reproberent, de stellis tamen ab eo creatis vivere non erubescerent, quippe cum eorum plerique mathematici essent, coniectores et arioli.

(Desid. Herald. Digress. I, 29. p. 257.) Duo sunt loca vel puncta ecliptica, per quorum alterum luna versus septentrionem *ἀναβιβάζεται*, per alterum versus austrum *καταβιβάζεται*. *Ἀναβιβάζων* est elevans, non ascendens, *καταβιβάζων* devehens, id est deorsum vehens, non descendens. Magnae uterque in genibus auctoritatis et potestatis, et qui cum cura investigabatur, et praecipue *ἡ ἀναβιβάζων*. Nam si stellae in eo beneficae reperirentur, genesis etiam medicis et abiecta splendidior et erecta evadebat: Graeci „*Σκοπιὼν δεῖσαι, εἰ ἐν τούτῳ οἱ ἀγαθοποιοὶ εἰσὶ καὶ μά-*

centur. Interim satis erit ad praesentem gradum ita occurrere, ut ostendam Christum Iesum non alterius dei circumlatorem quam creatoris, et quidem paucis. Anno xv Tiberii^b Christus Iesus de caelo manare dignatus est, spiritus salutaris. Marcionis ¹salutem, ²qui ita voluit^c, quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalaverit ³aura canicularis^d non curavi investigare. De quo tamen constat, ⁴Antoninianus haereticus est^e, sub Pio impius. A Tiberio autem usque ad Antoninum anni fere ⁵cxv et dimidium anni cum dimidio mensis. Tantundem temporis ponunt inter Christum et Marcionem. Cum igitur sub Antonino primus Marcion hunc deum induxerit, sicut probavimus, statim, qui sapis, plana res est. Praejudicant tempora quod sub Antonino ⁶primum processit sub Tiberio non processisse, id est deum ⁷Antoniniani imperii Tiberiani non fuisse, atque ita non a Christo revelatum quem constat a Marcione ⁸primum praedicatum. Hoc nunc ut probem constare, quod superest, ab ipsis adversariis sumam. Separatio legis et evangelii proprium et principale opus est Marcionis, nec poterunt negare discipuli eius quod in ⁹summo instrumento habent, quo denique ¹⁰initiantur et ¹¹indurantur in ¹²hanc haeresim. Nam hae sunt ¹³Antitheses Marcionis, id est contrariae ¹⁴oppositiones, quae conantur discordiam ¹⁵evangelii cum lege committere, ut ex diversitate sententiarum utriusque instrumenti^f diversitatem quoque argumententur deorum. Igitur cum ea separatio legis et evangelii ipsa sit quae alium deum evangelii insinuaverit adversus deum legis, apparet ante eam separationem deum in notitia non fuisse qui ab argumento separationis innotuit, atque ita non a Christo revelatum, qui fuit ante separationem, sed a Marcione commentatum, qui instituit separationem adversus evangelii legisque pacem, quam retro illaesam et inconcussam ab apparentia Christi usque ad audaciam Marcionis illa utique ratio servavit quae non alium ¹⁶deum et legis et evangelii

Cap. XIX. 1. salutem d., Fulv. Ursinus. salutis reliqui. 2. qui ita voluit delendum iudicavit Ios. Scaliger. 3. aura AC. Vaticani. 4. Antoninus ABCa. 5. centum viginti quinque B. 6. statim primum cessit A. primum cessit B. 7. Antoniniani d. Antonini reliqui. 8. primum abcd. primo ABC. Vaticani. 9. suo Ios. Scaliger. Nec improbo. 10. nunciantur AB. 11. indurantur abcd. induantur AB. indicantur C. 12. hanc haeresim ACabc. hanc haeresim d. hac haeresi Vaticani. 13. antithesis BC. 14. dispositiones A. m. pr. 15. evangelii cum abcd. Gorziensis liber. cum reliqui. 16. et deum legis et ab.

b. Anno XV Tiberii] Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dicit auctor, sicuti patet ex ipsius verbis libri IV. Adv. Marcion. cap. 7. (Pamel.)

c. qui ita voluit] Nempse salutis spiritus haberi. (Fr. Iunius.) Immo de caelo manare.

d. de Ponto suo exhalaverit aura canicularis] Tanquam pestilentialem morbum.

e. Antoninianus haereticus est] Marcion. Cf. Adv. Marc. IV, 4. V, 19.

f. utriusque instrumenti] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 18.

cumcidimini praepudia cordis vestri. Hanc ergo circumcisionem iam sistens apostolus et hoc novamen illas quoque vetustates caeremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque ces-

Res. II, 11. saturis profitebatur, per Osee, Et avertam omnes iocunditates eius et dies festos eius et neomenias et sabbata et omnes caeremonias

Ies. I, 14. eius. Sic enim per Esaiam, Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, ferias et ieiunium et dies festos vestros odit anima mea. Quod ¹⁰si et creator omnia haec iam pridem recusaverat, et apostolus ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa apostoli sententia consentanea decretis creatoris probat non alium deum ab apostolo praedicatum quam cuius decreta cupiebat iam agnoscere, falsos et apostolos et fratres notans in hac causa, qui evangelium Christi creatoris transferrent a novitate praenuntiata a creatore ad vetustatem recusatam a creatore.

Cap. XXI. Ceterum ¹si qua novum deum praedicans veteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidem novo nihil praescribit, sed de vetere lege solummodo, nisi quoniam fide manente in creatorem sola lex eius concessare^a debebat? Ut et psalmus ille ²prae-

Ps. II, 3. 1. 2. cinuerat: Disrumpamus vincula a nobis eorum et abiciamus eorum iugum a nobis; ex quo scilicet tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae et magistratus ³convenierunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius. Et utique, si alius deus praedicaretur a Paulo, nulla disceptatio esset servandae legis necne, non ⁴pertinentis scilicet ad dominum novum et aemulum legis. Ipsa enim dei novitas atque diversitas abstulisset non modo quaestionem veteris et alienae legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quaestionis, quod, cum idem deus legis in Christo praedicaretur, ⁵legi eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore et Christo eius, sed conversatio et disciplina nutabat. Nam et alii de idolothyto edendo, alii de ⁶mulierum velamento, alii de nuptiis vel repudiis, nonnulli et de sp̄e resurrectionis disceptabant, de deo nemo. Nam ⁷si fuisset haec quoque quaestio disceptata, et ipsa apud apostolum inveniretur, vel quanto principalis^b. Quodsi post apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa dei regulam, ergo iam

10. si et *Acd. Vaticanus uterque.* et si *reliqui.*

Cap. XXI. 1. si quasi *d.* quasi *Fulv. Ursinus.* 2. praececinerat *d.* 3. convenierunt *cd. Vaticanus uterque.* circumvenierunt *reliqui.* 4. pertinentes *bc.* 5. lege *ab.* 6. mulieris *AB.* 7. si *om. ABC.*

Cap. XXI. a. concessare] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 6.

b. vel quanto principalis.] Vel quanto

magis est principalis. De hac ellipsi v. quae adnotavi ad De Virg. Veland. cap. 17.

et ²in introitu causarum, cum quibus debuerat inveniri, exinde agens ³quod agi habuit. Erat enim iam ⁴mors, et aculeus mortis delictum, et ipsa malitia creatoris, adversus quam subvenire deberet alterius dei bonitas, primae huic regulae divinae bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens ut causa ⁵coepit. Omnia enim in deo naturalia et ingenita esse debebunt, ut sint aeterna, secundum statum ipsius, ne obvenientia et extranea reputentur, ac per hoc temporalia et aeternitatis aliena. Ita et bonitas perennis ⁶et iugis exigetur in deo, quae in thesauris naturalium proprietatum reposita et parata antecederet causas et materias suas, et primam quamque susciperet, non despiceret et destitueret, si antecederet. Denique ⁷et hic non minus quaeram, cur non a primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quaesivimus, cur non a primordio sit revelatus? Quidni? qui ⁸per bonitatem revelari haberet^e, si qui fuisset. Non posse ⁹quid deo non licet, nedum naturalibus suis fungi; quae si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non novit. Hinc censetur^f, si ¹⁰agat; ¹¹sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturae nomine. Natura enim ¹²se non potest nolle quae ¹³se ita dirigit ut si cessaverit non sit. Sed cessavit aliquando in deo Marcionis de opere ¹⁴bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas quae potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec aeterna credenda nec deo par, quia non aeterna, dum non naturalis quae denique nullam sui perpetuitatem aut de praeterito constituat aut de futuro repromittat. Nam et a primordio non fuit et in finem sine dubio non erit. Potest enim et non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem dei illius (¹⁵non enim a primordio liberavit hominem), et voluntate potius eam quam infirmitate cessasse, iam voluntas suppressae bonitatis finis invenietur malignitatis. Quid enim tam malignum quam nolle prodesse cum possis, quam ¹⁶utilitatem cruciare^g, quam iniuriam sinere? Totum

2. in om. Bbcd. 3. quod d., Fulv. Ursinus. quo ABCabc. qui Fr. Junius. 4. et mors et cd. 5. cepit d. 6. et iugis om. b. 7. non minus et hic d. 8. per om. AB. 9. quidvis Latinus. 10. agat d., P. Ciacconius. agatur reliqui. 11. et sic Fr. Junius. si d. 12. si BC. 13. de delet los. Scaliger. 14. bonitas Acd. bonitatis reliqui, Fr. Junius. 15. non om. ABC. 16. utilitatem cruciare Abd. utilitate cruciari reliqui.

e. revelari haberet] Usitatissima haec in Septimii scriptis verbi habere cum infinitivo structura. Sic modo supra „exinde agens quod agi habuit.“ Cf. quae adn. ad De Fuga in Persec. cap. 12.

f. censetur] Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

g. quam utilitatem cruciare] Utilitas cruciatur, dum excluditur et abrogatur, dum eam defungi sese non sino.

denique creatoris elogium in illum rescribetur^h qui saevitias eius bonitatis suae mora iuivit. Nam in cuius manu est quid ne fiat, eius iam deputatur¹⁷ cum fit. Homo damnatur in mortem ob unius arbusculae delibationem, et exinde¹⁸ proficiunt delicta cum poenis, et pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet? ¹⁹Si ut ex hoc melior inveniretur, quanto creator deterior haberetur? satis et in isto consilio malitiosus, qui et illum voluit²⁰ oneratum, operationibus eius²¹ admissisⁱ, et saeculum in vexatione detinuit. Quid de tali medico indicabis qui nutriat morbum mora praesidii et periculum extendat dilatione remedii, quo pretiosius aut famosius curet? Talis et in deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriae factorem, gratiae lenocinatorem, benignitatis praevaricatorem,²² quam non statim causae suae exhibuit; plane, si natura bonus, exhibiturus, et non accessione, si ingenio optimus, et non disciplina, si ab aevo deus, et non a Tiberio, immo, quod verius, a Cerdone et Marcione. Tiberio nunc deus ille praestiterit ut imperio eius divina bonitas in terris dedicaretur^k.

Aliam illi regulam praetendo, sicut naturalia, ita rationalia Cap. XXI
esse debere in deo omnia. Exigo rationem bonitatis, quia nec aliud quid bonum haberi liceat quod non rationaliter bonum sit, sedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum cui rationis aliquid affuerit pro bono habebitur quam ut bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis iam hoc primo quod in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos atquin hanc esse principalem et perfectam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis in extraneos voluntaria et libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros et hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo non a primordio hominem respexit, a primordio extraneum, cessando praeiudicavit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum antecessit praeceptum diligendi

17. cum iam fit *Cabc.* 18. proficiunt *ABd.* *Vaticanus uterque.* prosiliunt *reliqui.*
19. sicut *ABC.* 20. honoratum *B.* 21. admisisset secundum *AB.* admisisset
secundum *C.* 22. quoniam *AB,* pro more.

Cap. XIII. 1. esse debere *cd.* *Vaticanus uterque.* esse *reliqui.*

h. Totum denique creatoris elogium in illum rescribetur] Elogium est titulum. V. quae adnotavi ad De Corona cap. 5. Rescribere dixit pro transcribere, quo utitur Adv. Marc. II, 10 in loco pari. Sed si ab homine in diabolum transcribitur mali elogium.

i. oneratum operationibus eius admissis] De verbo *onerare* dixi ad De Spectac. cap. 26.

k. dedicaretur.] Id est initiaretur. Cf. adnot. ad Scorpiacen cap. 1.

proximum tanquam teipsum, quod etsi ex lege creatoris, et tu quoque illud excipere debebis, ut a Christo non destructum, sed potius exstructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum et extraneum. Exaggeratio est debitae bonitatis exactio indebitae. Antecedit autem debita indebitam, ut principalis, ut dignior ministra et comite sua, id est indebita. Prior^a igitur cum prima bonitatis ratio sit in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redundantia iustitiae super Scribarum et Pharisaeorum, quale est secundam ei rationem referri ²cui deficit prima, non ³habenti proprium hominem, ac per hoc quoque exiguae? Porro exigua, quae suum non habuit, quomodo in alienum redundavit? ⁴Exhibe principalem rationem, et tunc vindica sequentem. Nulla res sine ordine ⁵rationalis potest vindicari, tanto abest ut^b ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc et a secundo gradu incipiens ratio bonitatis, in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur cuius est res. Quamcunque bonitatem iustitia prima efficit rationalem. Sic et in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic et in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterum^c qualis bonitas quae per iniuriam constat, et quidem pro extraneo? Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo vero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius et improbius quam ita alieno benefacere servo, ut domino eripiatur, ut alii vindicetur, ut adversus caput domini subornetur, et quidem, ⁶quo indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis vivens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in saeculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis irrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum, ut eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit qualem faceret irrationalis? ⁷Non

2. Ante cui c. habet insertum scilicet iuvando alium, ex Vaticano uno. Ios. Scaliger, Fr. Iunius, Nic. Rigaltius hoc recte pro spurio iudicarunt. 3. habenti d., Latinus habente A. habentis reliqui. 4. Exhibe d. Exhibe rei Beat. Rhenanus et Fr. Iunius. Exhibe ei Latinus. Exhibere AC. Exhibe re abc. 5. rationis d. in Erratis. 6. quo ACd. quod (B)abc. 7. An (in adnott. Rhenani legitur At pro An) putem ab.

Cap. XXIII. a. Prior] Fr. Iunius volebat distingui indebita prior. Igitur cum cett.

b. tanto abest ut] Cf. adnott. ad De Test. Animae cap. 2.
c. Ceterum] Alioquin. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

putem impudentiorem quam qui in aliena aqua alii deo tingitur, ad alienum caelum alii deo expanditur^a, in aliena terra alii deo sternitur, super alienum panem^b alii deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium deum nomine eleemosynae et dilectionis operatur^c. Quis iste deus tam bonus ut homo ab illo malus fiat; tam propitius ut alium illi deum, et dominum quidem^d ipsius, faciat iratum?

Sed deus sicut aeternus et rationalis, ita opinor et perfectus Cap. XXIV.
in omnibus. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater vester, qui Math. V, 48.
in caelis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Etsi de imperfecta satis constat, quae neque naturalis invenitur neque rationalis, nunc et alio ordine traducetur^a; nec iam imperfecta, immo et defecta^b, exigua et exhausta, minor numero materiarum suarum, quae non in omnibus exhibetur. Non enim omnes salvi fiunt, sed pauciores omnibus et Iudaeis et Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiarum exitii? Quodsi plures salvi non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quae facit salvos, ita malignitatis, quae non facit salvos. Magis autem non faciens salvos dum paucos facit, perfectior erit in non iuvando quam iuvando. Non poteris et in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem, si forte^c, bonitatis ostendis intellegendum, non profusorem, quod deo tuo vindicas. Usque adeo hac sola eum praefers bonitate creatori quam si solam profitetur et totam, nulli deesse deberat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium^d imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis. Sufficit ipsos quos salvos facit imperfectae salutis inventos imperfectam bonitatem eius ostendere, scilicet anima tenus^d salvos, carne deperditos, quae apud illum non

^a ipsius om. Cab.

Cap. XXIV. 1. quod deo tuo *cd. Vaticanus uterque.* quod tuo reliqui. 1b. *Fortasseas imperfectae.*

^d expanditur] Ergo precantes Christiani ad caelum brachia extendebant. (Sthen.) Cf. Apolog. c. 30. De Orat. c. 13.

^b e. super alienum panem] In eundem sensum dixerat Irenaeus „Quomodo autem constabit eis eum panem in quo gratiae actae sunt corpus esse domini sui, et calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mandis filium dicant, id est verbum dei?“ (Rigalt.)

^c operatur.] De hoc usu verbi *operari* notatum est ad De Idolol. cap. 23.

Cap. XXIV. a. traducetur] Evincetur, manifestabitur. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

^b defecta] Ad Natl. II, 9 „filia patris in carcere fame defecti.“ Apolog. cap. 21 „Manet integra et indefecta materiae matrix.“ De Anima cap. 28 „defectae iam traditionis.“ De Pallio cap. 3 „ieiunus scilicet semper et indefectus.“

^c si forte] Cf. adn. ad De Corona c. 5.
^d anima tenus] Cf. Apolog. cap. 40 „et si qua illic arborum poma, conan-

resurgit. Unde haec dimidiatio salutis, nisi ex defectione Quid ²erat perfectae ³bonitatis quam^o totum hominem et salutem, totum damnatum a creatore, totum a deo optimo ⁴Quod sciam, et caro tingitur apud illum, et caro de n litur, et caro in confessione nominis desaevitur^f. Sed delicta reputantur, praecedit animae reatus, et ⁵culpaⁱ animae potius adscribendus, cui caro ministri nomine Carens denique⁶ anima caro hactenus^h peccat. Ita et in l bonitas et sic quoque imperfecta, innocentio^rem substant quens in exitium, obsequio, non arbitrio, delinquent^e Christus etsi non induit veritatem, ut tuae haeresi visum ginem tamen eius subire dignatus est. ⁷Ips^oi, quod m illam, aliquid ei ⁸debitⁱ debuisse. Quid est autem h quam caro, siquidem nomen hominis materia corporalis, malis, ab auctore sortita est? Et fecit hominem de limum de terra, non animam; anima enim de afflatu: et homo in animam vivam; ⁹quid? utique qui de limo: et p hominem in paradiso; quod finxit, non quod flavit; qui non qui anima. Itaque si ita est, quo ore contendes ¹⁰bonitatis titulum, quae non iam a partitione speciali hon randi defecit, sed a proprietate generali? Si plena es solida misericordia quae soli animae salutaris est, plu haec vita, qua toti et integri fruimur. Ceterum ex parte multari erit, non liberari. Erat et illud perfectae bor homo liberatus in fidem dei optimi statim eximeretur de atque dominatu dei ¹¹saevi. At nunc et ¹²febricitas^k, o l et ceteros tribulos et spinas dolor carnis tuae tibi edit, i nibus tantum aut bellis et pestibus aliisque plagis creator

Gen. II, 7 sq.

2. erat ABCabc. enim tam d., Latinus. 3. caritatis Latinus. 4. quod si iam reliqui. 5. Ipso ego. Ipsum libri omnes. 6. debuit (i buisse Cabcd. debuisse AB. habuit debuisse Fr. lunius. 7. quis abe tate ABC. 9. sui AB. 10. febricitates Latinus.

tur oculis tenuis." De Virg. Vel. cap. 17 „cerebro tenuis." De Paenit. cap. 1 „natura tenuis." Ad Scapul. cap. 4 „gladio tenuis."

e. Quid erat perfectae bonitatis quam] Usitatissima ellipsis comparativi magis, cuius exemplum modo supra cap. 23. habuimus.

f. desaevitur.] Adv. Marc. III, 18 „et suffigendo nervos eius clavis desaevierunt." Cf. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 96.

g. denique] Id est adeo. Cf. adn. ad

Apolog. cap. 42. Sic etiam in volens et concupiscens et c h. hactenus] Id est non t quae adnotavi ad De Exh cap. 1.

i. Ipso] Ita rescripsi pro interpretationem admittit nu k. febricitas] Latinus febris coniectura eius esse videtur las vocem non pro verbo, s tativo habuerit. Utitur Sop alibi hoc verbo, ut De Fuga cap. 13 „non dico vinum fe

eius obiectus. In quo te putas liberatum de regno eius, muscae adhuc calcant? Si de futuro ¹¹erutus es, cur non ¹²resenti, ut ¹³perfecte? Alia est nostra condicio apud au- apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tan- bonum ¹⁴deum praefers. Non potes autem perfecte ¹⁵bo- ndere a quo non perfecte liberaris.

d attinet ad bonitatis quaestionem, his lineis deduximus Cap. XXV.
 ime deo adaequari, ut neque ingenitam neque rationalem rfectam, sed et improbam et iniustam et ipso iam boni- ine indignam, quod scilicet in quantum deo congruat, in eum non esse conveniat qui de tali bonitate etiam prae- nec de tali modo, verum et sola. Iam enim et hoc discuti an deus de sola bonitate censendus sit, negatis ceteris bus, sensibus et affectibus, quos Marcionitae quidem a deo mt in creatorem, nos vero et agnoscimus in creatore ut os. Et ex hoc quoque negabimus deum in quo non omnia digna sint constent. Si aliquem de Epicuri schola deum^a Christi nomine titolare, ut quod beatum et incorruptibile sibi neque alii molestias praestet (hanc enim sententiam Marcion removit ab illo severitates et iudiciarias vires), otam immobilem et stupentem deum concepisse debuerat illi cum Christo, molesto et Iudaeis per doctrinam et sibi sum?), aut et de ceteris motibus eum ²agnovisse (et quid Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario?). Ecce enim quod retro^b quietus qui nec notitiam sui aliquo interim traverit, post tantum aevi senserit in hominis salutem, ar voluntatem, nonne concussibilis tunc fuit novae volun- et ceteris motibus videatur obnoxius? Quae autem volun- concupiscentiae stimulo est? ³Quis volet quod non con- ? Sed et cura accedet voluntati. ⁴Quis enim volet ⁵quid piscet, et non ⁶curabit? Igitur cum et voluit et ⁷concupiit nis salutem, iam et sibi et aliis negotium fecit, Epicuro consiliario ⁸Marcione. Nam et adversarium sibi constituit

AB. 12. perfecte? Alia d. perfecta est. alia ABC. perfecte sis: alia 13. deum om. bc. 14. bonum (B)abcd. Gorziensis liber. deum reliqui. XIV. 1. sensum d., Fulv. Ursinus. ylum A. ihesum B. iesum reliqui. na Fulv. Ursinus. 3. Quis volet quod non concupiscet? om. abcd. et 4. Quis volet quod non concupiscet? Quis enim volet quid et con- d. 5. quod BC. 6. curavit ABC. 7. concupivit Vaticani. 8. Mar- fulv. Ursinus. Marcionis Babc.

XV. a. aliquem de Epicuri
 na] inertem, qui nihil curet,
 re aliena. (Fr. Iunius.)

b. retro] Id est antes, ex usu Ter-
 tulliano. Exempla addere piget. Dedi
 aliquot ad De Spectac. cap. 9.

ipsum illud adversus quod et voluit et concupiit et curavit, sive delictum sive mortem, inprimis ⁹ipsum arbitrum eorum et dominum, ¹⁰hominis creatorem. Porro nihil sine aemulatione^a decurret quod sine adversario non erit. Denique volens et concupiscens et curans hominem liberare hoc ipso iam aemulatur ¹¹et eum a quo liberat, adversus eum scilicet sibi liberaturus, ¹²et ea de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde ¹³enim aemulationi ¹⁴occurrant^d necesse est officiales suae in ea quae aemulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, ¹⁵indignatio, bilis, nolentia, offensa. Haec omnia si aemulationi adsistunt, aemulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non poterit^e ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus et affectibus, per ¹⁶quos administratur adversus creatorem, ne^f sic quoque irrationalis praescribatur^f, si careat et sensibus et affectibus debitis. ¹⁷Haec multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua et exprobrantur.

Cap. XXVI.

At hic sufficit perversissimum deum ostendi in ipso praeconio solitariae bonitatis, qua nolunt ei adscribere eiusmodi motus animi quos in creatore reprehendunt. Si enim neque aemulatur neque irascitur neque damnat neque vexat, utpote qui nec iudicem praestat, non invenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, et quidem plenior. Quale est enim ut praecepta constituat non executurus, ut delicta prohibeat non vindicaturus, quia non iudicaturus, extraneus scilicet ab omnibus sensibus severitatis et animadversionis? Cur enim prohibet admitti quod non defendit^a admissum, cum multo rectius non prohibuisset quod defensurus non esset quam ut non defenderet quod prohibuisset? Immo et permisisse directo debuit, sine causa prohibiturus, ¹ut non defensurus. Nam et nunc tacite permissum est quod sine ultione prohibetur. Et utique non aliud prohibet admitti quam quod non amat fieri. Stupidissimus

9. ipsum om. AB. 10. hominis creatorem — — — et curans om. AB. 11. et delet Ios. Scaliger. 12. et ea d., Fulv. Ursinus et Fr. Junius. cum C. eum reliqui. 13. enim om. AB. 14. concurrant d. 15. indignatio, bilis Aabcd. indigna bilis G. indignabilis B. 16. quod ABC. 17. hoc AB.

Cap. XXVI. 1. ut non d. non ut reliqui. non et Fr. Junius.

c. aemulatione] De hoc vocabulo v. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

d. aemulationi occurrant] Hoc est aemulationi praesto sint, appareant, adsistant.

e. non poterit] Nihil poterit, nihil efficiet, non valebit.

f. praescribatur] De hoc verbo cf. adnot. ad Apolog. cap. 7.

Cap. XXVI. a. defendit] Id est vindicat. Sic Apolog. cap. 4 „cur de solo nomine puniunt facta, quae in aliis de admissis, non de nomine probata defendunt.“ De Monog. cap. 4 „Aliae iniquitates diluvium provocaverunt, semel defensae, qualescunque fuerunt.“ De Padio. cap. 5 „quot rivalitates defendam.“ Cf. Dirksen Manuale p. 255. s. v.

ergo qui non offenditur facto quod non amat fieri, quando offensacomeres sit frustratae voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci; si irascitur, debet ulcisci. Nam et ultio fructus est irae, et ira debitum offensae, et offensa, ut dixi, comes frustratae voluntatis. Sed non ulciscitur; ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec laeditur voluntas eius, cum fit quod fieri noluit, et fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit adversus voluntatem quod non laedit voluntatem. Aut si hoc erit divinae virtutis sive bonitatis, nolle quidem fieri et prohibere fieri, non moveri tamen, si fiat, dicimus iam motum esse illum qui noluit, et vane non moveri ad factum qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit. Non enim et iudicavit nolendo fieri et idcirco prohibendo? Non faciendum enim iudicavit et prohibendum pronuntiavit. Ergo et ille iam iudicat. Si indignum est deum iudicare, aut si eatenus dignum est, deum iudicare qua tantummodo nolit et prohibeat, non etiam defendat admissum. Atquin nihil deo tam indignum quam non exequi quod noluit et prohibuit admitti: primo, quod qualicunque sententiae suae et legi debeat vindictam in auctoritatem et obsequii necessitatem, secundo, quia aemulum sit necesse est quod noluit admitti et nolendo prohibuit. Malo autem parcere deum indignius sit quam animadvertere, et quidem deo optimo, qui non alias plene bonus sit, nisi mali aemulus, uti boni amorem odio mali exerceat et boni tutelam expugnatione mali impleat.

Sed iudicat plane malum nolendo et damnat prohibendo, dimit-^{Cap. XXVII.} tit autem non vindicando et absolvit non puniendo. O deum veritatis praevaricatorem! sententiae suae circumsriptorem! Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat, factum sinit quod fieri non sinit, mavult ostendere quid nolit quam probare. Hoc erit bonitas imaginaria, disciplina phantasma, et ipsa transfunctoria^a praecepta secura delicta. Audite, peccatores, quique nondum hoc estis, ut esse possitis! deus melior inventus est, qui nec offenditur nec irascitur nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris: bonus tantum est. Denique prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis illi obsequium subsignare^b, ut hono-

2. enim bc. 3. et abcd. ut ABC.

Cap. XXVII. a. transfunctoria] Transfunctoria vocat *perfunctoria*. Est autem *hinc perfunctorium* quod levi cura fit et *aliquid agendo*, dum videlicet non curamus *ut aliquid bene fiat, sed tantum ut fiat.*

Inde *perfunctorie* adverbium in crebro usu apud illos. (Rhen.) Adv. Valentin. cap. 6 „non erit deliberatione *transfunctoria* expugnatio.“

b. obsequium subsignare] *Subsignare*

rem deo habuisse videamini; timorem enim non vult. Atque adeo ¹prae se ferunt Marcionitae quod deum suum omnino non timeant. Malus autem, inquit, timebitur, bonus autem ²diligetur. Stulte, quem ³dominum appellas, negas timendum, cum hoc nomen potestatis sit etiam timendae? At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Plane nec pater tuus est, in quem competat et amor propter pietatem et timor propter potestatem, nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatem et timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarii^o diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur nisi iusta et ordinaria dominatio, diligi autem potest etiam adultera; sollicitatione enim constat, non auctoritate, et adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quam delicta non exequi? Age itaque, qui deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum, quod sciam, fructum vitae^d omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam sollemnes voluptates ⁴circi furentis et caveae saevientis et scenae lascivientis^e? Quid non et in persecutionibus statim oblata acerra^f animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, et timendo probasti illum timeri qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem dei tui perversitate quem non times observas, qua et ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, Quid fiet peccatori cuique ⁵die illo? ⁶respondent abici illum quasi ab oculis. Nonne et hoc iudicio agitur? Iudicatur enim abiciendus, et utique iudicio damnationis; ⁷nisi si in salutem ⁸abiciatur peccator, ut et hoc deo optimo competat. Et quid erit abici, nisi amittere id quod erat consecuturus ⁹si non abiceretur, id est salutem? Ergo salutis in detrimentum abicietur, et hoc decerni non poterit nisi ab irato et offenso et executore delicti, id est iudice.

Cap. XXVIII. Exitus autem illi abiecto quis? Ab igne, inquit, creatoris

Cap. XXVII. 1. se praeferant (A)BC. 2. diligetur *cd. Vaticanus unus*. diligitur reliqui. 3. deum AB. - 4. circumfurentis C. circumferentis AB. 5. die illo d., *Latinius*. dei illorum Cab. die illorum B. deus illorum A. 6. respondebant *Latinius*. 7. nisi si ABcd. *Vaticanus uterque*. nisi Cab. 8. abiciatur AB. 9. nisi abiceretur A.

Tertulliano hic illic est concedere, tribuere, adstipulari. De Patient. cap. 1 „Philosophi — — tantum illi *subsignant*, ut cum inter sese variis sectarum libidinibus et sententiarum aemulationibus discordent.“ Cf. quae adnotavi de significatione verbi *subscribere* ad De Idolol. cap. 23.

c. plagiarii] Cf. Desid. Herald. ad Arnob. p. 103.

d. fructum vitae] Cf. Desid. Herald. ad Apolog. cap. 6. p. 52 *Ebullire* autem est pro fervere.

e. circi furentis et caveae saevientis et scenae lascivientis?] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 38.

f. oblata acerra] Cf. Desid. Herald. ad Apolog. cap. 9. p. 63.

bus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugii institutio ista constabit. Videamus, an iusta, non quasi destructuri felicitatem sanctitatis, ut aliqui Nicolaitae^b assertores libidinis atque luxuriae, sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione noverimus et sectemur et praeferamus, non ut malo bonum, sed ut bono melius. Non enim proicimus, sed deponimus nuptias, nec praescribimus, sed suademus sanctitatem, servantes et bonum et melius pro viribus cuiusque sectando, tunc denique coniugium exserte defendentes, cum inimice accusatur spurcitiae nomine in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit ¹in crementum generis humani, quemadmodum et universum conditionis in integros et bonos usus. Non ideo autem et cibi damnabuntur quia operosius exquisiti in gulam committunt, ²ut nec vestitus ideo accusabuntur quia pretiosius comparati in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonii res ideo despiciuntur quia intemperantius diffusae in luxuriam inardescunt. Multum differt inter causam et culpam, inter statum et excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est tam, Crescite et multiplicamini, quam et, Non adulterabis et uxorem proximi tui non concupisces, morte punientis et incestam, sacrilegam atque monstruosam in masculos et in pecudes libidinum insaniam. Sed et si nubendi iam modus ³ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio paraclito auctore defendit unum in fide matrimonium praescribens, eiusdem erit modum figere qui modum aliquando diffuderat, is colliget qui sparsit, is caedet silvam qui plantavit, is metet segetem qui seminavit, is dicet, Superest ut et qui uxores habent sic sint quasi non habeant, cuius et retro fuit Crescite et multiplicamini, eiusdem finis cuius et initium. Non tamen ⁴ut accusanda caeditur silva, nec ut damnanda secatur seges, sed ut tempori suo parens. Sic et connubii res non ut mala securem et falcem admittit sanctitatis, sed ut matura defungi, ut ipsi sanctitati reservata, cui caedendo ⁵praestaret messem*. Unde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium ut malum et impudicitiae negotium reprobat, adversus ipsam facere sanctitatem, cui videtur

Gen. I. 28.
Exod. XX, 14.

Lev. XX,
10. 13.

ICor. VII, 29.

Cap. XXIX. 1. incrementum A. 2. tunc nec ABC. 3. imponitur *Vaticanus* unus. 4. ut accusanda *cd. Vaticanus* unus. accusanda *reliqui*. 5. praestaret messem *ego*. praestaret esse *ABCd*. praestat et esse *abc*.

b. aliqui Nicolaitae] Exempla pronominis *aliquis* sic additi nominibus propriis dedi ad Apolog. cap. 16.

c. cui caedendo praestaret messem.] Cui connubii rei caedendo sanctitas prae-

staret messem. Ita omnia sunt aperta. Male enim antea pro *messem* habebatur *esse*, ita ut verborum horum intellectus esset nullus.

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER SECUNDUS.

Cap. I. **O**ccasio reformandi opusculi huius, cui quid acciderit primo ¹libellulo^a praefati sumus, hoc quoque contulit nobis, uti duobus deis adversus Marcionem retractandis suum cuique titulum et volumen distingueremus pro materiae divisione, alterum deum definientes omnino non esse, alterum defendentes digne deum esse, quatenus ita Pontico placuit alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat aedificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, ut quod vellet exstrueret. Sic aedificat qui propria paratura caret^b. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit deus ille qui creatori superducitur, ut falso deo depulso regulis certis et unicam et perfectam praescribentibus divinitatem nihil iam quaeretur in deum verum, quem quanto constaret esse sic quoque dum alium esse non constat, tanto^c qualemcunque sine controversia haberi deceret, adorandum ²potius quam iudicandum, et demerendum magis quam retractandum, vel quam timendum ob severitatem. Quid enim amplius homini necessarium quam cura in deum verum, in quem, ut ita dixerim, inciderat, quia alius deus non erat?

Cap. II. **A**t nunc negotium patitur^a deus omnipotens, dominus et conditor universitatis. Ideo tantum opinor, quia a primordio ¹notus

Cap. I. 1. libellulo *d.*, *Vaticanus unus.* libello *reliqui.* 2. magis *AB.*
Cap. II. 1. natus *A(B).*

Cap. I. a. libellulo] Ad Natt. I, 20
„quantum aperire potuerimus e pauculis
istis *libellulis.*“

b. qui propria paratura caret.] Id est
materiatione ad aedificandum comparata.
(Fr. Junius.)

c. quem quanto — — tanto] Notissima comparativi *magis* ellipsis. Cf. adnott. ad De Test. Animae cap. 2.

Cap. II. a. negotium patitur] Sic De Virg. Veland. cap. 1 „Proprium iam *negotium passus* meae opinionis“ cett. Item

est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium; nisi quod solis haereticis cognitum non est, qui ei negotium faciunt, propterea alium deum existimantes praesumendum, quia quem constat esse ²reprehendere magis possunt quam negare, de arbitrio sensus sui ³pensitantes deum, aliqui ⁴proinde atque si ⁵caecus vel ⁶fluitantibus oculis ideo alium solem praesumere velit mitiorem et salubriorem quia quem videat non videt. Unicus sol est, o homo, qui mundum hunc temperat, et quando non putas, optimus et utilis, et cum tibi acrior et infestior vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suae par est. Eam tu ⁷si perspicere non vales, iam nec ⁸ullius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, utique ⁹maioris. Nam qui ¹⁰in inferiorem deum caecutis, quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuae ¹¹parcis, nec in periculum extenderis, habens deum certum et indubitatum et hoc ipso satis visum, cum id primum conspexeris eum esse quem non scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed deum quidem ut sciens non negas, ut nesciens retractas, immo et accusas quasi sciens, quem si scires, non accusares, immo nec retractares. Reddens nomen illi negas substantiam nominis, id est ¹²magnitudinis quae deus dicitur, non tantam eam ¹³agnoscens, quantam si homo ¹⁴omnifariam nosse potuisset, magnitudo non esset. ¹⁵Esaias iam tum apostolus prospiciens haeretica corda, Quis, inquit, cognovit sensum domini, aut quis ¹⁶consiliarius les. XL, 13 sq. Rom. XI, 34. eius fuit? aut ad quem consultavit, aut viam intellectus et scientiae quis demonstravit ei? Cui et apostolus ¹⁷condicet Rom. XI, 33., O profundum divitiarum et sophiae dei, ut ininvestigabilia iudicia eius, utique dei iudicis, et ininvestigabiles viae eius, utique intellectus et scientiae, quas ei nemo monstravit, nisi forte isti censores divinitatis, dicentes, Sic non debuit deus, et, Sic magis debuit, quasi cogno-

2. reprehendum ABC. 3. pensitant Latinius. 4. ac AB. 5. caecis Salmasius. 6. fluitantibus AB. 7. si perspicere non vales Vaticanus unus. perspicere non vales AB. 8. illius ABC. 9. maiores Vaticanus unus. 10. in om. ABD. 11. parcens A. 12. magnitudinis quae ABCabcd. magnitudinem qua Latinius. Probat hoc etiam Fr. Junius. 13. cognoscens A(B). 14. omnifaria AB. 15. Esaias iam tum d., cum Latinio ex codice aliquo Vaticano. ipse enim AB. Ipse iam Cab. Ipse iam tunc c., ex Vaticano uno. 16. consiliarius eius ABCabc. illi consiliarius d. 17. condicet Abcd. Vaticanus uterque. contradicet Cab.

Ad Scap. cap. 4 „Quod aliud negotium patitur Christianus nisi suae sectae?“ De verbo *paris* cf. adnot. ad Apolog. cap. 21.

b. aliqui] Valgata distinctio est „pensitantes deum aliqui: proinde atque“ cont.

c. caecus] Claud. Salmasius in Tertull.

libr. De Pallio p. 134 sq. correxit „si caecis vel fluitantibus oculis“ cett. Non opus erat. Rigaltius ex libri I Adv. Marc. cap. 2 adfert locum gemellum „Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est.“

d. condicet] Consentiet. Cf. quae adnotavi ad Scorpiac. cap. 14.

1 Cor. II, 11. sciat aliquis quae sint in deo nisi spiritus dei. Mundi autem habentes spiritum, non agnoscentes ¹⁸in sapientia dei per sapientiam deum, ¹⁹consultiores sibimet videntur deo, quoniam sicut sapientia mundi stultitia est penes deum, ita et sapientia dei stultitia est penes mundum. Sed nos scimus stultum dei sapientius hominibus et invalidum dei validius hominibus. Et ita deus tunc maxime magnus, cum homini pusillus, et tunc maxime optimus, cum homini non bonus, et tunc maxime unus, cum homini duo aut plures.

1 Cor. II, 14. Quodsi a primordio homo animalis^o non recipiens quae sunt spiritus stultitiam existimavit dei legem, ut quam observare neglexit, ideoque non habendo fidem etiam quod videbatur habere ademptum est illi, paradisi gratia et familiaritas dei per quam omnia dei cognovisset si obedisset, quid mirum, si rehdibitus materiae suae et in ergastulum terrae laborandae relegatus^f in ipso opere prono et devexo ad terram^g usurpatum ex illa spiritum mundi universo generi suo tradidit, duntaxat animali et haeretico^h, non recipienti quae sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum illud Adae delictum ²⁰haeresim pronuntiare quod per ²¹electionemⁱ suae potius quam divinae sententiae admisit? Nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit, Non prudenter definxisti me. Confessus est seductionem. Non occultavit seductricem. Rudis ²²admodum haeticus fuit. Non ²³obaudiit, non tamen blasphemavit creatorem, nec reprehendit auctorem, quem a primordio sui ²⁴bonum et optimum invenerat, et ipse, si forte^k, iudicem ²⁵fecerat a primordio.

Cap. III. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quaeritur in qua condicione sit notus, ab operibus eius incipere, quae priora sunt homine, ut statim cum ipso comperta bonitas eius et exinde constituta atque praescripta aliquem sensum suggerat no-

18. in sapientia *cd.* in sapientiam *A.* insipientiam *Cab.* In *B.* verba Mundi autem — — in sapientia dei sunt ommissa. 19. consultores *AB.* 20. haeresim *A(B)Cab.* haeresin *cd.* 21. lectionem *AC.* 22. admodum *ABabcd.* *Gorziensis liber et Vaticanus uterque.* adhuc *C.* 23. obaudiit *Vaticanorum unus.* 24. bonum *ABcd.* *Vaticanus uterque.* et bonum *Cab.* 25. fecerat. A primordio igitur oportebit *est.* distinguit *Fr. Junius.*

e. homo animalis] *ἄνθρωπος.* Et statim explicat „non recipiens quae sunt spiritus.“ (Rigalt.)

f. in ergastulum terrae laborandae relegatus] De Pallio cap. 3 „pellitus orbi ut metallo datur.“, ad quae verba cf. quae adnotavi. Cf. etiam Lips. *Elect.* II, 15. p. 798. *Opp. ed. Vesal.*

g. prono et devexo ad terram] Dixerat Persius [Sat. II, 61.] „O curvae in terrae animae et caelestium inanes!“ (Rigalt.)

h. duntaxat animali et haeretico] Itaque alios psychicos facit, alios haeticos, ut et in principio libri De Monogamia. Et tamen Adamum ipsum, quem psychicum vocat, mox appellabit haeticum. (Rigalt.)

i. per electionem] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 6. Adde, si placet, *Desid. Herald. Digress.* II, 5. p. 286.

k. si forte] De hac locutione, proprie Tertullianea, adnotatum est ad De Corona cap. 5.

his intellegendi qualiter sequens rerum ordinatio evaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem dei nostri dignam quoque deo agnoscere per eosdem titulos per quos indignam ostendimus in deo illorum. Iam hoc ¹ipsum, quod materia est agnitionis suae, non apud alium invenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se deus noluit in aeternum *ltere*, id est, non esse aliquid cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quam notitia et fructus dei? Nam etsi nondum appareret hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed deus praesciebat quid boni appariturum esset, et ideo in suam summam commisit bonitatem², apparituri boni negotiatricem, non utique repentinam nec obventiciae bonitatis nec provocaticiae animationis, quasi exinde censendam quo coepit operari. Si enim ³ipsa constituit initium exinde quo coepit operari, non habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto ab ea etiam ratio temporum nata est, utpote quibus distinguendis et notandis sidera et luminaria caelestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora et mensures et annos. Ergo nec tempus habuit ante tempus ⁴quae fecit tempus, sicut nec initium ante initium ⁵quae constituit initium. Atque ita carens et ordine initii et modo temporis de immensa et interminabili aetate censebitur, nec poterit repentina vel obventicia et provocaticia reputari, non habens unde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed ⁶et aeterna et deo ingenita et perpetua praesumenda ac per hoc deo digna, suffundens^b iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initiis et temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit a bonitate ⁷committi.

Igitur cum cognoscendo deo hominem prospexisset bonitas dei ^{Cap. IV} ipsius, etiam hoc praeconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum et maiorem, ut in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret, et ita de bono dei, id est de magno, ad optimum quoque eius, id est ad maius habitaculum promoveretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. ¹Eruptavit, ^{Ps. XLIV} inquit, ²cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primum

Cap. III. 1. ipso ABC. 2. ipsa ABCd. Vaticanus unus. ipse Cab. 3. qui AB. 4. qui AB. 5. et om. ABC. 6. committere ABC.

Cap. IV. 1. eruptavit A. 2. cor meam verbum sermonem ABC.

Cap. III. a. commisit bonitatem] dens. Saepissime verbum *suffundere* hac
Commisit, hoc est reposuit, tempore suo
sanctet promendum. (Rigalt.) significacione occurrit in libris Tertul-
liani. Cf. quae adscripti exempla ad
b. suffundens] id est pudore confun-
Scorpiac. cap. 10.

fructum optimum utique optimae arboris Marcion. Imperitissimus rusticus quidem in malam bonam inseruit. Sed non valebit blasphemiae surculus; arescet cum suo artifice, et ita se bonae arboris natura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo ³fructificaverit.

Gen. I. Et dixit deus, Fiat, et factum est, et vidit deus, quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum, ideo videns, honorans et consignans et dispungens ^abonitatem operum dignatione conspectus. Sic et benedicebat ⁴quae benefaciebat, ut tibi totus deus commendaretur, bonus et dicere et facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malefacere. Videbimus causas quae hoc quoque a deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis praemonstrans quantum boni pararetur illi cui prae-
parabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere dei opera quam ipsius imago et similitudo? Eam quoque bonitas et quidem operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam

Gen. I, 28. verbo blandiente praemisso, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Bonitas dixit, bonitas finxit ⁵hominem de limo in tantam substantiam carnis ex una materia tot qualitibus exstructam. Bonitas inflavit ⁶animam, non mortuam, sed vivam. Bonitas praefecit universis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delicias adiecit homini, ut, quamquam totius orbis possidens, in amoenioribus moraretur translatus in paradisum ^b, iam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bo-

Gen. II, 18. nitas et adiutorium prospexit, ne quid non boni. Non est enim, inquit, bonum, solum esse hominem. Sciebat illi sexum Mariae ^c et deinceps ecclesiae profuturum. Sed et quam arguis legem, quam in controversias torques, bonitas erogavit ^d, consulens homini, quo deo adhaereret, ne non tam liber quam abiectus videretur, aequandus famulis suis, ceteris animalibus, solutis a deo et ex ⁷fastidio

3. fructificavit *Vaticanus unus.* 4. qui A. 5. hominem *om. ABC.* 6. in animam *ABCab. in eum animam Fr. Iunius, ex lib. De Resurr. Carn. capp. 5 et 6.* 7. fastigio *bc.*

Cap. IV. a. dispungens] Id est examinans et probans, et ita quasi consummans. De Monog. cap. 8 „Et Christum quidem virgo enixa est, semel nuptura post partum, ut uterque titulus sanctitatis in Christi censu *dispungeretur.*“ Cf. etiam quae adscripsi exempla ad Apolog. cap. 37.

b. translatus in paradisum] Libro de Paenitentia [cap. 10.] dixit ecclesiam esse in uno et altero. Hic igitur Adamum et Evam translatos fuisse ait in paradisum, de mundo in ecclesiam, addictum

a deo paradisum ecclesiae significans, ecclesiam vero iam tunc fuisse in uno et altero. (Rigalt.)

c. sexum Mariae] Etenim Maria virgo peperit Christum, hominum salutem. Unde et ecclesia virgo, sponsa Christi, parit Christianos. (Rigalt.)

d. erogavit] Id est largita est. Sed cum apud Tertullianum *erogare* ubique significet consumere, impendere, perdere (cf. quae adnotata sunt ad Scorpiae, cap. 6.), rectius mihi h. l. *rogavit* corrigendum esse videtur.

liberis*, sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset qui legem a deo sumeret, *utque animal rationale intellectus et scientiae capax ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis observandae consilium bonitas pariter adscripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Benignissime enim demonstravit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuvaret obsequii. Porro^f si legis imponendae ratio praecessit, sequebatur etiam observandae, ut poena transgressioni adscriberetur, quam tamen evenire noluit qui ante praedixit. Agnosce igitur bonitatem dei nostri interim vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex providentiis, ex legibus et praemonitionibus bonis et benignis.

Iam hinc ad quaestiones¹ omnes, o canes, quos foras apostolus expellit, latrantes in deum veritatis. Haec sunt argumentationum ossa, quae obroditis. Si deus bonus et praescius futuri et avertendi mali potens, cur hominem, et quidem imaginem et similitudinem suam, immo et substantiam suam, per animae scilicet census^a, passus est labi de obsequio legis in mortem circumventam a diabolo? Si² enim et bonus, qui evenire tale quid nollet, et praescius, qui eventurum non ignoraret, et potens, qui depellere valeret, nullo modo evenisset quod sub his tribus condicionibus divinae maiestatis evenire non posset. Quod si evenit, absolutum est e contrario deum neque bonum credendum neque praescium neque potentem; siquidem in quantum nihil tale evenisset, si talis deus, id est bonus et praescius et potens, in tantum ideo³ venit quia non talis deus. Ad haec prius est istas species in creatore defendere quae in dubium vocantur, bonitatem dico et praescientiam et potentiam. Nec immorabor huic articulo, praeunte⁴ definitione etiam ipsius Christi. Ex operibus ineundae⁵ probationes. Opera creatoris utrumque testantur, et bonitatem eius, qua bona, sicut ostendimus, et potentiam, qua tanta, et quidem ex nihilo. Nam et si ex aliqua materia, ut quidam volunt^b, hoc ipso tamen ex

1. ut seque animal intellectus rationale et scientiae AB. 9. praemonitionibus ABCa.

Cap. V. 1. omnes, o canes abcd. omnes, canes ABC. 2. latrantes deum Cap. Berthius ad Statii Theb. 1, 551. p. 188. 3. enim om. AB. 4. venit AC. 5. probationis ABC.

e. ex fastidio liberis] Id est quae animalia libera sunt et soluta lege, quia non seque amavit, sed abiecit et fastidit deus; quemadmodum ante dixit. "ae non tam liber quam abiectus videtur." (Fr. Iunius.) Praeclara cogitatio, humanam ad deum pertinere, quatenus

mandatis a deo legibus adhaeret religionis observantia cultuque. (Rigalt.)

f. Porro] Atquin, atenim, ex usu Tertulliani sermonis.

Cap. V. a. census] Id est originem. b. ut quidam volunt] Hermogenem respicit. Cf. lib. Adv. Hermog. cap. 32.

Cap. V. Apoc. XII, 15.

Io. X, 26.

nihilo, dum non id fuerunt quod sunt. Postremo vel sic magna, dum bona, vel sic deus potens, dum omnia ipsius, unde et omnipotens. De praesentia vero quid dicam, quae tantos habet testes quantos^c fecit prophetas? Quamquam quis praesentiae titulus in omnium auctore, qua universa utique disponendo praesciit et praesciendo disposuit? certe ipsam transgressionem, quam nisi⁶ praescisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur⁷ si et fuerunt in deo istae facultates prae quibus nihil mali evenire homini aut potuisset aut debuisset, et nihilominus evenit, videamus et hominis condicionem, ne per illam potius evenerit quod per deum evenire non potuit. Liberum et sui arbitrii et suae potestatis invenio hominem a deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem dei in illo animadvertens quam eiusmodi status formam. Neque enim facie et corporalibus lineis tam variis in genere humano ad uniformem deum expressus est, sed in ea substantia quam ab ipso deo traxit, id est⁸ animae ad formam dei⁹ respondentis, et arbitrii sui libertate et potestate signatus¹⁰ est. Hunc statum eius confirmavit etiam ipsa lex tunc a deo posita. Non enim poneretur¹¹ lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate, nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si non et contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus creatoris invenias, proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem, sed nec alias totum ordinem disciplinae per praecepta dispositum, avocante deo, et minante,¹² et exhortante, nisi et ad obsequium et ad contemptum libero et voluntario¹³ homine.

Cap. VI. Sed quoniam ex hoc iam¹ intelligimur eo struentes liberam hominis potestatem arbitrii sui ut quod ei² evenit non deo, sed ipsi debeat³ exprobari, ne et tu hinc iam opponas non ita illum institui debuisse, si libertas et potestas arbitrii exitiosa futura esset, hoc quoque prius defendam ita institui debuisse, quo fortius commendem et ita institutum et digne deo institutum, potiore ostensa ea causa quae ita fecit institui. Bonitas dei⁴ et ratio eius huic quoque instituto patrocinabuntur, in omnibus conspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec

6. praestitisset AB. 7. et si B. 8. animae abcd. animam reliqui. 9. respondentis d., Latinius. spondentis ABCabc. 10. est om. AB. 11. ei lex AB. 12. et exhortante d. et hortante Fr. Iunius. exhortante ABCa. exhortanteve bc. 13. homine abcd. homini ABC.

Cap. VI. 1. intelligimur eo struentes d. intelligimus eos struentes reliqui. 2. evenit ABCcd. Vaticani duo. venit ab. 3. exprobari A. 4. initio eius hic quoque AB.

c. tantos — quantos] Id est tot — quot, ex usu stili Tertulliani.

bonitas sine ratione bonitas, nisi forte penes deum Marcionis irrationaliter bonum, sicut ostendimus*. Oportebat deum cognosci; bonum hoc utique et rationale. Oportebat dignum aliquid esse quod deum cognosceret: quid tam dignum prospici posset quam imago dei et similitudo? Et hoc bonum sine dubio et rationale. Oportebat igitur imaginem et similitudinem dei liberi arbitrii et suae potestatis institui in qua hoc ipsum imago et similitudo dei deputaretur, arbitrii scilicet libertas et potestas, in quam rem ea substantia homini accommodata est quae huius status esset, afflatus dei utique liberi ⁵et suae potestatis. Sed et alias quale erat ut totius mundi possidens homo non inprimis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus? Habes igitur et bonitatem dei agnoscere ex dignatione, ⁶et rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur quae tantum homini largita sit, id est arbitrii libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nam bonus natura deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, non institutione ⁷habet illud, sed natura. Homo autem, qui totus ex institutione est, habens initium cum initio sortitus est formam qua esset, atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Ut ergo bonum iam suum haberet homo, emancipatam sibi a deo, et fieret proprietas iam boni in homine et quodammodo natura, de institutione adscripta est illi quasi ⁸libripens emancipati a deo boni ^b libertas et potestas arbitrii, quae efficeret bonum, ut proprium, iam sponte praestari ab homine, quoniam et hoc ratio bonitatis exigeret voluntarie exercendae, ex libertate scilicet arbitrii, ⁹non favente institutioni, non serviente, ut ita demum bonus conisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ¹⁰ex voluntate, iam bonus inveniretur, quasi de proprietate naturae, proinde ¹¹ut et contra malum (nam et illud utique deus providebat) ¹²fortior homo praetenderet*, liber scilicet et suae potestatis, quia si ¹³careret hoc iure, ut bonum quoque non voluntate ¹⁴obiret, sed neces-

* et suae — — quale erat *om. AB.* 6. et *om. AB.* 7. habet illud *abcd.* habet id *AB.* est, habet, illud *C.* 8. libri petisae mancipati *AB.* libripense mancipati *C.* 9. non favente institutioni *d., Latinius.* non favente institutionis *ABCabc.* favente institutioni *Fulv. Ursinus.* 10. et *AB.* 11. ut *om. AB.* 12. ut fortior *ABC.* 13. careret *d.* caperet *ABCabc.* 14. abiret *ABC.*

Cap. VI. a. sicut ostendimus.] Supra lib. I. cap. 23.

b. quasi libripens emancipati a deo boni] Abalienatio rerum mancipi, quae subicit iure optimo haberi ac possideri poterant, fiebat per aes et libram. Ita-

que adhibebatur libripens quasi arbiter mancipationis. (Rigalt.) Cf. Rein s. v. *Mancipatio* in Pauly Encyclop. tom. IV. p. 1469 sqq.

c. praetenderet] V. adnot. ad De Pœdic. cap. 17.

sitate, usurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate servitii, proinde et malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret et bono sponte servando et malo sponte vitando, quoniam et alias positum hominem sub iudicio dei oportebat iustum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Ceterum nec boni nec mali merces iure pensaretur ei qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc et lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem de obsequio sponte praestando vel transgressione sponte committenda; ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Igitur si et bonitas et ratio dei invenitur circa libertatem arbitrii concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quae ante omnem tractatum constituenda est, post factis praeiudicare non ita deum instituisse debuisse, ¹⁵quia aliter quam ¹⁶deum deceret evasis, sed dispecto, quia ita debuerit instituire, salvo eo quod dispectum est cetera explorare. Ceterum ¹⁷facile est offendentes statim in hominis ruinam, antequam conditionem eius inspexerint, in auctorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Denique et bonitas dei a primordio operum perspecta persuadebit nihil a deo mali evenire potuisse, et libertas hominis recogitata se potius ream ¹⁷ostendet quod ipsa commisit.

Cap. VII. Hac definitione omnia deo salva sunt, et natura bonitatis et ratio dispositionis et praescientiae et potentiae copia. Exigere tamen a deo debes et gravitatem summam et fidem praecipuam in omni institutione eius, ¹ut desinas quaerere an deo nolente potuerit quid evenire. Tenens enim gravitatem et fidem dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis, quod deus non intercesserit adversus ea quae noluit evenire ut conservaret ea quae voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem et potestatem, et digne permiserat, sicut ostendimus, utique frueudas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, frueudas autem, quantum in ipso, secundum ipsum, id est secundum deum, id est in bonum (quis enim adversus se permittet aliquid?), quantum vero in homine, secundum motus libertatis ipsius (quis enim non hoc praestat ei cui quid semel frui prae-

15. quia d., *Latinius*. qui *ABCabc*. 16. deo *ABC*. 17. ostendet d., *Latinius*, Fr. *Iunius*. ostendit *ABCabc*.

Cap. VII. 1. ut (*A*)d., *Latinius*. et *BCabc*.

d. Ceterum] Alioquin. Cf. adnot. ad e. quod ipsa commisit.] Eius quod
De Fuga in Persecut. cap. 11. ipsa commisit.

stat ut pro animo et arbitrio suo fruatur?). Igitur consequens erat uti deus secederet a libertate, semel concessa homini, id est contineret in ²ipso et praescientiam et praepotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo male libertate sua frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum a congressu feminae arcet, nonne exclamaret Marcion, O dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quae instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semetipsum erroris notet, ³in institutione, an in rescissione. Nonne tunc magis deceptus ex impraescientia futuri videretur, cum obstitisset? et quod quasi ignorans quomodo evasurum esset indulserat, quis non diceret? Sed etsi praescierat male hominem institutione sua usurum, quid tam dignum deo quam gravitas, quam fides institutionum qualiumcunque? Vidisset homo, si non bene ⁴dispunxisset quod bene acceperat, ⁵ut ipse legi reus fuisset cui obsequi noluisset, non ut legislator ipse fraudem legi suae faceret, non sinendo praescriptum eius impleri. Haec dignissime peroraturus^b in creatorem, si libero arbitrio hominis ex providentia et potentia, quas exigit, obstitisset, nunc tibi insurra pro creatore et gravitatem et patientiam et fidem, institutionibus suis functo ut et rationalibus et bonis.

Neque enim ad vivendum solummodo produxerat hominem, ut Cap. VIII. non ad recte vivendum, in respectu scilicet dei legisque ¹eius. Igitur vivere quidem ²illi ipse praestiterat ³facto in animam vivam, recte vero vivere demandarat admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat qui nunc cupit in vitam Ezech. XVIII, 23. restitutum, malens peccatoris paenitentiam quam mortem. Igitur sicut deus homini vitae statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit, et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etsi angelus qui seduxit, sed liber et suae potestatis qui seductus est, sed imago et simili-

¹ semetipso *cd. Valicanus uterque apud Pamelium, Rhenanus. ipso ABCab.* ³ in *om. ABC.* ⁴ *dispunxisset d. depunxisset abc. depinxisset ABC. libri scripti Rhe-*
nanus aique Pamelii. ⁵ *ut ipse d., Latinius. ipse ABCabc.*

Cap. VIII. ¹ *eius om. AB.* ² *ille praestiterat AB.* ³ *factum A. factu B.*

Cap. VII. ^{a.} *dispunxisset*] Id est con-
sumasset, absolvisset. Cf. supra Adv.
luc. II, 4 *„dispungens bonitatem ope-*

rum dignatione conspectus.“, ubi alios
locos indicavi.

^{b.} *peroraturus*] Cf. adnot. ad De Ido-
lol. cap. 7.

tuō dei fortior angelo, sed afflatus dei generosior spiritu materiali
 Ps. CIV, 4. quo angeli constiterunt. Qui facit, inquit, spiritus angelos et apparitores flammam ignis. Quia nec universitatem homini subiecisset infirmo dominandi et non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit, sic nec legis pondus imposuisset, si gravis lex invalido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbellicitatis, eum definitione mortis convenisset: postremo non libertate nec potestate arbitrii fecisset infirmum, sed potius defectione earum. Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animae, eundem Adae statum eadem arbitrii libertas et potestas victorem efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum eius administratur.

Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax invenitur, cum afflatus dei, id est anima, in homine deliquit, nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animae. Inprimis tenendum quod Graeca scriptura signavit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Graeco interpretantes non recogitata differentia nec curata proprietate verborum pro afflatu spiritum ponunt, et dant haereticis occasionem spiritum dei delicto infuscandi, id est ipsum deum. Et usurpata iam quaestio est. Intellege itaque afflatum minorem spiritu esse, etsi de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum. Nam et aura vento rarior, et si de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. Nam et ideo homo imago dei, id est spiritus; deus enim spiritus. Imago ergo spiritus afflatus. Porro imago veritati non usquequaque adaequabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic et afflatus cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei comparare, ut, quia veritas, id est

4. eum d. cum reliqui.

Cap. IX. 1. malo B. 2. originem d. 3. spiritum ABCab. 4. flatus d.
 5. compariare Petr. Ciacconius. comparere A.

Cap. VIII. a. convenisset] Petiisset, aggressus esset. Ex usu Iclorum. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 10.

Cap. IX. a. afflatum] Πνοήν, non πνεῦμα; et Latinus interpres vertit spiraculum, non spiritum, Genes. cap. 2.

b. infuscandi] Id est vitandi labe atque corrumpendi. Utitur frequenter hoc vocabulo Septimius. De Anima cap. 3 „et purum aërem veritatis infuscant.“ Adv. Marc. IV, 27 „Sed haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat saevum“ cell. Eodem libro cap. 28 „si per haec severitatem eius infuscat.“ Adv. Marc. II, 22 „quantitas et qualitas maneris in-

fuscabit divitem et regem, an delectabit titulus officii?“ De Resurr. Carnis cap. 9 „Tene scripturas quibus caro infuscatur, tene etiam quibus inlustratur.“ Ibid. cap. 6 „ad infuscandam originem carnis“ Adv. Marc. II, 20 „quae reluctentem bonitatem creatoris infuscant.“ Cf. Barth Advers. p. 1138.

c. Intellege itaque afflatum minorem spiritu esse] Hunc locum pertractat Lipsius Physiol. Stoic. III, 9. p. 985. Opp. ed. Vesal.

d. Capit] Ἐνδέχεται. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 17. De Fuga in Persecut. cap. 1.

iam videri potest anima deliquisse quod illi cum deo affine est, id est per afflatum, sed per illud quod substantiae accessit, id est per liberum arbitrium, a deo quidem rationaliter attributum, ab homine vero qua voluit agitatum. Quodsi ita se ⁹habent, omnis iam dei dispositio de mali ¹⁰exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrii non ei culpam suam respuet a quo data est, sed a quo non ut debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori? Si delictum hominis, non erit dei quod est hominis, nec idem habendus est delicti auctor qui invenitur interdictor, immo et condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet invidiam^g, ut auctori. Contemnendo enim eam fecit, non utique futuram si non contempsisset.

Cap. X. Sed ¹et si ab homine in diabolum transcripseris mali elogium^a, ²ut in instinctorem delicti, uti sic quoque in creatorem dirigas culpam ut in auctorem diaboli, qui ³facit angelos ⁴spiritus, ergo quod factus a deo est, id est angelus, id erit eius qui fecit, quod autem factus a deo non est, id est diabolus, id est delator, superest ut ipse sese fecerit, deferendo de deo^b, et quidem falsum, primo, quod deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc, quasi morituri non essent, si edissent, tertio, quasi deus illis invidiasset divinitatem. Unde igitur ⁵malitia mendacii et fallaciae in homines et infamiae in deum? A deo utique non, qui et angelum ex forma operum honorum instituit bonum. Denique sapientissimus omnium editur, antequam diabolus; nisi malum est sapientia. Et si evolvas Ezechielis prophetiam, facile animadvertes tam institutione bonum angelum illum quam sponte corruptum. In ⁶persona enim principis Sor ad diabolum pronuntiatur, Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, sume planctum super principem Sor, ⁷et dices, Haec dicit dominus: Tu es resignaculum^c similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis ⁸resignaveris, corona decoris (hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium) in deliciis paradisi dei tui natus es; illic enim,

Ezech.
XXVIII,
11-16.

9. habent *ABCabcd.* habet *Leopoldus.* 10. exprobratione *A.*, pro more.

Cap. X. 1. etsi non ab homine *ABC.* etsi nunc ab homine *Fr. Junius.* 2. ut in instinctorem *d.* ut instinctorem *Cabc.* ut institutorem *AB.* 3. facit *ABcd. Vaticani duo.* fecit *Cab.* 4. sp̄ *AB.* 5. malitiae et fallaciae *AB.* 6. persona *cd. Vaticani duo.* personam *reliqui.* 7. et dices ei, Haec dicit dominus, Tu resignaculum *Latinus.* 8. resignaveris, plenus sapientia, corona decoris *cd.*

g. faciet invidiam] Cf. adnot. ad De Orat. cap. 5. et ad Apolog. cap. 40.

Cap. X. a. transcripseris mali elogium] Cf. supra lib. I. cap. 22 „totum denique creatoris elogium in illum rescribetur.“

b. deferendo de deo] Adfertur ratio cur *διάβολος* delator appelletur et sequentibus confirmatur. (Fr. Junius.)

c. resignaculum] De hac scriptura deque eius interpretatione cf. Hieronymum ad haec verba Ezechielis.

ubi deus in secunda animalium figurae formatione angelos fecerat. Lapidem optimum indutus ⁹es, sardium, ¹⁰topazium, smaragdum, carbunculum, sapphirum, iaspin, ¹¹lyncurium, achaten, amethystum, chrysolithum, beryllum, ¹²onychinum, et auro replesti horrea tua et thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum ¹³Cherub imposui^d te in monte sancto dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti invituperabilis in diebus tuis, ex qua die conditus es, donec inventae sunt laesurae tuae; de multitudine negotiationis tuae promas tuas replesti, et deliquisti, et cetera, quae ad suggillationem angeli, non ad illius principis, proprie pertinere manifestum est, eo quod nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc, nec cum ¹⁴Cherub impositus in monte sancto dei, id est in sublimitate caelesti, de qua ¹⁵satanam dominus quoque decidisse testatur, nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes siderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur Luc. X, 18. deiectus est satanas. Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retro quidem invituperabilis a die conditionis suae, a deo in bonum conditus, ut a bono conditore invituperabilium conditionum, et excultus omni gloria angelica, et apud deum constitutus, qua bonus apud bonum, postea vero a semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt laesurae tuae^e, illi eas reputans, quibus scilicet laesit hominem ¹⁶eiectum a dei obsequio, et ex illo deliquit ex quo delictum seminavit, atque ita exinde negotiationis, id est malitiae, suae multitudinem exercuit, delictorum ¹⁷scilicet censum^f, non minus et ipse liberi arbitrii institutus, ut spiritus. Nihil enim deus ¹⁸proximum sibi non libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen ¹⁹et praedamnando ²⁰testatus est ab institutionis forma libidine propria conceptae ultro malitiae

9. est ABCab. 10. topazium AB. 11. lyncurium d. Lyncurrium Fulv. Ursinus. Icurium ABCabc. 12. onychinum ABCad. Vaticani duo. onychium bc. 13. Cherub imposui ego. cherubin posui ABCa. cherubim posui b. cherub posui cd. 14. Cherub impositus ego. cherubin positus ABCa. cherubim positus b. cherub positus cd. 15. satanam Aabcd. satanem C. 16. eiectum a dei obsequio d., Petr. Ciacconius. electum a dei obsequio Cabc. electum a deo obsequio AB. electum ad dei obsequium Latinus. 17. scilicet censum ego. scilicet et censuum reliqui. 18. proprium proximum B. 19. non B. 20. testas est AB.

d. imposui] Ita correxi vulgatam cum Cherubin posui. Et cum Cherubim imposui legitur etiam apud Tichon. reg. 7. p. 66. g., teste Sabaterio.

e. laesurae tuae] Ἀδικήματα ἔν σοι. Hieronymus habet „iniquitates in te.“

f. delictorum scilicet censum] Ita corrigendam erat. Si enim censuum retineretur, non aliter explicari posset quam

criminum vel reatus; sed hac significatione id quidem vocabulum quin apud ullum vel sequioris aevi scriptorem reperiat vehementer dubito. Scripsi igitur censum et delevi vocalam et, ut quam accrevisse apparet a praegresso vocabulo scilicet. Quod in Priorii editione extat sensuum, error est typographi.

exorbitasse, et commeatum²¹ operationibus eius admetiende rationem bonitatis suae egit, eodem consilio differens extinctionem diaboli quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium; ut et homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum qua²² succiderat illi, probans suam, non dei culpam, et ita salutem digne per victoriam recuperaret, et diabolus amarius puniretur ab eo quem eliserat ante devictus, et deus tanto magis bonus inveniretur, sustinens hominem gloriosorem in paradysum ad licentiam decerpendae arboris vitae iam de vita regressurum.

Cap. XI. Igitur usque ad delictum hominis deus a primordio tantum bonus, exinde iudex et severus et, quod Marcionitae volunt, saevus.

Gen. III, 16. Statim mulier in doloribus parere et viro servire damnatur, sed quae ante sine ulla contristatione per benedictionem incrementum generis audierat, Crescite, tantum²³, et multiplicamini, sed quae in adiutorium masculo, non in servitium fuerat destinata. Statim et

Gen. III, 18. terra maledicitur, sed ante benedicta. Statim tribuli et spinae, sed ante foenum et herbae et arborum fructuosa. Statim sudor et labor panis, sed ante ex omni ligno victus immunis et alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed ante de terra; exinde ad mortem, sed ante ad vitam; exinde in scorteis vestibus, sed ante sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas dei secundum naturam, severitas posterior secundum causam. Illa ingenita, haec accidens; illa propria, haec accomodata; illa edita, haec adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec causa dissimulatam evasisse severitatem. Alteram sibi, alteram rei deus praestitit. Incipe nunc etiam iudicis statum ut affinem mali arguere, qui idcirco alium deum somniasti, solummodo bonum, quia non potes iudicem; quamquam et illum ut iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certe perversum ac vanum disciplinae non vindicandae, id est non iudicandae, constitutorem. Non reprobas autem deum iudicem, qui non iudicem deum probas. Ipsam sine dubio iustitiam accusare debebis, quae iudicem praestat, aut²⁴ et eam in species malitiae deputare, id est iniustitiam in titulos bonitatis adscribere. Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonum. Porro cum cogaris iniustitiam de pessimis pronuntiare, eodem iugo urgeris iustitiam

21. ex operationibus AB. 22. succiderat abcd. Vaticani duo. succederat AB. succederet C.

Cap. XI. 1. severior posteritas ABC. 2. det eam ABC. eam liber Gorziensis.

g. commeatum] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. XI. a. tantum] Hoc tantum trahe

ad audierat. Nam excludit illud quod postea dicitur, deum legem dolorum indixisse.

Cap. XIII.

At enim ut malum postea erupit atque inde iam coepit bonitas dei cum adversario agere, ¹aliud quoque negotium eadem illa iustitia dei nacta est iam secundum ²aversionem dirigendae bonitatis^a, ut seposita libertate eius^b, qua et ultro deus bonus, pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus aemulis vindicetur. Ita omne hoc iustitiae opus procuratio bonitatis est; quod iudicando damnat, quod dammando punit, quod, ut ³dicitis, saevit, utique bono, non malo proficit. Denique timor iudicii ad bonum, non ad malum confert. Non enim sufficebat bonum per semetipsum commendari, iam sub adversario laborans. Nam et si commendabile per semetipsum, non tamen et conservabile, quia expugnabile iam per adversarium, nisi vis aliqua praecesset timendi, quae bonum etiam nolentes appetere et custodire compelleret. Ceterum tot illecebris mali expugnantibus bonum quis illud appeteret quod impune contemneret? ⁴Quis cum Math. VII, 13. stodirét quod sine periculo amitteret? Legis mali viam latam et multo frequentiore: nonne omnes ⁵illa laberentur, si nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, et vix a malo avellimur. Quid, si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum ⁶dicis, quae malo non favet? Hanc bonum negabis, quae bono ⁷prospicit? ⁸Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret, sub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet. Illum bonum iudicares deum qui hominem posset magis malum facere securitate delicti? Quis boni auctor, nisi qui ⁹et exactor? Proinde quis mali extraneus, nisi qui et inimicus? Quis inimicus, nisi qui ¹⁰et expugnator? ¹¹Quis expugnator, nisi qui et punitor? Sic totus deus bonus est, dum pro bono omnia est. Sic denique omnipotens, quia et iuvandi et laedendi potens. Minus est tantummodo prodesse, quia non aliud quid possit ¹²quam prodesse. De eiusmodi^a qua fiducia

Cap. XIII. 1. id *A (m. sec.) B.* ad *A. m. pr.* 2. aversionem *Ios. Scaliger.* 3. dicitur *AB.* 4. Quis — — amitteret *om. AB.* 5. illa laberentur *d. illaberentur reliqui.* 6. dicas *A.* 7. non prospicit *BC.* 8. Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret *ego.* Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret *ABCabc.* Non qualem oportet deum velles; qualem malle expediret? *d.* Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret? *liber Pithoei, apud Rigaltium.* Qualem oportet deum, vel qualem malle expediret? *Latinus. Probavit Fr. Iunius, et Semlerus recepit.* 9. et *om. AB.* 10. et *om. AB.* 11. Quis expugnator *om. AB.* 12. eum *A. cum C.*

Cap. XIII. a. dirigendae bonitatis] divinae bonitatis liberalitate, qua et ultro deus bonus est, iam divina illa bonitas pro meritis cuiusque pensetur. (Rigalt.)

b. ut seposita libertate eius] Sic habent exemplaria, nec inconcinne explicabitur in hunc sensum: ut seposita

c. De eiusmodi] Genitivus eiusmodi et Anusmodi Septimius utitur substantive. V. adnot. ad De Baptismo cap. 12.

Num.
XI. XXI.

cassam. Indurat cor Pharaonis: ⁹sed meruerat in ¹⁰exitum subministrari^a qui iam negaverat deum, qui iam legatos eius ¹¹totiens superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat, postremo qua Aegyptius, olim deo reus fuerat gentilis idololatriae, ibin et crocodilum citius colens quam deum vivum. ¹²Impendit^b

II Reg.
II, 23 sqq.

et ipsum populum, sed ingratum. Immisit et pueris ursos, sed irreverentibus in prophetam.

Cap. XV.

Iustitiam ergo primo iudicis ¹dispice^a, cuius si ratio constiterit, tunc et severitas, et per quae severitas decurrit, rationi et iustitiae reputabuntur^b. Ac ne pluribus immoremur, ²asserite causas ceteras quoque, ut sententias condemnetis, excusate delicta, ut iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed revincite malum iudicem. Nam ³et si patrum delicta ⁴de filiis exigebat, duritia populi talia remedia compulerat^c, ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinae obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem quam suam caret? Sed et si benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine ullo adhuc merito eius, cur non et reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita et offensa; ut per totum genus et gratia decurreret et offensa, salvo eo quod

Ier. XXXI, 29.

postea decerni habebat^d, non dicturos acidam uvam patres mandasse et filiorum dentes obstupuisse, id est non sumpturum patrum delictum filii, nec filium delictum patris, sed unumquemque delicti sui reum futurum, ut post duritiam populi duritia legis edomita iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quamquam si evangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta cognosces, ad illos scilicet qui hanc ultro sibi sententiam fuerant irrogaturi, Sanguis illius super capita nostra et filiorum nostrorum. ⁵Hoc itaque omnis providentia dei censuit quod iam audierat.

Matth.
XXVII, 25.

9. sed *abcd.* et *ABC.* 10. exitum *Vaticanus unus.* 11. totiens *AB.* toties *reliqui.* 12. Impendit *d.* *Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. p. 189.* Impedit *reliqui.*

Cap. XV. 1. despice *A(B)C.* 2. asserite causas — — condemnet excusatis — — reprobet *AB.* 3. etsi *cd.* et *ABCab.* 4. ex *bcd.* 5. Hac *ABC.* Probat *Fr. Junius.*

Cap. XIV. a. in exitum subministrari] Cf. Apolog. cap. 2 „Suspecta sit vobis ista perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quae vos adversus formam, adversus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministrat.“

b. Impendit] Cf. adn. ad Apolog. cap. 44.

Cap. XV. a. dispice] De hoc verbo adnotavi ad De Corona cap. 7.

b. reputabuntur] Verbo *reputare* Tertullianus non semel utitur quemadmodum *deputare*, id est pro *tribuere*. Cf. quae dedi exempla ad De Orat. cap. 7.

c. compulerat] Id est necessaria fecerat. Nisi malueris *compellere remedia* hic accipere pro *compellere ad remedia*, quemadmodum Rhenanus iudicavit. Rectius tamen, ni fallor, rescripseris in talia remedia compulerat,“ praepositione in repetita ex latebris suis ultimae syllabae vocabuli *populi*.

d. decerni habebat] Structurae verbi *habere* cum infinito, usitatissimae in scriptis Tertulliani, exempla adscripta ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

Quem deum non negas, confiteris ¹²non humanum, siquidem deum confitendo praeiudicasti utique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diversum. Porro cum pariter agnoscas hominem a deo inflatum in animam vivam, non deum ab homine, satis perversum est ut in deo potius humana constituas quam in homine divina, et hominis ¹³imagine deum ¹⁴induas potius quam dei hominem. Et haec ergo imago censenda est dei in homine, quod eodem motus et sensus habeat humanus animus quos et deus, licet non tales quales deus; pro substantia enim et status eorum et exitus distant. Denique contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamque matricem earum, bonitatem, cur divina praesumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita et illas species, ¹⁵irae dico et ¹⁶exasperationis, non tam feliciter patimur, quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbitur, sed non periclitabitur; movebitur, sed non evertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia; tot sensus quot et causas; et iram propter scelestos, ¹⁷et bilem propter ingratos, et aemulationem propter superbos, et quicquid non expedit malis. Sic et ¹⁸misericordiam propter errantes, et patientiam propter non ¹⁹resipiscentes; et praestantiam propter merentes^b, et quicquid bonis opus est. Quae omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur aequo more.

1. Haec ¹ita dispecta totum ordinem dei iudicis operarium et, ut dignius dixerim, protectorem catholicae^a et summae illius bonitatis ostendunt quam semotam a iudiciariis sensibus et in suo statu puram nolunt Marcionitae in eodem deo agnoscere, pluentem super ¹⁵bonos et malos et solem suum oriri facientem super iustos et iniustos, quod alius deus omnino non praestat. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi in creatorem Marcion de evangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est^b et omni a conscientia

12. et humanum AB. 13. imaginem A. 14. induas AB. imbuas reliqui. 15. irae dico abrd. praedico ABC. 16. exasperationeic C. exasperationes (B). 17. exacerabilem propter liber Gorziensis. Et ita voluit edi Beatus Rhenanus. et mabilem AB. 18. omnia B. omnia A. 19. respicientes ABCab.

Cap. XVII. 1. itaque cd. Vaticanus unus.

b. praestantiam propter merentes] Qua scilicet praestat praemia vel supplicia. (Rigalt.) Pari significato praestantiam posuit De seiun. Adv. Psych. cap. 7 „circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistae, negant ultro de praestantia humana posse cognosci.“

Cap. XVII. a. catholicae] Catholicam

bonitatem proprie accipit pro ea quae per totum orbem terrarum diffusa est. (Pamelius.)

b. sed ipse mundus inscriptus est] Catholica illa et summa dei bonitas inscripta est in mundi tabulis. (Rigalt.) Testimonio illo inscriptus est mundus.

spicit, ut quia durissimo et infideli in deum populo longum etiam incredibile videretur a deo expectare defensam, ediceret postea per prophetam, *Mihi defensam; et ego defendam, dicit minus, interim commissio iniuriae metu vicis statim occurrit repastinaretur^a, et licentia retributionis prohibitio esset provocans, ut sic improbitas ²aestuata cessaret, dum secunda pernixa prima terretur, et prima deterrita nec secunda committitur, quae alias facilius timor talionis per eundem saporem passionis. amarior quam id ipsum pati quod feceris aliis. Et si lex alicui detrahit et immunda pronuntiat animalia quae aliquando benedicta sunt, consilium exercendae continentiae intellege, et frangere impositos illi gulae agnosce quae cum panem ederet angelorum cucumeres et pepones Aegyptiorum desiderabat. Agnosce similes comitibus gulae, libidini scilicet atque luxuriae^b, prospectum, fere ventris castigatione frigescunt. Manducaverat enim populus hiberat et surrexerat ludere. Proinde ut ³et pecuniae ardor stringeretur ex parte, qua de victus necessitate ⁵causatur, prosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo, ut facilius habere ad ieiunandum deo formaretur, paucis et non gloriosis escis assuetus factus, et nihil de lautioribus esurituris. Reprehendendus creator quod cibos potius populo suo abstulit quam ingrator Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates^c nemo reprehendat, quasi deus sibi proprie desideraverit, qui tam manifeste exclamat, Quo multitudine sacrificiorum vestrorum? et, Quis exquisivit istas manibus vestris? sed illam dei industriam sentiat qua populum illum in idololatriam et transgressionem eiusmodi officii religionis suae voluit adstringere quibus superstitio saeculi agebatur, ut ea avocaret⁶ illos, sibi iubens fieri, quasi desideranti ne simul faciendis delinqueret.*

Cap. XIX. Sed et in ipsis commercii vitae et conversationis humilium domi ac foris adusque curam vasculorum omnifariam distinxit,

2. aestuata ABCc. Vaticanus unus. astuta abd. liber Corziensis. 3. et om. AB restingueretur cd., Ioh. Harrisius. 5. causata Fulv. Ursinus. 6. illum — — delinqueret aut illos — — delinquerent Leopoldus. Non opus est.

Cap. XVIII. a. repastinaretur] Cf. adnot. ad De Cultu Fem. II, 9. De Paenitent. cap. 11.

b. comitibus gulae, libidini scilicet atque luxuriae] Eiusdem sensus est inter praecipua Dionysii Catonis „Indulgere gulae noli, quae penis amica est.“ (Ri-

galt.) Cf. De Spectac. cap. 2. et Ieiun. Adv. Psych. cap. 17.

c. sacrificiorum quoque onera et rationum et oblationum negotiosas scrupulositates] Haec De Praescript. Haec cap. 40 „moresitatem Iudaicae huius appellat.

alibus disciplinis occurrentibus ubique, ne 'ullo momento a dei respectu. ²Quid enim faceret beatum hominem ³quam domini voluntas eius? et in lege domini meditabitur die ac Quam legem non duritia promulgavit auctoris, sed ratio benignitatis, populi potius duritiam edomantis et rudem fidem operosis officiis dedolantis, ut nihil de arcanis ⁴significantiis legis, spiritalis scilicet et propheticæ, et in pæne argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsentī si er hominem deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, non ⁵placet deo deservire. Ad hoc beneficium, non onus diuvandum, ⁶etiam prophetas eadem bonitas dei ordinavit, deo digna, auferre nequitas de anima, discere benefacere, ⁷Io. I, 17. e iudicium^b, iudicare ⁷pupillo et iustificare viduam, ⁸diligere nes^c, fugere improborum ⁹contactum^d, dimittere conflictam m^e, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esu- ¹⁰Io. I, VIII, 7. tectam non habentem inducere in domum tuam, nudum is, contegere, et domesticos seminis tui non despiciere, ere linguam a malo, et labia, ne loquantur dolum, decli- ¹¹Ps. XXXIV, 13 sq. malo, et facere bonum, quaerere pacem et sectari eam, : non delinquere, id est in ira non perseverare sive saevire, ¹²Ps. IV, 5. re in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec ¹³Ps. I, 1. dra "pestilentium sedere. Sed ubi? Vide quam bonum ¹⁴Ps. CXXXIII, 1. um iocundum habitare fratres in unum, meditantes die ac

XIX. 1. ullo momento d. Latinius. illi momento c., ex uno Vaticano. B. u. ulli momenta AC. 2. quod AB. 3. quamquam AB. 4. signi- BCD. 5. placeat B. 6. sed etiam ABC. 7. pupillos A. 8. dirigere auctore Joh. Harrisii. 9. contractum c. contactum reliqui et Pithoæanus 10. in integram d. „Sic habent exemplaria vetera.“ (Rigalt.) 11. pesti- dere vide AB. 12. et quam iocundum cd. Vaticanus unus. et iocundam

XIX. a. de arcanis] Arcana legis nia [ita enim, non significantiis igitur], hoc est mysteria legis t. Ipse mox explicat, „spiritalis et propheticæ.“ (Rigalt.)

quirere iudicium] Exquisito ac do utriusque partis iure. (Ri-

ligere quaestiones] Habendas cum quirente ac discipulante super ob- me mandatorum. Sic libuit Se- interpretari quod Esaias dixit „ἀνοιτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει“ „Aperiatis sunt haec sub finem d. Uxor. [cap. 8] „Vide quam ex habetur qui viduae benefecerit: est vidua ipsa, cuius adsertor mino disputabit!“ Has cum do-

mino disputationes seu quaestiones dili- gendas ait Septimius. (Rigalt.)

d. contactum] In Pithoæano codice et Rhenani editionibus legitur *contactum*, quod sane fugiendi verbo magis convenit. Pamelius mutavit *contractum*, sic ratas aptasse Graecis quae apud Esaiam leguntur cap. 58 „σύνδεσμον ἀδικίας.“ Sed illic habetur „ἀνε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας.“ Itaque aliud sibi voluit Septimius. (Rigalt.)

e. integram] Exemplaria vetera habent *dimittere conflictam in integram*. Apud Esaiam post ea verba „Viduam iustifica, pupillo iudica“ statim sequitur „contractum et debilem cura.“ At Esaias dixit „ἀπόστειλε τετραγυμένους ἐν ἀφρέσει.“ Et haec omnia a Septimio sunt satis negligenter citata. (Rigalt.)

- Ps. CXVIII, nocte in lege domini, quia bonum scilicet fiderę in ¹³ dominum
8. 9. fidere in hominem, et sperare in ¹⁴ dominum quam sperare
Ps. I, 3. hominem. Qualis enim apud deum merces homini? Et e
quam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod
ctum suum dabit in tempore suo, et folium eius non decidet
Ps. XXIV, omnia quaecunque faciet prosperabuntur illi. Innocens autem
4sq. purus corde, qui non ¹⁶ accepit in vanum nomen dei ¹⁷ et non
ad proximum suum in dolo, iste accipiet benedictionem a
Ps. XXXIII, et misericordiam a deo ¹⁸ salutificatore suo. Oculi enim
18sq. super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad
randas animas eorum de morte, utique aeterna, et nutricarum
Ps. XXXIV, 20. in fame, utique vitae aeternae. Multae enim pressurae iustorum
et ex omnibus ²⁰ liberabit eos dominus. Honorabilis mors
spectu domini sanctorum eius. Dominus ²¹ custodit omnes vias
eorum: ²² unum ex ipsis non comminuetur. ²³ Redimet
animas servorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis
intulimus, et nihil puto iam ad testimonium dei optimi ²⁴
quod satis et praecepta bonitatis et praemissa consignant.
- Cap. XX. Sed enim ¹ seipiae isti^a, quorum figura illud quoque p
Deut. XIV, 14. tum de cibus lex recusavit, ut traductionem^b sui sentiunt,
hinc blasphemiae intervomunt, atque ita intensionem unius
iam proximam dispargunt, ² iactitando et asseverando ea quae
centem bonitatem creatoris infuscent. Sed et per istas
sequemur nequitiam, et in lucem extrahemus ingenia^c tene
obicientia creatori vel maxime fraudem illam et rapinam
Exod. XI, 2. argenti, ³ mandatam ab illo Hebraeis in Aegyptios. Age, i
XII, 35 sq. sime haeretice, te ipsum exoptulo arbitrum, cognosce in u

13. dominum *cd. Vaticani duo. deum reliqui.* 14. dominum *cd. Val deum reliqui.* 15. in principes *cd. Sic infra lib. IV. cap. 15. extat. piet ABC. Vaticani duo.* 17. et intravit *AB.* 18. salutificatore *Cabcd. AB. Vaticanus unus.* 19. deliberandas *Cabc. eliberandas d., ex codice delibandas AB. liberandas Latinus.* 20. liberabit *abcd. liberavit ABC. unus.* 21. custodivit *ABC. Vaticanus uterque.* 22. unum ex ipsis non nuetur *abcd. et non comminuetur (comminuetur C.) ABC.* 23. Re Redemit *reliqui.* 24. deest *d.*

Cap. XX. 1. seipiae *abcd. Gorziensis, et Vaticanus unus. saepe BC.* 2. iactitando *Abcd. Vaticani duo. iactando reliqui.* 3. mandatam *d. reliqui.*

Cap. XX. a. seipiae isti] Plin. Hist. Nat. IX, 29 „Sepiarum generis mares varii et nigrioris constantiaeque maioris. Percussae tridento feminae auxiliantur, at femina icto mare fugit. Ambo autem, ubi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur.“

b. traductionem] Id est ref Sic De Praescr. Haeret. cap. quae sunt adnotata ad De Fug scut. cap. 2.

c. ingenia] Technas, fraude noit. ad De Corona cap. 8.

expunxit¹. Plane minus exigi iussit. Hebraeis ²etiam filios A restituere debuerant.

Cap. XXI.

Exod.
XX, 9sq.

Sic et in ceteris contrarietates praeceptorum ei expro mobili et instabili, ¹prohibentis sabbatis operari et ²iubentis³ circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expug civitatis ³Hiericho. Nec sabbati enim inspicias legem, opera h non divina, prohibentem. Siquidem, Sex, inquit, diebus o et facies omnia opera tua, septima autem die ⁴sabbata domi tuo; non facies in ea omne opus. Quod? utique tuum⁵. quens enim est ut ea opera sabbato auferret quae sex diebus indixerat, tua scilicet, id est humana et cotidiana. Arcam circumferre neque cotidianum opus videri potest neque hur sed et rarum et sacrosanctum et ex ipso tunc deī praecepto divinum. Quod et ipse quid significaret edissererem, ⁶nisi esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, qu sitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis revincamini plicitate veritatis, non curiositate. Sicut et nunc certa di est sabbati, humana, non divina, opera prohibentis. Ideoq sabbatis lignatum ierat, morti datus est. Suum enim opus lege interdictum. Qui vero arcam sabbatis circumtuleraut, i gesserunt. Non suum enim ⁷opus, sed dei, ex praecepto ipsius, administraverant.

Cap. XXII.

Proinde et similitudinem vetans fieri omnium quae in e in terra et in aquis ostendit et causas, idololatriae scilicet ¹ substantiam cohibentes². Subicit enim, Non adorabitis ea servietis illis. Serpentis autem aenei effigies postea pra ³Moysi a domino non ad idololatriae titulum pertinebat, remediandos eos qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de

8. etiam C. et AB. enim etiam reliqui.

Cap. XXI. 1. prohibenti *Leopoldus*. 2. iubenti *Leopoldus*. 3. ie 4. sabbata *ABCd*. sabbatiza *ab*. 5. nisi *cd*. *Vaticani duo*. nimis *ABCa*. mis *b*. 6. sed dei opus, ex praecepto *d*.

Cap. XXII. 1. caecae substantiam *ego*. quae substantiam *ABCa*. sub reliqui. *Pro* cohibentes *Fulv. Ursinus rescripsit* cohibens, teste *Rigaltio*. *I coluit* cohibent. 2. Mosi *d*.

i. expunxit] Sic Apolog. cap. 2 dixit „debito poenae nocens expungendus est, non eximendus.“ Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35. et ad Scorpiac. cap. 17.

Cap. XXI. a. prohibentis — iubentis] Non opus erat Leopoldi correctione *prohibenti — iubenti*. Trahendi sunt enim hi genitivi ad praegressum *praeceptorum*.

b. Quod? utique tuum.] Alii distinxerunt „omne opus, quod utique tuum.“

Cap. XXII. a. cohibentes] In libro

Ursini legitur *cohibens*, ut refe *vetans*. (Rigalt.) Inter Ursinianas Wouwer quidem editas haec ei non occurrit. Equidem rescrip *lolatriae scilicet caecae* substant *hibentes*,“ veterum librorum ill quod inde a Gelenio omnes edit leverunt, in *caecae* mutando. *I delictet* syllaba eius vocabuli la ultima vocabuli *scilicet*. Caec idololatria est tecta atque furtiv

Sic et ²Cherubim et Seraphim aurea in arcae figuratum ¹ certe simplex ornamentum; accommodata suggestui^e, ²ersas habendo causas ab idololatriae condicione, ob quam ³ prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi non in eo similitudinis statu deprehensa ob ⁴quem simi-
 phibetur. Diximus⁴ de sacrificiorum rationali institutione, scilicet ab idolis ad deum officia ea quae si rursus ⁵ dicens, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? ⁶ies. I, 11. non voluit intellegi quod non sibi ea proprie exegisset. Non ⁷ am, inquit, sanguinem taurorum, quia et alibi ait, Deus ⁸ies. XI, 28. non esuriet nec sitiet. Nam etsi ad oblationes Abel ⁹Ps. L, 13. holocausta Noë odoratus est libenter, quae iocunditas sive ¹⁰ vervecinorum sive nidoris ardentium victimarum? ¹¹ Sed ¹²implex et deum metuens offerentium ea quae a deo habe-
 pabuli et suavis olentiae, ¹³ gratiae apud deum ¹⁴ deputabatur, ¹⁵ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob ho-
 scilicet dei. ¹⁶ Si cliens diviti aut regi nihil desideranti ¹⁷ liquid vilissimi munusculi ¹⁸ obtulerit, quantitas et qualitas ¹⁹ infuscabit divitem et regem, an ²⁰ delectabit titulus officii? ²¹ iens ei munera ultro, vel ²² etiam edicta, ordine suo offerat, ²³ omnia regis observet, non ex fide tamen, nec corde puro, ²⁴ eno circa cetera quoque obsequia, nonne consequens ut rex ²⁵ dives exclamet, Quo mihi multitudinem munerum tuorum? ²⁶ sum et Sollemnitates et dies festos et vestra ²⁷ sabbata^f; ²⁸ies. I, 11. dicendo quae secundum libidinem suam, non secundum

Cherubim et Seraphim ABCab. 4. quom A. quam B. 5. avocantis ABd. avo-
 6. advertis C. avertis B. 7. si animus AB. 8. gratia bcd. 9. de-
 ur AB. 10. Sic Leopoldus, praeter consilium. 11. obtulit AB. 12.
 13. AB. 13. delectavit titulos AB. 14. etiam edicta d. ex edicto Latinus.
 15. relicto reliqui. 15. ut B. 16. pleno ABCabcd. plena cdd. Semlerus et
 u, mendose. 17. odit anima mea; vestra cd.

arcae figuratum exemplum] Id
 arcae figurato exemplo. Construit
 repositionem in passim cum ac-
 pro ablativo. Cf. quae adno-
 De Foga in Persecut. cap. 7.
 Oral. cap. 1 „ut dei omnipo-
 et conspectum et auditum sub-
 in obditum etiam adesse con-
 Car dicat arcae figuratum exem-
 dicant nos ipsius verba De Corona
 „Quis denique patriarches, quis
 sus, quis levites aut sacerdos aut
 „quis vel postea apostolus aut
 „hinc aut episcopus invenitur
 sus? Puto nec ipsum dei tem-
 nec arca testamenti nec taberna-

culum martyrii nec altare nec candela-
 brum; quibus utique et in prima dedi-
 cationis solennitate et in secunda resti-
 tutionis gratulatione competisset coronari,
 si dignum deo esset. Atquin si figurae
 nostrae fuerunt (nos enim sumus et
 templa dei et altaria et luminaria et vasa)
 hoc quoque figurate portendebant, ho-
 mines dei coronari non oportere.“ Nisi
 forte malueris figuratum exemplum sim-
 pliciter interpretari figuris ornatum.

c. suggestui] Ornamento. V. adnot.
 ad De Corona cap. 13.

d. Diximus] Supra cap. 18.

f. plenus sum — — vestra sabbata]

religionem dei ¹⁸celebrando sua iam, non dei ¹⁹fecerant
nalem idcirco et rationalem demonstravit recusationem e
administranda praescripserat.

Cap. XXIII. Si vero ¹etiam circa personas ²levem vultis ³inte
reprobat aliquando probatos, aut improvidum, cum prof
que reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet praeterit
ret futura, atquin nihil tam bono et iudici convenit
^{1Sam. IX. XIII.} praesentibus meritis et reicere et ⁴adlegere. Adlegitur
^{Reg. XI.} nondum despector ⁵prophetae Samuelis. Reicitur Salomo
a mulieribus alienis possessus et idolis Moabitarum et ⁶
mancipatus. Quid faceret creator, ne a Marcionitis rep
tur? Bene adhuc agentes praedamnaret iam propter futu
Sed dei boni non erat nondum merentes praedamnare
peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta
iudicis non erat rescissis iam bonis pristinis scelera de
quis hominum sine delicto, ut eum deus semper ⁷adleg
nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo b
ut eum deus semper recusaret quem nunquam posset
Exhibe bonum semper, et non recusabitur; exhibe malu
et nunquam ⁸adlegetur. Ceterum si idem homo, ut
pro temporibus, in utroque dispungetur^a a deo et bono
qui non levitate aut improvidentia sententias vertit, s
gravissima et providentissima merita temporis cuiusque

Cap. XXIV. Sic et paenitentiam ¹apud illum prave interpretaris,
inde mobilitate vel improvidentia, immo iam ex delicti r
^{1Sam. XV, 11.}paeniteat, quoniam quidem ²dixerit, Paenituit quod rege

18. celebrabant deo, sua ABC. 19. fecerat AB.

Cap. XXIII. 1. et AB. 2. legem ABC. 3. intellegere AB.
Eligitur Cab. adlegere. eligitur AB. adlegere. Adlegitur cd. Vaticanus
prophetiae B. 6. sodomorum AB. 7. adlegeret cd. Vaticanus ut
reliqui. 8. adlegere cd. Vaticanus unus. eligere reliqui. 9. adleg
¹⁰canus unus. eligitur reliqui.

Cap. XXIV. 1. apud illum prave abcd. Vaticanus alter. apud
apud deum prave Semler. 2. dixit A. 3. fecerit ABC.

Non video cur supplemento Pameliano
sit opus praeter omnium mss. fidem.
Nam satis fuit auctori principium loci
illius destringere, velut decantatissimi
atque in vulgo etiam notissimi. (Fr. Iu-
nius.) Recte. Accusativi sunt ex Graecae
linguae usu adstructi ad praegressum
Plenus sum. Sic Plat. Alex. cap. 13
„μεστός ὢν ἡδῆ τὸν θυμόν.“

Cap. XXIII. a. ut in utroque pro

temporibus, in utroque disp
vero si idem homo fuerit.
que, videlicet bono et ma
detur a domino, ita pro t
est prout erunt tempora,
bono inquam et malo, e
deo, id est viarum rationu
fructum reportabit. (Fr. Iuni
dispungere cf. quae adnot. s
cap. 37.

sul, praescribens scilicet paenitentiam confessionem sapere mali
 peris alicuius vel erroris. Porro^a non semper. Evenit enim in
 onis factis paenitentiae confessio ad invidiam et ⁴exprobrationem
 iis qui beneficii ingratus^b extiterit, sicut et tunc circa personam
 aulis honorandam annuntiat a creatore, qui non deliquerat cum
 aulem assumit in regnum et sancto spiritu auget; optimum enim
 dicitur, qualis, inquit, non erat in filiis Israëlis, dignissime ⁵adle-
 gerat. Sed ⁶nec ignoraverat ita ⁷eventurum. Nemo enim te sustinebit
 providentiam adscribentem deo ei quem deum non negans con-
 teris et providum. Haec enim illi propria divinitas constat. Sed
 malum factum Saulis, ut dixi, onerabat paenitentiae suae profes-
 sione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem consequens est
 invidiosam potius intellegi, non criminosam. Ecce, inquis, ⁸crimi-
 nosam eam animadverto circa Ninivitas, dicente scriptura Ionae, Et ^{Ion. III, 10.}
 poenitit dominum de malitia quam dixerat facturum se illis, nec
 licet. Sicut et ipse Ionas ad ⁹dominum, Propterea praeveni pro- ^{Ion. IV, 2.}
 hupere in Tarsos, quia cognoveram te ¹⁰esse misericordem et
 miserescentem, patientem et ¹¹plurimum misericordiae, paenitentem
 malitiarum. Bene igitur quod praemisit optimi dei titulum, patien-
 tissimi scilicet super malos et ¹²abundantissimi misericordiae et
 miserationis super agnoscentes et deplangentes delicta sua, quales
 tunc Ninivitae. Si enim optimus qui talis, de isto prius cessisse
 debebis, non competere in talem, id est in optimum, ¹³etiam mali-
 tiae concursum. Et quia ¹⁴et Marcion defendit arborem bonam
 malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen
 nominavit, quod optimus non capit, numquid aliqua interpretatio
 subest ¹⁵etiam earum malitiarum intellegendarum quae possint et
 in optimum decurrisse? Subest autem. Dicimus denique mali-
 tiam nunc significari non quae ad naturam redigatur creatoris, quasi
 mali, sed quae ad potestatem, quasi iudicis; secundum quam enun-
 tiavit, Ego sum qui condo mala, et, Ecce ego emitto in vos mala, ^{Ies. XI.V, 7.}
 mala peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus^c infamiam ut ^{Ier. XVIII, 11.}
 congruentium iudici. Sicut autem, licet mala dicantur, non repre-
 henduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt,
 sed et malitia haec erit intellegenda nunc quae ex illis malis iudi-

^a exprobrationem A. 5. eligerat A. 6. ne AB. 7. venturum A. 8. crimino-
 som om. AB. 9. dominum cd. Vaticanus unus. deum reliqui. 10. tunc B. 11.
 plurimum Latinicus. 12. abundantissimae Vaticanus unus. 13. et AB. 14. et om.
 cd. Vaticanus unus. 15. etiam earum cd. Vaticanus unus. earum reliqui.

Cap. XXIV. a. Porro] At, atenim.

b. quae adnot. ad De Corona cap. 7.

c. beneficii ingratus] Graeca structura.

apoc. cap. 40 „Illius est rea cuius et

ingrata.“ Adv. Marcion. III, 24 „ob

utriusque promissionis ingratos.“ Vergil.

Aen. X, 666 „ingratus saluti.“

c. satis diluimus] Supra cap. 14.

ciariis deputata cum ipsis competat iudici. Nam et apud G interdu malitiae^d pro vexationibus et laesuris, non pro malitibus¹⁶ ponuntur, sicut et in isto articulo. Atque adeo si malitiae paenituit creatorem, quasi creaturae reprobandae s et¹⁷ de delicto vindicandae, atqui nec¹⁸ hic ullum admissum nosum reputabitur^e creatori, qui iniquissimam civitatem digne toque decreverat abolendam. Ita quod iuste destinaverat non destinans, ex iustitia, non ex malitia destinarat; sed poenam malitiam nominavit ex malo et merito¹⁹ passionis ipsius. dices, si malitiam iustitiae nomine excusas, quia iuste exitium stinarat in Ninivitas, sic quoque culpandus est, qui iustitiae non paenitendae paenitentiam gessit. Immo nec iustitiae, in paenitebit deum, et superest iam agnoscere quid sit paenitent Non enim, si hominem ex recordatione plurimum delicti, int et ex alicuius boni operis ingratiat^f paenitet, ideo et deum pr In quantum enim deus nec malum admittit nec bonum damn tantum nec paenitentiae boni aut mali apud eum locus est. et hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Discidit dominus regnum Israëlis de manu tua hodie et dabi proximo tuo, optimo super te, et scindetur Israëlis in duas p et non convertetur neque paenitentiam aget, quia non sicut est ad paenitendum. ²⁰Haec itaque definitio in omnibus alian mam divinae paenitentiae statuit, quae neque ex improvidenti que ex levitate neque ex ulla boni aut mali operis damnatione putetur, sicut humana. Quis ergo erit mos paenitentiae div lam relucet, si non ad humanas condiciones eam referas. enim aliud intellegetur quam simplex conversio sententiae pri quae²¹ etiam sine reprehensione eius possit admitti, ²²etiam i mine, nedum in deo, cuius omnis sententia caret culpa. N in Graeco sono paenitentiae nomen^h non ex delicti confessione ex animi demutatione²³ compositum est, quam apud deum pr rum variantium sese²⁴ occursu regi ostendimus.

16. ponuntur *abcd.* ponunt *C.* pomosus *AB.* 17. de delicto *ego.* d *ABCd.* deletur *abc.* 18. hic *om. bed.* 19. et passionis *ABC.* 20. Nec hi 21. et *AB.* 22. et *AB.* 23. comparatum est *Vaticanus unus.* 24. occursu occursu rei *ABCab. Hirsaugiensis, Gorziensis, Pithoceanus, Vaticani.* occursu occursu fieri *Fulv. Ursinus et Petr. Ciacconius.*

d. malitiae] Sic Hieronymo Matth. VI, 34 κακία est pro κακώσει.

e. reputabitur] Id est adtribuetur, ut supra capp. 14 et 15.

f. ex alicuius boni operis ingratiat] Cf. De Paenit. cap. 1.

g. simplex conversio sententiae ris] De Paenit. cap. 1 „Paenitent passionem norunt animi quandat quae veniat de offensa sententiae pe ubi Rhenanus alique pro peioris, codd. retinent, rescripserunt prio h. paenitentiae nomen] Μερά

¹Sam. XV, 23 sq.

Iam nunc, ut omnia eiusmodi expediam, ad ceteras ¹pusillitates et infirmitates et incongruentias, ut putatis, interpretandas purgandasque pertendam. Inclamat deus, Adam, ubi es? scilicet ²ignorans ubi esset, et causato nuditatis pudore an de arbore gustasset interrogat, scilicet incertus. Immo nec ³incertus admissi nec ignorans loci. Enimvero oportebat conscientia peccati delitescentem evocatum ⁴prodere in conspectum domini, non sola nominis indamnatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione. Nec enim simplici modo^a, id est interrogatorio sono legendum est, ⁵Ubi es, Adam? sed impresso^b et incusso et imputativo, Adam, ubi es? id est in perditione es, id est iam hic non es, ut et increpandi et dolendi exitus vox sit. Ceterum qui totum orbem comprehendit non velut nidum, cuius caelum thronus et terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio evaserat, quominus illi ubique Adam ante evocationem viseretur tam latens quam de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineae vel horti tui lupus aut trunculus non latet. Deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti praeterire non posse. Stulte, qui tantum argumentum vineae maiestatis et humanae instructionis naso agis. ⁶Interrogabat deus quasi incertus, ⁷ut et ⁸hic liberi arbitrii ⁹probans hominem in causa aut negationis ¹⁰aut confessionis daret ei locum sponte confitendi delictum et hoc nomine relevandi. Sicut de Cain sciscitatur ubinam frater eius; quasi non iam vociferatum a terra sanguinem Abelis audisset: sed ut et ille haberet potestatem ex eadem arbitrii potestate sponte negandi delicti et hoc nomine gravandi, atque ita nobis conderentur exempla confitentorum potius delictorum quam nepodorum; ut iam tunc ¹¹initiaretur evangelica doctrina, Ex ore tuo ¹²ustificaberis et ex ore tuo damnaberis^c. Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salva est, dicente domino, Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, de futuro scilicet adlectione hominis in divinitatem. Denique quid sequitur? Et nunc, ne quando extendat manum et sumat de ligno vitae et vivat in aevum. Interponens enim, Et nunc, praesentis temporis verbum, temporalem et ad praesens dilationem vitae fecisse

Cap. XXV.

Gen. III, 9. 11.

Matth. XII, 37.

Gen. III, 22.

Cap. XXV. 1. pusillanimitates AB. 2. victus AB. 3. prodere ABD. prodere reliqui. 4. Adam, ubi es? d. 5. Interrogat ABCab. 6. ut om. c. 7. hinc etc. 8. improbens ABC. 9. aut confessionis daret d. aut confessionis ut daret etc. aut ut confessionis daret ABC. 10. nunciaretur B. 11. conustificaberis C.

Cap. XXV. a. Nec enim simplici modo] Cf. Adv. Marc. IV, 20. b. impresso] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 5.

c. damnaberis.] Hunc ita locum interpretatur etiam De Resurrect. Carn. cap. 63.

se ostendit. Ideoque nec maledixit ipsum Adam et Evam, ut ¹² restitutionis candidatos, ut confessione relevatos. Cain vero ¹³ maledixit et cupidum morte luere delictum mori interim vetuit, praeter admissum ¹⁴ etiam negationis ¹⁵ eius oneratum. Haec est ignorantia dei nostri, quae ideo simulabatur ne delinquens homo quid sibi agendum sit ignoret. Sed ad Sodomam et Gomorram descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem pervenientem a me ¹⁶ consummantur, si vero non, ut agnoscam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus et scire cupidus? An hic sonus pronuntiationis necessarius, non dubitativum, sed comminativum exprimit sensum, sub sciscitationis obtentu? Quodsi descensum quoque d' irrides, quasi aliter non potuerit perficere iudicium nisi descenderet, vide ne tuum aequè deum pulses. Nam et ille descendit ut quod vellet efficeret.

Gen. XVIII, 21.

Cap. XXVI.
Ios. XLV, 23.

Sed et iurat deus. Numquid forte per deum Marcionis? Immo inquit, 'multo vanius, quod per semetipsum. ² Quid vellet faceret si alius deus non erat in conscientia eius, hoc cum maxime ³ iurantis alium absque se omnino non esse? Igitur peierantem deprehendis, 'an vane deierantem? Sed non potest videri peierantem qui alium esse non scivit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc deierat ⁴ vere non peieravit. Sed non vane deierat alium deum non esse. Tunc enim vane deieraret, si non fuissent qui alios deos crederent tunc quidem simulacrorum cultores, nunc vero et haeretici. Iuravit igitur per semetipsum, ut vel iuranti deo credas alium deum omnino non esse. Hoc ut deus faceret, tu quoque Marcion coëgit. Iam tunc enim providebaris. Proinde si et in promissionibus et comminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquet, nihil deo indignum est quod efficit deo credere. Satis et tunc per illius deus in ipsa etiam ferocia sua, cum ob vituli consecrationem efferatus in populum de famulo suo postulat Moyse, Sine me, ⁵ indignatus ira disperdam illos, et faciam te in nationem magnam. Unde meliorem soletis affirmare Moysen deo suo, deprecatorum immo et prohibitorum irae. Non facies ⁶ enim, inquit, istud, ⁷

Erod. XXXII, 10.

12. restitutionis *abcd.* restitutioni *ABC.* Vaticanus uterque. 13. et *om. d.* et *AB.* 15. eius *ABCabd.* exemplo *c.*, ex Vaticano uno. 16. consummantur *ABC* consumment *cd.*

Cap. XXVI. 1. multo vanius quod per *ABCabc.* quod multo vanius per *ex coniect. Fulv. Ursini.* 2. Quid vellet facere, si *abc.* quid vellet faceret. Si *ABC.* Quid velles facere *d.*, Fulv. Ursinus. 3. iurans Fulv. Ursinus. 4. ad vane peierantem *ABC.* 5. vero *cd. Semler.* 6. ergo *AB.* 7. et in ira disperdam *d.* enim inquit istud *cd. Vaticanus unus.* enim istud reliqui.

Cap. XXVI. a. cum maxime] Id est adnotavi ad De Ieiun. Advers. Paganorum maxime, vel quam maxime. Cf. quae cap. 4.

et me una cum eis impende^b. ⁹Miserandi vos quoque cum populo, qui Christum non agnoscitis, in persona Moysi figuratum, patris deprecatores et oblatores animae suae pro populi salute. Sed sufficit si et Moysi proprie donatus est populus ad praesens. Quod ut famulus postulare posset a domino, id dominus a se postulavit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, ¹⁰et disperdam illos, ut ille postulando et semetipsum offerendo non sineret, atque ita disceres quantum liceat fideli et prophetae apud deum.

Iam nunc, ut et cetera compendio absolvam, quaecunque ad- Cap. XXVII.
 hac ut ¹pusilla et infirma et indigna ²colligitis ad destructionem creatoris, simplici et certa ratione proponam: deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae, intolerabilem utique humanae mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam deo digna, quia nihil tam dignum deo quam salus hominis. De isto pluribus retractarem, si cum ethnicis agerem; quamquam ³et cum haereticis ⁴non multo diversa stet congressio. ⁵Quatenus et ipsi deum in figura et in aliquo ordine humanae conditionis ⁶deversatum iam credidistis, non exigitis utique diutius persuaderi deum conformasse semetipsum humanitati, sed de vestra fide revincimini. Si enim deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suae stravit, ut etiam morti ⁷subiceret, et morti crucis, ⁸cur non putetis nostro quoque deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudeis contumeliis et patibulis et sepulcris? An hae sunt pusillitates, quae iam ⁹hinc praeiudicare debebunt Christum humanis passionibus obiectum eius dei esse ¹⁰cui humanitates ¹¹exprobrantur a vobis? Nam et profiteamur Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semetipso proferendo filium fecit, ¹²et exinde omni dispositioni suae voluntatique praefecit, diminuens illum modico citra angelos, Ps. VIII, a.
 dicit apud ¹³David scriptum est; qua diminutione in ¹⁴haec quoque

¹ Miserando ABC. Miserandos Fr. Iunius. 10. ut AB.

Cap. XXVII. 1. pusilla om. AB. 2. colligitis B. 3. nec d., ex emendat. Iul. Ursini. 4. non multo diversa cd. Vaticanus unus. nec multo diversa Fulv. Senes. non multo ABCab. 5. quatenus A. 6. deversatum ABCc. Vaticanus unus. 7. subiceretur Vaticanus unus. 8. cur etiam non AB. 9. hinc om. bcd. 10. cui AB. cuius reliqui. 11. exprobrantur AB., pro more. 12. et d., Latinius. ut ABCc. 13. David d., Latinius. eum ABCabc. 14. hac ABC.

^b impende.] Perde. Cf. adnot. ad Apoc. cap. 41.

Cap. XXVII. a. conditionis] Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

dispositus est a patre quae ut humana reprehenditis, ediscens iam inde a primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit, ille qui interrogat, ille qui postulat, ille qui iurat. Ceterum ¹⁵patrem nemini visum etiam commune testabitur **Matth. XI, 27.** evangelium dicente Christo, Nemo cognovit patrem nisi filius. Ipse **Exod. XXXIII, 20.** enim et veteri testamento pronuntiarat, Deum nemo videbit et vivet, patrem invisibilem determinans, in cuius auctoritate et nomine ipse erat deus, qui videbatur dei filius. Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur ¹⁶, quia ¹⁷et hoc modo noster est. Igitur ¹⁸quaecumque exigitis deo digna, habebuntur in patre invisibili ¹⁹incongressibilique et placido et, ut ita dixerim, philosophorum deo. Quaecumque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in filio et viso et audito et congresso, arbitro patris et ministro, miscente in semetipso hominem et deum, in virtutibus deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat quantum deo detrahit. Totum denique dei mei penes vos dedecus sacramentum est humanae salutis. ²⁰Conversabatur deus, ut homo divina agere doceretur. Ex aequo ²¹agebat deus cum homine, ut homo ex aequo agere cum deo posset. Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deum crucifixum. Quanta itaque perversitas vestra erga utrumque ordinem creatoris? Iudicem eum designatis, et severitatem ²²iudicis secundum merita causarum congruentem pro saevitiis exprobratis. Deum optimum exigitis, et lenitatem eius benignitati congruentem pro captu mediocritatis humanae deiecius conversatam ut pusillitatem depretiatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si ²³nunc eadem et in vestro deprehendantur? Iudicem quidem et illum esse iam ostendimus in libello suo*, et de iudice necessarie severum, et de severo ²⁴sic et saevum, si tamen saevum.

Cap. XXVIII. Nunc et de pusillitatibus et malignitatibus ceterisque notis et

15. quia patrem *ABCab.* 16. in hoc *AB.* 17. quicumque exigit *AB.* 18. incongressibilique *Vaticanus unus.* 19. Conservabatur *ABC.* 20. agebat *a., vitiose.* 21. iudici *Fulv. Ursinus.* 22. nunc *d., ex emendat. Fulvii Ursini et Fr. Junii.* non *ABCabc.* enim *Latinius.* 23. sic et ego. sicut *ABCabcd.* scilicet *Latinius.*

b. Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur] Sic habent exemplaria. Ait autem Septimius: Nemo homo deum vidit vivens, in persona patris scilicet, at videntur homines patrem in filio, quia semper egit filius in dei patris nomine. Pater autem et filius unus sunt, sive unus deus. Sic filius

ipse erat deus, quem homines viderunt. Sic Christum nos Christiani, non Marcionitae, accipimus sive intelligimus deum in persona Christi, quia et hoc modo noster est deus; nam et homo Christus. (Rigalt.)

c. in libello suo] Adv. Marcion. I, 25 sqq.

Cap. XXIX. Ceterum ipsas quoque Antitheses Marcionis cominus sem, si operosiore destructione earum egeret defensio c tam boni quam et iudicis, secundum utriusque partis exem gruentia deo, ut ostendimus. Quodsi utraque pars bonitati iustitiae dignam plenitudinem divinitatis efficiunt omnia p compendio interim possum ¹Antitheses retudisse, gestier qualitibus ingeniorum sive legum sive virtutum discernere ita alienare Christum a creatore, ut optimum a iudice, et n fero, et salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungui in eis diversitatibus ponunt quae deo congruunt. Aufer t Marcionis et intentionem atque propositum operis ipsius, aliud ²praestaret quam demonstrationem eiusdem dei optimi cis, quia haec duo in solum deum competunt. Nam et studium ³in eis exemplis opponendi Christum creatori ad u magis spectat. Adeo enim ipsa et una erat substantia divini bona et severa, et eisdem exemplis et in similibus argumen bonitatem suam voluerit ostendere in quibus praemisera s tem; quia nec mirum erat diversitas temporalis, si poste mitior pro rebus edomitis, qui retro ^bausterior pro indomit per Antitheses facilius ostendi potest ordo creatoris a Chri formatus ⁴quam repercussus^c, et redditus potius quam exc ⁵praesertim cum deum tuum ab omni motu amariore se utique et ab aemulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, modo eum Antitheses singulas species creatoris aemulatum o strant? Agnoscam igitur et in hoc per illas deum meum : qui res suas ⁷arbustiores^e in primordiis ⁸bona, ⁹ut rationali^f,

Cap. XXIX. 1. antithesis AB. antitheseis Cabcd. Sic etiam supra 2. praestaret ego. praestat abcd. praestare reliqui. 3. meis ABC. libri 4. quam Leopoldus. quo ABCabc. et d., ex coniect. Latini. 5. praesert deum Leopoldus. cum praesertim deum d., ex coniect. Latini. praesert ABCabc. 6. quoniam Cabc. 7. ambustiores AB. austeriores Rhenanus, 8. bonis AB. 9. ut ABCab. et cd.

Cap. XXIX. a. titulum] Titulum Antitheseon operis a Marcione conscripti.

b. retro] Id est antea, ex usu Tertulliani. Cf. adnot. ad De Spectac. cap. 9.

c. quam repercussus] Id est refatatus; cf. supra cap. 20. cum adnot. Pro vulgata quo cum Leopoldo reposui quam. De eihpsi comparativi magis iam saepius est adnotatum.

d. exclusus] Id est abrogatus. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 4.

e. res suas arbustiores] Qui arbustiores praecuraverit, hoc bustiores. Qui scilicet non depaxerit, sed iam arbusta, e bustiors, hoc est iam grandia, ctum proferunt maturius, sive multo quam surculi. (Rigalt.)

arbustiores, paulo supra dixit i f. bona ut rationali] Cf. sup „Aemulationem maturitatis“ di ad maturitatem perducat. Sem malit fortasse aliquis maturitati turitatis, ut struatur cum prae

lacione maturitatis ¹⁰ praecuraverit suo iure, cuius Antitheses etiam ipse mundus eius agnoscet ex contrarietatibus elementorum, summa tamen ratione modulatus. Quam ob rem, inconsiderantissime Marcion, alium deum lucis ostendisse debueras, alium vero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis, alium severitatis persuasisses. Ceterum⁸ eius erit Antithesis cuius est et in mundo.

10. praecuravit AB.

8. Ceterum] Alioquin. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 11. Adde De Punit. cap. 6. De Patient. cap. 12. Scorpisc. cap. 1. De Monog. cap. 10. De Virgin. Veland. cap. 2. Adv. Marcion. 1, 23.

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER TERTIUS.

Cap. I. Secundum vestigia pristini operis, quod amissum reformare perseveramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti post decursam defensionem unice divinitatis. Satis etenim praeiudicatum est Christum non alterius dei intellegendum quam creatoris, cum determinatum est alium deum non credendum praeter creatorem, quem adeo Christus praedicaverit, et deinceps apostoli non alterius Christum adnuntiaverint quam eius dei quem Christus praedicavit, id est creatoris, ut nulla mentio alterius dei atque ita nec alterius Christi agitata sit ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur apostolicarum et haeticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronuntiandam regulae interversionem ubi posteritas ¹invenitur. Quod etiam primo libello ^b ²intexui. Sed et nunc congressio ista ³seorsum in Christum examinatura eo utique proficiet, ut dum Christum probamus ⁴creatoris, sic quoque deus excludatur Marcionis. Decet veritatem totis viribus uti suis, ⁵non ut laborantem. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit ^d. Sed decretum est ut gestientem ubique adversario occurrere, in tantum furenti ut facilius praesumpserit eum venisse Christum qui nunquam sit adnuntiatus quam eum qui semper sit praedicatus.

Cap. I. 1. evenitur. Quod et primo *AB*. 2. intexuisset et nunc *ABC*. 3. seorsus Christum *d*. seorsum Christum *Fr. Iunius*. 4. creatorem *AB*. 5. non ut laborantem, sed vi gestientem. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit. Decretum est ubique *Fr. Iunius*.

Cap. I. a. ubi posteritas invenitur.] Hoc tractavit Septimius De Praescript. Haeret. cap. 20 sqq.

b. primo libello] Lib. I, cap. 1.

c. non ut laborantem.] Scilicet viribus suis uti. Qui enim laborant, non

totis, sed dimidiatis et fractis suis utantur viribus. *Πανστρατιῆ, πανουδῆ*, adnotavit Rigaltius.

d. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit.] Ad haec verba explicanda faciet comparatio verborum Septimii De Praescript. Haeret. cap. 15.

Matth.
XXIV, 24.

siquidem edicens multos venturos et signa facturos et virtutes magnas edituros, aversionem etiam electorum, nec ideo tamen ¹admittendos, temerariam signorum et virtutum fidem ostendit, ut etiam apud pseudochristos ²facillimarum^b. Aut quale est si inde se voluit probari et intellegi et recipi, ex virtutibus dico, unde ³ceteros noluit aequae et ipsos tam subito venturos quam a nullo auctore praedicatos? ⁴Si quia prior eis venit et prior virtutum documenta signavit, idcirco, quasi locum in balneis, ita fidem occupavit, posteris quibusque praeripuit, vide ne et ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inventus creatore ante iam cognito, et proinde virtutes ante operato, et ⁵non aliter praefato non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur ⁶si priorem venisse et priorem de posteris pronuntiasse hoc fidem ⁷cludet^c; ⁸praedamnatus erit et ipse iam ab eo ⁹quod posterior est agnitus; et solius erit auctoritas creatoris hoc in ¹⁰posteris constituendis; qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc, cum probaturus sim creatorem easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo ¹¹vindicas, interdum per famulos suos retro edidisse, interdum per Christum suum edendas destinasse, possum et ex hoc merito praescribere tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse quanto illum non alterius quam creatoris interpretari potuissent, ut ¹²respondentes virtutibus creatoris, et editis per famulos suos et in Christum suum repromissis. Quamquam, et si alia documenta invenirentur in tuo Christo, nova scilicet, facilius crederemus etiam nova eiusdem esse cuius et vetera, quam cuius tantummodo nova, egentia experimentis fidei victricis vetustatis^d, ut sic quoque praedicatus venire debuerit tam praedicationibus propriis exstruentibus ei fidem quam et virtutibus, praesertim adversus Christum ¹³creatoris venturum et signis et ¹⁴prophetis propriis munitum, ut aemulus Christi per omnes diversitatum species reluceret

Cap. III. 1. admittendos A. ad dimittendos B. 2. facillimam c. 3. caeteris C. 4. Si d. Sed reliqui. 5. nominatim praefato *Latinius*. nominaliter *Fr. Iunius*. 6. sic ABC. 7. eludet AB. *Vaticanus unus*. eliciet *Latinius*. 8. praedamnato AB. 9. quo ABCa. 10. posteros abcd. *Gorziensis liber*. posteris ABC. 11. vindicas ABCabc., pro more. 12. respondentes ACd. respondentem abc. In B. verba interpretari — virtutibus desiderantur. 13. creatorem A. 14. prophetis A.

b. apud pseudochristos facillimarum.] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 44. Adde Irenaeum Adv. Haeres. I, 8 et II, 37.

c. fidem cludet] Hoc est quasi terminos, claustra atque repagula constituet fidei, extra quae nihil credi ab homine oporteat. (Fr. Iunius.)

d. victricis vetustatis] Egentia, ait, experimentis fidei quorum ope non destituta vetustas victrix evadit suis probandis. Fr. Iunius sibi explicat experimenta fidei victricis vetustatis „quae fides vincit et praestat vetustati.“

tozem, legem et prophetas destruens eius, secundo vero pro adversus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo co- surus ordinem suum, tunc, si forte, credendus est, aut si hinc perfecta res est eius, vane ergo venturus est, nihil se peracturus.

Cap. V.

His ¹proluserim quasi de gradu primo adhuc et quasi de ginq. Sed et hinc iam ad certum et cominus dimicaturus^a aliquas etiam nunc lineas ²praeducendas, ad quas erit dimican ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probat Christum ³creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, cesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam et, ut ita rim, naturam demandare^b, ne tunc ⁴in controversiam dedu cum adhibentur ad causas, et sua et causarum defensione comm obtundant lectoris intentionem. Duas itaque causas prophetici qui adlego agnoscendas abhinc adversariis nostris. Unam, futura interdum pro iam transactis enuntiantur. Nam et divi competit quaecunque decreverit ut perfecta reputare, quia no apud illam differentia temporis apud quam uniformem statum ⁵porum dirigit aeternitas ipsa. Et divinationi propheticae magi miliare est id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum ⁶ita iam expunctum, id est omni modo futurum, demonstrare,

Isa. L, 6.

per Esaïam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem in palmas, faciem meam ⁷vero non averti a sputaminibus.

enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos sive pro tes de semetipso secundum Iudaeos pronuntiabat, nondum tu factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit qua pler figurate portenduntur per aenigmata et allegorias et parabolas, intellegenda quam scripta sunt. Nam et mortes legimus ⁸des

Isa. III, 23.

turos dulcorem, non tamen ut ⁹sapam de petris aut ¹⁰de frutur rupibus speres^c, et terram ¹¹audimus lacte et melle manantem,

Exod. III, 8. 17.
Deut. XXVI, 9. 15.

Cap. V. 1. proluserim *Bd. Vaticanus uterque. praeluserim reliqui.* 2. ducendas *A.* 3. creatorem *AB.* 4. in controversiam — — et sua *om. Al* temporum *cd. Vaticanus unus. temporis reliqui.* 6. ut iam *Fr. Iunius.* 7. *om. AB.* 8. distillaturos *Vaticanus unus.* 9. sapiam *A. sapientiam B.* 10. ctum *B.* 11. audivimus *AB.*

Cap. V. a. ad certum et cominus dimicaturus] V. de his et sequentibus verbis Salmas. in Solin. p. 647. et in Tertull. De Pallio p. 428. ed. LB, Lips. Saturn. Serm. II, 19. p. 970. Opp. ed. Vesal., in universum etiam quae adnotata sunt a me ad Scorpiacen cap. 4.

b. demandare] Id est proponere, adserere. Cf. infra cap. 8.

c. sapam de petris aut de frutur rupibus speres] De sapa et de frutur nis p. 551. Merc. „Sapa, quod mellacium dicimus, mustum ad unam partem decoctum.“ Varro de Vita lib. I. „sapam appellabant quod deo ad mediam partem decoxerant: tum, si ex duabus partibus ad te redegerant deservefaciendo.“

licere, quando, et si nihil tale praedicatum in illos inveniret sola utique humana conditio deceptui obnoxia persuasisset I errare potuisse, qua homines, nec statim praedictum sum de sententia eorum quos credibile fuerat errasse. Porro praedicatum sit non agnituros eos Christum ideoque etiam pturos, iam ergo ipse erit et ignoratus et interemptus ab quem ita admissuri praenotabantur. Hoc si probari exigis, scripturas evolvam quae interemptibilem Christum edicentes et ignorabilem affirmant (nisi enim ignoratus nihil scilicet posset), sed reservatis eis ad causam passionum eas praedic in praesenti sufficet adhibere quae interim ignorabilem Christum, et hoc breviter, dum ostendunt omnem vim intademptam populo a creatore. Auferam, inquit, sapientiam tium illorum, et prudentiam prudentium eorum abscondam. Aure audietis, et non audietis, et oculis videbitis, et non bitis: incrassatum est enim cor populi huius, et auribus g audierunt et oculos concluderunt, ne quando auribus aud: oculis videant et corde coniciant et convertantur, et sanem Hanc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, labi gentes deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur stus quidem annuntiabatur a creatore solidante tonitruum, et cludente spiritum, et annuntiante in homines Christum suum dum Ioëlem prophetam, si omnis spes Iudaeorum, ne etiam gentium, in Christi revelationem destinabatur, sine id demonstrabantur non agnituri et non intellecturi, ablati

Ues.
XXIX, 14.
Ios. VI, 9 sq.

Amos. IV, 13.
Ioel. III, 1.

3. fuerit *AB. Vaticanus unus.* 4. et ignorabilem *ABcd. Vaticani duo.* ign reliqui. 5. sufficit *Vaticanus unus.* 6. obtusionem *ABCa.* obtusionem 7. condente *Latinius.* 8. Iohalem prophetam *ABCab.* Amos prophetam *ed dicam Ad.; Fulv. Ursinus.* nedum (et nedum *B.*) dicam reliqui. 10. redem *Vaticanus unus.* 11. ablati agnitionis et intelligentiae viribus, sapient prudentia *abcd. Gorziensis liber.* ablati et intelligentiae viribus sapient prudentia *C.* oblatione agnitione et intelligentiam viribus sapientiam aut dentiam *A.* oblationem et intelligentiam viribus sapientiam atque prude

nautico non pauca de iactu, et fortean de exercitoria quoque actione, in Pandectas relata. (Rigalt.) Non proprie agit de hac re, sed ioci tantum gratia Marcioni, qui naviculariam olim fortassis exercuerat, in barbara Ponti regione natus, non Rhodiam legem (quae nautica quidem est, sed tamen Romana, ac a prudentissimis hominibus lata), verum Ponticam ac barbaram aliquam legem cavisse scribit errare Iudaeos in Christum suum non licere. (Iac. Pamel.)

b. Porro] At, atenim. Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

c. Ioëlem prophetam] Lat condente spiritum. Recte; nam cap. 4. est *ὁ πνεύματος* idem legendum putat simplicitate dum prophetam. Sed et Latinus nomen prophetae expungens et Pamelius. Mutandae solum disti et locus curatus est. Sic ergo l ex mss. omnibus, iudicio meo: ciente in homines Christum suum dum Ioëlem prophetam, si omnis. Nam sequentia sunt ex Ioëlis prout ab apostolis Act. cap. 2. adducuntur. (Fr. Iunius.)

signis* et aemulum in doctrinis existimabant, ut et ipsum hominem qua suum, id est Iudaeum, sed Iudaismi exorbitatorem et destructorem, deduxerint in iudicium et suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tanto abest ut alienum Christum intellexisse videantur qui nec hominem eius^f ut alienum iudicaverunt.

Cap. VII. ¹Discat nunc haereticus ex abundanti cum ipso licebit Iudaeo rationem quoque errorum eius, a quo ducatum mutuatus in hac argumentatione caecus a caeco in eandem ²decidit foveam. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos totidem adventus eius praenotasse: unum in humilitate, utique primum, cum tanquam ovis ad victimam deduci habebat, et tanquam agnus ante tondentem sine voce, ita non aperiens ³os suum, ⁴ne aspectu quidem honestus^a. Annuntiavimus enim, inquit, de illo: sicut puerulus, sicut radix in terra sitiens, et non est species eius neque gloria, et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem, ut positus a patre in lapidem offensionis et petram scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, Ps. VIII, 6. vermem se pronuntians, et non hominem, ignominiam hominis et nullificamen populi. Quae ignobilitatis argumenta primo adventi competunt, sicut sublimitatis secundo, cum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et sublimatus in consummationem templi, Dan. II, 34sq. ecclesiae scilicet, et petra sane illa apud Danielelem, de monte praecisa, quae imaginem saecularium regnorum comminuet et conteret. Dan. VII, 13sq. ⁵De quo adventu idem propheta, Et ecce cum nubibus caeli, tanquam filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, ⁶aderat in conspectu eius, et qui adsistebant, adduxerunt illum, et data est ei potestas regia, et omnes nationes terrae secundum genera, et omnis gloria famulabunda, et potestas eius usque in aevum, quae non auferetur, et regnum eius, quod non vitiabitur, tunc scilicet habiturus et speciem honorabilem et decorem indeficientem super filios hominum. Tempestivus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te

Cap. VII. 1. Dicat ABC. 2. decidit ABCd. deductus abc. 3. os suum ed. Pamellii codices. os reliqui. 4. nec Acd. 5. De quo secundo adventu ed. 6. et aderat cd.

e. planum in signis] Apolog. cap. 21 „uti magum aestimarent de potestate.“
f. hominem eius] Id est humanam eius naturam.

Cap. VII. a. ne aspectu quidem ho-

nestas] Id est pulcher. Sic accipiendum quod infra sequitur „omni inhonestate prostratus.“ id est deformitate. Nulli-
scamen, ἐξουδένημα. (Fr. Junius.)

'mutuari venenum', evomat iam hinc proprii ingenii virus, phar-
 tasma vindicans Christum. Nisi quod et ista sententia alios habet
 auctores, 'praecoquos et 'abortivos quodammodo Marcionitas, quae
 I Ioh. II, 18. apostolus Ioannes antichristos pronuntiavit, negantes Christum i
 22. IV, 4. carne venisse, et tamen non ut alterius dei ius constituerent, qui
 et de isto notati fuissent^b, sed quoniam incredibile praesumpserat
 deum carnem. Quo magis antichristus Marcion sibi eam rapa
 praesumptionem, 'aptior scilicet ad renuendam corporalem substan-
 tiam Christi, qui ipsum deum eius nec auctorem carnis induxerit
 nec resuscitorem, optimum videlicet et in isto^c, et diversissimu
 a mendaciis et fallaciis creatoris. Et ideo Christus eius, ne mea
 tiretur, ne falleret, et hoc modo creatoris forsitan deputeretur, ne
 erat quod videbatur, et quod erat mentiebatur, caro nec caro, homi
 nec homo, proinde deus Christus, nec deus. Cur enim non etiam
 dei phantasma portaverit? An credam ei de interiore substanti
 qui sit de exteriori frustratus? Quomodo verax habebitur in eo
 culto tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipsa
 veritatem spiritus fallacia carnis confundens negatam ab apostolo
 II Cor. VI, 14. lucis, id est veritatis, et fallaciae, id est tenebrarum, commissa
 'communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur 'Christus
 caro, sequitur ut et omnia quae per carnem Christi gesta
 sunt mendacio gesta sint, congressus, contactus, convictus, ipsae
 quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberavit a vitio, et
 tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est non potest vere actum
 credi sine corporis ipsius veritate. Nihil solidum ab inani, nihil
 plenum a vacuo perfici licuit. Putativus habitus, putativus actus
 imaginarius operator, imaginariae operae. Sic nec passiones Christi
 eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est qui non vere est
 passus; vere autem pati phantasma non potuit. Eversum est igitur
 totum dei opus. Totum Christiani nominis et pondus et fructus
 mors Christi negatur, quam tam impresse apostolus demandat^d, utique
 veram, summum eam fundamentum evangelii constituens et salutem
 I Cor. nostrae et praedicationis suae. Tradidi enim, inquit, vobis inprimis
 XV, 3. 4.

Cap. VIII. 1. mutuari Vaticanus unus. mutare AB. 2. praecocos A. 3. abortivos Vaticanus unus. 4. apterior AB. 5. communicatis AB. 6. Christi & ea correctione Fulvii Ursini.

Cap. VIII. a. asp[er]is, quod aiunt, a vipera [mutuari venenum] Epiphani. Adv. Haeres. lib. I. haer. 23, 7. „Μετέγουσι γὰρ τοῦτοι, ὡς ἀπ’ ἀλλήλων τὸν ἴδον θανεισάμενοι, κατὰ τὴν ἐναργὴ παραομιάν ὡς ἀσπίς παρ’ ἐχίδνης ἴδον θανειζαμένη.“ Ὁμοῦ γὰρ εἰσι τῆς σχολῆς καὶ συνεδρίου“ κτλ.

b. notati fuissent] Ab apostolo.

c. optimum videlicet et in isto] In isto quod nos nunquam resuscitabit.

d. demandat] Cf. supra ad cap. 5. B. vocabulo impresse cf. adnot. ad Apolos cap. 5.

dem verbo aedificavit. Et utique, si deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur, Erunt enim, inquit, sicut angeli, cur non ⁴et deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit ⁵undeunde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis unde illa apud te angelica sumatur, sufficit ⁶mihi hoc definire quod deo congruit, veritatem scilicet eius rei quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius deo mentiri quam carnis veritatem ⁷undeunde producere, licet non natae. Ceterum et aliis haereticis, definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse si vere fuisset humana, certa ratione respondemus, ⁷bqua et humana vere fuerit et innata: humana vere propter dei veritatem a mendacio et fallacia extranei, et quia non possent humanitus tractari ab hominibus nisi in substantia humana; innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, ut nativatem nostram nativitate ⁸sua reformaret, atque ita ⁹etiam mortem nostram morte sua dissolveret resurgendo in carne in qua natus est, ut et mori posset. Ideoque et ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum natae, quia nondum morituræ, sed ¹⁰et discentis iam inter homines conversari. Quo magis angeli, neque ad moriendum pro nobis dispositi, brevem carnis commeatum ¹¹non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed ¹¹undeunde sumptam et quoquo modo ¹²omnino dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus et apparitores suos ¹³ignem flagrantem, tam vere spiritus quam et ignem, idem illos vere fecit et carnem, ut nunc recordemur et haereticis renuntiamus eius esse promissum homines in angelos reformandi quandoque qui angelos in homines formarit aliquando.

Ps. CIV, 4.

Cap. X.

Igitur non ¹admissus ad consortium exemplorum creatoris, ²ut alienorum, et suas habentium causas, velim edas et ipse consilium dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam ut terrenam et, ut dicitis, stercoribus inferisam, cur non et simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandae rei imago dignanda est. Sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conversaretur, nisi per imaginem sub-

4. et om. AB. 5. undeunde d, ex emendatione Fulvii Ursini. Unde reliqui libri. 6. h hoc A. 7. undeunde cd., Latinius. unde BCab. nude A. 7 b. Malim quis. 8. sua om. h 9. et mortem AB. 10. et discentis (discent A.) ABCcd. Vaticanus uterque. discentis ab. 11. undeunde cd. unde reliqui. 12. mentiti (mentit' A. mentitis B.) omnia dimissam. mentiti (mentita AB.) eam tamen non sunt ABC. 13., igne flagrantem AB

Cap. X. 1. admissum ABC. 2. ut (ut om. B.) et alienorum et habentium AB

Cap. IX. a. commestum] Hoc est carne. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad De facultatem brevis temporis agendi in Fuga in Persecut. cap. 9.

tamen nativitatē, utpote de elementis eam ³mutuatam. Quodsi v-
batur Marcion ne fides carnis nativitatē quoque fidem induc-
sine dubio qui homo videbatur, natus utique credebatur. Na-
Luc. XI, 27. mulier quaedam exclamaverat, Beatus venter, qui te portavit
Luc. VIII, 19 aqq. ubera, quae ⁴hausisti. Et quomodo mater et fratres eius dicti
foris stare? Et videbimus de his capitulis ⁵suo tempore^d. (C-
cum et ipse se filium hominis praedicaret, natum scilicet pro-
batur. Nunc ut haec omnia ad evangelii distulerim examinationē
tamen, quod supra statui, si omni modo natus credi habebat
homo videbatur, ⁶vane nativitatē fidem consilio imaginariae ca-
⁷expungendam^e putavit. Quid enim profuit non vere fuisse
pro vero haberetur, tam carnem quam nativitatē? Aut si dix-
viderit opinio humana: iam deum tuum honoras fallaciae titulo
aliud se sciebat esse quam quod homines fecerat opinari.
tunc potuisti ⁸etiam nativitatē putativam illi accommodasse, n-
hanc quoque imegisses quaestionem. Nam et mulierculae non
quam praegnantēs sibi videntur aut sanguinis tributo^f aut ab
valetudine inflatae. Et utique debuerat phantasmatis scenam de-
currisse, ne originem ⁹carnis non ¹⁰desaltasset, qui ¹¹perso-
substantiae ipsius egisset^g. Plane nativitatē mendacium recus-
ipsam enim carnem veram edidisti. Turpissimum scilicet dei et
vera nativitas. Age iam, perora in illa sanctissima et rever-
opera naturae, invehere in totum quod ¹²es: carnis atque ¹³ani-
originem destrue; cloacam ¹⁴voca uterum tanti animalis, id est
minis producendi officinam; perseguere et partus immunda et
denda tormenta, et ipsius exinde puerperii spurcos, anxios, h-
cros exitus^h. Tamen cum omnia ista destruxeris, ut deo ¹⁵indi-
confirmes, non erit indignior morte nativitas et cruce infantis
natura poena et carne damnatio. Si vere ista passus est Chris-
minus ¹⁶fuit nasci. Si mendacio passus ¹⁷est, ut phantasma, pe-

3. mutuatam A. 4. sumpsisti *Vaticanus aller, sub quo Pamelius latere putat su*
5. in suo *Vaticani duo*. 6. vanae B. 7. expugnandam AC. 8. et A. 9.
nem ABC. carneam Fr. Iunius. 10. desaltasset ABC. 11. persona A. 12. t
13. animae om. AB. 14. voca om. AB. 15. indigna cd. *Vaticanorum aller. i*
reliqui. 16. fuit ABD. *fuisse reliqui*. 17. fuit *Vaticani duo*.

d. suo tempore.] V. De Carne Chr. cap. 7. Adv. Marcion. IV, 26.

e. expungendam] Id est implendam, consummandam. Adnotatum est de eo verbo ad Apolog. cap. 35.

f. sanguinis tributo] Sic lib. de Veland. Virg. [cap. 11] „Et pudor ubique vestitur, et menses tributa dependunt.“ (Rigall.) Cf. adnot. ad De Orat. cap. 22.

g. qui personam substantiae h- egisset.] Debuerat ex toto servire et et susceptam fabulam peragere Chr Marcionis. Qui si putativam genuit nem, debebat etiam putativam h- nativitatē. Sic enim phantasmatis nam decucurrisset. (Rhenanus.)

h. ludicros exitus.] Similiter loq De Carne Chr. cap. 5.

Cap. XIII. Aequae et sono nominum duceri^a, cum virtutem Dar spolia Samariae et regem Assyriorum sic accipis quasi bel portendant Christum creatoris, non animadvertens quid s
 les. VIII, 4. ^apromittat. Quoniam priusquam ^bcognoscat vocare patrem trem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae adversus Assyriorum. Ante est enim ^cinspicias aetatis demonstrationem hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem licet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signa be tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo vel de curru muro, sed de nutricis aut gerulae suae collo sive dorso destinaturus^b, atque ^cita Damascum et Samariam pro mammil acturus? Aliud est si penes Ponticos ^ebarbariae gentis infans proelium erumpunt, credo ad solem uncti prius^c, dehinc armati et butyro stipendiati, qui ante ^enorint lanceare quam nare^d. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante quam vivere, ante virtutem Damasci sumere quam patris et vocabulum nosse, sequitur ut figurata pronuntiatio videatur et virginem, inquit, parere natura non patitur, et tamen ^fprophetarum. Et merito. Praestruxit enim fidem incredibili

Cap. XIII. 1. et om. ABCab. 2. praemittat cd. Vaticanorum uterque mittat reliqui. 3. cognoscat puer vocare cd. 4. inspiciat ABC. 5. ut barbariae Acd. Vaticani duo. barbaricae reliqui. 6b. norunt AB. 7. p c., ex altero Vaticano.

Cap. XIII. a. Aequae et sono nominum duceri] Cf. cum toto hoc capite Contra Iudaeos cap. 9.

b. destinaturus] Id est petiturus. Adv. Valent. cap. 1 „Quos nunc destinamus haereticos.“ Cf. Contra Iudaeos cap. 9. Liv. XXXVIII, 29 „Non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris.“ Aurel. Victor. Caes. cap. 42. Apud Tertullianum *destinare* alias saepius est denotare, ut De Pallio cap. 4. (ubi cf. adnot. Salmasii) Apolog. cap. 6 „in quo principaliter reos transgressionis Christianos *destinasti*.“ Cf. etiam Barth. ad Statium tom. III. p. 888.

c. ad solem uncti prius] Alludit ad *ἡλιωσιν* sive insolationem, qua scilicet uncti calefebant membris siccandis confirmandisque. Persius Sat. IV [v. 33] „Aut si unctus cesses, et figas in cute solem.“ (Rigalt.)

d. lanceare quam lancinare] Lipsius Poliorcet. IV, 4. p. 607. Opp. ed. Vessal. haec verba ita interpretatus est „Pulchre ludit, et Mirum, inquit, ni vestri pueri a nativitate robusti et militares, qui possint prius lanceam iacere quam mam-

mam trahere.“ Mirifica sane ratio verbi *lancinare* per „mam here,“ quae exemplis firmari a pectat. Tamen in eam inclit Rigaltius in adnotatione ad locum Contra Iudaeos cap. 9. hic accipiendum esse pro „lancinus admove“ olim iudicavit. Nos verteremus „schüsseln“, a giam verbi „löffeln“. Sed recte tassean aliquis, certe simpliciter tueri lancinare hic esse dent comminuere dentibus et lacerare pretamenti instar esse quae a „ante militare quam vivere,“ qui non videat.

e. sequitur ut figurata pronuntiatio videatur.] Hoc ipsum verbis innuit libro adversus Iudaeos cap. 9. ad lit. „Si in verbis dei vel cu personae in officium propheti sumptae dicatur aliquid quod ram nisi absurde non possit procul dubio figurate dictum ob significationem accipi debet.“ similia lib. III. de Doctrina Christi (Rigalt.)

- stus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet et spolia autem Samariae ipsos Magos, qui cum illum cognovi munèribus honorassent. et genu posito adorassent quasi regem sub testimonio indicis et ducis stellae, spolia si Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in Christo lolatriam enim Samariae nomine notavit, ut ignominiosae o latriam, qua desciverat tunc a deo sub rege Hieroboam. enim novum est creatori, figurate uti translatione nomi
10. comparatione criminum. Nam et archontas Sodomorum archontas Iudaeorum, et populum ipsùm populum Gomorra
13. Et idem alibi, Pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua ¹ ob consimilem impietatem; quos aliquando etiam suos filios
2. Filios generavi et exaltavi. Sic et Aegyptus nonnunquam tot ² intellegitur apud illum superstitionis et maledictionis elog et Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanae urbis fig proinde magnae et regno superbae et sanctorum dei debe Hoc itaque usu Magos quoque Samaritarum appellatione despoliatos, quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, triam. Adversus regem autem Assyriorum adversus Herodem lege, cui utique adversati sunt Magi tunc non renuntiando (sto, quem intercipere quaerebat.
7. Adiuvabitur haec nostra interpretatio ^a, dum et alibi be existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula et e verba, ex reliquorum quoque sensuum comparatione con
4. Accingere, inquit David, ¹ ense super femur. Sed quid sup
3. de Christo? Tempestivus decore praeter filios hominum, et gratia in labiis tuis. Rideo, si, quem ad bellum ense cing de tempestivitate decoris et labiorum gratia blandiebatur. §
5. subiungens, Et extende et prosperare et regna, adiecit veritatem et lenitatem et iustitiam. Quis enim ² haec ense o tur, et non contraria ³ potius, dolum et asperitatem et iniu propria scilicet negotia proeliorum? Videamus ergo an a ensis ille, cuius alius est actus. Nam et apostolus Ioannes
5. calypsi ensem describit ex ore dei prodeuntem bis acutum, acutum, quem intellegi oportet sermonem divinum, bis i duobus testamentis legis et evangelii, acutum sapientia, ir
22. Chetaea c. 23. intellegeretur AB.
Cap. XIV. 1. ensem b. 2. haec ense d., Fulv. Ursinus. ea ense
3. potius lenitati et iustitiae, dolum cd.
k. elogio] De hoc vocabulo adnotatum interpretatio] Cf. cum toto hu
est ad De Corona cap. 5. cap. 9. libri Contra Iudaeos.
Cap. XIV. a. Adiuvabitur haec nostra

quasi naturale divinitatis potest in omnes ³communicari
 I Cor. VIII, 5. divinitas vindicatur, sicut et idolis, dicente apostolo, Nam e
 qui dicuntur dii sive in caelo sive in terris. Christi vero
 non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius e
 a quo dispositum invenitur. Nec in ⁴communicationem al
 subiacet, maxime aemulo et habenti suam dispositionem,
 nomina privata debebit. Quale est enim quod diversas dispos
 duorum commentati deorum societatem nominum admittunt i
 cordiam dispositionum, quando nulla magis probatio assistere
 rum et aemulorum deorum quam si in ⁵dispositione eorum
 diversitas nominum inveniretur? Nullus enim status differen
 nonnisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus de
 tibus si quando ⁶, ⁶nunc Graeca ⁷katachresis de alieno abutend
 currit. Apud deum autem deficere, puto, nihil debet, nec de
 instrui dispositiones eius ⁸. Quis hic deus est, qui filio quoq
 nomina a creatore vindicat? non dico aliena, sed vetera et
 quae vel sic non competerent deo novo et incognito. Qu
 denique docet novam plagulam non adsui veteri vestimento
 Math. IX, 16 sq. vinum novum veteribus utribus credi, adsutus ipse et indutu
 minum senio? Quomodo abscidit evangelium a lege, tot
 vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illum prohibuit
 vocari, aliud praedicantem, aliunde venientem, cum propter
 corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crede
 Vane autem noluit eum se videri quem voluit vocari, quand
 vere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videret
 non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen ⁹a
⁹etiam substantiam probaturus ex nomine. Si enim Christus
 est, ungui ¹⁰utique corporis passio est. Qui corpus non
 ungui omnino non potuit; qui ungui omnino non potuit, Ch
 vocari nullo modo potuit. Aliud est si et nominis pha
 affectavit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudaeorum fidez
 per sollemne apud eos et familiare nomen? Inconstantem au
 dolum deum narras; aut diffidentiae aut malitiositatis consiliu
 fallendo quid promovere. Multo liberius atque simplicius e
 pseudoprophetae adversus creatorem in sui dei nomine veni
 Sed nec effectum consilii huius invenio, cum facilius aut suur

3. comutari A. commutari B. 4. commutationem AB. 5. dispositione
 6. tunc d., ex emendat. Petr. Ciacconii. 7. gratata chersis AB. 8. etiam
 etiam bc. 9. et AB. 10. itaque A.

Cap. XV. a. si quando] De hac for-
 mula elliptica cf. quae dixi ad De Pudic.
 cap. 1.

b. instrui dispositiones eius.]
 Ieinn. Adv. Psych. cap. 7 „et signi-
 ficem somnii per omnia instruitur

¹⁰exaudi eum, ne ¹¹inobaudieris eum: non enim ¹²celavit te, niam nomen meum super illum est. Angelum quidem ¹³eum ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, et ob officium phetae, nuntiantis scilicet divinam voluntatem; Iesum autem o minis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmat quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen. sed Iesum iusserat exinde vocitari. Ergo si utrumque nomen coram in Christum creatoris, tanto^a utrumque non competit in Christum non creatoris, sicut ¹⁴nec reliquus ordo. Facienda est denique hinc inter nos certa ista et iusta praescriptio et utrique partem necessaria, qua determinatum sit nihil omnino commune esse d alterius dei ¹⁵Christo cum Christo creatoris. Nam et a vobis inde diversitas defendenda est, sicut a nobis repugnanda est, nec vos probare poteritis alterius dei venisse Christum, nisi longe alium demonstraveritis a Christo creatoris, nec nos eum toris vindicare, nisi talem eum ostenderimus qualis constituitur creatore. De nominibus iam obduximus^a. Mihi vindico Christum mihi defendo Iesum.

Cap. XVII. Reliquum ordinem^a eius cum scripturis conferamus. Quaeque illud corpusculum sit, quoniam habitum et quoniam conspuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis^b, meus erit Christus talis enim habitu et aspectu annuntiabatur. Adest rursus E
Ies. LIII, 2sq. Annuntiavimus, inquit, coram ipso: velut puerulus, velut terra sitienti, et non est species eius neque gloria, et videtur eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut et supra]
Ies. LII, 14. ad filium vox, Quemadmodum expavescent multi super te, si gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi ¹tempestivus d
Ps. XLV, 3sq. apud David ²supra filios hominum, sed in allegorico illo statu

10. exaudite ABCab. 11. inobaudieritis ABCa. inobedieritis b. 12. caela celavi AB. 13. meum BCab. 14. nec ed. Vaticanus unus. vero B. non 15. Christum BCa.

Cap. XVII. 1. In voce tempestivus desinit codex A., in quo cum reliquis libri parte etiam integri libri IV et V omnino desiderantur. Codex B. desinit decore, unde incipit in eo lacuna octo foliorum, quae sunt vacua relicta ab h Codex scriptus Florentinus, bibliothecae Laurentianae, unius familiae cum Vindobonensi et Leidensi, continuatur; cuius inde scripturas ad finem usque huius libri in 2. supra ed. citra reliqui et Laurentianus.

c. tanto] Ellipsis usitatissima. Cf. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 17.

d. obduximus.] Id est evicimus. V. adnot. ad Apolog. cap. 46.

Cap. XVII. a. Reliquum ordinem] Cum hoc capite cf. Contra Iudaeos cap. 9.

b. si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis] Bona piaque mente s formulam qua Cypris Cupidinem vestigat: „Εἴ τις ἐνὶ τριόδοισι κείμενον εἶδεν Ἐρωτα, Δρακὴν ἔμῳς ἔστιν.“ (Rigalt.) V. quae adnot. ad De Patient. cap. 9.

inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledicti sensum differo, dignae sola praedicatione crucis, de qua ¹ maxime quaeritur, quia et alias antecedit rerum probatio ratio De figuris prius edocebo. Et utique vel maxime sacramentum figurari in praedicatione oportebat, quanto incredibile, tanto in scandalo futurum, si nude praedicaretur, quantoque magni tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam quaereret. Itaque inprimis Isaac, cum a patre in hostiam de ligno sibi ²ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat victimam concessi a patre et lignum passionis suae baiulantis. seph et ipse ³Christum figuratus⁴, nec hoc solo, ne demorer sum, quod persecutionem a fratribus passus ⁵est ob dei gratia sicut et Christus a Iudaeis, carnaliter ⁶fratribus, cum benedictus a patre, etiam in haec verba, Tauri decor eius, cornua unice cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum in terrae. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis nec minus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utique dispositionem, aliis ferus ut iudex, aliis mansuetus ut salvus cuius cornua essent crucis ⁷extrema. Nam et in ⁸antenna, crucis pars est, extremitates cornua vocantur; unicornis ⁹medius stipitis palus¹⁰. Hac denique virtute crucis et hoc in cornutus universas gentes et nunc ventilat per fidem, auferens terra in caelum, et tunc per iudicium ventilabit, deiciens de in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam, Iacob in Simeonem ¹¹et Levi, id est in scribas et pharisaeos illis enim deducitur census¹² istorum) spiritualiter interpretatur. Simeon et Levi perfecerunt iniquitatem ex sua haeresi, qua se Christus sunt persecuti. In concilium eorum ne venerit a mea, et in stationem eorum ne incubuerint iecora mea, quae indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, et in cupiditate sua ceciderunt nervos tauro, id est Christo, quem necem prophetarum ¹³suffigendo ¹⁴nervos ¹⁵utique eius clavis

Deut.
XXXIII, 17.

Gen.
LIX, 5 et seq.

Cap. XVIII. 1. cum maxime *Latinius*. 2. portaret, ipse Christi *La* 3. in *Christum d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. est et venundatus in *Aegyptum*, et gratiam *cd.*, ex *cap. 10. lib. Contra Iudaeos*. 5. fratribus venundatus, a Iuda traditur. Nam et cum benedicitur *cd.*, ex *cap. 10. lib. Contra Iudaeos*. 6. a etiam *om. cd.* 7. extrema *cd. Laurent.*, et *alter Vaticanus*. extrema reliqui. 8. antenna navis quae *cd.* 9. medius *Fulv. Ursinus*. medio *Fr. Junius*. media *r.* 10. et Levi exporrigens benedictionem id est *cd.* 11. interfecerunt et suffigens 12. in nervos *Io. a Wouwer*. 13. atque *om. cd.*

b. Christum figuratus] Id est factus signa Christi. Hellenismus. (Fr. Ianias.)

c. unicornis autem medius stipitis palus] Sic emendavit *Fulv. Ursinus*, et bendo *medius*, pro vulgata *media*.

d. census] Id est origo, ex usu tulliano. V. adn. ad De Corona et

retro corpus in panem prophetes figuravit, ipso domino hoc s
mentum postea interpretaturo. Si adhuc quaeris dominicae c
praedicationem, satis iam tibi potest facere vigesimus primus
mus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gl
suam: Foderunt, inquit, manus meas et pedes, quae ^apropria
citas crucis. Et rursus, cum auxilium patris implorat, Sa
inquit, fac me ex ore leonis, utique mortis, et de cornibus
cornis humilitatem, de apicibus scilicet crucis ^b, ut supra ostendi
Quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus rex Iudaec
ne putes alterius alicuius ^aprophetari passionem quam eius
solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc et si o
istas interpretationes respuerit et irriserit haeretica duritia, et
dam illi nullam Christi crucem ^asignificatam a creatore, quia
ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est. Nisi forte osten
hunc exitum eius a suo deo praedictum, ¹⁰ut diversitas passio
ac per hoc etiam personarum ex diversitate praedicationum v
cetur. Ceterum nec ipso Christo eius praedicto, nedum c
ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis prophetia. Ex
enim quod non est edita qualitas mortis potuit et per ¹¹cr
evenisse, tunc alii deputanda, si in alium fuisset praedictum.
si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis er
scat, si suum quidem Christum mortuum annuntiat, quem i
natum, meum vero mortalem negat, quem nascibilem confitetur
mortem autem et sepulturam et resurrectionem Christi mei una
Ios. LVII, 2. Esaias volo ostendere dicentis, Sepultura eius sublata de medio
Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius su
Ios. LIII, 12. de medio nisi per resurrectionem. Denique subiecit, Propterea
multos haereditati habebit et multorum dividet ¹²spolia, pro
quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim c
gratiae huius pro iniuria scilicet mortis repensandae. Pariter os
sum est ¹³haec illum propter mortem consecuturum, post mo
utique per resurrectionem ¹⁴consecuturum.

6. propria atrocitas *Laurent.* proprie atrocitas *cd.* propria atrocitas *Ca.* pr
atrocitas *b.* 7. unicorniorum *c.* 8. prophetari passionem quam eius *om.*
Laurent. 9. significare me a creatore *C. Laurent.* 10. ut si diversitas *Les*
11. crucem *Cacd. Laurent., et Vaticani duo.* Christum *b.* 12. spolia. Quis
alium, nisi qui natus est, ut supra ostendimus? Pro eo *cd., ex cap. 10. lib. C*
Iudaeos. 13. haec illum post mortem utique per resurrectionem consecut
Fr. Iunius. 14. consecuturus *Cab. Laurent.*

dominus regnavit a ligno cf. Sabaterium,
et Münster Prim. Eccl. Chr. Afr. p. 81.
Leguntur quidem illa verba a ligno in
vetustissimo codice Graeco-Latino Psalm.,

saec. IV aut V, qui reperitur inter cii
bibliothecae Capitul. apud Veronem
b. de apicibus scilicet crucis] Cf. Lij
Cruce lib. II. c. 10. p. 1186. Opp. ed. V

ventris, quasi solius ventris, non etiam viri, et ipsum ventrem ad David redegit, ad principem generis et familiae ¹⁰patrem. Nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit. ¹¹Ita quae in Christo nova dispositio invenitur hodie, haec erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa et fidelia David appellans, ¹²quae erant Christi, quia Christus ex David, immo ipsa erit caro eius religiosa et fidelia David, ¹³iam sancta religione et fidelis ex resurrectione. Nam et Nathan propheta in ¹⁴prima ¹⁵Basilianarum^b professionem ad David facit ¹⁶semini eius. Quod erit, inquit, ex ventre ¹⁷ipsius. Hoc si in Salomonem simpliciter ediseres, risum mihi incuties. Videbitur enim David peperisse Salomonem. An et hic Christus significatur ex eo ventre semen David qui esset ex David, id est Mariae? ¹⁸Quia et aedem dei magis Christus aedificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo ¹⁹inhabitaret dei spiritus, ²⁰in dei filium magis Christus habendus esset quam Salomon filius David. Denique et thronus in aevum et regnum in aevum magis Christo competit quam Salomoni, temporali scilicet regi. ²¹Sed et a Christo misericordia dei non abscessit, Salomoni vero etiam ira dei accessit post luxuriam et idololatriam. Suscitavit enim illi Satan ²²hostem Idumaeum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante quas in Christum apparet praedicatas. Et ita in hoc erunt sancta et fidelia David. Hunc deus testimonium nationibus posuit, non David; principem et imperantem nationibus, non David, qui soli Israëli imperavit. Christum hodie invocant nationes, quae eum; ²³non sciebant, et populi ad ²⁴Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum ²⁵dici quod vides fieri.

Cap. XXI.

Sic ne illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam

10. patrem. Nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit *abcd. Gorziensis liber.* patrem: quia viro deputare non poterat virginis ventrem *C.* In *Laurent.* est redegit principem generis patrem et familiae quia viro deputare non poterat virginis ventrem. Itaque *celt.* 11. Ita: quae in Christo — — haec erit *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* Itaque in Christo — — hodie. Haec erit *reliqui.* 12. quae erat quia christus ex david *Laurent.* 13. iam *d.* tam *reliqui, et Laurent.* 14. prima *Ca. Laurent.* primo *b.* secundo *celt.* 15. basilicarum *Laurent.* 16. semen tuum quod *c.* 17. tuo *c.* 18. Quia *et d., cum Fulvio Ursino.* 19. habitaret *Laurent.* 20. et in dei *d.* 21. Sed *et d. Et Laurent.* Sed *reliqui.* 22. id est hostem *c.* 23. nesciebant *Laurent.* 24. deum hodie *Laurent.* 25. dici *om. Laurent.*

b. in prima Basilianarum] Et hic Pamelius pro auctoritate mutat. Repono ex prima editione et libris veteribus in prima Basilianarum. Nam Basilias, regna, id est regnorum libris in duas partes dividebant, quarum prima duos capiebat

libros, qui Samuelis inscribantur, secunda duos Regum. Errant qui in prima Basilianarum legunt; nam locus est in prima Basilianarum libro secundo eorum qui Samueli inscribantur cap. 7. (F. lanus.)

et pacis. Et non accipiet gens super gentem machaeram, uti discordiae. Et non discent amplius bellare, id est inimicitias perficere, ut et hic discas Christum non bellipotentem, sed pacifer repromissum. Haec ¹⁰aut prophetata nega, cum coram vident aut adimpleta, cum leguntur, aut si non negas utrumque, in erunt adimpleta in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc et ipsum introgressum atque decursum vocationis in nationes a novissimis diebus adeuntes ad ¹¹deum creatorem, non in proselytos ¹²quorum a primis magis diebus ¹³allectio est. Etenim fidem istam apostoli induxerunt^a.

Cap. XXII. Habes et apostolorum opus ¹praedicatum. Quam tempest ¹⁰pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, non belli ¹¹Rom. X, 15. nec ²mala. Respondit et psalmus, In omnem terram exivit son-

Ps. XIX, 6. eorum et ³in terminos terrae voces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam et sermonem domini ex Hierusalem, ut fie-

XLVI, 12 sq. ¹⁰quod scriptum est, Longe quique ^aa iustitia mea appropinquaverunt iustitiae meae et veritati. Cum huic negotio accingerentur apostoli renuntiaverunt presbyteris et ⁴archontibus et sacerdotibus Iudaeorum. An non vel maxime, inquit, ut alterius dei praedicatore Atquin ipsius eiusdem cuius scripturam cum maxime impleba-

10. LII, 11. Divertite, divertite, inquit Esaias, excedite illinc, et immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de meo eius, utique synagogae; separamini, qui ⁵dominica vasa portatis. Iam enim secundum supra scripta revelaverat dominus brachio sanctum, id est virtute sua Christum coram nationibus, ut videret universae nationes et summa terrae salutem, quae erat a deo.

Ps. II, 2 sq. et ab ipso Iudaismo divertentes, cum legis obligamenta et omnia evangelica iam libertate mutarent, psalmum exsequebantur: ⁶**D** rumpamus vincula eorum et abiciamus a nobis iugum eorum: ⁷**P** os certe quam tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania astiterunt reges terrae, et principes congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius. ⁷Quae dehinc per-

10. aut d. Laurent. autem reliqui. 11. dominum Laurent. 12. quoque a primis magis Laurent. 13. est allectio d.

Cap. XXII. 1. praedicantium Laurent. 2. mala d. Laurent. malum reliquit 3. in fines terrae Laurent. 4. archontis Laurent. 5. dominica vasa d., ex eundem dat. Latini. domini causam reliqui, Laurent. et Vaticanorum uterque. ⁵b. dirumpimus Laurent. 6. certae a. 7. quod Laurent.

c. fidem istam apostoli induxerunt.] Nempe de proselytis solum adlegendis; induxerunt, id est deleverunt, evangelii promulgatione. (Fr. Iunius.)

Cap. XXII. a. Longe quique] Recte Pamelius hic locum adferri indicat ex

Essai. cap. 46., sed vide breviter artem auctoris, qui ut prophetiae complementum ostenderet respondens commutavit orationis modum, et prophetia narrationem fecit. (Fr. Iunius.)

dicio et laus et hymni. Quae omnia cum in te quoque deprehendantur, et signaculum frontium et ecclesiarum sacramenta et munditiae sacrificiorum, debes iam erumpere, uti dicas spiritum creatoris tuo Christo prophetasse.

- Cap. XXIII. Nunc, quia cum Iudaeis negas venisse Christum eorum, recognosce et exitum ipsorum, quem post Christum relaturi praedicabantur ob impietatem, qua eum ¹et despexerunt et interemerunt.
- Ios. II, 20. Primum enim ex die, qua secundum Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea et argentea, quae fecerunt adorandis vanis et ²nocivis, id est ex quo genus hominum dilucidata per Christum veritate idola proiecit. Vide an quod sequitur expunctum sit: Abs tulit enim dominus ³sabaoth a Iudaea et ab Hierusalem inter cetera et prophetam et sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui aedificat ecclesiam, templum scilicet et domum et civitatem deli-
- Ios. V, 6. Nam exinde apud illos destitit dei gratia, et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam ⁴Sorech, id est caelestibus benefi- ciis, ne provenirent domui Israëlis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronaverat, et non iustitiam, sed clamorem, quae in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum ⁵roribus lex et prophetae usque ad Ioannem. Dehinc cum ⁶ea perseverantia furoris et nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos ⁷blasphematur nomen meum in nationibus (ab illis enim coepit infamia), et tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum non ⁸paenitentiam intellexissent^a, facta est terra eorum deserta, civitates eorum ⁹exustae, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei devorant, derelicta ¹⁰filia Sion, et tanquam speculum in vinea vel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israël dominum non cognovit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit, et in indignationem provocavit sanctum ¹¹Israëlis. Sic et machaerae con-
- Ios. I, 20. ditionalis comminatio, Si volueritis nec audieritis me, machaera vos comedet, probavit Christum fuisse, quem non audiendo perierunt. Qui et in psalmo ¹²quingentesimo octavo dispersionem eis postulata a patre: ¹³Disperge eos in virtute tua. Qui et rursus per Esaiam

Cap. XXIII. 1. et despexerunt *cd. Laurent.* despexerunt *reliqui.* 2. nocivis *Cab.* nocuis *Laurent.* noctuis *cd.* 3. sabaoth *d.* 4. Soreth *Cab.* 5. raticibus *Vaticanus unus.* 6. ea *Cab. Laurent.* ex *cd.* 7. nomen meum blasphematur *Laurent.* 8. poenitentiae *Latinus.* 9. exustae igni, regionem *cd.* 10. est *cd.* Sion tanquam *cd.* 11. israel *Laurent.* 12. quingentesimo octavo *cd.* quingentesimo septimo *reliqui.* LVII *Laurent.* 13. Disperge *cd.* Disperde *Cab. Laurent.*

Cap. XXIII. a. non paenitentiam intellexissent] Id est paenitentiam inire nescissent. Aliter Contra Iudaeos cap. 13 „Quae cum ita commisissent, nec intel-

lexissent Christum in tempore suae vitionis inveniendum, facta est terra eorum deserta“ cett.

Iudaei ita ut describitur ¹sperant locorum et regionum inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et siam et habitum et fructum eius spiritaliter competat et le¹ ¹b persequi et in alio opere digestum, quod inscribimus FIDELIUM^b, et in praesenti vel eo otiosum, quia non de ter de caelesti promissione sit quaestio. Nam et confitemur in tu regnum repromissum, sed ante caelum, sed alio statu, ut resurrectionem in mille annos in civitate divini operis H caelo delata^c, quam et apostolus matrem nostram sursum et ²politeuma nostrum^d, id est municipatum, in caelis e nuntians alicui utique caelesti civitati eum deputat. Hanc e novit; et apostolus Ioannes vidit. Et qui apud fidem no novae prophetiae sermo testatur, ut etiam effigiem civil representationem eius conspectui futuram in signum pi Denique ³proxime expunctum est orientali expeditione^e. enim ethnicis quoque testibus in Iudaea per dies quadragit tinis momentis civitatem de caelo pependisse, omni m habitu evanescente de profectu diei, et alias de proxime Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis et refoventi bonorum utique spiritalium copia in compensationem eor in saeculo vel despeximus vel amisimus a deo prospectan dem et iustum et deo dignum illic quoque exultare fami ubi sunt et afflicti in nomine ipsius. Haec ratio regni post cuius mille annos, intra quam aetatem concluditur s

Philipp.
III, 20.

Ezech.
XLVIII,
30 sqq.
Apoc.
XXI, 2 sqq.

Cap. XXIV. 1. separant C. 1b. prosequi Laurent. 2. πολίτις
3. Denique proxime expunctum abcd. Laurent., Gorziensis. Denique ex

b. DE SPE FIDELIUM] Hoc Tertuliani opus Agobardino codice continebatur, aut eo certe exemplari unde suum describi curavit Agobardus. Nam et hodie comparat titulus inter libros viginti quatuor indice comprehensos. Istius autem operis meminit Hieronymus in Papa Hieropolitano, et cap. 36 Commentariorum in Ezechielem, atque etiam in Praefatione cap. 18. in Esaiam. (Rigalt.)

c. in civitate divini operis Hierusalem caelo delata] Auream atque gemmatam in terris Hierusalem sperabant nimis creduli Iudaicis fabulis, quas illi *θεωτερώσεις* appellabant, decepti verbis quibusdam et Ezechielis et Esaias perperam intellectis. Inde Papias primum, mox et Iustinus, qui viros ea spe gaudentes *ὀρθογνώμονας κατὰ πάντα Χριστιανούς* vocat, tum et Irenaeus et Septimius noster et Victorinus Pictaviensis et

Lactantius et alii. Hierony ad Esaiam praefatione composuit ab Dionysio Alexandrino versus Irenaeum eoque libi eleganter derisam. Augustin de Civitate Dei opinionem utcunq̄ tolerabilem, si aliqui spiritalis in illo sabbato, t^o ptimo millenario annorum, sanctis per domini praesentirentur. Quinetiam huiusce seipsum aliquando fuisse fegalt.) Cf. etiam quae hal Prim. Eccl. Afr. p. 141.

d. politeuma nostrum] Cf. cap. 3.

e. Denique proxime expu orientali expeditione.] Severi versus Parthos. (Rigalt.) Pro hodie solus Tertullianus met Mänter Prim. Eccl. Afr. p. 14

aditur caelum. Et utique portam caeli non nominasset, si caelum non aditur apud creatorem. Sed est et porta, quae recipit et quae perducit, strata iam a Christo. De quo Amos: Qui aedificat i caelum ascensum suum, utique non sibi soli, sed et suis, qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsae. Ita per illum ascensum ad caelestia regna testes miratur spiritus dicens, Volant velut qui sunt milvi, ut nubes volant, et velut pulli columbarum, ad me, scilicet simpliciter et columbae. ¹⁰Auferemur enim in nubes obviam domino, secundum apostolum (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Dan. VII, 13. Dan. VII, 13. Danielem), et ita semper cum domino erimus, eatenus dum et in terra et in caelo, qui ob utriusque promissionis ingratos ipsa etiam elementa testatur: Audi caelum et in ¹²aures percipe terra. Et ego quidem, etiam si nullam spei caelestis manum mihi totiens scriptura porrigente satis haberem huius quoque promissionis praeiudicium quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid et de caelo a deo caeli sicut et terrae; ita crederem Christum sublimiora per licentem eius esse qui et humiliora promiserat, qui ¹³et experimenta maiorum de parvulis fecerat, qui hoc inauditi, si forte regni praeconium soli Christo reservaverat, ut per famulos quidem terrena gloria, caelestis vero per ipsum deum annuntiaretur. At hinc quoque alium argumentaris Christum quod regnum novum annuntiet. Prius est aliquod exemplum indulgentiae proferas, ne merito dubitem de fide tantae promissionis, quam sperandam dico immo ante omnia est ut, quem caelestia praedicas repromittit aliquod caelum probes eius. At nunc vocas ad coenam, nec domum ostendis; allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus caeleste regnum repromittit, non habens caelum, quomodo hominem praestitit non habens carnem? O phantasma ¹⁴omne praestigia magnae etiam promissionis!

9. via a Christo *Latinius. Probat Fr. Iunius.* 10. Auferemur *Laurent.* 11. nubes *cd.* 12. auribus recipe *Laurent.* 13. et experimenta *cd. Valicanus unus, Laurent. experimenta reliqui.* 14. inane *d., cum Fulvio Ursino, ad verba lib. IV, 1*

i. An quia Christus tuus] An hoc regnum repromittit, non habens caelum? probat, quia Christus tunc caeleste regnum coll.

a quo constat ⁶eam dispositam sicut et praedicatam. Olim conturatur Esaias prodituram ex Sion legem et sermonem domini Hierusalem, aliam utique legem aliumque sermonem. Denique iudicabit, inquit, inter nationes, et traducet populum plurimum, scilicet non unius gentis Iudaeorum, sed nationum, quae per novam legem evangelii et novum sermonem apostolorum iudicantur et traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt atque exinde concidunt machaeras suas in aratra, et ⁷sibynas^d, quo genus venabulorum est, in falces, id est feros et saevos quondam animos convertunt in sensus probos et bonae frugis operarios. **I**terum rursus: Audite me, ⁸audite me, et populus meus et reges, auribus intendite in me, quoniam lex prodebit a me et iudicium meum in lucem nationum, quo iudicaverat atque decreverat nationes quae illuminandas per evangelii legem atque sermonem. Haec erit **l**ex **P**er. XIX, 8. ⁹et apud David, invituperabilis, qua perfecta, convertens ¹⁰animam utique ab idolis ad deum. Hic erit et sermo, de quo idem Esaias **I**er. X, 23. Quoniam, inquit, ¹¹decisum sermonem faciet dominus in terra. Compendiatum est enim novum testamentum ^{11b} et a legis ¹²laciniosis oneribus^e expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius et lapsa ipsa clarius novatio ¹³praedicetur a creatore per eundem? Ne **n**on meminieritis ^{13b}priorum, et antiqua ne ¹⁴recogitaveritis: Vetera transierunt, nova oriuntur: Ecce facio nova, quae nunc orientur. **I**tem per Hieremiam: Novate vobis novamen novum, et ne severi in spinas, et circumcidimini ¹⁵praeputium cordis vestri. Et alibi **I**er. XXXI, 31 sq. Ecce ¹⁶venient dies, dicit dominus, et perficiam domui Iacob domum ¹⁷Iudae testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem eorum ad educendos eos de terra Aegypti. Adeo pristinum ¹⁸testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam **I**er. LV, 3. aeternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam, Audite me, vivetis, et disponam vobis testamentum aeternum, adiciens sanctorum et fidelium David, ut id testamentum in Christo decursurum ¹⁹

6. eam dispositam *Ca. Laurent.* dispositam *bcd.* 7. sibynas *C.* zibynas *Laurent.*
 8. audite me et populus *Ca.* audite et populus *Laurent.* audite me populus
 9. et apud *Cab. Laurent.* apud *cd.* 10. animam *Cab. Laurent.* animas *cd.*
 sermonem decisum *Laurent.* 11 *b.* et legis *d.* 12. laciniosis *a.* laciniose *Laurent.*
 13. praedicatur *b.* 13 *b.* priorum *abcd. Laurent., Gorziensis liber.* prius
 prius *C.* 14. cogitaveritis *d.* 15. praeputium *Cab. Laurent.* praeputia *cd.*
 venient *Cab. Laurent.* veniunt *cd. Vaticani.* 17. Iuda *cd.* 18. testimonium *Laurent.*
 19. demonstraret *Cd. Laurent.* demonstraretur *reliqui.*

d. sibynas] Cf. adnot. ad lib. III. cap. 21.

e. laciniosis oneribus] Multiplicibus,

et quae homines occupationibus distabant, sicut impedit gressum vestis laevissima. (Rhenan.)

Cap. II. Habes nunc ¹ad Antitheses expeditam a nobis responsionem. Transeo nunc ad evangelii, sane non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, praestructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus inprimis evangelicum instrumentum apostolorum auctores habere, quibus hoc munus evangelii promulgandi ab ipso domino sit impositum. Si et apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis et post ²apostolos, quoniam praedicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriae studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, immo Christi, ³quae magistros apostolos fecit. Denique nobis fidem ex apostolis Ioannes et Matthaeus insinuant, ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant, ⁴isdem regulis exorsi, quantum ad unicum deum attinet creatorem et Christum eius, natum ex virgine, supplementum legis et prophetarum. Viderit enim si narrationum dispositio variavit, dummodo de capite fidei conveniat, de quo cum Marcione non convenit. Contra Marcion evangelio scilicet suo nullum adscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque affingere cui nefas non fuit ipsum corpus evertere. Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus quod non erigat frontem, quod nullam constantiam praefert, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli et professione debita auctoris. Sed per omnia congrredi ⁵malumus, nec dissimulamus quod ex nostro intellegi potest. Nam ex ⁶iis commentatoribus quos habemus Lucam videtur Marcion elegisse quem caederet. Porro Lucas non apostolus, sed apostolicus, non magister, sed discipulus utique magistro minor, certe tanto posterior quanto posteriori apostoli sectator, Pauli sine dubio^b, ut et si sub ipsius Pauli nomine evangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocinio antecessorum. Exigeretur enim id quoque evangelium quod Paulus invenit, cui fidem dedit cui mox suum congruere gestiit, siquidem propterea Hierosolymam

Gal. II. 2. ascendit ad cognoscendos apostolos et consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset, id est ne non secundum illos credidisset et non secundum illos evangelizaret. Denique ut cum auctoribus contulisset et convenit de regula fidei, ⁷dexteras miscuere, et exinde officium

Cap. II. 1. ad antitheses d., ex emendat. Fulvii Ursini. antithesis (vel antitheses aut antitheses) reliqui. 2. apostolicos C. Laurent. Probat Fr. Junius. 3. quae Cab. Laurent. qui ed. Vaticanus unus. 4. isdem Laurent. iisdem reliqui. 5. malumus d. malumus reliqui, et Laurent. 6. his Cab. Laurent., Fr. Junius. 7. dexteras miscuerunt Laurent.

Cap. II. a. Lucam videtur Marcion elegisse quem caederet.] V. Irenaeum A. clv. Omnes Haeres. 1, 9. Epiphan. aer. 42.

b. sectator, Pauli sine dubio] Cf. Hieron. Catal. Scriptit. Eccles. cap. 7. et ibi Fabricij adnot.

consonat quod non apostolorum, ³sed Lucae refertur? Aut si nos statim Lucae deputandum est quo Marcion utitur, quia nostro consonat, scilicet adulterato etiam circa titulum, ⁴ceterum apostolorum est. Iam ergo et nostrum, quod illi consonat, aequè apostolorum est, sed adulteratum de titulo quoque.

Cap. IV.

Funis ¹ergo ducendus est^a contentionis, pari hinc inde nisi fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei praescribens auctoritatem quod antiquius reperietur^b, et ei praeiudicans vitiationem quod posterius ²revincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum praecedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, et materia aemulatione. Alioquin quam absurdum, ut, si nostrum antiquius probaverimus, Marcionis vero posterius, et nostrum ante videatur falsum quam habuerit de veritate materiam, et Marcionis ante credatur aemulationem a nostro expertum quam et editum, et postremo id verius existimetur quod est serius, post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianae religionis saeculo edita, quae edi utique non potuissent sine evangelii veritate, id est ante evangelii veritatem. Quod ergo pertinet ad evangelium interim Lucae, quam tenuis communio eius inter nos et Marcionem de veritate disceptat, adeo antiquius Marcione est quod est secundum nos, ut et ipsi illi Marcion aliquando crediderit^c, cum et pecuniam in primo calcei fidei catholicae ecclesiae contulit, proiecram mox cum ipso, postquam in haeresim suam a nostra veritate ³descivit. Quid nunc, si negaverint Marcionitae primam apud nos fidem eius adversus epistolam quoque ipsius? Quid, si nec epistolam agnoverint? Certè Antitheses non modo fatentur Marcionis, sed et ⁴praeferunt. In his mihi probatio sufficit. Si enim id evangelium quod Lucae refertur penes nos (viderimus an et penes Marcionem), ipsum est quod Marcion per Antitheses suas arguit ut interpolatum a praetectoribus Iudaismi ad concorporationem legis et prophetarum, quae etiam Christum inde confingerent, utique non potuisset arguere nisi

3. si Laurent. 4. ceterum d., ex emendat. Petri Ciacconii. ceterorum reliquit Laurent.

Cap. IV. 1. ergo om. c. est ergo ducendus Laurent. 2. revincetur invenitur. In quantum C. Laurent. 3. descivit abc. desiit Laurent. 4. proferunt Laurentius. Probat Fr. Junius.

Cap. IV. a. Funis ergo ducendus est] De hac locutione cf. adnot. ad De Pudic. cap. 2.

b. ei praescribens auctoritatem quod antiquius reperietur] Cf. De Prae-

scriptione Haeticorum capp. 20 et 31.

c. ut et ipse illi Marcion aliquando crediderit] Cf. De Praescript. Haeticorum cap. 3. Adv. Marcion. lib. I. cap. 1.

nec notum, *nullis autem notum⁷ ut non eadem damnatum⁸. Hab plane et illud ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras quarum si censum⁹ requiras, facilius apostaticum invenias quam apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcioni examine. Faciunt favos et vespae¹⁰, faciunt ecclesias et Marcionitae. Eadem auctoritas ecclesiarum apostolicarum ceteris quoque patrocinitur evangelii, quae proinde per illas et secundum illas habemus, Joannis dico et Matthaei, licet et Marcus quod edidit Petrus affirmetur¹¹, cuius interpres Marcus. Nam et Lucae digestum¹² Paulus adscribere solent. Capit magistrorum videri quae discipuli promulgarint. Itaque et de his Marcion flagitandus, quod omissis ei Lucae potius institerit, quasi non et haec apud ecclesias a primordio fuerint, quemadmodum et Lucae. Atquin haec magis a primordio fuisse credibile est, ut priora, qua apostolica, ut cum ipsi ecclesiis dedicata¹³. Ceterum quale est, si nihil apostoli ediderunt ut discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet haec quoque apud ecclesias fuisse, cur non haec quoque Marcion attigit at emendanda, si adulterata, aut agnoscenda, si integra? Nam et competit ut, si qui evangelium pervertebant, eorum magis curaret perversionem quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideo et pseudapostoli, quod per falsum apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quae fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmavit non fuisse corrupta quae non putavit emendanda. Denique¹⁴ emendavit quod corruptum existimavit. Sed nec hoc merito, quia non fuit corruptum. Si enim apostolica¹⁵ integre¹⁶ de-

6. nullis autem notum *abcd.* (Laurent.) nullis notum *BC. Vaticani duo.* 7. ut non eadem damnatum *ego.* ut non eodem notum *B.* ut non eodem notum *C.* ut non eo damnatum *abcd.* *Gorsiensis* (Laurent.) ut cum eo damnatum *Pamelius.* ut non etiam damnatum *Latinius, qui simul illam Pamelii emendationem proposuit.* 8. *capita C. Laurent.* Capit autem *Fr. Iunius.* 9. quid *d., cum Fulvio Ursino.* 10. integre *BCabc. Laurent.* integra *d., Latinius.* 11. decurrerunt *Cac. Laurent.* decurrerant *Bbd.*

d. ut non eadem damnatum.] Ita emendandum videbatur. Dicit evangelium Marcionis apud neminem notum esse nisi una et damnatum. Eadem sic saepius positum est apud Septimium. Cf. quae adnotavi ad Apolog. cap. 21.

e. censum] Id est originem. Cf. adnot. ad De Corona cap. 13.

f. Faciunt favos et vespae] Vespas in sublimi e luto nidos facere, et in iis ceras, tradit Plinius [Hist. Nat. XI, 21.]. (Rigalt.) Cf. Münster Primord. Eccl. Afr. p. 119.

g. Petri affirmetur] Cf. Hieronym. Catal. Scriptt. Eccles. cap. 8.

h. Lucae digestum] Sic supra cap. 6. „et inde sunt nostra digesta.“ Cf. Solmas. ad Tertull. De Pallio cap. 3. pag. 203 sq. et quae adnotavi ad lib. II. ad Natt. cap. 1. De Lucae evangelio Paulus adscribi solito cf. supra cap. 2.

i. dedicata.] De huius verbi usu adnotatum est ad Scorpiac. cap. 1.

k. Denique] Adeo. Sic paulo infra etiam „Denique ubi manns illi Marcion intulit“ cett. Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 13. et ad Apolog. cap. 42.

hos magnam et omnem differentiam scindit^d, quantam inter iustum bonum^e, quantam inter legem et evangelium, quantam inter I daismum et Christianismum. Hinc erit et nostra praescriptio, q defigimus^f nihil^g Christo dei alterius commune esse debere cu creatore, ceterum creatoris pronuntiandum, si administraverit dispo sitiones eius, si impleverit prophetias eius, si adiuverit leges ei si repraesentaverit promissiones eius, si restauraverit virtutes ei si sententias reformaverit, si mores, si proprietates expresse Huius pacti et huius praescripti, quaeso te, lector, memineris u que, et incipe recognoscere aut Marcionis Christum aut creatori

Cap. VII.
Luc. III, 1.
IV, 31.

Anno quintodecimo principatus^h Tiberiani^a proponitⁱ eum t scendisse in civitatem Galilaeae Capharnaum, utique de caelo cr toris, in quod de suo ante descenderat. ³Ecquid ergo ordinis fuei ut prius de suo caelo in creatoris descendens describeretur? (enim non et ista reprehendam quae non implent fidem ordinar narrationis, deficientis in mendacio semper? Plane semel di sint per quae iam alibi retractavimus^b an descendens per crea rem, et quidem adversus ipsum, potuerit ab eo admitti et u ⁴transmitti in terram aeque ipsius. Nunc autem et reliquum ordin descensionis expostulo, tenens descendisse illum. Viderit et sicubi apparuisse positum est. Apparere^c subitum ex inopin sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine m apparuit. Descendisse autem dum^e fit, videtur et ⁷subit^o oculc De facto etiam ordinem facit, atque ita cogit exigere, quali hab quali suggestu^d, quonam impetu vel temperamento, etiam quo tempore diei noctisve descenderit. Praeterea quis viderit desc dentem, quis retulerit, quis asseveraverit rem utique nec asse ranti facile credendam. Indignum denique ut Romulus quid

7. Christo primum extat in a., ex Gorziensi. Habent etiam B. et Laurent.

Cap. VII. 1. tiberii Laurent. 2. deum bc. 3. Ecquid d. (Laurent.), Latin Et quid reliqui. 4. transmitti Bb. 5. subito c. Vaticanus unus. 6. fit i Laurent. it reliqui. 7. subicit BC. Laurent. 8. quoniam b.

d. differentiam scindit] Id est quasi discindens aperit atque patefacit. (Fr. Iunius.)

e. inter iustum et bonum] Hoc est inter severum et mitem, inter iudican tem et misericordem, inter punientem et parcentem, inter creatorem et redemptorem. (Rigalt.)

f. defigimus] Id est fixum ponimus, statuimus et determinamus. (Fr. Iunius.)

Cap. VII. a. Anno quintodecimo prin cipatus Tiberiani] Cf. supra lib. I. cap. 15. et cap. 19.

b. iam alibi retractavimus] Supra cap. 23.

c. quod sine mora apparuit. Descem autem dum fit, videtur et subit occi Verte „Erscheinen deutet auf einen pl lichen, unerwarteten anblick, wel auf einmal die augen auf dasjenige gebannt hat was ohne zögern und i zur erscheinung kommt. Indem das herabgestiegensein geschieht, es gesehen und tritt vor die augen d. suggestu] Id est ornatu. Cf. nott. ad De Corona cap. 13.

perit; certe ut canes praeterit. Quibus autem magis impertias quam extraneis creatoris, ²⁸si ipse inprimis non fuisset creatori. Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti tam repentinam tam ignotus, cuius nemo adhuc certus de tribu, de populo, de domo, de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum domnicæ nativitatis Romana archiva custodiunt? Meminerant certe, nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum nisi optime cognito et explorato et probato, iam pridem in hoc ipso vel aliunde commendato cum hoc munere. Stupebant autem omnem ^{Luc. IV, 32.} ad doctrinam eius. Plane. Quoniam, inquit, in potestate erat sermo eius, non quoniam adversus legem et prophetas docebat. Utique enim eloquium divinum et vim et gratiam praestabat, magis extruens quam destruens substantiam legis et prophetarum. Alioquin mirastupenterent, sed horrerent. Nec mirarentur, sed statim ²⁹aversarentur destructorem legis et prophetarum, et utique inprimis alterius dei praedictorem, quia nec potuisset adversus legem et prophetas docere et hoc nomine adversus creatorem, non praemissa ³⁰diversa atque aemulae divinitatis professione. Cum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim et potestatem sermonis admirationi suae facilius ostendit secundum creatorem docuisse illum, quia non mirastupenter gavitur, quam adversus creatorem, quia non significavit. Atque aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut praevaricans iudicandus, si secundum eum adversus quem venerat docuit. ^{Luc. IV, 33 sq.} clamat ibidem spiritus daemonis, Quid nobis et tibi est Iesu? Nisi perdere nos. Scio qui sis, sanctus dei. Hic ego non recitabo an et hoc cognomentum competierit ei quem ³¹nec Christus vocari oporteret, si non creatoris. Alibi iam de nominibus ex postulatum est ^b. At nunc discepto quomodo ³²hoc eum vocari cognoverit daemon, nulla unquam retro emissa praedicatione in illum deo ignoto et in id temporis muto, cuius nec sanctum eum esse testari potuit, ³³ut ignoti etiam ipsi suo creatori. Quid autem tale ediderit novae divinitatis per quod ³⁴posset alterius dei sanctum intellegi? Tantum quod synagogam introgressus, et nec sermo

²⁸ b. Verba si ipse inprimis non fuisset creatoris? prave sunt omissa in ed. Leopoldi. ²⁹ adversarentur B. Vaticanorum alter. ³⁰ diversa atque aemula los. Scaligeri. ³¹ ne B. Laurent., et Vaticani duo. ³² hoc eum Babcd. Laurent. eum C. ut ignoti etiam ipsi d., ex emendat. Fulvii Ursini. ut ignoto iam (etiam B?) BCabc. Laurent. ³⁴ posset ed. Vaticanus unus. possit reliqui.

b. Alibi iam de nominibus ex postulatum est.] Nempe supra lib. III. cap. 12. de nomine Emmanuel, cap. 15. de Christi nomine, et cap. 16. de nomine Iesu, et de Iesu nomine de filio Nave. (Pamel.)

Cap. VIII. Nazaraeus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris. Unde et ipso nomine nos Iudaei ¹Nazaraeos appellant per Thren. IV, 7. eum. Nam et sumus de quibus scriptum est: Nazaraei exalbat sunt super nivem, qui scilicet retro luridati delinquentiae maculis et nigrati ignorantiae tenebris. Christo autem appellatio Nazarae competitura erat ²ex infantiae latebris, ³ad quas apud Nazareth descendit, vitando Archelaum, filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium ciarasse ⁴etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tantum Iudaeae oppida, non ita Christo creatoris per prophetas ⁵emancipata. Ceterum prophetarum erit Christus ubicunque secundum prophetas invenitur. Et tamen apud Nazareth quoque nihil novi notatum praedicasse, dum alio, merito unius proverbii, eiectus refertur. **Hic** primum manus ei iniectas animadvertens necesse habeo iam ⁶de substantia eius corporali praefinire, quod non possit phantasiam credi qui contactum et quidem violentia plenum detentus et captus et ad praecipitium usque protractus admiserit. Nam etsi per medium evasit, sed ante iam vim expertus, et postea dimissus; scilicet soluto, uti assolet, tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem ⁷eluso, quae nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res⁸, Luc. IV, 40. etiam saecularis sapientia digna sententia est. Ad summam, et ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens, utique sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quae erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiiae, remediator Ies. LIII, 4. diator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert ⁹et languores portat. Portare autem Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis ¹⁰repromissio. Quocumque curaverit Iesus, meus est. Veniemus ¹¹tamen et ad speculationum curationum. Ceterum et a daemone liberare curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma^b iam prioris exempli ¹²testimonio excedebant vociferantes, Tu es filius dei. Cuius ¹³vel ¹⁴hic pareat^c. Sed proinde increpabantur et iuebantur tacer

Cap. VIII. 1. Nazaraeos *cd. Vaticanus alter. Nazarenos reliqui.* 2. ex omni ad om. *BCa.* 4. et *B.* 5. mancipata *Fr. Iunius.* 6. eius o quae *C.* **hic** *equae B.* 7. languores *B., pro more.* 8. promissio *B.* 9. autem ad *B., hic om. BC.*

Cap. VIII. a. nulla potest res] Est Lucretii De Rerum Nat. I, 305. Citatur **idea** em versus iterum De Anima cap. 5. b. ex forma] Cf. adnott. ad De Idolol. **ca** p. 18. c. pareat.] Hoc est appareat. Adv.

Marc. I, 15 „cur substantiam capere **paruit**, nisi domino fortasse maiorem? De Cultu Femin. II, 5 „Ille indubitati huiusmodi ingenia concinnavit ut in **vel** pareat manus vos quodammodo deo **ferre.**“

Argumenta enim figurata ²³ utpote ²⁴ prophetatae legis adhuc in sua imaginibus tuebatur, quae significabant hominem quondam peccatorem verbo mox dei emaculatum offerre debere munus deo apud templum, orationem scilicet et actionem gratiarum apud ecclesiam per Christum Iesum, catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit, Ut sit vobis in testimonium, sine dubio quo testabatur se legem non dissolvere, sed ²⁵ adimplere, quo testabatur se ipsum esse qui morbos et valetudines eorum suscepturus annuntiabatur. Hanc ²⁶ tam congruentem et debitam interpretationem testimonii adulator Christi sui Marcion sub obtentu mansuetudinis et lenitatis quaerit excludere. Nam et bonus, inquit, praeterea sciens omnem qui lepra esset liberatus solemnia legis executurum, ²⁷ ideo ita praecepit. Quid tum? Perseveravitne in bonitate, id est permissione legis, ²⁸ an non? Si enim bonus perseveravit, ²⁹ nunquam destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius dei ³⁰ vindicatur. Si non perseveravit bonus, destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocavit apud illos in curatione leprosi; deseruit enim bonitatem dum destruit legem. Malus iam, quando legis eversor, ³¹ si bonus cum legis indultor. Sed et eo, quod indulsit legi obsequium, bene nam legem confirmavit. Nemo enim ³² malo obsequi patitur. Ergo et sic malus, si obsequium malae legi indulsit, et sic deterior, bona legis destructor advenit. Proinde si ut sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum ideo praecepit munus offerre potuit et non praecepisse quod sciebat ultro futurum. In vanum ergo descendit, quasi legem destructurus, cum cedit obsecutoribus legis. ³³ Atquin quasi sciens formam^d eorum magis ab ea avertendos praevenire debuerat, si in hoc venerat. Cur ³⁴ ergo non tacuit ut homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiae suae ³⁵ perstitisse°. Sed adiecit etiam auctoritatem suam exaggeratam testimonii pondere. Cuius iam testimonium nisi legis assertae? Certe nihil interest quomodo firmaverit legem sive qua bonus, sive qua supervacuus, sive qua patiens, sive qui

23. utpote d. utputa BCabc. 24. prophetatae cd. Vaticani duo. prophetae prophetae Ca. 25. implere ab. 26. totam b. 27. adeo B. 28. an cd. reliqui. 29. nunquam cd. nusquam reliqui. 30. iudicatur B. 31. sed B. obsequio C. 33. atqui b. 34. ergo cd. enim reliqui. 35. perstitisse d. praestitisse libri omnes.

d. formam] Hoc est legem, conditionem, naturam; ut supra cap. 7.
e. patientiae suae perstitisse.] Sic emendandum erat necessario, quia vulgata praestitisse non habet unde expli-

ctur. Firmant emendationem quae sequuntur „sive qua patiens, sive qua constans.“ „Perstare patientiae“ et quod alii „perstare in patientia.“

inconstans, dum te, Marcion, de gradu pellam. Ecce praecepit legem impleri. Quocumque modo ³⁶praecepit, eodem potuit etiam illam praemisisse sententiam, Non veni legem dissolvere, sed ad-^{Math. V, 17.}implere. Quid ergo tibi fuit de evangelio erasisse quod salvum est? Confessus es enim prae bonitate fecisse illum quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia et fecit, et te potius vocem domini de evangelio ³⁷erasisse quam ³⁸nostros iniecisse.

Curatur et paralyticus, et quidem in coetu, spectante populo. Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem domini et gloriam ^{Cap. X. Luc. V. 15-20.}dei. Quam sublimitatem, et quam gloriam? Convalescite manus ^{Ies. XXXV, 2 sq.}dimissae et genua dissoluta; hoc erit paralysis. - Convalescite, nec timeate. Non otiose iterans, Convalescite, nec vane subiungens, Nec timeate, quoniam cum redintegratione membrorum virium quoque representationem pollicebatur: Exsurge, et tolle grabatum tuum, simul et animi vigorem, ad non timendos qui dicturi erant, Quis dimittet peccata nisi solus deus? Habes itaque iam et specialis medicinae disunctam prophetiam, et eorum quae medicinam sunt secuta. Pariter et dimissorem delictorum Christum recognosce apud eandem prophetam. ²Quoniam, inquit, ³in plurimis dimittet de-^{Ies. LIII, 12.}licta eorum, et delicta nostra ipse aufert. ⁴Nam et in priore ex ipius ⁵domini persona, Etsi fuerint delicta vestra tanquam roseum, ^{Ies. I, 18.}velut nivem ⁶exalbabo, etsi tanquam ⁷coccinum, velut lanam exal-
labo; in roseo sanguinem ostendens prophetarum, in coccino do-
mini, ut clariorem. ⁸Etiam Micheas de venia delictorum, Quis ^{Micha VII, 18.}deus, quomodo tu? eximens iniquitates et praeteriens iniustitias
⁹residuis haereditatis tuae; ¹⁰et non tenuit in testimonium iram
meam, quia ¹¹voluit esse misericordem; avertet, et miserebitur no-
stri; ¹²demerget delicta nostra, et ¹³demerget in ¹⁴profundo maris
peccata nostra. Sed et si nihil tale in Christum fuisset praedica-
tum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia
mihi et in filio patris affectus. Video Ninivitas scelerum veniam ^{Ion. III, 9.}
consecutos a creatore, ne dixerim tunc quoque a Christo, quia a

³⁶praecepit *cd. Vaticanus alter. praecepit reliqui.* ³⁷erasisse *cd. Vaticanus alter. eradicasse reliqui.* ³⁸nostras *Ca.*

*Cap. X. 1. dimittet cd. Vaticani duo. dimittit reliqui. 2. Quoniam cd. Va-
ticani unus. Quomodo reliqui. 3 in primis B. 4. Nam et in primore Vati-
cano alter. Nam in priorem B. 5. dei B. 6. dealbabo B. 7. coccinum B.
1. Et B. 9. residuis BCaed. Vaticani duo. residuas b. 10. et om. cd 11. vo-
luit esse misericordem; avertet ego voluit misericordiam; advertet Leopoldus. voluit
misericordiam. Avertet cd. et misericordem avertet Cab. voluit et misericordiae
avertet a, in marg. voluit et ni scde avertet B. 12. demergit cd. Vaticani duo.
demergit Cab. demergat B. 13. demergit cd. Vaticani duo. dimergit Cab. de-
mergit B. 14. profunda cd.*

primordio egit in patris nomine. Lego et Nathan prophetam .
 II Sam. XII, 13. scienti David delictum suum in Uriam dixisse, Et dominus cui
 duxit delictum tuum et non morieris; proinde et Achab r
 I Reg. XXI, 29. maritum Iezabel, reum ¹⁵idololatriae et sanguinis Nabuthae, v
 I Sam. XIV, 43 sqq. meruisse paenitentiae nomine; Ionathan, filium Saulis, res
 ieiunii^a culpam deprecatione delesse. Quid de ipso populo re
 totiens delictorum indulgentia restituto? ab eo scilicet deo qui
 Ezech. XXXIII, 11. vult misericordiam quam sacrificium, et ¹⁶peccatoris paenite
 quam mortem. Prius est igitur neges creatorem indulsisse aliqui
 delicta, consequens ¹⁷est ut ostendas nec in Christum suum
 quid eum praedicasse; et ita probabis novam istam Christi
 scilicet benignitatem, si probaveris nec parem creatori nec pa
 catam a creatore. Sed et peccata dimittere an eius possit esse
 negetur tenere, et an eius sit absolvere cuius non sit etiam
 nare, et an congruat eum ignoscere in quem nihil sit admi
 alibi iam congressi ¹⁸maluimus admonere quam retractare^b. D
 hominis duplex est nostra praescriptio, neque mentiri posse
 stum, ut se filium hominis pronuntiaret, si non vere erat, I
 filium hominis constitui, qui non sit natus ex homine, vel
 vel matre, atque ita discutiendum cuius hominis filius accipi de
 patris an matris. Si ex deo patre est, utique non ¹⁹est ex ho
 si non ²⁰et ex homine, superest ut ex homine sit matre;
 homine, iam apparet quia ex virgine. Cui ²¹enim homo pater
 datur, nec vir matri eius deputabitur: porro, cui vir non de
 bitur, virgo est. Ceterum duo iam patres habebuntur, de
 homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum, ut virgo
 sit, et habendo virum duos patres faciet, deum et hominem
 qui et dei et hominis esset filius. Talem, si forte^c, Castor
 Herculi nativitatem tradunt fabulae. Si haec ita distinguuntur
 est si ex matre filius est hominis quia ex patre non est, ex I
 Ias. VII, 14. autem virgine quia non ex patre homine, hic erit Christus I
 quem concepturam virginem praedicat. Qua igitur ratione ad
 filium hominis, Marcion, circumspicere non possum. Si patri
 minis, negas dei filium; si et dei, Herculem de fabula facis

15. idololatriae B., pro more. 16. peccatorum B. 17. est om. d. 18.
 mus C. 19. est om. d. 20. et om. B. 21. enim homo pater Babcd.
 pater C.

Cap. X. a. resignati ieiunii] Id est vio
 lati. Cf. adn. ad De Virg. Veland. cap. 11.

b. alibi iam congressi maluimus ad
 monere quam retractare.] Supra lib. I,
 cap. 26 sqq.

c. si [forte] Cf. adnot. ad De I
 cap. 5. Sic paulo infra iterum „
 num communio simplex, si forte,
 potest“ sqq.

stam; si matris tantum hominis, meum concedis; si neque ²² patris hominis, ergo nullius hominis est filius, et necesse est mendacium admisit, qui se quod non erat dixit. Unum potest angustiis tuis subvenire, si audeas aut deum tuum patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de ²³ Aeone fecit Valentinus^a, aut virginem hominem negare, quod ²⁴ nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc, si ipso titulo filii hominis censetur Christus apud Danielelem? Nonne ²⁵ sufficit ad probationem prophetici Christi? Cum enim id se appellat quod in Christum praedicabatur creatoris, sine dubio ipsum se praestat intellegi in quem praedicabatur. Nominum communio ²⁶ simplex, si forte, videri potest, et tamen nec Christum nec Iesum vocari debuisse defendimus^e diversitatis condicionem tenentes. Appellatio autem, quod est filius hominis, in quantum ²⁷ ex accidenti obvenit, in tantum difficile est ut et ipsa concurrat super nominis communionem. Ex ²⁸ accidenti enim proprio est, maxime cum causa non convenit eadem per quam deveniat in communionem. Atque adeo si et Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc et ipse caperet appellationis communionem, et essent duo filii hominis, sicut ²⁹ et duo Christi et duo Iesus. Ergo cum appellatio propria est eius in quo habet causam, si ³⁰ et alii ³¹ vindicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam sit communio nominis quoque in eo cui vindicatur sine causa communio appellationis, et sequitur ut unus idemque credatur qui et nominis et appellationis capaciore invenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens causa. Nec ³² alius erit capaciore utriusque quam qui prior, et nomen sortitus est Christi et appellationem filii hominis, Iesus scilicet creatoris. ³³ Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tan- ³⁴ quam filius hominis. Idem ³⁵ ipsi Danieli revelatus directo filius ³⁶ hominis veniens cum caeli nubibus iudex, sicut et scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse ³⁷ de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cum Iudaei solummodo hominem eius adorantes, necdum et deum certi, qua dei quoque filium, merito

Dan. III, 26.

Dan. VII, 13.

²² matris Fr. Junius. ²³ eo nec fecit BC. ²⁴ nec BCabc. ne d., ex emendat. Letini. ²⁵ sufficit cd. ²⁶ duplex Fr. Junius. ²⁷ ex accidenti obvenit abcd. Corziensis. ex accidentia invenit BC. ²⁸ accidentia B. ²⁹ et om. B. ³⁰ et om. d. ³¹ vindicetur cd. Vaticani, ubique. vendicetur BCab., pro more. ³² aliqua B. ³³ Haec erit B. ³⁴ ipsi Danieli abcd. ipse Daniel BC. ³⁵ demonstratione prophetica B.

^a quod de Aeone fecit Valentinus] vocari debuisse defendimus] Supra lib. III, cap. 15 et 16.

^e et tamen nec Christum nec Iesum

retractarent non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum cur non secundum intentionem eorum de homine eis ³⁶ respondere habere eum potestatem dimittendi delicta, quando et filium hominis nominans hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellacione filii hominis ex instrumento Danielis repercutere, ut ostenderet ³⁷ deum et hominem qui delicta dimitteret; illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam utique et dimittendi delicta (qui enim iudicat, et absolvit), ut scandalo isto discusso per scripturae recordationem facilius eum agnoscerent ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quam in isto loco primum in quo primum peccata dimisit, et est in quo primum iudicavit, dum absolvit. Ad ³⁸ haec quodcumque diversa pars fuerit argumentata quale sit ³⁹ dispice. Nam in illis necesse est amentiam tendat, ut et filium hominis defendat, et mendacem eum faciat, et ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quodsi et auctoritas divina et rerum naturae communis sapientia non admittunt ⁴⁰ insaniam haereticam, occasio est et hic interpellandi quam brevissime de substantia corporis adversus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, ut filius hominis, corpus ex corpore est. Plane facilius invenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quam corpus, ut Christum Marcionis. Atque adeo inspice cor Pontificis aut cerebrum.

Cap. XI.
Luc. V.
27—39.
Math.
XVI, 17.

Publicanum adlectum a domino in argumentum deducit, quod ab adversario legis adlectum, extraneum legis et Iudaismi profanum. Excidit ei vel de Petro^a, legis homine; et tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis praestitae a patre. Nusquam legerat lumen et spem et expectationem nationum praedicari Christum. ² Atqui probavit potius Iudaeos, dicendo morum cum sanis non esse necessarium, sed male habentibus. Si cum male valentes voluit intellegi ethnicos et publicanos, quos adlegatos sanos Iudaeos confirmabat, quibus medicum necessarium negavit. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi malam valetudinem remediandam, in qua qui agebant, bene vale-

Luc. V, 31.

36. respondebit d. 37. deum et hominem d., ex emendat. Fulvii Ursini. eum hominem abe. Gorziensis. et hominem C. esse hominem B. 38. hoc B. dispice d. inspicere reliqui. 40. insaniam d., ex emendat. Latini. in insaniam reliqui.

Cap. XI. 1. spectationem BCa. 2. at quando B.

Cap. XI. a. Excidit ei vel de Petro] Oblitus est vel Petri exempli.

tempori suo eam destinans^d, ¹⁴reiecturus alioquin eam et surus aemulos eius, si non ipsius fuisset ¹⁵iam quae erat.

vs. XIX, 6 sq. meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo psalmus tanquam sponsus egrediens de thalamo suo: a summo caeli factio eius et deversio eius ad summum usque eius. Qui
 vs. LXI, 10. per Esaiam gaudens ad patrem, Exultet, inquit, anima meo, induit enim me indumentum salutaris, et tunicam iatis velut sponso, circumposuit mihi mitram ¹⁶velut sponsa
 vs. XLIX, 18. se ¹⁹enim et ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsam ²⁰circumpones tibi omnes eos, velut ornamentum ²¹sponsae. sponsam Christus sibi ²²etiam per Salomonem ex vocatione accessit. ²³Siquidem legisti, Veni sponsa de Libano, eleganti utique montis mentione iniecta, qui ²⁴turris vocabulo est Graecos; de ²⁵idololatria enim sibi sponsabat ecclesiam. nunc dementissimum, Marcion. Ecce legem tui quoque pugnas. Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, non ²⁶tingit nisi caelibem aut spadonem, ²⁷morti aut repudio b servat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius huius est qui masculum et feminam coniunxit, non qui se
 Luc. VII, 36 sqq. Errasti in illa etiam domini pronuntiatione qua videtur nova tera discernere. Inflatus es utribus veteribus et ²⁸excerebrato novo vino, atque ita veteri, id est priori evangelio, pannu reticae novitatis assuisti. In quo alter creator, velim discere
 Ier. IV, 4. per Hieremiam praecepit, Novate vobis novamen novum, et
 vs. XLIII, 19. veteribus avertit? cum per Esaiam edicit, Vetera transierunt ecce nova quae ego facio, nonne ad nova convertit? Olin statuimus destinationem pristinorum^e a creatore potius repro

14. reiecturus alioquin eam et defensurus *abcd.* reiecturos alioquin eam defensuros *BC.* Delet haec verba Latinius, nescio an ex auctoritate sui codicis.
 15. iam quae erat. Teneo *d.*, Latinius ex Vaticano. lamque teneo *abc.* Latine, teneo *BC.*
 16. prospectio eius et diversio *B.* 17. et *B.* 18. sponsam ornavit me ornatu. In *se c.* 19. enim et *Bcd. Vaticani duo.* 20. circumponens *ab.* 21. sponsa *c.*, ex altero Vaticano. 22. etiam 23. Si quid est *B.* Siquit est *C.* 24. turris (turris *BC.*) *BC. Vaticani duo reliqui.* 25. idolatria *B.*, pro more. 26. tingit *cd.* 27. mortis autem exacerbatur *B.* 29. et *om. d.*

d. ut tempori suo eam destinans] Tempori suo destinabat Ioannis disciplinam dum tempori Ioannis eam praestabat.
e. morti aut repudio baptisma servat.] Id est baptismum differt quam potest maxime, donec certissima documenta sint atque argumenta quibus confirmetur eos ad feminam minime venturos. V. lib. I, cap. 29. (Fr. Iunius.)

f. Olim] Vulgo. Sic Apologus „Plane olim, id est semper, ve est.“ De Cultu Fem. I, 6 „liber Agobardi] hunc mulierum aedificare noverunt“ cett.

g. hanc statuimus destinationem pristinorum] Destinatio pristinorum iam transacta censeretur, ut in sura.

a Christo exhiberi, sub unius ³⁰ et eiusdem dei auctoritate, cuius sint et vetera et nova. Nam et vinum novum ³¹ is non committit in veteres utres qui et veteres utres ³² non habuerit, et novum additamentum nemo incit veteri vestimento nisi cui non defuerit et vetus vestimentum. Ille non facit ³³ quid, si faciendum non est, qui habeat unde faciat, si faciendum esset. Itaque si in hoc dirigebat similitudinem, ut ostenderet se evangelii novitatem separare a legis vetustate, suam demonstrabat et illam a qua separabat alienorum ³⁴ separatione non fuisse ³⁵ notandam, quia nemo alienis sua adiungit, ut ab alienis separare possit. Separatio per coniunctionem capit^h, de qua fit. ³⁶ Ita quae separabat, et in uno ostendebat habere, sicut et fuissent, si non separaret. Et tamen ³⁷ sic concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinemⁱ, per profectum, sicut fructus separatur a semine, cum sit fructus ex semine: sic ³⁸ et evangelium separatur a lege, dum provehitur ex lege, aliud ab illa, sed non alienum, diversum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo nova. Cum similitudines obicit, cum quaestiones refutat, de septuagesimo ³⁹ septimo venit psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meum, id est similitudinem; eloquar problemata, id est edisseram quaestiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, utique de proprietate loquelae probares.

Ps. LXXVII, 2.

De sabbato quoque illud praemitto, ¹ nec hanc quaestionem consistere ² potuisse, si non ³ dominum sabbati circumferret Christus. Cap. XII.
Luc. VI,
1-11.

Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruere deberet. Porro destruere deberet, si alterius dei esset, nec quisquam miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi deum creatorem circumferre et sabbatum eius impugnare. Et ut prima quaeque decidamus, ne eadem ubique movemus ad omnem argumentationem adversarii ex aliqua nova Christi institutione nitentem, haec iam definitio stabit, ideo de novitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de ⁴ novitate divinitatis nihil erat usque adhuc editum, sicuti nec disceptatum, nec posse retorqueri ex ipsa novitate institutionis cuiusque satis aliam a Christo demonstratam divinitatem, quando et ipsam novitatem

2. a. ed. Vaticanus alter. dei et reliqui. 31. id BC. 32. non om. BCa. 33.

quod B. 34. separatione d. separationem reliqui. 35. notanda B. 36. Ita

quae separabat d., Fulv. Ursinus. itaque separabit B. Itaque separabat (separa-

ti) Cab. 37. si BCabc. 38. et om. B. 39. septimo om. Cab.

Cap. XII. 1. ne Bd. 2. potuisses BCa. 3. dominum ed. Vaticanorum alter.

1. reliqui. 4. nativitate B.

capit] Fieri potest, ἐπιδέχεται. V.

L. ad Apolog. cap. 17.

i. amplitudinem] Hoc est amplificatio-

nem.

pronuntiatam a creatore constiterit in Christo non esse. Et oportuerit utique prius alium deum exponi, postea eius induci, quia deus auctoritatem praestet disciplinae disciplina; nisi si et Marcion plane tam perversas non strum litteras didicit, sed per litteras magistrum. Cete bato ita dirigo. Si sabbatum Christus intervertit, secundum fecit creatoris; siquidem in obsidione civitatis ⁵F circumlata per muros arca testamenti ⁶octo diebus, etiam ex praecepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut hoc et de Christo existimant, ignorantes neque Christum destruxisse neque creatorem, ut mox docebimus. Et Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, ut et hostium renuntiaretur; etiam si odio insecutus est sollemne Iudaeorum diem, ut Christus non Iudaeorum, de odio quod habiti professus creatorem^a, ut Christus ipsius, sequebatur mantem ore Esaiiae, Neomenias et sabbata vestra odit: Ies. I, 14. Sed et haec ⁷quoquo modo dicta sint, scimus adhiberi in hac specie etiam abruptam defensionem adversus abbreviationem. Nunc et ⁸ad ipsam materiam disceptabo, id est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant die die spicas decerptas manibus ⁹effligerant^b, cibum operati perant. Excusat illos Christus et reus est sabbati laesi pharisaei, Marcion captat status controversiae (¹⁰ut aliquando mei domini veritate^c), ¹²scripti et voluntatis^d. De enim ¹³sumitur creatoris et de Christi voluntate color^e,

Luc. VI, 1-4.
1 Sam.
XXI, 2 sq.

5. Hierichontis *Cab. iericonensis B.* 6. septem *cd.* 7. quoque *B. omissum in edd. Semleri et Leopoldi.* 9. effligerant *c.* 10. quasi ut *Vaticanus. Probavit Fr. Junius.* 11. ludam *ego. cludam cd. Vaticanum dam reliqui.* 12. scripti voluntate *B.* 13. sumantur *B.* 14. quia

Cap. XII. a. professus creatorem] Rescribi facile posset „professum creatorem.“ Sed non opus erat. Sed etiam de distinctione laborant haec verba, vel apud Rigaltium, qui distinxit „docebimus. Et tamen — — renuntiaretur, etiam si — — non Iudaeorum. De odio quoque“ cett.

b. manibus effligerant] Nihili est *effrizerant*, quod Pamelius ex sua coniectura posuit. Vet. Gloss. Erfurt., a me editum, p. 328: „*Effigit*, allidit.“ Allidendo autem et fricando solvantur grana.

c. ut aliquid ludam cum domini mei veritate] Reposui *ludam* pro *cludam* vel *eludam*; quarum scripturarum altera quidem *cludam* quid sibi hic vellet apud tutores eius, Pamelium et Rigaltium, ne coniectando quidem assequi potui.

Fr. Junius *cludam* tuetur repretatus: Quia ad res se creditur quasi pueriliter, *περί*, dicens „ut aliquid elliceat mihi in hunc modum techuas Pontici, et suffragate. Sic postea *colorem quaxōs*.

d. Marcion captat status scripti et voluntatis.] *Ἰσχυρὰ διαβολῆς.* (Rigalt.) Cavillatio forensis rabula. *Status* re quaestio quae ex prima confessione nascitur. V. Cic. Part. cap. 29. Quintil. Inst. III, 6. Dicitur etiam *color* ipsum Tertullianum De Praeceptis. cap. 16., ubi cf. ad e. color] *Color* quid sit

exemplo David introgressi sabbatis templum et operati cibum au-
 denter fractis panibus propositionis. Meminerat enim et ille hoc
 privilegium donatum sabbato a primordio quo dies ipse compertus
 est, veniam ieiunii dico. Cum enim prohibuisset creator in biduum
 legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati sequentis
 ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod
 et causam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita volunt
 dici, destructione; bene quod et affectum creatoris expressit in
 sabbato non ieiunandi honore. Denique tunc deinum sabbatum
 destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare
 monuisset adversus statum scripti et voluntatis creatoris. Sed quon-
 iam discipulos non constanter tuebatur^f, sed excusat, quoniam hu-
 manam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potio-
 rem honorem sabbati servat non contristandi quam vacandi, quoniam
 David comitesque eius cum discipulis suis aequali in culpa et in-
 culpa, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniam de exem-
 plo eius et ipse tam bonus est, ideo alienus est a creatore?
 Unde observant pharisaei si medicinas sabbatis ageret, ut accu-
 sarent eum, certe qua sabbati destructorem, non qua novi dei pro-
 motorem; fortasse enim hunc solum articulum ubique ingeram,
 solum Christum nusquam praedicatum. In totum autem errabant
 pharisaei circa sabbati legem, non animadvertentes condicionaliter
 non indicentem ferias operum, sub certa specie eorum. Nam cum
 in die sabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea, dicendo
 de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel ne-
 cessitate suo exequitur, non de divino. Opus autem salutis et inco-
 munitatis non est hominis, sed dei proprium. Sicut et rursus in
 psalmo, Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni
 creaturae, id est in causa animae liberandae: quia opus dei etiam
 pro hominem fieri potest in salutem animae, a deo tamen, quod
 factum fuerat et Christus homo, quia et deus. In hunc ergo sen-
 tentiam legis inducere volens illos per manus arefactae restitutionem
 interrogat, Licetne sabbatis benefacere, an non? animam liberare,

Luc. VI, 7.

Exod.
XX, 10.Exod.
XII, 16.

Luc. VI, 9.

16. sabbato d. sabbati reliqui. 17. vocandi BC. 18. et om. d.
 19. sabbati BC. 20. sabbati B. 21. non quod B. 22. et B., pro more. 23.
 24. h.

25. h. Est enim, ut Forcellinii ver-
 26. h. pars controversiae seu potius
 27. h. controversiarum quoddam genus, in quo
 28. h. non accusationis aut defensionis
 29. h. causa est, ut factum minus proba-
 30. h. biliter inventis tegatur et

coloretur. V. Fabri annot. ad Senecae
 Controv. I, 1.

[constanter tuebatur] Malim tutatur,
 quo enallagen hic duriozem tollam. Con-
 stanter ex usu Tertulliano positum signi-
 ficat aperte, directo, fortiter atque in-
 trepide. Cf. adnot. ad De Bapt. cap. 17.

an perdere? ut id operis ²⁴permittens quod pro anima factum esset admoneret eoque quae ²⁵opera sabbati lex prohiberet, hunc scilicet, et quae praeciperet, divina scilicet, quae fierent anni ²⁶Luc. VI, 5. ²⁶omni. Dominus sabbati dictus, quia sabbatum ut rem suam tribuatur. Quod etiam si destruxisset, merito, quia dominus magis qui instituit. Sed non omnino destruxit quia dominus, ut hinc apparere possit ne tum quidem in arcae circumlacione apud ²⁷Jerichuntem sabbatum a creatore destructum. Nam et illud opus erat quod ipse praeceperat, et quod propter animas dispositum hominum suorum in discrimine belli constitutas. Sed etsi ²⁸Isa. I, 14. alicubi sabbatorum professus est, Vestra sabbata dicendo, hominibus ea deputans, non sua, quae sine dei timore celebrat populus plebs delictis, labiis deum diligens, non corde, suis sabbatis, id ²⁹Isa. XXIX, 13. quaecunque disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quae ³⁰Isa. LVIII, 13. eundem postea ³⁰propheten ³⁰vera et delicata et non profana pronuntiat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, et legem tenuit et supra in causa discipulorum pro anima operatur (esurientibus enim solatium cibi indulsit), et nunc manum arri ³¹Math. V, 17. curans, factis ubique ingerens, Non veni dissolvere legem, sed adimplere, ³⁰si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimplevit et et hic legem, dum condicionem interpretatur eius, operum differentiam illuminat, dum facit quae lex de sabbati feriis excipit, et ipsum sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum benedictione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet divina praesidia ministrabat, quod adversarius aliis diebus praestitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo ³²II Reg. IV, 23. et Helisaeus ³¹prophetes ³²Sunamitidis filium mortuum restituit vitam, vides pharisaeae, tuque Marcion, olim creatoris esse sabbatum benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum in ³³Isa. XXXV, 3. praedicatione quoque creatoris. Nam et hic specialis medicinae prophetiam repraesentat. Invalescunt manus dissolutae, sicut genua dissoluta in paralytico.

24. permittens B., Fulv. Ursinus. promittens reliqui. 25. in opera B. 26. d., Latinius. omnia BCabc. 27. Hierichontem Cab. ierichonthem B. 28. phetem BC. 29. vera et delicata cd. vera et dilecta ab. rennerat delicta tenuerat delicta C. 30. si BCabc. nec d., ex coniectura Fulvii Ursini. 31. praetiae C. 32. sunamitis B.

g. si Marcion hac voce os ei obstruxit.] Hoc est si Marcion ei hac voce os obstruxisse sese putavit. Correxerant Fulv. Ursinus et Nic. Rigaltius „nec Marcion“ cell., verborum sententiam parum assecuti.

h. statum fecit quae] Dantior est pronomini. demonstrativi, nec in inusitata in his scriptis. V. adnot. ad cap. 39.

Certe evangelizat Sion et Hierusalem pacem et bona omnia, Cap. XIII.
 certe ascendit in montem et illic pernoctat in oratione et utique Luc. VI, 12.
 auditur a patre. Evolve igitur prophetas, et ordinem totum reco-
 gnosce. In montem ¹excelsum, inquit Esaias, ascende, qui evan- Ios. XL, 9.
 gelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui evangelizas Hie-
 rusalem. Adhuc in vigore ²obstupescabant in doctrina eius; erat
 enim docens tanquam virtutem habens. Et rursus: Propterea co- Ios. LII, 6.
 noscet populus nomen meum in illa die. Quod nomen, nisi Christi?
 Quod ego sum ipse qui ³loquor. Tunc enim ipse erat qui in pro-
 phetis loquebatur, sermo, filius creatoris. Adsum, dum ⁴hora est, Ios. LII, 7.
 in montibus, ut evangelizans auditionem pacis, ⁵ut evangelizans
 bona. Item Naum ex duodecim, ⁶Quoniam ecce veloces pedes in Nahum II, 1.
 monte evangelizantis pacem. De voce autem nocturnae orationis
 ad patrem manifeste psalmus: Deus meus, clamabo per diem, et Ps. XXII, 3.
 nocturnis, et nocte, et non in vanitatem mihi. Et alibi de loco et
 voce eadem psalmus: Voce mea ad dominum exclamavi, et exaudivit Ps. III, 5.
 me de monte sancto suo. Habes nominis repraesentationem, habes
⁷locum evangelizantis, habes locum montis, et tempus noctis, et
⁸locum vocis, et auditum ⁹patris, habes Christum prophetarum. Cur Luc. VI, 13-19.
 duodecim apostolos elegit, et non alium quemlibet numerum?
 Et ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum
 verbis prophetarum, sed et argumentis rerum praedicatum. Huius
 numeri figuras apud creatorem deprehendo duodecim fontes Num. XXXIII, 9.
 gemmas, et duodecim gemmas in tunica sacerdotali ⁹Aaronis, et duo- Exod. XXVIII, 9sqq.
 decim lapides ab Iesu de Iordane electos et in arcam testamenti Ios. IV, 5sqq.
 constitutos. Totidem enim apostoli portendebantur, proinde ut fontes
 rigantes rigaturi aridum retro et desertum a notitia orbem natio-
 nis (sicut et per Esaiam: Ponam ¹⁰in terra inaquosa flumina), Ios. XLII, 20.
 proinde ut gemmae ¹⁰illuminaturi sacram ecclesiae vestem, quam
 Christus pontifex patris, proinde ut et lapides solidi fide,
 de lavacro Iordanis Iesus verus elegit et in sacrarium testa-
 menti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit Christo
 Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri quod
 potest videri non simpliciter factum a meo. Eius erit res apud Luc. VI, 14.
 Marcionem invenitur rei praeparatura. Mutat et Petro nomen de Simone,
 et creator Abrahamae et Sarae et Auseae nomina reformavit, hunc
 vocando Iesum, illis syllabas adiciendo. Sed et cur Petrum? Si

Cap. XIII. 1. inquit excelsum BCa. 2. obstupebant B. 3. loquebar cd. 4. hora B. 5. ut om. cd. 6. quam B. 7. actum d., Latinius. factum Petr. 8. patris BCab. 9. Aaraonis Bcd. Vaticani. Aaraon reliqui. 9b. intra inaquosa BC. 10. illuminaturae BC.

ob vigorem fidei, multae materiae solidaeque nomen de suo modarent. An quia et petra et lapis Christus? Siquidem
 I Petr. II, 8. Rom. IX, 33. Ies. VIII, 14. mus positum eum in lapidem offendiculi et in petram s
 Omitto cetera. Itaque affectavit carissimo discipulorum de
 Luc. VI, 17. suis. Conveniunt a Tyro et ex aliis regionibus multitudo
 Ps. LXXXVII, 4. transmarina. ¹²Hoc spectabat psalmus: Et ecce allophyli et
 et populus Aethiopum, isti fuerunt illic. Mater Sion dicet ho
 homo factus est in illa (quoniam deus homo natus est), et ¹³ae
 cam voluntate patris, ut scias ad eum tunc gentiles con
 quia deus homo natus erat ¹⁴aedificaturus ecclesiam ex ve
 Ios. XLIX, 12. 18. 21. patris, ¹⁵ex allophyliis quoque. Sic et Esaias: Ecce isti ¹⁶
 de longinquo, isti autem ¹⁷veniunt ab aquilone et mari, alii
 de terra Persarum. De quibus et rursus: Attolle per cui
 oculos tuos, et vide, omnes congregati sunt. De quibus et
¹⁸Vides ignotos et extraneos, et dices cordi tuo, Quis istos
 mihi? porro hos quis mihi educavit? at hi mihi ubi fuerun
 erit Christus non prophetarum? et quis erit Christus Marcioni
 Si perversitas placet, qui non fuerit prophetarum.

Cap. XIV. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas pro
 tem doctrinae suae inducit ad edictum, ut ita dixerim, ¹
 Luc. VI, 20. Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in
 est), quoniam illorum est regnum ¹dei. Iam hoc ipsum, quo
 nedictionibus coepit, creatoris est, qui universa, prout edidit
 Ps. XLV, 2. alia voce quam ²benedictionis dedicavit. ³Eructavit ⁴enim,
 cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimum,
 dictionis scilicet, qui et novi quoque testamenti initiator agn
 de ⁵veteri exemplo. Quid ergo ⁶mirum est, si et ab aff
 creatoris ingressus est, per huiusmodi dictionem semper me
 et pauperes et humiles ac viduas et pupillos usque diligentis
 solantis, asserentis, vindicantis? ut hanc Christi quasi p
 benignitatem rivulum credas de fontibus salvatoris. Revert

11. proprius c., ex altero Vaticano, Fr. Junius. 12. Hos Petr. Giacomoni
 aedificavit Bcd. Vaticanus uterque. aedificabit reliqui. 14. et aedificat
 15. et ex B. 16. venient c. 17. venient c. 18. videns Latinus.

Cap. XIV. 1. dei BCab. coelorum cd. 2. benedictionibus d. ben
 BC. 3. eructavit B. 4. enim inquit cd., ex altero Vaticano. inquit reli
 veteris Fr. Junius. 6. mirum est cd. Vaticanus alter. mirum reliqui.

Cap. XIII. a. porro] Id est at, atenim.
 V. adnot. ad De Corona cap. 7.

Cap. XIV. a. inducit ad edictum]
 Ordinarias sententias dicit proprias, ab
 ore eius audiri solitas, et ex instituto
 ipsius profectas quibus doctrinam strae-

ret et tanquam in edicti sui
 formam redigeret, qualis magistra
 ponere solebant. V. in universu
 mern Geschichte des Röm. Rechts
 p. 118 sqq.

n nescio in tanta frequentia eiusmodi vocum, tanquam in
 vel in prato vel in nemore pomorum. Passim prout incidit
 stenda est. Inclamat psalmus: Iudicate pupillo et mendico, et
 em et pauperem iuste tractate, liberate pauperem, et mendi-
 le manu ⁷peccatoris eruite. Item psalmus septuagesimus pri-
 Iustitia iudicabit mendicos populi et faciet salvos filios pau-
 1. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes servient ei.
 autem uni genti Iudaicae praefuit, ne ⁸qui in David putet
 a, quia et ille susceperat humiles et necessitatibus laborantes.
⁹liberaverit, inquit, a dynasta mendicum, parcet mendico ¹⁰et
 ri, et animas pauperum salvas faciet, ex usura et iniustitia
 et eorum animas, et honoratum nomen eorum ¹¹in conspectu
 c. Item: Avertantur peccatores in inferos, omnes nationes,
 dei obliviscuntur, quoniam non in finem oblivioni habebitur
 icus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis
 deus noster, qui habitat in excelsis, et humilia prospectat in
 et in terra, qui suscitāt mendicum de terra, et de stercore
 t pauperem, uti sedere eum faciat cum principibus populi,
 e in regno suo. Sic et retro in Basiliis Anna, mater ^{11b}Sa-
 s, spiritu gloriam deo reddens, Qui, inquit, excitat pauperem
 rra et mendicum, uti sedere eum faciat cum dynastis ¹²populi,
 e in regno suo, et in thronis gloriae, utique ¹³regalibus. Per
 m vero quomodo invehitur in vexatores egenorum: Vos autem,
 id incenditis vineam meam, et ¹⁴rapina mendici in domibus
 is? Cur vos laeditis populum meum, et faciem mendicorum
 aditis? Et rursus: Vae qui scribunt nequitiam, scribentes
 scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum et diripientes
 sta pauperum populi mei. Quae iudicia pupillis quoque et
 s exigit, ut et ipsis egenis ¹⁵solatii. Iudicate pupillo, et iuste
 de viduam, et venite, conciliemur, dicit dominus. Cui tantus
 tus in omnem condicionem humilitatis creatoris est, eius erit
 ynam quod a Christo repromittitur, ad cuius affectum iam du-
 pertinent ¹⁶ii quibus repromittitur. Nam et si putas creatoris
 em terrenas promissiones fuisse, Christi vero caelestes, bene
 l caelum nullius alterius usque adhuc dei apparet nisi cuius et
 t, bene quod creator vel minora promisit, ut facilius illi et de
 nibus credam quam qui nunquam de minoribus prius fidem

notarum B. 8. qui BC. quis reliqui. 9. liberaverat B. liberavit c., ex
 Felice. 10. et om. B. 11. in conspecta (conspectum B.) ipsius BCabd.
 B ipse c. 11b. Samuhelis C. 12. populi, utique in regno suo, et cd., ex
 morum altero. populi et BCab. 13. regalibus benedictionibus. Per B. 14.
 om BC. 15. solatia Petr. Ciacconius. Probat Fr. Junius. 16. hii Ca.

Luc. VI, 21. liberalitatis suae struxit. Beati esurientes, ¹⁷ quoniam ip
buntur. Possem hunc titulum in superiorem transmisiss
non alii ¹⁸ sunt esurientes quam pauperes et mendici, si n
promissionem creator specialiter in evangelii scilicet sui
ctionem destinasset; siquidem per Esaiam de eis quos
Ios. V, 26. esset a summo terrae, ¹⁹ utique nationes, Ecce, inquit,
²⁰ leviter advenient, velociter, ²¹ qua properantes sub finib
rum, leviter, ²² quia sine oneribus pristinae legis. Non
neque sitient. Ergo saturabuntur, quod utique nisi esuri
Ios. LXV, 13. sitientibus non promittitur. Et rursus, Ecce, inquit, qu
mihi, saturabuntur, vos autem esurietis: ecce, qui serv
bibent, vos autem sitietis. Videbimus et contraria ista, i
praeministrentur. Interim quod esurientibus saturitatem re
Luc. VI, 21. ²³ dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt. Dec
Ios. LXV, 13 sq. tentiam Esaias: Ecce, qui serviunt mihi, ²⁴ exultabunt in ioc
vos autem confundemini: ecce qui serviunt mihi, ²⁵ oble
vos autem clamabitis prae dolore cordis. Et haec contr
Christum recognosce. Certe oblectatio et exultatio in i
illis promittitur qui in diversa condicione sunt, maestis e
et anxii. Scilicet etiam psalmus ²⁶ cxxv., Qui seminant, i
Ps. CXXVI, 5. lacrimis, ²⁷ in exultatione metent. Porro tam exultantibus
ditatem capientibus risus accedit quam maerentibus et

17. quoniam ipsi saturabuntur *cd.*, ex uno Vaticano. quoniam (qui B.) S
reliqui. 18. sint B. 19. utique nationes *abcd.* Gorziensis. nationes i
et leviter *cd.* 21. qua *cd.*, ex altero Vaticano. quia reliqui. 22.
altero Vaticano. quia reliqui. 23. dei om. B. 24. exultabunt in iocu
Vaticanorum *uterque.* oblectabuntur *BCa.* 25. oblectabuntur *cd.*
uterque. exultabunt in iocunditate *Cab.* oblectabuntur exultabunt in ioc
26. XXV. *cd.* XXVII. *Cub.* centesimus vicesimus septimus B. 27.
Vaticanus unus.

b. Possem — transmisisse] Tertul
lianei stili est praeteriti infinitivum pone
nere pro praesentis, cuius usus iam ali
quot exempla indicavi ad Scorp. cap. 6.,
quibus adde De Spectac. cap. 10 „Immo,
quod ad artes pertinet, alius *praescrip*
psisse debemus daemones ab initio“ *cett.*
Adv. Marc. II, 29 „compendio interim
possum antitheses *retudisse.*“ Ibidem
III, 4 „Alterum vero iam dudum debuerat
traduzisse.“ Ibid. cap. 9 „aeque potuit
ex quacunque materia angelis quoque
adstruzisse carnem“, et paulo post
„brevem carnis comteatum non debu
erunt nascendo *sumpsisse.*“ Ibid. cap. 2
„Proiude enim *praecessisse* debuerat“
cett. Ibid. IV, 1. „Prior itaque debueras
alium deum luminis, alium tenebrarum
determinasse, ut ita posses alium legis,

alium evangelii *adseverasse.*“
„quod apostolos *praemisissu*
set.“ Ibid. cap. 9 „potuit e
cepisse quod sciebat ultro sa
paulo post „potuit etiam ill
sisse sententiam“, et deinde
tibi fait de evangelio *erasianu*
vum est?“ cap. 14 „non pot
minis odium — personam i
tecessisse.“ Ibid. cap. 16 „
per talionem voluerat *impe*
paulo post „quam mihi *per*
buerat.“ Ibid. cap. 18 „que
dicatis operationibus *ignovi*
rant.“ Ibid. cap. 20 „pro
inrupisse non debuit.“ Ibi
„noster hoc debuit *pronuntia*
cap. 23 „Hoc et ille noluer
cett. Haec interim sufficient

us. Ita creator materias risus et fletus praedicans risuros plures prior dixit. Igitur ²⁸ qui a consolatione pauperum et humilium et esurientium et flentium exorsus est, statim se illum repraesentare gestivit quem demonstraverat per Esaiam: Spiritus domini ^{Ios. LXI, 1. 3.} in me, propter quod ²⁹ unxit me ad evangelizandum pauperibus. ^{Luc. VI, 20. 21.} Misit me mendici, quoniam illorum est regnum caelorum; misit me et obtritos corde: Beati, qui esuriunt, quoniam ³⁰ saturabuntur; et areolantes: Beati, qui plorant, quoniam ridebunt; dare illis Sionis gloriam ³¹ et pro cinere unguenti iocunditatem et habitum pro spiritu taedii. Haec si statim admissus Christum administravit, aut ipse est qui se ad haec venturum praedicavit ut si nondum venit qui praedicavit, ridicule, sed necessarie forte mandaverit Christo Marcionis, Beati eritis, cum ^{Luc. VI, 22.} deo habebunt homines et exprobrabunt, et eicient nomen vestrum, velut ³² malum propter filium hominis. Hac pronuntiatione dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per me? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, et nullificatione ^{Ios. LI, 7.} nomen vestrum ne minuamini. Quae ignominia, quae nullificatio? Quae erat propter filium hominis. Quem istum? Qui est secundum creatorem. Unde probabimus? Excidio in ipsum quoque factum; sicut per Esaiam ad auctores ³³ odii Iudaeos: Propter ^{Ios. I, II, 5. Rom. II, 24.} blasphematur nomen meum in nationibus; et alibi: ³⁴ Sanctite qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur a hominibus, famulis et magistratibus. Si enim odium in illum filium meum praedicabatur qui secundum creatorem est, evangelium autem nomen Christianorum, utique a Christo deductum, odio future contestatur propter filium hominis, quod est Christus, eum in hominis in causa odii constituit ³⁵ qui erat secundum creatorem, in quem odium praedicabatur. Et utique si nondum venisset, potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis vestri misisse. Nam et ³⁶ sancitur penes nos, et animam suam circumscribit, propter nos eam ponens, et aspernamento habetur a hominibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter nomen et nomen nostrum recusatur.

²⁸ pi (in adnot. a. quis) a consolatione *abcd.*, ex *Gorsiensis*. qua consolatione *C.* consolatione *B.* 29. misit *B.* 30. ipsi saturabuntur *B.* 31. et *om. c.* 32. *om. d. Vaticanus alter.* 33. odii Iudaeos *cd.*, ex altero *Vaticano*. Iudaeos *ii.* 34. sanctificate *codex Vaticanus apud Pamelium et Latinium.* sanctite *B.* *ponat secundum a., in margine.* 36. sancitur *codex Vaticanus apud Pamelium et Latinium.* sanctitur *B.*

advocare] Hoc est consolari. Sic *calorem.* Cf. adnot. ad De Patient. cap. 15 dicit „mendicorum *advocare.*“ Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 17.

Cap. XV.
Luc. VI, 23.

Secundum haec, inquit, faciebant prophetis patres eorum. Christum versipellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum! destruebat ut aemulus, convertens discipulos eorum, et asserebat ut amicus, suggillans insectatores eorum. Porro, in quantum non congruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, quorum venerat destructionem, in tantum congruit Christo creator suggillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat, vel quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrum quam eius dei qui nec propria cuiusque castigat. Sed non statim inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudaeorum affirmata volebat, quod nec cum prophetis suis pie egissent. Atquin nulli hic iniquitas exprobranda erat Iudaeis, laudandis potius et probandis, si eos suggillaverunt ad quorum destructionem post tantum aevi deus optimus motus est. Sed, puto, iam et non optimam iam aliquid et cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deum. Ecce enim demutat in maledictionem, et ostendit eum se esse qui novit offendi et irasci. Vae enim dicit. Sed fit nobis quaesitum de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam admonitionis. Et quid causae interest, quando et admonitio non sine aculeo comminationis, maxime per Vae amarior facta? Et admonitio autem et comminatio eius erunt qui norit irasci. Nemo enim admonebit et nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi factum vindicabit. Nemo vindicabit, nisi qui norit irasci. Alii agnoscunt quidem verbum maledictionis, sed volunt Christum sic pronuntiasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod Vae creatore sit, et voluerit illis asperitatem creatoris opponere, suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret. Quae non creatori competat, qua utrumque praestanti, et bonum deum et iudicem, ut, quia praemisera in benedictionibus benignitas subiceret etiam in maledictionibus severitatem, amplitudinem disciplinae utriusque instruendae, tam ad benedictionem sectandam quam

Luc. VI, 24.

Cap. XV. 1. non om. BC. 2. et probare B. 2b. suggillaverunt ego. raverunt libri omnes. 3. maledictionem ed., ex altero Vaticano. maledictionem 4. sit C. 5. fit Bd. sit reliqui. 6. promiserat C.

Cap. XV. a. suggillaverunt] Ita rescribendum erat. Ineptum enim quod in veteris editionibus legitur figuraverunt.

b. aliquid et cum creatore moratus] Aliquid moratum dicit moribus quibusdam praeditum qualibus creator, nempe odio, benevolentia, ira, misericordia, iustitia, clementia. (Rigalt.)

c. Epicuri deus.] Stupens, iners, ἀλειτούργητος. (Rigalt.)

d. demutat in maledictionem] Demutat, hoc est devertit. Pro maledictionem prope erat ut rescriberem maledictionem.

e. sufferentiam] Hoc est patientiam. Sic De Oratione cap. 29 „et doctus sufferentia instruit.“ Ibid. cap. 4 „hoc dicto ad sufferentiam nosmetipsos praemonemus.“

tetur cor tuum, et obliviscaris domini dei tui. Quemadmodum Ezechiam, regem thesauris inflatum et de eis potius quam de gloriatum, apud illos qui ex Perside advenerant insilit per Es

Ies. XXXIX, 6. Ecce dies veniunt, et auferentur omnia quæ in domo tua²¹ et quæ patres tui congesserunt in Babylonem²² transferentur et per Hieremiam quoque²³ edidit, Ne gloriatur dives in c suis, et qui gloriatur, scilicet in deo gloriatur. Sic et in Sionis invehitur per Esaiam, cultu et divitiarum abundantia in Ies. V, 14. comminabundus et alibi nobilibus et superbis: ²⁴Dilatavit animam suam et aperuit os suum, et descendent inclyti et et divites (hoc erit Christi Vae super divites), et humiliabitur I utique exaltatus divitiis, et²⁵ inhonorabitur vir, utique ob sul

Ies. X, 33. tiam honorabilis. De quibus et rursus: Ecce dominus vir conturbabit gloriosos cum valentia, et elati comminentur, et gladio sublimes. Qui magis quam divites? quia²⁶ receperunt s advocationem suam, gloriam et honorem, sublimitatem²⁷ ex d

Ps. XLIX, 17 sq. A quibus avertens nos et in psalmo XLVIIII, Ne timueris, i cum dives factus fuerit homo, et cum abundabit gloria eius, niam cum morietur, non tollet omnia, ²⁷b nec descendet cur

Ps. LXII, 11. gloria sua. Item in ²⁸LXI, Ne ²⁹desideraveritis divitias, et si cent, ne ³⁰adieceritis cor. Id ipsum postremo verbum Vae per Amos in divites affluentes³¹ delitiis destinatur. Vae³² enim quit, qui dormiunt in lectis³³ eburneis³⁴ et delitiis fluunt in³⁵ suis, qui edunt hoedos de gregibus caprarum et vitulos de bus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tar perseverantia deputaverunt, et non tanquam fugientia, qui I vinum liquatum, et unguentis primariis unguuntur. Igitur etsi tummodo dehortantem a divitiis ostenderem creatorem, non praedamnantem divites, etiam verbo ipso quo et Christus, dubitaret ab eodem adiectam in divites comminationem per Christi a quo ipsarum materiarum, id est divitiarum, deho³⁶ praecurrisset. Comminatio enim dehortationis accessio

Luc. VI, 25. ³⁷Ingerit Vae etiam saturatis, quia esurient, ³⁸etiam ridentibus quia lugebunt. ³⁹His respondebunt illa quæ supra benedictio

21. et om. B. 22. transferentur *abcd. Gorziensis.* transferuntur *BC.* 23. *cd Vaticanorum alter.* edidit *reliqui.* 24. dilatabit *C.* 25. honorabitur *C.* 26. receperunt *d.* receperint *reliqui.* 27. ex divitiis *abcd. Gorziensis.* et div et divitias *C.* 27 b. sed *C.* 28. sexagesimo primo *B.* 29. desideraveri *Vaticanorum uterque.* desideraveris *BCab.* 30. adieceritis *cd. Vaticanorum u adieceris BCab.* 31. delitiis *Babcd. Gorziensis.* divitiis *C.* 32. enim o cum *Vaticanorum altero.* 33. eburneis *abcd. Gorziensis.* eburnaciis *BC.* 34. delitiis *B.* 35. suis *om. BC.* 36. praecurrisset *B.* 37. Ingruit *B.* 38. 39. Hic *B.*

renuntiandum est, an disciplina patientiae ^apraedicatur penes creatorem? ^bSi per Zachariam praecepit, ne unusquisque malitiae fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam et rursus, Malitias inquit, proximi sui ^cunusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriae qui indixit oblivionem. Sed et cum dicit ^dMihi vindictam, et ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictae ^eexpectatricem. In quantum ergo ^ffidem non capit ut id videatur et dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem ^giniuriam exigere qui non modo vicem, sed ^hetiam ultionem, etiam recodationem et recogitationem iniuriae prohibet, in tantum aperit nobis quomodo oculum pro oculo et dentem pro dente censuerit non ad secundam iniuriam talionis permittendam, quam prohibuerit interdicta ultione, sed ad primam coercendam, quam prohibuerit talione, opposito ⁱ, ut unusquisque respiciens licentiam secundae iniuriae a prima semetipsum contineret. Facilius enim vim commprimi scit repraesentatione talionis quam repromissione ultionis. Utrumque ^jautem constituendum fuit pro natura et fide hominum ut qui deo crederet, ultionem a deo expectaret, qui minus ^kfidem leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem dominus et sabbati et legis et omnium paternarum dispositionum Christus et revelavit et compotem fecit ^l, mandans ^malterius quoque maxillae oblationem, ut tanto magis vicem iniuriae extingueret quam et lex per talionem voluerat impedisse, certe quam propheta manifeste coercuerat, et memoriam iniuriae prohibens ultionem ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed adiutore praecepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiae praecipiendae, et quidem tam plenae atque perfectae, ⁿconsiderem, non consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem praestat. Aliter quin si tantum patientiae pondus non modo non repercutiendi, sed et aliam maxillam praebendi, et non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, et non modo non retinendi tunicam, sed ^oetiam amplius et pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit in

5. praedicatur C (in marg.) abcd. praedicat BC. Probat Fr. Iunius. 5 b. Si d. 8 reliqui. 6. unusquisque ed. Vaticanus alter. quisque reliqui. 7. et peccatricem 8. fidem om. ed., cum altero Vaticano. 9. iniuriae a (in marg.) bcd. iniuriam BC 10. et ultionem et B. 11. opposito talione d. talione opposita alii. 12. autem om. B. 13. confideret Vaticanus alter. 14. legis BC. 15. et alterius B. 16. consideremus d., ex altero Vaticano. 17. et om. bcd.

Cap. XVI. a. talione, opposito] Fuerunt qui mallent talione opposita, ut alii opposita talione praetulerunt. Sed vera

est veterum librorum scriptura, siquidem opposito κατ' ἐπεξήγησιν additam a b. compotem fecit] Intellectus sui.

hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israëlem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat, at ubi Christus dedit gentes ³⁴haereditatem et possessionem terminos terrae, Ps. II, 8. coepit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus, Hos. I, 6. 9. populus meus, et non misericordiam consecuta, misericordiam consecuta, natio scilicet, exinde Christus in omnes legem paternam benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione, sicut i vocatione. ³⁵Ita et si quid amplius docuit, hoc quoque in haereditatem gentium accepit. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita et vos ³⁶facite illis. In isto praecepto utique alia pars eius sub auditur. Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita et vos ne faciatis illis. Hoc si novus deus et ignotus retro et nondum plane editus praecepit, qui me nulla ante hac institutione formaverit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle atque mihi et aliis facere ³⁷quae et mihi vellem, non facere ³⁸quae et mihi nollem, passivitate sententiae meae permisit ^d, nec adstrinxit mihi ad convenientiam voluntatis et facti, ut id aliis faciam quod mihi velim et id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim defini quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, ut ad legem ³⁹voluntatis parem factum ^e ⁴⁰et possim ⁴¹alii non praestare quod ab aliis mihi velim praestitum, amorem, obsequium, solatium, praesidium et eiusmodi bona, proinde ⁴²et alii facere ^f, quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem et eiusmodi mala. Denique hac inconvenientia voluntatis et facti agunt ethnici nondum ⁴³a deo instructi. Nam etsi natura bonum et malum notum est non tamen dei disciplina, ⁴⁴qua cognita tunc demum convenientia voluntatis et facti ex fide ^g, ut sub metu dei, agitur. Itaque de Marcionis ⁴⁵cum maxime revelatus sit, tamen revelatus non potest huius praecepti, de quo agitur, tam strictum et obscurum et caecum cum adhuc et facilius pro meo potius arbitrio interpretandum esse

34. haereditatem BCcd. Vaticanus uterque. in haereditatem ab. 35. Ita si quid 36. faciatis B. 37. quae et mihi BCabc. quae mihi d. 38. et quae mihi 39. voluntati sperem BC. 40. ut Fr. Iunius. 41. aliis B. 42. et BCabc. d., Latinius. 43. ab eo BC. 44. qua d., Latinius. a qua reliqui. 45. cum maximo Latinius.

d. passivitate sententiae meae permisit] Id est rationem communem atque promiscuam, ad quasvis opiniones amplectendas liberam. Sic Adv. Hermog. cap. 42. et Adv. Valentin. cap. 30. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

e. ut ad legem voluntatis parem factum] Id est tamquam si penes me es-

set facere quicquid mihi in voluntate fuerit animoque. (Fr. Iunius.)

f. et alii facere] Latinius nec alii. I nec auctoris mentem assequi videtur nec oppositionem praecedentis meum animadvertisse. (Fr. Iunius.) Recte.

g. ex fide] Cf. adnot. ad Apol. cap. 2.

pendium emittere, ⁴⁶ cuius nullam praestruxerat distinctionem. At enim creator meus ⁴⁷ et olim et ubique praecepit indigentes, pauperes et pupillos et viduas protegi, iuvari, refrigerari; sicut et per Esaiam: ⁴⁸ Infringito panem tuum ⁴⁹ mendicis, et qui sine tecto sunt, Is. LVIII, 7. in domum tuam inducito, et nudum si videris, tegito. Item per Ezechielem de viro iusto: Panem suum dabit esurienti, et nudum Ezech. XVIII, 7. conteget. Satis ergo iam ⁵¹ tunc me docuit ea facere aliis quae mihi velim fieri. Proinde denuntians, Non occides, Non adulterabis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, docuit ne faciam aliis quae fieri mihi nolim; et ideo ipsius erit praeceptum in evangelio qui illud retro et praestruxit et distinxit et ad arbitrium disciplinae suae disposuit et merito iam compendio substrinxit, quo- Is. X, 23. niam et alias recisum sermonem facturus in terris dominus, id est Christus, praedicabatur.

Hic nunc de fenore cum interponit, Et si feneraveritis a quibus speratis vos recepturos, quae gratia est vobis? percurrite sequentia Ezechielis de eodem viro iusto: Pecuniam, inquit, suam fenori non dedit, et quod abundaverit, non sumet, fenoris scilicet redundantiam, quod est usura. Prius igitur fuit ut fructum fenoris tradicaret, quo facilius adsuefaceret hominem ipsi quoque fenori, ⁵² si forte, perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis evangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinae Christianae nitorem primis quibusque praeceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam et supra, Et pignus, inquit, ⁵³ reddes dati; utique si non sit ⁵⁴ solvendo, quia ⁵⁵ solutori utique pignus restituendum esse ⁵⁶ utcumque non scriberet^b. Multo manifestius in Deuteronomio: Non dormies super pignus eius, redditione reddes illi pallium circa solis occasum, et dormiet in pallio suo. Adhuc clarius supra: Dimittes Cap. XVII. Luc. VI, 34. tunc debitum quod tibi proximus debet, et fratrem tuum non reprobos, quoniam remissio domini dei tui invocata est. Porro cum debitum dimitti iubet, utique non ^{6b} exsoluturo (plus ⁷ enim est, etsi Ezech. XVIII, 8.

6a. cuius nullam praestrinxerat C. cuius per nullam strinxerat B. 47. et olim et, ex altero Vaticano. olim reliqui. 48. infringito esurienti panem cd. 49. et mendicis qui cd. 50. contegit B. 51. nunc b.

Cap. XVII. 1. foenore Cab. 2. sic C. 3. reddes dati, utique ego. reddes dati utique BC. reddes utique ab. reddet utique cd. 4. solvendo abcd. solvendum BC. 5. soluturo d., ex emendatione Petri Ciacconii. 6. utcumque non scriberet ego. utrum homo scriberet? BCabcd. 6b. exsolvituro Vaticanus alter. 7. etiam Fulc. Ursinus.

Cap. XVII. a. evangelio. Quorundam] Descripserim evangelio, quod quorundam sed non multum refert.

b. reddes dati; utique si non sit sol-

vendo, quia solutori utique pignus restituendum esse utcumque non scriberet.] Ita haec verba, corrupta olim et plane obscura, emendasse mihi sum visus.

^{7b}exsoluturo, cum repositi vetat)*, quid aliud docet quam non ⁸exsoluturo feneremus, qui ⁹tantum detrimentum fenori indixit? I
 Luc. VI, 35. eritis filii dei. Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet quod nobis filios facere non permisit auferendo connubium^d. Quomodo in id nomen allecturus est suos quod iam erasit? Filius spadoni esse non possum, maxime ¹⁰cum patrem habeam eundem quem et omnia. Nam tam pater omnium qui conditor universitatis quam spado qui nullius substantiae conditor. Et si marem ac feminam non miscuisset creator, et si non universis quoque animalibus filio concessisset, hoc eram eius ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos, unum*. Denuo factus filius fui, statim cum me manibus enixus est, cum de suo halitu movit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum per
 Luc. VI, 35. riens. Quia ipse, inquit, suavis est adversus ingratos et male Euge, Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluvias et soles, et creator videretur. Sed quis iste suavis, qui ne cognitus quidem usque adhuc? Quomodo suavis, a quo nulla beneficia ¹¹praecesserant hoc genus suavitatis qua soles et imbres qui feneraverant non ¹²recepturus ab humano genere, ut creator, qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quam sibi debitum gratiae referentes homines usque adhuc sustinet. Vere suavis etiam spiritibus
 Ps. XIX, 11. commodis. Eloquia enim domini dulciora super mel et fava. Ille igitur et ingratos suggillavit qui gratos experiri merebatur, cum ¹³solem et imbres tu quoque Marcion ¹⁴ingratus habuisti. Ceterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non paraverat gratam
 Luc. VI, 36. Misericordiam quoque praecipiens, Estote, inquit, misericordes
 Ios. LVIII, 7. sicut pater ¹⁵vester misertus est vestri. Hoc erit, Panem infringit esurienti, ¹⁶et si sine tecto, in domum tuam inducito, et nudum
 Ios. I, 17. si videris, tegito, et, Iudicate pupillo, et iustificate viduam. Agam
 Hos. VI, 6. sco doctrinam eius veterem qui mavult misericordiam quam sacrificium. Aut si ¹⁷alius nunc misericordiam praecipit, quia et ipse

7b. exsolvituro *Vaticanus alter*. 8. exoluturos *BCabc*. exsolvituros *Vaticanus alter*
 9. tantum *Priorius*. iam *Fr. Iunius*. tam *BCabcd*. 10. qui *Vaticanus unus*. Et
 praecesserunt *d.*, *Latinius*. 12. recepturus est ab *Fr. Iunius*. 13. soles *d.* *sol*
 14. ingratos *Bbc*. 15. pater vester *cd.*, *ex duobus Vaticanis*. pater reliqui. 1
 et si sine *ego*. et qui sine *Leopoldus*. et sine *BCab*. et mendicos sine tecto *a*
 17. aliud *BC*.

c. plus enim est etsi exsoluturo, cum repositi vetat] Haec verba parenthesi omnino cludenda erant, ne totam sententiam perturbarent.

d. auferendo connubium] Quod faciebat scilicet Marcionis deus. Sic enim supra [cap. 11] „Ecce enim legem tui

quoque dei impugnans nuptias non est iungit, coniunctas non admittit.“ (H. Gall.)

e. ante duos, unum.] Antequam dixisset deus, Et erunt duo in una carne (Rigalt.) Fui creatus ut Adam, non generatione propagatus. (Fr. Iunius.)

misericos sit, cur tanto aevo misericors mihi non fuit? Nolite ^{Luc. VI, 37.} indicare, ne iudicemini. Nolite condemnare, ne condemnemini. Dimittite, et dimittemini. Date, et dabitur vobis, mensuram bonam, pressam ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem, qua mensi eritis mensura, remetietur vobis. Ut opinor, haec retributionem ¹⁸ pro meritis provocatam ¹⁹ sonant. A quo ²⁰ ergo retributio? Si ab hominibus tantum, ergo humanam docet disciplinam et mercedem, et in totum hominibus obediemus: si a creatore, ut a iudice et dispunctore meritorum, ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicaverit aut condemnaverit aut dimiserit aut mensus fuerit: si ab ipso, ergo et ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligant itaque Marcionitae ne tanti sit de magistri regula excidere ²¹ quanti Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed caecus caecum ducit in foveam^f. Credunt aliqui ²² Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum. ²³ Hoc meminisse debuerat ^{Luc. VI, 39.} Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat et de oculo suo ^{Luc. VI, 40.} trabem haereticus, tunc in oculo Christiani si quam putat stipulam vivinat. Proinde et arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas haeresim, nec mala bonum, quia nec haeresis veritatem. Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, ^{Luc. VI, 41-45.} nec Apelles de Marcionis. Multo enim haec congruentius in ipsos interpretabimur quae Christus in homines allegorizavit, non in duos deos: secundum scandalum Marcionis. Puto me non ²⁴ temere hucusque adhuc lineae insistere^h, qua definitio nusquam omnino alium deum a Christo revelatum. In hoc solo ²⁵ adulterium Marcionis minus stupuisseⁱ miror. Nisi quod etiam latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam ²⁶ enim ergo et Iudaei non alium deum norant quam praeter quem neminem adhuc norant nec alium deum appellabant quam quem solum norant. Si ita est, quis videbitur dixisse, Quid ²⁷ vocas, domine, domine? Utrumne qui nunquam hoc fuerat vocatus, ut nunquam adhuc editus, an ille qui semper dominus habebatur, ut a primordio cognitus, deus scilicet Iudaeorum? Quis item adiecisse

¹⁸ pro meritis *ab.* ¹⁹ sonat *BC.* ²⁰ ergo *om. B.* ²¹ quanti *d., Latinius.* ²² Marcionem *B.* ²³ Hoc et meminisse *cd.* ²⁴ temere *Babed.* ²⁵ adulterio *Fr. Junius.* ²⁶ vocatis *cd.*

[Sed caecus caecum ducit in foveam.]
 Cf. lib. III, cap. 7.

[non in duos deos] De hoc quod ex arbore bono et malo duos deos inventus fuerit Marcion cf. supra lib. I, 1, 2 (Pamel.)

^h adhuc lineae insistere] Cf. adnot. ad Scorpiac. cap. 4.

ⁱ adulterium Marcionis minus stupuisse] *Adulterium* dicit adulterationem et corruptionem scripturarum. Cf. adnot. ad lib. Adv. Marc. I, cap. 20. *Stupuisse,*

potuisset, Et non ²⁷facitis quae dico? Utrumne qui cum mai edocere temptabat, an qui a primordio ad illos et legis et proj tarum eloquia mandaverat? Qui et ²⁸inobaudientiam illis exprobrasset, etiam si nunquam alias exprobrasset? Porro qui ante C stum, Populus iste me labiis diligit, cor autem eorum longe abs a me, contionatus est, veterem utique illis contumaciam imputat. Alioquin quam absurdum, ut novus deus, novus Christus, n tantaeque religionis illuminator, contumaces et inobsequentes j nuntiaret quos non potuisset experiri?

Isa.
XXIX, 13.

Cap. XVIII.
Luc. VII,
1—10.

Proinde extollenda fide centurionis incredibile si is profe est talem se fidem nec in Israële invenisse ad quem non pertin fides ¹Israëlis^a. Sed nec exinde^b pertinere poterat adhuc crud probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur licuerit illi alienae fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, ²di set talem fidem nec in Israële unquam fuisse, ceterum^c di talem fidem ³debuisset se invenire in Israële, ⁴qui quidem ad venisset^d ut eam inveniret, deus scilicet et Christus Israëlis, q non suggillasset nisi exactor et sectator eius. Aemulus vero e maluisset eam talem inventam, ad quam infirmam et destru dam magis venerat, non ad comprobendam. Resuscitavit et n tuum filium viduae. Non novum documentum. Hoc et proph creatoris ediderant, quanto magis filius? Adeo autem in illud u momenti nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes creatori gloriam retulerint dicentes, Magnus prophetae prodii nobis, et respexit deus populum suum. Quis deus? Utique e populus, et a quo prophetae. Quodsi illi quidem creatorem gl ficabant, Christus ⁵vero et audiens et sciens non corripuit, quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc oī tes, sine dubio aut non alium circumferebat deum quam quem suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat, aut quale

Luc. VII,
11—17.

Luc. VII, 16.

27. facis Fr. Iunius. In B. verba Quis item — — quae dico? desiderantur. inobedientiam d.

Cap. XVIII. 1. Israelis ed. Israel reliqui. 2. dixisset om. BC. 3. deb se invenire ego. debuisset invenire BC. debuisset inveniri abcd. 4. qui q ego. quique libri omnes. 5. vero om. B.

inquit Iunius, velut obstupefactus caruisse sensu.

Cap. XVIII. a. ad quem non pertinebat fides Israëlis.] Epiphani. Haeres. XLII. Refut. 7 „Εἰ οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοιαύτην πίστιν εἶδρον, ὡς ἐν τῷ ἀπὸ ἔθνων ἔλθόντι ἑκατοντάρχῃ, ἀρα οὐ ψέγει τὴν τοῦ Ἰσραὴλ πίστιν. εἰ γὰρ ἀλλότριον θεοῦ ὑπέρχε, καὶ οὐκ αὐ-

τοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, οὐδὲ ταύτης ἐποιεῖτο τὸν ἔπαινον.“

b. nec exinde] Dixerat talem se non invenisse in Israële.

c. ceterum] Id est alioquin, ut s Cf. adnot. ad De Fuga in Pers cap. 11.

d. qui quidem ad hoc venisset] gata scriptura „quique ad hoc veni

ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens ut errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes⁶ auditis virtutibus Christi, ut alterius. ⁶At ego rationem scandali prius expediam, quod facilius haeretici scandalum explodam. Ipso iam domino virtutum sermone et spiritu patris operante in terris et praedicante necesse erat portionem spiritus sancti, ⁷quae ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat praeparaturam viarum dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in ⁸dominum, ut in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo, et ⁹unus iam de turba, scandalizabatur quidem qua homo, sed non qua alium Christum sperans vel intellegens, qui neque ¹⁰eundem speraret, ut nihil novi docentem vel operantem. Nemo haesitabit de aliquo quem deus scit non esse nec sperat nec intellegit; Ioannes autem certus erat neminem deum praeter creatorem, vel qua Iudaeus, etiam prophetes. Plane^f facilius quasi haesitavit de eo quem cum sciat esse in ipse sit nesciat. Hoc igitur metu et Ioannes, Tu es, inquit, ^{Luc. VII, 20.} qui venis, an alium ¹¹expectamus? simpliciter inquirens an ipse venisset quem expectabat. Tu es, qui venis, ¹²id est qui venturus es, an alium expectamus? id est an alius est quem expectamus, si non tu es quem venturum expectamus? Sperabat enim, sicut Ioannes opinabantur, ex similitudine documentorum potuisse et prophetam interim missum esse, a quo alius esset, id est maior, ipse scilicet dominus, qui venturus expectabatur. Atque adeo hoc ex Ioannis scandalum quod dubitabat ipsum venisse quem expectabat, quem et praedicatis operationibus agnovisse debuerant, ut dominus per easdem operationes agnoscendum se nuntiaverit Ioanni. Quae cum ¹⁵constent praedicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis perversum, ut Christum non creatoris per se renuntiarit intellegendum per quae magis Christum creatoris agnoscere compellebat. Multo perversius, si et testimonium ¹⁶Ioanni praebet non Ioannis Christus^g, propheten eum confirmans, immo

⁶ ad decorationem BC. ⁷ quae ex forma abcd. Corsiensis. quae et B. qui a C. 8. domino BC. ⁸ unus iam de turba Bed. Vaticanus uterque. unus de turba Col. ¹⁰ eundem (B)d., Latinius. unde reliqui. ¹¹ expectamus cd., ex quoque Vaticano. speramus reliqui. ¹² id est cd. idem B. vel reliqui. ¹³ in d. est reliqui. ¹⁴ omne somniabantur BC. ¹⁵ constent BC. Vaticanus quoque. constat reliqui. ¹⁶ Ioannis C. Ioannes B.

omnino laborabat, qua nunc sublata
omnino salvam puto.
e. Sed scandalizatur Ioannes] Cf. Epi-
st. Haer. XLII. schol. 8. cum Refut.
Chrysost. De Praescript. Haeret. cap. 8.
et de Doct. cap. 10.
I. Iudaeus, etiam prophetes. Plane]

Sic recte distinxit haec verba Fr. Ionius, Perperam Rigaltius „Iudaeus, etiam prophetes plane facilius“ cett.

g. non Ioannis Christus] Id est non Christus creatoris, cuius Ioannes propheta erat, proinde alius Christus ab eo quem Ioannes praedicabat. Sic loquitur

Luc. VII, et supra ut angelum, ingerens etiam scriptum super illo: **E** 28. 27. Malach. III, 1499.

mitto angelum meum ante faciem tuam, qui ¹⁸praeparabit vi eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis comm prophetiam, ut confirmans praecursorem Ioannem iam: extingueret scrupulum interrogationis illius: Tu es, qui v alium expectamus? Praecursore enim iam functo officium, rata via domini, ipse erat intellegendus cui praecursor mi rat, ¹⁹maior quidem omnibus natis mulierum, sed non ide iecto ²⁰ei qui minor fuerit in regno dei; quasi alterius sit dei

Luc. VII, 28. in quo modicus quis maior erit Ioanne, alterius Ioannes q bus natis mulierum maior sit. Sive enim de quocunque d dico per humilitatem, sive de semetipso, quia minor Ioan batur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad

Luc. VII, 28. potius quam ad Christum (Quid existis videre in solitu tantundem et creatori competit et Ioannem ipsius esse natis mulierum, et Christum vel quemque modicum, qu Ioanne futurus sit in regno aequae creatoris, et qui sit mai propheta, ²¹qui non fuerit scandalizatus in Christum, qu Ioannem minuit. Diximus de ²²remissa peccatorum ²³. Illiu

Luc. VII, 28-50. ²²peccatricis feminae argumentum eo pertinebit, ut cum pe mini osculis figeret, lacrimis ²⁴inundaret, crinibus deterger

17. ego om. B., et Vaticanus alter. 18. praeparabit cd. Vaticanus alter. reliqui. 19. maior BCab. maiori d. maiore c. 20. subiectus Leopo. quia Fr. Iunius. 22 remissa abcd. Gorziensis, et Vaticanus alter. remi 23. peccantis B. 24. mundaret B.

auctor ex Marcionitarum hypothesi. (Fr. Iunius.)

h. sed non ideo subiecto] Subiecto est ablativus qui dicitur absolutus. Maior quidem, inquit, Ioannes praecursor domini erat omnibus natis mulierum, sed non ita ut ideo ei subiectus esset qui minor fuerit in regno dei, id est Christus. Iuvat etiam Eriphanii de hoc loco verba adscribere quibus Marcionem confutat: „Κάντε πρὸς αὐτὸν τὸν σωτήρα, μακαρίζει τοὺς μὴ σκανδαλιζομένους, ἤτοι ἐν αὐτῷ, ἤτοι ἐν Ἰωάννῃ, ἵνα μὴ ἂ μὴ ἀκούσωσι παρ' αὐτοῦ ἐκ τῶν πλάσσωται. ἔχει δὲ μείζονα θεωρίαν, δι' ἣν φησὶν εἰρηκεν ὁ σωτήρ· ἵνα μή τις τὸν μείζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτοῦ ταχθέντα Ἰωάννην καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτήρος μείζονα νομίση, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἐκ γυναικῶς γεγεννησθαι, ἀσφαλίζεται καὶ λέγει τὸ, Καὶ μακάριος ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. ἴδεν λέγει,

Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἔστιν. ἦν γὰρ τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν ἀπὸ σα νησῶν μικρότερος αὐτοῦ ἐξ χρόνῳ, μείζων δὲ ἐν τῇ δόξῃ ὡς θεὸς αὐτοῦ. οὐδεὶς θεὸς ὁ μονογενὴς ἐν κρυφῇ ἢ καταφειδασαί τε τοῦ ὀνόματος. Φάσκει γὰρ, ὅτι λελάληκα οὐδὲν, ἀλλὰ μετὰ σίας“ cell.

i. qui] Fr. Iunius vult qu opus est.

k. de remissa peccatorum.] remissione. Cyprian. Epist. postea crediderint, remissa peccatorum datur.“ Idem Epist. 70 „Quo remissans dare alteri remissam potest.“ Idem Epist. 73. quae Opere et Eleemos. p. 561., et Patient. p. 582., et Ad Fortuna ed. Baluz. Utiur hoc vocabi Augustin. De Baptismo IV, 18.

reduceret, solidi corporis veritatem, non phantasma inane, it¹, et ut peccatricis paenitentia secundum creatorem meminiam, praepone re solitum sacrificio. Sed et si paenitentiae ex fide acciderat, per paenitentiam ex fide iustificatam ab t, Fides tua te salvam fecit, qui per Abacuc pronuntiarat, Habac. II, 4. x fide sua ²vivet.

ad divites Christo mulieres adhaerebant, quae et de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas et uxor regis procuratoris, haec est. Has enim vocabat per Esaiam mulieres divites: et et audite vocem meam, ut discipulas primo, dehinc ut s et ministras ostenderet: Filiae in spe audite sermones die anni³ mementote cum labore in spe; cum labore enim, iuebantur, et ob spem ministrabant. Aequae de parabolis officiat probatum hoc genus eloquii a creatore ³promissum.

illa quoque pronuntiatio eius ad populum, Aure audietis audietis, dedit Christo frequenter inculcare, Qui habet aures, Non quasi ex diversitate auditum permetteret Christus quem et creator, sed quia comminationem exhortatio sequebatur. aure audietis et non audietis; dehinc, qui habet aures, Non enim audiebant ultro qui aures habebant, sed ostendentes cordis necessarias, quibus illos audituros negarat cre- ideo per Christum adicit: Videte quomodo audiatis et non

non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sententiationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, cendo, Videte quomodo audiatis, non auditoris minabatur. inatur mitissimus deus, quia nec iudicat nec irascitur. Hoc tiam subiaccens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem

habet etiam quod habere se putat auferetur ei. Quid adiectio fidei vel intellectus vel salus ipsa. Quid auferetur? quod dabitur. A quo dabitur et auferetur? Si a creatore, ab eo ⁵et dabitur. Si a deo Marcionis dabitur, ab eo etur. Quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non dei qui nescit comminari, quia non novit irasci. Miror nam lucernam negat abscondi solere, qui se tanto saeculo erat maius et necessarius lumen, cum omnia de occulto in

Act. Vaticani duo. vivit reliqui.

XIX. 1. meos, dies anni *cd.* dei, anni *BCab.* 2. prosequantur *Fr.* 3. permissum *B.* 4. Sane minatur *ego.* sane nominatur *libri omnes.*

phantasma inane tractaverit] interpretatio est Epiphanius Haec. I. Refut. 10 et 11.

III. a. sermones meos: die

anni] Ita correxi. Magister qui scripturam invenerat dei pro die, delevit vocem meos.

apertum repromittit, qui deum suum usque adhuc ⁶obumbratpectans, opinor, nasci Marcionem. ⁷Venimus ad constantis argumentum omnium qui domini nativitatem in controversiam ferunt. Ipse, inquit, contestatur se non esse natum di-

Matth.
XII, 48.

Quæ mihi mater, et qui mihi fratres? Ita semper hæretici nudas et simplices voces ⁹coniecturis quo volunt rapiunt, aut condicionales et rationales ^bsimplicitatis condicione dissolvunt

Luc. VIII, 20.

hoc in loco. Nos contrario dicimus primo non potuisse illi aitari quod mater et fratres eius foris starent quaerentes eum, si nulla illi mater et fratres nulli fuissent, quos utique qui annuntiarat vel retro notos vel tunc ibidem compertos, eum videre desiderant, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad primam propositionem nostram solet ex diverso responderi: enim, si temptandi gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptum

Luc. X, 25.

dicit, quæ quanto significare solet ex temptatione quid factum legis doctor adsurrexit temptans eum, et de tributi consulta

Luc. XX, 20.

Et accesserunt ad eum pharisæi temptantes eum), tanto, ubi facit temptationis mentionem, non admittit temptationis mentionem. Et tamen ex abundantia causas temptationis expostulæ rei temptaverint illum per nominationem matris et fratrum.

scirent natusne esset, an non: quando de hoc fuit quaestio ex ista temptatione discuterent? Quis autem dubitaret natum videret hominem? quem audisset filium se hominis profæ quem de conspectu omnis humanæ qualitatis dubitaret deum filium dei credere? ¹⁰propheten facilius existimantes licet matrem aliquem^c, utique tamen natum? Etiam si in exploratione nati temptandus fuisset, quodcunque aliud argumentum temptationi petisset quam ^dper earum personarum mentionem quas potuit natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater advivit^e? (bus natis adgenerantur et fratres? non licet patres magis et se

Luc. II.

habere, vel et neminem? Sed et census constat actos sub Acto ^fnunc in ¹²Iudæa per Sentium Saturninum^f, apud quos genu

6. demittat B. 7. Venimus enim ad B. 8. defuerunt C. 9. coniecturæ volunt B. 10. prophetem B. prophetam Vaticanus unus. 11. nunc BCabc. P. Pithoei apud Rigaltium. tunc Fr. Junius, et Is. Casanbonus Exercit. Eccl. 12. Iudæa d., Latinus. Iudæam BCabc. Codex P. Pithoei ap. Rigaltium.

b. rationales] Rationales dicit voces quæ non simpliciter sed adhibita ratione sunt interpretandæ.

c. licet magnum aliquem] Significat verba Lucae VII. 16., paulo ante tractata, cap. 18.

d. quam] Ellipsis comparativi, Tertulliano stilo illa solennis. Sic modo

supra „quæ quanto — — tam admittit temptationis interpretationem Plura exempla desideranti protulit Virg. Yeland. cap. 17.

e. advivit.] Cf. adnot. ad Deum cap. 7.

f. census constat actos sub Acto nunc in Iudæa per Sentium Saturninum

ere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio temptationis, ¹³et vere mater et fratres eius foris stabant. ¹⁴Superest et vere sensum non simpliciter pronuntiantis, Quae mihi mater et fratres, quasi ad generis et nativitalis negationem, sed et ex necessitate et condicione rationali. Tam proximas enim per foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius are eum a sollemni opere quaerentes merito indignatus est. m ¹⁵abnegavit quam abdicavit^s. Atque adeo cum praemis- Quae mihi mater et qui mihi fratres? subiungens, Nisi qui Luc. VIII, 21. verba mea et faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autem trans- id nisi ab eo qui habet id quod transfert. Si ergo matrem Matth. X, 37. res eos fecit qui non erant, quomodo negavit eos qui erant? orum scilicet condicione, non ¹⁸ex proximorum negatione, metipso docens qui patrem aut matrem aut fratres praepo- verbo dei non esse dignum discipulum. Ceterum ex hoc ma- trem et fratres confitebatur quod illos nolebat agnoscere. alios adoptabat, confirmabat ²⁰quos ²¹ex offensa negavit, quibus veriores substituit, sed ut digniores. Denique nihil magnum, m sanguini praeponit, ²²quam non habebatⁱ.
 quis autem iste est qui ¹et ventis et mari imperat? nimirum Cap. XX. Luc. VIII, 25. dominator atque possessor elementorum subacti iam et ex- reatoris? Non ita est. Sed agnorant substantiae auctorem quae famulis quoque eius obaudire consueverant. Inspice

l., Fulv. Ursinus. 14. Superest et *cd. Vaticanus uterque.* Superest *b. Et BCa.* 15. abnegavit *cd., ex altero Vaticano.* negavit *reliqui, et codex i.* 16. quae *cd. Vaticani duo.* quis *reliqui.* 17. ex meritorum *Fulv.* 18. et *Fr. Iunius.* 19. Verba in semetipso et quae inde sequuntur usque in testationem redigi iubet *cap. XXI. desiderantur in B.* 20. quod *edd. et Leopoldi vitiose.* 21. et *C.* 22. quam *Fr. Iunius.* quem *Cabcd.* p. XX. 1. et *om. C., et codex Montispeulanus, olim P. Pithoei.*

sum illum in toto imperio Au-
 . Sentius Saturninus, vir consu-
 equam princeps in magistrorum
 num numero; nam religionis ali-
 omen Augustus praetexi statuit
 auto suo. Fecit autem in Iudaea
 praeside Cyrenio. Luc. cap. 2.
 nes.) Censur isti memorantur et
 p. 36., ut et supra cap. 7. De
 Saturnino cf. adnot. ad De Pallio
 Pro nunc, quae librorum vete-
 scriptura est, quidam rescribere
 Non opus erat. V. Oudend. ad
 de Bello Gall. VI, 40. Burm. ad
 r. Flacc. IV, 606. Et Petrus Pi-
 in margine sui libri, qui ad ma-

nus Ntc. Rigaltio erat, annotaverat: „Nunc,
 hoc est cum illa Christus diceret nun-
 tiantibus adesse matrem et fratres.“
 g. quam abdicavit.] Quis ita loquentem
 hodie ferat? Nam et moriens Christus
 adstantem Mariam nihilominus consolatur,
 et post mulieris appellationem statim
 honorificentissima illi relatione matrem
 protulit et Ioanni delegat. (Rig.)
 h. transtulit sanguinis nomina in alios]
 Hoc est metaphorice vocavit fratres et
 matrem eos qui verba sua audirent et
 facerent. (Rigalt.)
 i. quam non habebat.] Sanguis sci-
 licet. Verissima Fr. Iunii emendatio qua
 substituit quam pro vulgata quem.

Exodum, Marcion, aspice mari rubro, vastiori super omni Iudaeae, virgam Moysi imperantem, ut funditus proscissu² utrinque stupore discriminis fixum sicco populum pede itinere transmitteret, ³rursusque sub eiusdem virgae nutu natura Aegyptium exercitum undarum concordia obrueret, opus et austri servierunt. Lege ⁴extorri familiae dirim transitu eius ⁶Iordanis machaeram fuisse², cuius impet
 Ios. V, 4. decursum plane et Iesus docuerat prophetis transmeantil
 Quid ad haec? Si tuus Christus est, non erit potentio creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non et dicatio marinae istius expeditionis Christum antecessisset.
 Ps. XXIX, 3. transfretat, psalmus expungitur. Dominus, inquit, suj
 Hab. III, 9. multas. Cum undas freti ⁷discutit, Abacuc ⁸adimpletur.
 gens, inquit, aquas itinere. Cum ad minas eius elidi
 Nabum I, 4. Naum quoque absolvitur. Comminans, inquit, mari et illud, utique cum ventis, quibus ¹⁰inquietabatur. Unde vindicem Christum? de exemplis, an de prophetis creato nunc, qui militarem et armatum bellatorem praedicari pu figurate nec allegorice, qui bellum spiritale adversus hostes spiritali militia et spiritalibus armis spiritaliter de
 Luc. VIII, 30. esset, cum invenis in uno homine multitudinem daemonu nem se professam, utique spiritalem, disce et Christum

2. utrumque *Montispeulanus*. 3. rursosque *Montispeessul*. 4. exto dirimendae ego. ex sorte familiae dirimendae abc. et, sorte familiae d. *Vaticanus unus*. et sortes familiae dirimendae *Montispeessul*. et fort dirimendo *Fr. Iunius*. 5. in transitu *Cabc.*, *Fr. Iunius*. in transitu d. 6. Iordanis *Fr. Iunius*. 7. discutit *Montispeessul*. 8. adimpletus *Montispeessul*. dispersens d. *Montispeessul*. dispersens *Cab.* disperses c. 10. inquit *tispeulanus*.

Cap. XX. a. Lege extorri familiae dirimendae in transitu eius Iordanis machaeram fuisse] *Lege et sortes familiae dirimendae* habet exemplar [P. Pithoei]. Quod explicari potest: Lege, inquit, historiam Iordanis, scies eius machaeram fuisse in transitu familiae dirimendae, obtitisse transitui filiorum Israel, tanquam aciem ingentis gladii, obtitisse transeanti familiae sorte dirimendae, et tamen eius impetum atque decursum prophetis transmeantibus stetisse, prophetas arcam foederis ferentes cum iisque filios Israel sicco pede transmeasse. Nimirum verbum illud *Lege* respondet praecedenti *Inspice*. Itaque ut supra dixit *Inspice Exodum*, ita hic etiam dixisse videtur *Lege et sortes familiae dirimendae* quarum scilicet historia ha-

betur Iosue cap. 3 et 4. (Riga rescribendum erat *extorri* / „ex sorte familiae“ sive „et lise“ vel „et sortes familiae,“ tenent. Lege, inquit, Iordanis fuisse extorri familiae rum Israel) dirimendae (h. e. et prohibendae) in transitu in terram Canaan. Ita omnia Quod Iordanis hoc loco *mael* vocatur, apte Rigaltius: „Si cano sacrorum vocabulo dic auctore Servio ad illa Virgili 63 sq.] „ego sum pleno qui cernis Stringentem ripas et secantem, Caeruleus Tibris“
 b. Age nunc, qui militare tum bellatorem praedicari supra lib. III, cap. 13.

sonam? Et cur quasi ignorans loquebatur? Ut confessionem provocaret, ut timorem probaret. Sic et Adam aliquando quasi ignorans, Adam ubi es? Habes et creatorem cum excusatum et Christum creatori adaequatum. Sed et hoc ^{Lev. XV, 19^{sqq.}} adversarius legis^f, ut, quia lex a contactu ²²feminae sanguinem summovet, idcirco gestierit non tantum contactum eius sed etiam sanitatem donare. O deum non natura benefici aemulatione! At enim, si fidem mulieris invenimus ita ^{Luc VIII, 48.} cum dicit, Fides tua te salvam fecit, quis es, ut aemulationem interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei ratione editum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constiterat contempserat legem. Et cui credible ut mulier nullius a conscientia, ²⁴nullius adhuc novae legis initiata, legem inrupit cui adhuc tenebatur? Qua denique fide inrupit? in qua credens? quem spernens? Creatorem? Certe enim ex fide Si ex fide creatoris, quae alium deum ignorabat, ²⁵ecquomo eius inrupit? Tam enim inrupit, si inrupit, quam ex fide ris. Quomodo enim utrumque conveniet, ut et inruperit eam inruperit, propter quam inrupisse non debuit? Dicant haec fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam quam ipsum sacrificium, qua eum deum ²⁶certa erat o Christo, ²⁷qua sic eum tetigit, non ut hominem sanctum, prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia se ut ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse praesumebat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea contaminabilem quae essent contaminabilia, non deum, quem in confidebat. Sed et illud recogitavit, ordinarium et ²⁸sollemnem strui vel partialis sanguinis fluxum in lege taxari qui in officio naturae, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed divinae cordiae auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest legem non inrupisse, sed distinxisse. Haec erit fides, quae ^{100. VII, 9.} tulerat etiam intellectum. Nisi credideritis, inquit, non credetis. Hanc fidem probans Christus eius feminae, quae sol

22. qua *Fr. Junius*. quia *Leopoldus*. 23. sanguinantis feminae *Montispe* nulli adhuc novae legi *Fulv. Ursinus*. 25. ecquomodo *ego*. et quot *omnes*. 26. certe *Montispe*. 27. quasi eum *Montispe*. 28. sollemnem *Montispe*. 29. videri *om. C.* 30. intelligitis *Montispe*.

e. Adam ubi es? De hac domini voce cf. supra lib. II, cap. 25.

f. Sed et hoc qui adversarius legis] Sed et hoc fecit ut qui adversarius legis.

g. sanguinantis] *Αἱμοῦδος* de hoc verbo *Barth. Advv.* p. 2039 sq. *Burm.* ad *Quincti X, 8.*, interpretat. ad *Apul. Meta*

debat creatorem, eius fidei se deum respondit quam probavit. Nec illud ¹omittam, quod, dum tangitur vestimentum eius, utique corpori, non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur²; non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad praesentem conspirat quaestionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma utique contaminari, qua res vacua, non posset. Qui ergo non potest contaminari prae inanitate substantiae, quomodo voluisset? Ut semulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur.

Dimittit discipulos ad praedicandum dei regnum. Numquid vel hic edidit cuius? Prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre. Quis hoc mandasset, nisi qui et corvos ¹alit, et flores agri vestit, qui bovi quoque terenti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere ²summovendi ante praecepit, quia dignus operarius mercede sua? Haec Marcion debeat, dum sensui salva sint. At cum iubet pulverem excutere de pedibus in eos a quibus excepti non fuissent, et hoc in testimonium mandat fieri. Nemo testatur quod non iudicio destinatur; inhumanitatem qui ³in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nullum deum novum a Christo probatum illa etiam opinio omnium declaravit, quia Christum Iesum alii Ioannem, alii ⁴Heliam, alii unum aliquem ex veteribus prophetis Herodi adseverabant. Ex quibus quicumque fuisset, non utique ⁴ob hoc est suscitatus ut alium deum post resurrectionem praedicaret. Pascit populum in solitudine, de pristino scilicet more⁵. Aut si non eadem et maiestas⁶, ergo iam minor est creatore, qui non uno die, sed annis quadraginta, nec de inferioribus materiis panis et piscis, sed de manna caelesti, nec quinque circiter, sed sexcenta milia hominum protelavit⁷. Adeo autem ea fuit maiestas, ut et pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare de pristino voluerit exemplo. Sic enim et in tempore famis sub Helia viduae ⁸Sareptensi modica et suprema alimenta ex prophetae benedictione per totum famis tempus redundaverant. ⁴b Habes ⁵tertium ⁶basi-

Cap. XXI.
Luc. IX,
1-6.

Luc. IX, 7.8

Luc. IX,
10-17.

I Reg. XVII
7-16.

3l. omittat Montispeßul.

Cap. XXI. 1. pavit C. 2 sumendi Fulv. Ursinus. 3. Verbis in testationem scripti B. 4. ob om. B. Montispeßul. 4b. habens B. 5. tertium c. 5b. basticum Montispeßul.

1. corpus quoque demonstrabatur] Hoc habet etiam Epiphanius Haeres. XLII. Notat. 14.

Cap. XXI. a. de pristino scilicet more.] Hinc veteris instrumenti seu testamenti. Sic libro De Baptismo [cap. 7]: „praerogatur benedicta unctio de pristina disciplina,“ hoc est Iudaica. (Rig.) Pariter paulo infra „de pristino exemplo.“

b. et maiestas] Pro et Fr. Iunius maluit ei. Commodum quidem, sed non necessarium.

c. protelavit.] Hoc est sexcentis hominum milibus vitae et virum tenorem continuavit, produxit, protexit. (Rigalt.) De verbo protelare cf. adnot. ad De Paenit. cap. 4.

liarum. Si et ⁶quartam ⁷resolvas, invenies totum hunc ordinem ⁸Christi circa illum dei hominem qui oblatos sibi ⁹decem ⁴hordeaceos panes cum populo ¹⁰distribui iussisset, et minister eius proinde comparata multitudine et pabuli mediocritate respondisset, Quid ¹¹ego hoc ¹²dem ¹³in conspectu ¹⁴centum hominum? Da, inquit, et manducabunt, quoniam ¹⁵haec dicit dominus, ¹⁶Manducabunt et relinquent reliquias secundum dictum domini. O Christum et in novis veterem! Haec itaque ¹⁷qui viderat Petrus et cum pristinis compararat, et non tantum retro facta, sed et in futurum iam tunc prophetantia recognoverat, interroganti domino quisnam illis videretur, cum pro omnibus responderet, Tu es Christus, non potest ¹⁸non eum sensisse Christum, nisi quem noverat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc et ipse confirmat usque adhuc patiens, immo et silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri quam creatoris, ille autem praecepit ne cui ¹⁹hoc dicerent, utique id noluit ²⁰provulgari quod Petrus senserat. Immo, inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentii causam edixit, quia oporteret filium hominis multa pati, et reprobari a presbyteris et scribis et sacerdotibus, et interfici, et post tertium diem resurgere. Quae cum praedicata sint et ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus^f, sic quoque ipsum se ostendit esse in quem praedicabantur. Certe et si non essent praedicata, eam causam indicii silentii protulit quae non Petri errorem demonstraret, ²¹obeundarum passionum necessitatem. Qui voluerit, inquit, animam suam salvam facere, perdet illam, et qui perdiderit eam propter me, salvam faciet eam. Certe filius hominis^g hanc sententiam emisit. Perspice

II Reg.
IV, 42 sqq.

Luc. IX, 20.

Luc. IX,
20, 21.

Luc. IX, 22.

Luc. XI, 24.

6. quartum c. 7. revolvat Fulv. Ursinus. 8. Christum BC. Montispessul. 9. decem hordeaceos BC. X ordiarios Montispessul. viginti hordeaceos reliqui. 10. distribuisse et minister B. 11. ergo BCd. Montispessul. 12. idem BC. (Montispessul.) 13. inspectum BCab. in conspectum c. in spectu Montispessul. 14. centum milibus hominum BCab. Montispessul., Vaticanorum uterque. 15. haec BCd. Montispessul., Vaticani. hoc Cab. 16. manducabunt (manducabimur B.) et relinquent BCab. Montispessul. Et manducaverunt et reliquerunt ed. manducabant et relinquent: et manducaverunt et reliquerunt Fr. Iunius. 17. qui abc. quae BC. Montispessul. 18. novum sensisse Christum, nisi quem, aut non eum sensisse Christum quem Latinius. 19. hoc diceret d. (Montispessul.) dicerent BC. 20. provulgari BCabd. Montispessul. promulgari Vaticanus alter. 21. sed obeundarum abc.

d. decem] Decem putem ab auctore scriptum. Nam et Graeca exemplaria quaedam legerunt *δέξα*, et Ambrosius lib. VI. Hexaëmeri cap. 2. (Fr. Iunius.)
e. centum hominum?] Libri veteres habent „centum milibus hominum.“ Cuius corruptelae origo quaerenda vide-

tur in littera *u* finali numeri centum, ut quae pro siglo numeri mille sumebatur.

f. sicut suis locis implebimus] Infra cap. 40 et sqq.

g. Certe filius hominis] Cf. supra cap. 10.

igitur et tu cum rege Babylonio fornacem eius ardentem, et invenies illic tanquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Salvas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere conspiraverant, Chaldaeorum vero perdidit, quas illi per ²²idololatriam salvas facere maluerant. Quae est ista nova doctrina cuius vetera documenta sunt? Quamquam et praedicationes martyriorum tam futurorum quam a deo mercedem relaturorum decurrerunt. Vide, inquit Esaias. quomodo perit iustus, et nemo excipit corde, et viri iusti ^{108. LVII,} auferuntur, et nemo considerat. Quando magis hoc fit quam in persecutione sanctorum eius? Utique non simplex, nec de naturae lege communis ^h, ²³sed illa insignis et pro fide militaris, in qua qui animam suam propter deum perdit, servat illam, ²⁴ut et hic tamen iudicem ²⁵cognoscas, qui malum animae lucrum perditione eius et bonum animae detrimentum salute eius ²⁶remuneratur. Sed et zeloten deum ²⁷mibi exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, ^{108. IX, 26.} inquit, ²⁸mei fuerit, et ego confundar ²⁹eius. Quando neq̄ confusionis materia conveniat nisi meo Christo, cuius ordo magis pudendus ⁱ, ut etiam haereticorum conviciis pateat, omnem nativitatis et educationis foeditatem et ³⁰ipsius etiam carnis indignitatem ^k quanta amaritudine possunt perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis qui eam non capit? non vulva licet virginis, tamen feminae, ³¹coagulatus, et si non semine, tamen ex lege substantiae corporalis, ³²ex feminae humore ^l, non caro habitus ante formam, non pecus dictus post figuram ^m, non ³³decem men-

²² idololatriam B. Montispezzul., pro more. ²³. et B. Montispezzul. ²⁴. et ut B. ²⁵. ad cognoscas d. Montispezzul. ²⁶. remuneratur abc. remuneraturus BCd. remuneratus (Montispezzul.) ²⁷. mihi om. ab. ²⁸. mei d. (Montispezzul.) Fulv. Ursinus. me reliquit. ²⁹. eius BCabd. Montispezzul. eum c., ex Vaticanis. ³⁰. ipsius Fulv. Ursinus. ³¹. coagulatum BC. Montispezzul. ³². ex femine et humore Montispezzul. ex semine et humore BC. ³³. novem c.

^h Utique non simplex, nec de naturae lege communis] Haec non alio referri possunt quam ad ea „Quae est ista nova doctrina quae“ cett. (Rigalt)

ⁱ cuius ordo magis pudendus] Ordinem dicit nativitatis et educationis. (Rigalt.) De vocabuli ordo apud Tertullianum usu dixi ad de Pudic. cap. 9. Cf. supra cap. 11 „Ioannis ordo.“, cap. 7 „ordinem descensionis.“, lib. III, cap. 22 „alterius dei ordinem.“

^k ipsius etiam carnis indignitatem] Carnis videlicet passibilis et mortalis, quae sane indigna deo videbatur. Sic Adv. Iudaeos [cap. 14] „Primo sordidis indatus est, id est carnis passibilis et

mortalis indignitate.“ Vel indignitatem intellige εἶδος οὐκ ὄξιον τυραννίδος. Ut observavimus ad lib. de Patientia cap. 3. (Rigalt.)

^l ex feminae humore.] De Carne Chr. [cap. 4] dixit „humoris et sanguinis foeda coagula.“ (Rigalt)

^m non pecus dictus post figuram] Id est corpus animatum sentiens primum et figura sua instructum recens. Sic accipitur lib. De Anima cap. 25., ex principii philosophiae. (Fr. Iunius.) Eodem vocabulo utitur Iulius Firmicus lib. VII, cap. 1 „Pecus intra viscera matris artuatim concisum a medicis profertur.“ (Rigalt.) De brachylogiis ante for-

sium cruciatus ³⁴deliberatus, non subita dolorum concussione cum tanti temporis coeno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrimis auspicatus et primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus, nec sale ³⁵ac melle medicatus, nec pannis iam sepulturae ³⁶involucrum initiatus, nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus uberibus, diu infans, vix puer, ³⁷tarde homo, sed de caelo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, spiritus et virtus et deus tantum. Ceterum ³⁸ut non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate, carens corpore. Non poterat itaque dixisse, Qui **Ps. VIII, 6.** ³⁹mei confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus **Ps. XXII, 7.** a patre, modico citra angelos, vermis et non homo, ignominia ho- **Ies. LIII, 5.** minis et nullificamen populi, ⁴⁰quatenus ita voluit, ut ⁴¹livore eius sanaremur, ut dedecore eius salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine et similitudine sua, non ⁴²aliena, ut, quoniam homo ⁴³non erubuerat lapidem et lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo pro impudentia ⁴⁴idololatriae satis deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum

34. delibratus Latinus. Probat Fr. Iunius. 35. ac B. Montispezzul. et reliqui. 36. involacro Fulv. Ursinus. 37. tarde abcd. Montispezzul. tardus BC. tardius Rhenanus. Recepti Leopoldus. 38. ut om. BC. Montispezzul. 39. me c. 40. quatinus C., Fr. Iunius, pro more. 41. liquore Montispezzul. 42. aliena tunc ut BC. Montispezzul. 43. non om. BC. Montispezzul. 44. idolatriae B. Montispezzul., pro more.

mam et post figuram cf. adnot. ad Scorp. cap. 11.

n. non decem mensium cruciatus deliberatus] Sic habent exemplaria. Quae si nobis integram auctoris scripturam servare, dixerit Septimius „partum deliberari“ quamdiu fetus in utero perficitur, ordine nativitatibus humanae, decem mensium spatium currente, quemadmodum in Apologetico [cap. 9., ubi tamen v. quae adnotavi] dixit conceptum deliberari „dum adhuc sanguis in hominem deliberatur.“ Alias minime spernenda videretur Latini coniectura „decem mensium cruciatus delibratus.“ Nam eiusmodi est infantis in utero situs, ut cruciari videatur, incurvus totus ac contractus. (Rigalt.) Latinus legit delibratus, id est quasi in uteri trutina suspensus, et proba. Haec autem conferenda sunt cum lib. De Carne Christi cap. 4. (Fr. Iunius.) Deliberatus, hoc est liberatus. Ita Adv. Marc. II, 19 „ad deliberandas animas eorum de morte.“ Occurrit hoc verbum, quod lexica nondum agnoscunt, etiam in Actis Sanctorum passim. Cf. etiam Du Cangius s. v. De confusione

verborum deliberare, delibrare, delibere v. adnot. ad Apolog. cap. 9. Adde De Patient. cap. 8.

o. retinaculi sui vulnere] Propter nervum umbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice.

p. sale ac melle medicatus] De salis ac mellis in recenti partu medicamina ignoramus; videtur plane ad contemperare. Certe Plinius Hist. Nat. XIII, 26 hordei cinerem sale ac melle conspersum suavitatem oris facere dicit, XXXI, 7. simile quid tradit de quodam genere salis quod a Cappadocia in tunc terculis afferatur.

q. sepulturae involucrum initiatus] Fulvius Ursinus rescribit involacro. Sed solet Tertullianus initiari struere et causam accusativo. Apolog. cap. 8 „Talia initiatus et consignatus vivis in aevum.“ Adv. Marc. IV, 11 „aliam scilicet et contra riam initiatos divinitatem.“

r. per impudentiam fidei.] Idololatriam impudentia fuit cum non puduit adorare lapides et ligna, impudentia fidei cum minime pudet deum credere natum crucifixum. (Rigalt.)

Christo tuo competit, Marcion, ad meritum confusionis? Plane pudere te debet quod illum ipse finxisti.

Nam et hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Ioseph et Helia in secessu montis conspici pateris, quorum destructor advenerat. Hoc scilicet intellegi voluit vox illa de caelo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, id est non Moysen iam et eliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi et Heliae. Desiniendo enim quem audirent quoscunque alios vetuisset audiri. At numquid Esaiam et Hieremiam ceterosque quos non ostendit permisit audiri, si vetuit quos ostendit? Nunc et si praesentia illorum fuit necessaria, non utique in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est, nec in consortio claritatis, quod dignitatis et gratiae exemplum est, sed in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, immo in tenebris creatoris, quibus inscutiendis erat missus, longe etiam discreti a claritate Christi, ut voces et litteras ipsas eorum ab evangelio suo erat separaturus. Sic in alienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquentes docet quos sibi iungit. Sic destruit quos de radiis suis extrahit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo, secundum pervertentem tales eos revelasset quales Christus Marcionis debuisset, aut quoscunque alios secum quam prophetas suos*. Sed quid tam Christus creatoris quam secum ostendere praedicatores suos? cum illis videri quibus in revelationibus erat visus? cum illis loqui qui eum fuerant locuti? cum eis gloriam suam communicare a quibus dominus gloriae nuncupabatur? cum principalibus suis, quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quandoque, alter initiator veteris testamenti, alter consummator novi^b. Igitur et Petrus merito contubernium Christi sui agnoscens individuitate eius suggestit consilium: Bonum est nos hic esse (bonum plane ubi Moyses scilicet et Helias), et, Faciamus hic tria tabernacula, unum tibi, et Moysi unum, et Heliae unum; sed nesciens quid diceret. Quomodo respondit? Utrumne simplici errore, an ratione qua defendimus in causa novae prophetiae gratiae ecstasin, id est amentiam, con-

Cap. XXII.

Luc. IX,
28-36.

Luc. IX, 35.

Luc. IX, 33.

Cap. XXII. 1. sed et in *Cabc.* 2. Sic enim alienos *Latinus. Probat Fr. Iunius.*
3. principibus *B. Vaticanus unus.* 4. meritum *BCab. Probat Fr. Iunius.* 5. qua
6. *quoniam* quam libri omnes. 6. ecstasin *B.*

Cap. XIII. a. quam prophetas suos.]

b. hoc est potius quam prophetas suos.

c. scilicet haec est Tertulliano ellipsis.

d. aliter consummator novi.] Elias, quem

Moyses reversurum putaverunt. Cf.

Gen. cap. 35 et 50. Irenaeus Adv.

lib. I. cap. 16. cum interpr.

quod defendimus in causa novae

prophetiae] Hoc videtur fecisse libris De Ecstasi, quorum meminit Hieronymus. (Rigalt.) V. Hieronym. Catal. Scriptt. Eccl. in Tertulliano, et Nicephor. Hist. Eccl. IV, 22. 34. *Defendimus*, h. e. asseruimus. Cf. adnot. ad lib. I. Adv. Marc. cap. 26.

venire^{4f} In spiritu enim homo constitutus, praesertim cum riam dei conspicit, vel cum per ipsum deus loquitur, necesse excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina, de quo inter et ⁵psychicos quaestio est. Interim facile est amentiam Petri p bare. Quomodo enim Moysen et Heliam cognovisset, nisi in spiri (nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset et sin tudines, lege prohibente^f) nisi quia in spiritu viderat? Et ita q dixisset in spiritu, non in sensu, constitutus, scire non poterat. C rum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christ ergo iam constat et supra Petrum interrogatum a Christo, quem existimarent, ut de creatoris dixisse, Tu es Christus; quia, si alterius dei illum cognovisset, hic quoque non errasset. Qu ideo et hic erravit quia et supra, ergo certus es in illum d quoque nullam novam divinitatem a Christo revelatam, et us adhuc non errasse Petrum, Christo usque adhuc nihil eiusmodi velante, et tamdiu non alterius deputandum Christum quam c toris, cuius omnem et hic ordinem expressit. Tres de discenti arbitros futurae visionis et vocis assumit. Et hoc creatoris

Luc. IX, 28.
Deut.
XIX, 16.

In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum. In montem seci Agnosco formam loci. Nam et pristinum populum^e apud mon et visione et voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggi consignari novum testamentum in quo conscriptum vetus fue sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo ^{8b}dubitavit de aere c toris conglobatam. Nisi et nubes suas illo deduxerat, quia et i

7. spiritu *cd. Latinius.* spiritum *BCab.* 8. phisicos *B., pro more.* 8b. dobi ego. dubitavit libri omnes.

d. convenire.] Hoc est adire, accedere, accidere. De ecstasi cf. De Anima cap. 21 et cap. 45.

e. de quo inter nos et psychicos quaestio est.] Psychicos appellat eos qui ecstases et revelationes singulares affirmabant iam eo tempore in ecclesia destituisse, prout hic circumscribuntur disertis verbis. Nam Tertullianus et alii multi in ecclesia dei multum singularibus revelationibus tribuebant earumque auctoritatem plus satis extollebant, et urgebant usum pertinacius, prout multis locis ab ipso adducuntur, alii falsas contendebant plurimum, et periculosum earum usum. Atque hinc factum ut cum eos qui illas improbabant, tum etiam orthodoxos haeretici per ludibrium psychicos appellaverint, abutentes voce apostoli I Corinib. cap. 2. (Fr. Junius.) De hac ecstasi suos et psychicos, h. e. ca-

tholicos, dissentire ait Tertullianus. tholici enim contra Montanistas m bant veros prophetas, qui spiritu repleti essent, quieto et tranquillo a futura praedicere, pseudoprophetas qualis fuerit Montanus, cum furor insaniam loqui. Auctor. anon. contra taphrygas ap. Euseb. H. E. V, 17. The Eccles. History of the Second Third Centuries illustr. from the writ of Tertullian by John, Bishop of Lin (Cambridge 1826.) p. 6. n. 4. Epig Haeres. 48. eandem ecstasin im bantem; et Routh Rel. Sacr. I, p. (Fr. Munter Primord. Eccles. I p. 138.)

f. lege prohibente] Cf. supra III cap. 22.

g. pristinum populum] Iudaeos. supra ad cap. 21.

per caelum creatoris viam ruperat^h; aut proinde et nubilo creatoris precario usus estⁱ. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed vox solita de caelo, et patris novum testimonium super filio, ^{ut qui in primo psalmo: Filius meus es tu, ego hodie genui te. De quo et per Ps. II, 7. Esaiam: Quis deum metuens audiat vocem filii eius? Itaque iam Ios. L, 10. repraesentans eum, Hic est filius meus, utique subauditur, Quem ^{repromisi. Si enim repromisit aliquando, et postea dicit, Hic est, eius est exhibentis voce uti in demonstratione promissi qui aliquando promisit, non eius cui possit responderi, Ipse enim tu quis es qui dicas, Hic est filius meus, de quo non magis praemisisti^k quam te ipsum quod prius ^{eras revelasti? Hunc igitur audite quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetae, quoniam et propheta existimari habebat a populo. Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis deus ex filiis vestris, secundum carnalem scilicet ^{censum}, tanquam me ^{audietis illum. Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic et Esaias: Quis in vobis metuens exaudiat vocem filii eius. Quam et ipse pater commendaturus erat. Sistens enim, inquit, verba filii sui, dicendo scilicet, Hic est filius meus dilectus, ^{audite. Itaque et si facta translatio sit auditionis a Moyse et Helia in ^{Christo, sed non ut ab alio deo, nec ad alium Christum, sed a creatore in Christum eius, secundum decessionem veteris et successionem novi testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nuntius, sed ipse ^{deus salvos eos ^{faciet, ipse iam praedictum et implens legem et prophetas. Tradidit igitur pater filio disci-}}}}}}}}

^{De ut qui ego. atque BCabcd. aequae Fr. Iunius. 9. secundo cd. 10. repro-}
^{missi BC. 11. promisit C. 12. meus dilectus de quo B. 13. eras d., ex}
^{audidit Fulvii Ursini. erat BCabc. 14. quomodo propheta existimare B. 15.}
^{audierit d. 16. audieritis d. 17. enim d., cum Fulvio Ursino. 18. audite}
^{Itaque d., cum Fulvio Ursino. 19. Christum Fulv. Ursinus et Fr. Iunius.}
^{dominus cd. 21. fecit cd.}

^{h. illo deduxerat, quia et ipse per creatoris viam ruperat] Signifi-}
^{cat deus Marcionis. Cf. lib. I. cap. 15.,}
^{et supra huius libri cap. 7.}

^{i. nubilo creatoris precario usus est.]}
^{lib. V. cap. 12. „Hic illud, inquit,}
^{auditor, si proprium potuit habere pa-}
^{trium deus nullius terrenae dispositio-}
^{nis; nisi si etiam paradiso creatoris}
^{parvo usus est, sicut et mundo.“}

^{k. promissisti] Ni fallor, rescriben-}
^{tem promissisti. Quomquam illud retineri}

^{l. censum] Hoc est originem, ex usu}
^{Tertulliani, de quo iam saepe ad-}

notatum est. Sed quod alii libri praebent *sensum*, hic etiam ferri possit.

m. Sistens enim, inquit] Haec non sunt loci ullius verba, sed priorum interpretamenta. Commendavisse patrem dixit: probat eo quod sistens filium suum mundo ad opus redemptionis nostrae dixit ei verba filii, id est quae filius ipse nobis enarravit ex decreto patris, ut evidentissime dicitur Psal. 1. Nam pater prius dixit, postmodum filius retulit verba patris, quae eadem sunt verba filii. Haec certa loci huius interpretatio ex Psalms 2. cum verbis apostoli Hebr. 1. comparatione. (Fr. Iunius.) Cf. Adv. Prax. cap. 19., ubi eadem verba leguntur.

pulos novos, ostensis prius cum illo Moyse et Helia in clarit-
praerogativa, atque ita dimissis, quasi iam et officio et homi-
dispunctis, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, so-
tatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse et Helia. To-
autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc,

Habac. III, 2. spiritus ex persona interdum apostolorum: Domine, audivi audit-
tuum, et extimui. ²¹ ^b Quem magis quam vocis caelestis illius: *E*
est filius meus dilectus, hunc audite? Consideravi ²² opera tu
²³ et excidi mente. ²⁴ Quando magis quam cum visa claritate *e*
nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cog-
sceris, Moysi et Heliae°. De quibus et Zacharias vidit in figu-
Zach. IV, 3. 14. duarum olearum et duorum ramulorum oleae. Nam hi sunt de qu-
bus dictum est illi, Duo filii opimitatis adsistunt domino univers-
Habac. III, 3 sq. terrae. Et rursus idem Abacuc: Operuit caelos virtus, utiq-
nubilo illo, et splendor eius ut lux erit, utique qua etiam vestit-
eius refulsit. Et si commemoremur² promissionis Moysi, hic i-
venietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Mo-
Exod. XXXIII, 12 sqq. ses dicens, Si ²⁵ ergo inveni gratiam coram te, manifesta te mi-
ut cognoscenter¹ videam te, eum conspectum desiderans in q-
hominem esset acturus, quod propheta sciebat. Ceterum ²⁶ de
facie iam audierat, Nemo homo videbit ²⁷ me et vivet. Et hu-
inquit, sermonem quem dixisti, faciam tibi. Et rursus Moys-
Ostende mihi gloriam tuam. Et dominus similiter de futuro: *E*

21 b. quam *C.* 22. opera tua *Vaticani duo.* operam tuam *BCab.* 23. et excidi
excidi *reliqui.* 24. quando *BCD.* quanto *ab.* quo *c., ex coniect. Latini.*
ergo inveni *abcd.* inveni ergo *B.* inveni *C.* 26. de dei facie ego. dei faci
libri omnes. 27. me *om. d.*

n. dispunctis] Hoc est perfunctis at-
que absolutis. Cf. adnot. ad lib. II.
cap. 7.

o. Moysi et Heliae.] De Moyse et Helia
haec verba interpretatus est etiam Augu-
stinus De Civ. Dei II, 32. et Tractat.
contra Iud., Pag. et Arr. cap. 17.

p. si commemoremur] Hoc est men-
tionem faciamus. V. adnot. ad De Ido-
lol. cap. 20., Ad Scap. cap. 3., De Fuga
in Persecut. cap. 9. Adde aliquot exem-
pla ex Irenaeo. Adv. Haer. I, 1, 19 „obli-
tus, deinde commemoratus.“, in Graeco
est *ἀναμνησθεῖς*. Ibid. I, 1, 20 „nihil
enim prohibet exempli gratia *commemo-
rari et horum*“; in Graeco est *ἐπιμνη-
σθῆναι καὶ τούτων*. Ibid. I, 15, 1 „Post
quam *decadis commemorantem* lumen di-
cere“; in Graeco est *τῆς δεκάδος μνη-
μονεύοντα φῶς λέγειν*. Ibid. I, 24
„quod anima eius firma et munda cum

esset, commemorata fuerit.“ Ibid. II,
„Si enim id quod in brevissimo te-
pore visum est, vel in phantasmate ce-
ceptum est, et ab ea sola per somnia
postquam commixta sit corpori, et u-
versum membrum dispersa, *commemo-
tur.*“ Ibid. III, 23 et V, 31 in ver-
lessiae „Et commemoratus est domi-
sanctus Israel mortuorum suorum
dormierant in terra sepultionis.“ II
III, 27 „Circumscripsit igitur genit-
viri in prouisione scriptura, immo
nec commemoratur.“ Sic etiam mem-
utilitur eadem significatione Idem II
I, 1, 19 „in novissimo primae mem-
fuisse *qualternationis*“, ubi in Gra-
est *πρωτης ἐμνηστο τετραδος*,
rememorari ibid. I, 34. III, 25. IV,
et *recommemorari* ibid. IV, 39. IV,
V, 15.

q. cognoscenter] *Γνωστῶς.*

in gloria mea, et reliqua. Et in novissimo: Et tunc
 eriora mea. Non lumbos, nec suras, sed quam desi-
 oriam in posterioribus temporibus revelandam. In qua
 iem visibilem se ei ²⁸repromiserat, etiam ad Aaronem
 t si fuerit propheta in vobis, in visione cognoscat illi,
 one loquar ad eum, non quomodo ad Moysen: Os ad os
 eum in ²⁹specie (³⁰utique hominis, quam erat gestat-
 a in aenigmate. Nam et si Marcion noluit eum collo-
 mino ostensum, sed stantem, ³¹tamen et stans os ad os
 ciem ad faciem cum illo, inquit, non extra illum, in
 ius, nedum in ³²conspectu. De qua gloria non aliter
 lissessit a Christo quam solebat a creatore, proinde tunc
 reutere filiorum Israël quemadmodum et nunc excae-
 nis, qui hoc quoque argumentum adversus se facere

Num.
XII, 6 sqq.

io in me personam Israël. Stet Christus Marcionis et Cap. XXIII.
) genitura^a incredula, quousque ero ¹apud vos? Quo- Luc. IX, 41.
 nebo vos? Statim a me audire debet: Quisquis es,
^b, prius ede quis sis, et a quo venias, et quod in no-
 ? Usque adhuc creatoris est totum ²apud te. Plane si
 is, et illi agis^c, admittimus increpationem. Si vero ab
 velim, quid nobis unquam de tuo commisisti, quod cre-
 ssemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum
 nobis revelasti? Quam olim^d apud nos agere coepisti,
 queraris? In quibus nos sustinuisti, ut patientiam im-
 sinus de Aesopi puteo modo venis^e, et iam exclamas.
 dhuc et personam discipulorum, in quos insiliit^f. O natio

ait *cd.* 29. et si *BCab.* si *cd.* 30. visionem *BC.* 31. ad eum
 2. speciem *Ba.* 33. itaque *BC.* 34. et tamen *d.* 35. conspectum
Valicano. 36. percutiens *d.*, *Fulv. Ursinus.*

XIII. 1. apud vos? Quousque sustinebo vos? *abcd. Gorziensis.* apud
 2. apud te *abcd. Gorziensis.* apud *BC.*

e tunc oculos percutere] In-
 teo more positus, struendus
 ni, quod praecesserat. Cf.
 vi ad De Pudic. cap. 13. et
 cap. 39.

ll. a. genitura] Cf. adnot.
 al. cap. 2. Verbis „Suscipio
 osam Israël,“ quae vulgo
 itia praecedentis trahebant
 novum incipiendum fuisse
 . Ianus.

ce] Hoc est superventiae;
 é ἐρχόμενος. (Fr. Ianus.)
 p. 25.

c. illi agis] Auctorem procuratorem-
 que eius agis. (Rhenan.) Sic etiam paulo
 infra „si vero alii agis.“ Hinc actor
 infra cap. 29., ubi cf. adnot.

d. Quam olim] Ex quo remotissimo
 tempore.

e. Asinus de Aesopi puteo modo venis]
 Ineptus ex improvise superveniens et
 importuno ruditu complens omnia. (Fr.
 Iunius.) Hic apologus Aesopi hodie non
 extat.

f. Suscipio adhuc et personam disci-
 pulorum, in quos insiliit.] Haec et se-
 quentia importune redundare putavit Pa-

incredula, quamdiu ero vobiscum, quamdiu vos sustinebo? eruptionem eius utique hoc modo ³iustissime repercuterem: quis es? ⁴ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, a quo venias, quomodus sit in nobis? Usque adhuc, puto, creatoris es, et ideo ⁵sumus recognoscentes omnia illius in te. Quodsi ab illo admittimus increpationem. Si vero alii agis, oro te, dicas, nobis aliquando ⁶commisisti duntaxat de tuo, quod iam credi debuissimus, ut exprobres incredulitatem, qui nec ⁷auctorem usque adhuc edis? Quam olim autem apud nos agere coepist tempus quoque opponas? In quibus autem nos sustinuisti, patientiam iactes? Asinus de Aesopi puteo modo ⁸huc apparui iam exclamat. Quis ⁹non ita iniustitiam increpationis retudisse eius eum credidisset qui nondum queri debuisset? Nisi quod ille eos insilisset, si non olim apud illos in lege, ¹⁰in propl in virtutibus et beneficiis deversatus incredulos semper fuisset pertus. Sed ecce Christus diligit parvulos, tales esse docens de qui semper maiores velint esse. Creator autem ursos pueris misit, ulciscens ¹¹Helisaeum propheten convicia ab eis pas Satis impudens Antithesis, cum tam diversa committit, parvulos pueros, innocentem adhuc aetatem et iudicii iam capacem, conviciari poterat, ne dicam ¹²blasphemare. ^{12b}Qua ergo in deus, nec pueris impiis pepercit, exigens maiori aetati honore et utique magis a minore; qua vero bonus, adeo diligit parvulos ut apud Aegyptum benefecerit obstetricibus, protegentibus per Hebraeos periclitantes edicto Pharaonis. Ita et haec affectio cum ¹³creatore est. Iam nunc deus Marcionis, qui connubium versatur, quomodo videri potest parvulorum dilector, quorum causa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque execrari necesse est. ¹⁵Nae ille saevior habendus Aegyptio rege. Pharaon educari non sinebat infantes, iste nec nasci, auferens vix illis etiam decem mensium in utero. At enim quanto credibilior eius deputetur affectio in parvulos qui benedicendo connubii propagationem generis humani ipsum quoque fructum connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est? Repraesentat c

Luc. IX.
46—48.
II Reg.
II, 23 sq.

3. iustitiae BC. 4. perchomene B. 5. securi B. 6. commisisti om. BCa. auditorem BC. 8. huic B. 9. novit iniustitiam BC. 10. in om. BC. 11. lisenm BCa. 12. blasphemari BC. 12b. Quia abc. 13. creator BC. 14. versatur Bd. Vaticanus unus. aversatur reliqui. 15. Nec C.

melius. Nam prius in persona Israelis agit, iam in persona discipulorum Christi. (Fr. Junius.)

g. Nae ille saevior habendus Aegrege] His verbis utitur in eadem etiam lib. I. cap. 29.

in plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco
 everitatem. E contrario ¹⁰Christi in eandem animadversio-
 estinantes ¹¹discipulos^h super illum viculum Samaritarum.
 : et haereticus ab eodem severissimo iudice promitti hanc
 enitatem. Non contendet, inquit, nec vox eius in platea
 : harundinem quassatam non comminuet, et linum fumigans
 inguet. Talis utique multo magis homines non erat crema-
 Nam et tunc ad Heliamⁱ, Non in igni, inquit dominus, sed
 tu ¹⁹miti. At enim humanissimus deus cur recusat eum qui
 individuum illi comitem offert? Si quia superbe vel ex
 si dixerat, Sequar te quocunque ieris, ergo aut superbiam
 pocrisin recusandam iudicando iudicem gessit. Et utique
 it quem recusavit, non ²¹secuturum scilicet salutem^k. Nam
 l salutem vocat quem non recusat, vel etiam quem ultro
 ita in perditionem damnat quem recusat. Illi autem cau-
 atris sepulturam cum respondet, Sine mortui sepeliant
 : suos, tu autem vade et annuntia regnum dei, utram-
 gem creatoris manifeste confirmavit, et de sacerdotio in
) prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum inter-
 Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non
 t, et super ²²patrem suum non contaminabitur), et de de-
 in Arithmis; nam et illic qui se deo voverit inter cetera
 e super ullam animam introeat defunctam, ne super patris
 aut matris aut fratris. Puto autem et devotioni et sacer-
 lestinabat quem praedicando regno dei imbuerat. Aut si non
 , satis impius pronuntiandus qui nulla ratione legis interce-
 sepulturas parentum despici a filiis imperabat. Cum vero et
 illum prius suis valedicere parantem prohibet retro respe-

II Reg.
I, 9 sqq.Luc. IX,
51—56.

Ies. XLII, 2.

I Reg.
XIX, 12.
Luc. IX,
57, 58.Luc. IX,
59, 60.Levit.
XXI, 1.Num.
VI, 6 sq.Luc. IX,
61, 62.

isti in eandem ego. Christi eandem BCab. Christi lenitatem, incre-
 eandem cd. 17. destinantes cd. destinantis Bab. destinatis B. de-
 os Fr. Iunius. detestantis Latinius. 16. discipulis Latinius et Fr. Iunius.
 ab. 20. hypocrisim B. 21. consecuturum cd. Vaticanus alter. 22.
 n d.

nosco iudicis severitatem. E con-
 Christi in eandem animadversio-
 stinantes discipulos] Sana iam
 nto haec verba, quae interpola-
 Pamelius et Rigaltius, praeter
 librorum auctoritatem interiectis
 emulatem increpantis. Praepositio
 eandem latebat in finali littera
 visti. Agnosco, inquit, e con-
 Christi severitatem in discipulos,
 dem animadversionem destina-

rent et postulant super illum viculum
 Samaritanum.

i. Nam et tunc ad Heliam] Cf. De Pa-
 tientia cap. 15. cum adnot.

k. non secuturum scilicet salutem.]
 Pamelius rescripsit consecuturum. Re-
 pono ut antea secuturum; nec puto au-
 ctorem de salute consequenda, sed tan-
 tum de sequendo per illud tempus Chri-
 sto agere, qui est salus nostra. Illud
 praeter argumentum est. (Fr. Iunius.)

ctare, sectam¹ creatoris exequitur. Hoc et ille noluit quos ex Sodomis liberarat.

Cap. XXIV. Adlegit et alios septuaginta apostolos super duode-
Luc. X, 1 sqq.
Exod. XV, 27.
Num.
XXIII, 9.
 enim duodecim secundum totidem fontes in Elim, si non
 ginta secundum totidem arbusta palmarum? ¹Antitheses
 causarum diversitas fecit, non potestatum. Sed qui d

Luc. X, 4.
Matth. X, 10.
 num offarcinatam² ²educit ex Aegypto, Christus autem n
 discipulis in viam ferre praescipuit. Illi enim in solitudi
 movebantur, hi autem in civitates mittebantur. Consid
 rum offerentiam^b, et intelleges unam et eandem potes
 secundum penuriam et copiam expeditionem suorum dispe
 inde per civitates abundaturam ⁴circumcidens sicut et eg
 solitudinem ⁵struxerat. Etiam calciamenta portare vetuit i
 enim erat sub quo nec in solitudine per tot annos popu
 menta detriverat. Neminem, ⁶inquit, ⁷per viam saluta
 Christum destructorem prophetarum, a quibus hoc quoq
 Helisaeus, cum ⁸Gezin puerum suum mitteret in viam

II Reg.
IV, 29.
 Sunamitidis resuscitandum de morte, puto sic ei praecep
 lumbos tuos et sume bacillum meum in ⁹manum et vai
 cunque conveneris in via, ne benedixeris eum, id est
 veris, et qui te benedixerit, ne responderis ei, id est
 taveris. Quae est enim inter vias benedictio nisi ex occ

Luc. X, 5.
 salutatio? Sic et ¹⁰dominus, In quam introissent domu
 ei dicere. Exemplo eodem est. Mandavit enim et hoc
II Reg.
IV, 26.
 cum introisset ad ¹¹Sunamitin, diceret ei, Pax viro tuo,

Cap. XXIV. 1. antithesis B. antitheseis Cabc. 2. educit ex
 de d. eduxit ex bc. 3. peram c. 4. circumcidens d., Latinius. cu
 5. strinxerat C. in marg. 6. inquit om. B. 7. per viam cd, ex al
 in via reliqui. 8. Gezin BC. 9. manu B. 10. dominus in quam
 uterque. dominus ut in quam reliqui. 11. Sunamiten C. Sunam
 filio tuo cd. Vaticanus uterque. filio reliqui.

l. sectam] Hoc est institutum, morem.
 Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 14.

Cap. XXIV. a. praeter oneribus cons-
 parsionum offarcinatam] Sic legitur in
 exemplari. Itaque hic praeter adverbia-
 scit et significat praeterea. Onera autem
 consparsionum dicit farinae massam aquae
 conspargine coactam. Exod. cap. 12 [34]
 „Ανάλαβε δὲ ὁ λαὸς τὸ σταῖς αὐτῶν.“
 Hesychius: „σταῖς, φύραμα ἀλεῖρον
 πυροῦ.“ Glossarium Vetus: „σταῖς,
 adeps.“ Item: „Φύραμα, massa, con-

persio.“ Sic Adv. Valen
 „in conspersionis alvearia
 donec totum confermentel
 vulgata Epistol. Pauli ad t
 „ut sitis nova conspersio
 azymi.“ Offarcinatam, Ex
 φύραμα αὐτῶν ἐνδεθε
 ματίοις αὐτῶν ἐπὶ τι
 (Rigalt.)

b. causarum offerentiam
 diversae offerunt. Nove dic
 sufferentia. (Fr. Iunius.)

c erunt potius nostrae ¹³Antitheses, quae comparant, non rant Christum. ¹⁴Dignus est autem operarius mercede sua, Luc. X, 7. is pronuntiavit quam deus iudex? quia et hoc ipsum iudignum facere mercede operarium. Nulla retributio non atione constitit. Iam nunc et hic lex consignatur creatoris, ves operantes dignos operarios mercede iudicantis. Bovi, Deut. XXV, 4. erenti os non colligabis. Quis tam praestans* in homines et in pecudes? Quodsi et Christus dignos pronuntiat merarios, excusavit praeceptum illud creatoris de vasis aureis Aegyptiorum auferendis⁴. Qui enim villas et urbes fuerant Aegyptiis, digni utique operarii mercede, non ad sunt ¹⁷instructi, sed ad mercedis compensationem, quam dominatoribus exigere non poterant. Regnum dei neque eque inauditum sic quoque confirmavit, dum ¹⁸illud iubet i appropinquasse. Quod enim longe fuerat aliquando, id Luc. X, 9. ci appropinquasse. Si autem nunquam retro fuisset antepropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse quod nunge fuisset. Omne quod novum et incognitum est, subitum ne quod subitum est cum annuntiatur, tunc primum ¹⁹specucens tunc primum ²⁰accipit tempus. Ceterum nec retro poterit, quamdiu non annuntiabatur, nec ex quo annuntiari appropinquasse. Etiam ²¹adicit, ut eis qui illos non reddicerent, Scitote tamen appropinquasse regnum dei. Luc. X, 11. Si et comminationis gratia mandat, vanissime mandat. Quid illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropin salutem scilicet eorum qui annuntiationem eius recepissomodo, si ²²comminatio potest sine executione, habes deum em in comminatore et iudicem in utroque? Sic et pulverem cuti in illos, in testificationem, ²³et haerentia terrae eorum*,

asis BC. antitheseis cd. Vaticani. 14. Dignus est cd. Vaticanus uterque. iqui. 15. vindicatione B. 16. fuerant d. fuerint reliqui. 17. instructi Ursinus. instincti reliqui. 18. id B. 19. speciem cd, ex altero Vaticano reliqui. 20. accepit BCabc. 21. edicit Vaticanorum unus. dicit am alter. 22. comminatio potest ego. comminatio non potest reliqui. erentia ego. et haeret etiam BC. ei. haeret etiam liber P. Pitthoei. et iam ab. et ad horrentiam c., ex coniect. Rhenani. et horrentiam Fr. Junius.

mans] Hoc est liberalis. Cf. II, cap. 16. Et hoc ipso infra „Ceterum nihil tam abruptum alius praestet, alius de praesens secure agere mandat.“
vasis aureis et argenteis Aegyptiorum auferendis.] De hoc argumento erat supra lib. II, cap. 20.

e. haerentia terrae eorum] Ita correxi. Haerentia dicit haerentes particulas. Rigaltius adnotavit haec: „In exemplari scribitur Sic et pulverem iubet excuti in illos in testificationem ei. haeret etiam terrae cell. Haerentiam terrae dixisse videtur ut explicaret quod pulveris nomine Lucas intelligi voluerit.“ Si quid liceret

labo. Sicut et alibi tam abscondisse quam revelaturum esse significat: Et dabo illis thesauros absconditos, invisibiles aperiam illis. Ies. XLV, 3. Et rursus: Quis alius ⁵desiciet signa ventriloquorum et divinationes ex corde, avertens in posteriora sapientes et cogitationes eorum infatuans? Si autem et Christum suum illuminatorem nationum Ies. XLIV, 25. designavit: Posui te in lucem nationum, ⁶quas interpretamur in nomine parvulorum, sensu scilicet retro parvas et imprudentia infantes, iam vero et humilitate fidei pusillas, facilius utique credemus eundem etiam parvulis revelasse per Christum qui et retro absconderit et per Christum revelationem repromiserit. Aut si deus Marcionis ea quae a creatore abscondita retro fuerant ⁷patefecit, ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens. Sed in destructionem, inquis, uti traduceret ⁸eas. Ergo illis traduxisse debuerat quibus creator ⁹abscondidit, sapientibus et prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio praestanda quibus fuerat negata, non parvulis, quibus nihil creator inviderat. Et tamen usque adhuc, puto, probamus exstructionem patius legis et prophetarum inveniri in Christo quam destructionem. Luc. X, 22. Omnia sibi tradita dicit a patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, ¹⁰quia non ¹¹minori se tradidit omnia filio creator, quae per eum condidit, per sermonem suum scilicet. Ceterum si ¹²ἐπερχόμενος ille ⁴, quae sunt omnia quae illi a patre sunt tradita? Quae sunt creatoris? Ergo bona sunt quae pater filio tradidit, et bonus iam creator, cuius omnia bona sunt, et ille iam non bonus, qui in aliena bona invasit, ut filio traderet, docens alieno abstinere. Certe mendicissimus qui nec filium unde ditaret habuit nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei a patre, ¹³ecquomodo hominem creatoris sibi vindicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam. Sed et si Omnia ad hominum genera, id est ad omnes nationes, interpretaberis, et has filio tradidisse creatoris est: Dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. Aut si habet et ipse aliqua sua, quae omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende unum ¹⁴aliquid ex omnibus in fidem, in exemplum, ne tam merito non credam eius esse omnia cuius nihil video quam merito credam etiam quae non video eius

5. difficiet B. 6. quas om. b. 7. patefacit B. 8. abscondit c. 9. et quia BC. 10. minorum si BC. 11. eperchomenus BC. eperchomenos d. 12. ecquomodo ego. et quomodo BCabcd. 13. aliquid d., ex emendatione P. Ciacconii. aliquem BCabc.

c. traduceret] Hoc est convinceret, cum hoc significata. Exempla alibi sunt confutaret, infamaret. Frequentissime collecta. hoc verbum usurpatur apud Tertullianum d. ἐπερχόμενος ille] Cf. supra cap. 22.

esse cuius sunt universa quae video. Sed, Nemo scit qui sit pater, Luc. X, 22 nisi filius, et qui sit. filius, ¹⁴nisi pater, et cuicumque filius revelaverit. Atque ita Christus ignotum deum praedicavit. Hinc enim et alii haeretici falciuntur, opposcentes creatorem omnibus notum, et Israëli secundum familiaritatem ¹⁵et nationibus secundum ¹⁶naturam f. Et quomodo ipse testatur nec Israëli cognitum se? Israël autem Is. I, 3. me non cognovit, et populus me non intellexit; ¹⁷nec nationibus: Ecce enim nec de nationibus, inquit, nemo. Propter quod et illas Is. LXV, 5. XL, 15. I, 1 stillicidium situlae deputavit, et Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit prophetae ¹⁸vocis exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quae fuerit ad filium usque. Nam et ideo subtexit ab eo cognosci patrem cui filius revelaverit, quoniam ipse erat qui positus a patre illuminatio nationum annuntiabatur, utique de deo illuminandarum, etiam Israëlis, utique per agnitionem dei plenior. Ita non ¹⁹proficient argumenta in fidem dei alterius quae creatori competere possunt, quia quae non competunt creatori, haec poterunt in fidem proficere dei alterius. Si et sequentia inspicias, Beati oculi, qui vident quae videtis: dico enim Luc. X, 23. 24 vobis, quia prophetae non viderunt quae vos videtis, de superiori sensu descendunt, adeo neminem, ut decuit, deum cognovisse, quando nec prophetae vidissent quae sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum si non viderant res dei ignoti, et tanto post aevo revelati? Quae autem fuisset felicitas eorum, qui tunc videbant quae alii merito vidisse non poterant si non erant consecuti repraesentationem eorum quae nunquam praedicarant, nisi ²⁰quoniam qui poterant vidisse aequae dei sui res, quas etiam praedicaverant, non tamen viderant? Haec autem felicitas erit aliorum qui videbant ²¹quae alii tantum praedicaverant. Denique ostendemus,

14. nisi pater et cuicumque *cd.*, *Fr. Junius.* nisi pater. nemo enim scit patrem nisi filius et filium nisi pater et cuicumque *BCab.* 15. et omnibus nationibus *B.* 16. naturalem *BCa.* 17. nec (haec *B.*) nationibus *Babcd.* nec nationes *C.* 18. vocis *d.* vocis et *Cabc.* vatis ex *B.* 19. perficient *B.* 20. quoniam qui poterant vidisse aequae dei sui res quas *ego.* quoniam (quomodo *B.*) qui poterant vidisse qui dei sui res quas *BCabc.* quoniam poterant vidisse qui dei sui res quas *d.* *Fulv. Ursinus.* quoniam qui poterant vidisse, hi dei sui res quas *Fr. Junius.* 21. quae *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini.* Quam *BCabc.*

e. et cuicumque filius revelaverit.] In veteribus libris post verba „nisi pater“ additum legitur „nemo enim scit patrem nisi filius, et filium nisi pater.“ quae verba cum Pamelio atque Rigaltio deleri; nec posse ea hic illo modo retineri ratio loci satis evincit. Videntur autem a magistro aliquo nescio qua de

causa olim in margine adnotata inde postea in ipsa Septimii verba transiisse aut incuria librarii, aut pravo iudicio eius, censentis videlicet verbis Matthaei XI, 27. iuxta Lucae ab ipso Tertulliano locum ita datum fuisse. Cf. etiam Irenaeus Adv. Haeres. IV, 14. cum interpret. f. secundum naturam.] Cum vetusti

et iam ostendimus, ea visa in Christo quae fuerant praedicata, abscondita tamen et ab ipsis prophetis, ut absconderentur et a sapientibus et a prudentibus saeculi. In evangelio veritatis legis doctor dominum aggressus, Quid faciens, inquit, vitam aeternam consequar? In haeretico vita solummodo posita est, sine aeternae mentione, ut doctor de ²²ea vita videatur consuluisse quae in lege promittitur a creatore ²³longaeva, et dominus ²⁴ideo illi secundum ^{Exod. XX. 12.} ^{Deut. VI. 2.} ^{Luc. X. 27.} legem responsum ²⁵dedisse, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et totis viribus tuis, quoniam de lege ²⁶vitae sciscitabatur. Sed sciebat utique legis doctor quo pacto vitam legalem ²⁷consequi posset, ut non de ea interrogasset cuius regulas etiam docebat. Sed quia et mortui iam suscitabantur a Christo, ²⁸exsuscitatus ad spem aeternae vitae per exempla recidivae, ne plus aliquid observationis exigeret sublimior ²⁹spe ³⁰k, idcirco consuluit de aeternae vitae consecutione. Itaque dominus, ut nec ipse alius, nec aliud novum inferens praeceptum quam quod principaliter ad omnem salutem et utramque vitam facit, ipsum caput ei legis opponit, omnifariam diligendi dominum ³¹deum suum. Denique si de vita longaeva et ille consuluit et Christus respondit, quae ³²sit penes creatorem, non de aeterna, quae sit penes Marcionis deum, quomodo consequitur aeternam? Non utique eodem modo quo et longaevam. Pro differentia enim mercedum operarum quoque credenda distantia est. Ergo non ex dilectione dei tui consequetur vitam aeternam Marcionites, sicut longaevam dilector creatoris. Sed quale est ut non magis diligendus sit qui aeternam pollicetur, si diligendus est qui longaevam repromittit? Ergo eiusdem erit utraque vita, cum eadem est utrique vitae captanda disciplina. Quod creator docet, ³³id et Christo opus est

22. ea om. B. 23. longaeva aeterna. Et dominus BC. 24. ideo om. B. 25. dedisse abed. dedit BC. 26. vitae om. B. 27. et suscitatus B. 28. spe ego. spei BCabc. spes d., Latinus, Fr. Junius. 29. deum om. B. 30. sunt B. si a. 31. idem Christo B.

libri praeberent „secundum naturalem,“ facile erat reponere „secundum naturae legem“ vel „secundum naturalem legem.“ Interim retinui vulgatam scripturam.

g. In haeretico] In evangelio Marcionis.

h. vitam legalem] Id est, quantum mihi quidem videtur, a lege promissam, longaevam utique. (Pamel.)

i. recidivae] Hoc est redivivae, instauratae. Sic Adv. Marc. I, 13 „reciprocarum frugum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem argumentantur.“ De Anima cap. 24 „quia et ipsa post oblivionem recordatio memoria recidiva

est.“ De Carne Chr. cap. 12 „universae conditio recidiva est.“ De Pudic. cap. 16 „ne quicquam de recidivo fructu permittat.“ Arnob. Adv. Nat. III, 9 „quicquid prior aetas abstulisset, recidiva substitutio subrogaret.“ Cf. Serv. ad Vergil. Aen. IV, 337. X, 54.

k. ne plus aliquid observationis exigeret sublimior spe] Ut summum semel quod exigi poterat spe de observatione Christi mortuos suscitantis nata elotior exigeret. Alius certe qui sensus his verbis inesse possit non video. Pro spei facillima mutatione rescripsi spe; littera enim i ex sequenti vocabulo accrevit.

²²diligi ut praestet¹, interveniente et hic illa ²³praescriptione qua facilius apud eum debeant credi maiora apud quem minora praecedunt quam apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora preparaverunt. Viderit nunc si aeternam nostri addiderunt. ²⁴Hoc mihi satis est, quod Christus ille aeternae, ²⁵non longae, vitae iavitator de longaeva consultus, quam destruebat, non ²⁶ad aeternam potius exhortatus est hominem, quam inferebat. ²⁷Quid, orate, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo aedificaverat hominem, non erat creatoris? Credo, negasset diligendum creatorem.

Cum in quodam loco orasset ad patrem illum superiorem, satis impudentibus et temerariis oculis suspiciens ad caelum creatoris, a quo tam aspero et saevo et grandine et fulmine potuisset elidi, sicut et Hierusalem ¹sufflgi^a ab eo potuit, aggressus eum ex discipulis quidam, Domine, inquit, doce nos orare, sicut ²et Ioannes discipulos suos docuit, scilicet quia alium deum aliter existimaret orandum. Hoc qui ³praesumpserat, prius est probet alium deum editum a Christo. Nemo enim ante voluisset orare nosse quam didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam usque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia et Ioannes novum aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc et a Christo discipulus eius ⁴expostulandum non immerito praesumpserat, ut et illi de proprio magistri sui instituto non ⁵alium, sed aliter, deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset quam dei ipsius. Ita et ipse in eum docuit orationem quem discipulus usque adhuc noverat. Denique sensus orationis quem deum sapiant recognosce. Cui dicam, Pater? ei qui me omnino non fecit, a quo originem non traho, an ei qui me faciundo et instruendo generavit? A quo spiritum sanctum postulem^b? a quo nec mundialis spiritus praestatur,

²² diligendi dei praeceptum ut praestet *Fulv. Ursinus.* ³³ praestruone *B.*

³⁴ Haec *C.* ³⁵ non *om. BC.* ³⁶ ad *om. BC.* ³⁷ Quod *b.*

Cap. XXVI. 1. sufflgi *ub., Fr. Iunius.* sufflgi *BCed. Vaticanus uterque.* 2. et *om. ob.* 3. praesumpserit *Fulv. Ursinus.* 4. postulandum *Vaticanorum alter.* 5. aliam *c.*

¹ id et Christo opus est diligi ut praestet] Opus est, ait, uti creator quod ipse diligendum docet, hoc idem etiam pro Christo praestet, perque disciplinam eius diligendum praecipiat.

Cap. XXVI. a. sufflgi] Id est, quemalmodum sequente post tempore cruci cum currit sufflgi in urbe Hierusalem. (*Fr. Iunius.*)

^b A quo spiritum sanctum postulem?] Sic circumscipit quod habent Lucas et

Matthaeus „Sanctificetur nomen tuum!“ Nam, uti inquit *B. Cyprianus De Oratione Dominica*, sanctificamur non modo (iuxta *Apost. I Corinth. 6.*) in nomine domini Iesu Christi, sed et in spiritu dei nostri. Haec sanctificatio itaque, dum ut in nobis permaneat oramus, quodammodo spiritum sanctum postulamus. Unde *B. Augustinus Enchir. cap. 115* „Nomen, inquit, dei sanctificetur in spiritu.“ (*Pamel.*)

an a quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius et in primordio sp super aquas ferebatur? Eius regnum optabo venire quem nun regem gloriae audivi, an in cuius manu etiam corda sunt re;

Luc. XI, 3. Quis dabit mihi panem cotidianum? qui nec milium mihi c an qui etiam de caelo panem angelorum cotidianum populc

Luc. XI, 4. praestitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicandc retinet, an qui, si non dimiserit, retinebit, ut iudicet? Quis sinet nos deduci in temptationem? quem poterit temptator timere, an qui a primordio temptatorem angelum praedamr Hoc ordine qui alii deo supplicat et non creatori, non orat i

Luc. XI, 9. sed infamat. Proinde a quo petam, ut accipiam? apud quem ram, ut inveniam? ad quem pulsabo, ut aperiatur mihi? quis petenti dare, nisi cuius omnia, cuius sum etiam ipse qui | Quid autem perdiidi apud deum illum, ut apud eum quaera inveniam? Si sapientiam atque prudentiam, has creator absc Apud eum ergo quaeram? Si salutem et vitam, et has apud torem? Nihil alibi quaeretur ut inveniatur quam ubi latuit u pareat. Sic nec aliorsum pulsabo quam unde sum ⁶functus*.

- nique si accipere et invenire et admitti laboris et instantiae fr est illi qui ⁷petiit et quaesivit et pulsavit, intellege haec a cr mandari et repromitti. Ille enim deus optimus ultro venier praestandum non ⁸suo homini nullum illi laborem nec insta ⁹indixisset. Iam enim non optimus, si non ultro daret ¹⁰non tenti, et invenire praestaret non quaerenti, et aperiret non pul Creator autem potuit indicere ista per Christum, ut, quia e quando homo offenderat deum suum, laboraret, et instantia pe

Luc. XI, acciperet, et quaerendi inveniret, et pulsandi introiret. Sic et ⁵⁻⁸.

missa similitudo nocturnum panis petitorum ¹¹amicum facit alienum, et ad amicum pulsantem, non ad ignotum. Amicus a etiam si offendit, magis creatoris est homo quam dei Marc Itaque ad eum pulsat ad quem ius illi erat, cuius ianuam i quem habere panes sciebat, cubantem iam cum infantibus, nasci voluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est ter Illius et serum cuius saeculum et saeculi occasus. Ad deum :

6. functus BCed. Vaticanorum alter. fugatus ab. 7. petiit BC. 8. sui B induxisset C. 10. non om. BC. 11. amici BC.

c. quam unde sum functus] Id est, ubi et apud quem pulsem, nisi apud eum ipsum qui me vocat et hac functione sui vocandi instruit? Metalepsis obscurior. (Fr. Ianus.) Quam unde sum functus, hoc est unde impetravi, vel ut Pa-

melius interpretator „ubi aliquando nere meo sum functus, ex quo a pulsandi orta est; hoc est enim subdit paulo post auctor „ad eum sat ad quem illi ius erat“ et ianuam norat.“

novum nemo sero pulsasset, tantum quod ¹²luculentem. Creator est qui et ianuam olim nationibus ¹³clausit, quae olim pulsabatur ¹⁴Iudaeis; is et exurgit et dat, et si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam cito deus recens neminem pati ¹⁵potuit. Agnosce igitur et patrem quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filii postulent. Nam et panem petentibus de caelo dedit manna, et carnem desiderantibus emisit ortyometram; non serpentem pro Luc. XI, 11-13. pisce, nec scorpium pro ovo. Illius autem erit non dare malum pro bono cuius utrumque sit. Ceterum deus Marcionis non habens scorpium non poterat id se dicere non daturum quod non habebat, sed ille qui habens et scorpium non dat. ¹⁶Itaque et spiritum sanctum is dabit apud quem est et non sanctus. Cum surdum daem¹⁷onium expulisset (ut et in ista specie curationis Esaias occurrisset), in Ier. XXIX, 18.
Luc. XI, 14-19. Beelzebub dictus eicere daemonia, Si ego, inquit, in Beelzebub eicio daemonia, filii vestri in quo eiciunt? hac voce quid magis portendit quam in eo eicere se in quo et filii eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum: ¹⁸Si ego ¹⁹in Beelzebub, filii vestri in ²⁰quo? quasi illos suggillaret in Beelzebub eicientes, resistet tibi prior sensus, non posse ²¹satanam dividi adversus semetipsum. Adeo nec illi in Beelzebub eiciebant, sed, ut diximus, in virtute creatoris, quam ut intellegi faceret, subiungit: Quodsi ego in digito dei expello daemonia, ergone ²²ap- Luc. XI, 21
Exod. VIII, 19. propinquavit in vos regnum dei? Apud Pharaonem enim veneficiis adhibiti adversus Moysen virtutem creatoris digitum dei appellarunt. Digitus dei est hoc ²³quod significaret etiam modicum, validissimum tamen. Hoc et Christus ostendens, commemorator, non obliterator, vetustatum scilicet suarum, virtutem dei digitum dei dixit non alterius ²⁴intelligendum quam eius apud quem hoc erat appellata. Ergo et regnum ipsius appropinquaverat cuius et virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis Luc. XI, 21-24. illius armati, quem validior alius oppressit, principem daemoniorum, quem Beelzebub et satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Ceterum quomodo adhuc staret regnum eius in suis terminis et legibus et officis quem, licet integro mundo, vel sic potuisset videri superasse

12. luculentem BC. 13. clausit BCabc. cluserit d. 14. o deus iste exurgit BC. 15. potuit B. 16. Ita B. 17. Beelzebub Vaticanus uterque. Belzebub B. Beelzebub cd. Belzebub Cab. Ita etiam in sequentibus. 18. sic c. 19. in Beelzebub eicio daemonia, filii vestri cd. Vaticani. 20. quo eicere quasi B. 21. satan B. 22. appropinquavit Babed. appropinquabit C. Vaticanus uterque. Probatit Fr. Junius. 23. quod significaret BCd. quod significarent abc. quo significarent Latinus, Fr. Junius. 24. intelligendam Ca., Fr. Junius.

validior ille deus Marcionis, si non secundum legem eius Marcionitae morerentur, in terram defluendo^d, saepe et a scdo docti non esse superatum creatorem? ²⁵ Exclamat mulier de ¹ Beatum uterum, qui illum portasset, et ubera, quae illum ed sent. Et dominus, Immo beati, qui sermonem dei audiunt ¹ ciunt. Quia et retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum tores et obsecutores dei praefert. Nam ²⁶ nec hic mater assis ²⁷ illi. Adeo nec retro negaverat ²⁸ natum^f. Cum id rursus ²⁹ rursus proinde felicitatem ab utero et uberibus matris suae tran in discipulos, a qua non transtulisset si eam non haberet.

Luc. XI,
27, 28.

Cap. XXVII.

Alibi malo purgare^a quae reprehendunt Marcionitae in cre Hic enim sufficit si ¹ ea in Christo reperiuntur. Ecce inaequa ipse, inconstans, levis, aliud docens aliud faciens, iubet om tenti dare, et ipse signum petentibus non dat. Tanto aevo l suam ab hominibus abscondit, et negat lucernam abstruendam confirmat super candelabrum proponendam, ut omnibus luceat.

Luc. XI, 29.

Luc. XI, 33.

Luc. VI, 28.

Luc. XI,

37 sqq.

pharisaeis et doctoribus legis. Quis est tam similis dei mei ¹ stus nisi ipsius? Saepe iam ² fiximus^b nullo modo potuisse destructorem legis denotari si alium deum ³ promulgasset. Ide ⁴ tunc pharisaeus, qui illum ⁵ vocaret ad prandium, retractabat ¹ se cur non prius tinctus esset quam recubisset, secundum le qui deum legis circumferret. Iesus autem ⁶ etiam interpretatu ei legem, dicens illos calicis et catini exteriora emundare, inte autem ipsorum plena esse rapina et iniquitate, ut significaret vi lorum munditias hominum esse intellegendas apud deum; qu pharisaeus de homine, non de calice illoto, apud se tractav Ideo exteriora, inquit, calicis lavatis, id est carnem, interiora

25. Exclamabat d. 26. ne B. 27. illi om. B. 28. natum BC. ut ne tum ut nec tum Fr. Iunius. 29. audit rursus d. bcd. habiturus BC.

Cap. XXVII. 1. ea om. B. 2. fiximus d. ex emendat. Latinii. sive BCabc. 3. promulgasset C. 4. tunc BCacd. Vaticani duo. nunc b. 5. v Bbcd. Vaticanus uterque. vocarat C. 6. etiam om. B.

d. in terram defluendo] Redeunt in terram, utique creatoris, primitivam corporum suorum substantiam.

e. scorpio] Vilissimarum bestiarum videlicet una, ut quarum auctorem Marcionitae creatorem suggillabant. Cf. lib. I, cap. 17.

f. Adeo nec retro negaverat natum.] Ita ex veteribus libris reponendum duxi. „Negare natum,“ id est filium, dicit ut „manifestare adversarium“ infra cap. 41., ut „mentiri prophetam“ De Ieiun. cap.

16., ut „perseverare puellam“ De cap. 4. Alios locos indicavi ad De Veland. cap. 15. Quod ad reiect matris aut fratrum cf. supra cap.

Cap. XXVII. a. purgare] Id e sellere atque amovere. (Fr. Iunius. Apolog. cap. 2 „Sed Christianis nihil permittitur loqui quod causam get, quod veritatem defendat“ cell

b. fiximus] Pro fixo statuimus. ¹ sive Latinii emendatio. ²

Ies. V, 8. 23. modorum suorum causa, iungentes domum ad domum, ut qui
 X, 2. proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, et
 ctantes retributionem, diripientes iudicata pauperum, uti esset illi
 vidua in rapinam et pupillus in praedam. De quibus idem Esaiam
 Ies. XXVIII, 14. Vae qui valent in ¹⁶Hierusalem; et rursus: Qui vos postulant, ¹⁷de
 III, 4. minantur vestri. Qui magis quam legis doctores? Hi si et Christ
 displicebant, ut sui displicebant. Alienae enim legis doctores ~~an~~
 Luc. XI, 47. omnino pulsasset. Cur autem Vae audiunt etiam quod aedificaram
 prophetis monumenta interemptis a patribus eorum, laude potius
 digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire facti
 patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitae, delicti
 patrum de filiis exigentem usque in quartam nativitatem? Quis
 vero clavem habebant legis doctores nisi interpretationem legis? ~~et~~
 Luc. XI, 52. cuius intellectum neque ipsi adibant, non credentes scilicet (~~Qui~~
 enim credideritis, non intellegitis), neque alios admittebant, utique
¹⁸docentes praecepta potius et doctrinas hominum. Qui ergo ~~ne~~
 ipsos introeuntes nec aliis aditum praestantes increpabat, obtrecta
 tor habendus est legis an fautor? Si obtrector, placere debebat
 et praeclosores legis, si fautor, iam non et aemulus ¹⁹legis. Sed
 haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat, ut saevum, ergo
 quem delinquentes Vae habituri essent. Et quis saevum non potius
 timeret provocare ²⁰deficiendo ab eo? Tanto magis ergo de
 merendum docebat quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum
 creatoris.

Cap. XXVIII. Merito itaque non placebat illi hypocrisis pharisaeorum, labili
 scilicet amantium deum, non corde. Cavete, inquit discipulis,
 Luc. XII, 1. fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis, non praedicatio crea
 toris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales existere
 in illum, non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cui
 exemplum a discipulis caveretur. Ita pharisaeorum ¹prohibet exem
 plum. In eum prohibebat illud admitti in quem admittebant phari
 risaei. Igitur quoniam hypocrisis eorum taxarat, utique celantem
 occulta cordis et incredulitatis secreta ²superficialibus officiis obum
 brantem, quae clavem agnitionis habens nec ³ipsa introiret in
 Luc. XII, 2. alios sineret, ideo adicit, Nihil autem opertum, quod non ⁴patet
 et nihil absconditum, quod non ⁵dinoscetur; ne quis existimet illi

¹⁶ Hierusalem *cd. Vaticanorum unus. Israelem B. Israele C. Israele a. Israel*
¹⁷ dominantur *b.* ¹⁸ docentes *abcd.* docebant *BC.* ¹⁹ legis *om. B.* ²⁰ *deficiendo BC.*

Cap. XXVIII. 1. prohibet *Bcd. Vaticanus uterque.* perhibet *reliqui.* 2. super
 ficialibus *abcd., Rhenanus in marg. ed. princ.* superficialibus *C. Fr. Junius. s*
 perfi talibus *B.* 3. ipsa *d., Fr. Junius.* in ipsa *BCebb.* 4. patet *B.* 5. 4
 monstratur *B.*

ignoti retro et occulti revelationem et ⁶adagnitionem⁶ intendit, cum subiciat etiam quae inter se ⁷mussitarent vel tractant, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit daemonia nisi Luc. XII, 8. Beelzebub, in apertum processura, et in ore hominum futura, evangelii promulgatione. Dehinc conversus ad discipulos, Dico Luc. XII, 4. m, inquit, vobis, ¹⁰amicis, nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere ¹¹possunt, nec post hoc ullam in vobis habent potestatem. Sed ¹²hiis erit Esaias praedicens: Vide quomodo iustus Ies. LVII, 1. tur, et nemo advertit. Demonstrabo autem vobis quem timeat Luc. XII, 5. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem ¹³habet mittere in gehennam; creatorem ¹⁴utique significans: Itaque dico vobis, timeate. Et hoc in loco sufficeret mihi si quem timeri iubet ¹⁵vetat, et quem offendi vetat demereri iubet, et qui haec dat ipsius est cui timendo et non offendendo et demerendo iurat. Sed habeo et de sequentibus sumere. Dico enim vobis, Luc. XII, 8. hiis qui confitebitur ¹⁶in me coram hominibus; confitebor in illo ¹⁷in deo. Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt ¹⁸in hominibus, nihil utique amplius passuri post occisionem ab ¹⁹eo. Hi ergo erunt quos supra praemonet ne timeant tantummodo occidi; ideo praemittens non timendam occisionem, ut subiret ²⁰sustinendam confessionem: Et omnis qui negaverit me Luc. XII, 9. in hominibus, denegabitur coram deo, ab eo utique qui illum ²¹infinitatem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui et negatorem negabit. Porro si confessor ²²cui nihil timendum est post occisionem, negator erit cui ²³eadem est etiam post mortem. Itaque cum creatoris sit quod ²⁴eadem est post mortem, gehennae scilicet poena, et negator ²⁵de creatoris est. Si autem ²⁶negator, et confessor, qui post ²⁷occisionem nihil ab homine passurus est, a deo plane passurus ²⁸si pret. Atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores ²⁹de creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque ³⁰occisionem sequitur et blasphemiae formidandae admonitio: Qui Luc. XII, 10. erit in filium hominis, ³¹remittetur illi, qui autem dixerit in ³²filium sanctum, non remittetur ³³ei. Quodsi iam et remissio et

ignitionem B. 7. mussitarant vel tractarant c. 8. Beelzebule cd. Belzebub. 9. ex abcd. Gorziensis. et BC. 10. amicis cd. 11. possint b. 12. hiis Ca. 13. habet Bcd. Vaticanus uterque. habeat m. 14. utique significans; itaque abcd. Gorziensis liber. utique; itaque BC. in om. BC. 16. Hic d. 17. sustinendam BCab., Fr. Iunius. substraendam cd. memoriam alter. 18. et negator cd. 19. remittetur illi, qui autem d. remittetur; illi autem qui BCabc. 20. ei remissio. Quodsi iam et retentio BC.

pp. XXVIII. a. adagnitionem] Si pretaberis qua deus ignotus ille agnoscitur est vera, adagnitionem interscatur ad, i. e. praeter, notum et verum.

retentio delicti iudicem deum sapiunt, ²¹huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, non remissuri scilicet blasphemiam, sicut et supra non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quod et blasphemiam Christus a creatore avertit, quomodo adversarius si venerit non scio. Aut si et per haec severitatem eius infusca non remissuri blasphemiam et occisuri etiam in gehennam, superos ut et illius diversi dei impune et spiritus blasphemetur, et Christus negetur, et nihil intersit de cultu eius de contemptu, et sicut de contemptu nulla poena, ita et de cultu nulla speranda sit merces.

²²Perductos ad potestates prohibet ad interrogationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora ²³quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, cum erit et praeceptum cuius praecessit exemplum. Balaam propheta in Arithmis aressitus a rege Balach ad maledicendum Israelaeum cum quo proelium inibat, simul spiritu implebatur; non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerere benedictionem pronuntiabat, ante professus apud nuntios ²⁴regis mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum quod deus ori eius ²⁵indixisset. Hae sunt novae doctrinae novi Christi, quas omnes famuli creatoris initiaverunt. Ecce plane diversum exemplum Moyses et Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit ²⁶et iniuriosam increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reicitur ab illo: Quare te ²⁷constituit magistrum aut iudicem super nos? Christus vero postulatus a quodam ut inter illum et fratrem ipsius ²⁸de dividenda haereditate componeret, operam suam, et quidem tam probae causae, denegavit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriae occurrens. Sed enim optimi et non iudicis dei Christus, ²⁹Quis me, inquit, iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis invenire non potuit ne ea uteretur quam improbus vir et impius frater assertorem probitatis atque pietatis excusserat ^b. Denique probavit malam vocem, utendo ea, et malum factum, pacis inter fratres componendae ³⁰declinatione. Aut numquam quid indigne tulerit hoc dicto fugatum Moysen, ideoque in causam pari disceptantium fratrum voluit illos commemoratione eiusdem dicti confudisse? Plane ita. ³¹Ipsae enim tunc fuerat in Moysen, quae talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi ^c satis com-

Luc. XII.
11. 12.

Num.
XXII—XXIV

Exod.
II, 13 sq.

Luc. XII.
13. 14.

21. cuius BC. 22. productos Vaticanorum alter. 23. quid eloqui debeatis Cabel. quid eloquimini debeatis B. quid loquamini Vaticanorum alter. 24. regios b. 25. indixisset. Haec B. 26. et om. d. 27. magistrum constituit B. 28. dividunda c., ex altero Vaticano. dividunda reliqui. 29. Qui b. 30. declinationem BC. 31. si ipse BC.

b. excusserat.] Temptaverat.

c. iam alibi] Supra cap. 15.

mandasse nos divitiarum gloriam damnari a deo nostro, ipsos dy-
 nastas detrahente de solio, et pauperes allevante de sterquilinio. Luc. I, 32.
Pa. CXIII, 7
 Ab eo ergo erit et parabola divitis blandientis sibi de proventu
 agrorum suorum, cui deus dicit, Stulte, hac nocte animam tuam
 reposcent; quae autem parasti, ²²cuius erunt? Sic denique rex de
 gazis et apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus per
 Esaiam male audivit. Luc. XII,
16-20.
Ies. XXXIX.

Quis nollet curam nos agere animae de victu et corpori de
 vestitu nisi qui ista homini ante prospexit et exinde praestans
 merito curam eorum tanquam aemulam liberalitatis suae prohibet?
 qui et substantiam ipsius animae accommodavit potiores esca, et
 materiam ipsius corporis figuravit potiores tunica, cuius et corvi
 non serunt nec metunt nec in apothecas condunt, et tamen aluntur
 ab ipso, cuius et lilia et foenum non texunt nec nent, et tamen
 vestiuntur ab ipso, cuius et Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen
 fasculo cultior. Ceterum nihil tam abruptum quam ut alius prae-
 stet, alius de praestantia eius ¹secure agere mandet, et quidem
 derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris non vult de
 eiusmodi frivolis cogitari de quibus nec corvi nec lilia laborent,
 ultro scilicet pro sua vilitate subiectis, paulo post parebit. Interim
 cur illos modicae fidei incusat, id est cuius fidei? Eiusne quam
 modum poterant perfectam exhibere deo, tantum quod ²revelato ^b
 cum maxime discentes eum, an quam hoc ipso titulo debebant crea-
 tura, uti crederent haec illum ultro generi humano subministrare,
 nec de eis cogitare? Nam et cum subicit, Haec enim nationes
 mundi quaerunt, non credendo scilicet in deum conditorem omnium
 et ³praebitorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum
 medicos fidei increpabat in quem gentes ⁴incredulas notabat. Porro
 cum et adicit, Scit autem pater opus esse haec vobis, prius quae-
 ram quem patrem intellegi velit Christus? Si ipsorum creatorem Luc. XII, 30.

²² cui Latinius.

Cap. XXIX. 1. securos BC. 2. revelato ego. velato BCabcd. revelata La-
 tinus. 3. praebitorem a (in marg.) bcd. probatorem BCa. 4. incredulos BC.

Cap. XXIX. a. praestantia] Id est
 praestatio, praebitio, exhibitio. (Fr. Lu-
 tinus.) Cf. supra Adv. Marc. II, 16., et
 De lejan. adv. Psych. cap. 17.

b. tantum quod revelato] Ita rescri-
 bere non dubitavi, pro vulgata *velato*,
 quae quid sibi vellet adhuc non potui
 inveni. Latini autem emendationem
revelato non magis intellego. Quomodo,
 ut, perfectam exhibere fidem poterant
 deo qui vixdum eis se revelaverat, quem
 ipsi nondum edocti erant, immo cum

maxime discebant. Quod ad ellipticum
 illud *tantum quod*, hoc usurpat Tertul-
 lianus alibi quoque. Supra cap. 26 „Ad
 deum autem novum nemo sero pulsas-
 set, *tantum quod* lucescentem.“ Infra
 cap. 31 „non qui neminem miserit ad
 vocandum, sed ipse descenderit subito,
tantum quod innotescens, iam invitans,
tantum quod invitans, iam in convivium
 cogens.“

demonstrat, et bonum confirmat, qui ⁵scit quid filiis opus : illum alium deum, quomodo scit necessarium esse homini atque vestitum, quorum nihil praestitit? Si enim scisset, ⁶prae-stitisset. Ceterum si scit quae sunt homini necessaria, nec praestitit, aut malignitate aut infirmitate non praestitit. Pr autem necessaria haec homini, utique bona confirmavit. Nih mali necessarium. Et non erit iam depretiator operum et in-
 Luc. XII, 31. ⁷haec ipse ⁸promittit? An de alieno bonus est? Quae-rite inquit, regnum dei, et haec vobis adiciuntur. Utique al-
 Quodsi ab ipso, qualis est qui aliena praestabit? Si a ⁹cuius et sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno-
 dunt, secundo gradu restituenda, eius est secundus gradus c-
 primus, eius victus atque vestitus cuius et regnum. Ita tol-
 missio creatoris est parabolarum status, similitudinum perae-
 si nec ¹⁰in alium spectant quam cui per omnia ¹¹pariaverint. ¹²servi, dominum enim habemus deum. Succingere debemu-
 bos, id est expediti esse ab impedimentis lacinosae vitae
 Luc. XII, 35, 36. ¹³accensas et operibus veritatis relucentes, atque ita expectare
 num, id est Christum. Unde redeuntem? si a nuptiis, ¹⁴ci-
 est, cuius nuptiae; si non creatoris, nec ipse Marcion invita-
 nuptias isset, deum suum ¹⁵intuens detestatorem nuptiarum.
 itaque parabola in persona domini, si non esset cui nuptiae
 Luc. XII, 39. ¹⁶petunt. In sequenti quoque parabola satis errat qui furem
 cuius horam si ¹⁷pater familiae sciret, non sineret ¹⁸suffodi-
 suam, in personam disponit creatoris. Fur enim creator qu-
 videri potest; dominus totius hominis? Nemo sua furatur a-
 fodit, sed ille potius qui in aliena descendit, et hominem a-

5. sciat Fulv. Ursinus. 6. praescit B. 7. repromittit d. 8. accedent ticanus unus. 9. in om. d. 10. pariaverint abcd. Ex emendatione Rhenan venerint BC. Pithoei liber. Probat Nic. Rigaltius. 11. id sumus BC. Pith Probat Nic. Rigaltius. 12. metuens Latinus. Quod verum puto cum Fr. In paterfamilias d. 14. suffodi BCod. Vaticanus uterque. effodi ab.

c. quam cui per omnia pariaverint.] Sic De Resurr. Carnis cap. 6. ej. Adv. Marc. V, 20 „non rapinam existimavit paritari deo.“ De Anima cap. 30 „quia nec pariasset commeatus hic vitae mili-
 lario tempori, longe scilicet brevior, et idcirco facilius ante extingui quam redscendi.“ Ibid. cap. 32 „Mollitia lauae, mollitia plumae, pariant naturalia earum, substantiva non pariant.“ De

Resurr. Carnis cap. 53 „Aeq substantia inter se pariant Ch Adam.“ Apud ICtus enim ¹⁹pa exsequare accepta et data. Fr De Manum. 40, 1. Hinc ²⁰pariant ratiō, de quibus vocabulis cf. e caogium s. v.

d. lacinosae vitae et implic supra cap. 1 „et legis lacinosas bus expeditum.“ Cf. De Virg. Vt

lienat. Porro cum furem nobis diabolum ¹⁵demonstret, cuius etiam in primordio si homo scisset, nunquam ab eo fuisset, propterea iubet ut parati simus, quia qua non putabatur hora filius hominis adveniet, non quasi ipse sit fur, sed iudex eorum qui se non ¹⁶paraverint, nec caverint furem. Ergo est filius hominis, iudicem teneo, et in iudice creatorem; si vero Christum creatoris in nomine filii hominis hoc tendit, ut eum furem portendat, qui quando venturus sit visus, habes ¹⁷supra praescriptum* neminem rei suae furem alvo et illo, quod in quantum timendum creatorem ingerit, tum illi negotium agens creatoris est. Itaque interroganti non illos an ¹⁸et in omnes parabolam ¹⁹dixisset, ad ipsos et reversos qui ecclesiis praefuturi essent ²⁰proponit actorum^f dinem, quorum qui bene tractaverit conservos absentia diverso eo omnibus bonis praeponetur, qui vero secus egerit, domino qua die non putaverit, hora qua non scierit, illo filio hominis, Christo creatoris, non fure, sed iudice, setur et pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut iudicem dominum opponit et ²¹illi catechizat, aut si deum non, iam et illum iudicem affirmat, licet nolit haereticus. Temenim temptant hunc sensum, cum deo eius vindicatur. Quasi illitatis sit et mansuetudinis segregare solummodo et partem tum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus^g, ²²ut statui suo s. Quasi non et hoc ipsum iudicatio fiat. Stultitia! Quis istus segregatorum? Nonne amissio salutis? siquidem ab eis abuntur qui salutem consequuntur. ²³Quis igitur infidelium? Nonne damnatio? Aut si nihil patientur segregati et infaeque ex diverso nihil consequuntur retenti et fideles. Si consequuntur salutem retenti et fideles, hanc amittant necesse diverso segregati et infideles. Hoc erit iudicium, quod qui

Luc. XII.
41—46.

monstravit Vaticanorum alter. 16. paraverunt nec caverunt B. 17. supra scriptum ego. supra scriptum libri omnes. 18. et om. ab 19. dixit et ad C. 20. proponi tactorum (tractorum B.) BC. 21. illic a. 22. et Fr. 23. Quis Bd. Quid reliqui.

bes supra praescriptum] Latebat ite prae in voce praescriptum in ante vocabulo, quam revocavi. re significant apud Tertullianum praescribere, praescriptum, praescriptum nescit qui vel unum eius m perlegerit. A me saepius de notatum. V. adnot. ad Apol. c. 7. rum] Hoc est administratorum. m forease. V. Dirksen Manuale

s. v. p. 15. Barth. Advers. p. 1031. Cf. quae adnotavi ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

g. ac si non sit vocatus] Velut si non sit vocatus, ante dominum videlicet iudicem. Sic infra cap. 34 „Sed quatenus ex his revincendus es quae recepisti, sic tibi occurram ac si mens Christus.“ Item cap. 35 „qui tetigerit vos ac si pupillam oculi mei tangat.“

intendit creatoris est. Quem alium intellegam caedentem se paucis aut multis plagis, et prout commisit illis, ita et exigen ab eis, quam retributorem deum? Cui me ²⁴decet obsequi

Luc. XII, 49. remuneratori? Proclamat Christus tuus: Ignem veni mittere terram. Ille optimus, nullius gehennae dominus, qui paulo discipulos ne ignem postularent inhumanissimo viculo coërcuit quando iste Sodomam et Gomorram nimbo ²⁵igneo exussit, quae Ps. XCVII, 3. cantatum est: Ignis ante ipsum procedet et cremabit inimicos eius Hos. VIII, 14. quando ²⁶et per Osee comminatus est: Ignem emittam in civitate Jer. XV, 14. ²⁷Iudaeae, vel per ²⁸Esaiam: Ignis exarsit ex indignatione mea Isa. XXX, 27. Non mentiatur. Si non est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suam emisit, ²⁸b viderit quem ignem intellegendum contendas. Et si figura est, hoc ipso quod de meo elemento argumenta seruo sumit meus est qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis cuius et veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitate

Luc. XII, 51. adiciens, Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dicit Maub. X, 31. vobis, sed separationem. Machaeram quidem scriptum est. Marcion ²⁹emendat; quasi non et ³⁰separatio opus sit machaerae Igitur et ignem eversionis intendit qui pacem negavit. Quale proelium, tale et incendium. Qualis machaera, talis et flamma, nec Luc. XII, 52. congruens ³¹domino. Denique, Dividetur, inquit, pater in filium filius in patrem, et mater in filiam et filia in matrem, et nurus Mich. VII, 6. socrum et socrus in nurum. Hoc proelium inter parentes si ipsis verbis tuba cecinit prophetae, vereor ne ³²Michaeas Christi Luc. XII, 56. Marcionis ³³praedicarit. Et ideo hypocritas pronuntiabat, caeli quidem et terrae faciem probantes, tempus vero illud non dinoscent quo scilicet adimplens omnia quae super ipsos ³⁴fuerunt praedicata nec aliter docens debuerat agnosci. Ceterum quis posset eius te

24. docet B. 25. igneorum ussit B. 26. et om. BC. 27. Iudae cd. Valia uterque. iudex B. 28. Hieremiam Fr. Iunius. 28 b. videris — — contendas Iunius. viderit — — contendat d. 29. emendans B. 30. separatio B., assolet. 31. deum B. 32. Michaeas cd. Micheas reliqui. 33. praedicaret BC 34. fuerant Ca.

h. scriptum est] Mirum est quod addit auctor „Machaeram quidem scriptum est, sed Marcion emendat,“ cum tamen codices omnes tam Graeci quam Syriaci et Latini hic *separationem* legant, at *machaeram* apud Matthaem, cuius integrum evangelium rejecit Marcion; fortassis ad hoc adludit auctor. Certe Epiphanius nihil tale habet, et quod Graece ad marginem adnotatum est „*οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν*“ ex Mattheo desumptum est. (Pamel.) In evangelio scilicet Marcionis, hoc est Lucae

a Marcione adulterato. Cuiusmodi evangelium provocare se dicit Tertullianus in initio huius libri, ut ex eo ipso Marcionem convincat insaniae. (Rigalt.)

i. Sed Marcion emendat] Etenim cas dixit *διαμερισμόν*. (Rigalt.) scribendum censeo „*Sic* Marcion emendat. Quasi non“ cett.

k. opus sit machaerae.] Eoque se dixerat Matthaenus *μάχαιραν* quo Luc. XII, 56. *διαμερισμόν*, ut iam vana sit Marcionis in Lucam emendatio. Huiusce autem non meminit Epiphanius. (Rigalt.)

pora nosse cuius per quae probaret non habebat. Merito ^{Luc. XII, 57.} "exprobrat etiam quod iustum non a semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat per ^{Zach. VIII, 16.} "Zachariam¹: Iustum iudicium et pacatorium iudicate; per Hieremiam: Facite iudicium et iustitiam; per Esaiam: Iudicate pupillo et iustificare viduam, imputans etiam vineae ^{Ier. XXXII, 3.} "Sorech quod non iudicium fecisset sed clamorem. Qui ergo docuerat ut facerent ex praecepto, is exigebat ut facerent et ex arbitrio. Qui ^{Ier. I, 17.} "seminaverat praeceptum, ille et redundantiam eius urgebat. Iam vero quam absurdum ut ille mandaret iuste iudicare qui deum iudicem iustum destruebat? Nam et iudicem, qui mittit in carcerem nec ducit inde nisi soluto etiam novissimo quadrante, in persona creatoris obtreactionis nomine disserunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim severitas creatoris opponitur, totiens illius est Christus cui per timorem cogit obsequium.

Quaestionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? Unusquisque vestrum sabbatis non solvit asinum aut bovem suum a praesepe et ducit ad potum? Ergo secundum conditionem legis operatus legem confirmavit, non dissolvit, iubentem nullum opus fieri nisi quod fieret omni animae, quanto potius humanae? Parabolarum congruentiam ubique ^{Luc. XII, 58. 59.} "recognoscor exigere. Simile est regnum dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo et seminavit in horto suo. Quis in persona hominis intellegendus? Utique Christus, quia, licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit a patre semen regni, sermonem scilicet evangelii, et seminavit in horto suo, utique in mundo, puta nunc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suum ^{Cap. XXX.} "seminavit ^{Luc. XIII, 10-17.} "creator ostenditur. Aut si, ut hunc laqueum evadant, converterint ^{Exod. XII, 16.} "hominis personam a Christo in hominem accipientem semen regni et seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alii conveniet quam creatori. Quale est enim ^{Luc. XIII, 18. 19.} "ut sit lenissimi dei regnum quod etiam ^{Luc. XII, 20. 21.} "iudicii fervor lacrimosa austeritate subsequitur? De sequenti plane simili-

36. et probat BC. 36. Ezechielem BCab. 37. Soreth BCab. 38. seminaverit BC. Cap. XXX. 1. recognosco te exigere Latinius. Probat etiam Fr. Iunius. 2. seminavit B. 3. nec creator d. 4. homines in personam Christi C. homines personam in personam Christi (B.) 5. ut sit lenissimi dei regnum quod ego. ut lenissimi dei regnum quod BCab. ut lenissimi dei regnum significet semen quod d. 6. iudicium fervoris lacrymosae austeritates subsequuntur Fulv. Ursinus.

1 per Zachariam] Vetustiores libri habent per Ezechielem, quod primum corripuit Pamelius. Ita supra quoque, ad verba „Ignis exarsit in indignatione mea“

Fr. Iunius nomen Hieremiae pro Esaisae reponendum censuit, et infra cap. 34. revocatus est Amos pro Ossee.

tudine vereor ne forte alterius dei regno portendat. Fermentum enim comparavit illud, non azymis, quae familiariora sunt creatori. Congruit et haec coniectura mendicantibus argumenta. Itaque ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congrue dicens regno creatoris, quia post illam clibanus vel furnus gehennae sequatur. Quotiens adhuc se iudicem ostendit et in iudice creatorem? Quotiens utique eiecit et damnat reiciendo? Sicut hic quoque, Cum surrexerit, inquit, ⁷pater familiae; quo nisi quo dixit Esaias, Cum ⁸surrexerit comminuere terram? et ⁹cluserit ostium utique excludendis iniquis. Quibus pulsantibus respondebit, Nesci unde sitis, et rursus enumerantibus quod coram illo ederint et biberint ¹⁰et in plateis eorum docuerit, adiciet, Recedite a me omnes operarii iniquitatis: illic erit fletus et frendor dentium. Ubi? fori scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit poena: quo fit exclusio in poenam, cum videbunt iustos introeuntes in regnum dei, se vero detineri foris. A quo? Si a creatore, quis ¹¹erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo ¹²illuc creatori, ut foris detineat in poenam quos adversarii eius exclusit, suscipiendos a se, ¹³si utique, magis in adversarii bilem? Sed et ille exclusurus iniquos sciat utique creatorem illos detenturum in poenam ¹⁴aut non sciat oportet. Ergo aut nolente eo detinebuntur, et minor est illo qui detinet, cedens ei nolente, aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicavit, et non erit melius creatore ipse auctor infamiae creatoris. Haec si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur, unius erit tantum iudicium quam et regnum, et dum unius est utrumque, qui et iudicat creatoris est.

Ad prandium vel ad coenam quales vocari iubet? Qualem ostenderit per Esaiam: Confringe panem tuum esurienti, et mendicos, ¹et qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui scilicet ²humanitatis istius vicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari vetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma, cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam invitatoris parabola cui magis parti occurrat ³expende.

7. paterfamilias d. 8. surrexit B. 9. cluserit B. Vaticanorum unus. 10. Recedite et quod in plateis. 11. ergo erit B. 12. illic Fr. Iunius. 13. si utique BC. utique reliqui. 14. an BC.

Cap. XXXI. 1. etiam B. 2. et humanitatis BC. 3. expende d. expendi reliqui.

Cap. XXX. a. si utique] De hac ellipsi cf. adnot. ad De Corona cap. 5. Cf. supra cap. 7 „quo magis debuerit vel de caelo descendere et, si utique,

in Pontum potius descendere quam in Galilaeam.“

Cap. XXXI. a. forma.] Hoc est in Cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18.

in novissimis, id est alios possessuros locum eorum quoniam generatura perversa est, filii in quibus fides non est. Illi obaemulati sunt me in non deo, et provocaverunt me in iram in idolis sui et ego obaemulabor eos in non natione, ¹⁵in natione insipienti pro vocabo eos in iram, in ¹⁶nobis scilicet, quorum ¹⁷spem Iuda

Luc. XIV, 24. gerunt^b, de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sion

Ies. I, 8. tanquam specula in vinea et in cucumerario casula, posteaquam novissimam in ¹⁸Christum invitationem ¹⁹recusavit. Quid ex hoc ordine secundum ²⁰dispositionem et praedicationes creatoris recedendo competere potest illi, cuius^c nec ordinem habet nec dispositionem ad parabolaе conspirationem qui totum opus semel fecit. Aut quae erit prima vocatio eius, et quae secundo actu admonitio. Ante debent alii excusare, postea alii convenisse. Nunc autem praeferenter utramque partem invitare venit, de civitate, de seipibus, et versus speculum parabolaе. Nec potest iam fastidiosos iudicatos quos nunquam retro invitavit, quos cum maxime aggreditur. Ad si de futuro eos iudicat contempturos vocationem, ergo et secundum lectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Plane hoc^d secundo venturus est ut gentibus praedicet. Et si venturus est autem, puto, non quasi vocaturus adhuc convivas, sed iam collocaturus. Interea qui coenae istius vocationem ²¹in caeleste convivium interpretaris spiritualis saturitatis et iocunditatis, memento terrenas promissiones vini et olei et frumenti et ipsius civitatis aequae in spiritalia figurari a creatore.

Cap. XXXII. Ovem et ¹dragmam perditam quis requirit? nonne qui perdidit? Quis autem perdidit? nonne qui habuit? ²Quis vero habuit nonne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res quam creatoris, is eum habuit cuius fuit, is perdidit qui habuit, is requisivit qui perdidit, is invenit qui quaesivit, is exultavit qui invenit. In utriusque parabolaе argumentum vacat circa eum cuius non est ovem neque dragma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit nec requisivit, quia non perdidit, nec invenit, quia nec requisivit nec exultavit, quia non invenit. Atque adeo exultare illius est de paenitentia peccatoris, id est ³de perditae recuperatione, qui se pro fessus est olim malle ⁴peccatoris paenitentiam quam mortem.

15. in natione om. C. 16. novis BC. 17. speciem gerunt Latinius. spiritalis gerunt B. spem gemunt Semler. 18. Christo BC. 19. recusat B. 20. dispositiones d. 21. in delet Petr. Ciacconius.

Cap. XXXII. 1. drachmam d. Ita etiam infra. 2. Qui BCa. 3. de om. 4. peccatorum B.

b. quorum spem Iudaei gerunt] Spes salutis, quae rata in nobis, iam vana in Iudaeis.

c. cuius] Creatoris.
d. Plane ad hoc] Haec ex Marcion sententia sunt dicta.

eo concessit servendum ei esse, si solummodo sibi et mammon negavit posse serviri? Ita cum unum deum ponit, nominaturus creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominavit, quem dominum sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum, Si in mammona iniusto fideles non extitistis, quod verum
 Luc. XVI, 11. est quis vobis credet? in nummo scilicet iniusto, non in creatore
 Luc. XVI, 12. quem et Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inventi non estis, ⁷meum quis dabit vobis? alienum enim debet esse a se dei quod iniustum est. Creator ⁸autem quomodo alienus erat pharisaeis, proprius deus Iudaicae gentis? Si ergo haec non cadit in creatorem, sed in mammonam, Quis vobis credet quod verum est? et, Quis vobis dabit quod meum est? non potest quasi alii dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, eos in creatorem, non in mammonam, infideles notando per creatoris mentionem distinctiones fecisset dei alterius, non commisit suam veritatem infidelibus creatoris. ⁹Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur ut a re de qua agitur separetur. Si autem et iustificantes se coram hominibus pharisei spem medecis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat quo et propheta Hieremias: Miser homo, qui spem habet in homine. ¹⁰Si
 Ier. XVII, 10. adicit, Scit autem deus corda vestra, illius dei vim commemorat
 XX, 12. ¹¹qui lucernam se ¹²pronuntiabat, scrutantem renes et corda. ¹³Luc. XVI, 15. superbiam tangit, Quod elatum est apud homines, perosum est dei
 Ios. II, 12. Esaiam ponit ante oculos: Dies enim domini sabaoth, in omnem contumeliosum et superbum, in omnem sublimem et elatum, humiliabuntur. Possum iam colligere cur tanto aevo deus Marcion fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec haec omnia discernerentur a creatore. Didicit ergo usque ad Ioannis tempora, atque ita exiit processit annuntiare regnum dei, dicens, Lex et prophetae usque ad Ioannem, ex quo regnum dei annuntiat. Quasi ¹³non et in limitem quendam agnoscamus Ioannem constitutum inter vetera et nova, ad quem desineret Iudaismus et a quo inciperet Christianismus, non tamen ut ab alia virtute facta sit sedatio legis et prophetarum et initiatio evangelii, in quo est dei regnum, Christus ipse. Nam etsi probavimus et vetera transitura et nova successu praedicari a creatore, si et Ioannes antecursor et praepparator ostendit

6. dictum, Si in *cd.* dictum sit in *reliqui.* 7. quod meum est quis *cd.* 8. item quomodo *abcd.* alio modo *BC.* 9. Quoniam (*BC.*) 10. Si *Caed. Vaticanum alter.* Sic *Bb.* 11. qui *om. Cab.* 12. pronuntians ac scrutantem *B.* vero et *B.*

e. sedatio] ἠσέμνησις, q. d. in sede quietis atque in otio collocatio. (Fr. Lamb.)

feminam iunxit excusaverit potius quam destruxerit Moysi c-
tionem? Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrarium
Moysi et creatori, ut, si non contrarium ostendero, meus si
enim illum condicionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem
ideo quis dimittat uxorem ⁷ut aliam ducat. Qui dimiserit,
uxorem, et aliam duxerit, adulterium commisit, et qui a
dimissam duxerit, aequè adulter est, ex eadem utique causa
sam qua non licet dimitti, ut alia ducatur; illicite enim di-
pro indimissa ducens adulter est. Manet enim matrimonium
non rite diremptum est; manente matrimonio nubere ad-
est. Ita si condicionaliter prohibuit dimittere uxorem, non i-
prohibuit, et quod non prohibuit in totum, ⁹permisit alia
causa cessat ob quam prohibuit. Etiam non contrarium Mo-
cet, cuius praeceptum alicubi conservat, nondum dico co-
Aut si omnino negas permitti divortium a Christo, quon-
nuptias dirimis, nec coniungens marem et feminam, nec ali-
iunctos ad sacramentum baptismatis et eucharistiae admittit
inter se coniuraverint adversus fructum nuptiarum, ^{9b}ut a
ipsum creatorem? Certe quid ¹⁰facit apud te maritus si ux-
commiserit adulterium? Habebitne illam? ¹¹Scilicet nec tuum
stolum sinere coniungi prostitutae membra Christi^b. Habet
et Christum assertorem iustitiae divortii. Iam hinc confirm-
illo Moyses, ex eodem titulo prohibens repudium quo et C-
si inventum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam
evangelio Matthaei, Qui dimiserit, inquit, uxorem suam
causam adulterii, facit eam adulterari. ¹²Aequè adulter censetur
ille qui dimissam a viro duxerit. Ceterum praeter^a ex caus-

¹Cor.
VI, 15 sq.

Math. V, 32.

7. et BC. 8. dimissam om. *gd.*, cum Sixto Senensi Bibl. Sanct. lib. VI.
9. permisit alios, ubi causa cessat *d.* permisit. Aliud est ubi causa ce-
permisit. Alia subici causa cessat *C.* permisit alia subiri causa cessat
misit. Aliud subici causa cessat liber Pithoei. 9b. et B. 10. faciet
Ursinus. 11. Scilicet nec tuum apostolum sinere ego. Sed nec tuum a
sinere scis *d.*, Fulv. Ursinus. Scis nec tuum apostolum sinere *Fr. Junii*
nec tuum apostolum sinere *BCabc.* 12. Aequè adulter censetur *abc.*
adulter censetur *d.* atque adulter censetur *C.* atque adulter *B.*

quod Graeci *ἐμπεριφωρεῖσθαι*. Exem-
pla habes supra cap. 12 et cap. 18. (Fr.
Junius.)

b. Scilicet nec tuum apostolum sinere
coniungi prostitutae membra Christi.]
Ita corrigenda erant haec verba, ut pro
Sed rescriberetur *Scilicet*. V. quae de
confusione harum particularum adnotavi
ad De Corona cap. 6. Cf. De Praescr.
Haeret. cap. 44. V. Hildebr. ad Apul.

De Magia cap. 53. p. 554. [I-
pendet a *scilicet*; de qua stru-
Raddimanni Inst. Gramm. II, p.
Stallb.

c. praeter] *Praeter* pro *pro-*
positum non semel occurrit in
Tertulliani. Sic supra cap. 24
oneribus conspersionum. De
land. cap. 2 „*praeter* quod a d
ab hominibus gloria captanda est

scensis. Nam et illud, quantum ad scripturae superficiem, subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, et ipsum cohaeret mentioni Ioannis male tractati et ²³suggillati ²⁴Herodis male ²⁵maritati^g, utriusque exitum deformans, Herodis tormenta et Ioannis refrigeria, ut iam audiret Herodes, Habent illic Moysen et prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet ut ²⁶utramque mercedem creatoris sive tormenti sive refrigerii apud inferos ²⁷determinet eis positam qui legi et prophetis ²⁸obedierint, Christi vero et dei sui caelestem ²⁹definiat sinum et portum. Respondebimus ³⁰ad haec, ipsa scriptura revincente oculos eius, quae ³¹ab inferis discernit Abrahae sinum pauperi. Aliud enim inferi, ut puto, aliud quoque Abrahae sinus. Nam et magnum ait ³²intercedere regiones istas profundum^h et transitum ³³utrinque prohibere. Sed nec allevasset dives oculos, et quidem de longinquo, nisi in superiora, et de altitudinis longinquo per immensam illam distantiam sublimitatis et profunditatis. Unde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysias audierit, esse aliquam localem determinationem quae sinus dicta sit. Abrahae ad recipiendas animas filiorum eius, etiam ex nationibus patris scilicet multarum nationum in Abrahae censum deputandarum, et ex eadem fide qua et Abraham deo credidit, nullo subiugo legis nec in signo circumcisionis. Eam itaque regionem sinus dico Abrahae, ³⁴etsi non caelestem, sublimiorem tamen inferi interim refrigerium praebituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat tunc apparitura caelesti promissione, quam Marcion ^{34b}suo ³⁵vindicat, quasi non a creatore promulgatam. Ad quam ascensum Christus aedificat in caelum, secundum ³⁶Amos, utique suis, ³⁶est et locus aeternus, de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis locum aeternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam et iniquitatem? Quodsi aeternum

Amos IX, 6.
^{les.}
 XXXIII, 14.

23. suggillati d. 24. hoc eodem B. 25. maritali a. in marg., ex coniectura Rhenani. maritali BCabcd. invitati Fr. Iunius. 26. ut utramque Cab. et utramque B. utramque cd. 27. determinat Bd. 28. obedierunt B. 29. definiat 30. ad haec ego. et haec BC. et hac abcd. 31. ab inferis cd. ad inferos liqui. 32. intercedere C. Probat Fr. Iunius. intendere B. 33. utramque 34. et non BC. 34b. suo Christo vindicat Petr. Ciacconius. 35. vindicat BC. Et ita ubique. 36. Osee BCab.

g. male maritali] Ita cum Rhenano corrigere quam vulgatae „male maritali“ acquiescere malui. Nusquam reperitur deponens aliquod *meritari*, contra *maritalis* saepius reperire est in scriptis Tertulliani. V. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 6.

h. profundum] *Χάσμα*, quod aliter xere chaos. (Rigalt.) Infra cap. 35 „prophetatus esset in profundum.“ De Idem cap. 24 „inenatabile excussis profundum est.“ Ex Iuvenco exempla suppeditat doctus Spicilegii Sotesmensis p. 243. n. 3.

deligato praecipitatus esset in profundum, quam unum ex illis dicis utique discipulis eius scandalizasset. ²Aestima quale su-
cium comminetur ³illi. Nec enim alius ulciscetur scandalum
polorum eius. Agnosce igitur et iudicem et illo affectu pro-
tiantem de cura suorum quo et creator retro: Qui tetigerit

Zach. II, 8. ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus eiusdem est.

Luc. XVII, 3. cantem fratrem iubet corripere; quod qui non fecerit, utique
liquit, aut ex odio volens fratrem in delicto perseverare, au-

Lev. XIX, 17. ⁴acceptatione personae^a parcens ei, habens Leviticum: Non
fratrem tuum in animo tuo, traductione ⁵traduces proximum t-
utique et fratrem, et non sumes propter illum delictum. Nec m-
si ita docet qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via i-
neris, prohibet despicias quominus ea reducas ⁶fratri, ne
ipsum sibi. Sed et veniam ^{6b}des fratri in te delinquenti i-
etiam septies. Parum plane. Plus est enim apud creatorem,

Exod.
XXIII, 4.

Lev. XIX, 18. nec modum statuit, in infinitum pronuntians, Fratris malitiae
mor ne sis, nec petenti eam ⁷praestes mandat, sed et non pe-

Lev.
XIII, XIV.

Non enim dones offensam vult, sed obliviscaris. Lex leprosa
quantae sit interpretationis erga ^bspecies ipsius vitii et inspecta
summi sacerdotis nostrum erit scire, Marcionis, morositatem^a

Luc. XVII,
11-19.

tem sollempnia legis etiam in curatione decem leproso-
tantummodo ire iussos, ut se ostenderent sacerdotibus, in it-
purgavit, sine tacu iam et sine verbo, tacita potestate et sola
luntate; quasi necesse sit semel remediato languorum et vitio
annuntiato Christo et de effectibus probato de qualitatibus cur-
num retractari, aut creatorem in Christo ad legem provocari
quid aliter quam lege distinxit, ipse perfecit, cum aliter ^au-

2. Existima Vaticanorum alter. 3. ille Latinus. 4. acceptatione B. 5. tra-
c. Vaticanorum alter. traducens d. non traduces BCab. 6. fratri tuo, nedum
6b. dei C. 7. praestans b. 8. uti dominus sive per Latinus.

Cap. XXXV. a. acceptatione personae] Rescribendum erat fortasse „acceptatione personae,“ cum libro Leidensi. Nam *acceptatio*, non *acceptio*, reperitur etiam De Pudic. cap. 5 „Idololatram quidem et homicidam semel damnas, moechum vero de medio excipis? idololatrae successorem, homicidae antecessorem, utriusque collegam? *Personae acceptatio* est, miserabiliores paenitentias reliquisti.“ Paralip. II, 19, 7 tam Versio Antiqua quam Nova praebent „personarum *acceptio*,“ contra Act. Apost. X, 34 Versio Antiqua habet „quoniam non est personarum *acceptator* deus.“ Addere iuvat

etiam duos locos Luciferi Calariti libro I. pro S. Athanasio: „Haec scripta memineris, existimas *acceptio personae* nos tuos futuros.“ et „Et vis, Constanti, quia sis in salute degens regali, *accipi tuam nam*,“ quos citat Du Cangius. *narum acceptio* sive *acceptatio* est: *αποληψία* in Graeco.

b. erga] V. quae de hac praepos dixi ad De Pudic. cap. 20.

c. morositatem] V. quae adnotat ad De Virg. Veland. cap. 12. De script. Haeret. cap. 40.

dominus per semetipsum operetur sive per filium, aliter per prophetas famulos suos, ⁹maxime documenta virtutis et potestatis, quae ut clariora et validiora, qua propria, distare a vicariis fas est. Sed eiusmodi et alibi iam dicta sunt⁴ in documento superiore. Nunc etiam praefatus est multos tunc fuisse leprosos ¹⁰apud ¹¹Israëlem in diebus Helisaei prophetae et neminem eorum purgatum nisi ¹²Naaman Syrum, non utique ¹³et numerus faciet ad differentiam deorum in destructionem creatoris unum remediantis et praelationem eius qui decem emundavit. Quis enim dubitabit plures potuisse curari ab eo qui unum curasset quam ab illo decem qui nunquam retro unum? Sed hac cum maxime pronuntiatione diffidentiam Israëlis vel superbiam pulsat, quod cum multi essent illic leprosi et prophetae non deesset, etiam edito documento nemo ¹⁴decucurrisset ad deum operantem in ¹⁵prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei ¹⁶patris, inspexit illos secundum legis arcana, significantis Christum esse verum disceptatorem et elimatorem humanarum macularum. Sed et quod in manifesto fuit legis, praecipit, Ite, ostendite vos sacerdotibus. Cur, si illos ante erat curaturus? An quasi legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? Et utique viderit, si cui tam opiniosus videbitur Christus. Immo digniora sunt interpretanda et fidei iustiora. Ideo illos remediatis, ^{16b}qua secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant; neque enim credibile est emeruisse medicinam a destructore legis ¹⁷observatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale praecipit? Quia nec Helisaeus Syro ¹⁸Naaman; et tamen non idcirco non erat creatoris. Satis respondit; sed qui credidit, intellegit etiam altius aliquid. Disce igitur et causas. In Samariae regionibus res agebatur, unde erat et unus interim ex leprosis. Samaria autem desciverat ab Israële, ¹⁹habens schisma illud ex ²⁰novem tribubus^c, quas avulsas per Achiam prophetam collocaverat apud Samariam ²⁰Hiero-boam. Sed et alias semper sibi placentes erant Samaritani de montibus et puteis patrum, sicut in evangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini

¹ Reg. XI, 29 sqq

1. maxime d. maximae reliqui. 10. a populo B. 11. Israel C. Ut assolet. 12. Neeman C. Neeman B. 13. et om. d. 14. decucurrisset B. 15. prophetae E. 16. patris om. B. 16b. Malim quia. 17. obsecratores C. 18. Neman BC. 19. decem ed. 20. Veroboam B.

d. eiusmodi alibi iam dicta sunt] Supra cap. 9. De illo eiusmodi cf. adnot. ad De Bapt. cap. 12.

e. ex novem tribubus] Alii ex decem tribubus. Nihil refert; nam utrovis verum est rotundato numero. Nam si

decem numerantur, intelliguntur decem dimidia minus, si novem, intelliguntur novem cum dimidia. Tribus enim Simeonis cum tribu Iudae accensebatur, dimidia vero Benjaminis tribus in fide permanserat. (Fr. Iunius.)

Io. IV, 12: 20. apud puteum: ²¹Nae tu maior sis, et cetera; et rursus: Patri nostri in isto monte adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymam oportet adorare. Itaque qui et per ²²Amos Vae dixerit eis quod ²³confident in monte Samariae, iam et ipsam restituere dignatus industria ²⁴iubet ostendere se sacerdotibus, utique qui non erant nisi ubi et templum, subiciens Samaritam Iudaeo, quoniam ex Iudaeis salus, licet Israëlitae et ²⁵Samaritae. Tota enim promissa tribui Iudae Christus fuit; ut scirent Hierosolymis esse et sacerdotes et templum et matricem^f religionis et fontem, non puteum salutis. Et ideo, ut vidit agnovisse ²⁶legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediavit. Unde et unum illum solutum ex decem memorem divinae gratiae Samaritanum miratus non mandat offerre munus ex lege, quia sciam iam obtulerat ²⁷gloriam deo reddens, hoc et domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samaritanus, quam nec Israëlites alium deum usque adhuc didicisset? Cui alii quam cui omnes remediati retro a Christo? ²⁸Et ideo, Fides tua te servum fecit, audiit, ²⁹quia intellexerat veram se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum et verum pontificem eius Christum facere debere. Sed nec pharisaei possunt videri de alterius dei regno consuluisse dominum quando venturum sit quamdiu alius a Christo editus deus non erat, nec ille de alterius regno respondisse quam de cuius ³⁰consulabatur. Non venturum inquit, regnum dei cum observatione, nec dicunt, Ecce hic, cum illic: ecce enim regnum dei intra vos est. Quis non ita interpretabitur: Intra vos est, id est in manu, in potestate vestra, si audiatis, si faciatis dei praeceptum? Quodsi in praecepto est regnum, proponite igitur contra, secundum nostras ³¹antitheses Moysen, et una sententia est. Praeceptum, inquit, excelsum est, nec longe a te. ³²Non est in caelo, ut dicas, Quis ³³ascendat in caelum et deponet nobis illud, et auditum illud faciemus? ultra mare est, ut dicas, Quis transfretabit et sumet illud nec et auditum illud faciemus? Prope te est verbum, in ore tuo, in corde tuo, et in manibus tuis facere illud. Hoc erit, Non

Luc. XVII, 20. 21.

Deut. XXX, 11 sqq.

21. Ne BCab. 22. Essiam BCab. 23. confiderent Latinus. 24. prohibet 25. Samaritanae d. 26. illos legem d. 27. gratiam B. 28. Et om. bcd. qui B. 30. consulabatur B. 31. antithesis B. 32. non in caelo B. non in caelo est C. 33. ascendet in caelum et deponet cd. Vaticanorum alter. ascendet in caelum et deponit reliqui.

f. matricem] Similiter appellaverat De Praescr. Haeret. cap. 21. ecclesias sptolicalas „matrices fidei.“ Ceterum de matrice hoc vocabulo cf. adnot. ad Virg. Veland. cap. 6.

nec illic; ecce enim intra vos est regnum dei. Et ne argumentetur audacia haeretica de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum, sequentia obsistunt. Dicens enim filium hominis ante multa pati et reprobari oportere, ante adventum suum, in quo et regnum substantialiter revelabitur, suum ostendit et regnum de quo responderat, quod passiones et reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens, et postea agnosci et assumi et extolli, etiam ipsum verbum reprobari inde docerpisit ubi in lapidis aenigmate utraque revelatio eius apud David canebatur, prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim, si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius praedicasse, ut non eum portenderet quem et in lapidis et in petrae et in montis figura portenderat. Sed si de suo loquitur adventu, cur eum diebus Noë et Loth comparat tetrus et atrocibus, deus et lenis et mitis? Cur admonet meminisse uxoris Loth, quae praeceptum creatoris non impune contempsit, si non cum iudicio venit vindictarum praeceptorum suorum? Etiam si vindicat ut ille, si iudicat ut, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille se formare videatur. Si vero et hic non de suo loquitur adventu, sed de Iudaei Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo praedicet, illum interim esse credentes quem omni loco praedicat.

Nam et orandi perseverantiam et instantiam mandans parabolum iudicis ponit coacti audire viduam instantia et perseverantia interpellationum eius. Ergo iudicem deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deum vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui et vindex, creatorem ergo meliorem deum probavit, quem electorum suorum clamantium ad eum die et nocte vindicem ostendit. Et tamen cum templum creatoris inducit, et duos adorantes diversa mente describit, pharisaeum in superbia, publicanum in humilitate, ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse, utique docendo qua disciplina sit orandum eum et hic orandum constituit a quo relaturi essent eam orandi disciplinam, sive reprobatricem superbiae sive iustificatricem humilitatis. Alterius dei nec templum nec oratores nec iudicium invenio penes Christum, nisi creatoris. Nam iubet adorare in humilitate, ut allevatorem humilium, non in

L. excerpisit Vaticanorum alter. 35. non ut BCa. 36. portenderet bcd.

Cap. XXXVI. 1. si creatorem BC. 2. ac bcd. 3. iustificationem BC. 4. mediatis a.

superbia, ut destructorem superborum. Quem alium adorari mihi ostendit? qua disciplina? qua spe? Neminem, opinor. et quam docuit orationem, creatori probavimus convenire. est si etiam adorari, ⁵qua deus optimus et ultro bonus, non Sed quis optimus, nisi unus, inquit, deus? Non quasi ex du Luc. XVIII, 19. diis unum optimum ostenderit, sed unum esse optimum deum lum, qui sic unus sit optimus, ⁶qua solus deus. Et utique Math. V, 45. mus, qui pluit super iustos et iniustos, et solem suum oriri super bonos et malos, sustinens et alens et iuvans etiam Ma Luc. XVIII, 18-22. nitas. Denique interrogatus ab illo quodam, Praeceptor opti quid faciens vitam aeternam possidebo? de praeceptis creatori ea sciret, id est faceret, expostulavit, ad contestandum ⁷prae creatoris vitam acquiri sempiternam: ⁸cumque ille principis quaeque affirmasset observasse se ab adulescentia, Unum, in tibi deest: Omnia, quaecunque habes, vende et da pauperibus habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me. Age, Mar omnesque iam commiserones et coodibiles ^beius haeretici, audebitis dicere? ⁹Resciditne Christus priora praecepta, non dendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligere patrem et matrem? ¹⁰an et illa servavit, et quod deerat adi Quamquam et hoc praeceptum largitionis in egenos ubique d sum sit in lege et prophetis, uti gloriosissimus ille observ praeceptorum pecuniam ¹¹multo cariorem habiturus traducere Math. V, 17. Salvum est igitur et hoc in evangelio: Non veni dissolvere legem et prophetas, sed potius adimplere. Simul et cetera dubital liberavit, manifestando unius esse et dei nomen et optimi, et vitam aeternam et thesaurum in caelo, et semetipsum, cuius praecepta supplendo et conservavit et auxit, secundum Michaeam quoque Micha VI, 8. loco recognoscendus, dicentem, Si annuntiavit tibi, homo, quid num, aut quid a te dominus exquirat quam facere iudicium, gere misericordiam, et paratum esse sequi dominum deum tuum. Et homo enim Christus annuntians quid sit bonum, scientiam legum et praecepta, inquit, scis. Facere iudicium: Vende, inquit, quae habes; ¹²diligere misericordiam: Et da, inquit, egenis; paratum ¹³

5. quam C. quem B. 6. quam C. 7. praeceptoris vitam B. praeceptoris toris C. 8. quique illum C. 9. recidit ne BC. 10. ante et BC. ante et nanus. Quod probat Fr. Iunius. 11. multam BC. 12. dilige BCab. 13. inquit ire BC.

Cap. XXXVI. a. probavimus convenire.] Supra cap. 26.

b. commiserones et coodibiles] V. supra cap. 9.

c. traduceretur.] Convinceretur, ceteretur, suffunderetur, de quo huiusmodi apud Tertullianum verba saepe iam expositum est.

David^s. Qui hoc se et cognovit et ²⁴cognosci ab omni fidem hominis etsi melius oculatam, etsi veri luminis exteriori quoque visione donavit, ut et nos regulam sim cedem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum David f dat per virginis censum^h. Qui non ita credet, non aud Fides tua te salvum fecit, atque ita caecus remanebit. antithesim, ruentem et ipsam antithesim. Sic enim cae deducere soletⁱ. Nam si aliquando Davidem^k in recuperat offenderant caeci resistentes quominus admitteretur (in l puli proinde caeci, non admissuri quandoque Christum fil ideo Christus ex diverso caeco subvenit, ut hinc se oste esse filium David, ²⁵ut ex animi diversitate bonus ca ille iusserat caedi. Et cur fidei ²⁶equidem pravae pra dixit^l? Atquin et hoc filius David^m, ²⁷antithesim de suo dam. Nam ²⁸et qui David offenderant, caeci; nunc vero carnis homoⁿ supplicem se obtulerat filio David. Idcirce facienti quodammodo placatus filius David restituit lur testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandur filium David. Et tamen David audacia hominum, puto, non valetudo.

II Sam.
V, 6 sqq.

Consequitur et Zachaei domus salutem. Quo merito^o vel ille crediderat Christum a Marcione venisse? Atquin auribus erat omnium vox illa caeci, Miserere mei, Iesu et, Omnis populus laudes ¹referebat deo, non Marcioni vid. Enimvero Zachaeus etsi allophylus, fortasse^a tamen titia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus, plus e:

Cap.
XXXVII.
Luc. XIX,
1-10.
Luc. XVIII,
37. 43.

24. cognosci ab omnibus (hominibus *Vaticanus alter*) *BCa. Vaticanus omnibus cognosci ed. cognosci b.* 25. ut ego. et *libri omnes.* ego. et quidem *libri omnes.* 27. antithesim *B.* 28. et *om. BCa.* carnis *Ba (in marg.) d.* eiusdem indecoris *abc., Fr. Iunius.* eius deind Cap. XXXVII. 1. referebat (*B*)*ed. referebant Cab. resonabat V*

g. qua crediderit in voce Iesu, filii David.] Id est in vocali phantasmate, quod erat commentus Marcion. (Fr. Iunius.)

h. censum.] Hoc est originem, ex usu Tertulliani, de quo iam saepe adnotatum est.

i. caecus caecum deducere solet.] Cf. supra lib. III. cap. 7 „caecus a caeco in eandem decidit foveam.“

k. Nam si aliquando Davidem] Verba sunt ineptae Antitheseos Marcionis, quam auctor deinde confutat dicens „Atquin et hoc filius David“ cett. (Fr. Iunius.)

l. Et cur fidei equidem pravae praestitisse se dixit?] Itaque, inquit, cur

fidei equidem pravae, ut crederet a quo caecitatis peccari non debebat, praestitisse sanitatem restituisse, d Quod antea reperiebatur e omnem sententiam perturb

m. Atquin et hoc filius lege praestitit.

n. eiusdem carnis homo firmas. Qui item caecus

Cap. XXXVII. a. etsi allasse] In parte editorum d peritur „etsi allophylus for cett. Cf. etiam Salmas. Di p. 386.

ignorans Esaiam praecepta eius impleverat. Confringito, inquit, ^{Ios. LVIII,} panem tuum esurienti, et non habentes tectum in domum tuam ²inducito. Hoc cum maxime agebat, exceptum domo sua pascens dominum. Et nudum si videris, ³contegito. Hoc cum maxime promittebat, in omnia ⁴misericordiae opera dimidium substantiae offerens, dissolvens violentiorum ⁵contractuum obnexus et dimittens conflictatos in laxamentum, et omnem conscriptionem iniquam dissipans, dicendo, Et si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque dominus, Hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit salutaria esse quae praeceperat prophetae creatoris. Cum vero dicit, Venit enim filius hominis salvum facere quod periit, iam non contendo eum venisse ut salvum faceret quod perierat, cuius fuerat et cui perierat quod salvum venerat facere, sed in alterius quaestionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est. Hic cum ex duabus substantiis constet, ex corpore et anima, quaerendum est ex qua substantiae specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, salvum haec filius hominis: habet igitur et caro salutem. ⁶Si ex anima perierat, animae perditio saluti destinatur: caro, quae non periit, salva est. Si totus homo perierat ex utraque substantia, totus homo salvus fiat necesse est, et elisa est sententia haeticorum negantium carnis salutem. Iam et Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis ⁷salutem pollicebatur. Servorum quoque parabola, qui secundum rationem feneratae pecuniae dominicae diiudicantur, iudicem ostendit deum, etiam ex parte severitatis non tantum honorantem, verum et auferentem quod quis videatur habuisse. Aut si et hic creatorem finxerit austerum, tolerantem quod non posuerit et metentem quod non severit, hic quoque me ille instruit cuius pecuniam ut fenerem edocet.

Sciebat Christus baptisma Ioannis unde esset. Et cur quasi nesciens interrogabat? Sciebat non responsuros sibi pharisaeos. Et cur frustra interrogabat? An ut ex ore ipsorum iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo et haec ad excusationem creatoris et ad comparisonem Christi, et considera iam quid secuturum esset, si quid pharisaei ad interrogationem renuntiassent. Puta illos renuntiasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Existeret ¹aliqui Marcion adversus Marcionem, qui diceret, O deum

² decio B. ³ contegito *cd. Vaticanorum unus. tegito RCab.* ⁴ opera misericordiae B. ⁵ contractuum obnexus *cd. Vaticanus alter. contractuum (contractum C.) obnoxiiis BC. contractuum obnoxios ab.* ⁶ Si ex B. Si et reliqui. et si *Fr. Junius.* ⁷ salutem *om. d.*

Cap. XXXVIII. 1. aliqui d. aliquis reliqui libri.

optimum, o deum diversum a creatoris exemplis! Sciens praecepta ituros homines ipse illos in ²praerupium^a imposuit. Sic enim et de creatore in arboris lege tractatur. Sed de ³caelis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? Ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat cuius sacramentum Ioannes administrabat. Certe nolentibus renuntiare quid saperent cum et ipse vicem opponit, Et ego non dico vobis in qua virtute haec facio, ⁴malum malo reddidit. Reddite

Luc. XX, 25. quae Caesaris Caesari, et quae sunt dei deo. Quae erunt dei? Quae similia ⁵sunt denario Caesaris; imago scilicet et similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine et similitudine et nomine et materia expressus est. Quaerat sibi monetam deus Marcionis, Christus denarium hominis suo Caesari iubet reddi, non alieno; nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet^b. Iusta et digna praescriptio est in omni quaestione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterum aliud consulenti aliud respondere dementis est. Quo magis absit a Christo quod ne homini quidem convenit. Sadducaei, resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem proposuerant domino ex lege materiam mulieris quae septem fratribus ex ordine defunctis secundum praeceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione. Haec fuit materia quaestionis, haec substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, ut quaestiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum quod alias palam non docebat substendisse.

Luc. XX,
27-33.

Ibid. v. 34. Respondit igitur huius quidem aevi filios nubere^c. Vides quam pertinenter ad causam. Quia de aevo venturo quaerebatur, in quo neminem nubere definiturus praestruxit hic quidem nubi ubi sit et

2. praerupium BC. Vaticanus uterque et Gorziensis. praeruptam reliqui, ex coniect. Rhenani. 3. caelo B. 4. malum pro malo reddit d. 5. sint Ca.

Cap. XXXVIII. a. in praerupium] Haec est librorum veterum scriptura, quam temptare non sum ausus, licet aliunde quidem de hoc vocabulo non satis constet. Nam Apul. De Magia cap. 8 scripti habent *praeripia*, neque aliter apud Serv. in Aen. VI, 704., teste certe I. F. Gronovio Observatt. I, 20. p. 122. (p. 84. ed. Fr.). Cf. etiam Heins. ad Ovid. Met. XI, 138. et Oudend. ad Apul. Metam. VI, p. 402., quos laudat Hildebr. ad Apul. De Magia l. I. Ceterum si *praeripia* vulgo interpretantur de locis fluvio proximis, aut de locis inter fluvium ipsum et ripae marginem mediis,

quae fluviali aqua modo perlinuntur, modo sicca relinquuntur, certe verba P. Damiani Epist. IV, 5 „per tot nivallium Alpium nivosa *praeripia*“ docent *praeripia* etiam *praerupia*, h. e. praerupta, significasse.

b. nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet.] Necesse est, inquit Septimius, quaerat sibi monetam deus Marcionis, qui suum denarium non habet, quaerat sibi hominem alienum qui nullum habet suam, qui nullam scilicet creavit. (Rigalt.)

c. nubere.] Cf. adnot. ad lib. I. Ad Uxor. cap. 7.

norem Christo David procurabat, quem ¹⁸ dominum Christum magis quam filium David confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte ¹⁹ quam conveniens interpretatio! Nam qui olim a caeco illo filius David fuerat invocatus, quod tunc reticuit, non habens in praesentia scribas, nunc ultro coram eis de industria protulit, ut se, quem caecus secundum scribarum doctrinam filium tantum David praedicarat, dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide caeci, qua filium David crediderat ²⁰ illum, pulsata vero ²¹ traditione scribarum, qua non et dominum eum norant. Quodcumque ad gloriam spectaret ²² Christi creatoris, sic non alius tueretur quam Christus creatoris.

Luc
XVIII, 38 sq.

Cap. XXXIX.

Olim constitit de nominum 'proprietate deberi illam' qui prior et Christum suum in homines annuntiaret et Iesum transnominaret. Constabit itaque et de impudentia eius qui multos dicat venturos in nomine ipsius, quod non sit ipsius, si non Christus et Iesus creatoris est, ad quem proprietates nominum pertinet, amplius et prohibeat eos recipi quorum et ipse par sit, ² ut qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat a mendacio nominis praevenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatem eius. Venient denique illi dicentes, Ego sum Christus. Recipies eos, qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid nunc, quod et ipse veniet nominum dominus ³ Christus et Iesus creatoris? Reicies illum? Et quam iniquum, quam iniustum et optimo deo indignum, ut non recipias eum in 'nomine suo venientem, qui ⁴ alium in nomine eius recepisti! Videamus et quae signa temporibus imponat. Bella, opinor, et regnum super regnum, et gentem super gentem, et pestem, et fames terraeque motus, et formidines, et prodigia de caelo, quae omnia severo et atroci deo congruunt. Haec cum ⁵ adicit etiam oportere fieri, quem se praestat? destructorem an probatorem creatoris? Cuius dispo-

Luc. XXI, 8.

Luc. XXI,
9-11.

18. dominum om. abc. 19. quamquam BC. 20. in illum BC. 21. traductione Vaticanus unus. 22. Christi delet Fr. Iunius.

Cap. XXXIX. 1. proprietate deberi illam qui ego. proprietate, ei illam competere qui d., ex coniect. Fulvii Ursini. proprietate ei illam qui BCabc. Vaticanus uterque. 2. ut qui abcd. Gorziensis. utique et BC. 3. Christus et Iesus ed. Vaticanorum alter. Iesus reliqui. 4. suo nomine BC. 5. alium BCacd. Vaticanus uterque. alienum b. 6. dicit Vaticanus unus.

Cap. XXXIX. a. deberi illam] Ita correxi haec verba. Verbum *deberi* latebat in terminatione *te* praegressi vocabuli et dativo *ei*, qui ante *illam* vulgo legebatur. Hunc autem demonstrativi pronominis dativum nemo desiderabit qui hoc cum maxime genus ellipsoes non infrequens Tertulliano esse memi-

nerit. Cf. supra lib. II, cap. 6 fin. „Denique et bonitas dei a primordio operum perspecta persuadere nihil a deo mali evenire potuisse, et libertas hominis recogitata se potius *ream ostendat quod ipsa commisit.*“ Lib. IV, cap. 38 „nisi quod necesse est qui suum denarium non habet.“

Pa. CXVI, 15. iustorum non ²⁷periet in finem. Quia et alibi: Honorabilis
 Zach. VI, 14. iustorum; ex tolerantia sine dubio, quia et Zacharias: Coro-
 tem erit eis qui toleraverint. Sed ne audeas argumentari ap-
 ut alterius dei praecones a Iudaeis vexatos, memento pro-
 quoque eadem a Iudaeis passos tamen non alterius dei ap-
 fuisse quam creatoris. Sed monstrato dehinc tempore ²⁷b
 cum coepisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultim-
 enarrat, solis et lunae siderumque prodigia, et ²⁸in terra an-
 nationum obstupescientium velut a sonitu maris fluctuantis
 expectatione imminentium orbi malorum. Quod et ipsae vire
 Luc. XXI, 20 sqq. 25 sq. Ioh. III, 3 sq. Ioh. III, 3 sq. Ioh. III, 3 sq.
 et in terra sanguinem et ignem et fumi vaporem: sol conv-
 in tenebras et in sanguinem luna, priusquam ³¹adveniat dies n-
 et illustris domini. Habes et ³²Abacuc: Fluminibus disru-
 terra, videbunt te, et parturient populi: ³³disperges aquas g-
 dedit abyssus sonum suum, sublinitas timoris eius elata es
 et luna constitit in suo ordine, in lucem ³⁴coruscationes tuae i-
 in ³⁵fulgorem ³⁶fulgur scutum tuum: in comminatione tua dir-
 terram, et in indignatione tua depones nationes. Conveniunt
 nor, et domini pronuntiationes et prophetarum de concussi-
 mundi et orbis elementorum et nationum. Post haec quid don-
 Et tunc videbunt filium hominis venientem de caelis cum p-
 Luc. XXI, 27. 28. virtute. Cum autem haec fient, erigetis vos, et ³⁷levabitis
 quoniam ³⁸appropinquavit redemptio vestra, in tempore s-
 Ibid. v. 29. 30. regni, de quo ³⁹subiecta erit ipsa parabola. Si et vos cum
 Ibid. v. 31. ritis omnia haec fieri, scitote appropinquasse regnum dei.
 erit dies magnus domini et illustris venientis de caelis filii ho-
 Dan. VII, 13. secundum Danielelem: Ecce cum caeli nubibus tanquam filius hu-
 Luc. XIX, 11 sqq. adveniens et cetera. Et data est illi regia potestas, quam in
 bola postulaturus exierat, relicta pecunia servis, qua ⁴¹feneri-
 Pa. II, 8. et universae nationes, quas promiserat ei in psalmo pater: P-
 de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam: Et gloria

27. peribit d. 27 b. excidium coepisset BC. 28. inter angustias BCa. 29. expectatione Cabcd. per expectationem B. praee expectatione Semler et I Nescio unde. 30. Iohalem BCabc. 31. adveniet d. 32. Abacuc abcd. abs Abacu C. 33. dispergent ab. dispergens BC. 34. coruscationes c. cornis BCabd. circumstationes Vaticanus unus. 35. fulgurem B. 36. fulgu Vaticanus uterque. fulgor ab. fulguris Leopoldus. 37. elevabitur B. 38. pinquavit cd. appropinquabit reliqui. 39. subiectarit ipsa parabola, Sic Haec BC. 41. fenerarentur Latinus.

b. in lucem coruscationes tuae ibunt] Ita haec verba distinguenda putavi, secundum Graeca „εις φως βολλιδες σου πορεύονται, εις φέγγος αστραπής

ἕλων σου.“ Videlicet in suo plari Tertullianus habuisse vide legisse „εις φέγγος ἀστραπῆς σου.“

serviens illi, et potestas eius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec ^{Luc. XX. 35 sq.} ambent, sed erunt sicut angeli. De eodem adventu filii hominis et ^{Habac. III, 13.} fructu eius apud ⁴³Abacuc: Existi in ⁴⁴salutem populi tui ad salvos sciendos Christos tuos; ⁴⁵erecturos scilicet ⁴⁶se et capita ⁴⁷levaturos a tempore regni ⁴⁸redemptos. Igitur cum et haec quae sunt promissionum proinde conveniant sicut et illa quae sunt concussionum, et consonantia prophetarum et dominicarum pronuntiationum, nullam ⁴⁹hic poteris interstruere distinctionem, ut concussionem quidem referas ad creatorem, saevitiae scilicet deum, quas nec sinere, nec ⁵⁰medum expectare deberet deus optimus, promissiones vero deo ⁵¹optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetasset. Aut si suas prophetavit, non distantes a promissionibus Christi, pariter in libertate optimo deo, nec plus videbitur a Christo tuo re-promitti quam a meo filio hominis. Ipsum decursum scripturae evangelicae ab interrogatione discipulorum usque ad parabolam fictam invenies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhaerere ut in illum compingat et tristia et laeta et concussionem et promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem. Unius enim ⁵²filii hominis adventu constituto inter duos exitus concussionum et promissionum necesse est ad unum pertineant filium hominis et incommoda nationum et vota sanctorum, ⁵³qui ita positus est in medio ut communis exitibus ambobus, alterum conclusurus adventu suo, id est incommoda nationum, alterum incipiens, id est vota sanctorum, ut, sive mei Christi concesseris adventum filii hominis, quo mala imminetia ei ⁵⁴deputes quae adventum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei adscribere quae ab adventu eius oriuntur, sive tui malueris, quo bona ei adscribas quae ab adventu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quae adventum eius antecedunt. Tam enim mala cohaerent adventui filii hominis antecedendo quam et bona subsequendo. Quaere igitur quem ex duobus ⁵⁵Christis constituas in persona unius filii hominis in quam utraque dispositio referatur. Aut et creatorem optimum aut ⁵⁶et deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolae considera

⁴³fructus *bed.* 43. Abacum *C.* ambitum *B.* 44. salute *C.* 45. erecturus *C.* *scripturus B.* 46. et se et *B.* 47. elevaturus *B.* levaturus *C.* 48. redemptus *BC.* 49. huius poteris inconstruere *B.* 50. necdum *BCub.* 51. quis *d.* 52. *deputes BC.* 53. sive tui malueris, quo bona ei adscribas quae ab adventu eius oriuntur *om. BC.* 54. quem *d., cum Fulvio Ursino.* 55. et *om. d.*

c. deputes] Leidensis liber et Rhenani quemadmodum *deputare.* V. quae exempla adscripsi ad De Orat. cap. 7. *optimum editio praebent reputes. Ac sane deputare Tertullianus non semel posuit*

Luc. XXI, 29-31. exemplum. Aspice ficum et arbores omnes, cum fructum protulerint, ⁵⁶intelligunt homines aestatem appropinquasse, sic et vos videritis haec fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Si e fructificationes arbuscularum signum aestivo tempori praestant, accedendo illud, proinde ⁵⁷conflictationes ⁵⁸orbis signum praenotum regni, praecedendo illud. Omne autem signum eius ⁵⁹est cuius res cuius est signum, et omni rei ab eo imponitur signum et est res. Ita si conflictationes signa sunt regni, sicut fructificatio aestatis, ergo et regnum creatoris est, ⁶⁰cuius conflictationes detantur quae signa sunt regni. ⁶¹Praemiseraut oportere haec tam atrocia, tam dira, deus optimus, certe a prophetis et a praedicata; adeo legem et prophetas non destruebat, cum quae praedicaverant confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non tantum caelum ⁶²ac terram, nisi omnia peragantur. Quoniam si quae a creatore ⁶³sunt, merito sustinebunt elementa domini ordinem expungi, si quae a deo optimo, nescio an sustineat caelum et terra perfici quae aemulus statuit. Hoc si patietur creator zelotes deus non est. Transeat age nunc terra et caelum. Sic enim dominus eorum destinavit, dum verbum eius maneat in aeternum. ⁶⁴Sic enim et Esaias praenuntiavit. Admoneantur et discipuli, quando graventur corda eorum crapula et ebrietate et saeculari curis, et insistat eis repentinus dies ille velut laqueus, utique et tunc deum ⁶⁵ex plenitudine et cogitatione mundi. ⁶⁶Moysi erit admonitio. Adeo is ⁶⁷liberabit a laqueo diei illius qui hanc admonitionem retro intulit. Erant et loca alia apud ⁶⁸Hierusalem ad docendum. ⁶⁹Luc. XXI, 37. erant et extra Hierusalem ad secedendum. Sed enim per diem ⁷⁰Hos. XII, 4. templo docebat, ut qui per Osee praedixerat: In templo meo ⁷¹Luc. XXI, 37. invenerunt, et illic disputatum est ad eos. Ad noctem vero ⁷²Zach. XIV, 4. elaeonem secedebat. Sic enim Zacharias demonstrarat: Et stabant ⁷³Luc. XXI, 38. pedes eius in monte elaeone. Erant horae quoque auditorio capientes. Diluculo conveniendum erat, qui per Esaiam cum dicitur ⁷⁴Ios. L, 4. set, Dominus dat mihi linguam disciplinae, adiecit, Apposuit mihi mane aurem ad audiendum. Si hoc est prophetias dissolvere, quomodo erit adimplere?

56. intelligunt *Bcd. Vaticanus uterque.* intelligent reliqui. 57. et conflictationem *B.* 58. arboris *B.* 59. est cuius est (et *Fulv. Ursinus*) res *d.*, ex emendatione *M. Ursini.* est res *BCabc.* 60. cui *Latinius.* 61. Promiserat *B.* 62. et *B.* sunt *Bcd. Vaticanus uterque.* sunt reliqui. 64. pronuntiavit *BC.* 65. ex *Vaticanorum alter.* et reliqui. 66. Moysei *B., et uterque Vaticanus.* 67. liberavit *BC.* 68. israhelam *B.*

d. In templo meo] Videntur exemplaria quaedam habuisse „ἐν τῷ οἴκῳ μου εὐρεσάν με“ pro eo quod legitur „οἴκῳ Ων.“ (Fr. Iunius.)

Proinde scit et quando pati oporteret eum cuius passionem Cap. XL.
 lex figurat. Nam et tot festis Iudaeorum paschae diem ¹elegit. In Luc. XXII,
 hoc enim sacramentum pronuntiavit Moyses, Pascha est domini. 1 sqq.
 Ideo et affectum suum ostendit: Concupiscentia concupivi pascha Lev. XXIII, 5.
 edere vobiscum, antequam patiar. O legis destructorem, qui con- Luc.
 cupierat etiam pascha servare! Nimirum vervecina illum Iudaica XXII, 15.
 discedere? An ipse erat qui tanquam ovis ad victimam adduci Ies. LIII, 7.
 habens, et tanquam ovis coram tondente, sic os non ²aperiturus,
 sanguinem sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? Poterat et
 ab extraneo quolibet tradi. ³Ne dicerem et in hoc psalmum ex-
 punctam: Qui mecum panem edit, ⁴levabit in me plantam. Poterat Ps. XL, 10
 sine praemio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum qui
 populum coram offendens nec tradi magis potuisset quam invadi?
 Sed hoc alii competisset Christo, non qui prophetias adimplebat.
 In scriptum est enim: Pro eo quod ⁵venumdedere iustum. Nam et Amos II, 6.
 quantitatem et exitum pretii postea Iuda paenitente revocati^a et in
 rationem dati agri figuli, sicut in evangelio Matthaei continetur, Matth.
 Marcionis ⁶praecavit: Et acceperunt triginta ⁷argenteos, pretium XXVII, 3 sqq.
 pretiati ⁸vel honorati, et dederunt ⁹eos in agrum figuli. Profes- Ier. XXXII,
 sus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum (in- 7 sqq. 25.
Zach.
XL, 12 sq.
Luc.
XXII, 19.
 suum enim ut quid alienum concupisceret deus), acceptum panem
 et distributum discipulis corpus ¹⁰suum illum fecit^b, hoc est corpus
 meum dicendo, id est figura corporis mei. Figura autem non fuis-
 set nisi veritatis esset corpus. Ceterum vacua res, quod est phan-
 toma, figuram capere non posset. Aut si propterea panem corpus
 sibi finxit quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tra-
 dere pro nobis. Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis cruci-
 detur. Cur autem panem corpus suum appellat, et non magis
 peponem^c, quem Marcion cordis loco habuit? Non intellegens, ve-

Cap. XL. 1. egit BC. 2. aperiturus B. In eodem libro verba quae sequuntur
 Marcionis sui — — in me plantam omissa sunt. 3. ne dicerent non et in
 Ps. Ursinus. ni dicerem et in hoc Fr. Iunius. 4. levavit Latinus. 5. ven-
 num Vaticanus uterque. 6. praedicavit B. 7. argentea d. 8. vel honorati
 pro pusemate delent Latinus et Fr. Iunius. 9. ea BCD. 10. illum suum d.

Cap. XL. a. quantitatem et exitum
 postea Iuda paenitente revocati]
 quippe post recusationem Iudae
 usum destinati. Erat cum pro
 reponendum censerem recusati.
 opus est, si illam sequimur
 interpretationem. Exitum pretii dicit
 ultimam fortunam, vel finem.
 corpus suum illum fecit] Lib. adv.
 cap. 10 „Utique in corpus eius
 misonem est. Sic enim Christus
 panem corpus suum appellans,

cuius retro corpus in panem prophetes
 figuravit.“ Lib. I adv. Marcionem cap. 14
 „Pane corpus suum repraesentat.“, et
 lib. III, cap. 19 „Venite, mittamus lignum
 in panem eius, utique in corpus. Sic
 enim deus in evangelio quoque vestro
 revelavit, panem corpus suum appel-
 lans, ut et hinc iam intelligas
 corporis sui figuram pani dedisse.“ (Ri-
 galt.)

c. peponem] De Anima cap. 32 „cur
 non magis et pepo, tam insulsus?“

terem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam
 Ier. XI, 10. Adversus me cogitaverunt cogitatum, dicentes, Venite ¹¹coniciam
 lignum in panem eius, scilicet crucem in corpus eius. Itaque
 illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem suum
 I. uc. declaravit corpus suum vocans panem. Sic et in calicis mentis
 XXII, 20. testamentum constituens sanguine suo obsignatum substantiam cor-
 poris confirmavit. Nullius enim corporis sanguis potest esse in
 carnis. Nam et si qua corporis qualitas non carnea opponeret
 nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita ¹²consistit
 probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testi-
 monio sanguinis. Ut autem et sanguinis veterem figuram in vino
 Ios. LXIII, 1-4q. recognoscas, aderit Esaias: Quis, inquit, qui advenit ex Edom
 rubor vestimentorum eius ex ¹³Bosor? ¹⁴Sic decorus in stola
 lenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta tua, et indumentum
 sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim prophe-
 ticus velut iam contemplabundus dominum ad passionem venientem
 carne scilicet vestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis
 in vestimentorum rubore ¹⁵designat, conculcatae et expressae
 passionis tanquam ¹⁶in foro torcularis⁴, quia exinde quasi cruenti
 homines de vini rubore descendant. Multo manifestius Genesis
 benedictione Iudae, ex cuius tribu carnis census Christi processit
 Gen. XLIX, 11. rus iam tunc Christum in Iuda ¹⁷delineabat, Lavabit, inquit,
 vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum, stolam
 amictum carnem demonstrans et vinum sanguinem. Ita et non
 sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguinem
 figuravit.

Cap. XLI. Vae, ait, per quem traditur filius hominis. Ergo iam
 Luc. XXII, 22. constat imprecationis et comminationis inclamationem intellegendam
 et irato et offenso deputandam; nisi si Iudas impune erat tantum
 sceleris relaturus. Aut si impune, vacat Vae: si non impune,
 quae ab eo puniendus in quem scelus traditionis admisit. Porro
 sciens passus est hominem quem ipse comitatu suo asciverat
 tantum scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare
 quae in tuum quoque deum retorquentur, aut ignorasse illum,

11. coiciamus BC. 12. consistet B. Valicanus uterque. consistit Cebed.
 Busor BC. 14. Sic BCcd. Valicanus uterque. Sed ab. 15. designatum BC.
 de cd. 17. delineabat (aut deliniabat) abcd. declinabat BC.

d. in foro torcularis] Forum est in
 torculari locus quo deferuntur olea vel uva
 ut prematur, interprete iam ADR. Turnebo
 Adverss. XXVII, 17. p. 1018. ubi et haec
 Tertulliani verba citantur. Cf. Cato De

Re Rust. cap. 18. Varro De Re Rust.
 I, 54.

Cap. XLI. a. de creatore circa Adam
 retractare] De hoc argumento v. sup.
 lib. II, cap. 5 sqq.

Cap. XLII. Perductum enim illum ad Pilatum onerare coeperunt quod
 Luc. XXIII, 1. 2. regem diceret Christum, sine dubio dei filium, sessurum ad
 dexteram. Ceterum alio eum titulo gravassent, incerti an
 dei se dixisset, nisi Vos dicitis sic pronuntiasset, hoc se
 Did. v. 3. quod dicerent. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus? p
 inde, Tu dicis, ne metu potestatis videretur amplius respond
 Constitutus est igitur dominus in iudicio. Et statim in iudicio
 pulum suum. Ipse dominus in iudicium venit cum presbyteris
 Ios. III, 13 sq. archontibus populi, secundum Esaiam. Atque exinde omne scrip
 Ps. II, 1 sq. passionis suae implevit. Tumultuatae sunt ibidem nationes, et
 puli meditati sunt inania. Astiterunt reges terrae, et archon
 congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Chris
 eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant, populi, tri
 Israël, reges, in Herode, archontes, in summis sacerdoti
 Ios. XXXIII, 11. Nam et Herodi velut munus a Pilato missus Osee vocibus
 Hos. X, 8. reddidit. De Christo enim prophetaverat: Et vinctum eum du
 Luc. XXIII, 5. xenium regi. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec
 Ios. I, III, 7. cem ullam ab eo audivit. Tanquam agnus enim coram tonitru
 L, 4. sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam di
 plinae, ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem, I
 Ps. XII, 16. scilicet linguam quam in psalmo adglutinatam gutturi suo tunc
 habebat non loquendo. Et Barrabas quidem nocentissimus vit
 bonus donatur, Christus vero iustissimus ut homicida morti et
 stulatur. Sed et duo scelesti circumfiguntur illi, ut inter in
 Luc. XXIII, 18 sq. 32-34. scilicet deputaretur. Vestitum plane eius a militibus divi
 partim sorte concessum, Marcion abstulit, respiciens psalmi
 Ps. XXII, 19. phetiam: Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, et in vestitum m
 sortem miserunt. Aufer igitur et b. crucem ipsam. Idem t
 Ps. XXII, 8 sq. 17 sq. psalmus de eo non tacet: Foderunt manus meas et pedes m
 Totus in illo exitus legitur. Circumdederunt me canes, syna
 maleficorum circumvallavit me: omnes qui spectabant me, i
 irridebant me: locuti sunt labiis, et capita moverunt: speravi
 Luc. XXIII, 44-46. deum, liberet eum. Quo iam testimonium vestimentorum? I
 falsi tui praedam; totus psalmus vestimenta sunt Christi. I

Cap. XLII. 1. nisi *abcd.* si *BC.* 2. venit *c.* 3. archontae *B.* 4. *B.*, quemadmodum solet. 5. xenio *B. m. pr.* 6. eius militibus *d.* 7. *d.* partim, partim sorte concessum *Latinius. Probat Fr. Junius.* 7b. tamen ipsam 8. tamen *Bcd. Vaticanus uterque.* enim reliqui. 9. pedes meos *cd. Vaticanus alter.* pedes reliqui. 10. vestimentorum habes *Latinius.*

Cap. XLII. a. totus psalmus vestimenta sunt Christi] Quo iam, inquit, inter tot ac tanta alia de Christo testimonia, hoc solo de vestimentis et vari te voluisti, Marcion, evangelibus super ea erasis? Haec sane

et elementa concutiuntur. Dominus enim patiebatur ipsorum. cum adversario laeso caelum luminibus floruisset^b, magis sol insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem ibulo Christum Marcionis. Haec ¹¹argumenta quoque mihi essent, et si non fuissent praedicata. Caelum, inquit Esaias, Ies. I., 3. tenebris. Hic erit dies de quo et Amos: Et erit illa die, Amos VIII., 9. Dominus, occidet sol meridie (habes et horae sextae significatio- nem), et ¹²contenebrabit super terram. Scissum est et templi angeli eruptione, derelinquentis filiam Sionis, tanquam in Luc. XXXIII., 45. Ezech. XI., 23. Ies. I., 8. speculam, et in cucumerario casulam. O quantum perseve- riam ¹³tricesimo psalmo Christum ipsum reddere! Vocifera- Ps. XXXI., 6. patrem, ut et moriens ultima voce ¹⁴prophetas adimpleret. Quomodo expiravit. Quis? spiritus semetipsum, an caro spiritum? Spiritus semetipsum expirare non potuit. Alius est qui expirat, cum spiratur. Si spiritus expiratur, ab alio expiretur necesse est. Quodsi solus spiritus fuisset, discessisse potius dicere- mus expirasse. Quis igitur expirat spiritum nisi caro, ¹⁵quae est quando illum habet, et ita eum cum amittit expirat? De- ius caro non ¹⁶fuit, sed phantasma carnis, phantasma autem non fuit, spiritus autem semetipsum expiravit et expirando mori- tus, sine dubio phantasma discessit cum spiritu, qui erat anima, discessit, et nusquam comparuit phantasma cum spiritu. Ergo remansit in ligno, nihil pependit etiam post expirationem de Pilato postulatam, nihil de patibulo detractum, nihil in se involutum, nihil sepulcro novo conditum. Atquin non Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat et mansit. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Sum- impudentiae haereticae dicere phantasma illic phantasmatis non esse. Sed si et Ioseph corpus fuisse noverat^c, quod tota tractavit? ille Ioseph qui non consenserat in scelere Iudaeis?

mentata B. 12. contenebravit BCab. 13. tricesimo B. trigesimo d. mi. 14. prophetias B. 15. quae et spirat abcd. Gorsienis liber et alterque. quae spirat B. quae expirat C. 16. fuit, sed d., ex emendat. nisi. fuisset BCabc. 17. in sindone BC.

profectura erat. Habe falsi tui edam. Nam cetera de Christo per totum psalmum diffuse unius et vestimentis Christi iacturam mpenant.

inibus floruisset] Fr. Iunius hic admodum censuit „floruisset magis, et insultasset magis, dies stetit- ter, spectans“ cett. De verbo

florere cf. quae adnotata sunt ad De Idolol. cap. 18.

c. Sed si et Ioseph corpus fuisse noverat] Hoc ipso argumento ad compre- hendendam veritatem corporis Christi ulitur etiam Epiphan. Haer. XL. Confut. 74., pariter atque illo de mulieribus a sepultura Christi redenuntibus, Confut. 75., quod sequenti capitulo Tertullianus pro- ponit.

Pa. 1, 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra ¹⁸ pestilentiae non sedit.

- Cap. XLIII. Oportuerat etiam sepulchrum domini prophetari ac iam tu
 Luc. XXIV, 1 sqq. merito benedici, ¹si nec mulierum illarum officium praeterit prophetia quae ante lucem convenerunt ad sepulchrum cum odore paratura. De hoc enim per Osee, Ut quaerant, inquit, faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus et convertamur ad dominum, quia ipse ²eripuit et curabit nos, percussit miserabitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus. Quis enim haec non credat in recogitatu mulierum illarum volutata inter dolorem praesentis destitutionis, qua percussae si videbantur a domino, et spem resurrectionis ipsius, qua restit rite arbitrantur? Corpore autem non invento sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam. Sed et duo ibidem angeli ³paruerunt. Tot fere laterensibus ⁴uti solebat in duobus testibus consistens dei sermo. Revertentes quoque a sepulchro mulieres, ab illa angelorum visione, prospiciebat Esaias: Mulieres, inquit ⁵venientes a visione, venite, ad renuntiandam scilicet domini resurrectionem. Bene autem quod incredulitas discipulorum perseverabat, ut in finem usque defensio nostra consisteret Christum Iesum non alium se discipulis edidisse quam prophetarum. Nam cum deus ex illis iter agerent et dominus eis adhaesisset, non comparere quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestae, Nos autem putabamus, inquit, ipsum esse redemptorem Israelis, ut que suum Christum, id est creatoris. Adeo nec alium se ediderunt illis. Ceterum non existimarent eum creatoris, et cum creator existimaretur, non sustinisset hanc de se existimationem, si non is esset qui ⁶existimatur. Aut ipse erit auctor erroris et praevincator veritatis adversus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit quam ⁷quem existimatum sibi dixerant. Plane invectus est in illos: O insensati et tardi corde in non credendo omnibus quae locutus est ad vos. ⁸Quae locutus non alterius se dei esse probat, ⁹sed eiusdem dei. ¹⁰Nam eadem ¹¹angeli ad mulieres: Rememoramini quae locutus sit vobis in Gal
- Luc. XXIV, 25.
 Luc. XXIV, 6, 7.

18. pestilentiae B. Vaticanus alter. pestium Cabcd.

Cap. XLIII. 1. si delet Fr. Iunius, tanquam accrevisset ex sine antecedentis non benedici. 2. eripuit dixit et curabit nos BCab. 3. venite venientes a visione venite BCab. 4. existimabatur Latinus. Probat Fr. Iunius. 5. quae de. 6. Quis nam locutus? Alterius BC. 7. sed eiusdem dei abcd. et manus de deo BC. minus de deo Semler. 8. An eadem BC.

Cap. XLIII. a. laterensibus] Id est causa prosequentibus, qui item „a lae honorariis comitibus et amicis honoris re“ in civili iure appellantur. (Fr. Iunius)

haec dicens, quod oportet tradi filium hominis et crucifigi et tertia die resurgere. Et quare oportebat, nisi quia ita a deo creature scriptum? Igitur increpavit illos ut de sola passione scandalizatos, et ut dubios de fide resurrectionis annuntiatae sibi a feminis, per quae non crediderant ipsum fuisse quem existimabant. Itaque quod existimaverant, id volens credi se eum se confirmabat quem existimaverant, creatoris scilicet Christum, redemptorem Israël. De corporis autem veritate quid potest clarius? cum haesitantibus quis ne phantasma esset, immo phantasma credentibus, Quid turbatis? inquit, et quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere. Et Marcion quaedam contraria sibi illa, credo industria, eradere de evangelio suo noluit, sed ex his quae eradere potuit nec erasit illa quae erasit aut negatur erasisse aut merito erasisse dicatur. Nec parcat nisi eis quae ita minus aliter interpretando quam delendo subvertit. Vult itaque sic dictum quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut et spiritus. Et quae ratio tortuositatis istius? cum simpliciter pronuntiare potuisset, Quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui manus meas et pedes suos offert, quae membra ex ossibus constant, si ossa non habebat? Cur adicit, Et scitote, quia ego sum, quem scilicet corporeum retro noverant? Aut si phantasma erat usquequaque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus propterea cibum desideravit, ut se ostenderet etiam dentes habere. Implevimus, ut opinor, sponsionem. Exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quam creatoris, siquidem et apostolos mittens ad praesens secundum universis nationibus in omnem terram exire sonum eorum in terminos terrae voces eorum psalmum adimplendo praecepit. Misereor tui, Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in evangelio tuo meus est.

Luc. XXIV, 37-39.

Luc. XXIV, 41.

Math. XXVIII, 19.

Luc. XXIV, 47.

Ps. XIX, 5.

9. oporteret Fulv. Ursinus. 10. crucifigi abcd. transfigi B. tamen figi C. 11. increpavit Vaticanorum unus. 12. credidisse eum BC. 13. inquit, et quid ed. 14. quod reliqui. 14. me habentem videtis d. 15. aut abcd. Gorziensis liber. 16. BC. 16. id est abcd. Gorziensis liber. vel C. In B. legitur turbato ordine sicut me videtis habentem id est non habentem ossa ad spiritum referatis sicut me videtis habentem spiritus. Et quae cell. 17. illius B. 18. sic me C. 19. a BC. Fr. Junius.

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER QUINTUS.

Cap. I. Nihil sine origine nisi deus solus. Quae quantum praecedi in statu omnium rerum, tantum praecedat necesse est etiam in retractatu earum, ut constare de statu possit, quia nec habere dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, ¹cum cognoveris unde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam devolutus apostoli ²quoque originem a Marcione desidero, novus aliqui discipula nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temere credendum, temere porro credi quodcumque sine originis agnitionem creditur, quique dignissime ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cum is mihi affirmatur apostolus quem in albo apostolorum apud evangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum a domino allectum, iam in caelis ³quiescente, quasi improvidentiam existimo si non ante ⁴scivit illum sibi necessarium Christum sed iam ordinato officio apostolatus et in sua opera dimisso ⁵in incursu, non ex prospectu, adiciendum existimavit, necessitate, ut ita dixerim, non voluntate. Quamobrem, Pontice nauclere, si nunquam furtivas merces vel ⁶illicitas in acatos tuas recepisti, si nullum omnino onus avertisti vel adulterasti, cautior utique et fidelior in dei rebus, edas velim nobis, quo symbolo susceperis apostolum Paulum, quis illum tituli caractere ⁶percusserit, quis transmissit tibi, quis imposuerit, ut possis eum constanter exponere^b, ne illius

Cap. I. 1. cum delet Fr. Iunius. 2. quoque originem BC. Vaticanus uterque quoque Pauli originem reliquit, ex correctura Rhenani. 3. quiescentem BC. scit BC. 5. illicitos mercatores tuos B. 6. percussit BC.

Cap. I. a. ex incursu] Voce enim illa „Saul, Saul, quid me persequeris?“ a domino erat veluti incursatus Paulus.
b. quo symbolo susceperis — — con-

stanter exponere] Haec omnia ad rem naviculariae usum pertinent, videlicet symbolo suscipere aliquam mercem tituli caractere percussam ante a trans-

probetur qui omnia apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, apostolum est professus, et quidem non ab hominibus Gal. I, 1. nec per hominem, sed per Iesum Christum. Plane profiteri potest semetipsum quis, verum professio eius alterius auctoritate conficitur. Alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi et professor et testis est. Praeter haec utique legisti multos venturos qui dicant, Ego sum Christus. Si est qui se Luc. XXI, 9 Christum mentiatur, quanto magis qui se apostolum praedicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli et inquisitoris conversor, ut iam hinc et fidem tuam obtundam⁴, qui unde eam probes non habes, et impudentiam suffundam⁵, qui vindicas, et unde possis vindicare non recipis. ⁶Sit Christus, sit apostolus, ut alterius, dum non ⁷probantur nisi de instrumento creatoris. ⁸Nam mihi ⁹Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras et propheticas super filios suos benedictiones Iacob cum ad Benjamin ¹⁰dixisset, Benjamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, et ad vesperam dabit escam. Ex tribu enim Benjamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem ad matutinum comedentem, id est prima aetate vastaturum pecora domini ut persecutorem ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est devergente iam aetate oves Christi educaturum ut doctorem nationum. Nam et Saulis primo asperitas insectationis erga David, dehinc paenitentia et satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quam Paulum in Saule secundum tribus et Iesum in David secundam virginis censum. Haec figurarum sacramenta si tibi displicent, certe Acta Apostolorum ¹¹hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt, a te quoque non negandum. Inde apostolum ostendo persecutorem, non

Gen. XLIX, 27.

I Sam. XVIII aeq.

Act. Apost. IX

1. quis BC. Vaticanus uterque. quivis reliqui. 8. Sit Christus, sit apostolus d., et emendat. Fulvii Ursini. Sic (Si B.) Christus, sic apostolus reliqui. 9. probatur B. 10. Nam abcd. Gorziensis liber. Non reliqui. 11. polus B. 12. dixit BC. 13. hinc BC. hunc reliqui et Gorziensis.

timere, et exponere eam; constanter autem Tertulliano vulgo est intrepide, libere, sine dissimulatione, ut lib. IV, cap. 12 „discipulos non constanter tuebatur, sed excusat.“ Sic etiam constans apud eum, et constantia. Cf. ad De Bapt. cap. 17.

e. profiteri] Loquitur de professione quae fit apud acta. Nam profiteremur dum publice et apud acta ultro aliquid deponimus, veluti cum profiteremur mercedi, ac in vectigali pendendo reipublicae noxam; unde „merces improffessas“ vocantur in Pandectis vocal, quarum nunc nullam vectigal solutum est.

Item profitebantur filios natos sibi apud acta veteres, quae res tum certam, tum facilem aetatis faciebat probationem, si quando huiusmodi dubium incidisset. In hunc sensum eleganter dixit Seneca „proffiteri aes alienum,“ id quod candidi facere cogebantur et rei, De Benef. lib. VI [cap. 20.], Livina „proffiteri frumentum“ lib. IV [cap. 12], ubi in per-vulgatis exemplaribus mendose legitur „confiteri cogendo frumentum.“ (Rhenan.) d. obtundam] Refellam, evincam, ut lib. IV, cap. 38. (Fr. Iunius.)

e. suffundam] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 10.

Gal. I, 1. ab hominibus neque per hominem; inde et ipsi credere inducor; inde te a defensione eius expello, nec timeo dicentem, Tu ergo negas apostolum Paulum? Non blasphemio quem tueor. Nego, ut te probare compellam. Nego, ut meum esse convincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe quae eam ¹⁴faciunt. Si ad tuam provocas, ede quae eam praestruunt. Aut proba esse quae credis; aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es adversus eum credens a quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc ¹⁵et apostolum de meo sicut et Christum, ¹⁶tam meum apostolum quam et Christum^f. Iisdem et hic dimicabimus lineis, in ipso gradu provocabimus praescriptionis, oportere scilicet et apostolum qui creatoris negetur, immo et adversus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, et inprimis tanta constantia alium deum edicere quanta a lege creatoris abruptit^t. Neque enim verisimile est ut avertens a Iudaismo non pariter ostenderet in cuius dei fidem averteret, quia nemo transire posset ¹⁷a creatore nesciens ad quem transeundum sibi esset. Sive enim Christus iam alium deum revelaverat, sequebatur etiam apostoli testatio, vel ne non eius dei apostolus haberetur quem Christus revelaverat, et quia non licebat abscondi ab apostolo qui iam revelatus fuisset a Christo: sive nihil tale de deo Christus revelaverat, ¹⁸tanto magis ab apostolo debuerat revelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab apostolo revelatus. Quod idcirco praestruimus, ut iam hinc profiteamur nos proinde probaturos nullum alium deum ab apostolo circumlatum, sicut probavimus nec a Christo, ¹⁹ex ipsius utique epistulis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero forma iam haeretici evangelii praeiudicasse debet.

Cap. II. ¹DE EPISTULA AD GALATAS. Principalem adversus Iudais-

14. faciunt. Stativam BC. 15. et apostolum cd. Vaticanus uterque. apostolum BC. 16. quam meum BC. 17. ad creatorem BC. 18. at tanto BC., Fr. Iunius. 19. exemplis Pauli B.

Cap. II. 1. DE om. B. Totam inscriptionem om. d.

f. tam meum apostolum quam et Christum.] Liber scriptus Leidensis et editio princeps habent „quam meum apostolum quam et Christum.“ Et sane quam — quam pro tam — quam ponere Tertulliano stilo non plane alienum persuaserit nobis unius certe, Agobardini illius, venerandae aetatis auctoritas. V. quae adnotavi ad De Idolol. cap. 4. Hoc vero loco quominus ad rarioris usus, nec indubitatae fidei, scripturam a vulgata recederem prohibuit ratio eorum librorum quibus illa debetur, qui tanto mendorum corruptelarumque numero

sunt coinquinati, ut, nisi alia accedat, ipsorum fere nulla habenda sit auctoritas.

g. quanta a lege creatoris abruptit.] Ita Adv. Valent. cap. 4 „de ecclesiae authenticae regula abruptit.“ Apolog. cap. 37 „Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abruptissemus a vobis, suffudisset utique“ cett. De Pudic. cap. 7 „ob tale quid extra gregem datus est, vel et ipse forte ira, timore, aemulatione, quod denique saepe fit, de dignatione castigationis abruptit.“

epistolam nos quoque confitemur quae Galatas docet. ²Amur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, ut et ipsam auctoris venientem dispositione, sicut saepe iam in isto ordine mus* de praedicata novatione a prophetis dei nostri. Quodsi quidem vetera cessura promisit, novis scilicet orituris, Christo tempus distinctionis istius (Lex et prophetae usque ad Luc. XVII, 16. n) terminum in Ioanne statuens inter utrumque ordinem deum exinde veterum et incipientium novorum, necessarie et is in Christo post Ioannem revelato vetera infirmat, nova infirmat, atque ita non alterius dei fidem curat quam creaturam apud quem et vetera decessura praedicabantur. Igitur et destructio et evangelii aedificatio pro me faciunt in ista epistula ad eam Galatarum praesumptionem pertinentes qua debebant Christum, ut puta creatoris, salva creatoris lege credere, quod adhuc incredibile videretur legem a suo auctore deum. Porro si omnino alium deum ab apostolo audissent, ultro scissent abscedendum sibi esse a lege eius dei quem reliquit alium secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod deberet sectari disciplinam, qui novum deum recepisset? quia eadem quidem divinitas praedicabatur in evangelio quae nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem, hic erat quaestionis status, an lex creatoris ab evangelio deberet excipi. Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, et vacat quaestio. Vacante autem quaestione ultro omnibus agnoscentibus id sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius apostolo materia competisset id tam presso docendi quod res ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolae istius nihil valet quam legis ³discessionem venientem de creatoris dispositione ut adhuc suggeremus. Si item nullius novi dei exseritorem, quod nusquam magis fecisset quam in ista materia, ut scilicet ⁴ablegandae legis unica hac et sufficientissima de proponeret novae divinitatis, apparet quomodo scribat, nos tam cito transferri ab eo qui vos vocavit in gratiam ad Gal. I, 6. 7. angelium, ⁵ex conversatione aliud, non ex religione, ex a, non ex divinitate: quoniam quidem evangelium Christi invocare deberet ad gratiam, non a creatore ad alium deum.

lectimur BC. 3. discessionem bcd. decessionem reliqui. 4. ablegandae B. 5. et conversione B.

a. saepe iam in isto ordine s], „Istum ordinem“ vocat libros omnes, in quibus saepe tractate praedicata novatione a pro-

phetis, maxime vero lib. I, cap. 20. et lib. IV, cap. 1., ubi easdem scripturas citavit auctor. (Pamel.)

Nemo enim illos moverat a creatore, ut viderentur sic ad aliud evangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferuntur. Nam et adiciens, quod aliud evangelium omnino non esset, creatoris confirmat id quod esse defendit. ⁶Sed enim et creator evangelium

Ies. XL, 9. repromittit, dicens per Esaiam, Ascende in montem excelsum, qui evangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua, qui evangelizas

Ies. LII, 7. Hierusalem; item ad apostolorum personam, Quam tempestivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, utique et nationibus

Ies. XLII, 4. 6. evangelizantium, quoniam et, In nomine eius, inquit, nationes sperabunt, ⁷Christi scilicet, cui ait, Posui te in lumen nationum. Est autem evangelium etiam dei novi, quod vis tunc ab apostolo

Gal. I, 7. defensum. Iam ergo duo sunt evangelia apud duos deos, et mentitus erit apostolus dicens ⁸quod aliud omnino non est, cum sit et aliud, cum sic suum evangelium defendere potuisset, ut potius demonstraret, non ut unum determinaret. Sed fortasse, ut fugias

Gal. I, 8. ⁹hinc, et ideo, dices, subtexit, Licet angelus de caelo aliter evangelizaverit, anathema sit, quia et creatorem sciebat evangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quod adstringeris. Duo enim evangelia confirmare non est eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius qui suam praemisit personam: Sed et si nos aut angelus de caelo aliter evangelizaverit. Verbi enim gratia dictum est. Ceterum si nec ipse aliter evangelizaturus, utique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominavit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quando nec angelo, ¹⁰nec apostolo, non angelum ad evangelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conversionis suae de persecutore in apostolum scripturam ¹¹Apostolicorum confirmat^b, apud quam ipsa etiam epistolae istius materiae recognoscitur, intercessisse quosdam qui dicerent circumcidi oportere et observandam esse Moysi legem, tunc apostolos de ista quaestione consultos ex auctoritate spiritus renuntiasse non esse imponenda onera hominibus quae patres ipsi non potuissent sustinere. Quodsi et ex hoc congruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea ¹²respuatis iam apparet, ut deum scilicet non alium praedicantem quam creatorem, nec Christum alterius quam creatoris, quando non promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita quam de instrumento Actorum. Quae utique verisimile non est ex parte quidem apostolo convenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimonio-

6. Sed ego. Sic Leopoldus. Si libri omnes. 7. Christus BC. 8. quod non aliud omnino non est d. 9. hinc, video, dices Latinius. 10. et nec Ca. 11. Actarum Apostolicorum cd. 12. respuant B.

Gal.
I, 11—24.
Act. Apost.
XV, 5 sqq.

b. scripturam Apostolicorum confirmat] Marcion enim respuebat Acta Apostolorum. Cf. etiam De Praescript. Heret. cap. 23.

ostendunt, ex parte vero dissidere, cum divinitatem in Christo
storis annuntiant, ut praedicationem quidem apostolorum ¹² non
secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendae legis accepit.

Denique ad patrocinium Petri ceterorumque apostolorum ascen- Cap. III.
e Hierosolymam post annos ¹ quatuordecim scribit, ut conferret Gal. II, 1. 2.
illis de evangelii sui regula, ne in vacuum tot annis cucur-
ret aut curreret, si ² quid scilicet citra formam illorum evangeli-
t. Adeo ab illis probari et constabiliri ³ desiderarat, ⁴ quos, si
do, ^{4b} vultis ^a Iudaismi magis affines ⁵ subintellegi. ^b Cum vero Gal. II, 3.
Titum dicit circumcism, iam incipit ostendere solam circum-
nis quaestionem ⁷ ex defensione adhuc legis concussam ab eis
; propterea falsos et ⁸ superinducticios fratres appellat, non
statuere pergentes quam perseverantiam legis, ex fide sine
o integra creatoris, atque ita pervertentes evangelium, non
polatione scripturae, qua Christum creatoris effingerent, sed
tione veteris disciplinae, ne legem creatoris excluderent. Ergo
ter ⁹ falsos, inquit, superinducticios fratres, qui subintraverant Gal. II, 4. 5.
peculandam libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut
subigerent servituti, nec ad horam cessimus subiectioni. In-
mus enim et sensui ipsi et causae eius, et apparebit vitatio
urae. Cum praemittit, Sed nec Titus, qui mecum erat, cum
t Graecus, coactus est circumcidi, dehinc subiungit, Propter
inducticios falsos fratres, et reliqua, contrarii utique facti in-
reddere ratiogem, ostendens propter quid fecerit quod nec
est nec ostendisset, si illud propter quod fecit non accidisset.
que dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad spe-
ctum libertatem eorum, ^{9b} cessissent subiectioni? Non opinor.
cesserunt, quia fuerunt propter quos crederetur. Hoc enim
fidei et adhuc de legis observatione suspensae compete-
bat, quoque apostolo ne ¹⁰ in vacuum cucurrisset aut curreret su-

Ursino d., cum Fulvio Ursino.

Cap. III. 1. quatuordecim Bd. XIII reliqui libri. 2. quid abcd. Gorziensis.
3. desideraret B. desiderabat Latinus. 4. quos Latinus. Quod libri
4b. vult is Fr. Iunius. 5. intelligi Latinus. 6. cum nec Titum (par-
tore deleta) cd. 7. ex defensione abcd. Gorziensis. et defensionem reliqui.
inducticios BC. 9. superinducticios, inquit, falsos cd. falsos, inquit, super-
inducticios (superducticios BC.) reliqui. 9b. cessissent subiectioni? Opinor.
sunt, quia fuerant Fulv. Ursinus. 10. in om. BC.

U. a. quos, si quando, vultis]
haec verba. Rigeltius con-
didit „desiderarat. Quod
vultis Iudaismi magis affines
quam nec Titum dicit“ cell.
Ierulliano fere est pro quan-
k. Marc. III, 15 „quibus de-

scientibus si quando, tunc Graeca kata-
chresis de alieno abutendo succurrit.“
Ibid. lib. V, cap. 7 „Praetereo si quando
paria eorum quae retractata sunt, quae-
dam et breviter expungo.“ Cf. adnot.
ad De Pudic. cap. 1.

Gal. II, 9. 10. sp̄cto^b. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatei Christianam, ne ante eam in servitutem abducerent Iudaismi quae Paulus sciret se non in vacuum cucurrisse, quam dexteram ei darent antecessores, quam ex censu eorum in nationes praedicandi munus¹¹ subiret. ¹²Necessario igitur cessit ad tempus, et sic ratio constat Timotheum circumcidendi et rasos introducendi in templum, quae in Actis ¹³edicuntur, adeo vera, ut apostolo consonent profitenti factum se Iudaeis Iudaeum, ut Iudaeos lucrifaceret, et sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent, sic propter ¹⁴superinductos illos, et omnibus novissime omnia factum ut omnes lucraretur. Si haec quoque intellegi ex hoc postulant, i quoque nemo ¹⁵dubitabit, eius dei et Christi praedicatorem Paulum cuius legem quamvis excludens interim, tamen pro temporibus admiserat, statim amoliendam si novum deum protulisset. Bene igitur quod et dexteram Paulo dederunt Petrus et Iacobus et Ioannes, et de officii distributione pepigerunt, ut Paulus in nationes Gal. II, 9. 10. illi in circumcisionem, tantum ut meminissent egenorum, et hoc secundum legem creatoris, pauperes et egenos fovendis, sicut in evangelii vestri retractatu probatum est^c. Adeo constat de lege soluisse quaestionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conveniret. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad evangelii veritatem. Plane reprehendit, non ob aliud tamen quam ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, timens eos qui erant ex circumcisione, non ob aliquam divinitatis perversionem, de qua et aliis in faciem restitisset, qui de minore causa conversationis ambiguae Petro ipsi non pepercit. ¹⁶Sed quomodo Marcionitae volunt credi^d? De cetero pergat apostolus, negans operibus legis iustificari hominem, sed ex fide. Eiusdem tamen dei cuius et lex. Nec enim laborasset fidem a lege discernere quam diversitas ipsius divinitatis ultro discrevisset, si fuisset. Merito non reaedificabat quae destruxit. Destruere autem lex habuit quo vox Ioannis clamavit in eremo: Pargate vias domini, ut fierent rivi et colles et montes repleti et humiliati, et tortuosa et aspera

11. obiret *Latinus*. 12. Necessarium igitur cessit tempus *BC*. 13. educantur *C*. 14. superinductitios *cd*. 15. dubitavit *d*. 16. si quomodo *C*.

b. suspecto.] Hoc est suspicanti, timentis. Apolog. cap. 21. De Cultu Fem. II, 4. Ad Uxor. I. 1.

c. sicut in evangelii vestri retractatu probatum est.] Supra lib. IV, cap. 14.

d. Sed quomodo Marcionitae volunt credi?] Lego „Sed quo modo Marcioni-

tae volunt credi, de cetero pergat“ coll. id est quoquo modo vel quocunque modo, ut supra lib. IV, cap. 36. (Fr. Iunius) Verba „Sed quomodo Marcionitae volunt credi?“ referenda esse ad praecedentia recte indicavit iam Pamelius. Quomodo autem pro quocunque modo Tertullianus uspiam dixisse negari debet.

titudinem et in campos, id est legis difficultates in evangelii
 tes. Meminerat iam et psalmi esse tempus: Disrumpamus a Ps. II, 1 sqq.
 vincula eorum, et abiciamus a nobis iugum ipsorum, ex quo
 iatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt
 errae et magistratus congregati sunt in unum adversus do-
 et adversus Christum ipsius; ut iam ex fidei libertate iusti- Gal. II, 16.
 homo, non ex legis servitute, quia iustus ex fide ¹⁷vivit. Gal. III, 11,
 prophetes ¹⁸Abacuc ¹⁹praenuntiavit, habes et apostolum Habac. II, 4.
 etas confirmantem, sicut et Christus. Eius ergo dei erit
 n qua ²⁰b vivet iustus, cuius et lex, in qua non iustificatur
 us. Proinde si in lege maledictio est, in fide vero bene-
 utrumque habes propositum apud creatorem: Ecce posui, Deut. XI, 26
 ante te maledictionem et benedictionem. Non potes distan-
 dicare, quae etsi rerum est, non ideo auctorum, quae ab
 tore proponitur. Cur autem Christus factus sit pro nobis Gal. III, 13.
 tio, ipso apostolo edocente manifestum est quam nobiscum
 id est secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator
 iavit, Maledictus omnis in ligno suspensus, ideo videbitur ^{Dout.}
 dei esse Christus et idcirco a creatore iam tunc in lege ^{XXI, 23.}
 tus. ²⁰Et quomodo praemaledixisset eum creator quem
 Cur autem non magis competat creatori filium suum de-
 aledictioni suae quam illi deo tuo subdidisse maledictioni,
 em pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc
 tore circa filium, proinde tuo in deo; si vero ²¹ratio-
 in tuo, proinde et in meo, et magis in meo. Facilius
 ederetur eius esse per maledictionem Christi benedictionem
 isse homini qui et maledictionem aliquando et benedictionem
 erit ante hominem, quam qui neutrum unquam sit apud te
 is. ²²Accipimus igitur benedictionem spiritalem per fidem, Gal. III, 14.
 ex qua scilicet ²³vivit iustus, secundum creatorem. Hoc
 o, quod dico eius dei fidem esse cuius est forma gratiae
 sed et cum adicit: Omnes enim filii estis fidei, ostenditur Gal. III, 26.
 pra haeretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahae, ^{Gal.}
 i apostolus filios Abrahae per fidem affirmat, secundum quam ^{III, 15 sqq.}
 em hic quoque filios fidei notavit. Ceterum quomodo filii
 et cuius fidei, si non Abrahae? Si ²¹enim Abraham deo
 et ²²deputatum est iustitiae, atque exinde pater multarum

18. Abacuc d. Vaticanus unus. ambacum B. Abacum reliqui. 19.
 Vaticanus unus. 20. prophetias Vaticanus unus. 20 b. vivit Fr. Lu-
 tinus. Ecquomodo. 21. rationale in tuo abcd. Gorziensis. ratio nec
 d. c. ration lex in tuo B. 22. accipimus B. Vaticanorum alter. 23. vivit
 d. c. 24. enim om. B. 25. deputatus Latinus.

nationum meruit nuncupari, nos autem credendo deo ma inde iustificamur, sicut Abraham, et vitam proinde consicut iustus ex fide vivit: sic fit ut et supra filios nos Abra nuntiarit, qua patris fidei, et hic filios fidei, per quam pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem a cisione revocabat, nonne Abrahae filios constituere quaere in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides mam dei alterius non potest admitti, ut credentes iustitiae ut iustos vivere faciat, ut nationes filios fidei dicat. To^{ae} eius est apud quem ante iam notum est sub eadem Abrah tione, dum ipso sensu revincatur.

Cap. IV.
Gal. III, 15.
IV, 3.

Adhuc, inquit, secundum hominem dico^a: Dum essen vuli, sub elementis mundi eramus positi, ad deservien Atquin non est hoc humanitus dictum. Non enim exemp sed veritas. Quis enim parvulus, utique sensu, quod sunt non elementis subiectus est mundi, quae pro deo ¹suspici autem ²fuit^b, quod cum, Secundum hominem, dixisset, tam mentum hominis nemo spernit aut ³superordinat. Exemp humani testamenti permanentis divinum tuebatur. Abraha sunt promissiones et semini eius. Non dixit seminibus, q ribus, sed semini, tanquam uni, quod Christus est. E sponsia Marcionis^c! Nisi quod ex abundanti retracto quae cum validius sit illum ex his revinci quae servavit. Cur Gal. IV, 4. evenit impleri tempus, misit deus filium suum, utique is ipsorum temporum deus est quibus saeculum constat, q quoque temporum ordinavit, soles et lunas et sidera et ste filii denique sui revelationem in extremitatem temporum et et praedicavit. In novissimis diebus erit manifestus mons

Gal.
III, 15. 16.

Ios. II, 2.

26. eius om. b.

Cap. IV. 1. suspicatur B. suscipit Vaticanus uterque. 2. fuit Vati que. facit BCabcd. Fr. Iunius. 3. superordinat, exemplo etiam humani

Cap. IV. a. Adhuc, inquit, secundum hominem dico] Textus est Marcioniticus, ex confusione cap. 3 et 4 Epistolae ad Galatas consarcinatus. (Fr. Iunius.)

b. Illud autem fuit] Sensus est, in lectione illa Marcionis duo membra sunt. De hoc, id est posteriore, membro (est autem posterius membrum „dum esse-mus parvuli“ cett.) iam dixi, negans esse dictum humanitus. De illo, id est priore, „secundum hominem dico“ videamus. Illud ergo non fuit in eam sententiam dictum quam adfert Marcion. Inde abest longissime; plurima interlevit sponsia quae dixerat apostolus.

Sed illud quum diceret, exem testamenti constantiam divini v dere. Haec manifesta loci sen Iunius.) Vulgata facit pro / recepi ex Vaticanis, omnino v cienda. Subintellegendum ezem modo praecessit. Quoad a idem est.

c. Erubescat sponsia Marcio enim deletitiae sponsiae, qui verba multa abierunt. (Fr. Iun Varro in satira Modio „Si tam tibi letum mare, Parabi sponsiam deletilem!“ Cf. adna Ad Nat. cap. 19.

et in novissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundum Ioh̄em. Ipsi¹us erat sustinuisse tempus impleri cuius erat etiam finis temporis, sicut initium. Ceterum deus ille otiosus nec operationis nec praedicationis ullius, atque ita nec temporis alicuius, quid omnino egit quod efficeret tempus impleri et iam implendum sustineri? Si nihil, satis vanum est ut creatoris tempora sustinuerit serviens creatori. Cui autem rei misit filium suum? Ut eos qui sub lege erant redimeret, hoc est ut efficeret tortuosa in viam rectam et aspera in vias lenes, secundum Esaiam, et ut vetera transirent et nova orirentur, lex nova ex Sion et sermo domini ex Hierusalem, et ut adoptionem filiorum acciperemus, utique nationes, quae filii non eramus. Et ipse enim lux erit nationum, et in nomine eius nationes sperabunt. Itaque ut certum esset nos filios dei esse, misit spiritum suum in corda nostra, diamantem: Abba, pater. In novissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius et promissio gratiae? Quis pater, nisi qui et factor? Post has itaque civitas non erat revertendum ad infirma et mendica elementa. Elementa autem apud Romanos quoque etiam primae litterae solent esse. Non ergo per mundialium elementorum derogationem a deo avertere cupiebat, etsi dicendo supra, Si ergo his, qui non natura sunt dei, servitis, physicae, id est naturalis, superstitionis elementa pro deo habentis suggillabat errorem, nec sic tamen elementorum deum taxans. Sed quae velit intellegi elementa, primas scilicet litteras legis, ipse declarat. Dies observatis et menses et tempora et annos et sabbata, ut opinor, et coenas puras et ieiunia et dies magnos. Cessare enim ab his quoque, sicut et circumcisione, oportebat ex decretis creatoris, qui et per Esaiam, Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustinebo, ieiunium et ferias et ceremonias vestras odit anima mea; et per Amos,

1. aut iam Latinius. Probat Fr. Iunius. 2. non cd. Vaticani. in BCab. 3. ceremonias vestras cd. Vaticanorum alter.

5. laeves Fr. Iunius. 6. est et nos BC. 7. suggillabat cd. Vaticani. suggillat reliqui. 8. ceremonia vestra reliqui.

4. coenas puras] Προσάββατα, ut in Glossario recte exponitur, quae sine ullo apparatus et accuratone fiebant cibo tenuissimo et simplicissimo. (Fr. Iunius.) Pseudoecenas. Εν τῇ ἐκτῇ τῶν ἡμερῶν. Sic interpretatur Irenaeus lib. I, cap. 10. Glossae „Coena pura, προσάββατον.“ (Bibl.) Cf. Casaub. in Baronii Annal. p. 587.

5. dies magnos.] Qui primi fere et postremi erant in statis feriis legis, ut appellantur Ioh. 19. (Fr. Iunius.)

6. ceremonias] Pars veterum librorum hic et iterum paulo infra item in verbis scripturae pro ceremonias praebet ceremonia. Valde autem de huius formae veritate ambigo. Neque in remotissimis glossariorum latebris alterum eius mihi contigit adhuc indagare exemplum. Sola, at satis infirma, eius auctoritas Inscript. apud Fabrett. p. 342. n. 524. (Murat. 164, 1.): „Flaviae Ammiae Sacerdoti Cereris Ob Honorem Caerimoniorum Honestissime Praebitorum Decreto Ordinis.“

Amos V, 21. ¹⁰Odi, reieci cerimonias vestras, et non ¹¹odorabor in f
 Hos. II, 11. vestris; item per Osee, Avertam universas iocunditates
¹²cerimonias eius et sabbata et neomenias eius et omnes fi
 eius. Quae ipse constituerat, inquis, erasit? Magis qu
¹³aut si alius, ergo ille adiuvit sententiam creatoris, aufe
 et ille damnaverat. Sed non huius loci quaestio cur lo
 creator infregerit. Sufficit quod infracturum probavimus,
 firmetur nihil apostolum adversus creatorem determinasse
 ipsa ¹⁴amolitio legis a creatore sit. Sed ¹⁵ut furibus sol
 excidere de praeda in indicium, ita credo et Marcionem no
 Abrahae mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam
 Gal. IV, parte ¹⁶convertit^g. Si enim Abraham duos liberos habui
 21—26. 31. ex ancilla, et ¹⁶aliud ex libera, sed qui ex ancilla, carn
 tus est, qui vero ex libera, per repromissionem (quae s
 gorica, id est aliud portententia: haec sunt enim duo te
 sive duae ostensiones, sicut invenimus interpretatum, unum
¹⁷Sina in synagogam Iudaeorum secundum legem generans
 vitudinem, ¹⁸aliud super omnem principatum generans, vim,
 tionem, et omne nomen quod nominatur, non tantum in l
 sed et in futuro, quae est mater nostra, in ¹⁹quam repr
 sanctam ecclesiam; ideoque adicit, Propter quod, fratres,
 mus ancillae filii, sed liberae), utique manifestavit et Chri
 generositate in filio Abrahae ex libera nato allegoriae ha
 cramentum, sicut et Iudaismi servitute legalem in filio
 atque ita eius dei esse utramque dispositionem apud quae
 Gal. V, 1. mus utriusque dispositionis ²⁰delineationem. Ipsum quod
 libertate Christus ²¹nos manumisit, nonne eum constituit n
 sorem qui fuit dominus? Alienos enim servos ²²nec Galba
 misit^h, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur praestabitur

10. Odi et reici B. 11. odorabor cd. adorabor reliqui. 12. ceri
 Vaticanorum alter. ceremonia reliqui. 13. aut BCd. at abc. 14. abc
 canorum alter. 15. ut BCd. Vaticanus uterque. et ab. 16. converri
 16b. unum Vaticanus alter. 17. Sina d. Syna Cab. Synai B. 18
 alium BCabc. Vaticani. alterum Latinus. 19. quam d., Fulv. Ursinus,
 quem BCabc. 20. declinationem BC. 21. vos Cab. 22. nec Galba
 Fr. Iunius. ne Galba manumisit BCabc. ne Galba quidem manumisit
 Ursinus.

g. convertit.] Hoc est mutavit.

h. Alienos enim servos nec Galba
 manumisit] Originem huius sermonis
 (si bene memini) vix quisquam tradit
 evidentialis Zonara Annalium tomo II. in
 Galba, quam inquit „και οι δουλοι οι
 [ἐπι Νέρωνος] κατά των δεσποτων
 πράξαντες τι η ελπόντες αυτοις εκεί-

νοις παρεδόθησαν.“ Nemp
 publice Galba non esse pene
 statem invadendi in ius alienu
 ros facilius soluturus fuit, qui
 rum criminum suorum poe
 fuerant. Scivit Galba, inquit,
 inre posse remittere; in alie
 lare non posse, et hoc nescivi

n fuit servitus legis. Et merito. Non ²³decebat manusus iugo servitutis, ^{23b}id est legis, ²¹adstringi, iam impleto: Disrumpamus vincula eorum et abiciamus a nobis Ps. II, 104. orum, postquam ²³archontes congregati sunt in unum adminum et adversus Christum ipsius. De servitute igitur ipsam servitutis notam eradere perseverabat, circumcisiopraedicationis scilicet propheticæ auctoritate, memor Hieremiam, Et circumcidimini praeputia cordis vestri; Ier. IV, 4. yses, Circumcidetis duricordiam vestram, id est non carnis; Deut. X, 10. nique si circumcisionem ab alio deo veniens excluderet, Gal. V, 6. praeputiationem negat quicquam valere in Christo, sicut circumcisionem? praeferre enim debebat aemulam eius quam carnalem, si ab aemulo circumcisionis deo esset. Porro quia et circumcisio et praeputiatio uni deo deputabantur, ideo utraque inchoat propter fidei praelationem, illius fidei de qua erat Et in nomine eius nationes credent, illius fidei quam Ios. XLII, 4.

B. 23b. id est *Babcd. Gorziensis.* vel C. 24. abstringi B. astringi C. et *abc.* 26. et circumcisionem *abcd. Gorziensis.* ex circumcissione *BC.*

ius.) „Alienos enim servos em manumisit.“ Sic omnino Maria [nempe liber Fulvii] e mutandum quicquam. In si Marcion, ut diceret Christe filium creatoris, alium veteris testamenti, sive Iovi, sive evangelii: deum creatorem, truce[m] et saevum, deum nihil creasse, tamen bonum et indulgentissimum per Christum suum truce[m] tyrannici dei iugo libertentiam Tertullianus multis confellit, atque hoc inter certum Paulus Epistola ad Timotheum nostrum esse epistolam nec Marcion quidem autem necessario secundo fuisse in servitute cum creatore, Christum illius creatoris filium, cum esse possit manumissor dominus, nec libertus nisi servitatem servit apud manum.

Nos igitur, quod eadem libertas, servos aliquamdiu fuisse veteris testamenti, postea vero iam liberatos ex servitute sub lege esse, verum sub lege sic colligit Tertullianus agnoscimus Christum agnoscere debemus Christum creatoris illius

eius fuit ea lex qua soluti sumus adempta libertate. Etenim nisi Christus esset creatoris, non iure nos ea servitute liberasset quam serviebamus apud creatorem sub illius legis duritia. Serviebamus apud creatorem: oportuit ergo manumissorem a creatore venisse. Alienos enim servos qui manumittit, nihil agit. Hic vero more suo Tertullianus aliquid salis adspersit. „Alienos enim servos, inquit, ne Galba quidem manumisit, facilius liberos soluturus.“ Legerat apud Suetonium Tranquillum, auctorem sibi familiarem nec semel abs se citatum, caedem Neronis tantum gaudium publice praebuisse, ut plebs pileata tota urbe discurreret, quasi liberata tristi servitutis iugo, Galbam vero Neronis successorem haec sui principatus auspicia sumpsisse, cum quasi manumissioni vocaturus tribunal conscendisset ac propositis ante se damnatorum occisorumque a Nerone quamplurimis imaginibus temporum statum deplorare coepisset, in eoque habitu sive actu ab circumstantibus consalutatum fuisse imperatorem. Ait igitur Tertullianus ne Galbam quidem, ea rerum facie, servos alienos manumisisset. Addit „facilius liberos soluturus“ reddita videlicet libertate civibus Romanis, qui foedam sub Nerone servitatem serviebant. (Rigalt.)

- Gal. V, 6. dicendo per dilectionem perfici, sic quoque creatoris ostendit.
- Deut. VI, 5. enim dilectionem dicit quae in deum, et hoc creatoris est, Deum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis virtutibus tuis, sive quae in proximum, Et proximum tuum tanquam te, Gal. V, 10. toris est. Qui autem turbat vos, iudicium feret. A quo deo? optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille dabit assertorem circumcisionis. Quod si non erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo non ²⁷ damnabit legis defensores qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc, si et confirmat?
- Gal. V, 14. ex parte ²⁸ qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut si sic vult in te adimpleta est, quasi iam non adimplenda, ergo non vult ut gan proximum tanquam me, ut et hoc cum lege cessaverit. perseverandum erit semper in isto praecepto. Ergo lex creata etiam ab adversario probata est, nec dispendium, sed compendium ab eo consecuta est, redacta summa in unum iam praeceptum. nec hoc alii magis competit quam auctori. Atque adeo cum
- Gal. VI, 2. Onera vestra invicem sustinete, et sic adimplebitis legem Christi si hoc non potest fieri nisi quis diligat proximum ²⁹ sibi tanquam te, apparet, Diliges proximum ³⁰ tibi tanquam te, per quod sustinete invicem onera vestra portate, Christi esse legem, quae sit creatoris, atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris.
- Gal. VI, 7. Erratis, deus non deridetur. Atquin derideri potest Marcionis, qui nec irasci novit ³¹ nec ulcisci. Quod enim ³² auctori homo, hoc et metet. Ergo retributionis et iudicii deus ³³ intendit.
- Gal. VI, 9. 10. Bonum autem facientes non fatigemur, et dum habemus tempus operemur bonum. Nega creatorem bonum facere praecepisse diversa doctrina sit diversae divinitatis. Porro si retributionem operum dicat, ab eodem erit et corruptionis messis et vitae. Tempus autem suo metemus, quia et ³⁴ Ecclesiasticus, Tempus, inquit, Gal. VI, 14. omni rei. Sed et mihi, famulo creatoris, mundus crucifixus non tamen deus ³⁵ mundi, et ego mundo, non tamen deo mundum enim, quantum ad conversationem eius, posuit, cum nuntiando mutuo transfigimur et invicem morimur. Persecutionem vocat Christi. Cum vero adicit stigmata Christi in corpore gestare se (utique corporalia competunt), iam non putatigam veram et solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit.

27. damnavit B. 28. quia BC. 29. sibi Cab. suam cd. Vaticanus unus. sibi B. 30. tibi BCab. tuam cd. Vaticanus unus. 31. neque B. 32. sibi cd. In B. vocabulum severit vel seminaverit omissum est. 33. intendit BC. 34. Ecclesiastes cd. 35. mundo BC.

'DE EPISTULA AD CORINTHIOS PRIMA. Praestructio su- Cap. V.
 prioris epistolae ita duxit*, ut de titulo eius non retractaverim,
 et alibi retractari eum posse, communem scilicet et eundem
 in epistulis omnibus, quod non utique salutem praescribit eis qui-
 bus scribit, sed gratiam et pacem. Non dico quid illi cum Iudaico I Cor. I, 3.
 more, destructori Iudaismi? Nam et hodie Iudaei in pacis
 nomine appellant, et retro in scripturis sic salutabant. Sed intel-
 ligimus illum defendisse officio suo praedicationem creatoris: Quam Ies. LII, 7.
 patri pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem. Evan-
 gelizator enim bonorum, id est gratiae dei, pacem quam praefe-
 renda sciebat. Haec cum a deo patre nostro et domino Iesu I Cor. I, 3.
 communibus nominibus utatur, competentibus nostro
 sacramento, non puto dispici posse quis deus pater et
 dominus Iesus praedicetur, nisi ex accedentibus cui magis com-
 petent. Primo quidem patrem dominum praescribo non alium agno-
 scendum quam et hominis et universitatis creatorem et instituto-
 rem: porro patri etiam domini nomen accedere ob potestatem,
 et filius per patrem capiat: dehinc gratiam et pacem non
 eius esse a quo praedicantur, sed eius qui fuerit offensus.
 Gratia enim fit nisi offensae, nec pax nisi belli. Et populus
 per disciplinae transgressionem et omne hominum genus per
 naturae dissimulationem^b et deliquerat et rebellaverat adversus
 creatorem. Deus autem Marcionis, et quia ignotus, non potuit
 offendi, et quia nescit irasci. Quae ergo gratia a non offenso?
 quae pax a non rebellato? Ait crucem Christi stultitiam esse peri-
 turam, virtutem autem et sapientiam dei salutem consecuturis, et
 ostenderet unde hoc eveniret, adicit: Scriptum est enim, Per-
 dam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam. I Cor.
 I, 18. 19.
 Ies. XXIX, 14.
 haec creatoris sunt et quae ad causam crucis pertinent stultitiae
 deputat, ergo et crux et per crucem Christus ad creatorem per-
 tinet, a quo praedicatum est quod ad crucem pertinet. Aut si
 creator, qua aemulus, idcirco sapientiam abstulit, ut crux Christi

Cap. V. 1. Titulum om. d. 2. pacem quam BC. paci eam reliqui. 3. cur c.
 accedentibus d. Vaticanus uterque. 5. accederet B. 6. debellaverat BC. 7.
 per Latinus. 8. qua Latinus. 9. Aut BC. 10. aliquid BC. 11. et quae ad
 d. Vaticanus uterque. et ad reliqui. 12. deputat BCcd. Vaticanus uterque. de-
 putat reliqui, et Fulv. Ursinus.

Cap. V. a. ita duxit] Facillima mu-
 tatione repositum id adduxit.
 b per naturae dissimulationem] Τὴν
 φύσιν ἀποσιώσω, peccati originalis,
 ut dicunt, sive originarii labem; nam
 dissimulari, ἀποσιώσθαι, ut est in
 Genesio veteri. (Fr. Lunius.) Mira nimia

sunt quae in hunc locum observavit vir
 eruditissimus. „Naturae dissimulatio-
 nem“ appellat Tertullianus naturae quasi
 cessationem, qua homines cognitionem
 naturae sibi insitam iniustitia detinent.
 (Desid. Heraldis p. 106. Animadv. in
 Arnob. lib. II. p. 74.)

scilicet adversarii stultitia deputetur, ¹³ecquomodo potest aliquid a
 crucem Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat cum
 praedicabat? Sed et cur apud dominum optimum ¹⁴et profusa
 misericordiae alii salutem referunt, credentes crucem virtutem
 sapientiam dei esse, alii perditionem, quibus Christi crux stultiti
 reputatur, si non creatoris est aliquam et ^{14b}populi et humani ge
 neris offensam detrimento sapientiae atque prudentiae multasse
 Hoc sequentia confirmabunt, cum dicit, Nonne ¹⁵infatuavit deus
 I Cor. I, 20. sapientiam mundi? cumque et hic adicit quare: Quoniam in de
 sapientia non intellexit mundus per sapientiam ¹⁶dominum, boni
 duxit deus per stultitiam praedicationis salvos facere credentes
 Sed prius de mundo disceptabo, ¹⁷quatenus subtilissimi haeretici
 hic vel maxime mundum per dominum mundi interpretantur, ne
 autem hominem qui sit in mundo intellegimus, ex forma simplic
 loquelaе humanae, qua plerumque id quod continet ponimus pro
 eo quod continetur. Circus clamavit, et forum locutum est, et ba
 silica fremuit, id est qui in his locis rem egerunt. Igitur quis
 homo, non deus, mundi in sapientia non cognovit deum, quem
 cognoscere debuerat, et Iudaeus in sapientia scripturarum et
 omnis gens in sapientia operum, ideo deus idem qui ^{17b}in sa
 pientia sua non erat ¹⁸agnitus statuit sapientiam hominum stul
 titia repercutere, salvos faciendo credentes quosque ¹⁹in ²⁰stul
 I Cor. I, 22. tam crucis praedicationem. Quoniam Iudaei signa desiderant, qui
 iam de deo certi esse debuerant, et Graeci sapientiam quaerunt
 qui suam scilicet, non dei, sapientiam sistunt. Ceterum si novus
 deus praedicaretur, quid deliquerant Iudaei signa desiderantes quibus
 crederent, aut Graeci sapientiam sectantes cui magis crederent?
 Ita et remuneratio ipsa in Iudaeos et Graecos et zeloten deum
 confirmat et iudicem, qui ex ²¹retributione aemula et iudice infam
 tuaverit sapientiam mundi. Quodsi eius sunt et causae cuius adha
 bentur scripturae, ergo ^{21b}de creatore tractans apostolus non in
 I Cor. I, 23. tellecto ²²creatorem utique docet ²³intellegendum. Etiam quod
 scandalum Iudaeis praedicat Christum, prophetiam super illo con
 Ios. VIII, 14. signat creatoris, dicentis per Esaiam, Ecce posui in Sion lapidem
 XXVIII, 16. offensionis et petram scandali; petra autem fuit Christus. Etiam
 13. ecquomodo ego. et quomodo libri omnes. 14. ex professo trahere habet
 salutem B. 14b. populi Babcd. Gorziensis. populo C. 15. infatuabit B. 16.
 domini B. deum cd. 17. quatinus C. quantis B. 17b. in sapientia Babcd.
 Gorziensis. sapientia C. 18. adagnitus Vaticanus unus. 19. per Fr. Iunius. 20.
 stultitia crucis B. 21. retributione abcd. Gorziensis. tributione BC. 21b. de deo
 tractans d., Fulv. Ursinus. 22. creatorem ego. de creatore d. creatore reli
 23. intellegendum B.

c. boni duxit] *Ἐξόμνησεν*, ut capp. 12 et 19. (Fr. Iunius.)

Marcion servat^d. Quid est autem stultum dei sapientius hominibus, nisi crux et mors Christi? Quid infirmum dei fortius homine, nisi ¹Cor. I, 25. activitas et caro dei? Ceterum si nec natus ex virgine Christus nec carne constructus ac per hoc neque crucem neque mortem vere peressus est, nihil in illo ²⁴fuit stultum et infirmum; nec iam stulta mundi elegit deus, ut confundat ²⁵sapientiam, nec infirma ¹Cor. I, 27. 28. mundi elegit deus, ut confundat fortia, nec inhonesta et minima et contemptibilia, quae non sunt, id est quae non vere sunt, ut confundat quae sunt, id est quae vere sunt. Nihil enim a deo dispositum ²⁶est vere modicum et ignobile et contemptibile, sed quod ab homine. Apud creatorem autem etiam ²⁷vetera^a stultitiae et infirmitati et inhonestati et ²⁸pusillitati et contemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum et ²⁹holocaustorum ³⁰nidorosorum a deo exactio? Quid infirmius quam ³¹vasculorum et ³²grabatorum purgatio? Quid inhonestius quam carnis iam erubescens alia dedecoratio? Quid tam humile quam talionis indictio? Quid tam contemptibile quam ciborum exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis haereticus iridet. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat ³³sapientiam. Marcionis deus nihil tale, quia nec aemulatur contraria ³⁴contrariis redarguere, ne gloriatur omnis caro, ut, quemadmodum scriptum ¹Cor. I, 29-31. est, Qui gloriatur, in ³⁵domino gloriatur. In quo? utique in eo qui hoc praecepit. Nisi creator praecepit ut in ³⁶deo Marcionis gloriatur.

Igitur per haec omnia ostendit cuius dei sapientiam ¹loquatur ^{Cap. VI. 1}Cor. II, 6. inter perfectos, eius scilicet qui sapientiam ²sapientium abstulerit et prudentiam prudentium irritam fecerit, qui infatuaverit sapientiam mundi, stulta eligens eius et disponens in salutem. Hanc dicit sapientiam in occulto fuisse quae fuerit in stultis et in pusillis et inhonestis, quae latuerit etiam sub figuris, ³allegoriis et aenigmatibus, revelanda postmodum in Christo, posito in lumen nationum ^{Ies. XLII, 6}

^d M. d. 25. sapientiam BCed. Vaticanus alter. sapientia ab. 26. est om. BC. ²⁷ vera Latinius. Probat Fr. Junius. 28. pusillitati Vaticanorum unus. 29. holocaustata BC. 30. idolorum BC. 31. saeculorum vasculorum B. 32. grabatorum Petr. Ciacconius. 33. sapientia ab. 34. a contrariis BC. 35. domino ^{ad} Vaticanus uterque. deo reliqui. 36. deum BC.

^{Cap. VI.} 1. loquitur B. 2. sapientium Cab. 3. allegoricis BCab.

^d Etiam Marcion servat.] Vox etiam et hyperbati finis. Coepit enim sententiam illis verbis „Etiam quod scandalum Iudaeis“ cett. Hoc igitur etiam Marcion servat. (Fr. Junius.)

e. etiam vetera] Hoc est veteris testa-

TERTULLIANI OPP. ED. OEBLER. TOM. II.

menti institutiones. Nam creatori, cuius illud est, soli competant vetera, ergo etiam deputari ea stultitiae cett., non deo Marcionis, qui subito apparuit, quique nec aemulatur contraria contrariis redarguere, quemadmodum infra ipse dicit.

- Isa. XLV, 3. a creatore promittente per Esaiæ vocem patefacturum se thesauros invisibiles et occultos. Nam ut absconderit aliquid is deus qui nihil egit omnino in quod aliquid abscondisse ^{3b} existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere non posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus quam et sacramenta eius, palam scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia dei delitescbat, inter perfectos narranda
- I Cor. II, 7. suo in tempore, proposita vero ⁴ in proposito dei ante saecula. Cuius et saecula, nisi creatoris? Si enim et saecula temporibus structa sunt, tempora autem diebus et mensibus et annis compinguntur, dies porro et menses et anni solibus et lunis et sideribus
- Gen. I, 14. creatoris signantur in hoc ab eo positus (Et erunt enim, inquit, in signa mensium et annorum), apparet et saecula creatoris esse, et omne quod ante saecula propositum dicatur non alterius esse quam cuius et saecula. Aut probet dei sui saecula Marcion; ostendat et mundum ipsum in quo saecula deputentur, vas quodammodo temporum, et signa aliqua vel ⁵ ordinem eorum*. Si nihil demonstrat, revertor ut et illud dicam, Cur autem ante saecula creatoris proposuit gloriam nostram? Posset videri eam ante saecula ⁶ proposuisse quam introductione saeculi revelasset. At cum id facit paene iam totis saeculis creatoris ⁷ productis^b, vane ante saecula proposuit, et non magis intra saecula, quod revelaturus erat paene post saecula. Non enim eius est festinasse in proponendo cuius et retardasse in revelando. Creatori autem competit utrumque et ante saecula proposuisse et in fine saeculorum revelasse, quia et quod proposuit et revelavit, medio spatio saeculorum in figuris et aenigmatibus et allegoriis praeministravit. Sed quia subicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius aevi scierit,
- I Cor. II, 8. ceterum si scissent, nunquam dominum gloriae crucifixissent, argumentatur haeticus quod principes huius aevi dominum, alterius scilicet dei Christum, cruci ⁸ confixerint, ut ⁹ et hoc in ipsum ¹⁰ recidat creatorem. Porro cui supra ¹¹ ostendimus quibus modis gloria nostra a creatore sit deputanda, praeiudicatum esse debet eam quae in occulto fuerit apud creatorem merito ignotam etiam

3b. aestimaretur *Vaticanus alter*. 4. inproposita *BC*. 5. ordinem eorum *ego. ortaneorum BCab. ortum eorum reliqui, ex coniectura Rhenani. notas eorum Fulv. Ursinus*. 6. profuisse *C*. 7. productis *Vaticanus uterque*. 8. eam fixerint *C. cum fixerint B*. 9. hoc et *BC*. 10. recidat *abcd. redigat BC, Fr. Junius*. 11. ostendimus *cd. Vaticanorum alter. ostenderimus reliqui*.

Cap. VI. z. ordinem eorum.] Ita emendavi corruptam veterum librorum scripturam *ortaneorum*. Nec Fulvii Ursini

displicet emendatio *notas eorum*.

b. productis.] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 18.

ab ¹² omnibus virtutibus et potestatibus creatoris, quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis ipsaque principi transgressionis, diabolo, quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius aevi virtutes et potestates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adscribit apostolus, Iesum autem et secundum nostrum evangelium diabolus quoque in temptatione cognovit, et secundum commune instrumentum ^{Matth. IV, 1 seqq.} apiritus nequam sciebat eum sanctum dei esse et Iesum vocari et in Luc. IV, 34. perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior ^{Luc. XI, 21 seq.} oppressit et vasa eius occupavit, si in ^{Luc. XXII, 3.} creatoris accipitur ^{Luc. XXII, 3.} apud Marcionem, iam nec ignorasse ultra potuit creator deum gloriae, dum ab eo opprimitur, nec in cruce eum figere adversus quem valere non potuit, et superest ut secundum me quidem credible sit scientes virtutes et potestates creatoris deum gloriae Christum suum ^{Luc. XXII, 3.} crucifixisse, qua desperatione et malitiae redundantia servi quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptum est enim apud me satanam in Iudam ^{Luc. XXII, 3.} introisse. Secundum autem Marcionem nec apostolus hoc loco patitur ignorantiam adscribi virtutibus creatoris in gloriae dominum, quia scilicet non illas vult intellegi principes huius aevi. Quod si non videtur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de saecularibus dixit, de populo principali, utique non inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege Herode, etiam de Pilato, et quo maior principatus huius aevi Romana dignitas praesidebat. Ita et cum destruuntur ¹⁶ argumentationes diversae partis, nostrae expositiones aedificantur. Sed vis adhuc gloriam nostram dei tui esse et apud eum in occulto fuisse. Et quare adhuc ¹⁷ eodem et deus instrumento et apostolus ¹⁸ nititur? Quid illi cum sententiis prophetarum ubique? Quis enim cognovit sensum domini, et quis illi consilia ¹⁸ ruit? Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis dei nostri? Nam quod architectum se prudentem affirmat, hoc invenimus signi- ¹⁸ fari depalatorem ¹⁸ disciplinae divinae a creatore per Esaiam. Au- ¹⁸

12. hominibus d. 13. obrepit BC. Vaticanus uterque. 14. creatoris Cab. create B. creatorem d., ex coniect. Fulvii Ursini. 15. crucifixerint C. crucifixorui C. 16. argumentatione BCa. 17. edom BC. 18. utitur Latinus. Probat P. Iunius.

e. secundum commune instrumentum] *M* est secundum eam partem evangelii Lucae quam et Marcionitae communiter accipiunt nobiscum. (Fr. Iunius.)
d. si in creatoris accipitur] In creatoris videlicet parabolam. Parabola enim

tam eius potest dici qui simulatur quam eius cui simulatur. Non opus igitur erat cum Fulvio Ursino rescribere in *creatore*.
e. depalatorem] Qui palos statuerit divinae disciplinae. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad Apolog. cap. 10.

- feram ¹⁹enim, inquit, a Iudaea inter cetera et sapientem architectum. Et ²⁰numquid ipse tunc Paulus destinabatur, de Iudaea, id est de Iudaismo, auferri habens in aedificationem Christianismi,
- I Cor. III, 11. positurus unicum fundamentum, quod est Christus? quia et de hoc
Ies. XXVIII, 16. per eundem prophetam creator, Ecce ego, inquit, inicio in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, honorabilem, et qui in eum crediderit, non confundetur. Nisi ²¹si constructorem se terreui operis deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, super quod prout quisque superstruxerit, dignam scilicet vel indignam doctrinam, si opus eius per ignem probabitur, si merces illi per ignem rependetur, creatoris est, quia per ignem ²²iudicatur vestra superaedificatio, utique ²³sui fundamenti, id est sui Christi. Nescitis quod templum dei sitis, et in vobis inhabitet spiritus dei? Si homo et res et opus et imago et similitudo et caro per terram et anima per afflatum creatoris est, ²⁴totus ergo in alieno habitat deus ²⁵Marcionis, si ²⁶non creatoris sumus templum. Quod si templum dei quis vitiauerit, vitiabitur, utique a deo templi. Ultorem intentans creatorem ²⁷intentabis. Stulti estote, ut sitis sapientes. Quare? Sapientia enim huius mundi stultitia est penes deum. Penes quem deum? Si nihil nobis et ²⁸ad hunc sensum pristina praeiudicaverunt, bene quod et hic adstruit: Scriptum est enim, ²⁹Deprehendens sapientes in nequitia illorum; et rursus, Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint supervacuae. In totum enim praescriptum a nobis erit nulla illum sententia uti potuisse eius dei quem destruere deberet, si non illi doceret. Ergo, inquit, nemo gloriatur in homine.
- Ier. XVII, 5. Et hoc secundum creatoris disciplinam: Miserum hominem, qui Ps. CXVII, 8. spem habet in hominem! et, Bonum est fidere in deo, ³⁰quam fidere in ³¹hominibus; ita et gloriari.
- Cap. VII. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, utique per Christum, I Cor. IV, 5. qui ¹Christum illuminationem repromisit, se quoque lucernam pronuntiavit, scrutantem corda et renes. Ab illo erit et laus unicuique a quo et contrarium laudis, ut a iudice. Certe, inquis, vel hic Ies. XLII, 6. Ps. VII, 10. mundum deum mundi interpretatur, dicendo, Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. ²Quia si mundum homines
19. enim *Bcd. Vaticanus uterque. etiam Cab.* 20. non ipse *Vaticanorum unus.* 21. si *om. ab.* 22. indicatur *abc.* 23. sui fundamenti *abcd. Gorziensis. sui super fundamenti BC.* 24. totus (*Bd.*) *tutus C. tunc reliqui, ex coniect. Rhenani.* 25. Marcion si *abc.* 26. nos *ed. Semleri, vitiose.* 27. intentabis *BC.* 28. ad hunc sensum *bc.* adhuc sensum *a.* adhuc sensuum *BCd.* 29. deprehendens *BCd. Vaticanorum alter. deprehendes reliqui.* 30. quam confidere *B.* 31. homine *ed. Vaticanorum alter.*
- Cap. VII. 1. Christi *Fuls. Ursinus.* 2. Quia *d., Fuls. Ursinus.* Qui *BCab*

mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Immo ne ita argumentareris, providentia spiritus sancti demonstravit ³quomodo dixisset, Spectaculum facti sumus mundo, dum ¹Cor. IV. 14. 15. angelis, qui mundo ministrant, et hominibus, quibus ministrant. Verebatur nimirum tantae constantiae vir, ne dicam spiritus sanctus, praesertim ad filios scribens, quos in evangelio generaverat, libere deum mundi nominare, adversus ⁴quem nisi exserte non posset videri praedicare. Non defendo secundum legem creatoris ^{Lev. XVIII.} duplicuisse illum qui mulierem patris sui habuit. Communis et ¹Cor. V. 1. publicae religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum damnat dedendum satanae, damnatoris dei praeco est. Viderit et quomodo ¹Cor. V. 5. 11 dixerit, In interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini, dum et de carnis interitu et de salute spiritus iudicarit, et auferri iubens malum de medio creatoris frequentissimam sententiam commemoraverit. Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, ¹Cor. V. 7. sicut estis azymi. Ergo azymi figurae erant nostrae apud creatorem. Sic et pascha nostrum immolatus est Christus. Quare pascha ^{Exod. XII.} ⁵Christus, si non pascha figura Christi per similitudinem sanguinis salutaris et pecoris Christi? Quid nobis et Christo imagines ⁶induit sollemnium creatoris, si non erant nostrae? Avertens autem nos a fornicatione manifestat carnis resurrectionem. Corpus, inquit, ¹Cor. VI. 13 non fornicationi, sed domino, et dominus corpori, ut templum deo, et deus templo. Templum ergo deo peribit, et deus templo. Atquin vides, ⁷Qui dominum suscitavit, et nos suscitabit; in ^{cor-} ^{Ibid. v. 14.} pore quoque suscitabit, quia corpus domino, et dominus corpori. Et bene quod aggerat, Nescitis corpora vestra membra esse Christi? ^{Ibid. v. 15.} Quid dicet haereticus? Membra Christi non resurgent, quae nostra iam non sunt? Empti enim ⁸sumus pretio magno. Plane ⁹nullo, ^{Ibid. v. 20.} si phantasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis quam pro nostris corporibus ^{9b}dependeret. Ergo ¹⁰et Christus habuit quo nos redimeret, et si aliquo magno redemit haec corpora, in quae eadem ¹¹committenda fornicatio non erit, ut in membra iam Christi, non nostra, utique ¹²sibi salva praestabit quae magno comparavit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus deum ^{Ibid.} in corpore perituro? Sequitur de nuptiis congregari, quas Marcion constantior apostolo prohibet. Etenim apostolus, etsi bonum con-

¹Cor. VII.
7 sq. 20 sq.

³ quomodo BC., Fr. Iunius. quidnam abed. 4. quem om. BC. 5. Christi BC. 6. induit d., ex emendat. Fulvii Ursini. imbuit BCabc. 7. qui dominum ed. quem dominus reliquit. 8. sumus pretio magno Babed. (Gorziensis.) sumus magno C. Valcanus alter. 9. nullo, si abed., ex emendatione Rhensani. nullus in BC. 9b. dependerit C. 10. et om. d. 11. mittenda BCab. admittenda Petr. Ciacconius. 12. sibi om. B.

- tinentiae praefert, tamen coniugium et contrahi permittit ¹³ et usui esse, et magis retineri quam disiungi suadet. Plane Christus vetat divortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitus aufertens fidelibus (viderint enim catechumeni eius), repudium ante ¹⁴ nuptias iubens, cuius sententiam sequitur, Moysi an Christi?
- ¹ Cor. VII. 10. 11. Atquin et ¹⁵ Christus^a cum praecipit, mulierem a viro non discedere, aut si discesserit, manere innuptam aut reconciliari viro, et repudium permisit, quod non in totum prohibuit, et matrimonium confirmavit, quod primo vetuit disiungi, et, si forte disiunctum, voluit reformari. Sed et continentiae quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putaveram, quia deus alius in Christo; et tamen a quo est collectio temporis, ab eo erit et quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempore consulit. Pusillum deum affirmas tuum, Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe
- Ibid. v. 29. praescribens tantum in domino esse nubendum, ne ¹⁶ qui fidelis ethnicum matrimonium contrabat, legem tuetur creatoris, allophylo-
- ¹ Cor. VIII, 5. rum nuptias ubique prohibentis. Sed, Et si sunt qui dicuntur dei, sive in caelis sive in terris, apparet quomodo dixerit; non ¹⁷ quasi vere ¹⁸ sint, ¹⁹ sed quia sint qui dicantur, quando non sint. De idolis enim coepit de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatorem autem et Marcion deum non negat; ergo non potest videri apostolus creatorem quoque inter eos posuisse qui dei dicantur et tamen non sint, quando, et si fuissent, nobis tamen
- Ibid. v. 6. unus esset deus ²⁰ pater. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia?
- ¹ Cor. III. 21 sq. Quanam ista? Habes in praeteritis, Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura. Adeo omnium deum creatorem facit, a quo et mundus et vita et mors, quae alterius dei esse non pos-
- ¹ Cor. IX, 13. sunt. Ab eo igitur inter omnia et Christus. Ex labore suo unum
- Ibid. v. 7. quemque docens vivere oportere satis exempla praemiseraat militum, pastorum, rusticorum; sed divina ²¹ illi auctoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ²² ingratis^b, quam destruebat; sui enim **dei**

13. et om. BCab. 14. nuptae abcd. 15. Christus BCab. Christi apostolus cd. 16. qui abcd. quid BC. 17. quasi abcd. quia si C. quia B. Vaticanorum alter. 18. sunt Vaticanorum alter. 19. sed quia sint om. d. 20. pater, ex quo omnia. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? Latinus. Et probo hoc cum Fr. Iunio. 21. illi Bcd. illa reliqui. 22. ingratus (h. e. ingratis) B.

Cap. VII. a. Christus] Pamelius correxit „Christi apostolus,“ quem secutus est Rigaltius, sed genuina est vetus scriptura. Nfm, ut inquit Fr. Iunius, ad proxime institutam oppositionem respicit „Moysi an Christi?“ Hoc autem prae-

cepit Christus per apostolum.

b. ingratis] Hoc est frustra, nequicquam. Scorp. cap. 10 „Erit certe etiam carcer in caelo, carens sole, aut ingratis luminosis, et vincula fortasse de zonis cell.

nullam talem habebat. Bovi, inquit, terenti os non obligabis, et ^{ib. v. 9. 10.} ^{Dout. XXV, 4.} adicit, Numquid de ²²bubus pertinet ad dominum? etiam ²⁴de bubus propter homines benignum? Propter nos enim scriptum est, inquit. ^{I Cor. IX, 13 sq.} Ergo et legem allegoricam secundum nos probavit, et de evangelio ^{Dout. XVIII, 1 sq.} viventibus patrocinantem, ac propter hoc non alterius esse evangelizatores quam cuius lex quae prospexit illis, cum dicit, Propter nos enim scriptum est. Sed noluit uti legis potestate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam suam retulit, quam negavit quem- ^{I Cor. IX, 15 sqq.} quam evacuaturum, non ad legis destructionem, qua alium probavit usurum. Ecce enim et in petram offendit caecus Marcion de qua ^{I Cor. X, 4.} bibebant in solitudine patres nostri. Si enim petra illa Christus fuit, utique creatoris, cuius et populus. Cui rei figuram extranei sacramenti ^{I Cor. X, 6.} interpretatur? An ut hoc ipsum doceret figurata fuisse vetera in Christum ex illis recensendum? Nam et reliquum exitum populi decursurus praemittit, Haec autem exempla nobis sunt facta. Dic mihi, a creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla sunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exempla, ^{I Cor. X, 6.} et quidem aemulo? De illo me terret sibi a quo fidem meam transfert. Meliorem me illi adversarius faciet? Iam si deliquero eadem quae et populus, eademne passurus sum, an non? Atquin si non eadem, ^{I Cor. X, 7 sqq.} vane mihi timenda proponit quae non sum passurus. Passurus autem a quo ero? Si a creatore, qualia infligere ipsius est? et quale erit ut peccatorem aemuli sui puniat magis quam e contrario loveat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non novit. Ita tota ista propositio apostoli nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique et in clausula praefationi respondet. Haec autem quemadmodum evererunt illis, scripta sunt ad nos com- ^{I Cor. X, 11.} monendos, in quos fines aevorum decurrerunt. O creatorem et praescium iam et admonitorem alienorum Christianorum! ²⁶Praetereo si quando ^d paria eorum quae retractata sunt, quaedam et breviter ²⁷expungo. Magnum argumentum dei alterius permissio om- ^{I Cor. X, 25 sqq.} nium obsoniorum adversus legem. Quasi non et ipsi confiteamur legis onera dimissa, sed ab eo qui imposuit, qui novationem re- promisit. Ita et cibos qui abstulit, reddidit, quod et a primordio praestitit. Ceterum si quis alius deus fuisset destructor dei nostri, nihil magis suos prohibuisset quam de copiis adversarii vivere.

²² bobus B. ²⁴ de bubus (bobus B.) BCabc. et bubus d. bubus Fulv. Ursinus, ad h. a Wouwer. ²⁵ et quidem abcd. Gorziensis liber. e quidem BC. ²⁶ Praetereo eos quando BC. ²⁷ expungo C.

c. extranei sacramenti] Id est signi d. si quando] Cf. quae adnotavi supra sacri a deo extraneo dati. (Fr. Iunius.) ad cap. 3.

Cap. VIII. **Caput viri Christus est. Quis Christus, qui non est viri auctor?**
 I Cor. XI, 3. **Caput** enim ¹ad auctoritatem posuit, auctoritas autem non alterius erit quam auctoris. Cuius denique viri caput est? Certe de quo subicit, Vir enim non debet caput velare, cum sit dei imago. Igitur si creatoris est imago (ille enim Christum sermonem suum in-
 I Cor. XI, 7. tuens hominem futurum, Faciamus, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram), quomodo possum alterum habere caput, non eum cuius imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed ²et quare mulier potestatem
 Gen. I, 26. super caput habere debet? Si quia ex viro, et propter virum facta est secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam apostolus curavit de cuius institutione causas disciplinae interpretatur. Adicit etiam, Propter angelos. Quos? id est cuius?
 I Cor. XI, 9, 10. Si creatoris apostatas^a, merito, ut illa facies, quae eos scandalizavit, notam quandam referat de habitu humilitatis et obscuracione decoris: si vero propter angelos dei ³alterius, quid veretur, si nec
 Ibid. ipsi Marcionitae feminas appetant^b? Saepe iam ostendimus haereses apud apostolum inter mala ut malum poni, et eos probabiles intellegendos qui haereses ut malum fugiant. Proinde panis et
 Gen. VI, 1 sqq. calicis ⁴sacramento iam in evangelio probavimus^c corporis et sanguinis dominici veritatem adversus phantasma Marcionis. Sed et omnem iudicii mentionem creatori competere, ut deo iudici, toto
 I Cor. XI, 29. I Cor. XII, 1. paene opere tractatum est. Nunc de spiritualibus dico, haec quoque in Christum a creatore promissa, sub illa ⁴praescriptione iustissima, opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio quam cuius probata fuerit repromissio. Pronuntiavit Esaias, ⁵Prodivit virga de radice lesse, et flos de radice ⁶ascendet, et requiescet super eum spiritus domini. Dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiae et intellegentiae, spiritus consilii et valentiae, ⁷et spiritus agnitionis et religionis, spiritus eum ⁸replebit timoris dei. Christum enim in floribus figura ostendit oriturum ⁹ex virga profecta de radice lesse, id est ¹⁰virgine generis David, filii lesse, in quo Christo consistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obventura illi ¹¹quae semper spiritus dei fuerit, ante carnem quoque, ne ex hoc argu-

Cap. VIII. 1. ad om. B. 2. et om. B. 2h. alteros Fr. Junius. 3. sacramentum BC. 4. proscrizione BC. 5. prodit BC. Vaticanus uterque. 6. ascendet et d. Cf. Contra Iud. cap. 9. ascendet de virga et reliqui. 7. et om. B. 8. replebit cd. Vaticanorum alter. replevit BCab. 9. et C. ex B. 10. ex virgine B.

Cap. VIII. a. Si creatoris apostatas] De his angelis apostatis cf. et infra cap. 18. extr., et quae adnotavi ad De Idolol. cap. 9.

b. si nec ipsi Marcionitae feminas appetunt?] Nedom angeli dei eorum. c. iam in evangelio probavimus] Cf. supra lib. IV, cap. 40.

menteris prophetiam ad eum Christum pertinere qui ut homo tantum ex solo censu David postea consecutus sit ¹¹ dei sui spiritum, sed quoniam exinde quo dormisset in carne, sumpta ex stirpe David, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiae spiritalis, et concessare et finem facere, quantum ad Iudaeos; sicut et res ipsa testatur, nihil exinde ¹² spirante penes illos spiritu creatoris, ablato a Iudaea sapiente et prudente architecto et consiliario et propheta, ¹³ Ios. III, 3. ut ¹⁴ hoc sit, Lex et ¹⁵ prophetae usque ad Ioannem. Accipe nunc, ¹⁶ Luc. XVI, 16. quomodo et a Christo in caelum recepto charismata obventura ¹⁷ pronuntiarit. Ascendit in sublimitatem, id est in caelum: captivam ¹⁸ duxit captivitatem, id est mortem vel humanam servitutem: ¹⁹ dedit LXVIII, 19. data filiis hominum, id est donativa, quae charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est vere hominum, apostolorum. In evangelio ²⁰ enim, inquit, ego vos generavi, et, Filii mei, quos parturio rursus. Gal. IV, 19. Iam nunc ²¹ et illa promissio spiritus absolute facta per ²² Ioëlem: ²³ la novissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, ²⁴ Ios. III, 1. et prophetabunt filii filiaeque eorum, et super servos et ancillas meas de meo spiritu effundam. Et utique si in novissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in novissimis diebus apparuit, dicente apostolo, At ubi ²⁵ tempus expletum est, misit deus filium suum, et rursus, Quia ²⁶ tempus iam in collecto est, apparet et de temporum ultimarum ²⁷ predicatione hanc gratiam spiritus ad Christum praedicatoris ²⁸ pertinere. Compara denique species apostoli et Esaiiae. Alii, ²⁹ inquit, datur per spiritum sermo sapientiae: statim et Esaias spiritum sapientiae posuit. Alii sermo scientiae: hic erit sermo intelligentiae et consilii. Alii fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis et timoris dei. Alii donum curationum, alii virtutum: hic erit valentiae spiritus. Alii prophetia, alii distinctio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio linguarum: hic erit agnoscens spiritus. Vide apostolum et in distributione facienda unius spiritus et in ³⁰ specialitate interpretanda prophetae conspirantem. Possum dicere ³¹ ipsum, qui corporis nostri per multa et diversa

¹ Cor. XII, 4-9.
Ephes. IV, 8.
Pa.
LXVIII, 19.

I Cor. IV, 19.
Gal. IV, 19.

Ios. III, 1.

Gal. IV, 4.
I Cor. VII, 29.

I Cor. XII, 8-11.
Ios. XI, 2.

I Cor. XII, 12-14.

11. dei tantum sui B. 12. sperante C. 13. hoc ed. Vaticanus uterque. haec reliqui. 14. prophetae ed. Vaticanus uterque. propheta reliqui. 15. pronuntiat B. 16. data dedit d. 17. ex illa BC. 18. Iohalem BC., uti solent. 19. diebus ed. Vaticanorum alter. temporibus reliqui. 20. spiritalitate Vaticanorum unus.

d. Possum dicere] Amat ita loqui hic scriptor. De Fuga in Persec. cap. 2 „Iam dicere porcorum quoque setas non numeratas apud deum fuisse“ cell. Scorp. cap. 7 „Possum dicere cum so-

phia dei: Christus est qui se tradidit“ cell. Ad Uxor. I, 3 „Possum dicere, quod permittitur non est bonum.“ Scorp. cap. 10 „Et possum dicere: Viderint, dum hic ordo“ cell. De Exhort. Cast.

membra unitatem charismatum variorum compagini adaequavit, eundem et corporis humani et spiritus sancti dominum ostendit, qui²¹ meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quae nec in corpore humano collocavit, qui de dilectione quoque omnibus¹ charismatibus praeponenda²² apostolum instruxerit principali praecepto, quod probavit et Christus, Diliges dominum de totis praecordiis et totis viribus et tota anima tua, et proximum²³ tuum tanquam²⁴ te ipsum. Quod,²⁵ etsi in lege scriptum esset, commemorat in aliis linguis et in aliis labiis locuturum creatorem, cum hac commemoratione charisma linguarum confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris²⁶ praedicatione confirmasse. Aequae¹ praescribens silentium mulieribus in ecclesia, ne quid²⁷ discenduntaxat gratia loquantur (ceterum prophetandi ius et illas habere, iam ostendit, cum mulieri etiam²⁸ prophetanti velamen imponit),¹ ex lege accipit subiciendae feminae auctoritatem, quam, ut semel dixerim, nosse non debuit nisi in destructionem. Sed ut iam a spiritalibus recedamus, res ipsae probare debebunt quis nostrum temere deo suo vindicet, et²⁹ an nostrae parti possit opponi haec, et si creator repromisit in suum Christum nondum revelatum, ut Judaeis tantum destinatum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo, et in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tanten non de humano sensu, sed de dei spiritu³⁰ sint locuti, qui et futura³¹ praenuntiarint cordis occulta traduxerint; edat aliquem psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem, duntaxat spiritalem, in³² ecstasi, id est³³ amentia, si qua linguae interpretatio accessit; probet³⁴ etiam mibi mulierem apud se prophetasse ex illis suis sanctioribus femina

21. meritum charismatum *abcd. Gorziensis.* merita charismatum *Rhenanus in marg. ed. princ.* meritis charismatum (*charisma B.*) *BC.* 22. apostolorum *BC.* tuum *Bed. Vaticanorum alter. tibi reliqui.* 24. te ipsum *ed. Vaticanorum. te reliqui.* 25. ac si *Fr. Junius.* 26. praedicationes *BC.* 27. discendi duntaxat gratia *abcd. Gorziensis.* distandi duntaxat gratia *B.* discendi duntaxat gloria docendi duntaxat gloria *Rhenanus in marg. ed. princ.* 28. prophetanti *abcd. Gorziensis.* prophetandi *C.* prophetando *B.* 29. an nostrae parti *d.* a nostrae partis *C.* aurem partis *B.* quia nostrae parti *abc.* 30. sunt *B.* 31. praenuntiarint *BC.* 32. ecstasi *C.* 33. in amentia *B.* 34. mibi etiam *d.*

cap. 7 „Possum dicere etiam illud plus esse quod semel non est.“ Adv. Marc. V. 15 „Possum dicere: Quid ad apostolum, et quidem dei alterius“ cett. Cf. Adv. Marc. V. 13 „Possum et hic de substantia Christi praestruere“ cett. De Monog. cap. 3 „Et possum contendere non mere bonum esse quod permittitur.“ Ad Scap. cap. 3 „Possumus aequae et exitus quorundam praesidium tibi proponere.“

e. duntaxat spiritalem] Modo sit spiritalis ille psalmus, illa visio, illa oratio, quam edat in ecstasi, si qua nequit inquit, his linguae interpretatio accessit secundum verba apostoli, ut edi videlicet possint. Verbis „duntaxat spiritalis“ respondent superiora „qui tamen de humano sensu, sed de dei spiritu“ sint locuti.“

² magnificam: si haec omnia facilius a me proferuntur, et utique conspirantia regulis et dispositionibus et disciplinis creatoris, sine dubio dei mei erit et Christus et spiritus et apostolus. Habet professionem meam qui voluerit eam exigere.

Interim Marcionites ¹ nihil huiusmodi^a exhibebit, qui ² timet Cap. IX. iam ³ pronuntiare ⁴ cuius magis Christus nondum sit revelatus. Sicut meus expectandus est, qui a primordio praedicatus est, illius idcirco non est, quia non a primordio sit. Melius nos credimus in ⁵ Christum futurum quam haeticus in nullum. Mortuorum resurrectio-I Cor. XV, 12. nem quomodo quidam tunc negarint prius dispiciendum est. Utique eodem modo quo et nunc; siquidem semper resurrectio carnis negatur. Ceterum animam et sapientium plures divinam vindicantes salvam repromittunt, et vulgus ipsum ea praesumptione defunctos colit^b qua animas eorum manere confidit: ⁶ ceterum corpora aut ignibus statim aut ⁷ feris aut etiam diligentissime condita temporibus tamen aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes apostolus retundit, utique adversus illos tuetur quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cetera iam ex abundantia. Nam et ipsum, quod mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates ⁷ vocabulorum^c. Ita vocabulum mortuum non est nisi quod^d amisit animam, de cuius facultate vivebat. Corpus est quod amittit animam et amittendo fit mortuum; ita mortui vocabulum corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic et resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat quam quae cecidit. Surgere enim potest dici et quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit; iterum enim surgendo, quia cecidit,

² magni ducam d. magnis. Dicam BC.

Cap. IX. 1. nihil ex huiusmodi C. nihil eiusmodi d. 2. tum etiam BC. 3. pronuntiare ab. 4. cuiusnam Christus Latinius. 5. Christo BC. 6. Verum Fr. Ianus. 6 b. ferris BC. 7. vocabulorum. Ita vocabulum mortuum non est B. vocabulorum. Mortuum non est d., Fulv. Ursinus. vocabulorum mortuorum. Ita mortuum vocabulum non est C. vocabulorum. Mortuorum ita vocabulo non est abc., ex emendat. Rhenani. Nam etiam in Gorsiensis codice erant depravata haec verba.

[⁶ magnificam] Cave ne cum Rigaltio magis magni ducam, quod mirum in modum friget. Suggillantur ambiguo sensu „magnificam“ sensu Marcionis illae praedopphetissae.

Cap. IX. a. huiusmodi] Editio principis „et huiusmodi“ quae sane scriptura iudicari possit ex usu Tertulliani. Cf. adnot. ad De Baptismo cap. 12.

b. defunctos colit] Cf. De Resurr. Carnis cap. 1.

c. defendi proprietates vocabulorum.] Defendi, id est asseri. V. adnot. ad lib. I Adv. Marc. cap. 26.

d. Ita vocabulum mortuum non est nisi quod] Impeditior genitivi demonstrativi eius ante relativum ellipsis. Cf. adnot. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 39.

resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut et res
 Gen. III, 19. ipsa testatur, ex dei lege. Corpori enim dictum est, Terra es et
 in terram ibis. Ita quod de terra est ibit in terram. Hoc ⁸cadit
 I Cor. XV, 21. quod in terram abit, hoc resurgit quod cadit. Quia per hominem
 mors, et per hominem resurrectio. Hic mihi et Christi corpus
 ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut saepe
 I Cor. XV, 22. iam docuimus. Quodsi sic in Christo vivificamur omnes sicut mor-
 tificamur in Adam, ⁹quando in Adam corpore mortificamur, sic ne-
 cesse est in ¹⁰Christo corpore vivificemur. Ceterum similitudo non
 constat si non in eadem substantia mortificationis in Adam vivifi-
 catio concurret in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Chri-
 sto, et propter praesentem disceptationem non omittendum. Tanto
 magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius
 dei ostendero apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit,
 I Cor. XV, 26, 27. Oportet enim regnare eum, donec ¹¹ponat inimicos eius sub pedes
 eius, iam quidem et ex hoc ¹²ultorem deum edicit, atque exinde
 Ps. CX, 1 sq. VIII, 7. ipsum qui hoc Christo repromiserit: Sede ad dexteram meam, do-
 nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: virgam virtutis
 tuae emittet dominus ex Sion, et ¹³dominabitur in medio inimico-
 rum ¹⁴tuprum tecum. Sed necesse est ad meam sententiam per-
 tinere defendam eas scripturas quas et Iudaei nobis avocare conan-
 tur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, ¹⁵quia
 II Reg. XIX, 14 sqq. is sederit ad dexteram templi, et hostes eius averterit deus et ab-
 Ios. XXXVII, 14 sqq. sumpserit; propterea igitur et cetera, Ante luciferum ex utero ge-
 Ps. CX, 4. neravi te, in Ezechiam convenire ¹⁶et in Ezechiae nativitatem. Nos
 edimus evangelia (de quorum fide aliquid utique iam in tanto opere
 istos confirmasse debemus), nocturna nativitate declarantia domi-
 num, ut hoc sit ante luciferum, et ex stella magis intellecta, et
 ex testimonio angeli, qui nocte pastoribus annuntiavit natum esse
 cum maxime Christum, et ex loco partus, in diversorium enim ad
 noctem convenitur. Fortassean et mystice factum sit ut nocte Chri-
 stus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiae tenebris. Sed nec,
 Generavi te, ¹⁷edixisset deus, nisi ¹⁸filio vero. Nam etsi de toto

8. cadit quod in terram abit Petr. Giacconius, Fr. Junius. abit quod in terram ibit
 libri omnes. 9. quomodo Latinius. Probat Fr. Junius. 10. Christi BC. 11. po-
 nam BC. 12. cultorem BC. 13. dominaberis c. 14. tuorum, Tecum. Sed ab-
 tuorum. Tecum etc. Sed c. tuorum. Tecum, et cetera. Sed d. 15. quia is
 sederit abd. quia is, aiunt, sedit c. qui, aiunt, sedit Fr. Junius. qui ait sedit
 BC. Hirsaugiensis, Gorsiensis. 16. et ante Ezechiae BC. Pithoei liber. 17. edixis-
 set BC. Vaticanorum alter. dixisset reliqui. 18. filio vero Petr. Giacconius. Pro-
 bavit etiam Fr. Junius. filio puero libri omnes.

e. istos] Nimirum Iudaeos. (Rigalt.)

populo ait, Filios generavi, sed non adiecit **Ex utero**, Cur autem **Ex utero** tam vane, quasi ¹⁶aliqui^f hominum ex utero natus dabitaretur, nisi quia curiosius voluit intellegi in Christum: **Ex utero generavi te**, id est ex solo utero, sine viri semine, carni deputans ex utero spiritus^g. Quod et ¹⁹in ipso^h hic accedit: Tu **es sacerdos in aevum**. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in aevum, etsi fuisset. Secundum ordinem, inquit, ²⁰Melchisedec. Quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, et quidem non circumcisum, qui Abraham circumcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conveniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius et legitimus dei antistes, praeputiati sacerdotii pontifex, ²¹tum in nationibus constitutus, a quibus magis suscipi habebatⁱ, cognituram se quandoque circumcisionem et Abrahamae gentem, cum ultimo venerit, acceptione et benedictione dignabitur. Est et alius psalmus ita incipiens: Deus, iudicium tuum regi da, id est Christo regnatura, et iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filii enim eius sunt qui in ipso renascuntur. ²²Sed et hic psalmus Salomoni canere dicitur. Quae tamen soli competunt Christo docere non poterunt ²³etiam cetera non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanquam imber super vellus, et velut stillae destillantes in terram; placidum descensum eius et insensibilem describens de caelo in carnem. Salomon autem etsi descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de caelo. Sed simpliciora quaeque proponam. Dominabitur, inquit, a mari ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae. Hoc soli datum est Christo; ceterum Salomon uni et modicae Iudaeae imperavit. Adorabunt illum omnes reges. Quem omnes, nisi Christum? Et servient ei omnes nationes. Cui omnes, nisi Christo? ²⁴Sui nomen eius in aevum. Cuius nomen ²⁴in aeternum, nisi Chri-

¹⁶h. aliqui BC. aliquis reliqui. 19. in ipso hic accedit Bed. Vaticanorum alter. ipso hic accedit Cab. in psalmo hic accedit Leopoldus. ex ipso? Huc accedit Lefebvre. Probavit Fr. Junius, recepit Semler. 20. Melchisedech B. Sic etiam infra. 21. cum B. 22. Sed si et hic Latinius. 23. et B. 24. in aeternum ed. Vaticanorum alter. aeternum reliqui.

[aliqui] Ita repositi ex veteribus. Hinc pro vulgata aliquis. Illa enim proposita forma uti Tertulliano sollemne est Apolog. cap. 23 „Edatur hic aliqui iudaei sub tribunalibus vestris“ cett. Ibid. cap. 9 „aut mores suos aliqui deus vult“ De Monog. cap. 12 „An ordo digni scorum debebit institui“ cett. In Praescript. Haeret. cap. 3 „aliqui Appollon.“ Ibid. capp. 9. 12. 14. Adv.

Marc. I, 1 et 22. IV, 14 et 36. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 23.

g. carni deputans ex utero spiritus.] Spiritus sanctus in eo psalmo verba haec „Ex utero“ carni significandae deputavit. (Rigalt.)

h. in ipso] In Christo.

i. suscipi habebat] Frequentissima haec verbi habere cum infinito ad Graeci sermonis usum structura in scriptis Ter-

sti? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim serrid est Christus. Et benedicentur in illo universae gentes.

omne nulla natio benedicitur, in Christo vero omnis. Quicquid si et deum ²⁵eum iste psalmus demonstrat? Et beatum eum quoniam benedictus dominus deus Israël, qui facit mirabilia benedictum nomen gloriae eius, et replebitur universa terra eius. Contra ²⁶Salomon, audeo dicere, etiam quam habuit gloriam amisit per mulierem in idololatriam usque ²⁷per-

Ps. LXXII, 9. ²⁸Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit: eius pulverem ²⁹lingent, subiecti utique pedibus ipsius, a pertinebit propter quod hunc psalmum ³⁰et intuli et ad meam tentiam defendi, ut confirmaverim et regni gloriam et inimicam subiectionem secundum dispositionem creatoris, ³¹consecutum alium credendum quam creatoris.

Cap. X. Revertamur nunc ad resurrectionem, cui et alias quidem prior volumine satisfacimus omnibus haereticis resistentes; sicut in I Cor. XV, ²⁹hic desumus, propter eos qui illud opusculum ignorant. Quae facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resur-

Viderit institutio ista. Kalendae, si forte, Februariarum respondeant illi pro mortuis petere. Noli ergo apostolum novum statim

25. cum B. meum Rhenanus in marg. ed. princ. 26. Salomonem C. tractus B. 28. Atque B. 29. lingunt BC. 30. et adiutuli B. 31. torus d. consecuturum reliqui.

Cap. X. 1. iste C. 2. petere BCabc. Divionensis codex scriptus penitentium. peterent d, Fulv. Ursinus.

tulliani. Aliquot exempla indicavi ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

Cap. X. a. qui pro mortuis baptizantur.] De his apostoli verbis diximus lib. De Resurr. Carnis cap. 48. (Rigalt.)

b. Kalendae, si forte, Februariarum respondeant illi pro mortuis petere] Scriptura exemplaris Ursini est „Viderit institutio ista. Kalendae si forte Februariarum respondeant illi, pro mortuis peterent.“ Nunc vero talem Tertulliani fuisse non existimo. Nam interroganti apostolo „Quid facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?“ absurde responsum fuisset „Kalendae Februariarum pro mortuis peterent.“ Etenim nihil propterea iuraretur institutio ista, quam aevo apostolorum fuisse apud quosdam Septimius credidit, baptizari pro mortuis. Nempe hoc interrogatione apostoli ponitur, mortuos non resurgere. Itaque dicenti mortuos non resurgere quis adeo stolidè respondisset Kalendas Februariarum pro mortuis petituras? Pro

mortuis videlicet non resurgent absurda et inutilia fuissent Februarius baptizantur. Videamus ergo quae rit mens Septimii. Profert apostolus „Quid facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?“ his verbis significari putat fuisset a quibusdam institutum ut pro baptizarentur. Deinde ait, Viderit institutio ista, an ratione aliqua non statim comparat illi morem et Kalendae, inquit, Februariarum re et comparari possunt illi, Pro petere, τῶ ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἔτι τῶν ἡμῶν illi scilicet ritui sive institutioni baptizari seu petere pro mortuis et Februarius celebrabantur pro cariorum mortuis, atque hinc notum mensi Februario et Calendas Februariis. Ovidius: „Vota deo Di mensis habet.“ Item: „Post cultus vicino Februaria mense De cognatis Manibus inferias.“ Haec tem scripturam „respondeant

an aut confirmatorem ³ eius denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi, qui vane pro mortuis baptizarentur, ide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem. Igitur et pro mortuis ⁴tingui pro corporibus est tingui; mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradum figimus, ut et apostolus secundam ⁵disceptationem ⁶ aequae de corpore induxerit. Sed dicent quidam, Quomodo ⁷ mortui resurgent? quo autem corpore venient? Defensa etenim resurrectione, quae negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quae non videbatur. Sed de ista cum aliis congruenter convenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens et soli animae salutem repromittens non qualitatis, sed substantiae facit quaestionem. Porro et ex his manifestissime obducitur quae apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient? Iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus, ⁸si de corporis qualitate ⁹tractavit^d. Denique si proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiusmodi, vel quibus det corpus deus prout volet, si unicuique seminum proprium ait esse corpus, ⁹ut aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum et volucrum, et corpora caelestia atque terrena, et aliam gloriam solis, et lunae aliam, et stellarum aliam, — ⁹nonne carnalem et corporalem por-

Eph. IV, 5.

Cor. XV, 35

Ib. v. 37—41

3. eius d., ex emendat. Fulvii Ursini. cum reliqui. 4. tingi BCabc. Ita etiam paulo post. 5. disceptationem d., ex emendat. Rhenani et Fulvii Ursini. discrepationem reliqui, et Vaticanus uterque. 6. si de ego. id de BCabc. de d. ideo de Petr. Ciacconius. Probat Fr. Iunius. 7. tractari d., verbis iam enim — — cor-
pus parenthesis inclusis. 8. et cd. 9. non BC.

mortuis petere⁴ servavit codex Divionensis, servavere et codices quibus usus est Mesanaus. (Rigalt.) Pro mortuis baptizari id est pro mortuis petere, resurrectionem videlicet corporis; corpus enim est quod moritur. Ita cum Calendarum Februariarum mentione interiecta haec pro mortuis baptizandi mori ethnicorum lustrationes et lavationes sacras pro mortuis illo die institui solitas respondere dicit, hoc quidem evincere studeat, quod verbis apostoli non illa pro mortuis baptizandi praesumptio, sed unica carnis resurrectio confirmetur. Ceterum cf. omnino quae de eadem materia disputat Tertullianus De Resurr. Carnis cap. 48. De Februis v. Ovid. Fast. II, 19 sqq., Macrobius Saturn. I, 13., Cic. De Legg. II, 21., cum interpretibus, Platarch. Numa p. 132. De illo „Viderit“,

qua formula Tertullianus fere uti solet cum quid refellit aut neglegit, cf. adnot. ad De Corona cap. 13., et de usitatissimo illo „si forte“, quod apud Tertullianum est paene affirmantis, v. quae adnotavi ad De Corona cap. 5.

c. secundam disceptationem] De corporis videlicet quo resurgemus qualitate.

d. Iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus si de corporis qualitate tractavit.] Ita emendandum videbatur. Et sequentia utique comprobant. Rigaltius scripsit atque distinguit „Porro et ex his manifestissime obducitur, quae apostolus — — qui dicunt, Quomodo — — venient? (iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus.) de corporis qualitate tractari.“ Sed vereor ut haec sobria aliquis mente scribere poterit; nedum Tertullianus.

tendit resurrectionem, quam per carnalia et corporalia exempla commendat? nonne etiam ab eo deo eam spondet a quo sunt et exempla? Sic et resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut et granum corpus seritur, corpus resurgit. Seminationem denique vocavit dissolutionem corporis in terram, quia seritur in corruptela, ¹⁰ in honestatem, in virtutem. Cuius ille ordo in dissolutione, eius et hic in resurrectione corporis, scilicet sicut et granum. Ceterum si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, ubi consistet ¹¹ diversitas exitus? Proinde et si seritur animale, resurgit apiritale. Et si ¹² habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus, ut possit videri corpus animale animam significare et corpus spiritale spiritum, non ideo animam dicit in resurrectione spiritum ¹³ futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo et per animam vivendo animale dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in aeternitatem. Denique si non anima, sed caro seminatur in corruptela, dum dissolvitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro, quae fuit corpus animale, siquidem de animali ¹⁴ efficitur spiritale, sicut et infra dicit, Non primum quod spiritale. Ad hoc enim et de ipso Christo praestruit: Factus primus homo Adam in animam vivam, novissimus Adam in spiritum vivificantem; licet stultissimus haereticus noluerit ita esse, dominum enim posuit novissimum pro novissimo Adam, veritus scilicet ¹⁵ ne, si et dominum novissimum haberet Adam, et eiusdem Christum defenderemus in Adam novissimo cuius et primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia et novissimus Adam? Non habent ordinem inter se nisi paria quaeque et eiusdem vel nominis vel substantiae vel auctoris. Nam etsi potest in diversis quoque esse aliud primum, aliud novissimum, sed unius auctoris. Ceterum si et auctor alius, et ipse quidem potest novissimus dici. Quod tamen intulerit, primum est, novissimum autem, si primo par sit. Par autem primo non est, quia non eiusdem auctoris est. Eodem modo et in nomine hominis revincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de caelo. Quare secundus, ¹⁶ non homo, quod et primus? Aut numquid et primus dominus, ¹⁷ si et secundus? Sed sufficit si in evangelio filium hominis adhibet Christum et hominem, et in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt*. Cum enim dicit apostolus,

10. in honestatem, in virtutem *Ca.* in honestate in virtute *B.* resurgit in honestatem et virtutem *ed.* 11. animale *bcd.* anima *BCa.* 12. habes *BCa.* 13. futurum *d.* 14. nisi et *BC.*

e. comprimunt.] In angustias compellunt, confutant.

Qualis qui de terra, homo scilicet, tales et terreni, homines uti- Ib. v. 48.
 que, ergo et qualis qui de caelo homo, tales et qui de caelo ho-
 mines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines caelestes
 opposuisse, ut statum ac spem studiosius distingueret in appella-
 tionis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atque caelestes
 homines, tamen ex pari, qui secundum exitum aut in Adam sicut in
 Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei caelestis,
 Sicut portavimus, inquit, imaginem terreni, portemus et imaginem D. v. 49.
 caelestis, non ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad
 praesentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit, non por-
 tabimus, praeceptive, non promissive, volens ¹⁵ nos sicut ipse in-
 cessit ita incedere et a terreni, id est veteris, hominis imagine
 abscedere, quae est carnalis operatio. Denique quid subiungit?
 Hoc enim dico, fratres, quia caro et sanguis regnum dei non pos- Ib. v. 50.
 sidebunt, opera scilicet carnis et sanguinis, quibus et ad Galatas Gal. v.,
 scribens abstulit dei regnum, solitus et alias substantiam pro ope- 19-21.
 ribus substantiae ponere, ut cum dicit eos qui in carne sunt deo Rom. VIII, 9.
 placere non posse. ¹⁶ Quando enim placere ¹⁷ poterimus deo, nisi
 dum in carne hac sumus? Aliud tempus operationis nullum opinor
 est. Sed si in ¹⁸ carne quamquam constituti carnis opera fugiamus,
¹⁹ tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non su-
 mus, sed in culpa. Quodsi in nomine carnis opera, non substan-
 tiam, carnis iubemur exponere^f, operibus ergo carnis, non substan-
 tiae carnis, in nomine ²⁰ carnis denegatur dei regnum. Non
 enim id damnatur in quo male fit, sed id quod fit. Venenum dare
 scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. Ita et corpus
 carnalium operum vas est, anima est autem quae in illo venenum
 alicuius mali facti temperat. Quale ²¹ est autem ut, si anima auctrix
 operum carnis merebitur dei regnum per expiationem eorum quae
 in corpore admisit, corpus ministrum solummodo in damnatione
 permaneat? Venefico absoluto calix erit puniendus? Et tamen non
 utique carni defendimus dei regnum, sed resurrectionem substantiae
 hae, quasi ianuam regni, per quam aditur. Ceterum aliud resur-
 rectionis, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnum.
 Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum.
 Resurgent enim mortui incorrupti, illi scilicet qui fuerant corrupti
 lapsis corporibus in interitum. Et nos mutabimur, in atomo, in

15. non cd. 16. Quomodo B. 17. poterimus deo BCa. deo poterimus reliqui.
 18. carnem B. 19. cum B. 20. carnis om. BC. Primum ex Gorsiensis addidit
 Menesius. 21. est om. d.

f. exponere] Hoc est deponere. V. adnot. ad De Orat. cap. 15.

TARULLIANI OPP. ED. OEHLEB. TOM. II.

1 Cor. XV, 51—53. oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptivum hoc, tenens utique carnem suam dicebat apostolus, induere incorruptelam, et mortale hoc immortalitatem, ut scilicet habilis substantia efficiatur regno dei. Erimus enim sicut angeli. Haec erit demutatio carnis, sed resuscitatae. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam et immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem tunc consequetur dei regnum, iam non caro nec sanguis, sed quod 1 Cor. XV, 50. illi corpus ²²deus dederit. Et ideo recte apostolus: Caro et sanguis regnum dei non ²³consequentur, demutationi illud adscribens, quae accedit resurrectioni. Si autem tunc fiet verbum, quod scriptum 1 Cor. XV, 55. est apud creatorem, Ubi est, mors, ²⁴victoria tua vel contentio tua? Ubi est, mors, aculeus tuus? (verbum autem hoc creatoris est per prophetam), eius erit et res, id est regnum, cuius et verbum fiet in regno. Nec alii deo gratias dicit, quod nobis victoriam utique de morte referre praestiterit, quam illi a quo verbum insultatorium de morte et triumphatorium accepit.

Cap. XI. ¹DE EPISTULA SECUNDA AD CORINTHIOS. Si deus com-
1 Cor. XV, 57. mune vocabulum factum est vitio erroris humani, ²quatenus plures dei dicuntur atque creduntur in saeculo, benedictus tamen deus domini ³nostrī Iesu ⁴Christi non alius quam creator intellegetur, Gen. I, 22. qui et universa benedixit, habes Genesim, et ab universis benedi- Dan. III. citur, habes Danielelem. Proinde si pater potest dici sterilis dei M Cor. I, 3. nullius magis nomine quam creatoris, misericordiarum tamen pater idem erit qui misericors et miserator et misericordiae plurimus est Ion. III, 10. dictus. Habes apud Ionam cum ipso misericordiae exemplo, quam II Reg. XXI, 1 sqq. Niniivitis exorantibus praestitit, ⁵facilis et Ezechiae fleibus flecti, et Achab, marito ⁶Iezabelis, deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthae, et David agnoscenti delictum statim indulgere, malens scilicet paenitentiam peccatoris quam mortem, utique ⁶ex misericordiae ⁷affectu. Si quid tale Marcionis deus edidit vel edixit, agnoscam patrem misericordiarum. Si vero ex eo tempore hunc titulum ei adscribit quo revelatus, quasi exinde sit pater misericordiarum quo liberare instituit genus humanum, atquin et nos ex eo tempore negamus illum ex quo dicitur revelatus. Non potest igitur aliquid ei adscribere quem tunc ostendit cum ⁸aliquid ei adscribit. Si enim prius constaret eum esse, tunc et adscribi ei potest. Accidens

22. dei BC. 23. consequentur Bcd. Vaticanorum alter. consequentur reliqui. 24. victoria tua vel contentio tua cd. Vaticanorum unus. victoria vel contentio (contemptio B.) tua BC. victoria? Ubi contentio tua a., ex Gorziensi.

Cap. XI. 1. Titulum capitis non habet d. 2. quatinus C. 3. nostri Babal. Gorziensis. mei C. 4. Christi pater non alius d., Fulv. Ursinus. 5. facilis BC. 5b. Iezabelis cd. Vaticanorum alter. Iezabel reliqui. 6. et BC. 7. affectum G. 8. aliud d.

enim est quod adscribitur, accidentia autem antecedit ipsius rei ostensio cui accidunt, maxime cum iam alterius est quod adscribitur ei qui prius non sit ostensus. Tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse eius est qui iam ostensus est. Sic et testamentum novum non alterius erit quam qui illud repromisit; et si non littera, ⁹at eius spiritus; hoc erit novitas. Denique qui litteram tabulis lapideis inciderat, idem et de spiritu edixerat, Effundam de meo spiritu in omnem carnem. Et si littera occidit, spiritus vero vivificat, eius utrumque est qui ait, Ego occidam et ego vivificabo, percutiam et sanabo. Olim duplicem vim creatoris ^avindicavimus, et iudicis et boni, littera occidentis per legem ^b et spiritu vivificantis per evangelium. Non possunt duos deos facere ¹¹quae, etsi diversa, apud unum recenseri praevenerunt. Commemorat et de velamine ¹²Moysi, quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Israël. Si ideo ut claritatem maiorem defenderet novi testamenti, quod manet in gloria, ¹³quam veteris, quod evacuari habebat, hoc et meae convenit fidei praepONENTI evangelium legi, et vide ne magis meae. Illic enim erit superponi quid ubi fuerit et illud cui superponitur. At cum dicit, Sed ¹⁴obtunsi ^dsunt sensus mundi, non utique creatoris, sed populi, qui in mundo est. De ¹⁵Israële enim dicit, Ad hodiernum usque velamen id ipsum in corde eorum. ¹⁶Figuram ostendit fuisse velamen faciei in Moyse velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspicitur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatum in Moyse quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris a Moyse praedicatus

II Cor. III, 2. 3.

Iosé III, 1
II Cor. III, Deut. XXXII, 39II Cor. III, 7. 13.
Exod. XXXIV, 29-30

II Cor. III, 14.

Ib. v. 15.

9. et BC. 10. vindicavimus *cd. Vaticanorum unus. vindicamus reliqui.* 11. quae d. qui reliqui. 12. Moysi c., cum utroque Vaticano. 13. quod BC. 14. obtunsi BCa. obtunsi reliqui. 15. Israele *cd. Vaticanus uterque. Israel reliqui.* 16. Figuram d., *Fr. Junius. figuratum BCabc.*

Cap. XI. a. Olim dnplicem vim creatoris vindicavimus] Secundo huius adversus Marcionem operis libro.

b. littera occidentis per legem] Pauli verba sunt ad Corinth. II, 3 „Littera occidit, spiritus vivificat.“ Litteram vocat leges Mosaicas, spiritum evangelium. Lex Mosaica per evangelium abrogata iam nihil est quam littera; corporeum aliquid quod oculis nostris legendum exhibetur, et quamdiam stetit, corporeum aliquid praestabat. Etenim violata mortem inferbat, observata praemium felicitatis alicuius corporeae sive terrenaе. Verba autem Christi evangelio comprehensa spiritus sunt et vita. Etenim praenuntiibus reis offerunt misericordiam et gratiam delictorum et vitam aeternam, quae caelestia sunt, non terrena. —

Menander: „Νόμος φυλαχθεῖς οὐδὲν ἔστιν ἢ νόμος. Ὁ μὴ φυλαχθεῖς, καὶ νόμος καὶ δῆμιος. De littera Moysis Chrysostomus: „ὁ νόμος ἐὰν λάβῃ φρονεία, ἀναίρει· καὶ τί λέγω φρονεία; ξύλα ἔλαβεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλίθασε.“ (Rigalt.)

c. apud unum recenseri praevenerunt.] Quae olim apud unum deum concordare sunt visa, iam sit ut, etsi diversa, tamen non duos deos efficere possint.

d. obtunsi] Restitui genuinam vocabuli formam, ex libris veteribus, quae Afris potissimum scriptoribus familiaris est. Sic codex vetustus Arnobii Disputationum adv. Nationes, qui Parisiis asservatur, excepto uno loco lib. III, cap. 19. ubique exhibet *obtunsus*.

nondum venit? quomodo iam ¹⁷operta et velata adhuc denotantur corda Iudaeorum, nondum exhibitis praedicationibus ¹⁸Moysi, id est de Christo, in quo eum intellegere deberent? Quid ad apostolum Christi alterius, si dei sui sacramenta Iudaei non intellegebant, nisi quia velamen cordis illorum ad caecitatem, qua non perspexerant Christum ¹⁹Moysi, pertinebat? Denique ²⁰quod sequitur, Cum vero converterit ad deum, auferetur velamen, hoc Iudaeo proprie dicit, ²¹apud quem et est velamen ²²Moysi, qui ²³cum transierit in fidem Christi, intellegit Moysen de Christo praedicasse. Ceterum quomodo auferetur velamentum creatoris in Christo dei alterius, cuius sacramenta velasse non potuit creator, ignoti videlicet ignota?

D. v. 18. Dicit ergo nos iam aperta facie, utique cordis, quod velatum est in Iudaeis, contemplantes Christum eadem imagine transfigurari a gloria, qua scilicet et Moyses transfigurabatur a gloria domini, in gloriam. Ita corporalem ²⁴Moysi illuminationem de congressu domini et corporale velamen de infirmitate populi proponens, et spiritalem revelationem et spiritalem claritatem in Christo superducens, tanquam a domino, inquit, spirituum, totum ordinem ²⁵Moysi figuram ignorati apud Iudaeos, agniti vero apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse de sono pronuntiationis aut de modo distinctionis, cum duplicitas ²⁶earum intercedit. Hanc Marcion captavit sic legendo: In quibus deus aevi huius, ut creatorem ostendens deum huius aevi alium suggerat deum alterius aevi. Nos contra sic distinguendum dicimus: In quibus deus, dehinc: aevi huius excaecavit mentes infidelium; In quibus, Iudaeis infidelibus, in quibus opertum est aliquibus evangelium adhuc sub velamine ²⁷Moysi. Illis enim deus, labiis diligentibus eum, corde autem longe absistentibus ab eo, minatus fuerat: Aure ²⁸audietis et non audietis, oculis videbitis et non videbitis, et: Nisi credideritis nec intellegetis, et: Auferam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam. Haec autem non utique de evangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita ²⁹etsi huius aevi deus, sed infidelium huius aevi excaecat cor, quod Christum eius non ultro recognoverint de scripturis intellegendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne adversario prodesset, contentus ³⁰victoriae ³⁰nae ultro possum et in totum conten-

II Cor. III, 16.

D. v. 18.

Ibid.

II Cor. IV, 4.

Ies. XXIX, 13.
Ies. VI, 10.
Ies. VII, 9.
Ies. XXXIX, 14.

17. operta et abcd. Gorziensis. optatus et BC. 18. Moysi c., ex Vaticano utroque. 19. Moysi c., ex utroque Vaticano. 20. quid sequitur? BC. 21. ad quem BC. 22. Moysi Vaticanus uterque. 23. tunc B. 24. Moysi Bc. Vaticanus uterque. 25. Moysi Bc. Vaticanus uterque. 26. eorum Fr. Junius. 27. Moysi Bc. Vaticanus uterque. 28. non huius c. 29. victor sane ultro Fr. Junius. 30. nec ultra. Possum Latinius.

tionem hanc praeterisse. Simpliciori responso prae manu ³¹erit esse huius aevi dominum diabolum interpretari, qui dixerit, propheta referente, Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum; sicut et tota huius aevi superstitio illi participata est qui excraecet infidelium corda et inprimis apostatae Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus: Quoniam deus, qui ³²dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suae in persona Christi. ³³Quis dixit, Fiat lux? Et ³⁴de illuminatione mundi quis Christo ait, Posui te in lumen nationum, sedentium scilicet in tenebris et in umbra mortis? Cui respondet spiritus in psalmo ex providentia futuri. Significatum est, inquit, super nos lumen personae tuae, domine. Persona autem dei Christus dominus. Unde et apostolus supra, Qui est imago, inquit, dei. Igitur si Christus persona creatoris dicitur, Fiat lux, et Christus et apostoli et evangelium et velamen et Moyses et tota series secundum testimonium clausulae creatoris est dei huius aevi, certe non eius qui nunquam dixit, Fiat lux. ³⁵Praetereo hic et de alia epistula, quam nos ad Ephesios praescriptam habemus, ³⁶haeretici vero ad Laodiceos. Ait enim meminisse nationes quod illo in tempore cum essent sine Christo, alieni ab Israele, sine conversatione et ³⁷testamentis et spe promissionis, etiam sine deo essent, in mundo utique, etsi de creatore. Ergo si nationes sine deo dixit esse, deus autem illis diabolus est; non creator, apparet dominum aevi huius eum intellegendum quem nationes pro deo receperunt, non creatorem, quem ignorant. Quale est autem ut non eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus vasis nostris cuius et vasa sunt? Nam si gloria dei est in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt, ergo et gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis dei sapiunt, et virtus ipsa; quia propterea in vasa fictilia commissae sunt, ut eminentia eius probaretur. Ceterum iam non erit alterius dei gloria ideoque nec virtus, sed magis dedecus et infirmitas, cuius eminen-

31. erit esse huius Cab. Vaticanus uterque. Probat Fr. Junius. erit huius (B)ed. est, scilicet huius Latinus. 32. Quis sic dicit? edd. Semleri et Leopoldi, mendose. 33. de om. BCab. 34. Praeterea BC. 35. haeretice BC. 36. testamento B. 37. deo ed. domino reliqui.

e. hactenus tractasse — — possum — praeterisse] De hoc usu praeteritum Tertulliano admodum familiari cf. adnot. ad lib. IV, cap. 14. Hactenus possum pro non amplius. V. adnot. ad De Eubert. Castit. cap. 1. De adiectivo constructum cum genitivo structo v. quos ex-

citatur Eckstein ad Vossii Arist. tom. III, p. 1068. Adversario autem prodesset amplior loci illius in ambiguitate distinctionis positi tractatio, quia veluti per penuriam certorum ad incerta refugere voluisse auctor videri possit.

II Cor. 1^v, 7—10. tiam fictilia et quidem aliena ceperunt. Quodsi haec sunt fictilia
 vasa, in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificatio-
 nem circumferimus ³⁸dei^f, satis ingratus deus et iniustus, si non
 et hanc substantiam ³⁹resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta
 tolerantur, in qua et mors Christi circumfertur, in qua et eminentia
 Ib. v. 10. virtutis consecratur. Sed enim proponit, Ut et vita Christi mani-
 festetur in corpore nostro, scilicet sicut et mors eius circumfertur
 in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? qua nunc vivimus in
 Ib. v. 16—18. illo? Et quomodo in sequentibus non ad visibilia nec ad tempo-
 ralia, sed ad invisibilia et ad aeterna, id est non ⁴⁰ad praesentia,
 sed ad futura exhortatur? Quodsi de futura vita dicit Christi, in
 corpore eam dicens apparituram, manifeste carnis resurrectionem
 praedicavit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens,
 et non quasi aeterno interitu post mortem, verum laboribus et
 Ibid. incommodis, de quibus praemisit adiciens, Et non deficiemus.
 Nam et interiorem hominem nostrum renovari de die in diem di-
 cens hic utrumque demonstrat, et corporis corruptionem ex vexa-
 tione temptationum et animi renovationem ex contemplatione pro-
 missionum.

Cap. XII. Terreni domicilii nostri non sic ait habere nos domum aeter-
 II Cor. V, 1. nam^a, non manu factam, in ¹caelo, quia quae manu facta sit crea-
 toris. intreat in totum^b dissoluta post mortem. Haec enim ad
 mortis metum et ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam
 retractans etiam ²per sequentia manifestius, cum subicit inge-
 mēre nos de isto tabernaculo corporis terreni quod de caelo est
³superindui cupientes; siquidem et despoliati non ⁴inveniemur nudi,
 id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus:
 II Cor. V, 2—4. Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus, quod
 gravemur nolentes exui, sed superindui. Hic enim expressit quod
 I Cor. XV, 42. 51. 53. in prima epistula ⁵strinxit: Et mortui resurgent incorrupti, qui
 iam obierunt, et nos mutabimur, qui in carne ⁶fuerimus ⁷depre-
 hensi^d a deo. ^{7b}Et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet

38. domini cd. 39. resuscitaturus est abcd. Gorziensis. resuscitaturus C. resur-
 rector B. 40. ad om. BC.

Cap. XII. Ad initium huius capituli in d. in marg. legitur Ex Ep. II. ad Cor.
 1. coelis cd. 2. persequentia a. 3. superinduere BCab. 4. inveniamur c. 5.
 struxit B. 6. fuerunt B. 7. reprehensi BC. 7b. hii et illi BC.

f. dei] Lego „circumferimus dei.“
 Nam improba lectio Marcionis est quam
 adfert auctor. (Fr. Iunius.)

Cap. XII. a. Terreni domicilii nostri
 — domum aeternam] Hoc est domum
 aeternam pro hoc terreno domicilio no-
 stro obventuram.

b. in totum] Cf. adnott. ad De Corona
 cap. 11.

c. strinxit] Pro *perstrinxit*, hoc est
 obiter indicavit, vel leviter adigit, uti
 interpretatus est Rhenanus.

d. deprehensi] Libri veteres habent
reprehensi. Saepius in codicibus scriptis

corpore, et ⁸quidem integro, ut ex hoc sint incorrupti, et hi propter temporis ultimum iam momentum et propter merita vexationum antichristi compendium mortis, ⁹sed mutati, ¹⁰consequentur ¹¹superinduti magis quod de caelo est quam ¹²exuti corpus. Ita si hi super corpus induent caeleste illud, utique et mortui recipient corpus, super quod et ipsi induant incorruptelam de caelo; quia et de illis ait, Necessae est corruptivum istud induere incorruptelam ICor. xv. et mortale istud immortalitatem. Illi induunt, cum receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus, et ideo ¹³non temere dixit nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes II Cor. v. mortem experiri, sed vita praeveniri, uti devoretur mortale hoc a vita¹⁴, dum eripitur morti per superindumentum demutationis. ¹⁵Ideo quia ostendit hoc melius esse, ne contristemur mortis, si forte, praeventu, et arrabonem nos spiritus dicit a deo habere, quasi ¹⁶pigneros in eandem spem superindumenti, et abesse a domino, quamdiu in carne sumus, ¹⁷ac propterea debere boni ducere abesse potius a corpore et esse cum domino, ut et mortem ¹⁸libenter excipiamus. Atque adeo omnes ait nos oportere manifestari ante ib. v. 6- tribunal Christi, ut recipiat unusquisque quae per corpus admisit sive bonum sive malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando et disjunctionem boni ac mali operis utriusque sententiae iudicem ostendit, et ¹⁹corporum omnium representationem confirmavit. Non enim poterit quod corpore admissum est non corpore ²⁰iudicari. Iniquus enim deus, si non per id punitur quis aut iuatur per quod operatus est. Si qua ergo conditio nova in Christo, ib. v. 17. Ies. XLIII, 19 vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia, impleta est Esaiiae propheta. Si etiam iubet ut mundemus nos ab inquinamento carnis et sanguinis, non substantiam capere regnum dei, si et virginem sanctam destinat ecclesiam adsignare Christo, utique ut sponsam sponso, non potest imago coniungi inimico veritatis rei ipsius. Si et pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui, II Cor. XI, VII, 1. per hypocrisin scilicet, conversationis, non praedicationis adulteratae reos taxat. Adeo de disciplina, non de divinitate dissidebatur. Si transfiguratur satanas in angelum lucis, non potest hoc dirigi in ib. v. 14.

8. quidem *abcd.* qui de *BC.* 9. et mutati *BC.* demutati *Latinius.* 10. consequantur *Latinius.* 11. superindui *C.* 12. exui *BC.* 13. non *om. BC.* 14. Ideoque ostendit *Petr. Ciacconius.* 15. pigneros *B.* 16. et *B.* 17. libenter *om. C.* 18. temporalium omnium *BC.* 19. vindicari *Latinius.* *Probat Fr. Junius.*

commutata reperiuntur reprehendere et De Magia cap. 44. p. 555. ed. Hild. deprehendere. Cf. adn. crit. ad Apolog. e. uti devoretur mortale hoc a vita] tapp. 12 et 19. Ad Nat. II, 4. Apul. De hoc cf. infra De Resurr. Carnis cap. 42.

creatorem. Deus enim, non angelus creator; in deum lucis, non in angelum transfigurare se dictus esset, si non eum satanae significaret quem et nos et Marcion angelum novimus. De paradiso suus stilus est^f ad omnem quam patitur^e quaestionem. Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere paradysum deus nullius terrena dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario^h

II Reg. II, 11.

II Cor. XII, 7. 8.

I Sam. II, 7 sq.

Ps. CXLVII, 6.

Luc. I, 52.

Job. I, 12.

II Cor. XII, 9.

Gal. I, 6 sqq.

II Cor. XIII, 1.

Ib. v. 2.

Ib. v. 10.

usus est, sicut et mundo. Et tamen hominem tollere ad caelum creatoris exemplum est in Helia. Magis vero mirabor dominum optimum, percutiendi et saevienti alienum, nec proprium saltem, sed creatoris angelum satanae colaphizando apostolo suo applicuisse, et t^{er} ab eo obsecratum non concessisse. Emendat igitur et deus Marcionis secundum creatorem elatos aemulantem, ut deponentem scilicet de solo dynastas. Aut numquid ipse est qui et in corpus Iob dedit satanae potestatem, ut virtus in infirmitate comprobaretur? Quid et formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, in tribus testibus praefiniens statutum omne verbum? Quid et non parsurum se peccatoribus comminatur, lenissimi dei praedicator? Immo et ipsam durius agendi in praesentia potestatem a domino datam sibi affirmat. Nega nunc, haeretice, timeri deum tuum, cuius apostolus timebatur!

Cap. XIII.

¹DE EPISTULA AD ROMANOS. ²Quando opusculum profligatur^e, breviter iam retractanda sunt quae rursus occurrunt, quaedam vero ³transmittenda, quae saepius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, ⁴qui totiens probaverim concessionem^b eius nullum argumentum praestare diversi dei in Christo praedicatam scilicet et repromissam in Christum apud creatorem, ⁴b quatenus et ⁵ipsa epistula legem plurimum videtur excludere. Sed et iudicem deum ab apostolo circumferri^c saepe iam ostendimus et in iudice ultorem

20. eum non satanam B.

Cap. XIII, 1. DE OM. B. EX EP. AD ROM. legitur in marg. d. 2. Quanto B. 3. exterminanda B. extra mittenda C. 4. qui toties probaverim concessionem C. qui toties probaverim cessionem c. quoties probaveram concessionem ab. quoties probat vera cessione B. quoties probat vera concessionem C. 4 b. quatenus C. 5. ipse apostolus cd. quantumvis B., uti solet. quamvis Latinus. 5. ipse apostolus cd.

[De paradiso suus stilus est] De paradiso peculiaris liber est scriptus. Hunc spem librum De Paradiso, qui hodie in deperditis est, Tertullianus commemorat De Anima cap. 55. extr. g. patitur] Hoc est caput, incurrit. V. aduelt. ad Apolog. cap. 21.

h. paradiso creatoris precario] Sic supra lib. IV, cap. 22 „aut proinde et nubilo creatoris precario usus est.“

Cap. XIII. a. Quando opusculum profligatur] Princeps editio „Quando opuscu-

lum profligatur,“ id est quo magis profligatur est ut hic liber absolvatur atque ad finem perducatur. (Fr. Iunius.) Quaeque sensu causali sollemne est ponere in auctori. Exemple desideranti fero quaeque que pagina suppedabit.

b. concessionem] Hoc est exclusivum. Lex enim concessit evangelio.

c. deum — circumferri] Sic supra lib. IV, cap. 12 „si non dominum saepe circumferret Christus.“ Ibid. cap. 1 „sine dubio aut non alium deum esse

et creatorem in ultore. Itaque et hic, cum dicit, Non enim me
 padet evangelii, virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iu-^{Rom.}
 daeo et Graeco, quia iustitia dei in eo revelatur ex fide in fidem,^{1, 16-17.}
 sine dubio et evangelium et salutem iusto deo deputat, non bono,
 ut ita dixerim secundum haeretici distinctionem, transferenti ex
 fide legis in fidem evangelii, suae utique legis et sui evangelii.
 Quoniam et iram dicit revelari de caelo super impietatem et Rom. I, 18.
 iniustitiam hominum, qui veritatem in iniustitia detineant. Cuius
 dei ira? Utique creatoris. Ergo et veritas eius erit cuius et ira,
 quae revelari habet in ultionem veritatis. Etiam adiciens, Scimus Rom. II, 2.
 potest iudicium dei secundum veritatem esse, et iram ipsam pro-
 bavit, ex qua venit iudicium pro veritate, et veritatem rursus eius-
 dem dei confirmavit cuius iram probavit probando iudicium. Aliud
 est si veritatem dei alterius in iniustitia detentam creator iratus
 discitur. Quantas autem foveas in ista vel maxime epistula Mar-
 cion fecerit, auferendo quae voluit, de nostri instrumenti integri-
 tate parebit. Mihi sufficit, quae proinde eradenda non vidit, quasi
 negligentias et caecitates eius accipere. Si enim iudicabit deus
 occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum
 qui sine lege, quia et hi legem ignorant et natura faciunt quae
 sunt legis, utique is deus iudicabit cuius sunt et lex et ipsa natura,
 quae legis est instar ignorantibus legem. Iudicabit autem quomodo?^{Rom.}
 Secundum evangelium, inquit, per Christum. Ergo et evangelium^{II, 12-16.}
 et Christus illius sunt cuius et lex et natura, quae per evangelium
 et Christum vindicabuntur, adeo illo iudicio dei quod et supra,
 secundum veritatem. Ergo qua defendenda reveletur de caelo ira,^{Rom. I, 18.}
 non nisi a deo irae, ita et hic sensus pristino cohaerens, in quo
 iudicium creatoris edicitur, non potest in alium deum referri, qui
 nec iudicat nec irascitur, sed in illum cuius dum haec sunt, iudi-
 cium dico et iram, etiam illa ipsius sint necesse est per quem
 haec habent transigi, evangelium et Christus. Et ideo vehitur in^{Rom. II, 21.}
 transgressores legis, docentes non furari et furantes, ut homo dei
 legis, non ut creatorem ipsum his modis tangens, qui et furari^{Exod.}
^{XII, 34 sq.}

4. quomodo et B. 7. dei dicit c. 8. loci iniustitiam BC. 9. in iustitia BC.
 10. detinet ed. 11. iram ipsam cd. Vaticanorum alter. iram ipsa Cab. ira
 ipm B. 12. fecit B. 13. aut auferendo B. aut referendo C. 14. iudicavit
 Vaticanus uterque. 15. ignorantes natura Petr. Ciacconius. Probat Fr. Junius. 15 b.
 vindicabuntur a deo Latinius. Probat Fr. Junius. 16. reveletur bc. 17. dum
 om. h. 18. iram cd. Vaticani. ira reliqui. 19. quae edd. Semleri et Leopoldi, ex
 constructura Latini.

comprehendit cell., et lib. V, cap. 1 „nul-
 lum alium deum ab apostolo circumla-
 tum“, et cap. 16 „dominum et hic re-

tributorem utriusque meriti dicimus cir-
 cumferri ab apostolo.“

vetans fraudem mandaverit in Aegyptios auri et argenti^d, quer modum et cetera in illum retorquent. Scilicet apostolus verec convicium deo palam facere, a quo non verebatur ²⁰diverti Adeo autem Iudaeos ²¹ingesserat, ut ingesserit propheticam in pationem: Propter vos nomen dei blasphematur. Quam ergo ²²versum, ut ipse blasphemaret eum cuius blasphemandi causa n ²³exprobrat! Praefert et ²⁴circumcisionem cordis praeputationi; ²⁵deum legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu, ²⁶littera. Quodsi haec est circumcisio Hieremiae: Et circumcide ²⁷praeputia cordis, sicut et Moyses: Circumcidemini duricordiam stram, eius erit spiritus circumcidens cor cuius et littera me carnem eius, et Iudaeus qui in occulto cuius et Iudaeus in ap quia nec Iudaeum nominare vellet apostolus non Iudaeorum servum. Tunc lex, nunc iustitia dei per fidem Christi. Quae ista distinctio? Servivit ²⁸deus tuus dispositioni creatoris, dan tempus et legi eius: an eius tunc cuius et nunc? Eius lex c et fides Christi; distinctio ²⁹dispositionum est, non deorum. M iustificatos ex fide Christi, non ex lege, pacem ad deum hal Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes, an cuius legi et nat rebellavimus? Nam si in eum competit pax cum quo fuit bel ei et iustificabimur, et eius erit Christus, ex cuius fide iustificabir ad cuius pacem competit redigi hostes eius aliquando. Lex aut inquit, subintroivit, ut abundaret delictum. Quare? ut superal daret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, si non cuius et lex? si creator ideo ³⁰legem intercalavit, ut negotium procuraret gr dei alterius et quidem aemuli, ne dixerim ignoti, ut, quemad ³¹dum apud ipsum regnaverat peccatum in mortem, ita et g regnaret in iustitia in vitam per Iesum Christum, adversarium ipi Propter hoc omnia concluderat lex creatoris sub delictum, et te mundum deduxerat in reatum, et omne os obstruxerat, ne ³²gloriaretur per illam, ut gratia servaretur in gloriam Christi, creatoris, sed Marcionis. Possum et hic de substantia Christi p ³³struere ex prospectu quaestionis subsecuturæ. Mortuos enim ³⁴inquit, legi. Ergo corpus Christi et potest corpus contendii, ³⁵statim caro. Sed et quaecunque substantia sit, cum eius nom corpus quem subicit ex mortuis resurrexisse, non potest aliud

20. devertisse c. 21. ingesserat BC. Vaticanus uterque. 22. circumcisioni e praeputationem c. 23. deum enim legis c. 24. deus tuus abcd. Gorn deus BC. 25. dispositio nunc est BCab. 26. legem om. BC. Probat Fr. In 27. qui BCed. Vaticanus uterque. quis ab.

d. fraudem mandaverit in Aegyptios auri et argenti] Cf. supra lib. IV, cap. 1

legi quam carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce
 t testimonium perhibet legi, et causa delicti eam excusat.
 go dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubescè, Marcion. Rom. VII, 7.
 28 Abominatur apostolus criminationem legis. Sed ego de- Ibid.
 non scio nisi per legem. O summum ex hoc praeconium
 er quam 29 liquit delictum 30 latere! Non ergo lex seduxit,
 catum per praecepti occasionem. Quid deo imputas legis Ib. v. 10. 11.
 gi eius apostolus imputare non audet? Atquin et accumulatur:
 cta, et praeceptum eius iustum et bonum. Si taliter vene- Ib. v. 12.
 gem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discer-
 s deos, iustum alium, bonum alium, cum is utrumque de-
 edi cuius praeceptum et bonum et iustum est? Si autem
 talem confirmat legem, utique et 31 propheticam, utique et Ib. v. 14:
 m. Debeo enim et hinc constituere Christum in lege figurate
 atum, quo nec a Iudaeis omnibus potuerit agnosci.

nunc si pater misit in similitudinem carnis peccati, non ideo Cap. XIV.
 ma dicitur caro quae in illo videbatur. Peccatum enim carni Rom. VIII, 3.
 2 descriptis, et illam fecit legem peccati habitantem in membris Rom. VII, 25.
 3 adversantem legi sensus. Ob hoc igitur missum filium in
 4 dinem carnis peccati, ut peccati carnem simili substantia
 ret, id est 1 carnea, quae peccatrici carni similis esset, cum
 2 ipsa non esset. Nam et haec erit dei virtus in substantia
 3 efficere salutem. Non enim magnum, si spiritus dei carnem
 4 crearet, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed
 5 peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad
 6 diae mendacium. Nam nec addidisset Peccati, si substantiae
 7 dinem vellet intellegi, ut negaret veritatem; tantum enim
 8 posuisset, non et Peccati. Cum vero 2 tunc sic struxit, Car-
 3 cati, et substantiam confirmavit, id est carnem, et similitu-
 4 ad vitium substantiae retulit, id est ad peccatum. Puta nunc
 5 finem substantiae dictam, non ideo negabitur substantiae
 Cur ergo similis vera? Quia vera quidem, 3 sed non ex
 4 de statu 4 simili, sed vera de censu non 5 vero dissimili.

minati postulo criminationem B. abominari. postulo criminationem C.
 BCa. 30. latens Petr. Ciacconius. 31. prophetiam B.
 XIV. 1. carnea cd. Vaticanus uterque. carni BC. carne ab. 2. utrum-
 truxerit Latinus. utrumque sic Fr. Junius. 3. sed om. B. 4. similis,
 Latinus. Probat Fr. Junius. 5. vero dissimili ego. vera de simili Latinus,
 minus. vero dissimilis BCabcd.

IV. a. dissimili.] Recte Latinus non ex semine de statu similis, et vera
 utroque cur caro Christi vera de censu, non vera de simili. 4. Sensus
 omni nostrae, responsionem hoc est carnis Christi veram quidem esse
 formavit „quia vera quidem, sed identitate (ut vocant) substantiae, non

Ceterum similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non dicitur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similis autem dicitur, cum est quod videtur. Est enim, dum alterius est. Phantasma autem, quia hoc tantum est, non est similis.

Rom. VIII, 9. Et hic autem ipse edisserens quomodo nolit esse nos in carne cum simus in carne, ut scilicet non simus in operibus car-

I Cor. XV, 50. ostendit hac ratione scripsisse, Caro et sanguis regnum dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius quae quia possunt non admitti a nobis in carne adhuc positae ad reatum substantiae, sed ad conversationis pertinebunt. Item

Rom. VIII, 10. corpus quidem mortuum propter delictum, adeo non animae, corporis mors est, spiritus autem vita propter iustitiam cui obvenit propter delictum, id est corpori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, et ita erit resurrectio mortuorum, et

Ib. v. 11. est corporum. Nam subiungit: Qui suscitavit Christum a morte vivificabit et mortalia corpora vestra. Adeo et carnis resurrectionem confirmavit, absque qua nec corpus aliud dici capit nec tale aliud intellegi, et Christi substantiam corporalem probat siquidem proinde vivificabuntur et mortalia corpora nostra, quae admodum et ille resuscitatus est, non alias proinde, nisi qui corpore. Satis et hic amplissimum abruptum intercisae scripturae sed apprehendo testimonium perhibentem apostolum Israeliti, et

Rom. X, 2-4. zelum dei habeant, sui utique, non tamen per scientiam. Quia enim, inquit, ignorantes, et suam iustitiam sistere quaerentes, subiecerunt se iustitiae dei; finis etenim legis Christus in iustitiam omni credenti. Hic erit argumentatio haeretici, quasi deum super rem ignoraverint Iudaei, qui adversus eum iustitiam suam, id

6. quia hoc tantum est *Bcd. Vaticanus uterque.* quia hoc tantum est *Cab.* ostentum est *Latinus.* 7. similitudo est *B.* 8. in *Bcd. Vaticanus uterque Cab.* 9. se scripsisse *ed. Leopoldi.* 10. quae quia *abcd.* quia (*B?*) *edd. Sig et Leopoldi.* quae *C.* 11. et *BC.* 12. iustitiam, ei utique obvenit vita pro iustitiam cui *d., Fulv. Ursinus.* 13. restituitur quid nisi *d., Fulv. Ursinus.* Nam et subiungit *d.* 15. vivificavit *BC. Vaticanus uterque.* 16. quae *Fr. in* 17. etenim *BC. Vaticanus uterque.* enim reliquit. 18. iustitiam *cd.*

autem ortus et qualitatatum ipsius: ortus, quia non ex semine peraeque ut nos, qualitatatum, quia non est similis earum conditio in ipso ac nobis. (*Fr. Iunius.*) Reflexi *dissimili* de *dissimilis*, ut respondeat alteri ablativo *simili*, qui in priori membro praecessit. Sententia est aperta.

b. cui mors obvenit] Ei obvenit cui mors obvenit cett. Rigaltius recepta Fulvii Ursini supplementatione distinxit „pro-

pter delictum (adeo non animae, corporis mors est), spiritus autem propter iustitiam, ei utique obvenit propter iustitiam, cui“ cett.

c. restituitur] Intellege corpus. opus igitur erat cum Fulvio Ursino et que Rigaltio rescribere „restituitur (nisi qui.“

d. dici capit] Cf. adnott. ad Deum in Persecut. cap. 1. et ad Apol. cap.

legibus; constituerint, non recipientes Christum, finem legis.
 Ergo ergo solo eorum erga deum propriam testimonium perhibet,
 inquit et inscitiam erga eundem deum eis exprobrat? quod zelo
 dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet
 eius dispositiones in Christo ignorant consummationem
 staturo, atque ita suam iustitiam tuentur adverses illum. At-
 que ipse creator et ignorantiam erga se eorum contestatur:
 hic non agnovit et populus meus me non intellexit; et
 iustitiam suam magis sistent, docentes doctrinas precepta
 nec non et congregati essent adversus dominum et ad-
 Christum ipsius, ex inscitia scilicet. Nihil igitur potest in
 deum exponi quod competit in creatorem, quia et alias im-
 apostolus Iudaeos de ignorantia suggillasset erga deum igno-
 Quid enim deliquerant, si iustitiam dei sui adversus eum
 quem ignorabant? Atquin exclamat: O profundum divitiarum
 et sapientiae dei, et investigabiles viae eius! Unde illis
 Ex recordatione scilicet scripturarum, quas retro revel-
 ex contemplatione sacramentorum, quae supra diserverat in
 Christi ex lege venientem. Haec si Marcion de industria
 quid apostolus eius exclamat, nullas intuens divitias dei,
 pauperis et egeni quam qui nihil condidit, nihil praedicavit,
 denique habuit, ut qui in aliena descendit? Sed enim et opes
 divitiae creatoris olim absconditae, nunc reseratae. Sic enim re-
 dicitur: Et dabo illis thesauros occultos, invisibiles aperiam eis.
 Ergo exclamatum est: O profundum divitiarum et sapientiae
 cuius iam thesauri patebant. Id Esaiae, et sequentia de
 prophetae instrumento: Quis enim cognovit sensum domini,
 quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, et retribuetur
 Qui tanta de scripturis ademisti, quid ista servasti, quasi non
 creatoris? Plane novi dei praecepta videamus. Odio, inquit,
 abis malum, et bono adhaerentes. Aliud est enim apud crea-
 torum, Auferte malum de vobis, et declina a malo et fac bonum?
 fraternitatis invicem affectuosi; non enim id ipsum est, Dili-
 proximum tanquam te. Spe gaudentes, utique dei. Bonum est
 sperare in dominum, quam sperare in magistratus. Pres-
 sustinentes. Exaudiet enim te dominus in die pressurae.

a malo bcd. 20. inscitiam C. Vaticanus atque. iustitiam B. inscientiam
 et Corsiensi. 21. exprobras b. 22. staturo d. scauro B. statuturo re-
 23. meus om. BCa. 24. inscientia ed. 25. ininvestigabiles ed. 26.
 ita Fr. Iulianus. enim Latinus. irae BCabc. 27. non erasit d., Fulo. Ur-
 28. opes abcd. apostolus BC. 29. de Esaiae, ut sequentia Latinus et
 im. 30. eius om. BC. 31. domino BC.

Rom. XII, 14. Habes ²² psalmum. Benedicite, et nolite maledicere. Quis hoc
 Rom. XII, 16. cedit quam qui omnia benedictionibus condidit? Non altum sapi
 Ies. V, 21. tes, sed humilibus ³³ assentantes, ne sitis apud vos sapientes.
 Rom. XII, 17. enim audiunt per Esaiam. Malum pro malo nemini retribuere
 Lev. XIX, 18. Et malitiae fratris ³⁴ tui ne memineris. Nec vosmet ipsos ulcisc
 Rom. XII, 19. tes. Mihi enim vindictam et ego vindicabo, dicit dominus. Pa
 Deut. XXXII, 35. tes. Mihi enim vindictam et ego vindicabo, dicit dominus. Pa
 Rom. XII, 18. cum ³⁵ omnibus hominibus habetote. Ergo et legalis talio non
 tributionem ³⁶ iniuriae permittebat, sed inceptionem metu retu
 tionis comprimebat. Merito itaque totam creatoris disciplinam
 Rom. XIII, 9. cipali praecepto eius conclusit, Diliges proximum tanquam te.
 legis supplementum si ex ipsa lege est, quis sit deus legis
 ignoro. Metuo ne deus Marcionis. Si vero evangelium Chris
 praeecepto adimpletur, Christi autem non ³⁷ est creatoris, quo
 Maub. V, 17. contendimus dixerit Christus ³⁸ an non, Ego ³⁹ non veni legem
 solvere, sed ⁴⁰ implere? Frustra de ⁴¹ ista sententia neganda ⁴² E
 tus ⁴³ laboravit. Si evangelium legem non adimplevit, ecce lex e
 Rom. XIV, 10. gelium adimplevit. Bene autem quod et in ⁴⁴ clausula tribunal Ch
 comminatur, utique iudicis et ultoris, utique creatoris, illum e
 constituens promerendum quem intentat timendum, etiamsi ali
 praedicaret.

Cap. XV.

¹ DE EPISTULA AD THESSALONICENSES PRIMA. Brevi
 bus quoque epistulis non ² pigebit intendere. Est sapor et in pau
 Occiderant Iudaei prophetas suos. Possum dicere, Quid ad a
 I Thess. II, 15. stolum dei alterius, et quidem optimi, qui nec suorum deli
 damnare dicatur, quique et ipse prophetas eosdem destruendo q
 dammodo perimat? ³ Quid enim mali admisit apud illum Israël;
 occidit quos et ille reprobavit, si prior inimicam in eos sententia
 statuit? Deliquit autem apud deum ipsorum. Is ⁴ exprobravit in
 quitatem ad ⁵ quem pertinet laesus; certe quivis alius quam ad
 I Thess. II, 15. sarius ⁶ laesi. Sed nec onerasset illos imputando etiam domi
 necem, qui et dominum interfecerunt, dicendo, et prophetas su

32. psalmo B. 33. adsectantes d. 34. tui ne memineris B. tui ne memi
 tis Cabc. vestri ne memineritis d. 35. omnibus hominibus cd. Vaticanus utiq
 omnibus B. hominibus reliqui. 36. iniuriae permittebat, sed abcd., ex Cor
 iniuriae, sed BC. Latinus et Fr. Iunius. 37. et Latinus. 38. aut C. 39. i
 om. BCa. 40. adimplere B. 41. illa B. 42. Ponticus cd., ex coniect. Eham
 43. clausulam B.

Cap. XV. 1. ex ep. ad thess. i. d., in marg. 2. pigebat B. 3. Quid a
 mali cd. Vaticanorum alter. Quid mali reliqui. 4. exprobrabit Fr. Iunius. et
 bavit BC. 5. quam C. 6. laessissent: nec BC.

e. quo] Quo, id est quorsum, in quem
 finem, ut lib. De Resurr. Carnis cap. 60.,
 et passim. (Fr. Iunius.)
 f. Pontus] Lego ex princ. editione et

MSS. Pontus, ἐμπατιστῆρον, pro
 quod est Marcion Ponticus et em
 etiam Pontici cum eo. (Fr. Iunius.)

Ecce Sues adiectio sit haeretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei praedcatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas construxerunt? Status autem exaggerationis, quod et dominum et famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, aequavit impietates, non exaggeravit. Arguenda autem non fuit; ergo exaggerari non potuit, nisi in eundem dominum commissa ex utroque titulo. Ergo eiusdem dei Christus et prophetae. Quam autem sanctitatem nostram voluntatem qui dicit, ex contrariis quae prohibet agnosceres. Abstinerere enim, ^{I Thess. IV, 3. 4.} a stupro, non a matrimonio: scire unumquemque suum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine, qua gentes. ^{Ibidem} autem nec apud gentes matrimonio adscribitur, sed extraneis et non naturalibus et ⁹portentuosus. ¹⁰Lex naturae luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria, quae non matrimonium excludat, sed libidinem, quae vas nostrum in honore matrimonii tractet. Hunc autem locum salva alterius, id est plebis, sanctitatis praelatione tractaverim, continentiam et virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis. destructores enim ^{I Thess. IV, 17.} nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui reprobant in ¹¹adventum Christi cum eis qui mortui in Christo primogeniti quod in nubibus auferentur in ¹²aërem obviam domino. ^{Gal. IV, 26.} ^{Ios. LX, 8.} ¹³Quaero his iam tunc prospectis mirari substantias caelestes ipsam Ierusalem, quae sursum est, et per Esaiam pronuntiare, Quisiam ¹⁴velut nubes volant, tanquam columbae cum pullis ad me? Hunc ¹⁵annum si Christus nobis praeparavit, ille erit Christus de quo ^{Amos IX, 6.} ¹⁶Amos: Qui ascensum suum aedificat in caelos, utique sibi et suis. ^{I Thess. V, 19. 20.} ¹⁷Unde a quo sperabo nunc, nisi a quo haec audivi? Quem spiritus prohibet extingui, et quas prophetias vetat ¹⁸nihil haberi? ¹⁹Quae non creatoris spiritum, nec creatoris prophetias secundum ²⁰actionem. Quae enim ²¹destruit, ipse iam extinxit et ²²nihil fecit,

8. enim om. bcd. 9. portentuosus BCabc. portento-
 10. Lex naturae luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria
 11. Sanctitas luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria d., Fulv.
 12. Lex uxoria est turpitudini quoque et immunditiae contraria Latinus.
 13. Fr. Iunius. Luxuria est turpitudini quoque et immunditiae non contraria
 14. Vaticanorum unus. Luxuria est turpitudini quoque et immunditiae contraria
 15. et Corsiensis. 11. adventum cd. Vaticanorum unus. adventu reliqui. 12.
 13. cd. Vaticanorum unus. aëre reliqui. 13. Amos Fr. Iunius. Cf. Ado. Marc.
 14. Osee libri omnes. 14. nibili d., Latinus, et Fulv. Ursinus. 15. destruit
 16. destruxit bcd. 16. nibili fecit (B)d., Latinus et Fulv. Ursinus.

XV. a. Lex naturae luxuriae est,
 17. nibili quoque et immunditiae con-
 18. Haec mea est horum verborum

emendatio. Verba *lex naturae* latebant
 videlicet in vocabulo *luxuriae*.

b. Amos] Ita reponendum erat pro
 Osee. Cf. supra lib. III, cap. ult.

nec potest prohibere quae ¹⁷nihil fecit^e. Ergo incumbit Marcio exhibere hodie apud ecclesiam suam exinde spiritum dei sui qui non sit extinguendus, et prophetias quae non sint nihil habenda. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcumque illud ad forma spiritualis et propheticæ gratiæ atque virtutis ¹⁸provocaturus, ut futura prænuuntiet et occulta cordis revelet et sacramenta edisserat. Cum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus et spiritum et prophetias creatoris secundum ipsam prædicantes. Atque i constabit ¹⁹apostolus de quibus dixerit, de eis scilicet quae futura erant in ecclesia eius dei qui dum est, spiritus quoque ²⁰eius operatur, et promissio celebratur. Age nunc, qui salutem carnis adnuitis, et si quando corpus in huiusmodi prænominatur^d, alia nescio quid interpretamini illud quam substantiam carnis, quomodo ²¹apostolus omnes in novis substantiis certis nominibus distinxit ²²omnes in uno voto constituit salutis, optans ut spiritus noster corpus et anima sine querela in adventu domini et ²³salutificatio nostri Christi conserventur^e? Nam et animam posuit et corpus tam duas res quam diversas. Licet enim et ²⁴animæ corpus et aliquid suæ qualitatis^f, sicut et spiritus, cum tamen et corpus et anima distincte nominantur, habet anima suum vocabulum proprium non egens communi vocabulo corporis; id relinquitur carni, quæ non nominata proprio, communi utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video post spiritum et animam cui vocabulum corporis accommodetur præter carnem, hanc tetiens et corporis nomine intellegens quotiens non nominatur; multo magis ²⁵hic, cum quæ dicitur corpus suo nomine appellatur.

I Thessa.
V, 23.

Cap. XVI.

II Thessa.
I, 6-8.

¹DE EPISTULA AD TRESSALONICENSES SECUNDA. Cap. XVI. mur quaedam identidem iterare, ut ²cohaerentia eis confirmetur Dominum et hic retributorem utriusque meriti dicimus circum-

17. nihili fecit d., Latinius, et Fulv. Ursinus. 18. provocaturos BC. 19. apostolus Fr. Junius: apostolum BCabcd. 20. eis c., vitiose. 21. Christus omnes 22. ut B. 23. salutificari BC. 24. animæ abcd., ex emendat. Rhenani. 25. et BC. 25. hic. cumque C. huiuscumque B.

Cap. XVI. 1. EX EP. II. AD TRESS. legitur in marg. d. 2. coherente et

c. nihil haberi? utique — nihil fecit — nihil fecit.] Transit ad cap. 5. Epist. I ad Thessal., ubi v. 20. proprie transtulit nihil haberi, quod in Graeco est „μὴ ἔξουθεύεσθε.“ (Pamel.)

d. in huiusmodi prænominatur] De illo huiusmodi substantivi adiuncta positi adeoque cum præpositione stricto cf. adnot. ad De Bapt. cap. 12. Prænominare vero auctori h. l. esse puto pro eo

quod infra dicit „distincte nominibus Prænominibus enim utimur cum res personas distinctius denotare volumus.“ e. domini et salutificatoris nostri [sic] conserventur?] De hoc loco cf. De Resurr. Carnis cap. 47.

f. Licet enim et animæ corpus aliquid suæ qualitatis] De hoc Terulliani paradoxo, animas esse corpus. cf. in primis De Anima cap. 5 sqq.

ab apostolo⁷, aut creatorem aut, quod nolit Marcion, parem creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi⁸ afflictationem, et nobis, 'qui afflictemur, requietem, in⁹ revelatione domini Iesu venientis a caelo cum angelis virtutis suae et in flamma ignis. Sed flammam et ignem delendo haereticus extinxit, ne sciret nostratem deum faceret. Lucet tamen vanitas liturae. Cum enim ad ultionem venturum scribat apostolus dominum¹⁰ exigendam¹¹ de eis qui deum ignorent et qui non obaudiant evangelio, quos sit poenam luituros exitialem, aeternam, a facie domini et a gloria valentiae eius, sequitur ut flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum. Ita et in hoc, nolente Marcione, crematoris dei¹² Christus, et in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum ulciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit, Evangelio non obaudientes, sive Christianos peccatores, sive Iudaeos. Porro de ethnicis exigere poenas, qui evangelium forte non norint, non est dei eius qui naturaliter sit ignotus, nec usquam nisi in evangelio sit revelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem¹³ etiam naturalis agnitio debetur, ex operibus intellegendo et exinde in plenioram notitiam requirendo. Illius est ergo¹⁴ etiam ignorantes deum plectere, quem non liceat¹⁵ ignorare. Ipsum quod ait, A facie domini et a gloria valentiae eius, verbis¹⁶ usus Esaiiae, ex ipsa¹⁷ causa eundem sapit dominum consurgentem ut comminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius oportet ante domini adventum, extollens se super omne quod deus dicitur et omnem religionem, consessurus¹⁸ in templo dei et deum se iactaturus? Secundum nos quidem antichristus, ut docent veteres¹⁹ ac novae prophetiae, ut Ioannes apostolus, qui iam antichristos dicit processisse in mundum praecursores antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, et solventes Iesum, scilicet in deo creatore: secundum vero Marcionem nescio²⁰ ne sit²¹ Christus creatoris. Nondum²² venit apud illum. Quisquis est autem ex nobis, quaero cur veniat in omni virtute et signis et ostentis mandacii? Propterea, inquit, quod dilectionem veritatis non susce-

114. v. 3.

10. II, 10.

11. Thes. II, 3. 4.

16. IV, 10q.

18. Thes. II, 10-12.

A. afflictionem B. 4. quia B. 5. revelationem B. Vaticanus uterque. 6. ad exigendam d., mendose. 7. poenam quos ait Latinus. 8. Christus est, et d. 9. et B. 10. et B. 11. ignorari d. 12. usus est Esaiiae B. 13. consecutus Cab. Probat Latinus. consecutus B. 14. ac B. Ca. et reliqui. 15. nisi Christus sit Fulv. 16. enim venit d., Fulv. Ursinus. 17. Quisquis est autem ex d., Latinus et Fulv. Ursinus. cuius quis est (est om. c. cum Vatic. altero) autem reliqui.

p. XVI. a. circumferri ab apostolo] supra ad cap. 13.

. consecutus] Princeps editio „et omnem religionem consecutus“; quam

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLEK. TOM. II.

lectionem Marcionis puto esse, ideoque mutari nolim.“ (Fr. Ianus.)

c. nescio ne sit] De hoc ne dubitative v. quae adnotata sunt ad Apolog. cap. 2.

perint, ut salvi essent, et propter hoc ¹⁸erit eis ¹⁹instinctum⁴ fallaciae, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Igitur si antichristus, ²⁰et secundum creatorem, deus erit creator, qui eum mittit ad impingendos eos in errorem qui non crediderunt veritati ut salvi fierent; eiusdem erit veritas et salus qui ²¹eas summissu erroris ulciscitur^o, id est creatoris, cui et competit zelus ²²ipse errore decipere quos veritate non cepit. Si vero non est antichristus, secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit ut ad ulciscendam veritatem suam Christum ²³creatoris summittat? ²⁴At si et ^f de antichristo consentit, proinde dixerim, Quale est ²⁵ut ²⁶illi satanas, angelus creatoris, sit necessarius, ²⁷et occidatur ab eo, habens fallaciae operatione fungi ²⁸creatori? In summa, si indubitatum est eius esse et angelum et veritatem et salutem cuius et ira et aemulatio et fallaciae immissio adversus contemptores et desultores, etiam adversus ignorantes (ut iam et Marcion de gradu cedat, deum quoque ²⁹suum zeloten concedens), quis dignius irascetur? Puto, qui a primordio rerum ³⁰naturam ³¹operibus, beneficiis, plagis, ³²praedicationibus, testibus ad agnitionem sui praestruxit, nec tamen agnitus est: ³³an qui semel ³⁴unico evangelii instrumento, et ipso incerto, ³⁵nae palam alium deum praedicante, productus est? Ita, cui competit vindicta, ei ³⁶competet materia vindictae, evangelium dico, et veritas et salus. Iubere autem operari eum qui velit manducare eius disciplina est qui bovi trituranti os liberum iussit.

II Thess.
III, 10.
Deut.
XXV, 4.

Cap. XVII.

¹DE BRISTULA AD LAODICEOS. ²Ecclesiae quidem veritas

18. dabit eis *Latinius*. 19. in structum *Rhenanus*. 20. et secundum creatorem deus *BCabc.* est secundum nos et deus, deus *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 21. summissu ego. ex summissu *cd.* ea summissu *Cab.* sine missu *B.* 22. ipsos 23. creatoris *d.*, *Petr. Ciacconius* et *Fulv. Ursinus*. creatori *BCabc.* 24. At si de ego. Sed et de *BCabc.* Sed etsi de *d.*, *Fulv. Ursinus*. 25. ut om. *bc.* 26. illis *BC.* *Probat Fr. Iunius*. 27. ut *B.* 28. creatoris *B.* 29. suum *bcd.*, emendat. *Rhenani*. summum *BCa.* 30. naturae *Fulv. Ursinus*. 31. operibus *bb ci* opibus *C.*, et *a.* in marg. 32. praedicationibus, testibus *a* (in marg.) *d.* praedicationum est testibus *B.* praedicationum testibus reliqui. 33. nec qui *Fulv. Ursinus*. 34. unico *Cabd.*, *Fr. Iunius*. unito *b.* *Vaticanus uterque*, *Fulv. Ursinus* juncto *B.* 35. nae *C.* ne *Ba.* nec reliqui. 36. competit *cd.* *Vaticanus uterque* competit reliqui.

Cap. XVII. 1. EX EP. AD LAOD. SERV EPHEB, legitur in marg. d. 2. Eo quidem *B.*

d. instinctum] Cf., si tanti est, de hoc vocabulo Barth. ad Statii Theb. I, 83, top. II, p. 28.

e. qui eas summissu erroris ulciscitur] Haec mea est emendatio horum verborum, quae firmatur etiam ex iis quae infra leguntur „ut ad ulciscendam

veritatem suam Christum creatoris summittat.“

f. At si et] Particulam *at* revocavi in terminatione praegressi vocabuli, et partem *sed* commutavi in *si*; saepe enim has inter se esse ab librariis fusas neminem fugit qui antiquas brans manibus versaverit.

epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos; sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gessit, quasi et in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes apostolus scripserit dum ad quosdam, certe tamen eum deum praedicans in Christo cui competunt quae praedicantur. Cui ergo competent secundum boni existimationem¹, quam proposuerit in sacramento voluntatis suae, in dispensationem adimpletionis temporum (ut ita dixerim, sicut verbum illud in Graeco ⁴sonat) recapitulare (id est ad initium redigere ⁵vel ab initio recensere) omnia in Christum quae in caelis et quae in terris, nisi cuius omnia erunt ab initio, etiam ipsum initium, a quo ⁶et tempore et temporem ⁷adimpletionis ⁷dispensatio, ob quam omnia ad initium recenserentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est unde, cuius opus nullum? quae tempora sine initio? quae adimpletio sine temporibus? quae dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, ut longa aliqua temporum adimpletionum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quae in caelis? Nec in caelis autem res ab altero actas existimabimus, quaecumque sunt, quam ab eo a quo et in terris ⁸actas omnibus constat. Quod si non capit alterius omnia ista deputari ab initio quam creatoris, quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, et non a suo auctore et in suum Christum? Si creatoris sunt, diversa sint necesse est a diverso deo; si diversa, utique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum a quo denique destruuntur? Nam et sequentia quem renuntiant Christum, cum dicit, Ut simus in laudem gloriae nos, qui praesperavimus in Christum? Qui enim praesperasse poterunt, id est ante sperasse in deum, quam venisset, nisi Iudaei, quibus Christus praenuntiabatur ab initio? Qui ergo praenuntiabatur, ille ⁹et praesperabatur. Atque adeo hoc ad se, id est ad Iudaeos, refert, ut distinctionem faciat, conversus ad nationes: In quo et vos, cum audissetis sermonem veritatis, evangelium, in quo credidistis et signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factae per Iohannem: In novissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, id est et in nationes. Ita ¹⁰et spiritus et evangelium in omni Christo qui praesperabatur, dum praedicabatur. Sed et pater

Eph. I. 9.

Eph. I. 12.

Ib. v. 13.

Ioh. I. 11.

Eph. I. 17.

1. ut pax dixerim BC. 4. sonare BC. 5. vel om. B. 5b. et om. b. 6. adimpletionis ego. adimpletiones Cabcd. impletiones B. 7. et dispensatio Fr. Iunius. 8. actas Fr. Iunius. acta libri omnes. 9. et om. BC. 10b. et om. BC.

Cap. XVII. a. boni existimationem] *Eὐδοξία*, ut ante „boni ducere“ *εὐδοξία*. (Fr. Iunius)

gloriae ille est cuius Christus rex gloriae canitur in psalmo ascen-
 Ps. XXIV, 10. dens: Quis est iste rex gloriae? dominus virtutum ipse est rex
 Eph. I, 17. gloriae. Ab illo spiritus sapientiae optatur apud quem haec quoque
 Ies. XI, 2. spiritalium species enumeratur inter septem spiritus per Esaiam.
 Eph. I, 18. Ille dabit illuminatos cordis oculos qui etiam exteriores oculos luce
 ditavit, cui displicet caecitas populi. Et quis caecus nisi pueri
 Ies. XLII, 19. mei? et excaecati sunt famuli dei. Apud illum sunt et divitiae hae-
 Eph. I, 18. reditatis in sanctis qui eam haereditatem ex vocatione nationum
 Ps. II, 8. repromisit. Postula de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam.
 Eph. I, 18-22. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum a
 mortuis, et collocando eum ad dexteram suam, et subiciendo omnia,
 Ps. CX, 1. qui et dixit, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos
 scabellum pedum tuorum; quia et alibi spiritus ad patrem de filio,
 Ps. VIII, 7. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius deus et alius
 Christus infertur quae recognoscuntur in creatore, quaeramus iam
 Eph. II, 1. 2. creatorem. Plane, puto, invenimus, cum dicit illos delictis mor-
 tuos ¹⁰in quibus ingressi erant, secundum aevum mundi huius, se-
 cundum principem potestatis ¹¹aëris, qui operatur in filiis increduli-
 tatis. Sed mundum non potest et hic pro deo mundi Marcion
 interpretari. Non enim simile est creatum creatori, factum factori,
 mundus deo. Sed nec princeps potestatis aëris dicetur qui est
 princeps potestatis saeculorum. Nunquam enim praeses superiorum
 de inferioribus notatur, licet et inferiora ipsi deputentur. Sed nec
 incredulitatis operator videri potest, quam ipse potius ¹²et a Iudaeis
 et a nationibus patitur. Sufficit igitur si haec non cadunt in crea-
 torem. Si autem et est in quem magis ¹³competant, utique magis
 hoc apostolus ^{13b}sciit. Quis iste? Sine dubio ille qui ipsi creator
 filios incredulitatis obstruit, aëre isto ¹⁴potitus, sicut dicere eum
 Ies. XIV, 14. ¹⁵propheta refert: Ponam in nubibus thronum meum: ero simili-
 altissimo. Hic erit diabolus, quem et alibi (si tamen ita et aposto-
 lum legi volunt) deum aevi huius^b agnoscemus. Ita enim totum
 saeculum mendacio divinitatis implevit. Qui plane si non fuisset
 tunc haec in creatorem spectasse potuissent. Sed et in Iudaeis
 Eph. II, 3. conversatus ¹⁶fuerat apostolus. Non quia interposuit de delictis,
 quibus et nos omnes conversati sumus, ideo delictorum dominum
 et principem aëris huius creatorem praestat intellegi, sed quia

10. non in quibus BC. 11. aeris huius qui cd. 12. et om. (B)b. 13. com-
 tant d., ex emendat. Fulvii Ursini. competat BCabc. 13b. scivit Latinius.
 potius Ca. 15. propheta refert Fr. Iunius. profert et refert Cabcd. profert
 ...erit B. 16. luerat om. cd. Reposuerunt Latinius et Fr. Iunius.

b. deum aevi huius] Cf. supra cap. 11.

Iudaismo unus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum ¹⁷ habens ope-
 ratorem, cum persequeretur ecclesiam et Christum creatoris, pro-
 pter quod ^{17b} et, Iracundiae filii ¹⁸ fuimus, inquit, sed natura. Ne, Eph. II, 1
 quis filios appellavit Iudaeos creator, argumentetur hoc haereticus
 dominum irae creatorem. Cum enim dicit, Fuimus natura filii
 iracundiae, creatoris autem non natura sunt filii Iudaei, sed alle-
 ctione patrum, irae filios ad naturam retulit, non ad creatorem,
 ad summam subiungens, Sicut et ceteri, qui atique filii dei non ^{18a}
 sunt. Apparet communi naturae omnium hominum et delicta et
 concupiscentias carnis et incredulitatem et iracundiam ¹⁹ reputari,
 diabolo tamen captante naturam, quam et ²⁰ ipse iam infecit delicti
 semine illato. Ipsius, inquit, sumus factura, conditi in Christo. ^{19. v. 10.}
 Aliud ²¹ est facere, aliud condere. Sed utrumque uni dedit. Homo
 autem factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui et
 fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit, quantum ad gratiam,
 condidit. Inspice et cohaerentia. Memores, vos aliquando nationes ^{19. v. 11.}
²¹ in carne, qui ²² appellabimini praeputium ab ea quae dicitur circum-
 cisio in carne manu facta, quod essetis illo in tempore sine Chri-
 sto, alienati a conversatione Israëlis et peregrini testamentorum et
 promissionis eorum, spem non habentes, et sine deo in mundo.
 sine quo autem deo fuerunt nationes, et sine quo Christo? Utique
 sine cuius erat conversatio Israëlis et testamenta et promissio. At ^{19d. 13.}
 tunc, inquit, in Christo vos, qui eratis longe, facti estis prope in
 sanguine eius. A quibus erant retro longe? A quibus supra dicit,
 a Christo creatoris, a conversatione Israëlis, a testamentis, a spe
 promissionis, a deo ipso. Si haec ita sunt, ergo his prope fiunt
 tunc nationes in Christo a quibus tunc longe fuerant. Si autem
 conversationi Israëlis, quae est in religione dei creatoris, et testa-
 mentis et promissioni et ipsi deo eorum proximi sumus facti in
 Christo, ridiculum satis, si ²⁴ nos alterius dei Christus de longinquo
 invenit creatori. Meminerat apostolus ita praedicatum de natio-
 num vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longe erant a me, ^{19e. XLVI, 12.}
 appropinquaverunt iustitiae meae. Tam enim iustitia quam et pax
 creatoris in Christo annuntiabatur, ut saepe iam ostendimus. Itaque
 est, inquit, pax nostra, qui fecit duo unum, Iudaicum scilicet ^{Eph. II, 14. 15.}
 et gentilem. Quod prope et quod longe, soluto medio

comp
 3. H
 refert

habentis C. 17b. et nos iracundiae Gorziensis, teste Rhenano, qui in sua
 in eis edi voluit. et nō iracundiae C. 18. sumus B., et Gorziensis, teste
 19. reputare d., cum Fulvio Ursino. 20. ipse iam infecit d. ipse
 Fulv. Ursinus. ipse iam fecit BCab. ipse suam fecit e., ex emendat. Rhenani.
 et enim facere ed. 22. in carne fuisse qui cd. 23. appellamini C. 24.
 ac.

pariete inimicitiae, in carne sua. Sed Marcion abstulit Sua, ut inimicitiae daret carnem, quasi carnali vitio, non Christo aemulae.

²⁵Sic, uti alibi ²⁶dixi, et hic, non ²⁷Marrucine, sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem praeceptorum sententis vacuam fecit, adimplendo certe legem (vacat enim iam, Non adulterabis, cum dicitur, Nec videbis ad concupiscendum, vacat, Non occides, cum dicitur, Nec maledices) adversarium legis de adiutore non ²⁸potest facere. Ut duos conderet in semetipso, qui fecerat idem condens (secundum quod et supra: Eph. II, 10. Ipsius enim factura sumus conditi in Christo), in unum novum hominem, faciens pacem (si ²⁹vere novum, vere et hominem, non phantasma, novum autem et nove natum ex virgine dei spiritu), ut reconciliet ambos deo, et deo quem utrumque genus offenderat, et Ib. v. 15. 16. Iudaicum et gentilem populum in uno corpore, inquit, ³⁰cum interfecisset inimicitiam in eo per crucem. Ita et hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque ³¹annuntiante pacem eis qui prope, et eis qui longe, accessum consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini nec advenae, sed concives sanctorum, sed domestici dei (utique eius a quo supra ostendimus alieni fuisse nos, et longe constitutos), supraaedificati super fundamenta apostolorum. Abstulit haereticus, Et prophetarum, oblitus dominum posuisse in ecclesia, sicut apostolos, ita et prophetas. Timet ³²scilicet ne et super veterum prophetarum fundamenta aedificata nostra constaret in Christo, cum ipse apostolus ubique nos de prophetis extruere non cesset. Unde enim accepit summum lapidem angularem dicere Christum, nisi de psalmi significatione: Ps. CVIII, 22. quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in summo angulo.

Cap. XVIII. ¹De manibus haeretici ²praecedentis non miror si syllabas subtrahit, cum paginas totas plerumque ³subducit. Datam, inq.

Eph. III, 8. 9.

25. Sic, uti Fr. Iunius. Sicuti c. Sicubi reliqui. 26. dixit BC. 27. Marcine B. 28. potest BCab., Fr. Iunius. potes ed. 29. vero B. 30. cum (tam) interfecit. Sed inimicitiam BC. 31. annunciare BC. 32. si nonne et super „Forle timuit Sinon ne et celt. ut alludat ad Sinonem Virgilianum.“, Rhenanus notatum est in marg. ed. principis. Hanc coniecturam, quamvis ab ipso Rhenano postea reiectam, comprobavit Fr. Iunius.

Cap. XVIII. 1. In vulgatis editionibus verba De manibus — — subducit ad praegressum caput retracta. 2. praecedentis non miror si syllabas subtrahit praecedentis? Non miror si syllabas subtrahit C. praecedendus non miror si labas subtrahit B., Rhenanus in marg. ed. princ. praecedentis non miror si syllabas subtrahit ab. praecedentis non miror syllabas subtrahi Latinius. praecedendus non miror si syllabas subtrahit Fr. Iunius. 3. subducit d., Latinius.

c. Sic, uti alibi dixi, et hic, non Marrucine] Lego „Sic, uti alibi dixi“ celt., nimirum dico. Dixit autem lib. IV, cap. 40. et aliis locis quam plurimis. Marruccini autem furtivis dolis et arti-

bis fuerunt celebres, at ex Catalini 12 notat Latinius, Pontici vero a mentis. De Marraccinis videndus S. lib. V [4, 241.]. (Fr. Iunius.)

Cap. XVIII. a. subducit.] Latinius

sibi apostolus gratiam novissimo omnium, illuminandi omnes, quae dispensatio sacramenti occulti ab aevi in deo, qui omnia condidit. Rapuit haereticus In praepositionem, et ita legi facit: Occulti ab ³aevi deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim apostolus, Ut nota fiat principatibus et potestatibus ⁴in supercaelestibus per ecclesiam ⁴b multifaria sapientia dei. Cuius dicit principatibus et potestatibus? Si creatoris, quale est ut principatibus et potestatibus eius ostendi voluerit deus ille sapientiam suam, ipsi autem non, quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere? Aut si ideo deum non nominavit hic, quasi in illis et princeps ipse reputetur, ergo et occultatum sacramentum principatibus et potestatibus eius qui omnia ⁵condidit pronuntiasset, proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatum, ⁶illi debet dixisse manifestum. Ergo non deo erat occultatum, sed in deo omnium conditore, occultum autem principatibus ⁶b et potestatibus eius. Quis enim cognovit sensum domini, aut quis confarius ei fuit? Hic captus haereticus fortasse ⁶c mutavit ⁷ut dicat deum suum suis ⁸potestatibus et principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quam ignorasset deus conditor omnium. Et quo competebat praetendere ignorantiam creatoris extranei et longa separatione discreti, cum domestici quoque superioris dei nescissent? Tamen et creatori notum erat futurum. An non utique notum quod sub caelo ⁹et in terra eius habebat revelatum? Ergo ex hoc confirmatur quod supra struximus. Si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud dei superioris sacramentum, et ita scriptura habebat: Occulti deo, qui omnia condidit, sic inferre debuerat, Ut nota fiat illi multifaria sapientia dei, et potestatibus et principatibus cuiuscunque dei, cum quibus creator esset creator. Adeo subtractum constat quod et sic veritati salvum est. Volo nunc et ego tibi de allegoriis apostoli conversionem nectere. Quas ¹⁰novas^b in prophetis habuisset formas? Quas, inquit, duxit captivitatem. Quibus armis? quibus profectionibus? de cuius gentis vastatione? de cuius civitatis eversione? quas

Eph. III.

Ios. XL,

Eph. IV,
Ps.
LXVIII,

vari BC. 4. insuper coelestibus Ca. 4b. multivaria Vaticanus alter. 5. d., ex emendat. Latini, et Fulvii Ursini. condit BCabc. 6. illi d., Fr. ille BC. illis reliqui. 6b. et potestatibus om. B. 6c. mutabit Fr. h. ut Bd. uti reliqui. 8. principatibus et potestatibus B. 9. et om. bed. 10. in prophetis habuisset Babcd. novas in prophetis habuisset C. Probat in. novimas in prophetis habuisse Vaticanorum alter.

Latini

„subducit.“ Non opus est. cum aevi, et potissimum Aerae scriptores, cum causale struere indicativo modo hodie vel in vulgus

constat. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1. b. Quas novas] Novas, stilicet deus Marcionis.

feminas, quos pueros quosve regulos catenis victor inseruit? Nam Ps. XLV, 4. et cum apud David Christus canitur succinctus gladio super femur, Ios. VIII, 4. aut apud Esaiam spolia accipiens Samariae et virtutem Damasci, vere ¹¹eum et visibilem ¹²extundis^a proeliatorem. Agnosce igitur iam et armaturam et militiam eius spiritalem, si iam ¹³didicisti esse captivitatem spiritalem, ut et hanc illius agnoscas, vel quia ¹⁴et captivitatis huius mentionem de prophetis apostolus sumpsit, a quibus et mandata. Deponentes mendacium loquimini veritatem ¹⁵ad Ps. IV, 5. proximum quisque, et, Irascimini et nolite delinquere (ipsis verbis Eph. IV, 25. 26. quibus psalmus exponeret sensus eius), sol ¹⁶ut non ¹⁷occidat suum Eph. V, 11. per iracundiam vestram, Nolite communicare operibus tenebrarum. Ps. XVIII, 26. Cum iusto enim iustus eris, et ¹⁷b cum perverso perverteris, et, I Cor. V, 13. Auferte malum de medio vestrum, et, Exite de medio eorum, et, XXI, 21. Immundum ne ¹⁸attigeritis; separamini, qui fertis vasa domini. Sic Ios. V, 18. et, ¹⁹Inebriari vino dedecori, inde est ubi sanctorum inebriatores Amos II, 12. increpantur: Et potum ²⁰dabatis sanctis meis vinum; quod prohibetur Lev. X, 9. tus erat potare et Aaron sacerdos et filii eius, cum adirent ad Eph. V, 19. sancta. Et psalmis et hymnis deo ²¹canere docere illius est qui Ios. V, 11 sq. cum tympanis potius et psalteriis vinum bibentes incusari a deo norat. Ita cuius invenio praecepta et semina praeceptorum vel ²²augmenta, eius apostolum agnosco. Ceterum mulieres viris sub Eph. V, 22. 23. iectas esse debere unde confirmat? Quia vir, inquit, caput est mulieris. Dic mihi, Marcion, de ²³opere creatoris deus tuus legi suae astruit auctoritatem? Hoc iam plane minus est, cum et ipsi Ibid. Christo suo et ecclesiae eius inde ²³b statum sumit, sicut et Christ. Ib. v. 25. 28. stus caput est ecclesiae? Similiter et cum dicit, Carnem suam diligit qui uxorem ²⁴suam diligit, sicut et Christus ecclesiam. Vides comparari operi creatoris Christum tuum et ecclesiam tuam. Quam Ib. v. 29. tum honoris carni ²⁵datur in ecclesiae nomine! Nemo, inquit, carnem suam odio habet (nisi plane Marcion solus), sed et nutrit et fovet eam, sicut ²⁵b et Christus ecclesiam. At tu solus eam odisti.

11. cum BC, Fulv. Ursinus. 12. extundis ego. excondis libri omnes. 13. didicisti B. 14. et om. B. 15. ad proximum suum quisque ed. 16. ut om. ed. Vaticanorum alter. 17. excidat C. 17 b. cum om. C. 18. attigeris B. 19. inebriasti vino dedecore B. inebriari vino dedecor d. 20. dabitur BCab. 21. canerent C. canent B. 22. argumenta B. 23. corpore B. 23 b. satam C. 24. suam diligit ed., ex utroque Vaticano. diligit reliqui. 25. detur B. 25 b. et om. Cab. Supplevit Pamelius ex utroque Vaticano.

c. extundis] Videtur excondis, si non est mendosa dictio, dictum pro educis, ut excondo oppositum sit ei quod est recondo. (Rhenan.) Excondis, i. e. condis et fingis eum ex illis prophetarum locis. (Fr. Iunius.) Monstrum scripturae in

vulgatis hucusque exemplaribus legitur excondis, quod reflexi in extundis, quod unice verum et genuinum puto. Excondere autem est efficere. De re v. Adv. Marc. III, 13 et 14.

auferens illi resurrectionem. Odisse debebis et ecclesiam, quia
 proinde diligitur a Christo. At enim Christus amavit et carnem
 sicut ecclesiam. Nemo non diliget imaginem quoque sponsae, immo
 et servabit illam et honorabit et coronabit. Habet similitudo cum
²⁵veritate honoris consortium. Laborabo ego nunc eundem deum
 probare ²⁶masculi et Christi, mulieris ²⁷et ecclesiae, carnis et spi-
 ritus, ipso apostolo sententiam creatoris adhibente, immo et ²⁸dis-
 serente: Propter ²⁹hanc relinquet homo patrem et matrem, et erunt ^{Eph. v.}
 duo in ³⁰carne una. Sacramentum hoc magnum ³¹est. Sufficit inter ^{31. 32.}
 ista si creatoris magna sunt apud apostolum sacramenta, minima
 apud haereticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum et eccle- ^{Ibid.}
 siam. ³²Habet interpretationem, non separationem sacramenti.
³³Ostendit figuram sacramenti ab eo praeministratam cuius erat
 utique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidem ignoto
 deo figuras praeministrare non potuit, etiam quia adversario, si
 noto. Deus superior ab inferiore et ad destruendum potius mutuari
 nihil debuit. ³⁴Obaudiant et parentibus filii. Nam etsi Marcion ^{Eph. vi, 1.}
 abstulit, Hoc est enim primum in promissione praeceptum, lex ^{Ibid. v. 2.}
 loquitur, Honora patrem et matrem, et, Parentes, enutrite filios in ^{Exod.}
 disciplina et correptione domini. Audisti enim et veteribus dictum, ^{XX, 12.}
 Narrabitis haec in auribus filiorum vestrorum, et filii vestri aequae ^{Eph. vi, 4.}
 in ³⁵auribus filiorum suorum. Quo iam mihi duos deos, si una ^{Exod. X, 2.}
 est disciplina? Et si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. Sed
 adversus munditeneantes luctatio si nobis, o quanti iam ³⁶dii crea- ^{Eph. vi, 12.}
 tores! Cur enim non et hoc vindicem, unum munditeneantem nomi-
 nari debuisse, si creatorem significabat cuius essent quas praemisit
 potestates? Porro cum supra quidem induere nos iubeat armatu- ^{Ib. v. 11.}
 ram in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli
 esse quae diabolo subiungit, potestates et munditeneantes tenebra-
 rum istarum, quae et nos diabolo deputamus. Aut si diabolus
 creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An ³⁷sicut duo
³⁸dii, ita et duo diaboli, et pluraliter potestates et munditeneantes?
 Sed quomodo creator et diabolus et deus idem, cum diabolus non
 idem et deus et diabolus? Aut enim ambo et dei, si ³⁹ambo iam
 diaboli, aut qui deus hic ⁴⁰et non diabolus, sicut nec diabolus

25. veritate honoris d., Fulv. Ursinus. virtutis honore B. veritatis honore reliqui.
 26. masculi (masculis B.) et Christum BC. 27. et om. BC. 28. differente BC.
 differente a., in marg. 29. hoc cd. 30. in carnem unam cd. 31. est om. B.
 32. Habet Rhenanus in marg. ed. princ. 33. Audisti Rhenanus in marg. ed. princ.
 34. Obliuiant B. 35. auribus Bd. aures reliqui. 36. dei c. 37. sicut abed.
 Gouzenis. si BC. 38. dei cd. 39. ambo iam abed. Gorziensis. iam BC. 40.
 et om. B.

et, si non in illo condita sunt universa in caelis et in terris, invisibilia et invisibilia, sive throni sive dominationes sive principatus sive potestates, si non cuncta per illum et in illo sunt condita (haec enim Marcioni displicere oportebat), non utique tam nude Col. I, 15-17.
 fuisset apostolus, Et ipse est ante omnes. Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si non prioris conditionis, si non sermo creatoris? Unde ante omnes ostenditur fuisse qui post omnia apparuit? Quis scit priorem hunc quem esse nescit? Quomodo item boni duxit omnia in seipsum in semetipso habitare? Primo enim, quae est ista creatio, nisi ex illis quae Marcion detraxit, conditis in Christo, in caelis et in terris, angelis et hominibus, nisi ex illis invisibilibus et visibilibus, nisi ex thronis et dominationibus et principatibus et potestatibus? Aut si haec pseudapostoli nostri et Iudaici evangelizatores de suo intulerint, et ad plenitudinem dei sui Marcion, nihil condidit, ceterum quale est ut plenitudinem creatoris in destructore et destructor eius in suo Christo habitare voluerit? Cui utique reconciliat omnia in seipsum, pacem faciens per crucis sanguinem, nisi quem offenderant una ipsa, adversus quem peccaverant per transgressionem, cuius novissime fuerant? Concedi enim extraneo possent, reconciliari vero non alii quam suo. et nos quondam alienatos et inimicos sensu in malis operibus creatori redigit in gratiam, cuius admiseramus offensam, colentes conditionem adversus creatorem. Sicubi autem et ecclesiam corpus dicit esse, ut hic ait adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne pro corpore eius, quod est ecclesia, non propterea et in mentionem corporis transferes a substantia carnis. Nam et supra reconciliari nos ait in corpore eius per mortem; utique in corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, non pro ecclesia, plane propter ecclesiam, corpus commutando pro corpore, carnale pro spiritali. At cum monet cavendum a subsequencia et philosophia, ut inani sedactione, quae sit secundum elementa mundi, non secundum caelum aut terram dicens,

1. sine principatus om. B. 6. ante omnia om. B. 6b. nescivit Latinius. 7. item ad Vaticanum uterque. autem reliqui. 7b. pseudoapostoli C. 8. uni ipsa B. 9. novisse BC. 10. administramus B. 11. eius quod est ecclesia, sed non prospere et in totum mentionem corporis translatum a substantia carnis. Nam et supra reconciliari nos ait in corpore eius per mortem C. 12. subtili eloquentia Vaticanorum unus. 13. et d., Petr. Ciacconius.

c. ceterum] Hoc est alioquin. Exempla eius usas in Tertulliani scriptis habes frequentissima. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

sed secundum litteras saeculares et secundum traditionem, ¹⁵ scilicet hominum subtililoquorum et philosophorum, longum est quidem alterius operis ostendere ¹⁶ hac sententia omnes haereses damnari quod omnes ex ¹⁷ subtililoquentiae viribus et philosophiae regum constant. Sed Marcion principalem suae fidei terminum de Epie schola agnoscat, ¹⁸ dominum inferens ¹⁹ hebetem, ²⁰ ne timeri deum, collocans et cum deo creatore materiam de porticu Stoicorum, negans carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia consentit^d. Cuius ingenii^e tam longe abest veritas nostra, et iram dei excitare formidet, et omnia illum ex nihilo protulit confidat, et carnem eandem restitutum repraesentat, et Christum ex vulva virginis natum non erubescat, ridentibus philosophis ¹ haereticis et ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientes, ille sine dubio, qui ex respectu huius suae dispositionis perditurum se sapientiam sapientium praeminabatur. ² simplicitate veritatis contraria ²¹ subtililoquentiae et philosophiae ³ perversi possumus sapere. Denique si nos deus cum Christo ⁴ vivificat, donans delicta nobis, non possumus credere ab eo delicta donari in quem admissa non ²² fuerint, ut retro ignotum. ⁴ iam, cum dicit, Nemo vos iudicet in cibo et potu et in parte ⁵ festi et neomeniae et sabbati, quae est umbra futurorum, ⁶ corpus autem Christi, quid tibi videtur, Marcion? De lege iam non ⁷ tractamus, nisi quod et hic quemadmodum exclusa sit edocet, ⁸ de scilicet de umbra transfertur in corpus, id est de figuris ad ⁹ veritatem, quod est Christus. Ergo et umbra eius cuius et corpus ¹⁰ est et ²³ lex eius et Christus. Segrega alii deo legem, et alii ¹¹ Christum, si potes aliquam umbram ab eo corpore cuius ¹² umbra est separare. Manifeste legis est Christus, si corpus est umbra. ¹² Si autem et aliquos taxat qui ex visionibus angelicis dicebant ¹³ abstinendum, ne attigeris, ne gustaveris, volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput, non ideo legem et ¹⁴ Moysen pulsant quasi de angelica superstitione constituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim a deo accepisse legem ¹⁵ constat. Denique hanc disciplinam, Secundum praecepta, inquit, et ¹⁶ doctrinam

I Cor. I, 19 sqq.

Col II, 13.

Ib. v. 16. 17.

Col. II, 18. 19. 22.

Ib. v. 22.

15. homini scilicet B. 16. ac bc. 17. subtilis (subtili B.) eloquentiae B. et Vaticanorum unus. 18. deum inserens B. 19. nec hebetem C. 20. nec BC. 21. subtili eloquentiae B. Vaticanorum unus. 22. fuerunt B. 23. lex d., ex emendatione Fulvii Ursini. lux BCabc.

d. de qua proinde nulla philosophia consentit.] De carnis resurrectione nullam philosophiam consensisse affirmat auctor communiter; nam singulare fuit

Democriti dogma, de quo Plinius lib. II Natur. Hist. cap. 55. (Fr. Iunius.) e. ingenii] Artificis. V. adnot. De Corona cap. 8.

ominum deputavit in eos qui caput non tenerent, id est
 a in quo omnia recensentur, in Christum ad initium revocata
 indifferentia escarum. Cetera praeceptorum, ut eadem^f satis Col. III. IV.
 alibi docuisse quam a creatore manarint, qui cum vetera^{tes. LXIII, 19.}
 aret transitura, nova facturus universa, mandans etiam, No-
 bis novamen novum, iam tum docebat ^{II Cor. V, 17.} ²⁵deponere^s veterem Ier. IV, 3.
 m et novum induere.

DE EPISTULA AD PHILIPPENSES. Cum praedicationis Cap. XX.
 rat varietatem, quod alii ex fiducia vinculorum eius ³auden-
 monem enuntiarent, alii per invidiam et contentionem, qui-
 ro et per ⁴sermonis existimationem^s, plerique ex dilectione,
 i ex aemulatione, iam aliqui et ex ⁵simultate Christum prae-
 , erat utique vel hic locus taxandae ipsius praedicationis de
 te sententiae, quae tantam efficeret etiam animorum varie-
 Sed causas solas animorum, non regulas sacramentorum,
 sitate proponens unum tamen Christum et unum eius deum
 ue consilio praedicatum confirmat, et ideo, Nihil mea, in Phil. I, 18.
 re causatione sive veritate Christus ⁶annuntietur, quia unus
 batur sive ⁷ex causatione sive ex veritate fidei. Ad fidem
 aedicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulae
 quia una quidem erat regula, sed fides praedicatorum quo-
 vera, id est simplex, quorundam ⁸nimis docta. Quod cum
 apparet eum Christum praedicatum qui semper annuntiaba-
 m si alius longe ab apostolo induceretur, fecisset diversi-
 novitas rei. Nec enim defuissent qui praedicationem evan-
 nihilominus in Christum creatoris interpretarentur, cum et
 maior pars sit omnibus in locis sententiae nostrae quam
 ae. ¹⁰Quo nec hic apostolus de diversitatis denotatione et

¹ d., Fr. Iunius. in ipsum BCabc. 25. exponere C. In B. verba iam
 — et novum librarii incuria exciderunt.

XX. 1. EX EP. AD PHILIPP. legitur in marg. d. In B. capituli inscriptio
 r. 2. eminebat veritatem B. 3. audientius B. 4. boni aestimationem
 boni existimationem Fr. Iunius. 5. simulate C. 6. annuntietur B.
 tione BC. 8. animis docta BC. nimis suspecta Rhenanus ad marg.
 9. non ita spei BC. 10. Quo ne cd. Quin nec Latinus.

eadem] Quandoquidem eadem
 cepta cap. 3 et 4. huius Epi-
 um iis quae habentur Ephes.
 6., tacite remittit lectorem ad
 us huius libri caput. (Pamel.)
 onere] Editio princeps habet
 Nec semel Tertullianus expo-
 nit pro deponere, ex communi

Afrorum usu. Cf. supra ad huius libri
 cap. 10.

Cap. XX. a. per sermonis existima-
 tionem] Latinus „per boni aestimatio-
 nem.“ Malim „per boni existimationem.“
 Sic enim *εὐδοξία* exponit suctor supra
 cap. 17. (Fr. Iunius.)

inreparatione tacuisset. Ita cum diversitas ne taxatur quidem vitas non probatur. Plane de substantia Christi putant et hincionitae suffragari apostolum sibi, quod phantasma carnis su
 Phil. II, 6. 7 Christo, cum dicit, quod in effigie dei constitutus non existimavit ¹¹pariari deo^b, sed ¹²exhausit semetipsum accepta servi, non veritate, et in similitudine hominis, non in homi figura inventus homo, non substantia, id est non carnae, qua et figura et similitudo et effigies substantiae quoque accedant.
 Col. I, 15. autem quod et alibi ¹³Christum imaginem dei invisibilis a Numquid ergo et hic, qua in effigie eum dei collocat, aequum erit ¹⁴deus Christus ¹⁵vere, si nec homo vere fuit in effigie nis constitutus? Utrobique enim veritas necesse habebit et si effigies et similitudo et figura phantasmati vindicabitur. (in effigie et in imagine, ¹⁶qua filius ¹⁷patris, vere ¹⁸deus, praecatum est etiam in effigie et imagine hominis, qua filius homo vere hominem inventum. Nam et inventum ratione posuit, certissime hominem. Quod enim invenitur, constat esse. deus inventus est per virtutem, sicut homo per carnem, qui morti subditum pronuntiasset non in substantia mortali con
 Phil. II, 8. tum. Plus est autem quod ¹⁹adiicit, Et mortem crucis. Non ²⁰exaggeraret atrocitatem extollendo virtutem ²¹subiectionis, imaginariam phantasmate scisset, frustrato potius eam quam
 Phil. III, 5sq. perito, nec virtute functo in passione, sed lusu. Quae autem lucri duxerat^d, quae et supra numerat, gloriam carnis, notam cumcisionis, generis Hebraei ex Hebraeo censum, titulum
 Ib. v. 7. Benjamin, pharisaeae candidae^e dignitatem, haec ²²modo detri
 Ih. v. 8. 9. sibi deputat, non deum, sed stuporem, Iudaeorum. Haec stercora existimat prae comparatione agnitionis Christi, non

11. parari B. 12. et hoc sit B. et haec sit C. 13. Christi BC. 14. Bcd. dei reliqui. 15. vero BC. 16. qua filius — — et imagine om.] in patris C. 18. deus, praedudicatum est etiam in effigie ego. dei praeh est: et iam ne effigie C. dei praedudicatus est: etiam in effigie a. dei praeh est, etiam in effigie reliqui. 19. adiecit (adiicit B.) mortem crucem BC. aggeraret Latinius. exaggerat, libri omnes. 21. collectionis BC, et a. in 22. non BC. nunc Fr. Junius. 23. existere cor existima] C. existeret] mat B.

b. non rapinam existimavit pariari deo] Cf. De Resurr. Carnis cap. 6., et de verbo *pariare* supra ad lib. IV, cap. 29.

c. Utrobique] In distinguendis his verbis secutus sum Fr. Junium. Vulgata distinctio, quam tuetur etiam Rigaltius, erat „Numquid et hic qua in effigie eum dei collocat? Aequum non erit deus —

— constitutus. Utrobique^c. coll d. lucri duxerat] Sic *boni duca* cap. 19., et *lucris habitam* Da. cap. 11. (Fr. Junius.)

e. pharisaeae candidae] Id est rum pharisaeorum, *συνετονος* Junius.) Pharisaeorum fastigium Rhenanus.

dei creatoris, habens iustitiam non suam iam quae ex
 nae per ipsum, scilicet Christum, ex deo. Ergo, inquisi-
 tione lex non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Ac-
 subtilius. Cum enim dicit, Non quae ex lege, sed
 usum, non dixisset Per ipsum de alio quam cuius fuit
 r, inquit, municipatus in caelis. Agnosco veterem ad Phil. III, 20.
 romissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanquam Gen.
 aelo. ²⁴Ideo et stella a stella differt in gloria. Quodsi XXII, 17.
 veniens de caelis ²⁵transfiguravit corpus humilitatis ne- I Cor. XV, 41.
 rmale corpori gloriae suae, resurget ergo corpus hoc Phil. III, 21.
 uod humiliatur in passionibus, et ²⁶in ipsa lege mortis f
 leiectum. Quomodo enim ²⁷transfigurabitur, si nullum
 si de eis dictum qui in adventu dei deprehensi in carne I Cor.
 habebunt, quid facient qui primi resurgent? Non habe- XV, 51 sq.
 o transfigurentur. Atquin, Cum illis, dicit, simul ra- I Thess.
 rubibus obviam domino. Si cum illis sublatis, utique IV, 16 17.
 transfigurati.

PISTULA AD PHILEMONEM. Soli huic epistolae brevi- Cap. XXI.
 fuit ut falsarias manus Marcionis evaderet. Miror tamen,
 um hominem litteras factas receperit, quod ad Timo-
 ; et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas
 Affectavit, opinor, etiam numerum epistularum inter-
 nento, inspector, quod ²ea quae ³praetractata sunt retro
 quoque probaverimus, et si qua in hoc opus dilata
 xerimus, ne aut hic supervacuum existimes iterationem,
 navimus spem pristinam, aut illic suspectam habeas dila-

ella ed. Vaticanorum unus. Idem stella B. Ideo stella reliqui. 25.
 BC. Vaticanus uterque. transfigurabit reliqui. 26. in delent Petr.
 Fr. Iunius. 27. transfiguraverit d. transfigurabit ed. Semleri. 28.
 ius. Probarunt Fr. Iunius et Nic. Rigaltius.

1. EX EP. AD PHILEM. habet d. in marg. 2. ea quae abcd. aequae
 actata sunt BCab. Fr. Iunius. praetractata sunt reliqui. 4. quam BC.

ege mortis] Petrus Ciac-
 anius deleverunt praepo-
 ed iure suo stat, siquidem
 i sensum hic habet. Sic
 . 7. „Quae magis ampun-
 nus) quam in quibus do-
 andalizeratur.“ Arnob. Adv.
 quod partis unius in pul-
 n est.“ Id. V, 1 „dulce-
 nis captos.“ et VII, 21
 s in hoc erit, quid malo-
 contractum?“ Cf. Hil-

debr. ad Apul. Metam. I, 4. et XI, 2.,
 Handii Tursell. tom. III, p. 324 et p. 327.

g. deputari habebunt] Immo demutari,
 quod mox dicit „transfigurari.“ (Rigalt.)
 Recte Latinus „in carne demutari habebunt,“
 graeca phrasi, ex auctoris ipsius
 verbis supra cap. 10 et cap. 11. (Fr. Iunius.)

Cap. XXI. a. expunxerimus] Hoc est
 ex debito absolverimus, praestiterimus.
 Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35.

tionem, qua eruimus ^aipsa ista^b. Si totum opusculum inspe-
xeris nec hic redundantiam nec illic diffidentiam indicabis.

5. ipsa ista B. tempora (tpa C.) ista reliqui. tempore ista Fr. Junius.

b. ipsa ista.] Volebant „tempore ista“
Rhenanus et Fr. Junius. Ille annotavit
„Leg. tempore ista, i. e. commoditate
temporis prolixioris,“ hic interpretatus
est „eruimus tempore ista, i. e. tempestive
depromimus, non intempestive repeti-
tionibus, ut imperiti faciunt, obruimus.

Hoc enim se facturum certo co-
ante pronuntiaverat sub finem ca-
Veram scripturam servavit codex
densis. Corruptelae fontem quaere
esse in voculae ipsa cum vocis te-
nota similitudine nemo est qui ne-
deat.

ADVERSUS HERMOGENEM.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A** significat librum Leidensem manu exaratum.
B - editionem principem, Beati Rhenani, quae prodiit Basileae a.⁶MI
a - - Io. Gangneii, quae prodiit Parisiis a. MDXLV.
b - - Sigism. Gelenii, quae prodiit Basileae a. MDL.
c - - Iac. Pamellii, quae prodiit Antverp. a. MDLXXIX.
d - - Nicol. Rigaltii, quae prodiit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

VERSUS HERMOGENEM.

olemus haereticis compendii gratia de posteritate praescribere. Cap. I.
atum enim veritatis regula prior, quae etiam ¹futuras haereticas praenuntiavit, in tantum posteriores quaeque doctrinae ²haereticas praediudicabuntur, quia sunt quae futurae veritatis antiquiore praenuntiabantur. Hermogenis autem doctrina tam novella Denique^b ad hodiernum homo in saeculo, et natura quoque visus, etiam turbulentus, qui loquacitatem facundiam existimet, constantiam deponit, et maledicere singulis officium conscientiae iudicet. Praeterea pingit ⁴illicite, nubis assidegem dei in ⁵libidinem defendit, in artem contemnit, bis s, et cauterio et stilo^h, totus adulter, et praedicationis et

1. 1. haereses futuras A. 2. renunciavit B. 3. haeresis A. 4. est 5. constantiae AB., et a. in marg. 6. illicite d., ex emendat. Fulvii Ursini. zbc. Om. A. 7. libidine A.

a. tam novella est.] Nempie illae haereses quibus de se solemus praescribere. (Fr. Iunius esse novellam dicit Hermogenem ut haeresis sit praedi-

ca] Ut breviter dicam, ut comprehendam.

impudentiam constantiam deponit hoc loco Desid. Heraldus Anil Arnob. Adv. Natl. p. 80.

igit illicite] Hermogenes erat pingebat autem illicite, quia ceptum Christiani nomen nihilominus simulacra deorum, utitur. (Rigalt.) Vetus vitiosa nuptura licite pro illicite, quod interpretabantur per licentiose,

bit assidue] Id est polygamiam quaeque specie et nuptias im-

ne ullo discrimine, ut idem obicit

lib. De Monog. cap. 16. Sic legem dei in libidinem defendit quum iubet omnes coniugatos esse, ne quisquam libidinari possit. (Fr. Iunius.)

f. legem dei in libidinem defendit] Libidini suae praetendit legem dei, „Crescite et multiplicamini.“ (Rigalt.)

g. in artem contemnit] Eandem scilicet legem arte sua contemnit, pingens simulacra, quod lex vetabat, „Non facies idolum.“ (Rigalt.)

h. bis falsarius, et cauterio et stilo] Falsarius cauterio suo pictorio discoloris ceras inrens exprimendis falsorum numinum simulacris, falsarius etiam scripturis stilo haeretico depravatis. Cauterio, quia ceris pingebat et picturam inurebat cauterio. Quod genus picturae encaustica sive encaustum dicebatur. Plin. H. N. XXXV, 11. Vitruvius VII, 9. Marcianus I. 17. De Instr. et Instrum. leg. (Rigalt.)

carnis, siquidem et nubentium contagio foetet nec ipse apostolicus
 Π Tim. I, 15. Hermogenesⁱ in regula perseveravit. Sed viderit persona, cum
 doctrina mihi quaestio est. Christum ⁸dominum non alium videtur
⁹aliter ¹⁰agnoscere^k, alium tamen facit quem aliter ¹¹agnoscit, immo
 totum quod est deus auferit, nolens illum ex nihilo universa fecisse.
 A Christianis enim ¹²conversus ad philosophos, de ecclesia in aca-
 demiam et porticum, inde sumpsit a Stoicis materiam cum domino
 ponere^l, quae et ipsa semper fuerit, neque nata, neque facta, nec
 initium habens omnino nec finem, ex qua dominus omnia postea
 fecerit.

Cap. II. Hanc primam umbram plane sine lumine pessimus pictor illis
 argumentationibus coloravit, praestruens aut dominum de semet-
 ipso fecisse cuncta aut de nihilo aut de aliquo, ut, cum ostenderit
 neque ex semetipso fecisse potuisse neque ex nihilo, quod superest
 exinde confirmet, ex aliquo eum fecisse, atque ita aliquid illud
 materiam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia
 partes ipsius fuissent quaecunque ex semetipso fecisset dominus,
 porro in partes non devenire, ut indivisibilem et indemutabilem et
 eundem semper, qua dominus. Ceterum si de semetipso fecisset
 aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem, et quod fieret et quod
 faceret, imperfectum habendum; quia ex parte fieret et ex parte
 faceret. Aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul et
 totum esse et non totum, quia oporteret et totum esse, ut faceret
 semetipsum, et totum non esse, ut fieret de semetipso. Porro
 difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim; si vero non
 esset, non faceret, quia nihil esset. Eum autem, qui semper sit,
 non fieri, sed esse illum in aevum aevorum. Igitur non de semet-

8. dominum om. A. 9. aliter om. Vaticanus codex ap. Pamelium. sed aliter La-
 tinus. 10. agnoscere A. Vaticanus. cognoscere reliqui. 11. agnoscit A. cogno-
 scit reliqui. 12. ad philosophos conversus A.

Cap. II. 1. Praestruens sit Fr. Iunius. praestruens autem A. 2. Id porro
 difficillimum Fr. Iunius. Malim Porro id difficillimum.

i. nec ipse apostolicus Hermogenes] Id est quem notavit apostolus II Timoth. [1, 15]. Nam etsi hunc non denotavit apostolus animo, tamen notavit communi-
 catione nominis, quo respexit auctor. (Fr. Iunius.) Fuit e comitibus Pauli Her-
 mogenes Septimiano cognominis, postea desertor Pauli atque inde Christi. Ideo-
 que Septimius Hermogeni haeretico apo-
 stolici Hermogenis nomen inculcit, ut apo-
 statam significet, quia nec ipse in regula
 fidei perseveravit, sicut nec ille Paulinus
 in fide. (Rigalt.)

k. non alium videtur aliter agnoscere]

Videtur sibi Hermogenes adhuc Christia-
 nus esse et non alium dominum quae-
 Christum cognoscere, licet aliter cogno-
 scat atque credat atque nos credimus
 (Fr. Iunius.)

l. inde sumpsit a Stoicis materia
 cum domino ponere] Stoicos duo pri-
 cipia statuere, deum et materiam,
 cet Theodoretus Έλλην. Παθμ. Ser-
 (Fr. Iunius.) Cf. Diog. Laert. Zen-
 cap. 76. p. 150. cum interpr., Lip-
 Physiol. Stoic. II, 2. p. 897 sqq. tom-
 Opp. ed. Vessal.

ipso fecisse illum qui non eius ³fieret condicionis ut de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum et optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam velit facere quam sit; immo nihil non bonum atque optimum et velle eum et facere. Igitur omnia ab eo bona et optima oportuisse fieri secundum condicionem ipsius. Inveniri autem et mala ab eo facta, utique non ex arbitrio nec ex voluntate; quia si ex arbitrio et voluntate, nihil incongruens et indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intellegi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex materia esse sine dubio.

Adicit et aliud: deum semper deum ¹etiam dominum fuisse **Cap. III.** nunquam non deum. Nullo porro ^a modo potuisse illum semper dominum haberi, sicut et semper deum, si non fuisset aliquid retro ^b semper cuius semper dominus haberetur. Fuisse itaque materiam semper deo domino. Hanc coniecturam eius ²iam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intellegentes adiecisse duxi ^c, ut ³sciant cetera quoque argumenta tam intellegi quam revinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum et in semetipso, dominum vero non semper. ⁴Diversa enim utriusque condicio. ⁵Deus ⁶substantiae ipsius ⁷nomen, id est divinitatis, ⁸dominus vero non substantiae, sed potestatis. Substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est deus; postea ⁹dominus, accedentis scilicet rei ¹⁰mentio ^d. Nam ex quo esse coeperunt in quae potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis et factus et dictus est dominus, ^{10b} quia et pater deus est et iudex deus est, non tamen ideo pater et iudex semper, quia deus semper. Nam nec pater ¹¹potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cum ¹²ei delictum et filius non fuit quod iudicem et qui patrem ¹³dominum faceret. Sic et dominus non ¹⁴ante ea quorum dominus existeret, sed dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per

² fuerit *cd.*, ex *coniect. Latini*.

Cap. III. 1. etiam semper dominum *Fr. Iunius*. 2. tam malim ego. 3. *coniect. AB.* 4. Diversa — — deus *om. A.* 5. sed deus *B.* 6. substantia *A.* 7. nomen id divinitatis *A.* nomen, illud divinitatis *B.* 8. deum vero non substantia et potestati substantia *A.* 9. dominus *om. A.* 10. mentione *Fr. Iunius*. merito *Latinius*. 10b. *Malim* qua. 11. debuit *A.* 12. et *bcd.* 13. deum *Latinius*. 14. antes quorum *AB.*

Cap. III. a. porro] Id est at, atenim, atque, de quo vocabuli apud Septimum non tam saepe adnotavi. Cf. adnot. ad *De Corona* cap. 7. Sic modo supra, cap. 2., habuimus „Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia partes ipsius fuissent quaecunque ex semetipso fecisset dominus. Porro in partes non

devenire, ut indivisibilem et indemutabilem“ cett., et iterum paulo post.

b. retro] Hoc est antes, ex usu Tertulliani. V. adnot. ad *De Spectac.* cap. 9.

c. duxi] Volui, constitui.

d. accedentis scilicet rei mentio.] Nominis deus postea accessit nomen dominus, tamquam rei scilicet accedentis mentio.

filium, sicut iudex per delictum, ita et dominus per ea quae sibi servitura fecisset. ¹⁵Argumentari tibi videor, Hermogenes? Naviter scriptura nobis patrocinator, quae utrumque nomen ei distinxit, et suo tempore ostendit. Nam ¹⁶deus quidem, ¹⁷quod erat semper, ^{Gen. I, 1.} statim nominat^r: In principio fecit deus caelum et terram; ac deinceps quamdiu faciebat quorum dominus futurus erat, deus solummodo ponit. Et dixit deus, et fecit deus, et vidit deus, ^{Gen. I, 3 sqq.} ¹⁸et nusquam adhuc dominus. At ubi universa perfecit, ipsumque vel maxime hominem, qui proprie ¹⁹dominum intellecturus erat, dominus etiam ²⁰cognominatur. Tunc etiam dominus nomen adiunxit: ^{Gen. II, 15 sq.} Et accepit deus dominus hominem, quem finxit; Et praecepit dominus deus ²¹Adae. Exinde dominus qui retro deus tantum, ex quo habuit cuius esset. Nam deus sibi erat, rebus autem tunc deus cum et dominus. Igitur in quantum putabit ideo materiam semper fuisse quia dominus semper esset, in tantum constabit nihil fuisse, ²²quia constat dominum non semper fuisse. Adiciam et ego propter non intellegentes, quorum Hermogenes extrema linea est^s, et quidem ²³experimenta^h illius retorquebo adversus illum. Cum enim

15. arguari Fr. Iunius. 16. dominus AB. 17. qui A. 18. et om. A. 19. de-
minum abed. dominus et AB. 20. cognominatur abed. cognominaturus AB.
21. Adae. Exinde A., et B. in marg. Ac exinde reliqui. 22. qua d. 23. ex-
perimenta ego. ex paenitentia ABab. ex penu etiam c., ex coniectura Latini,
exorbitantia Rhenanus in marg. B. epinoemata d., cum Fulvio Ursino.

e. Argumentari] Fr. Iunius rescribendum censuit *arguari*. Non opus est. Etenim sibi quoque Tertullianus *argumentari* dicit pro *arguari*. Ut De Spectac. cap. 4 „Ne quis *argumentari* nos putet, ad principalem convertere auctoritatem ipsius signaculi nostri.“

f. Nam deus quidem, quod erat semper, statim nominat] Sacra, intellege, scriptura. Rigaltius distinxit „Nam deus quidem quod erat semper, statim nominat“ cett.

g. quorum Hermogenes extrema linea est] In spatiis olim, in quibus cursus publice fiebat, initium et finis lineis notabantur. Hinc quicquid extremum est, extrema linea proverbialiter dici coepit. Ergo cum Tertullianus Hermogenem hfc vocat „non intelligentium extremam lineam,“ imperitissimum accipit. Horatius Epistolam ad Quintium sic claudit „— mors ultima linea rerum est.“ Simul tacite alludit ad artem Hermogenis pennis lineas ducere soliti; nam pictor erat. Sic infra [cap. 38] de materia loquens „Si in loco, inquit, ergo intra locum; si intra locum, ergo determina-

tur a loco intra quem est; si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum proprie pictor, agnoscit lineam esse omni rei, cuius linea extrema est.“ In lib. Adv. Praxeam vocat deum „extremam lineam universitatis.“ (Rhenanus.)

b. experimenta] Partim ex castigatione Latini, partim ex Vaticano codice edito „et quidem ex penu etiam illius“ pro „paenitentia illius,“ quod corruptissimum antea lectum etiam Rhenanus adnotavit qui proinde coniciebat legendum *exorbitantia* aut *repenitentia* sive *reciprocantia* aut denique *eventientia* seu *eventitia*. Verum illud rectius Latinus. Est autem quantum apparet, adhuc corruptum „habuit rem quod erat, nemini serviens.“ Neque enim aliter habet Vaticana eadem, nisi quod legit „ideoque nemini serviens.“ Etiam sequentia oblacra quibus mederi ex ms. codice non licet quod in itinere Romano perierit in huius libri tertio.“ (Pamelius.) Cuius *experimenta*, facillima atque multatione. Experimenta autem dicit argumenta, probationes, quibus doctrinam suam sistere temptet.

neget materiam natam aut factam, sic quoque invenio ²⁴domini nomen deo non competisse in materiam, quia libera fuerit necesse est quae originem non habendo non habuit ²⁵auctorem; quod erat ²⁶nemini debet, ideoque nemini serviens^t. Itaque ex quo deus potentatem suam exercuit in eam, faciendo ex materia, ex illo materia dominum deum passa demonstrat hoc illum tamdiu non fuisse quamdiu ²⁷fuit hoc utique^t.

Hinc denique incipiam de materia retractare, quod eam deus Cap. IV. sibi comparet proinde non natam, proinde non factam, proinde aeternam, sine initio, sine fine propositam. Quis enim alius dei census quam aeternitas? Quis alius aeternitatis status quam semper fuisse et futurum esse ex praerogativa nullius initii et nullius finis? Hoc si dei est proprium, ²solius dei erit, cuius est proprium, ³scilicet quia ⁴si et alii adscribatur, iam non erit dei proprium, sed commune cum eo cui et adscribitur. Nam etsi sunt qui dicantur I Cor. VII, 5. in sive in caelo sive in terra nomine, ceterum^b unus deus pater, ex quo omnia; ⁵quo magis apud nos solius dei esse debeat quod dei proprium est, ⁶et, ut dixi, iam non proprium esset, ⁷quia alterius esset. Quod si ⁸deus est, unicum sit necesse est, ut unus ⁹sit. Aut quid erit unicum et singulare, nisi cui nihil adscribitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et ex quo omnia? Haec deus solus habendo ¹⁰est, et solus

²⁴ dominum A. ²⁵ auctorem d., ex emend. Fulvii Ursini. hanc rem A. rem habet. ²⁶ nemini debet, ideoque nemini serviens A. ideoque nemini serviens (?) Vaticanus apud Pamelium. nemini serviens reliqui. ²⁷ fuit hoc utique A. fuit hoc Babc. fuit d. fuit haec Fr. Junius.

Cap. IV. 1. aeternam, sine fine, sine initio propositam cd. aeternam. Sine fine, sine fine proposita reliqui. 2. solius dei est cuius et proprium. Nam A. scilicet quia ego. sed quia AB. quia reliqui. 4. si et Fulv. Ursinus. et si qui omnes. 5. qui eo magis AB. 6. Etenim, ut dixi, non proprium esset, nisi alterius esset quod (si deus unus est) unicum sit Fr. Junius. 7. qui edit. impedit, vitiose. 8. dei, unicum Fulv. Ursinus. 9. sit desideratur in A. 10. est, solus habendo om. B.

quod erat nemini debet, ideoque nemini serviens.] Ita haec verba supplere Irenaeum sibi restituere licuit ex Irenaeo libri Leidensis.

quamdiu fuit hoc utique.] Secundum Hermogenis videlicet opinionem. est Fr. Junii mutatio haec pro hoc, scriptoris sententiam plane intermisit Hermogenes materiam semel esse et dominum semper fuisse. Item materia aeternum quid est, ut, quod est, nemini debet, ergo omnium sui habet aut efficit deum. et ut Hermogenis materia contra

ipsum Hermogenem neget tamdiu dominum fuisse quamdiu fuisse hoc deum ille statuit. Semper fuisse autem una et non semper fuisse dominum plane absurdum est.

Cap. IV. a. scilicet quia] Pro illo sed, quod in vetustis libris comparet ante quia, quod deleverunt recentiores, reposui scilicet. Haud raro a librariis esse eas particulas confusas nemo est quin nesciat. Cf. adnot. ad De Corona cap. 6. Adde supra Adv. Marc. IV, 34. b. ceterum] Hoc est sed, at, tamen. V. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

habendo unus est. Si et alius habuerit, tot iam erunt dii "quot habuerint quae dei sunt. Ita Hermogenes duos deos "infert. Materiam parem deo infert. Deum autem unum esse oportet, quia quod summum sit deus est; summum autem non erit nisi quod unicum fuerit; unicum autem esse non poterit cui aliquid adaequabitur; adaequabitur autem deo materia cum "aeterna censetur.

Cap. V. Sed deus deus est, et materia materia est. Quasi diversitas nominum 'comparationi resistat, si status idem vindicetur. Sit et natura diversa, sit et forma non eadem, 'dummodo ipsius status una sit ratio. Innatus deus; an non et innata 'materia? Semper deus; an non semper et materia? Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam auctores universitatis, tam qui fecit quam de quo fecit. Neque enim potest non et materia auctrix omnium deputari, de qua universitas consistit. Quomodo respondebit? Non statim materiam comparari deo si quid dei habeat, quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparisonis? Quid deo reliquit amplius, ut non totum dei 'materiae dedisse videatur? Vnde qua, inquit, et sic habente materia, salva sit deo et 'auctoritas et substantia, qua solus et primus auctor est, et dominus omnium 'censeatur. Veritas autem 'sic unum deum exigit, 'defendendo ut solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit, si fuerit solus et ex hoc alius deus non possit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Immo habemus et habebimus, sed ab ipso, non a nobis. Nam et de Ps. LXXXII, 6. erimus, si meruerimus illi esse de quibus praedicavit, Ego dixi vobis dii estis, et, Stetit deus in ecclesia deorum; sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate, quia ipse est solus qui 'deus faciat. 'Materiae autem proprium facit quod cum deo habet: si a deo accepit quod est dei, ordinem dico aeternitatis, potest credi et habere illam cum deo aliquid et deum illam non esse. Quale est autem cum confitetur ille aliquid cum deo habere, et vult solius dei esse quod materiam non negat habere?

Cap. VI. Dicit salvum deo esse, ut et solus sit et primus et omnium auctor et omnium dominus et nemini comparandus, 'quae

11. quod habuerunt A. 12. infert, dum materiam Fr. Iunius. 13. materia setur A. aeterna censebitur Fr. Iunius.

Cap. V. 1. comparatione A. 2. dummodo abcd. dum nomini B., et marg. dum nomina A. 3. et materia A. 4. materia A. 5. auctori (auctoritati A.) et substantiae AB. 6. censetur „alii“ apud Fr. Iunium. 7. 8. defendo A. 9. deo facit A. 10. Materiae d., ex emendat. Fulvii U Materia ABabc.

Cap. VI. 1. per quae nec est. Materiae quoque AB. per quae nec est materia, ei quoque Leopoldus.

materiae quoque adscribit. ³Ille quidem deus. Contestabitur deus; et iravit nonnunquam per semetipsum quod alius non sit qualis loc. XLV, 23. ipse. Sed mendacem eum faciet Hermogenes. Erit enim et materia qualis deus, infecta, innata, initium non habens nec finem. Dicit deus, Ego primus. Et quomodo primus, cui materia coaetanea est? Inter coaetaneos autem et contemporales ordo non est. loc. XII, 4
XLI, 6.
XVIII, 12. Aut et materia prima est? Extendi, inquit, caelum solus. Atquin loc. XLIV, 24. non solus, cum ea ^{2b}etiam extendit de qua et extendit. Cum proponit salvo dei statu fuisse materiam, vide ne ¹irrideatur a nobis ²proinde salvo statu materiae fuisse ⁴deum, ³communi tamen statu amborum. Salvum ergo erit et materiae ut et ipsa fuerit, sed cum deo, quia et deus solus, sed cum illa. Et ipsa prima cum deo, materia et deus primus cum illa, sed et ⁴illa incomparabilis cum deo, materia et deus incomparabilis cum illa, et auctrix cum deo et domina cum deo. Sic aliquid et non totum materiae habere. Ita illi nihil reliquit Hermogenes ⁷quod non et materiae contulisset, ⁸ut non materia deo, sed deus potius materiae comparetur. Atque adeo ⁹quae propria dei vindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, et primum fuisse, et solum, et omnium auctorem, materiam quoque ¹⁰competant, quaero quid diversum et alienum a deo ¹¹privatum materia possederit per quod deo non comparatur? In qua omnia dei propria recensentur, satis praecidit de reliqua comparatione.

et ¹²Si minorem et inferiorem materiam deo, et idcirco ¹diversam Cap. VII. et idcirco incomparabilem illi contendit, ut maiori, ut superior, praescribo non capere ullam diminutionem et humiliati-
onem quod ²sit aeternum et innatum, quia hoc et deum faciat tantum quantum est, nullo minorem neque subiectiorem, immo omnibus potestatem et sublimiorem. Sicut enim cetera quae nascuntur aut non nascuntur et idcirco aeterna non sunt, semel opposita fini, ³qua et ⁴admittunt ea quae deus non capit, diminutionem dico ⁴in-
feriorem et subiectionem, quia nata et facta sunt, ita et deus ideo ea ⁵omnino capit quia nec natus omnino nec factus est. ⁶Et materiae

uae ¹Abab., *Latinius, Fr. Iunius.* Ego *cd.* 2b. etiam *ego.* enim *libri omnes.*
Abab. Babc. rudeat et A. ei reddatur *d., cum Fulvio Ursino.* 4. deum
materia *Abab., Fulv. Ursinus.* 5. communem tamen statum A. 6. ipsa A. 7.
materiae A. 8. et — — comparatur A. 9. quae *om. AB.* 10. com-
mune. 11. privatum *d.*
VII. 1. diversam a deo A. 2. si A. 3. qua et initio, admittunt *ego.*
materia, admittunt *Fr. Iunius.* quae et initio admittunt *Ababcd.* 4. interi-
materia. 5. Et materiae *Babc.* ex materiae A. Materiae *d.*

nec es ¹Il. a. vide ne irrideatur a nobis] *Irrideatur,* id est irridendo regeratur;
ia. (*Fr. Iunius.*)

autem status talis est. Igitur ⁶ex duobus aeternis, ut innatis, ut infectis, deo atque ⁷materia, ob eandem rationem communis status, ex aequo habentibus id quod neque ⁸diminui nec subici admittit, id est ⁹aeternitatem, neutrum dicimus altero esse minorem sive maiorem, neutrum altero humiliorem sive superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidae et perfectae felicitatis, quae censetur aeternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus nationum, quae si quando coguntur deum confiteri, tamen et alios infra illum volunt. Divinitas autem gradum non habet, utpote unica, quae si et in materia erit, ut proinde innata et infecta ¹⁰et aeterna, aderit utrobique, quia minor se nusquam poterit esse. Quomodo ergo discernere audebit Hermogenes, atque ita subicere deo materiam, aeternam aeterno, innatam innato, ¹¹auctricem auctori? dicere ¹²audentem, Et ego prima, et ¹³ego ante omnia, et ¹⁴ego a qua omnia; pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, ¹⁵sine fine, ambo sine auctore, sine deo. Quis me ¹⁶deus subicit contemporali, coaetaneo? Si quia deus dicitur, habeo et ego meum nomen. Aut ego sum deus ¹⁷aut ille materia, quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque materiam deo non comparasse, quam scilicet subiciat illi?

Cap. VIII.

Atquin etiam praeposit illam deo et deum potius subicit materiae, cum vult eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa usus est ad opera mundi, iam et materia superior invenitur, quae illi copiam operandi subministravit, et deus subiectus materiae videtur, cuius substantiae eguit. Nemo enim non eget eo de cuius utitur; nemo non subicitur ¹ei cuius eget ut possit uti: sic et nemo de alieno utendo non minor est eo de cuius utitur, et nemo, qui praestat de suo uti, non in hoc ²superior est eo cui praestat uti. Itaque materia ipsa quidem deo non eguit, sed ³egenti se deo praestitit, ⁴divitem et locupletem et liberalem, ⁵minori, opinor, et invalido ⁶et minus idoneo de nihilo facere quae velit. Grande re vera beneficium deo contulit, ut haberet hodie per quem deus cognosceretur et omnipotens vocaretur, nisi quod iam non omnia potens, si non et hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sane

6. ex A. et reliqui. 7. materia A., Fr. Iunius. materiae reliqui. 8. dimina nec om. A. 9. aeternitatis A. 10. et aeternae aderiat A. Paterniacensis cod. 11. auctricem auctori AB. 12. habentem et ergo A. 13. ergo A. 14. ergo 15. ambo sine A. 16. deo volebat Fr. Iunius. Non opus est. 17. et Fr. Iunius. Non opus est.

Cap. VIII. 1. et de cuius ut lege A. 2. non superior B. Negationem ~~num~~ erasit Rhenanus ex auctoritate codicis Gorziensis. 3. egenti se deo d., Fr. Iunius, Fulv. Ursinus. eguisse se deo Latinus. eguisse deo ABabc. 4. divitem locupletem et liberalem (liberare A.) Ad., Fulv. Ursinus. divite et locuplet. liberali Babc. 5. unica A. 6. et minus om. A.

si praestitit aliquid materia, ut et ipsa cum deo possit agnosci, aequalis deo, immo et adiutrix; nisi quod solus eam Hermogenes noovit, et haereticorum patriarchae philosophi. ¹Prophetis enim apostolis usque adhuc latuit, puto et ²Christo.

Non potest dicere deum ¹ut dominum materia usum ad opera Cap. IX.
 mdi, ²dominus enim non potuit esse substantiae coequalis. Sed precario ³forsitan usus est, et ideo precario, non dominio, ut, cum mala ⁴esset, de mala tamen sustinuerit uti, scilicet ex necessitate mediocritatis suae, qua non valebat ex nihilo uti, non ex potestate, quam ⁵si habuisset omnino, ut deus, in materiam, quam malam norat, ante eam in ⁶bonum convertisset, ut dominus et unus, ut ita de bono, non de malo uteretur. Sed quia bonus quidem, dominus autem non, ideo qualem habuit ⁷tali usus necessitatem suam ostendit cedentem condicioni materiae, quam, si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est, cum ex dominio defendit deum materia usum, et de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali, si non auctor, quia non effector, certe permissor, quia dominator. Si vero materia non et ipsius, ⁸qua malum, dei non erit, de alieno ergo usus aut precario usus est, qua egens eius, et iniuria, qua praevalens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur, iure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi. Dominio non suppetente eligit Hermogenes quid deo congruat, precario an vi de materia cuncta ¹⁰fecisse. Non ergo melius censuisset deus nihil omnino faciendum quam precario aut vi faciendum, et quidem de malo?

Nonne etiam si materia optima fuisset, ¹aeque indecorum ²sibi Cap. X.
 existimasset de alieno, licet ³bono? Fatue satis itaque gloriae suae causa molitus est mundum, ut debitorem se alienae substantiae ostenderet, et quidem non bonae. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, et mala quoque arbitrio eius imputarentur? Magna, bona fide, caecitas haereticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut

¹ Prophetas — apostolos — Christum *Fr. Iunius.* 8. et a Christo A. et Christum B., qui *continuat verba capitis IX.*

Cap. IX. 1. et A. 2. deus AB. 3. forsitan A. 4. non esset B. 5. sibi AB. 6. bono AB. 7. quid enim (quidem B.) deum autem AB. 8. talia A. alia B. 9. quae malum dei non est, de alieno d., cum *Fulvio Ursino.* 10. fecisset c.

Cap. X. 1. quae B. 2. si sibi A. 3. bono? Fatue satis itaque *Fr. Iunius.* bono? Fatue satis ita ab., ex emendatione *Rhenani.* bono factae satis. Itaque B. bona factis satis itaque A. bono? Fatue satis, si ita cd.

Cap. VIII. s. haereticorum patriarchae philosophi.] Cf. De Praescr. Haeret. cap. 7. simpliciterque dicam, affirmantis formula, ut Adv. Valent. cap. 1. (*Fr. Iunius.*) Cf. adnot. ad Scap. cap. 5.

Cap. X. s. bona fide] Id est, ut serio

alium deum bonum et optimum volunt credi quia mali existiment creatorem, 'aut materiam cum creatore pro⁹ 'malum a materia, non a creatore deducant, quando nullus deus liberetur ista quaestione, ut non auctor mali videri possit quisquis ille est qui malum etsi non ipse fecit, quocumque ⁶et undeunde passus est fieri. Audiatur igitur *genes*, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim sibi nihil egisse hac sua iniectione^b. Ecce enim, etsi non auctor⁷ assentator mali^c invenitur deus, qui malum materiae tantum de bono⁴ ante mundi constitutionem, quam ut bonus aemulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, luit, aut voluit quidem, verum non potuit infirmus deus. et noluit, malus et ipse, quia malo favit, et sic iam ⁸habet quod licet non ⁹instituerit, ¹⁰quia tamen, si noluisset ¹¹illic non esset, ipse iam fecit esse quod noluit non esse. Quid est turpius? Si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, ¹²semetipsum egit, cum et voluit esse quod noluit fecisse, fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, et quod malum noluit fecisse. Quod non ¹⁴faciendo malum iudicavit, nendo bonum ¹⁵praenuntiavit. Malum pro bono sustinendo potius eradicando, assertor eius inventus est, male, si per latem, turpiter, si per necessitatem. Aut famulus erit iustus aut amicus, cum materiae malo conversatus, nedum etiam eius operatus.

Cap. XI. Et tamen ¹unde nobis persuadet Hermogenes malam materiam? Non enim poterit non malum dicere cui malum. Nam definimus diminutionem et subiectionem capere ne ²quod sit aeternum, ut alii ³coaeterno inferius deputetur

4. et AB. 5. alium AB. 6. et unde passus A. 7. adsectator placitum
8. habetur reus ego. habetur eius ABabc. habetur auctor eius d.,
Ursino. 9. statuerit A. 10. qui AB. 11. id A. 12. quidem turpi
adversus A. 14. faciendum A. 15. praenuntiavit AB. pronuntiavit

Cap. XI. 1. non de AB. 2. quod sit aeternum abcd., ex emenda
Quod si ita erit aeternum AB. Ad quae veterum librorum vestigia proprii
si mutaremus quod sibi fuerit aeternum. 3. coetaneo A.

b. iniectione.] Hoc est εἰσβολή. (Fr. Iunius.) Sic Adv. Marc. IV, 1 „Sed et istas proprio congressu cominus, id est per singulas iniectiones Pontici cecidissent, si non multo opportunius in ipso et cum ipso evangelio, cui procurant, retarderentur.“

c. assentator mali] Qui assentiatur ut fiat malum. Sic accipitur assentandi verbum. Sed quid si adsectator? qui

vel materiae naturam debuerat
λουθεῖν atque sustinere. (Fr.

d. tanto sustinuit de bono tantam suam tamque singularem malum materiae sustinuit

e. et sic iam habetur retissima coniectura ita haec videor emendasse. Pro res libris veteribus reperitur eius, vium Ursinum movit ut vocator ad hunc genitivum supp

nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec ⁴subici ex hoc possit, quod nullo modo potest subici, quia aeternum est. ⁵Sed cum alias summum bonum constet esse quod sit aeternum ut deus, per quod solus est deus, dum aeternus est, et ita bonus, dum deus, quomodo materiae inerit malum, quam ut aeternam summum bonum credi necesse est? Aut si quod aeternum est poterit et mali capax esse, poterit hoc et in deum credi, et sine causa gestivum malum a deo transferre, si competit et aeterno, competendo materiae. Iam vero si quod aeternum est malum potest credi, invincibile et insuperabile erit malum ut aeternum, et ⁶tum nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, ⁷tum et deus ¹Cor. V, 13. hoc frustra mandat et praecipit, immo et iudicium frustra constituit deus, ⁹iniustitia utique puniturus. ¹⁰Quodsi contra erit mali ¹¹is cum praeses eius diabolus abierit in ignem quem praeparavit ^{Maub. XXV, 41.} ¹²deus et angelis eius, prius in puteum abyssi ¹¹relegatus, cum ^{Apoc. XX, 3.} ¹²revelatio filiorum dei redemerit conditionem a malo, utique ¹³vanitatis subiectam^b, cum restituta innocentia et integritate conditionis pecora ¹³condixerint bestiis, ¹⁴et parvuli de serpentibus luserint, ^{Ies. XI, 6sqq.} cum pater filio posuerit inimicos sub pedes, utique operarios mali, ^{Ps. CX, 1.} — ¹⁵itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium, ¹⁶et erit materia habens initium, habendo et finem mali. Quae enim malo deputantur, secundum mali statum ¹⁷competunt^d.

Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam, utique ^{Cap. XII.} natura, sicut deum bonum et optimum credimus, proinde natura.

4. ex hoc subici A. 5. Sed om. A. 6. tum nos *Fulv. Ursinus.* ita nos d. tamen nos *ABabc.* tantum non *Fr. Iunius.* 7. tum d., cum *Fulvio Ursino.* quin et *Latinus et Fr. Iunius.* quam eis A. cum et *Babc.* 8. frustra hoc A. 9. in iustitia *ABabc.* 10. Quodsi contra ego. Quodsi tunc d., cum *Fulvio Ursino.* quibus contra *ABabc.* 11. relegatus *AB.* 12. vanitatis abiectam (obiectam B.) *AB.* 13. convixerint *Latinus.* 14. nec *AB.* 15. itaque *ABabc.* utique d., cum *Fulvio Ursino.* 16. et erit ego. eritque d, cum *Latinio.* erit *ABabc.* 17. competunt ego. computantur *Babcd.* deputatur A.

Cap. XI. a. conditionem a malo] *Conditionem* dicit condita et creata quaeque. Paulus Epist. ad Rom. VIII, 9. *Conditionem* dicit Tertullianus creaturam, hominem creatum; Paulus *πλάσιον*. Primasius Uticensis: „In ipsa carne vicit Christus peccatum, ut naturam quae fuerat bona per *conditionem*, et per transgressionem est vitata, per suam gratiam reformaret.“ (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Corona cap. 6. et Grabii Glossar. ad calcem operum Irenaei a Grabio ed. a. v. *Conditio*.

b. utique vanitati subiectam] *Ματαιότης*. Praeclare hunc Pauli, adeoque

Tertulliani locum explicavit Grotius annotationibus ad Epist. Pauli. (Rigalt.)

c. pecora condixerint bestiis] Ut communis umbra seu commune tectum claudit oves et lupos, ut eodem quasi ad conductum amice conveniant. (Rigalt.) *Condicere*, id est consentire, cedere in sententiam alicuius, pacisci. Cf. adnot. ad Scorp. cap. 14.

d. competunt.] Ita emendavi. Nam quid *computantur* hoc loco significari debeat aut possit non assequor. Rescribendum *competunt*, aut *imputantur*. Quae malo ipsi deputentur aut secundum mali statum etiam materiae competere, quandoquidem mala esse dicatur.

Porro^a naturam certam et fixam haberi oportet, tam in malo perseverantem apud materiam quam et in bono apud deum inconvertibilem et indemetabilem. Scilicet¹ quia, si demutabitur natura in materia de malo in bonum, demutari poterit et in deo de bono² in malum. Hoc loco³ dicet aliquis: Ergo de lapidibus filii Abrahae non suscitabuntur, et genimina viperarum non facient paenitentiae fructum, et filii irae non fient filii pacis, si natura mutabilis non erit? Temere ad ista exempla respicies, o homo. Non enim competunt ad causam materiae, quae innata est, ea quae nata sunt, lapides et viperae et homines; horum enim natura habendo institutionem habere poterit et cessationem. Materiam vero tene semel aeternam determinatam, ut infectam, ut innatam, et ideo indemetabilis et incorruptibilis naturae credendam, ex ipsius etiam sententia Hermogenis, quam⁴ opponit, cum deum negat ex semetipso facere potuisse, quia non demutetur quod sit aeternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum sit ex demutatione quod non erat, si non esset aeternum; dominum vero aeternum aliud esse non posse quam quod est semper. Hac et ego definitione merito illum repercutiam. Materiam aequè reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima⁵ a deo fiunt⁶: Et vidit deus quia bona, et benedixit ea deus, utique⁷ quia optima, non certe⁸ quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, et si ita est, statum aeternitatis amisit; mortua est denique⁹ sua forma^c. Sed aeternitas amitti non potest, quia nisi amitti non possit, aeternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse, quia si aeternitas est, demutari nullo modo potest.

Et¹ quaeretur quomodo ex ea bona facta sint, quae ex demutatione nullo modo facta sunt? Unde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certe nec bona arbor fructus malos edit, quia nec deus nisi bonus, nec mala arbor bonos, quia nec materia est² nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid etiam boni germinis, iam non erit uniformis naturae, id est malae in totum, sed³ iam tum duplex, id est bonae et malae naturae, et quaeretur iterum

Cap. XII. 1. quia d. qui AB. qua reliqui. 2. non in malum AB. dicit A. 4. ea om. A. 5. apponit Fr. Junius. 6. a deo fiunt abcd. ab fiunt A. fiunt B. 7. quia A. qua cd. quasi Bab. 8. qua cd. 9. sine forma d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XIII. 1. quaeritur A. 2. nisi om. AB. 3. iam tum abcd. et tantum AB.

Cap. XII. a. Porro] Hoc est at, at-enim, atquin, ex usu Tertulliani. V. ad-nott. ad De Corona cap. 7.

b. a deo fiunt] Scribendum, ni fallor, „bona, atque optima a deo, fiunt“, ut

verba „atque optima a deo“ respondeant praegresso membro „pessima etiam“. c. sua forma] Hoc est sua lege. Rigaltium moverit cur sine sua reponeret cum Fulvio Ursino plane

'in bono et malo potuerit convenire luci et tenebris, dulci et amaro. Aut si potuit utriusque diversitas boni et mali concurrere, et duplex natura fuisse materiae, amborum ferax fructuum, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, ut nec mala illi imputentur, sed utraque species de materiae proprietate sumpta ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam honorum deo debemus, nec invidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio. Per quod probabitur manifeste materiae deservisse.

Nam et si dicatur licet ex occasione materiae, suo tamen arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiae, quamquam et hoc turpe sit, certe cum ex eadem etiam mala profert, vel haec utique non de suo arbitrio proferendo servit materiae, aliud non habens facere quam ex malo proferre, invitus utique, qua bonus, ex necessitate, ut invitus, et ex servitute, ut ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condidisse mala, an ex voluntate? Siquidem ex necessitate condidit, si ex materia, ex voluntate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorum auctor constitatur deus, quia et si de materia fecit, ipsi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Plane sic interest unde fecerit ac si de nihilo fecisset, nec interest unde fecerit, ut inde fecerit unde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex voluntate fecisse quam ex necessitate, id est ex nihilo potius quam ex materia. Dignius est deum etiam malorum auctorem liberum credere quam servum. Quaecumque potestas ei quam pusillitas competit. 'Si et sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse; dominum vero, si quid boni edidit, sua virtute edidisse, aliae aequae oborientur quaestiones. Primo, si bonum in materia omnino non fuit, non ex materia bonum factum, quod materia scilicet non habuit. Dehinc, si non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factum. Hoc enim superest secundum Hermogenis dispositionem.

'Porro si bonum neque ex materia factum est, quia non erat in illa, ut in mala, neque ex deo, quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes, invenitur bonum iam ex nihilo

6. in ea bono Fr. Junius. 5. poterit d. 6. dividimus A.

Cap. XIV. 1. illis A. 2. eum om. A. 3. dominus A. 4. Sic et sic concedimus A. 5. omnino — quod materia omitta sunt in ed. Semleri. 6. dispositionem A.

Cap. XV. 1. Porro om. A. 2. factum est — ut neque ex materia bis typus in A.

Cap. XIV. a. quam pusillitas competit. Id est potius vel magis quam pusillitas; ellipsis Graeca persequens. (Fr. Junius.) Cf. adnot. ad De Testim. An. cap. 2., et ad De Virg. Veland. cap. 17.

factum, ut ex nullo factum, ut neque ex materia neque ex deo. Et si bonum ex nihilo, cur non et malum? immo cur non omnia ex nihilo, si aliquid ex nihilo? Nisi si insufficientis fuit divina virtus omnibus producendis, quae aliquid protulerit ex nihilo. Aut si ex materia mala bonum processit, quia neque ex nihilo neque ex deo, ³sequetur ut ex conversione processerit materiae contra ⁴denegatam aeterni conversionem. Ita ^{4b}unde bonum constitit, iam negabit Hermogenes ⁵illud constare potuisse. Necesse est autem ex aliquo eorum processerit ex quibus negavit procedere potuisse. Ceterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum, sed ex materia, ut ipsius sit de cuius substantia erit factum, et hic, ut dixi, auctor mali habebitur deus, qui cum eadem virtute et voluntate debuisset ⁶omnia bona ex materia protulisse, aut tantum bona, non omnia tamen bona ⁷protulit, sed etiam mala⁸, utique aut volens esse mala, si poterat efficere ⁹ne essent, aut non ⁹valens efficere omnia bona, si voluit et non fecit, dum nihil intersit per infirmitatem dominus auctor mali extiterit an per voluntatem. Aut quae fuit ratio ut cum bona fecisset ¹⁰quasi bonus, etiam mala protulisset ¹¹quasi non bonus, cum non congruentia sibi solummodo edidit? Quid necesse erat suo opere prolato etiam materiae negotium curare proinde et malum proferendo, solus ut cognosceretur bonus de ¹²bono, materia autem ¹³ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum florisset sine mali afflatu. Nam et Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentium mala necessaria fuisse ad inlumptionem bonorum ex contrariis intelligentorum. Ergo ¹⁴aut nec propterea locus mali proferendi fuit, aut si qua alia ratio exegit ¹⁵illud induci, cur non ¹⁶et ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura ¹⁷dominum, ne mali auctor existimaretur, quae nunc, ¹⁸cum de materia operatur, mala excusat? Si excusat, adeo ubique et undique illuc compellitur quaestio quo nolunt, qui ipsam mali rationem non examinando, nec dinoscendo quomodo ¹⁹illud aut deo adtribuant aut a deo separent, pluribus et indignioribus destructionibus ²⁰deum obiciunt.

3. sequitur A. 4. denegant iam aeterni AB. 4b. *Malim* undeunde. 5. id A. 6. omnia bona ex *Ad.*, *Fulv. Ursinus.* 7. protulit, sed *ego.* protulisset, sed *Leopoldus.* protulisset *ABabcd.* protulisset, aut *Fr. Iunius.* 8. necesse est autem A. necesse esset: aut B. 9. volens *edd. Semleri et Leopoldi.* 10. qua *Latinius.* 11. qua *Latinius.* 12. bona A. 13. nec eo A. ut *Fr. Iunius.* 14. autem A. 15. id A. 16. et *om.* A. 17. deum A. 18. cum *om.* AB. 19. id aut deo tribuant A. 20. deum obiciunt *abcd.* deo obiciunt B. deo dicunt A.

Cap. XV. a. non omnia tamen bona protulit, sed etiam mala] Ita emendandum esse videbatur. Rigaltius scripsit atque distinxit „non omnia tamen bona, pro-

tulisset etiam mala; utique⁸ cell., Fr Iunius „(non omnia tamen bona) protulisset, aut etiam mala: utique⁸ cell.

Igitur in praestratione huius articuli, et alibi forsitan retrahendi, ²equidem definitio aut deo adscribendum et bonum et malum, quae ex materia fecit, aut materiae ipsi, ex qua fecit, aut utrumque utrique, quia ambo sibi obligantur, qui fecit et de qua fecit, aut alteram alteri; tertius enim praeter materiam et ³deum non est. Porro si 'dei erit utrumque, videbitur deus etiam mali auctor; deus autem, ut bonus, auctor mali non erit: si ⁴materiae utrumque, videbitur materia etiam boni matrix; mala autem in totum materia boni non erit matrix: si ⁵utriusque erit utrumque, in hoc quoque comparabitur deo materia, et pares erunt ambo, ex aequo mali ac boni adfines; aequari autem deo materia non debet, ne deos deos efficiat: si alterum alterius, utique ⁶dei bonum et materiae malum, neque malum deo neque materiae bonum ⁷adscribetur; et bona autem et mala deus de materia faciendo cum ea facit. Haec si ita sunt, nescio qua possit evadere sententia ⁸Hermogenes, qui ⁹deum, quoquo modo de materia malum condidit, sive voluntate, sive necessitate, sive ratione, non putet mali auctorem. Porro si mali auctor est ipse qui fecit, plane ¹⁰socii materia per substantiae suggestum, ¹¹excusas iam causam materiae introducendae. Nihilominus enim et per materiam deus auctor mali ostenditur, si ideo materia praesumpta est ne deus mali auctor videretur. Exclusa itaque materia, dum excluditur causa eius, superest uti ¹²deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an et mala, cum apparuerit quae mala, et an mala interim ¹³ea quae putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit haec quoque producendo de nihilo, quam de praedicio alieno, si de materia produ-

Cap. XVI. 1. praescriptione A. 2. quidem B. quid A. 3. deus AB. 4. dei erit d., cum Fulvio Ursino. dei fuerit Fr. Iunius. deus erit ABqbc. 5. materiae Ad., Fulv. Ursinus, Fr. Iunius. materia reliqui. 6. erit utriusque. 7. dei bonum d., cum Fulvio Ursino. deo unum A. deo bonum reliqui. 8. adscribitur d. 9. Hermogenis d. 10. deus AB. 11. soli materia per substantiam suggestam A. 12. excusas AB. excusas Fr. Iunius. excludis abcd. excludas Rhenanus ad marg. ed. princ. 13. deus omnia B. deus per omnia A. 14. et quae AB.

Cap. XVI. a. nescio qua possit evadere sententia Hermogenes] Sententia, id est iudicio, suffragio. Nec tamen ino, quia cum Rigallio malum rescribere Hermogenis pro Hermogenes.

b. excusas] Ita reposui ex libris veteribus. Non semel enim Tertullianus comore usurpat pro recusare, devitare, declinare, liberare, uti significavit iam Gelasius ad Script. Hist. Aug. p. 136. et verba Spartiani in Severo „recusavit et Parthicum nomen“, ubi codex Palsanus habet „excusavit et Parthicum no-

men“. De Padic. cap. 12 „Cur ergo cervicem nostram a tanto iugo evasent, nisi ut illi compendia ista disciplinae semper imponant.“ De Resurr. Carnis cap. 61 „os eibo excusamus.“ Adv. Valentin. cap. 1 „et convicium falsi simplicis excusat.“ Pontius Vita Cypriani cap 5 „Magis enim dignus efficitur qui quod meretur excusat.“ Glossarium Cyrilli: „Παράστασις, Excusatio, Recusatio, Evitatio.“ Cf. Dirksen Manuale et Du Cange Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v. Excusare et Excusatio.

xisset. Libertas, non necessitas, deo competit. Malo voluerit mala a semetipso condidisse "quam non potuerit non condidisse.

Cap. XVII. Unici dei status hanc regulam 'vindicat, non aliter unici, nisi quia solius, non aliter solius, nisi quia nihil cum illo. Sic et primus erit, quia omnia post illum: sic omnia post illum, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, ut illi quoque scripturae ratio constet. Quis cognovit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit? aut quem 'consultatus est? aut viam intellegentiae et scientiae quis 'demonstravit illi? quis tradidit et retribuetur ei? Nemo utique; 'quia nulla vis, nulla materia, nulla natura substantiae alterius aderat illi. Porro si de 'aliquo^b operatus est, necesse est 'ab ea ipsa acceperit et consilium et tractatum dispositionis, 'ut viam intellegentiae et scientiae. Pro qualitate enim rei operari habuit, et secundum ingenium 'matériae, non secundum suum arbitrium, adeo ut et mala pro natura non sua, sed substantiae fecerit.

Cap. XVIII. Si necessaria est deo materia ad opera mundi, ut Hermogenes existimavit, habuit deus materiam longe digniorem et 'idioniorem^a, non apud philosophos 'aestimandam, sed apud prophetas intellegendam, sophiam suam scilicet; haec denique sola cognovit sensum domini. 'Quis enim scit quae sunt dei, et quae in ipso, nisi spiritus, 'qui in ipso? Sophia autem spiritus; haec 'illi consiliarius fuit, via intellegentiae et scientiae ipsa est; ex hac fecit, faciendo per illam, et faciendo cum illa. Cum pararet caelum, inquit, aedram illi, et cum fortia faciebat super ventos quae sursum 'nubila, et cum firmos ponebat 'fontes^b eius quae sub caelo est, ego eram compingens cum ipso. Ego eram, ad quem gaudebat; 'cottage autem oblectabar in persona eius, quando oblectabatur, cum perfectisset orbem, et inoblectabatur in filiis hominum. Quis non hanc

15. quam quia non *Latinus*. *Comprobat Fr. Iunius*.

Cap. XVII. 1. vindicat A., ubique. 2. consultatus est A. 3. demonstrabit A. 4. qua A. 5. aliqua *Fr. Iunius*. 6. ut ab ea A. 7. et *Fr. Iunius*. 8. naturae A.

Cap. XVIII. 1. idioniorem *ABab*. idoneiorem *reliqui*. 2. estimanda si apud prophetas intellegenda A. 3. Qui A. 4. Quod A. 5. illic *bc*. 6. nubila quomodo firmos A. 7. fontes *acd*. montes *ABa* (*in marg.*) *b*, *Fr. Iunius*. 8. cotidie *ed*.

Cap. XVII. a. consultatus est?] Id est consultum rogavit, deponente forma. (*Fr. Iunius*.)

b. de aliquo] De aliquo genere vel parte materiae.

Cap. XVIII. a. idioniorem] Cf. quae adnotavi ad De Pallio cap. 3.

b. ponebat fontes] Probo montes. Constat enim Tertullianus, nec singula ap-

ponit Salomonis verba. Hoc autem respondet illis postremis Sapientiae verbis „quum statueret fundamenta terrae: Et eram“ cett. (*Fr. Iunius*.) Retinuit Iunius scripturam montes pro fontes, quam etiam Lactant. Instit. Div. IV, 6. servat. Sicut infra cap. 32. huius ipsius adversus Hermogenem libri praeter ullam librarii discrepantiam in eodem Sophiae loco reperitur fontes.

potius omnium fontem et ⁹ originem ¹⁰ commendet? materiam ¹¹ vero ¹² materiarum, non ¹³ fini subditam, non statu diversam, non motu inquietam, non habitu informem, sed insitam et propriam et compositam et decoram, quali ¹⁴ deus potuit eguisse, sui magis quam ¹⁵ alieni egens. Denique ut necessariam sensit ad opera mundi, statim eam condit et generat in semetipso. Dominus, inquit, condidit me ¹⁶ initium viarum suarum in opera sua: ante saecula fundavit me, priusquam faceret terram, priusquam montes collocarentur; ante omnes autem colles generavit me, prior ¹⁷ autem abysso genita ¹⁸ sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiam sophiam dei natam et conditam praedicari, ne quid innatum et inconditum praeter solum deum crederemus. Si enim intra dominum quod ex ipso et in ipso fuit sine initio non fuit, sophia scilicet ipsius exinde nata et condita ex quo in sensu dei ad opera mundi disponenda coepit agitari, multo magis non capit ¹⁹ sine initio quicquam fuisse quod extra dominum fuerit. Si vero sophia eadem dei sermo est, ²⁰ sensu sophiae, et sine quo factum est nihil, sicut et dispositum sine sophia, quale est ut filio dei, sermone unigenito et primogenito, aliquid fuerit praeter patrem antiquius, et hoc modo utique generosius, nedum quod ²¹ innatum nato fortius, et quod infectum ²² facto validius? quia quod ut esset nullius eguit auctoris multo sublimius erit eo quod ut esset aliquem habuit auctorem. Proinde si malum quidem innatum est, ²³ natus autem sermo dei (²⁴ Eructavit enim, Ps. XLV inquit, sermonem optimum), non scio an a bono malum possit ²⁵ adduci, validius ab infirmo, ut innatum a nato. Ita et hoc nomine materiam deo praeponit Hermogenes, praeponendo eam filio. Filius enim sermo, et deus sermo, et, Ego et pater unum sumus. ^{10. I. 1. 10. X. 3.}
 Nisi quod sustinebit aequo animo filius eam praeponi sibi quae patri adaequatur.

9. originem materiarum commendet? materiam vero non *codex Pithoci*. 10. commendetur A. 11. vere *Fr. Junius*. 12. fini ego. sibi *Babed.* sic B., in *verg.* ut A. 13. deo AB. 14. alieni B (*ex codice Paterniacensi*) *abcd.* alienigenis A., et *codex Hirsauensis*. Unde *Rhenanus* rescribendum censuit suis magis quam alienigenis. 15. initio viarum in A. 16. item *Fr. Junius*. 17. Cum agnoscat AB. 18. sensus ut sophia et sine *codex Pithoci*. sensus sophiae, sine *Fr. Junius*. 19. innatum *ut bcd.* innatum innato a. innatum AB. 20. factum AB. 21. natus autem *bcd.* id est AB. 22. eructavit A. 23. abduci A.

c. commendet?] Id est probet. V. *abent.* ad De Pallio cap. 4. tom. I. p. 643 sq.

d. *verg.*] Id est vero.

e. non fini subditam] *Rhenanus* con-
 iudicat *insubditam* pro eo quod ver-
 bres libri praebent sibi *subditam* vel

sic subditam. Praetuli *sui subditam*, ad
 quam emendationem confirmandam et
 huius ipsius loci ratio facit, et ea quae
 legimus supra cap. 7 et cap. 11.

f. non capit] V. quae adnotavi de hoc
 impersonali ad De Fuga in Persecut.
 cap. 1.

Cap. XII.

Sed et ad originale instrumentum ¹Moysi provocabile, unde et diversa pars ²suspiciones suas ingratiss ³fulcire conatur, ne scilicet non inde instrui videretur unde oportet. Itaque occasiones sibi sumpsit quorundam verborum, ut haereticis fere mos est simplicia quaeque torquere. Nam et ipsum principium, in quo deus fecit et caelum et terram, aliquid voluit ⁴fuisse quasi substantivum et corpulentum, quod ⁵in materiam interpretari possit. Nos autem unicuique vocabulo proprietatem ⁶suam vindicamus, principium initium esse, et competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quam initium sit illi ipsum dum incipit fieri; ita principium sive initium inceptionis esse verbum, non alicuius substantiae nomen. Iam nunc si principalia ⁷dei opera caelum et terra sunt, quae ante omnia deus fecit ⁸suorum esse proprie principium, ⁹quae priora sunt facta, ¹⁰merito sic praefatur

Gen. I. 1.

In principio fecit deus caelum et terram, quemadmodum dixisset, In finem deus fecit caelum et terram, si ¹¹post universa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit et finis aliqua materia. Plane licebit etiam substantivum aliquid principium esse alicui rei, quae ex ipso sit futura, ut argilla principium testae, ut semen principium herbae. ¹²Sed cum ita utimur vocabulo principii, quasi originis, non quasi ordinis nomine, adicimus et mentionem ipsius rei specialiter quam volumus principium alterius rei. De cetero si sic ponamus, verbi gratia, In principio fecit figulus ¹³pelvim vel urnam, iam non materiam ¹⁴significabit principium, non enim argillam nominavi principium, sed ordinem operis, quia figulus ante cetera primum pelvim et urnam fecit, exinde facturus et cetera; ad ordinationem operum principii vocabulum pertinebit, non ad originem substantiarum. ¹⁵Possum ¹⁶et aliter principium interpretari, non ¹⁷ab re tamen; nam et in Graeco principii vocabulum, quod est ¹⁸ΑΡΧΗ, non tantum ordinativum, sed et potestativum capit

Cap. XII. 1. mons ei (i. e. moysi) A. 2. fecisse A. 3. in om. A. 4. suam abed. cum AB. 5. deo ABab. 6. universorum Latinus. 7. qua priora sunt facta Fr. Iunius. 8. merito sic praefatur scriptura abed. meritoque sic perfectam scripturam AB. meritoque sic praefatam scripturam Fr. Iunius. 9. prius A. 10. Sed ubi utimur A. 11. pelvem A. 12. significavit AB. 13. Possum d., Fr. Iunius. Possunt Babc. Possint A. 14. ab eo A. abs re Priorius. 15. arche B. archiae A. ἀρχῆ reliqui.

Cap. XIX. a. diversa pars] Sic loquuntur Auctores Iuris. (Rigalt.) Tertull. infra cap. 21 „ne diversa pars ideo contendat“ cett. Item Adv. Marc. III, 15. et IV, 10. Sic apud eundem frequentissime reperitur ex diverso, ut Adv. Marc. IV, 19. 29. 36. Adv. Hermog. cap. 32. Cf. Dirksen Manuale s. v. Diversus, et

interpr. ad Sallust. Catil. cap. 5. et Drakenb. ad Sil. Ital. I, 264.

b. ingratiss] Cf. quae adnotavi ad lib. V Adv. Marc. cap. 7.

c. Possum] Ita repositi cum Fr. Iunio atque Rigaltio, sententia paene postulante. V. etiam adnot. ad lib. V Adv. Marc. cap. 8.

principatum, unde et "Archontes dicunt principes et magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem principium "pro principatu et potestate sumetur. In principatu enim et in potestate deus fecit caelum et terram.

Sed ut nihil aliud significat 'Graeca vox quam principium, et Cap. XX. principium nihil aliud capiat quam initium, habemus etiam illam Prov. VIII, 22. initium agnoscere quae dicit, Dominus condidit me "in opera sua. Si "enim per saphiam dei omnia facta sunt, et caelum 'ergo et terram deus faciens in principio, id est initio, in saphia "sua fecit. Denique si principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset; In principio deus fecit, sed Ex principio; non enim in materia, sed ex materia fecisset. De saphia autem potuit dici In principio. In saphia enim primo fecit, in qua cogitando et disponendo iam fecerat, quoniam et si ex materia facturus fuisset, ante in saphia cogitando et disponendo iam "fecerat, quoniam erat "initium viarum, quia cogitatio et dispositio prima saphiae fit operatio, de cogitatu viam operibus instituens. Hanc et inde auctoritatem scripturae mihi vindico, quod et deus qui fecit et ea quae fecit ostendens unde fecerit non proinde testatur. Nam cum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, et quod fit, et ex quo fit, tria nomina sunt edenda in legitima operis enarratione, persona factoris, species facti, forma materiae. Si materia non edatur, ubi et opera et operae operator eduntur, apparet ex nihilo cum operatum. Proinde enim ederetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatum. Denique evangelium ut supplementum instrumenti veteris "adhibebo, in quo vel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia universa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit revelatur. In principio erat sermo; in quo principio scilicet Io. I, 1. 3. deus fecit caelum et terram. Et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Cum igitur et hic manifestetur et factor, id est deus, et facta, id est omnia, et per quem, id est sermo, nonne et unde omnia facta essent a deo per sermonem exegisset ordo profiteri,

16. archontes AB. ἀρχοντες abc. ΑΡΧΟΝΤΑΕ d. 17. et pro A.

Cap. XX. 1. Graeca om. A. 2. initium viarum suarum in opera sua ed. 3. enim saphia A. 4. ergo om. A. 5. materiam suam fecit A. 6. fecerat, quoniam erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens. Hanc ego. fecerat, et sic erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens. Hanc Fr. Junius. fecerat, quomodo etsi erat initium viarum cogitatio — — — instituens hanc A. fecerat. Quoniam et si erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens, hanc reliqui. 7. adhibeo A.

Cap. XX. a. quoniam erat] Delevi etsi post quoniam, quod ex superioribus irrepsisse pro certo affirmari potest.

si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri, et non profitendo satis ^aprobavit non fuisse, quia profiteretur, si fuisset.

Cap. XXI. Ergo, inquis, si tu ideo praeiudicas ex nihilo facta omnia quia non sit manifeste relatum de materia praecedenti factum quid, vide ne diversa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non aperte significatum sit ex nihilo quid factum. Plane retorqueri quaedam facile possunt, non statim et ex aequo admitti, ubi diversitas causae est. Dico enim, etsi non aperte scriptura pronuntiavit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantam fuisse necessitatem aperte significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent, quoniam, quod fit ex nihilo, eo ipso, dum non ostenditur ex aliquo factum, ¹manifestatur ex nihilo factum, et non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstratur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum ^a aperte declaratur, ex aliquo factum, ²illud, dum ex quo factum sit ³ostenditur^b, periclitabitur primo videri ex nihilo ⁴factum, ⁵quia non editur ex quo sit factum, dehinc, etsi ea sit condicione ⁶ut omnino possit videri ex aliquo^c, proinde periclitabitur ex alio longe factum videri quam ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum. Ita ⁷si ex nihilo deus cuncta fecisse ⁸non potuit, ⁹scriptura non adiecisset ¹⁰illum ex nihilo fecisse. Ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, ¹¹si et ex materia fecisset; quia ¹²illud ¹³in totum habebat intellegi, et si non significaretur, at istud in dubio, nisi significaretur.

Cap. XXII. Atque adeo spiritus sanctus hanc scripturae suae rationem constituit, ut, cum quid ex ¹aliquo fit, et quod fit et unde fit referat. ²Fructificet, inquit, terra herbam foeni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam foeni seminantem semen secundum.

Gen.
I, 11 sqq.

8. pronunciat A.

Cap. XXI. 1. manifestum est ex nihilo A. 2. id dum A. dum illud d. 3. non ostenditur d. 4. factum om. A. 5. qua A. 6. ut omnino possit videri ex aliquo ego. ut non possit videri non ex aliquo d. ut non possit videri ex aliquo Babc. ut nunc possit videri ex aliquo Fr. Junius. In A. verba ex aliquo — factum videri ommissa sunt, sollemni incuria librarii. 7. si om. A. 8. non om. A. 9. etsi scriptura — fecisse, ex materia d. 10. illic A. 11. si et ex d., ex emendat. Fulvii Ursini. licet ex ABabc. 12. id A. 13. in totum d., ex emendat. Fulvii Ursini. in toto ABabc.

Cap. XXII. 1. alio quo A. 2. Fructicet cd., ex coniectura Latini.

Cap. XXI. a. hoc ipsum] Videlicet ex aliquo factum esse. sis. (Rigalt.) c. ut omnino possit videri ex aliquo]

b. dum ex quo factum sit ostenditur] Ita emendavi vocula non mutata in omnino. Id est donec ostendatur; ambigua phra-

dum genus, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso ²in similitudinem. Et rursus: Et dixit deus, Producant aquae repentia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram per firmamentum caeli. Et factum est sic. Et fecit deos cetos magnos, et omnem animam animalium repentium, quae produxerunt aquae secundum genus ipsorum. Item post haec: Et dixit deus, Producat terra animam viventem secundum genus, quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus alias res deus proferens ostendit per prophetam et dicit quid unde protulerit (quamquam possumus ⁴undeunde illas prolatae ⁵existimare, dumne ex nihilo; iam enim facta erant quaedam ex quibus prolatae videri possent), si tantam curam instructionis nostrae insumpsit spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit, nonne proinde nos et de caelo et de terra compotes reddidisset significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum, ⁶ut tanto magis ex nihilo ea videretur operatus quanto nihil adhuc erat factum ex quo operatus videretur? Itaque sicut ea quae de aliquo prolata sunt ostendit unde prolata sint, ita quae non ostendit unde prolata sint ex nihilo prolata confirmat. Igitur in principio deus fecit caelum et terram. Adoro scripturae plenitudinem, qua mihi et factorem manifestat et facta. In evangelio vero amplius et ministrum atque arbitrum ⁷factoris invenio sermonem. An autem de aliqua subiacenti materia facta sint omnia nusquam adhuc legi. Scriptum ⁸esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum, timeat Vae ⁹illud adicientibus aut detrahentibus destinatum.

Gen. I, 1.

Io. I, 3.

Apoc. XXII, 18.

Sed ex sequentibus argumentatur, quia scriptum sit, Terra autem erat invisibilis et incomposita. Nam et terrae nomen ¹redigit ²in materiam, quia terra sit quae facta est ex illa. Et Erat in hoc dirigit, quasi quae semper retro fuerit innata et infecta. Invisibilis autem et rudis, quia informem et confusam et inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius ³singillatim revincam; sed interim volo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Numquid tamen, quia erat ante omnia, et ⁴tale ali-

Cap. XXI
Gen. I, 2.

² in similitudinem. Et rursus *d.* secundum genus. Et rursus (*A.*) in similitudinem. Factum est sic. Et produxit terra herbam foeni seminantem semen secundum genus, et lignum fructuosum faciens fructum cuius semen in ipso secundum genus. Et rursus *Babc.* ⁴ undeunde *d.*, *Latinius, Fulo, Ursinus.* unde *ABabc.* ⁵ existimare *A. Divionensis codex apud Rigaltium.* estimare *B.* aestimare reliqui. ⁶ ne *A.* ⁷ factoris *codex Divionensis, Nicol. Rigaltius.* rectoris *ABabcd.* ⁸ est *AB.* ⁹ id *A.*

Cap. XXIII. 1. redigit *A.* 2. in *om. AB.* 3. sigillatim *Aabc.* 4. talis id se ex ea factum aliquod *A.*

quid esse ex ea factum scriptura significat? Atquia nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet^a, vel potius Hermogeni: potuit et fuisse, et tamen nihil deus ex illa fecisse, vel quia non decebat deum alicuius egnisse, certe quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non plane adeo sine causa. Nam etsi mundus non est factus ex illa, sed haeresis facta est, ^bet quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est haeresis, sed materiam ipsam potius haeresis fecit.

Cap. XXIV.

Revertor nunc ad singulos articulos, per quos putavit significatam esse materiam, et primo de nominibus ¹expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terrae, alterum non invenimus, quod est ²materiae. Quaero ergo, cum materiae nominatio non ³extet in scriptura, quomodo ei etiam ⁴terrae appellatio accommodetur in alio iam genere substantiae nota. Quo magis materiae quoque nominatio extitisse debuerat, consecuta etiam terrae appellationem, ut scirem terram commune cum materia esse nomen, ne ⁵illud ei soli substantiae ⁶vindicarem culus et proprium, in qua magis ⁷notum est, vel ne illud in quamcumque aliam speciem, nec utique omni materiae, ⁸communicare possem, si vellem. Cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adscribitur, ⁹quanto non comparet^a cui adscribatur, cuiusque alii poterit adscribi. Ita Hermogenes, etsi materiam ¹⁰ostenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, ut ita utrumque illi vocabulum vindicaret.

Cap. XXV.

¹Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, unam, quam in principio deus fecit, aliam, materiam ex qua fecit, de qua dictum Gen. 1.2. sit: Terra autem erat invisibilis et rudis. Utique si quaeram ex ²verbis ³quae cui^a nomen terrae accommodare debeat, dicetur, hanc, quae facta sit, ex illa, ex qua facta est, vocabulum derivasse,

5. equidem A.

Cap. XXIV. 1. expostulando A. 2. materia A. 3. extet scripturae A. 4. terrena A. 5. id A. 6. vindicarem A. Et ita scriptum est ubique. 7. natum AB. 8. commutare A. 9. quando Fr. Iunius. 10. ostenderit A.

Cap. XXV. 1. Vide A. 2. quae cui nomen terrae accommodare debeat, dicitur ab ed. Corsiensis codex. quae cui nomen terrae accommodare (accommodari B.) id dicitur AB. cui nomen terrae accommodari debeat id dicitur Leopoldus. quae, cui nomen terrae accommodari debeat Fr. Iunius.

Cap. XXIII. a. quantum sibi licet] Similiter De Idolol. cap. 16 „Sim vocatus nec adsacrificii sit titulus mei officii, et operae meae expunctio quantum sibi libet.“

Cap. XXIV. a. quanto non comparet] Id est „quanto magis non comparet,“ ἄλλευτικῶς; etsi suspicor legendum

quando. (Fr. Iunius.) De illa 'ellipsi comparativi magis apud Tertullianum frequentissima cf. supra adnot. ad cap. 14.

Cap. XXV. a. quae cui] Interrogativa duo in uno membro coniuncta, uti supra cap. 22 „ut sciremas unde quid persecerit.“ Alia exempla indicavi ad De Fuga in Persecut. cap. 8.

quia veri similis sit ab origine sobolem potius quam originem a sobole vocitari. Hoc si ita est, alia nobis ¹obvolvitur quaestio, an competat terram hanc quam deus fecit ex illa ex qua fecit cognoscendum derivasse. Audio enim apud Hermogenem ceterosque materialios haereticos terram quidem illam informem et invisibilem et redem fuisse, hanc vero ²nostram proinde et formam et conspectum et cultum a deo consecratam, aliud ergo factam quam erat ea ex qua facta est. Porro aliud facta non potuit cum ea de ³nomine sociari a cuius condicione ⁴desciverat. Si nomen proprium materiae illius fuit terra, haec, quae non est materia, aliud scilicet facta, terrae quoque non capit nomen alienum et ⁵statu suo extraneum. Sed materia facta, id est ⁶terra, habuit cum sua origine consortiam nominis, sicut et generis. Non ⁷adeo. Nam et testam, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, sed testam, et electrum; licet ex auro et argento foederatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, sed electrum. A cuius habitu ⁸quid divertit⁹, pariter et a vocatu eius recedit, appellationis sicut et condicionis proprietate. Quam autem transierit de statu terrae illius, id est materiae, ista terra vel eo palam est quod haec apud Gemesin testimonium boni accepit: Et vidit deus quia bonum: illa autem apud Cap. I, 31 Hermogenem in originem et causam malorum deputatur. Postremo si ideo haec terra quia et illa, cur non et materia haec quoque quia ¹⁰et illa? Immo iam et caelum et omnia, si ex materia constant, et terrae et materiae vocari debuerunt. Satis ista de terrae nomine, ¹¹in quo materiam intellegi voluit, quod nomen unius elementi omnes sciunt, natura primum, ¹²dehinc scriptura docente; ¹³nisi si et Sileno illi apud Midam regem adseveranti de alio orbe credendum est, auctore Theopompo¹⁴. Sed et deos multos idem refert.

Nobis autem unus deus et una est terra, quam in principio Cap. XVI deus fecit. Cuius ordinem incipiens scriptura decurrere primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. Sicut et cae-

1. obruitur A. 4. nostram video formam A. 5. nominatione d. 6. destinaverat A. 7. status sui Latinus. 8. ex terra AB. 9. adeo Ad. a deo B. audio reliqui. 10. quid Aabcd. quod B. qui Fr. Iunius. 11. et om. d. 12. in quo materia intellegi voluit d. in quod materiae intellegi volunt A. 13. dehinc ABA. deinde reliqui. 14. nisi si et B., Fr. Iunius. ni si et a. nisi et bcd. non si et A.

b. A cuius habitu quid divertit] Quid pro aliquid. Verte: Von wessen be-
sonderheit etwas abweicht, von dessen
benennung entfremdet es sich gleich-
falls, ob der besonderheit der bezeich-
nung wie des wesens.

c. nisi si et Sileno illi apud Midam
regem adseveranti de alio orbe creden-
dum est, auctore Theopompo.] V. ad-
sett. ad De Pallio cap. 2.

Gen. I, 1. lum primo factum professa, In principio deus fecit caelum, dehinc
Gen. I, 7sq. dispositionem eius ¹superinducit^a, et ²separavit inter aquam, quae
erat infra firmamentum, et quae ³erat super firmamentum, et vo-
cavit deus firmamentum caelum, ipsum quod in primordio fecerat.

Gen. I, 27. Proinde et de homine, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei

Gen. II, 7. fecit illum. Dehinc qualiter ⁴fecerit reddit: Et finxit deus hominem
⁵de limo terrae, et adflavit in faciem eius flatum vitae, et factus
est homo in animam vivam. Et utique sic decet narrationem inire,
primo praefari, postea prosequi; nominare, deinde describere. Alio-
quin vanum si eius rei cuius nullam praemiseraat mentionem, id
est materiae, ne ipsum quidem nomen, subito formam et habitum
promulgavit, ante enarrat qualis esset quam ⁶an esset, ostendit
figuram ⁷deformati, nomen abscondit^b. At quanto credibilis se-
cundum nos eius rei dispositionem scriptura subiunxit cuius insti-
tutionem simulque nominationem praemisit? Quam denique integer

Gen. I, 1. sensus est: In principio deus fecit caelum et terram, terra autem
erat invisibilis et rudis; quam deus scilicet fecit, de qua scriptura
cum maxime ⁸edixerat? Nam et Autem ipsum velut fibula con-
iunctivae particulae ad connexum ⁹narrationi ¹⁰adpositum est: Terra
autem. Hoc enim verbo revertitur ad eam de qua supra dixerat,
et alligat sensum. Adeo aufer hinc Autem, et soluta compago
est, ut tunc possit de alia terra dictum videri: Terra erat invisibilis
et rudis.

Cap. XXVII. ¹Sed tu supercilia capitis, nutu digiti accommodato, altius tol-
lens et quasi retro iactans, Erat, ²inquis, quasi semper ³fuerit,
scilicet innata et infecta, et idcirco materia credenda. At ego sine
ullo lenocinio pronuntiationis simpliciter respondebo de omni re
posse dici Erat, etiam de ea quae facta, quae nata sit, quae ali-
quando non fuerit, et quae materia non sit. Omne enim quod
habet esse, ⁴undeunde habet, sive per initium ⁵sive sine initio,

Cap. XXVI. 1. superducit AB. 2. separat A. 3. erat om. bcd. 4. fecit A.
5. an om. A. 6. deformat Fr. Iunius. 7. ediderat d. In A. omisa sunt verba
maxime — ipsum. 8. narrationis A. 9. oppositum d.

Cap. XXVII. 1. Sed tu supercilia capitis, nutu digiti accommodato d. Sed
tu supercilio capitis et nutu digiti adcommodato Babo. Divionensis codex. et super-
cilio et capitis nudu et digiti. Sed tu accommodato A. Sed tu supercilio, et
capitis nutu digitis accommodato Fr. Iunius. *Mihi olim placuit* Sed tu supercilio
capitis et nutu digiti accommodato te altius tollens, vel accommodato altius te
tollens cell. 2. inquit A., Fr. Iunius. 3. fuerat A. 4. undeunde habet (ba-
beat d.) d., ex emendat. Latinii et Fulvii Ursini. unde habet ABab. unde habeat c.
5. sive sine initio Aabcd. Gorzstensis liber. sive initio B.

Cap. XXVI. a. superinducit] Veteres
libri superducit, quod utique habet unde
defendatur. Cf. adnot. ad De Pudic.
cap. 20.

b. nomen abscondit.] Lego „habitum
promulgavit ante, enarrat qualis esset
antequam an esset ostendit: figuram de-
format, nomen abscondit.“ (Fr. Iunius.)

hoc ipso quod est etiam Erat dicitur. Cui competit prima verbi positio in definitionem, eiusdem etiam declinatio verbi ⁶decurret in relationem. Est definitionis caput, Erat ⁷relationis facit. ⁸Haec sunt argutiae et subtilitates haereticorum, simplicitatem communium verborum torquentes ⁹in quaestionem. Magna scilicet quaestio est, si erat terra, quae facta est. Sane discutiendum an ei competat invisibilem et rudem fuisse quae facta est, an ei ex qua facta est, ut eiusdem sit Erat cuius et quod erat.

Atquin non tantum probabimus istum habitum huic terrae com-^{Cap. XXVIII.} potuisse, sed et illi alii non competisse. Nam si ¹nuda sic materia deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente, siquidem nondum quicquam erat praeter ipsam et deum, utique invisibilis esse non poterat, quia etsi tenebras volet in substantia fuisse materiae, cui articulo respondere debemus suo ordine^a, etiam homini tenebrae visibiles sunt (hoc enim ipsum, quod sunt tenebrae, ²videtur), sedam deo. Et utique si invisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. Unde ergo compertus est^b Hermogenes ³informam et confusam et ⁴inquietam illam fuisse, quae ut invisibilis habebat? Aut si hoc a deo revelatum est, probare debet. Sic et ⁵in radis dici potuerit exoptulo. Certe enim ⁶rude illud est quod imperfectum est. Certe imperfectum non potest esse nisi quod factum est; quod enim ⁷minus factum est, imperfectum ⁸est. Certe, inquis. Ergo materia, quae facta non erat in totum, imperfecta esse non potuit; quae imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit et rudimento. Initium enim accidens ⁹est rudimentum. Terra vero, quae facta est, meruit et radis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectae locum, ante perfectionem.

Siquidem omnia opera sua deus ordine consummavit, incultis^{Cap. XXIX.} primo elementis depalans^a quodammodo mundum, dehinc exornatis velut dedicans^b. Nam et ¹lumen non statim splendore solis implevit, et tenebras non statim solatio lunae temperavit, et caelum

⁶ decurret A. 7. relationis A., Fr. Iunius. relationi reliqui. 8. Haec A. 9. in quaestionem magnam. Scilicet AB.

Cap. XXVIII. 1. nuda sic materia Fr. Iunius. nuda sit materia AB. nuda materia reliqui. 2. videntur AB. 3. informam A. 4. inquietam ABab. inconditam cd. incultam Fr. Iunius. 5. id A. 6. initias factum A. 7. est om. A. 8. est om. A.

Cap. XXIX. 1. lumine A.

Cap. XXVIII. a. suo ordine] Infra cap. 30.

b. compertus est] De hac deponentiali ubi comperio forma v. quos excitat Eubolin. ad Vossii Aristarch. tom. II, p. 687.

Cap. XXIX. a. depalans] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 11.

b. dedicans.] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 1.

non statim sideribus stellisque signavit, et ²maria non statim ³beluis frequentavit, et ipsam terram non statim varia fecunditate dotavit; sed primo esse ei contulit, dehinc non ⁴in vacuum esse
 Ios. XLV, 18. ⁵supplevit. Sic enim et Esaias, Non in vacuum, ait, fecit illam, sed inhabitari. Postea ergo quam facta est, futura etiam ⁶perfecta, interim erat invisibilis et rudis, rudis quidem hoc quoque ipso quod invisibilis, ⁷ut nec ⁸visui perfecta simul et ut de reliquo nondum instructa, invisibilis vero, ut adhuc aquis tanquam ⁹munimento genitalis humoris obducta, qua forma etiam adfinis eius caro nostra
 Ps. XXIV, ¹⁰19q. producitur. Nam et David ita canit: Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrae, et omnes qui habitant in illa; ipse super maria fundavit eam, et super flumina praeparavit eam. Segregatis enim aquis in ¹¹cavationem sinuum emicantior facta est arida, quae antea aquis tegebatur. Exinde itaque et visibilis efficitur, dicente
 Gen. I, 9. ¹²deo: Congregetur aqua in ¹³congregatione una, et videatur arida. Videatur, inquit, non Fiat. Iam enim facta erat, sed invisibilis usque tunc videri sustinebat¹⁴. Arida autem, quod erat futura ex
 Ib. v. 10. ¹⁵divortio humoris, tamen terra. Et vocavit deus aridam terram, non materiam. Sic et perfectionem postea consecuta desinit rudis
 Ib. v. 11. ¹⁶haberi, cum pronuntiat deus: ¹⁷Fructificet terra herbam foeni seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in simili-
 Ib. v. 24. ¹⁸tudinem. Item: Producat terra animam vivam secundum genus, et quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus. Implevit igitur ordinem suum scriptura divina. Quam enim praedixerat invisibilem et rudem, ei et visionem reddidit et perfectionem. Non alia autem materia erat invisibilis et rudis. ¹⁹Ergo materia ²⁰erit postea visibilis et perfecta. Volo itaque videre materiam; visibilis enim facta est. Volo et perfectam eam recognoscere, ut ex illa etiam foeni herbam et ex ²¹illa decerpam lignum ²²fructuosum, et ex illa animalia usui meo ²³samulentur. Sed materia quidem nunquam, terra vero haec, id est coram. Hanc video, hac perfror, ex quo invisibilis et rudis esse desiit. De qua manifestissime
 Ios. XLV, 18. Esaias: Haec dicit dominus, qui fecit caelum, iste deus, qui demonstravit terram et ²⁴fecit illam. Certe eandem demonstravit

2. materia A. materiam B. 3. vel vis A. 4. invacuum Bab. 5. perfectam A. 6. et A. 7. vi sui B. 8. monimento B. momento A. 9. cavationem sinuum d. cavationem sinuum reliqui. 10. domino A. 11. congregationem unam ed. 12. divortio Fr. Junius. 13. Fructificet Aab. Gorpensis liber. Eruticet Dap. 14. Ergo nec materia Fulv. Ursinus. 15. erat A. 16. illa om. A. 17. fructum AB. 18. samulem A. 19. facit ABab.

c. sustinebat.] Id est expectabat. Cf. adnot. ad De Rega in Persecut. cap. 11.

quam et fecit. Quomodo demonstravit? utique dicendo, Videatur Gen. I, 9. arida. Quare videri iubet, nisi quia retro non videbatur? ut sic quoque eam non in vacuum fecisset faciendo visibilem, et sic. XLV, 18. in "habilem. Et sic per omnia probatur nobis hanc, quam inco-
gnitam, eandem et factam esse a deo et ostensam, nec aliam fuisse
rudem et invisibilem quam quae et facta et ostensa est. Atque
ita, Terra autem erat invisibilis et rudis, ad eam pertinet quam Gen. I, 2.
deus cum caelo separavit.

Sic et sequentia coniecturam Hermogenis instruere videbuntur: Cap. XXX.
Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur; Gen. I, 2.
quasi et haec confusae substantiae massalis illius motis argumenta
portendant. Atquin 'singillatim' definiens tenebras, abyssum, 'spi-
ritum dei, aquas, nihil confusum nec in confusione incertum 'aesti-
mare sicut tam 'diversa relatio certorum et distinctorum elementa-
rum. Hoc quidem amplius, cum situs proprios eis adscribit, tene-
bras super abyssum, 'spiritum super aquas, negavit confusionem
substantiarum, quarum demonstrando dispositionem demonstravit
etiam distinctionem. Vanissimum denique et materia, quae in-
formis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseveretur,
non edito quid sit 'illud corpus confusionis, quod unicum utique
credendum est, si informe est. Uniforme etenim, quod informe
est, informe autem, quod ex varietate confusum est, unam habeat
necesse est speciem, quod non 'habet speciem, dum ex multis
unam 'habet speciem. Ceterum "aut habebat in se species istas
materia, de quarum vocabulis "intellegenda esset, tenebras dico
et abyssum et spiritum et aquas, aut non habebat. Si "enim ha-
bebat, quomodo "inducitur non habens "formas? si "non habe-
bat, agnoscitur?

Sed et 'illud utique captabitur, de caelo solo et de terra ista Cap. XXXI.
'scripturam significasse, 'quod eam in principio deus fecerit, de
'speciebus autem supra dictis nihil tale, et ideo eas quae factae

20. habitabilem Lactantius.

Cap. XXX. 1. singillatim A. 2. definiens A., ubique. 3. spiritus ABab.
4. aestimare (extimare A.) facit A., et Vaticanus apud Pametium. aestimari facit
vulgari. 5. diversa A. Vaticanus codex. Fr. Junius. divisa Babed. 6. spiritum ed.
spiritus ABab. 7. Vanissimum abcd. Vanitimum AB. Vaticanus codex. Probat
Fr. Junius. 8. id A. 9. habet Fr. Junius. 10. habet A. 11. autem A. 12.
intellegenda esset d., Fulv. Ursinus. intellegendas esse Babc. intelligae se A. 13.
utem Fr. Junius. 14. dicitur habens A. 15. formam A. Vaticanus. 16. nunc A.
17. agnoscitur? ABabc. quomodo agnoscitur? d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXXI. 1. id A. 2. scriptura A. 3. quo te a principio deus fecit d.

Cap. XXX. a. agnoscitur? Non opus
erat cum Fulvio Ursino et Rigaltio re-
ponere „quomodo agnoscitur.“ Nam

illud quomodo facile repetitur ex prae-
cedentibus.

non significantur ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura divina satís 'dissereret, si summas ipsas rerum a deo factas commendasset caelum et terram, habentes utique suggestus^a suos proprios, qui in ipsis summis intellegi possent. Suggestus autem caeli et terrae primo tunc fuerint tenebrae et abyssus et spiritus et aquae. Nam terrae quidem ^bsuberat abyssus et tenebrae. Si enim abyssus infra terram, tenebrae autem ^csuper abyssum, sine dubio et tenebrae et abyssus infra terram. Caelo vero spiritus et aquae subiacebant. Nam si aquae super terram, ^dquae eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter et spiritus et aquae super terram. Quae vero super terram, ea utique infra caelum. Et sicut terra abisso et tenebris, ita et caelum ^espiritui et aquis incubabat et ^fcompletebatur. Et ita novum non est ut id solum quod continet nominetur, qua summale, in isto autem intellegatur et quod continetur, qua portionale. Ecce, si dicam, civitas extruxit theatrum et circum, scena autem erat talis et talis, et statuæ super euripum, et obeliscus super omnia ferebatur^b, quia non et has species edixerim factas a civitate, non ¹⁰erunt ab ea cum circo et theatro? an ideo non adiectas has quoque species ¹¹quia inerant eis quae facta praedixeram et ¹²inesse quibus inerant intellegi poterant? Sed vacet hoc exem-

Gen. II, 7. plum, ut humanum; aliud de auctoritate scripturae ipsius arripiam. Fecit, inquit, deus hominem de terra, et adflavit in faciem eius flatum vitae, et factus est homo in animam vivam. Faciem quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factam a deo dixit, ¹³cutem^c et ossa et carnem et oculos et sudorem et sanguinem postea loquitur, quae nec tunc facta a deo ¹⁴significavit. Quid respondebit Henoch? Numquid et membra hominis ad materiam pertinebunt quia non nominatim facta referuntur? An et haec in hominis factatione censentur? Proinde membra ¹⁵erant caeli et terrae abisso et tenebrae, spiritus ¹⁶et aquae. In corporibus enim membra s

Gen. II, 7.

Gen. II, 21, 23.
III, 5, 19.
IV, 10.

4. dissereret si summas *abcd.* dissereret summas *B.* dissensi summas *A.* 5. perat *A.* 6. super *om. A.* 7. quale eam *B.* 8. spiritus *AB.* 9. completebatur *ego.* completebantur *ABabcd.* contemplabantur *Vaticanus.* 10. erant *11. quia d., cum Latinio et Fulvio Ursino.* qua *ABabc.* 12. inesse *abcd.* 13. cutem *ab., ex codice Corsiensi, uti videtur.* cui tam *AB. Vaticanus.* costam *cd.* 14. significat *A.* 15. erunt *d.* 16. ea quae *AB.*

Cap. XXXI. a. suggestus] Hoc est apparatus, ornatus. V. adnot. ad De Corona cap. 13.

b. et statuæ super euripum et obeliscus super omnia ferebatur] V. quae de hic adnotata sunt ad De Spectac. cap. 8. p. 32.

c. cutem] Ita reposui ex altera nani et ex Geleniana pro *costem,* invexerunt Pamelius et Rigaltius, videntes *costae* prae *cute* iuxta *ossa* locum esse non posse.

facta, in corporibus et membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur. Omnia autem elementa caelo aut terra continentur.

Haec responderim pro scriptura praesenti, 'quatenus hic so-Cap. XXXII. lorum corporum factitationem 'commendare' videtur caeli et terrae. 'Sciat esse qui ultro in corporibus et membra cognoscerent, et ideo compendio usa est. Providit tamen et hebetes et insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu ipsis quoque membris verbum factitationis 'significatorium exigent. Itaque et propter istos singulas species factas docet aliis in locis. Habes Sophiam, Prior autem abyssso genita sum, dicentem, ut credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia et filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium 'detur illi, quod non daretur si materiae 'subiecta esset. De tenebris vero ipse 'dominus per Esaiam: Ego, qui struxi lucem et feci tenebras. De spiritu Ios. XLV, 7. neque Amos: Qui solidat tonitruum et condit spiritum, et adnun-Amos IV, 13. tiant in homines Christum suum; eum spiritum conditum ostendens qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, libra- tor et adflator et animator universitatis, non, ut quidam putant, 'ipsum deum 'significans spiritum, quia deus spiritus; neque enim aquae dominum sustinere sufficerent': 'sed eum spiritum dicit de

Prov. VIII, 24.

Ios. XLV, 7. Amos IV, 13.

Cap. XXXII. 1. quatinus B., Fr. Junius, quemadmodum solet. q̄tis A. 2. com- mendari AB. commentari Rhenanus ad marg. ed. princ. 3. Scit AB. Vaticanus. Scit abc. Scivit d., cum Latinio. 4. significatorum AB. 5. dedit A. 6. sub- iecta esset abcd. subiiicari esset AB. 7. ad minus AB. 8. in spiritu domini A. 9. significans ego. significari libri omnes. 10. sed cum eum A.

Cap. XXXIII. a. commendare] V. quae abnotavi supra ad cap. 18.

h. neque enim aquae dominum sustinere sufficerent] Non probat h. l. sententiam existimantium dei spiritu ipsum dominum significari. Quasi vero, inquit, dei spiritum super aquas ferri conveniat, ob fluxam et instabilem aquarum naturam, nec potuerit deus aquas ipsas regere, ut starent, quod praestitit Israëli transiundo, aut solidare, ut calcarentur, quod fidei discipulorum erudiendae ostendit. Et tamen vulgatae illi sententiae faret impensius lib. De Baptismo cap. 3 „Solut liquor, semper materia pericula, laeta, simplex, de suo pura, ipsum relectaculum deo subiicibat.“ Sic notum solet Septimus. Accipit omnem materiam aedificationi habilem, tanquam dominus inspiratam. Adeoque hunc co- hunc dicit lib. I. De Cultu Fem. cap. 3., ubi tractat citatum a se librum Enoch. Et lib. De Spectac. cap. 2 late semper

scripturam divinam dividi ait, ubicunque secundum rei praesentis sensum etiam disciplina munitur. Ceterum verissima omnium interpretatio videatur, his verbis „Spiritus dei ferebatur super aquas“ significari aquis tum primum creatis adfuisse vim quandam vitalem. Non fuisse simpliciter aquam, sed aquam vivam quae non torpesceret iners stinore pigro, sed quae perenni spiritu vegetata semper trepidaret, ne quando quiescere diceretur. Hoc certe innuit Noster capite lib. De Baptismo supra citato. Chrysostomus autem appetissime Homil. III. in Genesisin: „Τὸ βούλεται τοῦτο τὸ εἰρημένον: πνεῦμα φησι Θεοῦ ἐπιφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἐμοὶ δοκεῖ τοῦτο σημαίνειν ὅτι ἐνέργειά τις ζωτικὴ προσήν τοῖς ὕδασι, καὶ οὐκ ἦν ἀπλῶς ὕδωρ ἰστώως καὶ ἀκίνητον, ἀλλὰ κινούμενον καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν ἔχον.“ (Rigalt.)

- Ies. LVII, 16. quo etiam venti constiterunt, ut ait per Esaiam: Quia spiritus a me exivit, et flatum omnem feci. Item de aquis eadem Sophia: Et ¹¹cum firmos ponebat fontes ¹²quae sub caelo, ego eram modulans cum ipso. Cum ergo et eas species probamus a deo factas, etsi in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diverso plane factas eas, sed
- Gen. I, 2. ex materia, ut stilus quidem ¹³Moysi, Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet, ceterae vero scripturae quae ex materia factae ¹⁴sunt species in disperso demonstrant. Ergo sicut terra de terra, ita et abyssus ex abisso, et tenebrae ex tenebris, et spiritus et aquae ex spiritu ¹⁵et aquis constiterunt. Et sicut supra diximus, non potuit informis fuisse materia, ¹⁶si species habebat, ut et aliae ex ea sint confectae; nisi quod non aliae, sed ipsae ex semetipsis. Siquidem non capit diversas fuisse quae ¹⁷iisdem nominibus eduntur, quod iam ¹⁸operatio divina otiosa videri possit, si ¹⁹quae erant fecit, ²⁰cum generatio sola esset quae non erant facta si fierent. Igitur ²¹ut concludam,
- Gen. I, 2. aut materiam tunc significavit Moyses, ²²scribens, Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur, ²³aut cum ²⁴haec species alibi postea demonstrantur factae a deo, debuerunt aequae demonstrari ex materia quam Moyses ²⁵praemiserat factae, aut species istas, et non materiam, significavit Moyses, ubi materia demonstrata sit quaero.
- Cap. XXXIII. Sed dum ¹illam Hermogenes inter colores suos invenit (int[er] scripturas enim dei invenire non ²potuerit), satis est quod omnia et facta a deo constat, et ex materia facta non constat, quae etiam si fuisset, ipsam quoque a deo factam credidissemus, quia nihil innatum praeter deum praescribentes ³obtineremus. In hunc usque articulum locus est ⁴retractatui, donec ad scripturas provocata

11. quom B. quomodo A. 12. qui sub caelo Ab. quae sub caelo est cd. mons ei (h. e. moysei) A. 14. sint cd. 15. ex AB. 16. si om. AB. 17. his c., ex Vaticano. his de A. 18. et operatio A. 19. quae erant abc. fuerant Leopoldus. qua ferant AB. 20. cum generatio sola esset quae non e facta si fierent ego. cum generosiora esset (essent abc.) quae non erant quam (qua A.) si fierent ABabc. cum generosior esset, quae non erant fierent d. cum generosiora essent, quae non erant facta, si fierent Leopoldus. 21. cum A. 22. scribens A. scribit B. cum scribit reliqui. 23. at B. has A. 25. promiserat AB.

Cap. XXXIII. 1. illa A. 2. potuerit ABC. Vaticano. potuit d. potuerit 3. optineremus B. 4. retractatui B.

c. cum generatio sola esset quae non erant facta si fierent.] Ita emendari haec verba aperte effugitabant. Particula quam, quae in libris reperitur ante

si fierent, aut ex terminatione pro vocabuli accrevit, aut a magistro addita est, ad comparativum gener videlicet respiciante.

sciat exhibitio materiae. Expedita summa est: *Nihil invenio factum nisi ex nihilo*, quia quod factum invenio, non fuisse cognosco. Etiam si quid ex aliquo factum est, ex facto habet censum^b, ut ex terra herba et fructus et pecudes et figuratio hominis ipsius, ut ex aquis natatiles et volatiles animae. Huiusmodi origines rerum ex his prolatarum potero materias appellare, *sed factas a deo et ipsas.

Ceterum omne ex nihilo constituisse illa postremo ¹ divina dispo-^{Cap. XXXIV.} sitio suadebit quae omnia ² in nihilum redactura est. Siquidem et ³ caelum ⁴ convolvetur ut liber, immo nusquam fiet cum ipsa terra, ⁵ cum qua primordio factum est. Caelum et terra praeteribunt, in-⁶ quit, caelum primum et terra prima abierunt, et locus non est ⁷ inventas illis, quia scilicet quod ⁸ et finit locum amittit. Sic et David: Opera manuum ⁹ tuarum caeli et ipsi peribunt. Nam et ¹⁰ si mutabit illos velut opertorium, et mutabuntur, ¹¹ sed mutari perire est pristino statui, ¹² quem, dum mutantur, amittunt. Et stellae ¹³ quidem de caelo ruent, sicut fici arbor cum valido commota vento ¹⁴ acerba sua^a amittit, montes vero tanquam cera liquescent a con-¹⁵ spectu domini, cum surrexerit scilicet confringere terram. Sed et ¹⁶ puldres, inquit, arefaciam, et quaerent aquam, nec invenient; ¹⁷ etiam mare ¹⁸ hactenus^b. Quae omnia et si ¹⁹ alter putaverit ²⁰ spi-²¹ maliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum quomodo scripta sunt. Si quae enim figurae sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus, quia nihil potest ²² ad similitudinem de suo praestare nisi sit ipsum quod tali similitudine praestet^c. Revertor igitur ad causam, definientem omnia

¹ nihil invenio factum nisi ex nihilo ego. nihil invenio factum, nihil ex nihilo ² abed. nihil invenio non factum, nihil ex nihilo Fr. Junius. nihil invenio factum nihil non ex nihilo Leopoldus. 6. si A.

Cap. XXXIV. 1. divina om. d. 2. in nihilum abed. Malim et in nihilum. ³ a nihilo AB. in nihilo Rhenanus ad marg. ed. princ. 3. volvetur A. 4. finit ⁴ a locum amittit malim ego. et finitio cum amittit AB. 5. suarum AB. 6. si ⁵ mutabit AB. sic mutabit Fr. Junius. 7. sed mutari Acd. Vaticanus. sed et mutari ⁶ abiq. 8. quae AB. 9. acerba AB. 10. et A. 11. hactenus Abd. Vaticanus. ⁷ Census reliquis. 12. alter ed., ex emendat. Latinii. aliter ABab. 13. spiritua- ⁸ rum A. 14. ad similitudinem ABbc., Fr. Junius. ad similitudinem a. alii similitu- ⁹ dinem d., Latinus.

Cap. XXXIII. a. nisi ex nihilo] Nihili ¹ ut scriptura „nihil ex nihilo“, quam ² Rhenanus sonantem putavit si ante factum, ³ quod praecedit, adderet negationem. ⁴ A. ex facto habet censum] Censum Ter- ⁵ minum fore est pro origine, ut saepe ⁶ in scriptura est. V. quae exposui ad ⁷ Cor. cap. 13.

Cap. XXXIV. a. acerba sua] Grossos ¹ (Rigalt.)

b. etiam mare hactenus.] Hoc est non ¹ erit amplius. Sic supra de caelo „nus- ² quam fiet.“ Sic libro De Pallio [cap 2] ³ „Hactenus Sodoma.“ (Rigalt.) V. ad- ⁴ nott. ad verba citata libri De Pallio.

c. quod tali similitudine praestet.] Quia ¹ nulla res, ait, alteri potest aliquid de ² suo praestare ad similitudinem, nisi ³ haec ipsa sit res quam tali similitudine ⁴ praestet.

ex nihilo edita in ¹⁵nihilum perventura. Ex aeterno enim, id est ex materia, nihil deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora condidisset, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili aeternum. Quod et carni nostrae pollicetur, cuius ¹⁶virtutis et potestatis suae hunc iam ¹⁷arrabonem voluit in nobis collocasse, ut credamus etiam illum universitatem ex nihilo velut emortuam, quae scilicet non ¹⁸erat, in hoc, ut esset, suscitasse.

Cap. XXXV. De cetero vero statu materiae, etsi non est retractandum (prius enim erat ut eam esse constaret), tamen ac si constiterit, persequendus est ordo, quo magis eam non esse ¹constet cuius nec ²reliquus status consistat, simul ut contrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis esse materia; exquisita autem ratione recta invenitur neque corporalis neque incorporalis. Quae est ista ratio recta, quae nihil recti renuntiat, id est nihil certi? Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis ³aut incorporalis sit necesse est (ut concedam interim esse aliquid incorporeale de substantiis duntaxat, cum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque); certe post corporale et incorporeale nihil tertium. Age nunc sit et tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, ⁴quae neque corporalem neque incorporalem materiam facit, ubi est? quale est? quid vocatur? quid describitur? quid intellegitur? ⁵Tantum hoc ratio renuntiavit, nec corporalem materiam nec incorporealem.

Cap. XXXVI. Sed ecce contrarium ¹subicit, aut alia fortasse ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuntians materiam et ex parte incorporalem. Iam ergo ²ne neutrum sit, utrumque materia censenda est. Erit enim corporalis et incorporalis adversus renuntiationem ³reciprocationis illius, plane rationem non ⁴reddentis sententiae suae.

15. nihilo AB. 16. virtutis et potestatis suae d., ex emendat. Fulvii Ursini. virtute et potestate sua Fr. Junius. virtutes et potestates suas ABabc. 17. adrabonem AB. 18. erit AB.

Cap. XXXV. 1. constat A. 2. reliquos (reliquo B.) statu AB. 3. aut incorporalis om. AB. 4. quod AB. 5. tamen Latinus, apud Pamelium.

Cap. XXXVI. 1. subiicitur A. 2. ne neutrum sit (sit om b.), utrumque abcd ne utrum sit utrumque A. nonne utrum sit utrumque B. Vaticanus, Fr. Junius nonne utrumque Latinus. 3. reciprocationis B (in marg., ni fallor ex codice Hir saugiensi). Vaticanus. Probat Fr. Junius. reciprocitatis A. reparationis B. recta rationis abcd. 4. reddentes AB.

Cap. XXXVI. a. reciprocationis illius] Restitui veterem huius loci scripturam, et interpretor reciprocationem sententiae illius, materiam esse corporalem et incorporalem, conversionem negativam, materiam videlicet esse neque corporalem neque incorporalem, de qua capite praegresso exposuerat. Sed si illam,

quae inde ab altera Rhenani editione obtinuit, scripturam „rectae rationis de Gorziensis codicis auctoritate, no de ingenio Rhenani, profectam constar in hanc me potius inclinaturam libe profiteor. Generi Tertulliano enim commodata esset irrisio appositi mei bri „plane rationem non reddentis se

ut ⁵nec alia reddit. ⁶Corporale enim materiae vult esse de quo rpora edantur, incorporale vero inconditum motum eius. Si ⁷im, ait, corpus tantummodo esset, nihil ei incorporale appareret, est motus: si vero in totum ⁸incorporalis fuisset, nullum corpus ea fieret. Quanto haec rectior ⁹ratio! Nisi quod, si tam rectas neas ¹⁰ducis, Hermogenes, quam ¹¹ratiocinaris, pictor te bardior non est. Quis enim tibi concedit motum in secundam partem substantiae ¹²deputare, cum substantiva res non sit, quia nec corporalis, sed accidens, si forte, substantiae et corpori, ut actus et pulsus, ut lapsus, ¹³ut casus, ita et motus. Nam ¹⁴si vel a semetipso ¹⁵quid movetur, actus eius est motus, certe pars substantiae non est, sicut tu motum substantiam facis materiae incorporalem. Omnia denique moventur ¹⁶aut a semetipsis, ut animalia, aut ab aliis, ut ¹⁷inanimalia, tamen nec hominem nec lapidem et corporalem et incorporalem dicemus, quia et corpus habeat et motum, sed unam omnibus formam solius corporalitatis, quae substantiae res est; si qua ¹⁸incorporalia eis ¹⁹adsunt, aut actus, aut passiones, aut officia, aut libidines, eorum non portiones deputamus. Quo ergo ²⁰facit portionem materiae in motum disponere, qui non ad substantiam pertinet, sed ad substantiae habitum? Quid enim, si immobilem placuisset tibi inducere materiam, numquid immobilitas secunda pars formae videretur? Sic itaque nec motus. Sed de motu et alibi licebit^b.

Nunc enim video te ad ¹illam rursus rationem reverti quae tibi nihil ²certi renuntiare consuevit. Nam ³sicut nec corporalem nec incorporalem ⁴infers materiam, ita nec bonam nec malam ⁵adlegas, et proinde ⁶superargumentans, Si enim, inquis, esset bona, quae semper hoc fuerat, non desideraret compositionem dei: si esset natura mala, non accepisset translationem in melius, nec

Cap.
XXXVII.

5. haec AB., Fr. Junius. 6. Corporalem enim materiam sed vultis sed equo corpore dantur A. 7. incorporale A. 8. rationis si quod fit (sit B.) rectas AB. 9. duci AB. 10. ratiocinaris Fr. Junius. rationi satis AB. ratio ista abcd. 11. deputaret AB. 12. et A. 13. si vel ego, cum Leopoldo. sive ABabcd. 14. quod A. 15. aut ut a semetipsis A. 16. inanimalia Babb. animalia c., per errorem, ni fallor, operarum. inanimata Vaticanus. animalia inanimata A. 17. incorpora B. in corpore A. 18. assistunt A. 19. portionem facit A.

Cap. XXXVII. 1. aliam d. 2. certa A. 3. sit ut bc. 4. infers d. infert reliqui. 5. adlegas, et d., ex emendat. Fulvii Ursini. 6. superargumentans, Si enim d., ex emendat. Fulvii Ursini. superargumentasset. Si enim Babc. super argumenta sed si enim A. super argumentas, Sed enim si Rhenanus in marg. ed. princ.

temia sae⁴ illudens utique illam quam modo memoraverat Hermogenianam „rectam rationem; nec minus apte responderet in eis quae sequuntur pronomen

„alia“ (i. e. altera sc. ratio), quae quo referretur in propiore haberet.

b. Sed de motu et alibi licebit.] De motu retractaturus est infra cap. 41.

quicquam compositionis suae adpeticisset illi deus tali natura; ⁷in vacuum enim laborasset. Verba haec tua sunt, quorum te et alibi meminisse oportuerat, ne quid his contrarium ⁸inferres. Sed ⁹quoniam de mali et boni ambiguitate super materiam in praeteritis aliquid ¹⁰retractavimus, nunc ad praesentem et solam propositionem et argumentationem tuam respondebo. Nec dicam et hic te certum aliquid debuisse pronuntiasse, aut ¹¹bonam aut malam aut tertium aliquid, sed ¹²nec hic quod tibi libuit pronuntiasse custodisse. ¹³Rescindis enim quod pronuntiasti, nec bonam nec malam, quia, cum ¹⁴dicis, Si esset bona, non desideraret componi ¹⁵a deo, malam ¹⁶portendis, et cum ¹⁷adponis, Si esset mala natura, non admitteret in melius translationem, bonam ¹⁸subostendis. Atque ita et boni et mali adinem constituisti, ¹⁹quam nec bonam nec malam pronuntiasti. ²⁰Ut autem argumentationem, qua putasti te propositionem tuam confirmaturam, retundam, ²¹oppono etiam illud: Si bona fuisset materia semper, quare non desiderasset in melius reformari? Quod bonum non desiderat, aut non optat, aut non ²²capit profectum, ut fiat de bono melius? Aeque si mala natura fuisset, quare non potuerit a deo converti, ut a potentiore, ut ²³ab eo qui lapidum quoque naturam convertere valeat in filios Abrahamae. Nempe ergo non tantum comparas ²⁴dominum materiae, sed ²⁵subicis, a quo ²⁶natura materiae devinci et odomari ²⁷in melius non potuisset. Sed et quam hic non vis ²⁸natura malam alibi t. confessum ²⁹negabis.

Math. III, 9.

Cap.
XXXVIII.

De situ materiae id tracto quod et de ¹'modo', ut perversitatem tuam traducat. Subiacentem ²facis deo materiam, et utique

7. in vacuum *Babe* (nam quod c. habet, luvacum, typographorum est error). 8. E. fert AB. inferret *Pamelius* et *Fr. Junius*. 9. quomodo A. 10. tractavimus 11. bonam aut malam d., ex emendat. *Fulvii Ursini*. bona aut mala *ABabi*. ne d. 13. rescindens A. Rescindes B. 14. discessisset bona A. 15. ha malam (mala A.) AB. 16. portentis B. 17. adponere si essent A. adponer esset B. 18. subostendes B. subostendens A. 19. ei quam AB. 20. Si tem AB. 21. illud: Opono etiam illud si B. id opinionis id si A. 22. c. perfectum A. cupit profectum *Fulv. Ursinus*. 23. deum d., *Latinus*. 24. turam materiae (materiam B.) AB. 25. in melius non potuisset *abcd*. mel. potuisset AB. 26. naturam AB. 27. negavit AB.

Cap. XXXVIII. 1. motu cd. 2. facit AB.

Cap. XXXVIII. a. quod et de modo] Omnino hic lego de motu, et similiter paulo post „quasi infinitam aevo, non motu corporis,“ pro eo quod utrobique legebatur modo, quia etsi verum est quod adnotavit ad marginem *Rhenanus*, modum etiam molem seu potius magnitudinem nonnunquam significare, tamen nulla aut antea aut postea molis materiae mentio. Sed de motu habes cap. 36.

supra et mox cap. 41., ubi etiam notatim de motu corporis fit mentio (cf. mel.) Lego ex MSS. „quod et de modo. Id enim sibi vult auctor, eandem et et modi rationem se proinde idem in cium esse. Est enim modus quantum seu moles rei amiscuisque; prout item rei modus est, ita et situs, nulli teste. Confirmant sequentia. (*Fr. Junius*)

locum illi, qui sit ¹infra deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur a loco intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam, quantum proprie pictor, ⁴agnoscis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quae, dum in loco ⁵est, a loco determinatur, et dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis, dicens, Infinita est autem eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorum voluerit argumentari, quasi ⁶infinitam aevo, non ⁷modo ⁴corporis intellegi velis, quia corporaliter infinitam, ⁹ut corporaliter immensam et incircumscriptam, sequentia ostendunt. Unde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeo corpore infinita, non tempore est. Et ⁸deducis ¹⁰corpore eam infinitam ¹¹faciens, ¹²cum locum ¹³ei adscribis intra locum et ¹⁴extremam loci lineam ¹⁵includis. Sed ¹⁶invenis cur non totam eam formaverit deus non scio, nisi quia ¹⁶aut invidiosus aut invidus. Itaque ¹⁷dimidium eius quae non tota formata est quaero, ¹⁸ut qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim deus ¹⁹ut exemplarium antiquitatis ²⁰ad gloriam operis palam fecisse.

¹Sit nunc definitiva, sicut rectius tibi videtur, per demutatio-Cap. XXXIX.

²ut suas et translationes, ²sit et ³comprehensibilis, ut quae fabricatur, inquis, a deo, quia et convertibilis et demutabilis et dispartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilem eam ostendunt. Et hic a lineis tuis excidisti, quibus circa personam dei usus est, praescribens deum ⁴illam non ex semetipso fecisse, quia in partes venire non posset ⁵qui sit aeternus et manens in aevum ac per hoc immutabilis et indivisibilis. Si et materia eadem aeternitate censetur, neque initium habens neque finem, eadem ratione poterit pati ⁶dispertitionem et demutationem, qua nec deus. In aeternitatis consortio posita participet ⁷cum illo necesse est et ⁸reges et leges et condiciones aeternitatis. ⁹Aequae cum dicis, Partes

Intro AB. 4. agnoscit AB. 5. quo est, a loco AB. est a loco in quo est

6. infinitatem d. infinite A. 7. motu c. meo A. 8. corpore A.

9. ut om. abcd. 10. corpore eam abcd. corpoream AB. 11. facies B. 12.

13. et AB. 14. extremum Aba. 15. includes AB. 16. aut om. A.

17. ut dimidium AB. 18. ut om. AB.

Cap. XXXIX. 1. Sic A. 2. sic A. 3. comprehensibiles B. 4. illum AB.

5. qui sit aeternus AB. 6. dispersionem A. Vaticanus. 7. eum illic A. eum

8. Aequae d. Atque reliqui.

9. deducis] V. de hoc verbo quae

10. ablatata ad Apolog. cap. 46.

11. ut exemplarium antiquitatis] In-

12. exemplar. Sic paulo post [cap.

13. ut vis meliora deteriorum exem-

14. ut terra. Non aliter Adv. Va-

15. [cap. 12] usurpat sigilla-

rium pro sigillari (Rigalt.) Adv. Marc. I, 16 „cum iustius multo sit aliquibus exemplariis adnuere quam nullis.“ De Idolol. cap. 5 „non ad derogationem legis suae, sed ad exemplarium causae suae.“ Cf. Dirksen Manuale p. 342. s. v. Exemplarium.

autem eius omnia simul ex omnibus habent, ut ex partibus dinoscatur, utique eas partes intellegi vis quae ex illa sunt, quae hodie videntur a nobis. Quomodo ergo omnia tibus habent, utique ex pristinis, quando quae hodie vident habeant quam pristina fuerunt?

Cap. XL. Dicis in melius reformatam materiam, utique ¹de dete et vis meliora deteriorum exemplarium^a ferre? Confusa nunc vero composita est, et vis ex compositis incomposita? Nulla res speculum ²est rei alterius, id est non co. Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit; nisi putat in hac extructione mundi ³dispositae iam et comptaem mem et incultam materiam respondere. Quid hodie in mundo, quid ⁴retro speciatum^c in materia, ⁵ut speculum sit materiae? Cum ornamenti nomine sit penes Graecos mundi modo ⁶inornatae materiae imaginem ⁷praefert, ut dicas tot ex ⁸partibus cognosci? Certe ex illo ⁹toto erit etiam hoc non venit in deformationem. Et supra edidisti non tot ¹⁰fabricatam. Igitur vel hoc rude et ¹¹confusum et incon non potest in expolitis et distinctis et compositis recognoscere nec partes materiae appellari convenit, cum a forma eius tatione divisa recesserunt.

Cap. XLI. Revertor ad motum, ut ubique te lubricum ostendam. ditus et inconfusus et turbulentus fuit materiae motus. Sicut et ollae undique ebullientis similitudinem ¹opponis. Et alibi alius a te adfirmatur? Cum enim vis materiam nec malam inducere, Igitur, inquis, subiacens materia, momenti habens motum neque ad bonum neque ad malu

Cap. XL. 1. de deterioribus *cd.*, *Rhenanus*, *Latinius*. deterioribus *Fr. Iunius*. 2. est rei alterius *A.* alterius rei *cd.*, ex *Vaticano*. est aliter 3. dispositae iam et comptaem *cd.*, *Latinius*. disposita iam et compta *ab.*, disposita iam et contempta *AB.* 4. retro *abcd.* tetrum *AB.* 5. aut *A* ornata *AB.* 7. praefert *AB. Vaticanus*. refert reliqui. 8. passibus *AB. AB.* 10. fabricatam *ABac. Vaticanus*. fabricatum *bd.* 11. confusum et incon tam non potest *abcd. Gorziensis*. Emendaverat ita iam antea *Rhenanus*. non incompositum nos impotestis *A.* confugi et mihi cōputum non in

Cap. XLI. 1. oppones *AB.* apponis *d.*

Cap. XL. a. exemplarium] Cf. supra ad cap. 38.

b. dispositae iam et comptaem] MSS. sequor et edit. princ. legens „in hac extructione mundi disposita iam et compta.“ *Latinius* et *Pamelium* in errorem abdoxit, quod proprietatem verbi respondeo non animadvertierint. Nam in speculo respondere imago dicitur aut res, pro eo quod est praebere, repraesentari, referri, vel potius spectandam sese ex-

hibere ex adverso; quo sese adeo longius petito eleganter *Aen. lib. VI [v. 23]* „Contra respondet Gnosia tellus.“ *N* materiae respondere in hoc mundo, id est sui responsum que exhibere. Quae re quid exponunt perspicuae sequentia. (

c. speciatum] *Eidonoιτθ* c. speciatum, *Adv. Valent. c. 10.* (

vergit. Si aequalis momenti, iam non turbulentus, nec ius^a, sed compositus et ⁴temperatus, scilicet qui inter bonum et malum suo arbitrio agitur, ⁵in neutram tamen partem et praecipue, ⁶mediae, quod aiunt, aginae aequilibrato imbrebatur. Haec inquit non est, haec ⁷turbulentia et passio non est, ⁸sed moderatio et modestia et iustitia^a ⁹motationis in partem inclinantis. Plane si huc et illuc ¹¹aut in unum magis ¹²proclinarer, ¹⁴tunc inconcinnitatis et inaequalitatis denotari mereretur. Porro si neque ad bonum neque ad malum pronior erat motus, utique inter bonum et malum ¹⁵ut ex hoc quoque materiam determinabilem ¹⁶apparet, motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum ¹⁷vertitur intra utrumque ab utroque ¹⁸pendebat, et hoc nomine ab determinabatur. Sed et bonum et malum in loco facis, ¹⁹facis, faciendo localia, ²⁰ut utrumque locum habent prius est ut corporalia sint. Denique in localia proprium locum non haberent nisi in corpore, cum ²¹accidunt. ²²Ad bonum autem et malum non ²³devergens ut corporalia aut localia non ²⁴devergebat. Bonum et malum ²⁵erris si substantias esse vis. Substantias enim quibus loca adsignas; Loca autem adsignas cum materiae ab utraque regione suspendis.

AB. 3. cacabacius A. cacabatus ab. cacabaceus c., Latinius. 4. temperatus Volcanus liber. 5. in neutro tamen parte A. 6. mediae, quod aiunt, aequilibrato abcd., ex emendat. Rhenani. medias quod aiunt ginaten (gnaten i (in A.) librato AB. 7. turbulenta AB. Codices Rhenani, id est Paterniacensis, Gorziensis. 8. scilicet A. 9. motationis abcd. mutationis AB. nutationis. 10. neutram partem indicantis AB. 11. aut om. A. 12. talerum A. in B. 13. proclinarut B. prochibarunt A. 14. tunc om. A. 15. ut (A)abcd. Fr. Junius. 16. apparet AB., Fr. Junius. 17. vertebat AB. 18. censebat AB. t A. 20. accidunt d. 21. Ad om. AB., Fr. Junius. 22. divergens ego. AB. divergente reliqui. 23. ut ego. ut Fr. Junius. ut aut libri omnes. s si substantias abcd. Gorziensis. errasse substantias AB. 25. facit AB.

XLl. a. cacabacius] De hoc vocat. Ballerin. ad Zenon. Veron. p. 250. et Casaub. ad Scriptt. Hist. 150. ed. Paris. 1620. f. mediae, quod aiunt, aginae aequilibrato] Palmaria Rhenani emendat. Paulus ex Festo p. 10 ed. Mull. in quo inseritur scapus trutiniae, in quo foramine trutina se vertit: aginatores dicuntur qui parvo foramine, scapum trutiniae, quod eo

mensura ponderis agatur." Cf. Tertull. De Pudic. cap. 9.

c. passivitas] Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

d. iustitia] Sic initio libri De Pallio „iustitiam pallii“ dixit. (Rigalt.)

e. vergebat] Libri veteres vertebat, uti paulo supra „ad malum plurimum vertit“ pro vergit, quemadmodum editum est. Possit defendi vertere intransitive positum, ex usu Tertulliani. V. quae adnotavi ad De Pallio cap. 2.

Cap. XLII. **Dispersisti omnia, ne de proximo quem contraria sibi sint relucere. At ego colligam singula et conferam. Inconditum adseveras motum materiae eamque adicis sectari informitatem; dehinc alibi, desiderare componi a deo. Desiderat formationem quae sectatur informitatem? Aut sectatur informitatem quae desiderat formationem? Non vis videri deum aequari materiae, et subicis habere illam cum deo communionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum deo ornari eam ab ipso. Atquin si commune aliquid habebat cum deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet dei per communionem. Aut et deus poterat ornari a materia, habendo cum illa aliquid et ipse commune, et iam in hoc necessitati subicis deum, si fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Commune autem inter illos facis, quod a semetipsis moventur, et semper moventur. Quid minus materiae quam deo adscribis? Totum consortium divinitatis hoc erit, libertas et aeternitas motus. Sed deus composito, materia incondite moventur. Tamen divinum proinde, motu proinde libero et aeterno. Atquin plus materiae das, cui licuit sic moveri quomodo deo non licuit.**

Cap. XLIII. **De motu et illud notaverim. Nam secundum ollae similitudinem sic erat, inquis, materiae motus antequam disponeretur, concretus, inquietus, inadprehensibilis prae nimietate certaminis. Dehinc subicis, Stetit autem in dei compositionem, et inadprehensibilem habuit inconditum motum, prae tarditate inconditi motus. Supra certamen motui adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiae quotiens cadas accipe. Supra dicis, Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius, nec deus aliquid compositionis accommodasset illi; in vacuum enim laborasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam naturam malam, nec naturam eius a deo potuisse converti, horum immemor postea inferens, At ubi accepit compositionem a deo et ornata est, cessavit a natura. Si in bonum reformata est, utique de malo reformata est, et si per compositionem dei cessavit a natura.**

Cap. XLII. 1. illa AB. 2. commune AB. 3. communionem aliquod AB. 4. ipsa aliquem ipse A. 5. etiam in B. et in A. 6. subici AB. 7. eam formare B. ferre A. 8. moventur om. d. 9. moveantur AB. 10. quod A. 11. consortium om. A. 12. composita ex materiae inconditae A. 13. sicut moveri quo deo

Cap. XLIII. 1. erit AB. 2. inadprehensibilis A. 3. conditum d. 4. motus AB. 5. adscribi (adscribis B.) sic AB. 6. quotiens A. quoties reliqui. accipe. Supra dicis abcd. accipis supra indices AB. 8. dei aliquid (aliquam A.) AB. 9. In vacuum Bab. 10. laboras, non iusti igitur B. 11. inferens ab. 12. utique om. A.

Cap. XLIII. a. sic erat, inquis] Cf. supra cap. 41. b. Supra dicis] Supra cap. 37.

mali, natura cessavit ergo, et mala fuit natura ante compositionem, et desinere ¹²potuit a natura post reformationem.

Sed et qualiter operatum facias deum sequitur ut ostendam. Cap. XLIV.

Plane a philosophis ¹recedis; sed tamen et a prophetis. Stoici enim volunt deum sic per materiam ²decurrisse quomodo mel per favos. At tu non, inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodo apparens et adpropinquans ei, sicut facit ³quid decor ^bsolummodo apparens, et magnes lapis solummodo adpropinquans. Quid simile deus fabricans mundum et decor vulnerans animum, aut magnes attrahens ferrum? Nam et si apparuit deus materiae, sed non vulneravit illam, quod decor animum; et si adpropinquavit, sed non cohaesit illi, quod magnes ferro. Puta nunc exempla ⁴tua competere. Certe si apparendo et adpropinquando materiae fecit ex illa deus mundum, utique ex quo apparuit fecit, et ex quo adpropinquavit. Ergo quando non fecerat retro, nec apparuerat illi nec adpropinquaverat. Et cui credibile est deum non apparuisse materiae, vel qua consubstantiali suae per aeternitatem? Dan. VIII, 21.
 ab ea longe fuisse quem credimus ⁵ubique esse et ubique apparere, cui etiam inanimalia et incorporalia laudes canunt apud Danielem? Dan. VIII, 21.
 Quantus hic locus in quo deus a materia tantum distabat ut neque appareret neque adpropinquaret ante mundi molitionem? Credo, peregrinatus est ad illam de longinquo, cum primum ei voluit apparere et adpropinquare.

At enim prophetae et apostoli non ita tradunt mundum a deo Cap. XLV.

factum, apparente solummodo et adpropinquante materiae, quia nec materiam ullam nominaverunt, sed primo sophiam conditam, ¹initia Prov. VIII, 22.
 viarum in opera ipsius, dehinc et sermonem prolatum, per quem Io. 1, 3.
 omnia facta sunt et sine quo factum est nihil. Denique sermone Ps. XXXIII, 6.
 eius caeli confirmati sunt et spiritu ipsius universae virtutes eorum. Ies. XLVIII, 13.
 Hic est ²dei dextera ³et manus ambae, per quas operatus est ⁴at- Ps. CII, 26.
 que molitus est. Opera enim manuum tuarum, inquit, caeli, per Ies. XL, 12.
 quas et mensus est ⁵caelum et palmo terram. ⁶Noli ita deo adulari, XLVIII, 13.

12. potuit natura post reformationem utique de malo reformatur. Sed et qualiter A. Cap. XI. IV. 1. recessisse tamen AB. 2. decurrisse A. 3. quid B., Fr. Junius. qui obed. In A. omissa sunt verba et adpropinquans ei — — apparens. 4. tua dicit. et AB. 5. ubique esse et ubique apparere ABbcd. Vaticanus. ubique et ubique apparere b. ubique et undique apparere? Latinius.

Cap. XLV. 1. initia Bab. initium cd., ex coniectura Pamelii. initiarum A. 2. deus dextera (dextra B.) AB. 3. dei et c. 4. ea quae d., cum Latinio. 5. terram et palmo coelum cd., ex coniectura Pamelii. 6. Non ita AB.

Cap. XLIV. a. Stoici enim volunt deum sic per materiam decurrisse quomodo mel per favos.] Cf. Diog. Laert. VII, 147. et ibi Menag., Lipsius Physiol. Stoic. II, 8. p. 916. tom. IV. Opp. ed. Vessal. b. sicut facit quid decor] Decor solummodo apparens facit aliquid, hoc est vulnerat animum, ut ipse mox dicit. (Rig.)

ut velis illum solo visu et solo accessu tot ac tantas substantias protulisse, et non propriis viribus instituisse. Sic enim et Hieremias commendat^a: Deus faciens terram in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, et suo sensu extendit⁷ caelos. ⁸Haec Ps. LXIV, 7. sunt vires eius quibus enixus totum hoc condidit. Maior est gloria eius si laboravit. Denique septima die requievit ab operibus. Utrumque suo more. Aut si ⁹apparens solummodo et adpropinquans fecit hunc mundum, numquid, cum facere desiit, rursus apparere et adpropinquare cessavit? Atquin magis apparere coepit et ubique conveniri^b deus ex quo factus est mundus. Vides ergo quemadmodum operatione ¹⁰dei universa consistunt, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, et sensu extendentis caelum, non apparentis solummodo, nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nisus, sophiam, valentiam, sensum, sermonem, spiritum, virtutem. Quae illi non ¹¹erant necessaria ¹²ut apparendo tantummodo et adpropinquando ¹³perfectus fuisset. Haec autem Rom. I, 20. sunt invisibilia eius, quae ¹⁴secundum apostolum ab institutione mundi ¹⁵de factis eius ¹⁶conspiciuntur, non materiae nescio quae, sed sensualia ipsius. Quis enim ¹⁷cognovit sensum domini, de quo Rom. XI, 33. exclamat, Profundum divitiarum et sophiae, ut ¹⁸ininventibilia iudicia eius et ¹⁹ininvestigabiles viae eius. ²⁰Quid haec magis sapiunt quam ut ex nihilo omnia facta ²¹sint? quae nec inveniri nec investigari ²²nisi soli deo possent, ²³alioquin investigabilia, si ex materia sunt investigata ²⁴et inventa. Igitur ²⁵in quantum ²⁶constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem competat fuisse qualis ²⁷inducitur, in tantum ²⁸probatur omnia a deo ex nihilo facta. Nisi quod Hermogenes ²⁹eundem statum describendo materiae ³⁰quo est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis et praecipitis et fervidi motus, ³¹documentum artis ³²suae dum ostendit, ipse se pinxit.

7. coelum *d.*, cum *Latino*. 8. Haec *AB*. 9. appraehenso dummodo quia *A*. adpresso dummodo et *B*. 10. dei universa consistunt *d.*, ex *emendat. Latini*. deus universa constituit *ABabc*. 11. erunt *AB*. 12. si *d.*, cum *Latino*. 13. perfectus *Latinius*. profectus *ABabcd*. 14. secundum apostolum *abcd*. secundum ea coelum *B*. sec ea secundum *A*. 15. de factis *d.*, *Latinius*, *Fr. Iunius*. factis *Babc*. facta *A*. 16. conspiciuntur, non *abcd*. conspici unum ne *AB*. 17. constituit *AB*. 18. inventibilia *ABab.*, *codices Rhenani*. 19. ininvestigabiles *cd*. investigabiles *religui*. 20. Quod *A*. 21. sunt *bc*. 22. nisi soli deo *A*. nisi solo deo *abc*. nisi a solo deo *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 23. aliae quid *A*. 24. et non inventa *AB*. 25. et *A*. 26. constituit *AB*. 27. dicitur *AB*. 28. probaretur *AB*. 29. eodem statu (statum *B*.) describendi *AB*. 30. quod *AB*. 31. documentum *abcd*. documentis *B*. In *A*. hoc vocabulum desideratur. 32. suae de ostendit ipse pinxit *AB*.

Cap. XLV. a. commendat] Cf. adnot. b. conveniri] Cf. adnot. ad lib. II ad cap. 19. Adv. Marc. cap. 17.

ADVERSUS VALENTINIANOS.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

A	significat librum Vindobonensem, manu exaratum.
B	- - Leidensem, manu exaratum.
C	- editionem principem, Besti Rhenani, quae prodiiit Basileae a. MDXXI.
a	- - Io. Gangneii, quae prodiiit Parisiis a. MDXLV.
b	- - Sigism. Gelenii, quae prodiiit Basileae a. MDL.
c	- - Iac. Pamellii, quae prodiiit Antverpiae a. MDLXXIX.
d	- - Nicol. Rigaltii, quae prodiiit Parisiis a. MDCXXXIV.

ADVERSUS VALENTINIANOS.

¹Valentiniani, frequentissimum plane collegium inter haereticos, **Cap. I.** quia plurimum ex apostatis veritatis et ad fabulas facile est et disciplina non terretur^a, nihil magis curant quam occultare quod praedicant; si tamen praedicant qui occultant. Custodiae officium conscientiae ²officium est. Confusio praedicatur, dum religio ³adseveratur. Nam et illa ⁴Eleusinia, haeresis et ipsa ⁵Atticae superstitionis, quod tacent pudor est. Idcirco et ⁶aditum prius cruciant^b, diutius initiant ⁷antequam consignant^c, ⁸cum epoptas quinquennium

Cap. I. 1. Valentini Io. Crolius *Specim. Coniecturarum et Observati. in quaedam loca Origenis, Irenaei, Tertulliani et Epiphani, ad calcem Irenaei Opp. edit. Io. Grabe, p. 15.* 2. officium Ios. Scaliger. 3. adservatur Fr. Junius. 4. elensina B., et codex scriptus Bibl. Laurentianae XII. plut. XXVI. 5. actice AB. 6. aditu Cl. Salmasius in Solin. p. 7. aditurum Fr. Junius. 7. antequam ego. linguam d. quem Fr. Junius. quam ABCabc. Laurentianus. cum os signant *rescripti Cl. Salmasius l. l.* 8. cum epoptas quinquennium ego. cum epoptas ante quinquennio Ios. Scaliger. cum epoptas ante quinquennium d., Salmasius. cum et portas quinquennium AB. Laurentianus. cum et portas ante quinquennium Cabc.

Cap. I. a. et disciplina non terretur] Quominus fabulis fidem habeant, aut iam inventis credendo, aut comminiscendo novas, ut recte explicat Rhenanus. Nam, ut paulo post dicit, „si aliquid novi adstruxerint, revelationem statim appellant praesumptionem.“

b. aditum prius cruciant] Id est infirmitas difficultates obiciunt, quibus sacrarii aditus retardatur, atque ita homines longo desiderio cruciant. Sic „amplexus cruciare“ dicit Apuleius Miles. IX [cap. 16] „De isto quidem, mi herilis, tecum ipsa videris, quem sine meo consilio pigrum et formidolosum familiarum istum sortita es, qui insuavis et odiosi mariti tui caperatum supercilium ignaviter perhorrescit, ac per hoc amoris languidi desidia tuos volentes am-

plexus *discruciat.*“ (Desid. Heraldus. *Animadv. ad Arnob. lib. III. p. 130.*) Aditum cruciant *σκληρωγυγία*, victu tristiore, silentio, humicubatione, castimonia aliisque huiusmodi rigidioribus disciplinae institutis. (Rigalt.)

c. diutius initiant antequam consignant] Ita correxi, illud *ante* repetendo ex praegresso *initiant*. Signari et consignari dicuntur ii qui post sumpta initia plenae iam consecrationi admittuntur. Apolog. cap. 8 „Talis *initiat* et *consignatus* vivis in aevum.“ *Ibid.* cap. 9 „Hodie istis Bellonae sacratus sanguis de femore proscisso in palmulam exceptus et esai datus *signat.*“ Cf. Adv. Marc. I, 28 „*signat* igitur hominem, nunquam apud se *signatum.*“ Contra Iudaeos cap. 8 „*signante* visionem et prophetias omnes,

instituunt^d, ut opinionem suspensio cognitionis aedificent^e, atque ita tantam maiestatem exhibere⁹ videantur quantam¹⁰ praestruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentii officium. Attente custoditur quod tarde invenitur. Ceterum tota in¹¹ adytis divinitas, ¹² tota ¹³ suspiria epoptarum^f, totum signaculum linguae^g, simulacrum membri virilis revelatur^h. Sed naturae venerandum nomen allegorica dispositio praetendens patrocinio coactae figuraeⁱ sacrilegium¹⁴ obscurat, et convicium¹⁵ falsi simulacris excusat^k. Proinde quos nunc destinamus^l haereticos, ¹⁶ sanctis nominibus et titulis et argumentis verae religionis vanissima atque turpissima figmenta configurantes facili

9. videntur *Ios. Scaliger.* 10. praestruxerint *A.* 11. additis *B.* 12. tota *ABd. Laurentianus.* tot reliquis. 13. suspiria epoptarum *d., Ios. Scaliger.* suspiria portarum *ABC. Laurent.* siparia portarum *abc.* *Fr. Iunius et Cl. Salmasius (in Ael. Spartianum p. 33. et in Solin. l. l.) rescripserunt* post tot suspiria epoptarum. 14. observat *AB. Laurent.* 15. falsis *ABCabc. Laurent.* 16. sumptis *Laurent.*

quas adventu suo implevit. Unde firmissime dicit adventum eius *signare visum et prophetiam.* De Corona cap. 11 „suscepta fide atque signata.“ Sic etiam Irenaeus C. Haer. IV, 14. Inprimis v. de hoc verbo *consignare* quae disserit Des. Heraldus l. l. *Consignare* pro confirmare posuit Tertullianus Adv. Marc. V, 5 „prophetiam super illo *consignat* creatoris“ cett. Sic infra „*signaculum* linguae.“

d. epoptas quinquennium instituunt] Suidas s. v. *Ἐπόπται* „οἱ τὰ μυστήρια παραλαμβάνοντες λέγονται ἐν ἀρχῇ μὲν μύσται, μετὰ ἐνιαυτὸν δὲ ἐπόπται καὶ ἑφοροί.“ Harpocration s. v. *Ἐπωπτεὺς κόγων* „οἱ μνηστῆρες ἐν Ἐλευσίνι ἐν τῇ δευτέρῃ μνήσει ἐπωπτεῦειν λέγονται.“ Inprimis v. Lobeck Aglaoph. p. 54. et p. 123 sqq., et Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 33 sq., ubi haec ipsa verba Tertulliani plenius pertractantur atque illustrantur.

e. aedificent] Cf. adnot. ad lib. Ad Mart. cap. 3.

f. tota suspiria epoptarum] Totum illud quod tamdiu desideraverant. (Rigalt.)

g. signaculum linguae] Quo imperator religiosum silentium (Fr. Iunius.) *Σφραγίσμα γλώττης*, quod supra dixit „silentii officium.“ Cf. Salmas. l. l., et in Solin. p. 7. B., Heraldus l. l. Apolog. cap. 21 „*signaculum* corporis“ dicitur circumcisio praeputii apud Iudaeos. Adv. Marc. III, 22 lin. babes „*signaculum* frontium.“ De Spectac. cap. 4 „ad pria-

cipalem convertas auctoritatem ipsius *signaculi* nostri,“ h. e. baptismatis. Ibid. cap. 24 „rescindimus *signaculum.*“ Contra Iud. cap. 8 „quoniam ipse (Christus) est *signaculum* omnium prophetarum, adimplens omnia“ cett.

h. simulacrum membri virilis revelatur] Huius membri virilis in sacris Eleusiniis culti penes solum Tertullianum stat auctoritas. Confudit, ni fallor, Cereris sacra cum Isidis, a quibus phallicum cultum haud abfuisse notum est. V. Diod. Sic. I, 22. Schmidt De Sacerdot. et Sacrif. p. 215. Aliter haec verba Tertulliani, etsi minus probabiliter, expodire temptavit Nic. Calliachus in diss. De Sacris Eleus. in Poleni Suppl. Thea. Antiqu. tom. IV. p. 324.

i. coactae figurae] Allegoriae scilicet obsceni illius, rerum naturam significantis. (Rigalt.) Cf. quae adnotavi ad De Pudic. cap. 9.

k. et convicium falsi simulacris excusat.] Eleusiniorum antistes ad illud membri virilis simulacrum, velut ad divinitatem, adorantium habitu accedant. Itaque falsi crimine tenentur qui aliud ocalis colunt, aliud mente. Etenim sicut coli abs se non simulacrum, sed rerum naturam eo simulacro expressam, quod est accusationem falsi simulacris excusare, mendacium mendacio diluere, falsum falso: quid enim aliud est simulacrum, nisi falsum? (Rigalt.) De verbo *excusare* v. quae adnotavi ad lib. Adv. Hermog. cap. 16.

l. destinamus] Cf. de hoc verbo *ada.* ad lib. III Adv. Marc. cap. 13.

"caritati" ex divinae copiae occasione, quia de multis multa succedere est, ¹⁷ Eleusinia ¹⁸ Valentiniani fecerunt ²⁰ lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate caelestia. Si bona fide quaeras, concreto vultu, suspensio supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter temptes, per ²¹ ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cominus ²²certes, tuam simplicitatem sua caede dispergunt. Ne discipulis quidem propriis ²³ante committunt quam suos ²⁴fecerint. Habent artificium quo prius persuadeant quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadendo docet.

Ideoque simplices notamur apud illos, ut hoc tantum, non Cap. II.
etiam sapientes; quasi statim ¹deficere cogatur a simplicitate sapientia, domino utramque iungente: Estote prudentes ut serpentes, Math. X, 16.
et simplices ut columbae. Aut si nos propterea insipientes quia simplices, num ergo et illi propterea non simplices quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non

17. caritati d., ex emendat. Latini. claritati ABCabc. Laurent. credulitati Croi. l. i. p. 13. 18. Eleusinia d. Laurent., Fr. Iunius. Eleusiniانا ABabc. Eleusiniانا vocata Croi. l. i. 19. Valentiniani d. Laurent. Valentiniana reliqui. 20. lenocinia sancta, silentio magna, sola d., in Erratis. 21. ambiguitatis B. Laurent. 22. certes nam abc. certes, fatuam d. certe statuam ABC. Laurent. 23. animam committunt Laurent. 24. fecerunt Laurent.

Cap. II. 1. deligere cogitur ABC. Laurent.

m. facili caritati] Recte Latinus „facili caritati,“ id est speciem caritatis affectantes, quae ipsa facilis est, I Corinth. 13. ut circumveniant facilem. (Fr. Iunius.) Fratrum scilicet, sive fidelium; vel potius caritas facilis, quae omnia suffert, omnia credit. I Corinth. 13. (Rigalt.)

n. ex divinae copiae occasione] Sacrarum scripturarum copiam significat, sive ut ipse loqui amat, latitudines. Quo sensu lib. De Spectat. [cap. 3] „Late lumen semper scriptura divina dividitur, ubicunque secundum praesentis rei sensum etiam disciplina munitur.“ Et lib. De Praescr. Haeret. [cap. 39] „Et utique secundior divina litteratura ad facultatem cuiusque materiae.“ (Rigalt.)

o. quia de multis multa succedere est] Prae copia facile est factu, ut aliis succedant, et per vices substituantur plurima. (Fr. Iunius.) An succidere, aut succedere? in alios scilicet usus. (Rigalt.) Malim succidere.

p. concreto vultu] Id est, uti mihi videtur, vultu contracto atque severo.

q. communem fidem adfirmant.] Irenaeus [Contra Haer. Praef.] „similia

quidem nobis loquentes, dissimilia vero sentientes.“ (Rigalt.)

r. negant quicquid agnoscunt.] Quicquid scilicet agnoscunt scire se de ipso mysterium. (Rigalt.)

s. Si cominus certes, tuam simplicitatem sua caede dispergunt] Si cominus decertando rationis et argumentorum simplicitate adversus eos aliquid proficere te putas, hanc tuam simplicitatem irritam faciunt, dum omne disputationis periculum declinant, se tibi impares fore fatendo, et quasi caesos iam ante pugnam. Dispergere pro irritum facere aequae posuit Apol. cap. 5 „sic ut non palam ab eiusmodi hominibus poenam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, et quidem tetriore.“ Sic apud Ictos „dispergere matrimonium,“ i. e. dissolvere. Rigaltius figmentum suum „fatuam simplicitatem sua caede dispergunt“ his verbis est interpretatus: Si cominus certes, caedentur quidem, sed operam dant ut ex sua caede nihil aliud colligat nisi quod sint fatuae simplices. Summa illis erit cura, ut fatuae simplices cadaht potius quam mali.

sapientes. Et tamen ²malim eam partem meliori ³sumi vitio. Si forte praestat^a minus sapere quam peius, errare quam fallere. Sap. Sal. I. 1. Porro facies dei ⁴expectatur in simplicitate ⁵quaerendi, ut docet ipsa ⁶Sophia, non quidem Valentini, sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi sanguine litaverunt^b. Pueros vocem qui crucem clamant^c? Nec pueri erant nec infantes, id est simplices non erant. ⁷Repuerascere nos et apostolus iubet secundum deum, ut malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus; simul dedi in ⁸sapientiae ordinem de simplicitate ⁹manantis. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens vero temptare. Illa et a primordio divinae pacis praeco; ille a primordio divinae imaginis praedo. Ita. facilius simplicitas sola deum et agnoscere poterit et ostendere, prudentia sola concutere potius et prodere.

I Cor.
XIV, 20.

Cap. III. ¹Abscondat itaque se serpens quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat; alte habitat, in caeca ²detrudatur, per anfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostrae columbae ³etiam domus simplex, in editis semper et apertis et ad lucem. Amat ⁴figura spiritus sancti orientem, Christi figuram^a. Nihil veritas erubescit nisi solummodo abscondi; quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura commisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, ⁵quod

2. malim eam ego. malim in eam libri omnes. 3. suum initio AB. summi vitio Laurent. 4. expectatur ego. expectat ABCabc. Laurent. spectat d., Latinius, Fr. Junius. 5. quaerentes cd. 6. sapientia duo Vaticani, apud Pamelium, et Laurentianus. 7. repuerascere AB. Laurent. 8. sapientia AB. Laurent. 9. manantis d. manandi ABC. Laurent., et codex Pithoei apud Rigaltium. amando abc.

Cap. III. 1. Abscondit AB. Laurent. 2. detrudat AB. Laurent. 3. etiam domus simplex ABd. Laurent. domus simplex, etiam Cabc. 4. figura d. figuram reliqui et Laurent. 5. quam quod AB. Laurent.

Cap. II. a. Et tamen malim eam partem meliori sumi vitio. Si forte praestat] Delevi in voculam ante eam, quae accreverat ex praegresso malim. Nemo adhuc dixit aut dicit „sumere aliquem vitio,“ sed dicendum est „sumere aliquid vitio.“ - „Eam partem,“ intellego stultissimum esse. De illo „si forte“ v. adnot. ad De Corona cap. 5. Fr. Iunius distinguere maluit „sumi vitio, si forte. Praestat“ cell.

b. infantes testimonium Christi sanguine litaverunt.] Eodem omnino sensu dixit Augustinus lib. X De Genesi ad litt. cap. 23 „Habet et illa parva aetas magnam testimonii pondus, quae prima

pro Christo meruit sanguinem fundere.“ (Rigalt.)

c. Pueros vocem qui crucem clamant Infantes erant qui testimonium Christi sanguine litaverunt, non infantes qui Crucifigite conclamaverunt.

Cap. III. a. orientem, Christi rem.] Orientis autem vocabulo Christus saepe intelligitur in sacris litteris, apud Zachariam: „Ecce ego addo servum meum Orientem.“ Et paulo apud eundem: „Ecce vir, Oriens eius.“ Oriens autem appellatur quibus diebus eius orta est instituta. Et habes Christianos veteres ad Orientem versus precari solitos, quod etiam observamus. (Rhenan.)

unicum non putavit, quod ⁶in numero nominavit, quod in aliis adoravit. Alioquin a turba eorum et aliam frequentiam suadere, a domestico principatu ad incognitum transmovere, a manifesto ad occultum retorquere, de limine ⁷fidem offendere est. Iam si et in istam fabulam initietur, ⁸nonne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates a nutricula audisse, Lamiae turres et pectines Solis⁹? Sed qui ex alia conscientia venerit fidei, si statim inveniat tot nomina Aeonum, tot coniugia, tot ⁹genimina, tot exitus, tot eventus, ¹⁰felicitates, infelicitates dispersae atque concisae divinitatis, dubitabitne ibidem pronuntiare has esse fabulas et genealogias indeterminatas¹⁰, quas apostoli spiritus ¹¹his iam tunc pulcherrimis seminibus haereticis damnare praevenit? Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia ¹²nec facile producant neque exerte defendunt, sed nec omnes quos edocent prodocent; utique astute, ut pudenda, ceterum inhumane, si honesta. Et tamen simplices nos ¹³omnia scimus. Denique hunc primam cuneum congressionis armavimus, detectorem et designatorem totius conscientiae⁴ illorum, primamque hanc victoriam auspicamur, quia quod tanto impendio absconditur, etiam solummodo demonstrare destruere est.

Novimus, inquam, optime originem quoque ipsorum, et scimus Cap. IV. ut Valentianos appellemus, licet non esse videantur. Abscesserunt enim a conditore, sed minime origo deletur, et si forte mutetur, testatio est ipsa mutatio. ¹Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio. Sed alium ex martyrii praerogativa loci potitum indignatus de ecclesia authenticae regulae abiecit. Ut solent animi pro prioratu exciti praesumptione ultionis cavendi, ad expugnandam conversus veritatem et cuiusdam veteris

¹ innumeris Fr. Junius. 7. fidem offendere est C(in marg.)cd. Vaticani tres. 8. nonne tale aliquid offendere est AB. offendere est ab., lox. Scaliger. 9. nonne tale aliquid nonne ficti aliquid Laurent. nomen gloriae aliquid AB. 9. genimina abcd. gemina reliqui. 10. felicitatis ABC. Laurent. 11. hiis AB. 12. nec Laurent. neque reliqui. 13. omnia scimus C(in marg.)abcd. Laurent. Gort. omnia sumus AB. omnes sumus C.

Cap. IV. 1. separaverat AB. Laurent.

turres et pectines Solis?] pueriles apud Carthaginem temerarii. (Rhenan.)

genealogias indeterminatas] Irreptio libri Adv. Valentianos Quatenus veritatem refutantes adducunt verba falsa et genealogias cett. Graeca apud Epiphanius *γενεαλογίας ματαιάς.* Apo-

STILLIANI OPP. ED. OERLER. TOM. II.

stolus dixerat *„γενεαλογίας απαράνοους.“* (Rigalt.)

d. designatorem totius conscientiae] Designatorem Rhenanus recte interpretatur manifestatorem vel resignatorem.

Cap. IV. a. abrupti] Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 7.

opinionis^b semitam nactus astu colubroso viam delineavit^c. Eam postmodum^d Ptolemaeus^e intravit, nominibus et numeris Aeonum distinctis in^f personales substantias, sed extra deum determinatas^g, quas Valentinus in ipsa summa divinitatis^h ut sensus et affectusⁱ motus incluserat. Deduxit et Heracleon^j inde tramites quosdam et Secundus et magus^k Marcus^l. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam iam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiae^m Axionicusⁿ memoriam Valentini^o integra custodia^p regularum^q eius consolatur^r. Alioquin tantum se huic haeresi suadere permissum

2. semitam nactus astu colubroso viam declinavit ego. semini nactus colubroso viam delinavit (deliniavit C.) ABC. Laurent. semini actu colubroso viam deliniavit abc. semen nactus Colarbaso viam deliniavit d., cum Latinio. seminia nactus Colarbaso viam delineavit Fr. Junius. 3. Ptolemaeus cd. ptolemius Laurent. 4. intravit d., cum Latinio. Probavit etiam Fr. Junius. 5. personali (personale C.) substantia ABC. Laurent. 6. et AB. Laurent. 7. et motus d. 8. et marcus AB. 9. Axionicus Cabcd. Arionicus AB. et tres Vaticanani. 10. integram AB. 11. regular C. regulare AB., et C. in marg. 12. vis A. ius B.

b. cuiusdam veteris opinionis] Cf. Irenaeus C. Haer. I, 5. II, 19.

c. veteris opinionis semitam nactus astu colubroso viam delineavit.] Ita haec verba emendanda esse videbantur. Vox astu latebat in vocabulo praegresso. Poterat etiam „semitam nactus colubrorum.“ Semitam et viam similiter coniungit Phaedrus prol. III, 38 „Ego porro illius semita feci viam.“ Et Martial. Epigr. VII, 61 „Iussisti tenues, Germanice, crescere vicos, Et modo quae fuerat semita, facta via est.“ Ipse Tertullianus paulo infra, ubi de Heracleone „deduxit inde tramites quosdam“ cett. De emendatione Latinii „veteris opinionis semen nactus Colarbaso viam delineavit“ audiam Rigaltium, qui eam receperat: De veteri lectione „veteris opinionis semini actu colubroso viam deliniavit“ abdicanda, inquit, quo magis addubitem facit veterum exemplarium auctoritas, faciunt etiam quae de serpente supra Septimius dixit „Alte habitat, in caeca detrudatur, per anfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat“ cett. Iis enim apte respondet actus ille colubrosus. Denique Irenaeus et Epiphanius, immo ipse auctor Catalogi Haereticorum, Colarbasum Ptolemaeo atque Secundo posteriorem censere.

d. Ptolemaeus] Cf. de hoc lib. Contra Omnes Haeres., quod infra ad calcem huius tomi exhibebo, cap. 4., Philaster De Haeres. cap. 39. cum adnot. Fabricii, Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 35. 38., et inprimis Iren. C. Haer. lib. I.

praef., et cap. 5 sq., et alibi, Epiphan. Haer. 33.

e. sed extra deum determinatas] Verissime. Nam propterea dicit Irenaeus I, 6. cetera fuisse „προβολάς, εἰκόνας, τύπους τῶν δύο διαθέσεων, ἐνοίας καὶ θελήσεως κινήσεως.“ (Fr. Junius.)

f. Heracleon] Apud Epiphanium Haeres. 36 Colarbasus Marco, Heracleon Colarbaso, apud Pseudo-Origenem Philosophumenis VI, 4. 5 Secundo Ptolemaeus, Ptolemaeo Heracleon, Heracleoni Marcus, Marco Colarbaso, sed cap. 29 et 35 Ptolemaeus Heracleoni, et apud Philastr. cap. 41 Heracleon Secundo postponitur, ubi cf. Fabric.

g. Secundus et magus Marcus.] V. de Secundo et eius haeresi Epiphan. et Damasc. haer. 32. Theodoret. Haeret. Fab. I, 8. Iren. I, 5. Philaster cap. 40. cum adn. Fabric. Tertull. infra h. l. cap. 38., et Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 29. 35. 38. et de Marco Epiph. haer. 34. Iren. I, 8., Philaster cap. 42., cum interpr., et Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 39. 42 sqq.

h. Axionici] Huius Axionici mentionem facit Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 36. p. 195. De Theotimo non constat.

i. consolatur.] Sic hoc verbo saepius est usus Tertullianus. De Paffio cap. 4 „monilibus cervicem consolatur.“ De Anima cap. 1 „Quid autem aliud speret vir quilibet iniuria damnatus, praeter iniuriae solamen? nedam philosophus,

est^k quantum lupae feminae formam¹² quotidie¹⁴ supparare sollemne est. ¹³Quidni? cum spiritale illud semen suum sic in unoquoque ¹⁵recenseant? Si aliquid novi adstruxerint, revelationem statim appellant praesumptionem, et charisma ingenium¹, nec unitatem, sed diversitatem. Ideoque prospicimus seposita illa sollemni dissimulatione sua plerosque¹⁷ dividi, *de* quibusdam articulis etiam bona fide dicturos, Hoc ita non est, et, Hoc aliter accipio, et, Hoc non agnosco. Varietate¹⁸ enim innovatur regularum facies. Habet etiam colores¹⁹ ignorantiarum.

Mihi autem cum archetypis erit limes principalium magistro- Cap. V.
rum^a, non cum adfectatis ducibus passivorum discipulorum^b. Nec undique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri sanctitate et praestantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum haeresiarcharum contemporales, instructissimis voluminibus et prodiderunt et ¹retuderunt, ut Iustinus, philosophus et martyr^c, ut Miltiades, ecclesiarum sophista^d, ut Irenaeus, omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus ²noster^e, virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas, quos in omni

13. cottidie AB. 14. superare ABC. 15. Quid iniquam ABC. 16. recenseat AB. 17. dividi, de quibusdam ego. dividi quibusdam libri omnes. 18. cum Fr. Iunius. 19. ignorantia eorum Ios. Scaliger, et Fr. Iunius.

Cap. V. 1. retulerunt AB. 2. noster d., Ios. Scaliger. noster et Rhenanus. nostrae ABCabc., Fr. Iunius.

gloriae animal, cui nec consolanda in-
iuria, sed potius insultanda." Ibid.
cap. 44 „Cives Clazomenii Hermotimum
templo consolantur." De Spectac. cap. 12
„Ita mortem homicidiis consolabantur."

k. Alioquin tantum se huic haeresi
suadere permissum est] Ceterum, in-
quit, tantum sese huic haeresi sectato-
rem simulare permissum est, quantum
cett. Similiter supra cap. 3 dixerat
„Alioquin a turba eorum et aliam fre-
quentiam suadere," i. e. fingere, simu-
lare, simulatamque aliis persuadere.

l. ingenium] Cf. adnot. ad De Corona
cap. 8.

Cap. V. a. Mihi autem cum arche-
typis erit limes principalium magistro-
rum] Ait se stringere stilum adversus
origines ipsas et authentica ipsa princi-
palium magistrorum, atque hos sibi
limites proponere, quos ultra nolit con-
gredi. Archetypi magistri sunt principes
magistri, vetustiores. Atilius Fortunati-
us in Arte [P. II. praef.] „veteres lege
[immo legemus, ut habet cod. Vatic.],
id est, ut ait Lucilius, archetypa unde
haec sunt omnia nata." „Archetypos

amicos" dicit Martialis [lib. XII. epigr.
70.]. (Rigalt.) Adde Fortunatian. II, 27
„partim in archetypis auctororum libris
(recognosces), unde haec nos excerpti-
mus." Plures locos dabit Forcellin. s. v.

b. passivorum discipulorum.] Id est
gregariorum, et promiscue occurrentium.
(Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad De Corona
cap. 8.

c. ut Iustinus, philosophus et martyr]
Qui se adversus haereses scripsisse te-
statur Apolog. II., et laudat Irenaeus
Adv. Haer. IV, 4., „τὸ πρὸς τὸν Μα-
ξιανὰ σύνταγμα," et Hieronymus in
Catal., et Euseb. H. E. IV, 11 et 18.
(Fr. Iunius.)

d. ut Miltiades, ecclesiarum sophista]
Cf. Euseb. H. E. V, 17. et Hieronymus
in Catalogo. Dicitur autem ecclesiarum
sophista, quia stilo elegantiore scripsit,
qui sophistarum stilius olim habebatur.
(Fr. Iunius.)

e. ut Proculus noster] Pacianus ad
Sympronianum de Cathol. Nom. „Ipsi
illi Phryges nobiliores qui se animatos
mentiuntur a Lencio, institutos a Proculo
gloriantur." (Rigalt.)

1Cor. XI, 19. opere fidei, quemadmodum in isto, optaverim assequi. Aut si in
²totum haereses non sunt, ut qui eas pellunt finxisse credantur,
⁴mentietur apostolus praedicator illarum. Porro si sunt, non aliae
erunt quam quae retractantur. Nemo tam otiosus fertur stilo ut
materias habens fingat.

Cap. VI.

Igitur hoc libello, quo demonstrationem solum ¹promittimus
illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis et coactis et
compactis et ambiguis caligo suffundat, quomodo eis usuri simus
prius demandabo. Quorundam enim de Graeco interpretatio non
occurrit ad expeditam proinde nominis formam, quorundam nec de
sexu genera conveniunt, quorundam usitatior in Graeco notitia est.
Itaque plurimum ²Graeca ponemus; significantiae [per paginarum
limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Graeca, sed in lineis
desuper notabuntur, ut signum hoc sit personalium nominum pro-
pter ³ambiguitates ⁴eorum quae cum alia significatione communi-
cant. Quamquam autem distulerim ⁵congressionem, solam interim
professus narrationem, sicubi ⁶tamen indignitas meruerit suggillari,
⁷omnino erit delibatione transfuncoria ⁸expugnatio. ⁹Congressionis
lusionem deputa, lector, ¹⁰ante pugnam^b. Ostendam, sed non
¹¹imprimam vulnera. Si et ridebitur alicubi, materiis ¹²ipsis satis-
fiet^c. Multa ¹³sunt sic digna revinci, ne gravitate ¹⁴adorentur^d.
Vanitati proprie festivitas cedit. Congruit et veritati ridere, quia
laetans, de aemulis suis ludere, quia segura est. Curandum plane
ne risus eius rideatur si fuerit indignus; ceterum ubicunque dignus
risus, officium est. Denique ¹⁵hoc modo incipiam.

3. tota haeresi AB. 4. mercetur AB.

Cap. VI. - 1. praemittentes solius ABC. 2. Graeca d. Graeco reliqui, et
tres Vaticani. 3. ambiguitatem Vaticanorum unus. 4. eorum qui C. quae AB.
5. congestionem ABC. 6. tamen om. AB. 7. omnino erit delibatione transfuncoria
ego. non erit delibatione transfuncoria abd. non erit delibatione transpuncoria
ABC. codex Pithoei. non erit deliberatione transfuncoria c., partim cum Vaticanis.
non erit de libatione transfuncoria Rhenanus. Quod nec Pamelius improbat. non
erit deliberatio nec transpuncoria Jos. Scaliger. non erit delibatione trans
puncoria Fr. Junius. 8. depugnatio Jos. Scaliger. 9. Congressioni Rigaltius. 10.
hand ab. an Vaticanorum unus. 11. in prima AB. 12. ipsis om. B. 13. sic
digna sunt AB. 14. adornentur Fr. Junius. 15. hic AB.

Cap. VI. a. omnino erit delibatione
transfuncoria expugnatio.] „Transfun-
ctoria praecepta“ dixerat supra Adv.
Marc. I, 27. Scriptura pristina „de-
lib. transpuncoria expugnatio“ vitiosa
est, quam frustra tuetur Rigaltius his
verbis „Hoc est suggillabimus qui-
dem et libabimus, sed non trans-
pungemus. Suggillatio pungit, expugna-
tio transpungit. Hic igitur non erit de
suggillatione aut libatione transpuncoria
expugnatio. Sic legitur in antiquis exem-

plaribus, et verissimam esse lectionem
declarant quae sequuntur „Ostendam,
sed non imprimam vulnera,“ quasi dice-
ret, „Pungam, non perfodiam.“

b. ante pugnam.] Alludit ad praelusio-
nes gladiatorum, quae fiebant rudibus.
Etenim lusio ante pugnam et praelusio.
(Rigalt.)

c. materiis ipsis satisfiet.] Nam sunt
ridiculæ et risu dignæ. (Rigalt.)

d. adorentur.] Hoc est honorentur, vel
magni aestimari videantur.

Primus omnium Ennius, poeta Romanus, Coenacula maxima Cap. VII.
caeli, simpliciter pronuntiavit, 'elati situs nomine', vel quia Iovem
illic epulantem legerat apud Homerum^b. Sed haeretici quantas su-
pernitates supernitatum, et quantas sublimitates sublimitatum in
habitaculum dei sui cuiusque suspenderint, extulerint, expanderint,
mirum est. Etiam creatori nostro ³Enniana coenacula in aedicularum
disposita sunt forma, aliis atque aliis pergulis superstructis et
unicuique deo per totidem scalas distributis quot ³haereses fuerint.
Meritorium^c factus est mundus. Insulam ⁴Feliculam credas tanta
tabulata caelorum^d, ⁵nescio ubi. Illic ⁶etiam Valentinianorum deus
ad summas tegulas habitat. Hunc substantialiter quidem ⁶*Alōna*
Tēleion appellant, personaliter ⁷vero *Προαρχήν* et *Τὴν Ἀρχήν*,
etiam Bython^e, quod in sublimibus habitanti minime congruebat.
Immaturum, immensum, infinitum, invisibilem aeternumque definiunt,
quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse
debere, ⁸ut sic et ante omnia fuisse dicatur. Sed ut sit expostulo^f,
nec aliud magis in huiusmodi ⁹denoto quam quod post omnia in-

Cap. VII. 1. de lati d., cum Latino. 2. et humana AB. 3. haeresis B.
4. Feliculam om. C., sed habet in marg. 5. nescio ubi uncinis inclusa sunt in d.
Bigaltius ea spuria esse iudicavit, nescio cur. Adscripsit „Haec reperiuntur in codi-
cibus antiquis, sed nihilo magis probanda.“ 5 b. enim Ad. 6. aeona teleion A.
Omittit haec verba B. 7. vero τῖσασσο ενπapphneti θῖθηθιον A. Om. haec
verba B. Pro Bython, quae emendatio est Pamelii, hic et in seqq. ubique scriptum
est Bythion in ABCab. 8. ut sic abcd. sic ABC. 9. devoto AB.

Cap. VII. a. elati situs nomine] Pau-
lus ex Festo p. 54. M. „Coenacula dicun-
tur ad quae scalis ascenditur.“ Gloss.
Labbei: „Coenaculum, ὑπερώων.“ Varro
De L. L. V, 162 „Posteaquam in superio-
re parte coenitare coeperunt, superioris
domus universa coenacula dicta.“
Cf. interprr. ad Horat. Ep. I, 1, 91. et
Sueton. Aug. cap. 45. Liv. XXXIX, 14.
Plaut. Amphitr. III, 1, 3. Vitruv. II, 8.
Ceterum Ennii illud citat etiam Virgillii
interpres antiquus a Maio ed. p. 63. Cf.
Ennii Frr. ed. Spangenberg p. 34.

b. apud Homerum.] Hom. II. I, 533 sqq.

c. Meritorium] Id est domus coena-
calis referta meritoriis (ut Suetonius vocat
Vitell. cap. 7.), quae locantur quae-
stus gratia; quae eadem dicuntur meri-
toria. Iuven. Sat. III, 234. (Fr. Iunius.)
Cf. Dirksen Manuale s. v. Meritorium.

d. Insulam Feliculam credas tanta ta-
bulata caelorum] Insulae nomine appel-
lantur sedes quae non iunguntur parietibus
cum vicinis. Haec igitur fuit in-
sulae aliquod meritorium, in quo tabulata
quam plurima. Nomen domino fortean

inditum Felici. Is vero Feliculae suae
tabulatum supremum habitabat. Est in
Arriani Epicteticis servi nomen. (Rigalt.)

e. etiam Bython] Irenaei Interpres I, 1
„— perfectum Aeonem, qui ante fuit.
Hunc autem et Proarchen et Propatora
et Bython vocant.“ Libri veteriores in
hoc Adversus Valentinianos libello ubi-
que praebent *Bythion*, pro quo ego cum
Pamelio et Rigaltio non dubitavi repone-
re *Bython*, ex Irenaeo, quem excris-
psisse et pressius sequi se ubique ipse
Tertullianus contestatur, eoque potiore
id iure facere posse mihi sum visus,
cum eisdem libros Adversus Marcionem
I, 5. et spurium libellum Adv. Omnes
Haeres. cap. 4. gentinam vocabuli for-
mam tueri viderem.

f. Sed ut sit expostulo] Id est, hoc
etiam adversus eos contendo, deum ante
omnia fuisse, quod tamen ipsi negant,
qui coesetaneam deo comitem tribuunt,
Ennoian sive Sigen. (Rigalt.)

g. in huiusmodi] In huiusmodi Ae-
onum fabula. (Rigalt.) Cf. adnot. ad De
Bapt. cap. 12.

veniuntur ¹⁰qui ¹¹ante omnia fuisse dicuntur, et quidem non ¹²sua. Sit itaque ¹³Bythos ¹⁴iste infinitis retro aevis in maxima et altissima quiete, in otio plurimo placidae et, ut ita dixerim, ¹⁵stupentis divinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum volunt, dant ei secundam in ipso et cum ipso personam, ¹⁶Ennoean, quam et ¹⁷Charin et Sigen insuper nominant. Et forte accedunt in illa commendatissima quiete ¹⁸monere eum de proferendo tandem initio rerum a semetipso. ¹⁹Hoc vice seminis in ²⁰Sigae suae ²¹veluti genitalibus vulvae locis collocat. Suscipit illa statim et praegnans efficitur et parit, utique silentio, Sige, et quem parit, ²²Nus est, simillimum patri et parem per omnia. Denique ²³solus hic capere sufficit immensam illam et incomprehensibilem magnitudinem patris. ²⁴Ita et ipse pater dicitur et initium omnium et proprie Monogenes. Atquin ²⁵non proprie, siquidem non solus ²⁶agnascitur. Nam cum illo processit et femina, ²⁷cui Veritas *nomen*. Monogenes ^h, quia prior genitus, quanto congruentius Protogenes vocaretur? Ergo ²⁸Bythos et Sige, Nus et Veritas prima quadriga ¹defenditur Valentinianae factionis, matrix et origo cunctorum. Namque ibidem Nus ²⁹simul accepit ^kprolationis suae officium emittit et ipse ³⁰ex semetipso Sermonem et Vitam, quae si retro non erat, utique nec in ³¹Bytho. Et quale est ut ³²in deo vita non fuerit? Sed et haec soboles ad initium universitatis et ³³formationem Pleromatis ¹totius emissa facit fructum, Hominem et Ecclesiam procreat. Habes Ogd-

10. quae AB. 11. ante om. AB. 12. sua. Sit abcd. suase ABC. 13. bittios AB. Bythios Cab. 14. istos AB. 15. stupentibus AB. 16. Ennoean cd. et notam reliqui. 17. carni et sigenui supernominant AB. 18. monere d., ex emendat. Latinii. Probarit etiam Fr. Iunius. movere ABCabc. 19. hac AB. 20. Sigae suae Cabcd. signe sue AB. Sigae suae alii. 21. veluti d. velat in reliqui. 22. avis est AB. 23. sulus AB. 24. Ita om. AB. 25. non om. AB. 26. agnascitur cd., ex emendat. Latinii. agnoscitur ABCab. 27. cui Veritas nomen. Monogenes Fr. Iunius. cui veritas Monogenes ABCabc. Veritas nomen. Monogenes d. 28. Bythios ABCab., ubicunque. 29. simul ac cepit a., Fr. Iunius. 30. a semet ipso AB. 31. bythion AB. 32. inde obita non ABC. 33. formationem Grabe ad Irenaeum p. 8. formaci AB. formati abcd. formam Fr. Iunius, et Croi. p. 19.

h. cui Veritas nomen. Monogenes] Recte ita Fr. Iunius. Vocabulum *nomen* videlicet latebat in priore particula vocis *Monogenes*.

i. prima quadriga] Alludit ad quatuor factiones agitatorum. (Rigalt.) Cf. Casaub. in Scriptt. Hist. Aug. p. 246. (ed. Paris. 1620.) Irenaeus: „και είναι ταύτην πρώτην και αρχέγονον Πνθραγορικήν Τετρακτὴν, ἣν και δίκαν τῶν πάντων καλοῦσιν.“

k. simul accepit] Rescripserunt quidam „simul ac cepit,“ non bene me-

more Tertullianum saepe posuisse *simul* pro *simul ac*. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1. Irenaeus: „αισθόμενον τε τὸν Μονογενῆ τοῦτον ἐφ’ οἷς προεβλήθη, προβαλεῖν και αὐτὸν λόγον και ζωῆν.“ Interpres: „Sentientem autem Unigenitum hunc in quae prolatus est, emisisset et ipsum Logon et Zōēn.“

l. et formationem Pleromatis] Irenaeus: „και αρχὴν και μέγιστον παντὸς τοῦ Πληρώματος.“ Interpres: „et initium et formationem universi Pleromatis.“

adem, Tetradem duplicem, ex ³⁴coniugationibus masculorum et feminarum^m, cellas, ut ita dixerim, primordialium Aeonum, fraterna connubia Valentianorum deorum, census omnes sanctitatis et maiestatis haereticae, nescio criminum an numinum turbam, certe fontem reliquae fecunditatis.

Ecce enim secunda Tetras, Sermo et Vita, Homo et Ecclesia, Cap. VIII quod in patris gloriam ¹fruticasset, ²huic numero gestientes et ipsi tale quid patri de suo offerre^a, alios ebulliunt fetus, proinde ³coningales, per copulam utriusque naturae. Hac Sermo et Vita decuriam Aeonum simul fundunt, illac Homo et Ecclesia, duos amplius, ⁴aequiparando parentibus, quia et ipsi duo cum illis decem tot efficiunt quot ipsi procreaverunt. Reddo nunc nomina, quos decuriam dixi: ⁵Bythios^b et ⁶Mixis, *Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone*, Acinetos et ⁷Syncrasis, Monogenes et Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Paracletus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et Agape, ⁸Ainus et Synesis, Ecclesiasticus et Macariotes, ⁹Theletus et Sophia. Cogor hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. ¹⁰In scholis Karthaginensibus fuit quidam ¹¹frigidissimus rhetor Latinus, ¹²Phosphorus nomine. Cum virum fortem peroraret, Venio, inquit, ad vos, optimi cives, de proelio cum victoria mea, cum felicitate vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim familiae ¹³Phosphori *Θεῦ* acclamant^c. ¹⁴Audisti ¹⁵Fortunatam et Hedonen et Acinetum ¹⁶et Theletum? ¹⁷Acclama familiae ¹⁸Ptolemaei

34. coniugationibus *ABabcd*. Gorziensis liber. coniunctionibus *C*.

Cap. VIII. 1. fructificasset *AB*. 2. huic *ABC*, *Fr. Iunius*. hinc reliqui. 3. coniugalis *ABC*. coniugaleis reliqui. 4. aequiparando *A*. 5. Bythios *ABCabc. Vaticanorum duo*. Bythos *d*. 6. Mixis, *Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetos cd., ex Irenaeo*. Mixis et Hedone, *Acinetos Cab.* mavis ethedonea cinctos *AB*. 7. sinerasis *AB*. 8. Ainus *cd*. Aenos reliqui. 9. et Eletus *C*. et electus *AB*. Teletus *abc. Vaticani tres*. 10. In scholis *cd., ex emendat. Rhenani*. In isclis *Cab.* mis olis *A*. nus olis *B*. In solis *tres Vaticani*. 11. frigidissimus *d., Fr. Iunius*. rigidissimus reliqui. 12. Phorphorus *C*. phophorus *A*. phophortis *B*. 13. Phosphorifae acclamant *C*. perphophorifae *B*. phophorifae acclamant *A*. 14. Audis tu *Latinus*. 15. Fortunatum *(AB.) edd. Semleri et Leopoldi*. 16. et haetletum *ABC*. et Teletum *ab*. 17. at elavia *AB*. 18. tholomeifae hoc *A*. Ptolemaeifae. Hoc *(B)C*.

m. masculorum et feminarum] Irenaeus: „είναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀρσενόσθλων.“

Cap. VIII. a. de suo offerre] Irenaeus: „βουληθέοντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάζουσι τὸν πατέρα.“ Interpretes: „volentes et ipsos de suo clarificare Patrem.“

b. Bythios] Vitiose Rigaltius hic *Bythos*.

c. familiae Phosphori *Θεῦ* acclamant.] *Θεῦ* priore loco *θανυμαστικῶς* oportet accipi, posteriore *σχειλιαστικῶς*. Nam Tertullianus illudit sequivocatione, sequitur Irenaeum lib. I. cap. 5 [Cf. etiam Iren. I. 12, 4.] dicentem: „*Ἰοῦ ἰοῦ καὶ φεῦ φεῦ· τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀλλήθως ἐπετεῖν ἐστὶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ, τῶν τὰ γελοιάδη ταῦτα γεγραφότων.*“ (*Fr. Iunius*.)

Θεῷ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, divinitatis tricenariae plenitudo. Videamus quae sint istorum privilegia numerorum, quaternarii et octonarii ¹⁹ et duodenarii. Interim in tricenario fecunditas tota deficit; castrata est vis et potestas et libido genitalis Aeonum. Quasi non et numerorum tanta adhuc coagula superessent, et ²⁰ nulla alia de paedagogio^d nomina. Quare enim non et quinquaginta et centum^e procreantur? quare non et ²¹hetaeri^f et syntrophi nominantur?

Cap. IX. Sed et ¹hoc exceptio^a personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immensi patris fruitur ²notione, gaudens et exultans, illis utique ³maerentibus. Plane Nus, ⁴quantum in ipso fuit, et voluerat et temptaverat ceteris quoque communicare quae norat, quantus et quam incomprehensibilis pater; sed intercessit mater Sige, illa scilicet quae et ipsis haereticis suis^b tacere praescribit; etsi de patris

19. et denarii et duodenarii *Fr. Iunius*. 20. mille alia *Fr. Iunius*. 21. hetaeri ego. sterceiae *Cabc*. hercitae *d*. ster cere *A*. *In B. verba quare* — nominantur desiderantur. stercoiae *Vaticanorum duo*. sterceae *Vaticanorum tertius*. synercbiae (et syntrophae) *Salmasius in Notis ad Consecr. Temp. in Ag. Herodis in Nor. Suppl. Poleni ad Thes. Antiqu. Rom. et Gr. tom. II. p. 625.*

Cap. IX. 1. haec *AB*. 2. ratione *AB*. 3. merentibus *C*. 4. et quantum *ABC*.

d. de paedagogio] Cf. adnott. ad Apolog. cap. 13., et Guther. De Officiis Dom. Aug. III, 29. in Sallengre Nov. Thes. Antiqu. Rom. tom. III, p. 598.

e. et centum] Id est aut centum. Sic Apol. cap. 40 pars librorum habet „maiores Asiae et Africae terram,“ reliqui „m. Asiae vel Africae terram.“

f. et hetaeri] Quae praecessere satis indicant accipienda haec esse de paedagogio, hoc est de cunarum curatoribus et alumnorum contactaneis et conlusoribus. Cogitaveram de custodibus septi domestici, quos Graeci dicunt ἐπιτάρας, ut Hercium Iovem et Hercios Lares. Nec displicebat quod vir doctissimus [Salmasius Observatt. ad Ius Att. celt. p. 15., et alibi] proposuit *συνεργεῖους*. Verum haec omnia longius abeunt ab veteris scripturae vestigiis, quae tamen quantum fieri potest premissa sunt, etiam cum inquinamenti periculo. Sic igitur habent libri veteres: *Sterceiae et Syntrophi*. Alii *Sterceae*: duo *Vaticani Stercoiae*. Quod postremum quam proxime ad veritatem accedit. Manus antiquariorum saepe numero sic peccant ut scribant *i pro l*, *Stercoiae* pro *Stercolae*. Nempe iocatur Septimius et quaerit ab auctoribus Aeonum, qui varias cellas in multiplicibus illis tabulatis et sexuum coniugia comminiscabantur, unde fit ut

tota fecunditas tricenario comprehendatur, quasi non supersint alia quae plurima de paedagogio nomina. Quare, inquit, non et Stercolae et Syntrophi nominantur? Stercolas dicit nutrices quae cunas purgant aut motant, eadem forma qua Stercolum, qui stercoreandis agris praesit. Apol. cap. 25. Ad Nat. I, 9. 17. (Rigalt.). Satis artificiosa haec Rigaltii est horum verborum emendatio atque interpretatio, et stercolarum, quas flugit, hic commemoratio admodum friget. Nec Salmasii possunt placere coactae illae *συνεργεῖαι* et *σύντροφαί*. Mihi quidem scripturae corruptelam intentius et iteratis curis examinanti non dubium iam est quin scriptum fuerit *hetaeri*, vel Graece *ἑταῖρος*. Terminatio in *ae* vel *e* accrevit e vocula *ei*, quae in proximo est. Scripturae facilitati sententia quoque accommodata est.

Cap. IX. a. exceptio] Id est privilegium. Sic Arnob. Adv. Nat. VII, 12 „si modo dii veri sunt, atque in nominis huius exceptione ponendi.“ quae verba recte cepit Heraldus. Hildebrandus ea se non magis intellegere fatetur quam interpretamentum Heraldus. Cf. Dirksen Manuale s. v. p. 338. Fr. Iunius interpretatur acceptionem. V. adn. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 35.

b. haereticis suis] Valentinianis scilicet

nutu aiunt factum, volentis omnes in desiderium ⁶ sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem uruntur, paene scelus factum est. Namque ex illis duodecim Aeonibus, quos Homo et Ecclesia ⁶ ediderant, novissima natu Aeon (viderit soloecismus, Sophia enim nomen est) incontinentia ⁷ sui sine coniugis ⁸ Theleti ^c ⁹ societate prorumpit in patrem inquirere, et genus contrahit vitii quod exorsum quidem fuerat in illis aliis qui circa Nun, in hunc autem, ¹⁰ id est in Sophiam, ¹¹ derivarat ^d, ut solent vitia in corpore alibi ¹¹ innata ^o in aliud membrum perniciem suam efflare. Sed enim sub ¹² praetextu dilectionis in patrem aemulatio superabat in Nun, solum de patre gaudentem. Ut vero impossibilia contendens Sophia ¹³ frustrata erat, et vincitur difficultate et extenditur affectione, modico abfuit prae vi dulcedinis et laboris devorari et in reliquam substantiam dissolvi ^f; nec alias quam pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon ¹⁴ incursasset. Quaedam et huic vis. Est fundamentum universitatis illius et ex-

5. suis AB. 6. ediderant ABcd. tres Vaticani. ediderant reliqui. 7. sui sine cd., ex tribus Vaticanis. suisne ABC. suive ab., cum libro Gorziensi. sui sive Latinius. 8. Theleti Croi l. l. p. 27. Philetis B. Phileti reliqui. 9. societate ABCcd. tres Vaticani. societate ab. Gorziensis, Latinius. 10. id est Aabcd. idem B. vel C. 10 b. derivarat AB. 11. innata ego. connata Cabcd. conata A(B). tres Vaticani, Fr. Iunius. 12. praetexto Caed. tres Vaticani. praetextu ABb. 13. frustrata erat ego. frustra erat Fr. Iunius. frustrarat ABCabcd. 14. incursasset. Quaedam et huic vis. Est fundamentum universitatis illius et extrinsecus custos, quem et ego. incursasset, (quaedam et huic vis est, fundamentum, universitatis illius extrinsecus custos) quem et abcd. incursasset. Quaedam et huic vis est fundamentum, universitatis illius extrinsecus custos, et quem ABC. incursasset quemdam (et hic vis est, fundamentum universitatis, illius extrinsecus custos) quem et Fr. Iunius.

cet, quorum lenocinia sunt sancta silentio magno, sola taciturnitate caelestia, ut dixit supra. (Rigall.)

c. Theleti] Ita rescripsi cum Croio hic et infra ubicunque Phileti nomen pro Theleti occurrit, Irenaei auctoritate motus et quod supra cap. 8 bis ita iam appellatus erat. Cf. etiam Scorp. cap. 10. Erroris fons investigandus in litterarum Θ et Φ atque η et ι permutatione. Ceterum de significatione vocabulorum non multum differt sive *Philetum* dicis sive *Theletum*. Philetus enim est amabilis vel amatus, Theletus qui voluntate est expetitus et exoptatus. Irenaeus: „καὶ ἐπαθε πάθος ἀνευ τῆς ἐπιλοχῆς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Θελήτου.“

d. in hunc autem, id est in Sophiam, derivarat] Irenaei interpres 1, 1, 2 „quae (sc. passio) exorta quidem fuerat in iis quae sunt erga Nun et Alethiam, derivavit autem in hunc Aeonem, id est Sophiam.“ Verbi *derivare* intransitive positi praeter

haec duo Irenaei atque Tertulliani alia mihi non innotuerunt exempla.

e. innata] Ita emendavi pro *connata*, vel quod Fr. Iunius maluit ex auctoritate Vaticanorum Pamelii, *conata*, comparatis locis Apol. cap. 40. et cap. 47., et De Anima cap. 19., quae tamen aliena sunt.

f. in reliquam substantiam dissolvi] Ita ut quicquid substantiae sibi reliquum erat dissolveretur. (Rigall.) Irenaei interpres: „Dehinc cum non posset, quoniam impossibilem rem aggrediretur, in magna agonia constitutum propter magnitudinem altitudinis et propter quod investigabile Patris est, et propter eam quae erat erga cum dilectionem, quam extenderetur semper in priora, a dulcedine eius novissime forte assumptum fuisse et resolutum in universam substantiam, nisi“ cett. De verbo *extendere* cf. Apolog. cap. 8 „praeterea candelabra et canes aliqui et osulae, quae illos ad eversionem luminum extendant.“ Ad Uxor.

trinsecus custos⁵, quem et Crucem appellant et Lytroten et Carpi-
sten. Ita Sophia periculo exempta et tarde persuasa, ¹⁵declinata
investigatione patris, conquievit, et totam ¹⁶animationem, Enthyme-
sin, cum passione, quae insuper acciderat, exposuit^b.

Cap. X.

Sed quidam exitum Sophiae et restitutionem ¹aliter somniave-
runt. Post irritos conatus et spei deiectionem deformatam eam
pallore, credo, et macie et incuria ²formae, uti quae patrem non
minus denegatum dolebat quam amissum. Dehinc in illo maerore
ex semetipsa sola, nulla opera coniugii, concepit et procreat femi-
nam. Miraris ³haec? Et gallina sortita est de suo parere^a; sed et
vultures feminas tantum ⁴parere aiunt^b. Et tamen sine masculino
⁵mater, et metuere postremo, ne finis quoque ⁶insisteret, et haere-
re de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam.
Ubi enim iam tragoediae et comoediae^c, a quibus forma mutua-
retur^d exponendi quod ⁷citra pudorem erat natum? Dum in malis res
est, suspicit, convertit ad patrem. Sed incassum ⁸enisa, ⁹ut vires
deserebant, in preces ¹⁰succidit. Tota etiam propinquitas pro ea
supplicat, vel maxime Nus. ¹¹Quidni? Causa mali tanti? Nullus
tamen Sophiae exitus vacuit. Omnes aerumnae eius operantur.
Siquidem et illa tunc conflictatio in Materiae originem pervenit.

15. declinata *ABcd. et tres Vaticani.* de inclinata *Cab., Fr. Iunius.* 16. animatio-
nem, Enthymesin, cum *ego.* animationem Enthymesi cum *C.* animationem Syn-
themesi cum *AB.* Enthymesin id est animationem cum *reliqui, ex emendat. Rhenani.*

Cap. X. 1. dicit. Somniaverunt post irritos *AB.* 2. proprie utique *AB.*
Pro uti ab. habent ut. 3. hoc *B.* 4. parere non habent *Bd. codex Pithoei.* 5.
matres. Metuere *Fr. Iunius.* mater. Primo quidem contristari propter inconsum-
mationem generationis, metuere *cd., ex Irenaeo.* 6. insisteret, et haerere *ego.*
insisteret, haerere *libri omnes.* 7. citra *cd., ex uno Vaticano.* circa *reliqui.*
8. enisa *A.* 9. ut *Fr. Iunius.* et *libri omnes.* 10. succedit *ABC.* 11. quid
in *ABC.*

I, 3 „Quod si apostolo auscultamus,
obliti posteriorum *extendamur in priora,*
et meliorum donativorum sectatores si-
mus.“

g. universitatis illius et extrinsecus
custos] Ita emendavi hunc locum. Ire-
naeus: „*εἰ μὴ τῆ στήριξούση καὶ ἐκ-
τὸς τοῦ ἀρρήτου μεγέθους φυλασ-
σοῦση τὰ ὅλα συνέτυχε δύναμει.*“
Interpres: „nisi ei, quae confirmat et
extra inenarrabilem magnitudinem custo-
dit omnia, occurrisset virtuti.“

b. exposuit.] Irenaei interpres: „de-
posuisse pristinam intentionem cum ea
quae acciderat passione ex illa stuporis
admiratione.“ De verbo *exponere* pro
deponere usurpato cf. adnot. ad *De Orat.*
cap. 15.

Cap. X. a. Et gallina sortita est de
suo parere] Cf. Aristol. *Hist. An. VI, 2*
Plin. H. N. lib. X. cap. 58 et 60.

b. Sed et vultures feminas tantum pa-
rere aiunt.] Vetus exemplar non habet
parere. Qui *parere* inserunt, Tertullia-
nicae dictionis acumen non capiunt. (Ri-
gall.) In vulturum genere mas non
nascitur, sed feminae omnes. Austrum
ventum aut Euram ore hians excipiant,
et sic vento vice seminis implentur.
Auctor Aelianus. (Rhenanus.)

c. tragoediae et comoediae] Et enim illic
narrantur expositi infantes de pudendis
et furtivis amplexibus nati. Haec vero
ἄζυγος de suo pepererat. (Rigall.)

d. forma mutaretur] Forma, id est
modus. Ceterum facillime reposuerim
„formam mutaretur.“

ignorantia, ¹²pavor, maeror substantiae sunt. ¹³Ibi demum pater aliquando motus quem supra diximus Horon per ¹⁴Monogenem Nun in haec ¹⁵promit in imagine sua, ¹⁶feminam marem, ¹⁷quia de patris sexu ita variant. Adiciunt autem ¹⁸Horon etiam ¹⁹Metagogea, id est circumductorem, vocari et ²⁰Horothen. Huius praedicant opera et repressam ab illicitis et purgatam a malis et deinceps confirmatam Sophiam et coniugio restitutam; et ipsam quidem in Pleromatis ²¹censu remansisse, Enthymesin vero eius et illam ²²appendicem Passionem ²³ab Horo relegatam et crucifixam et ²⁴extra eam factam (Malum, quod aiunt, foras!), spiritalem tamen substantiam illam, ut naturalem quendam impetum Aeonis, sed informatam et ²⁵inspiciatam, quatenus nihil adprehendisset, ideoque fructum infirmum et feminam pronuntiatam.

Igitur post ¹Enthymesin extorrem et matrem eius Sophiam Cap. XI. coniugi reducem ille iterum Monogenes, ille ²Nus, otiosus ³plane de patris cura atque prospectu, solidandis rebus et Pleromati muniendo iamque figendo, ne qua ⁴eiusmodi rursus concussio ⁵incuteret, novam excludit copulationem, Christum et Spiritum San-

12. pavorem ABC. pavor et Fr. Iunius. 13. Ibidem pater ABC. 14. per Monogenem Nun, quem supra diximus Horon, in haec *cd.*, *ex correct. Pamelii.* monogenem in AB. 15. promit ABC*cd.* Vaticanorum duo. praemittit *ab.*, *ex Irenaeo.* 16. feminam marem *ego.* femina marem ABC. foeminamare *abcd.* feminamarem Grabe *ad Iren. p. 12.* 17. qui de hac patris ex uita AB. qui aede patris ex uita C. 18. Horo ABC. 19. Metagogia circumductorem ABC. Metagogea id est circumductorem reliqui. 20. Horoten ABC. 21. censura mansisse Ca. censu mansisse AB. 22. adpendicem passione ABC. 23. abhorrere ligatam et ABC. 24. extra eam factam *d.*, *ex Irenaeo.* extra aevum facta AB. extra aevum factam *Cabc. codex Pithoei.* 25. inspiciatam *bcd.*, *Fr. Iunius ad lib. Adv. Hermog. cap. 40.* inspiciatam reliqui.

Cap. XI. 1. enthymesim A. 2. Nus C. 3. illa ne de AB. 4. huiusmodi AB. 5. incuteret ABC*ad.* Vaticani. incurreret *bc.*, *ex emendat. Rhenani.*

e. in haec promit] Irenaeus: „ὁ δὲ Πατὴρ τῶν προειρημένων Ὁρον ἐπὶ τοῦτοις διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκότι ἰδίᾳ, ἀσύνγονον, ἀδήλων τὸν γὰρ Πατέρα ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς Συγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ἐπὲρ ἀρῆεν καὶ ἐπὲρ θῆλυ εἶναι εἰλοῦσι.“ Interpres: „Pater autem praedictum Horon super haec per Monogenem praemittit in imagine sua, sine coniuge masculo-femina. Patrem enim aliquando quidem cum coniuge Sige, modo vero pro masculo et pro femina esse volunt.“ f. extra eam factam] Extra censum Pleromatis.

g. inspiciatam] Id est ἀνείδεον. Sic inspiciatam dixit Adv. Hermog. cap. 40. Irenaeus: „καὶ ἐκτός αὐτοῦ γενομένην εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φρυσικήν τινα Διῶνος ὀρμὴν τυγχά-

νοῦσαν, ἀμορφὸν δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυ αὐτὸν λέγουσι.“ Interpres: „et extra eam factam esse quidem spiritalem substantiam, ut naturalem quendam Aeonis impetum, informatam vero et sine specie, quoniam nihil apprehendisset. Et propter hoc fructum eius invalidum et femineum dicunt.“

Cap. XI. a. Pleromati muniendo iamque figendo] Hic expressa sunt Graeca Irenaei: „εἰς πῆξιν καὶ στηριγμὸν τοῦ Πληρώματος.“ quae non apparent in Latinis. (Bigsl.)

b. concussio incuteret] Nimirum Pleroma, ut ante Sophiae culpa factum. Irenaeus: „ὅτι μὴ ὁμοίως ταῦτα πάθῃ τις τῶν Διῶνων. (Fr. Iunius.)

c. excludit] Προέβαλε. Excludunt

ctum. ⁶Turpissimum putem duorum masculorum^d. Aut femina erit Spiritus Sanctus, et vulneratur a femina masculus^e. ⁷Numen in his datur unum, ⁸procurare concinnationem^f Aeonum. ⁹Et ab eius officii societate duae scholae protinus, duae cathedrae, inauguratio quaedam dividendae doctrinae Valentini. Christi erat ¹⁰inducere^g Aeonas naturam coniugiorum (vides quam rem ¹¹plane) et innati coniectationem, et idoneos efficere generandi in se agnitionem patris, quod capere eum non sit neque comprehendere, non visu denique, non auditu computiri eius, nisi per ¹²Monogenem. Et tamen tolerabo quod ita ¹³disserunt patrem nosse, ¹⁴ne nos et illud. Magis denotabo^h doctrinae perversitatem, quod docebantur ¹⁵incomprehensibile quidem patris causam esse perpetuitatis ipsorum, ¹⁶comprehensibile vero eius generationis illorum et formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud, opinor, insinuat, ¹⁷expedire deum non adprehendi, siquidem inadprehensibile eius perpetuitatis est causa, adprehensibile autem non perpetuitatis, sed

6. turpissimum putem *ABCabc*. turpissimum par *d.*, *ex emendat. Latiniis et Ios. Scalligeri*. 7. nomen in his *ABC*. Numen his reliqui. 8. procreare *A*. 9. et dabis officii societatem *ABC*. 10. enim docere *Fr. Iunius*. 11. plane *ABCd*. *piam reliqui*. 12. Monogenem *ACabcd*. monogen *B*. 13. disserunt *ego*. discedunt *ABC*. discunt *abcd*. discebant *Rigaltius*. 14. ne nos et illud. Magis denotabo doctrinae *distinxi ego, librorum AB. et trium Vaticanorum vestigia seculus*. ne nos et illud magis. Denotabo doctrinae *Rigaltius*. ne nos et illud magis. Doctrinae denotabo *C*. ne nosset. Illam magis denotabo *abcd.*, *ex emendat. Rhenani*. 15. incomprehensibilem *ABC*. 16. comprehensibilem *ABC*. 17. experiri *ABC*.

aves dum incubando pullum emittunt. Plin. H. N. X, 53 „Quaedam gallinae omnia gemina ova pariunt, et geminos interdum *excludunt*“ cett. Ibid. cap. 54 „Celerius *excluduntur* calidis diebus.“ Cic. N. D. II, 52. Tertullianus infra cap. 36 huius libri „istam ex Patre et Ennois eius *exclusam*.“

d. Turpissimum putem duorum masculorum] Rem putem turpissimam illam duorum masculorum copulationem.

e. vulneratur a femina masculus.] Offenditur masculus femina sua, pari secum potestate officioque praedita. Hoc sequentia suggerunt. (Rigall.)

f. concinnationem] Irenaeus: „ὄφ' ὧν καταρτισθῆναι τοῖς Αἰῶνας.“

g. inducere] Irenaeus: „τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀγενήτου κατὰληψιν γινώσκοντας, ἱκανοὺς εἶναι, ἀναγορεῦσαι τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ πατρὸς ἐπίγνωσιν“ cett. Interpres: „Christum enim docuisse eos coniugationis naturam, innati comprehensionem cognoscentes sufficientes sive idoneos esse, de-

clarasse quoque in eis Patris agnitionem“ cett.

h. ita disserunt patrem nosse, ne nos et illud. Magis denotabo] Ne nos et illud, sc. reos esse dicant. Ita correxi atque distinxi. Sententia est aperta. Rigaltius veterem principis editionis scripturam amplexus (tantum quod *discunt* mutavit in *discebant*) in hunc modum interpretari conatus est: „De Dei Patris agnitione sic tradebant Valentini: Quod capere eum non sit neque comprehendere, non visu denique non auditu computiri eius, nisi per Monogenem. Quae doctrina consentanea iam tum erat catholicae et authenticae regulae. Itaque ait Tertullianus hoc se libenter tolerare, quod ita discebant Patrem nosse, ne nos et illud magis. Hoc est ne nos catholici melius istud discamus, scilicet Patrem nosse, qui nimirum hodie de deo scire potissimum debeamus, humanis ingenii minime comprehendi posse. Deinde sequitur „Denotabo doctrinae perversitatem, quod docebantur“ cett. Iam enim sanam doctrinam perflida consequentia depravabant.“

nitivatis et formationis, egentium perpetuitatis. Filium autem constituunt adprehensibilem patris. ¹⁰ Quomodo tamen adprehendatur tam prolatus Christus edocuit. Spiritus vero Sancti propria, ¹¹ et de doctrinae studio omnes peraequati gratiarum actionem prompti nosset, et veram inducerentur quietem¹.

Itaque omnes forma et ¹scientia^a peraequantur, facti omnes Cap. XII. quod unusquisque; nemo aliud, quia ²alteri omnes^b. Refunduntur in Nus omnes, in Homines, in Theletos, ³aeque feminae, ⁴in Sigas, in Zonas, in Ecclesias, ⁵in Fortunatas, ut Ovidius ⁶Metamorphoses suas delevisset, si hodie maiorem cognovisset. Exinde refecti sunt, et constabiliti sunt, et in requiem ex veritate compositi magno cum gaudii fructu^c hymnis patrem concinunt. Diffundebatur et ipse letitia, ⁷utique bene cantantibus filiis et nepotibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate liberato^d? Quis nauclerus non etiam cum dedecore laetatur? Videmus quotidie nauticorum lascivias gaudiorum^e. Itaque ut nautae ad symbolam semper exultant, tale aliquid et Aeones, unum iam omnes etiam forma, nedum sententia; convenientibus ipsis ⁸quoque novis fratribus et magistris Christo et

18. et quo quomodo ABC. 19. unde doctrinae ABC.

Cap. XII. 1. sententia c. sapientia d. 2. alteri omnes. Refunduntur in Nus omnes, in Homines, in Theletos ego. alteri omnes. Refunduntur in Nus, in Sermones, in Homines, in Philetos d. alter. Omnes refunduntur in Nus, in Sermones, omnes in Homines, in Christos c. alter. Omnes refunduntur in Nus, omnes in Homines, in Philetos (a. in marg. habet Teletos) ab. alteri omnes refunduntur in Nus, omnes in Homines, in Philetos ABC. 3. aeque ABD. et quae reliquis. 4. in Sigas abd. in Sicas C. inscias AB. in Alethias c., ex Irenaeo. 5. in Spiritus c., ex Irenaeo. 6. metamorphoseis Cabcd. metamorphosis AB. 7. et utique ABC. Probat Fr. Junius. 8. quoque novis (nobis AB.) fratribus ABabcd. Gorsienstis. quoque fratribus C.

i. et veram inducerentur quietem.] Irenaeus: „τὸ δὲ ἐν πνεῦμα τὸ ἅγιον ἑνωθέντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστῶν ἰδίδιατε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαυσιν ἠγήσατο.“ Interpres: „Spiritus vero Sanctus adaequatos eos omnes gratias agere docuit, et veram requiem induxit.“

Cap. XII. a. scientia] Irenaeus: „ὄντας τε μεροφῆ καὶ γνώμη ἴσους.“ Interpres: „Et sic forma et sententia similes“ cett.

b. nemo aliud, quia alteri omnes.] Omnes sunt alteri, non aliud. Hoc est omnes sunt Sermones, omnes sunt Homines, omnes Philetus, omnes Sigas, omnes Zonas. Itaque primus est Philetus, secundus alter Philetus, tertius alter Philetus, et sic de ceteris. Sic enim omnes alteri, ideoque non aliud. (Rig. p.)

c. cum gaudii fructu] Illustrant se-

quentia; „Diffundebatur et ipse letitia.“

d. Pleromate liberato?] Nam Aeones Pleroma concusserant, Bytho negotium facessitori. Nam vero ordinatis et compositis ac per Christum et Spiritum Sanctum constitutis Aeonibus nullum amplius periculum erat Pleromati. (Rhenan.) Vide ne rectius sit scribendum atque distinguendum „Quidni diffunderetur? Omni iniocunditate liberato pleromate quis nauclerus non etiam cum dedecore laetatur?“ Ludit enim vocabulo πλήρωμα, unde naucleri mentio. „Cum dedecore autem laetari“ quid significare vellet dixerat supra, diffundi videlicet letitia, et significat infra per „lascivias gaudiorum.“

e. Videmus quotidie nauticorum lascivias gaudiorum.] Ex hoc loco videt Tertullianum maris fuisse accolam, ut in Carthaginensi agro versantem. (Rhenan.)

9. Spiritu Sancto ¹⁰quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat^f conferunt in medium. Vane, opinor. Si enim unum et omnes, ex supra dicta peraequatione vacabat symbolae ratio, et ferme ex varietatis gratia constat. Unum omnes bonum confabant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut forma ipsius iam peraequationis. Igitur ex aere ¹¹collatio, quae aiunt, in honorem et gloriam patris pulcherrimum Pleromatis et fructumque perfectum compingunt, ¹²Iesum^g. Eum cognominis Soterem et Christum et Sermonem de ¹³patritis^h, et Omnia iam ex omnium deflorationeⁱ constructum, Graculum Aesopi, Pando Hesiodi, Acci Patinam^k, Nestoris Cocetum^l, Miscellaneam ¹⁴Ptolemaei^m. ¹⁵Quam propius fuit de ¹⁶aliquibus Atticis curis ¹⁷Pan-

9. Spiritu Sancto *ABcd. tres Vaticani. Spiritu reliqui.* 10. quod optimum et pulcherrimum uniuscuiusque (unicuique *praestare visum est Fr. Junio*) florebat *linius.* quod optimum atque pulcherrimum florebat, unusquisque *Fr. Junius.* optimo atque pulcherrimo unusquisque florebat *los. Scaliger.* 11. collatio (*marginis*) *bcd.* collocatio *Ca.* collatio *AB.* 12. Iesum *abcd.* Iesum C. utrum *AB.* 13. patritis *los. Scaliger.* patritis libri *omnes.* 14. Ptolemaei (*B*) *C* Ptolemaei Philonici. *los. Scaliger.* Ptolemaei philonici *tres Vaticani.* pholomei mei *A.* 15. Quam *Abcd.* Quam *ABC* (*in marg.*). 16. aliquibus Atticis curis Atticis historiis *abc.* aliquibus hostias curis *ABC.* aliquibus hostia scurris *Pithoei, apud Rigaltium.* aliquibus historiis (?) *tres Vaticani, apud Pamelium.* 17. carpian *abc.* Pancarpon *d.* ΠΑΓΚΑΡΙΟΝ Η ΤΟ ΠΑΝ *Rigaltius (cf. Gell. XX, 11.).* pancarpian inrapian *AB.* pancarpian nirapiā *C.* pancarpi pannira *tres Vaticani, apud Pamelium.* pancarpianirapiam *codex Pithoei, apud Rigaltium.* pancarpineum myrapiam *Leop. Krahnner in Diar. Antiqu. 1853. fasc. V. p. 396*

f. quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat] Irenaeus: „ὅπερ ἔλεγε ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθηρότατον συνενεργημένους καὶ ἐρανισαμένους“ cett.

g. Iesum.] Irenaei interpretes: „unumquemque Aeonum quod habebat in se optimum et florentissimum conferentes collationem fecisse, et haec apte compingentes et diligenter in unum adaptantes emisisse problema et honorem et gloriam Bythi perfectissimum decorum quandam, et sidus Pleromatis, perfectum fructum Iesum, quem et Salvatorem vocari“ cett.

h. de patritis] Irenaeus: „πατρωνυμικῶς,“ item interpretes: „patronymice.“ Secutus sum *los. Scaligerum* scribendo *patritis* pro *patritis* quod vulgo habetur. De *patritis*, intellege nominibus, quod cogitatione addis ex verbo *cognominant.* Corruptelae originem puto, quod, cum librarius aut magister aliquis vocabulo, suspecto nempe, quippe inusitati, superscripsisset ei, quo videlicet significaret *patris* esse pro *patritis* respondendam, aliorum deinceps sive igno-

rantia sive inertia factum sit, ut haberetur pro u et in ipsum vocabulum praeter rationem inculcato eo iam laceret monstrum *patritis.*

i. defloratione] De hoc vocabulum *Barth Advers.* p. 953. Adde *Gk Latin. in Auctorr. Class.* ab *Aug.* ed. tom. VIII, p. 227: „defloro, an excerpere, et inde *defloratus* et *ratio.*“

k. Acci Patinam] De hoc *Accio* et *Patina* eius v. omnino *Leop. Krahnner* elegantissimum antiquitatis scrutatorum disserentem in *Diar. Antiqu.* a. 1853. fasc. V. p. 396 sq.

l. Nestoris Cocetum] *Hom. II. XI.* *Paulus* ex *Festo* p. 39 „*Cocetum*, et *edulii* ex melle et papavere facti *Placidus* p. 448. *Mai:* „*Cocetum*, a *γκωκῶνι*“ (ita enim corrigendam *Mueller* pro „*κακῶνα* cocinae“).

m. Miscellaneam Ptolemaei.] In *genus*, ni fallor, *Ptolemaeus* *Heystionis* sive *Chennus*, cuius *Καταροίαν* excerpit *Photius* *Cod.* Cf. *Suidas.* Quod statuit etiam *I. I. I.*

pan^a vocari a tam-otiosis auctoribus nominum. Ut autem tantum sigillarium^o extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt, par genus; si inter se, potest fieri, si vero Soteri^o constantivos (ambigue enim positum inveni^o), quae erit eminentia eius inter satellites coaequales?

Continet hic igitur ordo primam² processionem pariter et nascentium et nubentium et generantium Aeonum: Sophiae ex desiderio patris periculosissimum casum, Hori oportunissimum auxilium, Enthymeseos et coniunctae Passionis expiatum, Christi et Spiritus Sancti paedagogatum, Aeonum tutelarem reformatum, Soteris pavoninum ornatum, Angelorum comparaticium antistatum^b. Quod superest, inquis, Vos valetate et plaudite! Immo quod superest, inquam, vos audite et proficite^c. Ceterum haec intra coetum Pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragoediae scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra Pleroma dico. Et tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis, qualis extra iam in libero, ubi deus non erat?

18. inornarent d. 19. constantivos ABC.

Cap. XIII. 1. igitur om. AB. 2. professionem ABC. 3. mori C. morti AB. 4. Christo ABC. 5. proficite ego. proicite ABCabcd. prob dicite Ios. Scaliger. 6. dicantur AB. 7. si talis abcd. exitus AB. 8. custodes ABC. 9. quales AB.

a. Pancarpian] Krahnert l. l. reponit pancarpineum myrapium, "artificioseus pato quam verius. Nam codicum scriptorum illud „pancapian nirapian," et similia, non duo includit vocabula, sed unum tantum. Corruptelae videlicet pancarpian superscriptum erat in archetypo aliquo emendatio carpiam (pancapian), unde litteris aliquot mutatis vel transpositis deinceps effectum est quod hodie in illis reperitur. Nec alia corruptelae causa quaerenda erat antea in nomine Ptolemaei. Nam quod illic additum legitur phlomei vel phlonici, hoc nihil aliud est quam emendatio nominis praegressi, quae superaddita iam ipsa in vitium abiit. Quod ad Pancarpian titulum cf. Cellius N. A. XX, 11. Plin. Hist. Nat. Praef., cum interpr.

c. sigillarium] Ursurpat sigillarum pro sigillari, ut exemplarium pro exemplari Adv. Hermog. [cap. 38 et cap. 40.] (Rhetor.) Sigillarum est νεφρόσπαστον. Infra cap. 18 dicit „sigillarum ductum." „De Anima cap. 6 „sigillarum motum." „Gloss. Philox., Sigillari, νεφρόσπαστοι." „Antoninus lib. VII. cap. 3 „σιγλλά- τε νεφρόσπαστούμενα."

p. ambigue enim positum inveni] Ire-

naens: „δορυφόρους τε αὐτῶν εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς Ἀγγέλους συμπροβεβλήσθαι." Interpres: „Satellites quoque ei in honorem ipsorum eiusdem generis Angelos cum eo prolatos." Ad quae verba Grabe citavit Athanasium Orat. II. contra Arianos (tom. I. p. 363) qui rem determinat, dicens de Valentino: „ὁ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἴρηκε τῷ Χριστῷ." item in Epist. ad Serapionem (tom. I. p. 185): „Ἐκείνος γὰρ φησι ὅτι πεμφθέντος τοῦ Παροκλήτου συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιώται αὐτοῦ ἄγγελοι."

Cap. XIII. a. pavoninum ornatum] Ex omnium desolatione constructum et variegatum. (Fr. Ianius.)

b. comparaticium antistatum.] Antistatum Angelorum dicit Angelos apparitores Soteris ante ipsum stantes sive apparentes ei ad obeunda ministeria. Comparaticium vero, quia genus eorum comparari poterat substantiae Soteris. (Rigalt.)

c. Vos audite et proficite.] Ita emendandum erat. Vulgata proicite quid sani significare possit nescio, et Ios. Scaligeri Proh dicite friget.

Cap. XIV. Namque Enthymesis, sive iam Achamoth, ¹quod abhinc ²scriptum hoc solo ininterpretabili nomine, ut cum vitio individuae Passionis explosa est in loca luminis aliena^a, quod Pleromatis res est, in vacuum atque inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco ³est. Certe nec forma nec facies ulla, ⁴intempestiva^b scilicet et abortiva genitura. Dum ita rerum habet^c, flectitur a superioribus Christus, deducitur per Horon, aborsum ut illud ⁵informet de suis viribus, solius substantiae, non etiam scientiae, forma^d. Et tamen cum ⁶aliquo peculio relinquitur. ⁶Iteratur odor incorruptibilitatis^e, quo compos ⁷casus sui potiorum desiderio ⁸superaretur^f. Hac misericordia functus, non sine Spiritus Sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Usus est rerum ex ⁹liberalitatibus quoque nomina accedere^g. Enthymesis de actu fuit, Achamoth unde ¹⁰adhuc quaeritur, Sophia de ¹¹patre manat, Spiritus Sanctus ¹²ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim senserat, desiderium^h. Itaque prosiluit et ipsa lumen eius inquirere quem si omnino non

Cap. XIV. 1. quod libri omnes. Reposuerim quomodo vel ut. 2. scriptam ABC. 3. est certe, nec forma nec facie ulla Fr. Iunius. 4. intempestiva ego. devesciva AB. devestiva C., et tres Vaticani. defectiva abcd., ex emendat. Rhenani. 5. informat ABC. 5b. alio B. 6. interim ordo d., ex emendat. Latinii. iterato, odore Fr. Iunius. 7. se casus ABC. 8. superaretur ego. superatur AB. superaretur Cabcd. 9. libertatibus Vaticanorum unus. 10. quaeritur adhuc AB. 11. patre d. matre reliqui. 12. ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim ego. ex angelo accipit Christum a quo derelicta se (se om. tres Vaticani, teste Pamelio) statim ABCab. tres Vaticani. ex angelo accipit Christi, a quo derelicta statim c. ex angelo apud Christum, a quo derelicta statim d.

Cap. XIV. a. in loca luminis aliena] Irenaeus: „ἀφορισθείσαν τοῦ Πληρώματος ὑπὸ τῆ Πατρὸς λέγουσιν ἐν σκιάς καὶ κηνώματος τόποις ἐκβεβήσθαι κατὰ ἀνάγκην.“ Interpres: „separatam a superiore Pleromate cum Passione dicunt, in umbrae et vanitatis locis deservisse per necessitatem.“ „Pleromatis rem“ Tertullianus dicit lumen. b. intempestiva] Ita emendavi de vulgata defectiva. Corruptela nata est de siglo praepositionis in cum littera t confuso in d, unde factum devestiva sive devesciva, quod in libris veteribus reperitur, unde Rhenanus figuravit defectiva.

c. dum ita rerum habet] Ὁὅτω τῶν πραγμάτων ἔχουσα. (Fr. Iunius.)

d. solius substantiae, non etiam scientiae, forma.] Irenaeus: „τῇ ἰδίᾳ δυνάμει μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ’ οὐσίαν μόνον, ἀλλ’ οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν.“ Interpres: „sua virtute formasse formam, quae esset secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem.“

e. Iteratur odor incorruptibilitatis] Nam hanc smiserat, cum a Sophia exueretur.

f. superaretur.] Irenaeus: „ὄρεχθῆ τῶν διαφερόντων.“ Interpres: „concupiscat eorum quae meliora essent.“

g. Usus est rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere.] Sensus est, Usu venit ut rebus nomina tribuantur oppido quam liberaliter. Hic venit mihi in mentem proverbii illius veteris: Expedit habere multa cognomina. (Rhenan.)

h. ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim senserat, desiderium.] Ita emendavi atque distinxī. Irenaeus: „μορφωθείσαν δὲ αὐτὴν καὶ ἔμφορα γενθείσαν, παραντία δὲ κενωθείσαν ἀοράτου αὐτῆ συνόντος λόγου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ζήτησιν ὀρηθῆσαι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτός“ cett. Interpres: „formatam autem eam et sensatam factam, statim autem evacuatam ab eo qui invisibiliter cum ea erat Verbo, hoc est Christo, inquisitionem egressam eius luminis quod se dereliquisset“ cett.

noverat, ut invisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso requirebat? ¹³Et tamen temptavit, et fortasse adprehendisset, si non idem Horos, qui matri eius tam prospere venerat, nunc tam importune filiae occurrisset ut etiam ¹⁴inclamaverit in eam, Iao! quasi, Porro Quirites! aut, Fidem Caesaris! Inde inveniuntur Iao in scripturis^m. Ita depulsa quominus pergeret, nec habens supervolare crucem, id est Horon, quia nullum ¹⁵Catulli Laureolumⁿ fuerit ¹⁶exercitata, ut destituta ¹⁷Passioni illi suae in ¹⁸trica multipliciti atque perplexa^o, omni genere eius coepit affligi, maerore, quod non perpetrasset inceptum, metu, ne ¹⁹sicut luce, ita et vita arbaretur, consternatione, ²⁰tum ignorantia. Nec ut mater eius. Haec ²¹enim Aeon. At haec pro condicione deterius, insurgente adhuc et alio fluctu, ²²conversionis scilicet in Christum, a quo ²³vivificata fuerat, et in hanc ipsam conversionem temperata^r.

13. Et tamen ego. ē amen A. est amē B. Tamen reliqui. 14. in clamavit d. 15. catulli ABC. 16. exercita AB. 17. ut passioni ABC. 18. tricha multipliciti perplexa c. trichea multiplicita atque perplexa ABC. 19. si ut ABC. 20. cum AB. 21. enim scilicet Aeon c., ex Vaticanis tribus (?). 22. conversionis scilicet in Abd. conversionis in reliqui. 23. vivente vivificata A.

i. Iao!] *Ἰαὼ σωτηρίαν* et *Ἰησοῦν* interpretatur Eusebius in fine libri IV Evang. Demonstr. [cap. 9.] Chrysostomus in Matth. cap. 1: „Τὸ Ἰησοῦς ὄνομα τῆ τῶν Ἑβραίων γωνῆ σωτῆρ λέγεται.“ Cyrillus: „*Ἰαὼ τὴν σωτηρίαν Ἑβραῖοι ἔλεγον.*“ Et fuisse notum etiam profanis nomen indicat Apollinis Claudi versus: „*Φράξο τὸν πάντων ἑσπυον θεὸν ἔμμεν Ἰαὼ.*“ (Rigalt.) C. interpr. ad Iren. I, 1, 7. et ad Macrobi. Saturn. I, 18.

k. Porro Quirites!] Sic baiuli in clamabant populum, ut quisque sibi caveret, ne cui imprudentes sarcinam impingerent. (Rhenan.) Cf. Turnebi Advers. p. 444. Brisson. De Formul. VIII, 21.

l. Fidem Caesaris.] Fortassis, inquit Tertullianus, hoc sibi vult incognitum illud vocabulum, quasi Horos ille custos Pteromatis videns Enthymesis tanta temeritate irruere, dum lumen illud amissum exquirat, cum in summo periculo non sperasset aliud remedium, in clamaverit fidem Caesaris, quae non solet implorari nisi in atroci casu. (Rigalt.)

m. ἡ scripturis.] An sacris? Non satis memini quibus, nisi depravatam hoc fuerit de nomine Iova aut Iehova. Certe sanctissimum aliquod nomen intelligi debere videtur, cuius maiestas Adamothe vehementius erumpentem cohercerit. (Rigalt.) Irenaeus: „*κωλύοντα*

αὐτὴν τῆς εἰς τοῦμπροσθεν δρμῆς εἰπεῖν Ἰαὼ. ὅθεν τὸ Ἰαὼ ὄνομα γεγενῆσθαι φάσκουσι.“ Interpres: „coercentem eam ne antierius irrueret dixisset Iao, unde et Iao nomen factum dicunt.“

n. Catulli Laureolum] *Λαυρέολον ἀσκηθεῖσα*; Hellenismus. Laureolis fabula fuit mimica de nomine iudicis qui in crucem agebatur. Naevius poeta Laureolum fabulam et Leontem in carcere scripsisse fertur, post eum Catullus mimographus, ad quem auctor respicit. Meminerunt Iuvenalis Sat. VIII, [187.], Martialis Amphith. Epigr. 7., Sueton. Calig. cap. 57. (Fr. Iunius.)

o. in trica multipliciti atque perplexa] Perplexa ac multipliciter intricata. (Rigalt.) Irenaeus: „*μη δυνηθεῖσαν δε διοδεῦσαι τὸν Ὅρον, διὰ τὸ συμπεπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀπολειφθεῖσαν ἔξω παντὶ μέρει τοῦ πάθους ἵποπεσεῖν πολυμορῶς καὶ ποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ παθεῖν*“ cett.

p. temperata.] Irenaeus: „*Καὶ οὐ καθάπερ ἡ μητὴρ αὐτῆς ἡ πρώτη Σοφία καὶ Αἰὼν, ἑτεροίωσεν ἐν τοῖς πάθεισιν εἶγεν, ἀλλὰ ἐναντιόητα. ἐπισυμβεβηκέναι δ' αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντα.*“ Interpres: „non quemadmodum mater eius prima Sophia Aeon demutationem in passionibus ha-

Cap. XV.

Age nunc, discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, unde ¹materia, quam innatam volunt, et originem et substantiam traxerit in omnem hanc struem mundi; quod nec Mercurius ille Trismegistus, magister omnium physicorum recogitavit. Audisti conversionem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima ²huius mundi dicitur constitisse, etiam ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti maerorem et timorem. Ex his initiata sunt cetera. Nam ex lacrimis eius universa aquarum natura manavit. ³Hinc aestimandum quem exitum duxerit, quantis lacrimarum generibus inunda- verit. Habuit et salsas, habuit et amaras et dulces et calidas et frigiditas guttas et bituminosas et ferruginantes et sulphurantes utique et venenatas, ut et Nonacris inde sudaverit, quae Alexandrum occidit^a, et ⁴Lyncestarum inde defluerit, quae ebrios efficit^b, et Salmacis inde se solverit, quae masculos ⁵molles^c. Caelestes imbres ⁶pipiavit^d ⁷Achamoth, et nos in cisternis etiam alienos^e luctus et lacrimas servare curamus. Proinde ex consternatione et pavore ⁸corporalia elementa ducta sunt^f. Et tamen in tanta circumstantia solitudinis^g, in tanto ⁹circumspectu destitutionis^h ridebat interdum,

Cap. XV. 1. materiam ABC. 2. huius mundi bcd. huiusmodi ABCa. 3. Hinc AB. 4. licesarium C. licesarium AB. 5. molles ABd. codes Pithoet, molles facit c., Vaticani tres (?), apud Pamelium. mollescit C. mollescit ab. 6. pnpiaivit A. pimpiavit B. 7. Achamothe. Nos Cab. codex Paterniacensis. achamoch enos AB. 8. corporali ABC. 9. circumspectu Cab., Ios. Scaliger. circumspecto ABC. tres Vaticani. circumsepto d.

buit, sed contrarietatem. Super haec autem evenisse ei et alteram adfectionem conversionis ad eum qui vivificavit."

Cap. XV. a. Nonacris, quae Alexandrum occidit] V. Vitruv. VIII, 3. Cf. Seneca Quaest. Nat. III, 20. Plin. H. N. II, 103. XXXI, 2.

b. Lyncestarum inde defluerit, quae ebrios efficit] V. Theopomp. ap. Athen. II, p. 43. Ovid. Metam. XV, 329. Plin. H. N. II, 103. Seneca Quaest. Nat. III, 20.

c. Salmacis inde se solverit, quae masculos molles.] V. Vitruv. II, 8. Ovid. Metam. IV, 385. com interpr., Festus s. v. p. 329. M., Vibius Sequ. De Font. p. 106. Hess., Strabo XIV. p. 656.

d. pipiavit] Id est pipians effudit, ploravit. „Infantes pipiantes“ (sive pipantes, ut pars librorum habet) dixit De Monogam. cap. 16. Paulus ex Festo p. 212: „Pipatio clamor plorantis, lingua Oscurum.“ Gloss. ap. Vulcan. p. 111: „Pipare, πιπιζειν.“ Item paulo post: „Pipio, πιπιζω“ et: „Pipiones, πι-

πιζοντες.“ Gloss. ed. ab Aug. Maio Auct. Class. tom. VIII, p. 472: „Pipinacula, accipitur (scr. Pipinacula, accipiter) a pipiando.“ Gloss. Vet. ap. Maium Auct. Class. tom. VI, p. 530: „Pipado, clamor potentum,“ quod emendo „Pipatio, clamor plorantium“ vel infantum. Gloss. Amplon. a me edium p. 362 „Pipant, resonant.“

e. alienos] Achamoth videlicet.

f. ducta sunt.] Irenaeus: „— αλληφρον, εκ δε του γελωτος απτης το φως, και εκ της εκπληξης και της αμεχανίας τα σωματικα του κόσμου στοιχεια.“

g. circumstantia solitudinis] Circumstantiam hic accipio pro vexatione, ut De Ieiunio Adv. Psych. cap. 9. De Orat. cap. 10.

h. circumspectu destitutionis] Similiter De Ieiunio cap. 5. de Iudaeis: „Statim autem solitudinis incipiosae circumspectu scandalizatus, saturitatis Aegyptioe detrimenta suspirans, in Moysen et Aaron mussitavit.“

qua conspecti Christi recordans; ¹⁰eo de gaudii risu lumen effulsit. Cuius hoc providentiae beneficium, ¹¹quale illam ridere ¹²cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris ¹³moraremur! Nec obstupescas ¹⁴qui laetitia eius tam splendidum elementum ¹⁵radiaverit mundo, cum maestitia quoque eius tam necessarium instrumentum ¹⁶defluerit saeculo. O risum illuminatorem! o fletum rigatorem! Et tamen poterat remedioⁱ iam agere cum illius loci horrore — omnem enim ¹⁷obscuritatem eius ¹⁸discussisset quotiens ridere voluisset, — vel ne cogeretur desertores suos^k supplicare.

Convertitur enim ad preces et ipsa more materno. Sed Christus, quem iam pigebat ¹extra Pleroma proficisci, vicarium ²praefecit ³Paracletum. Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre ⁴universorum Aeonum summam potestatem, subiciendis eis omnibus, uti ^{Col. 1, 16.} in ipso secundum apostolum omnia ⁵conderentur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coetaneorum Angelorum, credas et cum ^{duodecim} ⁶fascibus. Ibi demum adventu pompatico eius concussa Achamothe protinus ⁷velamentum sibi obduxit ex officio primo venerationis et verecundiae; dehinc contemplatur eum fructiferumque suggestum^a. Quibus inde conceperat viribus^b occurrit illi, ^{Κύριε Χαίρε.} Hic, opinor, susceptam ille confirmat atque ⁹conformat^c agnitione ¹⁰iam et ab omnibus iniuriis passionis ¹¹expungit, non

10. eo de gaudii risu *Fr. Junius.* eodem gaudio risus *Jos. Scaliger.* eo de gaudio risus *d., ex emendat. Latini.* eodem gaudio risu *ABCabc.* 11. quale (qualem *B.*) *Abcd. Vaticani.* quae *Cab.* qua *Fr. Junius.* 12. cogebatur *AB.* 13. morare *AB.* 14. quis *AC.* quin *Jos. Scaliger.* 15. radiavit *AB.* 16. defluerit *abcd., ex Gorziensi libro.* defuerit *ABC. codex Pithoei.* defuderit *Rigaltius.* 17. abstractionem *AB.* 18. discussisset *d.* discussit sed *ABCabc.*

Cap. XVI. 1. rursus extra *cd., ex Irenaeo.* 2. praefecit *cd. tres Vaticani.* 3. paraclito *A.* 4. universo *ABC.* 5. conderentur *cd. tres Vaticani.* confoederentur *reliqui.* 6. fascibus *A(B)C.* 7. sibi velamentum *AB.* 8. quirie (quiri *A.*) *cabere ABCab.* 9. conformat *d., ex emendat. Latini.* confirmat *ABCabc.* 10. iam *Fr. Junius.* 11. expungit *AB.*

i. remedio] Scribendum ni fallor „remedio eo.“

k. desertores suos] Christum videlicet spiritum sanctum.“

Cap. XVI. a. fructiferumque suggestum.] Irenaeus: „μετέπειτα δὲ ἰδοῦσα αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρποφορίᾳ αὐτοῦ προσδραμεῖν αὐτῷ, δύναμιν λαβούσα ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ.“

Interpres: „Deinde autem cum vidisset eam cum universa fructificatione sua, carnis ei, virtute accepta de visu eius.“ Tertulliani verbis, inquit Rigaltius, nequitiae probro conspargitur Achamothe. Suggestus Tertulliano est ornatus. Cf. adnot. ad De Corona cap. 13.

b. quibus inde conceperat viribus] Hoc est viribus quas inde, id est ex visu contemplationeque eius conceperat. (Rhenan.) Attractionis, quam dicunt, genus inusitatus apud Latinos. Liv. 1, 29 „Raptim quibus quisque poterat elatis exhibant.“ Auct. ad Herennium 1, 7 „Ut statim apertis rationibus, quibus praescripsimus, benevolam faciamus audirem.“

c. conformat] Irenaeus: „κρίεινον μορφῶσαι αὐτὴν μορφῶσιν τῇ κατὰ γνώσιν, καὶ ἴσασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς.“ Interpres: „Et illum formasse eam formationem quae est secundum agnitionem, et curationem passionum fecisse eius.“

eadem negligentia in ¹²exterminium discretis¹ quae acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata vitia et ¹³usu viriosa^c confundit; atque ita massaliter solidata ¹⁴defixit seorsum in materiae corporalem paraturam, commutans ex incorporali passione indita ¹⁵habilitatem atque naturam, qua pervenire mox posset in aemulas ¹⁶aequiparantias corpulentiarum, ut duplex substantiarum condicio ordinaretur, de vitiis pessima, de conversione passionalis^f. Haec erit materia, quae nos commisit cum Hermogene ceterisque qui deum ex materia, non ex nihilo, operatum cuncta praesumunt.

Cap. XVII.

Abhinc ¹Achamoth expedita tandem de malis omnibus ecce iam proficit et in opera maiora frugescit. Prae gaudio enim tanti ²ex infelicitate successus concaefacta simulque contemplatione ³ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata (pudet, sed aliter exprimere non est) quodammodo ⁴subavit ⁵interea et ipsa in illos, et conceptu statim intumuit ⁶spiritali, ad imaginem ipsam quam vis laetantis ⁷et laetitia prurientis intentionis imbiberat et sibi intumarat. Peperit denique, et facta ⁸est exinde trinitas ⁹generum ex trinitate causarum, unum materiale, quod ex passione, aliud animale, quod ex conversione, tertium spiritale, quod ex imaginatione.

12. extremum discretionis (discreptionis B.) quae (quam A.) AB. 13. visum ossa viri confundit AB. 14. definxit *Latinus*. 15. habitabilitatem A. *Vaticani tres*. 16. aequiparantias AB.

Cap. XVII. 1. Achamotha *ABCab*. 2. exin felicitate *ab*. 3. ipsa *om. AB*. 4. subavit *abcd*. substruit *ABC. Pithocanus codex*. 5. interea et ipsa *ego*. intra et ipsa *ABCabc*. intra se ipsa *d.*, cum *Latinio*. 6. spiritali (B)*Cab*. 7. ex *ABC*. 8. exinde trinitas generum est *cd*. 9. generis *tres Vaticani. Probat Fr. Iunius*.

d. in exterminium discretis] Irenaeus: „χωρίσαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμελήσαντα δὲ αὐτῶν· οὐ γὰρ ἦν δυνατόν ἀφανισθῆναι“ celt. Interpres: „separantem eas ab ea et non eas neglexisse. Nec enim erat possibile eas exterminari“ celt.

e. exercitata vitia et usu viriosa] Irenaeus: „ἐκτικὰ ἤδη καὶ δυνατόν.“ Interpres: „habilia et possibilia.“ Cf. De Anima cap. 19 de vite: „ultro ambit, et quidem *viriosius* de suo ingenio.“ Gloss. Isidori: „*Viriosus*, austerus.“ Gloss. Cyrilli: „*Ἀνδρείος*, fortis, virilis, *viriosus*.“, quae vox postrema deest in ed. Vulcanii. Gloss. Vet. ap. Maium in Auctt. Class. tom. VII. p. 586: „*Viriosi*, viribus subnixi.“, et paulo post: „*Virosus* (scribe *Viriosus*), fortis.“ Gloss. Vet. ap. eundem ibidem tom. VI: „*Viriosi*, viribus subnixi, austeri.“ Cf. interpres. ad Apul. Metam. VII, 18.

f. de conversione passionalis.] Irenaeus: „ἀλλ' ἀποκρίναντα χωρὶς εἶτα (valgo χωρήσει τοῦ) συγγέαι καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά· εἰδ' οὕτως ἐπιτηδειότητα καὶ φύσιν ἐμπεποιημένοι αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγγρίματα καὶ σώματα εἶδεν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην τῶν παθῶν, τὴν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ“ celt. Interpres: „sed segregantem separatim commiscuisse et coagulasse, et de corporali passione in incorporalem materiam transtulisse esse, et sic aptabilitatem et naturam fecisse in eis, ut in congregationes et corpora venirent, uti flerent duae substantiae, una quidem mala ex passionibus, altera autem conversionis passibilis“ celt., ad quae Irenaei verba v. quae congesserunt interpretes.

Hac auctoritate trium scilicet liberorum agendis rebus ¹exercitior Cap. XVIII. facta formare singula genera constituit. Sed spiritale quidem non ita potuit ²attingere, ut et ipsa spiritalis. Fere enim paria et consubstantiva in alterutrum valere societas naturae negavit. Eo animo ³se unum ad animale convertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum, quod cum magno horrore blasphemiae et pronuntian- dum et legendum est et audiendum, deum ⁴ fingit hunc nostrum et omnium, praeter haeticorum, patrem ⁵ et Demiurgum et regem universorum, quae ⁶ post illum. Ab illo ⁷ enim; si tamen ab illo, et non ⁸ ab ipsa potius Achamoth, a ⁹ qua occulto, nihil sentiens eius, et velut ¹⁰ sigillario extrinsecus ductu ^b in omnem operationem movebatur. Denique ex hac personarum in operibus ambiguitate nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus ceteris secundum status et situs operum, ut animalium quidem substantiarum, quas ad ¹¹ dexteram commendant, Patrem nuncupent, ¹² materiarum vero, quas ad laevam delegant, Demiurgum nominent, Regem autem communiter in universitatem ^d.

Sed nec nominum proprietates competit proprietati operum, de Cap. XIX. quibus nomina ¹ omnia, cum deberet illa haec omnia vocitari, a qua res agebantur, nisi quod iam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem Aeonum imagines commentatam, rursus hoc in Sotere auctorem detorquent, qui per illam sit operatus, ut ipsam quidem imaginem Patris invisibilis et incogniti ² daret, incognitam scilicet et invisibilem Demiurgo, eundem autem Demiurgum ³ Nun filium effingeret, Archangeli vero, Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent. Cum imagines audio tantas trium, quaero,

Cap. XVIII. 1. exercitator *AB*, *Fr. Iunius*. 2. effingere *Latinus*. *Probat Fr. Iunius*. 3. se unum *a*. si unum *ABC*. unum *reliqui*. 4. fingit hunc *abcd*. fingi adhuc *reliqui*. 5. et Demiurgum et (et *om. b.*) regem *abcd*. et deum Demiurgum et regem *C*. et deum regem et regem *AB*. 6. postea illum *ABC*. 7. enim omnia, si tamen *cd*. 8. ab ipsa *Ac*. *tres Vaticani*, teste *Pamelio*. ab ipso *BC*. in ipso *a*. in ipsa *b*. 9. quo *ABC*. 10. sigillario *ABC. Vaticanorum unus, codex Pithoei*. singulario *duo Vaticani*. 11. dexteram *A(B)d*. dextram *reliqui*. 12. materiarum *Fr. Iunius*. *Cf. infra cap. 20.* materialium *cd.*, ex *Irenaeo*. materiarum *ABCab*.

Cap. XIX. 1. omnia *om. AB*. 2. darent incognitam scilicet (Licet *C.*) *ABC*. 3. *non Cab*. vivi *AB*.

Cap. XVIII. *a*. nihil sentiens eius] *Irenaeus*: „*ἀληθώς κινούμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς*.“ Interpres: „latenter motum a matre sua.“

b. velut sigillario extrinsecus ductu] *Cf. supra* adnot. ad cap. 12.

c. commendant] *Cf. de hoc verbo* adnot. ad *De Pallio* cap. 4.

d. in universitatem] *Irenaeus* „*συν- πάντων δὲ βασιλεία*.“

Cap. XIX. *a*. commentatam] *H. e.* commentam, ut *De Pallio* cap. 1. *Adv. Marc.* 1, 18. et alibi. *Irenaeus*: „*πεποιημένοι*.“

b. Nun filium effingeret] *Id est* Nun eum qui dicitur *Monogenes* et filius *Propatoris*, cap. 7. Haec autem omnia de *Sotere* dicantur. (*Fr. Iunius*.)

non vis nunc ut imagines rideam perversissimi pictoris illorum? ⁴feminam Achamoth, imaginem patris? et ignarum matris Demiurgum, multo magis patris? imaginem ⁵Nu ignorantis patrem et Angelos famulos, simulacra dominorum? Hoc est mulum de asino pingere, et Ptolemaeum describere de Valentino.

Cap. XX.

Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites constitutus in ignominiosa aeterni exsiliis vastitate novam provinciam condidit, hunc mundum, repurgata confusione et distincta diversitate duplicis substantiae illius ¹disclusae, animalium et materialium. Ex incorporabilibus corpora aedificat, gravia, levia, sublimantia atque vergentia, caelestia atque terrena. ²Tum ipsam caelorum septemplex scenam solio desuper suo finit. Unde et Sabbatum ³dictus^b ab hebdomade sedis suae, et ⁴Ogdoada^a mater ⁵Achamoth ab argumento Ogdoadis ⁶primogenitalis. Caelos autem ⁷noëros^d deputant, et interdum angelos eos faciunt, sicut et ipsum Demiurgum, sicut et Paradisum Archangelum quartum, ⁸quoniam et hunc supra caelum tertium pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam^e, ⁹diversatus illic inter ¹⁰nubeculas et ¹¹arbusculas. Satis ¹²meminerat Ptolemaeus puerilium dicibulorum^f, in mari poma nasci et in arbore pisces; sic et in caelestibus nuceta praesumpsit. Operatur Demiurgus ignorans, et ideo fortasse non scit arbores in sola terra institui oportere. Plane mater sciebat. Quidni suggerebat, quae et effectum suum ministrabat? Sed tantum fastigium filio exstruens per ea opera, quae illum et patrem et deum et regem ante Valentinianorum in-

4. Foemina Chamoth ABC. 5. Nus d. non AB. Nū reliqui.

Cap. XX. 1. disclusae ego. destrusae ABCabc. duo Vaticani. distrusae Fr. Iunius. de strue d. 2. cum ABCc. tres Vaticani. 3. dictus Fr. Iunius. dictum est ABC. dictum reliqui. 4. Ogdoada Cab., Fr. Iunius. ordo ada AB. Ogdoas cd. 5. Chamoth ABC. 6. primogenitalis cd. Vaticani tres. primi genitalis ABC. primigenialis ab. 7. noëros vel νοητούς alii ex Irenaeo. 8. quomodo C. quam AB. 9. diversatus d. 10. nuculas Fr. Iunius. 11. arbustulam A. arbustula B. 12. meminerit B.

Cap. XX. a. disclusae] Ita emendandum erat. Cf. supra cap. 18. ad fin.

b. dictus] Irenaeus: „Καὶ διὰ τοῦτο ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτὸν.“ Interpres: „Et propter hoc Hebdomadam vocant eum.“

c. Ogdoada] Sic alibi dixit *Hebdomada*. Apud alios reperitur *lampada*, *cassida*.

d. noëros] Irenaeus: „τοὺς δὲ ἐπὶ τὰ οὐρανούς οὕς εἶναι (vulgo οὐκ εἶναι) νοητούς.“ Interpres: „septem autem caelos, quos intellectuales esse dicunt.“, ad quae verba v. interpretes.

e. sumpserit Adam] Irenaeus: „καὶ ἀπὸ τοῦτου τε εἰληφέναι τὸν Ἀδάμ διατετριφὸτα ἐν αὐτῷ.“ Interpres: „et ab hoc aliquid accepisse Adam conversatum in eo.“

f. puerilium dicibulorum] Hoc est fabularum puerilium, nugamentorum. Citant ex Martino Capella lib. VIII, p. 273: „Inter vatum tumores *dicabulis* cavillatibus galeque contenta Satira.“ Addo Gloss. Philoxeni p. 72. Vulc. „Dicibile, λεκτόν, ῥητόν, λόγος, κλήρος.“, ubi pro κλήρος indubitanter repono κλήρος.

genia testantur, cur sibi quoque ista noluit esse nota, postea quaeram.

Interim tenendum Sophiam cognominari et Terram et Matrem, Cap. XXI. quasi Matrem Terram, et quod magis rideas, etiam Spiritum Sanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt feminae, puto et barbani, ne dixerim cetera. Alioquin Demiurgus adeo rerum non erat compos, ¹de animalibus scilicet censu invaliditudinis spiritalia accedere, ut se solum ratus contionaretur, Ego deus, et absque me Ios. XLV, 5. non est. Certe tamen non fuisse se retro sciebat. Ergo et factum intellegebat et ²factitorem facti esse quemcunque. Quomodo ergo solus sibi videbatur, etsi non certus, ³saltim suspectus ^b de aliquo ⁴factitatore?

Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, vel quia origo Cap. XXII. sordidior capit. Ex nequitia enim maeroris illius ^b deputatur, ex qua angelorum et daemonum et omnium spiritalium ¹malitiarum genituras notant. Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant, et Munditenentem ^c appellant, et superiorum magis ²gnarum Eph. VI, 12. defendunt, ut spiritalem natura, quam Demiurgum, ut animale. Meretur ab illis praelationem cui omnes haereses ³procurantur.

Singularium autem potestatum arces his finibus collocant. In Cap. XXIII. summis summitatibus ¹praesidet tricenarius Pleroma, Horo signante lineam extremam. Inferius illum metatur ^a medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in Hebdomade sua, magis diabolus, in isto nobiscum ²communi mundo, coelementato et concorporificato, ut supra ³editum est, ex Sophiae utilissimis casibus,

Cap. XXI. 1. de animali scilicet censu invalidus Fronto Ducaeus ad Iren. I, 1, 10. 2. factitorem A(B). 3. saltim cd. 4. factitore AB.

Cap. XXII. 1. malitiae c. militarium C. 2. generarum B. genararum A. gnarum Hildebrandus. 3. procurant Ios. Scaliger.

Cap. XXIII. 1. praesident (A)BC. 2. convenit ABC. 3. dictum AB.

Cap. XXI. a. spiritalia accedere] Snp. pra notavit horrendam Valentinianorum blasphemiam, quod Demiurgum dicerent animalis esse substantiae. Nunc igitur falsas sententias illorum ridens ait Demiurgum ab ea substantia animali, censu invaliditudinis traxisse aliquid invalidi; fuisse autem invaliditatem accedere spiritalia, hoc est esse propterea invalidum accedere spiritalia, ad spiritalia accedere non valere, non posse. Irenaeus Graece dicit: „δια τούτο ἀνομάτερον αὐτὸν ἐπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τίνα πνευματικά.“ Ex quibus Latino-Barbara sic legenda videantur: „Et propter hoc subteriore (libri habent superiore)

eam existentem perscire quae sunt spiritalia.“ (Rigalt.)

b. suspectus] Id est in suspitione agens seu versans, activa significatione. ut Apolog. cap. 21. (Fr. Iunius.)

Cap. XXII. a. capit.] Δέχεται, capax est, nimirum infamiae. (Fr. Iunius.) De impersonali capit cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1., Apolog. cap. 17.

b. illius] Achamoth.

c. Munditenentem] Irenaeus: „Κοσμοκράτορα.“

Cap. XXIII. a. metatur] Hoc est tenet, habitat. Nam metatio est domicilium, interdum diversorium, hospitium, de quo annotatum est ad De Pallio cap. 2. p. 920.

qua nec aërem ⁴haberet reciprocandi spiritus spatium, teneram omnium corporum vestem, colorum omnium ⁵indicem, organum temporum, si non et istum Sophiae maestitia colasset, sicut animalia metus, sicut conversio eius ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est. Cuius originalem Sophiae passionem quia nondum ediderunt, ego interim argumentabor motiunculis eius ⁶excussum. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitasse.

Cap. XXIV. Cum talia de deo vel de diis, qualia de homine figmenta? Molitus ¹enim mundum Demiurgus ad hominem manus confert, et substantiam ei capit non ex ista, inquit, arida, quam ²nos unicam ³novimus, terra (quasi non, etsi arida postmodum, adhuc ⁴tamen tunc aquis ante ⁵segregatis superstitite limo siccaverit), sed ex invisibili corpore materiae illius scilicet philosophicae, de fluxili et fusili eius, quod unde fuerit haud queo aestimare, quia nusquam est. Si enim fusile et fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiae fletibus fluxit, sequitur ut limum ex pituitis et gramis ⁶Sophiae ⁷constituisse credamus, quae lacrimarum proinde sunt faeces, sicut aquarum quod desidet limus est. Figulat ita hominem Demiurgus et de afflatu suo ⁷animat. Sic erit et choicus et animalis, ad imaginem et similitudinem factus; quadruplex ⁸res; ut imago quidem choicus deputetur, ⁹materialis scilicet, etsi non ex materia Demiurgus, similitudo autem animalis, hoc enim et Demiurgus. Habes duos. Interim carnalem superficiem postea aiunt choico supertextam, et hanc esse pelliceam tunicam ⁹obnoxiam sensui.

Cap. XXV. Inerat autem in Achamoth ex substantia Sophiae matris pecu-

4. habere ABC. 5. iudicem ABC.

Cap. XXIV. 1. ergo b. 2. nos om. AB. 3. novimus terra ego. novimus terram libri omnes. 4. tantum quod aquis Latinius. 5. segregatam superstiti AB. 6. constituisse ABC, Fr. Iunius. 7. sic animat A. 8. res est B. 9. materiali ABC.

b. motiunculis eius] Id est febriculis, ut exponunt sequentia. (Fr. Iunius.)

Cap. XXIV. a. siccaverit] Id est siccata fuerit. Cato De Re Rust. 112 „Uvas relinquito in vinea, et ubi pluerit, et siccaverit, tum deligito.“ Apic. III, 18 „— infundis in aceto, cum siccaverit, postea melle omnia comprehendis.“ Cf. Idem IV, 2. IX, 1. Lactant. Inst. Div. VII, 3 „quoties — flumina et stagna siccaverint.“ Acta Sanctor. tom. III. Mart. p. 462 „et in ipso meatu exitus sui illico lacrimae siccaverunt.“ De re cf. De Baptismo cap. 3.

b. ex pituitis et gramis] De gramis v. Plin. H. N. XXV, 13. Paulus ex Festo p. 96. M.: „Gramsae oculorum sunt vitia, quos alii glamas vocant.“ Placidus p. 467 „Gramis, gremis, quae sunt pituitae oculorum.“ Gloss. Labbei et Gloss. Philox. p. 103: „Grams, ἄμμη.“ Nonius p. 119: „Gramsae, pituitae oculorum.“ Caecilius: „gramiosis oculis ipsa, stratis dentibus.“ Gloss. Cyrilli p. 528. Vale.: „ἄμμη, glama.“

c. pelliceam tunicam] Irenaeus: „δερμάτων χιτώνα.“ Interpres: „dermatinam tunicam.“ Cf. interpr. ad Iren. I, 1, 10.

lium quoddam^a seminis spiritalis, sicut et ipsa ¹Achamoth in filio Demiurgo sequestraverat, ne hoc ²quidem gnaro. Accipe industriam clandestinae providentiae huius. Ad hoc enim et deposuerat et occultaverat, ut, cum Demiurgus animam mox de suo afflata in Adam communicaret, pariter et semen illud spiritale, quasi per ³canalem, anima derivaret in choicum, atque ita feturatum in corpore materiali, velut in utero^b, et adultum illic, idoneum inveniretur suscipiendo quandoque ⁴sermoni perfecto. Itaque cum Demiurgus traducem animae suae ⁵committit in Adam, latuit homo spiritalis ⁶flatu ipsius insertus, et pariter corpori inductus, quia non magis semen noverat matris Demiurgus quam ipsam. Hoc semen Ecclesiam dicunt, Ecclesiae supernae speculum^c et hominis ⁷censum, proinde eum ab Achamoth deputantes quemadmodum animalem a Demiurgo, choicum substantia ⁸ἄρχῆς, ⁹carnem materia^d. Habes novum, id est quadruplum, Geryonem.

Sic et exitum singulis dividunt. Materiali quidem, id est car- Cap. XXVI.
nali, quem et sinistrum vocant, indubitatum interitum^a; animali vero, quem et dextrum appellant, dubitatum eventum^b, utpote inter materialem spiritalemque ¹nutanti et illac debito ²qua plurimum adnerit. Ceterum spiritalem emitti in animalis comparisonem, ut erudiri^c cum eo et exerceri in conversationibus ³possit. Indiguissse

Cap. XXV. 1. Achamotha ABC. 2. quidem om. AB. 3. canalem anima derivaret ego. canalem, animā derivaretur Fr. Iunius. canalem animam derivaretur abc. carnalem animam derivaret (derivaretur C.) ABC. 4. sermone ABC. 5. commisit Fr. Iunius. 6. flatu ipsius insertus Fr. Iunius. flatu lesus insertus ABC. flatu insertus reliqui. 7. censum A(B)C. 8. arches C. archas AB. 9. carnem (carne A.) materias AB. carne materia C.

Cap. XXVI. 1. nuncianti (A)BC. 2. quam ABC. 3. possit cd. potuit ABCab.

Cap. XXV. a. peculium quoddam] De quo supra cap. 14. *Sequestraverat*, secus positum asservaverat. (Fr. Iunius.) De verbo *sequestrare* quo utitur Septimius saepius, ut De Resurr. Carnis cap. 27. et cap. 38., cf. Dirksen Manuale s. v., Barth. ad Stat. tom. II, p. 501. Orell. ad Arnob. Adv. Nat. V, 19.

b. feturatum in corpore materiali, velut in utero] Irenaeus: „*κρυφορηθέν ἐν τούτοις καὶ αὐξηθὲν ἔτοιμον γένηται εἰς ὑπόδοχὴν τοῦ τελείου.*“ Interpres plenius: „gestatum quoque velut in utero in iis et amplificatum paratum flāt ad susceptionem perfectae rationis.“

c. speculum] Irenaeus: „*ἀντίτυπον τῆς ἀνω Ἐκκλησίας.*“ Interpres: „exemplum superioris Ecclesiae.“

d. carnem materia] Irenaei interpres: „et hunc esse in semetipsis hominem

volunt, uti habeant animam quidem a Demiurgo, corpus autem a limo. et carnem a materia, spiritalem vero hominem a matre Achamoth.“

Cap. XXVI. a. indubitatum interitum] Irenaeus: „*κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν.*“

b. dubitatum eventum] Irenaeus: „*τὸ δὲ ψυχικόν, ὃ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, αἶε μέσον ὄν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ἄλλοῦ, ἐκείσε χωρὲν, ὅπου ἂν καὶ τὴν πρόσκλιση ποιήσεται.*“

c. ut erudiri] Irenaei interpres: „ut formetur cohereditum ei in conversatione.“ [„*συμπαυεινθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ.*“] Qui locus apertissime declarat Irenaei Latina quae nunc habemus in manibus ipsissima esse quae vidit Septimius. (Rigalt.)

enim animalem etiam sensibilibus disciplinarum; in hoc et paraturam mundi prospectam, in hoc et ⁴Soterem^d in mundo ⁵repraesentatum, in ⁶salutem scilicet animalis. ⁷Alia adhuc compositione ⁸monstruosum volunt illum ⁹prosicias^e earum substantiarum ¹⁰induisse quarum summam ¹¹saluti esset redacturus, ut spiritalem quidem ¹²susceperit ab Achamoth, animalem vero, ¹³quem mox a Demiurgo induit, Christum^f, ceterum corporalem ex animali ¹⁴substantiam, sed miro et inenarrabili rationis ingenio ¹⁵constructam, administrationis ¹⁶causa ideo tulisse quo^g congressui et conspectui et contactui et defunctui ingratis^h ¹⁷subiaceret. Materiale autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienum. Quasi ¹⁸aliis fuerit necessariusⁱ quam egentibus salute. Et totum hoc, ut carnis nostrae habitum alienando a Christo a spe etiam salutis ¹⁹expellant^k.

4. Soterem animalem in mundo *cd.*, ex Irenaeo male intellecto. 5. praesentatum AB. 6. salutarem AB. 7. Alia *om.* AB. 8. monstruosum ABD. monstruosum reliqui. 9. prosicias *d.*, ex emendat. Petri Ciacconii. prospicias ABC. liber Pithoei. prospicientias reliqui, et liber Gorziensis. primitias Pamelius, ex Irenaei interprete Latino. 10. invidisse ABC. 11. saluti *abcd.* Gorziensis. salutis reliqui. 12. susceperis A(B)C. 13. quam mox a Demiurgo induerit Fr. Junius. 14. substantiam *ego.* substantia libri omnes. 15. constructam *edit.* Semleri, nescio unde. 16. causa ideo tulisse *ego.* causa incontulisse AB. liber Pithoei. causam vi contulisse Ca. vi contulisse bc. causam contulisse d. causam circumtulisse Rigaltius. *via* contulisse Fr. Junius. 17. subiacent ABC. 18. alii AB. 19. expellant *abcd.* Gorziensis liber. excipiant C. In AB. desiderantur haec ultima verba a spe etiam salutis expellant.

d. Soterem] Addiderunt Pamelius et Rigaltius animalem ex Irenaeo, cuius verba parum intellexerunt. V. Grabe ad Iren. I, 1, 11. p. 29.

e. prosicias] Irenaeus: „τὰς ἀπαρχάς.“ Interpres: „primitias.“ Gloss. Philoxeni p. 174: „Prosiciae, [ἀπροδίνα.] αἱ τῶν θιμάτων ἀπαρχαί.“ Solin. cap. 5 „cum prosicias intulerint.“, ubi v. Salmas. p. 90., Arnob. Adv. Nat. VII, 25 „omnes has partes quas praesicias dicimus.“ Tertiam vocabuli formam *prosicies* tuentur Varro et Lucilius ap. Nonium p. 220., quartam *prosicium*, quam usquam legi negat Vossius in Etymologico praeter Paulum (p. 225. M. „*Prosicium*, quod prosecutum proicitur.“), firmant Io. Iannensis „*Prosicium*, superfluum quod absconditur.“ (ita certe legitur in MS. Genbacensi), item Gloss. ad Ang. Maio edit. in Auctt. Class. tom. VIII, p. 530: „*Prosicium*, i. e. prima pars extorum;“ unde Marcianus: „physiculis extorum *prosicis* viscera loquebantur.“ Cf. Kopp ad Mart. Capell. I. §. 9. p. 36.

f. Christum] Animalem vero substantiam acceperit Christum quem mox a Demiurgo induit.

g. ex animali substantiam — — administrationis causa ideo tulisse quo] Ita emendavi haec verba. Adscribo Irenaei verba: „εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμῶθ τὸ πνευματικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεῦσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστὸν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σώμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατασκευασμένον δὲ ἀρόγητῳ τέχνῃ, πρὸς τὸ καὶ ὄρατον καὶ ψηλάφητον (vulgo ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον) καὶ παθητὸν γενεῆσθαι.“ Interpres: „suscepisse dicunt, ab Achamoth quidem spiritale, a Demiurgo autem indutam psychicum, id est animale, Christum, a dispositione autem circumdatum corpus, animale habens substantiam, paratum vero inenarrabili arte, ut et visibile et palpabile et passibile fieret.“

h. ingratis] De hoc vocabulo cf. adnott. ad Apolog. cap. 4.

i. necessarius] Quasi alii Soter fuerit magis quam egentibus salute. Usitatissima comparativi *magis* ellipsis. Cf. adnott. ad De Test. An. cap. 2.

k. expellant.] Pars librorum *excipiant*, sensu non multum diverso. *Excipere* enim est eximere, vel excludere.

¹Nunc reddo de Christo, in quem ²tanta licentia ³Iesum in eo-
 runt quidam, ⁴quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt,
 fertilia nescio quae commenti et hominum et deorum suorum. Esse
⁵etiam Demiurgo suum Christum, filium naturalem. Denique ani-
 malem prolatum ab ipso, promulgatum ⁶prophetis, in praepositio-
 num quaestionibus positum^a, id est per virginem, non ex virgine
 editum, quia delatus in virginem transmeatorio potius^b quam gene-
 ratorio more processerit per ipsam, non ex ipsa, non matrem
 eam, sed viam passus^c. Super hunc itaque Christum devolasse
⁷tunc in baptismatis sacramento ⁸Iesum per effigiem columbae.
 Fuisse autem et in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis
 condimentum, ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nam in figu-
 ram principalis Tetradis^d quatuor eum substantiis stipant, spiritali
 Achamothiana, animali Demiurgina, ⁹corporali inenarrativa, et illa
¹⁰Soteriana, id est columbina. Et Soter quidem permansit in
 Christo, impassibilis, ¹¹inlaesibilis, inadprehensibilis. Denique cum
 ad adprehensiones ¹²venitur, discessit ab illo in cognitione Pilati.
 Proinde nec matris semen admisit iniurias, aequae insubditivum^e,
 et ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur vero animalis et
 carnes Christus in ¹³delineationem superioris Christi, ¹⁴qui ad
 Achamoth formandam ¹⁵substantivali, non agnitionali, forma cruci,

Cap. XXVII. 1. Nunc reddo de Christo om. AB. 2. tanti licentiam ABC. 3. Ien C. iens A. 4. quantum AB. 5. enim cd. 6. profertis ABC. 7. tunc Iesum in baptismatis sacramento. Soterem per Fr. Iunius. 8. Iesum Cab. Rigaltius. Soterem cd., ex Irenaeo I, 1, 13. Iem A. Iim B. Iem codex Pithoei, penes Rigaltium. 9. corporali inenarrativa d. corporalis sine enarrativa B. corporalis I n enarrativa A. corporalis Ine enarrativa C. corporali Iesuiana abc. 10. sorti- ciana A. 11. invisibilis Fr. Iunius. 12. veniretur Fr. Iunius. 13. declinatio- nem AB. 14. qui ad Achamoth formandam abcd. qui Achamoth formandum C. qui Achamoth formam dum AB. 15. substantiali A. substantiali B.

Cap. XXVII. a. praepositionum quae-
 stionibus positum] Id est in exagitatione
 subtili praepositionum in et de, per et
 ex, similia. (Fr. Iunius.) Cf. Adv. Om-
 nes Haeres. cap. 4.

b. transmeatorio potius] Irenaeus:
 „καθ' ἕνα ὕδωρ διὰ σολήνης ὀδύσει.“
 Interpres: „quemadmodum aqua per
 tubum transit.“ Tertull. De Resurr. Car-
 nis cap. 2. De Carne Chr. cap. 1. Cf.
 Adv. Omnes Haer. cap. 4. Theodoret.
 lib. V. Haeret. Fab. cap. 11. et Epist. ad
 Monach. Constantinop. 146. Opp. tom.
 III. p. 1023.

c. non matrem eam, sed viam pas-
 sus.] De hoc usu verbi pati apud Ter-
 tullianam cf. adnot. ad Apolog. cap. 21.

d. in figuram principalis Tetradis]

Irenaeus: „ἀποσώζοντα τὸν τύπον
 τῆς ἀρχηγόνου καὶ πρώτης τετρακτι-
 ὆ς.“ Interpres: „servantem typum pri-
 mogenitae et primae quaternionis.“

e. insubditivum] Irenaeus interpres:
 „Sed ne id quidem quod a matre erat
 semen passum esse dicant. Impossibile
 enim illud, quippe spiritale, et invisibile
 etiam ipsi Demiurgo. Passus est autem
 secundum hos animalis Christus, et ille
 qui ex dispositione fabricatus in myste-
 rio, ut ostendat per eum mater typum
 superioris Christi, illius qui extensus est
 Cruci, et formavit Achamoth formatio-
 nem secundum substantiam (καὶ μορ-
 φώσαντος, inquit ipse Irenaeus, τὴν
 Ἀγαμῶθ μὸρφωσῶν τὴν κατ' ὀδύειαν):
 omnia enim haec exempla illorum esse
 dicant.“

id est Horo, fuerat innixus. Ita omnia ¹⁶ in imagines urgent, plane et ipsi imaginarii Christiani.

Cap. XXVIII. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, ¹ etsi aliquid et ipse per prophetas contionabitur, ne huius quidem operis sui intellegens (dividunt enim et ² prophetiale ³ patrocinium in Achamoth, ⁴ in semen, ⁵ in Demiurgum^a), ubi adventum Soteris accepit, propere et ovanter ⁶ accurrit^b cum omnibus viribus ⁷ suis, centurio de evangelio. Et de omnibus inluminatus ab illo etiam spem suam discit, quod successurus ⁸ sit in locum matris. Ita exinde securus dispensationem mundi huius, vel maxime ecclesiae protegendae nomine, quanto ⁹ tempore oportuerit, insequitur^c.

Matth.
VIII, 5 seq.

Cap. XXIX. Colligam nunc ex disperso ad concludendum, quae de totius generis humani dispositione ¹ disserant. Triformem naturam primordio ² professi, et tamen ³ inunitam in Adam, inde ⁴ iam dividunt per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adae, ⁵ moralibus quoque differentiis tripartitae. Cain et Abel ⁶ et Seth, fontes quodammodo generis humani, in totidem derivant argumenta naturae atque ⁷ essentiae. Choicum saluti degeneratum^a ad Cain redigunt, animale mediae spei ⁸ deliberatum^b ad Abel componunt, spiritale certae saluti praeiudi-

16. in imagine surgent ABC.

Cap. XXVIII. 1. etsi (A)bcd. ut si BCa. 2. prophetiare ABC. 3. praeconium Fr. Iunius. 4. in om. ABC. 5. et in (A.) edd. Semleri et Leopoldi. 6. occurrit Vaticanorum unus. 7. suis om. AB. 8. est B. 9. te oportuerit C.

Cap. XXIX. 1. disserant abed., ex emendat. Rhenani. iusserat ABC. Paterniacensis, Hirsaugiensis, Gorziensis. 2. profecti C. proferti AB. 3. unitatem AB., et C. in marg. unitatam Hildebrandus. unitam Pamelius. 4. eam Fr. Iunius. 5. moralibus AB. 6. Sed ABC. 7. sententiae BC. smle A. 8. deliberatum Fr. Iunius.

Cap. XXVIII. a. dividunt enim et prophetiale patrocinium in Achamoth, in semen, in Demiurgum] V. Iren. I, 1, 13. p. 33 sq. ed. Grabe.

b. et ovanter accurrit] Irenaeus: „και ασμενον αυτω προσχωρησαντα μετα πασης της δυναμεις αυτου, και αυτον ειναι τον εν τω Ευαγγελιω εκατονταρχον, λεγοντα τω Σωτηρι· και γαρ εγω υπο την εμαυτου εξουσιαν εχω στρατιωτας“ celt. Interpres: „et in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, et eum esse illum in Evangelio centurionem dicentem Salvatori“ celt.

c. insequitur.] Irenaeus: „τελευσει δε αυτον την κατα τον κοσμον οικονομιαν μεχρι του θεντος καιρου, μαλιστα δε δια την της Εκκλησιας επιμελειαν, αλλα και δια την επιγνωσιν του ετοιμασθεντος αυτω επαδολου, οτι εις τον της Μητρος τόπον

χωρησει.“ Interpres: „Perfectarum autem eum eam quae secundum ipsum est mundi creationem, usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter Ecclesiae diligentiam atque curam, et propter agnitionem praepraerit praemii, quoniam in locum matris transibit.“

Cap. XXIX. a. saluti degeneratum] Irenaei interpres: „Et choicum quidem in corruptelam abire.“

b. mediae spei deliberatum] Hoc est libertati arbitrioque suo traditam. Mediam spem dicit quod supra „dubitatum eventum.“ Interea tamen alludit ad regionem medietatis, ubi Valentiniani iastorum animas refrigerari dicebant. (Big.) De verbo deliberare cf. adnot. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 21. Ceterum Irenaeus: „Animalem vero, inquit, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturam.“

catum in Seth recondunt. Sic et animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas et malas, secundum choicum statum ex Cain et animalem ex Abel. ⁹Spiritalementem ex Seth de obvenientia superducunt, iam non naturam, sed indulgentiam, ut ¹⁰quos^c Achamoth ¹¹in superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est ¹²malas animas, nunquam capere salutaria. Inmutabilem enim et inreformabilem ¹³naturae naturam pronuntiaverunt. Id ergo granum seminis spiritalis modicum et parvulum iactu, sed ¹⁴eruditum^d huius fides augetur atque provehitur, ¹⁵ut supra diximus^e, animaeque hoc ipso ita ceteris ¹⁶praevertunt, ut Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex ¹⁷earum ergo laterculo^f et in reges et in sacerdotes ¹⁸allegare consueverat, quae nunc quoque^g, si plenam atque perfectam notitiam adprehenderint istarum ¹⁹naeniarum^h, ²⁰naturificatae iam spiritalis conditionis ²¹germanitate certam obtinebunt salutem, immo omnimodo debitamⁱ.

Ideoque nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla Cap. XXX. disciplinae ¹munia observant, martyrii quoque eludentes necessita-

9. et spiritalementem Fr. Iunius. 10. qua Fr. Iunius. quos libri omnes. 11. de Fr. Iunius. 12. animas malas AB. 13. naturae naturam ABob. Gorsiensis liber. naturam Cod. 14. eruditus ABC. 15. ut supra diximus ego. supra diximus ABC. ceu praediximus abd., ex emendat. Rhenani. ceu supra diximus c., ex tribus Vaticanis (?). 16. praeventant ABC. 17. earum ergo (B)abcd. earum ergo C. earum enim C. in marg. earum A. 18. allegare AC. allegere (B)abcd. 19. veniarum AB. 20. maturificatae Fr. Iunius. 21. germanitate (germanitatem AB.) ABCabd. Latinus. germinatæ c. germinatu los. Scaliger.
Cap. XXX. 1. munera A.

c. ex Abel. Spiritalementem ex Seth de — ut quos] Ita omnino haec verba erant distinguenda. Vulgo: „ex Abel, spiritalementem ex Seth. De obvenientia“ celt. Illud quos autem cave ne mutes. Est quidem referendum ad praegressum singularem „spiritalementem statum“, sed plurali scriptor maluit uti propter sequentem pluralem „in animas bonas.“ Ceterum quod hic Tertullianus per „de obvenientia superducere“ et „depluere“ significat, hoc Irenaeus per κατασπείρειν expressit. Mox vero et ipse in hanc imaginem transit, huius vestigia pressius sequendo.

d. eruditum] Irenaeus: „τὰ δὲ πνευματικά. ἃ ἂν κατασπείρη ἡ Ἀχάμωθ ἕως τοῦ νῦν δικαίαις ψυχαῖς, κατασπείρειντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα, οὗ τὸ νήπια ἐκπλεμφοῦναι, ὕστερον πεισώγητος ἀξιώθεντα“ celt.

e. ut supra diximus] Supra cap. 25. [laterculo] Id est catalogo, vel albo.

Utitur hoc vocabulo etiam Ad Nat. I, 13 „qui etiam in laterculum septem dierum solem recepitis.“

g. nunc quoque] Dum in saeculo sunt.

h. naeniarum] Gloss. Placidi: „Nenias, deleramenta, sed proprie carmen funebre.“ Gloss. ap. Ang. Maium Auctt. Class. tom. IV. p. 335: „Nenias, deleramenta proprie.“ quae glossa ex Placido erit rescicienda. Gloss. ap. Ang. Maium Auctt. Class. tom. VIII. p. 365: „Nuenias,“ vanitates vel mendacia, vel cantilenae vel carmina miseriae“ celt. Gloss. Provinc. Lat. in Cod. Regio 7657 ap. Du Cangium s. v. Nenum, tom. IV. p. 619. ed. Hensch.: „Mensonegua, mendacium, nenum, nuga, gerra.“

i. immo omnino debitam.] Irenaei interpret I, 1, 11: „Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spirituales, omnino salvari dicunt.“

tem qua volunt interpretatione. Hanc enim regulam animali semini praestitutam, ut salutem, quam non de privilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus^a. Nobis enim^b inscriptura huius seminis^c,^d qui imperfectae essentiae sumus, quia amoribus^e Theleti^c, et utique abortui^f deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem^g Vae, si excesserimus in^h aliquo disciplinae iugum, siⁱ obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque iustitiae, si confitendum alibi, nescio ubi^d, et non sub potestatibus istius saeculi apud tribunalia praesidum optaverimus.¹⁰ Illi vero¹¹ de passivitate vitae^e et diligentia delictorum^f generositatem suam vindicent, ¹²blandiente suis Achamoth, ¹³quoniam et ipsa ¹⁴delinquendo profecit. Nam et honorandorum coniugiorum supernorum^g ¹⁵gratia edicitur^h apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum¹⁶ comiti, id est ¹⁷feminae, adhaerendo; alioquin degenerem, nec legitimum veritatis,

2. in scriptura ABC. 3. quae AB. 4. quia novus AB. quia novimus C. qui amoribus ab. 5. Philetus ABC. 6. deputatur ABC. 7. vae si abcd. quasi AC. Non habet B. 8. aliquod ABC. 9. obtortuerimus ABC. 10. Alii AB. 11. de AB. et de reliquis. 12. blandiuntur ABC. 13. quomodo AB. 14. blandiendo b. 15. gratia edicitur ego. gratiae dicitur ABCab. gratia dicitur cd. 16. committi ABC. 17. semini adhaerendum ABC.

Cap. XXX. a. de suffragio actus elaboramus.] Iren. I, 1, 11 „διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγαθὴν πράξιν ἀποφαίνονται· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι.“ et I, 1, 12: „διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς ἄλλους (ita enim amendo vulgatam καλοῦς) ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πράξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον.“

b. inscriptura huius seminis] Quia scilicet, ut supra cap. 29. dixit, inscriptus sumus animali censui. Itaque „inscriptura huius seminis“ est „regula animali semini praestituta.“

c. amoribus Theleti] Cui Sophia coniux restituta per Horon (cap. 10.), et abortus propter illam est carae, de quo cap. 17. (Fr. Iunius.)

d. si confitendum alibi, nescio ubi] De hac quaestione latini disserit in Scorpiace cap. 10. (Rigalt.)

e. in passivitate vitae] Irenaeus I, 1, 11: „οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, κἄν ἐν ποίαις ὑλικαῖς πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτειν, μηδὲ ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.“ Interpres: „sic et semetipsos dicant, licet in quibuscumque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem sub-

stantiam.“ Passivitate vitae, inquit Rigaltius, dicit vitam incuscedite ac pro libidine transactam. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

f. diligentia delictorum] Prona ad delinquendum libidine. Diligentiam hic usurpat eo sensu quo proxime supra notavimus usurpatam ab Irenaeo. (Rig.) Diligentia h. e. est quasi cura, ut Irenaeo Latino I, 1, 13 „propter Ecclesiae diligentiam atque curam.“, et IV, 47 „diligentia conversationis.“

g. coniugiorum supernorum] Irenaeus I, 1, 12: „αὐτοὺς δὲ (sc. λέγουσαν) ἰδιόκτητον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ ἀνομομάστου συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦτο προστεθήσονται αὐτοῖς, διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς αἰεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον· καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέγειν λέγοντες οὕτως· ὅς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναῖκα οὐκ ἐπίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν“ cell.

h. gratia edicitur] Cum libros veteres tene: e viderem gratiae, scripsi edicitur pro vulgata dicitur. Amat hoc vocabulo uti Septimius. V. Adv. Hermog. cap. 26. et cap. 31. Adv. Marc. V, 9. 11. 13.

qui deversatus in mundo non amaverit feminam nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones quos videmus apud illos?

Superest de consummatione^a et dispensatione mercedis. ¹Ubi Cap. XXXI. Achamoth totam messem seminis sui ²perfecerit^b, dein colligere in horreum ³coeperit, vel cum ad molas delatum et defarinatum in ⁴consparationis ⁵alvearia^c absconderit, donec totum ⁶confermentetur, tunc consummatio ⁷urgetur. Igitur inprimis ipsa Achamoth, de regione medietatis^d, de tabulato secundo in summum ⁸transfertur restituta ⁹Pleromati, et statim excipit ¹⁰compacticius^e ille Soter, sponsus ¹¹scilicet, et ambo ¹²coniugium novum ¹³fient; hic erit in scripturis sponsus, ¹⁴et sponsalis Pleroma^f (credas enim, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire^g): ¹⁵sicut et scenam et Demiurgus^h tunc de Hebdomade ¹⁶caelesti in

Cap. XXXI. 1. Ubi totam messem Achamoth *abcd*. Subito Achamoth totam messem *ABC*. Rescribendum puto Ubi ergo Achamoth totam messem. 2. perfecerit *ego*. presserit *libri omnes*. 3. coepit *AB*. 4. consparationem *ABCa*. consparationis *bcd*. 5. salutaria *C*. salutis *AB*. salutis *C*. in *marginis*. 6. confrequenter *ABC*. 7. vigeat *AB*. 8. transferetur *C*. transferretur *AB*. 9. Pleromati et *abcd*. Pleromatiae *AC*. pleromati *B*. 10. compacticius *abcd*, ex emendat *Rhenani*. compartivus *AB*. comparcinus *C*. libri *Rhenani*. comparcinus *Fr. Iunius*. comparaticius *Ios. Scaliger*. confarcivus *Leop. Krahnert l. I. p. 395*. 11. scilicet, et *ego*. scilicet *libri omnes*. 12. novum coniugium *AB*. 13. fient, hic erit *Fr. Iunius*. fiet. Hic erit *ABCabc*. Et hic erit *d*. 14. et sponsalis Pleroma *ABCabc*. et sponsa, et sponsale, Pleroma *d*. 15. sicut et scenam et Demiurgus *ego*. sicut et Cainam (canam *A*. caniam *Ires Vaticanis*) et Demiurgus *ABCabcd*. sicut et Canuleiam. Et Demiurgus *Fr. Iunius*. sicut et Caianam. Et Demiurgus *Ios. Scaliger*. 16. subcaelesti *cd*, ex *coni. Pamelii*.

Cap. XXXI. a. consummatione] Mundi. b. messem seminis sui perfecerit] Ita scribendum erat, vel etiam peregerit aut messuerit, pro inepto presserit, quod intellegi nedum explicari nequit. Fr. Iunius interpretatus est „tritruaverit.“ Sed tritruandi non est locus ante messis in horreum collectionem.

c. in consparationis alvearia] De consparatione cf. I Ep. ad Corinth. V, 7. Adv. Marc. IV, 24. V, 7. Iren. V, 14 „operatus fuisset fieri consparationem.“ Idem I, 1, 16: „consparationem autem nos“ celt. Gloss. ap. Du Cangium s. v. tom. II. p. 555. edit. Hensch. „*Ἐπίγραμμα*, massa, conspersio (alias consparatio).“ Catholicon: „*Consparatio*, farina per aquam conglutinata, sine fermento.“ *Alvearia* dicit alveos, qua significatione hoc vocabulum apud alios scriptores non reperitur.

d. de regione medietatis] Cf. supra cap. 23.

e. compacticius] Cum aliis repositus de librorum corruptela *comparcinus* vel *compartivus*, cum et supra cap. 12. verbo *compingere* de Sotere sit usus.

Alioquin praeplaceret Krahnerti *confarcivus*.

f. hic erit in scripturis sponsus, et sponsalis Pleroma] Quotiens in scripturis [Sacris, an Valentiniarum?] fit mentio sponsi, hic Soter intellegendus est, quotiens vero sponsalis thalamus, id de Pleromate oportet accipi. (Fr. Iunius.) Quem hic *sponsalem*, infra cap. 32. Graeco vocabulo cum Irenaei interprete dicit *nymphonem*. De re Rigaltius citat Iren. I, 18, 2: „Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum quoddam adaptant, et quasi mysticum conficiunt cum quibusdam profanis dictionibus“ celt. Addo I, 1, 12: „*Nymphonem* vero universum Pleroma.“

g. leges quoque Iulias intervenire] Credas enim, inquit, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire, quae caelitem esse quemquam non patiantur. (Rigalt.) Iuris trium liberorum iam supra mentionem fecerat cap. 18.

h. sicut et scenam et Demiurgus] Haec verba in vetustis libris corrupta, insuper

superiora mutabit, in vacuum iam coenaculumⁱ matris, ¹⁷sciens iam, nec videns illam^k. ¹⁸Nam si ita erat, semper ignorare maluisset.

Cap. XXXII. Humana vero gens in ¹hoc exitus^a ibit: Choicae et materialis Ies. XL, 6. notae ²totum interit interitum^b, quia omnis caro foenum; et anima mortalis apud illos, nisi quae salutem fide invenerit. Iustorum animae, id est nostrae, ad Demiurgum in medietatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum deo nostro deputari, ³in quo census^c. Nihil animale in Pleromatis palatium admittitur nisi spiritale examen Valentini. Illic itaque primo ⁴despoliantur homines ipsi, id est interiores. Despoliari ⁵autem est deponere animas^d quibus induti videbantur; easque Demiurgo suo reddent, quas ab eo ⁶averterant. Ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque ⁷detentui neque conspectui obnoxii, atque ita invisibiliter in Pleroma ⁸recipiuntur. Furtim, si ita est. Quid ⁹deinde? Angelis distribuentur, satellitibus Soteris. In ¹⁰filios putas? ¹¹Non. Sed in ¹²adparitores? Ne istud quidem. Sed in ¹³imagines? Utinam vel ¹⁴hoc^d. In quid ergo, si non pudet dicere?

17. scientiam ABC. 18. quam Fr. Iunius.

Cap. XXXII. 1. hoc ad. codex Pithoei. 2. totum interit interitum ego. totum interitum ABCab. in totum interitum cd., ex con. Pamelii. totum interitarum Fr. Iunius. 3. in quo census ego. quo ascensus d. qua census reliqui. 4. dispoliantur ACab. 5. est autem B. 6. avertant c. Typographi error videtur. 7. detentui abcd. detenni reliqui. 8. recipiuntur ABC. 9. deinde (denique A.) de angelis AB. 10. filio ABC. 11. non unius sed AB. 12. adparitoris AC. apparitoris B. 13. imaginis ABC. 14. hoc, inquit. Erro, si non putet dicere in sponsa est. tunc ABC.

et prave distincta vulgo, ita reponere conatus sum. Cum scena iam supra, nec semel, comparaverat mysteria theologiae Valentinianae. Sic cap. 20. de ipso Demiurgo: „Tum ipsam caelorum septemplicem scenam solio desuper suo finit.“, qui locus emendationem meam mirifice firmat. Adde cap. 3., cap. 10., cap. 13., cap. 32., cap. 33. Quod ad illa duo et, ne alterutrum tibi delendum videatur, memineris apud Tertullianum saepissime abundare hanc copulam. Adv. Marc. II, 12: „tam bonus quam et iustus.“ Ibid. IV, 13: „tam bonus quam et iudex.“ Ibid. II, 14: „ut etiam et hinc haereticis respondeas.“ Cf. De Idolol. cap. 20: „meminisse debemus etiam in verbis quoque idololatriae incursum praecavendum.“

i. coenaculum] Cf. adnot. ad cap. 7.

k. sciens iam, nec videns illam.] Dixit supra Demiurgum a matre Achamoth in omnem operationem ductum atque permotum fuisse tanquam *νευρόσπαστρον* et nervis alienis mobile lignum. Quia

videlicet nihil eius sentiebat, hoc est: Ignorabat se a matre moveri atque abs se ipso fieri omnia putabat. Iam vero postquam fuit in matris coenaculum translatus, scire se quicquid fecerat a matre sua per ipsum facta. Septimius igitur fatuam Valentinianorum sententiam ridens, „Nam si ita erat, inquit, semper ignorare maluisset.“ (Rigalt.) Cf. supra cap. 28: „Et de omnibus inluminatus ab illo (sc. Sotere) etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris.“

Cap. XXXII. a. in hoc exitus] Sic habet vetus exemplar. In hoc exitus, hoc est in hunc exitum. (Rigalt.)

b. totum interit interitum] Ita haec verba sanasse mihi video. Verbum interit delituit in proximo vocabulo.

c. in quo census.] Id est origo. Cf. supra cap. 24 „Figurat ita hominem Demiurgus et de assatu suo animat.“ Et tam ipse Demiurgus est animalis quam nos, quos „mediae spei deliberatos“ dixerat cap. 29.

d. Utinam vel hoc.] Ut iis scilicet ima-

In sponsas⁹. Tunc illi Sabinas raptas ¹⁵iure matrimonii claudent^f. Haec erit spiritalium merces, hoc praemium credendi. Fabulae tales utiles^e, ut Marcus ¹⁶aut Gaius ¹⁷in hanc carnem barbatus et ¹⁸haec omnia, severus maritus, pater, avus, proavus, certe quod sufficit masculus, in ¹⁹nymphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi, et forsitan parias aliquem ²⁰Onesimum Aeonem^h. His nuptiis recte deducendis pro face et flammeo tunc, credo, ille ignis arcanus erumpetⁱ, et universam substantiam depopulatus ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, et nulla iam fabula^k. Sed ²¹nae ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est ne Achamoth, quae se nec filio agnitam voluit, insaniat, ne Theletus irascatur, ne ²²Fortuna^l acer-

15. iure matrimonii claudent ego. iure matrimonii plaudent abcd. inter se de matrimonii laudent ABC. 16. et AB. 17. in hac carne Fr. Iunius. 18. haec omnia abcd., ex emendat. Rhenani. haec anima ABC. hac anima Fr. Iunius. 19. symphone ABCab. 20. novissimum Rhenanus. 21. ne C. 22. Fortunata Pomelius.

gines tantum essent nequitiae, non nequitia ipsa. (Rigalt.) Immo, non nequitiae, puto, imagines, sed ipsorum angelorum.

e. In sponsas.] Irenaeus I, 1, 12.

f. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonii claudent.] Ita emendavi haec verba. Nam quid *plaudent* vel *laudent* significare hic possit nemo facile divinerit.

g. Fabulae tales utiles] Fabulae tales utiles sunt, ut tu qui Marcus vocaris, aut tu qui Gaius vocaris, hoc imminere tibi post fata scias, ut quamquam fueris in vita barbatus, quod viri non mulieris indicium est, et quamquam exlisteris severus maritus, osor videlicet libidinis et castitatem tuam uxorisque servans, licet etiam fueris severus pater, severus avus, severus et gravis proavus, ad virtutem, inquam, institutis liberis atque nepotibus, licet praeterea sit masculus, cuius concubitum omnium gentium leges prohibent, quod unum ad excludendam istam contumeliam sufficere debebat, licet, inquam, haec omnia quae modo retulimus, fueris in vita, nihilominus futurum scias, ut intra Nymphonem [Symphonem *scripsit Rhenanus*] Pleromatus non obstante loci reverentia ab angelo complectare, et forsitan ex eo complexu uterum ferens parias aliquem novellum aeonem, qui tibi usui esse possit et famali obsequium praestare. (Rhenan.)

h. aliquem Onesimum Aeonem.] Alludit ad Onesimum Philemonis, quem Paulus in vinculis genuit, ut ipse ad Philemonem scribit, ceu partu plane cae-

lesti, factum scilicet de gentili Christianum, de fugitivo probum. Expectamus, inquit ridendo Septimius, ut tu, qui Marcus es aut Gaius, certe quod sufficit masculus, in istis infandis angelorum Valentinianorum vinculis sive amplexibus parias: sed quid parias? aliquem scilicet Onesimum Paulinum? immo prodigiosum aliquem Satanae mastigiam. Hoc enim vult intelligi. (Rigalt.) Argptula haec est Rigaltii interpretatio et quae parum mihi probetur. Nec Onesimi Paulini qui locus esse hic possit bene capio. Vocabuli corruptelae debetur. Latet aliud nomen, aut numerus (id quod etiam Semlerum coniectasse video), fortasse *uneltricesimum*, aut *millesimum vel sexcentessimum*.

i. ille ignis arcanus erumpet] Irenaeus I, 1, 13: „*Τούτων δὲ γενομένων οὕτως τὸ ἐμφωλεῖον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαρθεὶν καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ὕλην συναλωθῆσθαι αὐτῇ καὶ εἰς τὸ μηκεῖ εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι.*“

k. et nulla iam fabula.] Suprema haec, inquit, omnia fient ad veram. Non erit fabula. (Rigalt.) Scripsit fortasse „*Haec nulla iam fabula.*“ Nisi forte hoc voluerit Septimius: Tunc ignis ille arcanus ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, et hoc ultimo rerum actu, iam fabula Valentinianorum absoluta et ad finem perducta est. Cf. quae adnotavi ad cap. 31. ad verba „sicut et scenam et Demiurgus.“

l. Fortuna] *Μακαριότης*. Cf. supra cap. 8.

¹Pudiciores alii honorem divinitatis recordati, ut etiam uniusCap. XXXIV. ²coniugii dedecus ab eo avellerent, maluerunt nullum ³Bytho sexum deputare, ⁴et fortasse, Hoc deum, ⁵non, Hic deus, neutro genere ⁶pronuntiant. Alii contra magis et masculum et feminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium commentator Fenestella.

¹Sunt qui nec principatum ²Bytho defendant, sed postumatum, Cap. XXXV. ³Ogdoadem ante omnia praemittentes, ex Tetrade quidem et ipsam, sed ⁴et aliis nominibus derivatam. Primo enim constituunt Proarchen, secundo Anemoëton, tertio ⁵Arrheton, quarto Aoraton. ⁶Ex Proarche itaque processisse primo et quinto loco ⁷Archen, ex Anemoëto secundo et sexto loco Acatalepton, ex ⁸Arrheto tertio et septimo loco Anonomaston, ex Invisibili quarto et octavo loco ⁹Agenneton. Hoc quae ratio disponat, ut singula binis locis et quidem tam intercisis nascantur, malo ignorare quam discere. Quid enim recti habent quae tam perverse proferuntur?

Quanto meliores qui totum hoc taedium de medio amoliti nul-Cap. XXXVI. lum Aeonem voluerunt alium ex alio per gradus revera ¹Gemonios structum, sed mappa, quod aiunt, missa ²semel octoiugem istam ex ³Patre et Ennoea eius ⁴exclusam^b. Ex ipso denique eius ⁵motu nomina gerunt. Cum, inquit, cogitavit proferre, hoc Pater dictus est. Cum protulit, quia ⁶vera protulit, hic Veritas appellata est. Cum semetipsum voluit probari, hoc Homo pronuntiatum est. Quos autem praecogitavit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem, et hic est primogenitus filius, et Sermoni accessit Vita, et Ogdoad prima conclusa est. Sed hoc ⁷taedium omnino pusillum^c.

Cap. XXXIV. 1. Pudiciores A(B). tres Vaticani. 2. coniugii (B)cd. tres Vaticani. coniugis ACab. 3. Bythio ABCab. 4. ut alii apud Fr. Iunium. 5. nec A. 6. pronunciant C.

Cap. XXXV. 1. Sunt, inquit, qui ABC. 2. Bythio ABCab. 3. Ogdoadem d. 4. et om. abc. 5. archeton ABC. 6. Et A. 7. Archen, ex Anemoëto secundo et sexto om. AB. 8. arceto ABC. 9. Ageneton C.

Cap. XXXVI. 1. Gemonio C. gemonie AB. 2. parte ABC. 3. exclusam abcd. ex causam AB. ex causa C. 4. motu nomina gerunt abcd. Corziensis. motum ominare gerunt ABC. 5. vero ABC. 6. taedium omnino pusillum ego. taedium non pusillum ABCd. tres Vaticani. taedium pusillum reliqui.

Cap. XXXIV. a. et masculum et feminam dicunt] Iren. 1, 5, 3: „Quidam enim sine coniugatione dicunt eum, neque masculum neque feminam neque omnino aliquid esse. Alii autem et masculum et feminam eum dicunt esse, hermaphroditum genisim ei donant.“

Cap. XXXV. a. Ogdoadem ante omnia praemittentes] Cf. Iren. 1, 5, 3.

Cap. XXXVI. a. sed mappa, quod

aiunt, missa] Cf. De Spectac. cap. 16. et quae ibi sunt adnotata.

b. semel octoiugem istam ex Patre et Ennoea eius exclusam.] Cf. Iren. 1, 6, 2. De verbo *excludere* dixi ad cap. 11.

c. Sed hoc taedium omnino pusillum.] Sanavi haec verba reponendo omnino pro eo quod irrapserat non. Has vocales vidimus confusas etiam Adv. Hermog. cap. 21., et saepius.

Cap.
XXXVII.

Accipe alia ingenia ¹circulatoria^a insignioris apud eos n
qui ²et pontificali sua auctoritate in hunc modum censu

Cap. XXXVII. 1. circulatoria ego. circumiamana AB. Cicuria
Cicuria Enniana c., ex emendat. Io. Harrisii. Probat Fr. Junius. Currucae E
gallius. cercuriana d., Latinius. Lyncuriana Rhenanus. 2. ex abc.

Cap. XXXVII. a. Accipe iam alia in-
genia circulatoria] Rigaltius scripturam
suam *Currucae Enniani* ita commendat:
„Currucae stupidi cuiusdam mimologi no-
men fuit, ut discimus ex veteri Iuvenalis
interprete ad hunc versum ex Satira VI
[276]: „Tu tibi nunc Currucae places
fletumque labellis Exsorbes,“ quo certe
fatuus aliquis describitur. Huiusce autem
Currucae aptam ridiculis personam
primus, ut videtur, Ennius introduxit.
Unde Tertullianus hoc loco aliquem e
proceribus Valentianis deliramenta sua
tamquam effata pontificalia verbis ad
factum compositis pronuntiantem Cur-
rucam Ennianum nuncupavit. Tertullia-
num vero imitatus Hieronymus libro II.
adversus Rufinum [tom. IV. p. 402. ed.
Bened.] dixit: „Didymi interpretaris
scholion, in quo ille casso labore conatur
alienam errorem defendere, quod
Origenes quidem bene dixerit, sed nos
simplices homines et Currucae Ennianae,
nec illius sapientiam nec tuam, qui in-
terpretatus es, intelligere possumus.“
Etenim sic etiam emendandum quod illic
depravate legitur „Cicures Enniani.“
Ceterum eo coniectura nostra firmari
etiam videatur, quod Irenaeus in Valen-
tianum istam quem Septimius Curru-
cam vocat, sub vocabulis peponis et
cucurbitae et cucumeris lusit.“ Ex scho-
liasta Iuvenalis quod ad Tertulliani verba
vel emendanda vel illustranda faceret
plane nihil peti poterat. Vituperanda
contra duplex temeritas, et Currucam
illam nescio quam Ennio vindicandi,
et Hieronymi verba, quae ex emendatio-
ribus libris sunt edita, ad mendosissima
haec Tertulliani verba rescribere con-
nandi. Multo enim rectius ex Hieronymo
emendaretur Tertullianus quam hic ex
illo. Sed etiam ipsi illi „cicures En-
niani“ (codex Collegii Navarr. Paris. a
Benedictinus consultus habet *cincturae
Senniani*) vereor ut ad illam Valentiana-
num adhiberi queant. *Cicuria* enim in-
genia etiam sic explicari possint sapientia
vel prudentia (Paulus ex Festo s. v. *In-
cicorem* p. 108. Muell. „Interdum *cicur*
pro sapiente ponitur, ut idem Pacuvius:
„*Concilium cicur*.“ Ioann. Iannensis:
„*Cicurius*, prudens, gratus, cautus, astu-

tus, vafer, placidus, mansuet
cur Enniana cognominentur l
intellegitur. Scribendum erat c
Dixerat Tertullianus sine cap
gressi, sed hoc esse taediu
pusillum, Octoadis primae
semel ex Patre et Ennoea ex
multo iam maiores ineptias
alicuius Valentianis magistri n
qui circulatoria plane arte at
ex Solitatis et Unitatis, ex Si
et Unionis copulationibus cel
lationes Aeonum propagaverit,
uno usque multiplicaverit pli
utique diversos, quae plures.
sunt ingenia circulatoria.“
quemadmodum hic „circulator
Tertullianus dixit „circulatori-
gias“ Apolog. cap. 23.

b. insignioris apud eos mag
phaus, ut constat ex Theodo-
naeus 1, 5, 2: „*Ἄλλος [δέ] ἰ
Ἐπιφανῆς διδάσκαλος ἀπὸ
ὕψηλότερον καὶ γνωστικώτε
τεινόμενος τὴν πρώτην Τετ
τως: ἔστι τις πρὸ πάντων
προαεννόητος, ἀρρήτος τε
νόμαστος, ἢ ἐγὼ μονότητα
ταύτη τῇ μονότητι συνηπά
μις, ἢ καὶ αὐτὴν ὀνομάζω
αὐτὴ ἢ ἐνόητος ἢ τε μονότι
οὔσαι προήκοντο, μὴ προέμ
χὴν πάντων (vulg. ἀρχὴν ἐπ
νοητὴν, ἀγέννητόν τε καὶ
ἢν ἀρχὴν ὁ λόγος μονάτι
ταύτη τῇ μονάτι συνηπάρι
ἰμοούσιος αὐτῆ, ἢ καὶ αὐ
μάζω τὸ ἐν· αὐταὶ αὶ δυνά
μονότης καὶ ἐνόητος, μονάς
ἐν, προήκοντο τὰς λοιπὰς
τῶν Αἰώνων.*“ Interpres: „
quidam, qui et clarus est mag
rum, in maius sublime et qu
iorem agnitionem extensus, pr
tationem dixit sic: Est qu
omnes Proarche, Proaennoēt
enarrabilis, et Innomnabilis,
Monotelem voco. Cum hac
est virtus, quam et ipsam v
telem. Henotes et Monotes
unum, emiserunt, cum nihil
principium omnium noētōn,
ton, et aoratum, quam Arch

inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile et inenarrabile ³et in-
 nomabile, quod ego nomino Monoteta. Cum hac erat alia virtus,
 quam et ipsam appello ⁴Henoteta. ⁵Monotes et Henotes, id est
⁶Solitas et Unitas, cum unum essent, protulerunt non ⁷proferentes
 initium omnium intellectuale, innascibile, ⁸invisibile, quod sermo
⁹Monada vocavit. Huic adest ¹⁰consubstantiva virtus, quam appel-
 lat Unio. ¹¹Hae igitur virtutes, Solitas, ¹²Singularitas, Unitas,
 Unio, ceteras prolationes ¹³Aeonum propagarunt. ¹⁴O differentia!
 Mutetur Unio et Unitas, ¹⁵Singularitas ¹⁶est summa et ¹⁷Solitas.
¹⁸Quamquam ⁴designaveris, unum est.

Humanior iam Secundus, ¹ut brevior, ²Ogdoadem in duas Cap.
XXXVIII.
 Tetradas dividens, in ³dexteram et sinistram, in lumen et tene-
 bras; tantum quod desultricem et defectricem illam virtutem ⁴non
⁴vult ab aliquo ⁵deducere ⁶Aeonum, sed a fructibus de substantia
⁷venientibus.

De ipso iam ¹domino ²Iesu quanta diversitas scinditur! Hi ex Cap. XXXIX.
 omnium Aeonum flosculis ⁴eum construunt: illi ex solis decem ⁵
 constituisse contendunt, quos Sermo et Vita protulerunt; inde et in
 ipsum Sermonis et Vitae concurrerunt ³tituli: isti ex ⁴duodecim

3. et inominabile abcd., ex Irenaeo. Inenarrabile ABC. 4. Ennoteta ABC. 5.
 Monotes et Henotes desideratur in ABC. Addidit primum ex Irenaeo Rhenanus. 6.
 solita sed unitas ABC. 7. praeferentes C. proserentes (B.) 8. invisibile om. AB.
 9. Monada desideratur in ABC. Addidit Rhenanus ex Irenaeo. 10. cum substantia
 ABC. 11. Haec ABC. 12. Singularitas desideratur in ABC. Addidit primum Rhe-
 nanus. 13. Aeonum abcd. Gorziensis. eorum ABC. 14. ad differentiam AB.
 15. et singularitas AB. 16. est summa et ego. et suum et ABC. et suum reliqui.
 17. Solitas abcd. Gorziensis. solita reliqui. 18. quamque abc.

Cap. XXXVIII. 1. et B. 2. Ogdoaden (B)C. 3. dextram d. 4. viverit AB.
 5. deducere B. 6. triginta Aeonum cd., ex Irenaeo. 7. venientibus ab. eorum
 venientibus cd., ex Irenaeo. veniant reliqui.

Cap. XXXIX. 1. domino ACabcd. dicto C. in marg. dicant B. 2. Ien ABC.
 3. tituli ego. oculi ABCd. flosculi abc. 4. duodecim abcd. Christo ABC. Exem-
 plaria scripta Rhenani.

Monada vocat. Cum hac Monade est
 virtus eiusdem substantiae ei, quam et
 ego voco Hen. Hae autem virtutes, id
 est Monotes et Henotes et Monas et Hen,
 emiserunt reliquas emissiones Aeonum.

c. Singularitas est summa et Solitas.]
 ha emendavi. Nam illud „et suum So-
 litas“ quid sibi vellet nemo adhuc per-
 cipere aut interpretari potuit:

d. Quamquam] Id est quamlibet ex
 in, sive Unionem, sive Unitatem, sive
 Singularitatem, sive Solitatem, nihil aliud
 quam Unum dicit. (Rigalt.)

Cap. XXXVIII. a. desultricem et de-
 defectricem illam virtutem] Irenaeus 1, 5, 2:

„ἀποστάσάν τε καὶ ὑστερήσασαν δό-
 γαμιν.“

Cap. XXXIX. a. Hi ex omnium Aeo-
 num flosculis] Cf. supra cap. 12. Ire-
 naeus 1, 7.

b. ex solis decem] Cf. supra cap. 7.
 c. inde et in ipsum Sermonis et Vitae
 concurrerunt tituli] Ita correxi ex Ire-
 naei verbis: „τὰ προγονικά ὄνματα
 διασώζοντα.“ Nisi forte quis coniecta-
 verit Tertullianum in suo Irenaei exem-
 plari legisse ὄματα pro ὄνματα.
 Sed interpretatio eius sententiae Valen-
 tinianae multo maiores difficultates ha-
 beret.

potius^d, ex Hominis et Ecclesiae fetu, ideoque Filiam Hominis
^aaiunt pronuntiatum: ^balii a Christo et Spiritu Sancto constabilien-
 dae ^cuniversitati provisae^c confictum et ^eiure paternae appellationis
 haeredem. Sunt qui Filium Hominis aliunde conceperint dicendum,
^fquoniam ipsum Patrem^f prae magno nominis sacramento Hominem
 appellasse praesumpserint, ut quid amplius speres de eius dei fide
 cui nunc adaequaris. Talia ingenia ^gsuperfructificant apud illos ex
 materni seminis^g redundantia. Atque ita ^hinolecentes doctrinae
ⁱValentinianorum in silvas iam ^jexoleverunt Gnosticorum.

5. aiunt d. avite reliqui. 6. alia Christo ABC. 7. conversitati ABC. 8. iure
 abed. in se ABC. esse Fr. Iunius. 9. quoniam Fr. Iunius. quamquam libri
 omnes. 10. superfructificant Caded. superfructificant AB., et C. in marg. 11. in-
 olecentes d., ex amendat. Latinii. Probavit etiam Fr. Iunius. inolecentes reliqui.
 12. Valentiniorum AB. 13. exoleverint quaestitorum AB.

d. ex duodecim potius] Cf. supra
 cap. 8.

e. constabiliendae universitati provisae]
 Cf. supra cap. 14.

f. quoniam ipsum Patrem] Veram
 scripturam h. l. debemus Fr. Iunio ad
 Irenaeam: „καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα
 καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ
 ὑπὲρ τὰ ἄλλα δύναμις καὶ ἐμπερικτιυή

τῶν πάντων ἄνθρωπος καλεῖται· καὶ
 διὰ τοῦτο υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέ-
 γει τὸν σωτήρα.“ Interpres: „et
 hoc esse magnum et absconditum my-
 sterium, quoniam quae est super omnia
 virtus, et continet omnia, Anthrepos vo-
 catur: et ideo hoc Filium Hominis se
 dicere Salvatore.“

g. materni seminis] Achamoth.

DE
CARNE CHRISTI.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

A	significat	codicem manu exaratum Parisiensem, Agobardiinum (Aβ ex colla Steph. Baluzii, Aφ ex Hildebrandi).
B	-	-
C	-	-
D	-	editionem principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDX
e	-	Io. Gagneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV. (siglum <i>mg.</i> ditum notat scripturam ex margine eius libri protol
b	-	Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae MDL.
c	-	Iac. Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
d	-	Nic. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.

C A R N E C H R I S T I .

Qui fidem resurrectionis ante istos ¹Sadducaeorum propinquos^a cap. I. sine controversia ²moratam^b ita student inquietare, ut eam ³spem negent etiam ad carnem pertinere, merito ⁴Christi quoque carnem quaestionibus ⁵distrahunt^c, tamquam aut nullam omnino aut quoquo modo aliam praeter humanam, ne, si humanam constiterit fuisse, praedudicatum sit adversus illos eam resurgere omni modo, quae in ⁶Christo resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis vota^d, inde ⁷nobis erunt praestruenda. Examinemus corporalem substantiam domini; de spiritali enim certum est. ⁸Caro quaeritur. Veritas et qualitas eius ⁹retractatur: an fuerit, ¹⁰et unde^e, et cuiusmodi fuerit. Renuntiatio^f eius dabit legem nostrae resurrectioni. Marcion, ut carnem Christi negaret, negavit etiam nativitatem, aut ut nativitatem negaret, negavit et carnem, scilicet ne invicem sibi testimonium

* DE CARNE CHRISTI ADVERSUS QVATVOR HAERESSES *inscripsit Jac. Pamelius ex cap. 2 libri De Resurrectione Carnis.*

Cap. I. 1. saduceorum *B.*, et *codex scriptus Bibl. Laurentianae n. XII. plut. XXVI.*
 2. moratam ita student *d.* morata ista student *A.* orta student *amg.* moratam student *BCDabc. Laurent., et codex Montispessulanus, olim P. Pithoei.* 3. semper *amg.*
 4. Christi quoque carnem *Ad.* quoque carnem Christi reliqui. *Laurent. et Montisp.*
 5. destruunt *A.* destruunt *los. Mercerus.* 6. Christo *ACd. Laurent., Fulv. Ursinus.*
 Christum *BDabc. Montispessul. et Vindobonensis codex scriptus n. 283.* 7. erunt nobis *C.* erunt *d.* 8. Carnis quaeritur veritas *abc.* 9. retractatur *Aabcd.* retractantur *BCD. Laurent. Montisp. Vindob. 283.* 10. et unde et cuiusmodi fuerit *om. A.*

Cap. I. a. Sadducaeorum propinquos] Haereticos negantes resurrectionem, ut ante Sadducei fecerant Matth. cap. 22. Cf. De Praescript. Haeret. cap. 33. (Fr. Junius.)

b. sine controversia moratam] Moratam vocat fidem stabilem ac firmam atque inconcussam. (Rhenan.)

c. quaestionibus distrahunt] De his cf. De Resurr. Carnis cap. 2.

d. carnis vota] Resurrectionem. Simi-

liter De Resurr. Carnis cap. 4 „haec erunt vota carnis recuperandae.“

e. et unde] An ex origine, vel caelo. Moratur in hoc totidem capitalis 6. 7. 8. 9. contra Apellem. (La Cerda.)

f. Renuntiatio] Id est demonstratio, declaratio, pronuntiatio. Ad Nat. II, 4 „quod est testimonii ad diversitatem occulti et manifesti renuntiatio.“ Sic renuntiare De Resurr. Carnis cap. 18 „ut exinde a cadendo cadaver renuntietur.“ Et alibi.

11 responderent^s nativitas et caro, quia nec nativitas sine carni caro sine nativitate; quasi non eadem licentia haeretica e potuisset aut admissa carne nativitatem negare, ut 12 Apelles pulus et postea desertor 13 ipsius, aut 14 et carnem et nativ confessus aliter 15 illas interpretari, ut condiscipulus et conde eius Valentinus^b. Sed et qui carnem Christi putativam intr aequae potuit 16 nativitatem 17 quoque 18 phantasma confingere, 19 conceptus et praegnatus et partus virginis et ipsius exinde i 20 ordo τῷ δοκεῖν 21 haberenturⁱ. Eisdem oculis eosdemque : fefellissent quos carnis opinio 22 elusit.

Cap. II. Plane nativitas a Gabriele adnuntiatur. Quid illi cum
Luc. creatoris^a? 1 Et in virginis uterum conceptus inducitur. Q
I, 28 sqq. cum 2 Esaia 3 propheta creatoris? Odit moras, qui subito Ch
Luc. 4 de caelo deferebat^b. 5 Aufer hinc, 6 inquit, molestos sempe
II, 1 sqq. saris census et diversoria angusta et sordidos 7 pannos et

11. responderent A. redderent responderent Dab. Montisp. Vindob. 283. V rum unus. redderent et responderent BCD. Laurent., et duo Valicani apud Pr redderent Futb. Ursinus. 12. appelle B. Vindob. 283. 13. eius B. om. Ad. 15. illas Aamgbed. illis BCDA. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 1 vitatem Ad. nativitatis reliqui. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 17. quoque 18. phantasma Ad. phantasmata reliqui. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 1 ceptus praegnantis B. Vindob. 283. 20. ordo τῷ δοκεῖν Fr. Iunius, et i in edit. Rhenani a. 1528. ordo τὸ δοκεῖν abcd. ordo to docin A. ort BC. Laurent. Vindob. 283. ordo tocoxin D. Montisp. 21. haberentur Ad. i haberetur reliqui. Montisp. Vindob. 283. 22. elusit (Aβ)d. clusit Aq. ial liqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283.

Cap. II. 1. et virginis utero? abc. et virginis uterum C. 2. Esaia esset a A. essentia abc. 3. p om. BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 4. de caelo referebat A. Hildei de caelis referebat reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 5. Aufer Laurent isp. Vindob. 283. auferas D. in marg. 6. inquit Aβ. 7. panos Aq.

g. testimonium responderent] Est prima haeresis Marcionis quae cap. 2. 3. 4. et 5. confutatur, ut lib. De Praescript. Haeret. cap. 51. [i. e. Adv. Omnes Haeres. cap. 6.], secunda Apellis, quae confutatur cap. 6. 7. 8. et 9., tertia Valentinus, et quarta Saturnini, quae ab auctore sparsim refelluntur. (Fr. Iunius.) Auctoritate codicis Agobardini delevi glossam redderent. Cf. De Test. An. cap. 3. Apolog. cap. 9. et cap. 24.

b. ut Apelles — ut — Valentinus.] Cf. De Praescr. Haeret. cap. 30.

i. τῷ δοκεῖν haberentur.] Id est dice- rentur tantum apparuisse, non esse, ut interpretatur La Cerda. Rigaltius citat Hieron. lib. II. Adv. Pelag. [p. 520. tom. IV. ed. Bened.]: „Carnis infirmitas deo habitatore gaudebat, et tamen mensuram fragilitatis suae excedere non potuit, ut

non τῷ δοκεῖν [Rig. habet τὸ ἔ iuxta veteres haeticos, sed ἔ filius hominis filius crederetur.“ Hieronym. Ad Pammach. adv. Ioh. Hierosolym. tom. IV. ed. p. 320: „Haeticos vero, in parte sunt Marcion, Apelles, Val Manes, nomen insaniae, penitus nis et corporis resurrectionem et salutem tantum tribuere animi straque nos dicere ad exemplum resurrectoris, cum ipse quoque nus in phantasmate resurrexerit, solum resurrectio eius, sed et i tivitas τῷ δοκεῖν, id est putati magis sit quam fuerit.“

Cap. II. a. cum angelo cre: Quem scilicet molam statuit Mar b. de caelo deferebat.] Cf. Ad IV, 7.

praecipia. Viderit^c angelica multitudo dominum suum noctibus honorans. Servent potius pecora pastores; et magi ne fatigentur de loquino; dono illis aurum suum. Melior sit et Herodes, ne Hieremias gloriatur. Sed nec circumcidatur infans, ne doleat, nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis^d, nec in manus tradatur Simeoni, ne senex moriturus exinde contristetur. Taceat et anus illa, ne fascinet^e puerum. His, opinor, consiliis tot originalia instrumenta^f Christi delere, Marcion, ausus es, ne caro eius probaretur. Ex quo, oro te? Exhibe auctoritatem. Si propheta es, praenuntia aliquid: si apostolus, praedica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, morere. Nam et mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit, et eo magis mortuus es quo magis non es Christianus, qui cum fuisses, excidisti, rescindendo quod retro credidisti, sicut et ipse confiteris in quadam epistula et tui non negant et nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti iam non credens rescidisti, non

Luc.
II, 9 sqq.
Math.
II, 1 sqq.
Luc.
XXI, 15.
Luc.
II, 24 sqq.
Luc.
II, 38 sqq.

8. „ad. deest noctibus“ legitur in marg. libri a. 9. magi efatigentur BC. Laurent. Montisp. Vindob. 283. magis ne fatigentur A. 10. ieremias A. 11. ne Montisp. 12. nec AßB. 13. honeret Montisp. honoret BC. Laurent. Vindob. 283. 14. oblationis abcd. obligationis ABCD. (et edd. Rhenani a. 1528. et a. 1539. ita habent) Laurent. Montisp. Vindob. 283. 15. Simeoni Ad. Montisp. Simeonis reliqui. Laurent. Vindob. 283. 16. nec Montisp. 17. senex moriturus exinde contristetur Ad. senem moriturum exinde contristet (constet D.) reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 18. nec fascinet nec (vel Vindob. 283.) faticinet BC. Vindob. 283. nec fascinet (in marg. eadem manu nec faticinet) Laurent. 19. es Ad. e Montisp. est reliqui. Laurent. Omittit voculam Vindob. 283. 20. Ex quo oro te exhibe auctoritatem Ap. Ex qua oro te exhibe auctoritatem Aß. Et ita legit in A. etiam Rigaltius. Ex qua, oro te exhibe, auctoritate? Rigaltius. Ex qua, oro te, auctoritate? BCDabcd. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 21. profetes es A. 22. apostolicis BC. 23. tantummodo BC. Vindob. 283., et tres Vaticani ap. Pamelium. 24. et om. B. 25. non om. BC. Laurent. Vindob. 283. 26. est A. 27. credendum A. 28. creditum BCamgbed. Laurent. Vindob. 283. traditum ADA. Montisp. 29. quo magis non es Christianus Aamgbed. qui non es Christianus Da. qui non Christianus es BC. Laurent. Vindob. 283. Quid extet in Montisp. non audeo affirmare; in schedis mihi commissis scriptum est „quo magis non] qui“. 30. quod Fulv. Ursinus. 31. sicuti c. 32. epistula A., ubicunque. 33. iam credens amg.

c. Viderit] Cf. de hac locutione adnot. ad De Corona cap. 13.

d. oneret sumptu oblationis] Debemus hanc scripturam Io. Gangneio, optimis ad hoc De Carne Christi opusculum libris uso, quorum scripturae haud semel concinunt cum nostro Agobardino. Is vero ipse hoc loco habet obligationis. Quod si retinueris, interpretaberis obligationem vel legem hostiam offerendi de infante ad templum delato.

e. fascinet] De Virg. Veland. cap. 15

„Fascinum vocant infeliciorum laudis et gloriae enormioris eventum.“

f. originalia instrumenta] Cf. adnot. ad Apol. cap. 18. Similiter Adv. Marc. IV, 3 dixit „authenticam paraturam.“, et De Praescr. Haeret. cap. 36 „authenticas litteras apostolorum.“

g. rescindendo quod retro credidisti] Cf. Adv. Marc. I, 1. IV, 4. et De Praescr. Haeret. cap. 30. De verbo rescindere cf. adnot. ad De Pudic. cap. 14., et de retro illo plane Tertulliano ad De Spectac. cap. 9.

tamen quia credere ²⁴desisti, recte ²⁵rescidisti, ²⁶atquin rescindendo quod credidisti ²⁷probas ante quam rescinderes aliter fuisse. Quocirca ²⁸credidisti aliter, illud ²⁹ita erat traditum^b. Porroⁱ quod traditum erat, id erat verum, ut ab eis traditum quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens quod erat verum rescidisti. Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses alibi iam usi sumus. Post quas nunc ex abundantia ⁴⁰retractamus, desiderantes rationem qua non putaveris natum esse Christum.

Cap. III. Necessae est, quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, ut aut impossibilem aut inconvenientem deo existimaveris nativitatem. Sed deo nihil impossibile nisi quod non vult. An ergo ¹voluerit nasci (quia si voluit, ²et potuit et natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se deus nolisset, quacunquae de causa, nec hominem se videri praestitisset. Nam quis hominem videns eum negaret natum? ³Ita quod nolisset esse, nec videri ⁴omnino voluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur, quia nihil interest utrum ⁵sit quid ⁶an non sit, si cum non sit ⁷esse praesumitur. Plane interest ⁸ut falsum non ⁹patiatur quod ¹⁰vere non est. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. ¹¹Viderint homines si natum putabant, quia hominem videbant. Quanto ergo dignius ¹²quantoque constantius humanam sustinuisset existimationem ¹³vere natus, eandem existimationem etiam non natus subiturus cum iniuria conscientiae suae ¹⁴quam tu ^{14b}ad fiduciam ¹⁵reputas^b, ut non natus adversus conscientiam suam natum ¹⁶se

34. desisti ABCDa. Montisp. (Vindob. 283.) desisti bcd. (Laurent.) 35. credidisti amg. 36. Atquin Bc. Laurent. Vaticani tres. Adquin Montisp. Atqui Dab. Atque in Ad. Hildebrandus. an q'm C. 37. probas ante quam rescinderes aliter fuisse quod credidisti om. A. 38. rescidisti amg. 39. iterat traditum A. 40. retractemus A. retractamus reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283.

Cap. III. 1. voluerit d., Laurent. Vindob. 283., Fulv. Ursinus. 2. et potuit et natus est Ad. potuit et natus est abc. et natus est BCD. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 3. Ita quod Ad. Itaque quod reliqui, et Laurent. Montisp. Vindob. 283. 4. homini A. Hildebrandus. 5. quid sit B. sit quod C. 6. aut A. 7. praesumitur esse BC. Laurent. Vindob. 283. 8. ut falsum A. illud ad falsum BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 9. putetur Laurent. (at in marg. corr. eadem manu patiatur), et Vaticanorum unus. Probat Fr. Junius. 10. verum B. Laurent. 11. Viderunt ab., typographorum, ni fallor, errore. 12. quo constantius A. 13. vere natus eandem existimationem om. A. 14. quantum ad A. 14b. ad fiduciam d. 15. reputas (reputas Ap.) non tantum adversus A. 16. esse A.

h. Quod credidisti aliter, illud ita erat traditum.] Ita distinguenda erant haec verba. Ita erat traditum, sit, quomodo credidisti. Rigaltius distinxit „aliter fuisse quod credidisti. Aliter illud, ita erat traditum.“ Ceteri „aliter fuisse quod credidisti aliter. Illud ita erat traditum.“

i. Porro] De huius particulae apud Tertullianum usu dixi ad De Corona cap. 7.

Cap. III. a. quod vere non est.] Christus igitur non debebat pati falsum, id est carnem, quod vere non erat, esse videri.

b. quam tu ad fiduciam reputas] Dixe-

existimari sustineret? Quid tanti fuit ¹⁷ edoce, quod sciens Christus quid esset ¹⁸ id se quod non erat exhiberet? ¹⁹ Non potes dicere, ²⁰ Ne si natus fuisset et hominem vere induisset, deus esse desisset, amittens quod erat, ²¹ dum fit quod non erat. Periculum enim status sui deo nullum est. Sed ideo, inquis, nego deum in hominem vere conversum, ita ut ²² et nasceretur et carne ²³ corporaretur, ²⁴ quia qui sine fine est etiam inconvertibilis sit necesse est. ²⁵ Converti enim in aliud finis est pristini. Non competit ergo conversio ²⁶ cui non competit finis. Plane natura convertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod convertitur in eis, et ita non permanendo pereant, dum ²⁷ perdunt convertendo quod fuerunt. Sed nihil deo par est; natura eius ab omnium rerum condicione distat. Si ergo ²⁸ quae a deo distant, ²⁹ a quibus deus distat, cum convertuntur amittunt quod fuerunt, ubi erit diversitas divinitatis a ceteris rebus, nisi ut contrarium ³⁰ obtineat, id est ut deus et ³¹ in omnia converti possit et ³² qualis est perseverare? Alioquin par erit eorum quae conversa amittunt quod fuerunt, quorum utique ³³ in omnibus ³⁴ par non est, ³⁵ sic nec in exitu conversionis. Angelos creatoris conversos in effigiem humanam aliquando legisti, et credidisti, et tantam corporis ³⁶ gestasse veritatem, ut ³⁶ b et pedes eis laverit Abraham, et manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis ³⁷ Loth, conluctatus quoque homini angelus toto ³⁷ b corporis pondere dimitti

Gen. 18.
Ibid. v. 19.
Ibid. v. 32.

17. edoce quod sciens A. edoce ut consciens *cd.*, *ex emendat. Rhenani.* edoce cum sciens *BCab. Laurent. Montisp. Vindob. 283.*, et *Gorsianensis et Hirsaugiensis apud Rhenanum.* edocuit cum sciens *D. Puterniacensis.* 18. id se *Ad. is se BC. Laurent. Vindob. 283.* esse se *Dabc. Montisp. 19.* et non *A. 20.* ne si *Ad. nisi BC. Laurent. Montisp. Vindob. si Dabc. 21.* dum fit *Ad. dum assumit CDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283.* assumens *B. 22.* et *om. Aq. 23.* corporatur *A. operaretur d. 24.* quia sine fine *BC. Laurent. Vindob. 283. 25.* *In margine libri a. ad haec verba Converti enim — — competit finis adnotatum legitur „Haec desunt in aliis.“* Pro Converti enim *BC. Laurent. Vindob. 283. habent enim converti. 26.* eius cui *Ad. 27.* pereunt *A. perdent BC. Vindob. 283. prodent Laurent. 28.* quae a deo *Aabcd. a deo reliqui, et Laurent. Montisp. Vindob. 283. 29.* aut a quibus *Fulv. Ursinus. 30.* contineat *bc. 31.* in *om. Vindob. 283. 32.* quale *B. Vindob. 283. 33.* in *A. deus in reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 34.* impar *d., cum Fulvio Ursino. 35.* sic nec *Aq BCD (in marg.). Laurent. Montisp. Vindob. 283. si nec Dabcd. 36.* veritatem gestasse *Aq. 36 b. et om. B. 37.* lot *A. 37 b. pondere corporis B. Laurent. Vindob. 283. pondere C.*

rat: „Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua.“ Marcionis enim excusatio erat nihil interesse deum videri hominem, dummodo vere non esset, quia salva conscientia sua fidenter et constanter ferre posset existimationem qua iudicabatur homo, licet inconveniens et indignum deo videretur. Ita asserbat Marcion, et addebat hanc opinionem falsam reputari a deo ad fiduciam, id est

iudicabat deus satis esse, ut cum fortitudine et fiducia falsam et indignam famam sustineret. (La Cerda.) *Reputare* apud Tertullianum haud raro usurpatum est ut *deputare*, cum dativo, aut cum praepositione *ad.* Cf. *Adv. Marc. 1, 22. II, 24. V, 18. Ad Scap. cap. ult. De Monogam. cap. 14. De Ieiun. cap. 6. De Testim. Animae cap. 6. De Orat. cap. 7.*

³⁸ desideraverit, ³⁹ adeo detinebatur. Quod ⁴⁰ enim angelis ⁴¹ inferioribus dei ⁴² licuit conversis in corpulentiam humanam, ⁴³ ut angeli nihilominus permanerent, hoc ⁴⁴ tu potentiori deo ⁴⁵ auferes, quasi non valuerit ⁴⁶ Christus vere hominem indutus deus perseverare? Aut numquid et angeli illi ⁴⁷ phantasmata carnis apparuerunt? Sed non audebis hoc dicere. Nam si sic apud te angeli creatoris sicut et Christus, ⁴⁸ eius dei erit Christus cuius ⁴⁹ angeli tales qualis et Christus. Si scripturas opinioni tuae resistentes non de industria alias reiecisses, alias corrupisses, confudisset te ⁵⁰ in hac specie ⁵¹ evangelium Ioannis, praedicans spiritum columbae corpore ⁵² lapsum ⁵³ desedisse super dominum. Qui spiritus cum ⁵⁴ hoc esset, tam vere erat et columba quam et spiritus, nec interfecerat ⁵⁵ substantiam propriam assumpta substantia ⁵⁶ extranea. Sed quaeris corpus columbae ubi sit resumpto spiritu in caelum, aequae ⁵⁷ et angelorum. Eadem ratione interceptum est qua et editum fuerat. Si vidiisses cum de nihilo proferebatur, scisses ⁵⁸ et cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, ⁵⁹ quoquo momento corpus videbatur. Non potest non fuisse quod scriptum est.

Cap. IV. Igitur si neque ¹ ut impossibilem neque ut periculosam deo repudias corporationem, superest ut quasi indignam reicias et accuses. Ab ipsa quidem exorsus ² nativitate, perora, age, iam spurcitas genitalium in utero elementorum, ³ humoris et sanguinis foeda

38. desideraverit ABCDd. Laurent. Montisp. Vindob. 283. desideravit abc. 39. ab eo a quo detinebatur abc. 40. enim A. ergo reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 41. inferioribus dei AB. inferioris dei Ap. inferioribus deo (dum C. Vindob. 283.) reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 42. licuit conversis ego. licuit uti conversis A. licuit uti conversi reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 43. ut angeli A. angeli reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 44. ut A. 45. auferes Ad. aufers reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 46. Christus eius Ad. In reliquis et in Laurent. Montisp. Vindob. 283. exstat Christus. 47. phantasmata d. phantasma reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 48. eius dei erit Ad. eius dei substantiae amg. eiusdem substantiae reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 49. angeli, angeli tales BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 49 b. corrupisses A. 50. in hac specie Aamgd. hinc reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 51. euuangelium Iohannis A. 52. delapsum Ad. lapsum reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 53. desedisse ADd. Laurent. Montisp. descendisse BCc. Vaticani tres, Laurent. et Vindob. 283. 54. In marg. libri a. legitur „al. deest hoc“. 55. propriam substantiam BC. Laurent. Vindob. 283. 56. contraria b. 57. et angelorum Ad. et angelorum et abc. angelorum et DC. Montisp. angelorum. At B. Laurent. Vindob. 283. 58. et cum A. cum reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 59. quoquo Ad. quo reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. — Hic desino annotare scripturam discrepantem codicum Laurentiani et Vindobonensis 283.

Cap. IV. 1. ut om. A. 2. odio habita nativitate abc. 3. umoris AB.

c. Quod enim angelis inferioribus dei licuit] Reposui dei pro vulgata deo, ex auctoritate libri Agobardini. Sic Apolog. cap. 40 „Memorat et Plato maiorem Asiae

vel Africae terram Atlantico mari ereptam.“, ad quae verba v. quos citavi. De angelis creatoris cf. infra cap. 6., et Adv. Marc. III, 9.

coagula^a, carnis ex eodem ⁴coeno alendae per novem menses. Describe uterum ⁵de die insolescentem^b, gravem, anxium, ⁶nec somno tutam, incertum libidinibus ⁷fastidii et gulae. Invehere iam ⁸et in ipsum mulieris enitentis pudorem, ⁹vel pro periculo honorandum, vel pro natura religiosum. Horres utique et infantem cum suis impedimentis ¹⁰profusum^c, utique et ¹¹ablutum^d dedignaris, ¹²quod pannis ¹³dirigitur, quod ¹⁴unctionibus formatur^e, quod blanditiis deridetur^f. Hanc ¹⁵enerationem naturae^g, Marcion, despis, et quomodo natus es? odisti nascentem hominem, et quomodo diligis aliquem? Te quidem plane non amasti, cum ab ecclesia et fide Christi recessisti. Sed videris, si tibi ¹⁶displices, aut si aliter ¹⁷es natus. Certe Christus dilexit hominem illum ¹⁸in immunditiis in utero coagulatum, ¹⁹illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum^h. ²⁰Propter eum descendit, propter eum praedicavit, propter eum omni se humilitate deiecit usque ad mortem, et mortem Phil. II, 8. crucis; amavit utique quem ²¹magno redemit. Si Christus ²²crea-

4. caeno A. ceno C. 5. de die (dicae A.) insolescentem ABCD. Montisp. de die insolescentem d. de die in diem insolescentem abc. 6. nec somno tutam d. nec sono totum A. nexum, totum (totam B.) BCDabc. Montisp. nixum, totum Fulv. Ursinus. 7. fatidii A. 8. et om. B. 9. vel pro periculo honorandum non comperat in edd. Semleri et Leopoldi. 10. perfusum C. 11. ablutum dedignaris A. oblitum. Dedignaberis reliqui, et Montisp. 12. quoque pannis quod dirigitur B. 13. ducitur A., Rigaltius. 14. vinctionibus c. 15. ervationem naturae Marcion Ad. venerationem (venationem D), o Marcion, naturae reliqui, codices Rhenani et Montisp. 16. displicet A. 17. es natus. Certe Ad. natus est. Et certe a. natus es. Certe bc. natus. Et certe BCD. Montisp. 18. immunditiis BC. in immunditiis bc. 19. per pudenda prolatum om. A. 20. Propter eum descendit om. A. 21. magno Adabd. Montisp. magno pretio BCc. Vaticani tres. 22. creatoris Ad. creator eius reliqui. Montisp.

Cap. IV. a. humoris et sanguinis foeda coagula] Cf. Adv. Marc. IV, 21. ad finem, et ibid. III, 11.

b. de die insolescentem] De die, h. e. in dies. Sic Apol. cap. 6: „Laudatis semper antiquitatem, et nove de die visitis.“ Ad Natl. I, 7: „de die redundamus.“ Ibid. I, 10: „quod eas noris de die consultis constitutisque obruistis.“ De verbo insolescere cf. quae adnotavi ad lib. II Ad Natl. cap. 12.

c. cum suis impedimentis profusum] Involucra illa fetus significat. (Rhenan.) Adv. Marc. IV, 21 „cum tanti temporis coeno per cloacam corporis effusus.“

d. ablutum] Ita edidi ex codice Agobardino. Adv. Marc. I. I. „nec statim lucem lacrimis suspicatus, et primo retinae sui vulnere, nec multum ablutus, nec sale et melle medicatus, nec pannis iam septuaginta involucrum initiatus“ cett.

e. quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur] Pannis involvuntur, quo

membra dirigantur. Ludov. de la Cerda citat Basil. Seleuc. Orat. II „μετὰ τόκον τοῖς σπαργάνων πάλιν διατῶν τυπούμενον.“ Quod ad unctionem (Adv. Marcion. I. I. dixit infantes sale et melle medicatos) et ad formationem idem affert ex Galeni libro De Sanitate tuenda cap. 10 (Graecum exemplar nunc non est prae manibus): „Corpus autem infantis confricari oportet oleo dulci, sicuti id ipsum recte peragunt nutrices pleraeque, statim ipsas corporis partes modulantes atque fingentes.“

f. quod blanditiis deridetur.] Quasi nutricis risus et blanditiae plorantis infantis lacrimas ludibrio habeant.

g. ervationem naturae] Adv. Marc. III, 11 „in illa sanctissima et reverenda opera naturae.“ Propter quae sani reverentur naturam et suspiciant, propter ea haeretici despiciunt, eiusque sanctissima opera contumelias eius esse dicunt.

h. per ludibria nutritum.] Hinc inter-

toris est, suum merito amavit; si ab alio ²² deo est, magis adama-
vit, ²³ quando alienum redemit. Amavit ergo cum homine etiam nati-
vitate, etiam carnem eius. Nihil amari ²⁴ potest sine eo per quod
est ²⁵ id quod est. ²⁷ Aut aufer nativitate, et exhibe hominem,
²⁸ aut adime carnem, et praesta quem deus redemit, ²⁹ si haec sunt
³⁰ homo, quem deus redemit. Tu haec erubescenda illi facis, ³¹ quem
redemit, et indigna, quae nisi dilexisset non redemisset? ³² Nati-
vitate reformat a morte regeneratione caelesti, carnem ab omni vexa-
tione restituit, leprosam emaculat, caecam ³³ reluminat, ³⁴ paralyti-
cam redintegrat, ³⁵ daemonicam ³⁶ expiat, mortuam resuscitat, ³⁷ et
nos illam erubescemus? Si revera de lupa aut suae aut vacca pro-
dure voluisset et ferae aut pecoris corpore indutus regnum caelo-
rum praedicaret, tua, ³⁸ opinor, illi censura ³⁹ praescriberet, Turpe
hoc deo, et indignum hoc dei filio, et stultum. Propterea ⁴⁰ quia
ita credat; ⁴¹ si plane stultum ⁴² si de nostro sensu iudicemus
I Cor. I, 27. deum. Sed circumspecte, Marcion, si tamen non delesti: Stulta
⁴³ mundi elegit deus, ut confundat ⁴⁴ sapientia. Quae nam haec stulta
sunt? Conversio ⁴⁵ hominum ad culturam ¹ veri dei, reiectio erroris,
⁴⁶ disciplina iustitiae, pudicitiae, ⁴⁷ misericordiae, patientiae, innocentiae
⁴⁸ omnis? Haec quidem stulta non sunt. Quaere ergo de quibus dixe-
rit; et si ⁴⁹ praesumpseris invenisse, ⁵⁰ num erit tam stultum quam cre-
dere in deum natum, et quidem ex virgine, et quidem carneum, qui
per illas naturae contumelias volutatus ⁵¹ sit? Dicat ⁵² haec aliquis

23. deus *Aq.* dē *Aβ.* 24. quam deo *Aq.* quam dō *Aβ.* 25. poterat *C.* 26.
et *Aq.* 27. Aut aufer *ACDabc.* aut auferes *B.* aut auferis *Montisp.* Aufer *d.*
28. aut adime *ego.* aut adhibe *A.* adime *reliqui.* *Montisp.* 29. si haec sunt
homo quem deus redemit *om. BC.* 30. homini *amg.* 31. quem *B.* quae *reliqui.*
Montisp. 32. Nativitatem reformat a morte (mortali *d. in Erratis*) regeneratione *Ad.*
Nativitate reformata regeneratione *reliqui.* *Montisp.* 33. reluminat *A.* perluminat
reliqui. *Montisp.* 34. paralyticam *Aβ.* 35. daemonicam *BC.* *Montisp.* 36. captat *A.*
37. et nos illam erubescemus *A.* et nasci in illam erubescit? *Dabcd.* *Montisp.*
et nasci in illam non erubescit *BC.* *Vindob.* 283. 38. opinor *Aβ.* 39. proscri-
beret *A.* 40. quia *Ad.* qui *reliqui.* *Montisp.* 41. si plane *A.* Sit plane *reliqui.*
Montisp. 42. si *om. d.* 43. multi *Aq.* 44. sapientia *Ad.* sapientiam *c.* sa-
pientes *reliqui.* *Montisp., Fulv. Ursinus.* 45. hominum ad culturam *A.* hominis
ad cultum *reliqui.* *Montisp.* 46. disciplinae *amg.* 47. misericordiae, patientiae *A.*
patientiae, misericordiae *reliqui.* *Montisp.* 48. omnis? Haec *A.* Omnia haec *re-*
liqui. *Montisp.* 49. praesumpseris *A.* te praesumpseris *reliqui.* *Montisp.* 50. num
(non *Ad.*) erit tam stultum quam credere *Aamgd.* non erit iam (tam *B.*) stultum
credere *BCDabc.* *Montisp.* 51. est *B.* 52. ergo *BC.* *Vindob.* 283.

pretare cum Rhemano verba Adv. Marc.
IV, 21 „et ipsius puerperii spurcos, an-
xios, ludicos ezitus.“

i. caecam reluminat] Apolog. cap. 21
„cum ille verbo daemonia de hominibus
excuteret, caecos reluminaret, leprosos
purgaret, paralyticos restringeret, mor-
tuos denique verbo redderet vitae“ cett.

.k. si plane stultum] Rigaltius distinxit

et scripsit „dei filio, et stultum. Pro-
pterea quia ita credat. Sit plane stul-
tum. De nostro sensu iudicemus deum.
Sed“ cett. Propterea, quia ita credat,
sc. censura tua.

i. culturam] Sic reposui ex codice
Agobardino. Apolog. cap. 16 „quia nec
verebatur extraneos arbitros, quamquam
vana cultura.“

stulta non esse, et ⁵³ alia sint quae deus ⁵⁴ in accumulationem elegerit sapientiae saecularis. Et tamen apud illam facilius creditur ⁵⁵ Iuppiter taurus factus aut ⁵⁶ cygnus quam vere ⁵⁷ homo Christus penes Marcionem.

Sunt plane et alia tam stulta^a, quae pertinent ad contumelias Cap. V.
¹ et passiones dei. ^{1b} Aut prudentiam ² dicant deum crucifixum.
³ Aufer ⁴ hoc quoque, Marcion, immo hoc potius. Quid enim ⁵ indignius deo, quid magis erubescendum, nasci ⁶ an mori? carnem gestare an crucem? circumcidi an suffigi? educari an sepeliri? in praesepe deponi an in ⁷ monumento recendi? Sapientior eris si nec ista credideris. Sed non ^{7b} eris sapiens, nisi stultus ⁸ in saeculo fueris, dei stulta credendo. An ideo passiones a Christo non ⁹ recidisti, quia ut phantasma vacabat ¹⁰ a sensu earum? Diximus retro aequae illum et nativitatis et infantiae ¹¹ imaginariae vacua ludibria subire potuisse. Sed iam ¹² hic ^{12b} responde, interfector veritatis, nonne vere crucifixus est deus? nonne vere mortuus ¹³ est, ut vere crucifixus? nonne vere ¹⁴ resuscitatus, ut vere scilicet mortuus? ¹⁵ Falso se statuit inter nos scire Paulus ¹⁶ tantum ^b Iesum crucifixum, falso sepultum ingressit, ¹⁷ falso resuscitatum inculcavit. Falsa est igitur et fides nostra, et phantasma ¹⁸ erit totum quod speramus a Christo. Scelestissime ¹⁹ hominum, qui interemptores excusas dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil vere est passus. Parce unicae spei totius orbis, ²⁰ qui destruis necessarium ²¹ dedecus fidei. Quodcumque deo ²² indignum est, mihi expedit. Salvus

53. alia sunt quae deus B. alia inique deus A. 54. elegerit in accumulationem scientiae saecularisne sapientiae B. 55. Iuppiter A. 56. cygnus Aq.C. 57. homo adversus Marcionem B.

Cap. V. 1. et om. Aβ. 1b. apud amg. 2. dicant Aamgbd. dicam reliqui, et Montisp. 3. aufer BCDA. 4. haec bc. 5. indignus A. 6. an om. A. 7. monumento A. monumento d. monumentum reliqui, et Montisp. 7b. erit c., errore, ni fallor, typographi. 8. in saeculo Ad. saeculo reliqui, et Montisp. 9. recidisti (recedisti C.) ABC. Vindob. 283. rescidisti reliqui, et Montisp. 10. a sensu Aamgbd. assensum B. ad sensum CDA. Montisp. 11. imaginariae Aamgd., tres Vaticani. imaginaria et abc. imaginarium imaginarie (et imaginariae B.) reliqui, et Montisp. 12. hinc d. 12b. respondebo BC. Vindob. 283. 13. est ut A. ut Ced., tres Vaticani. et reliqui, et Montisp. 14. suscitatus Aq. 15. Falso se ego. Falsum se A. Falso ergo cd., ex tribus Vaticanis. Falso enim C., Hildebrandus. Falso reliqui, et Montisp. 16. tantum ihu A. tantum reliqui, et Montisp. 17. et falso suscitatum C. 18. erit Ad. est reliqui, et Montisp. 19. hominem qui interemptores A. 20. quid Ad. 21. dedecus Ad. (et Montisp.) decus reliqui. 22. indignus B.

Cap. V. a. tam stulta] Nimirum quam est nativitas Christi. Aut, id est si haec tam stulta esse negant, ergo prudentiam vel sapientiam dicant deum crucifixum. (Fr. Iunius.)

b. Paulus tantum] Paulus Marcionis apostolus.

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLER. TOM. II.

c. qui destruis necessarium dedecus fidei.] Hoc dici potest etiam iis qui adversus Tertulliani et omnium veterum scriptorum traditionem Christum statua vultque formosissimum sibi imaginantur. Sic enim omnino legendum est, non ut vulgo, decus. Nam hoc adversus

Matth.
X, 33 sqq.
Marc.
VIII, 38.
Luc. IX, 26.

²² b sum, si non confundar de domino meo. ²³ Qui mei, inquit, confusus fuerit, confundar et ego ²⁴ eius. Alias non invenio materias confusionis quae me per contemptum ruboris ²⁵ probent bene ²⁶ impudentem et feliciter stultum. ²⁷ Crucifixus est ²⁸ dei filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est dei filius; ²⁹ prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile ³⁰ est. Nam quomodo vera in illo erunt, si ipse non fuit verus, si non vere habuit in se quod figeretur, quod ³¹ moreretur, quod sepeliretur et resuscitaretur? carnem scilicet ³² hanc sanguine suffusam, ossibus ³³ structam, nervis intextam, venis implexam, quae nasci et mori novit, ³⁴ humanam sine dubio, ut natam de homine. ³⁵ Ideoque mortalis haec ³⁶ erit in Christo, ³⁷ quia Christus homo et filius hominis. Aut cur homo Christus ³⁸ et hominis filius, si nihil hominis et nihil ex homine? ³⁹ nisi si aut ⁴⁰ aliud est homo quam caro, aut aliunde caro hominis quam ex homine, aut aliud ⁴⁰ b est Maria quam homo, ⁴¹ aut homo deus Marcionis^a. Aliter non diceretur homo Christus sine carne, nec hominis filius sine aliquo parente homine, ⁴² sicut nec deus sine spiritu dei, nec dei filius sine deo patre. Ita utriusque substantiae census hominem et deum exhibuit, hinc natum, inde non natum, hinc ⁴³ carneum, inde spiritalem, hinc infirmum, inde praefortem, hinc morientem, inde viventem. Quae proprietates conditionum, divinae

22 b. sim A. 23. Qui mei inquit (A ρ)d. Montisp., Fulv. Ursinus. Qui me inquit (inquit A β .) A β BCDabc. 24. eum c., ex uno Vaticano. 25. probant B. 26. imprudentem B. 27. Crucifixus Aamgd. Natus reliqui. Datus Montisp. 28. filius dei BC. Vindob. 283. 29. prorsus om. A. 30. est. Nam quomodo vera in illo A. est (om. BCD.). Sed haec quomodo in illo vera reliqui, et Montisp. 31. moriretur Montisp. 32. hanc om. Ad. 33. structam Ad. substructam reliqui, et Montisp. 34. Humana sine dubio, ut nata Ad. 35. Ideoque Abcd. Ideo quia reliqui, et Montisp. 36. erit Ad. est reliqui, et Montisp. 37. quia Christus om. ABCD. Montisp. 38. et hominis filius A. et filius hominis reliqui, et Montisp. 39. nisi si (A ρ)BCDabc. Montisp. nisi (A β)d. 40. alius A. 40 b. est om. BCD. 41. aut homo deus Marcionis. Aliter Ad. Deus Marcionis aut aliter BCD. Montisp. Deus Marcionis haud aliter ab. Deus Marcion haud aliter c. Denique, Marcio, haud aliter Fulv. Ursinus. 42. sic nec BC. Vindob. 283. 43. carnem B.

Marcionem probare instituit, omnia ista, deum nasci, deum crucifigi, deum mori, deum sepeliri, quae secundum sensum humanum pudenda, stulta, fatua iudicantur, quaeque Marcion destruebat tanquam indigna deo, haec omnia, inquam, a deo electa fuisse, ut sapientia saecularis confunderetur. At igitur Septimius haec dedecora, quae putamus, non esse apud deum dedecora, immo necessaria esse fidei Christianae. Quid destruis, inquit, dedecus necessarium fidei? Gregorius Baeticus lib. de Fide: „Vides quam pulchrum quamve decorum nostrae salutis

sacramentum. In eo quod filius est, minoratus ostenditur. Quomodo ergo ad offuscandam divinitatem eius impropere quod exsequitur ad decorem?“ (Rigalt.)

d. aut homo deus Marcionis.] Homo scilicet imaginatus et falsus. Sic enim mox ipse declarabit: „ut carnem gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam, sine fame esurientem, sine lingua eloquentem, ut phantasma fuerit sermo eius per imaginem vocis.“ (Rigalt.)

et humanae, "aequa utique naturae cuiusque veritate dispuncta est", eadem "fide" et spiritus et "carnis. Virtutes "spiritus dei deum, passiones carnem hominis probaverunt. Si virtutes non sine spiritu, "perinde et passiones non sine "carne. Si caro cum passionibus ficta, et spiritus ergo cum virtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christum? Totus veritas fuit. Maluit, "crede, nasci quam "ex aliqua parte mentiri, et quidem in semetipsum, ut carnem "gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam^f, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquentem, ut phantasma "aureas fuerit sermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantasma etiam post resurrectionem, cum manus et pedes suos discipulis impiciendos "offert, Aspicite, "dicens, quod ego "sum, quia spiritus ossa non habet, sicut me habentem videtis; sine dubio manus et pedes et ossa, quae spiritus non habet, sed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris, Marcion, "qui a deo optimo et simplici et bono tantum "infernus Iesum? "Ecce fallit et decipit et circumvenit omnium oculos, omnium sensus, omnium accessus et contactus. Ergo iam Christum "non de caelo deferre debueras, sed de aliquo circulario coetu, nec deum praeter hominem, sed "magnum hominem, nec salutis pontificem, sed spectaculi artificem, nec mortuorum "resuscitorem, sed vivorum advocatorem^g. Nisi quod et si magus fuit natus est.

Sed "quidam discentes "Pontici illius, supra magistrum sapere Cap. VI.

44. aequa utique natura cuiusque veritate A. aequa utique naturae veritate cuiusque abc. aequa utique naturae utriusque veritate d. aequa utique naturae veritate BCD. Montisp. aequa utique utriusque veritate Fulv. Ursinus. 45. vice amg. 46. et spiritus Ad. spiritus reliqui. Montisp., et Divionensis apud Rigallium. 47. carnis Aamgbcd. caro reliqui. Montisp., et Divionensis apud Rigallium. 48. spiritus dei deum (dm̄) A. spiritum dei domini Hildebrandus. spiritum dei reliqui libri, et Montisp. 49. perinde ACd. proinde reliqui, et Montisp. 49 h. carne om. Aß. 50. credi et nasci amg. credi nasci C. 51. ex aliqua parte Ad. ex aliqua se parte abc. ex aliqua parte se BC. 52. gestare BC. 53. fuerit auribus B. 54. offert ABCD. Montisp. offerret abcd. 55. inquit dicens A. inquit d. 56. sim spiras A. 57. quia deo D. 58. inter ihm̄ A. In marg. libri a. adnotatum legitur „Al. deest Iesum.“ 59. Caecae D., at in marg. habet „Alias Ecce.“ 60. de caelo non deferre B. 61. magnum AßBC. 62. resuscitorem A. suscitorem reliqui, et Montisp.

Cap. VI. 1. quidam d., ex emendat. Fulvii Ursini. quid iam ABCDabc. Montisp. 2. pontificis BC.

e. aequa utique naturae cuiusque veritate dispuncta est] Cuiusque reposui, pro quo alii utriusque. Pariter De Virg. Yeland. cap. 2 usurpat quae pro utra. „Adhibenda fuit, inquit, examinatio, quae magis ex duabus tam diversis consuetudinibus disciplinae dei conveniret.“ De verbo dispungere, quo Tertullianus fere

utitur pro expungere, absolvere, consummare, saepius annotatum est.

f. sine tunica vestitam] Pellicea tunica quam dixit Adv. Valent. cap. 25. f.

g. sed vivorum advocatorem] Qui vivos advocat a vita ad mortem, a recta fide ad haeresin, a deo ad satanam. (Rigalt.)

compulsi, concedunt Christo carnis veritatem, sine praeiudicio tamen ³renewendae nativitatis. Habuerit, inquit, ⁴carne[m] ⁵dum omnino non natam. ⁶Pervenimus igitur de calcaria, quod dici solet, in ⁶carbonariam, a Marcione ad ⁷Apellen, qui, posteaquam a disciplina Marcionis ⁸in mulierem carne lapsus⁹, ⁹dehinc ¹⁰in virginem Philumenem spiritu eversus est, solidum Christi corpus, ¹¹sed sine nativitate ¹²suscepit ab eo praedicare. ¹³Et angelo quidem illi Philumenes eadem voce apostolus respondebit ¹⁴qua ipsum Gal. I. 8. illum iam tunc praecinebat, dicens, Etiam si angelus de ¹⁴caelis aliter evangelizaverit vobis quam nos ¹⁵evangelizavimus, anathema sit. His vero, ¹⁶quae insuper ¹⁷argumentantur, nos ¹⁸resistemus. ¹⁹Constitentur vere corpus habuisse Christum. Unde materia, si non ¹⁹ex ea qualitate in qua videbatur? Unde corpus, si ²⁰non caro corpus? Unde caro, si non nata? Quia nasci ²¹haberet ea futura quae nascitur, De sideribus, inquit, et de substantiis ²²superioris mundi mutuatus est carnem. Et utique proponunt non esse mirandum corpus sine nativitate, cum et apud nos angelis licuerit nulla uteri opera in ²²carne[m] processisse. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen quale est ut alterius regulae fides ad ea ²⁴fide

3. regnandae *Montisp.* 4. carne *Ab.* 5. dominus (*dñs Ab.*) non natam *A. Rigaltius.* 5 b. Pervenimus igitur *abcd.* parvumus. Igitur *BCD. Montisp.* Parvumus igitur *A.* 6. carbonaria *ABC. Montisp.* 7. Apellen *ABDab.* Appellen *C. Kpellen ed. (Montisp.)* 8. in mulierem carne lapsus (lapsus est *abc.*) *ABCabcd., et P. in marg.* in muliere carne lapsus *Montisp.* in muliere lapsus *D.* 9. dehinc *d.* dehinc *Ab.* dein *Ap.* et dehinc *reliqui, et Montisp.* 10. in virginem Philumenem (*Philumenem amgd.*) spiritu eversus est (eversus est *om. Ap.* spiritum versum *amg.*) *Aamgd.* in (*in om. ab.*) virgine Philumene (*Philomene BC.*) spiritu eversus est (est *om. C.*) *BCDabc. Vaticani tres, et Montisp.* In virgine Philumene spiritu eversus est *Les. Scaliger.* 11. sed *Ad., Fulv. Ursinus.* et *BCDa (etiam amg.) bc. Montisp.* 12. suscepit ab eo praedicare *Ap.* suscepit ab ea praedicare (*Ab.*) *d.* suscipere ab eo carnem *amg.* suscepit ab eo, praedicans *BCDabc. Montisp.* susceptum ab eo praedicat *Fulv. Ursinus.* 13. Et angelus quidem illi Philumenes eadem voce apostolus respondebit *Ad.* Angelo quidem Philumenensi respondebit eadem voce *amg.* ut (*et BC.*) angelus quidem illi (*illius c.*) Philumenes (*Philomene BC.*). Eadem voce apostolus respondebit *reliqui, et Montisp.* ut angelus quidem Philumenes. Illi eadem voce apostolus respondebit *Fulv. Ursinus.* 14. quia *BCD. Montisp.* 14 b. coelo *C. tres Vaticani.* 16. evangelizaveris *A.* 16. quae *Ad.* qui *reliqui, et Montisp.* 17. argumentatur *A.* 18. resistemus *ACabcd. Montisp.* (*in quo a. m. pr. erat resistamus.*) resistimus *reliqui.* 19. Constitentur *ABCd. Montisp.* Constitentes *reliqui.* 19 b. et ex qualitate *B.* 20. non *om. Ab.* 21. habere *Ap.* 22. superioribus *Ap. Hildebrandus.* 23. carne *Ad.* 24. fide *om. B.*

Cap. VI. a. Pervenimus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam] Reposui Pervenimus, quod de emendatissimis Gangeii codicibus profectum videtur. Certe Rhenani editio a. 1539. habet „parvumus. Igitur, quod“ celt. Nec tamen refragor, si malis cum Rigaltio ex fide Agobardini ceterorumque librorum rescribere „Habuerit, inquit,

carnem dominus non natam, parvumus. Igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam.“

b. a disciplina Marcionis in mulierem carne lapsus] Cf. De Praescr. Haeret. cap. 30. Adde Adv. Omnes Haer. cap. 6. Ceterum adverte quae sibi respondent „carne labi“ et „spiritu everti.“

quam impugnat ²² instrumentum ²³ argumentationibus suis mutuetur? Quid illi cum ²⁷ Moysse qui deum Moysi ²⁸ reiecit? Si alius deus est, aliter sint res eius. ²⁹ Sed utantur haeretici omnes scripturis eius cuius utuntur etiam mundo. Erit ²⁹ illis ³⁰ hoc quoque ³¹ testimonium iudicii, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instrunt, ³² Facile est ³³ veritati etiam nihil tale adversus eos praescribenti obtinere. Igitur qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes, ³⁴ licet carnem, comparent velim et causas tam Christi ³⁵ quam et angelorum ob quas in ³⁶ carnem ³⁷ processerint. Nullus unquam angelus ideo descendit, ³⁸ ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut a morte ³⁹ resuscitaretur. Si nunquam eiusmodi fuit causa angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo ⁴⁰ acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec nasci. ⁴¹ At vero Christus ⁴² mori missus nasci quoque necessario habuit, ut ⁴³ mori posset; non enim mori solet nisi quod nascitur. Mutuum debitum ⁴⁴ est nativitati cum mortalitate. Forma moriendi causa nascendi ⁴⁵ est. Si propter id quod moritur mortuus ⁴⁶ est Christus, id autem moritur quod et nascitur, ⁴⁷ consequens ⁴⁸ erat, immo praecedens, ut aequae nasceretur propter id quod nascitur, quia propter id ipsum mori habebat quod, ⁴⁹ quia nascitur, moritur. Non competebat non nasci pro quo mori competebat. ⁵⁰ Atquin tunc quoque inter ⁵¹ angelos illos ipse dominus apparuit Abrahae sine nativitate, cum carne scilicet, pro eadem causae diversitate. Sed vos hoc non recipitis, non ⁵² eum Christum recipientes ⁵³ qui iam tunc et adloqui et liberare et iudicare humanum genus ⁵⁴ ediscebat in carnis habitu non natae adhuc, quia nondum moriturae, nisi prius et nativitas eius et mortalitas ⁵⁵ annuntiarentur. Igitur probent angelos illos

25. instruendum *D* (in marg. legitur „*Alius instrumentum.*“). *Montisp. m. pr.* instrumentum *C. Montisp. m. sec.* 26. argumentorum mutuetur *A.* 27. Moysi *D. Montisp.* 28. reiecit *ABC. tres Vaticani.* reiecit reliqui, et *Montisp.* 29. *Et BCD. Montisp.* 29b. illius *A.* 30. quoque hoc *B.* 31. testimonium *A.* in testimonium reliqui, et *Montisp.* 32. et facile *B.* a facile *C.* 33. veritatem *A.* 34. licet carnem *Ad.* scilicet carnem reliqui. *Montisp.* 35. quam et (*Aq*)*CDabc. Montisp.* quam (*Aß*)*Rd.* 36. carne *Ad.* 37. processerint *Ad.* processerunt *BCDa.* venerunt *D* (in marg.)*amgbc.* 38. ut *om. A.* 39. suscitaretur *Ad.* 40. acceperunt *BC.* 41. *Ad Aß. Ac C.* 42. mori *om. A.* 43. posset mori *BC.* 44. est nativitati *A.* est inter se nativitati reliqui, et *Montisp.* 45. et si propter *A.* 46. Christus est *BC.* 47. et *om. A.* 48. erat *A.* item erat *abcd.* autem erat *BCD. Montisp.* 49. quia nascitur *Ad.* quia id quod nascitur reliqui, et *Montisp.* 50. Atquin (*Adquin A.*) *ABCbcd. tres Vaticani, Montisp.* Atqui *Da.* 51. angelos illos *ACd. Montisp.* illos angelos reliqui. 52. enim *A.* 53. quia *CD. Montisp.* 54. sediscebat *A.* 55. annuntiaretur (*adquantiaretur Aq.*) *AB.* adnunciarentur reliqui, et *Montisp.*

c. in carnis habitu non natae adhuc] *Adv. Marc. III, 9* „Ideoque et ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum

natae, quia nondum moriturae, sed et discentis iam inter homines conversari.“, ubi corrigendum erat *ediscentis* pro *et discentis*.

“carnem de sideribus concepisse. Si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam ⁵⁷portasse, ⁵⁸utpote ⁵⁹naturâ substantiæ ⁶⁰spiritualis, etsi ⁶¹corporis alicuius, sui tamen generis, in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus ⁶²videri et ⁶³congrēdi cum hominibus posse. Igitur cum relatum non sit unde ⁶⁴sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro non dubitare hoc esse proprium angelicæ potestatis, ex nulla materia corpus sibi sumere. Quanto magis, inquis, ex ⁶⁵aliqua? Certum est. Sed nihil de ⁶⁶hoc constat, quia scriptura non exhibet. Ceterum ⁶⁷qui valent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non valeant ⁶⁸ex nulla ⁶⁹substantia facere? Si fiunt quod non sunt, cur non ⁷⁰ex eo ⁷¹fiant quod non est? Quod ⁷²autem non est cum fit, ex nihilo est. Propterea nec ⁷³requiritur nec ostenditur quid ⁷⁴postea factum sit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum convertere in carnem qui semetipsos potuerunt convertere in carnem. Plus est ⁷⁵naturam demutare quam facere materiam. ⁷⁶Sed et si de materia necesse ⁷⁷fuit angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia quam de ullo genere caelestium substantiarum, cum adeo terrenæ qualitatis ⁷⁸extiterit ut terrenis pabulis pasta sit. ⁷⁹Fuerit, sit nunc quoque sideræ ⁸⁰eodem modo terrenis pabulis pasta quando terrena non esset, ⁸¹quo terrena caelestibus pasta est quando caelestis non esset (legimus enim manna esui populo fuisse: Panem, ⁸²inquit, angelorum edit homo), non tamen infringitur semel ⁸³separata conditio dominicæ carnis ex causa alterius dispositionis. Homo vere futurus usque ad mortem eam carnem oportebat ⁸⁴indueret cuius ⁸⁵est mors. Eam porro carnem, cuius ⁸⁶est mors, nativitas antecedit.

Ps.
LXXVIII, 24.

Cap. VII. Sed quotiens de nativitate contenditur, omnes, qui respuunt

56. carnem de sideribus concepisse *Ad. de sideribus accepisse substantiam carnis reliqui, et Montisp.* 57. portasse *A. gestasse reliqui, et Montisp.* 58. utpote *Ad. utpote Montisp. utputa reliqui.* 59. natura *A (Rigallius in A. legit a natura) BDa. Montisp.* naturæ *bc.* naturas *d.* naturam *C.* 60. spiritualis *C., ubique fere.* 61. corporalis *A.* corpus *B.* 62. videri *Ad. ut videri reliqui, et Montisp.* 63. congrēdi cum (concredidit *A.*) hominibus posse *A.* 64. sumpserit *A.* 65. aliquo *B.* 66. hoc *A.* eo *reliqui, et Montisp.* 67. quia *D.* 68. ex *ABC.* etiam ex *cd.* tres *Vaticani.* et ex *Dab. Montisp.* 69. substantiam *BD. Montisp.* 70. et ex *C. Montisp.* 71. fiat *A.* sunt *B.* 72. aut *Acp.* 73. relinquitur *amg.* 74. postea *om. A.* 75. naturam ipsam demutare *B.* 76. Sed et si *Ad.* Sed si *reliqui, et Montisp.* 77. fuit *Ad.* fuisse *reliqui, et Montisp.* 78. existerit *A.* 79. Fuerit, sit nunc *A.* Fuerit nunc *abcd.* Nunc sic *BCD. Montisp.* 80. eodem *D.* 81. cum *amg.* 82. inquit *Aβ., ut solet.* 83. seperata *C., pro more.* 84. ut indueret *abcd.* 85. et *Aβ.* 86. et *Aβ.* — *Codicis Montisp. scripturas annotare hic desino.*

eam ut praeiudicantem de carnis in Christo veritate, ipsum deum volunt ¹negare esse natum, ²quia dixerit: Quae mihi mater, et qui mihi fratres? Audiat igitur et ³Appelles quid iam responsum sit a nobis Marcioni eo libello ⁴quo evangelium ipsius provocavimus, considerandam scilicet materiam ^{4b}pronuntiationis istius. Primo quidem nunquam quisquam ⁵annuntiasset illi matrem et fratres eius foris ⁶stantes qui non certus esset ⁷et habere illum matrem et fratres ⁸et ipsos esse quos tunc nuntiabat, vel retro cognitos vel tunc ibidem ⁹compertos; ¹⁰licet propterea abstulerint haereses ¹¹ista de evangelio, ¹²quod et creditum patrem eius ¹³Ioseph fabrum et matrem Mariam et fratres et sorores eius ¹⁴optime notos sibi esse dicebant qui mirabantur doctrinam eius. Sed ¹⁵temptandi gratia nuntiaverant ei matrem et fratres, quos non habebat. ¹⁶Hoc quidem scriptura non dicit, alias non tacens cum quid ¹⁷temptationis gratia factum est ¹⁸erga eum. Ecce, ^{18b}inquit, surrexit legis doctor temptans eum. Et alibi, Et accesserunt ad eum pharisaei ¹⁹temptantes eum. Quod nemo prohibebat hic quoque ²⁰significari temptandi gratia factum. Non recipio quod extra scripturam de tuo ²¹infernus. Dehinc materia temptationis debet subesse. Quid ²²temptandum ²³putaverint in illo? utique natusne esset an non? Si enim ²⁴hoc negavit responsio eius, hoc captavit nuntiatio ²⁵temptatoris. Sed nulla ²⁶temptatio, tendens ad agnitionem eius de quo dubitando temptat, ita subito ²⁷procedit, ut non ante praecedat quaestio quae dubitationem inferens cogat temptationem. Porro si nusquam de nativitate Christi volutatum est, quid tu argumentaris voluisse illos per temptationem sciscitari quod nunquam produxerunt in quaestionem? Eo ²⁸adicimus etiam, si temptandus esset de nativitate, non utique hoc modo temptaretur, earum personarum ²⁹annuntiatione quae poterant etiam nato Christo non fuisse. Omnes nascimur, et tamen non omnes aut fratres ³⁰habemus aut matrem.

Math.
XII, 48.
Luc.
VIII, 20 sq.

Math.
XXII, 35.
Math.
XIX, 3.

Cap. VII. 1. negasse natum A. 2. quia A. quod reliqui. 3. Appelles C, ut solet. 4. quo ad evangelium (Eunangelium Aβ.) Ad. 4b. annuntiationis BC. 5. annuntiasset illi Aβ. annuntias sed illi Aγ. 6. stantes A. stare reliqui. 7. et om. BCDabc. 8. et in ipsos A. 9. repertos BC, et D. in marg. 10. licet A. 11. istas de eunangelium (euangalium Aγ.) A. istae de evangelio BCD. 12. quod creditum A. quod et creditum est a. quodam et creditum B. 13. Iosep Aβ. 14. obtime Aβ. 15. temptandi AB, ubicunque. 16. et hoc C, pro more. 17. temptationis Aβ., ubique. 18. erga A. circa reliqui. 18b. inquit Aβ. 19. temptantes eum A. tentantes reliqui. 20. significarit A. 21. inferis A. 22. temptantum Aβ. 23. putaverint A. putaverunt reliqui. 24. hoc om. B. 25. tentaris D., sed tentatoris est in marg. temptationis C. 26. est tentatio ab. 27. praecedit C. 28. adicimus bc. 29. annuntiationem A. 30. habent A.

Cap. VII. a. eo libello] Adv. Marc. IV, 19.

Ahuc potest ³¹et patrem magis habere quam matrem, et avunculos magis quam fratres. Adeo non competit temptatio nativitatē, quam licebat et sine matris et sine fratrum nominatione constare. Facilius plane est ut ³²certi illum et matrem et fratres habere divinitatem potius temptaverint eius quam nativitatē, an intus agens sciret quid foris esset, mendacio ³³petitus ³⁴praesentiae annuntiatæ eorum, qui in ³⁵praesentia non erant. Nisi quod ³⁶sic ³⁷vacuisset temptationis ³⁸ingenium. Poterat enim evenire, ut quos illi nuntiabant foris ³⁹stare, ille eos sciret absentes esse, vel ⁴⁰valetudinis vel negotii vel peregrinationis ⁴¹notae iam necessitate. Nemo temptat eo modo quo ⁴²sciat posse se ruborem temptationis referre. Nulla igitur materia temptationis competente ⁴³liberatur simplicitas ⁴⁴nuntiationis^b, quod vere mater et fratres eius super venissent. Sed quae ratio responsi matrem et fratres ad praesens negantis discat

lo. VII, 6. etiam ⁴⁵Apelles. Fratres domini non ⁴⁶crediderant in illum, ⁴⁷sicut evangelio ante Marcionem edito continetur. Mater aequae non demonstratur ⁴⁸adhaesisse illi^c, cum ⁴⁹Marthae et Mariae aliae in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas ⁵⁰eorum: cum ⁵¹Iesus doceret viam vitae, cum dei regnum praedicaret, cum languoribus et vitiiis ⁵²medendis operaretur, extraneis defixis in illum ⁵³tam proximi aberant. Denique superveniunt et foris subsistunt, nec introeunt, non computantes scilicet quid intus ageretur, nec ⁵⁴sustinent ⁵⁵saltem, quasi necessarius^d aliquid afferrent eo quod ille ⁵⁶cum maxime agebat, sed amplius ⁵⁷interpellant et a tanto opere ⁵⁸revocatum volunt. Oro te, ⁵⁹Apelle, vel

31. et om. A. 32. certe illum non et matrem et fratres habere, sed divinitatem aug. 33. pblitus Aamgbed. potius reliqui. 34. praesentiae annuntiatæ eorum Aad. praesentiae eorum reliqui. 35. praesentia Ad. praesentia reliqui. 36. sic A. si B. etsi reliqui. 37. vacuisset ANDocd. Rhenani exemplaria, et tres Vatican. valuisset amgb. vetuisset C. vacavisset D. in matg. 38 b. ingenium. Poterat enim evenire A. ingenium, poterat evenire reliqui. 38. stare om. A. 39. valetudine Ad. 40. notae Ad. nota reliqui. 41. sciat posse se A. se sciat posse B. posse se sciat reliqui. 42. libratur A. Hildebrandus. 43. nuntiationis d. enuntiationis A. Hildebrandus. nuntiationis reliqui. 44. Apelles C. pelles A. 45. crediderant Cabc. 46. sicut evangelio (euangelio A.) Ad. sicut et in evangelio reliqui. 47. adhaesisse B. 48. Martha et Maria alia abc. 49. illorum B. 50. Iesus A. is reliqui. 51. medens B. 52. tum Fr. Junius. 53. sustinenter Aq. sustinentur B. sustinentes Hildebrandus. 54. salutem Aq. saltim B. 55. cum maxime C. quo maxime A. tum maxime reliqui. 56. interpellent A. 57. vocatum A. Hildebrandus. 58. Apelle A. Apelles reliqui.

b. liberatur simplicitas nuntiationis] Adseritur, ut explicat Rigaltius. *Liberare* dixit ex usu forensi. V. Dirksen Manuale s. v. p. 539. Significat proprie absolvere, dimittere debitorem, redimere rem obligatam.

c. adhaesisse illi] Infra dicit „absistet,“ et „matrem abiunctam,“ et lib. IV

Adv. Marc. cap. 19 „nam nec hic mater adhaeserat illi.“ Chrysost. ad cap. 12. evang. Matthaei num. 46. Videsur etiam Catena a Corderio et Possino editae. (Rigalt.)

d. necessarius] Alia huius comparativi exempla habes ad De Patient. cap. 11.

tu, Marcion, si forte tabula ludens vel de histrionibus aut aurigis contendens tali nuntio avocareris, nonne dixisses: Quae mihi mater, aut qui fratres? Deum praedicans et probans Christus, legem et prophetas adimplens, tanti retro aevi caliginem⁵⁹ dispargens, indigne usus⁶⁰ est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium vel ad excutiendam importunitatem ab opere revocantium? Ceterum ad negandam nativitatem⁶¹ alius⁶² fuisset⁶³ ei locus⁶⁴ et tempus et ordo sermonis, non eius qui⁶⁵ posset⁶⁶ pronuntiari etiam ab eo cui et mater esset et fratres. Cum⁶⁷ indignatio parentes negat, non negat, sed⁶⁸ obiurgat. Denique potiores fecit alios, et meritum praelationis ostendens, audientiam⁶⁹ scilicet verbi, demonstrat qua condicione negaverit matrem et fratres. Qua enim alios sibi adoptavit qui ei adhaerebant, ea abnegavit illos qui ab eo assistebant. Solet etiam⁷⁰ adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat si docens non tanti⁷¹ facere matrem⁷² aut patrem aut fratres quanti dei verbum⁷³ ipse dei verbum⁷⁴ annuntiata matre et fraternitate desereret? Negavit itaque parentes quomodo docuit negandos pro dei⁷⁵ opere⁷⁶.⁷⁷ Sed et alias figura est synagogae in matre⁷⁸ abiuncta et Iudaeorum in fratribus incredulis. Foris⁷⁹ erat in illis Israëli, discipuli autem novi intus audientes et credentes⁸⁰ cohaerentes Christo ecclesiam deliniabant, quam potiores matrem et digniorem fraternitatem recusato carnali genere⁸¹ nuncupavit. Eodem sensu denique et illi exclamationi respondit, non matris uterum et ubera negans, sed feliciores designans qui verbum dei audiunt⁸².

59. dispargens B. 60. et A. 61. alius fuisset Ad. alius necessarius fuisset reliqui. alius necessarius fuisset Fulv. Ursinus. 62. ei fuisset B. 63. et A., Hildebrandus. 64. posset Ad., Fulv. Ursinus. possit reliqui. 65. enuntiari B. 66. indignatio parentes negat, non negat Ad. indignatione parentes negant, non negant amg. indignatio parentes non neget Dabc. indignatio non negat BC. 67. obiurgat Dabc. 68. implere A. 69. faceret A. 70. aut patrem aut Ap. aut (Ap)BCDabcd. 71. ipse dei verbum om. A. 72. annuntiata A. nuntiata reliqui. 73. opera BC. 74. Sed et A. Sed reliqui. 75. adiunctae amg. 76. erat om. BC. 77. cohaerentes A. et cohaerentes reliqui. 78. nuncupat abc. nuncupant BCD. At D. in marg. habet „Alias nuncupavit.“

a. de histrionibus aut aurigis contendens] Videlicet sponcioniibus. Cf. De Spectac. cap. 16.

[alius fuisset ei locus] Ita haec emendata reddo ex fide libri Agobardini. Pronomen *alius* est genitivus; quem non oderatus magistellus aliqui adscripsit *necessarius*, quod deinde inter ipsa scriptoris verba inrepsit.

g. audientiam] Hoc vocabulo non semel ita usus est Arnobius Afer. Cf. adnot. Hildebrandi ad cap. 29. lib. V. Adv. Nat., p. 468.

b. negandos pro dei opere.] Augustin. De Fide c. Manich. cap. 25 „Exemplo suo iam docebat negandos esse parentes propter deum. Opera enim divina facienti terreni affectus obstrepere non debebant.“ Cf. Ambros. lib. VI. in Lucam cap. 8. Citavit Ludovicus de la Cerda.

i. qui verbum dei audiunt] Adv. Marc. IV, 26 „Felicitatem ab utero et uberibus matris transtulit in discipulos, a qua non transtulisset, si eam non haberet.“

Cap. VIII.

Solis istis capitalis, quibus maxime instructi sibi videntur Marcion et Apelles, secundum veritatem integri et incorrupti evangelii interpretatis satis esse debuerat ad probationem carnis humanae in Christo per defensionem nativitatis. Sed quoniam et isti Apelleiaci carnis ignominiam praetendunt maxime, quam volunt ab igneo illo praeside mali sollicitatis animabus adstructam et idcirco indignam Christo, et idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo eos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclitum nominant qui mundum hunc instituerit et instituto eo paenitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractavimus. Nam est nobis et ad illos libellus, an qui spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid paenitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erratae ovis interpretantur. Teste igitur paenitentia institutoris sui peccatum erit mundus, siquidem omnis paenitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, qua corpus et membra delictum erit perinde et caelum et caelestia et quicquid inde conceptum prolatumque est. Et mala arbor malos fructus edat necesse est. Caro igitur Christi de caelestibus structa de peccati constat elementis, peccatrix de peccatorio censu, et pars iam erit eius substantiae, id est nostrae, quam ut peccatricem Christo dedignantur inducere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliquam purioris notae materiam excogitent Christo

Matth.
VII, 17.

Cap. VIII. 1. sibi videntur Ad. videntur sibi reliqui. 2. marcione apelles A. evangelii interpretatis Aβ. 4. Apelleiaci Ad. Apelleiaci D. in marg. (ex Hirsaugiensis, ni fallor.) Ita praebent libri iterum infra cap. 24. Apelleiaci Dab. Apelleiaci c. appellatiēni B. appellatiōne C. Apelleiaci edit. Rhenani a. 1528. in marg. Apelleiaci codex Pithoei. Apellatiōni codex Divionensis, apud Rigalium. 5. isto B. 6. praeside esse sibi sollicitatis animalibus amg. 7. anibus B. avibus C. 8. adstructam Aabcd. abstractam BCDamg. 9. indignam Christo et idcirco om. A. 10. eos A. illos BDabcd. Om. C. 11. inclitum quendam B. 12. admiscuerit Latinus. 12b. tractamus B. 13. nobis et ad illos Aq. nobis adversus illos (Aβ)BCDabcd. 14. fecerit om. A. 15. eum A. 16. omnis A. 17. interpretantur Ad. interpretentur reliqui. 18. peccatum A. delictum reliqui. 19. et A. 20. qua ego. quam Ad. quis reliqui. 21. perinde ACd. proinde reliqui. 22. caelestia et quicquid Ad. caelestia cum caelo. Si caelestia, et quicquid reliqui. 23. Et mala Ad. Mala reliqui. 24. fructos Aβ. 25. peccati ABCcd., D. in marg., et tres Vaticani. peccatis reliqui. 26. constat Ad. constituit reliqui. 27. sensu B. censui Aβ. 28. pars iam erit Ad. pars erit B. par erit reliqui. 29. substantia id est nostra amg. substantia vel nostra C. substantiae vel nostrae B. 30. Christo dedignantur inducere Ad. Christus dedignantur induere reliqui. 31. Ista nihil A. 32. aliquam A. aliam reliqui. 33. materiae A.

Cap. VIII. a. quam volunt ab igneo illo praeside mali] Cf. De Anima cap. 23., De Reurr. Carnis cap. 5., et Adv. Omnes Haeres. cap. 6.
b. paenitentiam admiserit.] Latinus rescripsit admiscuerit, secundum De Prae-

script. Haeret. cap. 21.

c. Et hoc suo loco tractavimus.] Fortasse rectius distinguendum erit ita: „Et hoc suo loco tractavimus (nam est nobis et ad illos libellus), an qui spiritum cetti.

quibus displicet nostra, aut ³⁴eandem agnoscant ³⁵qua etiam ³⁶caelestis melior esse non potuit. Legimus plane, Primus homo de I Cor. XV, 47 terrae limo, secundus homo de caelo. Non tamen ad materiae differentiam spectat, sed tantum terrenae retro substantiae carnis primi hominis, ³⁷id est Adae, caelestem de spiritu substantiam opponit secundi hominis, id est Christi. Et ³⁸adeo ad spiritum, non ³⁹ad carnem caelestem hominem refert, ut ⁴⁰quos ei comparat constet in hac ⁴¹carne terrena caelestes fieri, spiritu scilicet. Quodsi secundum carnem quoque caelestis Christus, non ⁴²compararentur illi non secundum carnem caelestes. Si ⁴³ergo qui fiunt caelestes, qualis ⁴⁴et Christus, terrenam carnis substantiam gestant, ⁴⁵hinc quoque confirmatur ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse caelestem, sicut ⁴⁶ii sunt qui ei adaequantur.

Praetendimus adhuc nihil quod ex alio acceptum sit, ut ¹aliud Cap. IX. sit quam id de quo sit acceptum, ita ²aliud esse ut non suggerat unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suae non est, etsi demutetur in novam proprietatem. Ipsum certe corpus ³nostrum hoc, quod de limo ⁴figulatum etiam ad fabulas nationum veritas transmisit, ⁵utriusque originem elementi confitetur, ⁶carne terram, ⁷sanguine aquam. Nam licet ⁸alia sit species qualitatis, hoc est quod ex alio aliud fit, ceterum quid est sanguis quam rubens humor? quid caro quam terra ⁹in figura sua? Considera singulas qualitates, musculos ut ¹⁰glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam^b. Aspice nervorum tenaces

34. eandem agnoscant Ad. omnia cognoscant B. eam cognoscant reliqui. 35. quae A. 36. caelestis ABD (in marg.)abcd. caelesti CD. 37. id est Adae om. A. 38. ab eo amg. 39. ad om. A. 40. quos ei (Aβ)d. quos Aq. quos sic reliqui. 41. materia C. 42. compararentur (Aβ)BDabcd. comparentur Aq. compararent C. 43. ergo qui fiunt (Aβ)abcd. ergo unt Aq. ergo fiunt reliqui. 44. et Ad. est reliqui. 45. hinc Aamgabcd. hic BDa. et hic C. 46. ii (hii A.) sunt Ad. sunt reliqui.

Cap. IX. 1. aliud — — acceptum ita om. A. 2. aliud esse ut non suggerat Ad. in totum aliud est cui pon suggerat CDabc. ita in totum aliud esse cui suggerat B. ita in totum aliud est quin suggerat Fr. Iunius. 3. nostrum hoc A. nostrum d. hoc nostrum reliqui. 4. figulatum etiam ABCcd. tres Vaticani. figulatum est etiam reliqui. figulatum est, et iam Latinus, Fr. Iunius. figulatum esse etiam Fulv. Ursinus. 5. utriusque originem elementi Ad. utrumque originis elementam BCDabc. 6. carne terram Ad. carne terrenam BDabc. carnem terra amg. carne terrenum Fulv. Ursinus. 7. sanguine aquam. Nam Ad. sanguine aquanam (a qua non C.) BCDabc. sanguinem aqua. Nam hic amg. sanguine aequum Fulv. Ursinus. 8. alia sit species (Aβ)d. alia species Aq. alia facies sit BC. alia sit facies reliqui. 9. in figura sua A. conversa in figuras suas reliqui. 10. clebas A.

Cap. IX. a. quam terra in figura sua? Quam de limo scilicet formavit deus. (Rigalt.) Terram cum corpore conferunt etiam Vitrov. VIII, 4. Seneca Quaest. Nat. III, 15.

b. calculos quosdam.] Attractata papilla Septimius granulibus glandularum duriusculis impleri sibi manum senserat. Sic lib. Adv. Nat. II [cap. 12] dicit „ubera lapilliscere.“ (Rigalt.) Locus ex

11. conexus ut traduces radicum, et venarum ramosos discursus ut ambages rivorum, et lanugines ut muscos, et comam ut cespitem, et ipsos medullarum in abdito thesauros ut metalla carnis. Haec omnia terranae originis signa et in Christo fuerunt 12 et sunt quae illum dei filium 13 celaverunt, non alias tantummodo hominem existimatum 14 quam extantem humana substantia corporis. Aut edite aliquid in illo caeleste de Septentrionibus et 15 Virgiliis et 16 Suculis emendicatum. Nam quae enumeravimus, adeo terranae testimonia carnis sunt ut et nostrae. Sed nihil novum, 17 nihilque peregrinum deprehendo. Denique verbis 18 et factis tantum, doctrina et virtute sola, 19 Christum hominem obstupescabant. Notaretur 20 autem etiam carnis in illo novitas miraculo habitae. Sed carnis terranae non mira condicio ipsa erat quae cetera eius miranda faciebat, cum dicerent, Unde huic 21 doctrina et signa ista? Etiam despicientium formam 22 eius haec erat vox. 23 Adeo nec humanae honestatis corpus fuit, nedum caelestis claritatis. Tacentibus 24 apud nos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsae passiones ipsaeque contumeliae 25 loquuntur. Passiones 26 quidem humanam carnem, contumeliae 27 vero inhonestam 28 probavere. An ausus esset 29 aliqui ungue summo 30 perstringere corpus novum, 31 sputaminibus conta-

Maub.
XII, 64.

11. conexus *Aβ*. conexus (*AqBC*) *Dabcd*. 12. et sunt *Ad*. haec sunt reliqui. 13. celaverunt *ABC*. celavere reliqui. 14. quam extantem humana substantia *Ad*. quam ex humana substantia *Dabc*. quam ex humana substantia *BC*. 15. Virgiliis *Ad*. Vergiliis reliqui. 16. sculus semendicatum *A*. Sucleis emendicatum *B*. Siculis (*Siculus C*.) emendatum *CD*. 17. nihilque *A*. et nihil reliqui. 18. et factis tantum *A*. tantummodo et factis reliqui. 19. Christum hominem *Ad*. Christi homines reliqui. 20. autem etiam *Ad*. etiam reliqui. 21. doctrinam *A*. 22. eius haec erat *om. Aq*. 23. Adeo *om. B*. 24. apud nos quoque (*Aβ*) *Cabcd*. apud nos quoque *AqD*. quoque apud vos *B*. 25. locuntur *Aβ*. 26. quidam *Aq*. 27. vere *BC*. 28. probaverunt *C*. probaverant *B*. *Omitt. Ad*. 29. aliqui *Aq*. aliquis (*Aβ*) *BCDabcd*. 30. perstringere *Aβ*. perstringere *Aq*. 31. sputaminibus *Ad*. illam sputaminibus *D*. in marg. nullam sputaminibus *BC*.

libro altero *Adv. Nationes* ab *Rigaltio* citatus alienus est. Nam lapilliscere dicuntur ibi ubera pubescentium quae intumescunt et in modum lapillorum indurescunt.

c. humana substantia corporis.] Hoc est humano extantem corpore. Humanam substantiam dixit, quo magis humani corporis veritatem in Christo adsereret. (*Rigalt*.)

d. Notaretur autem etiam carnis in illo novitas miraculo habitae.] Si eam de sideribus concepisset.

e. Adeo nec humanae honestatis corpus fuit] Sic lib. *Adv. Iud.* [cap. 14]: „De aspectu quidem honestus.“ Quae verba confirmant quod supra notavimus

numisma, visum Romae penes Laelium Pasqualinum, dein penes Cardinalem Altempsum, ad lib. *De Patientia* cap. 3. *Gregorius Baeticus*, sive quis alius auctor lib. *De Fide*, *Essiae* verba sic reddit: „Non est species ei, neque honor formae: et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius sine honore.“ (*Rigalt*.) Cf. *Adv. Marc.* III, 17.

f. perstringere corpus novum] *Corpus* inusitatae alicuius pulchritudinis, aut caelestis claritatis. *Augustin.* in *Psalm.* 127: „Et nisi foedum putarent, non insilirent, non flagellis caederent, non spinis coronarent, non sputis inhonestarent. Mirabilis forma exarmasset tor-

minare faciem, ³²nisi merentem? Quid dicis caelestem carnem quam unde caelestem intellegas non habes? Quid terrenam negas quam unde ³³terrenam agnoscas habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, ³⁴lacrimatus est super Lazarum, ³⁵trepidat ad mortem (Caro enim, inquit, infirma), sanguinem ³⁶fundit postremo. Haec sunt, opinor, signa caelestia. Sed quomodo, ³⁷inquam, contemni et pati ³⁸posset, sicut et ³⁹dixi, si quid in illa carne ⁴⁰de caelesti generositate radiasset? Ex hoc ergo convincimus ⁴¹nihil in illa de caelis fuisse, propterea ut contemni et pati posset.

Math.
XXVI, 41.

Convertor ad ¹alios aequae sibi prudentes, qui carnem Christi ^{Cap. X.}animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo et caro anima; et sicut caro animalis, ita et anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si, ut animam salvam faceret, in semetipso suscepit animam Christus, quia salva non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem induendo carnem, quasi aliter animam salvam facere non posset, nisi ²carnem factam. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam ³a carne disiunctas salvas praestet, quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem? Item cum ⁴praesumant non carnis, ⁵sed animae nostrae solius liberandae causa processisse Christum, primo quam absurdum est ut animam solam liberaturus id ⁶genus corporis eam fecerit quod non erat liberaturus? Deinde si animas nostras per illam, quam gestavit, liberare suscepit, illam quoque, quam gestavit, nostram gestasse debuerat, id est nostrae formae, cuiuscunque ⁷formae est in occulto anima nostra, non tamen ⁸carneae. Ceterum non nostram animam liberavit, si carneam habuit; nostra enim carnea non est. Porro si

32. nisi om. B. 33. terrenam om. A. 34. lacrimatus est Ad. lacrimatur reliqui. 35. trepidat ABCDabc. trepidavit d. 36. postremo fundit Aq. et Aβ. postremo fudit A. teste Rigaltio. fundit (ita pro fudit tres quoque Vaticani) postremo BC. fudit postremo reliqui. 37. inquitis A. inquit is amg. 38. possit B. 39. dixit A. 40. de om. BCD. 41. nihil illi de caelesti abfuisse amg.

Cap. X. 1. alios Aβabcd. illos BCD., et A. teste Rigaltio. illos alios Aq. 2. carnem AC. carneam reliqui. 3. a carne Aabcd. in carne reliqui. 4. praesumat BD. 5. His verbis sed animae nostrae desinit codex Agobardi. Siglum A. igitur non ultra comparebit. 6. gestu amg. 7. formae est om. BC. 8. carneae Bbcd. carne D. carnea C.

tores, atque etiam sine voce remissionem impetrasset." Notum illud Stesichori de iis qui lapides ad obruendam Helenam attulerant: „*ἀμα τῷ τῆν ὄψω λέειν ἀρκεῖναι τοὺς λίθους ἐπὶ τῆν γῆν.*“ Notam etiam illud: „*πρὸς τὸν ἰσάμιον θεῶν καὶ ἀπρόσφιλος ὀφθαλμὸς ἡμεροῦται.*“ (Rigalt.)

ξ. de caelesti generositate radiasset?]

Sed sidereum aliquid eius vultui tribuit Hieronymus Epist. 140. ad Principiam: „Nisi enim habuisset, inquit, et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent.“

Cap. X. a. Convertor ad alios] Ad Valentinianos.

non nostram liberavit, ⁹quia carneam liberavit, nihil ad nos, quia non nostram liberavit. Sed nec liberanda erat, quae non erat nostra, ut scilicet carnea. Non enim periclitabatur, si non erat nostra, ¹⁰id' est non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, et fuit nostra, ¹¹si ea fuit quae liberaretur, ¹²quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro ¹³potest animalis fuisse.

Cap. XI.

Sed aliam ¹argumentationem eorum convenimus, exigentes cur animaleam carnem ²subeundo Christus animam carneam videatur habuisse. Deus enim, ³inquiunt, gestivit animam visibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quae retro invisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam, videns prae impedimento carnis huius, ut etiam disceptaretur ⁴nata anima an non. Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam et nascentem et morientem, et quod sit amplius, resurgentem videremus. ⁵Et hoc autem quale ⁶erat ut per carnem demonstraretur anima sibi ⁷aut nobis, quae per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur, dum id fit cui ⁸latebat, id est caro? Tenebras videlicet accepit ut lucere ⁹posset. Denique ¹⁰ad hoc ¹¹prius retractemus an isto modo ostendenda fuerit anima, ¹²dehinc an in totum invisibilem eam retro ¹³allegent, utrum quasi incorporealem, an etiam habentem aliquod genus corporis proprii. Et tamen cum invisibilem dicant, corporalem ¹⁴eam constituunt, habentem quod invisibile sit. Nihil enim habens invisibile quomodo ¹⁵potest invisibilis dici? Sed ¹⁶ne esse quidem potest ¹⁷nisi habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid per quod est. ¹⁸Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis. Nihil est incorporeale ¹⁹nisi quod non est. Habente igitur anima invisibile corpus, qui visibilem eam facere susceperat utique dignius id eius visibile ²⁰fecisset quod in-

9. quia carnem (carneam *cd.*, *ex emendat. Latini*) liberavit, nihil ad nos *abcd.* nihil ad nos, quia carnea non est *CD. Vaticanorum unus.* si carneam habuit, nihil ad nos, quia carnea non est *C.* 10. vel non carnea *C.* et non carnea *B.* 11. si ea non fuit *BC.*, et *D. in marg.* 12. quomodo *BC.*, et *D. in marg.* 13. potuit *B.*

Cap. XI. 1. eorum argumentationem *B.* 2. Christus subeundo *B.* 3. inquit gestavit *BCD.* 4. nata anima an non, mortalitatis sit an non *abcd.*, *ex Gangneii codicibus.* nata est anima an non *BCD. Vaticani tres.* 5. Et hoc (*BC*)*d.*, *Fulv. Ursinus.* Ex hoc reliqui. 6. erat *d.*, *Fulv. Ursinus.* erit *BCDabc.* 7. aut a nobis *B.* autem a nobis *C.* 8. licebat *BC.* 9. posset *BCd.* posset reliqui. 10. ad hoc *BCDa.* adhuc *amgbed.* 11. prius *om. BC.* 12. dehinc an in totum *a.*, *ex libris Gangneii.* dehinc in totum *bc.* an in totum *BCDd.* 13. adlegant *BC.* 14. eam *om. BC.* 15. invisibilis potest *BC.* 16. nec *BC. tres Vaticani.* 17. nihil *BC.*, et *D. in marg.* 18. Si habet aliquid *abcd.*, *ex codd. Gangneii.* Si aliquid *D.* hoc aliquid *C.* hoc liquido *B.* 19. nihil *BCD.* 20. fecisse *BCD.*

Cap. XI. a. convenimus] Id est quasi in ius vocamus. (Fr. Iunius.) Cf. quae adnotavi ad Apolog. cap. 10.

visibile habebatur, quia nec hic mendacium aut infirmitas deo competit; mendacium, si aliud animam quam quod erat demonstravit, infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit. Nemo ostendere ²¹volens hominem ²²cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est ²³animae, si in carne ²⁴conversa alienam induit superficiem. Sed et si incorporalis anima deputetur, ut aliqua vi rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima, ²⁵proinde impossibile deo non erat, et proposito eius congruentius competeat, nova aliqua corporis specie ²⁶eam demonstrare quam ista communi omnium, alterius iam notitiae, ne sine causa visibilem ²⁷ex invisibili facere gestisset animam, istis scilicet quaestionibus opportunam, per carnis ²⁸in illam humanae defensionem^b. Sed non poterat Christus inter homines nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam, ut qui homo voluerit incedere, animam quoque humanae condicionis ²⁹ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne.

Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit illam ostenden-

Cap. XII.

dam ¹quoquo modo fuisse, ²id est incognitam sibi et nobis. Quamquam in hoc vana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cum totum quod sumus anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaveris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. ³Ita superest hoc solummodo inspicere, an se anima ⁴hic ignorarit, ut nota ⁵quoquo modo fieret. Opinor, sensualis ⁶est animae natura. Adeo nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et ut ⁷impressius dixerim, animae anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire praestet, et ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedum qualitates, ⁸cui verisimile est ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Unde illi scire ⁹quod interdum sibi sit necessarium, ex ¹⁰naturalium necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, notitiam sui dico, sine qua notitia sui nulla ¹¹anima se ministrare^a potuisset.

21. volens om. B. 22. cassidam B. 23. animale BCD. 24. in carne conversa d., ex emendat. Rhenani et Fulvii Ursini. in carne conversum B. in carne conversam reliqui. conversans Jos. Scaliger. in carnem conversam Latinius. 25. proinde C. 26. eam demonstrare om. B. 27. et invisibilem C. 28. in illam humanae defensionem abcd., ex codd. Gangneii. humanae defensionem reliqui, et codex Pithoei. 29. ostenderet B.

Cap. XII. 1. quo modo fuisse BCD., Fr. Iunius. 2. et incognitam B. vel incognitam C. 3. Itaque cd., ex uno Vaticanorum. 4. hic ignorarit abcd., ex libris Gangneii. 5. quo modo BCD., Fr. Iunius. 6. est om. B. 7. pressius D. 8. qui D. 9. quid BC. 10. naturalium BCDad. codex Pithoei. naturali amgbc. 11. anima a se abc., ex libris Gangneii.

b. in illam humanae defensionem.] Defensionem dicit adserntionem. Nam defendere Septimio fere est pro adserere,

vindicare. Cf. Adv. Marc. IV, 22. V, 9. 10.

Cap. XII. a. se ministrare] Id est se ipsam per se praebere cum ratione ad-

Pote autem magis hominem, animal solum rationale; ¹²competere et animam esse sortitum ^b quae illum ¹³faciat animal rationale, ipsa in primis rationalis. ¹⁴Porro quomodo rationalis quae efficit ¹⁵hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeo non ignorat, ut auctorem et arbitrum et statum suum norit. Nihil adhuc de deo discens deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittens deo commendare se ¹⁶dicit. Nihil magis audiens quam spem nullam esse post mortem et bene et male ¹⁷defuncto cuique imprecatur^c. Plenius haec prosequitur libellus quem scripsimus DE TESTIMONIO ANIMAE. Alioquin si ¹⁸anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil a Christo cognovisse debuerat nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit a Christo, sed salutem. Propterea ¹⁹filius dei descendit et animam subiit, non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in semetipsa. Non

Io. I, 4. enim se ignorando de salute periclitatur, sed dei verbum. Vita, Luc. IX, 56. inquit, manifestata est, non anima. Et veni, inquit, animam salvam facere, non dixit ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet invisibilem, nasci ²⁰et mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignoravimus plane resurrectionem cum carne. Hoc erit quod Christus manifestavit. Sed et hoc non aliter in se quam in ²¹Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis de animae ²²ignoratae retro dispositione? Quid invisibile ²³eius fuit quod ²⁴visibilitatem per carnem desideraret?

Cap. XIII. Caro facta est anima ut anima ostenderetur. Numquid ergo et caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, iam non ¹anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Ubi ergo caro, et ubi anima est, alterutrum facta est. Immo si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe perversissimum ut carnem nominantes animam intellegamus, et

12. competere et ego. computes et BCD. compotem et abcd. 13. facit abcd. 14. Porro quomodo rationalis quae abcd., ex codd. Ganganii. quae reliqui. 15. rationale hominem B. 16. didicit D. 17. cuique defuncto BC. 18. anima om. BC. 19. dei filius BC. 20. et non mori incorporaliter ut nobis nascens et moriens corporaliter exhiberetur amg. 21. lazaro B., uti solet. 22. ignoratae BCamgbed., et D. in marg. ignorantiae Da. 23. eius quid BC. 24. invisibilitatem edd. Semleri et Leopoldi, nescio unde.

Cap. XIII. 1. est caro, sed anima B.

ministrum. (Fr. Iunius.) Ministrare est pro administrare. Neque aliter explicandum est hoc verbum Apolog. cap. 2 „Suspecta sit vobis ista perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quae vos adversus formam, adversus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministrat.“

b. competere et animam esse sorti-

tum] Ita emendavi haec verba. Per vitium sustuli Adv. Hermog. cap. 11 „Quae enim malo deputantur, secundum mali statum competunt.“, ubi pro competunt vulgo extat computantur.

c. defuncto cuique imprecatur.] De omnibus his argumentis v. De Testim. Animae cap. 4.

animam significantes carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quam sunt, et amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt cognominantur. Fides nominum salus est proprietatum. Etiam cum demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia argilla excocta testae vocabulum suscipit. Nec communicat ²cum vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. ³Proinde et anima Christi caro facta non potest non id esse quod facta est, et id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et ⁴quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus unumque vocabulum unius scilicet corporis. Nec ⁵potest testa dici et argilla; quia quod fuit, ⁶non est, quod autem non est, et non adhaeret⁴. Et anima non adhaeret. Ergo et anima caro facta uniformis ⁷soliditas ⁸et singularitas ⁹tota est et ¹⁰indiscreta substantia. In Christo vero invenimus animam et carnem simplicibus et nudis vocabulis editas, id est animam animam et carnem carnem, nusquam animam carnem aut carnem animam, quando ita nominari debuissent, si ita fuissent, sed etiam sibi quaque substantiam divise ¹¹pronuntiatas ab ipso, ¹²utique pro duarum qualitatum ¹³distinctione, seorsum animam et seorsum carnem. ¹⁴Quid anxia est, inquit, anima mea usque ad mortem? et, Panis, quem ego dederam pro salute mundi, caro mea est. Porro si anima caro fuisset, unum ¹⁵esset in Christo carnea anima aut caro animalis. At cum dividit species, carnem et animam, duo ostendit. Si duo, iam non unum; si non unum, iam nec anima carnalis nec caro animalis. Unum ¹⁶enim est anima caro, aut caro anima. Nisi et seorsum aliam gestabat animam praeter eam quae caro erat, et aliam circumferebat carnem praeter illam quae anima erat. Quodsi una caro et una anima, illa tristis usque ad mortem et illa panis pro mundi salute, salvus est numerus duarum substantiarum in suo genere distantium, excludens carnea animae unicam speciem.

Math.
XXVI, 38.
Io. VI, 51.

2. cum vocabulo *BCD. codex Pithoei. vocabulo reliqui.* 3. perinde anima *C.* 4. quomodo *C.* 5. potest testa dici et *BC. codex Pithoei. potest dici testa et c., ex tribus Vaticanis. potest dici et Dabd.* 6. non est, quod autem non est, et non adhaeret, et anima non adhaeret. Ergo *abc., ex libris Gagneii.* non est, quod autem non est, omnino non adhaeret. Ergo *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* non est, non adhaeret. Ergo *reliqui, et codex Pithoei.* 7. soliditas *amg. solidata BCDabcd.* 8. et ego. sed *BCDabc. scilicet d., cum Fulvio Ursino.* 9. tota *amgd., Latinius et Fulv. Ursinus. tuta BCDabc.* 10. indiscrepata *amg.* 11. pronuntiatas ab ipso *d., Fulv. Ursinus. pronuntiatas ab ipso amg. pronuntiatas sub ipsa C., Hildebrandus. pronuntiatas sub ipso reliqui.* 12. ubique *Io. a Wouwer.* 13. discreptione *C.* 14. Et anxia *Latinus.* 15. est *B.* 16. est enim *B.*

Cap. XIII. a. non adhaeret] Ludovicus de la Cerda volebat „Quod autem non est, et non adhaeret, ut anima. Non

adhaeret ergo et anima caro facta, uniformis, solidata; sed singulariter“ cett.

Cap. XIV.

¹Sed angelum, aiunt, gestavit Christus. Qua ratione? Qua et hominem. Eadem ergo est et causa ut hominem gestaret Christus. Salus hominis fuit causa, scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. Nam et si angelis perditio reputatur in ignem praeparatum diabolo et angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a patre. Quod pater neque repromisit neque mandavit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestavit, nisi ut satellitem fortem, cum quo salutem hominis operaretur? ²Idoneus enim non erat dei filius qui solus hominem liberaret, a solo et singulari serpente deiectum. Ergo iam non unus deus, nec unus saluficator, si duo salutis artifices, et utique alter altero indigens. An vero ut per angelum liberaret hominem? Cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid et ipse? si per se, quid et angelus? Dicitus est quidem magni consilii angelus, ³id est nuntius, officii, non naturae vocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet restitutione, adnuntiaturus saeculo erat. Non ideo tamen sic angelus intellegendus ⁴ut aliqui Gabriel aut Michael. Nam et filius a domino vineae mittitur ad cultores, sicut et famuli, de fructibus petitur. Sed non propterea unus ⁵ex famulis deputabitur filius quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte ⁶, ipsum filium angelum, id est nuntium patris, quam angelum in filio. Sed cum de ⁷filio ipso sit pronuntiatum: Minuisti eum ⁸modicum quid ⁹citra angelos, quomodo videbitur angelum induisse, sic infra angelos deminutus, dum homo ¹⁰fit, qua caro et anima et filius hominis? ¹¹qua autem spiritus dei et virtus altissimi, ¹²num potest infra angelos haberi, deus scilicet et dei filius? Quanto ergo, dum hominem gestat, minor angelis factus est, ¹³tanto non, dum angelum gestat. ¹⁴Poterit haec opinio ¹⁵Hebioni convenire, qui nudum hominem et tantum ex semine ¹⁶David, id est non et dei filium, constituit Iesum; plane prophetis aliquo glorio-

Ps. VII, 6.

Luc. I, 35.

Cap. XIV. 1. Sed et angelum *BC.*, *Hildebrandus.* 2. Idoneus enim *abcd.* Ideo reus enim (ei *B.*) *BCD.* 3. vel nuntius *BC.* 4. ut aliqui Gabriel *BCed.* tres *Vaticani.* ut Gabriel *reliqui.* 5. de *B.* 6. filio *om. C.* 7. modicum *BCed., D.* in *marg., tres Vaticani.* modico *Dab.* 8. circa *BC.* 9. sit *d.* 10. Qua *abcd.* Quia *BCD.* 11. num ego. non libri omnes. 12. tanto non, dum *d.* tanto nondum *abc.* quanto nondum *BCD.* 13. Poterat *B.* 14. Hebioni *Bbcd.* Ebioni *Da.* ebuoni *C.* 15. David natum, non item et *Bc., ex duobus Vaticanis.* david vel non et *C.* David non idem et *D.*

Cap. XIV. a. si forte] De hac locutione v. adnot. ad De Corona cap. 5.

siorem, ut ita ¹⁶in illo angelum fuisse edicat quemadmodum in Zacharia. Nisi quod ¹⁷a Christo nunquam est dictum: Et ait mihi *Zach. I, 14* angelus, qui in me loquebatur. Sed nec quotidianum illud omnium prophetarum: Haec dicit dominus. Ipse enim erat dominus coram ¹⁸ex sua auctoritate pronuntians: Ego autem dico vobis. Quid ultra ¹⁹ad haec? Esaiam exclamantem audi: Non angelus neque *Is. LXIII,* legatus, sed ipse dominus salvos eos fecit.

Licuit et Valentino ex privilegio haeretico carnem Christi ²⁰spi- *Cap. XV.* ritalem comminisci. Quidvis eam fingere potuit quisquis humanam credere ²¹noluit, quando, quod ad omnes dictum ²²est, si humana non fuit nec ex homine, non video ex qua substantia ²³ipse se Christus hominem et filium hominis ²⁴pronuntiarit: Nunc autem vul- *Jo. VII, 4* tis occidere hominem, veritatem ad vos locutum, et: Dominus est *Matth. XII,* sabbati filius hominis. De ipso enim Esaias: Homo in ²⁵plaga, et *Is. LIII,* sciens ferre imbecillitatem. Et ²⁶Hieremias: Et homo est, et quis *Jer. XVII,* ²⁷cognovit illum? Et Daniel: Et super nubes tanquam filius homi- *Dan. VII, 1* nis. ²⁸Etiam Paulus apostolus: Mediator dei et hominum homo Chri- *1 Tim. II, 5* stus Iesus. Item Petrus in Actis Apostolorum: Iesum Nazarenum *Act. I, 22* virum vobis a deo destinatum, utique hominem. Haec sola sufficere vice praescriptionis debuerunt ad testimonium carnis humanae et ex homine sumptae et non spiritalis, sicut nec animalis nec sideraeae nec imaginariae, si sine studio et artificio contentiohis haereses esse potuissent. Nam ut penes quendam ex Valentini ²⁹factiuncula ³⁰legi, primo non putant ³¹terrenam et humanam Christo substantiam informatam, ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non terrena carnis ³²extiterunt, dehinc quod oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de spiritu, nec de deo, sed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, sed de incorruptela? Et quare non, sicut ³³et illa resurrexit et in caelo re- sumpta est, ita et nostra par eius statim adsumitur? Aut cur illa par nostrae non aequae in terram dissoluta est? ³⁴Talia ³⁵et ethnici

16. in illo angelum fuisse edicat *BCD. codex Pithoei.* in nonnullis angelum (angelus *d.*, *ex emendat. Latinii*) fuisse dicatur *abcd.* 17. a Christo *abcd.* Christo reliqui. 18. et *BCc. Ires Vaticani.* 19. adhuc *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini.*

Cap. XV. 1. spiritualem *C.*, ubique. 2. voluit *BC.* 3. sit *Fulv. Ursinus.* 4. ipse se *d.*, *cum Fulv. Ursino.* 5. pronuntiavit *BC.* 6. ieremias *BC.* 7. cognoscat *cd.*, *ex cap. 14. libri Contra Iudaeos. Mallem cognovit vel cognoverit.* 8. Et *BC.* 9. factiuncula ego. factiuncula *amg.* ratiuncula *BCDA. codex Pithoei.* factiuncula *bc.* natione *d.*, *Fr. Iunius.* 10. terrenam et humanam *abcd.*, *ex libris Gangneii.* terrenam reliqui. 11. extiterit *BCD.* 12. et *om. B.* 13. et ethnici *BCd.* duo *Vaticani.* ethnici reliqui.

Cap. XV. a. factiuncula] Ita emendavi secundum scripturam marginalem editi Gangneii. Possis etiam ratiunculam.

¹⁴volutabant^b. Ergo dei filius in tantum humilitatis exhaustus? et, Si resurrexit in exemplum spei nostrae, cur nihil tale de nobis probatum est? Merito ethnici talia; sed merito et haeretici. Numquid enim inter illos distat, nisi quod ethnici non credendo credunt, at haeretici credendo non credunt? Legunt ¹⁵denique: Mino-rasti eum modico citra angelos, et negant inferiorem substantiam Christi, nec hominem se, sed vermem pronuntiantis, qui nec formam habuit nec speciem; sed forma eius ignobilis, ¹⁶despecta^c citra omnes homines, homo in plaga, et sciens ferre imbecillitatem: Agnoscunt hominem deo mixtum, et negant hominem. Mortuum credunt, et quod est mortuum ex incorruptela natum esse contendunt, quasi corruptela aliud sit a morte. Sed et nostra caro statim resurgere debebat. Exspecta. Nondum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.

Cap. XVI. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenii haeretici locum sibi fecit Alexander ille^a, quasi nos affirmemus ¹idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut evacuaret ²in semetipso carnem peccati. Quod etsi diceremus, quacunque ratione muniremus sententiam nostram, dum ne tanta amentia, qua putavit tanquam ipsam carnem Christi opinemur ut peccatricem evacuatam in ipso, cum illam et ad ³dexteram patris in caelis praesidere meminerimus, et venturam inde suggestu paternae claritatis praedicemus, adeo ut evacuatam non ⁴possumus dicere, ita nec peccatricem nec evacuatam in qua dolus non fuit. Defendimus autem non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis, non materiam, sed naturam, nec substantiam, sed culpam, secundum apostoli auctoritatem, dicentis, Evacuavit peccatum in carne. Nam et alibi, Rom. VIII, 3. In ⁵similitudine, inquit, carnis peccati fuisse Christum, non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem^b corporis et non ⁶veritatem, sed similitudinem peccatricis carnis vult intellegi; quod ipsa non peccatrix caro Christi ⁷eius fuit par cuius erat peccatum, genere, non vitio Adae: quando hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo cuius natura est in homine peccatrix, et sic in

14. volutabant d., Fulv. Ursinus. 15. enim B. 16. despecta Dabd. defecta BC. duo Vaticani. delecta Hildebrandus.

Cap. XVI. 1. idcirco Christum abed., ex codd. Gangneii. Christum reliqui. 2. in se ipso BC. 3. dextram C. 4. possumus Fr. Iunius. 5. similitudinem Ce. duo Vaticani. 6. veritatis CD. 7. par eius cuius BC.

b. Talis et ethnici volutabant.] Argumenta aliqua ethnicorum contra incarnationem complexus est Lactantius IV, 22. (La Cerda.)

c. despecta] Deficientem vertit Adv.

lud. cap. 14. Adv. Marc. III, 17. (Fr. Iunius.)

Cap. XVI. a. Alexander ille] Non constat de eo.

b. quasi imaginem] Cf. Adv. Marc. V, 14.

illa peccatum evacuatum, ⁸quod in Christo sine peccato ⁹habebatur quae in homine sine ¹⁰peccato non habebatur. Nam neque ad propositum Christi faceret, evacuantis peccatum carnis, non in ea carne evacuare illud in qua erat natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim magnum, si in carne meliore et alterius, id est non peccatricis ¹¹naturae, ¹²naevum peccati redemit? Ergo, ¹³inquis, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum. Nostram ¹⁴enim induens suam fecit; ¹⁵suam faciens non peccatricem eam fecit. Ceterum quod ad omnes dictum sit qui ideo non putant carnem nostram in Christo fuisse quia non fuit ex viri semine, recordentur Adam ipsam in hanc carnem non ex semine viri factum. Sicut terra conversa est in hanc carnem sine viri semine, ita et dei verbum ¹⁶potuit sine coagulo in eiusdem carnis ¹⁷transire materiam.

Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argu- Cap. XVII.
mentationibus torquet, etiam cum psalmis Valentini, quos magne impudentia quasi idonei alicuius auctoris interserit, ad unam ¹iam hanc congressionem dirigamus, an carnem Christus ex virgine accepit, ut hoc praecipue ²modo humanam eam constet, si ex humana matrice substantiam traxit. Quamquam ³liquit iam et de nomine hominis ⁴et de statu qualitatis et de sensu tractationis et de exitu passionis humanam constituisse. Ante omnia autem commendanda erit ratio quae praefuit ut dei filius ⁵de virgine nasceretur. ⁶Novae nasci. debebat ⁷novae nativitatis dedicator, de qua signum daturus dominus ab Esaia praedicabatur. ⁸Quod est istud signum? Ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium. Concepit loc. VII. 14.
igitur virgo et peperit ⁹Emmanuellem, nobiscum deum. Haec est nativitas nova, dum homo nascitur in deo. In quo homine deus actus est carne antiqui seminis suscepta sine semine antiquo, ut illam novo semine, ¹⁰id est spiritaliter, reformaret exclusis antiquitatis sordibus expiatam. Sed tota novitas ista, sicut et in omnibus, de ¹¹veteri figurata est, rationali per virginem dispositione ¹²homine

8. quae C., Hildebrandus. 9. habetur BC. 10. peccato habebatur nequicquam. Nam B. peccato non habetur. Nam C. 11. natura CD. 12. nexum Fr. Iunius. 13. inquit B. 14. enim om. BC. 15. suam faciens non peccatricem eam fecit om. BCD. Addidit haec verba primum ex Gorsienſi Rhenanus. 16. potuit om. B. 17. materiam transire potuit B.

Cap. XVII. 1. iam om. BC. 2. eam humanam modo B. 3. liquit a. liquit bed. licuit reliqui. 4. et om. BCda. 5. de virgine om. B. 6. Nonne BC. 7. ratione C. 8. Quid BC. 9. hemanuelem B. Emanuelem CD. 10. vel spiritaliter (spiritaliter C.) BC. 11. utero B. 12. homine domino abc., ex codd. Gangneſii. domino Dd. domini BC.

Cap. XVII. a. de veteri figurata est] Non displiceret „de veteri figura est.“

domino nascente. Virgo erat ¹³adhuc terra^b, nondum opere compressa, nondum sementi subacta; ex ea hominem factum ¹⁴accipimus a deo in animam vivam. Igitur si primus Adam ¹⁵ita traditur, merito œquens, vel novissimus Adam, ut apostolus dixit, ¹⁶proinde de terra, id est carne ¹⁷nondum generationi resignata, in spiritum ¹⁸vivificantem a deo ¹⁹est prolatus. Et tamen ²⁰ne mihi vacet incursus ²¹nominis Adae^c, unde Christus Adam ab apostolo dictus est, si terreni non fuit census ²²homo eius? Sed et hic ratio defendit, quod ²³deus imaginem et similitudinem suam a diabolo captam aemula operatione recuperavit. In virginem enim adhuc Evam irrepserat verbum aedificatorium mortis. In virginem aequè introducendum erat dei verbum exstructorium vitae, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti: credidit Maria Gabrieli. Quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit. ²⁴Sed Eva nihil tunc concepit in utero ex diaboli verbo. Immo concepit. Nam exinde ut abiecta pareret et in doloribus pareret verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contra Maria eum edidit qui carnalem fratrem ²⁵Israël interemptorem suum salvum quandoque praestaret. In vulvam ergo deus verbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris ²⁶eraderet. Inde prodeundum fuit Christo ad salutem hominis quo homo iam damnatus intraverat.

Cap. XVIII.

Math.
XII, 41. 42.

Nunc ut simplicius respondeamus, non competeat ex semine humano dei filium nasci, ¹ne, si totus esset filius hominis, non esset et dei filius, nihilque haberet amplius ²Salomone, et amplius Iona; ³ut de ⁴Hebionis opinione credendus erat. Ergo iam dei

13. adhuc om. BC. 14. accepimus Cd. 15. ita BCab. Gorsiensis. de terra cd. terra D. 16. perinde C. 17. nondum amgbcd. non reliqui. 18. revivificantem C. 19. prolatus est BC. 20. nae abc. 21. nominis Adae, unde Christus Adam d. incursus Adae, unde Christus Adam ab. in Christum, Adam c. nominis ad eundem Christum BCD. 22. eius homo BC. 23. deus amgbcd. dei BCDA. 24. Sed et Eva BCD. 25. suum interemptorem Israel BC. 26. eraderet d., ex commendat. Rhenani. evaderet amgbc. redderet BCDA.

Cap. XVIII. 1. nisi totus BCDA. 2. Solomone C. 3. ut ego. et libri omnes. 4. Ebionis CDA.

b. Virgo erat adhuc terra] Firm. Marten. De errore Prof. Relig. cap. 26 „De virginis terrae limo homo factus est. Nondum enim, ait scriptura, super terram pluerat“ cett., et infra paulo: „ex virginis terrae limo factus Adam praevaricatione propria promissam perdidit vitam, per virginem Mariam ac spiritum sanctum Christus natus et immor-

talitatem accepit et regnum.“ Irenaeus III, 31 „Quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra et de adhuc virgine, nondum enim pluerat deus“ cett.

c. ne mihi vacet incursus nominis Adae] Hoc est, ne elabi sinam occasionem argumentandi ex nomine Adam. Incursum dicit argumentationis impetum. (Rigalt.)

filius ⁵ex patris dei semine, id est spiritu, ut esset ⁶et hominis filius, ⁷caro ei sola competebat⁸ ex hominis carne sumenda sine viri semine. Vacabat enim ⁹semen viri apud habentem ¹⁰dei semen. Itaque sicut nondum natus ex virgine patrem deum habere potuit sine ¹¹homine matre, aequè cum de virgine nasceretur, potuit matrem ¹²habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei; caro sine semine ex homine, spiritus cum semine ex deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium dei ex virgine proferendum, cur non ex virgine acciperit corpus, quod de virgine protulit? Quia aliud est quod a deo sumpsit, ¹³quoniam, inquit, verbum caro ¹⁴factum est. ¹⁵Vox ista Io. I. 14. quid caro factum sit contestatur, nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro, et non verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex ¹⁶semine ipso factum est, ¹⁷scriptura dicat. Cum scriptura non ¹⁸dicat nisi quod sit factum, non et unde sit factum, ergo ex alio, non ¹⁹ex semetipso suggerit factum. Si non ²⁰ex semetipso, sed ex alio, iam hinc ²¹tracta ex quo magis credere congruat carnem factum verbum, nisi ex carne, in qua et factum est, vel quia ipse dominus sententialiter et definitive pronuntiavit, Quod in carne natum est, caro est, quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non et de semetipso, plane ²²nega hominem Christum, et ita defende non et in ipsum competisse. ²³Atquin subicit: Et quod de spiritu natum est, Io. III. 6. spiritus est, quia deus spiritus est, et de deo natus est. Hoc utique vel eo magis in ipsum tendit, si et in credentes eius. Si ergo et hoc ad ipsum, cur non et illud supra? Neque enim dividere ²⁴potes hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi et carnis et spiritus non ²⁵negas. Ceterum ²⁶si tam carnem habuit quam spiritum, ²⁷cum de duarum substantiarum conditione pronuntiat quas et ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne vero non sua determinasse.

5. ex patris om. C. 6. et hominis d., ex emendat. Fulvii Ursini. hominis BCDaba. 7. caro ei sola competebat ego. caro ea sola quae erat Da. caro ea sola quae BC. caro ei sola erat bcd. 8. viri semen bcd. 9. semen dei BC. 10. homine matre abcd., ex codd. Gangneii. homine reliqui. 11. habere hominem abcd., ex codd. Gangneii. habere reliqui. 12. quomodo B. quomodo ergo C. 13. factum est BCamgbed. facta est Da. 14. Vox itaque ista B. 15. semine ipso Ded. tres Vaticani. semine eius B. semine C. semetipso ab. 16. dicit scriptura B. 17. dicit BC. 18. ex semetipso abcd. ex semine ipso reliqui. 19. ex semetipso abcd. ex semine ipso reliqui. 20. tracta om. BC. 21. nec de homine Christo amg. 22. Atquin Babcd. Adquin D. an qui C. Atqui D. in marg. 23. potest CD. 24. negant amg. 25. si om. BCD. 26. cum om. BCD.

Cap. XVIII. a. competebat] Ita emendanda videbantur haec verba. Possis et congruebat pro eo quod rescripsi competebat.

Ita cum ipse sit de spiritu dei et spiritus deus est, ²⁷ ex deo natus ipse est et ex carne hominis, homo in carne generatus.

Cap. XIX.
Io. I, 13.

Quid est ergo, Non ex sanguine nec ex voluntate carnis nec ex voluntate viri, sed ex deo ¹ natus est? Hoc quidem capitulo ego potius utar cum adulteratores eius obduxero^a. Sic enim scriptum esse contendunt: Non ex sanguine nec ex carnis voluntate nec ex viri, sed ex deo ² nati sunt^b, quasi supra dictos credentes in nomine eius designet, ut ostendat ³ esse semen ⁴ illud arcanum electorum et ⁵ spiritalium^c, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita ⁶ erit, cum omnes, qui credunt in nomine domini, ⁷ pro communi lege generis humani ex sanguine et ex ⁸ carnis et ex viri voluntate nascantur, etiam Valentinus ipse? Adeo singulariter, ut de domino, scriptum est: Et ex deo natus est. Merito, quia verbum dei, et cum verbo dei spiritus, et in spiritu dei virtus, et quicquid dei est Christus. Qua caro autem, non ex sanguine nec ex carnis et viri voluntate, ⁹ quia ex dei voluntate verbum caro factum est. Ad carnem enim, non ad verbum, pertinet negatio formalis nostrae nativitatis^d, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum cur non negavit etiam ex substantia carnis? Neque enim quia ex sanguine negavit, substantiam carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem, ut despumatione mutatum in coagulum ¹⁰ sanguinis feminae. Nam ex coagulo in caseo ¹¹ vis est substantiae quam medicando constringit, id est lactis. Intellegimus ergo ex concubitu nativitatem domini negatam, quod sapit voluntas viri et carnis, non ex vulvae participatione. Et quid atique tam exaggeranter inculcavit non ex sanguine nec ex carnis voluntate aut viri natum, nisi quia ¹² ea erat caro quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Ne-

27. et deus ex deo d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XIX. 1. nati sunt d. Inepte. 2. nati sunt ang., Fulv. Ursinus et Sabaterius. natus est CDabcd. In B. librarii incuria exciderunt plura verba Hoc quidem capitulo — sed ex deo nati sunt. 3. semen esse BC. 4. illud amgbed. illius BCD. 5. spiritalium Cabc. 6. erat B. 7. pro communi a., ex codd. Gangneii. communi reliqui. 8. carne B. 9. qua B. 10. sanguinis feminae. Nam ex coagulo om. BCD. Addidit ea verba de suis codd. primum Gangneius. 11. eius est BCD. 12. erat ea BC.

Cap. XIX. a. obduxero.] Confutavero. V. quae adnotavi ad Apolog. cap. 46.

b. sed ex deo nati sunt] De fide librorum Gangneii proque sententiae integritate hanc vindicavi scripturam cum Sabaterio, quem v. omnino quae disputat ad Evang. Ioh. I, 13.

c. semen illud arcanum electorum et spiritalium] Perstringit Valentinianorum omnium de semine animali et spiritali,

quae a Demiurgo et Achamoth electis induantur, ut exponitur Adv. Valentin. cap. 25 sqq. Quamobrem legi malim „quod sibi induunt,“ ut ibidem legitur aliquoties induendi verbum. (Fr. Iunius.)

d. formalis nostrae nativitatis] Formalem dicit nativitatem quae ex forma et lege naturae nobis hominibus est constituta. Multam enim a vero aberrant qui formalis retulerunt ad negationem.

gans porro ex concubitu non ¹³negavit ex carne, immo ¹⁴confirmavit ex carne, quia non ¹⁵proinde negavit ex carne sicut ex concubitu negavit. Oro vos, si dei ¹⁶spiritus non de vulva carnem participaturus descendit in vulvam, cur descendit in vulvam? Potuit enim extra eam fieri caro spiritalis; simplicius multo quam intra vulvam fieret ¹⁷extra vulvam. Sine causa ¹⁸eo se intulit unde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in vulvam. Ergo ex illa accepit, quia si non ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maxime eius qualitatis caro futurus quae non erat vulvae, id est spiritalis.

Qualis est autem tortuositas vestra, ut ipsam ex syllabam **Cap. XX.** praepositionis officio adscriptam auferre quaeratis, et alia magis ¹ui, quae in hac specie non invenitur penes scripturas sanctas? Per virginem dicitis natum, non ex virgine^a, et in vulva, non ex vulva, quia et angelus in ³somnis ad Ioseph: Nam quod in ea **Matth. I, 20.** natum est, inquit, de spiritu sancto est, non dixit ex ea. Nempe tamen, etsi ex ea dixisset, in ea dixerat; in ea enim erat ⁴quod ex ea erat. Tantundem ergo et cum dicit in ea et ex ea consonat, quia ex ea erat quod in ea erat. Sed bene quod idem dicit ⁵Matthaeus, originem domini decurrens ab Abraham usque ad Mariam, Iacob, inquit, generavit Ioseph, virum Mariae, ex qua nascitur **Matth. I, 16.** Christus. Sed et Paulus grammaticis istis ⁶silentium imponit. Misit, **Gal. IV, 4.** inquit, deus filium suum factum ex muliere. Numquid per mulierem, aut in ⁷muliere? Hoc quidem impressius, quod factum ⁸potius dicit quam natum; simplicius ⁹enim enuntiasset natum. Factum autem dicendo et, Verbum caro factum est, consignavit, et carnis **Io. I, 14.** ¹⁰veritatem ex virgine factae adseveravit. Nobis quoque ad hanc speciem psalmi patrocina buntur, non quidem apostatae et haeretici et Platonici Valentini^b, sed sanctissimi et receptissimi prophetae

13. denegavit C. 14. confirmat B. 15. perinde C. 16. spiritus BCDd. tres *Vetici.* filius reliqui, ex coniectura, ni fallor, Rhenani. 17. extra vulvam om. c. 18. ei se B.

Cap. XX. 1. propositionis CD. 2. utique in D. 3. somniis C. 4. quod ex ea erat om. BCD. Addidit haec primum de suis libris Gangneius. 5. mattheus C. matheus B. 6. imponit silentium BC. 7. muliere d., ex emendat. Fulvii Ursini. mulierem BCDabc. 8. potius dicit abcd., de codd. Gangneii. dicit reliqui. 9. enim om. B. 10. veritatem ex virgine factae codex Pithoes, Rigaltius. veritati ex virgine factae BCD. veritatem ex virgine factam abcd.

Cap. XX. a. Per virginem dicitis natum, non ex virgine] Cf. Adv. Valent. cap. 27., Adv. Omnes Haeres. cap. 4., Iren. Adv. Haer. I, 1. III, 18. 31. 32., Ambros. De Incarnat. Domini cap. 6 et 9., Vigil. Contra Eantych. lib. III, p. 53 sqq.

b. Valentini] Psalms Valentini commemoravit iam supra cap. 17. Platonis sectatorem inculcat Valentinum et alibi. Cf. De Praescr. Haeret. cap. 23, 30. Adv. Valentini. cap. 7.

David. "Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. "Accipe Christum et audi dominum patri deo colloquentem: Quia tu es qui avulsisti me ex utero matris meae. "Ecce unum. Et spes mea ab uberibus matris meae, super te sum proiectus ex vulva. Ecce aliud. Et ab utero matris meae deus meus es tu. Ecce ¹⁴aliud. Nunc ad sensus ipsos decertemus. ¹⁵Avulsisti, inquit, ex utero. Quid avellitur, nisi quod inhaeret, quod infixum, innexum est ei a quo ut auferatur avellitur? Si non adhaesit utero, quomodo avulsus est? ¹⁶si adhaesit qui avulsus est, quomodo adhaesisset, nisi dum ex utero est per illum nervum umbilicarem, quasi folliculi^c sui traducem, ¹⁷adnexus origini vulvae? Etiam cum quid extraneum extraneo adglutinatur, ita concarnatur et convisce-ratur cum eo cui adglutinatur ut, cum avellitur, rapiat secum ex corpore aliquid a quo avellitur, ¹⁸quasi sequelam quandam abruptae unitatis et ¹⁹traducis mutui coitus. Ceterum ²⁰quae ubera matris suae nominat? sine dubio quae hausit. Respondeant obstetrices, medici et physici de ²¹uberum natura, an aliter manare soleant, sine vulvae genitali passione, ²²pendentibus exinde ²³venis sentinam illam inferni sanguinis in mamillam^d ²⁴et ipsa translatione deco-

11. Ille qui apud C. 12. Accipe Christum et audi dominum patri deo colloquen-
tem *amgbd.* Accipe et David domino patri deo eloquentem *Bda.* Omittit C. 13.
Ecce unum — — uberibus matris meae *om. C.* 14. aliud *Bcd. duo Vaticani-*
aliter reliqui. 15. Avulsisti me, inquit *d., ex coniect. Petri Ciacconii.* 16. si ad-
haesit qui avulsus est *om. BC.* 17. adnexus *amgbd.* adnexum *BC.* adnexam *D.*
18. quasi *om. BC.* 19. traducis *amgbc.* producis *BCd. codex Pithoei.* produ-
cem *D.* 20. et ubera *BC.* 21. liberam *C.* liberorum *D.* 22. pendentibus
Dabc. suspendentibus *BCd. codex Pithoei.* pendentibus *Latinius.* 23. venis sen-
tinam illam inferni (*interni amgbc.*) sanguinis in mamillam *amgbc.* venis sentinam
illam inferni sanguinis *d. Pithoei liber.* venis inferni sanguinis in mamillam *D.*
venissent in mamillam inferni sanguinis *BC.* venis sentinam illam infernis sanguine
in mamillam *Futr. Ursinus.* 24. ex ipsa *B.*

c. folliculi] Folliculam vocat quem Hippocrates sive Polybius „*ἔμμένα τὸν περιέχοντα τὴν γονήν.*“ His autem verbis *χορίον* describi ait Galenus, involucrum fetus, Hesychio „*κάλυμμα τὸ συγγενόμενον ἐκ τῆς κοιλίας.*“ Latini dixerunt *secundas.* In iis autem sunt venae, quibus tanquam radicibus traducitur sanguis ad fetum umbilicium, ideoque Septimum nervum, quem appellat umbilicarem, folliculi traducem esse ait. Folliculam dici vulvam notat Servius in lib. III. Georg. [136]: „Genitali arvo, inquit, pro muliebri folliculo, quem scilicet vulvam vocant, ut etiam Plinius docet. Nam folliculus ante dicebatur.“ (Rigalt.)

d. in mamillam] Emendavimus ex Pithoeano, cuius haec scriptura fuit: „su-

spendentibus exinde venis sentinam illam inferni sanguinis, et ipsa translatione decoquentibus.“ Aliquis imperitus erasit partem illam vocabuli *sent,* quod minime oportuit. Nam ex vestigiis quae supersunt apparet scriptum fuisse *sentinam millam* pro *sentinam illam.* Inde autem illud quod in vulgatis editionibus perperam adicitur *mamillam.* (Rigalt.) De re cf. Aristot. De Generat. Anim. IV, 2 et 8. Clemens Alex. Paedagog. I, 6 et 7. *Pendentibus* (i. e. persolventibus et reddentibus ex naturae debito) rescripsi pro *suspendentibus.* Sic „sanguinis tributum“ dixit Adv. Marcion. III, 11. Cf. adnot. ad De Orat. cap. 22. Sentinam inferni sanguinis dicit sanguinem inferiorum partium unde alebatur fetus, nondum natus.

quentibus in materiam lactis ²⁵laetiozem. Inde adeo fit ut uberum tempore menses sanguinum vacent. Quodsi verbum caro ex se factum est, non ex vulvae communicatione, nihil operata vulva, ²⁶nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum ²⁷transfudit in ubera, quae nisi habendo non mutat? Habere autem sanguinem non potuit lacti subministrando, si non haberet causas sanguinis ipsius, avulsionem scilicet suae carnis. Quid fuerit novitatis in Christo ex virgine nascendi palam est, ²⁸scilicet solummodo hoc, quod ex virgine, secundum rationem quam ²⁹edidimus, ³⁰eo uti virgo esset regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum, virginem et ipsum, etiam carnaliter, ut ex virginis carne.

Si ergo contendunt hoc competisse novitati, ut quemadmodum Cap. XXI. non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret dei verbum, quare non hoc sit tota novitas, ut caro non ¹ex semine ²nata carne processerit? ³Accedam adhuc cominius ad congressum. Ecce, Math. I, 23.
Ioc. VII, 14. inquit, virgo concipiet in utero. Quidnam? utique dei verbum, non viri ⁴semen, certe ut pareret filium. Nam et pariet, in- Ibid. quit, filium. Ergo ⁵ut ipsius fuit ⁶concepisse, ita ipsius est quod peperit, licet non ipsius fuerit quod concepit. Contra si verbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit et peperit, et vacat prophetia. Non enim virgo concepit neque peperit, ⁷si non quicquid peperit ex ⁸verbo concepto caro ipsius est. Sola ⁹haec autem prophetae vox evacuabitur? an et angeli conceptum et partum virginis ¹⁰annuntiantis? ¹¹an et omnis iam scriptura, quaecumque matrem pronuntiat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in utero eius fuit? Sed nihil ex utero eius accepit quod matrem eam faceret in cuius utero fuit. Hoc nomen non debet caro ¹²extranea. Matris uterum non appellat nisi filia uteri caro. Filia uteri porro non est si sibi nata est. ¹³Tacebit igitur et ¹⁴Elisabeth

25. laetiozem B. latiozem D. 26. nihil functa *amgbd.* nihil iuncta BC. nihilo iuncta D. 27. in ubera transfudit (transfudit C.) BC. 28. scilicet hoc solum scilicet quod B. scilicet quod C. 29. edimus C. 30. eo uti ego. et uti libri omnes.

Cap. XXI. 1. ex om. d. 2. nata *delet* Latinus. 2b. Accedam adhuc cominius d., ex emendat. Rhenani. Accedant adhuc cominius Cab. Accedant adhuc communis BD. 3. semen *amgbd.* semine reliqui. 4. ut om. BC. 5. conceptio B. 6. sed (sed *codex Pithoei*) non quod peperit BC. *codex Pithoei*. 7. verbi BC. 8. autem haec BC. 9. annuntiantis ego. annuntiantes libri omnes. 10. an omnis scriptura BC. 11. extraneae Latinus. 12. Tacebit BD. 13. he-lyzabeth C. elisabet B.

Cap. XXI. a. Sola haec] Ante Latinum et Rigallium interpunctio erat ipsius est sola. Haec autem cett. *Excursus* Septimio, Irenaei Interpreti aliis-

que fere est infirmare, abolere, ut saepius dictum est. Cf. adnot. ad De Patient. cap. 12., et supra cap. 16.

¹⁴ prophetam portans iam domini sui conscium infantem, et insu
 Luc. I, 43. spiritu sancto adimpleta. Sine causa enim dicit, Et unde mihi
¹⁵ mater domini mei ad me veniat? Si Maria non filium, sed I
 Luc. I, 42. spitem in utero gestabat Iesum, quomodo dicit, ¹⁶ Benedictus fruc
¹⁷ uteri tui? Quis hic fructus uteri, qui non ex utero germina
 qui non in utero radicem egit, qui non eius est cuius est ute
 Ies. XI, 1. et qui utique fructus uteri, Christus? An quia ipse est flos
 virga ¹⁸ profecta ex radice Iesse, radix autem Iesse genus Da
 virga ex radice Maria ex David, flos ex virga filius Mariae,
 dicitur Iesus Christus, ipse erit et fructus? Flos enim fructus, q
 per florem et ex flore omnis fructus ¹⁹ eruditur in fructum^b. Q
 ergo? Negant et fructui suum florem et flori suam virgam et vir
 suam radicem, quominus ²⁰ suam radicem ²¹ sibi vindicet per virg
 proprietatem eius quod ex virga est, floris et fructus; siquid
 omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut i
 nunc carnem Christi, non tantum Mariae, sed et David per Mari
²² et Iesse per David sciant adhaerere. ²³ Ideo hunc fructum ex lu
 bis David, id est ex posteritate carnis eius, iurat illi deus ²⁴ c
 sessurum in throno ipsius. Si ex lumbis David, quanto magis
 Ps. CXXXII, 11. lumbis Mariae, ob quam in lumbis David?
 Act. II, 30.

Cap. XXII. Deleant igitur et testimonia daemonum filium David pro
 mantia ¹ Iesum, sed testimonia apostolorum delere non ² poteru
 si daemonum indigna sunt. Ipse in primis Matthaeus, fidelissim
 evangelii commentator, ut comes domini, non aliam ob caus
 quam ut nos originis Christi carnalis compotes faceret ita exor
 Matth. I, 1. est: Liber geniturae Iesu Christi, filii David, filii Abraham. I
 originis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur ¹
 Christi nativitatem, quid aliud quam caro ipsa Abrahae et Da
 per singulos traducem sui faciens in virginem usque describi
 inferens Christum, immo ipse Christus ⁴ producit de virgine? S

14. propheta portans amg. prophetam praedicans Da. prophetam praecans
 15. mater domini mei ad me veniat abcd., de codd. Gangneii. veniat mater don
 mei ad me B. mater domini mei ad me CD. 16. Benedictus Bcd., duo Vatic
 Beatus reliqui. 17. ventris BC. 18. profecta c. proiecta reliqui. 19. erud
 Dabcd. eruitur BC, D. in marg., tres Vaticani. 20. suam radicem abcd., de ca
 Gangneii. radix reliqui. 21. vindicet (sic libri omnes) sibi B. 22. et Iesse
 David sciant abcd., de codd. Gangneii. per David sciant BC. sciant D. 23. I
 hunc cd. deo. Hunc BCDab. Probat Fr. Junius. 24. concessurum d. consensuras
 Cap. XXII. 1. Iesum BCcd. tres Vaticani. ad Iesum reliqui. 2. poter
 Babcd., et D. in marg. potuerunt CD. 3. ad (an C.) Christi nativitatem Camgl
 a Christi nativitate BDa. 4. producitur amgbc. proditur BCDad. codex Pithoei

b. eruditur in fructum.] Eruditur, id
 est informatur. Cf. De Veland. Virg.
 cap. I „fructus — eruditur in mansue
 tudinem saporis.“, Adv. Marc. II, 17. ad

fin. „quo facilius in pecudibus prae
 ditata humanitas in hominum refrig
 erudiretur.“

et Paulus, utpote eiusdem evangelii et discipulus et magister et testis, ⁵qua eiusdem ⁶ipsius Christi apostolus, confirmat Christum ex semine David secundum carnem, utique ipsius. Ergo ex semine David caro Christi. ⁷Si secundum Mariae carnem ex semine David, ergo ex Mariae carne est, dum ex semine est David. Quocunque detorseris ⁸dictum, aut ex carne est Mariae quod ex semine est David, aut ex David semine est quod ex carne est Mariae. Totam hanc controversiam dirimit idem apostolus, ipsum definiens esse ⁹Abrahae semen. Cum Abraham, utique multo magis David, quasi recentioris. Retexens enim ¹⁰promissionem benedictionis nationum in ¹¹nomine Abraham, Et in semine tuo benedicentur omnes nationes, Non, inquit, dixit seminibus, tanquam de pluribus, ¹²sed ex semine, de uno, quod est Christus. Qui haec legimus et credimus, quam debemus et possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? utique non aliam quam ¹³Abraham, siquidem semen Abraham Christus; nec aliam quam Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus; nec aliam, quam David, siquidem fructus ex lumbis David Christus; nec aliam quam ex Maria, siquidem ex Mariae utero Christus; et adhuc superius nec aliam quam Adam, siquidem secundus Adam Christus. Consequens ergo est ut ¹⁴aut illos spiritalem carnem habuisse contendat, quo eadem ¹⁵conditio substantiae deducatur in Christo, aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, ¹⁶quae non de spiritali stirpe censetur.

Sed agnoscimus adimpleri prophetica vocem Simeonis super adhuc recentem infantem dominum ¹pronuntiatam: Ecce hic positus est in ruinam et suscitationem multorum in Israël, et in signum, ²quod ³contradicetur. Signum enim nativitatis Christi secundum Esaiam: Propterea dabit ⁴vobis dominus ipse signum: Ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, conceptum et partum virginis Mariae, de quo Academici ⁵isti: Peperit ⁶et non peperit, virgo ⁷et non virgo; quasi non, etsi ita dicendum esset, a nobis ⁸magis dici conveniret. Peperit enim, quae ex sua carne, et non peperit, quae non ex ⁹viri semine, et virgo, quantum a viro, non virgo, quantum a partu: non

5. quia D. in marg. 6. ipsius Christi abcd. Christi BCD. At iam in edit. Rhe-nani a. 1528. additum legitur ipsius. 7. Si ego. Sed libri omnes. 8. fructum amg. 9. abraham BC. 10. benedictionis promissionem B. 11. semine amg. 12. sed semine (semini c.), tanquam de uno cd. 13. abrahæ C. 14. aut et illos B. 15. conditio B. 16. qua edit. Semleri. Nescio unde.

Cap. XXIII. 1. pronuntiantem C. 2. cui Bc. Vaticanorum unus. 3. contradicetur BCD (in marg.) abcd. 4. nobis B. 5. isti amgbc. uti CDa. nostri B. 6. et om. amg. 7. et om. amg. 8. dici magis BC. 9. viri BCD (in marg.) abcd. virili D.

tamen ¹⁰ut ideo non peperit^a, et ideo virgo quae non virgo, quia non de visceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionem. Lux lux, et Tenebrae tenebrae, **Maub. V, 37.** et Est est, et Non non^b; quod ¹¹amplius, hoc a malo ¹²est. Peperit quae peperit; et si virgo concepit, in partu suo ¹³nupsit. Nam nupsit ipsa patefacti corporis lege, in quo nihil ^{13b}interfuit de vi masculi admissi, an emissi; ¹⁴idem illud sexus ¹⁵resignavit^c. Haec **Exod. XIII, 2.** denique vulva est propter quam et de aliis scriptum est: Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum vocabitur domino. Quis ¹⁶vere sanctus quam ¹⁷dei filius? Quis proprie vulvam adaperuit quam qui ¹⁸clausam patefecit? Ceterum omnibus nuptiae patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda est ¹⁹quam virgo, ²⁰salu quodam mater ante quam nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est? Cum hac ratione apostolus non ex virgine, sed ex muliere editum filium dei pronuntiavit, ²¹agnovit adapertae vulvae ²²nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quae peperit ²³et non peperit^d. Sed videte ne ²⁴vos ²⁵iam ²⁶nunc^e providens spiritus sanctus notarit hac voce, disceptaturos super uterum Mariae. Ce-

10. ut ideo non pepererit *D. in marg., ex Hirsaugiensi, ni fallor.* ut ideo, Peperit et non peperit *d.* et ideo non peperit *Fr. Iunius.* 11. amplius, hoc *BCd. tres Vaticani.* amplius hoc, hoc *Dab.* 12. est *om. BCD.* 13. nupsit. Nam nupsit ipsa *ego.* nupsit, non nupsit ipsa *ab., de codd. Gangneii.* nupsit, ipsa *reliqui.* 13 b. fuit *B.* 14. idem *BCd., Fulv. Ursinus.* id est *reliqui.* 15. resignaverit *d.* 16. vero *B.* 17. sancti filius *BCD (in marg.). tres Vaticani.* 18. clusam *C. tres Vaticani.* inclausam *B.* 19. quae *C.* 20. salvi quodam (quondam *B.*) *BC.* 21. adagnovit *B.* 22. passionem nuptialem *B.* 23. et *om. b.* 24. vos *BCd.* nos *reliqui.* 25. iam *C.* 26. tunc *cd. tres Vaticani.*

Cap. XXIII. a. ideo peperit] Verissimum puto quod monuit Pitheous legendum hic esse: „Non tamen et ideo non peperit, quia non ex carne sua peperit, et ideo virgo quae non virgo, quia non de visceribus suis mater.“ Hoc de aliqua scriptura apocrypha citari innunt ista Clementis Alexandrini Strom. VII: „και γαρ μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν μαιωθεῖσαν φασὶ τινες παρθένον εὐρεθῆναι.“ Deinde citat scripturam: „τέτοκεν καὶ οὐ τέτοκεν, φησὶν ἡ γραφή.“ (Rigalt.) Reposui vulgatam scripturam quam veram esse aio. Non tamen, inquit, quemadmodum ideo non peperisse dicitur, quia scilicet non ex viri semine peperit, et ideo virgo dicenda est, quae quidem revera non virgo est, quia non de visceribus suis, id est de sui corporis semine, mater facta est.

b. Est est, et Non non] De his scripturae verbis copiosius disputat Rigaltius ad De Praesc. Haer. cap. 26.

c. idem illud sexus resignavit.] Idem sexus, id est masculinus, illud corpus et illam vulvam reclusit.

d. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quae peperit et non peperit.] Ex apocrypho Ezechielis hoc idem citat Epiphanius Haer. XXX, cap. 30: „Τέξεται ἡ δάμαλις, καὶ ἐροῦσιν, οὐ τέτοκεν.“ Cf. Clemens Alex. Stromat. VII, p. 756., et Fabricii Codex Pseud-epigr. Vet. Test. p. 1118 sq.

e. iam nunc] Retinui nunc pro tunc, quae Rigaltii scriptura est. Haud enim semel apud Septimum nunc de tempore praeterito usurpatum legimus. Cf. Adv. Marc. III, 15. IV, 19. 22.

terum^f non contra illam suam simplicitatem pronuntiasset dubitative, Esaias dicente, Concipiet et pariet.

Isa. VII, 14.

Quod enim Esaias iaculatur in suggillatione haereticorum ipso-
rum, et inprimis, Vae qui faciunt dulce amarum et tenebras lucem, istos scilicet notat qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant, ut anima non alia sit quam quae vocatur, et caro non alia quam quae videtur, et deus non alius quam qui praedicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens, Ego sum, inquit, deus, et alius absque me non est. Et cum alias id ipsum eodem modo dicit, Ante me deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum Aeonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine neque ex carnis et viri voluntate, sed ex deo natus est, Hebioni respondit. Aequae, Etiamsi angelus de caelis aliter evangelizaverit vobis quam nos, anathema sit, ad energema Apelleiaca virginis Philumenes filium dirigit. Certe qui negat Christum in carne venisse, hic antichristus est. Nudam et absolutam et simplici nomine naturae suae pronuntians carnem omnes disceptatores eius ferit. Sicut et definiens ipsum quoque Christum unum multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Iesum, alium elapsam de mediis turbis, alium detentum, alium in secessu montis in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, alium ceteris passivum, ignobilem, alium magnanimum, alium vero trepidantem, novissime alium passum, alium resuscitatum, per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseverant. Sed bene quod idem veniet de caelis qui est passus, idem omnibus apparebit qui est resuscitatus. Et videbunt et agnoscent qui eum confixerunt, utique ipsam carnem in quam saevierunt, sine qua nec ipse esse poterit nec agnosci: ut et illi erubescant qui adfirmant carnem in caelis vacuum sensu ut

Cap. XXIV.

Isa. V, 20.

Isa. XLV, 5.

Isa. XLVI, 9.

Io. I, 13.

Gal. I, 8.

Io. IV, 3.

Act. I, 11.

Io. XIX, 37.

Cap. XXIV. 1. alia sit quam quae videtur B. alia sit quam videtur c., ex tribus Vaticanis. 2. alias c., ex tribus Vaticanis. alius B. alio CDab. in alio d., cum Fulvio Ursino. 3. coelo cd., cum tribus Vaticanis. 4. emergemam B. vergemam C. 5. Apelleiaca BCDabc. 6. philomonem BC. 7. filium en^{on} (enen C.) dirigit BC. 8. Rudem C. 9. turbis om. B. 10. testibus B. Vaticani tres.

f. Ceterum] Id est alioquin. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

Cap. XXIV. a. multiformis Christi argumentatores] Valentinianos. Cf. Adv. Valentin. cap. 25 sqq.

b. alium ceteris passivum] Vulgarem, communem, passim et promiscue cum omnibus communicantem. (Fr. Iunius.) Cf. quae annotavi ad De Corona cap. 8.

c. ut et illi erubescant] Minutalia haereticorum notat obscure latentium et sese in Ecclesiam dei clam insinuantium.

Nam de carne Christi tres omnino poterant esse sententiae. Prima, non resurgere carnem Christi eoque in caelis non esse, quod Valentinianorum est. Secunda, carnem Christi resurgere et cum Christo esse, id est cum deitate in unitate personae permanere, quod veritas docet religionis nostrae. Tertia, carnem Christi resurrexisse „exempto Christo,“ id est extra unionem cum $\lambda\omicron\gamma\omega\phi$ et divina natura sua. Huius vero sententiae tres rami quodammodo ab au-

vaginam exempto Christo sedere, aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non iam.

Cap. XXV. Sed hactenus de materia praesenti. Satis iam^a enim arbitror instructam esse carnis in Christo et ex virgine natae et humanae probationem. Quod et solum discussum sufficere potuisset, ¹citra singularum ex ²diverso opinionum congressionem quam et argumentationibus earum et scripturis, quibus utuntur, ³provocavimus ex abundanti, uti eo quod probavimus quid et unde fuerit ⁴Christi caro ⁵quid non fuerit adversus omnes ⁶praeiudicaverimus. Ut autem ⁷clausulam de praefatione communi^b faciat ⁸resurrectio ⁹nostrae carnis alio libello defendenda, hic habebit praestruccionem, manifesto^c iam quale fuerit quod in Christo. ¹⁰resurrexit.

Cap. XXV. 1. *citra amgbed. sed citra CD. codd. Rhenani omnes. sed circa B. 2. adverso C. 3. provocamus B. pronuntiamus C. 4. caro Christi BC. 5. quid et non B. 6. praeiudicaverimus (BC)c. praecaverimus d., ex emendat. Fulcii Ursini. praedicaverimus reliqui. 7. clausulam Bcd. Vaticanorum unus. clausula reliqui. 8. resurrectionem C. 9. carnis nostrae cd. 10. resurrexit BCD (in marg.) abcd. resurrexit D.*

ctore funduntur: nam alii carnem solam in caelo extra unionem personalem sedere somniant, alii carnem et animam simul, alii denique solam animam ipsius. (Fr. Iunius.)

Cap. XXV. a. Satis iam] Vulgata distinctio erat: „Sed hactenus de materia praesenti satis. Iam“ cett. Possis etiam: „Sed hactenus. De materia praesenti satis. Iam“ cett.

b. de praefatione communi] Significat illa quae initio huius opusculi leguntur:

„Qui fidem resurrectionis — student inquietare, — merito Christi quoque carnem quaestionibus distrahunt“ sqq. Ita liber De Carne Christi est praestruccio eius qui iam sequitur et clausulam facit de illa praefatione communi, libri De Resurrectione Carnis.

c. manifesto] *Δήλον ὄντως*. Supra cap. 1 dixerat „Veritas et qualitas eius (sc. carnis) tractatur, an fuerit, et unde fuerit, et cuiusmodi fuerit. Renuntiatio eius dabit legem nostrae resurrectioni.“ Cf. etiam De Resurr. Carnis cap. 2.

DE
RESURRECTIONE CARNIS.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A** significat codicem scriptum Vindobonensem n. 282., a quo non discrepat Vindobon. n. 283., teste Hildebrando.
- B** - - - - - Leidensem.
- C** - - - - - editionem principem, Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI. Siglum *mg* additum denotat scripturam ex margine libri prolatam.
- a** - - - - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV. Siglum *mg* additum denotat scripturam ex margine prolatam.
- b** - - - - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL. Sig. Gelenius usus est ad hunc librum codice scripto Io. Lelandi, ex Masburensi coenobio adfecto.
- c** - - - - - Iac. Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXXIX. Iac. Pamelius usus est ad hunc librum codice scripto Io. Clementis, et tribus codicibus Vaticanis.
- d** - - - - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.

RESURRECTIONE CARNIS.

Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum. ¹Illa credentes Cap. I.
sumus. Hoc credere^a veritas cogit, veritatem deus aperit, sed
vulgus iridet, existimans nihil superesse post mortem. Et tamen
defunctis parentant^b, et quidem impensissimo officio pro moribus
eorum, pro temporibus² esulentorum, ut quos³ negant sentire
quicquam, etiam desiderare^{3b} praesumant. At ego magis⁴ ridebo
vulgus, tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos
postmodum gulosissime nutrit, ⁵isdem ignibus et promerens et of-
fendens. O pietatem de crudelitate ludentem! Sacrificat⁶ an insultat,
cum⁷ crematis cremat⁷? Plane cum vulgo interdum et sapien-
tes sententiam⁸ suam iungunt. Nihil esse post mortem Epicuri
schola est. ⁹Ait et Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam^d.

Cap. I. 1. illa *Cd.* illam *reliqui*. 2. esulentorum (obsculentorum *B.*) *ABCcd.*
tres Vaticani. sepulcrorum *amgb.*, *Gasp. Scioppius*. 3. negat *ABC.* *Laurentianus codex*
n. 12. plul. 26. Probat Fr. Junius. 3b. praesumat *ABC.* *Laurentianus. Probat*
Fr. Junius. 4. rideo unus *de Vaticanis.* 5. isdem *C.* hisdem *A.* iisdem *reliqui.*
6. an *BCabcd.* cui *A. Laurent.*, et *tres Vaticani.* 7. crematis *Emg.* 8. suam
iungunt *abcd.*, *de codd. Gangneii.* iungunt *reliqui,* et *Laurent.* 9. Dicit *B.*

Cap. I. a. Hoc credere] Hoc est credere mortuos esse resurrecturos. Ad rem cf. Cyrillus Hieros. Catech. 18.
b. defunctis parentant] Hoc quidem ethnici. Sed et Christianos Augustini aetate quibusdam in locis talia facitasse arguit octavus sanctissimi viri liber De Civitate Dei cap. 27. Epulas suas ad martyrum memorias deferebant, orabant et offerebant ut vrescerentur, vel ex eis etiam indigentibus largiebantur. „Quod quidem, inquit, a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo.“ (Rigalt.) Cf. Adv. Marc. V, 9. De Testim. Animae cap. 4. Adde Augustin. De Moribus Eccl. cap. 34 „Nolite consecrari turbas imperitorum,

qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt. Novi multos esse sepulchrorum et picturarum adoratores, novi multos qui quam luxuriosissime super mortuos bibunt et epulas cadaveribus exhibentes super sepultos se ipsos sepeliunt.“ Idem Serm. 43 „Tu demis et subtrahis gutturi tuo, ille forte, cum mortuus fueris, calicem super te non ponet, aut si forte ponet calicem, ipse inebriatur, ad te nulla stilla descendet.“ Cf. Desid. Herald. Animadv. ad Arnobii lib. VII. 242., p. 278.

c. cum crematis cremat?] Hoc est quom mortuis sacrificat. Utitur verbis quae morem ostendunt magis ridiculum. (Rig.)
d. etiam ipsam.] Seneca tragicus Troade

Satis est autem si non ¹⁰minor philosophia Pythagorae et ¹¹Empedoclis et Platonici^o immortalem animam e contrario reclamant, immo adhuc proxime^f etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem^g, ¹²etsi non in humana tantummodo, ut ¹³Euphorbus in Pythagoram^h, Homerus in pavum recenseanturⁱ. Certe recidivatum animae corporalem pronuntiaverunt, tolerabilius ¹⁴mutata quam negata qualitate, pulsata ¹⁵saltem^k, licet non ¹⁶adita veritate. Ita saeculum resurrectionem mortuorum nec cum errat ignorat.

Cap. II. Si vero et apud deum^a aliqua secta est Epicureis magis adfinis quam prophetis, sciemus quid audiant a Christo Sadducaei. Christo enim servabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, praelibata supplere, praedicata repraesentare, mortuorum ¹certe resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducaeos praeparamur, partiaros sententiae illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animae, aspernati carnem, sicut et ipsum dominum carnis. Nulli denique alii salutem ²corporali substantiae invident quam alterius^b divinitatis haeretici. Ideoque ³et Christum

10. minus A. 11. Empedoclis et ego. Empedocli. Sed et d., Fulv. Ursinus. Empedocli. Sed reliqui. 12. et non AB. 13. euphorbius in pithagoram AB. 14. immutata A. duo Vaticani, et Laurent. 15. saltem amgd., Latinus. salute reliqui, et Laurent. Probavit secundis curis Nicol. Rigaltius. 16. abdita A. Laurent. addita C., codd. Rhenani.

Cap. II. 1. certe om. A. 2. corporalis B. 3. et om. A.

v. 395. Hoc dictum iterum citatur a Tertulliano De Anima cap. 42.

e. Empedoclis et Platonici] Ita emendandum erat, quod vulgo scriptum reperitur „et Empedocli. Sed Platonici“ cett. Nam circa immortalitatem quidem animae hi tres conspirabant. De Pythagorae et Empedoclis opinione disputat iterum De Anima capp. 28. 32. 33. Cf. De Testim. Animae cap. 4. Apolog. cap. 48.

f. adhuc proxime] Christianae scilicet doctrinae, secundum quam etiam carnem resurrecturam hoc ipso libello iam scriptor demonstraturus est.

g. etsi non in eadem] V. Plato Phaedone cap. 31. Timaeo sub fin., De Republ. sub fin. lib. X., cum interpret. Adde Euseb. Praepar. Evang. II, 18. Augustin. De Civ. Dei X, 30. XII, 20. XXII, 27 sqq.

h. Euphorbus in Pythagoram] Cf. Ovid. Metam. XV, 160 sqq. Horat. Od. I, 28, 10. cum interpr., Diog. Laert. VIII, 4. Iamblich. Vit. Pythag. cap. 14., Gell. N. A.

IV, 11. Lactant. Inst. Div. III, 18. Tertull. De Anima cap. 28 et 33.

i. Homerus in pavum recenseantur.] Cf. interpr. ad Persii Sat. VI, 10. et Acron ad Horat. l. l., Tertull. De Anima l. l.

k. pulsata saltem] Recte ita Latinus. Rigaltius probat vulgatam sic interpretatas: „Pulsavere salutis ianuam Platonici, vindices immortalitatis animarum, sed qualitatem et modum immortalitatis ignoravere, non adita veritate.“

Cap. II. a. apud deum] Hoc est apud Iudaeos vel Christianos. In sacris videlicet scripturis. Sic De Test. An. cap. 3 „Et licet soli illum noverint Christiani, vel quaecunque apud dominum secta.“ (Rigalt.) De Sadducaeis resurrectionis negatoribus cf. De Carne Chr. cap. 1. Adv. Omnes Haeres. cap. 1.

b. alterius] Id est alius, diversae. Sic alter pro alius iterum infra et saepius apud Tertullianum reperitur. Cf. De Carne Chr. cap. 11 et cap. 16. Quod ad rem cf. De Carne Chr. cap. 1.

aliter disponere coacti, ne ⁴ creatoris ⁵ habeatur, in ipsa prius carne eius erraverunt, aut nullius veritatis contendentes eam secundum Marcionem et ⁶ Basiliden, aut propriae qualitatis secundum haereses ⁷ Valentini et ⁸ Apellen. Atque ita sequitur ut salutem eius substantiae excludant cuius Christum ⁹ consortem negant, certi illam summo praesudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo ¹⁰ resurrexit caro. Propterea et nos volumen praemisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam et solidam probamus ¹¹ adversum phantasmatis ¹² vanitatem, et humanam vindicamus adversus qualitatis proprietatem, cuius ¹³ conditio Christum et hominem et filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum proinde et obducimus praescribendo ¹⁴ nullum alium credendum deum praeter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo ¹⁵ dinoscitur deus, qualis promittitur a creatore. Obducti dehinc de deo carnis auctore et de Christo carnis redemptore iam et de resurrectione carnis revincuntur. Congruenter ¹⁶ scilicet. Et hoc ¹⁷ ferme ¹⁸ modo dicimus in eundam cum haeticis disceptationem. Nam et ordo semper a principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet a quo dicitur dispositum esse quod quaeritur. Atque adeo, et haeretici ex conscientia infirmitatis nunquam ordinarie tractant. Certi enim quam ¹⁹ laborent in alterius divinitatis insinuatione adversus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certe et in sacramentis priorem et ²⁰ in praedicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi urgentioris causae, ²¹ id est ipsius humanae salutis ante omnia ²² requirendae, a quaestionibus resurrectionis incipiunt, quia durius creditur resurrectio carnis quam una divinitas; atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum et scrupulis potius oneratum, ²³ depretiantibus carnem, paulatim ²⁴ ad alterius divinitatis temperant sensum ex ipsa spei concussione et demutatione. Deiectus

4. creatoris *amgd., Fulv. Ursinus. Probat curis secundis Nicol. Rigaltius. creator carnis reliqui, codex Pithoei et Laurent.* 5. haberetur *Io. a Wouwer.* 6. Basilidem *A.* 7. de Valentini *AB.* 8. Appellem *A. Appellen B.* 9. consortem negant *abcd., de libris Gangneii. negant reliqui, et Laurent.* 10. resurrexit *ABbd. Laurent. resurrexerit Ca.* 11. adversus *AB.* 12. vanitatem *Cabd., Gasp. Scioppius et Fulv. Ursinus. nativitatem AB. tres Vaticani, et Laurent.* 13. est editio *B. editio tres Vaticani. additio Laurent.* 14. dinoscitur *d.* 15. scilicet. Et hoc *d. scilicet hoc Fr. Iunius. scilicet et de deo auctore carnis et de Christo carnis redemptore. Hoc ABCabc. Laurent.* 16. dicimus in eundam modo *A. dicimus in eundam a. dicimus in eandem B.* 17. laborant *AB. Laurent.* 18. in om. *Laurent.* 19. vel ipsius *AB.* 20. requirenda ea quaestionibus *amg.* 21. depretiantibus carnem *abcd. depretiantibus carnis ABC. Laurent.* 22. ad alterius *ab. alterius reliqui. Laurent.*

c. obducimus praescribendo] De verbo obducere cf. adnot. ad Apolog. cap. 46. et de praescribere adn. ad Apolog. cap. 7.

d. scilicet. Et hoc] Fr. Iunius distinguit et scribit „Congruenter scilicet hoc ferme modo sqq.

enim ²² unusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem facile iam declinatur ad alterius spei auctorem etiam ²³ ultro suspicandum. Per diversitatem enim promissionum diversitas insinuat deorum. Sic multos ²⁴ inretitos videmus, dum ante de resurrectione carnis ²⁵ eliduntur quam de unione divinitatis ²⁷ elidunt. Igitur quantum ad haereticos, demonstravimus quo cuneo ²⁶ occurrendum sit a nobis. Et occursum est ²⁸ iam suo quoque titulo, de deo quidem unico et Christo eius^f adversus Marcionem, de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses^g, ad hanc maxime quaestionem praestruendam; uti nunc de sola carnis resurrectione ita ²⁹ digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta, id est penes creatorem. Nam et multi rudes, et plerique sua fide dubii, et simplices plures, quos instrui, dirigi, muniri oportebit, quia et hoc latere unio divinitatis ³¹ defendetur. ³² Sicut enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata ³³ constablitur. Animae autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim fere haeretici eam ³⁴ quoquo modo ³⁵ volunt, tamen non negant. Viderit unus ³⁶ aliqui Lucanus^h, nec huic quidem substantiae parcens, quam secundum Aristotelem dissolvensⁱ aliud ³⁷ quid pro ea subicit, ³⁸ tertium quiddam resurrecturus, neque anima neque caro, id est non homo, sed ursus forsitan, ³⁹ qua Lucanus^k. Habet et iste a nobis

23. unusquisque A. 24. ultro *Cabd. Laurent., Fulv. Ursinus.* ultra *ABc. tres Vaticani.* 25. hereticos B. 26. elidunt B. 27. elidunt A. se elidunt *Ludov. de la Cerda.* 28. occurrendum *bed. decurrendum reliqui, et Laurent.* 29. iam *ambcd. etiam ABCa. Laurent.* 30. digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta (*incertum AB.*) id est (vel est B. ne est A. *Laurent.*) penes creatorem *Ababc. Laurent.* Haec scriptura primum emanavit de *codd. Gangneii.* digeram tanquam penes nos incertum, dum sit quoque certum penes creatorem *Cd. Probat Fr. Iunius.* 31. defenditur *tres Vaticani.* 32. Sicuti *bed.* 33. stabilitur A. 34. quoquo modo C. (*At in marg. est quoquo modo.*) *Probat Fr. Iunius.* 35. velint d., *Latinius.* 36. aliqui (alicui A.) *ABCbcd.* aliquis a. 37. quid om. *AB.* 38. tertium quiddam resurrecturus *bc.* tertium quiddam resurrecturum a., *de codd. Gangneii.* quiddam resurrecturum *ABC. Laurent.* quasi sit tertium quiddam resurrecturum d., *ez emendat. Fulv. Ursini.* 39. qua *bed.* tanquam reliqui, et *Laurent.*

e. quam de unione divinitatis elidunt.] Quam in ipsa haeticorum castra aperte discedunt, de unione divinitatis, id est duplicem divinitatem suadendo, iam verae et genuinae regulae sectatores elisuri.
f. de deo quidem unico et Christo eius] Libris II et III adv. Marcionem.
g. de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses] Libro De Carne Christi, quo unam confutat haeresin Marcionis, alteram Apellis, et duas Valentianorum.
h. Lucanus] De hoc cf. Adv. Omnes Haeres. cap. 8.
i. secundum Aristotelem dissolvens]

Pseudo-Orig. Philosophum. pag. 25. ed. Miller: „Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἀθάνατον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐπιδιαμένειν καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ταύτην ἐναφανίσσεται τῷ πεμψῶ σώματι. ὃ ἐπιτίθεται εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων τερσάων, τοῦ τε πυρός καὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος λεπτότερον, ὅλον πνεῦμα.“ Cf. Menag. ed. Diog. Laert. VII, 157.

k. qua Lucanus.] Cf. Varro De Lingua Lat. V, 100 „Ursi Lucana origo, vel ualde illi, nostri, ab ipsius voce.“ Id. VII, 40 „Atque ursi potius Lucani quam Luci.“

plenissimum de omni statu animae stilum¹, quam imprimis immortalem tuentes solius carnis⁴⁰ et defectionem⁴¹ agnoscimus et refectionem cum maxime adserimus, redactis in ordinarium materiae corpus, si qua et alibi pro causarum incursione⁴² praestricta distulimus. Nam⁴³ ut quaedam praelibari sollemne est, ita et differri necesse est, dummodo et praelibata suppleantur suo corpore et dilata redantur suo nomine.

¹Est quidem et ²de communibus sensibus sapere³ in dei rebus, Cap. III. sed in testimonium veri, non in adiutorium falsi, quod sit secundum divinam, non contra divinam dispositionem. Quaedam enim et natura nota sunt, ⁴ut immortalitas animae penes plures, ⁵ut deus noster penes omnes. Utar ergo et sententia Platonis alicuius pronuntiantis, Omnis anima immortalis⁶; utar et conscientia populi contestantis deum deorum. Utar et reliquis communibus sensibus, qui deum iudicem praedicant: Deus videt, et, Deo commendo⁷. At cum aiunt, Mortuum ⁸quod mortuum, et, ⁹Vive dum vivis, et, Post¹⁰ mortem omnia finiuntur, etiam ipsa¹¹, tunc meminero et cor vulgile¹² cinerem a deo ¹³deputatum et ipsam sapientiam saeculi stultitiam¹⁴ pronuntiatam. Tunc si ¹⁵et haereticus ad vulgi vitia vel saeculi ingenia confugerit, Discede, dicam, ¹⁶ab ethnico, haereticæ; etsi unum estis omnes qui deum ¹⁷fingitis, dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi videris, alius ab ethnico ¹⁸es; redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid caeco duci inniteris, si ¹⁹vides? Quid vestiris a nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris clypeo, si ab apostolo armatus es? Ille potius a te discat carnis resurrectionem confiteri quam tu ab illo differri; quia si ²⁰et a Christianis negari ²¹eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, non de vulgi ignorantia instrui. Adeo non erit Chri-

40. et defectionem agnoscimus et refectionem cum maxime *abcd.* et defectionem (defectione *AB. Laurent.*) cum maxime *reliquis, et Laurent.* 41. *perstriccta c., ex tribus Vaticanis. praestructa Laurent.* 42. *et AB. Laurent.*

Cap. III. 1. Equidem *A.* 2. *de om. BC (sed C. in marg. habet).* 3. *et A. 4. et A.* 5. *quidem A.* 6. *Vive dum (B)bcd. vividam omg. Vivam dum a. Vivendum AC. codex Pithoei.* 7. *reputatum A.* 8. *et om. ABCa.* 9. *ab ethnico om. A.* 10. *fugitis A. duo Vaticani.* 11. *es om. ABC.* 12. *videris BC.* 13. *et om. Bbc.* 14. *illam B.*

1. de omni statu animae stilum] Libram De Anima.

m. defectionem] Defectionem dicit mortem, sicuti refectionem resurrectionem.

Cap. III. a. de communibus sensibus sapere] Sic cap. 5: „Rudes quique de communibus adhuc sensibus sapiunt.“, et hoc ipso capite deinde: „Utar et reliquis communibus sensibus.“, et infra:

„Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat.“

b. Omnis anima immortalis] Cf. Platon. Phaedr. cap. 24. p. 245.

c. Deus videt, et, Deo commendo.] Cf. De Testim. Animae cap. 2. De Anima cap. 42.

d. Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa] Cf. supra cap. 1.

stianus qui eam negabit quam confitentur Christiani, et his argumentis negabit quibus ¹⁵utitur non Christianus. ¹⁶Aufer denique haereticis ¹⁷quae cum ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quaestiones suas ¹⁸sistant, et stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat et compassio sententiarum et familiaritas opinionum, eoque ¹⁹fideliore existimantur, quia nuda et aperta et omnibus nota definiunt. Ratio autem divina in medulla ²⁰est, non in superficie, et plerumque aemula manifestis.

Cap. IV.

Itaque haeretici inde statim incipiunt, et inde praestruunt, dehinc ¹interstruunt, unde sciunt facile capi mentes, de communione favorabili sensuum. An aliud prius vel magis audias ²ab haeretico quam ab ethnico? et ³non protinus et non ubique convicium carnis, in originem, in materiam, in casum, in omnem exitum eius, immundae a primordio ex faecibus terrae, immundioris deinceps ex seminis sui limo, frivolae, infirmae, criminosae, ⁴onerosae, molestae, et post totum ignobilitatis elogium^a caducae in originem terram et cadaveris nomen, et de isto quoque nomine periturae in nullum inde iam nomen, in omnis ⁵iam vocabuli mortem^b? Hanc ergo ⁶vir sapiens et visui et contactui et recordatui tuo ereptam ⁷persuadere vis, quod se receptura quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in aliquid omnino de nihilo^c, et utique ⁸rehibentibus ⁹eam ignibus et undis et ¹⁰alvis ferarum et ¹¹rumis alitum et lactibus piscium^d et ipso- rum ¹²temporum propria gula? Adeone autem eadem sperabitur^e

15. utuntur non Christiani *cod. Io. Clementis.* 16. Aufer *ACmgabcd.* Aufers *BC.* 17. quae cum ethnicis *bcd.* quaecumque ethnici *ABC. tres Vaticani.* 18. instruant *Latinius.* 19. fidiiores *Cmg.* 20. est *om. A.*

Cap. IV. 1. ingstruant *A.* inconstruunt *B.* 2. tam ab haeretico *d., cum Fulvio Ursino.* 3. non protinus *om. b. Habent reliqui, et tres Vaticani.* 4. onerosae *om. B.* 5. vocabuli iam *A.* 6. vir *ABCabc.* vis *d.* 7. persuadere vis quod *a., de libris Gangneii.* persuadere, quod *reliqui.* 8. rehibentibus *B.* rehibentibus *A.* rehibentibus *C.* 9. ea imaginibus *ABC.* 10. alius *ABC.* 11. ruinis *ABC.* 12. temporum *om. ABC.* Addidit primum de suis *codd. Gangneius.*

Cap. IV. a. ignobilitatis elogium] Cf. adnot. ad De Corona cap. 5.

b. in omnis iam vocabuli mortem?] Etenim mortui desinunt esse quicquid dum viverent vocabantur et iam sunt nulli. Plin. H. N. II [cap. 63.], ubi de natura terrae. (Rigalt.)

c. in aliquid omnino de nihilo] Cf. Gregor. Nyss. De Opif. Hom. capp. 27. 28.

d. lactibus piscium] Plin. H. N. XI, 37 „Ab hoc ventriculo *lactes* in homine et ove, per quas labitur cibus, in ceteris hillae; a quibus capaciora intestina ad aliam“ cett. Priscian. VI, 686. Plaut.

Curcul. II, 3, 40: „Ita cibi vacivitate venio *laxis lactibus.*“ Glossa. Philoxeni pag. 129. Vulc.: „*Lactes, λαβοὶ τῶν σπλάγγων, λεπτά ἔντερα τῶν ἐρφόρων.*“ Gloss. Cyrilli p. 529. Vulc.: „*Λαβοὶ τῶν ἐντέρων, haec lactes.*“ Singulare non habet.“ Onomast. Graeco-Lat. ed. Vulc. p. 79: „*Lactes, μεσεντέριον.*“ Glossar. Lat. ab Angelo Maio edit. in Auct. Class. tom. VIII, p. 327: „*Lactes, pars intestinorum, unde haec coagulatur.*“

e. eadem sperabitur] Cf. infra cap. 5. et cap. 58.

quae intercidit, ¹³ut claudus et luscus ¹⁴et caecus et leprosus et paralyticus ¹⁵revertantur, ut redisse non libeat ad pristinum? an integri, ut iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursusne omnia necessaria illi, et inprimis pabula atque potacula, et pulmonibus natandum, et intestinis aestuandum, et pudendis non pudendum, et omnibus membris laborandum? Rursus ulcera et vulnera et febris ¹⁶et podagra et mors ¹⁷reoptanda? Nimirum haec erunt vota carnis recuperandae, iterum cupere de ea evadere. Et nos quidem haec aliquanto honestius pro stili pudore. Ceterum quantum etiam ¹⁸spurciloquio liceat illorum in congressibus ¹⁹experire, tam ethnicorum quam haeticorum.

Igitur quoniam et rudes quique de communibus adhuc sensi- Cap. V.
bus sapiunt, et dubii et simplices per eosdem sensus ¹denuo inquietantur, et ubique ²primus iste in nos aries ³temperatur quo carnis condicio ⁴quassatur, necessario et a nobis carnis primum condicio muniatur, vituperatione laudatione depulsa. Ita nos rhetoricari quoque provocant haeretici, sicut ⁵etiam philosophari. Futile et frivolum istud corpusculum, quod malum denique appellare non horrent, etsi angelorum fuisset operatio, ut Menandro et ⁶Marco placet, etsi ignei alicuius exstructio aequae angeli, ut Apelles docet ^b, sufficeret ad auctoritatem carnis ⁷secundae divinitatis patrocinium. Angelos post deum novimus. Iam nunc ⁸quisquis ille summus deus haeretici cuiusque est, non immeritq ab ipso quoque deducere carnis dignitatem, a quo voluntas producendae ei adfuisset. Utique enim prohibuisset fieri quam fieri scisset, si fieri noluisset. Ita et secundum illos aequae caro dei res. ⁹Nihil operis non eius est qui

13. et (A)BC. 14. et om. ABCa. 15. revertentur A. 16. et podagra om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 17. reoptanda B. tres Vaticani. replanda A. redoptanda reliqui. 18. spurciloquio liceat BCe. tres Vaticani. spurciloquium liceat a. spurciloquii liceat Ab. spurciloquii licet d., cum Fulvio Ursino et Gasp. Scioppio. 19. experire ego. experiri libri omnes.

Cap. V. 1. inquietantur denuo A. 2. primus Abcd. in primis reliqui. 3. comperatur qui A. 4. quassetur A. 5. vituperatione laudatione depulsa ABCa. tres Vaticani. vituperationem laudatione depellas bcd. 5. etiam om. B. 6. Marcio B. Marcioni duo Vaticani. 7. sedem B. secundum AC. 8. quisque ille et summus A. 9. nihil non est, eius est A. Nihil operis non est, eius est C. nihil operis non est B. Nihil operis non est eius a.

f. de consequentiis carnis] Cf. infra cap. 60. et cap. 61.

g. pulmonibus natandum] Metaphora de branchiis, quemadmodum Ludov. de la Cerda censet, vel de brachiis, id est pinnis, piscium desumpta, quorum similis est motus reciprocatus pulmonum.

Cap. V. a. ut Menandro et Marco placet] Marco solus tradit hoc placitum

Tertullianus. Menander illud habuit a Simone, cuius discipulus fuit. Cf. Adv. Omnes Haer. cap. 1.

b. ut Apelles docet] Cf. De Carne Chr. cap. 8. De Anima cap. 23. De Praescr. Haeret. cap. 34.

c. secundae] Id est secundariae, angelorum.

passus est esse. Bene autem quod ¹⁰et plures et duriores ¹¹quaeque doctrinae totam hominis figurationem deo nostro cedunt. Quantum hic sit satis nosti, qui unicum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus est. Sed et mundus, inquis, dei opus **1 Cor. VII, 31.** est, et tamen praeterit habitus huius mundi, apostolo quoque auctore; nec idcirco restitutio mundi ¹²praeiudicabitur quia dei opus est. Et utique si universitas inreformabilis post decessum, quid portio? Plane, si portio universitati adaequatur. Ad distantiam **Io. I, 3.** enim provocamus. Primo quidem, ¹³quod omnia sermone dei facta sunt, et sine illo nihil. Caro autem ¹⁴et sermone dei ¹⁵constituit **Gen. I, 26.** propter formam, ne quid sine sermone ¹⁶. Faciamus enim hominem, ante praemisit, et amplius, manu, propter praelationem, ne universitati ¹⁷compararetur. Et finxit, ¹⁸inquit, deus hominem. Magnae sine dubio differentiae ratio, pro condicione scilicet rerum. Minora enim quae fiebant eo cui fiebant, siquidem homini fiebant, cui mox a deo addicta sunt. Merito igitur ut famula iussu et imperio et sola vocali potestate universa processerant. Contra homo, ut dominus eorum, in hoc ab ipso deo exstructus est, ut dominus esse ¹⁹posset, dum fit a domino. Hominem autem memento carnem **Gen. II, 7.** proprie dici, quae prior vocabulum hominis occupavit: Et finxit deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et insufficienti **Gen. II, 7 sq.** flavit in faciem eius flatum vitae, et factus est homo, id est limus, in animam vivam, et posuit deus hominem, quem finxit, in paradiso. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eo commendarim, uti quicquid omnino homini a deo prospectum atque ²⁰promissum est, non ²¹soli animae, verum et carni scias debitum, ²²ut si non ex consortio generis, certe vel ex privilegio nominis.

Cap. VI. Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni ¹vindicare quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem, quod illa pusillitas, ²limus, in manus dei quaecumque sunt pervenit, satis beatus etsi solummodo contactus. Quid enim, si nullo amplius opere statim figmentum de contactu dei constitisset? Adeo ³magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaque totiens

10. et om. bcd. 11. quoque ACa. 12. praeiudicatur Ca. 13. omnia quod AB. 14. ex B. 15. constetit codex Io. Clementis. 16. comparetur AB. tres Vaticani. 17. deus hominem inquit ABCa. 18. possit ABCa. tres Vaticani. 19. permixtum B. 20. solum B. 21. et si B.

Cap. VI. 1. vindicari A. 2. huius immani B. homo in manu A. 3. res magna A.

d. propter formam, ne quid sine sermone. Id est propter formam, i. e. legem, quam modo laudaverat, ne quicquam videlicet fieret sine dei sermone. Quod iam comprobaturus est. De voc. forma

hoc sensu usurpata cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18. Ceterum ne taceat cum his Tertulliani verbis comparasse verba Gregorii Nyss. De Opif. Hom. cap. 3.

honoratur quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum isti deum occupatum ac ⁴deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, et ipsa inprimis adfectione, quae ⁵liniamenta ⁶dictabat. Quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod ⁷et limus ⁸et caro sermo, quod et terra tunc. ⁹Sic enim praefatio patris ad filium: ¹⁰Faciamus hominem ad imaginem Gen. I, 26. et similitudinem nostram. Et ¹¹fecit hominem deus, id utique quod finxit, ad imaginem dei fecit illum, scilicet ¹²Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei constitutus non rapinam existimavit Phil. II, 6. ¹³parem esse deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne non tantum dei opus erat, sed et pignus. Quo nunc facit ad ¹⁴infuscandam originem carnis ¹⁵nomen terrae ventilare, ut sordentis, ut iacentis elementi? cum, et si alia materia ¹⁶excudendo ¹⁷homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam et ¹⁸eligendo dignam iudicasset et tractando fecisset. Phidiae manus Iovem Olympium ex ebore ¹⁹molitur, et adoratur, nec iam bestiae et quidem insulsissimae ²⁰deus est, ²¹sed summum saeculi numen, ²²non quia elephantus, sed quia Phidias tantus: deus vivus, ²³deus verus quamcunque materiae visitatem non de sua operatione purgasset et ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo deum quam hominem deus finxerit? Nunc etsi scandalum limus, alia iam res est. Carnem ²⁴iam teneo, non terram; licet ²⁵et caro audiat: Terra es, et in Gen. III, 19. terram ibis. Origo recensetur, non substantia revocatur^d. Datum

4. dedicatam Ca. 5. liniamenta c. 6. dictabat amgb. ductabat c. tres Vaticani, Jo. Harrisius. ducebat (A)d., Fulv. Ursinus. decebat BCa. 7. et om. AB. 8. et sermo caro bc. 9. Si enim A. Sicut enim B. 10. et faciamus B. 11. hominem deus fecit A. 12. Christum amg. 13. parem esse Cmg. par AB. par in C. paritari reliqui, ex emendat. Rhenani. 14. infuscandum AB. tres Vaticani. 15. non AB. 16. excludendo edil. Priorii. 17. eligendo cod. Io. Clementis. 18. molitur, et adoratur ABCac. tres Vaticani. molitae adorantur bd. 19. sed bcd. et reliqui. 20. non quia elephantus, sed quia Phidias tantus abcd. elephantis, non (sed B.) quia phidias tantus AB. elephantus, sed quia Phidias tantus C. 21. et deus cd., ex cod. Io. Clementis. 22. iam om. AB. 23. et om. b.

Cap. VI. a sermo] Fr. Iunius distinguit „quod et limus, et caro sermo, quod et terra tunc.“, et interpretatur: „Christus cogitabatur homo futurus, quod et futurus limus, et sermo cogitabatur futurus caro, quod et terra tunc futura.“ Nicol. Rigaltius vult distingui, ut est in cod. Pitheoano: „caro, sermo quod et terra tunc.“

b. excudendo] V. adnot. ad lib. Adv. Valent. cap. 11.

c. et quidem insulsissimae] Insulsis-

simam bestiam appellat respectu exterioris, quae visui insulsa videtur et torpens, speciei et molis elephantis ad politissimum illud Phidiaci ingenii artificium. Cf. Gisb. Cuperus De Elephantis II, 7. in Sallengre Nov. Thes. Antiqu. Rom. tom. III, p. 178.

d. non substantia revocatur.] Scilicet non revocavit deus opificium suum convertendo hominem in terra cum dixit, Terra es. (Ludov. de la Cerda.)

est esse aliquid ²¹origine ²²generosius et demutatione felicius. Nam et aurum terra, quia de terra; hactenus^o tamen terra, ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior de ²⁶obsoletiore matrice. Ita et deo licuit carnis aurum de limi, quibus putas, sordibus ²⁷excusato censu^f eliquasse.

Cap. VII. ¹Sed dilutior videatur auctoritas carnis, quia non et ipsam proprie manus divina tractavit, sicuti limum. ²Quando in hoc ³tractavit limum, ut postmodum caro fieret ex limo, ⁴carnis utique negotium gessit. Sed adhuc velim discas ⁵quando et quomodo caro ⁶fluerit ex limo. Neque enim, ut quidam volunt, illae ^{6b}pelliceae tunicae^a, quas Adam et Eva paradisi exuti induerunt, ⁷ipsae erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius et Adam sub-

stantiae suae traducem in ⁸femina iam carnem recognoverit (Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea), et ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta sit, limo, opinor, supplenda, si Adam adhuc limus. ⁹Obliteratus igitur ¹⁰et devoratus est limus in carnem. Quando? cum factus est homo in animam vivam de dei flatu, ¹¹vapore scilicet idoneo torrere quodammodo limum in aliam qualitatem, quasi in testam, ita in carnem. ¹²Sic et figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem ¹³recorporare ^{13b}et aliam ex alia ¹⁴stringere speciem, aptiorem pristina et sui iam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est, Numquid argilla ¹⁵dicet figulo? id est homo deo, etsi apostolus, In testaceis, ait, vasculis, tamen et argilla homo, quia limus ante; et testa caro, quia ex limo per adflatu ¹⁶divini vaporem, quam postea ¹⁷pelliceae tunicae, ¹⁸id est cutes superductae^b, vestierunt. Usque adeo, si detraxeris cutem, nudaveris carnem. Ita quod hodie spolium effi-

Rom. IX. 20.

24. in origine liber Pithoei. originis A. 25. ingenerosius Gasp. Scioppius. 26. obsoletiore ABCa. tres Vaticani. 27. excusato AB. tres Vaticani.

Cap. VII. 1. Sed ne dilutior ab. 2. quid A. 3. tractavit AB. 4. carni ABC. 5. quomodo et quando Ca. 6. fluxerit A. tres Vaticani. 6b. pelliciae BC. 7. ipsi B. 8. femina iam carnem c., de cod. Io. Clementis. femina iam carne dd. feminae iam carne reliqui. 9. Obliteratur b. 10. devoratusque A. 11. vapore scilicet et idoneo ABCa. cod. Pithoei. 12. si et A. 13. incorporare B. 13b. et in aliam Gasp. Scioppius. 14. stringere ABCa. tres Vaticani. stringere bcd. 15. dicit A. duo Vaticani. 16. domini B. 17. pelliciae B. pellice A. 18. vel cutes AB.

e. hactenus] Hoc est non amplius, non ultra. Cf. quae adnotavi ad De Exhort. Castit. cap. 1.

f. de limi — sordibus excusato censu] Id est purgato, liberato. V. quae adnotavi de verbi excusare hoc usu ad lib. Adv. Hermog. cap. 16. Censum limi dicit, originem de limo, i. e. originalem limi materiam. Cf. ad De Corona cap. 13.

De verbo eliquare, si est tanti, cf. interpr. ad Apul. Metam. X, 30.

Cap. VII. a. pelliceae tunicae] Cf. Adv. Valentin. cap. 1. Carpit enim his Valentinianus.

b. cutes superductae] Itaque Septimius pelliceas tunicas cutes fuisse censet, non, ut Valentiniiani, carnem ipsam. (Rigalt.)

RESURRECTIONE CARNIS.

Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum. ¹ *Illa credentes* **Cap. I.** sumus. Hoc credere^a veritas cogit, veritatem deus aperit, sed vulgus inridet, existimans nihil superesse post mortem. Et tamen defunctis parentant^b, et quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus ²esculentorum, ut quos ³negant sentire quicquam, etiam desiderare ^{3b}praesumant. At ego magis ⁴ridebo vulgus, tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, ⁵isdem ignibus et promerens et offendens. O pietatem de crudelitate ludentem! Sacrificat ⁶an insultat, cum ⁷crematis cremat^c? Plane cum vulgo interdum et sapientes sententiam ⁸suam iungunt. Nihil esse post mortem Epicuri schola est. ⁹Ait et Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam^d.

Cap. I. 1. illa *Cd.* illam reliqui. 2. esculentorum (obsculentorum *B.*) *ABCacd.* tres *Vaticani.* sepulcorum *ambg.*, *Gasp. Scioppius.* 3. negat *ABC.* *Laurentianus codex n. 12. plut. 26. Probat Fr. Junius.* 3b. praesumat *ABC.* *Laurentianus. Probat Fr. Junius.* 4. rideo unus de *Vaticanis.* 5. isdem *C.* hisdem *A.* iisdem reliqui. 6. an *BCabcd.* cui *A. Laurent., et tres Vaticani.* 7. crematos *Om.* 8. suam iungunt *abcd., de codd. Gangneii.* iungunt reliqui, et *Laurent.* 9. Dicit *B.*

Cap. I. a. Hoc credere] Hoc est credere mortuos esse resurrecturos. Ad rem cf. *Cyrellus Hieros. Catech. 18.*
 b. defunctis parentant] Hoc quidem ethnici. Sed et Christianos Augustini aevo quibusdam in locis talia facitasse arguit octavus sanctissimi viri liber *De Civitate Dei cap. 27.* Epulas suas ad martyrum memorias deferebant, orabant et offerebant ut vescerentur, vel ex eis etiam indigentibus largiebantur. „Quod quidem, inquit, a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum nullalis est consuetudo.“ (*Rigalt.*) Cf. *Adv. Marc. V, 9.* De Testim. Animae cap. 4. Adde Augustin. *De Moribus Eccl. cap. 34.* „Nolite consecrari turbas imperitorum,

qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt. Novi multos esse sepulchrorum et picturarum adoratores, novi multos qui quam luxuriosissime super mortuos bibant et epulas cadaveribus exhibentes super sepultos se ipsos sepeliunt.“ Idem *Serm. 43.* „Tu demis et subtrahis gutturi tuo, ille forte, cum mortuus fueris, calicem super te non ponet, aut si forte ponet calicem, ipse inebriatur, ad te nulla stilla descendet.“ Cf. *Desid. Herald. Animadv. ad Arnobii lib. VII. 242., p. 278.*

c. cum crematis cremat?] Hoc est quum mortuis sacrificat. Utitur verbis quae morem ostendant magis ridiculam. (*Rig.*)
 d. etiam ipsam.] Seneca tragicus Troade

aliud sit quam a carne ³³divertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius et vivere. Porro si universa per carnem ³⁴subiacent animae, carni quoque ³⁵subiacent. Per quod utaris, ³⁶cum eo utaris necesse est. Ita caro, dum ministra et famula animae deputatur, consors et cohaeres invenitur. Si temporalium, cur non et aeternorum?

Cap. VIII.

Et haec quidem velut de publica forma humanae conditionis ¹suffragia carni procuraverim. Videamus nunc de propria ²etiam Christiani nominis forma quanta huic substantiae frivolae ac ³sordidae apud deum praerogativa sit: etsi sufficeret illi quod nulla omnino anima salutem possit adipisci nisi dum ⁴est in carne crediderit; adeo ⁵caro salutis est cardo. ⁶De qua cum anima deo ⁷allegitur, ipsa est quae efficit ut anima ⁸allegi possit. ⁹Scilicet caro abluitur^b, ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecretur; caro signatur, ut et anima muniatur; caro manus ¹⁰impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur; caro corpore et ¹¹sanguine Christi vescitur, ut et anima de deo sagineur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera coniungit. Nam et sacrificia deo grata, conflictationes dico animae, ieiunia et seras et aridas escas^c et adpendices huius officii sordes^d caro de proprio suo incommodo ¹²instaurat. Virginitas quoque et viduitas et ¹³modesta in occulto matrimonii dissimulatio et una notitia eius^e de bonis carnis deo ¹⁴adolentur. Age iam, quid de ea sentis, cum pro no-

33. divertere *cd.* 34. subiacent *A.* 35. subiacent *Abcd.* subiacent *reliqui.* 36. cum eo utaris *om. ABC. codex Pithoei.* *Addidit primum de suis codd. Ganganus.*

Cap. VIII. 1. in suffragium *bcd.* 2. et *A.* 3. solide *A.* 4. est *om. b.* 5. caro *om. A.* 6. Denique cum *d., cum Fulvio Ursino.* 7. allegitur *Cab.* allegatur *B. tres Vaticani.* allegatur *A.* 8. alligi *Cab.* alligari *AB.* 9. Scilicet caro *d., cum Fulvio Ursino.* Sed et caro *reliqui libri.* 10. impressione *B.* 11. vescitur Christi *A.* 12. instauratur *BCa.* 13. modesta *Cmgabcd.* modestia *ABC.* 14. adolentur *C.* adulantur *BCmg.* adulentur *omg.*

Cap. VIII. a. De qua] Intellege salute.

b. Scilicet caro abluitur cett.] Nimirum baptismo Christi, cui olim adioncta sunt unctio et signaculum et manus impositio, ut lib. De Baptismo capp. 6. 7. et 8. exponit auctor. (Fr. Iunius.) Strictim h. l. recensuit, sed appositissime declaravit, baptismum, unctionem, signaculum crucis, manuum impositionem, eucharistiam. (Rigalt.)

c. seras et aridas escas] *Νηστείας καὶ ἔρησας*, ut auctor distinguit libro De Ieiuniis cap. 1. (Fr. Iunius.)

d. adpendices huius officii sordes] Alibi dixit „horrorem cineris et asperitudinem sacci.“ Quibus etiam addebant haec Lucilliana, illuviem, imbalnitiem,

imperfunditem, incuriam. (Rigalt.) Cf. De Paenitent. cap. 9.

e. et una notitia eius] Hoc est monogamia. Quod ad modestam in occulto matrimonii dissimulationem Rigaltio putat per eam significari „ipsius matrimonii secreta, quae libro Ad Uxor. II, 3 penes sanctos esse ait officia sexus, ac debere cum honore ipsius necessitatis tanquam sub ipsis oculis dei modeste ac moderate transigi.“ Sed rem mihi rectius Ludov. de la Cerda explicasse videtur ex verbis Ad Uxor. I, 6: „Quot item qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt, salvo matrimonio?“; item De Veland. Virg. cap. 10: „Sive qui ex consensu contumeliam commanem iam recusaverunt.“

minis fide in medium extracta et odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, paedore, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipais etiam cubilibus vineta ipsisque stramentis lacinata, cum iam et in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum denique suppliciiis erogatur^f, enisa reddere Christo vicem moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem saepe, nedum per atrociora quoque ingenia poenarum. Nae illa beatissima et gloriosissima quae potest apud Christum dominum "parere" debito tanto, ut hoc solum debeat ei quod ei debere desierit, hoc magis vineta^g quod absoluta.

Igitur ut retexam^a, quam deus manibus suis ad imaginem dei Cap. IX. struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suae vivacitatis animavit, quam incolatui, fructui, 'dominatui totius suae operationis praeposuit, quam ²de sacramentis suis disciplinisque vestivit, cuius munditias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpretiat, haecine non resurget, totiens dei? ³Absit, absit ut deus manuum suarum operam, ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suae reginam^b, liberalitatis suae haeredem, religionis suae sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in aeternum destituat interitum. Bonum deum novimus: solum, Luc. XVIII, 19. optimum ⁴a Christo eius addiscimus; qui dilectionem mandans post- Math. XXII, 37 sqq. suam in proximum ⁵faciet et ipse quod praecipit. Diliget carnem tot modis sibi proximam, etsi infirmam, sed Virtus in infirmitate II Cor. XII, 9. perficitur, etsi imbecillam, sed Medicum non desiderant nisi male Luc. V, 31. habentes, etsi inhonestam, sed Inhonestioribus maiorem circumda- I Cor. XII, 23. mus honorem^c, etsi perditam, sed Ego, inquit, veni, ut quod Luc. XIX, 10. ⁶perii salvum faciam, etsi peccatricem, sed Malo ⁷mibi, inquit, Ex. XVIII, 23. salutem peccatoris quam mortem, etsi damnatam, sed Ego, inquit, Deut. XXXII, 39. percutiam et sanabo. Quid ea exprobras carni quae deum expe-

15. pariare Petr. Clacconius. par esse Latinius. 16. quo amge. tres Vaticani. quam B.

Cap. IX. 1. dominatui om. AB. 2. de sacramentis ABc. tres Vaticani. sacramentis reliqui. 3. Absit, absit Ac. tres Vaticani. Absit reliqui. 4. a Christo eius ABCmgabcd. a Christo C. 5. facit amg. 6. perierat B. 7. mihi om. A.

f. erogatur] Cf. de hoc verbo adnot. ad Scorp. cap. 6. — De carceris quas descripsit modo miseris cf. Ad Martyr. cap. 2. Adde De Patient. cap. 13.

g. parere] Appellanti creditori paret debitor cum satisfacit. Iubet qui exigit, paret qui praestat quod promisit. (Rigalt.) Cf. Dirksen Mannale Latinitatis Font. Iur. Civ. Rom. p. 679. s. v. Parere.

Cap. IX. a. retexam] Nimirum sum-

matim contrahens ea quae inde a cap. 6 praecesserunt. (Fr. Iunius.)

b. molitionis suae reginam] Molitionem dicit creationem. Creavit autem deus hominem tanquam regem omnium quae in terra, quae in mari. (Rigalt.)

c. sed inhonestioribus maiorem circumdamus honorem] Quae cum nominari necesse est, honorem praefari solemus. (Rigalt.)

enim ²³ unusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem facile iam declinatur ad alterius spei auctorem etiam ²⁴ ultro suspicandum. Per diversitatem enim promissionum diversitas insinuat deorum. Sic multos ²⁵ inretitos videmus, dum ante de resurrectione carnis ²⁶ eliduntur quam de unione divinitatis ²⁷ elidunt. Igitur quantum ad haereticos, demonstravimus quo cuneo ²⁸ occurrendum sit a nobis. Et occursum est ²⁹ iam suo quoque titulo, de deo quidem unico et Christo eius^f adversus Marcionem, de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses^g, ad hanc maxime quaestionem praestruendam; uti nunc de sola carnis resurrectione ita ³⁰ digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta, id est penes creatorem. Nam et multi rudes, et plerique sua fide dubii, et simplices plures, quos instrui, dirigi, muniri oportebit, quia et hoc latere unio divinitatis ³¹ defendetur. ³² Sicut enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata ³³ constabillitur. Animae autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim fere haeretici eam ³⁴ quoquo modo ³⁵ volunt, tamen non negant. Viderit unus ³⁶ aliqui Lucanus^h, nec huic quidem substantiae parcens, quam secundum Aristotelem dissolvensⁱ aliud ³⁷ quid pro ea subicit, ³⁸ tertium quiddam resurrecturus, neque anima neque caro, id est non homo, sed ursus forsitan, ³⁹ qua Lucanus^k. Habet et iste a nobis

23. unusquisque A. 24. ultro *Cabd. Laurent., Fulv. Ursinus.* ultra *ABc. tres Vaticani.* 25. hereticos B. 26. elidunt B. 27. elidunt A. se elidunt *Ludov. de la Cerda.* 28. occurrendum *bcd.* decurrendum *reliqui, et Laurent.* 29. iam *amphcd.* etiam *ABCa. Laurent.* 30. digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta (incertam *AB.*) id est (vel est B. ne est A. *Laurent.*) penes creatorem *ABAbc. Laurent.* Haec scriptura primum emanavit de *codd. Gangneii.* digeram tanquam penes nos incertum, dum sit quoque certum penes creatorem *Cd. Probat Fr. Junius.* 31. defenditur *tres Vaticani.* 32. Sicuti *bcd.* 33. stabillitur A. 34. quoquo modo C. (*At in marg. est* quoquo modo). *Probat Fr. Junius.* 35. velint d. *Latinus.* 36. aliqui (aliqui A.) *ABCbcd.* aliquis a. 37. quid om. *AB.* 38. tertium quiddam resurrecturus *bc.* tertium quiddam resurrecturum a., de *codd. Gangneii.* quiddam resurrecturum *ABC. Laurent.* quasi sit tertium quiddam resurrecturum d., *ex emendat. Fulv. Ursini.* 39. qua *bcd.* tanquam *reliqui, et Laurent.*

e. quam de unione divinitatis elidunt.] Quam in ipsa haeticorum castra aperte discedant, de unione divinitatis, id est duplicem divinitatem suadendo, iam verae et genuinae regulae sectatores elisuri.

f. de deo quidem unico et Christo eius] Libris II et III adv. Marcionem.

g. de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses] Libro De Carne Christi, quo unam confutat haeresin Marcionis, alteram Apellis, et duas Valentinianorum.

h. Lucanus] De hoc cf. Adv. Omnes Haeres. cap. 6.

i. secundum Aristotelem dissolvens]

Pseudo-Orig. Philosophum. pag. 25. ed. Miller: „Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἀδάνατον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐπιδιαμένειν καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ταύτην ἐναφανίσσεται τῷ περὶ τῶ σώματι, ὃ ἔπεται εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων τεισάτων, τοῦ τε πύρος καὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος λεπτότερον, ὅλον πνεῦμα.“ Cf. Meneg. ad Diog. Laert. VII, 157.

k. qua Lucanus.] Cf. Varro De Lingua Lat. V, 100 „Ursi Lucana origo, vel unde illi, nostri, ab ipsius voce.“ Id. VII, 40 „Aique ursi potius Lucani quam Luci.“

Rebemus, an tantus sit qui valeat dilapsum et devoratum et quicumque modis ereptum tabernaculum carnis reaedificare atque restituere? An et aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturae promulgavit, ne qui forte adhuc sitiunt deum nosse, qui non alia lege credendus est quam ut omnia posse credatur? Plane apud philosophos habes qui mundum hunc innatum infectumque defendant, sed multo melius quod omnes fere haereses natum et factum mundum annuentes conditionem deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, et deum nosti videndo quod tantum deus valeat. Nam et quidam infirmiores hoc prius credere de materia. De materia potius subiacenti volunt ab illo universitatem dedicatam secundum philosophos. Porro et si ita in vero haberetur, cum tamen longe alias substantias longeque alias species ex reformatione materiae diceretur protulisse quam fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat quae omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo quid proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit fiat, quando etiam non fuisse nihil sit fuisse? Sic et fuisse e contrario nonnihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen utrumque mihi adplaudit. Sive enim ex nihilo deus molitus est cuncta, poterit et carnem in nihilum productam exprimere de nihilo: sive de materia modulatus est alia, poterit et carnem quocumque dehaustam evocare de alio. Et utique idoneus est reficere qui fecit, quanto plus est fecisse quam refecisse, initium dedisse quam reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione.

Aspice nunc ad ipsa quoque exempla divinae potestatis. Dies moritur in noctem et tenebris usquequaque sepelitur. Funestatur

Cap. XII.

3. exemplum AB. tres Vaticani. 4. promulgavit (A)d., Fulv. Ursinus. promulgaret BC. Paterniacensis codex. promulget Cmy. 5. et qui AB. 6. sitiunt AC. codex Pithoci. Nec improbat Rigaltius. sciunt Bab. Gorziensis codex. nesciant d., cum Fulv. Ursino. 7. posse omnia A. 8. prius credere de materia. De materia egb. Prius credere, de materia Cabcd. prius de materia AB. tres Vaticani. 9. totius Fulv. Ursinus. 10. si ita A. 11. tamen (AB)cd. tam reliqui. 12. nihil AB. 13. in nihilo B. ex nihilo A. 14. productam ego. productam ABCabc. productam d., Fulv. Ursinus. 15. modulatus ABCmgambcd. moderatus Ca. 16. aliam omg.

Cap. XI. a. conditionem] Hoc est creationem. Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

b. credere de materia. De materia potius] Ita mihi haec verba restituissis videor. Nec opus est pro credere respondere credidere, id quod Fr. Junium video censuisse.

c. dedicatam] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 1.

d. in nihilum productam] Ita emendandum erat. Cf. Apolog. cap. 48 „quaeunque te materia — in nihilum prodegerit“ cett. Adde adnot. ad Apolog. cap. 18.

e. modulatus] Ita reposui cum plurima librorum parte. Amat enim hoc verbo uti Septimius. Cf. Adv. Marcion. II, 29. Ad Nat. I, 3. et II, 4.

Cap. XII. a. Aspice nunc] His etiam

mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent. pent cuncta, ubique iustitium est, quies rerum. Ita lux : lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum eadem et integra et tota universo orbi reviviscit, interficiens tem suam, noctem, rescindens sepulturam suam, tenebras, sibimet existens^b, donec et nox reviviscat cum suo et illa sug⁴ Reaccendantur enim et stellarum radii, quos matutina⁵ suc extinxerat; reducuntur et siderum absentiae, quas temporalis ctio exemerat; reornantur et specula lunae^c, quae menstruum merus adriverat. Revolvuntur⁷ hiemes et aestates, ver⁸ autumnus cum suis viribus, moribus, fructibus. Quippe etiam rae de caelo disciplina est arbores vestire post spolia, flores colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quae absint semina, nec prius exhibere quam absumpta. Mira rati fraudatrice servatrix; ut reddat, intercipit; ut custodiat, perintegret, vitiat; ut etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem ul et cultiora restituit quam¹⁰ exterminavit; revera fenore in et iniuria usura, et lucro damno. Semel dixerim, universaditio recidiva est. Quodcunque¹¹ conveneris, fuit; quod amiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt cussesserint; omnia incipiunt cum desierint; ideo finiuntur, ut Nihil deperit nisi in salutem. Totus igitur hic ordo revolvibilium testatio est resurrectionis mortuorum. Operibus¹³ eam scripsit deus ante quam litteris, viribus praedicavit¹⁴ ante vocibus. Praemisit tibi naturam magistram, summissurus ephetiam, quo facilius credas prophetiae discipulus naturae statim admittas, cum audieris quod ubique iam videris,¹⁵ nec

Cap. XII. 1. quies rerum om. d. Habent reliqui, et Pithoei codex. Item AB. 3. illorum AB. 4. Reaccendantur AB. tres Vaticani. Redacco reliqui. 5. succensio amgbc. suggestio (suggesto B.) ABCa. cod. Pithoei. ornantur AB. tres Vaticani. redornantur abcd. redonantur C. 7. et hi 8. verna Ad. et verna Cabc. et verna B. 9. fructibus et moribus A. 10. niverit A. 11. cognoveris amg. 12. omnia incipiunt cum desierint o. Addidit primum Gangneius de suis libris. 13. antea A. 14. antea A. 15.

argumentis resurrectionem adseverat Clementis prima ad Corinthios epistola. „*Ἰδωμεν, ἀγαπητοί, ἰνquit, τὴν κατὰ καιρὸν γινομένην ἀνάστασιν· ἡμέρα καὶ νύξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσιν. Κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται ἡμέρα· ἡ ἡμέρα ἀπεισῶ, νύξ ἐπίρχεται.*“ Haec autem naturae dormientis ac resurgentis exempla Septimiani stili elegantia ingeniose admodum auxit et illustravit. (Rigalt.) Compara cum his Tertulliani quae de hac ipsa materia cumque

his ipsis argumentis egregie Minuc. Felix Octav. cap. 34. At nonem Veron. De Resurr. cap. 8. p. ed. Ballerin.

b. haeres sibimet existens] S Veron. Serm. II. De Pascha p. 5. Ballerin. „— dies salutaris Idem sui successor, idemque sor“ cett.

c. specula lunae] De hoc loci Pallio cap. 2.

tes deum carnis etiam ¹⁶resuscitorem, quem omnium noris restitutorem. Et utique si omnia homini resurgunt, cui procurata sunt, porro non homini, nisi et carni, quale est ut ipsa deperat in totum, propter quam et cui nihil deperit?

Si parum universitas resurrectionem figurat, si nihil tale conditio signat, quia ¹singula eius non tam mori quam desinere dicitur, nec ²redanimari, sed reformari ³existimentur, accipe ⁴plenisimum atque firmissimum huius spei specimen^a, siquidem animalis est res et vitae obnoxia et morti. Illum dico alitem orientis peculiarem^b, de singularitate famosum^c, de posteritate monstruosum, qui semetipsum ⁵libenter funerans renovat^d natali fine decedens atque succedens, iterum phoenix ubi ⁶iam nemo, iterum ipse qui non iam, alius idem. Quid expressius atque signatius in hanc causam, aut cui alii rei tale documentum? Deus etiam scripturis suis, ⁷Et ^{Ps.} XCII, 13. florebit enim, inquit, velut phoenix^e, id est de morte, de funere, uti credas de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse. Multis passeribus ⁸antestare nos dominus pronuntiavit; ⁹sj non et ^{Mauh.} X, 33. phoenicibus, nihil magnum. ¹⁰Sed homines semel interibunt, avibus Arabiae de resurrectione securis?

Talia interim divinarum virium liniamenta non minus parabolis ^{Cap.} XIV. ¹operato deo quam locuto veniamus et ad ipsa edicta atque decreta

16. suscitorem A.

Cap. XIII. 1. signacula *amg.* 2. redivinari B. 3. existimantur A. 4. plenissimum *duo Vaticani.* 5. libenter *cd.* 6. nemo *ism AB.* 7. Et florebit *cd., ex uno Vaticano.* Et florebit *reliqui.* 8. antestare *cd. tres Vaticani.* 9. similes et phoenicibus *amg.* 10. Scilicet *Fr. Iunius.*

Cap. XIV. 1. operatio deo quam locutio AB.

Cap. XIII. a. plenissimum atque firmissimum huius spei specimen] Clemens ad Corinth.: „*Ἰδωμεν τὸ παράδειξον σημείων.*“ Et in Constitut. Apostolicis, quas ab eodem Clemente conscriptas fuisse nonnulli putant, „*πλουσίαν τῆς ἀναστάσεως παρέχον τὴν ἀπόδειξιν.*“ (Rigalt.)

b. alitem orientis peculiarem] Clemens: „*ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τόποις, τοῦτίσιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν.*“ Huius autem eiusdem Phoenicis historiae exemplum reperitur etiam in Constitutionibus supra citatis, tamen ex earum una epistola Clementis comparatione huc videtur assequi, vix esse ut eiusdem auctoris utrumque opus censeret. (Rigalt.) Cf. Cyrill. Catech. 18. Leo Veron. De Resurr. cap. 9. p. 129. ed. Ballerin.

c. de singularitate famosum] Clemens: „*Τοῦτο μονογενὲς ἐπάρχον.*“ Consti-

tutiones: „*Φασὶ γὰρ ὄρνέον τι ἐπάρχειν.*“ Ibidem hoc genus avis dicitur „*ἄζυγον ἐπάρχειν ἐν τῇ δημιουργίᾳ.*“ (Rigalt.)

d. funerans renovat] „— Hanc nobis a deo resurrectionis imaginem dari, *μεγαλίον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ.*“ Ceterum de narrationis fide Clemens non addubitat. Quod tamen facere videtur Constitutionum Apostolicarum scriptor qui rem etiam aliter tradidit, et phoenicem „*τῷ ἡλίῳ προσενεχόμενον αὐτομάτως φλεγθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν, ἐκ δὲ τῆς σποδίας σκώληκα.*“ (Rigalt.)

e. velut phoenix] Sic solet Septimius scripturam ad propositum suum latissime interpretari. Itaque hic phoenicis vocabulum inter alitem et arborem ambiguum pro phoenice alite positum voluit, et verbum „florebit“ ad resurrectionem accomodavit. (Rigalt.)

eius, quo cum maxime divisionem istam materiae ordinamus. ²Ex-
 orsi enim sumus ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsae salus
 competat, dehinc prosecuti de potentia dei, an tanta sit quae sa-
 lutem conferre dilapsae rei soleat. Nunc si probavimus utrumque,
 velim etiam de causa requiras, an sit aliqua tam digna quae re-
 surrectionem carnis necessariam et rationi certe omni modo de-
 bitam ³vindicet, quia subest dicere, etsi caro capax restitui, etsi
 divinitas idonea restituendi, ⁴sed causa restitutionis praeesse debe-
 bit. Accipe igitur et causam, ⁵qui apud deum ⁶discis tam optimum
 quam et iustum, de suo optimum, de nostro iustum. Nisi enim
 homo deliquisset, optimum solummodo deum nosset ex naturae
 proprietate. At nunc etiam iustum ⁷eum patitur ex ⁸causae neces-
 sitate, tamen et hoc ipso optimum, ⁹dum et iustum. Et bono
 enim iuvando et malo puniendo iustitiam exhibens utramque sen-
 tentiam bono praestat, hinc vindicans ¹⁰istud, inde remunerans
 illud. Sed cum Marcione plenius discas an hoc sit ¹¹dei totum.
 Interim talis est ^{11b}noster, merito iudex, quia dominus, merito
 dominus, quia auctor, ¹²merito auctor, quia deus. Hinc et ille
 nescio quis haereticorum merito non iudex, non enim ¹³dominus,
 merito non ¹⁴dominus, non enim auctor, nescio iam si deus, qui
 nec ¹⁵auctor, quod deus, nec dominus, ¹⁶quod auctor. Igitur ¹⁷si
 deo et domino ¹⁸et auctori congruentissimum est iudicium in ¹⁹ho-
 minem destinare de hoc ipso, an dominum et auctorem suum
 agnoscere et observare ²⁰curarit an non, ²¹id quoque iudicium re-
 surrectio expunget. Haec erit tota causa, immo necessitas resur-
 rectionis, congruentissima scilicet ²²deo ²³destinatio iudicii; de
 cuius dispositione ²⁴despicias an utrique substantiae humanae diu-
 dicandae censura divina ²⁵praesideat, tam animae quam et carni.
 Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. Dici-
 mus plenum primo perfectumque credendum iudicium dei, ut ulti-
 mum iam atque exinde perpetuum, ut sic quoque iustum, ²⁶dum

2. eorsi A. 3. vindicet B. 4. sed bcd. etsi ABC. et sic a. et Rhomanus in
 marg. ed. princ. 5. quia, puto, deum dicis Fr. Iunius. 6. discit A. 7. cum AB.
 8. causae suae bc. causa B. causae reliqui. 9. deum ABCa. 10. istud om. b.
 11. „deus. alias dei votum“ amg. 11b. merito noster ABCa. 12. merito auctor
 om. A. 13. dominus Fulv. Ursinus. deus ABCabcd. 14. deus AB. 15. nec
 auctor nec dominus. Igitur Fulv. Ursinus. 16. quod auctor (B)bcd. auctor reliqui.
 17. si de deo Fulv. Ursinus. in deo A. 18. et non auctori ABC. 19. homine B.
 20. curarit bcd. curaret reliqui. 21. id quoque bc. utique d., ex emendat. Fulvius
 Ursini. itaque ABCa. 22. et deo ABC. 23. destinatio iudicii abcd. destinatio:
 Bicis C. destinata dicis AB. 24. despicias AB. 25. praesidet A. 26. domi-
 num non AB.

Cap. XIV. a. Sed cum Marcione ple- [lib. I. et lib. II.] quos adversus Mar-
 nius discas] Remittit lectorem ad libros cionem scripsit. (Rigelt.)

non in aliquo minus, ut sic quoque ²⁷deo dignum, dum pro tanta eius patientia plenum atque perfectum; itaque ²⁸plenitudinem perfectionemque iudicii non nisi de totius hominis representatione constare, totum porro hominem ex utriusque substantiae ²⁹concretionem ³⁰parere, idcircoque in utraque exhibendum quem totum oporteat iudicari, qui nisi totus utique non vixerit: qualis ergo vixerit, talem iudicari, quia de eo quod vixerit habeat iudicari. Vita enim causa iudicii, per tot substantias dispungenda per ³¹quot et ³²sancta est.

Age iam scindant adversarii nostri carnis animaeque contextum Cap. XV. prius in vitae administratione, ut ita audeant scindere illud etiam in vitae remuneratione. Negent ¹operarum societatem, ut merito possint etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit et in causa. Sola anima revocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit quam sola ²decucurrat illud unde decedit, vitam hanc dico. Adeo autem non ³sola anima transigit vitam, ut nec cogitatus, ⁴licet solos, licet non ad ⁵effectum per carnem deductos, auferamus a ⁶collegio carnis, siquidem in carne et cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde. Hanc denique carnis speciem, ⁷arcem animae, etiam dominus in ⁸suggillationem cogitatum taxat: Quid cogitatis in cordibus Math. IX, 4. vestris nequam? et: Qui ⁹conspexerit mulierem ad concupiscendum, Math. v, 28. iam ¹⁰adulteravit in corde. Adeo et sine opere et sine effectu cogitatus carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel ¹¹ubi ubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod ¹²HEGEMONIKON appellatur, caro erit omne animae cogitatorium. Nunquam anima sine carne est, ¹³quamdiu in carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua non est. Quae adhuc an cogitatus quoque per carnem ¹⁴administrantur, qui per

27. dignum deo AB. 28. plenitudinem Cabd. perfectam (perfectum B.) plenitudinem reliqui, et tres Valicani. 29. concretionem amgbed. congregatione ABCa. 30. parari Latinius. 31. quod BCa. 32. defuncta A.

Cap. XV. 1. operum codex Io. Clementis. 2. decucurrat ABCabed. tres Valicani. decurrit codex Io. Clementis. 3. sola ABbed. solum reliqui. 4. licet solos licet B. licet solos licet A. 5. effectum (AB)bed. adfectum reliqui. 6. collegio A. 7. artem AB. 8. suggillatione bc. 9. conspexerit mulierem ad concupiscendum cd., de codice Io. Clementis. ad concupiscendum conspexerit A. conspexerit ad concupiscendum reliqui. 10. adulterat A. adulterium B. 11. ubi ubi bed. ubi reliqui. 12. HEGEMONIKON A. agenicon B. egemonicon Ca. hegemonicon bed. 13. quamdiu in carne est om. ABC. 14. administrantur BCa. administratur A.

Cap. XV. a. cogitatorium.] Cogitatorium a Tertulliano dicitur locus in corpore sive pars corporis ubi anima cogitat. (Rigalt.) Φροντιστήριον. Ceterum

de hegemonico cf. De Anima cap. 15. Adde Cic. De Nat. Deor. II, 11. cum interpr. Adde Chalcid. in Plat. Timaeum p. 9. Plut. De Plac. Philos. IV, 5.

carnem dinoscuntur extrinsecus. Voluet aliquid anima, vultus operatur indicium, facies intentionum omnium speculum est. Negent factorum societatem cui negare non possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos vero etiam virtutes carnis opponimus: ergo et bene operata tenebitur praemio. Et si ¹⁵anima est quae agit et impellit in omnia, carnis obsequium est. Deum non licet aut iniustum iudicem credi aut inertem; iniustum, si sociam bonorum operum a praemiis arceat, inertem, si sociam malorum a suppliciis secerнат, cum humana censura eo perfectior habeatur ¹⁰quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec ¹⁷parcens nec invidens illis, quominus cum auctoribus aut poenae aut ¹⁸gratiae communicent ¹⁹fructum.

Cap. XVI. Sed cum imperium animae, obsequium carni^a distribuimus, prospiciendum est ne ¹et hoc alia argumentatione subvertant, ut velint carnem sic in officio animae collocare, non quasi ministram, ne ²ex hoc sociam cogantur agnoscere. Dicent enim ministros et socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi et potestatem suae voluntatis in utrumque, homines scilicet et ipsos; idcirco cum auctoribus ³merita communicare, quibus operam sponte ⁴accommodant: carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem ⁵vice potius vasculi apparere animae, ut instrumentum, non ut ministerium. Itaque animae^b solius iudicium praesidere, qualiter usa sit vasculo carnis, vasculum vero ipsum non esse sententiae obnoxium, quia nec calicem ⁶damnari, si quis eum veneno ⁷temperarit, nec gladium ad bestias ⁸pronuntiari, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro ex ⁹ea parte ¹qua non reputabuntur illi operae malae, et nihil prohibet innocentiae nomine salvam eam fieri. Licet enim nec ¹⁰bona opera ¹¹reputentur illi, ¹²sicut nec ¹³mala, ¹⁴divinae tamen benignitati magis competit innocentes liberare. ¹⁵Beneficus

15. est anima AB. 16. quod b. 17. parens B. 18. gratis B. 19. fructus A.

Cap. XVI. 1. ne et hoc *cd.* tres *Vaticani*. ne ex hoc B. ne et ex hoc *reliqui*. 2. ex hoc *cd.*, ex codice *Io. Clementis*. et *reliqui*. 3. merito AB. 4. accommodarint ABCa. 5. iure B. 6. damnari ABC*cd.* tres *Vaticani*. damuaris b. 7. temperaverit A. 8. pronuntiari ABC*cd.* tres *Vaticani*. pronuntiaris b. 9. ea om. bc. 10. bonae operae *cd.* 11. imputentur B. 12. sic nec A. 13. malae *cd.* 14. divina tamen benignitate B. 15. Beneficus (Beneficos AB.) enim debet; optimi (optumi B.) est autem ABa. beneficis enim debet. Optimi est autem *bcd.* beneficus est atque optimus. Debet autem etiam C. *Probant Fr. Iunius et Ios. Scaliger.*

Cap. XVI. a. imperium animae, obsequium carni] Cf. Augustin. Contra Iulian. IV, 12. Cf. etiam De Anima cap. 40.

b. animae] Animae iudicandae in die novissima.

enim debet^c; optimi est autem etiam quod non ¹⁶debetur offerre. Et tamen calicem, non dico venenarium, in quem mors aliqua ¹⁷ructarit^d, sed ¹⁸fricticis^e vel ¹⁹archigalli vel gladiatoris aut carnificis ²⁰spiritu infectum, quaero an minus damnes quam oscula ipsorum? nostris quoque sordibus nubilum, vel non pro animo temperatum, elidere solemus, quo magis puero irascamur. Gladium ²¹vero latrociniis ebrium quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum a capitis sui officio^f ²²relegabit, praesumens scilicet nihil aliud se quam ²³inludia animarum somniaturum, ²⁴urguentium et inquietantium sanguinis sui concubinum^g? At enim et calix bene sibi conscius, et de diligentia ²⁵ministerii commendatus, ²⁶de coronis quoque potatoris sui ²⁷inornabitur aut aspergine florum honorabitur. Et gladius bene de bello cruentus et melior homicida^h laudem suam consecratione pensabit. ²⁸Est ergo et in vascula et in instrumenta sententiam figereⁱ, ut dominorum et auctorum meritis et ipsa communicent; ut huic quoque argumentationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet diversitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in usus venit, extranea omnino materia a substantia hominis. Caro autem ab exordio uteri ²⁹consata, ³⁰conformata, congenita animae etiam in omni operatione miscetur illi. Nam etsi vas ³¹vocatur apud apostolum, quam iubet in honore ³²tractari, eadem tamen ab eodem homo ³³exterior appellatur; ille scilicet limus qui

1 Thess.
IV, 4.

16. debetur *ABcd.* deberetur reliqui, *Fr. Iunius.* 17. ructarit *bcd.* ructaret *ACa.* reputaret *B.* 18. fricticis *bc.* fricticis *ABCad.* tres *Vaticani* et liber *Pithoei.* fasci-
natrix *Fulo. Ursinus.* Thracis *Petr. Ciacconius.* architreis *G. Canterus Nov. Lectt.*
IV, 12. 19. Galli *Petr. Ciacconius.* 20. in spiritu *B.* 21. vel *ABC.* 22. rele-
gabit *ABCa.* tres *Vaticani.* relegarit *bcd.* 23. inludia *abcd.* invidia *AC. codex*
Pithoei. invidiam *B., Nicol. Rigallius.* 24. urguentium *c. tres Vaticani* et *codex*
Io. Clementis. urguentium reliqui. 25. ministri *amg.* 26. de om. *ABC.* 27. in-
ornabitur *ab.* inornabitur *C. et cod. Pithoei.* morbiter *B.* mo^b biter *A.* inornabitur
cd. tres Vaticani. 28. Est *Acd. tres Vaticani.* Estne reliqui. 29. consata *Abcd.*
consata reliqui. 30. confirmata *AB.* 31. vocat apostolus *A. tres Vaticani.* vocatur
apostolum *B.* 32. tractare *Ca.* 33. appellatur exterior *ABCa.*

c. beneficis enim debet] Debet enim qui beneficis est innocentes liberare, qui vero optimus — et quid magis optimum quam divinitas? — etiam quod non debetur offerre. Caro igitur licet solummodo innocens sit, non etiam bene merita, tamen salutem a deo impetrabit.
d. in quem mors aliqua ructarit] In quem aliquis celeritate veneni correptam animam inter sorbendum cum ructu efflaverit. (Rigalt.)

e. fricticis] Cf. adnott. ad De Pallio cap. 4. Rigallius cum Pithoeano libro ceterisque scripsit *fricticis*, interpretatus „*φαρμακιδος*, sagae, simulacra cerea fingentis.“

f. a capitis sui officio] A cervicali. (Rigalt.)

g. sanguinis sui concubinum?] Quasi caesorum sanguini incubet qui gladium caesorum sanguine tinctum cervicali suo supposuit. (Rigalt.)

h. melior homicida] Gladium de bello cruentum homicidam vocat, sed meliorem, ut cogitare liceat priorem esse homicidam gladium de latrocinio cruentum. Ait igitur illum esse meliorem, sed tamen homicidam. Etenim bella gerere volebat Christianos. (Rigalt.)

i. sententiam figere] Hoc est intrepide et constanter adserere. (Rigalt.)

prior titulo hominis incisus est, non calicis aut gladii aut vasculi ullius. Vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam capit et continet, homo vero de communione naturae, quae eam non instrumentum in operationibus ³⁴praestat, sed ministerium. Ita et ministerium tenebitur iudicio, ³⁵et si de suo nihil sapiat, quia portio est eius quae sapit, non ³⁶supellex. Hoc et apostolus sciens nihil carnem agere per semetipsam quod non animae deputetur nihilominus peccatricem iudicat carnem, ne eo quod ³⁷ab anima ³⁸videatur impelli iudicio liberata credatur. Sic et cum aliquas laudis operas carni indicit, Glorificate, ³⁹inquit, et tollite deum in corpore vestro, certus et hos ⁴⁰conatus ab anima agi, idcirco tamen et carni eos mandat, quia et illi fructum ⁴¹repromittit. Alioquin nec ⁴²exprobratio competisset in alienam ⁴³culpaē nec adhortatio in extraneam ⁴⁴gloriae; et exprobratio enim et exhortatio vacarent erga carnem, si vacaret et merces quae in resurrectione captatur.

I Cor. VI, 20.

Cap. XVII. Simplior quisque fautor sententiae nostrae putabit carnem etiam idcirco repraesentandam esse iudicio, quia aliter anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii, utpote incorporalis; hoc enim vulgus existimat. Nos ¹autem animam corporalem et hic profitemur et in suo volumine probamus, habentem proprium genus ²substantiae soliditatis, per quam quid et sentire et pati possit. Nam et nunc animas torqueri foverique penes inferos, ³licet nudas, licet adhuc exules carnis, ⁴probabit Lazari exemplum. ⁵Dedi igitur adversario dicere: Ergo quae habet corpulentiam propriam, de suo ⁶sufficiet ad facultatem passionis et sensus, ut non egeat repraesentatione carnis. Immo eatenus egebit, non ⁷qua sentire quid sine carne non possit, sed ⁸qua necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum ⁹et ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere. Ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque et ad patiendum societatem carnis exoptulat, ut tam plene per eam pati possit quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quae de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiae et cogi-

34. habet b. 35. etsi bcd. ut reliqui. 36. supplex amg. 37. ab om. A. 38. videtur AB. tres Vaticani. 39. inquit, et tollite Ac. tres Vaticani. tollite reliqui. 40. conatus ABCmgabcd. coronatus C. 41. repromittit Aabcd. repromittant reliqui. 42. exprobratio B., uti solet. 43. culpam amg. 44. gloriam amg.

Cap. XVII. 1. autem om. AB. 2. substantivae Cmg. 3. licet om. A. 4. probavit Lazari bcd. probabit Lazari BCa. Lasari probabit A. 5. Dedim c. 6. sufficiat AB. 7. qua Cmgcd. tres Vaticani. quia ABCab. 8. qua Cmgcd. tres Vaticani. quia ABCab. 9. etiam codex Io. Clementis.

tatus et voluntatis. Porro si haec satis essent ad plenitudinem meritorum, ¹⁰ut non requirentur et facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicii de his iudicanda in quae agenda sola suffecerat. Cum vero etiam ¹¹facta devincta sint meritis, facta autem per carnem administrentur, iam non sufficit animam sine carne foveri sive cruciari pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, ¹²etsi habet membra, quae ¹³proinde illi non sufficiunt ad sentiendum ¹⁴plene, quemadmodum nec ad agendum perfecte. Idcirco pro ¹⁵quoquo modo egit, pro eo et patitur apud inferos, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum; expectans tamen et carnem, ut per illam etiam facta compenset cui cogitata mandavit. Denique haec erit ratio in ultimum finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis divina censura perfici possit. Alioquin non ¹⁶sustineretur in finem quod et nunc animae ¹⁷decerpunt^a apud inferos, si solis animabus destinaretur.

Hucusque praestructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quae carnis ¹recidivatum pollicentur. Cui cum ²tot auctoritates iustorum patrociniorem procurent, honores^a dico substantiae ipsius, ³tum vires dei, ⁴tum exempla earum, ⁵tam rationes iudicii et necessitates ipsius^b, utique secundum praedicta tot auctoritatum scripturas intellegi oportebit, non secundum ingenia haereticorum, de sola incredulitate venientia, quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia ⁶aut substantiae ipsi ⁷inemeribile^a sit, aut deo ⁸impossibile, aut iudicio ⁹inhabile. Plane incredibile, si nec ¹⁰praedicatum divinitus fuerit; nisi quod etsi praedicatum id a deo non fuisset, ultro praesumi debuisset, ut propterea non praedicatum, quia tot auctoritatibus praedicatum. At cum divinis quoque vocibus ¹¹personat, tanto abest ut aliter intellegatur quam desiderant illa a quibus etiam sine

10. et A. 11. facta om. A. 12. et habet a. 13. perinde B. 14. plene, quemadmodum om. ABCa. 15. quoquo ABCd. tres Vaticani. quo reliqui. 16. sustinerunt AB. 17. decerpunt bcd. decerpuntur reliqui.

Cap. XVIII. 1. recidiva cum pollicentur AB. 2. tota auctoritate si iustorum ABC. 3. cum AB. 4. cum AB. 5. cum AB. 6. aut bcd. et reliqui. 7. memorabile B. inremeabile coni. Rhenanus, uti legitur in marg. ed. princ. 8. impassibile B. 9. inhabitabile ABC. 10. praedicatum Ca. 11. personat d.

Cap. XVII. a. decerpunt] Id est delibant, degustant, ut supra dixit.

Cap. XVIII. a. honores] Epilogo brevi omnis argumenta pro resurrectione carnis haecenus dicta claudit. De honore carnis egit capp. 5—9. De potentia dei ad suscitandam carnem egit cap. 11., et de exemplis in rebus naturalibus quibus

resurrectio nostra fulcitur capp. 12 et 13. (Ludov. de la Cerda.)

b. ratione iudicii et necessitates ipsius] De hoc capp. 14—17.

c. inemeribile] Fr. Iunius interpretatur „consequibile; quod caro non possit attingere aut consequi.“ Ludov. de la Cerda contra „non potens mereri, et indignum.“

divinis vocibus ¹²persuadetur. Videamus igitur hoc primum, quoniam ¹³titulo spes ista ¹⁴proscripta sit. Unum, opinor, apud omnes ¹⁵edictum dei pendet^d, Resurrectio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, detersa. Ipsa conveniam, ipsa discutiam, cui se substantiae addicant. Cum audiō resurrectionem homini imminere, quaeram necesse est quid eius cadere sortitum ¹⁶sit; siquidem nihil resurgere expectabit nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse per vitam. Sententiam dei natura pronuntiat: Terra es, et in terram ibis. Et qui non ¹⁷audivit, videt. Nulla mors non ruina membrorum ¹⁸est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, ¹⁹cum ipsa sub-

stantia indutus, Diruite, inquit, templum istud, et ego illud triduo resuscitabo. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iacere, ²⁰cuius et relevari et resuscitari; quamquam et animam

²¹circumferret trepidantem usque ad mortem, sed non cadentem

Math.
XXVI, 38.

Io. II, 21.

per mortem; quia et scriptura, De corpore, inquit, suo dixerat. Atque adeo caro est quae morte subruitur, ut exinde a cadendo cadaver ²²renuntietur. Anima porro nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. ²³Atquin ipsa est quae ruinam corpori infert cum efflata est, sicut ipsa est quae illud de terra ²⁴suscitabit ingressa. Non potest cadere quae ²⁵suscitabit ingressa; non potest ruere quae ²⁶elidit egressa. Artius dicam, ne in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne. ²⁷Etenim agitur in somnis et iactitatur; quiesceret autem, si iaceret, ²⁸et iaceret, si caderet. Ita nec in ²⁹veritatem mortis cadit quae nec in ³⁰imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulum, Mortuorum, aequè dispice cui substantiae ³¹insidat; quamquam in hac materia admittamus interdum mortalitatem animae assignari ab haereticis, ut, si anima mortalis resurrectionem consecutura est, praeiudicium sit et carni non minus mortali resurrectionem communicaturae. Sed nunc

12. persuadeatur *BCa*. 13. titulo *ABCmgabcd*. stilo *C*. 14. prescripta sit *AB*. perscripta *c*. tres *Vaticani*. 15. pendet edictum dei *A*. 16. sit *om. AB*. 17. audivit *cd.*, ex codice *Io. Clementis*. audit reliqui. 18. est *om. ABC*. Addidit primum *Gangneius* de suis *codd.* 19. cum *om. b*. 20. eius *c.*, ex tribus *Vaticanis*. 21. circumferret *cd. tres Vaticanis*. circumferet *B*. et circumferet *A*. circumferat reliqui. 22. enuncietur *b*. 23. Atque *a*. Atqui *C*. 24. suscitavit *ab*. 25. suscitavit *Cab*. In *B*. desiderantur verba Non potest cadere quae suscitabit ingressa. 26. elegit *ABC*. 27. Etenim *cd.*, ex *cod. Io. Clementis*. Sed enim reliqui. 28. et iaceret, si caderet *om. ABC*. Addidit haec primum de suis *codd. Gangneius*. 29. veritate *ABCa*. 30. imagine *ABCa*. 31. insideat *B*. insidiat *A*.

d. edictum dei pendet] Quasi appensa tabula, unde de plano recte legi possit. Sic Ausonius Panegyri. „Has ego litteras tuas si in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar

edicti pendere mandavero“ cett. (Rigalt.) Sic Adv. Marc. IV, 36: „vel de recentibus Augustinianis censibus, adhuc tunc fortasse pendentibus.“, ubi v. adnot.

proprietas vocabuli vindicanda est suae sorti. Iam quidem eo ipso quod resurrectio caducae rei est, ³²id est carnis, eadem erit et in nomine mortui, quia caducae rei est resurrectio, quae dicitur mortuorum. Sic et per Abraham, patrem fidei, divinae familiaritatis virum discimus. Postulans enim Sarae humandae locum de filiis ³³Chet, Date ergo, inquit, mihi possessionem sepulchri vobiscum, ^{Gen. XXIII, 4.} et humabo ³⁴mortuum meum, carnem scilicet. Neque enim animae humandae spatium desiderasset, et si anima mortalis crederetur, et si Mortuus dici mereretur. Quodsi ³⁵Mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, cum dicitur mortuorum.

Et haec itaque dispectio tituli et praeconii ipsius, fidem utique ^{Cap. XIX.} defendens vocabulorum^a, illuc proficere debet, ut, si ¹quid ²pars diversa turbat obtentu figurarum et aenigmatum, manifestiora quaeque praevaleant, et de incertis certiora ³praescribant. Nacti enim quidam sollemnissimam eloquii prophetici formam, allegorici et figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste annuntiatam in imaginariam significationem distortent, asseverantes ipsam etiam mortem spiritaliter intellegendam. Non enim hanc esse in vero quae sit in medio, ⁴discidium carnis atque animae, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quam in sepulchro. Itaque et resurrectionem eam vindicandam qua quis ⁵adita veritate redanimatus et revivificatus deo ignorantiae morte discussa velut de sepulchro veteris hominis eruperit, quia et dominus scribas et pharisaeos sepulchris dealbatis ⁶adaequaverit. Exinde ergo resurrectionem ⁷fide ^{Math. XXIII, 27.} consecutus cum domino esse ⁸cum eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis saepe nostros decipere ⁹consueverunt, quasi et ipsi resurrectionem carnis admittant. Vae, inquit, qui non in hac carne resurrexerit; ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Vae, qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana haeretica; hoc est enim apud illos resurrectio. Sed et plerique ab ¹⁰excessu animae resurrectionem vindicantes de sepulchro exire de saeculo evadere interpretantur,

32. istud est AB. 33. Chet bcd. Heth Ca. eth AB. 34. mortuum meum bd. mortuum meam ABCac. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. 35. mortuum a.

Cap. XIX. 1. qua C. 2. diversa pars AB. 3. praescribantur A. praescribatur B. 4. dissidium Ca. 5. addita ABC. 6. aequaverit A. 7. fidei b. 8. cum baptisma induerint ABC. 9. consueverunt ABC. tres Vaticani. consueverunt reliqui. 10. excussu A.

Cap. XIX. a. fidem utique defendens „Fides nominum salus est proprietate vocabulorum] Cf. De Carne Chr. cap. 13: tum.“

quia et saeculum mortuorum sit habitaculum, id est ignorantium deum, ¹¹vel etiam de ipso corpore, quia et corpus vice sepulchri conclusam animam in saecularis vitae morte ¹²detineat.

Cap. XX. Ob huiusmodi igitur coniecturas primam praerstructionem eorum depellam, qua volunt omnia prophetas per imagines contionatos; quando, si ita esset, ne ipsae quidem imagines distingui potuissent, si non et veritates praedicatae fuissent, ex quibus imagines ¹deliniarentur. Atque adeo si omnia figurae, quid erit illud cuius figurae? Quomodo speculum ²obtendes, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed et veritates, nec omnia umbrae, sed et corpora, ut in ipsum quoque dominum insigniora quaeque luce clarius praedicarentur. Nam et virgo con-

Ies. VII, 14.

cepit in utero non figurate, et peperit ³Emmanuel, nobiscum

Ies. VIII, 4. ⁴deum Iesum, non oblique; et si oblique, Accepturum virtutem

Ies. III, 15. Damasci et spolia Samariae, sed manifeste, Venturum in iudicium cum presbyteris et ⁵principibus populi. Nam et tumultuatae sunt gentes in persona Pilati, et populi meditati sunt inania in persona

Ps. II, 1 sq. Israëlis. Astiterunt reges terrae, Herodes, et archontes congregati sunt in unum, Annas et Caiphas, adversus dominum et adversus

Ies. LIII, 7. Christum eius. Qui et tanquam ovis ad ⁶ingulationem adductus est, et tanquam agnus ⁷ante tondentem, scilicet Herodem, sine voce;

Ies. L, 6. sic non aperuit os ⁸suum; dorsum suum ponens ad flagella, et maxillas ⁹ad palmas, et faciem non avertens a ¹⁰sputaminum iacu-

Ies. LIII, 12. lis; deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus et pedes, sor-

Ps. XXII,

8. 17. 19.

LXIX, 22.

Zach.

XI, 12 sq.

Ier. XXXII,

9 sqq.

Math. XI, 5.

Ies. XXXV,

5 sq.

Hieremiam, ne virtutes quidem eius per parabolas ¹¹profatos? Aut numquid nec oculi patefacti sunt caecorum, nec inclaruit lingua mutorum, nec manus aridae et genua dissoluta revaluerunt, ¹²nec

¹³claudi salierunt ut cervus? Quae ¹⁴etsi spiritualiter quoque interpretari solemus secundum ¹⁵comparationem animalium vitiorum a

domino ¹⁶remediatorum, cum tamen et carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in utramque speciem praedicasse, salvo eo

11. vel om. AB. 12. detinebat b.

Cap. XX. 1. declinarentur B. 2. obtendas A. obtendens B. 3. Emanuelem

(AB)C. 4. deum Bcd. hemman A. dominum reliqui. 5. principibus ABCa. tres

Vaticani. archontibus bcd. 6. ingulationem ABCad. tres Vaticani. victimam bc.

7. ante se tondentem b. ante tondentem reliqui, et tres Vaticani. 8. suum om. AB.

9. in AB. tres Vaticani. Cf. Adv. Marcion. III, 5. 10. sputaminum iaculis ABCad.

tres Vaticani, et cod. Pithoei. foeditate sputorum b. foeditate sputaminum c. 11.

ysaiam A. isayam B. 12. praefatos cod. Io. Clementis. praefatas A. 13. nec

om. A. 14. clodi bc. 15. etsi BCab. etsi ipsi cd., de cod. Io. Clementis. et B.

16. corporationem B. 17. mediatorum A.

quod plures voces eorum nude et simplices et ab omni allegoriae nubilo pure defendi possunt: ut cum exitus gentium et urbium resonant, Tyri et Aegypti et Babylonis et Idumaeae et Carthaginensium navium, ut cum ipsius Israël plagas aut venias, captivitates, restitutiones, ultimaeque dispersionis exitum perorant. Quis haec interpretabitur magis quam recognoscet? Res in litteris tenentur ut litterae in rebus leguntur. Ita non semper nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquii, sed interdum et in quibusdam.

Si ergo interdum et in quibusdam, inquis, cur non et in edicto resurrectionis spiritualiter intellegendae? Quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot ac talia instrumenta divina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratae significantiae suspicionem? Et utique aequum sit, quod et supra demandavimus, incerta de certis et obscura de manifestis praedudicari, vel ne inter discordiam certorum et incertorum, manifestorum et obscurorum fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur. Tum quod verisimile non est ut ea species sacramenti in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota conmittitur, ambigue annuntiata et obscure proposita videatur, quando spes resurrectionis, nisi manifesta de pericula et praemio, neminem ad eiusmodi praesertim religionem, publico odio et hostili elogio obnoxiam, persuaderet. Nullum opus certum est mercedis incertae. Nullus timor iustus est periculi dubii. Et merces autem et periculum in resurrectionis pendet eventu. Sed et si temporalia et localia et personalia dei decreta atque iudicia in urbes et gentes et reges tam aperta propheta iaculata est, quale est ut aeternae dispositiones

18. quo d. 19. possint bcd. possent B. m. pr. 20. et om. Ca. 21. Carthaginensium ed., de cod. Io. Clementis. Carthaginensium reliqui. 22. interpretatur B. 23. ut om. A. 24. leguntur bcd.

Cap. XXI. 1. spiritualiter B., ubique. 2. quoniam om. A. 3. tot ac talia bcd. tot alia reliqui. 4. est sic et A. 5. tunc BC. 6. spes consi. Ludov. de la Cerda. 7. annuata BC. 8. pronuntiata atque proposita A. 9. Sed et si abcd. Eisi ABC. 10. aperte d., Latinus.

Cap. XXI. a. edicto resurrectionis] Cap. 18 dixerat: „Unum, opinor, apud omnes edictum dei pendet resurrectio mortuorum.“

b. instrumenta divina] Scripturae divinae. Cf. supra cap. 18. Sic De Carne Chr. cap. 2 dixerat „tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est.“ V. quae exempla adscripti ad Apolog. cap. 18.

c. Et utique aequum sit] Sed, inquit,

ut sint quaedam eorum obscuriora, nonne aequum fuerit cett.

d. supra] Cap. 19.

e. Tum quod verisimile non est] Tum, inquit, et ideo non erit admittenda spiritalis interpretatio divini de resurrectione eloquii, quod cett.

f. tam aperte] Struenda sunt haec cum eis quae praecedebant „decreta atque iudicia.“

eius et universales in omne ¹¹hominum genus lucem sui fu-
¹²nae quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maio-
 derentur. Et puto deo nec livorem nec dolum nec incons-
 nec lenocinium adscribi posse, per quae fere promulgatio m-
 cavillatur¹³.

Cap. XXII. Post haec ad illas ¹etiam scripturas respiciendum est qu-
 sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim
 tales², aut hic iam in veritatis agnitione praesumi aut ab
 statim vitae vindicari. Cum enim et tempora totius spei fi-
 sacrosancto stilo, nec liceat eam ante constitui ²quam in ³-
 tum, opinor, Christi, vota nostra suspirant ⁴in saeculi hui-
 casum⁵, ⁶in transitum mundi quoque ad diem domini m-
 diem irae ⁷et retributionis, diem ultimum et occultum, n-
⁸praeter patri notum, et tamen signis atque portentis et c-

11. humanum .B. tres Vaticani. 12. quae om. d.

Cap. XXII. 1. quoque A. 2. quam in bcd. aequè in cod. Jo. t
 in reliqui. 3. adventum Bed. tres Vaticani, et cod. Jo. Clementis. adve-
 4. in om. ABCa. 4b. est A. 5. et om. A. 6. praeter patri Abd. coc
 praeterquam patri reliqui.

g. per quae fere promulgatio maio-
 rum cavillatur.] Rigallius maiorum inter-
 pretatur „potentiorum, magistratum,
 potestatum.“ Quam interpretationem,
 sententiae commodam, lubenter et indu-
 bitanter amplecterer, nisi in proximo
 quae dixit maiora vetare viderentur. Ne-
 que enim alio bene significatu Septimius
 hoc vocabulo uti poterat quo paulo ante
 alio iam usus erat, ne qua ambigua
 foret oratio. Nihilominus promulgatio
 maiorum non alia erit quam promulgatio
 magistratum vel potestatum qui maiora
 promittunt atque promulgant. Cavillari
 autem dicit eam promulgationem qua
 qui promulgant dolose promulgant atque
 promittant. Cf. infra cap. 36: „Sed
 quoniam et hic de interpretatione cor-
 poris quaestio cavillatur“ cett. Ita-
 que non opus est cum Fr. Iunio, Ludov. de
 la Cerda aliisque cavillari passivo hic
 sensu usurpatum accipere (qui quidem
 interpretantur „cavillationibus infestum
 esse,“ quod debuissent rectius „callide,
 ambigue et petulanter explicari;“ cf.
 Dirksen Manuale s. v. Cavillari, p. 123.),
 etsi activam verbi formam revera pas-
 sivi testentur Glossaria. Gloss. Latin.
 in Ang. Maii Anct. Class. tom. VIII,
 p. 121: „et inde cavillo, as. i. contende-
 re, unde cavillator“ cett. et iterum
 ibid. p. 145: „Cavillare, contendere,
 disputare, litigare, iurgare.“ Cf. Gloss.
 Isidori ap. Du Cangeium s. v. Cavillare.

Onomasticou Graeco-Latin. ed
 p. 22: „Cavillo, σοφίζομαι.“

Cap. XXII. a. ne dixerim s
 Recusat haereticos nominare s
 cum tamen posset, quia scripte
 de resurrectione interpretabant
 taliter, ut in cap. antecedente
 bant. Vocat tamen animales
 animarum resurrectionem, ut d
 cap. 18., scripturas referebant.
 haec vox sit contemptus et
 Praecipue respexit ad haereticos
 tinianos, qui carnem Christi
 vel spiritalem negabantur, ut c
 cap. 10. lib. De Carne Christi,
 animali carne, et cap. 15., ubi
 rituali. Ipsumque hominem in
 exordio peculiari suo delirio
 et spiritalem effictum dicebant,
 cap. 14—17 sqq. adv. Valer
 Ipsique se Valentianici spirital-
 sumebant, et praedicabant, ut
 ex Irenaeo lib. I, cap. 1. (Lude
 Cerda.)

b. vota nostra suspirant ir
 huius occasum] Aliter igitur au-
 aliter ad Christianos. Nam a
 in Apolog. [cap. 39.]: „Oramus
 pro mora finis.“ Finem vero
 intelligit. Et lib. De Oratione
 „Quomodo quidam protractum
 saeculo postulant, cum regnum c
 ut adveniat oramus, ad consumm
 saeculi tendat?“ (Rigalt.)

tionibus elementorum et conflictationibus nationum praenotatum. Evolverem prophetias, si dominus ipse tacuisset (nisi quod et prophetiae vox erant domini), sed plus est quod illas suo ore con-
 signat. Interrogatus a discipulis quando eventura essent quae interim de templi exitu ¹⁰eruperat, ordinem temporum primo Iudaeorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium usque ad ¹¹conclusionem saeculi ¹²digerit. Nam posteaquam edixit, Et ^{Luc. XXI, 24}tunc erit Hierusalem conculcatui nationibus, donec adimpleantur tempora nationum, ¹³allegandarum scilicet a deo et congregandarum cum ¹⁴reliquis Israelis, inde iam in orbem et in saeculum praedicat, secundum Iohannem et Danielem et universum concilium prophetarum, futura signa in sole et ^{14b}in luna et in stellis, ¹⁵conclusionem ¹⁶nationum cum stupore sonitus maris, et motus ¹⁷refrigescentium hominum prae metu et expectatione eorum quae immineant orbi terrae. Virtutes enim, inquit, caelorum commovebuntur, et ^{Luc. XXI, 20, 28.}tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus, cum plurimo potentatu et gloria. Ubi autem coeperint ista fieri, ¹⁸emergetis, et elevabitis capita vestra, quod redemptio vestra ¹⁹adpropinquaverit. Et tamen adpropinquare eam dixit, non adesse iam, et cum coeperint ista fieri, non cum facta fuerint, quia cum facta fuerint, tunc aderit redemptio nostra, quae eo usque adpropinquare dicitur, erigens interim et ²⁰excitans animos ad proximum iam ²¹spei fructum. Cuius etiam parabola subtexitur tenerescentium arborum in caulem floris ²²et *florem* dehinc frugis antecursorem. Ita et vos, ^{Math. XXIV 32 sq. 42. Luc. XXI, 29 sqq. 36.}cum videritis ²³omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Vigilate ergo omni ²⁴tempore, ut ²⁵digni habeamini effugere omnia ista, et stetis ante filium hominis, utique per resurrectionem omnibus ²⁶ante transactis. Ita etsi in agnitione sacramenti ²⁷fructicat, sed in domini repraesentatione florescit atque frugescit. Quis ergo dominum tam intempestive, tam acerbe excitavit, iam ad dexteram dei, ad confringendam terram secundum Esaiam, quae, ^{Ies. II, 19. Ps. CX, 1.}adhuc integra est? Quis inimicos Christi iam subiecit pedibus eius secundum David, quasi velocior patre, ²⁸omni adhuc po-

7. si B. 8. est om. AC. 9. illos A. 10. eruperat ABCa. tres Vaticani. eruperant reliqui. 11. consummationem A. tres Vaticani. 12. digerit b., Fulv. Ursinus. dirigit reliqui, et tres Vaticani. 13. allegandarum bc. allegandarum reliqui. 14. reliquo b. 14b. in luna ABCd. tres Vaticani. luna reliqui. 15. conclusionem Vaticanorum unus. conclusionem reliqui. 16. gentium A. 17. perfrigescentium Vaticani apud Pamelium. 18. emergetis Fulv. Ursinus. 19. adpropinquavit bcd. 20. exortans B. exortans A. 21. perfructum A. 22. et florem dehinc ego. et dehinc florem (AB?)cd. et dehinc Cab. 23. ista omnia A. 24. intempore AB. 25. digni habeamini ABCcd. tres Vaticani. dignemini b. 26. transactis ante A. 27. fructicat cd. fructificat Latinius. fructificasset ABCab. 28. omnium A.

pularium coetu ²⁹reclamante Christianos ad leonem? Quis caelo
 Act. Apost. I, 11. descendentem Iesum talem conspexit qualem ascendentem ³⁰apostoli
 viderant, secundum angelorum constitutum? Nulla ad hodiernum
 Zach. XII, 10. tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoscentes quem pupugerunt.
 Io. XIX, 37. Malench. IV, 5. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo
 I Io. IV, 3. Apoc. XII, 6. adhuc Babylonis exitum fleuit. ³¹Et est iam qui ³²resurrexerit, nisi
 Apoc. XVIII, 2. haereticus? Exiit plane iam de corporis sepulchro, etiam nunc
 febribus ³³et ³⁴hulceribus obnoxius, et conculcavit iam inimicos,
 etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utique iam
 Math. XXII, 31. regnat, etiam nunc Caesari quae sunt Caesaris debens.
 Cap. XXIII. Docet quidem apostolus, Colossensibus scribens, mortuos
 fuisse nos aliquando alienatos et inimicos sensus domini, cum in
 operibus pessimis agebamus, dehinc consepultos Christo in baptis-
 mate, et conresuscitados in eo per fidem efficaciae dei, qui illum
 Col. II, 12 sq. 20. ¹suscitavit a mortuis. Et vos, cum mortui essetis ²in delictis et
³praeputatione carnis vestrae, vivificavit cum eo, donatis vobis
 omnibus delictis. Et rursus: Si cum Christo mortui estis ab ele-
 mentis mundi, quomodo ⁴quasi quidam viventes in mundo senten-
 tiam fertis? Sed cum ita nos mortuos faciat spiritaliter ut tamen
 et corporaliter quandoque morituros agnoscat, utique et ⁵resuscitados
 proinde spiritaliter deputans aequae non negat etiam corporaliter
 Col. III, 1 sq. resurrecturos. Denique, Si ⁶resurrexistis, inquit, cum Christo, ea
 quae sursum sunt quaerite, ubi est Christus in dextera dei resi-
 dens, ea quae sursum sunt sapite, non quae deorsum. Ita animo
 ostendit resurgere, quo solo ⁷adhuc possumus caelestia attingere.
 Quae non quaeremus nec saperemus, si possideremus. Subicit
 Col. III, 3. etiam, Mortui enim estis, scilicet delictis, non ⁸vobis, ⁹et vita
 vestra abscondita est cum Christo in deo. Nondum ergo adpre-
 I Io. III, 2. hensa est, quae abscondita est. Sic et Ioannes, Et nondum, ait,
¹⁰manifestatum est quid futuri ¹¹simus. Scimus quia, si ¹²mani-
 festaverit, similes ¹³eius erimus. Tanto abest ut simus iam quod
 nescimus, utique scituri, si iam essemus. Adeo contemplatio est

29. clamante *bed.* 30. apostoli viderunt *B.* viderant apostoli *A.* 31. Et est *bed.* —
 Est reliqui. 32. resurrexerit *ABCacd.* tres *Vaticani.* resurrexit *b.* 33. vel *A.* —
 34. hulceribus *Cabc.* ulceribus reliqui.

Cap. XXIII. 1. suscitavit *A.* suscitavit „alii“, nescio qui, apud *Fr. Junium* —
 2. in *om. ABCa.* tres *Vaticani.* 3. praeputio *b.* 4. quasi quidam *Ac.* tres *Vaticani* —
 quidam quasi reliqui. 5. resuscitados *AB.* 6. resurrexistis *A.* 7. possumus —
 adhuc *A.* 8. vobis *Ac.* *Vaticanorum* duo. nobis reliqui. 9. et *Ac.* duo *Vaticani* —
norum, et *cod. Io. Clementis.* 10. manifestatum *Cmgabcd.* manifestum *ABC.* 11. —
 sumus *ABCa.* 12. manifestatus fuerit *cod. Io. Clementis.* 13. eius *ABcd.* tres *V-*
ticani, et *cod. Io. Clementis.* ei reliqui.

c. Christianos ad leonem] Cf. Apolog. cap. 40. De Spectac. cap. 27. De Exhort. Castit. cap. 12.

spei in hoc spatio per fidem, non ¹⁴repraesentatio, nec possessio, sed expectatio. De qua spe et expectatione Paulus ad Galatas: Nos enim spiritu ex fide spem iustitiae expectamus; non ait, teneamus. Iustitiae autem dei dicit ex iudicio quo ¹⁵iudicabimur de mercede. Ad quam pendens et ipse cum Philippensibus scribit, Si ¹⁶qua, inquit, concurram in ¹⁷resurrectionem, quae ¹⁸est a mortuis, non quia iam accepi aut ¹⁹consummatus sum. Et utique crediderat, et omnia sacramenta cognoverat, vas electionis, doctor nationum, et tamen ²⁰adicit: Persequor autem, si adprehendam, in quo sum adprehensus a Christo. Eo amplius: Ego me, fratres, non puto adprehendisse: unum plane, oblitus posteriorum in priora me extendens secundum scopum persecutor ad palmam incriminationis, per quam concurrerem; utique in ²¹resuscitationem a mortuis, suo tamen tempore, sicut ad ²²Galatas: Bene autem facientes ne laedeat, tempore enim suo ²³metemus. Sicut et ad Timotheum de ²⁴Onesiphoro: Det illi ²⁵dominus invenire misericordiam in illo die. In quem diem ²⁶ac tempus et ipsi ²⁷praecipit ²⁸custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi, tuam suis temporibus ostendet beatus et solus ²⁹potentator et rex regnantium ³⁰et dominus dominantium, de deo dicens. De quibus temporibus et Petrus in Actis: ³¹Paeniteat itaque vos et ³²respicite ad abolenda delicta vestra, ³³uti tempora vobis superveniant refrigerii ex persona dei, et mittat praedesignatum ³⁴vobis Christum, quem oportet accipere caelos ³⁵ad usque tempora exhibitionis omnium quae locutus est deus ore sanctorum prophetarum.

¹Quae haec tempora cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim: Qualiter conversi sitis ab idolis ad serviendum ²vivo et vero deo ³et ad expectandum ⁴e caelis filium eius, quem suscitavit ex

1. 4. repraesentatio cd., de cod. Io. Clementis. praesentatio reliqui. 15. iudicabimur ABC. 16. qua BCabcd. cod. Io. Clementis, et unus de Vaticanis. quo modo inquit A. duo Vaticani. 17. resurrectionem Bbcd. resuscitationem reliqui. 18. est om. ABCab. Addidit primum Iac. Pamelius ex cod. Io. Clementis. 19. consummatus C. 20. adicit om. A. adiecit edd. Semleri et Leopoldi. 21. resurrectionem AB. 22. galathas AB., pro more. 23. metemus ABCa., Fr. Iunius. 24. onesiphoro AB. 25. deus A. duo Vaticani. 26. et A. 27. praecipit B. 28. mandatum custodiri A. 29. potens ab. potentator reliqui, et tres Vaticani. 30. et dominus dominantium om. ABCa. 31. Paeniteat itaque vos ABCd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. Poeniteat vos reliqui. 32. respicite cd., de emendat. Erasmi. respicite reliqui. 33. uti AB. ut reliqui. 34. vobis bcd. nobis reliqui. 35. usque ad A.

Cap. XXIV. 1. Quae haec abcd. Quae C. Haec ABCmg. 2. uno B. 3. et ad ACab. ad et d. et Bc. tres Vaticani. 4. e caelis Acd. tres Vaticani. a coelis reliqui.

Cap. XXIII. a. ad palmam incriminationis] Sic igitur apud apostolum legit Septimius „ἐπι τὸ βραβεῖον τῆς ἀνεύ-

κλήσεως,“ non uti hodie legimus „τῆς ἐνω κλήσεως.“ (Rigelt.)

- I Thess. II, 19.** mortuis, Iesum. Et rursus: Quae enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, ⁵quam ut et vos coram domino ⁶deo nostro
- I Thess. III, 13.** Iesu Christo in ⁷adventu ipsius? Item: Coram deo et patre nostro in ⁸adventu domini nostri Iesu Christi, cum universis sanctis eius. De quorum dormitione minus ⁹maerenda docens simul et tempora resurrectionis exponit, ¹⁰dicens, Si enim credimus quod Iesus mortuus sit et ¹¹resurrexerit, sic et deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone ¹²domini, quod nos, qui vivimus, qui remanemus in ¹³adventum domini nostri, non praeviemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu et in voce archangeli et tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo primi resurgent, deinde nos, qui vivimus, ¹⁴qui simul cum illis tollemur in nubibus obviam ¹⁵Christo in aërem, et ita semper cum domino erimus. Quae vox archangeli, quae tuba dei audita iam, nisi forte in cubiculis haereticorum? Nam etsi tuba dei evangelicus sermo dici potest, ¹⁶qui illos iam ¹⁷vocaret, sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut resurrexerint, et quomodo vivunt? aut in nubes erepti, et quomodo hic sunt?
- I Cor. XV, 19.** Miserrimi revera, ut apostolus pronuntiavit, qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, ¹⁸excludendi, dum praeripiunt quod post illam repromittitur, frustrati circa veritatem, non minus quam ¹⁹Phygellus et Hermogenes. Et ideo maiestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensuum et in ipsa ad Thessalonicenses epistula suggerit: De temporibus autem et temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis. Ipsi enim certissime scitis quod dies domini quasi fur nocte ita ²⁰adveniet. Cum dicent, Pax, et, Tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insistet interitus. Et in secunda pleniore sollicitudine ad eosdem: Obsecro ²¹autem vos, fratres, per adventum domini nostri ²²Iesu Christi et congregationem nostram ad illum, ne cito commoveamini animo neque turbe mini, neque per spiritum neque per sermonem, scilicet ²³pseudoprophetarum, neque per epistulam, scilicet ²⁴pseudapostolorum, ac si per nostram, quasi insistat dies domini. Ne quis vos seducat

I Thess. V, 1 sqq.

5. quam ut et vos *Bab.* quam et vos *Acđ.* quam ut vos *C.* qua et vos *edit. Semleri.* 6. deo *om. ABcđ. tres Vaticani.* 7. adventum *AB.* 8. adventu *ABcđ. tres Vaticani.* adventum *reliqui.* 9. miseranda *b.* 10. dicens *om. AB.* 11. resurrexerit *BCđ. tres Vaticani.* resurrexit *Aab.* 12. domini *Acđ. duo Vaticani. deđ. reliqui.* 13. adventu *A.* 14. qui *om. bc.* 15. domino *c., ex duobus Vaticanis.* 16. quis *AB.* 17. vocarit *c., ex tribus Vaticanis.* 18. excludendi *c., ex cod. Io. Clementis.* excludentes *B.* excludendo *reliqui.* 19. Phygellus *BCcđ. phigellus A.* 20. veniet *A.* adveniet *B.* 21. autem vos *cd., de cod. Io. Clementis.* vos *reliqui.* 22. Iesu Christi *om. ABCab.* Addidit primum *Pamelius de cod. Io. Clementis.* 23. pseudoapostolorum *C.* 24. pseudoprophetarum *BC.*

ullo modo. ²⁵ Quoniam nisi veniat abscessio primo^a, huius utique regni, et reveletur delinquentiae homo, id est antichristus, filius perditionis, ²⁶ qui adversatur et superextollitur ²⁷ in omne quod ²⁸ deus dicitur vel religio, uti sedeat in ²⁹ templo dei, affirmans deum se. Nonne meministis quod cum apud vos essem, haec dicebam vobis? Et nunc ³⁰ quid detineat scitis, ad revelandum eum in suo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitur; tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat. Quis, nisi ³¹ Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa ³² antichristum superducat? Et tunc revelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit apparentia adventus sui, cuius^b est adventus secundum operationem ³³ satanae in omni virtute et signis atque portentis mendacii et in omni seductione iniustitiae eis qui pereunt.

II Thess.
II, 1 sqq.

Etiam in Apocalypsi ¹ Ioannis ordo temporum sternitur, quem martyrum quoque animae sub altari ultionem et iudicium flagitantes sustinere didicerunt, ut prius et orbis de pateris angelorum plagas suas eibat, et prostituta illa civitas a decem regibus dignos exitus suas referat, et bestia antichristus cum suo pseudopropheta^a certamen ecclesiae ² dei inferat, atque ita diabolo in ³ abyssum interim ⁴ relegato primae resurrectionis praerogativa de ⁵ solis ordinetur, dehinc et ⁶ igni dato universalis resurrectionis censura de libris^b iudicetur. Cum igitur et status temporum ultimorum scripturae notent, et totam Christianae spei frugem in ⁷ exodio saeculi^c collocent, apparet ⁸ aut tunc adimpleri totum quodcumque ⁹ nobis a deo repromittitur,

Cap. XXV.
Apoc. VI, 9.
Apoc. XV, 7.
XVI, 1.

Apoc.
XVII, 9 sqq.
Apoc.
XIX, 19 sq.

Apoc. XX,
3, 12 sqq.

25. quō C. quomodo B. 26. quia c., errore, puto, typographi. 27. in om. ABC. 28. dicitur deus AB. 29. dei templo AB. 30. qui teneat ABCa. 31. Rhomanus C. 32. antichristum Cmgabcd. antichristi ABC. 33. sathane AB.

Cap. XXV. 1. Ioannis om. ABCa. 2. dei om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 3. abisso AB. 4. religato ABCa. 5. solis Acd. codex Io. Clementis. solis reliqui. 6. igne ABCa. 7. exodio d., Fr. Junius. exordio reliqui. 8. autem BC. 9. a nobis deo A.

Cap. XXIV. a. Quoniam nisi veniat abscessio primo] Pendet, nec sequitur quod fulciat. Itaque repetendum de praecedentibus quod suppleatur „Quoniam non instabit dies domini, nisi veniat abscessio“ celt. (Rigalt.) Multus ad h. l. est Rigaltius de his apostoli verbis deque varia eorum interpretatione.

b. cuius] Scilicet antichristi. (Rigalt.)

Cap. XXV. a. cum suo pseudopropheta] Satanam significari dicerem, nisi proxime sequeretur „atque ita diabolo in abyssum interim relegato.“ Superest

igitur ut dicamus significari praesidem antichristiani furoris agentem in saeculo, iniquum. (Rigalt.)

b. de libris] Ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις. (Rigalt.)

c. exodio saeculi] Hoc est in fine saeculi. Exodium, exitus, finis. Gloss. Vet.: „Ἐξόδιον, Exsequies.“ Inven. Sat. III, 174. cum interpr. vet. (Rigalt.) Adde Nonium p. 27. Merc., Paulum p. 80. ed. Muell.: „Exodium, exitum.“ Cf. Munk De Fabulis Aeternis p. 23. Du Cangii Glossar. s. v. Exodium p. 155. tom. III. ed. Hensch.

et vacat quod hic iam ab haereticis vindicatur, aut, si et agnitio sacramenti^d resurrectio¹⁰ est, salva utique illa creditur quae in ultimo praedicatur, et sequitur ut eo ipso, ¹¹quo haec spiritualis ¹²vindicatur, illa corporalis praeiudicetur; quia si nulla tunc annuntiaretur, merito sola haec et tantummodo spiritualis vindicaretur. Cum vero et in ultimum tempus ¹³edicatur, corporalis agnoscitur, quia non et tunc spiritualis ¹⁴annuntiatur. Cur enim iterum annuntiaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritualis, cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum, aut tunc sub omni ¹⁵clausula temporum? Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus ¹⁶in exitu saeculi.

- Cap. XXVI. Unum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum, licere et nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati ¹proinde eloquii prophetici vindicare. Ecce enim
- Gen. III, 19. divina ²in primordio sententia terram hominem pronuntiando, Terra es et in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis, quae de terra erat sumpta, et quae prior homo ³fuerat appellata, sicut ostendimus^a, dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid irae vel gratiae in terram deus statuit, quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quae nihil boni seu mali admisit.
- Gen. IV, 11. Maledicta quidem ⁴quae hauserit sanguinem, sed et hoc ipsum in figuram carnis homicidae. Nam et si iuari seu laedi habet terra, ⁵id quoque ⁶propter hominem, ⁷ut ille ⁸iuetur sive laedatur per ⁹consistorii sui exitus^b; quo magis ipse pensabit quae propter illum etiam terra patietur. Itaque et cum comminatur terrae deus, carni potius comminari eum dicam, et cum quid terrae pollicetur, carni potius polliceri eum intellegam, ut apud David: Dominus regnavit, ¹⁰exultet terra, id est caro sanctorum, ad quam pertinet regni divini fructus. Dehinc subiungit: Vidit, et concussa est terra: ¹¹montes sicut cera liquefacti sunt a facie domini, caro scilicet profanorum:

Ps. XCVII.
1. 4 sq.

10. est om. ABC. 11. quo *cd.*, de codice, ni fallor, Io. Clementis. quod reliqui. 12. vindicatur *Acd.* vindicetur reliqui. 13. educitur ABC. 14. annuncietur *Ca.* In AB. desiderantur verba annuntiat. Cur enim iterum. 15. clausula temporum? Ita *ABCacd.* tres *Vaticani*, et *cod. Io. Clementis.* clausura. Ita *b.* 16. in exitu *codex Io. Clementis.* exitu *BCmgc.* exitum *ABCabd.*

Cap. XXVI. 1. perinde *B.* 2. in om. *ABCa.* 3. fuerit *A.* 4. quae *Acd.* tres *Vaticani.* quod *BCmgab.* quo *C.* 5. id om. *ABC.* 6. per *B.* 7. uti *ABCa.* 8. iubetur *C.* 9. consistoris *BC.* 10. exultavit *ABCa.* tres *Vaticani.* 11. montes — — profanorum om. *A.*

d. agnitio sacramenti] Fidei Christianae, veritatis. (Rigalt.)

Cap. XXVI. a. sicut ostendimus] Supra cap. 5.

b. per consistorii sui exitus] Per exitus [i. e. sortem] ipsius terrae, quam vocat consistorium, ne refutaret vocem terrae. (La Cerda.) Cf. Ad Uxor. II, 6

et, Videbunt ¹²enim eum qui confixerunt. Atque adeo ¹³si simpli- ^{Zach. XII. 10.}
 citer de ¹⁴terra elemento utrumque existimabitur pronuntiatum, quo- ^{Io. XIX. 37.}
 modo congruet et ¹⁵concuti et liquefieri eam a facie domini, quo
 supra regnante exultavit? Sic et apud Esaïam: Bona terrae edetis; ^{Ios. I. 19.}
 bona carnis intellegentur quae illam manent in regno dei reforma-
 tam et angelificatam et consecuturam, quae nec oculus vidit nec ^{I Cor. II. 9.}
 auris audivit nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis vanum
 ut ad obsequium deus fructibus agri et cibariis vitae huius invitet,
 quae etiam inreligiosis et blasphemis semel homini addicta condi-
 tione communicat, pluens super bonos et malos, et solem suum ^{Math. V. 45.}
¹⁶emittens super iustos et iniustos. Felix nimirum fides, si ea con-
 secutura ¹⁷est quibus hostes dei et Christi non modo utuntur, ve-
 rum etiam abutuntur, ipsam conditionem^c colentes adversus con- ^{Rom. I. 25.}
 ditorem. Bulbos et tubera in ¹⁸terrae bonis deputabis, domino
 pronuntiante ne in pane quidem victurum hominem. Sic Iudaei ^{Math. IV. 4.}
 terrena solummodo sperando caelestia amittunt, ignorantes et pa-
 nem de caelesti repromissum et oleum divinae unctionis ¹⁹et vinum
 spiritus, aquam animae vigorantis ex vite Christi. Sicut et ipsam
 terram sanctam Iudaicum proprie solum reputant, carnem potius
 domini interpretandam, quae exinde et in omnibus Christum indutis
 sancta sit terra, vere sancta per incolatum spiritus sancti, vere
 lacte et melle manans per suavitatem spei ipsius, vere Iudaea
 per dei familiaritatem. Non enim qui in manifesto Iudaeus, sed ^{Rom. II. 28. 29.}
 qui in occulto. Ut et templum ²⁰dei ²¹eadem sit et Hierusalem,
 audiens ab Esaïa, Exsurge, exsurge Hierusalem, ²²induere fortitu- ^{Ios. LI. 9.}
 dinem brachii tui: Exsurge, sicut in ²³primordio ²⁴diei, scilicet in
 illa integritate ²⁵quae fuerat ante delictum transgressionis. Quae
 enim in eam Hierusalem voces eiusmodi ²⁶competent exhortationis
 et advocationis, quae occidit prophetas et ²⁷lapidavit ²⁸ad se mis-
 sos, et ipsum postremo dominum suum ²⁹confixit? Sed nec ³⁰ulli
 omnino terrae salus repromittitur, quam ³¹oportet cum totius mundi
 habitu praeterire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradisum

12. enim eum qui bc. enim in quem Fulv. Ursinus. enim eum in quem reliqui,
 et tres Vaticani. 13. si om. AB. 14. terrae ABCa. 15. concuti et bcd. con-
 cutiet ABC. conveniet a. 16. emittens cd., de cod. Io. Clementis. mittens reliqui.
 17. sunt C. 18. terra ABC. 19. et vinum spiritus aquam animae ABCabd.
 codex Pithoei. et aquam spiritus et vinum animae c., ex cod. Io. Clementis. 20.
 dei om. C. 21. ad eadem b. 22. indue ABC. 23. primordii BCmg. tres Vaticani.
 24. diei abcd. die ABCmg. tres Vaticani. Desideratur in C. Nam primum Gangneius
 addidit de suis codicibus. 25. quae ABCd. tres Vaticani. qua reliqui. 26. com-
 peterent edit. Priorii, vitiose, et inde edd. Semleri et Leopoldi. 27. lapidat b. 28.
 missos ad se AB. 29. confecit AB. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. 30. illi A.
 31. oporteret (A?) edd. Semleri et Leopoldi.

c. conditionem] Id est creaturam, mundum. Cf. adpht. ad De Corona cap. 6.

potius argumentari, quam ²²et patrum dici capiat, Adae scilicet et Euae, proinde et in paradysum restitutio carni videbitur repromissa, quae eum ²³incolare et custodire sortita est, ut talis illuc homo revocetur qualis inde ²⁴pulsus est.

Cap. XXVII. Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad Apoc. III, 4. ¹spem carnis ¹allegorizare, quia et Apocalypsis Ioannis, Hi sunt, ait, qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus; virgines ²scilicet significans, et qui semetipsos castraverunt propter regna ³caelorum. Itaque in albis erunt vestibus, id est in claritate ²innubae carnis. Et in evangelio indumentum nuptiale sanctitas carnis ⁴agnosci potest. Itaque Esaias docens quale ieiunium elegerit dominus cum subicit de mercede bonitatis, Tunc, inquit, lumen tuum temporaneum erumpet et vestimenta tua citius orientur, non ³subsericam utique nec pallium, sed carnem volens accipi ortum carnis resurrectionis de mortis casu praedicavit. Adeo nobis quoque ⁴allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nam et cum ⁵legimus, Populus meus, introite ⁵in cellas promas quantum, donec ira mea praetereat, sepulchra erunt cellae promae, in quibus paulisper requiescere habebunt qui in finibus saeculi sub ultima ira per antichristi vim ⁶excesserint. Aut cur cellarum promarum potius ⁷vocabulo usus est, et non alicuius loci receptorii, nisi quia in cellis promis caro salita ⁸et usui reposita servatur⁸, depromenda illinc suo tempore? Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulturae mausoleis et monumentis ⁹sequestantur, processura inde cum iusserit dominus. Quod cum ita intellegi congruat (¹⁰ecquae enim ab ira dei ^bcellariorum nos refugia servabunt?), hoc ipso ¹¹quod ait, Donec ira praetereat, quae extinguet antichristum, post iram ostendit processuram carnem de ¹²sepulchro, in quo ante iram fuerit inlata. Nam et de cellariis non aliud effertur quam quod infertur, et post antichristi eradicationem agitabitur resurrectio.

32. etiam AC. duo Vaticani. 33. incolere codex Io. Clementis. 34. depulsus est ABCmg.

Cap. XXVII. 1. allegorizare A, pro more suo s pro z ponendi. 2. innubae d. in nube reliqui. innube codex Pithoei. 3. subsericam bcd. subaculam a. subseribam reliqui, et cod. Pithoei. 4. allegorice ABCa. 5. in om. A. 6. excesserunt A. 7. usus vocabulo est AB. 8. et om. edd. Semleri et Leopoldi. 9. sequestrentur a. 10. ecquae ego. et quae libri omnes. 11. quo c., de cod. Io. Clementis. 12. sepulchris in quae bc.

Cap. XXVII. a. in cellis promis caro salita et usui reposita servatur] Cf. Laurent. Pignorius De Servis in Poleni Supplementum. Thes. Graev. tom. III, p. 1163.

b. ecquae enim ab ira dei] Clementis ad Corinth.: „τοῖος δὲ κόσμος δεῖται τινα τῶν αὐτομολούτων ἐπ' αὐτοῦ“ (Rigalt.)

Scimus autem ¹sicut vocibus ita et rebus prophetatum. Tam ^{Cap. XXV} dictis quam et factis praedicatur resurrectio, cum Moyses manum ^{Exod. IV, 6 sq.} in sinum condit et ²emortuam profert, et rursus insinuat et vividam explicat, nonne hoc de toto homine portendit, siquidem trina ^{Mat. v. 2} virtus dei per illa trina signa ³denotabatur, cum suo ordine primo diabolus serpentem quamquam formidabilem subactura ⁴homini, dehinc carnem de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem ⁵executura iudicio. De quo apud eundem ⁶propheten, ⁷Quo- ^{Gen. IX,} niam et vestrum, inquit deus, sanguinem exquiram de omnibus bestiis, et de manu hominis et de manu fratris exquiram eum. Porro nihil exquiritur nisi quod repositur, nihil repositur nisi quod et reddetur, et utique reddetur, quod ultionis nomine repositur et exquiretur. Neque enim vindicari poterit quod omnino non fuerit. Erit autem dum restituitur ⁸uti ⁹vindicetur. In ¹⁰car- nem itaque dirigitur quicquid in sanguinem praedicatur, sine qua non erit sanguis. Caro suscitabitur ¹¹ut sanguis ¹²vindicetur. Sunt et quaedam ita pronuntiata ut ¹³allegoriae quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suae sitiunt interpretationem, quale est apud Esaiam: Ego occidam et vivificabo. Certe postea ^{Ies. XXXVIII, I Sam. II,} quam occiderit vivificabit. Ergo per mortem occidens per resurrectionem vivificabit. Caro est autem quae ¹⁴occiditur per mortem, caro itaque et vivificabitur per resurrectionem. Certe si occidere carni animam ¹⁵eripere est, vivificare, contrarium eius, carni animam ¹⁶referre est, caro resurgat necesse est, cui ¹⁷anima per occisionem erepta referenda est per vivificationem.

Igitur si et allegoricae scripturae ^{Cap. XX} et argumenta rerum et sim- plices voces resurrectionem carnis, quamquam sine nominatione ipsius substantiae, ¹subradiant, quanto magis quae hanc spem in ipsas substantias corporales ²speciali mentione determinant non erunt deducendae in ³quaestionem? Accipe Ezechielem. Et facta ^{Ezech. XXXVII, 1-14.} est, inquit, super me manus domini, et extulit me ⁴in spiritu domini et posuit me in medio campi, is erat ossibus refertus, et

Cap. XXVIII. 1. sicut et AB. 2. mortuam AB. 3. notabatur b. 4. hominum dehinc A. 5. iudicio executura AB. exquisitura iudicio Fr. Iunius. 6. prophetam Abd. propheten reliqui. 7. quomodo AB. 8. ut bc. 9. vindicentur AB. 10. carne AB. 11. ut om. AB. 12. vindicabitur A. 13. allegorice A. 14. occiditur Aamgbed. occiderit BCa. 15. eripere est — — animam om. ABC. Addidit de suis codicibus primum Gangneius. 16. refert caro AB. referet, caro C. 17. animam per occasionem ereptam AB.

Cap. XXIX. 1. obradiant codex Io. Clementis. 2. spāli b. spiritalis c. 3. quaestione AB. 4. in om. b.

Cap. XXIX. a. si et allegoricae scripturae] Resumit argumenta scripturae facta probantia resurrectionem primo ex allegorico sensu, de quo supra praecipue capp. 26 et 27. (La Cerda.)

circumduxit me super ea per circuitum, et ecce multa super faciem campi, Et ecce arida satis. Et ait ad me, Fili hominis, si vivent ossa ista? Et dixi, Adonai, domine, tu scis. Et ait ad me, Propheta in ossa haec et dices, Ossa arida, audite sermonem domini. ⁵Haec dicit dominus Adonai ossibus istis: Ecce, ego adfero in vos spiritum, et vivetis, et dabo in vos spiritum, et reducam ⁶in vos carnes: ⁷circumdabo ⁸vobis cutem, et dabo in ⁹vobis spiritum, et vivetis, et cognoscetis quod ego dominus. Et prophetavi secundum praeceptum, et ecce vox, dum propheto, et ecce motus, et accedebant ossa ad ossa. Et vidi, et ecce super ossa nervi et caro ascendit, et circumpositae sunt eis ¹⁰carnes, et spiritus in eis non erat. Et ait ad me, Propheta ad spiritum, fili hominis, propheta et dices ad spiritum, Haec dicit dominus Adonai: A quatuor ventis ¹¹veni, spiritus, et spira in istis interemptis, et vivant. Et prophetavi ad spiritum sicut praecepit mihi, et ¹²introivit in ea spiritus, et vixerunt et ¹³constiterunt super pedes suos valentia magna satis. Et ait ad me, Fili hominis, ossa ista omnis domus ¹⁴Israël est. Ipsi dicunt, Exaruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, avulsi sumus in eis. ¹⁵Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulchra vestra, et eveham vos de sepulchris vestris, populus meus, et inducam vos in terram ¹⁶Israël, et cognoscetis quod ego dominus ¹⁷aperuerim sepulchra vestra et eduxerim vos de sepulchris vestris, populus meus, et dabo ¹⁸vobis spiritum, et vivetis et ¹⁹requiescetis in terra vestra, et cognoscetis quod ego dominus locutus ²⁰sim et fecerim, dicit dominus.

Cap. XXX. Hanc quoque praedicationem scio qualiter concutiant in allegoriae argumentationem, Quia dicendo, Ossa ista omnis domus ¹Israël est, ²imaginem ea fecerit ³Israëlis et a propria condicione transtulerit: atque ita figuratam esse non veram resurrectionis prae-

5. et haec AB. 6. in vos ABC. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. vos in reliqui. 7. et circumdabo ABC. 8. in vobis ABCa. 9. vos c. 10. carnes ABCab. cod. Pithoei. cutes cd. 11. caeli codex Io. Clementis. 12. introit B. 13. constituerunt ABCd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. steterunt reliqui. 14. Israelis d. 15. propheta propterea A. 16. Israelis bc. 17. aperuerim cd., de cod. Io. Clementis. aperui reliqui. 18. in vos c. 19. requiescitis a. 20. sum AB.

Cap. XXX. 1. Israël (Israelis Bb.) est ABCd. est Israel Ca. 2. in imaginem Cabc. 3. Israelis et b. Israeli, sed ABCa. cod. Pithoei. Israel et cd. Vaticani (?).

Cap. XXX. a. in imaginem ea fecerit Israëlis] Haec expositio, quam refutat hic Tertullianus, est etiam interpretum recentium, nam antiqui patres, sicut Tertullianus, de resurrectione mortuorum hunc locum interpretantur. Clemens Rom. Constit. V, 8. Iustinus Quaest.

ad Orthod. 45. Irenaeus V, 15 et 34. Cyprian. Testim. III, 58. Cyrillus Hierosol. Catech. 18. Chrysostomus Homil. 2. in Symb. Basilium in Psalm. 33., in illud: „Custodit dominus omnia ossa eorum.“ (La Cerda.)

dicationem; statum enim Iudaeorum deformari quodammodo emortuum et exaridum et dispersum in campo orbis. 'Itaque et imaginem resurrectionis in illum ⁵allegorizari, quia recolligi habeat et recompingi os ad os, id est ⁶tribus ad tribum et populus ad populum, et recorporari ⁷carnibus facultatum et nervis regni, atque ita de sepulchris, id est de habitaculis captivitatis tristissimis atque ⁸teterrimis, educi et refrigerii nomine ⁹respirari^b et vivere exinde in terra sua Iudaea. Et quid post haec? Morientur sine dubio. Et quid post mortem? Nulla, opinor, ¹⁰resuscitatio, si non haec erit ipsa quae Ezechieli revelatur. ¹¹Sed enim et alias praedicatur resurrectio; ergo ¹²et haec erit, et temere in statum eam Iudaicarum rerum convertunt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit et corporum resurrectio, sicut et rerum Iudaicarum. Denique hoc ipso, quod recidivatus Iudaici status de ¹³reorporatione ¹⁴et ¹⁵readunatione ¹⁶ossuum figuratur, id quoque eventurum ossibus probatur. Non enim ¹⁷posset de ossibus figura componi, si non id ipsum et ossibus eventurum esset. Nam etsi figmentum veritatis ¹⁸in imagine est, imago ipsa in veritate est sui. Necesse est esse prius sibi quo alii configuretur. De vacuo similitudo non competit, de nullo parabola non convenit. Ita oportebit ¹⁹ossuum quoque credi reviscerationem et respirationem, qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio, qualis ²⁰adtingitur. Sed magis religiosum est veritatem ²¹de suae ²²auctoritate ²³simplicitatis defendi, quam sensus divinae propositionis exposulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret haec visio, statim revelato situ ²⁴ossuum subiecisset, Ossa ista omnis domus ²⁵Israëlis est, et cetera deinceps. At cum ostensis ossibus de propria spe eorum ²⁶quid obloquitur, nondum nominato Israële, ²⁷et fidem temptat prophetae, Fili hominis, si vivent ossa ²⁸haec? ut et ille responderet, Domine, tu scis. Non utique deus prophetae fidem de ea re temptasset quae futura non esset, quam nunquam Israël

4. Atque ita B. 5. adlegorizari A. 6. tribum AB. 7. carnibus facultatum (facultatem AB.) et nervis ABamgbed. 8. deterrimis B. 9. respirare cd. 10. resurrectio B. 11. Si enim alias B. 12. aut Fr. Iunius. 13. corporatione a. 14. ac A. 15. readunatione c., ex cod. Io. Clementis. redamnatione B. redanimatione reliqui. 16. ossuum ABC. tres Vaticani. ossium reliqui. 17. possit A. 18. imaginis A. 19. ossuum ABC. tres Vaticani. ossium reliqui. 20. effingitur A. 21. suae de B. de sua ab. 22. veritate ABC. 23. et veritate ab. 24. ossuum Ac. tres Vaticani. ossinum reliqui. 25. Israel c. 26. qui Ac. 27. et om. Ca. 28. haec om. ABC. Addidit de suis codd. primum Gangneius.

b. respirari] Haec erat vestustorum librorum scriptura quam immutare conatus est primum Pamelius. Recte au-

tem Fr. Iunius *respirari* interpretatur ἀναψυχοῦσθαι, de integro spiritu instrui ad vitam.

audisset, quam credi non oporteret. Sed ²⁹quoniam praedicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israël vero pro sua incredulitate diffidens ³⁰scandalizabatur, et aspiciens habitum senescentis sepulturae ^cdesperabat ³¹resurrectionem, vel non in eam potius ³²animum dirigebat, sed in circumstantias ^dsuas, idcirco deus et prophetam, ³³qua et ipsum dubium, praestruxit ad constantiam praedicationis revelato ordine resurrectionis, et populo id credendum mandavit quod prophetae revelavit, ipsos dicens esse ossa quae erant resurrectura qui non credebant resurrectura. Denique in clausula, Et cognoscetis, inquit, quod ego dominus locutus sim et fecerim, id utique facturus quod fuerat locutus. Ceterum non id facturus quod locutus, si aliter facturus ³⁴quam locutus.

Cap. XXXI. Plane ¹si et populus allegorice ²mussitaret ossa sua arefacta et spem suam perditam, dispersionis ³exitu querulus, merito ⁴videretur et deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed cum dispersionis quidem iniuria nondum populo accidisset, resurrectionis vero spes apud illum saepissime ⁵cecidisset, ⁶et manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis, ita et deus eam ⁷restruebat fidem, quam populus destruebat. Quamquam et si aliqua praesentium rerum tunc confictatione ⁸maerebat ⁹Israël, non idcirco in parabola accipienda esset revelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem erigeret illos, aeternae scilicet salutis et ¹⁰necessarioris restitutionis, et averteret a respectu praesentium rerum. Ad hoc enim et ¹¹alii prophetae: ¹²Exibitis de sepulchris velut vituli de vinculis et ¹³conculcabit inimicos. Et ¹⁴rursus: Gaudebit ¹⁵cor vestrum, et ossa vestra ¹⁶velut herba orientur, quia et herba de dissolutione et corruptela seminis reformatur.- In summa, si proprie

Malach.
IV, 2 sq.
Ies. LXVI, 14.

29. quem A. quomodo B. 30. scandalizabatur A., uti solet. 31. in resurrectionem A. 32. animam AB. 33. qua et ABd. quasi et reliqui. 34. quam locutus om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius.

Cap. XXXI. 1. et si Bb. 2. vicissaret A. vicissitaret B. 3. exitam ABCa. 4. videtur bc. 5. cecidisset bcd. cecinisset reliqui, tres Vaticani. In marg. a legitur „forte descivisset.“ 6. et om. ABabc. ut Latinius. 7. restruebat ABCd. tres Vaticani. restituabat a., de cod. Gorziensi. 8. maerebat bcd. haerebat reliqui, et tres Vaticani. 9. Israeli non ABC. 10. necessioris A. 11. alii prophetae d. alii prophetae C. alibi prophetae A(m. pr.) BCmgabc. alibi propheta A. m. sec. 12. exhibitis B. 13. conculcabit A. 14. rursum bcd. 15. os B. 16. velut herba Bamgbed. velociter ACa. cod. Pithoci.

c. habitum senescentis sepulturae] Venuste dictum pro sera et diuturna mora sepulturae, sicut et qui diuturna et longaeva sunt vita senescunt. Sic cap. 32: „Quam capulum, quam sepulchrum, quam

senium requietae atque reconditae alius cuius sepulturae.“ (La Cerda.) d. circumstantias] Cf. adnot. ad lib. Adv. Valentin. cap. 15.

1 a Israël's statum resurgentium ¹⁷ossuum imago contenditur, cur tiam non Israël'i tantummodo, verum et omnibus gentibus eadem pes annuntiatur et recorporandarum et redanimandarum ¹⁸reliquiarum et de sepulchris ¹⁹excitantorum mortuorum? De omnibus nim dictum est: Vivent mortui, ²⁰et exsurgent de sepulchris: ros^{les. XXVI, 19.} nim, ²¹qui a te est, ²²medela est ossibus eorum. Item alibi: Veniet adorare omnis caro in conspectu ²³meo, dicit dominus.^{les. LXVI, 23.} Quando? ²⁴cum praeterire coeperit habitus mundi huius. Supra nim: Quemadmodum caelum ²⁵novum et terra nova, quae ego^{les. LXVI, 22.} scio, in conspectu meo, dicit dominus, ita stabit semen vestrum. Tunc ergo ²⁶et quod subicit implebitur: Et exibunt, utique de se-^{les. LXVI, 24.} pulchris, et videbunt artus ²⁷eorum qui impie egerunt, ²⁸quoniam vermis illorum non decidet et ²⁹ignis eorum non extinguetur, ³⁰et erunt conspectui omni carni, scilicet quae resuscitata et egressa de sepulchris dominum pro hac gratia adorabit.

Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur prae-^{Cap. XXXII.} licari quae sepulchris demandantur, habes scriptum: Et mandabo^{Apoc. XX, 13.} piscibus maris et ¹eructabunt ossa quae sunt comesta, et ²faciam compaginem ad compaginem et os ad os. Ergo, inquis, et pisces resuscitabuntur et ceterae bestiae et alites carnivorae, ut ³revomant quos comederunt, quia et apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominantur bestiae et pisces in ⁴redhibitionem carnis et sanguinis, quo magis exprimatursurrectio etiam devoratorum corporum, cum de ipsis devoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoque divinae potestatis documentum idoneum Ionam, cum incorruptus ⁵utramque substantiam, carnem atque animam, de alvo piscis ⁶evolvitur. Et ⁷utique triduo concoquendae carni viscera ceti ⁸suffecissent ⁹quam* capulum, quam sepulchrum, quam senium quietae atque ¹⁰reconditae alicuius sepulturae; salvo eo quod et bestias, ¹¹feros in Christianum

17. ossuum *Ac. Vaticani.* ossium reliqui. 18. reliquiarum *AB.* 19. excitandorum *ACa.* 20. et *om. AB.* 21. qui a te est *bcd.* qui a te reliqui. 22. medela est *cd.* medulla est *b.* medela reliqui. 23. meo *bcd.* dñi, eo *C.* domini eo *Ba.* domini et *A.* 24. tum *A.* 25. novum *om. AB.* 26. et quod subicit *A.* et quod suam dicit *BCa.* quod subicit reliqui. 27. eorum *om. A.* 28. quomodo *AB.* 29. ignis illorum *A.* illorum ignis *B.* 30. et erit satis conspectui *ABCa.*

Cap. XXXII. 1. eructabunt *c.*, ex tribus *Vaticanis.* eruptabunt *B.* 2. faciam *embcd.* facient *ABCa.* 3. vomant *ABC.* 4. redhibitionem *AB.* redhibitione *bc.* 5. utramque substantiam, carnem atque animam *ABd.* utraque substantia, carne atque anima reliqui. 6. evomitur *Latinus.* 7. utriusque triduum *AB.* 8. tam suffecissent *d.*, ex emendat. *Fulvii Ursini.* 9. qua *Emg.* 10. conditae *ABCa.* 11. feras *BC.*

Cap. XXXII. a. suffecissent quam] Ellipsis usitatissima comparativi magis, quam cum *Fulv. Ursinus* non animad-

verteret, ante *suffecissent* inculcavit tam particulam, quam et *Rigaltius* recepit. Cf. *adnot.* ad *De Virg. Veland.* cap. 17.

vel maxime nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus sanguis ¹²exigetur per ultionem pensandam. Quis ergo discendi magis ad finis quam praesumendi, et credendi diligentior quam contendendi, et divinae potius sapientiae religiosus quam suae libidinosus, audiens aliquid a deo destinatum in carnes et cutes et nervos et ossa aliud quid haec ¹³commentabitur, quasi non in ¹⁴hominem destinetur quod in istas substantias praedicatur? Aut enim nihil in ¹⁵hominem destinatur, non liberalitas regni, non severitas iudicii, non quodcunque est resurrectio, aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinetur. ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis ¹⁶demutatoribus ¹⁷ossum et carniū et nervorum et sepulchrorum requiro, cur, si quando in animam quid pronuntiatur, nihil aliud animam interpretantur, nec ¹⁸transfigunt ¹⁹eam in alterius rei argumentum, cum vero in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius adseverant quam quod nominatur? Si corporalia parabolae, ergo et animalia; si non et animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo quam et anima; ut non possit altera species admittere aenigmata, altera excludere.

Cap. XXXIII. Satis haec de prophético instrumento. Ad evangelia nunc provoco; hic quoque occursurus prius eidem astutiae eorum qui proinde et dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt, quia scriptum ¹est: Haec omnia locutus est Iesus in parabolis, et sine parabola non loquebatur ad illos, scilicet ²Iudaeos. Nam et discipuli, Quare, aiunt, in parabolis loqueris? et dominus, Propterea in parabolis loquor ad eos, ut videntes non videant, et audientes non audiant, secundum Esaiam. Quodsi ad Iudaeos in parabolis, iam non ad omnes; si ³non ad omnes in parabolis, iam non semper nec omnia parabolae, sed quaedam, ⁴cum ad quosdam. Ad quosdam autem, dum ad Iudaeos; nonnunquam plane et ad discipulos. Sed quomodo referat ⁵scriptura considera: Dicebat autem et ⁶parabolam ad eos. Ergo et non parabolam dicebat; quia non notaretur, cum parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur. Et tamen nullam ⁷parabolam non aut ab ipso invenias ⁸edisseratam, ut de seminatore in verbi ⁹administratione, aut a commentatore evangelii praeluminatam, ut iudicis superbi et viduae instantis ad perseve-

12. exigatur A. 13. commendabitur AB. 14. homines Cmg. 15. homine
16. demutationibus AB. 17. ossuum Ac. Vaticani. ossium reliqui. 18. transfigunt Ad. transfigunt BCa. transfigurant bc. 19. ea edit. Semleri, mendose.

Cap. XXXIII. 1. sit ABCmg. 2. ad Iudaeos Bd. 3. non om. ABC. 4. et
5. scriptura om. AB. 6. parabola A. 7. parabolam om. b. 8. edisserata ABCbc. tres Vaticani, codd. Paterniacensis, Hirsaugiensis, Gorsiensis. edisseratam codex Io. Clementis. 9. administrationem AB.

rantiam orationis, aut ultro coniectandam, ut arboris fici dilatae in spem ad instar Iudaicae infructuositatis. Quodsi nec parabolae ¹⁰obumbrant evangelii lucem, tanto abest ut sententiae et ¹¹definitiones, quarum aperta natura est, aliter quam sonant sapiant. Definitionibus autem et sententiis dominus edicit sive iudicium sive regnum dei sive resurrectionem. Tolerabilis ¹²erit, inquit, Tyro ^{Math. XI, 24.} et ¹³Sidoni in die iudicii; et, Dicite illis quod adproquinquaverit ^{Math. X, 7.} regnum dei; et, ¹⁴Retribuetur tibi in resurrectione iustorum. Si ^{Luc. XIV, 14.} nomina ¹⁵absoluta sunt rerum, id est iudicii et regni dei et resurrectionis, ut nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas compellantur quae ad ¹⁶dispositionem et transactionem et passionem regni, ¹⁷iudicii et resurrectionis praedicantur; atque ita corporalia ¹⁸defenduntur ut corporalibus destinata, id est non spiritalia, quia non figurata. Nam et ideo ¹⁹praestruximus tam corpus animae quam et carnis obnoxium ²⁰esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animae occasionem subministrans figurarum corporalitatem carnis excludat, cum utramque participem et regni et iudicii et resurrectionis oporteat credi. Et nunc eo pergimus, uti corporalitatem carnalem proprie demonstramus a domino significari in omni resurrectionis mentione, salva animali, quam et ipsam pauci receperunt.

In primis cum ad hoc venisse se dicit, uti quod periit salvum ^{Cap. XXXIV.} faciat, quid ¹dicis ²perisse? Hominem sine dubio. Totumne an ex ^{Luc. XIX, 10.} parte? Utique totum. Siquidem transgressio, quae perditionis humanae causa est, tam animae instinctu ex concupiscentia quam ³et carnis ⁴actu ex degustatione commissa totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis implevit. Totus itaque salvus fiet qui ⁵periit totus ⁶delinquendo. Nisi si et ⁷ovis illa sine corpore amittitur et sine corpore revocatur. Nam si caro quoque eius cum anima, quod pecus totum est, humeris boni pastoris advehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quam indignum deo, dimidium hominem redi-

10. adumbrant edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde. 11. definitiones AB. Vaticani. Ubique. 12. erit om. A. 13. sydonii B. 14. retribuatur A. 15. absolute C. 16. dispositionem ABCmgabcd. dispensationem C. 17. et iudicii potest scribendum. 18. defenduntur d. 19. praestrinximus C. 20. esses AB.

Cap. XXXIV. 1. dicas ABCd. tres Vaticani. 2. periisse A. 3. ex B. 4. actum om. A. 5. perit ACad. 6. delinquendo totus, nisi bc. 7. illa ovis AB.

Cap. XXXIII. a. et passionem regni, iudicii et resurrectionis] Ut libro De Virg. Veland. [cap. 11] „passionem nuptiarum,“ ita hic „passionem resur-

rectionis“ dicit, ut significet vim illam plane divinam inferendam corporibus animarum ad ipsa redituris. (Rigalt.)

gere in salutem? paene minus facere; cum etiam saecularium principum plena semper indulgentia vindicetur. Diabolus ⁹validior in hominis iniuriam intellegitur, totum eum elidens: deus infirmior renuntiabitur, non totum eum revelans? ⁹Atquin et apostolus suggerit, Ubi delictum ¹⁰abundaverit, illic gratiam ¹¹superabundasse. Quomodo denique salvus habebitur qui poterit et perditus ¹²dici? carne scilicet perditus, anima vero salvus. Nisi quod iam et anima in perditio constituat necesse est, ut salva effici possit, id enim salvum effici oportebit quod perditum fuerit. Porro autem recipimus animae immortalitatem, ¹³ut perditam non in interitum credatur, sed in supplicium, ¹⁴id est in ¹⁵gehennam. Et si ita est, iam non animam spectabit salus, salvam scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius, quam interibilem constat apud omnes. Aut si et anima interibilis, id est non immortalis, quod et caro, iam et carni forma illa ex aequo ¹⁶proficere debet, ¹⁷proinde mortali et interibili, ¹⁸quia id quod perit salvum facturum est dominus. Nolo nunc contentioso fune deducere^a hac an ¹⁹illac hominem perditio deponat, dum ²⁰utrumque eum salus ²¹destinet in ambas substantias peraequata. Ecce enim ex quacunque substantia hominem ²²perisse praesumpseris, ex altera non perit. Salvus ergo erit iam ex qua non ²³perit, et salvus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutionem, dum et quodcumque eius perit, salvum facturum est dominus, et quodcumque non perit, utique non erit perditurus. Quis ultra de utriusque substantiae securitate ²⁴dubitabit, cum ²⁵altera salutem consecutura sit, ²⁶altera amissura eam non sit? Et tamen adhuc sensum rei exprimit dominus, Ego, ²⁷dicens, veni, non ut meam, sed ut patris, qui me misit, faciam voluntatem. Quam, oro te? Ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo quicquam, sed resuscitem ²⁸illud in novissima die. Quid a patre Christus acceperat, nisi quod et induerat? Hominem sine dubio, carnis animaeque texturam. Neutrum ergo eorum quae accepit perire patietur, immo nec quicquam utriusque, ²⁹immo nec modicum. Quodsi modicum caro, ergo nec carnem, quia nec mo-

8. valentior a. 9. Atquin *cd. tres Vaticani.* aut quin *AB.* Atqui *reliqui.* 10. habundaverit *A.* 11. superhabundasse *A.* 12. dici *om. ABC.* *Additū de suis libris primum Gangneius.* 13. non ut perditam *B.* 14. vel in *AB., uti solent.* 15. gehennam *B.* 16. proficere *edd. Leopoldi et Semleri, mendose.* 17. perinde *B.* 18. qua *ABC.* 19. illa *AB.* 20. utrumque *ACmgabcd.* utrumque *BC.* 21. distinct *Cmg.* destruet *A.* 22. periisse *A.* 23. perit *B.* 24. dubitavit *c.* 25. alterutra *C.* 26. altera amissura eam non sit *om. ABC.* *Additū haec verba de suis libris primum Gangneius.* 27. illud novissimo die *AB.* 28. nec immo nec *A.*

Cap. XXXIV. a. contentioso fune deducere] Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 2.

dicum, nec quicquam, ²⁹quia nec quicquam. ³⁰Atquin si non et carnem resuscitabit novissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte prope totum. Ingerens amplius, ³¹Hoc est patris voluntas, ut omnis qui ³²aspicit filium et credit in eum habeat vitam aeternam, et suscitetur illum ³³novissima die, plenitudinem exstruit resurrectionis. Distribuit enim ³⁴utrique substantiae per officia ³⁵propriam mercedem salutis, et carni, per quam ³⁶filius aspicietur, et ³⁷animae, per quam credebatur. Ergo, dices, illis erit promissa res a quibus Christus videbatur. Sit plane ita, ut ³⁸et ad nos eadem spes inde manaverit. Nam si videntibus, et idcirco credentibus, fructuosa tunc ³⁹fuere opera carnis atque animae, multo magis nobis. Feliciores enim, ⁴⁰inquit, qui non ⁴¹viderunt et ⁴²credunt, quando, et si illis negaretur carnis resurrectio, certe felicioribus competisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri?

Sed et ¹praecipit eum potius timendum qui ²corpus et animam occidat in gehennam, id est dominum solum, non qui corpus occidat, animae autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. Adeo hic et anima immortalis natura ³recognoscitur, quae non possit occidi ab hominibus, et carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorum carnis esse, quae in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed ⁴quoniam et hic de interpretatione corporis quaestio cavillatur, ego corpus hominis non aliud intellegam quam omnem istam struem carnis, ⁵quoquo genere materiarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur. Sic et parietis corpus non aliud admittam quam caementa, quam saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, revelet, ⁶probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. Item si animae corpus ⁷opponitur, vacabit astutia. Cum enim utrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, et relinquitur ⁸intellegi

29. quia nec quicquam om. ABCab. Addidit ea verba de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 30. Atquin ABcd. tres Vaticani. Atqui reliqui. 31. Hoc ABCa. Haec reliqui. 32. aspicit ABCa. videt reliqui. 33. novissimo AB. 34. utique B. 35. priora b. 36. filius aspicietur ABCmgamgbed. filius hominis aspicietur Ca. 37. anima AB. 38. et om. A. 39. fuerint A. cod., Io. Clementis. 40. inquit om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 41. vident ABCa. 42. credent BCa.

Cap. XXXV. 1. praecipit B. 2. et corpus AB. 3. cognoscitur A. 4. quam AB. 5. quoquoquam A. 6. et probet AB. 7. opponit bc. 8. intellegi corpus bed. corpus intellegi A. corpus. Intellige reliqui.

Cap. XXXV. a. animae corpus] Hoc est corpus quod anima habet, de pseudo Septimii.

corpus id quod in promptu sit, caro scilicet, quae sicut occidetur in gehennam, si non magis a deo timuerit occidi, ita et vivificatur in vitam aeternam, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animae in gehennam ad interitum et finem utriusque substantiae arripierit, non ad supplicium (quasi consumendarum, non quasi puniendarum), recordetur ignem gehennae aeternum praedicari in poenam aeternam, et inde aeternitatem occisionis agnoscat propterea humanae ut temporali praetimidam. Tunc et aeternas substantias credet quarum aeterna sit occisio in poenam. Certe cum post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat ⁹a deo in gehennam, satis de utroque constabit, et de carnali resurrectione, et de aeterna occisione. Absurdissimum alioquin, si idcirco resuscitata caro ¹⁰occidatur in gehennam, uti finiatur, quod et non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur, ne sit cui non esse iam evenit. Eidem nos spei fulciens **Math. X, 29.** passerum quoque ¹¹subiungit exemplum, quod ex duobus non cadat ¹²alter in terram sine dei voluntate, ut et carnem quae ceciderit in terram ¹³proinde credas et resurgere posse per eiusdem dei voluntatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed ¹⁴nos multi passeribus ¹⁵antestamus, eo quod cadentes resurgamus, quorum denique capillos capitis omnes numeratos ¹⁶adfirmans salvos utique repromittit. Perituros enim quae ratio in numerum redegisset nisi quia hoc est, Ut omne, quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam, id est nec capillum, sicut nec oculum nec dentem. Ceterum unde erit fletus et ¹⁷dentium frendor, nisi ex oculi et ¹⁸ex dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam detruso in tenebras exteriores, quae oculorum propria sunt tormenta, si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim manibus et pedibus, utpote qui cum corpora surrexerit. Sic ergo et recumbere ipsum in dei regno, et sederi in ¹⁹thronis Christi^b, et ²⁰adsistere ²¹tunc ad dexteram ²²vel sinistram, et edere de ligno vitae, corporalis dispositionis fidelissim²³indicia sunt.

Cap. XXXVI. Videamus nunc an et ¹Sadducaeorum versutiam elidens nostram

9. a deo om. ABCa. 10. occidetur A. 11. subiunxit d. 12. unus codex Io. Clementis. 13. perinde B. 14. non AB. 15. antestamus cd. 16. adfirmat. 17. frendor dentium A. 18. ex om. bcd. 19. thronis duodecim Christi c., cod. Io. Clementis. 20. addiscere A. 21. ad dexteram tunc d. 22. vel a sinistram AB. 23. iudicia A. vitia B.

Cap. XXXVI. 1. Sadducaeorum AB. Ubique fere.

b. in thronis Christi] Pamelius e codice Io. Clementis edidit „in thronis duodecim Christi.“ Equidem numerum puto hic natum de siglo quo in vastis libris vulgo scriptum est nomen Christi,

nagis sententiam ²erexit. Causa, opinor, quaestionis fuit destructio resurrectionis, siquidem Sadducae^a neque animae neque carnis admittunt salutem, et ideo ex ³qua vel maxime ⁴specie resurrectionis fides labefactatur, ex ⁵ea argumentum problemati suo accommodaverunt; ⁶de carnis scilicet obtentu nupturae necne post resurrectionem, sub eius mulieris persona quae septem fratribus nupta in dubio haberetur cui eorum restitueretur. Porro serventur sensus tam quaestionis quam responsionis, et controversiae occursum est. Si enim Sadducaeⁱ quidem respuebant resurrectionem, dominus autem eam ⁷confirmabat, et scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quae resurrectionem praedicassent, et virtutis dei incredulos, idoneae utique mortuis resuscitandis, postremo subiciens, ⁸Quoniam autem mortui resurgant, sine dubio et confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud ⁹deum vivorum, talem quoque eam confirmabat esse qualis negabatur, utriusque scilicet substantiae humanae. Neque enim, si nupturos tunc ¹⁰negavit, ideo nec resurrecturos ¹¹demonstravit. ¹²Atquin filios resurrectionis ¹³appellavit, per eam quodammodo nasci habentes; ¹⁴postquam non nubent, sed resuscitati similes enim erunt angelis, qua non nupturi, quia nec morituri, ¹⁵sed quaerantur in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiae resuscitatae tamen demutationem. Ceterum ¹⁶nec quaereretur nupturi sive morituri necne rursus essemus, si non eius ¹⁷vel maxime substantiae restitutio ¹⁸in dubium vocaretur quae proprie et morte et nuptiis fungitur, id est carnis. ¹⁹Habes igitur dominum confirmantem adversus haereticos Iudaeorum, quod et nunc negatur apud Sadducaeos Christianorum, solidam resurrectionem.

¹Sic et si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam ²quia durum^a et intolerabilem existimaverunt

erexit A. erepsit B. 3. quo b. 4. spes resurrectionis labefactatur b. 5. sed A. 6. sed A. 7. confirmabat cd. cod. lo. Clementis. confirmat reliqui. 8. deum ABC. 9. deum cd. codex lo. Clementis. dominum reliqui. 10. negabit ABC. 11. demonstrabit ABC. 12. Atquin Acd. cod. lo. Clementis. At quoniam B. Atqui reliqui. 13. appellavit cd., de cod. lo. Clementis. appellat, ut reliqui. 14. postquam edd. Semleri et Leopoldi, mendose. 15. sed et qua Fr. Junius. 16. de b., et edit. Semleri, mendose. 17. vobis maxime A. 18. in deum ABC. 19. Habeo B.

Cap. XXXVII. 1. Licet si ABCa. 2. qui B.

Cap. XXXVI. a. Sadducae] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 33.

Cap. XXXVII. a. Nam quia durum] Praeclare omnem huiusce dicti duritiam emollit Theodorus Heraclota: „Σκλη-

ρος ἢ ἀληθῶς ὁ λόγος ὁ νομιζόμενος σαρχοφάγους τινας καὶ αἰμοβόρους τοὺς ἀκούοντας ἀποτελεῖν τοῖς δὲ πνευματικῶς τὰ πνευματικὰ ἐκλαμβάνουσιν οὐδὲν ἐφαίνετο σκληρόν,

TRUTLIANI OPP. ED. OEHLER. Tom. II.

- sermonem eius, quasi vere carnem suam illis edendam determinas-
- Io. VI, 63. set, ut in ³spiritum disponeret statum salutis, praemisit, Spiritus est qui vivificat, atque ita subiunxit, Caro nihil prodest, ⁴ad vivificandum scilicet. Exsequitur etiam quid velit intellegi spiritum:
- Ibid. Verba, quae locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt. Sicut et
- Io. V, 24. supra: Qui audit sermones meos, et credit in eum qui me misit, habet vitam aeternam, et in iudicium non ⁵veniet, sed ⁶transiet
- Io. I, 14. de morte ⁷ad vitam. Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus et vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam vitae adpetendus et devorandus auditu et ruminandus intellectu et fide ⁸digerendus.
- Io. VI, 51. Nam et paulo ante carnem suam panem quoque caelestem ⁹pronuntiarat, ¹⁰urguens usquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum memoriam patrum, qui panes et carnes Aegyptiorum prae-
Io. VI, 51 sqq. verterant divinae vocationi. Igitur conversus ad recogitatus illorum
- Io. VI, 63. quia senserat ¹¹dispargendos, Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem, quasi non liceat esse aliquid ¹²quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit? Spiritus prodest; vivificat enim. Caro nihil prodest; mortificatur enim. Itaque secundum nos magis ¹³collocavit utriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, et quid non prosit, pariter inluminavit quid cui prosit, spiritum scilicet carni mortificatae vivificatorem.
- Io. V, 25. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient ¹⁴voce[m] filii dei, et qui audierint, vivent. Quid mortuum, nisi caro? et quid vox dei, nisi sermo? et quid sermo, nisi spiritus, merito carnem resuscitaturus, quod ¹⁵factus est ipse, ¹⁶et ex morte, quam passus ¹⁷est ipse, et ex sepulchro, quo illatus est ipse? Denique cum dicat,
- Io. V, 28 sqq. Ne miremini, quod veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient ¹⁸voce[m] filii dei, et procedent, qui bona fecerunt, vitam resurrectionem, qui mala, in resurrectionem iudicii, — nec iam poterit aliud mortuos interpretari qui ¹⁹sint in monumentis nisi corpora et carnem, quia nec ipsa monumenta aliud quam daverum stabula, siquidem et ipsi homines veteres, id est pecc-

3. spiritu bc. 4. sed ad Ca. sed A. In B. non leguntur verba Caro nihil — Exsequitur etiam. Rescribi poterat Caro nihil prodest, scilicet ad vivificandum Sed exsequitur cell. 5. venit B. invenit A. 6. transiet ABCad. tres Vatic transibit b. transit c. 7. in c., de cod. Io. Clementis. 8. dirigendus C. 9. pronuntiavit B. 10. urguens c., de cod. Io. Clementis. urgens reliqui. 11. dispargendos C. 12. quod si AB. 13. collocavit Latinus, Fr. Iunius. 14. filii dei A. 15. factus ABCmgbcd. factum Ca. 16. et om. AB. 17. est om. 18. filii dei vocem AB. 19. sunt B.

ἀλλὰ ῥήματα εὐσεβείας ὑπάρχοντα, ζῶν.” V. Augustin. lib. IV. De Doctrina Christ. cap. 15. (Rigalt.)

tores, id est mortui per ignorantiam dei, quos monumenta intellegendos argumentantur haeretici^b, de monumentis processuri in iudicium aperte praedicantur. Ceterum quomodo de monumentis monumenta procedent?

Post dicta domini facta ¹etiam eius quid sapere credamus, de capulis, de sepulchris mortuos ²resuscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis, aut ad praesentem gratiam redanimationis, non adeo magnum illi denuo morituros ³suscitare. Enimvero si ad fidem potius sequestrandam futurae resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur de documenti sui forma. Nec sustinebo dicentes idcirco tunc resurrectionem animae soli destinata in carnem quoque ⁴praecurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animae invisibilis nisi per visibilis substantiae ⁵resuscitationem. Male deum norunt qui non ⁶putant illum posse quod non putant; et tamen sciunt potuisse, si instrumentum Ioannis norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique et resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta praemisisse quam rem disposuisse videatur, immo ne, si exemplum resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum vero exemplum maius est eo cuius exemplum est. Maius ⁷est autem si animae cum corpore ⁸resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiae patrocineretur, quando exemplorum condicio illud potius ⁹expeteret quod minus haberetur, animae dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam resurrecturae suo in tempore. Atque adeo secundum nostram ¹⁰veri aestimationem exempla illa mortuorum a domino suscitatorum commendabant^a ¹¹quidem et carnis et animae resurrectionem ne cui substantiae negaretur hoc donum, ¹²qua tamen exempla, eo minus aliquid edebant (non enim in gloriam nec ¹³in incorruptibilitatem, sed in mortem aliam ¹⁴suscitabantur) quam ¹⁵ediderit Christus^b.

Cap. XXXVIII. 1. eius etiam AB. 2. resuscitatos AB. 3. suscitare ABcd. tres Vaticani. suscitari reliqui. 4. praecurrisse B. 5. resurrectionem B. 6. putant A. 7. esset Fulv. Ursinus. 8. resuscitarentur Fulv. Ursinus. 9. expectaret B. exparet A. 10. veri aestimationem edit. Leopoldi. vero aestimationem ABCd. cod. Pithoei. veri existimationem c., cum tribus Vaticanis. veritatem amgb. 11. et carnis quidem B. 12. qua ego. quae libri omnes. 13. in om. ABabc. 14. suscitabantur AB. 15. Christus ediderit AB.

b. argumentantur haeretici] Cf. supra cap. 19. Ceterum argumentari hic est pro arguari, quomodo haud semel eo verbo usum esse Tertullianum sibi docuimus.

Cap. XXXVIII. a. commendabant] Hoc est probabant. Ita usurpatum commendare habuimus supra cap. 7. ad fin.

b. quam ediderit Christus.] Exempla

Cap. XXXIX. Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. Nam et apostolis nullum aliud negotium fuit, duntaxat apud Israël, quam veteris testamenti resignandi et novi consignandi^a, et potius iam dei in Christo contionandi. Ita et de resurrectione nihil novi¹ intulerunt, nisi quod et ipsam in gloriam Christi annuntiabant, de cetero simplici et nota iam fide receptam sine ulla qualitatis quaestione, solis refragantibus Sadduceis. Adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem quam aliter intellegi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub ²tribuno^b inter Sadduceos et Phariseos fidei suae professorem. Viri, inquit, fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaeorum, de spe nunc et de resurrectione iudicor apud vos, ³utique communi, ne, quia iam transgressor legis videbatur, de praecipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadduceos sapere existimaretur. Ita quam volebat videri rescindere fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Pharisaeos, respuens negatores eius Sadduceos. Proinde et apud Agrippam nihil se ait proferre citra quam prophetae annuntiassent. Ergo servabat resurrectionem quoque qualem prophetae annuntiarant. Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis homini exquiri habebit. Itaque talem praedicabat qualem et Pharisaei susceperant et dominus ipse defenderat, et Sadducei, ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi. Denique irriserant, non irrisurum omnino, si animae solius restitutionem ab eo audissent; suscepissent enim vernaculae suae philosophiae frequentiore praesumptionem^c. At ⁴ubi nationes praekonium resurrectionis inauditae retro ipsa novitate concussit, et digna incredulitas rei tantae quaestioni-

Act. Apost. XXII, 6.

Act. Apost. XXVI, 22.

Gen. IX, 5 sq.

Act. Apost. XVII, 32.

Cap. XXXIX. 1. intulerunt *cd.*, de *cod. Io. Clementis.* intulerant *reliqui.* 2. tribuno *ABCad. cod. Pitthoi.* tribus *bc.* 3. utique communi, ne quia *bcd.* utique communi qua *amg.* utique commune quia *AB.* utique communi, quia *C.* utique ne quia *a.* 4. ubi iam nationes *AB.*

illorum a domino suscitatorum, inquit, probabant carnis cum anima salutem, sed qua tantum exempla erant, ideo non poterant non aliquid minus edere quam novissima die editurus est Christus. Nolum enim, supra dixerat, exemplum maius est eo cuius exemplum est. Illi quidem resuscitati sunt, sed tantum in aliam mortem, at Christus novissima die resuscitabit in gloriam et incorruptibilitatem.

Cap. XXXIX. a. quam veteris testamenti resignandi et novi consignandi]

Optima metaphora notat apostolos explicuisse vetus testamentum, et novum confirmasse. Testamenti enim est aperiri resignatione, et consignatione stabiliri. Labor igitur praedicationis apostolicae fuit veteris explicatio et novi testamenti confirmatio. (La Cerda.)

b. sub tribuno] Omnino sic legendum, non *sub tribus.* Est enim tribunus Act. 23. *ἡγεμῶνος τῆς στείρης.* "(Rigalt.)

c. praesumptionem] *Ἠρόληψω.* (Fr. Iunius.)

bus fidem ¹torquere coepit, tunc et apostolus per totum paene instrumentum fidem huius spei corroborare curavit, et esse eam ostendens et nondum transactam, et, de quo magis ²quaerebatur, corporalem et, quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem.

Nihil autem mirum, ³si et ex ipsius instrumento ⁴captentur Cap. XL.
I Cor. XI, 10. argumenta, cum oporteat haereses esse; quae esse non possent, si non et perperam scripturae intellegi possent. ⁵Nactae denique haereses ⁶duos homines ab apostolo editos, interiorem, ⁷id est animam, et exteriorem, id est carnem, salutem quidem animae, id est interiori homini, exitium vero carni, id est exteriori adiudicaverunt, quia scriptum sit Corinthiis: Nam etsi homo ⁸noster exterior II Cor. IV, 16. corrumpitur, sed interior renovatur ⁹de die et die. Porro nec anima per semetipsam homo, quae figmento iam ¹⁰homini appellato postea inserta est, nec caro sine anima homo, quae post exilium animae ¹¹cadaver inscribitur. Ita ¹²vocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodammodo ¹³fibula est, sub quo vocabulo non possunt ¹⁴esse nisi cohaerentes. Porro apostolus ¹⁵interiorem hominem non tam animam quam mentem atque animum intellegi mavult, id est non substantiam ipsam, sed substantiae saporem. Siquidem Ephesiis scribens in interiorem hominem habitare Christum sensibus utique ¹⁶intimandum dominum significavit. Denique adiunxit: Per fidem, et in cordibus vestris, et in dilectione; fidem Eph.
III, 16 sq. quidem et dilectionem non substantiva animae ponens, sed conceptiva; in cordibus autem dicens, quae substantiva sunt carnis, ¹⁷iam et ipsum interiorem hominem carni deputavit, ¹⁸quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi ¹⁹allegarit, interiorem vero renovari ²⁰die ac die. Nec illam corruptelam carnis ²¹affirmes quam ex die mortis in perpetuum delectura patiatur, sed quam in istius vitae spatio ante mortem et usque ad mortem vexationibus et pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa ²²experietur. Nam et homo interior hic utique renovari habebit per suggestum spiritus ²³, proficiens fide et disci-

5. torquere *ABbcd.* extorquere *Ca.* 6. querebatur *A.*

Cap. XL. 1. sed et ipsius *AB.* 2. captantur *AB.* 3. Nactae *ABC.* 4. vel *AB.* *Ubique.* 5. exterior noster *A.* 6. de die in die *AB.* die et die *d.* 7. homine *ABCa.* 8. vocabulum homo *ABCacd.* *tres Vaticani et cod. Jo. Clementis.* vocabulum *b.* 9. fabula *ABC.* 10. esse nisi cohaerentes *ABCmgabcd.* esse cohaerentes *C.* 11. hominem interiorem *AB.* 12. intiandum *d.* 13. nam *AB.* 14. quam *edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 15. allegarit *Cmgbcd.* allegaret *ABCa.* 16. de die ac die *c.* 17. affirmans *A.* 18. experiretur *AB.*

Cap. XL. a. Nactae denique haereses] Cf. Desid. Heraldus Animadv. ad Arnobii lib. II, p. 52.

b. post exilium animae] Sic supra cap. 17. animas „oxules carnis“ dixerat. c. per suggestam spiritus] Id est quod

plina ¹⁹ die ac die, non illic, id est non post resurrectionem, ubi non utique ²⁰ die ac die renovari habemus, sed semel ad summam.

II Cor.
IV, 17 sq.

De sequentibus disce: Quod enim ²¹ ad praesens est, inquit, temporale et leve pressurae nostrae ²² per supergressum in supergressum ²³ aeternum gloriae pondus ²⁴ perficiet nobis, non ²⁵ intuentibus quae videntur, id est passiones, sed quae non videntur, id est mercedes. Quae enim videntur, temporalia sunt, quae vero non videntur, aeterna ²⁶ sunt. Pressuras enim et laesuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leves et temporales, idcirco contemendas affirmat, praefereus mercedum aeternarum invisibilium et gloriae pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio quam in perpetuum carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. Sic et alibi, Siquidem, ait, compatimur, uti et ²⁸ conglorificemur: reputo enim non dignas esse passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae in nos habet revelari. Et hic minora ostendit incommoda praemiis suis. Porro si per carnem compatimur, cuius est proprie passionibus corrumpi, eiusdem erit et quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni ²⁷ adscripturus pressurarum proprietatem, ²⁹ ut et supra ³⁰, dicit, Cum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra, dehinc ut ³¹ et animae ³² daret compassionem, In omnibus, inquit, compressi: extrinsecus pugnae, debellantes scilicet carnem, intrinsecus timor, afflicti scilicet animam. Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ³³ ut amittens resurrectionem, sed ut sustinens vexationem, corrumpi ³⁴ intelletur ³⁵ ex hoc non sine interiore. Ita amborum ³⁶ erit etiam conglorificari, sicut et compati. Secundum ³⁷ collegia laborum consortia ³⁸ etiam decurrant necesse est praemiorum.

Rom.
VIII, 17 sq.

II Cor. VII, 5.

19. de die ac die c. 20. de die ac die c. 21. et AB. 22. per supergressam in supergressum ABd. per supergressum bc. supergressum insupergressum Ca. 23. perfici a nobis ABCa. 24. intuentibus ABCmgbed. ut tuentibus Ca. 25. sunt om. d. 26. conglorificemur A. 27. adscripturus ego. adscribitur ut ABC. ascribit reliqui, de emendat. Rhenani. 28. ut et supra dicit ego. ut et supra dicat abcd., de emendat. Rhenani. mutet supra dicit ABC. 29. et om. d. 30. daret om. AB. 31. ut om. Ca. 32. intelletur cd. cod. Io. Clementis. intelligeretur ABC. intelligitur ab. 33. ex hoc ego. et hoc libri omnes. 34. erit om. AB. 35. conlegia A. 36. etiam bcd. quoque reliqui.

spiritus suggerit, vel subministrat. Sic cap. 26 „ex aliorum sensuum suggestu procurantem.“ Cf. Apolog. cap. 18 „ex suggestu Demetri Phalerei.“

d. per supergressum in supergressum] Expressit Graeca Pauli: „καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν.“ Sic infra „super-

quam supra gravati sumus citra vires,“ quod Paulus dixerat „καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν.“ (Rigsalt.)

e. ut et supra] In verbis apostoli supra citatis, vel in superiore epistolae ad Corinthios parte, videlicet II Corinth. cap. 4, 16.

Eandem ¹adhuc sententiam exsequitur remunerationes vexationibus praeferens. Scimus enim, inquit, ²quoniam etsi ³terrena domus ⁴nostrae huius tabernaculi dissolvatur, habemus domum non manu factam aeternam in caelis, id est ⁵per hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones ⁶domicilium consecuturi sumus in caelis. Meminerat evangelicae ⁷definitionis: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia illorum est regnum caelorum. Non tamen carnis ⁸restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeat cui dissolutio ⁹reputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat carnem, eleganter voluit et in mercedis comparatione vocabulo domus uti, ipsi domui quae dissolvetur per passionem meliorem domum repromittens per resurrectionem (nam et dominus multas mansiones quasi domus apud patrem re-
 promittit; quamquam ¹⁰et de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto aeterna sedes repromittatur in caelis, quia et quae sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ¹¹ostendunt priora non ad carnem pertinere): divisionem enim facit apostolus cum subicit, Nam et ¹²in hoc ingemiscimus domicilium nostrum, quod de caelo est, superindui desiderantes, siquidem ¹³exuti non nudi ¹⁴inveniamur, id est ante volumus ¹⁵superinduere virtutem caelestem aeternitatis quam carne exuamur. Huius enim gratiae privilegium illos manet qui ab adventu domini deprehenduntur in carne et propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctae^a concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit: Hoc enim dicimus vobis in sermone domini, quod nos qui vivimus, qui remanemus in ¹⁶adventum domini, non ¹⁷praeveniemus eos qui dormierunt: Quoniam ipse dominus ¹⁸in iussu

Cap. XLI.

II Cor. V, 1.

Math. V, 10.

Io. XIV, 2.

II Cor. V, 2 sq.

I Thess. IV, 13 sqq.

Cap. XLI. 1. ad hoc Ca. 2. quomodo AB. 3. terram A. 4. nostri huius tabernaculi *cod. Io. Clementis.* nostra huius tabernaculi *cd.* nostrae tabernaculum A. nostri tabernaculi *reliqui.* 5. per (pro b.) hoc quod *bcd. tres Vaticani.* pro hoc quod C. pro hoc a. *Gorziensis codex.* quod per hoc AB. 6. quod domicilium Ca. 7. diffinitionis ABCa. 8. resurrectionem B. 9. deputatur *cd., de cod. Io. Clementis.* 10. et de ABbc. de Ca. nec de d., *ex emendat. Fulvii Ursini.* 11. ostendunt priora non (vero A. nec AB.) ad carnem pertinere ABabc. *Hirsaugiensis codex.* ostenduntur C (ex Paterniacensi, nisi fallor, libro). ostendunt priora omnino ad carnem pertinere d., *ex emendat. Fulvii Ursini.* 12. in hoc ingemiscimus *cd., de cod. Io. Clementis.* hoc gemimus *reliqui.* 13. induti d., *ex emendat. Fulvii Ursini.* 14. inveniemur AB. 15. superinducere AB. 16. adventum ego. Cf. supra cap. 24. adventu libri omnes. 17. praeveniamus A. 18. in iussu et om. b.

Cap. XLI. a. compendio mortis per demutationem expunctae] Id est mortis perfunctae per vicariam demutationem, scilicet substitutione huius demutationis pro morte; capite sequente magis ex-

plicuit: „lucrifacta morte per vicariam demutationem.“ (La Cerda.) Eandem materiam eademque apostoli verba pertractat Tertullianus Advers. Marcionem V, 12.

et ¹⁹in voce archangeli et in tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primi: dehinc nos cum ipsis ²⁰simul rapiemur in nubibus obviam ²¹domino in aëra, et ita semper cum domino erimus.

Cap. XLII. ¹Horum demutationem ad Corinthios ²reddit, dicens, Omnes ³quidem resurgemus, ⁴non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in novissima tuba; sed illi scilicet soli qui invenientur in carne. Et mortui, inquit, ⁵resurgent, nos demutabimur. Hac ergo prius ⁶dispositione ⁷prospecta reliqua ⁸revocabis ad superiorem sensum. Nam cum ⁹adicit, Oportet ¹⁰enim ¹¹corruptivum istud induere incorruptelam, et mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de caelo quod gementes in hac carne ¹²superindui desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia gravari nos ait, qui ¹³simus in tabernaculo, quod ¹⁴nolumus exui, sed potius superindui, uti devoretur mortale a vita, scilicet dum ¹⁵demutamur, superinduendo quod est de caelis. Quis enim non desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem et continuare vitam ¹⁶lucrifacta morte per vicariam demutationem, ne inferos ¹⁷experiat usque novissimum quadrantem ¹⁸exacturos? Ceterum demutationem etiam post resurrectionem consecuturus est, inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem ¹⁹quidem omni modo resurrecturam atque ²⁰illa ex demutatione superventura babitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui invenientur in carne demutari eam oportebit, ²¹ut devoretur mortale a vita, id est caro ab illo superindumento caelesti ²²et aeterno, ergo qui mortui deprehendentur, vitam non consequentur, privati iam materia et, ut ita dixerim, esca vitae, id est carne: aut necesse est recipiant eam et illi, ut et in ipsis mortale devorari possit a vita, si vitam sunt consecuturi. Sed in mortuis, inquis, iam devoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus.

19. in (in om. d.) voce archangeli et in tuba *bcd.* in voce angeli et (et om. a.) tuba *Ca.* in voce tubae *AB.* 20. simul rapiemur *Cmgabcd.* rapiemur *ABC.* 21. domino in aera *cd., de cod. Io. Clementis.* Christo reliqui.

Cap. XLII. 1. et horam *A.* 2. dedit *c.* 3. sed non omnes *A.* 4. resurgent primi, et nos immutabimur (demutabimur *d.*) *bd.* resurgent et nos demutabimur *c.* 5. positione *ABCa.* 6. perspectiva *B.* 7. vocabis *A.* 8. addit *A.* 9. etenim *AB.* 10. corruptivum *Bcd. Vaticani.* corruptum reliqui. 11. superindui *c., de cod. Io. Clementis.* superinduere reliqui. 12. sumus *Acd. tres Vaticani.* 13. volumus *AB.* 14. demutamur *ABCmg. cod. Io. Clementis, tres Vaticani.* demutatur *Cabcd.* 15. lucrifacta *codex Io. Clementis.* lucrifactam *C., et inde edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 16. experitatur *A.* 17. exacturus *AB.* 18. omni modo quidem *ABCa.* 19. illam *c., ex cod. Io. Clementis.* 20. uti *cd.* 21. et aeterno *cd., de cod. Io. Clementis.* aeterno reliqui.

Cap. LXII. a. usque novissimum quid corpus eis debet. Cf. Matth. cap. 5, 26. Cf. De Anima cap. 35.

Quantos enim licebit vel pridianos inveniri, tam recentia cadavera, ut nihil ²² in illis devoratum videri possit? Utique enim devoratum non aliud existimas quam interceptum, quam abolitum, quam omni sensu ereptum, quod comparere omni genere cessaverit. Nec Gigantum autem antiquissima cadavera^b devorata constabit, quorum ²³ crates adhuc vivunt. Diximus iam de isto alibi^c. Sed et ²⁴ proxime in ista civitate^d ²⁵ cum odei fundamenta tot veterum sepulchrorum sacrilega collocarentur, quingentorum fere annorum ossa adhuc succida et capillos olentes^e populus exhorruit. Constat non tantum ossa durare^f, verum et dentes incorruptos perennare, quae ut semina retinentur ²⁶ fructificari corporis in resurrectione. Postremo ²⁷ si tunc devoratum invenietur mortale in omnibus mortuis, certe in morte, certe ab aevo, certe per aetatem, numquid ²⁸ a vita, numquid a superindumento, numquid ab immortalitatis ingestu? Porro ²⁹ qui ab his ait ³⁰ devoratum iri mortale, ab aliis negavit. Et utique hoc a divinis viribus, non a naturalibus legibus perfici praestarique conveniet. Ergo cum a vita habeat devorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est, ut devoretur, et devorari, ut lemuetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic et cum ³¹ nescit: Siquidem exuti ³² non nudi inveniamur, de eis scilicet qui non in vita nec in carne deprehenduntur a die domini, non alias negavit nudos quos praedixit exutos, nisi quia ³³ et revestitos voluit intellegi eadem substantia qua fuerant spoliati. Ut nudi enim

22. in om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 23. etates A. crates B. 24. proxime Cabd. proxime c., ex cod. lo. Clementis. proxima AB. 25. cum odei bed. cum hodie ABC. cum eo die a. 26. fructificari Fr. Junius. fructificari libri omnes. 27. e vita C. 28. quia his ait ABCa. 29. devorata non iri AB. 30. non nudi inveniamur c., ex cod. lo. Clementis. non inveniamur (inveniantur B.) nudi ABCabd. 31. et revestitos c., ex cod. lo. Clementis. revestitos reliqui.

b. Gigantum antiquissima cadavera] De his cf. Augustin. De Civ. Dei XV, 9. Plin. H. N. VII, 16. Gellius N. A. III, 10. Solin. cap. 14. Praeterea Ludov. de la Cerda citat Galeotum Martium De Doctrina Promiscua cap. 36: „Nam Gigantes fuisse sacra narrat historia, et Romae tempore Henrici III. inventum est cadaver Palaeus, quem Turcus occidit, tantae magnitudinis, ut longitudine sua Romanos viros aequaret.“

c. Diximus iam de isto alibi.] De Anima cap. 51.

d. in ista civitate] Carthaginem significat, quamvis refragante Fr. Junio, qui Romam putat. Pythicam Carthaginis agorem commemorat Scorp. 6.

e. capillos olentes] Hieron. Cardanus

scripto prodidit Variat. VIII, 4. Tulliolae Ciceronis corpus repertum Sixti IV. temporibus sine ulla sui iactura. Quinimmo in eo implexi videbantur capilli aureo reticulo, in quos, ut et in totum corpus, nihil potnerat annorum plus quam MD. spatium. (La Cerda.)

f. Constat non tantum ossa durare] Plat. Phaedone [p. 80]: „ἔνια δὲ μέρη τοῦ σώματος, καὶ ἐὰν σαπῆ, ὅσα τε καὶ νεῦρα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, ὅμως, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀθάνατά ἐστιν.“ (Bigalt.) De dentibus cf. Plin. H. N. VII, 16. Dio Chrysost. Orat. IV. de Regno: „καθάπερ, οἶμαι, τῶν κατακαιμένων νεκρῶν τοὺς ὀδόντας φασὶ διαμένειν τοῦ ἄλλου σώματος διαπαρηθέντος ἐπὶ τοῦ πυρός.“

invenientur carne deposita vel ex parte discissa sive detrita (et hoc enim nuditas potest dici); debinc ³²recipient eam, ut redinduti ³³carnem fieri possint etiam superinduti immortalitatem; superinduti enim nisi vestito iam convenire non ³⁴poterit.

Cap. XLIII.
II Cor.
V, 8 sq.

¹Proinde cum dicit, Itaque confisi semper et scientes quod, cum ²immoramur in corpore, ³peregrinamur a domino, per fidem enim incedimus, non per speciem, manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos a domino.

⁴Et hic enim exhortatio fastidiendae vitae huius obvertitur, siquidem peregrinamur a domino quamdiu vivimus, per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re. Et ⁵ideo subiungit,

II Cor. v, 8. ⁶Fidentes autem et bonum ⁷ducentes magis peregrinari a corpore et immorari ad dominum, scilicet ut per speciem magis incedamus quam per fidem, per rem potius quam per spem. Vides quam ⁸et hic corporum contemptum ad martyriorum praestantiam referat. Nemo enim peregrinatus a corpore statim immoratur penes dominum, nisi ex martyrii praerogativa⁹, ⁹paradiso scilicet, non inferis, ¹⁰diversurus. Defecerant autem apostolo verba ad significandum de corpore excessum? An ratione etiam nove loquitur? Temporalem enim absentiam a corpore volens significare peregrinari ¹¹nos ab eo dixit, ¹²quoniam qui ¹³peregrinatur etiam revertetur in domicilium.

II Cor.
V, 9 sq.

Exinde etiam ad omnes, ¹⁴Et ideo gestimus, inquit, sive peregrinantes, sive immorantes placibiles deo esse: omnes enim manifestari nos oportet ¹⁵pro tribunali ¹⁶Christi Iesu. Si ¹⁷omnes, et totos: si ¹⁸totos, et interiores et exteriores, id est tam animas quam et corpora: Uti unusquisque, inquit, reportet ¹⁹quae per corpus, secundum quae gessit, bonum sive malum. ²⁰Hoc iam quomodo legas quaero. Quasi ²¹turbate enim per hyperbaton ²²struxit. Utrumne quae per corpus reportanda ²³erunt, an quae per corpus gesta sunt? Sed et si quae per corpus reportanda sunt, corporalis

32. et debinc c., cum cod. Io. Clementis. 33. carne ABCa. 34. potest a.

Cap. XLIII. 1. Perinde B. 2. immoramur cd., de cod. Io. Clementis. immoremur reliqui. 3. peregrinamur Acd. cod. Io. Clementis, peregrinemur reliqui. 4. Et hic enim — — peregrinamur a domino om. ABC. Addidit eo de suis libris primum Gangneius. 5. iam B. 6. Fidentes ABCacd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. Andentes b. 7. ducentes Cmgabcd. dicentes ABC. 8. hic et be. 9. scilicet paradiso Ca. 10. diversurus ACmg. deversurus BCabcd. 11. nos ab eo ABCmgabcd. se deo C. 12. quomodo B. quo A. 13. peregrinabitur AB. 14. et ideo gestimus bcd. Gestimus reliqui. 15. placibiles illi esse c., ex cod. Io. Clementis. placere illi b. 15. ante tribnnaal e., ex Vaticanis. 16. Christi Iesu BCad. tres Vaticani. Christi bc. Iesu Christi A. 17. omnis et totos A. 18. omnes ABCa. 19. quae per corpus ABd. praeterita corporis sui codex Io. Clementis. per corpus reliqui. 20. et hoc AB. 21. perturbate A. 22. instruxit ABC. 23. sunt edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde.

Cap. XLIII. a. martyrii praerogativa] Cf. De Anima cap. 55.

dubitate resurrectio est, et si quae per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod et gesta sunt. ²⁴Ita et totus hic a capite tractatus apostoli tali clausula detextus, qua carnis resurrectio ostenditur, secundum haec erit intellegendus quae cum lausula consonant.

Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris et interioris inducta est, nonne et dignitatem et spem carnis integram invenies? ¹Cum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriae suae in persona Christi dicit habere nos thesaurum istum in testaceis vasis, scilicet ³in carne, utrumne quia testacea est secundum originem ⁴in limo destruetur, an quia divini thesauri conditorium est extolletur? ⁵Atquin si lumen ipsum ⁶dei illud verum, quod est in persona Christi, vitam in se continet, eaque vita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quam vita committitur? Plane sic periturus et ipse thesaurus; perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus utribus novum vinum. Cum item subicit, Semper mortificationem Christi Iesu circumferentes in corpore nostro, qualis ista res est quae post dei templum iam et sepulchrum Christi potest dici? Cur autem ⁷mortificationem domini circumferimus in corpore? ⁸Ut et ⁹vita, inquit, manifestetur. Ubi? in ¹⁰corpore. In quo? in mortali. Ergo in carne plane mortali secundum culpam, sed et vitali secundum gratiam; vide quantam, ut in illa vita Christi manifestetur. In re ¹¹ergo aliena ¹²salutis, in substantia perpetuae dissolutionis manifestabitur vita Christi aeterna, iugis, incorrupta, iam et dei vita? Aut cuius temporis vita domini manifestabitur in corpore nostro? Illa quidem, ¹³quam vixit usque in passionem, ¹⁴quae non modo ¹⁵apud Iudaeos in manifesto fuit, verum etiam omnibus nunc gentibus prodita ¹⁶est. Adeo eam significat quae portas adamantinas mortis et aeneas ¹⁷seras inferorum infregit, quae exinde iam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. Quando? post mortem. Quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut et Christus. Ne enim quis argumentetur nunc habere manifestari vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis et patientiae et iustitiae et sapientiae, quibus domini vita

Cap. XLIV.

II Cor. IV, 6 sq.

II Cor. IV, 10.

Ibid. v. 11.

Ps. CVII, 16

24. Ita et *ABcd. tres Vaticani*. Ita reliqui.

Cap. XLIV. 1. Dum *bcd*. 2. vasis istis *A*. 3. et in *AB*. 4. scilicet ex limo *bc*. 5. Atqui *Cab*. 6. dei illud *abc*. De *codd. Gangneii*. illud reliqui. 7. mortificationem *AB*. 8. Uti *cd*. 9. vita Iesu, inquit *c.*, de *cod. Io. Clementis*. 10. corpore nostro *c.*, de *cod. Io. Clementis*. 11. ergo *om. AB*. 12. salutis, in *ABd*. salutis (saluti *C*.), sed in reliqui. 13. quam *ABcd. tres Vaticani*, et *cod. Io. Clementis*. qua *Cab*. 14. quae *om. b*. 15. in manifesto apud Iudaeos *AB*. 16. est *om. AB*. 17. fores *A*.

II Cor. floruerit, providentissima apostoli intentio fingerit: Si enim nos, qui
 IV, 11. vivimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut vita eius manifestetur in corpore nostro mortali. ¹⁸Adeo defunctis nobis hoc ait futurum in corpore nostro. Quodsi tunc, quomodo nisi resuscitato eo? Proinde et in clausula, Sciens, ait, quod, qui suscitavit Iesum, et nos suscitabit cum ipso, quia iam ¹⁹resurrexit a mortuis. Nisi quia Cum ipso Sicut ipsum sapit; si vero Sicut ipsum, non utique sine carne.

Cap. XLV.

Eph. IV, 22 sqq.

Sed et rursus alia caecitate in duos homines inpingunt, in veterem et in novum, monente apostolo deponere nos veterem hominem, qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renovari autem spiritu sensus, et induere novum hominem, qui secundum deum conditus est, in iustitia et religione veritatis, ut et hic ad duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, novitatem ad animam, corruptionem perpetuam veteri defendat, id est carni. Porro si secundum substantias, nec anima novus homo quia posterior, nec caro ideo vetus quia prior. Quantum enim temporis inter manum dei et adflatum? Ausim dicere, Etiam si multo prior anima quam caro, eo ipso, quod anima impleri se expectavit, priorem eam fecit. Omnis enim consummatio atque perfectio, etiam ordine postumat, effectu tamen anticipat. ⁵Magis illud prius est sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud? A primordio? ⁶Atquin Adam novus totus, ⁷et ex novo vetus nemo. Nam et exinde a benedictione geniturae caro atque anima simul fiunt sine calculo temporis, ⁸ut quae simul in utero etiam ⁹seminantur, quod docuimus in commentario animae. Contemperant fetu, ¹⁰coetant natu. Duos istos homines sane ex substantia duplici, non tamen et aetate, sic unum edunt, dum prior ¹¹neuter. Rectius est totos nos aut veteres aut novos esse; qua enim alterum ¹²possimus esse nescimus. Sed apostolus veterem hominem mani-

18. Adeo bc. Ideo reliqui. 19. resurrexerit Ca.

Cap. XLV. 1. Spiritu sensus ABCacd. Vaticani tres. sensu spiritus amgb. 2. defendant ab. 3. quam om. ABC. Addidit de suis libris primum Gangneus. 4. tamen om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 5. mavis AB. 6. atqui Cab. et quoniam B. 7. et om. A. 8. et d. 9. figurantur bc. 10. coetaneant bc. cecant A. coeant B. 11. neuter. Rectius est totos ego. neutro (neutrae B. neuter Cmg.) citius est. Totos ABC. neuter. Citius est totos a. neutra (neuter c.) est. Citius est totos bc. neuter est. Scitius est totos d. 12. possimus esse amgbcd. possidemus esse ABC. possidemus alterum esse a.

Cap. XLV. a. quod docuimus in commentario animae.] De Anima cap. 27.

b. Duos istos homines] Vocabulum homines nominativo accipe casu. Rigeltius scripsit atque distinxit: „et quae

simul — — coetant natu duos istos homines; sane ex substantia duplici, non tamen et aetate. Sic unum edunt, dum prior neuter est.“

iste notat. ¹³Expone enim, inquit, secundum pristinam conversationem veterem hominem, non secundum alicuius substantiae enim. Neque enim carnem praecipit deponamus, sed quae et ibi carnalia ostendit, opera, non corpora accusans, de quibus et sic subicit, Deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque proximum suum, ¹⁴quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, et nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. ¹⁵Neque dederitis ¹⁶diabolo locum. Qui ¹⁷furabatur, non non furetur, immo potius laboret operando manibus, uti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ¹⁸ex ore vestro, sed ¹⁹qui sit optimus ad aedificationem fidei, ut gratiam audientibus praestet. Et nolite contristare spiritum dei sanctum, quo signati estis in redemptionis die. Omnis amaritudo et iracundia clamor et blasphemia ²¹et indignatio auferatur a vobis cum omni malitia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et deus ²²vobis donavit in Christo. Igitur qui carnem veterem hominem existimant, cur non mortem sibi propeunt, ut vetere homine deposito praecipit apostoli occurrant? Nos enim, qui totam fidem in carne ²³administrandam credidimus, immo et per carnem, cuius est et os ad proferendum optimum quemque sermonem et lingua ad non blasphemandum et cor ad non ingnandum et manus ad operandum et largiendum, tam vetustatem hominis quam novitatem ad moralem, non ad substantialem, differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus hominem qui secundum pristinam conversationem vetus fuerit eundem corrumpi ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quem modum et veterem secundum pristinam conversationem, non secundum carnem, per interitum perpetuum. Ceterum carne tantum quam eundem, utpote vitiosam disciplinam, non corpulentiam, exutum.

Talem ubique apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare videatur, sed ne ita quis existimet exteriorum vel cohaerentium sensuum suggestu^a procurantem. Nam et cens eos qui in carne ¹sunt deo placere non posse statim de

. Exponens b. Exponentes c. 14. quomodo AB. 15. Ne dederitis b. 16. cum diabolo bcd. 17. furabatur ABCmgabcd. Gorziensis. furatur C. 18. irascere A. 19. de B. 20. qui sit ad. Gorziensis. quis ABC. qui Cmg. si quis bc. et indignatio om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Gangneius. 22. nis om. A. 23. administrandum AB. 24. et om. A.

Cap. XLVI. 1. sunt Acd. tres Vaticani. sicut reliqui.

. Expone] Hoc est deponere, uti paulo Cap. XLVI. a. suggestu] Suggestione, t ipse interpretatur. Cf. adnot. ad ut cap. 40. dixit „per suggestum spiritus.“ Adv. Valent. cap. 9. Adv. Marc. V, 10.

Rom.
VIII, 8 sq.

pravo intellectu ad integrum revocat, adiciens, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse constat negando in carne esse in operibus carnis non esse ²monstrabit; atque ³ita illos demum deo placere non posse, non qui in carne essent, sed qui carnaliter viverent; placere autem ⁴deum illos qui in

Rom.
VIII, 10.

carne positi secundum spiritum incederent. Et rursus corpus quidem ⁵ait mortuum, sed propter delinquentiam, sicut spiritum vitam propter iustitiam. Vitam autem morti opponens in carne constitutae sine dubio illic et vitam repromisit ex iustitia ubi mortem ⁶determinavit ex delinquentia. Ceterum frustra opposuit vitam morti, si non est illic ubi est et ipsa cui eam opposuit, excludendae utique de corpore. Porro si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere nisi ⁷illuc penetret ubi est quod excludit. Et

Rom.
VIII, 11.

⁸quid ego nodosius^b, cum apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitavit Iesum habitat in ⁹vobis, qui suscitavit Iesum a mortuis ¹⁰suscitabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis; ut et si animam quis corpus mortale praesumpserit, cum hoc et carnem negare non possit, carnis quoque ¹¹resurrectionem cogatur agnoscere secundum eiusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis

Rom.
VIII, 12 sq.

damnari, non ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non ¹²carni ¹³ad vivendum: ¹⁴Si secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini, si vero spiritu ¹⁵carnis actus mortificaveritis, vivebis. Porro ut ad singula quaeque respondeam, si in carne constitutus, secundum spiritum tamen ¹⁶degentibus, salus repromittitur, iam non caro adversatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa, quae causa est mortis, salva iam caro ostenditur,

Rom.
VIII, 2
VII, 17. 20. 23.

causa carens mortis. Lex enim, inquit, spiritus vitae in Christo Iesu manumisit ¹⁷me a lege delinquentiae et mortis, certe quam praemisit habitare in membris ¹⁸nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiae, a quibus manumissa sunt. Quod enim invalidum erat legis, in quo infirmabatur

Rom. VIII, 3. per carnem, misso deus filio suo ¹⁹in simulacro carnis delinquen-

2. monstrabit AB. 3. ita om. d. 4. illos deo bc. 5. inquit b. 6. declinaverit A. 7. illuc *Latinus*. illac *Fulv. Ursinus*. 8. quod AB. 9. nobis A. 10. vivificabit c., de cod. *Io. Clementis*. 11. resurrectionem B. 12. carne AB. 13. ad vivendum *ABCab*. ut secundum carnem vivamus *cd*. 14. si enim secundum *cd*. 15. carnis artus A. actus carnis *bc*. 16. id egentibus A. indigentibus B. 17. te *amg*. 18. vestris C. 19. in simulacro in similitudine carnis AB. in similitudine carnis *tres Vaticani*.

b. Et quid ego nodosius] Quid ego per gryphos et aenigmata et nodos? (La Cerda.)

tiae, et per ²⁰delinquentiam^a damnavit ²¹delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia; neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Dam- Rom. VII, 20.
nata autem delinquentia caro absoluta est, sicut indemndata ²²ea lege mortis et delinquentiae obstricta est. Sic ²³et sensum carnis mor- Rom. VIII, 6 sq.
tem appellavit, dehinc et inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur^c sensus carnis, si non substantiae ipsi? Plane, si probaveris aliquid carnem de suo sapere. Si vero sine anima nullius est sensus, ²⁴intellege sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum ²⁵deputatum, quia ²⁶propter carnem et per carnem administratur. Et ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia et ²⁷anima, a qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatae quidem, sed non suo, verum delinquentiae nomine. Nam et alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc Col. II, 20.
velut viventes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter vivere.

¹Haec enim erit vita mundialis, ²quam veterem hominem dicit Cap. XLVII. Rom. VI, 6.
confixum esse Christo, non corporalitatem, sed ³moralitatem. Ceterum si non ita ⁴accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est; ⁵sed quemadmodum adiecit, Uti evacuetur corpus delinquentiae per emendationem vitae, non per interitum substantiae, sicut ait, Uti hactenus delinquentiae Rom. VI, 2. 7. 11.
serviamus. ⁶Et ut hac ratione commortui ⁷Christo credamus quod etiam ⁸convivemus illi. Sic enim, inquit, et vos reputate mortuos quidem vos. Cuiam? carni? Non, sed delinquentiae. Ergo salvi erunt carni, viventes autem deo ⁹in Christo Iesu, per carnem utique, cui mortui non erunt, delinquentiae ^{9b}scilicet mortui, non carni. Nam et adhuc ingerit: Ne ergo regnaverit in corpore vestro Rom. VI, 12 sq.
mortali delinquentia ad ¹⁰obaudiendum illi et ad exhibendum membra vestra arma iniustitiae delinquentiae: sed exhibete vosmet ipsos deo velut ex mortuis vivos, non velut vivos, sed velut ex mortuis vivos, et membra vestra arma iustitiae. ¹¹Et rursus: Sicut exhibuistis Rom. VI, 19-23.

20. delinquentiam *ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis.* carnem reliqui. 21. delinquentem *A.* 22. a lege *A.* ea legi *B.* 23. et si sensum *ABCa.* 24. intelleges *B.* 25. deputatum *ABCmgabcd.* deputandum *C.* 26. propter carnem et *om. bcd.* 27. anima a qua *abcd. Gorziensis.* anima *AB.* animae *C.*

Cap. XLVII. 1. Et haec erit *A.* 2. qua *d.* 3. moralitatem *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* mortalitatem reliqui. 4. accepimus *AB.* 5. sed *om. ab. Habent reliqui libri, et tres Vaticani et cod. Io. Clementis.* 6. Et in hac parte commortui *A.* 7. in Christo *ABCab.* 8. convivemus *cd., de cod. Io. Clementis.* convivamus reliqui. 9. in *om. A.* 9b. scilicet *om. C.* 10. obediendum *B.* 11. Et rursus *om. B.*

c. per delinquentiam] Explicuit haec d. Cui ergo, dices, reputabitur] De De Carne Chr. cap. 16. hoc verbo adnot. De Carne Chr. cap. 3.

membra vestra famula immunditiae et ¹²iniquitatis ad iniquitatem — ita et nunc exhibete membra vestra ¹³famula iustitiae in ¹⁴sanctificium; cum enim servi essetis delinquentiae, liberi eratis iustitiae. Quem ergo fructum habebatis super his de quibus nunc ¹⁵confundimini? finis ¹⁶enim illorum mors. Nunc ¹⁷vero liberi facti a delinquentia, famulati autem deo, habetis fructum vestrum in ¹⁸sanctificium, finem autem vitam aeternam. Stipendia enim delinquentiae mors, donativum autem dei vita aeterna in Christo Iesu domino nostro. Ita per ¹⁹totam hanc sensuum ²⁰seriem ab iniustitia et delinquentia membra nostra divellens et iustitiae et sanctimoniae adiungens, et transferens eadem a stipendio mortis ad donativum vitae aeternae, carni utique compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniae et iustitiae disciplinam, si non ipsius esset et praemium disciplinae, sed nec ipsum baptisma committi, ²¹si per regenerationem ²²non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque apostolo ingerente: An ignoratis quod quicumque in ²³Christum Iesum tincti sumus, ²⁴in mortem eius tincti sumus? consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti, quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita et nos in novitate vitae incedamus. Ac ne de ista tantum vita putes dictum quae ex fide ^{24b}per baptisma in novitate ²⁵incedenda est, providentissime ²⁶adstruit: Si enim ²⁷complantati fuerimus simulacro mortis Christi, ²⁸ita et resurrectionis erimus. Per simulacrum enim morimur in baptisinate, sed per veritatem ²⁹resurgimus in carne, sicut et Christus; Ut, sicut regnavit in morte delictum, ita et gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo ³⁰ita, si non aequae in carne? Ubi enim mors, ibi et vita post mortem, quia et vita ibi ante ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem, ³¹proinde vitam contrariam morti contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, uti, sicut devoraverat mors

Rom.
VI, 3sq.

Rom. VI, 5.

Rom. V, 21.

12. iniquitati c., de cod. Io. Clementis. 13. famula om. edd. Semleri et Leopoldi, mendose. 14. sacrificium C. 15. confundemini AB. 16. enim cd., ex emend. Pamelii. ergo reliqui. 17. ergo AB. 18. sacrificium C. 19. portam ABC. 20. seriemque ABC. 21. si om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 22. nisi etiam Cmg. 23. Christum Iesum cd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. Iesum Cab. Iesu AB. 24. in mortem eius tincti sumus om. AB. 24b. post c., de cod. Io. Clementis. 25. incedenda amgbed. vivenda reliqui, et tres Vaticani. 26. assernit B. 27. complantati (contemplati B.) fuerimus ABCd. tres Vaticani. consati fuerimus a. consati sumus bc. 28. simul et bc. 29. resurgemus c., de cod. Io. Clementis. 30. ista ABC. 31. periude B.

Cap. XI.VII. a. Per simulacrum enim morimur in baptisinate] Baptizamus pro mortuis. Mergimur, quasi mortem sub-

eamus. Emergimus, quasi reviviscentes. (Rigalt.)

invalescendo, ita et mortali devorato ab immortalitate audire possit, Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Sic enim ^{I Cor. XV, 45.} et gratia illic ²²superabundabit, ubi et iniquitas ²³abundavit. Sic et ^{Rom. V, 20.} virtus in infirmitate ²⁴perficietur, quod ²⁵perit salvum faciens, quod ^{II Cor. XII, 9.} mortuum est vivificans, quod percussus est sanans, quod languit medicans, quod ²⁶ereptum est redimens, quod famulatum est libe- ^{Ezech. XXXIV, 16.} rans, quod seductum est revocans, quod elisum est suscitans; et quidem de terra in caelum, ubi nostrum municipatum Philippenses ^{Phil. III, 29 sq.} quoque ab apostolo discunt, unde et ²⁷salutificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui ²⁸transfigurabit corpus nostrae humilitatis ²⁹conformale corpori gloriae suae, sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. ⁴⁰Haec erunt corpora nostra quae Romanos obsecrat exhibere hostiam ^{Rom. XII, 1.} vivam, sanctam, ⁴¹placibilem deo. Quomodo vivam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si profana sunt? quomodo ⁴²placibilem, si damnata sunt? Age iam, quod ad Thessalonicenses ⁴³ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugae isti ^{scripturarum}: Ipse autem deus pacis sanctificet vos totos? Non sufficit? ⁴⁴Sed sequitur: Et integrum corpus vestrum et anima et ^{I Thess. V, 23.} spiritus sine querela conserventur in praesentia domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore tuam in adventu domini, qui clavis est resurrectionis.

Sed caro, inquis, et sanguis regnum dei ¹haereditate possi- ^{Cap. XLVIII.} lere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria ^{I Cor. XV, 50.} listulimus hucusque, ut quod adversarii in prima statim acie obtuunt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quaestionibus quasi auxiliis eius ante ²deiectis. Sed et nunc ³expectent praecedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo praeiudicet. Opinor, apostolus disposita ad Corinthios omni ⁴distinctione ecclesiasticae disciplinae summam et sui evangelii et fidei illorum in dominicae mortis et resurrectionis demandatione concluderat, ut et nostrae spei regulam inde deduceret unde constaret. Itaque subicit, Si autem Christus praedicatur quod a mortuis ⁵resurrexit, quomodo ^{I Cor. XV, 12-15.}

32. superabundavit ABC. tres Vaticani. 33. abundabit bc. 34. perficeretur A. 35. perit cd., ex emendat. Pamelii. 36. arreptum A. eruptum B. 37. salvificatorem b. 38. transfiguravit ABCab. 39. conformatum b. 40. Nec AB. 41. placibilem ABC. 42. placibilem cd., de cod. Io. Clementis. placibilia Bab. placibilia reliqui. 43. ut ipsius bc. 44. sed ABCmgabcd. Hirsangiensis codex. quod C., ex Paterniacensi, ni fallor, codice.

Cap. XLVIII. 1. haereditate Cabcd. tres Vaticani. haereditati AB. 2. deiectis Cabcd. Vaticani, et cod. Io. Clementis. disiectis ABCmg. 3. expectent cd. tres Vaticani. 4. Ut opinor ABCa. 5. disiunctione A. 6. resurrexit Acd. cod. Io. Clementis. resurrexit reliqui.

quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non esse? quae si non est, nec Christus resurrexit. Si ⁷autem Christus non ⁸resurrexit, inanis est praedicatio nostra, ⁹vacua est et fides vestra. ¹⁰Inveniemur enim falsi testes dei, qui testimonium ¹¹dixerimus quod resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis, et qui in Christo dormierunt, perierunt. Per ¹²haec cui nos rei credendae videtur extruere? Resurrectioni, inquis, mortuorum, quae negabatur; certe suo exemplo dominicae resurrectionis volens eam credi. Certe, inquis. Exemplum porro ex diversitate an ex paritate componitur? Utique, inquis, ex paritate. Quomodo autem Christus resurrexit? in carne, an non? Sine dubio, si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non alias quam in carne; aequè resuscitatum in carne ¹³concedis. Ipsum enim quod cecidit in ¹¹morte, quod iacuit in sepultura, hoc ¹⁵et resurrexit; non tam Christus in carne quam caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exemplum **I Cor. XV. 21.** Christi resurgemus, si non in carne et ipsi resurgemus, Quia per hominem, inquit, mors, et per hominem resurrectio, ut ¹⁶separaret quidem auctores, mortis Adam, Christum resurrectionis, eiusdem autem constitueret substantiae resurrectionem ¹⁷cuius et mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparisonem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificantur, carne vivificantur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. **Ib. v. 22. sq.** Unusquisque autem in suo ordine, scilicet quia et in suo corpore. Ordo enim ¹⁸meritorum dispositorum nomine disponetur. ¹⁹Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritum. **Ibid. v. 20.** Si autem et baptizantur ²⁰quidam pro mortuis, videbimus an ²¹ratione. Certe illa praesumptione hoc eos instituisse ²²contendit ²³qua alii etiam carni ²⁴vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resur-

7. autem om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 8. resurrexit C. 9. vacua est et (et om. a.) fides vestra om. ABCd. Addidit ea de suis libris primum Gangneius. 10. Invenimur autem c., de cod. Io. Clementis. 11. diximus d. diximus adversus deum c., de cod. Io. Clementis. 12. hoc AB. 13. concedit edit. Semleri, viliose. 14. mortem c., ex tribus Vaticanis et cod. Io. Clementis. 15. et om. ab. 16. separet ACa. separent B. 17. cuius et mortem — — — comparisonem in edd. Semleri et Leopoldi prave omissa sunt. 18. meritorum dispositorum (dispositor B.) nomine disponetur ABCa. cod. Pithoei. meritorum dispositor horum nomine disponetur Rigaltius emendat. meritum nomine disponetur b. non aliud quam meritum dispositor cd., de codd. tribus (?) Vaticanis. 19. In veritate autem AB. 20. quidem BCa. 21. ratione. Certe bcd. ratione certa reliqui. 22. contendit bcd. portendit reliqui. 23. quia b. 24. ut vicarium ABCad.

rectionis, quae nisi corporalis, ²⁵ non alias sic baptismate corporali obligaretur. ²⁶ Quid et ipsos baptizari ait, ²⁷ si non quae baptizantur I Cor. XV, 29. corpora resurgunt? ²⁸ Anima enim non lavatione, sed ²⁹ responsione sancitur. Quid et nos, inquit, omni ³⁰ hora periclitamur? utique Ib. v. 39. per carnem. Quotidie morior; utique periculis carnis, per quam Ib. v. 31 sq. et depugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticae pressurae, de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim vos ignorare, II Cor. I, 8. fratres, de pressura nostra apud Asiam, quod ³¹ super quam supra gravati sumus citra vires, uti de vita haesitaremus. Omnia haec, nisi fallor, eo enumerat ut, nolens vanam credi carnis ³² conflictationem, indubitate velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius cuius nulla erit resurrectio. Sed dicet quis: Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient? Iam I Cor. XV, 36. hic de qualitatibus corporum disserit, an eadem ipsa an alia resumantur. Sed cum eiusmodi ³³ quaestio posterior habeatur, ³⁴ sufficet interim ex hoc quoque corporalem definiri resurrectionem, cum de qualitate corporum quaeritur.

Ventum est nunc ad carnem et sanguinem revera totius quae- Cap. XLIX. stionis; ¹ quas substantias quali conditione exhaerederit ² apostolus ³ a dei regno aequae de antecedentibus discere est. Primus, inquit, I Cor. XV, 47. homo de terra choicus, id est limaceus, id est Adam, secundus homo de caelo, id est sermo dei, id est Christus, non alias tamen homo, licet de caelo, nisi quia et ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam. Nam ⁴ et supra novissimus Adam ⁵ dictus de consortio substantiae commercium nominis traxit, quia nec Adam ex semine caro, quod et Christus. Qualis ergo choicus, tales et Ib. v. 48. choici, qualis caelestis, tales et caelestes. Substantia tales? an primo disciplina, dehinc et dignitate, quam disciplina captavit? ⁶ Atquin substantia nullo modo separabuntur choici atque caelestes semel ab apostolo homines dicti. Si enim et Christus solus vere

25. non alias sic *bed.* non nisi alias in *reliqui.* non alias in *Fulo. Ursinus.* non alias hic *Latinus.* 26. Qui et *ABCa.* 27. id est (vel *AB.*, pro more) si *ABCa.* 28. Animae *ACa.* Diem *B.* 29. purgatione *b.* 30. opera *A.* 31. super quam supra gravati *ABCad.* super quam gravati *c.*, de *codd. Vaticani.* supergravati *b.* 32. conflictationem *B.* 33. quaestio materia posterior *A.* 34. sufficit *AB. tres Vaticani.*

Cap. XLIX. 1. quasi *bc.* 2. apostolus *Cmgabcd.* apostoli *ABC.* 3. a dei regno *om. ABC.* Addidit ea verba de suis libris primum *Gangneius.* 4. et si supra *ABC.* 5. dicet *ABC.* 6. Atquin substantia *Acd. codex Io. Clementis.* At qui substantia *C.* Atqui substantia *reliqui.* Atqui a substantia *edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde.*

Cap. XLVIII. a. sed responsione sancitur.] Multas de hoc pro mortuis baptismate h. l. est Rigaltius, ad cuius editionem, si doceri cupis, te relego.

Interim cum hoc Tertulliani loco cf. Adv. Marcion. V, 10. Et de vocabulo *responsione*, si tanti est, adeas quae sunt adnotata ad De Corona cap. 11.

regnum ad conversationem rediguntur ²⁶vetustatis. Plane si nunquam apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hic ita utatur. Si vero in carne adhuc constitutos negavit esse in carne, in operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes, non substantiam, sed opera substantiae alienantis a dei regno. Quibus tiam ad Galatas ²⁷manifestatis praedicere se et praedixisse profiteretur quod qui talia ²⁸agunt regnum dei non ²⁹sunt haereditate onsecuturi, non portantes scilicet imaginem caelestis, sicut ³⁰portaverant choici, ideoque ex vetere conversatione nihil aliud ³¹depuandi quam caro et sanguis. Nam et si subito in hanc definitionem rupisset apostolus, eliminandam carnem et sanguinem a dei regno, sine ullius supra sensus praestruccione, nonne duas istas substantias ³²proinde hominem veterem ³³interpretaremur carni et sanguini leditum, id est esui et potui, cuius sit dicere adversus fidem resurrectionis, Manducemus et bibamus, cras enim moriemur? Et ¹Cor. XV, 32. hoc enim infulciens apostolus ³⁴carnem et sanguinem de fructibus psorum manducandi et bibendi suggillavit.

Sed et omissis huiusmodi interpretationibus, ¹carnis et sanguinis opera taxantibus, ipsas quoque substantias non aliter quam ²sunt intellectas licebit ³resurrectioni vindicare. Non enim resurrectioni carni et sanguini directo ⁴denegatur, sed dei regnum, quod invenit resurrectioni (est autem et in iudicium resurrectio), immo et confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicatur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis ⁵distinctionem resurrectionis operis substantiae, non genus, patitur, apparet hinc quoque carnis et sanguinem nomine culpae, non substantiae, arceri a dei regno, nomine tamen formae resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam: Caro et sanguis regnum dei ⁶haereditate possidere non possunt. Merito sola et per semetipsa, ut ostenderet adhuc spiritum illi necessarium. Spiritus enim est qui vivificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen ⁷illis aliud potest, id est spiritus, et per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ⁸ex aequo omnis caro et sanguis in qualitate sua. Sed quorum ⁹est adire regnum dei, ¹⁰induere oportebit vim incor-

26. vetustatis *abcd.* veritatis *ABC* *amg.* 27. manifestatus *AB.* 28. agunt *ABCa.* 29. sunt *bcd.* sunt in *A.* sint in *reliqui.* 30. portaverunt *AB.* 31. existimandi *codez Io. Clementis.* 32. perinde *B.* 33. interpretaremur *amgbc.* interpretaretur *ABCa.* 34. carnem et sanguinem *om. A.*

Cap. L. 1. sanguinis et carnis *A.* 2. resurrectione *AB.* 2b. denegatur *bc.* negatur *reliqui.* 3. disuinctionem *A.* 4. haereditati *AB. Vaticani.* 5. illis *c.* 6. ex aequo *amgbc.* ex eo quo *ABCa.* 7. est *om. ABCa.* 8. inducere *AC.*

ruptibilitatis et immortalitatis, ⁹ sine qua regnum dei adire non possunt antequam consequi eam possint. Merito ergo caro et sanguis, I Cor. XV, 53. ut diximus, sola regnum dei capere deficient. Iam vero cum devorari habeat corruptivum istud ab incorruptibilitate, id est caro, et mortale istud ab immortalitate, id est sanguis, post resurrectionem ex demutatione, merito ¹⁰ demutata ¹¹ ac devorata caro et sanguis regnum dei ¹² haereditate possidere ¹³ possunt, non tamen ¹⁴ non resuscitata. Sunt qui carnem et sanguinem Iudaismum velint accipi propter circumcisionem, alienum et ipsum a dei regno, quia et ille ¹⁵ vetustati deputetur, et hoc titulo iam et alibi ab apostolo Gal. I, 16. ¹⁶ denotetur, qui post revelatum in se filium dei ad evangelizandum eum in nationibus statim non retulerit ad carnem et sanguinem, id est ad circumcisionem, id est ad Iudaismum, sicut ad Galatas scribit.

Cap. LI. Sed pro omnibus iam stabit quod ¹ in clausulam reservavimus, etiam pro apostolo ipso, revera maximae ² inconsiderantiae revincendo, si tam abrupte, ut quidam volunt, clausis, quod aiunt, oculis ⁴, sine distinctione, ³ sine condicione, omnem passim carnem et sanguinem a regno dei ⁴ extrusit, utique ⁵ et ab ipsa regia caelorum, cum illic adhuc ⁶ sedeat Iesus ad dexteram patris, homo, Marc. XVI, 19. I Cor. XV, 45. ⁷ etsi deus, Adam novissimus, etsi sermo primarius, caro et sanguis, etsi nostris puriora, idem tamen et substantia et forma quae Act I, 9 sqq. ascendit, talis etiam descensus, ut angeli adfirmant, ⁸ agnoscendum Io. XIX, 37. scilicet eis qui illum convulnerunt. Hic sequester dei atque I Tim. II, 5. hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summae II Cor. V, 5. totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita ⁹ et a nobis arrabonem carnis accepit, et vexit in caelum pignus totius summae illuc quandoque redigendae. ¹⁰ Securae estote, caro et sanguis, usurpastis et caelum et regnum dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in caelo Christum, qui ¹¹ vobis

9. sed qua AB. 10. non demutata d., cum Fulvio Ursino. 11. vel A. 12. haereditati libri mei omnes, et Vaticani codices. 13. possunt bc. non possunt ABCd., Fulv. Ursinus. 14. non om. d. 15. vetustate A. 16. denotatur B.

Cap. LI. 1. in om. ABCa. 2. inconsiderantia revincende AB. 3. sine condicione abcd. sine condicione amg. Haec verba quae desiderantur in ABC. primum de suis libris addidit Gangneius. 4. extruxit ABCa. - 5. et om. A. 6. sedeat edit. Semleri, nescio unde. 7. si et A. 8. agnoscendis ABC. 9. et nobis edd. Semleri et Leopoldi, vitiose. 10. Securi C. 11. nobis A.

Cap. LI. a. clausis, quod aiunt, oculis] Hac proverbiali locutione non semel usus est. Cf. De Pallio cap. 2. et Apolog. cap. 3. Et Hieronym. Adv. Iovin. I, 36: „Melius est clausis, quod dicitur, oculis

andabatarum more pugnare quam directa spicula clypeo non repellere veritatis.“ Cf. quae dixi ad M. T. Varronis Saturnarum Menippearum Reliquias p. 95.

caelum negaverunt. Ita nec corruptela, inquit, ¹²incorruptelam hae- I Cor. XV, 50.
reditati habebit. Non ut carnem et sanguinem existimes corrupte-
lam, quando ipsa ¹³sint potius obnoxia corruptelae, per mortem
scilicet; siquidem mors est, quae carnem et sanguinem non modo
corrumpit, verum etiam consumit. Sed ¹⁴quoniam opera carnis et ^{Ibid.}
sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc
exaggeraret, ¹⁵ipsi quoque corruptelae, id est ¹⁶morti, cui carnis et
sanguinis opera proficiunt, haereditatem incorruptelae ademit. Nam
et paulo post ipsius mortis quodammodo mortem expressit, Devo- ^{I Cor.}
rata est mors, dicens, in ¹⁷contentionem. Ubi est, mors, aculeus ^{XV, 55 sq.}
tuus? ubi est, mors, ¹⁸potentia tua? Aculeus autem mortis delin-
quentia; haec erit corruptela. Virtus autem delinquentiae lex; illa
alia sine dubio quam constituit in membris suis militantem adver- Rom. VII, 23.
sus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra volun-
tatem. Nam ¹⁹et supra novissimum inimicum mortem evacuari ait. I Cor. XV, 26.
Hoc modo nec corruptela haereditatem incorruptelae ²⁰consequetur,
id est nec mors ²¹perseverabit. Quando et quomodo defectura?
Cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in novissima tuba et
mortui resurgent incorrupti. Qui hi, nisi qui ante corrupti, id est
corpora, id est caro et sanguis? Et nos ²²demutamur. De qua
habitudine, nisi in qua deprehendemur? Oportet enim corruptivum ^{Ib. v. 50-53.}
istud induere ²³incorruptionem, et mortale istud induere immorta-
litate. Quid mortale, nisi caro? quid corruptivum, nisi sanguis?
²⁴Ac ne putes ²⁵aliud sentire apostolum. providentem tibi, et ut de
carne dictum intellegas laborantem, cum dicit istud corruptivum et
istud mortale, cutem ipsam tenens dicit^b. Certe istud nisi de sub-
iecto, nisi de comparenti, pronuntiasset non potuit. Demonstratio-
nis corporalis est verbum. Aliud ²⁶autem corruptivum, aliud cor-
ruptela, et aliud mortale, et aliud mortalitas. Aliud enim quod
patitur, aliud quod pati efficit. Ita quae patiuntur corruptelam et

12. in incorruptelam AC. 13. sunt A. 14. quomodo AB. 15. ipsi ABCamgbc d.
ipse a. 16. mortis AB. 17. contentione ABC. tres Vaticani. 18. contentio cd.,
de emendat. Pamelii. 19. et si supra ABCa. 20. consequetur cd., de cod. Io. Cle-
mentis. consequitur reliqui. 21. perseveravit ABC. 22. demutabimur cd., de
coniect. Pamelii. 23. incorruptionem, et mortale istud om. ABCab. Addidit de
cod. Io. Clementis primum Pamelius. 24. at A. 25. aliquid aliud c., de cod. Io.
Clementis. 26. autem erit corruptivum ABC.

b. cutem ipsam tenens dicit] Num-
quid non corpus suum quodammodo
contingentis et digito palpantis est vox?
inquit Ruffinus in Exposit. Symboli.
Notandumque obiter, quod ab eodem
traditur, Ecclesiam Aquileiensem articulo
symboli, quo resurrectionem carnis con-

stentemur, addidisse „Huius,“ ut pronun-
tiantes „Huius carnis resurrectionem“
certiores fierent etiam carnem ipsam,
qua se ipsi portarent, resurrecturam.
(Rigalt.) Cf. etiam Hieronym. Ad Pam-
machium adv. Ioann. Hierosolym. p. 323.
tom. IV. Opp. ed. Benedict.

mortalitatem, caro scilicet et sanguis, ²⁷ ea necesse est patientur et incorruptelam et immortalitatem.

Cap. LII.

¹ Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos disputet.

Et bene quod erupit statim ostendere, ² quasi quis eiusmodi quaerat.

I Cor. XV. 36.

Stulte, inquit, tu quod seminas ³ non vivificatur nisi mortuum fuerit.

Hoc ergo iam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari

carnem quam ipsam quae erit mortua, et ita sequentia relucebunt.

Nihil enim adversus regulam exempli licebit intellegi; ⁴ ne, quia

Ib. v. 37.

sequitur, Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas,

idcirco aliud resurrecturum corpus quam quod moriendo seminatur

existimes. Ceterum excidisti ab exemplo. Nunquam enim frumento

seminato et in terra dissoluto ⁵ hordeum erumpit, et non id ipsum

genus grani eademque natura et ⁶ qualitas et forma. Denique unde,

si non id ipsum? et corruptela enim ipsum est, dum ipsius est.

Non enim et suggerit quomodo ⁷ non quod futurum est corpus

Ib. v. 37. 38.

⁸ seminatur? dicens, Sed nudum granum, si forte, framenti, ⁹ aut

alicius eiusmodi: deus autem ¹⁰ dat illi corpus prout vult. Certe

ei grano quod nudum seminari ait. Certe, inquis. Ergo salvum

est cui dare habet deus corpus. Quomodo autem salvum est, si

nusquam est, si non resurgit, ¹¹ si non id ipsum resurgit? Si non

resurgit, salvum non est. Si non est et salvum, accipere ¹² corpus

a deo non potest. Sed enim salvum ^{12b} omni modo constat. ¹³ At

quid ergo dabit illi deus prout vult corpus, habenti utique proprium

corpus illud nudum, nisi ut iam ¹⁴ non nudum resurgat? Ergo

¹⁵ additum erit quod corpori superstruitur, nec exterminatur illud

cui superstruitur, sed augetur. Salvum est autem quod augetur.

Seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine funda-

mento spicae, sine munimento aristae, sine superbia culmi. Ex-

surgit autem copia ¹⁶ feneratum, compagine aedificatum, ordine

structum, cultu munitum et usquequaque vestitum. Haec sunt ei

corpus a deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione mu-

tatur. Et unicuique seminum suum corpus ¹⁷ deputavit non suum,

id est non pristinum; ut tunc et illud suum sit quod extrinsecus

a deo acquirit. Servi igitur exemplo, et conserva speculum eius

27. necesse est ea B.

Cap. LII. 1. Videmus ABCa. 2. est. quis A. 3. non — — fuerit. bcd. nonne — — fuerit? AC. nonne non — — fuerit? B. numne — — fuerit? a. num — — fuerit? Fulv. Ursinus. 4. ne om. C. 5. ordeum erupit AB. 6. qualitate c. 7. vero A. 8. seminatur cd. 9. aut bcd. vel reliqui. 10. dat om. A. 11. si non id ipsum resurgit? Si non resurgit om. AB. 12. a deo corpus A. 12b. omnino tres Vaticani. 13. At AB. 14. nudum Cmg. nondum ABC. 15. additum erit corpus quod corpori c., de cod. lo. Clementis. 16. feneratum A. 17. deputavit (A)cd. putavit b. putari reliqui.

carni, ¹⁸eandem credens fructificaturam quae sit seminata, ipsam, etsi ¹⁹plenior, non aliam, etsi aliter ²⁰reverentem. Accipiet enim et ipsa suggestum et ornatum qualem illi deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc ²¹dirigit, Non omnis ¹Cor. XV. 30. caro eadem caro; non ad denegandam substantiae communionem, sed praerogativae peraequationem, corpus honoris, non generis, in differentiam redigens. In hoc et figurata subicit exempla animalium et elementorum. Alia caro hominis, id est servi dei, qui vero homo est, alia iumentis, id est ethnici (de quo et propheta, Assi-^{Ps. XLIX. 21.} milatus est, inquit, homo ²²inrationabilibus iumentis), alia caro ²³volatilium, id est martyrum, qui ad superiora conantur, ²⁴alia ¹Cor. XV. 30. piscium, id est quibus aqua baptismatis sufficit. Sic et de supercaelestibus corporibus ²⁵argumenta committit. Alia solis ²⁶gloria, id est Christi, et alia lunae, id est ecclesiae, et alia stellarum, id est seminis Abrahae. Et stella enim a stella differt in gloria, et ^{Ib. v. 41.} corpora terrena et caelestia, ²⁷Iudaeus scilicet et Christianus. Ceterum si non figurate, satis vane mulorum et milvorum ²⁸carnes et corpora caelestium luminum ²⁹apposuit humanis, non pertinentia ad conditionis comparisonem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per haec differentiam gloriae, non substantiae, conclusisset, Sic, inquit, et resurrectio mortuorum. ³⁰Quomodo? ^{Ib. v. 42.} Non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam revocans et ad granum denuo spectans, Seminatur, inquit, ³¹corruptela, resurgit incorruptela; ^ICor. XV. 42 ^{sq.} seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria; seminatur in infirmitate, resurgit in virtute; seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certe non aliud resurgit quam quod seminatur, nec aliud seminatur quam quod dissolvitur humi, nec aliud ³²dissolvitur humi quam caro. ³³Hanc enim ³⁴sententia dei elisit: Terra es, et in ^{Gen. III. 19.} terram ibis; quia et de terra erat sumpta. Hinc et apostolus concepit seminari eam dicere, cum ³⁵rehabetur in terram, quia et seminibus ³⁶sequestratorum terra est, ³⁷illic deponendis et inde repetendis. Ideoque et ³⁸reconsignat imprimens: Sic enim scriptum ¹Cor. XV. 45.

18. eadem A. 19. plenior ABCd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. plenior est reliqui. 20. reverentem Bbc. Praeter sententiam. 21. Dirigit bcd. direxit Ca. dixerit AB. 22. inrationalibus A. 23. volucrum cd., de cod. Io. Clementis. 24. alia autem piscium cd., de cod. Io. Clementis. 25. argumentari convenit C. 26. gloria ABCcd. tres Vaticani. claritas b. 27. Iudaeus scilicet et Christianus Cmgabcd. Iudaeos scilicet et Christianos ABC. 28. carnis edit. Semleri, vitiose. 29. opposuit bc. 30. Quomodo ABamgbc. quoniam Ca. 31. in corruptela, resurgit in incorruptela bc. 32. humi dissolvitur AB. 33. et hanc A. 34. sententia dei amgbc. sententia dens a. sententiam dens reliqui. 35. rehabetur ACa. 36. sequestratorum AB. 37. illis A. 38. reconsignat bcd. consignat reliqui.

est; ne aliud existimes esse seminari quam In terram ibis, ex qua es sumptus, sic ³⁹ne alterius quam carnis; sic enim scriptum est.

Cap. LIII.

Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut ¹illum a carne avocent recidivatum^a. Porro cum constat fixumque sit illud resurrectorum corpus quod fuerit seminatam, ad ipsius rei ²exhibitionem provocabuntur. Aut ostendant animam seminatam post mortem, id est mortuam, id est humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illam ³a deo decretum non est, proponant corruptelam eius et dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam ⁴exsurgere ⁵in incorruptelam et in gloriam et in virtutem. Sed enim in ⁶Lazaro praecipuo resurrectionis exemplo^b caro iacuit in infirmitate, caro paene computruit in dedecorationem, caro interim ⁷putruit in corruptionem, et tamen Lazarus caro resurrexit, cum anima ⁸quidem, sed incorrupta, quam nemo vinculis lineis strinxerat, nemo in sepulchro collocarat, nemo iam foetere senserat, nemo quatrinduo viderat seminatam. Totum habitum, totum exitum Lazar omnium quoque caro hodie experitur, anima vero nullius. In qua ergo ⁹stilus apostoli comparet, de qua eum loqui constat, ea eri-

1 Cor. XV, 44.

et corpus animale, cum seminatur, et ¹⁰spiritale, cum suscitatur. Nam ut ita ¹¹intellegas manum adhuc porrigit, aequae de eiusdem scripturae auctoritate factum retexens primum hominem Adam in animam ¹²vivam. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam^c, sine dubio caro erit facta in ¹³animam vivam. ¹⁴Porro in animam cum esset corpus, utique ¹⁵animale corpus est facta. Quid eam appellari ¹⁶velint quam quod per animam facta est, quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non erit, nisi cum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale. Non enim resurgit nisi quod fuit. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animae nullo modo competit. Caro enim ante corpus quam animale corpus. Animam enim postea facta est corpus animale. Anima vero etsi corpus

39. nec AB.

Cap. LIII. 1. illum a carne avocent recidivatum *ed.*, de *cod. Io. Clementis* - illam a carne avocent recidivatam *reliqui*. 2. exhibitionem *ABCamgbed.* exhortationem *a*. 3. decretum a deo non est *A.* decretum non est a deo *B.* 4. exsurgere *bed.* consurgere *reliqui*. 5. in corruptelam *AB.* 6. Lazaro *A. Ubique.* 7. putruit *d.* putruit *reliqui*. 8. sed quidem incorrupta *A.* 9. salus *A.* 10. spirituale *B. Ubique.* 11. intelligat *c.* 12. vivam *ABc. tres Vaticani.* viventem *reliqui*. 13. animam vivam *ego.* animam *Ad.* animam viventem *reliqui*. 14. Facta porro in animam *d.* Porro inanimum *edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 15. ad animale *BCa.* 16. vellent *b.*

Cap. LIII. a. carne avocent recidivatam.] Ut carnis resurrectionem vitarent.

b. Lazaro praecipuo resurrectionis

exemplo] Cf. supra cap. 38.

c. caro autem homo ante animam]

Notaverat hoc item supra cap. 5.

amen quia ¹⁷ ipsa est corpus non ¹⁸ animatum, sed ¹⁹ animans potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod ²⁰ facit. Alii ²¹ enim accidens facit illud ²² animale: non accidens autem alii quomodo se faciet ²³ animale? Sicut ergo ²⁴ ante animale corpus caro recipiens animam, ita et postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem apostolus disponens in Adam quoque et in Christo eum merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et cum Christum ^{I Cor. XV, 45 sq.} novissimum Adam appellat, hinc ²⁵ eum ²⁶ recognosce ad carnis, non ad animae, resurrectionem omnibus doctrinae viribus operatum. Si enim et primus homo Adam caro, non anima, ²⁷ qui denique in animam vivam factus est, et novissimus Adam Christus ideo Adam quia homo, ideo homo quia caro, non quia anima; atque ita subiungit, Non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod ^{Ib. v. 46.} spiritale, secundum utrumque Adam. ²⁸ Ecquid ²⁹ tibi videtur corpus animale et corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in utroque Adam, id est in utroque homine, ³⁰ praestruxit? ³¹ Ex qua enim substantia pariant inter se Christus et Adam? Scilicet ³² ex carne; licet et ex anima. Sed carnis nomine homo uterque sunt; prior enim caro homo. Ex illa et ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter novissimus homo, id est Adam, reputarentur. Ceterum diversa in ³³ ordinem disponi non possunt, ne substantia duntaxat. De loco enim aut tempore aut condicione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis primus et novissimus dicti sunt, sicut et rursus primus homo de terra et secundus de caelo; quia etsi de caelo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animae, ut primus ³⁴ homo in animam vivam, novissimus in spiritum vivificantem distincti sint, aequae distinctio eorum carni distinctionem praepiudicavit; ut de carne sit dictum, Non ^{Ibid.} primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale, atque ita

17. ipsa om. A. 18. animatum (B)d., Pamelius. animata reliqui, et tres Vaticani. 19. animans bcd. anima reliqui. 20. facit ABCd. Pamelii codices. fecit reliqui. 21. enim ABCmgabcd. aiunt C. 22. animale amgbcd. autem reliqui. 23. animale ABCa. 24. ante om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 25. enim A. ergo B. 26. recognosce a. 27. quidni quae in animam facta est bc. 28. Et quid Ca. et quod AB. 29. praestruxit A. 30. Ex qua ABCd. Aequa a, de coniect. Rhenani. Utraque bc. 31. et carne et anima. Sed bc. 32. ordine AB. 33. homo Adam in c., de uno Vaticanorum. 34. in primum c.

d. Adam. Ecquid] Fr. Iunius distinguit: „Si enim et primus homo Adam caro — — non quia anima, atque ita subiungit, Non primum — — utrumque Adam: ecquid tibi videtur“ cett.

e. licet et ex anima.] Fr. Iunius scribit atque distinguit: „Christus et Adam, scilicet ex carne et ex anima (sed carnis nomine homo uterque sunt, prior enim caro homo), ex illa et ordinem“ cett.

¹Cor. XV, 44sq. eadem sit et supra intellegenda: Et quae seminetur corpus animale, et quae resurgat corpus spiritale, quia non ³⁶primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animam, novissimus Adam in spiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? Nonne et nunc ³⁷habet caro spiritum ex fide? ut quaerendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit et hic ³⁷spiritum caro, sed arrabonem, animae autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiae nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde ³⁸per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum, si magis inde vocitata est unde conferta est quam unde ³⁹respersa est?

Cap. LIV. Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quaestiones subornantur, sicut et de verborum communionibus. Nam quia et illud ^{II}Cor. V, 4. apud apostolum positum est: Uti devoretur mortale a vita, caro scilicet, devorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem et dolorem dicamur devorare, id est abscondere ¹ac tegere et intra nosmetipsos continere. Denique cum ^ICor. XV, 55. et illud scriptum sit: Oportet mortale ²hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale devoretur a vita, dum indutum immortalitate absconditur et tegitur et intus continetur, non dum absumitur et amittitur. Ergo et mors, inquis, salva erit, cum fuerit devorata. Ideo discerne pro sensibus communionem verborum, et integre ³intellegis. Aliud enim mors et aliud mortale. ⁴Aliter itaque devorabitur mors et aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique et scriptum est quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit, dum devoratur a vita? ⁵Quomodo devoratur a vita, dum recipitur et redigitur et includitur in ipsam? Ceterum mors merito ^{Th. v. 55.} ⁶in interitum devoratur, quia et ipsa in hoc devorat. Devoravit, inquit, ⁷mors invalescendo, et ideo devorata est in contentionem. Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua? Proinde et vita, mortis scilicet ⁸aemula, per contentionem devora-

35. prius *codex Io. Clementis*. 36. caro habet *A*. 37. spiritum ex fide, ut quaerendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit et hic spiritum caro, sed arrabonem *ACa*. 38. per om. *ABC*. *Addidit de suis libris primum Gangneius*. 39. respersa *bcd*. dispersa reliqui.

Cap. LIV. 1. ac tegere *Omgabcd*. et tegere *A*. atlegere *B*. adtegere *C*. 2. hoc om. *B*. 3. intellegas *A*. intelliges *bc*. 4. Aliter itaque devorabitur mors et aliter mortale om. *ABC*. *Addidit primum de suis libris Gangneius*. 5. Quomodo devoratur a vita om. *ABC*. *Addidit haec de suis libris primum Gangneius*. 6. in interitum *bcd*. interitu reliqui. 7. mors om. *A*. 8. evulsa *A*.

ut in salutem quod per ^ocontentionem suam devoraverat mors in
nteritum.

Quamquam igitur resurrecturam carnem probantes hoc ipso Cap. LV.
non aliam resurrecturam probemus quam de qua agitur, tamen sin-
gulae quaestiones et causae earum proprios ¹quoque flagitant con-
gressus, licet aliunde iam caesae. Interpretabimur itaque plenius
et vim et rationem demutationis, quae ferme subministrat alterius
carnis resurrecturae praesumptionem, quasi demutari desinere sit
in totum et de pristino perire. Discernenda est autem demutatio
ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud per-
ditio. Porro non aliud, si ita demutabitur caro ut pereat. Peribit
autem demutata, si non ipsa permanserit in ²demutatione, quae
exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non
resurgit, ita et si resurgit quidem, verum in demutationem subdu-
ditur, aequae perit. Aequae enim non erit, ³ac si non ⁴resurrexerit.
Et quam ineptum, si in hoc resurgit ut non sit, quae potuit non
resurrexisse, ⁵nec esse, quia non esse iam coeperat. Non misce-
buntur omnino diversa, mutatio atque perditio, operibus utique
diversa. Perdit haec, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum
est mutatum non est, ita quod mutatum est perditum non est.
Perisse enim est in totum non esse quod fuerit; mutatum esse
aliter esse est. ⁶Porro dum aliter est, id ipsum potest esse; habet
enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non
perditionem. Atque adeo potest et demutari ⁷quid ⁸et ipsum esse
nihilominus, ut et totus homo in hoc aevo ⁹substantia quidem ipse
sit, multifariam tamen demutetur, et habitu et ipsa corpulentia et
ceteritudine et condicione et dignitate et aetate, studio, negotio,
artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicquam
amen ¹⁰amittat hominis, nec ita ¹¹aliud ¹²efficiatur ut cesset idem
esse, immo nec ¹²aliud efficiatur, sed aliud. Hanc formam demu-
tationis divina etiam documenta testantur. Mutatur ¹³Moysi manus, Exod.
IV, 6 sq.
et quidem ad instar emortuae, exsanguis ¹⁴et ¹⁵exalbida, frigida,
sed et recepto calore et refuso colore eadem caro et sanguis est.

¹contentionem suam devoraverat *Fr. Iunius*. contentionem tuam devoraverat *ABCa*,
²contentionem devoraverat *reliqui*.

Cap. LV. 1. quosque *cod. Io. Clementis*. 2. demutationem *ABC*. 3. ac si
d., de *cod. Io. Clementis*. si *reliqui*. 4. resurrexit *B*. 5. necesse *ABC*. 6. Sed
errore *ABCa*. 7. quod *B*. 8. et *om. AB*. 9. substantiae quidem ipsa *B*. 10.
mittat hominis *bcd*. admittat homini *ABCa*. 11. aliud *c.*, de *duobus Vaticanis*.
2. efficiatur *cd.*, de *cod. Io. Clementis*. efficiatur *reliqui*. 12. b. aliud *A*. 13.
moysi *AC*. moysi *B*. Mosi *d*. 14. et *delet Fr. Iunius*. 15. albida *bc*. ex
alida d.

Cap. LV. a. licet aliunde iam caesae.] Id est profligatae. Cf. supra capp. 41 et 42.

Exod. XXXIV, 29. 35. Mutatur ¹⁶postea et facies eiusdem in contemptibili claritate. Sed ¹⁷Moyse erat ¹⁸proinde qui non videbatur. Sic et Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua ¹⁹lapidationi succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat; ubi etiam ²⁰Moyse et Helias, alter in imagine carnis nondum receptae, alter in veritate nondum defunctae, eandem tamen habitudinem corporis etiam in gloria perseverare docuerunt. De quo exemplo Phil. III, 21. instructus et Paulus, Qui ²¹transfiguravit, inquit, corpus humilitatis nostrae, ²²conformale corpori gloriae suae. Quod ²³si et transfigurationem et conversionem in ²⁴transitum substantiae cuiusque defendis, ergo et Saul in alium virum conversus de corpore ²⁵suo excessit, et ipse ²⁶sathanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit. Non opinor. Ita et in resurrectionis ²⁷eventum mutari, converti, reformari licebit cum salute substantiae.

Cap. LVI. Etenim quam absurdum, quam vero ¹et iniquum, utrumque autem quam deo iudignum, aliam substantiam operari, aliam ²mercede dispungi, ut haec quidem caro per martyria lanietur, alia vero coronetur, item e contrario haec quidem caro in spurcitiis volutetur, alia vero damnetur. Nonne praestat omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere^a quam de gravitate atque iustitia dei ludere^b? Marcionem pro Valentino resuscitari? quando neque mentem neque memoriam neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri per indumentum illud mutatorium immortalitatis et incorruptelae, ³vacaturo scilicet emolumento et fructu resurrectionis et statu divini utrobique iudicii^c. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi ⁴novum canticum, nesciens me esse qui gratiam ⁵debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non et animae simul, quae in

16. et postea A. 17. moyses B. Moses bcd. 18. perinde B. 19. in lapidatione bc. 20. moyses B. Moses bcd. 21. transfigurabit c. 22. conforme huius corpori claritatis suae bc. 23. si et bcd. etsi reliqui. 24. transitu AB. 25. suo om. d. 26. sathanas AB. Quemadmodum solent. 27. eventu Cmg.

Cap. LVI. 1. et iniquum ed., de cod. Io. Clementis. ethnicum reliqui. 2. mercede ACmgabcd. mercedem BC. 3. vacaturo om. A. 4. canticum novum AB. 5. deo debeam cd.

Cap. LVI. a. omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere] Pungit Marcionem qui id fecerat, omnino negans resurrectionem, ut constat ex libro De Praescript. Haeret. cap. 51. [id est Adv. Omnes Haeres. cap. 6], quamvis minus incuset eius haeresim quam Valentinianam, quam statim plus damnat. (La Cerda.)
b. quam de gravitate atque iustitia dei

ludere.] Hoc ludibrium fuit Valentini, qui resurrectionem huius carnis negabat, ut inquit auctor cap. 49 De Praescript. Haeret. [id est Adv. Omnes Haer. cap. 4], et tantum carnis alterius resurrectionem concedebat. (La Cerda.)

c. divini utrobique iudicii.] Id est in corpus et animam, cuius rationem statim reddit satis subtilem. (La Cerda.)

nibus praefuit carni? Quale est ⁶ut eadem anima quae in hac
rne totum vitae ordinem decurrit, quae in hac carne deum didicit
Christum induit et spem salutis seminavit, in alia nescio qua
etat fructum? Nae illa ⁷gratiosissima caro cui gratis vita con-
abit. Quodsi non et anima mutabitur, iam nec animae resur-
ctio est; nec ipsa enim resurrexisse ⁸credetur, si non alia ⁹re-
rrexit.

Hinc iam illa ¹vulgaris incredulitatis ²argutia est. Si, ³inquiunt, Cap. LVII.
sa eademque substantia revocatur cum sua forma, linea, qualitate,
go et cum insignibus suis reliquis. Itaque et caeci et ⁴claudi et
alytici, et ut quis insignis excesserit, ita et revertetur. Quid
unc, etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscunque a deo con-
equi? Non enim et nunc animae solius admittens salutem dimi-
iatis hominibus ⁵eandem adscribis? Quid est credere resurrectio-
em, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione repara-
itur, multo magis de ⁶vexatione revocabitur. Minoribus maiora
rescribunt. Cuiuscunque membri detruncatio vel obtusio nonne
orsus membri est? Si universalis mors resurrectione rescinditur,
aid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in in-
olumitatem? Vitiatio corporum accidens res est, integritas propria
st. In hac nascimur. Etiam si in utero ⁷vexemur, iam hominis
t passio. Prius est genus quam casus. Quomodo vita confertur
deo, ita et refertur. Quales eam accipimus, tales et recipimus.
aturae, non iniuriae reddimur; quod nascimur, non quod laedi-
ur, reviviscimus. Si non integros deus suscitatur, non suscitatur
ortuos. Quis enim mortuus integer, etsi integer moritur? Quis
olumis qui exanimis? Quod corpus illaesum, cum interemptum,
m frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadaver? Quando
magis homo debilis, nisi cum totus⁸? Quando magis paralyticus,
isi cum immobilis? ⁹Ita nihil aliud est mortuum resuscitari quam
tegrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit ex qua non ⁹re-
rrexit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hanc suam et pote-
tatem et liberalitatem satis ¹⁰iam in Christo spondit, immo et
ostendit non tantum ¹¹resuscitorem carnis, verum etiam redinte-
grotorem. Atque adeo et apostolus, Et mortui, inquit, resurgent 1 Cor. XV, 52.

¹ ut om. C. 7. generosissima B. 8. creditur AB. 9. resurrexit AB.

Cap. LVII. 1. vulgares incredulitatis argutiae *codex Io. Clementis*. 2. argu-
to AB. 3. ipsa inquiunt eadem substantia AB. 4. clodi *codex Io. Clementis*. 5.
eodem *cd. tres Vaticani*. eam ab. eadem reliqui. 6. vitiatio *Fr. Junius*. 7.
niamur c., de *cod. Io. Clementis*. 8. item AB. 9. resurrexit AB. 10. iam
m. A. 11. resurrectorem B.

Cap. LVII. a. nisi cum totus?] Hoc est cum totus est debilis. (Rigalt.)

incorrupti. Quomodo, nisi integri, qui retro corrupti tam viti
valetudinis quam et senio sepulturae? Nam et supra utrumque
I Cor. XV, 53. proponens, oportere et corruptivum istud induere incorruptelam
et mortale istud immortalitatem, non iteravit ¹²sententiam, se
differentiam demandavit. Immortalitatem enim ad ¹³rescisionem
mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelae dividendo alte
ram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperavi
I Thess. IV, 13 sqq. Puto autem et Thessalonicensibus omnis substantiae integritate
repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labe
Nihil poterit ¹⁴amittere integritas vel conservata vel restituta, e
quo illi etiam, si quid ¹⁵amiserat, redditur. Praescribens eni
¹⁶adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectur
dicatur, naturam adversus dominum suum temere defendis, ¹⁷lege
adversus gratiam impie asseris. Quasi ¹⁸domino deo non liceat
mutare naturam et sine lege servare. ¹⁹Quomodo ergo legimu
Math. XIX, 26. Quae impossibilia apud homines, possibilia apud ²⁰deum sunt, et
I Cor. I, 27 sqq. Stulta mundi elegit deus, ut ²¹sapientiam mundi confundat? Oro te
si famulum tuum libertate mutaveris, quia eadem caro atque anim
permanebunt, quae flagellis et compedibus et stigmatibus obnox
retro fuerant, idcircone ²²illa eadem pati oportebit? Non opinor.
²³Atquin et vestis albae nitore et ²⁴aurei anuli honore et patro
nomine ac tribu mensaque honoratur. Permite hanc et deo p
testatem per vim ²⁵demutationis illius condicionem, non naturam
reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur.
Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, ²⁶eatenus pass
sibilis, qua ipsa, qua eadem, ²⁷ea tamen impassibilis, ²⁸qua in hoc
ipsum manumissa a domino, ne ultra pati possit.

Cap. LVIII. ¹Iucunditas, inquit Esaias, aeterna super caput eorum. Nihil
Ies. XXXV, 10. aeternum nisi post resurrectionem. Aufugit, inquit, dolor et ma
Ibid. Apoc. VII, 17. ror et gemitus ab illis. Proinde et Ioanni angelus: Et delebit de
omnem lacrimam ab oculis eorum; utique ex iisdem oculis quae
retro fleverant, quique adhuc flere potuissent, si non omnem lacrimam

12. sententiam — — enim ad om. A. 13. rescisionem B. 14. amittere d. — ad
mittere reliqui. 15. amiserit B. 16. ad hoc ABC. 17. legis A. 18. domi
deo cd., de cod. Io. Clementis. domino reliqui. 19. Quomodo abcd. Quo reli
Fr. Iunius. 20. deum sunt ABCd. tres Vaticani. deum reliqui. 21. sapientiam
cd. tres Vaticani. sapientia reliqui. 22. illas AB. tres Vaticani. 23. Atquin
tres Vaticani. Atqui reliqui. 24. anuli aurei B. 25. illius demutationis d. 26.
carnis AB. 27. et discrepantem scripturam apud Semlerum notatam invenio. — Sed
mei libri omnes habent ea. 28. quia ABCa.

Cap. LVIII. 1. Iucunditas A.

b. vestis albae nitore et aurei anuli
honore et patroni nomine ac tribu men
saeque honoratur.] Libertorum praeroga

tivae. Cf. de hoc loco, si tanti est, Wil
Loon De Manum. Servor. cap. 3. in Po
Suppl. Thesaur. Graev. tom. III, p. 23.

mae imbrem indulgentia divina siccaret. Et rursus: Deus enim ^{Apoc. XXI, 4.} delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors hactenus^a; ²igitur et corruptela hactenus, ³proinde per incorruptelam fugata quemadmodum ⁴mors per immortalitatem. Si dolor et maeror et gemitus ipsaque mors ex laesuris et animae et carnis obveniunt, quomodo auferentur, nisi cessaverint causae, ⁵scilicet laesurae carnis atque animae? Ubi casus adversi apud ⁶deum? aut ubi incursus infesti apud Christum? ubi ⁷daemonici impetus apud spiritum sanctum, iam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? ubi necessitas, aut quod dicitur fortuna vel fatum? quae resuscitatis plaga post veniam? quae reconciliatis ira post gratiam? quae infirmitas post virtutem? quae imbecillitas post salutem? Quod vestimenta et calciamenta filiorum Israël quadraginta illis annis indetrita, ⁸et inobsoleta manserunt, quod ⁹et ¹⁰in ipsis corporibus unguium et capillorum ¹¹facilia crementa habilitatis et dignitatis iustitia defixit^b, ¹²ne etiam enormitas ¹³corruptelae deputeretur, quod Babylonii ignes ^{Dan. III, 27.} trium fratrum nec tiaras nec ¹⁴sarabara^c, quamquam Iudaeis ¹⁵aliena, laeserunt, quod Ionas devoratus a belua maris, in cuius alvo nau- ^{Ion. II, 1}fragia digerebantur, triduo post incolumis expuitur, quod hodie Enoch et Helias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte ^{Gen. V, 24.} ^{II Reg. II, 11.} functi, qua tamen de orbe translati et hoc ipso iam aeternitatis candidati, ab omni vitio et ab omni damno et ab omni iniuria et contumelia ¹⁶emunitatem carnis^d ediscunt: cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet haec futurae integritatis ¹⁷esse documenta? Figurae enim nostrae fuerunt, apostolo auctore, quae ^{Dent. XXIX, 5.} scripta sunt ut et dominum potentio-rem credamus omni corporum lege, et carnis magis utique ¹⁸conservatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamenta protexit.

² igitur et corruptela hactenus *om. A.* ^{3.} perinde *B.* ^{4.} mors *om. BC.* ^{5.} laesurae animae scilicet et carnis *A.* ^{6.} deum *cd., de cod. Io. Clementis.* dominum *reliqui.* ^{7.} daemoniaci *d.* ^{8.} et inobsoleta *cd.* et obsoleta *A.* inobsoleta *reliqui.* ^{9.} et *om. B.* ^{10.} in *om. A.* ^{11.} et facilia *ABCa.* ^{12.} nec *A.* ^{13.} corruptela *ABCa.* ^{14.} sarabara *Ca.* sarabaras *ABC.* sarabaeas *Cmg.* ^{15.} alienas *ABCc.* ^{16.} emunitatem *ABCD.* *codex Pithoei.* immunitatem *reliqui.* ^{17.} documenta esse *B.* ^{18.} et conservatorem *BCa.*

Cap. LVIII. a. et mors hactenus] Id est, non ultra, nunquam posthac. Cf. quae annotavi ad Exhortat. Castit. cap. 1.

b. habilitatis et dignitatis iustitia defixit] Id est repressit, impedivit. Quemadmodum autem hic „habilitatis et dignitatis iustitiam,” ita Adv. Hermog. cap. 41 „notationis iustitiam” et De Pallio cap. 4 „iustitiam pallii” dixit.

c. sarabara] Cf. adnott. ad De Pallio cap. 4.

d. emunitatem carnis] Noluit Septimius dicere *immunitatem*, ne diversae cuiusdam substantiae conditionem Enocho et Eliae tribuere videretur, quasi ex naturae suae qualitate ab omni laeae immunibus, sed eos iam emunitatem carnis discere ait, quasi iam excusatos et exoneratos sive exemptos de communi et pristina illa naturae humanae conditione. (Rigalt.)

Cap. LIX.

Sed futurum, inquis, aevum alterius est dispositionis et aeternae; igitur huius aevi substantiam non aeternam diversa possidere non posse. Plane, si homo propter dispositionem futuram, et non dispositio propter hominem. Sed enim apostolus scribens, Sive mundus sive vita sive mors sive futura sive praesentia, omnia vestra sunt, eosdem constituit haeredes etiam futurorum. Nihil tibi

I Cor. III, 22.

Ios. XL, 7.
Ib. v. 5.

largitur Esaias, dicens, Omnis caro foenum, et alibi, Et videbit omnis caro salutare ¹dei. Exitus, non substantias, distinxit. Quis enim iudicium ²dei non in sententia duplici statuit salutis et poenae? Omnis igitur caro foenum, quae igni destinatur, et omnis caro videbit salutare dei, quae saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis est bina pudenda circumferens, potest iam et demere foenum^a carnis immundae, et solam sibi reservare quae visura sit ³dei salutare. Sed cum idem propheta etiam nationes ostendat nunc deputatas velut pulverem et salivam, nunc speraturas et credituras in nomen et in brachium domini, numquid et ⁴de nationibus fallimur? et aliae quidem sunt crediturae, aliae in pulverem deputatae, ex diversitate substantiae? Sed et Christus intra oceanum^b, et de isto caelo quod nobis ⁵incubat, verum lumen nationibus ⁶offulsit. Et ipsi Valentiniani hic errare didicerunt^c; nec alia ⁷erit forma nationum credentium nisi quae et non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit, ita et carnes, quae in ipsis nationibus ⁸una substantia est, non materia, sed mercede ⁹disiunxit.

Ib. v. 15, 17.
Ios. XLIII, 4.

Cap. LX.

Ecce autem, ut adhuc controversiam ¹exaggerent ²carni, ³carni maxime ⁴eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut

Cap. LIX. 1. dei *ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini Cab.* 2. dei *Aed. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini reliqui.* 3. dei *cd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini reliqui.* 4. nationes fallimur *A.* 5. incubabat *ABC.* 6. effulsit *ABbc.* 7. forma erit *A.* 8. una substantia est, non materia *om. AB.* 9. distinxit *A.*

Cap. LX. 1. exaggerant *Ca.* exaggeraret *AB.* 2. ²carni, ³carni maxime *B.* ⁴carni maxime *reliqui.* 3. ³eidem *ABCcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. fidem ab.*

Cap. LIX. a. et demere foenum] Facile rescripseris „et demerere foenum.“
b. intra oceanum] Hoc etiam delirabant Valentiniani, quod extra hunc ambitum terrae alios homines esse dicerent, ac diversae substantiae, eosque veros, Theletos et Abascantos et Acinetos. Nostrates enim veros homines non esse, quos Demiurgus stillicidium situlae et pulverem areae et locustas deputavit. Qua de re Septimius noster apertius

disputabit lib. De Scorpiace [cap. 10.]. Ad haec vero deliramenta non pertinere arbitror quod legitur in prima Clementis ad Corinthios Epistola de mundis extra oceanum positis, quos ἀνεγάρτους esse ait. Nam hoc viro apostolico geographiae potius imperitia exciderit, quam ullius dogmatis adserendi studio.“ (Rig.)
c. hic errare didicerunt] V. Advers. Valentin. cap. 29.

et ipsa dicentes permanere debere in suis operibus et fructibus ut ⁴eidem corpulentiae adscripta, aut, quia constet discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque ⁵eradant, ⁶cuius scilicet perseverantia credenda non sit, ⁷ut quae sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim iam, inquit, spelunca haec oris et dentium statio et gulae lapsus et ⁸compitum stomachi et ⁹alvi gurgis et intestinorum ¹⁰perplexa proceritas, cum esui et potui locus non erit? quo huiusmodi membra admittunt, subigunt, devolvunt, dividunt, digerunt, egerunt? quo manus ipsae et pedes et operarii quique artus, cum victus etiam cura cessabit? quo renes conscii seminum, et reliqua genitalium utriusque sexus, et ¹¹conceptuum stabula, et uberum fontes, ¹²discessuro concubitu et fetu et educatu? postremo quo totum corpus, totum scilicet vacaturum? ¹³Ad haec ergo praestruximus non oportere committi futurorum atque praesentium dispositiones, intercessura tunc demutatione, et nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus vitae huius eo usque consistere, donec et ipsa vita transferatur a temporalitate in aeternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud ¹⁴induit immortalitatem et corruptivum I Cor. XV, 53. istud incorruptelam; et ipsa autem liberata tunc vita ¹⁵a necessitatibus liberabuntur et membra ab officiis, nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed iudicii retinentur, ut II Cor. V, 10. ¹⁶quisque referat per corpus prout gessit. Salvum enim hominem tribunal dei exigit; salvum vero sine membris ¹⁷non licet esse, ex quorum non officiis, sed substantiis constat. Nisi forte et navem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate ¹⁸salvam adseverabis. Et tamen navem procella dissipatam ¹⁹vel carie dissolutam redactis et recuratis omnibus membris eandem saepe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem. De dei

4. idem AB. 5. credant AB. 6. quibus A. 7. ut quae ego. utique libri omnes. 8. conpetum a. competum C. compum B. cōpletum amg. 9. alvei AC. 10. perlaxa A. perlaxa B. 11. conceptu' non stabula A. conceptu non stabula B. 12. discessuro ABCad. tres Vaticani. decessuro bc. 13. At ergo A. 14. induet cd. 15. a necessitatibus abcd. necessitatibus reliqui. 16. quisque ego. quis libri omnes. 17. non licet esse bc., Rhenanus in marg. edit. princ. non. Licet enim C. non licet enim AB. non liquet eum ad. non licet eum amg. 18. salvum AB. 19. et carinam dissolutam codex lo. Clementis.

Cap. LX. a. navem procella dissipatam] Alfeni quoque sententia fuit, navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisset, nihilominus eandem navem existimari. I. Proponebatur. De iud. Itaque Athenienses quo tempore Socrati

citas miscuere, navem quotannis in Delon transmitti solitam eam ipsam esse dicebant qua maiores suos Theseus in Cretam vexerat. Τοῦτό ἐστι τὸ πλοῖον ὡς φασιν Ἀθηναῖοι" celt., inquit Platonis Phaedon cap. 1. (Rigalt.)

artificio et arbitrio et iure torquemur? Porro si dives dominus et liberalis adfectui aut gloriae suae praestans solam navis restitutionem hactenus eam ²⁰ voluerit operari, idcirco ²¹ tu negabis necessariam illi compaginem pristinam, ut exinde iam vacaturam, cum soli saluti navis sine operatione conveniat? Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an dominus hominem saluti destinando carnem destinavit, an eandem ²² velit denuo esse quam non debebis ²³ ex futura membrorum vacatione praescribere denuo esse non posse. Licet enim ²⁴ esse quid denuo et nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si non sit. At enim si sit, poterit et non vacare; nihil enim apud deum vacabit.

Cap. LXI.

Sed accepisti, homo, os ad vorandum atque potandum: cur non potius ¹ ad eloquendum, ut a ceteris animalibus distes? cur non potius ad praedicandum deum, ut etiam hominibus ² antistes? Denique Adam ante nomina animalibus enuntiavit quam de arbore decersit, ante etiam prophetavit quam ³ voravit. Sed accepisti dentes ⁴ ad macellum ⁵ corrodendum: cur non potius ad omnem hiatus et rictum ⁶ tuum ⁷ coronandum? cur non potius ad pulsus linguae ⁸ temperandos, ad vocis articulos offensione signandos? denique et ⁹ edentulos esse audi, et vide ut ¹⁰ honori oris et organum dentium quaeras. Forata sunt inferna in viro et in femina, nimirum qua libidines ¹¹ fluitent: cur non magis ¹² defluxura ^b colentur? Est adhuc ¹³ feminis intus quo semina congerantur: an quo sanguinis onera ¹⁴ secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim et haec, quatenus quae volunt ¹⁵ et qualiter volunt et quorum volunt officia membrorum ludibrose de industria suffundendae ^d re-

20. valuerit B. 21. tunc ABC. 22. denuo velit A. 23. et ABCa. 24. esses AB.

Cap. LXI. 1. ad eloquendum — non potius om. A. 2. antistes ABCd. cod. lo. Clementis. antestes reliqui. 3. devoravit A. 4. demacellum AB. 5. coorandum c. Error, ni fallor, typographi. 6. tuum om. a. 7. coorandum codex lo. Clementis. 8. temporandos c., ex duobus Vaticanis. 9. edentulos esse audi ego. edentulos audi bcd. edentulus. Sed audi ABC. edentulus es? Sed audi a. edentulus audis? Fr. Iunius. 10. honori bc. honorem reliqui. 11. fluitant A. 12. defluxura ABC. codex Pithoei, Fr. Iunius et Nic. Rigaltius. de fluxura a. qua potum defruta bcd. 13. in feminis c., ex cod. lo. Clementis. 14. succedant B. 15. et quorum volunt et qualiter volunt ABd.

Cap. LXI. a. denique et edentulos esse audi] Ita emendasse haec verba mihi videor. Adeo, inquit, et audi, si nescias, et edentulos posse edere homines, indeque discere non comminendis tantum cibis, immo honori potius oris dentium organum esse provisum.

b. defluxura] Defluxura recte interpretatur Rigaltius quae de potu excernuntur.

c. Dicenda enim et haec] Circa huiusmodi officia membrorum mira libertate lasit Hieronymus libro I Adv. Iovinianum. (Rigalt.) V. Hieron. Adv. Iovin. I. p. 177 sq. tom. IV. Opp. ed. Bened.

d. suffundendae] Id est quasi pudore consciendae et refutandae. Cf. de verbo suffundere, quod Tertulliano usitatissimum est, cf. adnot. ad Scorp. cap. 10.

surrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tunc vacaturas, cibi, famem, et potus, sitim, et concubitus, genituram, et operationis, victum. Sublata enim morte neque victus ¹⁶fulcimenta ad praesidia vitae neque generis ¹⁷supparatura gravis erit membris. Ceterum et hodie vacare intestinis et pudendis licet. Quadraginta diebus ¹⁸Moses et Helias ieiunio functi solo deo ¹⁹alebantur. Iam ¹⁹tunc enim dedicabatur, Non in ²⁰pane ²¹vivit homo, sed in dei verbo. Ecce virtutis futurae liniamenta. Nos quoque, ut possumus, ²²os cibo excusamus*, etiam sexum a congressione subducimus. ²³Quot spadones voluntarii? ²⁴quot virgines ²⁵Christo maritatae? ²⁶quot steriles utriusque naturae infructuosius genitalibus structi? ²⁷Nam ²⁸si et hic iam vacare est et officia et emolumenta membrorum temporali vacatione, ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus salvus est, proinde homine salvo, et quidem magis tunc, ut in aeterna dispositione, magis non desiderabimus quae iam hic non desiderare consuevimus.

Exod.
XXIV, 18.
I Reg. XIX, 8.
Math. IV, 4.

Sed huic disceptationi finem dominica pronuntiatio imponit. Erunt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, utique nec ulli simili necessitati succidendo corporalis conditionis, quia et angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo et bibendo et pedes lavacro porrigendo; humanam enim induerant superficiem salva intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur non et homines facti tanquam angeli in eadem substantia carnis spiritalem subeant dispositionem, non magis sollemnibus carnis obnoxii sub angelico indumento quam angeli tunc sollemnibus ¹spiritus sub humano? nec ideo non permansuri in carne, quia non et in sollemnibus carnis, cum nec angeli ideo non et ²in spiritu permanserint, quia non et in sollemnibus spiritus. Denique non dixit, Erunt angeli, ne homines negaret, sed, Tanquam angeli, ut homines conservaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit.

Cap. LXII.
Math.
XXII, 30.
Luc. XX, 36.

¹Resurget igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, et quidem integra. In deposito est ubicunque apud ²deum per fide-

Cap. LXIII.

16 fulcimenta A. 17. supparatura ACmgabcd. subparitura C. In B. desiderantur verba ad praesidia — supparatura. 18. Moses bcd. 19. tunc om. A. 20. pane solo codex Jo. Clementis. 21. vivet cd. 22. u cibo cd. 23. quod AB. 24. quod AB. 25. Christi ABCu. 26. quod AB. 27. Nam om. bc. 28. et si Ca.

Cap. LXII. 1. spiritibus c. Error typographi, ni fallor. 2. in om. ABC.

Cap. LXIII. 1. Resurget ABcd. tres Valicani. Resurgit reliqui. 2. Dominum AB.

e. os cibo excusamus] V. adnott. ad lib. Adv. Hermog. cap. 16.

lissimum sequestrem dei et hominum Iesum Christum, qui et homini deum et hominem deo reddet, carni spiritum et spiritui carnem. Utrumque iam in semetipso foederavit, sponsam sponso et sponsum sponsae ³comparavit. Nam et si animam ⁴quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso. Habet instrumentum^a, habet cultum, habet mancipium suum carnem; ut ⁵collactanea comitabitur. Sed caro ⁶est sponsa, quae et in Christo Iesu ⁷spiritum sponsum per sanguinem ⁸facta est. Huius interitum quem putas, secessum scias esse. Non sola anima seponitur. Habet et caro ⁹secessus suos interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis; cum in haec dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur. Si etiam ipsa vasa defecerint, cum de illis quoque effluerit in suam matricem terram, quasi per ambages resorbetur, ut rursus ex illa ¹⁰re-

Gen. III, 22. praesentetur Adam auditurus a domino, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, vere tunc compos mali, quod evasit, et boni, quod invasit. Quid, anima, invides carni? Nemo tam proximus tibi, quem post dominum diligas; nemo magis frater tuus, ¹¹quae tecum etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem; per te, si forte, deliquit. Sed nihil mirum, si odisti, cuius auctorem quoque respuisti, quam et in Christo aut negare aut mutare ¹²consuevisti, proinde et ipsum sermonem dei, qui caro factus est, vel stilo vel interpretatione corrumpens, arcana etiam

1081 III, 1 sq. apocryphorum superducens, blasphemiae fabulas. At enim deus omnipotens adversus haec incredulitatis et perversitatis ingenia providentissima gratia sua effundens in novissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in servos suos et ancillas, et fidem laborantem resurrectionis carnalis animavit et pristina instrumenta^b manifestis verborum et sensuum luminibus ab omni ambiguitatis

Cor. XI, 19. obscuritate purgavit. Nam quia haereses esse oportuerat, ut probabiles quique ¹³manifestentur, hae autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta

3. confoederavit *amg.* 4. qui *A.* quid *B.* 5. collactanea *ad.* collectaneam *bc.* collatanea *C.* tres *Vaticani.* collatane *A.* collato ne *B.* 6. et *A.* 7. spiritum *om. bc.* 8. facta *bcd.* passa *reliqui.* 9. sinus suos *amg.* suos sinus *bc.* 10. repraesentetur *ABCmgbcd.* praesentetur *Ca.* 11. quam quae *abc., de libris Gangneii.* 12. consuevisti *A.* 13. manifestentur *ABCa.* tres *Vaticani.* manifestarentur *bcd.*

Cap. LXIII. a. instrumentum] Instrumentum dicit apparatus et ornamentum, nos *ausstattung.* Cf. Dirksen *Manuale* s. v. p. 484.

b. pristina instrumenta] Mosis et

prophetarum libros in testamento veteri comprehensos. (Fr. Iunius.) Alibi quidem „pristinum instrumentum“ a Tertulliano dici vetus testamentum verum est. Sed „pristina instrumenta“ hic dicit et vetus

quasdam materias ¹⁴illis videntur subministrasse, et ipsas quidem ¹⁵iisdem litteris revincibiles. Sed ¹⁶quoniam ¹⁷nec dissimulare spiritum sanctum oportebat quominus et ¹⁸huiusmodi eloquiis super-
 ānundaret quae nullis haeticorum versutiis semina ¹⁹subspargerent,
 n̄mmo et veteres eorum cespites vellerent, idcirco iam omnes retro
 ambiguitates et quas volunt parabolas aperta atque perspicua totius
 sacramenti praedicatione discussit per novam prophetiam de ²⁰para-
 cletto inundantem. Cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire
 doctrinam, nullus te ardor exuret quaestionum, resurrectionem
 quoque carnis usquequaque potando ²¹refrigerabis.

14. illis om. ABC. Addidit de suis libris primum Gengneius. 15. isdem B. ole-
 dem A. 16. quomodo B. quem A. 17. needum abc. 18. eiusmodi d. 19.
 subspargerent A. 20. paraclito B. 21. refrigeraberis edit. Leopoldi.

et novum testamentum. Pristina enim
 sunt, quia ante illam novissimam diem,
 qua omnes illorum caligines dominus
 discutiet. Nec quomodo veteri soli testa-
 mento possit ambiguitatum obscuritas
 tribui facile intellegitur.

c. refrigerabis] Non defuerunt qui

refrigeraberis corrigerent. At Septimius
 hoc verbo et intransitive utitur. Adv.
 Praxean cap. 16: „ille altissimus —
 apud Abraham sub quercu refrigeraverit.“
 De Ieun. Adv. Psych. cap. 10: „Iude et
 irreligiosum est ante famulorum carnem
 refrigerare quem domini.“

DE
A N I M A.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A** significat codicem scriptum Agobardinum, Parisiensem (*Aβ* ex collatione *Steph. Baluzii*, *Aφ* ex collatione *Hildebrandi*).
- B** - editionem principem, Io. Gangneii, quae prodiiit Parisiis a. MDXLV. *Lit-
terae mg. siglo B* additae denotant scripturam *d* ^{*a*}
margine libri protalam.
- C** - - Sigism. Gelenii, quae prodiiit Basileae a. MDL. Sigism. *Ge-
lenius* in hoc libro usus est codice scripto *Masburensi* ^{*a*}
- a** - - Iac. Pamelii, quae prodiiit Antverpiae a. MDLXXIX.
- b** - - Nic. Rigaltii, quae prodiiit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

A N I M A. **

'De solo censu animae congressus Hermogeni', quatenus et *Cap. I.* istum ex materiae potius suggestu quam ex dei flatu constituisse

* DE CENSU ANIMAE A. Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI CARTHAGINENSIS (CARTHAGINENSIS *om. C.*) DE ANIMA LIBER. *BC.*

Cap. I. 1. DE IMMORTALITATE ANIMAE || Si substantia animae, et an corporalis, et an effugiata, unum esse animam et spiritum, non separari animam et animum, an sit, ubi sit quod dicitur hegemonicon, de quinque sensibus corporalibus, quod philosophi et haeretici distinguunt inter sensualia et intellectualia, Intellectum semper animae inesse, De caeteris naturalibus animae, Unde anima adversus haereticos qui eam de coelis deferunt: Adversus argumentum Platonis, quod descentias reminiscencias dicat: De contemptu animae adversus eos qui post partum corpori eam inducunt: Adversus Platonicum dogma, quod non ex mortuis fiant vivi: Ad Pythagorae et Empedoclis opiniones de metempsychosi et metempsychosomatismo: Adversus Simonis opinionem et Carpocratis haeticorum: De sexu animae et carnis, quod simul in utero formentur, in eum: De setate carnis et animae: De cibis, quomodo ad animam pertinere videantur: Nullam pene animam sine daemone esse: Quomodo caro peccatrix dicatur: De bono et malo animae: De morte: De somno pertinente ad tractatum mortis: Et de anima Hermotimi: De Hermotimo: De somniis, quomodo ea patiatur anima, et unde eveniant: De vi mortis, et de Menandro haeretico: Nihil animae in corpore manere post mortem, ut videtur quibusdam: De animae excessu, De receptu, De inferis, et an illuc omnes animae compellentur: An commorentur hic animae post mortem, vel ab inferis commeent, An aliquid interim animae patiantur apud inferos, De solo censu animae *cett. B.* In A. quinque capita desiderantur cum sexti dimidia.

** DE ANIMA.] Hic liber in exemplari Agobardi passim inscribitur DE CENSU ANIMAE. Sed falso. Nam ut ex istius operis principio patet, is fuit titulus alterius libri quem adversus Hermogenem Septimius noster composuerat, ut ostenderet quid censeret anima deberet; etenim constare ex dei flatu, non ut Hermogenes dicebat, ex materiae suggestu. Hoc tantum eo libello, qui hodie desideratur, adversus haeticum disputaverat. Nunc de animae statu ac de questionibus reliquis ad eam pertinentibus agit adversus philosophos. Itaque receptissimum iam vulgatis editionibus

titulum generalem DE ANIMA retinimus. (Rigalt.)

-*Cap. I.* 2. De solo censu animae congressus Hermogeni] *Censu animae*, id est (ut idem auctor loquitur lib. De Resurr. Carnis *cap. 2.*) orto ex quo consetur anima, ac veluti natalibus eius, quemadmodum exponitur infra *cap. 4.* Quod autem hinc adstruit Pamelius, ab auctore librum De Censu Animae fuisse scriptum, id meo iudicio verum est. Nam etsi ex communi ratione materiae idem videtur conficere, de qua in libro Adv. Hermogenem actum est, tamen (quod verba hoc loco indicant, itemque

praesumpsit, nunc ad reliquas conversus quaestiones plurimum videbor cum philosophis dimicaturus. Etiam in carcere ²Socratis de animae statu ³velitatum est. Nescio iam hoc primum, an opportuno in tempore ⁴magistri^b, etsi nihil de loco interest. Quid enim liquido saperet anima tunc Socratis, iam sacro navigio regresso, iam cicutis damnationis exhaustis^c, iam morte praesente utique consternata ad aliquem ⁵motum, secundum naturam, aut ⁶externata^d, si non secundum ⁷naturam? Quamvis enim placida atque tranquilla, quam nec coniugis fletus statim viduae nec liberorum conspectus exinde pupillorum lege pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota, ne moveretur, ipsa constantia concussa est adversus inconstantiae concussionem. Quid autem aliud saperet vir quilibet iniuria damnatus praeter iniuriae solamen? nedum philosophus, gloriae animal^e, cui nec consolanda est iniuria, sed potius insultanda. Denique post sententiam obviae coniugi et muliebriter inclamanti, Iniuste damnatus ⁸es Socrates! iam et de gratulatione responderat, Volebas autem iuste^f? ⁹Quo nihil mirandum, si et in carcere ¹⁰inviscatas Anyti et Meliti palmas^g ¹¹gestiens infringere ipsa morte

2. Socrati *Ios. Scaliger*. 3. vel ita velificatum est *B.* 4. magisterii *Ios. Scaliger*. 5. motum *ab.*, cum *Latinio*. modum *BC.* 6. externata *b.* externum *reliqui*. 7. consternata *B.* 8. est *B.* 9. quo nihil *B.* Nihil *reliqui*. 10. inviscatas *C.*, *Gasp. Scioppius*. in te inviscatas *B.* lemniscatas *reliqui*, de *coniect. Latinii*. 11. gestiens *BmgCab.* gestio *B.*

cap. 3. et praesertim cap. 11.) singulare aliquid amplius tractavisse palam est quam quod in eo libro legitur qui extat *Adv. Hermogenem*. (*Fr. Iunius*.)

b. magistri] Id est doctoris, Socratis. *Rigaltius magistri* accipit vocativo casu, tamquam philosophos alloquatur.

c. iam cicutis damnationis exhaustis] Non simpliciter cicutas dicit, quae non intritae Socrati nisi sub solis occasum fuerit, sed cicutas damnationis, quas illi sub solis ortum nuntiaverant undecimviri. Admissis enim subinde amicis nobilis ille de anima sermo haberi coeperat. Iam cicutis damnationis exhaustis, hoc est iam audita damnationis suae sententia, quasi ab eo temporis momento mortem Socrates bibere coepisset, cum ab eo quoque iudices vitam custodiis ademisse censeantur ex quo mortis sententiam dixere. Atque eam adserendae inter Evangelistas super dominicae passionis hora concordiae rationem ab iis qui numerorum notas in exemplaribus Graecis aberratione transcribentium depravari potuisse non probant, adferri notat *Theophylactus* in *Ioann.* cap. 18: „ἐκτοτε σταυρώσαι καὶ τιμωρῆσαι

οἱ δικάσται λέγονται, ἀφ' οὗ τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκωσι, διὰ τὸ τὴν δύναμιν τῆς τιμωρίας καὶ τοῦ θανάτου ἐν ταῖς γλώσσαις κεκτήσθαι.“ Verum haec schemata declamationi forte non conveniant, minime autem evangelicae veritati. (*Rigalt.*)

d. externata] *Gloss. Lat. ap. Maium Ancill. Class. tom. VIII, p. 201*: „*Externare, alienare.*“ *Gloss. Philoxeni*: „*Externatus, ἐκτός φρενῶν.*“ Cf. *interpr. ad Apul. Metam. III, 22.*

e. philosophus, gloriae animal] Sic *Hieronym. Epist. ad Iulianum p. 753. (tom. IV. Opp. ed. Bened.)* et *Epist. ad Pammachium p. 585. philosophum* appellat „*gloriae animal* et popularis aerae atque rumorum venale mancipium.“ Ipse *Tertull. Apol. cap. 47.*, et alibi, dicit „*homines gloriae,*“ et *De Patient. cap. 1* „*Philosophi, inquit, qui alacrius sapientiae animalia deputantur.*“

f. Volebas autem iuste?] Cf. *interpr. ad Xenoph. Apol. Socr. cap. 28.*, qui hanc rem non de *Xanthippa*, sed de *Apollodoro* narrat.

g. inviscatas — palmas] *Reposui veterem scripturam.* Nihil enim *h. I.*

immortalitatem vindicat animae necessaria praesumptione
ae frustrationem. Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis
tria venerat consultae aequanimitatis, non de fiducia com-
eritatis. Cui enim veritas comperta sine deo? cui deus
sine Christo? cui Christus exploratus sine spiritu sancto?
tus sanctus accommodatus sine fidei sacramento? Sane
facilius^b diverso spiritu agebatur. Siquidem aiunt daemo-
a puero adhaesisseⁱ, pessimum revera paedagogum, etsi
s et cum deis daemonia deputantur penes poëtas et philo-
Nondum enim Christianae potestatis documenta processe-
e vim istam perniciosissimam nec unquam bonam, ¹²atquin
roris artificem^k, omnis veritatis avocatricem sola traducit^l.
Idcirco sapientissimus Socrates secundum Pythii quoque
suffragium, scilicet negotium navantis socio suo, quanto
atque ¹⁴constantior Christianae sapientiae adsertio, cuius
ota vis daemonum cedit? Haec sapientia de schola caeli
lem saeculi negare liberior, quae nullum Aesculapio ¹⁵gal-
reddi iubens praevaricaretur^m, nec nova inferens daemonia,
ra depellens, nec adulescentiam vitians, sed omni bono
informans, ideoque non unius urbis, sed universi orbis
sententiam sustinens pro nomine veritatis, tanto ¹⁶scilicet
s quanto plenioris, ut et mortem non de poculo per ha-
runditatis absorbeat, sed de patibulo et vivicomburio per
genium crudelitatis exhauriat, interea in ¹⁷isto tenebrosiore

alitem vindicat animae ab., de emendat. Latini. immortaltem vindic-
m B. immortalitatem vindicans animae C. 13. atquin omnis erroris
hominis erroris BC. antiqui erroris ab., de coniect. Latini. 14. con-
ristianae sapientiae b., de emendat. Fulvii Ursini. constantiae Chri-
ne sapientiae reliqui. 15. galliceum B. 16. scilicet et B. 17. istos
es carceres B.

Latini palmas. Quas *invisca-*
ptimus discimus ex Glossario
Maio tom. VIII Class. Auctt.
— Et componitur *invisco*, as,
iscm aliquid capere; inde
inviscatio.¹⁸ Inviscatae igitur
nt palmas (technis et dolosis
artaе, ut visco utuntur in

¹⁸] Recte verterunt μάλλον.
habuimus supra Adv. Marc.
e Ieiun. cap. 10.

nium illi a puero adhaesisse]
cap. 22., et hoc ipso libro
¹⁹.

[omnis erroris artificem] Ita

omnino haec verba emendanda erant.
Cf. infra cap. 57 ubi spiritum nequitiæ
item appellat „multiformem lumen mentis
humanae, totius erroris artificem, salutis
pariter animaeque vastatorem.“ Partis-
culam *atquin* Tertulliano fere esse pro
immo, vel *at*, saepe iam inculcavimus.
Cf. adnot. ad De Fuga cap. 6.

l. traducit.] Id est convincit, revincit,
refutat. Cf. adnot. ad De Fuga in Per-
secut. cap. 2.

m. praevaricaretur] Socrates deos qui
vulgo colebantur non esse docuerat, et
tamen moriens gallinaceum se debere
Aesculapio dixit. Quare praevaricatum
esse ait Septimius qui de doctrinae suae
tenore excidit. (Rigalt.)

carcere saeculi inter suos Cebetas et suos Phaedonas, si quid de anima ¹⁸examinandum est, ad dei regulas ¹⁹diriget. Certe nullum alium potiozem animae ²⁰demonstras demonstratorem^a quam auctorem. A deo ²¹discas quod a deo habeas, aut nec ab alio, si nec a deo. Quis enim revelabit quod deus texit? ²²Inde sciscitandum est unde et ignorare tutissimum est. Praestat per deum nescire, quia non revelaverit, quam per hominem scire, quia ipse praesumpserit.

Cap. II. Plane non negabimus aliquando philosophos iuxta nostra sensisse. Testimonium est veritatis ¹eventus ipsius. Nonnunquam et in procella confusis vestigiis caeli et freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquam et in tenebris aditus quidam et exitus deprehenduntur caeca felicitate. Sed et natura pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam deus dotare dignatus est. Hunc nacta philosophia ad gloriam propriae artis inflavit prae studio (non ²mirum si istud ita dixerim) eloquii quidvis struere atque destruere eruditi magisque dicendo persuadentis quam docendo. Formas rebus imponit, eas nunc peraequat, nunc privat^a, de certis incerta praeiudicat, provocat ad exempla, quasi comparanda ³sint omnia, omnia praescribit^b, ⁴proprietatibus etiam inter similia diversis, nihil divinae licentiae servat, ⁵leges naturae opiniones suas ⁶facit: ferrem, si naturalis ipsa, ut ⁷compos naturae de conditionis consortio probaretur. Visa est quidem sibi et ex sacris, quas putant, litteris hausisse, quia plerosque auctores etiam deos existimavit antiquitas, nedum divos, ut Mercurium Aegyptium, cui praecipue Plato adsuevit^c, ut Silenum^d Phrygem, cui a pastoribus perducto

18. examine examinandum B. 19. diriget BC., Fr. Iunius. dirigat ab. 20. demonstras demonstratorem quam auctorem. A deo ego. demonstratorem quam auctorem reperiet. A deo b., cum Fulvio Ursino. demonstratorem quam auctorem a deo BCa. 21. discas quod a deo habeas ego. discat quod a deo habeas BCa. discat quod a deo habeat b., cum Fulvio Ursino. 22. Inde sciscitandum est unde b. Unde sciscitandum est inde Jos. Scaliger. Unde sciscitandum est? Unde BCa.

Cap. II. 1. inventus a. 2. mirum * non istud B., inter voc. mirum et non spatio duorum vocabulorum, vel 11 litterarum, vacuo relicto. 3. sint omnia b., de emendat. Fulvii Ursini. sit, omnia B. omnia Ca. 4. proprietatibus b., de emendat. Latini. propria aetatibus BCa. 5. legis B. 6. fecit B. 7. cum post naturae B.

n. demonstras demonstratorem] Vindicavi verbum *demonstras* quod sequens vocabulum absorpserat.

Cap. II. a. nunc privat] Privas et proprias adsignat. (Rigalt.)

b. omnia praescribit] Praescriptis definitionibus omnia comprehendit. (Rig.)

c. Mercurius Aegyptium cui praecipue Plato adsuevit] De Mercurio cf. infra cap. 33. Adv. Valent. cap. 15. Plato eius meminit in Phaedro p. 274. cap. 59.

Adde Crenzer ad Cic. N. D. III, 22. De Platone Aegyptiacae doctrinae alumno cf. Lips. Manud. ad Stoic. Philos. I, 4. pag. 652. Opp. edit. Vesal., Euseb. Praep. Evang. IX, 3. Ambros. Serm. XVIII. in Psalm. CXVIII. Augustin. De Civ. Dei VIII, 11., et quos laudant interrrr. ad Lactant. IV, 2.

d. Silenum] Cf. Adv. Hermog. cap. 25. De Pallio cap. 2. Plutarck. De Consolat. ad Apoll. p. 118. Aelian. V. H. III, 18.

ingentes aures suas Midas tradidit⁸, ut ⁹Hermotimum^f, cui Clazomenii mortuo templum contulerunt, ut Orpheum, ut Musaeum, ut Pherecydem Pythagorae magistrum. Quid autem, si philosophi etiam illa incursaverunt quae penes nos apocryphorum confessione damnantur, certos nihil recipiendum quod non conspiret germanae et ipso iam aevo pronatae prophetae paraturae, quando et pseudoprophetarum meminerimus et multo prius apostatarum spirituum^g, qui huiusmodi quoque ingeniorum calliditate omnem faciem saeculi instruxerint^h? Postremo si etiam ad ipsos prophetas adisse credibile est indagatorem quemque sapientiae ex negotio curiositatis, tamen plus diversitatis invenias inter philosophos quam societatis, cum et in ipsa societate diversitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quaeque et consonantia prophetis aut aliunde commendant aut aliorum subornant, cum maxima iniuria veritatis, quam efficiunt aut adiuvari falsis aut patrocinari. Hoc itaque commiserit nos et philosophos in ista praesertim materia, quod interdum communes sententias propriis argumentationibus vestiant, contrariis alicubi regulae nostrae, interdum sententias proprias communibus argumentationibus muniant, consentaneis alicubi regulae illorum, ut prope exclusa sit veritas a philosophia per veneficia in illam sua, et ideo utroque titulo societatis adversario veritatis urgemur et communes sententias ab argumentationibus philosophorum liberare et communes argumentationes a sententiis eorum separare, revocando quaestiones ad dei litteras, exceptis plane quae sine laqueo alicuius praeiudicii ad simplex testimonium licebit adsumere, quia et ex aemulis nonnunquam testimonium necessarium, si non aemulis prosit. Nec ignoro quanta sit silva materiaeⁱ istius apud philosophos pro numero etiam ipsorum commentatorum, quot varietates sententiarum, quot palaestrae opinionum, quot propagines quaestionum^k, quot implicationes expeditionum. Sed et medicinam inspexi,

8. ingentem B. 9. Hermotimum ab., ex emendat. Pauli Leopardi Emendat. VIII, 3. Cf. infra cap. 44. Hermippum BC.

e. aures suas Midas tradidit] Cuius per aures mentem ceperat Silenus philosophus. Notum illud Zenonis ad Craterem: „Auribus teneri possum, non pallio: Δαβὴ φιλοσόφων ἐπιδέξιός ἢ διὰ τῶν ὄτων.“ Aures tradidit eodem sensu dictum quo supra cap. 5. libri De Patientia „Adamum nondum aures debentem Evae.“ (Rigall.)

f. Hermotimum] De hoc v. infra cap. 44. Cf. Plin. H. N. VII, 52.

g. apostatarum spirituum] Angelos inquit, qui de caelo ad filias hominum

ruerunt, ut ipse ait lib. II De Cultu Fem. [cap. 2]. Irenaeus I, 2 dixit spiritualia nequitiae et angelos transgressos atque apostatas factos. (Rigall.) Cf. adnot. ad De Idol. cap. 9.

h. omnem faciem saeculi instruxerint?] Faciem dicit respectu formae illiarum hominum, quae angelos seduxerat.

i. silva materiae] Cf. adnot. ad De Corona cap. 10.

k. propagines quaestionum] Gregor. Nazianz. Orat. II dicit „περιπτώσις καὶ

sororem, ut aiunt, philosophiae¹, sibi quoque hoc negotium vindicantem, ¹⁰ut ad quam magis animae ratio pertinere videatur per corporis curam. Unde et plurimum sorori refragatur, quod animam quasi coram in domicilio suo tractando magis norit. Sed viderit utriusque praestantiae ambitio. Habuit et philosophia libertatem ingenii et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retrattatus; late quaeruntur incerta, latius disputantur praesumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operositas suadendi, ut merito Heraclitus ille tenebrosus vastiores caligines animadvertens, apud examinatores animae taedio quaestionum pronuntiarit terminos animae nequaquam ¹¹invenisse^m omnem viam ¹²ingrediendo. Christiano autem paucis ad scientiam huius rei opus est. Nam et certa semper in paucis, et amplius illi quaerere non licet quam quod inveniri licet; infinitas enim quaestiones apostolus prohibet. Porro non amplius inveniri licet quam quod a deo discitur; quod autem a deo discitur, totum est.

1 Tim. I, 4. Cap. III. Atque utinam nullas haereses oportuisset existere, ut probabiles quique emicarent. Nihil omnino cum philosophis super anima quoque experiremur, patriarchis, ut ita dixerim, haeticorum^a. I Cor. XI, 19. Col. II, 8. Siquidem et ab apostolo iam tunc philosophia concussio veritatis providebatur; Athenis enim expertus linguatam civitatem^b cum omnes illic sapientiae atque facundiae caupones degustasset, inde concepit ¹praemonitorium illud edictum. Proinde enim et animae ratio per Ies. I, 22. philosophatas doctrinas hominum miscentes aquas vino. Alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem adfirmant, alii de substantia, alii de forma, alii de unaquaque dispositione disceptant, hi statum eius ²aliunde ducunt, hi exitum aliorum abducunt, prout aut Platonis honor^c aut Zenonis ³vigor^d aut Aristo-

10. quidem, ad B. 11. inveniens B. 12. ingrediens B.

Cap. III. 1. praemonitorium B. 2. alium deducunt B. 3. rigor Fr. Iunius.

ἀρχήστους παραφύδας τῶν ζητημάτων.

l. sororem, ut aiunt, philosophiae] Isidor. Orig. IV, 13 „Medicina secunda philosophia dicitur. Utraque enim disciplina totum sibi hominem vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.“

m. terminos animae nequaquam invenisse] Servavit hoc Heracliti dictum etiam Diog. Laert. IX, 6. tom. II, p. 330. ed. Lips.

Cap. III. a. patriarchis, ut ita dixerim, haeticorum.] Ita appellavit etiam Adv. Hermog. cap. 8. — Cf. etiam Lips.

Manud. ad Stoic. Philosoph. I, 3. p. 627.

b. linguatam civitatem] *Γλωσσώδη*. Prout usurpatur Psalm. 139. Sic autem habet vetus interpres duobus locis Ecclesiast. 8, 4 et 25, 27. (Fr. Iunius.) Cf. Senec. Epist. 94. Sidon. Epist. VI, 8. Pacian. ad Sympron. Epist. II: „Hesiodus istud in Helicone mentitus est, aed Atheniensium studio, quibus, ut apostolus ait, nihil vacabat nisi loqui.“

c. Platonis honor] Id est Plato philosophorum honoratissimus.

d. Zenonis vigor] Fr. Iunius corrigit *rigor*, *σκληρότης*. Vindicat scripturam Salmas. ad De Pallio p. 293. ed. LB.

telis tenor^e aut Epicuri stupor^f aut Heracliti maeror^g aut Empedoclis furor^h persuaserunt. Deliquit, opinor, divina doctrina ex Iudaea ^{10s. II, 3.} potius quam ex Graecia oriens. Erravit et Christus piscatores citius ^{Maub. IV, 19.} quam ⁴sophistam ad praeconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus philosophiae candidum et purum aërem veritatis infuscant, ea erunt Christianis enubilanda, et percutientibus argumentationes originalesⁱ, id est philosophicas, et opponentibus definitiones caelestes, id est dominicas, ut et illa, quibus ethnici a philosophia capiuntur, destruantur, et haec, quibus fideles ab haeresi concutiuntur, retundantur. Una iam congressione decisa adversus Hermogenem, ⁵ut praefati sumus, quia animam ⁶ex dei flatu, non ex materia ⁶vindicamus, muniti et illic divinae determinationis inobscurabili regula, Et flavit, inquit, deus flatum vitae in ^{Gen. II, 7.} faciem hominis, et factus est homo in animam vivam, utique ex dei flatu, de isto nihil amplius revolvendum. Habet suum titulum et suum haereticum. Ceteris hinc exordium inducam.

¹Post definitionem census^a quaestionem status patitur. ^{Cap. IV.} sequens enim est ut ex dei flatu animam professi initium ei ²deputemus. Hoc Plato excludit, innatam et infectam animam volens^b. Et natam autem docemus et factam ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiae autem sua habendo loca et tempora habent aliquando et passivitate commercia^c. Capit itaque et facturam ³provenisse poni^d, siquidem omne quod quoquo modo accipit esse generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici; sic et Plato utitur. Igitur quantum

4. *sophistas b., cum Fulvio Ursino.* 5. *En, ut B.* 6. *vindicavimus Fr. Iunius.*

Cap. IV. 1. DE INNATA. Post B. DE SVBSTANTIA ANIMAE ET AN CORPORA-
LIS. Post C. 2. *deputemus b., de emendat. Fulvii Ursini.* deputaremus BCa.
3. *provenisse poni ego. pro inesse poni BC. pro nasci poni a. dici generari,*
pro in esse b., de coniect. Fulvii Ursini.

e. Aristotelis tenor] Aequabilitatem perpetuam in scribendo, interpretatur Fr. Iunius.

f. Epicuri stupor] Τὸ ἀνάλητον, interpretatur Fr. Iunius.

g. Heracliti maeror] V. quae narrat de eo Diog. Laert. IX, 1. p. 326 sq. ed. Lips.

h. Empedoclis furor] Cf. Apolog. cap. 50.

i. argumentationes originales] Quas ex naturae principiis et quasi fontibus hauserunt philosophi. (Fr. Iunius.)

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLER. Tom. II.

Cap. IV. a. census] Cf. supra init. cap. 1.

b. innatam et infectam animam volens.] Plato. Phaedro cap. 24. p. 245. Cic. Tusc. I, 23. Somn. Scip. cap. 8 sq.

c. passivitate commercia.] Ius passim commendi et recipiendi, adeo ut alterum promiscue sumatur loco alterius. (Fr. Iunius)

d. Capit itaque et facturam provenisse poni] Ita emendavi haec verba, quae alii aliter temptarunt. Capit, id est *δέχεται*, ex usu Tertulliani. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 17.

ad fidem nostram factae natae animae, depulsa est philosophi opinio auctoritate prophetiae quoque.

Cap. V. Accerserit Eubulum aliquem^a et Critolaum et Xenocratem, et isto in loco amicum Platonis Aristotelem. Fortassean exstruentur magis ad auferendam animae corpulentiam, si non alios e contrario inspexerint, et quidem plures, corpus animae vindicantes. Nec illos dico solos qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ut Hipparchus^b et Heraclitus ex igni, ut Hippon^c et Thales ex aqua, ut Empedocles et Critias^d ex sanguine, ut Epicurus ex atomis, si et atomi corpulentias de coitu suo cogunt, ut Critolaus et Peripatetici eius ex quinta nescio qua substantia^e, si et illa corpus, quia corpora includit, — sed etiam Stoicos^f allego, qui spiritum praedicantes animam paene nobiscum, qua proxima inter se flatus et spiritus, tamen corpus animam facile persuadebunt. Denique Zeno^g consitum spiritum definiens animam hoc modo instruit. Quo, inquit, digresso animal emoritur, corpus est: consito autem spiritu^h digresso animal emoritur, ergoⁱ consitus spiritus corpus est; consitus autem spiritus anima est, ergo corpus est anima. Vult et^h Cleanthes^h non solum corporis lineamentis, sed et animae notis similitudinem parentibus inⁱ filios respondere, de speculo scilicet morum et ingeniorum et adfectuum, corporis autem similitudinem et dissimilitudinem capere et animam. Itaque corpus similitudini vel dissimilitudini obnoxium. Item corporalium et incorporalium passiones inter se non communicare. Porro et animam compati corpori, cui laeso ictibus, vulneribus, ulceribus condolescit, et corpus animae, cui adfectae cura, angore, amoreⁱ cohaerescit per detrimentum^g socii vigoris, cuius pudorem et^g pavorem rubore atque pallore testetur. Igitur anima corpus ex corporalium passionum communiione. Sed et Chrysippusⁱ manum ei porrigit, constituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec

Cap. V. 1. digresso om. B. 2. Consitus autem spiritus B. 3. Cleanthes B. 4. filius Fr. Junius. 5. coaegrescit Latinius. 6. socii et vigoris B. scilicet vigoris c., cum Fulvio Ursino. 7. pavore B.

Cap. V. a. Eubulum aliquem] Cf. Diog. Laert. IX, 116.

b. Hipparchus] Macrob. in Somn. Scip. I, 14. Erant qui pro Hipparchus Hippasus rescribendum proponerent. Cf. Aristot. Metaph. I, 3. Theodoret. Παθημ. Έλλ. V, p. 545. tom. IV. Opp. ed. Paris.

c. Hippon] Cf. Aristot. l. l. et De Anima I, 3.

d. Empedocles et Critias] Cf. Aristot. De Anima I, 2. Macrob. in Somn. Scip. I, 14.

e. ex quinta nescio qua substantia] Cf. Cic. Tuscul. I, 10.

f. Stoicos] Cf. Nemesius De Nat. Hom. cap. 2. Theodoret. Έλλην. Παθημ. lib. V. p. 545. tom. IV. Opp. — Cf. etiam De Carne Chr. cap. 11.

g. Zeno] Diog. Laert. VII, 156. Theodoret. l. l. p. 547.

h. Cleanthes] Nemes. De Nat. Hom. p. 33. 76. Matth. Cf. infra cap. 25.

i. Chrysippus] Nemes. l. l. p. 34. 61.

contingantur ab eis (unde et Lucretius⁸, Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res), derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, ⁹quae nisi corporalis corpus non ⁹derelinqueret.

¹Haec Platonici subtilitate potius quam veritate conturbant. Cap. VI.
Omne, inquit, corpus aut animale sit necesse est aut inanimale. Et si quidem inanimale est, extrinsecus movebitur, si vero animale, intrinsecus. Anima autem nec extrinsecus movebitur, ut quae non sit inanimalis, nec intrinsecus, ut quae ipsa potius moveat corpus. Itaque non videri eam corpus, quae non corporalium forma^a ex aliqua regione moveatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis provocantis ad ea quae in animam non conveniunt. Non enim potest anima animale corpus dici aut inanimale, cum ipsa sit quae aut faciat corpus animale, ²si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaque quod facit non potest esse ipsa, ut dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur substantiae suae nomine. Quodsi non capit^b animale corpus dici aut inanimale, quod est anima, quomodo provocabitur ad animalium et inanimalium corporum formam? Dehinc si corporis est moveri extrinsecus ab aliquo, ostendimus autem supra moveri animam et ab alio, cum vaticinatur, cum furit, utique extrinsecus, ³cum ab alio, merito^c quod movebitur extrinsecus ab alio secundum exempli propositionem corpus ⁴agnoscam. Enimvero si ab alio moveri corporis est, quanto magis movere aliud? Anima autem movet corpus, et conatus eius extrinsecus foris parent. Ab illa est enim impingi et pedes in incessum et manus in contactum et oculos in conspectum et linguam in effatum, velut ⁵sigillario ⁶motu^d superficiem intus ⁷agitante. Unde haec ⁸vis ⁹incorporali animae? unde vacuae rei solida propellere? Sed quomodo divisi videntur in homine sensus corporales et intellectuales? Corporalium aiunt rerum qualitates, ut ¹⁰terrae, ut ignis, corporalibus sensibus renuntiari^e, ut ¹¹tactui,

8. quam si corporali B. 9. derelinquet BC.

Cap. VI. 1. Videntur haec Platonici B. 2. si adsit, aut inanimale om. B. 3. qui B. quis Fulv. Ursinus. Possis quis. Delet Fr. Junius. 4. adgnoscam B. 5. sigillario a. 6. motus B. 7. agitantem B. 8. vis b., de emendat. Latinsii. visio BCa. 9. incorporalis B. 10. terra BC. 11. tactu, ut visu b., cum Fulv. Ursino.

k. Lucretius] *Lucr. De Nat. Rer.* I, 305.

Cap. VI. a. corporalium forma] Hoc est rerum corporalium lege, natura. (Rigalt.) Cf. adnot. ad *De Idolol.* cap. 18.

b. capit] Cf. supra adnot. ad cap. 4.

c. merito] Id est consequenter. Sic utitur *De Carne Chr.* cap. 4. Adv. Her-

mog. cap. 12. *De Resurr.* capp. 5. 14. 15. 25. 31. 37. 50. 54.

d. sigillario motu] V. quae annotavi ad Adv. *Valentin.* cap. 18. Cf. *Aristot. De Mundo* cap. 6.

e. renuntiari] Indicari, notari, defini; cf. paulo infra „ne dicas idcirco ea per corporales renuntiari sensus.“, et deinde

ut visui, incorporalium vero intellectualibus conveniri^f, ut benignitatis, ut malignitatis. Itaque incorporalem esse animam constat, cuius qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus comprehendantur. Plane, si non huius definitionis gradum exclusero. Ecce enim incorporalia ostendo corporalibus sensibus subici, sonum auditui, colorem conspectui, odorem odoratui, quorum exemplo etiam anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corporales renuntiari sensus quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporalia quoque a corporalibus comprehendere, cur non et anima, quae corporalis, ab incorporalibus renuntietur? Certe definitio exclusiva sit. De insignioribus argumentationibus erit etiam illa, quod omne corpus corporalibus ¹²ali^g iudicant, animam vero ut incorporalem incorporalibus, sapientiae scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit, etiam Sorano methodicae medicinae instructissimo auctore respondente animam corporalibus quoque ali, denique ¹³deficientem eam cibo plerumque fulciri. Quidni? quo adempto in totum dilabitur ex corpore. Ita ¹⁴etiam ipse Soranus plenissime super anima commentatus quatuor voluminibus, et cum omnibus philosophorum sententiis expertus, corporalem animae substantiam vindicat, etsi illam immortalitate ¹⁵fraudavit. Non enim omnium est credere quod Christianorum est. Sicut ergo Soranus^h ipse rebus ostendit animam corporalibus ali, proinde et philosophus exhibeat illam ¹⁶incorporalibus pasci. Sed nemo unquam cunctanti de exitu animae ¹⁷multam aquam de eloquio Platonis infuditⁱ aut micam de ¹⁸minutuloquio ¹⁹Aristotelis^k ²⁰inversit. Quid autem facient tot ac tantae animae

12. ali iudicant *Cab.* adiudicant *B.* 13. deficientem eam *b.*, *de emendat. Fulvii Ursini.* deficiente in ea *B.* deficientem a *Ca.* 14. et ne ipse *B.* 15. fraudabit *B.* 16. ita corporalibus *B.* 17. multam *B.* 18. multiloquio *Bmg. Verbis de minutuloquio incipit codex Agobardinus (fol. 118. b.).* 19. Aristotelis *Aß.* 20. inversit *Aab. Latinius.* intersit reliqui.

„cur non et anima — ab incorporalibus renuntietur?“

f. conveniri] Id est peti, deprehendi; cf. adnot. ad Apolog. cap. 10. et ad De Idolol. cap. 20. Alioquin facile esset corrigere *convenire*.

g. corporalibus ali] Cf. Nemesius l. l. h. Soranus] De hoc cf. Suidam cum interpr. Citat eum Tertullianus infra capp. 8. 14. 15. 25. 44., praeterea Augustin. Contra Iulian. Pelag. cap. 9. Retract. II, 62. Cyprian. Epist. 76. ad Magnum.

i. multam aquam de eloquio Platonis infudit] Nemo recreavit et refrigeravit aut fulcivit eam quasi potu de flumine dulci Platonicae eloquentiae aut quasi

cibo cett. (Fr. Iunius.) Nemo Sorano dubitanti de exitu, id est sorte, animae argumentis ex Platone aut Aristotele sumptis persuadere illi atque firmare labantem conatus est.

k. de minutuloquio Aristotelis] Micas et minutiloquium dicit *λεπτολογία*, scribendi genus subtile, concisum, quod est Aristotelis. Irenaeus lib. II [cap. 19.], ubi adversus Valentinianos dixerat: „Et minutiloquium autem et subtilitatem circa quaestiones, cum sit Aristotelicum, inferre fidei conantur.“ Unde etiam Septimius noster De Praescr. Haeret. cap. 7 „Miserum Aristotelem, qui illis dialecticam instituit, artificem struendi ac destruendi, versipellam in sententiis“ cett.

rupicum et ²¹ barbarorum¹, quibus alimenta sapientiae desunt, ²² et tamen ²³ indocta prudentia pollent, et sine academiis et porticibus Atticis et ²⁴ carceribus Socratis denique ieiunantes ²⁵ a philosophia nihilominus vivunt? Non enim substantiae ipsi alimenta proficiunt studiorum, sed disciplinae, quia nec opimio rem animam efficiunt, sed ornatiorem. Bene autem quod et artes Stoici corporales affirmant. Adeo sic quoque anima corporalis, si et artibus ali creditur. Sed enormis intentio philosophiae solet plerumque nec prospicere pro pedibus. ²⁵^b Sic ²⁶ Thales in puteum^m. Solet ²⁷ et sententias suas non intellegendo valetudinis corruptelam suspicari. ²⁸ Sic Chrysippus ²⁹ ad elleborumⁿ. Tale aliquid opinor ei accidit, cum duo ³⁰ in unum corpora negavit, ³¹ alienato a prospectu et recogitatu ³² praegnantum, quae non singula ³³ quotidie corpora, sed ³⁴ et bina et ³⁵ terna in unius uteri ambitu perferunt. Invenitur etiam in iure civili^o Graeca quaedam quinionem ³⁶ enixa filiorum, semel omnium mater, unici ³⁷ fetus parens multiplex, unici uteri puerpera numerosa, quae tot stipata corporibus, paene dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. Universa conditio^p testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse unde procedunt. ³⁸ Secundum sit necesse est quod ex alio ³⁹ est. Nilil porro ex alio est nisi dum gignitur; ⁴⁰ sed tunc duo sunt.

Quantum ad philosophos satis haec, quia quantum ad nostros, Cap. VII. ex abundantia; quibus corporalitas animae in ipso evangelio relucebit. Dolet apud inferos anima cuiusdam, et punitur in flamma, et Luc. XVI, 23 sqq.

21. barbarorum ABCa. baronum b., de emendat. P. Pithoei et Fulv. Ursini. 22. et om. BCa. 23. indoctae AB. 24. caesaribus sacratis A. 25. a philosophia BCa. philosophia Ab. 25 b. Scit Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. p. 44. 26. tales A. 27. et om. A. 28. Scit Desid. Heraldus l. l. 29. ad Elleborum B. ad elborum ABmg. 30. in unum (Aγ)BCa. unum (Aβ)b. 31. alienato Fr. Iunius. alienata ABCa. alienatus b., cum Fulvio Ursino. 32. praegnata umquam e non singularim quotidie A. 33. cotidie BC. 34. labina et A. 35. terrena AC. 36. enixa, filiorum semel distinguit Aγ. 37. festus A. 38. seorsum Bmg. 39. est Ab. sit BCa. 40. sed tunc om. Ab.

Glossae Vett. „*Ἀπρότης ἐν πράγματι*, subtilitas.“ (Rigalt.) Cf. Lips. Maud. ad Stoic. Philos. I, 4. p. 631. Opp. ed. Vesal.

l. rupicum et barbarorum] Pithoeus volebat „rupicum et baronum,“ ad illud Lucitii quod affert Festus s. v. *Squarrosus*. Non opus est. Sic Apolog. cap. 21 coniungit „rupices et adhuc feros homines,“ et De Pallio cap. 4 „rupicem et silricolam.“

m. Thales in puteum] Cf. Ad Nat. II, 4.

n. Sic Chrysippus ad elleborum] Cf. Lucian. Ver. Hist. II, p. 675. et Vit. Auct. p. 384. Adde Epictet. Enchirid. cap. 64.

o. in iure civili] In Ictorum libris, quos ita citare solent etiam veteres Grammatici. Auctor Quaest. Vet. et Nov. Testam. Quaest. 115 „Legitur namque cautum in quodam iuris libello aliquando mulierem quinque peperisse.“ (Rigalt.) Paulus Ictus lib. 17 ad Plautium, ut habetur l. 3. ff. si pars haered.: „Alioquin tradidere non leves auctores quinque quaternos enixam Peloponnesi, multas Aegypti uno utero septenos.“ Plin. H. N. VII, 3. Gell. N. A. X, 2.

p. Universa conditio] Quicquid a deo conditum creatumque est. (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

cruciat in lingua, et de digito animae felicioris implorat solatium roris. Imaginem existimas exitum illum pauperis laetantis et divitis maerentis? et quid illic ¹Lazari nomen, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animae imaginem corporis, nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post divortium corporis, quod detinetur ²illic, quod in diem iudicii reservatur, ad quod et Christus moriendo descendit? Puto, ad animas patriarcharum. ³Sed quamobrem, si nihil anima ⁴sub terris? Nihil enim, si non corpus^b. Incorporalitas ⁵enim ab omni genere custodiae ⁶libera est, ⁷immunis et a poena et a ⁸fovella. Per quod enim punitur aut fovetur, hoc erit corpus. Reddam de isto plenius et ⁹opportunius. Igitur si quid tormenti sive ¹⁰solatii anima ¹¹praecerpit ¹²in carcere seu diversorio inferum, in igni vel in sinu Abrahæ, probata erit corporalitas animae. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit, aut si habet, hoc erit corpus. In quantum enim omne corporale passibile est, in tantum quod passibile est corporale est.

Cap. VIII.

Abruptum alioquin et absurdum idcirco quid de corporalium eximere censu quia ceteris corporalibus exemplis non adaequet. ¹Et ubi proprietatum privata discrimina, per quae magnificentia auctoris ex operum eorundem diversitate signatur, ut sint tam ²discreta quam paria, tam amica quam et aemula? Siquidem et ipsi philosophi ex contrariis universa constare condicunt^a secundum amicitiam et inimicitiam ³Empedoclis^b. Sic igitur etsi corporalia ⁴incorporalibus obiacent, ipsa quoque ita inter se differunt, ut dif-

Cap. VII. 1. eleazari A. 2. illic om. Ab. 3. Sed quamobrem om. A. 4. detinet sub BCa. 5. enim om. A. 6. enim liber est A. 7. immunis et (Aβ). et Atp. immunis BCab. 8. fovella AB. fovella reliqui. 9. oportunius b. 10. solatii Aβ. 11. praecerpit (Aβ)b. 12. in carcere Cab. carcere in corpore B. in corpore A.

Cap. VIII. 1. et ubi AβB. ubi reliqui. 2. discretam A. 3. Empedoclis om. A. 4. incorporalibus — — ut sint corporalia om. A.

Cap. VII. a. Lazari nomen] In cod. Agobardi legitur *Eleazari*. Ceterum eodem ex historia Lazari argumento Irenaeus circa corporeum quandam animae habitum eiusdem cum Septimio nostro sententiae esse videtur, lib. II, cap. 62 et 63. Et tamen solus vapulat Septimius. Credo quod eloquio disertiore notabilem se fecit. (Rigalt.) *Eleazarum* hunc Lazarum appellat etiam Paulinus Epist. 31.

b. Nihil enim, si non corpus.] Augu-

stinus lib. X de Genesi ad litt. sub fin. notat: „Denique Tertullianus corpus animam esse creditit, non ob aliud nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit, et ideo timuit ne nihil esset, si non corpus esset“ cett. (Rigalt.)

Cap. VIII. a. condicunt] Consentient. Cf. adnot. ad Scorp. cap. 14.

b. amicitiam et inimicitiam Empedoclis.] Cf. Diog. Laert. VIII, 77. Aristot. De Generat. et Corrupt. II, 6.

ferentia species eorum ampliet, non genus mutet, ut sint corporalia, sic multa in dei ⁵gloriam, dum varia, ⁶sic varia, dum diversa, sic diversa, dum his alii qualitatuum sensus, alii illis, dum his alia alimenta, ⁷alia illis, dum haec invisibilia, illa visibilia, dum haec gravia, illa levia. Aiunt enim et idcirco animam incorporealem renuntiandam, quia digressa ea graviora efficiantur corpora defunctorum, cum leviora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si ⁸mare neget corpus, quia extra mare immobilis et gravis navis efficitur? Quanto ergo validius corpus ⁹animae, quod tanti postea ponderis corpus levissima mobilitate circumfert? Ceterum ¹⁰et si invisibilis anima, ¹¹est pro condicione corporis sui et ¹²pro proprietate substantiae et pro natura etiam eorum quibus invisibilis esse sortita est. Solem noctuae nesciunt ¹³oculis: aquilae^e ita sustinent ut natorum ¹⁴sorum generositatem de pupillarum audacia iudicent; ¹⁵alioquin non educabunt, ut degenerem, quem solis radius averterit. Est ¹⁶adeo ¹⁷alteri quid invisibile, ¹⁸alteri non, quod non ideo incorporale sit quia non ex aequo vis valet. Sol enim corpus, siquidem ignis; sed quod aquila confiteatur, neget noctua, non tamen praeiudicans aquilae. Tantundem et ¹⁹animae corpus invisibile carni, si forte, spiritui vero visibile ²⁰est. Sic Ioannes in spiritu dei factus animas Apoc. VI, 1 martyrur conspicit.

¹Cum animae corpus asserimus propriae qualitatis et ²sui generis, iam haec ³condicio proprietatis de ceteris accidentibus corpulentiae ⁴praeiudicabit ⁵et haec adesse ei, quam corpus ⁶ostendimus, sed et ipsa sui generis pro corporis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis, non adesse corpori animae quae corporibus ⁷ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur ⁸sollemniora quaeque et omnimodo debita corpulentiae adesse animae quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam ⁹distan-

5. gloriam b., de emendat. Fulvii Ursini. gloria ABCa. 6. sic varia om. A. 7. alii A. 8. mare om. A. 9. animae — — ponderis corpus om. A. 10. et si ABCa. est b., cum Latino. 11. est ego. et libri omnes. 12. pro om. AB. 13. oculis ABCa. oculi b., cum Fulv. Ursino. 14. sorum AB. 15. alioquin A. alioqui reliqui. 16. ideo BCa. 17. alteri quid invisibile om. A. 18. aliter Ap. 19. anima A. 20. est om. BCab.

Cap. IX. 1. DE EFFIGIE. Cum AB. DE EFFIGIE ANIMAE. Cum C. 2. sensui A. 3. condicio A. Ubique. conditio BC. Ubique. 4. praeiudicabit A. praeiudicavit reliqui. 5. aut haec adesse ei, quam b., de emendat. Fulvii Ursini. haec adesse quam (qua a.) ABCa. 6. ostendamus Ca. 7. ceteris Ab., Fulv. Ursinus, Fr. Junius. et ceteris BCa. 8. sollemniora AB. solenniora B. Ubique. 9. distantivum b., Fulv. Ursinus, Latinius, Fr. Junius, Ios. Scaliger. distantium ABCa.

e. aquilae] Cf. Plin. H. N. X, 3. Aelian. II, 26. Aristot. H. A. IX, 34. Ambros. in Psalm. 118.

tivum^a, longitudinem¹⁰ dico, et latitudinem, et sublimitatem, quibus metantur corpora¹¹ philosophi. Quid nunc quod et effigiem animae damus? Platone^b nolente, quasi periclitetur de animae immortalitate. Omne enim effigiatum compositum et structile affirmat: dissolubile autem omne compositivum et structile; sed animam immortalem, igitur indissolubilem,¹² qua immortalem, et ineffigiatam, qua indissolubilem, ceterum compositivam et structilem, si effigiatam; tamquam alio eam modo effigians intellectualibus formis, pulchram iustitia et disciplinis philosophiae, deformem vero contrariis artibus.¹³ Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantum ex fiducia corporalitatis per aestimationem, verum et ex constantia gratiae^c per revelationem. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus^d, post¹⁴ Ioannem quoque prophetiam meruimus¹⁵ consequi. Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita, quas in ecclesia inter dominica sollemnia per¹⁶ ecstasin in spiritu patitur; conversatur cum angelis, aliquando etiam cum domino, et videt et audit sacramenta^e, et quorundam corda¹⁷ dinoscit, et medicinas desiderantibus¹⁸ submittit. Iam vero prout scripturae leguntur aut psalmi canuntur aut allocutiones^f proferuntur aut petitiones delegantur, ita inde materiae visionibus subministrantur. Forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in¹⁹ spiritu esset. Post transacta sollemnia dimissa plebe, quo usu solet nobis²⁰ renuntiare quae viderit (nam et diligentissime digeruntur, ut etiam probentur), Inter cetera, inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, et spiritus videbatur, sed non inanis et vacuae qualitatis, immo quae etiam teneri repromitteret, tenera et lucida et²¹ aërii

10. dico et om. A. 11. philosophis Aq. 12. qua b., Fulv. Ursinus et Ios. Scalliger. quam BCa. In A. desiderantur verba qua immortalem — indissolubilem. 13. Et Aq. 14. Iohannem Aq. 15. consequi Ab. et consequi reliqui. 16. ecstasin ABC. 17. dignoscit b. 18. submittit. Iam vero ab. sumit. Ita vero A. sumit. Iam BC. 19. spm̄ Aq. 20. renuntiare gentissime Aq. 21. aetherii BmgC.

Cap. IX. a. trifariam distantivum] Τριχῶς διαστηματικόν. (Fr. Iunius.)

b. Platone] Cf. Plato Phaed. p. 105 sq.

c. constantia gratiae] Constantiam gratiae dicit gratiam de qua certissime constat. (Rigalt.)

d. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus] V. Iren. V, 8., quem citat Euseb. V, 7. Cf. ad hanc Tertulliani narratiunculam etiam Muenther Primord. Eccl. Afr. p. 139. 144.

e. sacramenta] Parabolas, aenigmata, figuras, mysteria, cuiusmodi sunt quae ostenduntur aut suggeruntur per somnia,

quibus dei voluntas significatur sive aperitur. Sic lib. De Ieiuniis [cap. 7.] „agnitiorum sacramentorum“ dixit a deo tributam Danieli somniorum interpretandorum peritiam. Et lib. I. Adv. Marc. [cap. 13.] „Leones aridae et ardentis naturae sacramenta,“ h. e. signa, figuras. Mysteria audivit Paulus in illo suo raptu. ἄδητα ὄψματα. Irenaeus Latine dixit „sermones inenarrabiles“, lib. V, cap. 7. (Rigalt.)

f. allocutiones] Allocutiones appellat ὁμιλίαις, sermones quibus populum in ecclesia alloquebantur. (Desid. Heraldus Digr. II, p. 278.)

coloris, et forma per omnia humana. ²²Hoc visio, et deus testis, et apostolus charismatum in ecclesia futurorum idoneus sponsor: ^{ICor. XII, 13qq.}
²³tu nec si res ipsa de singulis persuaserit, ²⁴credas? Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quae supra sumus professi. Proinde et coloris proprietates omni corpori ²⁵adhaeret. Quem igitur alium animae aestimabis colorem quam aërium ac lucidum? Non ²⁶ut aër sit ipsa substantia ²⁷eius, etsi hoc ²⁸Aenesidemo visum est et Anaximeni^s, puto secundum quosdam et Heraclito, nec ut lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi^b. Nam ²⁹et cerauniis gemmis^l non ideo substantia ignita est quod coruscant rutilato rubore, nec ³⁰beryllis^k ideo aquosa materia est quod ³¹fluctuant ³²collato nitore. Quanta enim et alia color sociat, natura dissociat? Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aëris aemulum est, hoc erit anima, qua flatus ³³est et spiritus tradux, siquidem prae ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic et effugiem de sensu iam tuo concipe ³⁴non aliam animae humanae deputandam praeter humanam, ³⁵et quidem eius corporis quod unaquaeque circumtulit. Hoc ³⁶nos sapere interim primordii contemplatio inducat. ³⁷Recogita enim, cum deus flasset in faciem ³⁸hominis flatum vitae, et factus esset homo in animam vivam, ³⁹totum utique per faciem statim flatum illum in ⁴⁰interiora transmissum et per universa corporis spatia diffusum ⁴¹simulque divina aspiratione densatum omni intus linea expressum esse, ⁴²quam densatus impleverat, et velut in forma gelasse^l. Inde igitur et corpulentia animae ex densatione solidata est et effigies ⁴³expressione formata. Hic erit homo interior^m,

22. Hoc visio, et deus Ab. Haec visio est. Dens reliqui. 23. Tu nec si b. tunc et si AB. tu nisi Ca. 24. ne credas Ca. 25. aderit. Quae igitur A. 26. uter sit Ap. 27. ei Ap. 28. Aenesidemo A. Enesidemo B. 29. et om. A. 30. beryllis A. 31. fluctuant Ap. 32. collato B. 33. est om. A. 34. non aliam BCab. alienam ADmg. 35. etsi quidem AB. 36. nobis A. 37. Recogitat Ap. 38. homini A. 39. totus itaque Ap. totustique AB. totus utique B. 40. interiora corporis Ap. 41. simulque aspiratione Ap. 42. quam densatus b. quem densatus AB. quem densatur Ap. quem densatum reliqui. 43. ex impressione A.

g. Anaximeni] Macrob. in Somn. Scip. I, 14.

h. Pontico Heraclidi.] Theodoret. hunc item enumerat cum ceteris, 'Ελλην. Πα-θημα. V, p. 545.

i. cerauniis gemmis] Cf. De Cultu Fem. I, 1.

k. beryllis] Cf. Plin. H. N. XXXVII, 5.

l. in forma gelasse] Cf. infra cap. 23. Vincentius Victor secutus Tertullianum fuit, de quo Augustinus De Orig. Animae IV, 20: „Animam dicis per cuncta membra diffusam gelando riguisse, et a

vertice usque ad ima vestigia, a medullis intimis usque ad superficiem cuius totam totius accepisse corporis formam.“ Et cap. 12: „Nondum extracta est vult de vagina sua gelata illa forma, sicut putas, animae.“ (La Cerda.)

m. Hic erit homo interior] V. ad haec verba Tertulliani Augustinum lib. X de Genesi ad litt. cap. 25., qui et illam de Pauli in paradiso raptu eius opinabilem refellit. „Ecce, inquit, quibus auribus et quibus oculis debuit audire et videre deum Paulus quibus anima in

alius exterior, dupliciter unus; habens et ille oculos et aures *sas*, quibus ⁴⁴Paulus dominum audire et videre debuerat, habens et celeros artus, per quos et in ⁴⁵cogitationibus utitur et in ⁴⁶somniis fugitur. Sic et diviti apud inferos lingua est, et pauperi digitus, et sinus Abrahæ. Per has lineas et animæ martyrum sub altari intelleguntur. A primordio enim in Adam concreta et configurata corpori anima, ut totius substantiæ, ita et conditionis istius semen ⁴⁷effecit.

Cap. X. ¹Pertinet ad statum fidei simplicem animam determinare secundum Platonem^a, id est uniformem, ²duntaxat substantiæ nomine. Viderint artes et disciplinae, viderint et ³effigies. Quidam enim volunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum, ⁴quasi aliud sit vivere, quod venit ab anima, aliud spirare, quod fiat a spiritu^b. Nam et animalibus non omnibus utrumque adesse^c. Pleraque enim vivere solummodo, non etiam spirare, eo quod non habeant^d organa spiritus, pulmones et arterias. Quale est autem in ⁵examinatione humanæ animæ culicis atque formicæ argumenta respicere, quando et vitalia pro cuiusque generis dispositione omnibus propria animalibus temperaverit artifex deus, ut nulla inde coniectura ⁶captanda sit? Nam ⁷neque homo, si pulmonibus et arteriis structus est, idcirco aliunde ⁸spirabit, aliunde vivet, neque formica, si membris huiusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodo vivens. Cui vero tantum patuit in dei opera, ut alicui ⁹haec deesse præsumperit? Herophilus ille medicus^e aut Ianius, qui ¹⁰sexcentos exsevit, ut naturam scrutaretur, qui hominem ¹⁰^bodit, ut nosset, nescio an omnia interna eius liquido explorarit, ipsa morte mutante

44. Faulus dominum *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. populus dominum *BCa.* populus comino (dñu A.) *ABmg.* 45. cogitationibus *Aq.* 46. somnis *a.* 47. effecit *A.* effecit reliqui.

Cap. X. 1. DE SIMPLICITATE SVBSTANTIAE QVOD (Q̄D A.) ET SPIRITVS (SP̄S A.) IPSA SIT. Pertinet *AB.* VNVM ESSE ANIMAM ET SPIRITVM. Pertinet *C.* 2. duntaxat *Aβ.* duntaxat *BCab.* 3. haereses *b.*, cum Fulvio Ursino. 4. quasi aliud — — quod fiat a spiritu *om. A.* 5. animatione *ABmg.* 6. aptanda *A.* 7. neque homo — — vivet *om. A.* 8. spiravit *B.* 9. haec *om. A.* 10. sexcentos *ABmgCab.* septingentos *B.* 10 *b.* odit *Ab.* odiit reliqui.

scmnis fungitur. Cum si ipsum Tertullianum quisquam videret in somnis, nunquam se diceret ab eo visum, et cum eo locutam, quem vicissim ipse non vidisset^c cell. Qui locus, notat Rigulius, uti vulgo legitur, eodem laborat mendo quo Septimianus. Etenim bis illic legitur *populus* ubi legendum *Paulus*.

Cap. X. a. Platonem] Plato Phaedone p. 30. Timæo §. 12. p. 35. (p. 264 sqq. Belk. ed. Lond.).

b. quod fiat a spiritu.] Cf. Laetant. De Opificio Dei cap. 17. Isidor. Orig. XI, 1.

c. non omnibus utrumque adesse.] Cf. Aristot. De Part. Anim. III, 6.

d. eo quod non habeant] Cf. Plin. H. N. XI, 3 et 37. Aristot. De Respirat. cap. 9.

e. Herophilus ille medicus] V. Plutarch. De Placitis Philos. IV, 22., et de Ianiena eius Celsum præfat.

quae vixerant, et morte non ¹¹simplici, sed ipsa inter artificia exsectionis ¹²errante. Philosophi pro certo renuntiaverunt culicibus et formicis et tineis deesse pulmones et arterias. Dic mihi, inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin et pergunt quo volunt, et vitant et appetunt quae videndo sciunt; designa oculos, denota ¹³pupillas. Sed ¹⁴et exedunt tineae: demonstra ¹⁵mandibulas, deprome genuinos. Sed et personant culices, ne in tenebris quidem aurium caeci^f: tubam pariter et ¹⁶lanceam^g oris illius ostende. Quodvis animal unius licet puncti aliquo alatur necesse est: ¹⁷exhibe pabuli transmittendi, decoquendi defaecandique membra. Quid ergo dicemus? Si per haec vivitur, erunt haec in omnibus utique quae ¹⁸vivent, etsi non videntur, etsi non ¹⁹apprehenduntur pro mediocritate. Hoc magis credas, si deum recogites tantum artificem in modicis quantum et in maximis. Si vero non putas capere tam minuta corpuscula dei ingenium, sic quoque magnificentiam eius agnoscas, ²⁰quod modicis animalibus sine necessariis membris nihilominus vivere instruxerit, salvo etiam ²¹visu sine oculis, et esu sine denticulis, et digestu sine alveis, quemadmodum et incedunt quaedam sine pedibus manante impetu, quod angues, et insurgente conatu, quod vermes, et spumante reptatu, quod limaces. Ita et spirari cur non putes sine pulmonum follibus et sine fistulis arteriarum, ut pro magno amplectaris argumento idcirco animae humanae spiritum accedere, quia sint quae spiritu careant, et idcirco ea spiritu carere, quia ²²flaturalibus ²³artibus structa non sint? Vivere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare? flatum, opinor, ²⁴ex semetipso agere. Quid est ²⁵non vivere? flatum, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respondere debebo, si non idem est spirare quod vivere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo ²⁶viventis est agere flatum. Sed et spirantis est agere flatum: ergo et spirare viventis est. Utrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animae spirare, sed solummodo vivere. At enim vivere spirare est, ²⁷et spirare vivere est. Ergo totum

11. simplicis A. 12. errante. Philosophi AB. errante philosopho C. errantes philosophi Ca. 13. pupulas Ab. pupillas BCa. 14. et om. A. 15. mandibula Fr. Iunius. 16. lanceam Ab. hiantiam reliqui. 17. exhibe Ab. exhibeas reliqui. 18. videntur Bmg. 19. adpraehenduntur B. 20. quomodo dicitis A. 21. usu B. 22. de flaturalibus Aß. 23. artibus AB. artubus reliqui. 24. semet ipsum A. 25. non om. Af. 26. viventis est — — ergo om. A. 27. et spirare vivere est. Ergo Ab. si et spirare vivere. Si (Sic a.) ergo BCa.

f. aurium caeci] Etiam in tenebris discernunt aures. Nam sunt praesertim auribus infesti, has potissimum appetunt

tubae truculentae spiculo. (Rigolt.)
g. et lanceam] Cf. Plin. Hist. Natur. XI, 2.

hoc et spirare et vivere eius est cuius et vivere, ²⁸id est animae. Denique si separas spiritum ²⁹et animam, separa et opera. Agant ³⁰in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus; anima sine spiritu vivat, spiritus sine anima spiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors et vita conveniant. Si enim duo sunt anima et spiritus, dividi possunt, ut divisione eorum alterius discedentis, alterius ³¹manentis, mortis et vitae concursus eveniat. Sed nullo modo eveniet: ergo duo non erunt, ³²quae dividi non possunt, quae dividi possent, si fuissent. Sed licet et duo esse concreta. Sed non erunt concreta, si aliud est vivere, aliud spirare. ³³Distinguunt substantias opera. Et quanto nunc firmiter est ut unum credas, cum distantiam non das ut ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare cuius et vivere? Quid enim, si diem aliud haberi velis, aliud lucem, quae ³⁴accidat diei, cum dies ipsa lux sit? Plane erunt et alia genera lucis, ³⁵ut ex ignium ministerio. Erunt enim et aliae spiritus species, ut ex deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima et spiritu agitur, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid per quod est quid.

Cap. XI. Sed ut animam spiritum dicam praesentis quaestionis ratio compellit, quia spirare alii substantiae adscribitur. Hoc dum animae vindicamus, quam uniformem et simplicem agnoscimus, spiritum necesse est certa condicione dicamus, non status nomine, sed actus, nec substantiae titulo, sed operae, quia spirat, non quia spiritus proprie est. Nam et flare spirare est. Ita et animam, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus. Ceterum adversus ¹Hermogenem, qui eam ex materia, non ex dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim adversus ²ipsius scripturae fidem flatum in spiritum vertit, ut, dum incredibile est spiritum dei in delictum et mox in iudicium devenire, ex materia potius anima credatur quam ex dei spiritu. Idcirco nos et illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam et secundum spiritus distinctionem, et hic spiritum ingratissimum pronuntiamus secundum spirandi et flandi ³communione. Illic de substantia quaestio est; spirare enim substantiae actus est.

28. id est om. A. 29. et animam b., de emendat. Fulvii Ursini. natura A. naturam reliqui. 30. in discreto AB. 31. inmanentis AB. 32. quae dividi non possent: et fuissent, sed licet duo esse concreta, sed non erunt concreta B., in quo verba quae dividi — — sed non erunt uncinis sunt inclusa. quae dividi non possunt concreta Ca. 33. distinguunt AB. 34. accidat A. 35. aut A.

Cap. XI. 1. Hermogenem A. 2. ipsius om. Aq. 3. communionem Ab. conditionem reliqui.

Cap. XI. a. ingratissimum] Id est inviti, Supra dixit „ex necessitate pronuntiamus.“
ἀνευσίως. Cf. adn. ad Apolog. cap. 4.

Nec diutius de isto, nisi propter haereticos, qui nescie quod spiritale semen^b insulciunt animae de Sophiae matris occulta liberalitate conlatum ignorante factore; cum scriptura factoris magis dei ⁴sui ⁵conscia nihil amplius promulgaverit quam deum flantem in faciem hominis flatum vitae, et hominem factum in animam vivam, per quam exinde ⁶et vivat et ⁷spiret, satis declarata differentia spiritus et animae^c in sequentibus instrumentis, ipso deo ⁸pronuntiante, Spiritus ex me prodivit, et flatum omnem ego feci. Et anima enim ¹⁰loc. LVII, 11 flatus factus ex spiritu. Et rursus, Qui dedit flatum populo super ¹⁰loc. XLII, 1 terram, et spiritum calcantibus eam. Primo enim anima, id est flatus, populo in terra incedenti, id est in carne carnaliter agenti, postea spiritus eis qui terram calcant, id est opera ⁹carnis subigunt, quia et apostolus non primum quod spiritale ¹⁰est, sed quod animale, postea spiritale. Nam etsi Adam statim prophetavit magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et ¹¹agglutinabit se ¹²uxori suae, et erunt duo in ¹³unam carnem, accidentiam spiritus passus est. Cecidit enim ¹⁴ecstasis super illum, sancti spiritus ¹⁵vis operatrix prophetiae. Nam et malus spiritus accidens res est. Denique Saulem tam dei spiritus postea vertit in alium virum, id est in propheten, cum dictum est, Quid hoc filio Cis? an et Saul in prophetia? quam et ¹⁶malus spiritus postea ¹⁷vertit in ¹⁸alium virum, in apostatam sci- ¹⁸Sam. X, 1 licet. Iudam quoque aliquamdiu cum electis deputatum usque ad loculorum officium, etsi iam fraudatorem, traditorem ¹⁹tamen nondum, ²⁰postea diabolus intravit. Igitur si neque dei neque diaboli spiritus ex nativitate conseritur animae, solam eam constat ante eventum spiritus utriusque; si solam, et simplicem et uniformem substantiae nomine, atque ita non aliunde spirantem quam ex substantiae suae sorte.

¹Proinde et animum, sive mens est, ΝΟΥΣ apud Graecos, Cap. XII.

²non aliud quid intellegimus quam suggestum animae ingenitum et insitum et ^{2b}nativitas proprium, quo agit, quo aapit, quem secum

4. sui om. A. 5. conscientia A. consciam B. 6. et om. A. 7. spiret, satis declarata differentia ego. spiret, satis declarat ad differentia (differentias B.) AB. spiret: satis declarans differentias Cab. 8. pronuntiant A. 9. carne B. 10. est om. A. 11. agglutinabit AB. adglutinabit BCab. 12. mulieri A. 13. carnem unam b. 14. extasis ABCa. 15. vi AB. sui Ap. 16. mali A. 17. vertit Ab. evertit reliqui. 18. malum Ap. 19. tandem Ca. 20. sed postea B.

Cap. XII. 1. DE ANIMO. Proinde AB. NON SEPARARI ANIMAM ET ANIMAM. Proinde C. 2. quo non AB. 2b. nativitas ABmgCab. nativum B.

b. spiritale semen] Cf. Adv. Valentin. si placet, cum bis quae disputat Adv. cap. 25. Hermog. cap. 31 sq. Adde Irenaeum V, c. differentia spiritus et animae] Cf., 12 et 17.

habens ex semetipsa ³se commoveat in semetipsa, atque ita moveri videatur ab illo tanquam substantia ⁴alia, ut volunt qui etiam universitatis ⁵motatorem^a animum decernunt, illum deum Socratis, illum Valentini^b ⁶Unigenitum ex patre ⁷ΒΥΘΩ et matre ⁸ΣΙΓΗΙ. ⁹Quam Anaxagorae^c turbata sententia est! Initium ¹⁰enim omnium commentatus animum, ¹¹et universitatis oscillum de illius axe suspendens, purumque eum affirmans et simplicem et ¹²incommiscibilem, hoc vel maxime ¹³titulo segregat ab animae ¹⁴commixtione, et tamen eundem alibi ¹⁵animae addicit. Hoc etiam ¹⁶Aristoteles^d denotavit, nescio an sua paratior implere quam aliena ¹⁷inanire. Denique et ipse definitionem animi cum differret, interim alterum animi genus pronuntiavit, illum divinum, quem rursus et impassibilem subostendens abstulit et ipse eum a consortio animae. Cum enim animam passibilem constet eorum quae sortita est pati, ¹⁸aut per animum et cum animo ¹⁹patiatur; si concreta est animo, non ²⁰potest animus impassibilis induci, aut si non per animum, nec cum animo ²¹patiatur anima, non erit concreta illi, ²²cum quo nihil et qui nihil patitur. Porro si nihil per illum et cum illo anima patiatur, iam nec sentiet nec sapiet nec movebitur per illum, ut volunt. Nam et sensus passiones facit ²³Aristoteles^e. Quidni? et sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde et sapere sentire est, et moveri sentire est, ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum animam experiri ut non et animo deputetur, quia per illum et cum illo ²⁴transigitur. Iam ergo et commiscibilis est animus adversus ²⁵Anaxagoran, et passibilis adversus ²⁶Aristotelem. ²⁷Ceterum si discretio admittitur, ut substantia duae res sint, animus atque anima, alterius erit et passio et sensus et sapor omnis et actus et motus, alterius autem otium et quies et stupor

3. se commoveat in semetipsa om. A. 4. alio A. 5. motatorem Bmg. 6. unigenitum A. Monogenem b. Monogenem BCa. 7. ΒΥΘΩ A. βύθω BCa. Bytho b. 8. Sige b. CEIΓHNE A. κειρήνη B. εἰρήνη C. ἐνωίη a. 9. Quam Ab. quamvis reliqui. 10. enim om. Ab. 11. et Ab. ut reliqui. 12. incommiscibilem B. 13. titulos A. 14. commixtione A. commistione reliqui. 15. animae addicit b. animae dicit A. animam (anima B.) edicit BCa. 16. Aristotiles A. 17. inanire ABmgCab. damnare B. 18. aut per om. A. - 19. patiatur Ap. 20. poterit A. 21. patiatur A. 22. cum quo nihil et qui b., de emendat. Fulvii Ursini. cum quo nihil et per quem Fr. Junius. cum qua nihil et cui BCa. 23. Aristotiles A. Ubique. 24. transigatur Ab. 25. Anaxagoran Af. Anaxagoram reliqui. 26. Aristotilen A. 27. Caeterum A. Ubique.

Cap. XII. a. universitatis motatorem] Cf. Apolog. cap. 48. Adde Augustin. De Civ. Dei XIII, 17.

b. illum Valentini] Cf. Adv. Valentin. cap. 7.

c. Anaxagorae] Plutarch. De Placit. Philos. I, 3.

d. etiam Aristoteles] V. Aristot. De Anima I, 2 sqq.

e. Nam et sensus passiones facit Aristoteles.] Aristot. De Anima I, 5.

iam causa, et aut animus ²vacabit aut anima. Quodsi ambobus haec omnia reputari, ergo unum erunt utrumque, critus^f obtinebit differentiam tollens, et quaeretur quomodo rumque, ex duarum substantiarum confusione, an ex unius one. Nos autem animum ita dicimus animae concretum, substantia alium, sed ut substantiae officium.

hoc ¹despicere superest principalitas ubi sit, id est ²quid Cap. XIII. est, ut cuius principalitas apparuerit, illa sit ³substantiae id autem, cui massa substantiae praeerit, in officium naturae deputetur. Enimvero quis non animae dabit summam cuius nomine totius hominis mentio titulata est? animas pasco, ait dives, ⁵non animos, et animas salvas bernator, non animos, et rusticus in opere, et in proelio imam se, non animum, ponere affirmat. Cuius nominatiora aut vota sunt, animi an animae? Quid autem agere dicuntibundi, animum an animam? Ipsi postremo philosophi medici, quamvis de animo quoque ⁷disputaturi, faciem taris frontemque materiae de anima unusquisque proscripsit, et a deo discas, animam ⁹semper deus alloquitur, animam ⁹compellat atque advocat, ut animum sibi advertat. Illam saltem facere Christus, illam perdere in gehennam comminatur, ris fieri vetat, illam et ipse bonus pastor pro pecudibus it. Habes animae principalitatem, habes in illa et subunionem, cuius ¹⁰intellegas instrumentum esse animum, ocinium.

ularis alioquin et simplex et de suo tota est non magis Cap. XIV. is aliunde quam divisibilis ex se, quia nec dissolubilis. Si uctilis et dissolubilis, iam non immortalis. Itaque quia i mortalis, neque dissolubilis neque divisibilis. Nam et solvi est, et dissolvi mori est. ²Dividitur autem in partes, duas a Platone^a, nunc in tres a Zenone^b, nunc ³in quinque et sex a Panaetio^c, ⁴in septem a Sorano, ⁵etiam in octo

⁶ Aq.

XIII. 1. despiciere A. 2. qui BCa. 3. substantia Aq. 4. massa erit in om. A. 5. non ait animos A. 6. moribundum animum an 7. disputaturi Ab. disputarent reliqui. 8. semper deus A. deus semper. 9. conpellatque advocat A. 10. intellegas AB. intelligam reliqui. XIV. 1. iam om. A. 2. Dividetur Ab. 3. inquitque Aq. 4. et in etiam VIII. penes A.

critus] V. Aristot. De Ani-

V. a. in duas a Platone] Cf. De Placit. Philos. IV, 4. Adde Ἐλλην. Παθημ V, p. 545 sq.

b. in tres a Zenone] Aliter Nemesius cap. 5., qui Zenonem octonarum partium animam censuisse narrat.

c. in quinque et sex a Panaetio] Cf. Plut. De Plac. Philos. IV, 4.

penes Chrysippum^d, etiam in novem penes^e Apolophanem, sed et in^f duodecim^g apud quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium, ^hqui a duobus exorsus titulis, principali, quod aiunt ⁱἡγεμονικόν, et a rationali, ^jquod aiunt λογικόν, in decem et septem exinde prosequit; ^kita aliae ex aliis species dividunt animam. Huiusmodi autem non tam partes animae habebuntur quam vires et efficaciae et operae, sicut de quibusdam et Aristoteles iudicavit^l. Non enim membra sunt substantiae animalis, sed ingenia, ut motorium, ut actorium, ut cogitatorium, et si qua in hunc modum ^mdistinguunt, ut et ipsi illi ⁿquinque ^onotissimi sensus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etsi certa singulis domicilia in corpore determinaverunt, non idcirco haec quoque distributio animae ad animae sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita dividatur in membra ut isti volunt animam. Atquin ex multitudine membrorum unum corpus efficitur, ut concretio sit potius ipsa divisio. Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum^g dico, tot membra, tot partes, tot compagine, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiarum, et una moles erunt omnia. Sic et spiritus, qui illic de tormento aquae anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera vero divisus. Non longe hoc exemplum ^pest a Stratone et Aenesidemo et Heraclito; nam et ipsi unitatem animae tuentur, quae in totum corpus ^qdiffusa, et ubique ipsa, velut flatus in calamo per cavernas, ita per sensuality variis modis emicet, non tam concisa quam dispensata. Haec omnia quibus titulis nuncupentur, et quibus ex se divisionibus ^rdetineantur, et quibus in corpore metationibus sequestrentur, medici potius ^scum philosophis considerabunt, nobis pauca convenient.

6. Apolphanen A. 7. duodecim ABmg. decem BCab. 8. quia duobus B. 9. hegemonicon A. ἡγεμονικόν BCab. 10. quod aiunt decem septem AB. quod aiunt decem septem Aq. quod aiunt ἡγεμονικόν in duodecim ab. 11. ita aliae Ab. ita in alias reliqui. 12. distinguunt AB. 13. in quinque C. 14. novissimi Aq. 15. est om. A. 16. defusa Ab. 17. detineantur ABmg. deriventur reliqui. 18. tum philosophi Ca.

d. in octo penes Chrysippum] V. Diog. Laert. VII, 63, 110. (p. 59. ed. Lips.) cum not. Menagii. Adde Varro De Ling. Lat. IX, 30. Muell.

e. duodecim] Cum libri veteres in hoc numero discrepent, putaverim hic magis quam alibi quaerendam esse corruptelae horum verborum sedem. Si quid ario-

landum in re plane incerta, rescripserim hic qundecim pro duodecim, non, ut Pamelius et Rigultius fecerant, duodecim pro decem septem infra.

f. et Aristoteles iudicavit.] V. Aristot. De Anima I, 5. II, 2. 3. 4.

g. organum hydraulicum] Cf. de eo Vitruv. Archit. IX, 9.

¹In primis an sit ²aliqui summus in anima gradus vitalis et ³essentialis, quod ⁴ἡγεμονικὸν appellant, id est principale^a, ⁵quia negetur, totus animae status ⁶periclitatur. Denique qui negant principale, ipsam prius animam nihil censuerunt. Messenius ⁷aliqui aearchus, ex medicis autem Andreas et Asclepiades, ita abstinent principale, dum in animo ipso volunt esse sensus, quorum dicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quod pleraque animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus spiritum existimatur principale consistere, et insuper vivunt ⁸aliter tenus et sapiant nihilominus, ut muscae et vespae et ⁹locustae, capita decideris, ut caprae et testudines et anguillae, si corda amiseris; itaque principale non esse, quod si fuisset, ¹⁰amissus non suis sedibus vigor animae non perseveraret. Sed plures et philosophi adversus ¹¹Dicaearchum, Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, Socrates, Aristoteles, et medici adversus ¹²Anaxagoram et Asclepiaden, Herophilus, ¹³Erasistratus, Diocles, ¹⁴Hippocrates, et ipse Soranus, iamque omnibus plures Christiani, qui ad deum de utroque ¹⁵deducimur^b, et esse principale in anima et in toto in corporis recessu consecratum. Si enim scrutatorem et inspectorem cordis deum legimus, si etiam propheta eius occultis rebus traducendo probatur, si ¹⁶deus ipse recogitatus cordis in pulpulo praevenit, Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? si et ¹⁷vidid, Cor mundum conde in me deus, et Paulus corde ait credi iustitiam, et ¹⁸Ioannes corde ait suo unumquemque reprehendi, postremo qui viderit feminam ad concupiscendum, iam adultum ¹⁹in corde, simul utrumque dilucet, et esse principale in anima, quod intentio divina conveniat, id est vim sapientialem atque vitam (quod enim ²⁰sapit, vividum est), et in eo ²¹thesauro corporis haberi ²²ad quem deus respicit, ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum^c, ²³neque per totum corpus

Sap. Sal. I, 6.
Prov. XXIV, 12.
Ps. XXXIX, 23.
Matth. IX, 4.
Ps. LI, 12.
Rom. X, 10.
I Io. III, 17.
Matth. V, 28.

Cap. XV. 1. DE HEGEMONICO. In primis B. DE HEMOGENICON. In primis A. DE HEGEMONICO AN SIT ET UBI SIT. In primis C. 2. aliqui Ab. quis reliqui. 3. hegemonicon A. 4. quia si BCa. Si Ab. 5. periclitetur A. aliquis BCa. 7. aliquatunus A. 8. locustae A. 9. amisso cum suis vigor Ab. dicaearchum A. 11. Andrean et Asclepiaden A. Andrean et Asclepiadem re. 12. herasistratus A. 13. ipocrates A. 14. deducimur BCa. ducimur Ab. emnr Jos. Mercerus. 15. despectorem A. 16. dñs (h. e. dominus) A. 17. annes A. 18. quod intentio BCa. quo intentio (intensio b.) Ab. 19. rapit p. 20. thesauro A. 21. atque deus A. 22. nec Ap.

Cap. XV. a. principale] Principatum
ut Cic. De Nat. Deor. II, 11. Cf. Plut.
Plac. Philos. IV, 5. 21.

b. deducimur] Παιδαγωγούμεθα, interpretatur Desid. Heraldus ad Apolog.

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLEH. TOM. II.

cap. 21. p. 96. Cf. adnot. ad De Fuga
in Persecut. cap. 1.

c. Heraclitum] Cf. Plutarch. De Plac.
Philos. IV, 3.

ventilari secundum ²³Moschionem^d, neque in capite concludi secundum Platonem^e, neque in vertice potius praesidere secundum ²⁴Xenocratem^f, neque in cerebro cubare secundum ²⁵Hippocraten^g, sed nec circa cerebri fundamentum, ut ²⁶Herophilus^h, nec in membranulis, ut Strato et Erasistratusⁱ, nec in superciliorum medittullo, ut Strato Physicus^k, nec in tota lorica pectoris, ut Epicurus^l, sed ²⁷quod et Aegyptii renuntiaverunt, ²⁸et qui divinarum^m ²⁹commentatores videbantur, ³⁰ut et ille versus Orphei vel Empedoclis: Namque ³¹homini sanguis circumcordialis est sensusⁿ. Etiam Protagoras^o, etiam ³²Apollodorus^p et Chrysippus^q ³³haec sapiunt, ut vel ab istis retusus Asclepiades capras suas quaerat sine corde balantes et muscas suas abigat sine capite volitantes, et omnes iam sciant se potius sine corde et cerebro vivere qui dispositionem animae ³⁴humanae de condicione bestiarum praeiudicant.

Cap. XVI. Est et illud ad fidem pertinens, quod Plato^a bifariam partitur animam, per ¹rationale et irrationale. Cui definitioni et nos quidem ²applaudimus, sed non ut naturae deputetur utrumque. Naturae

23. Moschionem *BmgCab.* Moscionem *B.* oschionem *A.* 24. Xenocraten *Ap.* 25. hippocraten *Ap.* 26. herophilo *A.* 27. et quod *a.* 28. ei qui *BCa.* 29. commentatores *BCa.* commemoratores *ABmg.* 30. ut et *Abb.* et reliqui. 31. hominis *BCa.* 32. Apollo durus *A.* 33. hac *AB.* 34. humanae de om. *A.*

Cap. XVI. 1. rationalem et irrationalem *BCa.* 2. applaudimus *A.* adplaudimus *reliqui.*

d. Moschionem] Non philosophum illum, ut puto, de quo Suidas s. v., sed medicum celeberrimum, nobis et ex Galeno et Plinio (H. N. XIX, 5.) notum, cuius adhuc superest libellus *Περὶ τῶν γυναικείων παθῶν*. Cf. Fabric. Bibl. Gr. XII, p. 703.

e. Platonem] Cf. Plat. Tim. §. 44 sqq. (p. 331. Bekk.) De Republ. IV, p. 439. Diog. Laert. III, 40, 67. Apul. De Dogm. Platon. I, 13. Cassiodor. De Anima cap. 15.

f. Xenocratem] Cf. Plut. De Plac. Philos. IV, 4. Theodoret. I. I.

g. Hippocraten] Theodoret. I. I. p. 546. Cf. Lactant. De Opif. Dei cap. 16.

h. ut Herophilus] Plutarch. I. I., Theodoret. I. I.

i. Erasistratus] Plutarch. I. I., Theodoret. I. I.

k. Strato] Theodoret. I. I.

l. Epicurus] Cf. Plut. I. I., Theodoret. I. I., Lactant. I. I.

m. divinarum] Divinarum rerum, vel potius scripturarum. Significat Aegyptiorum hierophantas. Pro divinarum non deerant qui divinarum rescribendum censerent.

n. circumcordialis est sensus] „*Αίμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιον ἐστὶ νόημα.*“ Stob. Ecl. I, p. 1026. Cf. Th. Canteri Var. Lectt. I, 6. Adde Aristot. De An. I, 2. Clem. Alex. Strom. V, 6. Cassiodor. De An. cap. 15.

o. Protagoras] *Praxagoras* corrigit *Pamelius*, intellegens medicum illum *ab Athenaeo* saepius, et a Plinio (H. N. XXVI, 2.), citatum.

p. Apollodorus] Dubitant hic *utrum sit medicus*, vel *Citius ille vel Tarentinus*, quorum meminit Plinius H. N. XIV, 7. et XX, 4. cum aliis, an *philosophus*, vel *Stoicus ille Ephillus*, de quo Diog. Laertius VII, 1, 33. 37. 47. 51., vel *Epicureus ille χηροτόρανος*, cuius idem meminit X, 5, 7. et X, 2.

q. Chrysippus] Cur hunc potius medicum Tyaneum illum, a Plinio H. N. XX, 9. et passim ab Athenaeo memoratum, non *Stoicum*, cum Lipsio Physiol. III, 18., significari censeant *Pamelius* et *Iunius* non assequor.

Cap. XVI. a. Plato] De Republ. IV, p. 436—441., IX, p. 580. Cf. supra cap. 14.

enim rationale credendum est quod animae a primordio sit ingem-
 tum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod
 deus iussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo
 emisit? Inrationale autem posterius intellegendum est, ut quod
 acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admis-
 sum, atque exinde inoleverit ³et coadoleverit in anima ad instar
 iam naturalitatis, quia statim in naturae primordio accidit. Cete-
 rum cum idem Plato solum rationale dicat, ut in anima dei ipsius,
 si nos etiam inrationale naturae adscripserimus, quam a deo anima
 nostra ⁴sortita est, aequae inrationale de deo erit, utpote naturale,
⁵quia naturae deus auctor est. Sed enim a diabolo immissio deli-
 cti, inrationale autem omne delictum, igitur a diabolo inrationale,
 a quo et delictum, extraneum a deo, a quo est inrationale alienum.
⁶Proinde ⁷diversitas horum ex distantia auctorum. Proinde cum
 Plato soli deo segregans rationale duo genera subdividit ex ⁸ratio-
 nali, indignativum, quod appellant ⁹θυμικόν, et concupiscentivum,
 quod vocant ¹⁰ἐπιθυμητικόν, ut illud quidem commune sit nobis
 et leonibus, istud vero cum muscis, rationale porro cum deo, video
 et de hoc mihi esse retractandum propter ea quae in Christo de-
 prehenduntur. Ecce enim tota haec trinitas et in domino; ¹¹et
 rationale, quo docet, ¹²quo disserit, quo salutis vias sternit, et
 indignativum, quo invehitur in scribas et pharisaeos, ¹³et concu-
 piscentivum, quo pascha cum discipulis suis edere concupiscit.
 Igitur apud nos non semper ex inrationali censenda sunt indigna-
 tivum et concupiscentivum, quae ¹⁴certi sumus in ¹⁵domino ratio-
 naliter decurrisse. Indignabitur deus rationaliter, quibus scilicet
 debet, et concupiscet deus rationaliter, quae digna sunt ipso. Nam
 et malo indignabitur, et bono concupiscet salutem. Dat et apostolus
 nobis concupiscentiam. Si quis episcopatum concupiscit, bonum ¹⁶Tim. III, 1
 opus concupiscit. ¹⁷Sed bonum opus dicens rationalem concu-
 piscentiam ostendit. Concedit ¹⁸et indignationem. Quidni, quam et
 ipse suscepit? Utinam et praecidantur, inquit, qui vos subvertunt. ¹⁹Gal. V, 12.
 Rationalis ²⁰est indignatio quae ex affectu disciplinae est. At cum
 dicit, Fuimus aliquando natura filii irae, inrationale indignativum ²¹Eph. II, 3.
²²suggillat, quod non sit ex ea natura quae a deo est, sed ex illa
 quam diabolus induxit, dominus et ipse dictus sui ordinis: Non ²³Maub. VI, 24
 potestis duobus dominis servire, pater et ipse cognominatus: Vos ²⁴Io. VIII, 44.

3. et coadoleverit om. Aq. 4. sortita et aequae AB. 5. quia naturae om. Aq.
 6b. Proinde delet Fr. Junius. 6. delicti diversitas AB. 7. rationali Ab. inra-
 tionali reliqui. 8. thymicon A. 9. ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΝ A. 10. et om. Ab.
 11. quae ABCa. 12. et om. b. 13. certissimus Aq. 14. dominum Ab. 15.
 et Ab. 16. et om. A. 17. et Ab. 18. suggilat A.

ex diabolo patre estis. Ne timeas et illi proprietatem naturae aliterius adscribere posterioris et adulterae, quem legis avenarum super seminatore[m] et frumentariae segetis nocturnum interpolatorem.

Math.
XIII, 25.

Cap. XVII.

¹Contingit nos illorum etiam quinque sensuum quaestio, quos in primis litteris discimus, quoniam et hinc aliquid haereticis procuratur. Visus est et auditus et odoratus et gustus et tactus. Horum fidem Academici durius damnant, secundum quosdam et Heraclitus et Diocles et Empedocles; certe Plato in Timaeo^a, inrationalem² pronuntians sensualitatem et opinioni³ coimplicitam. Itaque mendacium visui obicitur, quod remos in aqua inflexos vel infractos adseverat adversus conscientiam integritatis, quod turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, quod aequalissimam porticum angustio[m]rem in ultimo infamet^b, quod caelum tanta sublimitate suspensum mari iungat. ⁴Perinde auditus ⁵fallaciae reus, ut cum caeleste murmur putamus, et plaustrum est, vel tonitru meditante pro certo de plastro credimus sonitum. Sic et odoratus et gustus arguuntur, siquidem eadem unguenta eademque vina posteriore quoque usu ⁶depretiantur. Sic et tactus reprehenditur, siquidem eadem pavimenta manibus asperiora, pedibus laeviora creduntur, et in lavacris idem ⁷calidae lacus ferventissimus primo, dehinc temperatissimus reuntiantur. Adeo, inquit, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias vertimus. Moderantius Stoici^c non omnem sensum nec semper de mendacio onerant. Epicurei constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via. Non enim sensum mentiri, sed opinionem. ⁸Sensum enim pati, non opinari; animam enim ⁹opinari. Absciderunt et opinionem ¹⁰a sensu et sensum ab anima. Et unde opinio, si non a sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et unde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus carebit et sensu. Ita et sensus ex anima est, et opinio ex sensu, et anima totum. Ceterum optime proponetur esse utique aliquid quod efficiat aliter quid a sensibus renuntiari quam sit in rebus. Porro si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id renuntiari quod non sit in sensibus,

Cap. XVII. 1. DE QVINQVE SENSIBVS. Contigit AB. Contigit Ca. 2. pronuntiat BCa. 3. complicitam BCa. 4. Proinde Bmg. 5. fallacia A. 6. depraetiantur A, pro more. 7. calidae Ab. calidus reliqui. 8. Sed sum Aq. 9. non opinari b. 10. a sensus et unde A.

Cap. XVII. a. Plato in Timaeo] Plato Tim. p. 27 sq.

b. infamet] V. Herald. ad Apolog. cap. 23. p. 105. — De eadem materia disputantes adire potes etiam Augustin.

De Vera Relig. cap. 33. et Adv. Academ. III, 11. Senecam Natl. Quaestl. I, 6. Nemes. De Nat. Hom. cap. 7.

c. Stoici] Cf. Plut. De Placit. Philos. IV, 9.

sed in ¹¹eis rationibus quae interveniant suo nomine? Atque adeo icebit eas recognosci. Nam ut in aqua remus inflexus vel infractus ppareat, aqua in causa est; denique extra aquam integer visui emus. Teneritas autem substantiae illius, qua speculum ex lumine fficitur, prout icta seu mota est, ita et imaginem vibrans evertit ineam recti. Item ut turris habitus eludat, intervalli condicio commellit in aperto; aequalitas enim circumfusi aëris pari luce vestiens ngulos obliterat lineas. Sic et uniformitas porticus acuitur in fine, lum acies in concluso stipata illic tenuatur quo et extenditur. Sic et caelum mari unitur, ubi visio absimitur, quae quamdiu viget, amdiu dividit. Auditum vero ¹²quid aliud decipiet quam sonorum similitudo? Et si postea minus spirat unguentum, et minus sapit rinum, et minus lacus fervet, in omnibus ferme prima vis tota est. Ceterum de scabro ac laevi merito manus ac pedes tenera scilicet et callosa membra dissentiunt. Igitur hoc modo nulla sensuum frustratio causa carebit. Quodsi causae fallunt sensus et per sensus opiniones, iam nec in sensibus constituenda fallacia est, qui causas ¹³sequuntur, nec in opinionibus, quae a sensibus diriguntur sequentibus causas. Qui insaniunt, alios in aliis vident, ut Orestes matrem in sorore, et Ajax ¹⁴Ulixen in armento, ut Athamas et Agae in filiis bestias. Oculisne hoc mendacium exprobrabis, an furis? Qui redundantia fellis auruginant^d, ¹⁵amara sunt omnia. Num ergo gustui praevaricationem exprobrabis, an ¹⁶valetudinem? Omnes itaque sensus evertuntur vel circumveniuntur ad tempus, ut proprietate fallaciae careant. Immo iam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciae elogium. Si enim ratione haec accidunt, ratio ¹⁷fallacia perhiberi non meretur. Quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque si et ipsae causae infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus iam et causae libere praeceunt, cum hinc potissimum et veritas et fides et integritas sensibus vindicanda sit, quod non aliter renuntient ¹⁸quam illa ratio mandavit quae efficiat aliter ¹⁹quid a sensibus renuntiari ²⁰quam sit in rebus. Quid agis, ²¹Academia procacissima? Totum vitae statum evertis, omnem na-

11. eis *Ab.* his *reliqui*. 12. quid aliud *A.* 13. secuntur *Ab.* 14. Ulixen *A.* Ulysem *reliqui*. 15. mara *A. m. pr.* 16. valetudine *Aq. m. pr.* valetudini *Aq. m. sec., sed eadem.* 17. fallacia *ABmqCab.* fallaciae *B.* 18. quam ego. quam quod libri omnes. 19. quit *Ab.* 20. quam *ACab.* quod *B.* 21. Academia procacissima *Ab.* Academie procacissime *reliqui*.

d. auruginant] Ἰκτεριώσι. Nam *aurugo* est morbus regius. Gloss. Lat. in *Ang. Maii Auctt. Class.* tom. VI, p. 510: „*Aurago*, morbus regius.“, et paulo postea: „*Auriginosus*, arcuatus.“ Alterum

Gloss. Lat. apud eundem *ibid.* tom. VIII, p. 47: „*Arugo*, morbus regius, vel pestis ex corruptione aeris.“ Glossaria Latino-Graeca: „*Aurugo*, ἰκτερίς.“, et „*Auruginosus*, ἰκτεριώσις.“

turæ ordinem turbas, ipsius dei providentiam excaecas, qui cunctis operibus suis intellegendis, incolendis, dispensandis fruendisque fallaces et mendaces dominos praefecerit sensus. An non istis universa conditio subministratur? An non per istos secunda quoque mundo instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, consilia, ²²solatia, victus, cultus ornatusque? Omnia totum vitae saporem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal rationale ²³dinoscitur intellegentiae ²⁴et scientiae capax, et ipsius Academiae. Sed enim Plato, ne quod testimonium sensibus signet, propterea et in Phaedro^e ex Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio, et in ²⁵Theaeteto^f adimit sibi scire atque sentire, ²⁶et in Phaedro^e post mortem differt sententiam, veritatis postumam scilicet, et tamen nondum ²⁷mortuus philosophabatur. ²⁸Non licet, non licet nobis in dubium sensus istos ²⁹devocare, ne et in Christo de fide eorum deliberetur, ne forte dicatur quod falso

³⁰sathan prospectarit de caelo praecipitatum, aut falso vocem patris audierit de ipso ³¹testificatam, aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit, aut alium postea unguenti senserit spiritum quod in sepulturam suam acceptavit, alium postea vini saporem quod in sanguinis sui memoriam consecravat. Sic enim et Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin ne in apostolis quidem eius ludificata natura est. Fidelis fuit et visus et auditus in monte, fidelis et gustus vini illius, licet aquae ante, in nuptiis Galilaeae, fidelis et tactus exinde creduli Thomae.

IIo. I. 1. Recita ³²Ioannis testationem: Quod vidimus, inquit, quod audivimus, oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt, de sermone vitae. Falsa utique testatio, si oculorum et aurium et manuum sensus natura mentitur.

Cap. XVIII. ¹Convertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato ²a corporalibus separatam haereticis commendaverit, agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim in ³Phaedone^a: Quid tum

22. solacia A, pro more. 23. dinoscitur ABCa. dignoscitur b. 24. et scientiae om. Ab. 25. theaeteto A. 26. et om. A. 27. mortuis Bmg. 28. Non licet, non licet Ab. Non licet reliqui. 29. devocare Ab. revocare reliqui. 30. sathan A. Sathanam B. Satanam Cab. 31. testificatum A. 32. Iohannis A.

Cap. XVIII. 1. DE INTELLECTUALIBVS. Convertor AB. QVOD PHILOSOPHI ET HAERETICI DISTINGVANT INTER SENSVALIA ET INTELLECTVALIA. Convertor C. 2. a in A. addidit m. sec. 3. Phaedone ab. Phaedo A. Phaedro reliqui.

e. in Phaedro] Phaedr. p. 229 sqq.
f. in Theaeteto] Theaet. p. 152 sqq.
g. in Phaedro] Phaedro p. 247 sqq.

Cap. XVIII. a. in Phaedone] Phaed—
p. 65 sq.

erga ipsam prudentiae possessionem? Utrumne impedimentum erit corpus, an non, si quis illud socium assumpserit in quaestionem? Tale quid dico, habetne veritatem aliquam visio et auditio hominibus, an non? An ⁴non etiam poëtae haec nobis semper obmuscant, quod neque audiamus certum neque videamus? Meminerat scilicet et Epicarmi^b Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et caeca sunt. Itaque rursus illum ergo ait supersapere qui mente maxime sapiat, neque visionem proponens neque ⁵ullum eiusmodi ⁶sensum attrahens animo, sed ipsa mente sincera utens in ⁷recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, ⁸segressus potissimum ab oculis et auribus et, ⁹quod dicendum sit, a toto corpore, ut turbante et non permittente animae possidere veritatem atque prudentiam, quando communicat. Videmus igitur adversus sensus corporales aliam portendi paraturam, ¹⁰ut multo idoneiorem^c, vires scilicet animae, intellectum operantes eius veritatis cuius res non sint coram nec subiaceant corporalibus sensibus, sed absint longe a communi conscientia in arcano et in superioribus et apud ipsum deum. Vult enim Plato esse quasdam substantias invisibiles, ¹¹incorporales, supermundiales, divinas et aeternas, quas appellat ideas, id est ¹²formas, exempla et causas naturalium istorum manifestorum et subiacentium corporalibus sensibus, et illas quidem esse veritates, haec autem imagines earum. Relucentne iam haeretica semina Gnosticorum et Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differentiam corporalium sensuum et intellectualium virium, quam etiam parabolae decem virginum attemperant, ut quinque stultae sensus corporales figuraverint, stultos videlicet quia deceptui faciles, sapientes autem intellectualium virium notam expresserint, sapientium scilicet quia contingentium veritatem illam arcanam et supernam et apud pleroma constitutam, haeticarum ¹³idearum sacramenta. Hoc enim sunt ¹⁴et Aeones et genealogiae illorum. Itaque et sensum dividunt, et intellectualibus quidem a spiritali suo semine, sensualibus vero ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat et illius quidem esse invisibilia, huius vero visibilia et humilia et temporalia, quae sensu convenientur in imaginibus consti-

Mauh.
XXV, 1 sqq.

4. non om. Aq. 5. illum Bmg. 6. sensum attrahens animo Bmgab. attrahens animo C. attrahens animum AB. 7. cogitando A. 8. segressus b. si egressus ABCa. 9. quo a. 10. aut B. uti AB. 11. incorporales supermundiales om. A. 12. formas exemplares et BCa. 13. dearum A(m. pr.) Bmg. 14. et aeones Ab. et αἰῶνες reliqui.

b. Epicarmi] Dictum Epicarmi hoc memorat praeter alios etiam Plat. De Fortuna p. 98. et De Alex. Virt. et Fort. p. 336: „Νοῦς ὀρῆ καὶ νοῦς ἀκούει,

τ' ἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά.“ Plura vide ap. Wyttenb. ad Plat. Phaed. p. 151.

c. idoneiorem] Cf. adnoct. ad De Pallio cap. 3.

tuta. Ob haec ergo praestruximus¹ neque animum aliud quid esse quam animae suggestum et structum, neque spiritum extraneum quid quam quod et ipsa per flatum, ceterum accessioni deputandum quod aut deus postea aut diabolus¹⁵ adspirarit. Et nunc ad differentiam sensualium et intellectualium non aliud admitimus quam rerum diversitates, corporalium et spiritalium, visibilium et invisibilium, publicatarum et arcanarum, quod illae sensui, istae intellectui attribuantur, ¹⁶apud animam tamen et istis et illis ¹⁷obsequio deputatis, quae perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intellegat, salvo eo ut etiam sentiat dum intellegit. Non enim et sentire intellegere est, et intellegere sentire est? Aut quid erit sensus, nisi eius rei quae sentitur intellectus? Quid erit intellectus, nisi eius rei quae intellegitur sensus? Unde ista tormenta cruciandae simplicitatis et ¹⁸suspendendae veritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit, aut intellectum non sentientem quod intellegit, ut probet alterum ¹⁹sine altero posse? Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia vero intelleguntur, rerum genera diversa sunt, non domicilia sensus et intellectus, id est non anima et animus. Denique a quo sentiuntur corporalia? si ab ²⁰anima, ergo iam et sensualis est animus, non tantum ²¹intellectualis, nam dum intellegit, sentit, ²²quia si non sentit, nec intellegit: si vero ab anima corporalia sentiuntur, iam ergo ²³et intellectualis est vis animae, non tantum sensualis, nam dum sentit, intellegit, quia si non intellegit, nec sentit. Proinde a quo intelleguntur incorporalia? si ab animo, ubi erit anima? si ab anima, ubi erit animus? Quae enim distant, abesse invicem debent, cum suis muneribus operantur. Putabis quidem abesse animum ab anima, ²⁴si quando. Nam ita effici ut nesciamus ²⁵nos vidisse quid vel ²⁶audisse, quia alibi fuerit ²⁷animus. Adeo contendam immo ipsam animam nec vidisse nec audisse, quia alibi fuerit cum sua vi, id est animo. Nam et cum dementit homo, ²⁸dementit anima, non peregrinante, sed com-

15. adspirarit *b. in Erratis.* adspiraret *ABCab.* adspirarit *edit. Priorius.* 16. aput *Aβ.* 17. obsequio *om. A.* 18. suspendae *A.* 19. sine altero *BmgCab.* ex altero *AB.* 20. animo *AβBb.* anima *(Aγ-)Ca.* 21. intellectualis *A.* 22. quasi *B.* In *A.* desiderantur verba quia si non sentit, nec intellegit; *B.* habet uncinis inclusa, et in margine adnotatum ea aliis in libris deesse. 23. et intellectualis *B.* intellectualis *Ab.* intellectus *Ca.* 24. si quando. Nam ita effici ut ego. si quando. Nam ita efficiunt ut (ut *om. A.*) *ABCa.* Si quando animo ita afficimur ut *b., cum Fulv. Ursino.* 25. nos *om. A.* 26. audisse, quia *b., cum Fulv. Ursino.* audisse nec audisse quia *AB.* audisse nec non audisse quia *Ca.* 27. animus. Adeo contendam immo ipsam animam nec vidisse nec audisse quia alibi fuerit *om. A.* 28. anima dementit *Aβ.*

¹ d. praestruximus] Supra cap. 12.

patiente tunc animo°. Ceterum animae principaliter casus est. Hoc
 29 unde firmatur? quod anima digressa nec animus in homine inve-
 niatur; ita illam ubique sequitur, a qua 30 nec in fine subremanet.
 Cum vero 31 sequitur et addicitur, perinde intellectus animae 32 addi-
 citur quam sequitur animus, cui addicitur intellectus. Sit nunc et
 potior 33 sensu intellectus, et potior cognitor sacramentorum, dum-
 modo et ipse propria vis animae, quod et sensus. Nihil 34 mea
 interest, nisi cum idcirco praefertur sensui intellectus, ut ex hoc
 quoque separatio habeatur quo 35 potior affirmatur. Tunc mihi post
 differentiam etiam 36 praelatio retundenda est, 37 perventuro quoque
 usque ad potioris dei persuasionem. Sed de deo suo quoque campo
 experiemur cum haereticis. Nunc de anima titulus et 38 de intel-
 lectu non insidiosae praefereudo locus. Nam etsi potiora sunt quae
 intellectu attinguntur ut spiritalia quam quae sensu ut corporalia,
 rerum erit praelatio, sublimiorum scilicet adversus humiliores, non
 intellectus adversus sensum. Quomodo enim praeferatur sensui
 intellectus, a quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim
 veritates per imagines apprehenduntur, id est invisibilia per visi-
 bilia noscuntur, quia et apostolus nobis scribit, Invisibilia enim Rom. I, 21
 eius a conditione mundi de factitamentis intellecta visuntur, et Plato^f
 haereticis, Facies occultorum ea quae apparent, et necesse 39 est
 omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicuius,
 40 equidem ibi videtur intellectus duce uti sensu et auctore et prin-
 cipali fundamento, nec sine illo veritates posse contingi. Quomodo
 ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod
 attingit? Ita utrumque concluditur, neque praefereendum sensui in-
 tellectum, per quem enim quid constat, inferius ipso est, neque
 separandum a sensu, per quod enim quid est, cum ipso est.

1 Sed ne illi quidem praetereundi qui vel modico temporis Cap. XIX
 viduant animam intellectu. Proinde enim viam sternunt postea in-
 ducendi eius, sicut 2 et animi, a quo scilicet proveniat intellectus.

29. inde firmatur quod b., cum Fulv. Ursino. 30. ne Aβ. neque Aq. m. pr. 31.
 sequitur om. A. 32. adicitur Aβ. 33. sensui AB. 34. in ea Bmg. 35. per-
 tior A. 36. praelatiore tundenda B. 37. perventuro quoque usque ego. per-
 ventura quoque usque BCa. perventura usque A. perventuro usque b. 38. de
 om. Cab. 39. est ABb. esse reliqui. 40. equidem ibi videtur ego. et quid sibi
 videtur B. et quod sibi videtur Ca. videtur Ab.

Cap. XIX. 1. INTELLECTVM SEMPER (SEMPER om. A.) ANIMAE INESSE.
 Sed AB. Sed reliqui. 2. et animi a quo b. et animi a quo Aq. et animi
 a quo Aβ. et anima quo B. in anima Ca.

e. sed compatiente tunc animo.] Con-
 trarium dicebant qui distinguebant ani-
 mum ab anima, scilicet demente homine
 abire animum, manere animam. Lactant.

De Opif. cap. 18. et Inst. Div. VII, 12.
 (La Cerda).

f. Plato] Plat. Tim. p. 29sq. p. 37sq.

Volunt infantiam sola anima contineri, qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quae vivant. Denique arbores vivere, nec tamen sapere, secundum ³Aristotelem^a, et si quis alius substantiam animalem in universa communicat, quae apud nos in homine privata res est, non modo ut dei opus, quod et cetera, sed ut dei flatus, quod haec sola quam dicimus cum omni instructu suo^b nasci. Et si ad arbores provocamur, amplectemur exemplum, siquidem et illis necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc et surculis etiamnunc, simul de scrobibus oriuntur, inest propria vis animae. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens et coadulescens robori suo, donec aetas ^{3b}adimpleat habitum, quo natura fungatur. Aut unde mox illis et frutices inoculantur et folia formantur et germina inflantur et flosculi inornantur et ⁴suci condiuntur, si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, et partibus promota grandescit? Inde igitur et sapiunt unde vivunt, tam vivendi quam sapiendi proprietate, et quidem ab infantia et ipsae sua. Video enim et vitem adhuc teneram et inpuberem intellegendam tamen iam opera sua et volentem ⁵alicui adhaerere, ⁶cui ⁷innixa et innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, sine ⁸cervo^c, si quid attigerit, ultro ⁹amabit, et quidem viriosius^d ¹⁰amplexabitur de suo ingenio quam de tuo arbitrio. Properat esse secunda. Video et ^{10b}hederas quantum velis ¹¹primas statim ad superna conari et nullo praeunte suspendi, quod malint ¹²parietibus inveli textili silva quam humi teri voluntaria iniuria. Contra quibus de aedificio male est^e, ut crescendo recedunt, ut ¹³refugiunt? Sentias ramos aliorum ¹⁴destinatos, et animationem arboris de divortio parietis intellegas; ¹⁵contenta sua est parvitate, quam ex primordio providentissimi fruticis ¹⁶edidicit, ¹⁷timens etiam

3. Aristotelem A. 3b. impleat Ab. 4. suci A. succi reliqui. 5. alicubi Ca. 6. cum BCa. 7. innixa b., Latinius. 8. cervo ABmgCb. orno B. corno a. 9. ambibit b., cum Latinio. 10. amplexabitur om. Ab. 10b. ederas A. 11. primas Ab. premas reliqui. 12. in parietibus Aq. m. pr. 13. refugiunt? Sentias b., de emendat. Fulvii Ursini. refugium sentias ABCa. 14. destinatum C. 15. contenta sua est parvitate ego. contentae sua parvitate Ca. contenta sunt parvitate B. continentia (continentia Aß.) est parvitate ABmg. contenta est parvitate b. 16. Se didicit AB. 17. timentis a., cum Latinio.

Cap. XIX. a. Aristotelem] Aristot. De Anima II, 2. 3.

b. cum omni instructu suo] Quasi cum omni instructo et instrumento, cum omni censa, cum omnibus suis. Atque in hunc significatum locutionis istos apud Africanos praesertim fuisse indicat Augustin. lib. II Quaest. in Exod. Quaest. 47: „Graecus, inquit, ἀποσκευὴν habet, ubi substantiam Latinus interpretatus est,

quod aliquando censum interpretantur nostri, sicut nunc instructum dicere volumus.“ Cf. Apolog. cap. 6. (Rigalt.)

c. cervo] Cervi sunt sustentacula, interprete Pappia. Cf. Varro De L. L. V, 117. Serv. in Vergil. Ecl. II, 29.

d. viriosius] Cf. adnot. ad Adv. Valentin. cap. 16.

e. de aedificio male est] Sic lib. De Pallio cap. 1 „A caelo bene est.“ (Rig.)

ruinam. Has ego sapientias et scientias arborum cur non contendam? Vivant ut philosophi volunt, ¹⁸sapiant ut philosophi nolant, ¹⁹intellegat^f et infantia ligni, quo magis hominis? cuius anima velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta et genitalibus feminae foveis commendata cum omni sua paratura ²⁰pullulavit tam intellectu quam et sensu? Mentior si non statim infans, ut vitam vagitu salutavit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans^g sensus, et luce visum et sono auditum et ²¹humore gustum ²²et aëre odoratum et terra tactum. Ita prima illa vox de primis sensuum ²³vocibus et de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est quod de prospectu ²⁴lacrimabilis vitae quidam ²⁵augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur, ²⁶quo etiam praesciens habenda sit ab ingressu nativitatis, nedum intellegens. ²⁷Exinde et matrem spiritu probat, et nutricem spiritu examinat, et gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea ubera, et recusans ignota cubilia, ²⁸neminem appetens nisi ex usu. Unde illi iudicium novitatis et moris, si non sapit? unde illi et offendi et demulceri, si non intellegit? Mirum satis ut infantia naturaliter animosa sit non habens ²⁹animum, et naturaliter affectiosa sit non habens intellectum. At enim Christus ex ore ³⁰lactantium et parvulorum ³¹experiendo laudem nec pueritiam nec infantiam ³²hebetes pronuntiavit, quarum altera cum suffragio occurrens testimonium ei potuit offerre, altera pro ipso lucidata utique vim sensit.

¹Et hic itaque concludimus ²omnia naturalia animae ut substantiva eius ipsi inesse et cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut et Seneca^a saepe noster: Insita sunt nobis omnium artium et aetatum semina, ³magisterque ex occulto deus producit ingenia, ex seminibus scilicet insitis et occultis per infantiam, quae sunt et intellectus. Ex his enim producuntur in-

Cap. XX.

18. sapiant ut philosophi nolant om. Aq. 19. intelligat et infantia b., de emendat. Fulvii Ursini. intellegant et infantiam ABCa. 20. pullulavit ABmg., Fulv. Ursinus. pullulabit BCab. 21. amore Aß. 22. et odoratum aere A. 23. vocibus om. Ab. 24. lacrymabilis BCa. 25. augorem Aß. auferem Aq. 26. quo b. quod reliqui. 27. Non enim exinde Ba. In B. verbe Non enim uncinis inclusa nisi cum nota in margine ea aliis libris deesse. 28. et neminem BCa. 29. animam — non habens om. A. 30. lactantium A. lactentium reliqui. 31. experiendo ABmg. expediendo reliqui. 32. hebetes Cab. hetbentes Aß. habentes Aq.B.

Cap. XX. 1. DE NATVRALIBVS. Et hic AB. DE CAETERIS NATVRALIBVS ANIMAE. Et hic C. 2. omnia om. Aq. 3. magister quae ex A.

f. intellegat] Id est intellectum habent.

g. ibidem dedicans] Id est statim, exemplio. Sic Adv. Valent. cap. 3 et 7.

De Carne Chr. cap. 7. De verbo dedicare cf. adnot. ad Scorp. cap. 1.

Cap. XX. a. Seneca] Akerit verba Senecae De Benef. IV, 6.

genia. Porro ⁴et frugum seminibus una generis cuiusque forma est, processus tamen varii, alia integro statu evadunt, alia etiam meliora respondent, alia degenerant pro condicione caeli et soli, pro ratione operis et curae, pro temporum eventu, pro licentia casuum: ita et animam licebit^b semine uniformem, fetu multiformem. Nam et hic etiam de locis interest. Thebis hebetes ⁵et brutos nasci relatum est, Athenis sapiendi dicendique acutissimos^c; ubi penes ⁶Colyttum ^dpueri mense citius eloquuntur ⁷praecoca lingua. Siquidem et Plato in Timaeo^e Minervam affirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam, unde et ipse in Legibus Megillo et ⁸Cliniae praecipit condendae civitati ⁹locum procurare^f. Sed Empedocles causam argutae indolis et obtusae in sanguinis qualitate constituit; perfectum ac profectum de doctrina ¹⁰disciplinaque deducit. ¹¹Tamen vulgata iam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos inludunt, Sallustius vanos Mauros^g et feroces Dalmatas pulsat, **Tit. I. 12.** mendaces Cretas etiam apostolus inurit. Fortassean et de corpore et ¹²de valetudine aliquid accedat. Opimitas sapientiam impedit, ¹³exilitas expedit, paralysis mentem prodigit, phthisis servat. Quanto magis de accidentibus habebuntur, quae ¹⁴citra corpulentiam ¹⁵et valentiam vel acuunt vel ¹⁶obtundunt. Acuunt doctrinae, disciplinae, artes ¹⁷et experientiae, negotia, studia, obtundunt inscitiae, ¹⁸ignaviae, desidiae, libidines, inexperientiae, otia, vitia; super haec si et ¹⁹alia quae praesunt potestates. Enimvero praesunt; secundum nos quidem ²⁰deus dominus et diabolus aemulus, secundum communem autem opinionem ²¹et providentiae fatum et necessitas, et ²²fortunae arbitrii libertas. Nam haec et philosophi ²³distinguunt,

4. ut ab. 5. et brutos om. A. 6. colyttum A. Colyttum reliqui. 7. praecoca Aq. praecace Aß. praecoce reliqui. 8. incliniae A. 9. locum procurare b. loci vim procurare A. locum praepararent BCa. 10. disciplinaque Cab. disciplinamque Aßß. disciplinam Aq. 11. Tam vulgata Aq. 12. de om. Aß. 13. exilitas expedit om. A. 14. citra Ab. 15. et valentiam om. A. 16. optundant Aß. 17. et experientiae B. experientiae Aß. experientiae Aq. et experientia Cab. 18. ignaviae Ab. ignavia reliqui. 19. aliquae Ios. Mercerus. 20. deus dominus Ab. dominus deus reliqui. 21. et (et om. Ab.) providentiae fatum Aßß. et providentia et fatum reliqui. 22. fortunae arbitrii Ab. fortunae et arbitrii B. fortuna et arbitrii Ca. 23. distinguunt A. Ubique fere.

b. licebit] Fr. Iunius interpretatur *liquebit*. Rationem non video.

c. Thebis hebetes — — Athenis sapiendi dicendique acutissimos] V. Cic. De Fato cap. 4.

d. Colyttum] Huius, opinor, potissimum Athenarum demi meminisse voluit

quia patria erat Platonis, teste Laertio III, 1, 3.

e. Timaeo] Plat. Tim. p. 24.

f. locum procurare] Plat. De Legg. lib. IV, init.

g. Sallustius vanos Mauros] V. Sallust. Opp. ed. Bipont. p. 289.

at nos secundum fidem disserenda suo iam ²⁴vovimus titulo^b. Apparet quanta sint quae unam animae naturam varie collocarint, ut vulgo naturae deputentur, quando non species sint, sed sortes naturae et substantiae unius, illius scilicet quam deus in Adam contulit et matricem omnium fecit; atque adeo sortes erunt, non species substantiae unius, ²⁵item varietas ista ²⁶moralis, ²⁷quae quanta nunc est, tanta non fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerant enim fuisse haec omnia in illo, ut in fonte naturae, atque inde cum tota varietate ²⁸manasse, si varietas naturae fuisset.

Quodsi uniformis natura animae ab initio in Adam ante tot Cap. XXI. ingenia, ergo non multiformis ¹per tot ingenia, ²nec qua triformis^a, ut adhuc trinitas Valentiniana ³caedatur, quae nec ipsa in Adam recognoscitur. Quid enim spiritale in illo? Si quia prophetauit magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam: Hoc os ex Gen. II, 23 sq. ossibus meis, et caro ex carne mea, vocabitur mulier; propterea relinquet homo patrem et matrem, et agglutinabitur mulieri suae, et erunt duo in ⁴carne ⁵unam; hoc postea obvenit, cum in illum deus amentiam immisit, spiritalem vim, qua constat ⁶prophetia. Si et malum in eo apparuit transgressionis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod instinctu serpentis operatus est, tam non naturale quam nec ⁷materiale, quia et materiae fidem iam exclusimus^b. Quodsi nec spiritale nec quod dicitur materiale proprium in illo fuit (⁸et si ex materia, fuisset mali semen), superest ut solum in illo et unicum fuerit naturale quod censetur animale, quod ⁹statu simplex et ¹⁰uniforme defendimus. De hoc plane relinquitur quaeri an demutabile debeat ¹¹credi, quod naturale dicatur. ¹²Idem enim convertibilem negant^c ¹³naturam, ut trinitatem suam in singulis proprietatibus figant; quia arbor bona malos non ferat fructus nec Luc. VI, 43 sq. mala bonos, et nemo de spinis metat ficus et de tribulis uvas.

24. vovimus ABmgb. novimus BCa. 25. item ego. id est ABCa. ut et b. 26. moralis BmgCab. mortalis AB. 27. quae quanta ego. quam quanta Fulv. Ursinus. quanta libri omnes. 28. manasse suarictas AB. manasset varietas Ap.

Cap. XXI. 1. per Ab. quia uniformis per BCa. 2. nec qua triformis b. nec quadriformis A. iam nec quadriformis Bmg. iam nec triformis BCa. 3. creditur Bmg. 4. carne A. 5. unam om. A. 6. profetia AB. 7. materiale, quia et om. A. 8. et si ABCa. nam si b., ex emendat. Fulv. Ursini. 9. status AB. 10. uniformem AB. 11. credi quod naturale om. Ap. 12. Idem AB. lidem reliquis. 13. naturalem Bmg.

b. suo iam vovimus titulo.] Scripsit enim De Fato librum, qui desideratur. Adducit Fulgentius pag. 561. Merc. (Fr. Junius.)

Cap. XXI. a. nec qua triformis] Ex opinione Valentinianorum homo erat carnalis una et animalis et spiritalis. Cf.

Adv. Valentin. cap. 25. Caedatur, id est profligetur. Cf. De Resurr. Carn. cap. 55.

b. materiae fidem iam exclusimus.] Cf. Adv. Hermog. cap. 13.

c. convertibilem negant] Cf. Adv. Valentin. cap. 29.

Math. III, 7 sqq. Ergo si ita est, neque de lapidibus filios Abrahae suscitare poterit deus, nec genimina viperarum facere paenitentiae fructus. Et erravit apostolus scribens: Eratis et vos aliquando tenebrae, et fimus Eph. V, 8. et nos aliquando natura filii irae, et in his vos quoque fuistis, sed I Cor. VI, 11. abluti estis. Sed ¹⁴nunquam discordabunt sententiae sanctae. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, si non inseratur, et bona malos dabit, si non colatur. Et lapides ¹⁵filii Abrahae fient, si in fidem Abrahae ¹⁶formentur. Et genimina viperarum fructum paenitentiae facient, si venena malignitatis exspuerint. Haec erit vis divinae gratiae, potentior utique natura, habens in nobis subiacentem sibi liberam ¹⁷arbitrii potestatem, quod ¹⁸ἀντεξούσιον dicitur; ¹⁹quae cum sit et ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, ²⁰natura convertitur. Inesse autem nobis ²¹τὸ ἀντεξούσιον naturaliter iam et Marcioni ostendimus et Hermogeni^d. Quid nunc, si naturae condicio sic erit definienda, ut duplex determinetur, natum et innatorum, factorum et infectorum? atque ita quod natum factumque constiterit, eius natura capiet demutationem; et renasci enim poterit et refici. Innatum autem et infectum immobile stabit. Quod cum soli deo competat, ut soli innato et infecto et idcirco immortalis ²²et inconvertibili, absolutum est ceterorum omnium natum atque factorum convertibilem et demutabilem esse naturam, ut, et si trinitas animae adscribenda esset, ex mutatione accidentiae non ex institutione naturae deputeretur.

Cap. XXII. Cetera animae naturalia iam a nobis audiit Hermogenes cum ipsorum defensione et probatione, per quae dei potius quam materiae propinqua cognoscitur. Hic solummodo nominabuntur, ne praeterita videantur. Dedimus enim illi et libertatem arbitrii, us supra scripsimus, et dominationem rerum et divinationem ¹interdum, seposita quae per dei ²gratiam obvenit ex prophetia. Itaque iam ab isto dispositionis retractatu recedam, ut ordinem eius expungam^a. Definimus animam dei flatu natam, immortalem, ³corporalem, effigiatam, substantia simplicem, de suo ⁴sapientem, varie procedentem, liberam arbitrii, ⁵accidentis obnoxiam, per ingenium

14. numquam Aβ. 15. filii Aβ. filii Aγ. 16. fient formentur Aβ. 17. arbitrii A. 18. autexusion A. ἀντεξούσιον Aγ. m. sec. in marg. 19. quaecumque sit Aβ. 20. natura convertitur om. A. 21. Τοἰνυτεξούσιον Aγ. 22. et inconvertibili om. A.

Cap. XXII. 1. interdum om. A. 2. gratia A. 3. corporalem om. A., et in marg. B., quo ipso in libro vox uncinis inclusa conspicitur, adnotatum est eam alibi deesse. 4. sapientem ABb. patientem BmgCa. 5. accidentis b., de emendat. Fulvii Ursini. accidentis ABCa.

d. Marcioni ostendimus et Hermogeni.] Hermogeni quidem in libro De Censu Animae, quod in deperditis est hodie,

Marcioni in lib. II Adv. Marc. cap. 5 sqq. Cap. XXII. a. expungam.] Id est ab-solvam. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35.

mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem^b, ex una redundantem. Sequitur nunc ut quomodo ex una redundet consideremus, id est unde et quando et qua ratione sumatur.

¹Quidam de caelis devenisse se credunt, tanta persuasione **Cap. XXIII.** quanta ²et illuc indubitate regressuros repromittunt, ut ³Saturninus^a Menandri Simoniani discipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum primoque opus ⁴futile ⁵et invalidum et instabile in terra vermibus instar palpasse, quod consistendi vires deessent, dehinc ex misericordia summae potestatis, ad cuius effigiem nec tamen plene perspectam temere structus fuisset, ⁶scintillulam vitae consecutum, quae ⁷illud exsuscitavit et erexit et constantius animavit et post decessum vitae ad matricem relatura sit. Sed et Carpocrates^b tantundem sibi de superioribus vindicat, ut discipuli eius^c animas suas iam et Christo, nedum apostolis, et peraequant et cum volunt praeferant, quas ⁸proinde de sublimi virtute conceperint, despectrice mundi potentium principatum. Apelles^d sollicitas refert animas terrenis escis de supercaelestibus sedibus ab igneo angelo, deo ⁹Israëlis et nostro, qui exinde illis peccatricem ¹⁰circumfixerit carnem. Examen Valentini^e semen Sophiae ¹¹infulcit animae, per quod historias atque ¹²Milesias Aeonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt. Doleo bona fide Platonem omnium haereticorum condimentarium factum. Illius est enim et in ¹³Phaedone^f quod animae hinc euntes sint illuc, et inde huc. Item

Cap. XXIII. 1. VNDE ANIMA. Quidam AB. VNDE ANIMA, ADVERSVS HAERETICOS QVI EAM DE COELIS DEFERVNT. Quidam C. 2. et illuc Ab. illuc reliqui. 3. Saturninus ACa. Saturnus B. Saturnus b. 4. futile AB. 5. et invalidum om. A. 6. scintillulam B. 7. illud Ab. illum reliqui. 8. perinde sublimi A. 9. israhelis A. Israel b. 10. circumfixerit A. 11. infulsit edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde. 12. millesias A. 13. Phaedrone B.

b. divinatricem] Dei flatu natam probaverat cap. 4 et 11. Immortalem quoque facit cap. 2. 3. 4. 6. 9. 14., et infra saepissime, cap. 24. 38. 45. 51. 53. 54.; Porro corporalem cap. 5. 6. 7. 8., effigiatam cap. 9., dein substantia simplicem cap. 10 et 11.; de suo sapientem cap. 12., varie procedentem cap. 13 et sqq.; denique rationalem, dominatricem, divinatricem lib. de Censu Animae probavit adversus Hermogenem, ut modo affirmavit, quamvis et superius cap. 16. de rationali anima egit. Et illud „dominatricem“ ad hegemonicum quodammodo referri possit cap. 14 et 15., sicut et „divinatricem“ ad cap. 19., ubi de voce flebili infantium augere incommodum vitae; ex una redundantem partim etiam insinuavit supra, et deinceps

locupletius tractat per quinque capita succedentia. (La Cerda.)

Cap. XXIII. a. Saturninus] Cf. de eo Adv. Omnes Haeres. cap. 1. Caelestis autem originis animam fecerunt iam philosophi. Cf. Seneca De Vita Beata cap. 32., et Ad Helvid. cap. 6. Epictet. ap. Arrian. I, 14. Adde Herm. Trismeg. Poimandr. cap. 2 et cap. 12.

b. Carpocrates] Cf. Adv. Omnes Haeres. cap. 3. V. etiam infra huius ipsius libri cap. 4S.

c. ut discipuli eius] V. Epiph. Haer. 27. d. Apelles] Cf. De Carne Chr. cap. 6. et Adv. Omnes Haeres. cap. 6. Epiphani. Haeres. 44.

e. Valentini] Cf. inprimis Adv. Valentini. cap. 25.

f. Phaedone] Plat. Phaed. p. 70.

in Timaeo¹⁴, quod ¹⁴genimina dei delegata sibi mortalium genitura accepto initio animae immortalis mortale ei circumgelaverint corpus; tum quod mundus hic imago sit alterius alicuius. Quae omnia ut fidei commendet, et animam retro in superioribus cum deo egisse in commercio idearum, et inde ¹⁵huc transvenire, et hic quae retro norit de exemplaribus recensere, novum elaboravit argumentum, *μαθήσεις ἀναμνήσεις*^h, id est discentias reminiscentias esse. Venientes enim ¹⁶inde huc animas oblivisci eorum in quibus prius fuerint, dehinc ex his visibilibus edoctas ¹⁷recordari. Cum ¹⁸igitur huiusmodi argumento illa insinuentur a Platone quae haeretici mutantur, satis haeticos repercutiam, si argumentum Platonis elidam.

Cap. XXIV. ¹Primo quidem oblivionis capacem animam non cedam, quia tantam illi ²concessit divinitatem, ut deo adaequetur. Innatam eam facit, quod et solum armare potuissem ad testimonium plenae divinitatis; ³adicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc et deum credidit, ⁴invisibilem, ineffigibilem, uniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proscriberet animam, si ⁵eam deum nuncuparet? Nos autem, qui nihil deo ⁶adpendimus^a, hoc ipso animam longe infra deum expendimus quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis, ⁷et exilioris felicitatis, ut flatum, non ut spiritum, et si immortalem, ⁸ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, ideoque et a primordio exorbitationis capacem, et inde etiam oblivionis affinem. Satis de isto cum ⁹Hermogene^b. Ceterum quae, ut haberi merito possit ex peraequatione omnium proprietatum deus, nulli passioni subiacebit, ita nec oblivioni, cum tanta sit ¹⁰iniuria oblivio quanta est gloria eius cuius iniuria est, memoria scilicet, quam et

14. genimina *Ab.* gemina *B.* germina *reliqui.* 15. hunc *A.* 16. inde huc *Abb.* huc inde *Ca.* 17. edoctas (et doctas *Aβ.*) recordari *Ab.* recordari edoctas *reliqui.* 18. igitur *om.* *A.*

Cap. XXIV. 1. ADVERSUS PLATONIS *μαθήσεις και ἀναμνήσεις* (*in A. Graeca sunt m. sec. addita*). Primo *AB.* ADVERSUS PLATONIS ARGUMENTVM QVOD DISCENTIAS REMINISCENTIAS DICAT. Primo *C.* 2. concessit *Bmg.* 3. addidit *B.* 4. invisibilem *om.* *A.* 5. cum *Aq. m. sec.* 6. adpendimus *Aβ.* appendimus *BCab.* 7. et *om.* *BCa.* 8. ut hoc sit divinitatis *om.* *A.* *In B. locus hic locus ita habetur* immortalem, tamen passibilem, ut hoc sit divinitatis: Et cum immortalem, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, *verbis* tamen passibilem *ante* ut hoc sit divinitatis *per uncinas inclusis quo significantur a Gangneio in aliis libris desiderari.* 9. cum hermogene *Aq.* 10. iniuriæ *Bmg.*

g. Timaeo] Plat. Tim. pag. 43 sqq. pag. 29 sqq. Cf. etiam supra cap. 9.

h. *μαθήσεις ἀναμνήσεις*] Plat. Phaed. p. 73. Cf. Max. Tyrius Dias. XVI (vulgo XXVIII.). Arnob. Adv. Nat. II, 26 sqq. Cic. Tusc. Quaest. I, 24.

Cap. XXIV. a. adpendimus] *Nam* Plato animam divinam fecit, velut appen-

dicem dei. (La Cerda.)

b. cum Hermogene.] Libro de *Cena* a

Animae, qui desideratur. (Fr. Iunius.)

ipse Plato^c sensuum et intellectuum salutem, et Cicero^d thesaurum omnium studiorum praedicavit. ¹¹Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam divina anima memoriam potuerit amittere, sed an quam ¹²amiserit recuperare denuo possit. Quae enim non debuit oblivisci, si oblita sit, nescio an valeat recordari. ¹³Ita utrumque meae animae, non Platonicae congruet. Secundo gradu opponam: Natura compotem animam facis idearum illarum, an non? Immo natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium. Excidet studiorum, excidet doctrinarum, disciplinarum; ¹⁴excidet fortasse et ingeniorum et affectuum, quae naturae videntur, non tamen sunt, quia, ut praemisimus^e, et pro locis et pro institutionibus et pro corpulentis ac valetudinibus et pro potestatibus dominatricibus et pro libertatibus arbitrii ex accidentibus constant. Naturalium vero scientia ne in bestiis quidem deficit. Plane obliviscetur feritatis leo, mansuetudinis eruditione praeventus, et cum toto suggestu^f iubarum delictum fiet Berehices alicuius reginae^g, lingua genas eius emaculans. Mores bestiam relinquent, scientia naturalium permanebit. Non obliviscetur idem naturalium pabulorum, ¹⁵naturalium remedium, naturalium terrorum; et si de piscibus, et si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit, et si languenti theriacam composuerit, simiam leo requiret^h, et si nullum illi venabulum ¹⁶offirmabitⁱ, gallum tamen formidabit^k. Perinde et homini omnium forsitan obliviosissimo inobliterata perseverabit sola scientia naturalium, ut sola scilicet naturalis, memor semper manducandi in esurie et bibendi in siti, et oculis videndum et auribus audiendum et naribus odorandum et ore gustandum et manu contrectandum. Hi sunt certe sensus, quos philosophia depretiat intellectualium praelatione. Igitur si naturalis scientia sensualium permanet, quomodo intellectualium, quae potior habetur, ¹⁷intercidit? Unde nunc ipsa vis oblivionis antecedentis recordationem? Ex multitudine, ait, temporis. Satis ¹⁸inprospecte. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quae innata dicatur,

11. Nec ne hoc A. 12. amisit Ab. 13. Ita om. A. 14. excidet Ab. excident reliqui. 15. naturalium remedium om. A. 16. offirmabit A. obfirmabit reliqui. 17. intercidet A. 18. in prospectis AB.

c. Plato] Plat. Phileb. p. 72 sq.

d. Cicero] Cic. De Orat. I, 5. Cf. Cassiodor. De Anima cap. 12. et Varr. V, Epist. 21.

e. praemisimus] Supra cap. 19.

f. suggestu] Ornatu. Cf. quae dedi ad De Corona cap. 13.

g. Berenices alicuius reginae] V. Aelian. H. A. V, 39.

h. A. V, 39.

b. simiam leo requiret] Aelian. l. l., Aristot. H. A. VIII, 5. Plin. H. N. VIII, 16. Ambros. Hexam. VI, 4.

i. offirmabit] Id est firmum faciet, defendet.

k. gallum tamen formidabit.] V. Plin. l. l. Item Ambros. l. l.

ac per hoc potissimum aeterna credatur. Quod enim aeternum est, eo quia ¹⁹et innatum est neque initium neque finem temporis admittendo nullum modum temporis patitur. Cui temporis modus nullus est, nec ulla demutatione ²⁰tempori subest, nec ²¹ea de multitudine temporis vis est. Si tempus in causa est oblivionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria delabitur¹, quasi exinde tempus anima sustineat²², quae sine dubio prior corpore non fuit utique sine tempore? Ingressa vero corpus statimne obliviscitur, an aliquanto post? Si statim, ²³ecquae erit temporis nondum ²⁴subputandi multitudo? infantia scilicet. Si ²⁵aliquando post, ergo illo in spatio ante tempora oblivionis memor adhuc aget anima? Et quale est ut postea obliviscatur, et rursus postea recordetur? Quoquo autem tempore illam oblivio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis? tota, opinor, vitae decursio satis non erit ad ²⁶vertendam memoriam tanti ante corpus aevi. Sed rursus Plato²⁷ causam demutat in corpus, quasi et hoc fide dignum, ut nata substantia innatae vim extinguat. Magnae autem ²⁸ac multae differentiae corporum pro gentilitate, pro magnitudine, pro habitudine, pro aetate, pro valetudine. Num ergo et oblivionum differentiae aestimabuntur? Sed uniformis oblivio est; ergo non erit corporalitas multiformis ²⁹in causa exitus uniformis. Multa item documenta, teste ipso Platone³⁰, divinationem animae probaverunt, quae proposuimus iam Hermogeni. Sed nec quisquam hominum non et ipse aliquando praesagam animam suam sentit, aut ³¹omnis aut periculi aut gaudii augurem. Si divinationi non obstreperit corpus, nec memoriae opinor officiet. In eodem certe corpore ³²et obliviscuntur animae et recordantur. Si qua corporis ratio incutit oblivionem, quomodo contrariam eius admittet recordationem? quia et ipsa post oblivionem recordatio memoria recidiva³³ est. Quod primae memoriae adversatur, cur non et secundae ³⁴refragetur? Postremo, qui magis reminiscerentur quam pueruli, ³⁵ut recentiores animae, ut nondum immersae domesticis ac publicis curis, ut ipsae

19. et om. Aβ. 20. tempori Ab., Latinius. temporis reliqui. 21. ea de b. eadem BCa. eadem in Latinius. In A. desiderantur haec verba nec ea de multitudine temporis vis est. 22. ecquae erit ego. et quaerit A. et quae erit reliqui. 23. subputandi AB. supputandi reliqui. 24. aliquando A. aliquanto reliqui. 25. evertendam b., de emendat. Latinius. vertendam ABCa. 26. ac AB. et reliqui. 27. in causa exitus uniformis om. A. 28. omnis BmgCab. hominis AB. 29. et om. A. 30. refragatur Ab. 31. ut recentiores ABCab. virentiores Bmg.

l. delabitur] Scilicet de anima. Verius fortasse dilabitur.
m. sustineat] Patiatur, afficiatur ab eo.
n. Plato] Phaedone p. 65 sq.

o. Platone] Plat. Phaedro pag. 242 cap. 20. Adde Tim. p. 71 sq. §. 47.
p. recidiva] Cf. de hoc vocabulo not. ad Adv. Marc. IV, 25.

solis ³²debitae studiis, quorum discentiae ³³reminiscentiae fiunt? Immo cur non ex aequo omnes recordamur, cum ex aequo omnes obliviscamur? Sed tantummodo philosophi. ³⁴Ne hi quidem omnes. Plato scilicet solus in tanta gentium silva, in tanto sapientium prato, idearum et oblitus ³⁵et recordatus est. Igitur ³⁶si nullo modo consistit argumentatio ista praecipua, totum illud pariter eversum est cui accommodata est, ut animae et innatae et in caelestibus conversatae et consciae divinatorum illic et inde delatae et hic recordatae crederentur, ad ³⁷occasiones plane haereticis subministrandas.

¹Iam nunc ²regrediar ad causam huius excessus, ³uti reddam Cap. XXV quomodo animae ex una redundant, quando, et ubi ⁴et qua ratione sumantur. De qua ⁵specie nihil refert, a philosopho, an ab haeretico, an a vulgo quaestio occurrat. Nulla interest professoribus veritatis de adversariis eius, maxime tam audacibus quam sunt primo isti, qui praesumunt, non in utero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, ⁶sed effuso iam partu nondum vivo infanti extrinsecus inprimi. Ceterum semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum motuque naturali vegetatum ⁷compingescere^a in ⁸solam substantiam carnis; eam editam, et de uteri fornace fumantem et calore solutam, ut ferrum ignitum et ibidem ⁹frigidae immersum, ita aëris rigore percussam et vim animalem rapere et vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Aenesidemo^b, et ipse interdum Plato^c, cum dicit ¹⁰perinde animam extraneam alias et extorem uteri prima ¹¹adspiratione nascentis infantis adduci, sicut ¹²expiratione ¹³novissima educi. Videbimus an ¹⁴sententiam ¹⁵finxerit^d. Ne ex medicis quidem defuit ¹⁶Hicesius, et

32. debita A. debite B. 33. reminiscentiae om. A. 34. nec ii quidem Latinius. 35. et om. A. 36. et si A. 37. occasiones A.

Cap. XXV. 1. ANIMAM ET CARNEM SIMVL CONCIPI. Iam AB. DE CONCEPTV ANIMAE ADVERSVS EOS QVI POST PARTVM CORPORI EAM INDVCVNT. Iam C. 2. egredias Aq. 3. uti ABC. ut ab. 4. et qua Ab. et ex qua reliqui. 5. specia nihil A. 6. sed effuso b., Latinius. sed et effuso ABCa. 7. compingescere A. 8. solidam Pricaeus ad Apul. Metam. p. 447. 9. frigide ABB. 10. perinde ABmgCab. proinde B. 11. adspirationē A. 12. aspiratione Bmg. 13. novissima educi b., de emendat. Fulvii Ursini. novissime educi A. novissime duci reliqui. 14. ex sententia A. ex sententia Rigaltius. 15. fixerit A. m. pr., prob. Rigalt. 16. Hicesius Cab. hicesius A. hic Esius B.

Cap. XXV. a. compingescere] Id est compingi, coagmentari, condensari. (Fr. Iunius.)

b. Hoc Stoici cum Aenesidemo] Cf. Plotarch. De Placit. Philos. V, 15. Adde supra cap. 9.

c. ipse interdum Plato] Cf. Plato Phaedon p. 76 aae.

d. finxerit.] Mihi ex Agobardi exemplari legendum videtur „an ex sententia fixerit.“ h. e. an hoc ex animi sui sententia fixum ratumque esse voluerit, an dicis tantum causa vel occasione dialogi quasi sub alterius persona protulerit. (Rigalt.)

naturae et artis suae praevaricator^o. Puduit, opinor, illos ¹⁷ho statuere quod feminae agnoscerent. ¹⁸At quanto ¹⁹ruborator exitus a feminis revinci quam probari? In ista namque specie nemo tar idoneus magister, arbiter, testis, quam sexus ²⁰ipsius^o. Responde, matres, vosque praegnantes, vosque puerperae, steriles et masculi taceant, vestrae naturae veritas quaeritur, vestrae passioni fides convenitur, an aliquam in fetu sentiatis vivacitatem alienar de vestro de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio pulsetur, ubique ponderis regio mutetur, an hi motus gaudia vestra sint et certa securitas, quod ita infantem et vivere confidatis et ludere, an si desierit ²¹inquietus eius, illi prius pertimescatis, an e audiat iam ²²in vobis, cum ad novum sonum excutitur, an et ciborum vanitatesⁱ illi desideretis, illi etiam fastidiatis, an et valetudinibus invicem communicetis, ille quidem ²³usque ex contusionibus vestris, quibus et ipse intus per eadem membra signatur, rapiensibi iniurias matris. Si ²⁴livor ac rubor sanguinis passio est, sin anima non erit ²⁵sanguis: si valetudo ²⁶animae accessio est, sin anima non erit valetudo: si alimonia, inedia, crementa, decrementa pavor, motus, tractatio est animae, ²⁶bis qui fungitur vivet. Denique ²⁷desinit vivere qui desinit fungi. Denique et mortui eduntur, quomodo, ²⁷bis nisi et vivi? qui autem et mortui, nisi qui prius vivi? Atquin et ²⁸in ipso adhuc utero infans trucidatur necessari crudelitate, cum ²⁹in exitu ³⁰obliquatus denegat partum; matricid: ³¹ni moriturus. Itaque ³²et inter arma medicorum et ³³organon e quo prius patescere secreta coguntur tortili temperamento, cui ³⁴anulocultro, quo intus membra caeduntur anxio arbitrio, cui

17. id A. 18. Et ABmg. 19. ruborator b., de emendat. Latini. roborator reliqui. 20. ipsus Ios. Scaliger. 21. inquietus ei; Aβ. 22. et in C. 23. usque ex ego. usque et AB. usque eo, de b., cum Fulvio Ursino. usque de Latini usque Ca. 24. livorum ac A. 25. sanguis — non erit om. A. 26. anim: b., de emendat. Fulvii Ursini. omnis BCa. 26 b. is B. iis Fulv. Ursinus. 2 desit A. 27 b. si et A. 28. in om. A. 29. inexit A. 30. obliquatus (Aq)BCa obligatus AβBmg. 31. ni Cab. qui AB. In B. hoc vocabulum uncinis inclusum e 32. est A. 33. organon est quo b., ex emendat. Fulvii Ursini. organa ex quo BC cum organia ex quo A. 34. anulocultro (anulo cultro AB.) Abb. anulo cultra reliqui.

e. Hicisus, et naturae et artis suae praevaricator.] Hicisus negabat in utero concipi animam dicebatque effuso iam partu, nondum vivo infanti extrinsecus inprimi, prima scilicet aspiratione. Hunc naturae et artis suae praevaricatorem esse ait Septimius. Naturae, quia fetum in utero vivere iam animatum praegnantem affirmant et signa certissima demonstrant, artis, quia medici ipsi, quoties necesse est, conceptam utero infantem

extrahere violento puerperio non prius detruncare membra solent quam iugiter verint viventem iam utique et animatum (Rigalt.)

f. ruborator exitus] Ex quo plus ruboris atque pudoris incutiatur. (Rigalt g. sexus ipsius.) Id est proprius.

h. ambitio] Cf. ad De Idolol. cap.

i. ciborum vanitates] Vanitates ciborum dicit cibos ineptos, qui cibi m

unco, quo totum ³⁶facinus ³⁶extrahitur ^kviolento puerperio. iam aeneum spiculum, quo iugulatio ipsa dirigitur caeco latro-
³⁷ἐμβροσοφάκην¹ appellant de infanticidii officio, utique s infantis peremptorium. Hoc et Hippocrates habuit et Ascle-
 et Erasistratus et maiorum quoque prosector Herophilus et ipse Soranus, certi animal esse conceptum, atque ita ³⁸mi-
 infelicissimae huiusmodi infantiae, ut prius occidatur, ne lanietur. De qua sceleris necessitate nec dubitabat, credo, sius, iam natis animam superducens ex aëris frigidi pulsu, et ipsum vocabulum animae ⁴³penes Graecos de refrigeratione pendens. Num ergo barbarae Romanaeque gentes aliter ani-
 er, ⁴⁴quia animam aliud ⁴⁶quid quam ψυχήν cognominaverunt? ne vero nationes sub ferventissimo axe censentur, colorem excoctae? Unde illis ⁴⁷anima, quibus aëris rigor nullus? cubiculares aestus et omnem illic caloris paraturam enitentia-
 cessariam, ⁴⁸quas afflari vel maxime periculum est. In ipsis balneis fetus elabitur, et statim vagitus auditur. Ceterum si rigor thesaurus est animae, extra Germanias et ⁴⁹Scythias et et ⁵⁰Argaeos nemo debuit nasci. Atquin et populi frequen-
 apud orientalem et meridiam temperaturam et ingenia ex- tra, omnibus ⁵¹Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi le rigoribus scitiores provenirent, si animae de frigusculis ent; cum substantia enim et vis. His ita praestructis pos- illos quoque recogitare qui exsecto matris utero vivi aërem unt, Liberi aliqui et Scipiones. Quodsi qui, ut Plato, per- on putat duas animas in unum convenire, sicut nec corpora,

onus *Abb.* pecus *Ca.* 36. extrahitur *Ab.* utrahitur reliqui. 37. ἐμ-
 άκτην *b.*, ex emendat. Fulvii Ursini. ἐμβροσοφάκτην *B.* ΕΜΒΡΥΟΡΡΕΚ-
 ἔμβροσοφάκτην *Bmg.*) *ABmg.* Rigaltius in *A.* legi dicit ΕΜΒΡΥΟΣΕΚΤΗΝ.
 ut utraque mea eius libri collatio. ἐμβροσοφάκτην *Ca.* ἐμβρονονέκτην *La.*
 ἐμβροσοφάκτην alii. 38. miserti *Ab.* miserati *BCa.* 39. infelicissime *B.*
 lanietur. De qua *BCob.* vivat. De qua *A.* 41. hic Esius *B.* 42. ut *B.*
 nes *A.* 44. respondens *ABCa.* respondeat *b.*, partim ex coniect. Fulvii
 qui reponit atque distinguit refrigeratione. Respondeat num *ceti.* 45. qui *A.*
 quam ψυχήν *A.* 47. animam *A.* 48. quae *edd. Semleri et Leopoldi.*
 49. Scythias *b.* cythias *Ab.* cythas *Aq.* Scythas reliqui. 50. olgeos *Ab.*
 atis *AB.*

igalt.) Ineptierunt Fr. Iunius et de la Cerda varietates pro vanionentes.

o totum facinus extrahitur] Ele- totum facinus" dicit totum in- num, totum illud caecum latroci- Rigalt.) De voc. pecus, quod h. l. reponere conatus est, cf. ad Adv. Marc. IV, 21.

1. ἐμβροσοφάκτην] De usu huius instrumenti cf. Celsus VII, 2. Paul. Aegin. VI, 72.

m. et ipsum vocabulum animae penes Graecos de refrigeratione respondens.] Cf. Plat. Cratylō p. 399. cap. 17.

n. Scipiones.] Plin. H. N. VII, 9. So- lin. cap. 4.

o. ut Plato] Cf. supra cap. 10.

ego illi non modo duas animas in unum congestas ostendissem, sicut et corpora, in fetibus, verum et alia multa ⁵² cum anima con-
serta, daemonis scilicet, nec unius, ut in Socrate ipso, verum et ^{VI, 9.} septenarii spiritus, ut in Magdalena, et legionarii numeri, ut in ^{re.} Geraseno, quo facilius anima cum anima ⁵³ conseretur ex societate ⁵⁴ substantiae quam spiritus nequam ex diversitate naturae. At idem ⁵⁵ in sexto Legum^p monens cavere ne vitatio seminis ex aliqua vili-
tate^r concubitus labem corpori et animae supparet, nescio de ⁵⁶ pri-
stina magis, an de ista sententia sibi exciderit. Ostendit enim ⁵⁷ animam de semine induci, quod curari monet, non de prima aspi-
ratione nascentis. Unde, oro ⁵⁸ te, similitudine animae quoque ⁵⁹ e
parentibus de ingeniis respondemus secundum ⁶⁰ Cleanthis testimo-
nium^r, si non ⁵⁷ et ex animae semine educimur? Cur autem e-
veteres astrologi genituram hominis ab initio conceptus ⁶⁰ digere-
bant, si non exinde ⁶⁰ et anima est? Ad quam aequae pertinet, ⁶⁰ si
quid est, flatus^s.

Cap. XXVI. Sed omnis inaequalitas sententiae humanae usque ad dei ter-
minos. In nostras iam lineas gradum colligam^r, ut quod philosophi
medicisque respondi, Christiano probem. De tuo, frater, funda-
mento fidem ¹ aedifica. Aspice viventes uteros sanctissimarum femi-
narum, nec modo spirantes iam illic infantes, verum etiam pro-
phetantes. Ecce viscera Rebeckae inquietantur, et longe adhu-
partus, et aëris nullus impulsus. Ecce duplex fetus in locis matris
tumultuatur, et nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsita-
petulantia infantiae ante certantis quam viventis, ante ² animosam
quam animatae, si tantummodo matrem ⁴ subsultando turbasset. At
cum partus aperitur et numerus inspicitur et auguratus recognosci-
tur, puto, iam non animae solummodo probantur ⁵ infantum, se-

Gen.
XXV, 22 sq.

52. ut cum AB. 53. conseretur (Aq)b., de emendat. Fulvii Ursini. conferetur
AβBCa. 54. pristinis Ab. 55. te om. A. 56. Cleanthis B. 57. et om. Ab
58. digerebant BmgCab. dirigebant AB. 59. et om. A. 60. quidquid est flatus
Bmg. si quid est status b., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXVI. 1. aedificem Bmga. 2. tumultuantur edd. Semleri et Leopoldi -
Nescio qua auctoritate. 3. animos aequa (aeque B.) animate AqB. 4. susul-
tando AB. 5. infantum A. infantium reliqui.

p. idem in sexto Legum] Plato De
Legg. VI, §. 18. p. 775 sq. Pro monens
cavere facili mutatione reposerim mo-
nens nos cavere.

q. ex aliqua vilitate] Vilitatem dicit
φαιλόνητα. (Rigall.)

r. Cleanthis testimonium] Cf. supra
cap. 5.

s. si quid est, flatus] Rigaltius cum
Fulvio Ursino rescripsit „si quid est
status,“ quod interpretatur „Hoc est,

si quis est status unde conici futura
queant.“ Perperam. Reduxi genuinam
scripturam „flatus.“ Quod si, inquit,
conceptus pertinet ad genituram, perti-
net ad eam etiam flatus. Ex afflata
videlicet animas nascentibus corporibus
concipi modo didicimus philosophorum
fuisse opinionem.

Cap. XXVI. a. In nostras iam lineas
gradum colligam] Cf. quae annotavi ad
De Scorpiace cap. 4.

et pugnae. Detinebatur qui praevenerat nasci a praevento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si ipse animam de prima ⁶aspiratione ⁷potabat Platonico more, aut de aëris rigore carpebat Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur et foris iam detinebat? Nondum, ⁸opinor, spirans plantam fratris invaserat, etiamnunc calens matre se priorem prodisse cupiebat. O infantem et aemulum et validum et olim contentiosum, credo, quia vivum. Aspice etiam singulares conceptus, et quidem monstrosiores, sterilis et virginis, quae vel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro eversione naturae, ut altera ⁹semini stupida, altera intacta. Decebat, si forte^b, sine anima nasci, qui fuerant non rite concepti, sed et illi vivunt in suo quisque utero. Exultat Elizabeth, Ioannes intus impulerat; glorificat dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos invicem fetus, agnitae mutuo ab ipsis utique viventibus, qui non tantum animae erant, verum et spiritus. Sic et ad Hieremiam legis dei vocem: Prius-
Luc. 1, 30. 46.
Isr. 1, 5.
Gen. 1, 27. III, 7.
Isr. 1, 5.
Matth. XXII, 30.
Cap. XXVII.

Quomodo igitur animal conceptum? simulne conflata ¹utriusque substantia corporis animaeque, an altera earum praecedente? Immo simul ambas et concipi et confici ²et perfici dicimus, sicut et promi, nec ullum intervenire momentum in conceptu^a quo locus ordinetur. Recogita enim de novissimis prima. Si mors non aliud determinatur quam disiunctio corporis animaeque^b, contrarium morti vita non aliud definietur ³quam coniunctio corporis animaeque. Si disiunctio simul utrique substantiae accidit per mortem, hoc debet coniunctionis forma^c mandasse pariter obvenientis per vitam utrique substantiae. Porro vitam a conceptu agnoscimus, quia animam a conceptu vindicamus; exinde enim vita, quo anima. Pariter ergo in vitam ⁴compinguntur quae pariter in mortem separantur. ⁵Tunc

6. aspiratione Ab. spiratione reliqui. 7. potabat ABmgCab. portabat B. 8. Post voc. opinor in A. exciderunt duo integra folia. Sequens folium incipit sub med. cap. XXVIII. verbis qui molliora mentitus est. 9. semini b. seminis BCa.

Cap. XXVII. 1. utrique Bmg. 2. et om. B. 3. iam B. 4. compinguntur BmgCab. conflantur B. 5. Tunc si Bab. Si C.

b. si forte] V. quae annotavi ad De Corona cap. 5.

Cap. XXVII. a. nec ullum intervenire momentum in conceptu] Cf. De Resurr. Carnis cap. 45.

b. corporis animaeque] Cf. Plato Phaedone p. 64.

c. forma] Id est lex, regula. Cf. quae annotavi ad De Idolol. cap. 18.

si alteri primatum damus, alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora pro statu ordinis. Et quando collocabitur corporis semen, quando animae? Immo si tempora seminum dividuntur, et materiae diversae habebuntur, ex distantia temporum. Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem et animalem, indiscretas tamen vindicamus, et hoc modo contemporales eiusdemque momenti. Ne itaque pudeat necessariae interpretationis. Natura veneranda est, non erubescenda. Concubitus libido, non condicio foedavit^d. Excessus, non status est impudicus, siquidem Gen. I, 27. benedictus status apud deum: Crescite et in multitudinem proficite. Excessus vero maledictus, adulteria et stupra et lupanaria. In hoc itaque sollempni sexuum officio quod marem ac feminam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam et carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem actu. Unico igitur impetū utriusque toto homine concusso^e despumatur semen totius hominis, habens ex corporali substantia humorem, ex animali calorem. Et si frigidum nomen est anima Graecorum^f, quare corpus exempta ea friget? Denique, ut adhuc veracundia magis^g periclitetur quam probatione, in illo ipso voluptatis^h ultimae aestuⁱ, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire? atque adeo marcescimus et devirescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animae destillatione, sicut et virus illud corporale semen ex carnis defaecatione. Fidelissima primordii exempla. De limo caro in Adam. Quid aliud limus quam liquor optimus? inde erit genitale virus. Ex afflatu dei anima. Quid aliud afflatus dei quam vapor spiritus? inde erit quod per virus illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diversa atque divisa, limus et flatus, unum hominem coëgissent, confusae substantiae ambae iam in uno semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam

6. eius denique *B.* 7. despumatur *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. despumat in *BCa.* 8. quale et corpus et *B.* 9. periclitetur *Bmg.* 10. ultimo *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. 11. devirescimus *Bmg.*

d. Concubitus libido, non condicio foedavit] Non semper incumbit Septimius isti sententiae, quamquam verissimae. Itaque odio nuptiarum interdum praevaricari videtur. Theano, uxor Pythagorae, mulierem dicebat operatam viro, si quidem proprio, puram statim esse, et si alieno, nunquam fore. (Rigalt.) Cf. De Carne Chr. cap. 4. Cassiodor. De Anima cap. 16.

e. anima Graecorum] De hoc cf. supra cap. 25.

f. in illo ipso voluptatis ultimae aestu] Augustin. De Civ. Dei XIV, 16: „Memento ipso temporis, quo ad eius pervenitur extremum, paene omnis acies et quasi vigilia cogitationis obruitur.“ (Rigalt.) Et Lencippus et Zenon Stoici dixerant semen ψυχῆς ἀπόσπασμα, teste Plut. De Plac. Philos. V, 4. Quam opinionem impugnat Lactant. De Opif. Dei cap. 19.

tradiderunt, ut et nunc duo, licet diversa, etiam unita pariter effluant, pariterque insinuata sulco et arvo suo pariter hominem ex utraque substantia effruticent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitili praestitutum est. Igitur ex uno homine tota haec animarum ¹²redundantia^a, observante scilicet natura dei edictum: Crescite et in multitudinem pro- Gen. I, 27. ficite. Nam et in ipsa praefatione operis unius, Faciamus hominem, Gen. I, 26. universa posteritas pluraliter praedicata est: Et praesint piscibus maris. Nihil mirum; repromissio segetis in semine.

¹Quis ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis^a de ani- Cap. XXVIII marum reciproco discursu, quod hinc abeuntes ²eant illuc, et rursus huc veniant et ³vivant, et dehinc ⁴e vita abeant, rursus ex mortuis effici vivos? Pythagoricus, ut volunt ⁵quidam; divinum Albinus^b existimat, ⁶Mercurii forsitan Aegyptii. Sed nullus sermo divinus nisi dei unius, quo prophetae, quo apostoli, quo ipse Christus intonuit. Multo antiquior Moyses etiam Saturno^c nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certe divinius multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis ⁷probans divinitatem operis ex divinatione vocis. Si vero Samius sophista Platoni auctor est ⁸de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum atque viventium suffectione, certe ille Pythagoras, etsi bonus cetera, tamen ut hanc sententiam extrueret, non turpi modo, verum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce, qui nescis, et crede nobiscum. Mortem simulat, subterraneo latitat^d, ⁹septennio illic patientiam damnat, interea quae de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus ab unica conscia et ministra matre cognoscit; ut

12. redundancia, observante C. redundancia observante agitur B. redundancia agitur, observante ab.

Cap. XXVIII. 1. ADVERSUS PLATONEM, NON EX MORTUIS FIERI VIVOS. Quis ille BC. 2. sint B. 3. fiant B. 4. ita habeant B. 5. quidam; divum Albinus existimat ego. quidam divinus. Albinus (Malbinus Bmg.) existimat B. quidam divinus, Albinus, ut existimo, aut Ca. quin et divinus, ut Albinus existimat, aut b., cum Fulvio Ursino. 6. Mercurii B. 7. probatus B. 8. de animarum B. animarum de Cab. 9. septennio illic patientiam B. septenni se illic patientia reliqui.

g. redundancia] Editio princeps habet „redundantia observante agitur scilicet.“ Sed hoc agitur puto simium illius igitur quod paulo supra praecessit, perque librarii errorem huc descendisse. Quare extirpatione quam transpositione huic loco consulendum censuimus.

Cap. XXVIII. a. ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis] V. Plat. Phaedone p. 70 sqq.

b. Albinus] Albinus Platonici libellus

isagogicus in Platonis dialogos extat in bibliotheca Regia [nunc editus]. Et Cassiodorus senator Albinus de Musica librum se in bibliotheca Romae ante gentilem incursionem habuisse commemorat. (Rigalt.)

c. antiquior Moyses etiam Saturno] Cf. de aetate Moysi Apolog. cap. 19.

d. subterraneo latitat cett.] Cf. Diog. Laert. VIII, 21, 41.

satis sibi visus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortu-
 veteris horrorem, de adytis fallaciae emergit, ut ab inferis redditus
 Quis non crederet revixisse quem crediderat obisse, zudiens prae-
 sertim ab eo quae de posteris mortuis nisi apud inferos non vide-
 retur cognoscere potuisse? Sic ex mortuis vivos effici senior serm-
 est. Quid enim, si et iunior? Neque veritas desiderat vetustatem-
 neque mendacium devitat novellitatem. Teneo plane falsum, ant-
 quitate generosum; quidni falsum, cuius testimonium quoque e-
 falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagoram, qui mentit-
 ut credam? quomodo mihi persuadebit ¹⁰Aethalidem et Euphorbu-
 et Pyrrhum piscatorem et ¹¹Hermotimum^o se retro ante Pythagora-
 fuisse, ut persuadeat vivos ex mortuis effici, qui iterum se Pyth-
 goram peieravit? Quanto enim credibilis ipse ex semetipso ¹²semel e-
 redisset in vitam quam totiens alius atque alius, tanto et in duri-
 ribus fefellit, ¹³qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphor-
 bi olim Delphis consecratum recognovit, et suum dixit, et de signis
 vulgo ignotis probavit. Respice ad ¹⁴hypogeum eius, et si cap-
 it, crede. Nam qui talem commentus est stropham^f, cum iniuria bonae
 valetudinis, cum fraude vitae septennio excruciatae infra terram
 inedia, ignavia, umbra, cui tanti fuit fastidium caeli, quam non
 accesserit temeritatem, quam non ¹⁵temptaverit curiositatem, ut ad
 notam ¹⁶clypei illius perveniret? Quid autem, si in historiis ali-
 quibus occultioribus ¹⁷repperit? Quid si defectae^g iam traditionis
 superstites aliquas famae aurulas hausit? Quid si ab ¹⁸aedituo re-
 dempta clam inspectione cognovit? Scimus etiam ¹⁹magiae licere
 explorandis occultis ²⁰per catabolicos et ²¹paredros et pythonicos
 spiritus^b. Non enim et ²²Pherecydes, Pythagorae magister, his

10. Ephalidem B. 11. Hermotimum ab. Hermippum BC., Fulv. Ursinus. 12.
 semel b., de emendat. Fulv. Ursini. semet B. Omitt. reliqui. 13. His verbis qui
 molliora pergit A. 14. hypogium A. 15. temptaverit A. Ubique. tentavit reliqui.
 16. clipei A. Ubique. 17. repperit ABB. reperit reliqui. 18. aedituo AB. 19.
 magiae licere Ab. magiae elicere B. magos elicere reliqui. 20. procatabolicos C.
 21. parhedros A. 22. Pyrecides A.

e. Aethalidem et Euphorbum et Pyr-
 rhum piscatorem et Hermotimum] Cf.
 Diog. Laert. VIII, 4, 4. cum interpr.
 Adde Tertull. De Resurr. Carnis cap. 1.
 Ovid. Metam. XV, 160 sq. Horat. Od. I,
 28, 10. Gell. N. A. IV, 11. Lactant. Inst.
 Div. III, 18.

f. stropham] Cf. de hac voce adnot.
 ad De Spectac. cap. 29.

g. defectae] Cf. quae adnotavi ad Adv.
 Marc. I, 24.

b. etiam magiae licere — — et py-
 thonicos spiritus.] Hoc est scimus etiam

magiae per catabolicos appete pare-
 dros et pythonicos daemones ad explo-
 randa occulta. Catabolicos interpretor
 arrepticios homines et energumenos,
 quos videlicet daemones humi adfigere
 atque prosternere solent, a *καταβάλλω*
 dictos. Aliter placuisse video Salmasio
 in Scriptt. Hist. Aug. p. 40. qui catabo-
 licos ipsos esse daemones persuadere
 constans rescribendum censuit „magiam
 elicere explorandis occultis catabolicis“
 cett., parum sibi constans in Plin. Exerc.
 citt. in Solin. p. 768., ubi scripturam

²³ forsitan artibus¹ divinabat, ne dicam somniabat? Quid si idem daemon in illo fuit qui et in Euphorbo res sanguinis ²⁴ gessit? Denique qui se ²⁵ Euphorbum ex argumento ²⁶ clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum aequè recognovit? Nam et illi iam revixissent, si vivi ex mortuis fierent.

Mortuos quidem ex vivis effici constat, non ideo tamen et ex Cap. XXIX. mortuis vivos. Ab initio enim vivi priores, unde ab initio aequè mortui posteriores. Non aliunde quam ex vivis. Illi ¹ habuerunt unde ² potius orirentur, dum ne ex mortuis. Isti non ³ habuerunt unde magis deducerentur, ⁴ nisi ex vivis. Igitur si ab initio vivi non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille, quicumque est, ⁵ originis fons? An formae paenituit? et quomodo in mortuis salva est? Non quia ab initio mortui ex vivis, idcirco semper ex vivis? Aut enim in utraque parte forma initii perseverasset, aut in utraque mutasset, ⁶ ut si vivos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex vivis effici mortuos. Si non peraequare deberet fides institutionis, non usquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati et innati, visualitatis et caecitatis, iuventae et senectae, sapientiae et insipientiae; nec tamen ⁷ ideo innatum de nato pro-

23. forsitan A. forsàn reliqui. 24. gessit Cab. cessit AB. 25. in Euphorbum A. 26. clypei A.

Cap. XXIX. 1. habuerunt Ab. habuerant reliqui. 2. potius orirentur (orientur Aq. errentur B.) Abb. proficiscerentur Ca. 3. habuerunt Ab. habuerint reliqui. 4. nisi ex vivis om. Ca. 5. origini Ab. 6. ut si BCa. Si Ab. 7. idoneo Aq.

codicis Agobardi comprobatur. Similiter explicarunt Adr. Turnebus Advers. XXVI, 21. et Bulengerus adv. Magos II, 12., quem citat Ludov. de la Cerda. Catabolicos, fatidicos, pythonicos iungit Potamius Tract. de Martyrio Esaiæ prophetæ p. 301. in Zenonis Opp. ed. Balzerin.: „Sed Belial, filius Ezechiae, vir cruentus et prodigus genealogiae, mathematicus, *catabolicorum*, *fatidicorum* (*phisidicorum* cod. Remens., *phiridicorum* alii libri) et *pythonicorum* antistes“ cett., Fulgentius De Contin. Vergil. p. 742. ed. Star. „nec illa, quae Dardanus in dynameris, aut Batiades in paredris, aut Campester in *catabolicis* infernalibusque cecinerant.“ Spiritus paredri sunt quos etiam spiritus familiares, quales habuerunt Plotinus (Porphyr. Vit. Plotini c. 10.) et Apollonius (Eus. c. Hierocl. cap. 39.). *Pythonici* vero spiritus (cf. infra cap. 57.) sunt ventriloquorum; nam *Pythones* appellabant *ἔγγαστιμύθους*. Suidas: „*Ἐγγαστιμύθος*· *ἔγγαστιμύθους*·

δὲν νῦν τινες Πύθωνα“ cett. Cf. Orig. *Περὶ Ἀρχῶν* III, 3. Ita Deuteron. XVIII, 11. Vulgata Nova habet „nec qui *pythones* consulat.“, IV Reg. XXI, 6: „et fecit *pythones* et divinos multos.“ Contra I Reg. XXVIII, 7: „Querite mihi mulierem habentem *pythonem*.“, *python* ipse dicitur spiritus, quemadmodum etiam Act. XVI, 16 Versio Vulgata habet „puellam quandam habentem spiritum *pythonem*“, cum in Antiqua extat „quandam habentem spiritum *phytonis*“, eadem et Graeci instrumenti scripturae inconstantia. Verbum *pythonizare* significat pythonico spiritu agi. V. B. Columbae Reatinæ tom. V Maii p. 358: „vel usu rationis privata *pythonizaret* quasi energumena.“ *Pythonissa* explicatur in Gloss. Lat. in Maii Auctt. Class. tom. VIII, p. 483: „*Pythonissa*, spiritus inferni, vel divinatrix.“

i. his forsitan artibus] Cf. quae narrat de Pherecyde Diog. Laert. I, 11, 116 sqq.

venire, quia contrarium ex contrario fiat, nec ⁸visualitatem iterum ex caecitate, ⁹quia de visualitate caecitas accidat, nec iuventam rursus de senecta ¹⁰revivescere, quia ex iuventa senecta marcescat, nec insipientiam ¹¹ex sapientia denuo ¹²obtundi, quia ¹³de insipientia sapientia acuat. Haec et Albinus^a Platoni suo veritus subtiliter quaerit contrarietatum genera distinguere. Quasi non et haec tam absolute in contrarietatibus posita sint quam et illa quae ¹⁴ad sententiam magistri sui ¹⁵interpretantur, vitam dico et mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur quia ex vita mors deferatur.

Cap. XXX.

Quid autem ad cetera respondebimus? Primo enim si ex mortuis vivi, sicut mortui ex vivis, unus omnino et idem numerus semper haesisset omnium ¹hominum, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset. Priores enim ²mortuis vivi, dehinc mortui ex vivis, ³et rursus ex mortuis vivi. Et dum hoc semper ex ⁴isdem, ita totidem semper, qui ex ⁵isdem. ⁶Nam neque plures aut pauciores exissent quam ⁷redissent. Invenimus ⁸autem apud Commentarios etiam Humanarum Antiquitatum^a paulatim humanum genus exuberasse, dum ⁹Aborigines vel vagi vel extorres vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythae ¹⁰Parthicas, ¹¹ut Temenidae Peloponnesum^b, ut Athenienses Asiam, ut ¹²Phryges Italiam ¹³et Phoenices Africam, dum sollemnes etiam ^{13b}migrations, quas ¹⁴ἀποικίας ¹⁵appellant, consilio exonerandae popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam et ¹⁶Aborigines^c nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem feneraverunt. Certe quidem ipse orbis in promptu est, cultior de die^d et instructor pristino. Omnia iam pervia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines

8. cuiusualitatem A. 9. quia de visualitate om. A. 10. revivescere A. reviviscere reliqui. 11. in sapientiam A. 12. obtendi Ca. 13. de AB. ex Cab. 14. ad sententiam BmgCab. absentiam AB.

Cap. XXX. 1. hominum om. Ab. 2. ex mortuis BCa. 3. et rursus ex mortuis vivi om. A. 4. hisdem A. iisdem reliqui. 5. isdem A. iisdem reliqui. 6. Nam om. Ab. 7. redissent A. Rigaltius. redirent BCab. 8. etiam AB. 9. ab origine ABmg. 10. Particas AB. Parthicam Fulv. Ursinus. 11. ut Temenidae Peloponnesum Ios. Scaliger. ut Menidae Peloponnesum BCa. ut Amyclae Peloponnesum b., cum Fulvio Ursino. In A. haec verba desiderantur. 12. Phygis B. 13. et AB. ut reliqui. 13b. emigrations in A. legit Rigaltius. 14. ἀποικίας ABmg. μετοικίας BCa. 15. vocant A. 16. Aborigines b., de emendat. Fulvii Ursini. origines ABCa.

Cap. XXIX. a. Albinus] V. Alcinoi Isagog. cap. 25.

Cap. XXX. a. apud Commentarios etiam Humanarum Antiquitatum] Varro nis librorum Antiquitatum Rerum Humanarum reliquiis hoc fragmentum insere.

b. ut Scythae Parthicas cett.] Cf. De Pallio cap. 2. cum annot.

c. Aborigines] In Agobardi libro legitur „Nam et origines.“ Origines autem populorum et urbium etiam ipsos Aborigines recte dici nemo iure negaverit. (Rigalt.)

d. cultior de die] Cum his verbis cf. quae leguntur sub fin. cap. 2. libri De Pallio. De die Septimio esse quod vulgo in dies dixi ad De Paenit. cap. 12.

famosas retro fundi amoenissimi obliteraverunt, silvas arva domuerunt, feras pecora fugaverunt, ¹⁷harenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantæ ¹⁸urbes quantæ non casae quondam. Iam nec insulae horrent, nec ¹⁹scopuli terrent; ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique vita. Summum testimonium frequentiae humanae. Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, et necessitates ²⁰artiores, et ²¹querellae apud omnes, dum iam nos natura non ²²sustinet. Revera lues et fames et bella et voragines civitatum pro remedio deputanda, ²³tamquam tonsura ²⁴insolescentis generis humani; et tamen, cum eiusmodi secures^f maximam mortalium vim semel caedant, ²⁵nunquam restitutionem eius vivos ex mortuis reducentem post mille annos^e semel orbis expavit. Et hoc enim sensibile fecisset aequa vis amissionis et restitutionis, si vivi ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, ²⁶et non statim ex mortuis vivi, cum, si non statim supparetur quod ²⁷erogatum^h, in totum absumi periclitetur praeveniente restitutionem defectione, quia nec ²⁸pariasset commeatusⁱ hic vitae miliario tempori longe scilicet brevior et idcirco facilius ante extinguere quam redaccendi? Igitur quae hoc modo intercidisset, si vivi ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum vivos ex mortuis fieri.

Iam vero si ex mortuis vivi, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum ¹animas ut singulas in singula corpora reverti oportuerat. Porro^a si et binae et trinae et quinae usque uno utero resumuntur, non erunt ex mortuis vivi, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo primordii forma ²signatur^b, cum et

Cap. XXXI.

17. harenæ *ABCa.* arenæ *b.* 18. urbes iam quantæ *b.* iam urbes quantæ *Fulv. Ursinus.* 19. scopuli *A.* 20. artiores *ABb.* arciores *reliqui.* 21. querellae *A.* querellae *reliqui.* 22. sustineret *Ap.* 23. tamquam *AB.* Ubique *ferē.* 24. inolescentis *b.* 25. nunquam *AB.* Ubique *ferē.* 26. et non *om. A.* 27. erogatur *b., cum Fulvio Ursino.* 28. parias, sed *B.*

Cap. XXXI. 1. anima *edd. Semleri et Leopoldi. Vitiose.* 2. signatur *BmgCa.* singulatur *ABb.*

e. tantæ — quantæ] Id est tot — quot ex usu Tertulliani et scriptorum eius aevi. Exempla dedi ad Apolog. cap. 1.

f. secures] Similiter Apolog. cap. 4 „illam veterem et squalentem silvam legum novis principalium rescriptorum et edictorum securibus truncatis et caeditis?“

g. post mille annos] Cf. Plato Phaedr. p. 248 sqq. De Republ. X, p. 614.

h. quod erogatum] De hoc verbo dixi ad Scorpiac. cap. 6.

i. pariasset commeatus] De verbo

pariare cf. annot. ad Adv. Marc. IV, 29., et de voce *commeatus* adnot. De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. XXXI. a. Porro] Id est at, etenim. V. adnot. ad De Corona cap. 7.

b. signatur] Rigaltius edidit *singulatur* ex libro Agobardi, et ita interpretatus est: Immo, inquit, vera humani primordii forma *singulatur*, cum et nunc ex uno et singulari homine plures generantur. Hoc modo singularitas humani primordii servatur, cum et nunc plures animae de una proferuntur.

nunc plures animae de una proferuntur. Item cum varia aeta
³discedant animae, cur una revertuntur? Omnes enim ab infan-
⁴imbuuntur. ⁵Quale est autem ut senex defunctus infans revert-
 tur? si decrescit foris anima ⁶retrograda aetate, quanto magis er-
 at ut progressior reverteretur mille post annis? Certe vel coetan-
 suae mortis, ut aevum quod reliquisset iterum recepisset. Sed
 et si ⁷eadem semper revolverentur, licet non corporum quoque fo-
 mas ^{7b}easdem, tamen vel ingeniorum et studiorum et ^{7c}affectionum
 pristinas proprietates secum referre deberent, quoniam teme-
⁸eadem haberentur carentes ⁹his per quae ¹⁰eadem probarentur. r.
 Unde scias, inquis, an ita quidem fiat occulte, sed conditio milia-
 aevi interimat facultatem recensendi, ¹¹quia ignotae tibi revertuntur?
 Atquin scio non ita fieri, cum ¹²Pythagoran Euphorbum mihi o-
 ponis. ¹³Ecce enim ¹⁴Euphorbum, militarem et bellicam animam
 satis constat vel de ipsa gloria clypeorum ^{14b}consecratorum, ¹⁵P-
 ythagoran vero tam residem et imbellem, ut proelia tunc Graec-
 ae vitans ¹⁶Italiae maluerit ¹⁷quietem ¹⁸geometriae et astrologiae et m-
 usicae devotus, alienus studio et affectu Euphorbi. Sed et Pyrrh-
 us ille fallendis piscibus agebat, Pythagoras contra ¹⁹nec edendis, ut
 animalibus abstinens. ²⁰Aethalides autem et ²¹Hermotimus fab-
 quoque in pabulis communibus irruerat, Pythagoras vero ne
 fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit. Quomodo er-
²¹eadem animae recuperantur, quae nec ingeniis nec institutis iam
 nec victibus eadem probabuntur? Iam nunc de tanto ²²Graeciae
 censu ²³quatuor solae animae recensentur. Sed et quid utique de
 solo Graeciae censu, ²⁴ut non ex omni gente, ²⁵et ex omni aetate

3. discedant AB. decedant reliqui. 4. imbuuntur. Quale AB. imbuuntur, quae infans revertatur (revertitur Fr. Iunius). Quale BCa. 5. quid Aq. 6. retrogradus A. 7. eadem A. eadem Bmq. 7b. easdem, licet non flatorum; tamen quoque sortes casam vel ingeniorum BCa. 7c. adiectionum BCa. 8. eadem A. 9. iis b. 10. eadem A. 11. quia ignotae tibi (Aβ) b. quia (qua a.) ignorata et ibi BCa. quae ignota et ibi Aq. quia ignota et sibi Jos. Mercerus. 12. Pythagoram, Euphorbum BCab. pythagoran euphorbum A. 13. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce BCa. 14. Euphorbum om. A. 14b. consecrator A. 15. Pythagoram BCab. 16. in Italiae A. 17. quiete A. 18. recedentis A. 19. Aephalides AB. Ephalides C. 20. Hermotimus ab., de emendat. Pauli Leopardi. Hermippus BC. Ermippus A. 21. eadem A. 22. Graegiae AB. gregiae Aq. 23. quatuor — — Graeciae censu om. A. 24. ut delet Fulv. Ursinus. 25. et ex A. ex reliqui.

c. imbuuntur.] Verba „qua infans revertatur,“ quae vulgo reperiuntur post „imbuuntur,“ cum Rigallio ex auctoritate libri Agobardi cecidi. Videntur ex sequenti linea huc aberrasse.

d. Italiae maluerit quietem] Quietem quam Italia ei offerebat, qua eum Italia

invitabat. Sed Iamblichus cap. 5 et 6. alias de Vita Pythagorae alias eius peregrinationis causas prodit.

e. ut animalibus abstinens.] Cf. Iamb. l. I. capp. 21. 25. 30.

f. transeundum discipulis suis tradidit.] Iamb. l. I. cap. 31.

C dignitate, ex omni denique sexu, et ²⁶μετεμψυχώσεις et μετενσωματώσεις ²⁷quotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque hium se recognoscat, non et ego? aut si privilegium philosophorum est, et utique Graecorum, quasi non et Scythae et Indi philosophentur, cur neminem ²⁸se retro meminit Epicurus, neminem Thrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan bestorem credidissemus ob mella facundiae?

¹Sed enim Empedocles, qui se deum delirarat, idcirco, opinor, Cap. XXXII. edignatus aliquem se heroum recordari, ²Thamnus et piscis fui, inquit^a. Cur non magis et pepo, tam insulsus^b, et chamaeleon, tam inflatus^c? Plane ut piscis, ne aliqua ³sepultura conditiore putesceret, assum se maluit in ⁴Aetnam praecipitando. Atque exinde in o finita sit metensomatosis, ut aestiva coena post assum. ⁵Perde igitur et hic ⁶demicemus necesse est adversus ⁷portentiosorem praesumptionem, bestias ex hominibus et homines ex bestiis revertentem. Viderint thamni. Licebit et ⁸raptim^d; ne plus ridere quam nocere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, etiamsi secundum philosophos ex ⁹elementiciis substantiis ¹⁰censeretur. Sive enim ignis anima, sive aqua, sive sanguis, sive spiritus, sive aër, sive lumen, recogitare debemus contraria quaeque singulis speciebus animalia: igni ¹¹quidem ea quae gent, colubros, stelliones, salamandras, etiam quaecumque de humulo producentur elemento, de aqua scilicet: Perinde contraria

3. μετεμψυχώσεις et μετενσωματώσεις b. μετεμψύχωσης et μετενσωμάτωσις Ca. metempsychosis et metempsychosis A. 27. cotidie BC. 28. se Ab. et liqui.

Cap. XXXII. 1. ANIMAE METEMΨΥΧΩΣΙΣ ET ΜΕΤΕΝΣΩΜΑΤΩΣΙΣ. ad enim B. AD METEMPSYCHOSIS ET METENSOMATOSIS. Sed enim A. ADVERSUS PYTHAGORAE ET EMPEDOCLIS OPINIONES DE METEMPSYCHOSI ET METENSOMATOSI. Sed enim C. 2. thamnus Ap. 3. sepultura conditiore putesceret b. de emendat. Fulv. Ursini. sepultura conditio reputesceret AB. sepulturae conditio reputesceret Ca. sepulturae condicione putesceret los. Mercerus. 4. Aethnam AB. 5. Perinde ABmgCab. Proinde B. 6. demicemus A. 7. portentiosorem Ap. 8. raptim b. rapti ABC. lopathi a., cum Latinio, qui et alteram die proposuit emendationem licet bis elati. Fulv. Ursinus volebat licebit et lupati. 9. elementiciis substantiis AB. 10. censeretur Ap. 11. quidem om. A.

Cap. XXXII. a. Thamnus et piscis fui, inquit.] Ipse apud Athenaeum lib. VIII [p. 365.] et apud Laetium [VIII, 2, 77.] ait: „Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενομένην κοῦρός τε κόρη τε Θάμνος οἰωνός τε καὶ ἐξ ἄλλος ἔλλοπος ἦσθός.“ Chalcidii versionem, haecenus velle corruptam, restitui debere arbitramus in hunc modum: „Namque ego quondam vixi puer et solida arbor Aloë, et ex undis animal, tum lactea virgo.“
b. posteriore autem versu Cyrillus lib.

VIII adv. Iulianum legisse videtur „καὶ εἰν ἄλι φαίδιμος ἰχθύς.“ (Rigalt.)

b. pepo tam insulsus] Cf. Adv. Marc. IV, 40. f.

c. chamaeleon tam inflatus?] Empedoclis arrogantiam ad τραγικὸν τύπον plerique veterum notavere. (Rigalt.) De chamaeleonte cf. De Pallio cap. 3.

d. Licebit et raptim] Hoc est, sufficit et obiter perstrinxisse. Etenim tam ridicula sunt, ut vel in transcurso tantum indicata satis refellantur. (Rigalt.)

¹² aquae illa quae arida et ¹³ exsuccida; denique siccitatibus gaudens
¹⁴ locustae, papiliunculi, chamaeleontes: item contraria sanguini quae
carent purpura eius, ¹⁵ cochleas, vermiculos et maiorem piscium
censum: spiritui vero contraria quae spirare non videntur, carent
pulmonibus et arteriis, culices, formicas, tineas^o et hoc genus
nutalia: item aëri contraria, quae semper subterraneum et sub
aquaneum viventia carent haustu eius (res magis quam nomine
¹⁶ noveris): item contraria lumini quae caeca in totum, vel solis
tenebris habent oculos, talpas, vesperugines, noctuas. Haec ut
apparentibus et manifestis ¹⁷ substantiis doceam. Ceterum si
et atomos Epicuri tenerem, et numeros Pythagorae viderem, et id
Platonis offenderem, et entelechias ¹⁸ Aristotelis occuparem, inver
rem fors^f his quoque speciebus animalia quae nomine contrarieta
opponerem. Contendo enim ex quacunque substantia supra dicta
constitisset humana anima, non potuisse ¹⁹ eam in tam contra
unicuique substantiae animalia reformari et censum eis de sua trans
latione conferre, a quibus excludi ac respui magis haberet quae
admitti et capi nomine huius primae contrarietatis, quae substant
status diversitatem committit, tunc et reliquae per consequentem
ordinem cuiusque naturae. Nam et sedes alias humana anima so
tita est et victus et instructus et sensus et affectus et concubitus
et fetus; item ingenia, tum opera, gaudia, taedia, vitia, cupidines
voluptates, valetudines, medicinas, suos postremo et vitae modus
et exitus mortis. Quomodo igitur illa anima quae terris inhaere
nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam
²⁰ scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, a
postea insultabit in aquila aut mari postea desultabit in anguilla
Quomodo item pabulis liberalibus et delicatis atque curatis educa
non dico paleas, sed spinas et agrestes amaritudines frondium
et bestias ^{20b} sterquilinorum, vermium etiam ²¹ venena ruminabit,
in capram transierit, vel in coturnicem^g, immo ²² et cadaverem
immum et humanam, sui utique memor in urso et leone? ²³ Sic
cetera ad incongruentiam ²⁴ rediges, ne singulis perorandis immo
remur. ²⁵ Ipsius animae humanae quisquis modus, quaecunque m

12. aquae *Fr. Iunius.* utique *b.*, *de emendat. Fulvii Ursini.* atque *ABCa.* 13.
exsuccida *BC.* exsuccina *A.* exuccida *a.* exsuccida *b.* 14. locustae *A.* 15. co-
cleas *AB.* 16. noveris *ABab.* noverim *BmgC.* 17. substantiis *AB.* pro more.
18. Aristotilis *A.*, pro more. 19. iam *ABmg.* 20. scalarum fatigabilis, submersu
etiam *om. A.* 20b. sterquilinorum *Acp. m. sec.* 21. venenarum inabit *B.* 22. et
om. A. 23. Si caetera *A.* 24. rediges *Ab.* redige reliqui. 25. Ipse *A.*

e. formicas, tineas] De his supra dixit
cap. 10.

f. fors] Cf. adnot. ad Ad Nat. 8.
g. coturnicem] *Plin. H. N. X, 23.*

ura, quid faciet in amplioribus longe vel minutoribus animalibus? Necesse est enim ²⁶et corpus omne anima compleri, et animam omnem ²⁷corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum? quomodo item ²⁸obducentur in culice? si tantum ²⁹extendetur aut ³⁰contrahetur, profecto periclitabitur. Et ideo adicio, si nulla ratione capax est huiusmodi translationis in animalia nec nodulis corporum nec ceteris naturae suae legibus ³²adaequantia, numquid ergo demutabitur secundum qualitates generum et vitam eorum ³³contrariam humanae vitae, facta et ipsa contraria humanae per demutationem? ³⁴Enimvero si demutationem capit amittens quod fuit, ^{34b}non erit quae fuit, et si quae fuit non erit, soluta est ³⁵metensomatosis, non adscribenda scilicet ei animae quae si demutabitur non erit. Illius enim ³⁶metensomatosis dicetur quaecunque eam in suo statu permanendo pateretur. Igitur si nec mutari potest, ne non sit ipsa, nec permanere in statu, quia contraria non capit, quaero adhuc causam aliquam fide dignam huiusmodi translationis. Nam etsi quidam homines bestiis adaequantur pro qualitatibus morum et ingeniorum et affectuum, quia et deus, ³⁷Assimilatus est, inquit, homo ³⁸irrationalibus iumentis, non ideo milvi ex rapacibus fient, et canes ex spurcis, et pantherae ex acerbis, ³⁹aut oves ex probis, et hirundines ex ⁴⁰garrulis, et columbae ex iudicis, quasi eadem substantia animae ubique naturam suam in animalium proprietatibus repetat. Aliud est autem substantia, aliud natura substantiae; siquidem substantia propria est rei cuiusque, natura vero potest esse communis. Suspice exemplum. Substantia est lapis, ferrum: duritia lapidis et ferri natura substantiae est. Duritia communicat, substantia discordat. Mollitia lanae, mollitia plumae, pariant naturalia earum, substantiva non pariant^b. Sic et si saeva bestia ⁴¹vel proba vocetur homo, sed non eadem anima. Nam et tunc naturae similitudo notatur cum substantiae dissimilitudo conspicitur. ⁴²Ipsam enim quod hominem similem bestiae iudicas, confiteris animam non ⁴³eandem, similem dicendo, non ipsam. Sic et divina pronuntiatio sapit, pecudibus ⁴⁴adaequans ho-

Ps.
XLIX, 21.

26. et om. A. 27. corpori ABmg. 28. obducentur b., de emendat. Fulvii Ursini. obduceretur reliqui. 29. extendetur AB., Fulv. Ursinus. extenderetur reliqui. 30. contrahetur b., de emendat. Fulvii Ursini. contraheretur ABCa. 31. si Abb. quod reliqui. 32. anaequantia A. 33. Contrarium Aq. 34. Enimvero si demutationem om. A. 34b. non erit quae fuit om. A. 35. μετεσσωμάτωσις BCa. 36. μετεσσωμάτωσις BCa. 37. Adsimilatus C. 38. irrationalibus Aβ. in rationalibus B. irrationalibus C. irrationabilibus (Aq)ab. 39. aut oves ex probis a. A. 40. garullis A. 41. vel proba om. A. 42. Ipsud Aβ. 43. eandem similitudinem Ab., Latinius. eandem similem, similem BCa. 44. adhaequans A.

b. pariant] Cf. adnot. ad cap. 30.

minem natura, non substantia. ⁴⁶Ceterum nec deus hominem hoc modo notasset, ⁴⁶si pecudem de substantia ⁴⁷nosset.

Cap. XXXIII. Etiam cum iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animae humanae pro vita et meritis genera animalium sortiantur, iugulandae quaeque in occisoriis, et subigendae quaeque in famulatoriis, et fatigandae in operariis, et foedandae in immundis, proinde honorandae ¹et diligendae et curandae et appetendae in speciosissimis et probissimis et utilissimis et ²delicatissimis, et hic dicam, si demutantur, ³non ipsae dispungentur quae merebuntur^a, ⁴et evacuabitur^b ratio iudicii, ^{4b}si ⁵meritorum ⁶deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum, si status verterit animarum; vertit autem status animarum, si non ⁷eaedem perseveraverint. Aequae ⁸si perseveraverint in iudicium, quod et Mercurius Aegyptius novit^c, dicens animam digressam a corpore non refundi ⁹in animam universi, sed manere determinatam, Ut rationem, inquit, patri reddat eorum quae in corpore gesserit, — volo iudicii utique divini iustitiam, gravitatem, maiestatem, dignitatem recensere, si non sublimiore fastigio praesidet^d humana censura, ¹⁰plenior utriusque sententiae honore ¹¹poenarum et gratiarum, ¹²severior in ulciscendo et liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidae? aliquod, credo, pecus lanienae et macello destinatum, ut perinde ¹³iuguletur, quia et ipsa iugulaverit, perinde decorietur, quia et ipsa despoliaverit, perinde in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis ¹⁴obiecerit^e ^{14b}eos quos in silvis et ¹⁵aviis trucidaverit. Si ita iudicabitur, nonne illa anima plus solatii ¹⁶quam supplicii relatura est quod funus inter ¹⁷cocos pretiosissimos invenit, quod condimentis Apicianis et ¹⁸Lurconianis^f humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, ¹⁹quod lan-

45. caeterum Ab. Ubique. 46. et ipsi A. 47. nosse A.

Cap. XXXIII. 1. et diligendae om. A. 2. delicatissimis ABmgCab. delectatissimis B. 3. non ipsae dispungentur om. A. 4. et om. Ab. 4b. si om. B. 5. meritum A. 6. deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum om. A. 7. aedem perseveraverint A. 8. si non perseveraverint Fulv. Ursinus. 9. in animam universi om. A. 10. pleno Bmg. 11. poenarum et sententiarum et gratiarum B. 12. si verior Ap. 13. iuguletur, quia et ipsa iugulaverit perinde om. A. 14. fecerit AB. 14b. os quas Ca. 15. aviis (Aβ)b. aous Ap. arvis reliqui. 16. quam supplicii om. A. 17. coccos BCa. 18. lurconianis A. 19. quod — — effertur om. A.

Cap. XXXIII. a. dispungentur quae merebuntur] Cf. quae de verbo *dispungere* dixi ad Apolog. cap. 37.

b. evacuabitur] Cf. annot. ad De Patient. cap. 12.

c. quod et Mercurius Aegyptius novit] Poemandro dial. X. Apul. Asclep. cap. 28.

d. si non sublimiore fastigio praesidet] Id est an non sublimiore fastigio

praesideat. *Fastigium* pro maiestate posuit etiam De Resurr. Carnis cap. 55.

e. obiecerit] Libri veteres *fecerit*, quod Rigaltius sic interpretatur: Perinde, inquit, in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis fecerit pabulum eos quos in silvis trucidaverit.

f. Apicianis et Lurconianis] De his omnibus cf. De Pallio cap. 5.

cibus splendidissimis Syllanis effertur, quod exsequias convivium patitur^g, quod a coequalibus devoratur potius quam a milvis et lupis, ut in hominis corpore tumulata et in suum genus regressa resurrexisse videatur, exsultans adversus humana iudicia, si ea²⁰ experta est? Namque illa sicarium variis et exquisitis et iam praeter naturam eruditis feris dissipant, et quidem viventem, immo²¹ nec facile^h morientem, curata mora finis ad plenitudinem poenae. Sed et si anima praefugeritⁱ ultimo gladio, ne corpus quoque evaserit ferrum; nihilominus iugulo²² ventreque confossis costisque transfixis compensatio proprii facinoris exigitur. Inde in ignem datur, ut et sepultura puniatur. Aliter denique non licet. Nec tamen tanta est rogi cura, ut reliquias aliae bestiae inveniant; certe nec ossibus²³ parcitur, nec cineribus indulgetur nuditate plectendis^k. Tanta est apud homines homicidii vindicta quanta ipsa quae vindicatur natura. Quis non praeferat saeculi iustitiam, quam et apostolus non frustra gladio armatam contestatur, quae pro homine Rom. XIII, 4. saeviendo religiosa est? Si ceterorum quoque scelerum mercedem cogitemus, patibula²⁴ et vivicomburia²⁵ et culleos^l et uncas et scopulos^m, cui non expediat apud²⁶ Pythagoran et Empedoclem sententiam pati? Nam et qui laboribus atque servitii puniendi in asinis utique et mulos recorporabuntur, quantum sibi de pistrinis et aquilegis rotis gratulabuntur, si metallorum et ergastulorum et operum²⁷ publicorum ipsorumque carcerum, licet otiosorum, recordentur! ²⁸Perinde qui integre morati commendaverint iudici vitam,

20. expertast A. 21. facile nec A. 22. ventreque confossis b. cum Latino. utroque confossis ABCa. utroque confosso Fulv. Ursinus. 23. pascitur Ap. 24. et om. a. 25. et om. a. 26. Phytagoran et Empedoclen A. 27. publicorumque carcerum A. 28. Prinde A. proinde B.

g. quod exsequias convivium patitur] Quod convivio inferitur, non sepulchro, quod coenae impenditur, non funeri. (Rigall.) De verbi *pateri* apud Tertullianum hoc usu dixi ad Apolog. cap. 21.

h. nec facile] Codex Agobardi „facile nec.“ Plerisque apud Septimium locis *facile* significat *saepe*. (Rigall.)

i. Sed et si anima praefugerit] Hoc est si forte anima inter feratam laniatus e corpore excesserit priusquam ultimo gladio pelleretur ceteri. Itaque haec sicarii poena fuit: Bestiis obiciebatur laniandus, sic tamen curata supplicii mora, ut lassatis longa lamina bestiis tandem confoderetur, gladio in gulam, in genitalia [in ventrem], atque etiam trans costas in praecordia adacto. Sed

et si bestiarum asperitate laniatum mori contingeret, nihilominus mortui gulam, inguina, costas gladio confodi mos erat, ut compensatione ac representatione proprii facinoris noxium corpus etiam ferro percuteretur, quo cives percusserrat. (Rigall.)

k. nuditate plectendis.] Haec quoque propria sicariorum fuit poena. Nam alias eorum etiam corpora qui exurendi damnabantur peti poterant, scilicet ut ossa et cineres collecta sepulturae tradi possent, inquit Ulpianus lib. I de Cadaveribus punitorum. (Rigall.)

l. culleos] V. quae annotati ad Ad Nat. II, 13.

m. scopulos] Praecipitula.

quaero praemia, sed potius invenio supplicia. Nimirum magna merces bonis in animalia quaecunque restitui. Pavum se meminit Homerus Ennio somniantē: sed poëtis nec vigilantibus credam. Etsi pulcherrimus pavus et quo velit colore cultissimus: sed tacent pennae, sed displicet vox, ²⁸^b et poëtae nihil aliud quam cantare malunt. Damnatus est igitur Homerus in pavum, ²⁹ non honoratus. Plus de saeculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium disciplinarum, ut malit famae suae ornamenta quam ³⁰ caudae. Age nunc, ut poëtae in pavos vel in cycnos transeant, si vel cycnis decora vox est, quod animal indues viro iusto ³¹ Aeaco? quam bestiam integrae feminae Didoni? quam volucrem patientia, quam pecudem sanctimonia, quem pisces innocentia sortientur? Omnia famula sunt hominis, omnia subiecta, omnia mancipata. Si quid horum futurus est, ³² deminoratur illic ille cui ob merita vitae imagines, statuae ³³ et tituli, honores publici, privilegia rependuntur, cui curia, cui populus suffragiis immolat. O iudicia divina post mortem humanis ³⁴ mendaciora, ³⁵ contemptibilia de poenis, fastidibilia de gratiis, quae nec pessimi metuant nec optimi cupiant, ³⁶ ad quae magis scelesti quam sancti quique properabunt, illi, ut iustitiam saeculi citius evadant, isti, ut tardius eam capiant. Bene philosophi docetis, utiliter suadetis, leviora post mortem supplicia vel praemia, cum, si quod iudicium animas manet, gravius ³⁷ debet credi in dispunctione vitae quam in administratione, quia nihil plenius quam quod extremius, nihil autem plenius quam quod divinius. Deus itaque iudicabit plenius, quia extremius per sententiam aeternam tam supplicii quam refrigerii, nec in bestias, sed in sua corpora revertentibus animabus. Et hoc semel, ³⁸ et in eum diem quem solus pater novit, ut pendula expectatione sollicitudo fidei probetur, semper diem observans, dum semper ignorat, quotidie timens, quod quotidie sperat.

28 b. Verba et poëtae — — malunt *uncinis inclusa sunt in b.* 29. non honoratus *Bmgab.* honoratus *AB.* 30. caudae. Age *b.*, de *emendat. Latini*, et *los. Merceri-caudae.* At age *los. Scaliger.* gaude. age *Aq.* gaudae. Age *Aβ.* gaudae. Age *reliqui.* gaudia *Fulv. Ursinus.* 31. Aeaco *b.*, de *emendat. Fulvii Ursini.* Deiocae *a.*, de *emendat. Pauli Leopardi Emendat. VIII, 3.* Deloco *C.* de loco *AB.* Deiocae *Latinus.* 32. diminoratur *ABCa.* 33. et *om. A.* 34. mendiciora *a.* 35. contemptibilia *Aβ.* 36. ad quae *b.*, cum *Fulvio Ursino.* at quae *A.* atque *BCa.* ad quem *los. Mercerus.* 37. debet *A.* 38. et *om. A.*

n. Ennio somniantē] Cf. interpr. ad Persii Sat. VI, 10 sq., Tertull. De Resurr. Carn. cap. 1.

o. viro iusto Aeaco] Qui voluerunt Deiocae citant Herod. I, 96 sq.

p. Didoni] Cf. Apolog cap. 50.

q. mendaciora] Quae merita hominum iis quae repromissa sunt debitis non dispungunt.

r. extremius] Cf. quae dedi ad Apolog. cap. 19.

¹Nulla quidem ²ad hodiernum dementiae huiusmodi sententia^{cap. XXXIV.} erupit ³sub nomine haeretico quae humanas animas ⁴refingat in bestias. Sed necessarie hanc quoque ⁵speciem intulimus et exclusimus ut superioribus cohaerentem; quo perinde in ⁶pavo retunderetur Homerus sicut in Pythagora Euphorbus, atque ita hac etiam ⁷metempsychosi sive metensomatosi repercussa illa rursus caederetur quae aliquid haereticis ⁷b sumministravit. Nam et [Simon Samarites in ⁸Actis Apostolorum redemptor spiritus sancti, posteaquam damnatus ab ⁹ipso cum pecunia sua ⁹b interitum frustra flevit^{Act. App. VIII, 18 sqq.}, conversus ad veritatis expugnationem quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suae viribus, ad praestigias virtutis alicuius ¹⁰Helenen quandam Tyriam^b de ¹¹loco libidinis publicae eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem^c pro spiritu sancto. Et se quidem, ¹²fingit summum patrem, illam vero iniectionem^d suam primam, qua iniecerat angelos ¹³et archangelos condere: huius eam propositi compotem exsilisse de patre et in inferiora desultasse, atque illic praevento patris proposito angelicas potestates genuisse, ignaras patris artificis mundi huius; ab his ¹⁴compari inde animo retentam^e, ne digressa ¹⁵ea alterius genimina viderentur, et idcirco omni contumeliae addictam, ut ¹⁶nusquam discedere depretiatam liberet, humanae quoque formae ¹⁷succidisse velut vinculis carnis coërcendam; ita multis aevis per alios atque alios habitus femininos voluta-

Cap. XXXIV. 1. ADVERSUS OPINIONEM SIMONIS HAERETICI. Nulla ABC. 2. in Ab. 3. suo A. 4. revincat Bmg. 5. spetiem Aβ. Ut solet. 6. pavo retunderetur Ab. pavone tunderetur reliqui. 7. sumministravit Aβ. subministravit reliqui. 8. hactis Aβ. 9. Petro aut apostolo maluit Ios. Mercerus. 9b. interitum (Aγ)BCa. in interitum (Aβ)b. 10. Helenen A. Helenem B. Helenē C. Helenam ab. 11. locis A. 12. iinxit b., cum Latino. 13. et archangelos om. A. 14. compari inde animo ego. vero per invidiam b., cum Latino, ex Irenaeo I, 20. non (non om. a.) perinde animo (animam Aγ. m. pr.) ABCa. 15. ea alterius Cab. ea alter Bmg. ex alterius AB. 16. nunquam Bmg. 17. succidisse A.

Cap. XXXIV. a. frustra flevit] Septimius ait frustra eum flevisse. Quod etiam ita accipi potest, ut frustra flevisse dicatur, qui cum ad fidem Christianam accessit, testatus, ut verisimile est, se magicas artes eicere ac paenitere fraudium pristinarum, postea tamen ad easdem fallacias et imposturas per fide revertisset. (Rigalt.)

b. Helenen quandam Tyriam] V. Iren. Adv. Haeres. I, 20. cum interpr., Philaster De Haeres. cap. 29., et quos ibi Fabricius.

c. mercedem] Emendatius, ut opinor, scribetur *mercem*. Dignam, inquit, mercedem redemit sibi Simon Helenam illam eadem pecunia qua spiritum sanctum

redimere voluerat. (Rigalt.) Retineo vultatam. Homini nequam digna merces fuit pro spiritu sancto redemisse meretricem.

d. iniectionem] Irenaeus l. I. „mentis conceptionem.“ (Rigalt.)

e. compari inde animo retentam] Ita emendavi corruptissima haec verba. *Comparem* igitur animum dicit hanc erga matrem filiarum potestatem illi animo quo ipsa a patre defecerat. Fingit scilicet Tertullianus Ennoiam patri amulam et invidiosam. Apud Irenaeum est „detenta est ab ipsis propter invidiam, quoniam nolent progenies alterius cuiusdam putari esse.“

tam etiam illam Helenam fuisse exitiosissimam Priamo, et Stei-chori postea oculis, quem ¹⁸ et excaecasset ob convicium carnis, dehinc reluminasset^f ob satisfactionem laudis; proinde migrantem eam de corporibus in corpora postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam viliozem. Hanc igitur esse ovem perditam, ad quam descenderit ¹⁹ pater summus, Simon scilicet, et primum recuperata ea et resecta, nescio humeris an feminibus^g, exinde ad hominum respexerit salutem quasi per vindictam liberandorum ex illis angelicis potestatibus, quibus fallendis et ipse configuratus aequo, ²⁰ et hominibus hominem ementitus, in Iudaea quidem filium, in Samaria vero patrem gesserit. O Helenam inter poetas ²¹ et haereticos laborantem, tunc adulterio, nunc stupro infamem! Nisi quod de Troia gloriosius eruitur quam de lupanari; ²² mille navibus de Troia, nec mille denariis forsitan de lupanari. Erubesco, Simon, tardior in requirendo, inconstantior in ²³ retrahendo. At Menelaus ²⁴ statim insequitur amissam, statim ²⁵ repetit ereptam, decenni proelio extorquet, non latens, ²⁶ non fallens, non ²⁷ cavillabundus. Vereor ne ille magis pater^h fuerit qui circa Helenae recuperationem et vigilantius et ²⁸ audentius et diutius laboraverit.

Cap. XXXV.

¹ Sed non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit. Inde etiam Carpocrates utitur pariter magus, pariter fornicarius, etsi Helena minus^a. Quidni? cum propter omnimodam divinae et humanae disciplinae eversionem constituendam recorporari animas asseveraverit. Nulli enim vitam istam rato fieri^b nisi universis quae arguunt eam expunctis, quia non natura quid malum habeatur, sed

18. et om. A. 19. patrem A. 20. et hominibus *Abb.* hominibus et *Ca.* 21. sed B. 22. mille navibus — — lupanari *om. A.* 23. trahendo A. 24. statim insequitur amissam *om. A.* 25. perpetit A. 26. non fallens *om. Ab.* 27. cavillabundus A. 28. exaudentius A.

Cap. XXXV. 1. AD (ADVERSUS C.) CARPOCRATIS OPINIONEM. Sed *ABC.*

f. dehinc reluminasset] Cf. interpr. ad Horat. Epod. XVII, 44. Plat. Phaedr. p. 243. cap. 20., Irenaeus l. l.

g. an feminibus] Alludit Septimii stilus ad parabolam boni pastoris, ludens in Helena meretrice. (Rigalt.)

h. magis pater] Paterno magis animo atque officio. (Fr. Iunius.)

Cap. XXXV. a. etsi Helena minus.] Etsi Helenam non haberet. (Rigalt.) De Carpocrate mago et fornicario cf. Euseb. H. E. IV, 7. Epiphon. haer. 27., et in primis Irenaeum Adv. Haer. I, 24.

b. Nulli enim vitam istam rato fieri] Iren. l. l. „In tantam insaniam effrenati sunt, uti et omnia, quaecunque sunt

irreligiosa et impia, potestatem habere operandi se dicant. Sola enim humana opinione negotia mala et bona dicant. Et utique secundum transmigrations in corpora oportere in omni vita et in omni actu fieri animas“ coll. Apertius Theodoret. Haeret. Fab. I, 5: „λέγουσι γὰρ εἰς τὰ σώματα πέμπεσθαι τὰς ψυχάς, ὥστε πᾶν εἶδος ἀσελγείων ἐπιτελέσαι· τὰς οὖν ἐν τῇ μιᾷ καθόδῳ πεπληρωκίας ἑτέρας μὴ χροῖν ἀποστολῆς, τὰς δὲ ὀλίγα ἡμαρτηκίας καὶ δις ἐκπέμπεσθαι καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἕως ἂν ἐκπληρώσωσιν ἅπαντα τῆς κακίας τὰ εἶδη.“ Rato fieri, id est irrationes referri et ratum haberi; expunctis, id est consummatis, perfectis.

opinione. - Itaque metempsychosin necessarie imminere, si non in primo quoque vitae huius comateu^o omnibus illicitis satisfiat. Scilicet facinora tributa sunt vitae. Ceterum totiens animam revocari habere quotiens minus quid intulerit, reliquatricem⁴ delictorum, donec exsolvat novissimum quadrantem, detrusa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totam illam³ allegoriam domini certis interpretationibus relucens, et primo quidem simpliciter intellegendam. Nam² et ethnicus homo adversarius noster est, incedens in eadem via vitae communis. Ceterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conversari non liceret. Huic ergo bonum animi praestes⁶ iubet. Diligite enim inimicos vestros, inquit, et orate pro maledicentibus vos, ne aliquo commercio negotiorum iniuria provocatus abstrahat te ad suum iudicem, et in custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arteris. Tum si in diabolum transfertur adversarii mentio, ex observatione comitante cum illo quoque moneris eam inire concordiam quae deputetur ex fidei conventionem; pactus es enim renuntiare ipsi et pompae et angelis eius. Convenit inter vos de isto. Haec erit amicitia observatione sponsionis, ne quid eius postea resumias ex his quae eierasti, quae illi reddidisti, ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem iudici deo obiciat, sicut eum legimus alibi sanctorum criminatorem et de ipso etiam nomine delatorem, et iudex te tradat angelo executionis, et ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris, nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? quid his interpretationibus verius? Ceterum apud Carpocratem si omnium facinorum debetrix anima est,

2. allegoriam *Aq.* allegoriam (*Aβ*)*BCab.* 3. et *om. Aq.* 4. incedens in eadem via *A.* 5. boni *A.* 6. iubet *om. A.* 7. enim *om. Ab.* 8. et *om. Ca.* 9. ad *A.* 10. renuntiasset *Aq.* 11. observatione *ABCb.* observatio *Bmya.* 12. ei eierasti *BCa.* 13. sicuti *a.* 14. nomine diaboli delatorem *BCa.* 15. ad Carpocratem *A.*

c. comateu] Dixi de hoc vocabulo ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

d. reliquatricem] Id est ex rationibus debetrixem reliquationis. (Fr. Iunius.) Adde verba Irenaei interpretatoria: „Et id quod ait „Non exies inde quoadusque novissimum quadrantem reddas,“ interpretantur, quasi non exeat quis a potestate angelorum eorum qui mundum fabricaverunt, sed sit transcorporatum semper quoadusque in omni omnino operatione, quae in mundo est, fiat, et quom nihil defuerit ei, tam liberatam eius animam elevari ad illum deum qui est supra angelos mundi fabricatores. Sic quoque salvari et omnes animas, sive ipsae praecoccupantes in uno ad-

ventu in omnibus misceantur operationibus, sive de corpore in corpus transmigrantes, vel immisae in unaquaque specie vitae adimplentes, et reddentes debita liberari, uti iam non sicut in corpore.“

e. ex observatione comitante] Vulgata distinctio horum verborum est „mentio ex observatione comitante, cum illo“ cett., quae sanam sententiam admittit nullam. Comitante iungendam est cum illo, non cum observatione; exprimitur enim ea voce illud evangelii „dum est cum illo in via.“ Observationem autem dicit observationem vocis dominicae „Esto consentiens adversario tuo.“

quis erit inimicus et adversarius eius intellegendus? credo, ¹⁶meus melior, quae illam in aliquid innocentiae inpegerit adigendam rursus ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonae vitae. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intellegi, id est ex pessimis praeceptis doctrinam veritatis agnosci. Spero huiusmodi haereticos Heliae quoque invadere exemplum, tanquam in ¹⁷Ioanne ¹⁸sic repraesentati, ut metempsychosi ¹⁹patrocinetur pronuntiatio domini: Helias iam venit, et non cognoverunt eum, et

Math.
XVII, 12.
Math.
XI, 14.

Io. I, 21.
Maloch.
IV, 6.

alibi: Et si vultis audire, hic est Helias, qui venturus est. Numquid ergo et Iudaei ex opinione Pythagorica consulebant ²⁰Ioannem: Tu es Helias? et non ex praedicatione divina: Et ecce mittam vobis ²¹Helian Thesbiten? Sed enim metempsychosis illorum revocatio est animae iam pridem morte functae et in aliud corpus iteratae.

II Reg. II, 11. Helias autem non ex decessione vitae, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio vitae, sed ex supplemento prophetiae, idem et ipse, et sui nominis et sui hominis. Sed quomodo Helias ²²Ioannes? Habes angeli vocem: Et

Luc. I, 17.

ipse, inquit, praecedet coram populo in virtute et in spiritu Heliae, non in anima eius nec in carne. Hae enim substantiae sui cuiusque sunt hominis. Spiritus vero et virtus extrinsecus conferuntur ex dei gratia; ita et transferri in alterum possunt ex dei voluntate, ut factum est retro de ²³Mosei spiritu.

Num.
XII, 2 sqq.

Cap. XXXVI. ¹In has quaestiones inde, opinor, excessimus quo nunc revertendum est. Constitueramus animam in ipso et ex ipso seri homine, et unum esse a primordio semen, sicut et carnis in totum generis examen, propter aemulas scilicet opiniones philosophorum et haereticorum, et illum sermonem Platonis veternosum*. Nunc

16. meus B. 17. Iohanne A. Ubique fere. 18. sic om. Ab. 19. patrocinetur praenuntio Ab. 20. Iohannem Aβ. Iohannem Aγ. 21. Helian A. Heliam reliqui. 22. Iohannes A. 23. Mosei ABCa. Mosis b.

Cap. XXXVI. 1. DE SEXV ANIMAE ET CARNIS (CARNIS ET ANIMAE A.) PARITER ORIENTE. In has AB. DE SEXV ANIMAE ET CARNIS QVOD SIMVL IN VTERO FORMENTVR. In has C.

f. patrocinetur pronuntiatio] Rigaltius ex libro Agobardi recepit „patrocinentur, praenuntio domini,“ ut *patrocinentur* struatur ad haereticos, *praenuntio* autem sit pro *praenuntiato*.

g. Mosei] Reposui h. l. scripturam veterum librorum. Hanc enim genitivi nominis istius formam iuxta alteram illam, et quidem usitatiorē *Moysi* (nam sic fere scriptum inveni in libris Tertulliani, non *Mosi*, sicut *Mosei*, non *Moysei*), in usu fuisse non par-

vus locorum numerus testimonio adest. V. adnot. critt. ad De Anima cap. 37. et cap. 57. De Resurr. Carnis cap. 55. Adv. Marc. III, 21. et V, 11. Adv. Hermog. cap. 32., alibi. Et eam tuetur Pithoei liber in verbis Schol. ad Iuren. Sat. VI, 542. Graecus genitivus *Μωύσεως* reperitur apud Photium Bibl. VI, 27.

Cap. XXXVI. a. sermonem Platonis veternosum.] Hoc est veterem. Cf. supra cap. 25: „Quis est ille *vetus* sermo apud memoriam Platonis“ cett. Sidon. Apoll.

o sequentium exinde tractatum teximus. Anima in utero la pariter cum carne pariter cum ipsa sortitur et sexum, ita , ut in causa sexus neutra substantia teneatur. Si enim ²in us utriusque substantiae ³aliquam ⁴intercapedinem eorum us admitteret, ut aut caro ⁵aut anima prior seminaretur, etiam sexus proprietatem alteri substantiae adscribere per alem ⁶intercapedinem seminum, ut aut caro animae aut anima insculperet sexum, quoniam et Apelles^b, non pictor, sed haec , ante corpora constituens animas viriles ac ⁷muliebres, sicut lumina didicit, utique carnem ut posteriorem ab anima facit e sexum. Et qui animam post partum ⁹carni superducunt, ante formatae marem aut feminam de carne sexum praecidimae. Utriusque autem substantiae ¹⁰indiscreta semina et suffusio eorum communem subeunt generis eventum, qua duxerit quaecumque illa est ratio naturae. Certe et hic se diorum forma testatur, cum masculus ¹²temperius effingitur, nim Adam; femina aliquanto serius, posterior enim Eva. Ita o informis est, qualis ex ¹³Adae latere decerpta est, animal et ipsa iam, quia et illam tunc Adae portionem ¹⁴animam am. Ceterum et ipsam dei afflatus animasset, si non ut car- et animae ex Adam tradux fuisset in femina.

Omnem autem hominis in utero serendi, struendi, ²figendi am aliqua utique potestas divinae voluntatis ministra modu- quamcumque ³illam rationem agitare sortita. ⁴Haec aesti- etiam superstitio Romana deam tinxit Alemonam alendi in etus, et Nonam et Decimam^a a ⁵sollicitioribus mensibus, et m, quae partum gubernet, et Lucinam^b, quae producat in Nos officia divina angelos credimus. Ex eo igitur fetus in

Cap.
XXXVII

. AB. 3. in aliquam AB. 4. intercapidinem Aq. 5. ut A. 6. inter- n Aq. 7. mulieres A. 8. ab Philumena b. ad Philumena A. a Phi- 9Ca. 9. carnis ducunt A. 10. indiscreta (Aβ)BmgCab. discreta AqB. s effusio A. 12. temperius AB. temporius reliqui. 13. Adae om. A. atam b., cum Fulvio Ursino.

. XXXVII. 1. DE AETATE ANIMAE. Omnem AB. DE AETATE CARNIS LAE. Omnem C. 2. figendi A. 3. illa b., cum Fulvio Ursino, 4. Hoc A. oribus A.

1 „veternosum dicendi genus.“, verba v. Savaronis adnot. Adde d Statii Theb. VI, 94. p. 380., Victorem ab Utica Pass. Mart. ett. ad fin. lib. III. „et ecce anostis veternosus utique anguis trisulcaee venena vibrat.“ Sic nobius Adv. Nat. I, 39 „Vene- veternosus in arboribus taenias.“ it. ab Ang. Maio editum in Aucit.

Class. tom. VIII, p. 602: „— et vetero- sus (sic), s, um i. e. vetustate plenus.“, et paulo post: „— vjternosus, illa infirmitate plenus.“ Item p. 623: „Veter- nosus, senex, vel infirmus.“

b. Apelles] De quo supra cap. 23. Cap. XXXVII. a. Nonam et Decimam] Cf. Gell. N. A. III, 16.

b. Lucinam] August. De Civ. Dei IV, 11 et 34. Cf. Ad Nat. II, 11.

Exod.
XXI, 22.

utero homo a quo forma completa est. Nam et ⁶Mosei^c lex tunc aborsus reum talionibus ⁷iudicat, cum iam ⁸hominis est causa, cum iam illi vitae et mortis status deputatur, cum ⁹et fato iam inscribitur, etsi adhuc in matre vivendo cum matre plurimum communicat sortem. Dicam aliquid et de temporibus animae nascentis, ¹⁰ut ordinem decurram. Legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, et decuriale numerum ut exinde reliquorum ¹¹parentem colunt^d, denique perfectorem nativitatis humanae. Ego ad deum potius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo^o magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero nascamur quanto disciplinae numero ¹²renascimur. Sed et cum septimo mense nativitas plena est, facilius quam octavo, honorem sabbati agnoscam, ut ¹³quo die dedicata ¹⁴est dei conditio, ¹⁵eo mense interdum producatur dei imago. Concessum est properare nativitati, et ¹⁶tamen ¹⁷idonee occurrere in ¹⁸hebdomadem, in auspicia resurrectionis et requietis et regni. Ideo ¹⁹ogdoas nos non creat; tunc enim nuptiae non erunt. ²⁰Societatem carnis atque animae iamdudum commendavimus^e a ²¹concretionem seminum ipsorum usque ad figmenti perfectionem. ²²Perinde nunc ²³et a nativitate defendimus, inprimis quod simul crescunt, sed ²⁴diversa ratione pro generum condicione, caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Ceterum animam substantia crescere negandum est, ne etiam ²⁵decrecere substantia dicatur, ²⁶atque ita et defectura credatur; sed vis eius, in ²⁷qua naturalia peculia consita ²⁸retinentur, salvo substantiae modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producitur^f. Constitue certum pondus auri vel argenti, rudem adhuc massam: collectus habitus est illi, et futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli^g

Matth.
XXII, 30.

6. Mosei A., *Ios. Scaliger.* Moysis b. Moysi BCa. 7. indicit (?) Ap. 8. homin^a = est causa cum iam illi om. A. 9. et om. A. 10. Ordine decurram A. 11. pa-
rentem Ca. 12. nascimur A. 13. quoto Ca. 14. est om. BCa. 15. eo AB
toto BCa. 16. tam b. 17. idonee Cab. ideo ne AqB. idoneo ne Ap. 18.
ebdomadem Ap. 19. societate Ap. 20. congregatione ABmg. 21. Perinde AB
Proinde reliqui. 22. et nativitatem A. 23. divisa Ab. 24. ad crescere Ap.
crescere Ap. 25. adque Ap. 26. quantunaturalia A. 27. retinetur A.

c. Mosei] De hac genitivi forma dixi supra ad cap. 35.

d. et decuriale numerum ut exinde reliquorum parentem colunt] Cf. Plut. De Plac. Philos. I, 2. Adde Censorin. De Die Nat. cap. 11. Vitruv. III, 1.

e. decalogo] Mysterium simile veneratur Cassiodorus in hominum formatione lib. De Anima cap. 16. ex numero denario: „ut cursus vitae nostrae atque operatio sacramenta caelestis decalogi

contineret.“ Alia sacramenta humana compositionis ibidem expendit. (La Cerda.)

f. commendavimus] Id est probavimus, demonstravimus. Cf. quae annotata ad De Pallio cap. 4.

g. paulatim cum carne producitur. Apud Augustinum [lib. X de Genesi cap. ult.]: „Paulatim cum carne productus in membris.“ (Rigalt.) Cf. Augustinu l. I., qui Tertulliani opinionem refutat.

totum quod natura est auri vel argenti. Debinc cum in laminam^a massa laxatur, maior efficitur initio suo per²⁹ dilatationem ponderis³⁰ certi, non per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Etsi sic quoque augetur, dum extenditur; licet enim habitu augetur, cum statu non licet. Tunc³⁰ et splendor ipse provehitur auri vel argenti, qui fuerat quidem et in massa, sed obscurior, non tamen³¹ nullus. Tunc³² et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiae, qua duxerit eam qui³³ aget, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animae crementa reputanda, non substantiva, sed³⁴ provocativa^b.

¹ Quamquam autem et retro^a praestruxerimus, omnia naturalia^b animae ipsi substantiae inesse pertinentia ad sensum et intellectum, et² ex ingenito animae censu^c, sed paulatim per aetatis spatia procedere et varie per accidentia evadere pro artibus, pro institutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibus^d, quod tamen faciat ad carnis animaeque propositam nunc societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus convenire, pariterque et illam suggestu sensuum, et istam processu membrorum exsurgere a quarto decimo fere anno, non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura civilia abhinc^e agendis rebus attemperant, sed³ quod et haec⁴ de primordio ratio est. Si enim Adam et Eva ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ⁵ ex quo id ipsum sentimus, agnitionem boni et mali profitemur. Ab his autem annis et suffusior et vestitior^f sexus est, et concupiscentia oculis arbitris utitur et communicat placitum^g, et intellegit quae sint^h, et fines suos ad instar ficulneae contagionis ⁶ prurigineⁱ accingit, et homi-

Cap.
XXXVIII.

29. dilatationem B. 29. certe non ad perfectionem A. 30. esplendor A. Probat Nic. Rigaltius. 31. nullius Bmg. 32. et om. A. 33. agit ab. 34. proectiva Fr. Junius.

Cap. XXXVIII. 1. DE CIBIS QVOMODO AD ANIMAM PERTINEANT (PERTINERE VIDEANTVR BC.). Quamquam ABC. 2. ex om. A. 3. quã Aq. 4. a primordio Aß. 5. et quoad ipsum A. 6. prurigine BmgCab. purigine AB.

h. provocativa.] Quae provocantur.
Cap. XXXVIII. a. retro] Id est antea, ex usu Tertulliani. V. quae annotavi ad De Spectac. cap. 9. Praestruxit autem supra cap. 20.

b. naturalia] Pecunia scilicet. (Rigalt.)
c. animae censu] Id est ex natura et substantia animae.

d. dominatricibus potestatibus] Horum mentionem fecit iam supra esp. 24.

e. iura civilia abhinc] Cf. De Virg. Veland. cap. 11.

f. suffusior et vestitior] Suffunditur pudore et vestitur pube. Cf. De Virg.

Veland. cap. 11 et 8., et quae adnotavi ad De Oratione cap. 22.

g. communicat placitum] Iam communi complexu et commisionis libidine. (Rigalt.)

h. intellegit quae sint] Iam uterque sexus intellegit quae illa sint egere et pati nata. Desunt utriusque sexus vocabula. Et consimili sposiopesi turpe verbum involvit libri Adv. Valentia. cap. 32. (Rigalt.)

i. ad instar ficulneae contagionis prurigine] Significat pubem et cetera in corpore humano spatia contacta vela-

nem de paradiso integritatis educit, exinde scabida etiam in ceteras culpas, ⁷ et ⁸ delinquendi non naturales^k, cum iam non ex instituto naturae, sed ex vitio. Ceterum proprie naturalis concupiscentia unica est alimentorum solummodo, quam deus et in primordio contulit: Ex omni ligno, inquit, edetis, et secundae post diluivium geniturae supermensus est: Ecce dedi vobis omnia in escam tanquam ⁹ olera ¹⁰ foeni, ¹¹ prospectans non tam animae quam carni, etsi propter animam. Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quod anima desiderare videatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intellegi cupit, quae cibus sustineatur, denique derogatis eis evigescat, postremo subtractis intercidat. Porro non solum proponendum est quisnam ea desideret, sed et cui; et si propter se, sed et cur, et quando, et quonam usque; tum quod aliud ¹² natura desideret, aliud necessitate, aliud secundum proprietatem, aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima, ¹³ sibi quidem ex causa necessitatis, carni vero ex natura proprietatis. Certe enim domus animae caro est, et inquilinus carnis anima. ¹⁴ Desiderabit itaque inquilinus ex causa et necessitate huius nominis profutura domui toto ¹⁵ inquilinatus sui tempore, non ut ipse substruendus, nec ut ipse ¹⁶ loricandus, nec ut ipse tibicinandus^l, sed tantummodo continendus, quia non aliter contineri possit quam domo fulta. Alioquin licebit animae dilapsa domo ex destitutione ¹⁷ priorum subsidiorum incolumi abire, habenti sua firmamenta et propriae condicionis alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem, arbitrii libertatem.

Cap. XXXIX. Quae omnia nativitus animae collata idem, qui in primordio invidit, nunc quoque obumbrat atque depravat, quominus aut ultro prospiciantur aut qua oportet administrentur. ¹ Cui enim hominum non adhaerebit spiritus nequam, ab ipsa etiam ianua nativitatis ani-

7. et delinquendi non naturales om. b. 8. delinquenti Fr. Iunius. 9. holera BCa - 16. feui A. 11. prospectans b., cum Fulvio Ursino. prospectam AB. prospectum Ca. 12. est natura desiderare Bmga. 13. si (sed sibi in marg. ab ead. manu) quidem Ap. quidem Aβ. 14. Derabit Ap. 15. inquilinatus A. 16. loricandus b., de emendat. Latini. gloriandus ABCa. 17. priorum AβBmg.

Cap. XXXIX. 1. NVLLAM FERRE (PENE C.) ANIMAM SINE DAEMONIO ESSE Cui enim ABC.

mine ficulneorum περιζωμάτων. Quasi primi parentes, Adamus et Eva, ungues usque ad extremos perpruriscerent cum ex sicca folia carpere, atque inde totam arborem virus infecerit, succi videlicet sive humoris illius exalbidi, quem de fracta sicca stillare cernimus. Sic lib. De Pudic. [cap. 6]: „Facile quid speciosum viderat concupiscens et ad inferiora respiciens et de ficulneis foliis

pruriginem retinens.“ (Rigalt.)

k. delinquendi non naturales] Scabida sit exinde concupiscentia et prona in ceteras culpas, et in his in culpam delinquendi quoque culpas non naturales cum iam non ex instituto naturae concupiscit, sed ex vitio naturae.

l. loricandus — tibicinandus] Carni vestiendus, tanquam lorica, ossibus substruendus, tanquam tibicinibus.

mas aucupabundus, vel qua invitatus tota illa puerperii superstitione? Ita omnes idololatria obstetricae nascuntur, dum ²ipsi adhuc uteri infulis apud idola confectis redimitti genimina sua daemoniorum candidata profitentur, dum in partu Lucinae et Dianae ³eiulantur, dum per totam ⁴hebdomadam Iunoni mensa^a proponitur, dum ultima die Fata ⁵Scribunda^b advocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram ⁶Statinae^c deae sacrum est. Quis non exinde aut totum ⁷fili caput ⁸reatui^d vovet, aut ⁹aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione. Sic igitur et ¹⁰Socraten puerum adhuc spiritus daemonicus invenit. Sic et omnibus genii deputantur, quod daemonum nomen est. Adeo nulla ferme nativitas munda est, utique ethnicorum. Hinc enim et apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis ¹¹praerogativa quam ex institutionis disciplina. Ceterum, inquit, immundi nascerentur, quasi designatos^e tamen ¹²sanctitatis ac per hoc etiam salutis intellegi volens fidelium filios, ut huius spei ¹³pignore matrimoniis, quae retinenda censuerat, ¹⁴patrocinaretur. Alioquin meminerat dominicae definitionis: Nisi quis ^{10. III. 5.} ¹⁵nascetur ex aqua et spiritu, non ¹⁶introibit in regnum dei, id est non erit sanctus.

¹Ita omnis anima eo usque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur, tamdiu immunda, quamdiu recenseatur; peccatrix autem, quia immunda, ²respuens ignominiam suam et in carnem ex societate^a. Nam etsi caro peccatrix, secundum quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concupiscentis adversus spiri-

Cap. XL.
Rom. V,
14. 21.

2. ipsa *AqB*. 3. heulantur *A*. eiulantur *Bmg*. 4. hebdomadam *A*. 5. scribando *Fr. Iunius*. 6. statim *Aedae B*. Statimaedae *Aq*. Statimae deae *Aβ*. 7. feli *AqB*. 8. ea tui *ABmg*. 9. aliquid excipit crimen *A*. 10. Socratem *ab*. 11. procreativa *ABmg*. 12. sanctitatis ac (hac *A*) per hoc etiam salutis *ABCa*. sanctitati ac per hoc etiam saluti *b*. 13. pignore *Ab*. pignora *reliqui*. 14. patrocinaretur (*Aβ*)*Bb*. patrocinarentur (*Aq*)*Ca*. 15. nascatur *BCa*. 16. ibit (*Aβ*)*b*. inibit *Aq*.

Cap. XL. 1. QVOMODO CARO PECCATRIX DICATVR. Ita *ABC*. 2. respuens ignominiam suam et in carnem ex societate *ego*. respuens ignominiam suam et in carnem et societatem *Bmg*. recipiens ignominiam ex carnis societate *BCab*. recipiens ignominiam ex carnis exsocietate *A*.

Cap. XXXIX. a. Iunoni mensa] Cf. Macrob. Saturn. III, 11.

b. Fata Scribunda] Cf. Hartung Relig. d. Romer tom. II, p. 232.

c. Statinae] Cf. Adv. Natt. II, 11.

d. reatui] Idololatriae. De toto hoc loco cf. Hartung l. l. p. 239.

e. designatos] Istinc sumpsisse videtur Hieronymus quod ex libris De Monogamia citavit Epist. [153] ad Pauli-

num; ubi tamen pro *designatis* dicit *conditos* fidei, et nullis idololatriae sordibus pollutos. (Rigalt.) V. Hieron. Opp. ed. Bened. tom. IV, p. 576.

Cap. XL. a. respuens ignominiam suam et in carnem ex societate.] Tandem hunc locum suae sic sententiae reddere licuit ope edit. principis et cod. Agobardi. Respuens est tamquam refundens, redundans.

tum, ob quam carnales ³notantur, non tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit quid aut sentit ad suadendam vel imperandam peccatellam. Quidni? quae ministerium est, et ministerium non quale servus vel minor amicus^b, ⁴animati et homines, sed quale calix, vel quid aliud eiusmodi, corpus, non anima. Nam et calix ministerium sitientis ⁵est; nisi ⁶tamen qui sitit calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit. Adeo nulla proprietates hominis in ⁷choico^c, nec ita caro homo tanquam alia vis animae et alia persona, sed res est ⁸alterius plane substantiae et alterius condicionis, addicta tamen animae ut suppellex, ut instrumentum in officia vitae. Caro igitur increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulae, ⁹vinolentiae, saevitiae, ¹⁰idololatriae ceterisque carnalibus non sensibus, sed effectibus. Denique sensus delictorum etiam sine effectibus **Math. v, 28.** imputari solent animae. Qui ¹¹viderit ad concupiscentiam, iam adulteravit in corde. Ceterum quid caro sine anima perinde in operatione probitatis, iustitiae, tolerantiae, pudicitiae? Porro quale est ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina ¹²adpungas? Sed ea per quam delinquitur convenitur ut illa a qua delinquitur oneretur, etiam ¹³in ministerii accusationem. Gravior invidia est in praesidem cum officia pulsantur^d. Plus caeditur qui iubet quando nec qui obsequitur excusatur.

Cap. XLI. ¹Malum igitur animae, praeter quod ex obventu spiritus nequam superstruitur, ex originis vitio antecedit, naturale quodammodo. Nam, ut diximus, naturae corruptio alia natura est, habens suum deum et patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem, ut tamen insit et bonum animae illud principale, illud divinum atque germanum, et proprie naturale. Quod enim a deo est, non tam

3. notantur *Ab.* notantur infamia reliqui. In *B.* vox infamia uncinis est inclusa. 4. animati et homines *ego.* animalia nomine (*Aq*)*B.* animalia nomina (*Aβ*)*B.* animalis nomine reliqui. 5. est *om. A.* 6. tamen *om. Aβ.* 7. choicho *A.* 8. alterius conditionis. Plane substantiae *B.* alterius condicionis *intermissis reliquis A.* 9. vinolentiae *A.* 10. idololatriae *Aβ.* 11. viderit *ABC.* viderit mulierem *ab.* 12. appungas *A.* 13. in *om. A.*

Cap. XLI. I. DE MALO ET BONO ANIMAE. Malum ABC.

b. vel minor amicus] Minorem amicum dicit qui longe potentior amicum demisse colit et observat. *Amiculum* dicit Horatius Epist. ad Scaevam [Hor. Ep. I, 17, 3.]. Et maiores ibidem pro potentioribus amicis. „Id est amicis, inquit Porphyrian, sed in consuetudine maiores dicimus.“ (Rigalt.) In verbis sequentibus grave mendum latebat quod ego sustulisse videor reponendo *animati et homines.*

c. choico] Id est de terra factio, lima-
ceo, ut ipse interpretatur Septimius Adv.
Valentin. cap. 29. Cf. Adv. Valentin.
cap. 24. De Resurr. Carnis cap. 49.

d. cum officia pulsantur.] Id est officiales. Augustin. in Psalms. 21: „Quis hic alter episcopus est de parte Donati? Respondit officium: Nos non novimus nisi Aurelium catholicum.“ (Rigalt.) Cf. Adv. Valentin. cap. 16. De Resurr. Carnis cap. 16.

extinguitur quam obumbratur. Potest enim obumbrari, quia ² non est deus, extingui non potest, quia a deo est. Itaque sicut lumen aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tanta lentitas obstaculi ⁴ fuerit, ita et bonum in anima a malo oppressum pro qualitate eius aut in totum vacat ⁵ occultata luce, aut quae latur radiat inventa libertate. Sic pessimi et optimi quidam, et nihilominus unum omnes animae genus. Sic et in pessimis aliquid boni, et in optimis nonnihil pessimi. Solus enim deus sine peccato, et solus homo sine peccato Christus, quia et deus Christus. Sic et divinitas animae in praesagia erumpit ex bono ⁶ priore, et conscientia dei in testimonium prodit, Deus bonus, ⁷ et, Deus videt, et, Deo commendo⁸. Propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cum ad fidem pervenit reformata per secundam nativitatem ex aqua et superna virtute, detracto corruptionis pristinae aulao totam lucem suam conspicit. Excipitur etiam a spiritu sancto, sicut in pristina nativitate a spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro^b, ut dotale mancipium, ⁹ et iam non animae famula, sed spiritus. O beatum ¹⁰ conubium, si non admiserit adulterium!

¹ De morte iam superest; ut illic ^{1b} materiam ponat ubi ipsa Cap. XLII. anima consummat^a. Quamquam Epicurus^b vulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissolvitur, inquit, sensu caret, ² et quod sensu caret, nihil ad nos. Dissolvitur autem et caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille ei dedit passionem cuius est actio. ³ Quodsi hominis est pati mortem dissolutricem ⁴ corporis et peremprtricem sensus, quam ineptum ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. Multo coactius Seneca^c, Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa. Hoc si ita

2. non est deus om. A. 3. aliquid Ap. 4. fuerit via: ita AB. 5. occultata luce b. occulta salute ABCa. 6. proprio Bmg. 7. et A. est reliqui. 8. etiam a spiritu BCab. etiam spiritu A. 9. et iam non om. A. 10. conubium Aβ. conubium reliqui.

Cap. XLII. 1. DE MORTE. De ABC. 1 b. materiam ego. materia libri omnes. 2. et om. Ab. 3. quid si A. 4. corporis et peremprtricem bis exstant in Ab.

Cap. XLI. a. Deus bono — — Deo commendo.] Cf. De Testim. Animae cap. 2.

b. Sequitur animam nubentem spiritui caro] Cf. De Resurr. Carnis cap. ult.

Cap. XLII. a. ut illic materiam ponat ubi ipsa anima consummat.] Ita corrigendum fuisse pro certo est. Libri tam scripti quam editi habent *materia*. Sententiae satisfacisse sibi visi sunt Fr. Ludius et Nic. Rigaltius *ponere* praeter legitimum et communem verbi usum in-

terpretando *deponere, desinere, et consummare* esse pro *computare et summam colligere*. Immo haec dicit Septimius: De morte iam superest disputare; adeo ut mors illic materiam disputandi supeditet ubi ipsa anima eam consummat, id est prodigit et conficit.

b. Epicurus] Diog. Laert. X, 124 sqq. Gell. N. A. II, 8. Cf. Lactant. D. I. III, 17.

c. Seneca] Cf. adnot. ad De Resurr. Carnis cap. 1.

est, iam et mors ad semetipsam pertinebit, ^asi et ipsa finitur; eo magis ad hominem, in quo inter ^bomnia finiendo et ipsa finitur. Mors nihil ad nos, ergo et vita nihil ad nos. Si enim ^cquo dissolvimur praeter nos, etiam ^dquo compingimur extra nos. Si ademptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos. Sed mortem quoque interimat ^equi et animam. ^fA nobis ut ^gde postuma vita ^het de alia provincia animae, ⁱita de morte tractabitur, ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa ^jnon pertinet. ^kDenique nec speculum eius somnus aliena materia est.

Cap. XLIII.

¹De somno prius ²disputemus, post, mortem qualiter anima decurrat. Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam philosophis ^a placet, cum ex his eum deputant causis ^b quae praeter naturam haberi videntur. Stoici ^c somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, Epicurei ^d deminutionem spiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane ^e defetiscentiam, Empedocles et Parmenides ^f refrigerationem, ^gStrato segregationem consati spiritus, Democritus ^h indigentiam spiritus, Aristoteles ⁱ marcorem circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse praesumo ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiae, quam scilicet tollit, ^jsiquidem homo somno magis reficitur quam fatigatur. Porro nec semper ex fatigue concipitur somnus, et tamen cum ex illa est, illa iam non est. Sed nec ^krefrigescentiam admittam aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant, ^lut dispensatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili ^met rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est ⁿquod etiam

5. sic A. 5 b. omnibus Aq. 6. quod AB. 7. quod Aq. 8. qui Ab. quia reliqui. 9. A nobis ABb. in nobis reliqui. 10. de postuma vita et b. depositum a vita et AB. depositum habitat, et ut Ca. 11. ista Vir Doctus ad oram exemplaris mei. 12. non pertinet om. Ab. 13. Denique nec om. A.

Cap. XLIII. 1. DE SOMNO. Prius AB. DE SOMNO PERTINENTE AD TRACTATVM MORTIS. De somno prius C. 2. disputem A. 3. Strato segregationem om. A. 4. indigentiam spiritus om. A. 5. si quid A. 5 b. refrigrescentiam Aβ. 6. et Ca. 7. et rigore tardabili om. A. 8. quod om. Ab.

d. de postuma vita] A nobis Christianis, inquit, ita de morte tractatur, tanquam de postuma vita. Etenim scimus aeternam manere. Ad eam vero a morte transiri; itaque esse postumam morti. (Rigalt.)

e. Denique] Id est adeo, proinde, igitur. Cf. quae exempla collegi ad Apolog. cap. 42. Nova fere quaeque pagina in his scriptis suppeditabit.

Cap. XLIII. a. ut quibusdam philo-

sophis] Cf. Plut. De Plac. Philos. 23 sqq.

b. Stoici] Plut. l. i. cap. 24. Di Laert. VII, 158.

c. Epicurei] Plut. l. i. cap. 25.

d. Anaxagoras cum Xenophane] Pl l. i. cap. 25.

e. Empedocles et Parmenides] Pl l. i. cap. 25.

f. Aristoteles] Cf. Plut. l. i. Videndū libellus Aristotelis de Somno et Vigil (Fr. Iunius.)

udor digestionis aestuantis est index. Denique ⁹concoquere dicitur, quod caloris, non frigoris operatio est. ¹⁰Perinde deminationem animalis spiritus aut indigentiam spiritus aut segregationem on sati spiritus ¹¹immortalitas animae non sinit credi. Perit anima i minoratur. ¹²Superest, si forte^s, cum Stoicis resolutionem sensualis vigoris somnum determinemus, quia corporis solius quietem procuret, non et animae. Animam enim ut semper mobilem et semper exercitam numquam ¹³succidere quieti, alienae scilicet a statu immortalitatis; nihil enim immortale finem operis sui admittit, omnis autem finis est operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei soli quies finem operis ¹⁴adulatur^h. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem dialecticos in dubium deducenes totam naturalium ¹⁵et extranaturalium discretionem, ut ¹⁶et quae putaverit citra naturam esse naturae vindicari sciat posse, a qua ta esse sortita ¹⁷sunt, ut citra eam haberi videantur, et utique aut natura omnia aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri quod dei contemplatio suggerit, auctoris omnium de quibus quaeritur. Credimus enim, si quid est natura, rationale aliquod opus lei esse. Porro somnum ratio praeit, tam aptum, tam utilem, tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinumⁱ, peccatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, iox legem facit, auferens rerum etiam colorem. Quodsi vitale, salutare, auxiliare somnus, nihil eiusmodi non rationale, ¹⁸nihil non naturale. Sic et medici omne contrarium vitali, salutari, auxiliari extra ¹⁹naturales cardines relegant. Nam et aemulas somno valetudines, phreneticam ²⁰atque cardiacam, praeter naturam iudicando naturalem somnum praeiudicaverunt; etiam in lethargo non naturalem notantes testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura aut defraudatione aut enormitate^k rescinditur, proprietate mensurae conservatur. Ita naturale

9. concoquere recedimur A. 10. Perinde A. Proinde reliqui. 11. immortalis anima BCa. 12. Superest est si forte Aq. 13. succidere b., de emendat. Latini. Succedere ABCa. 14. adlatur A. adlatura Ios. Mercerus. 15. et extranaturalium om. A. 16. et om. Ab. 17. est AB. 18. nihil non naturale ab. nihil non naturale rationale quod rationale B., quo in libro haec verba uicinis inclusa extant, cum nota in marg.: „al. desunt.“ In C. plane nihil horum comparet. 19. naturales AB. naturae BmgCab. 20. atque cardiacam om. A.

g. si forte] Id est nempe, vel utique, ex usu Tertulliani. V. quae de hac locutione dixi ad De Corona cap. 5.

h. adulatur.] Adulans tribuit. (Fr. Iulianus.)

i. probatorem valetudinum] Latinus

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLEK. Tom. II.

prolatorem, vel prorogatore. Nihil muto. Nam adversa valetudo somnum fere et quietem admittit; somnus valetudinem testatam facit. (Fr. Iulianus.)

k. defraudatione aut enormitate] Defectu aut excessu.

erit statu, quod non naturale effici potest decessu vel excessu. Quid, si ²¹et esum et potum de naturae sortibus eximas? nam et in his plurima somni ²²praeparatura est. Certe his a primordio
 Gen II, 21. naturae suae homo inbutus est. Si apud deum discas, ille fons generis, Adam, ante ebit soporem quam sitiit quietem, ante dormiit quam laboravit, immo quam et edit, immo quam et profatus est, ut videant naturalem indicem somnum omnibus naturalibus principaliorum. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere¹. Si enim Adam de Christo ²³figuram dabat, somnus Adae mors erat Christi dormituri in mortem, ut de iniuria perinde
 Io. XIX, 34. lateris eius vera mater viventium figuraretur ecclesia. Ideo et somnus tam salutaris, tam rationalis, etiam in publicae et communis iam mortis effingitur exemplar. Voluit enim deus, et alias nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, *paradigmate Platonico*²⁴ plenius humani vel maxime initii ac finis lineas ²⁵quotidie agere nobiscum, manum porrigens fidei facilius adiuvandae per imagines et parabolas, sicut sermonum, ita et rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam iacuit, et quale post vitam iacebit, ut testationem plasticam²⁶ et sepulturae, ²⁷expectans animam quasi nondum conlatam et quasi iam ²⁸ereptam. Sed et illa sic patitur, ut alibi agere videatur, dissimulatione praesentiae futuram ²⁹absentiam ³⁰ediscens: de Hermitimo sciemus. Et tamen interim ³¹somniat: unde tunc somnia? Nec quiescit nec ignavescit omnino, nec naturam immortalitatis ³²feriis soporis addicit. Probat se mobilem semper; terra, mari peregrinatur, ³³negotiatur, agitur, laborat, iudit, dolet, gaudet, licita atque illicita persequitur, ostendit quod sine corpore etiam plurimum possit, quod et suis instructa sit membris, sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agitandi. Ita cum evigilaverit corpus, redditum officii

21. et esum (AB)Bb. esum (Aq)Ca. 22. paratura a. 23. figuram dabat AB. figurabat BmgCa. 24. cotidie BC. 25. spectans A. 26. ereptam ABmgCob. erectam B. 27. absentiae A. 28. ediscens (Edisce A.) de Hermitimo sciemus, et tamen AB. ediscens, et tamen reliqui. 29. somniat, unde tunc (sunt B.) somnia, nec AB. somniat, nec reliqui. 30. feriis soporis ego. serii (seru Aq. serui AB.) soporis AB. servam soporis Ca. servam sopori b., cum Fulv. Ursino, Fr. Junio, Ios. Scaligero. 31. negotiatur, agitur om. A.

l. Inde deducimur — recensere] Inde deducimur eo ut recenseamus cett. Cf. Desid. Heraldus ad Apolog. Tertulliani p. 96.

m. *paradigmate Platonico*] Hoc iterum ex Phaedone Platonis, apud quem Socrates per exempla contrariorum sibi invicem succedentium vitam morti suc-

cessuram probat. (Rigalt.) V. Plat. Phaedone cap. 51. p. 103 sqq.

n. *plasticam*] *Plasticae*, qua ante vitam iacens formatus est, *sepulturae*, qua post vitam iacens futurum est. (Fr. Junius.)

o. *feriis soporis addicit.*] Ita tandem haec verba restituisse mihi visus sum.

eius resurrectionem mortuorum tibi affirmat. ²²Haec erit somni et ratio naturalis et natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, spem meditaris, discis mori et vivere, discis vigilare, dum dormis.

¹Ceterum de Hermotimo, anima, ut aiunt^a, in somno carebat, Cap. XLIV.
quasi per occasionem ²vacaturi ³hominis proficiscente de corpore. Uxor hoc prodidit. Inimici dormientem nacti pro defuncto cremaverunt. Regressa anima tardius, credo, homicidium sibi imputavit. Cives ⁴Clazomenii ⁵Hermotimum templo consolantur. Mulier non adit ob notam uxoris. Quorsum istud? ⁶Ut ne, quia facile est vulgo existimare secessionem animae esse ⁷somnum, hoc quoque Hermotimi argumento credulitas subornetur. Genus fuerat gravioris aliquanto soporis, ut de incubone praesumptio est, ⁸vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit excludens incubonem^b, aut tale quid vitii quod etiam ⁹Epimeniden^c in fabulam impegit, quinquaginta paene annos somniculosum. Sed et Neronem Suetonius^d, et ¹⁰Thrasymedem^e Theopompus negant umquam somniasse, nisi vix Neronem in ultimo exitu post pavores suos. Quid, si et Hermotimus ita fuit, ut otium ¹¹animae nihil operantis in somnis divortium ¹²crederetur? Omnia magis coniectes quam istam licentiam animae sine morte fugitivae, et quidem ex forma ¹³continuae. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunae, ita et animae, sane ¹⁴persuaderer divinitus factum; congruere enim hominem seu moneri seu terreri ¹⁵a deo, velut fulgure rapido, momentanae mortis ictu: si non magis in proximo esset somnium credi quod vigilanti potius accidere deberet ¹⁶si non somnium magis credi oporteret^f.

32. At haec A.

Cap. XLIV. 1. DE HERMOTIMO. Caeterum AB. DE HERMOTIMI ANIMA. Caeterum C. 2. vacaturi ABb. vagaturi Ca. 3. hominis b. nominis AB. luminis Ca. 4. Clazomeni A. 5. Hermotimum BmgCab. Hermippum AB. 6. ut ne quia facile B. ne quia facile Ab. ut quia non facile reliqui. 7. somnum a. somnium reliqui. 8. vel de ea valetudinis labe BCa. vel valetudinis Ab. 9. Epimeniden A. Epimenidem reliqui. 10. Thasimedem B. Tharimedem A. Thrasimedem reliqui. 11. animae nihil operantis in somnis divortium om. A. 12. crederet, ut Latinius. 13. continuae Latinius. 14. persuadere A. 15. Adeo vult, ut fulgure A. 16. si non somnium magis credi oporteret om. b.

Cap. XLIV. a. ut aiunt] Plin. H. N. VII, 52. Simile quid narrant de Aristee Proconnesii anima. V. Maxim. Tyrius Diss. XXXVIII.

b. quam Soranus opponit excludens incubonem] V. Cael. Aurelian. Chron. I, 3.

c. Epimeniden] Plin. H. N. VII, 52.

Mox. Tyr. Diss. XVI. Diog. Laert. I, 10. 2 et 7.

d. Suetonius] Sueton. Ner. cap. 46.

e. Thrasymedem] Herseensem dicit hunc Thrasymedem Plut. in libello de Defectu Oraculorum.

f. si non somnium magis credi oporteret.] Male haec verba expunxit Rigal-

Cap. XLV.

¹Tenemur hic de somniis quoque Christianam sententiam ex promere, ut de accidentibus ²somni, sed non modicis iactationibus animæ, quam ediximus negotiosam et exercitam semper ³ex perpetuitate motationis, quod divinitatis et immortalitatis est ratio. Igitur cum quies corporibus evenit, quorum solatium ⁴proprium est, vacans illa a solatio alieno non quiescit, et si caret opera membrorum corporalium, suis utitur. Concipe gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnem habitum ⁵artis suae atque conatum: pugnatur, certatur, sed vacua ⁶iactatio est. Nihilominus tamen fieri videntur quae fieri tamen non videntur; actu enim fiunt, effectu vero non fiunt. Hanc vim ⁷ecstasin dicimus, excessum sensus et amentiae instar. Sic et in primordio

Gen. II, 21. somnus cum ecstasi dedicatus^a: Et misit deus ecstasin in Adam, et ⁸obdormivit. Somnus enim corpori provenit in quietem, ecstasis animae accessit adversus quietem, et inde iam forma somnum ecstasi miscens et natura de forma. Denique et oblectamur et contristamur et conterremur in somniis quam affecte et anxie ⁹et passibiliter, cum in nullo permoveremur, a vacuis scilicet imaginibus, si compotes somniaremur. Denique ¹⁰et bona facta gratuita sunt in somnis et delicta secreta; non magis enim ¹¹ob stupri visionem damnabimur quam ob martyrii coronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam compotem esse non licet? Hoc erit proprietas amentiae huius, quia non fit ex corruptela bonae valetudinis, sed ex ratione naturae; nec enim exterminat, sed avocatur mentem. Aliud est concutere, aliud movere, aliud evertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est, quod sanitas mentis salva memoria stupet, amentiae genus est. ¹²Ideo non dicimur furere, sed somniare; ideo et prudentes, si quando sumus. Sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamen extinguitur^b; nisi quod et ipsum potest videri vacare tunc, ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, ut si nobis sapientiae imagines inferat, quemadmodum et erroris.

Cap. XLV. 1. DE SOMNIIS. Tenemur AB. DE SOMNIIS QUOMODO E PATIATUR ANIMA ET VNDE EVENIANT. Tenemur C. 2. somni et non A somni sed non Bmg. 3. et B. 4. proprium om. A. 5. artis suae atque conatum om. A. 6. iactio A. 7. ecstasin ABC. Ita ubicunque nihil annotavero. 8. obdormiit AB. dormiit Ag. 9. et om. A. 10. ei B. 11. obtupri A. 12. Ideoque Ag.

tius. Negatio non arte iungenda est cum voce somnium. Sic alibi dixit, et saepius, non - Christianus, ut De Resurr. Carnis cap. 3. Cf. quae adnotavi ad Apolog cap. 2.

Cap. XLV. a. dedicatus] De hoc verbo v. adnot. ad Scorp. cap. 1.

b. non tamen extinguitur] Sic cap. 41 „non tam extinguitur quam obumbratur.“

occe rursus urgemur ¹etiam de ipsorum somniorum retracta anima iactatur exprimere^a. Et quando pervenimus ad mortem. Et hic dixerim, Cum deus dederit, nullae longae morae eius eveniet. Vana in totum somnia Epicurus^b indicavit, liberans a divitiis divinitatem et dissolvens ordinem rerum et in passivitate spargens, ²ut eventui exposita et fortuita. Porro si ita est, non erit aliquis et veritatis eventus, quia non capit^c solam eam in omnibus debito eximi. Homerus^d duas portas divisit somnii, in veritatis, fallaciae ³eburneam. Respicere est enim, in cornu, ebur ⁴autem caecum est. ⁵Aristoteles ⁶maiori sententiam mendacio ⁷recitans agnoscit et ⁸verum. Telmessenses^e somnia evacuant^g, imbecillitatem coniectationis incusant. Quis tam extraneus humanitatis ut non aliquam aliquando visio- delem senserit? Pauca de insignioribus perstringens Epicuro in imperabo. Astyages Medorum regnator quod filiae Mandhuc virginis vesicam in diluvionem Asiae fluxisse somnio Herodotus^h refert; item anno post nuptias eius ex ⁹isdem item exortam toti Asiae incubasse. Hoc etiam Charon Lamus Herodoto prior tradit. Qui filium eius ¹⁰tanto operi in- ati sunt, non fefellerunt; siquidem Asiam Cyrus et mersit et . Philippus Macedoⁱ nondum pater Olympiadis uxoris natu- signasse ¹¹viderat anulo, leo erat signum. Crediderat prae- genituram (opinor, quia leo semel pater est)^k, Aristodemus stophon^l, coniectans immo nihil vacuum obsignari, filium et maximi impetus portendi. Alexandrum qui sciunt, leonem recognoscunt. Ephorus scribit. Sed et ¹²Dionysii ¹³Siciliae

a. XLVI. 1. et iam B. 2. et Aq. 3. eburneam Aq. 4. autem om. A. utiles A. Ut solet. 5 b. maiori ego. maiore libri omnes. 6. sententiam 7. ei recitans B. 8. veram b. 9. isdem A. hisdem BCa. isdem b. Jos. Scaliger. 10. tanti operis Bmg. 11. visus erat Jos. Scaliger. 12. A. 13. silicilie Aq. m. pr.

XLVI. a. exprimere.] An forte e? ut dixit initio cap. praegressi. icurus] Plut. De Plac. Philos. etron. Satyr. cap. 104. ii] *Δίχεται*. V. quae annotavi uga in Persec. cap. 1. nerus] Hom. Odys. XIX, 562 sqq. stoteles] Aristot. lib. de Divinat. niam. Sequentia interpretare: es somnio hoc ferens suffragium, iorem partem mendacium sit, t veri aliquid ei inesse agnoscit. messenses] Herodot. I, 78. Cic. u. I, 62. Artemidor. Oneirocr. atian. Or. ad Graecos cap. 1.

g. evacuant] Id est vacua esse et inania praedicant. (Fr. Iunius.) Cf. ad- nott. ad De Patient. cap. 12.

h. Herodotus] Herod. I, 107 sqq.

i. Philippus Macedo] Plutarch. Vit. Alex- andri cap. 2.

k. quia leo semel pater est] Cf. Plin. H. N. VIII, 16.

l. Aristodemus vel Aristophon] Immo neuter, si credimus Plutarcho, sed Ari- stander vates et somniorum interpres aetate Alexandri celeberrimus, cuius et volumen de Ostentis a Plinio citatur. (Rigalt.) Cf. Plut. Vit. Alex. cap. 25.

tyrannidem ¹⁴Himeraea quaedam somniavit^m. Heraclides prodidit. Et ¹⁵Seleuco regnum Asiae Laodice mater nondum eum ¹⁶enixa praeviditⁿ. Euphorion ¹⁷provulgavit. ¹⁸Mithridaten ¹⁹quoque ex somnio Ponti potitum a Strabone cognosco^o, et ²⁰Baralirem^p ²¹Illyricum a Molossis usque Macedoniam ex somnio dominatum de ²²Callisthene disco. Noverunt et Romani veritatis huiusmodi somnia. Reformatorem imperii, puerulum adhuc et privatum loci, ²³et Iulium Octavium tantum, et sibi ignotum Marcus Tullius^r iam et Augustum et civilium turbinum sepulctorem de somnio ²⁴norat. In ²⁵Vitellii commentariis^r conditum est. Nec haec sola species erit summarum praedicatrix potestatum, sed et periculorum et exitiorum: ut cum Caesar in ²⁶proelio perduellium Bruti et ²⁷Cassi ²⁸Philippis aeger ²⁹alias, maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se^s, Artori visione destituito tabernaculo evadit: ut cum Polycrati Samio filia crucem prospicit de solis ³⁰anguine et lavacro Iovis^t. Revelantur et honores et ingenia per quietem, praestantur et medellae,

14. hemerea AB. 15. Seleuco B. 16. praenixa A. 17. promulgavit Bp. 18. mitridaten A. Mithridatem reliqui. 19. quoquo A. 20. Baralirem Ab. Baralidem BCa. 21. Illyricum molossis A. 22. gallis tenendis cognoverant L. 23. et om. A. 24. norant Ca. 25. vitelliis ABCa. 25 b. praelium ABCa. 26. Cassi A. Cassii reliqui. 27. Philippus AB. 28. alias maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se, Artori ego. alias maius tamen alias crimen ab hostibus relaturum se artori AB. alias maiestatem, alias crimen (discrimen c.)^{ab} hostibus relaturus, Artorii Ca. maius tamen alias discrimen Artorii b., reliquis deletis. 29. anguine Aβ.

m. Himeraea quaedam somniavit.] V. Valer. Maxim. I, 7.

n. nondum eum enixa praevidit.] Narrat. Iustinus lib. XXV Histor. Transcripsit eadem Fulgosiis lib. I, cap. 16. De Seleuco Mentore Appianus Alexandrinus in Syro, et ex eo Leonicus lib. II. Var. Hist. lib. 20. paulo aliter et locupletius eam historiam narrat. (La Cerda.)

o. a Strabone cognosco] Strabo VII, p. 309.

p. Baralirem] Haec omnino est scriptura codicis Agobardini, lapsu in proclive volubili scribentium *Bardiem* primo aut *Bardirem*, mox *Baradirem* et *Baralirem*. Frontini Stragematum exemplaria quinque constanter exhibent „ab Ardie Illyrio,“ quod est a *Bardie*, et proxime ad verum *Bardile*. Rectam huiusce vocabuli editionem servasse videntur Graeci, *Bardylin*, unde est apud Ciceronem *Bargulus* pro *Bardylis*, certissima coniectura viri eximie probi doctique Henrici Vallesii. *Bardylis* Illyrius, ex latrone dux sine princeps Illyriorum et Molossorum,

cum et Macedonas attentaret, a Philippo repressus est, atque intra fines Illyriorum coercitus. Auctor Diodorus a Vallesio nostro citatus. (Rigalt.) Cf. Cic. De Offic. II, 11. Diodor. Sic. XVI, 4. Adde Hellad. ap. Phot. p. 530. Sed in loco Tertulliani fortasse reponendum *Bardylin regem* pro *Baralirem*.

q. Marcus Tullius] V. Dio Cass. XLV, 2., ubi cf. Reimars adn. De verbis „privatum loci,“ si tanti est, cf. etiam Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 338.

r. In Vitellii commentariis] Citatur a Suetonio [Vit. Vitellii cap. I.] nonnulla de gente Vitellia ex libello Q. Eulogii ad Q. Vitellium Augusti censorem. (Rigalt.)

s. alias maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se] Ita haec verba emendasse mihi sum visus. Rem narrat Dio Cass. XLVII, 41. Plut. Anton. cap. 22. Sueton. Octav. cap. 91. Flor. IV, 6. Lactant. D. I. II, 8.

t. et de lavacro Iovis.] Narrat Herodotus III, 124.

tur et furta, conferuntur et thesauri. Ciceronis denique, parvuli etiam nunc, gerula iam ³⁰sua inspexerat. Cynus et Socratis demulcens homines discipulus Plato est. ³¹Leopyctes ab Achille curatur in somniis. Coronam auream cum Athenae ³²perdidissent, Sophocles ³³tragicus somniando relictus. Neoptolemus tragoedus apud ³⁴Rhoiteum Troiae sepulchri Aiacis monitus in somnis ³⁵ab ipso ruina liberat, et cum senia deponit, dives inde auro redit. Quanti autem comeres ³⁶et affirmatores in hanc rem? ³⁷Artemon, Antiphon, Philochorus, Epicharmus, Serapion, Cratippus ³⁸et Dionysiodius, Hermippus, tota saeculi litteratura. Solum, si forte, qui se existimavit persuasurum quod prior omnibus Saturnus rit; nisi si et prior omnibus vixit ³⁹Aristoteles, ignosce rit.

Ceterum Epicharmus etiam summum apicem inter divina somniis extulit^b cum Philochoro Atheniensi. Nam et oraculus stipatus est orbis, ut Amphiarai ⁴⁰apud Oropum, Amphi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, ⁴¹Trophonii in Boeotia, Mopsi in ⁴²Cilicia, ⁴³Hermionae in Macedonia, ⁴⁴Pasiphaeae in Creta. Cetera cum suis et originibus et ritibus et ⁴⁵relatiocum omni deinceps historia somniorum Hermippus ⁴⁷Bery-

n C. 31. Leonymus AB. Cleonymus reliqui. 32. prodidissent B. 33. AB. 34. Rheteum ab. ritreum A. Erithreum BC. 35. ab ipso ruina b. ab ipsa ruina liberatur reliqui. 36. et affirmatores om. A. 37. ar. Ap. 38. et om. A. 39. aristoteles A. Pro more. 40. apud optuloci A. apud Horopum Amphiloci BC. 41. Triphoni Ap. 42. boetia AB. 43. Cilicia A. 44. Hermoniae edd. Priorii, Semleri, Leopoldi. Mendose. 45. pasiphaeae BC. 46. relationibus edd. Semleri et Leopoldi. Mendose. 47. Berithensis B. Beritensis Ca. Beriensis Fulv. Ursinus.

lique] Id est adeo, proinde, ita adnot. ad Apolog. cap. 42. De ta v. Plut. Cicer. cap. 2. to est.] Diog. Laert. III, 1.

onymus] Reposui verissimam librorum scripturam. V. Paul. 19, 11.

sophocles tragicus somniando re] Cic. De Divinat. II, 29.

neoptolemus tragoedus] Cuius memor. Sic. XVI, 92. „Lapidum icit vetustos lapides, qui in sepulchris Aiacis ruerant. Similiter „sepulchrae“ De Resurr. Carnis

forte] Cf. quae adnotavi supra 9.

osce ridenti.] Videtur Aristotelem ere, qui illud scripserit. Saturerit oportet, inquit, qui tam adde eo testatur, et alios omnes

tempore praecesserit. Post ad lectorem oratione versa: „Ignosce ridenti.“ Bona venia et pace tua, inquit, mihi Aristotelem ridere liceat. (Fr. Iunius.)

b. etiam summum apicem inter divinationes somniis extulit] Id est nulli divinationis generi tantum tribuit, nullum tanto honori habuit, quam *ὀνειροποισίαν*.

c. in Laconica] De Amphiarai, de Trophonii et Mopsi oraculis. Cf. adnot. ad Ad Nat. II, 7. et ad Apolog. cap. 21., de Amphilechi Pausan. I, 34. Strabo XIV, 4. Sarpedonii Apollinis templum cum oraculo Seleucia, Ciliciae oppido, memorat Zosimus I, 57., et Artemidis Sarpedoniae item in Cilicia templum cum oraculo Strabo XIV, p. 676. De Hermionae oraculo aliunde, quod sciam, non constat. De Pasiphaeae cf. Cic. De Divinat. I, 43. cum interpr.

tensis quinione voluminum satiatissime exhibebit. Sed et Stoici¹ deum malunt providentissimum humanae institutioni inter cetera praesidia divinatricum artium et disciplinarum ⁴⁸somnia quoque ⁴⁹nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi. Haec quantum ad fidem somniorum a nobis quoque consignandam, et ⁵⁰aliter ⁵¹interpretandam. Nam de oraculis etiam ceteris, apud quae nemo dormitat, quid aliud pronuntiabimus quam ⁵²daemonicam esse rationem eorum spirituum qui iam tunc in ipsis hominibus habitaverint, ⁵³vel memorias eorum^o affectaverint ad omnem malitiae suae scenam, in ista aequae speciei divinitatem mentientes, eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum et ⁵⁴admonitionum et praenuntiationum, ⁵⁵quo magis laedant iuvando, dum per ea quae iuvant ab inquisitione verae divinitatis abducunt ex ⁵⁶insinuatione falsae? Et utique non clausa vis est, nec sacrariorum circumscribitur terminis; vaga et pervolativa et interim libera est. Quo nemo dubitaverit domus quoque daemoniis patere, nec tantum in adytis, sed in cubiculis homines imaginibus circumvenire.

Cap. XLVII.

Definimus enim a daemoniis plurimum incuti somnia^a, etsi interdum vera et gratiosa, ¹sed, de qua industria diximus, affectantia atque captantia, quanto magis vana et frustratoria et turbida ^{1b}et ludibriosa et immunda. Nec mirum si eorum sunt imagines quorum et res. A deo autem, pollicito scilicet et gratiam spiritus sancti in omnem carnem, et sicut prophetaturos, ita et somnianturos servos suos et ancillas suas, ea deputabuntur quae ipsi gratiae comparabuntur, si qua honesta, sancta, prophetica, revelatoria, aedificatoria, ²vocatoria, quorum liberalitas soleat et in profanos destillare, imbres etiam et soles suos praeaequante deo iustis et iniustis, siquidem et Nabuchodonosor divinitus somniat, et maior paene vis hominum ex visionibus deum discunt. Sicut ergo dignatio dei ³et in ethnicos, ita et temptatio mali ⁴in sanctos, a quibus nec interdiu absistit, ut vel dormientibus obrepat qua potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia quae sibimet ipsa anima videtur inducere ex intentione circumstantiarum. Porro

1061 III, 1.

Math. V, 45.

Ban. II, 1 seqq.

48. omnia edit. Leopoldi, vitiose. 49. magis Bmg. magis pro nobis (sic) Aq. 50. taliter b. 51. interpretandum AB. 52. daemonicam b. 53. vel ad memorias BC. 54. admonitionum praenuntiationem Aβ. admonitionum praenuntiatione Aq. 55. quo AB. quae reliqui. 56. insinuationem Aβ.

Cap. XLVII. 1. sed qua Fr. Iunius. 1b. et om. b. 2. vocatoria om. A. 3. et in om. A. 4. et in Ab.

d. et Stoici] Cf. Plut. De Plac. Philos. V, 1. Cic. De Nat. Deor. III, 39. cum interpr.

e. vel memorias eorum] Defunctorum. Cap. XLVII. a. a daemoniis plurimum incuti somnia] Cf. Apolog. cap. 25.

quoniam non est ex arbitrio somnare (nam ⁶ et Epicharmus ita entit), quomodo ipsa erit sibi causa alicuius visionis? Num ergo haec species naturali ⁷formae relinquenda est, servans animae etiam a ⁸ecstasi res suas perpeti? Ea autem, quae neque a deo neque a daemone neque ab anima videbuntur accidere, et praeter opinionem et praeter interpretationem et praeter ⁹enarrationem facultatis, ipsi proprie ecstasi et rationi eius separabuntur.

Certiora et ¹colatiora somnari affirmant sub extimis noctibus, Cap. XLVIII. quasi iam emergente animarum vigore ²producto sopore. Ex temporibus ³autem anni verno magis quieta, quod ⁴aestas dissolvat animas et ⁵hiems quodammodo obduret, et autumnus, temptator alias valetudinum, ⁶sucis pomorum vinosissimis diluat. Item ex ipsius quietis situ, si neque resupina neque dextero latere decumbat, neque conresupinatis internis, quasi ⁷refusis ⁸loculis, statio sensuum ⁹fluitet, aut ¹⁰compressa^a iecoris ¹¹angina sit mentis. Sed haec ingeniose aestimari potius quam constanter probari putem (etsi Plato est qui ea aestimavit)^d; et fortassean casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt. Nam quod et de cibis distinguendis vel ¹²derogandis^o nunc praesumptio nunc superstitio disciplinam somniis praescribit, examinandum est. Superstitio, ut cum apud oracula incubaturis ieiunium indicitur, ¹³ut castimoniam ¹⁴inducat, praesumptio, ut cum Pythagorici ob hanc quoque speciem fabam respuunt onerosum et ¹⁵inflatui pabulum^f. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas legumine solo contenti, ne regiis ferulis contaminarentur, praeter sapientiam reliquam somniorum praecipue gratiam a deo redemerunt et ¹⁶impetrandorum et disserendo-

Dan.
II, 16 sqq.

5. quoniam b., de emendat. Latini. qua Fulv. Ursinus. quam ABCa. 6. et picharmus AB. 7. forma AB. 8. extasi ABC. Ubique. 9. narrationem A.

Cap. XLVIII. 1. collatiora B. 2. producto edd. Semleri et Leopoldi. Mendose. 3. autem om. A. 4. aestas om. A. 5. hiemps A. hyems B. 6. succus A. succus B. 7. repulsis ABmg. 8. localis AB. 9. fluit et aut AB. 10. compressu Ca. 11. sagina ABmg. 12. decorandis A. decurandis b. 13. ut castimoniam inducat om. A. 14. inducit B. 15. inflatui Abb. inflatum reliqui. 16. imperandorum A.

Cap. XLVIII. a. colatiora] Sic Ad Nat. I, 5 dixit „colatam serenitatem.“ Cf. Gronovii Observatt. II, 7.

b. statio sensuum] Intelligit praecordia, *περικάρδιον*, sanguinem circumcordialem, de quo supra cap. 15. (Rigalt.)

c. compressa] Sic legitur in exemplari Agobardi. *Compressam* dicit pro compressione, ut pro remissione remissionem. (Rigalt.) Immo *compressa* est par-

ticipium quod referatur ad praegressum „statio sensuum.“

d. etsi Plato est qui ea aestimavit] Respicit, ni fallor, illa quae de iecinore disputat Plato Timaeo cap. 32. p. 71.

e. derogandis] Rigaltius plane inepte scripsit *decurandis*, quod explicat „minime curandis, omittendis.“

f. inflatui pabulum] Sic scripsi cum Rigaltio ex auctoritate cod. Agobardi. Sed mallem „onerosum ex inflatu pabulum.“

rum. ¹⁷Ieiuniis autem nescio an ego solus plurimum ita somnium ut me somniasse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem? Immo tanto magis ad hanc quantum et ad omnem; si et ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Sic enim et daemonia expostulant eam a suis somniatoribus, ad lenocinium sci-

Dan. X, 1^{sq.} licet divinitatis, quia familiarem dei norunt, quia et ¹⁸Daniel rursus trium hebdomadam statione ¹⁹aruit victus, sed ut deum inliceret humiliationis officiis, non ut animae somniaturae sensum et sapientiam strueret, quasi non ²⁰in ecstasi acturae. Ita non ad ecstasin summovendam sobrietas proficiet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, ²¹ut in deo fiat.

Cap. XLIX. Infantes qui non putant somnare, cum ¹omnia animae pro modo aetatis expungantur in vita, animadvertant succussus et nutus et reidentias eorum per quietem, ut ex re comprehendant motus animae somniantis facile per carnis teneritatem erumpere in superficiem. Sed et quod Libyca gens ²Atlantes ³caeco somno ⁴noctem transigere dicuntur, animae ⁵utique natura ⁶taxatur. Porro aut Herodoto fama mentita est, nonnunquam in barbaros calumniosa, aut magna vis eiusmodi daemonum in illo climate dominatur. Si enim ⁷et ⁸Aristoteles ⁹heroem quendam Sardiniae notat incubatores fani sui visionibus privantem, erit et hoc in daemonum libidinibus, tam ¹⁰aufferre somnia quam inferre, ut Neronis quoque seri somnistoris et ¹¹Thrasymedis insigne ¹²inde processerit. Sed et a deo deducimus ¹³somnia. Quid ergo nec a deo ¹⁴Atlantes somniarent, vel quia nulla iam gens dei extranea est, in omnem terram et in terminos orbis evangelio coruscante? Num ergo aut fama mentita est Aristoteli, aut daemonum adhuc ratio est, dum ne ¹⁵animae aliqua natura credatur immunis somniorum?

Cap. L. ¹Satis de speculo mortis, id est de somno, ²tum etiam de negotiis somni, id est de somniis. Nunc ad originem huius exces-

17. ieiunus *Aq.*, *Fr. Iunius*. 18. danihel *Aq.* 19. caruit *Ios. Mercerus*. 20. in *om. A.*

Cap. XLIX. 1. omni *A.* 2. atlantico *A.* Atlantico *B.* 3. caecos *Aβ.* 4. noctem *Cab.* non *B.* *Omit. A.*, et in *Bmg.* legitur „al. deest non.“ 5. itaque *Aβ.* 6. taxantur *AB.* 7. et *om. Aβ.* 8. Aristotiles *A.* 9. heroem *B.* 10. auferes omnia *Aβ.* 11. thrasymedis *A.* 12. somnia *BmgCab.* omnia *AB.* 13. Atlantes *B.* 14. animae *om. BCa.*

Cap. L. 1. DE MORTIS VI (VI *om. A.*) ET DE MENANDRO HAERETICO. Satis *ABC.* 2. tum *b.*, cum *Fulo. Ursino.* cum *ABC.*

g. aruit victu] Nihil muto. *Arere victu* est *ξηροφασειν*. De stationibus v. adnot. ad *De Orat.* cap. 19.

Cap. XLIX. a. Atlantes] *Plin. H. N. V, 8. Herod. IV, 184.*

b. Neronis quoque seri somnistoris et Thrasymedis insigne] *Cf. supra cap. 44.*

sus, id est ad ³ordinem mortis, quia nec ipsam sine quaestionibus, licet finem omnium quaestionum. Publica totius generis humani sententia mortem naturae debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Gen. II, 17. dei vox, hoc spondit omne quod nascitur; ut iam hinc non Epicuri stupor suffundatur^a, negantis debitum istud ad nos pertinere, sed haeretici ⁴magis Menandri Samaritani furor^b conspuatur, dicentis mortem ad suos non modo non pertinere, verum nec pervenire. In hoc scilicet se a superna et arcana potestate legatum, ut immortales et incorruptibiles et statim resurrectionis compotes fiant qui baptismus eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda, ⁵scilicet^c ut ebriosos reddit Lyncēstarum^d vena vinosa, ⁶ut lymphaticos efficit Colophonis ⁷scaturigo daemónica^e, ⁸ut Alexandro accidit Nonacris^f Arcadiae venenata. Fuit et Iudaeae lacus medicus ⁹ante Christum. Plane Stygius paludes poeta tradidit mortem diluentes. Sed et Thetis filium planxit. Quamquam si et Menander in ¹⁰Stygem mergit, moriendum erit nihilominus, ut ad Stygem venias; apud inferos enim dicitur. Quenam et ubinam ista felicitas aquarum, quas nec ¹¹Ioannes baptizator praeministravit nec Christus ipse discipulis demonstravit? Quod hoc Menandri balneum? ¹²comicum credo^g. Sed ¹³cur tam infrequens, tam occultum, ¹⁴quo paucissimi lavant? Suspectam enim faciam tantam raritatem securissimi atque tutissimi sacramenti, apud quod nec pro deo

3. ordinem *ABmgCab.* originem *B.* 4. magis *Ab.* *Fulv. Ursinus.* magi reliqui. 5. scilicet ut *ego.* Sed aut libri omnes. 6. ut *ego.* aut libri omnes. 7. scaturigo daemónica *A.* 8. ut *ego.* aut libri omnes. 8 b. amne Christi *Bmg.* 9. Stygen *B.* 10. Iohannes *A.* Ubique. 11. magicum *b., cum Fulv. Ursino.* 12. quor *B.* 13. quod paucis simulabant *Bmg.*

Cap. L. a. suffundatur] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 10. De re v. supra cap. 42.

b. Menandri Samaritani furor] V. Irnaeum Adv. Haer. I, 21. cum interpr.

c. scilicet] Ita emendavi. De confusione particularum *sed et scilicet* cf. quae adnotavi De Corona cap. 6.

d. Lyncēstarum] Cf. Adv. Valentin. cap. 15.

e. Colophonis scaturigo daemónica] Plin. H. N. II, 106. Euseb. Praepar. Evang. II, 5. Ludov. de la Cerda citat praeterea Iamblich. de Mysteriis.

f. Nonacris] Cf. Adv. Valentin. cap. 15. et quae ibi notavi. Testimoniis de fonte hoc Alexandri gravi addit Ludov. de la Cerda Porphyrium lib. de Styge.

g. comicum credo.] Retineo vulgatam scripturam. Minime quidem Menandrum comicum significat (nam fuerunt qui hoc crederent), — immo haeticum, sed

respicit balneum nescio quod magicum iuventutis et vitae procuratorium, in fabula quapiam certe suo tempore notissima decantatum. Probabilis saltem haec coniectura est, quominus abstinemus ab Ursiniana scriptura *magicum*. Aliter, sed elegantissime, ut solet, interpretatus est haec verba I. Fr. Gronovius Observatt. in Eccl. Scriptt. cap. 2. p. 21 sq. (p. 564. ed. Frotsch.). „Nullum est igitur, inquit, hoc Menandri balneum, nisi forte poeticum, Stygis germanum. Hic ioco utitur *παρὰ προσδοξίας*, ut, cum expectares aliquid ad Menandrum haeticum pertinens, audias de Menandro poeta, quod tamen eundem explicat sensum per figuram, quem de Menandro haetico expressum simpliciter expectabas. Quod igitur? nisi forte comicum; quod nempe Menandrum decet, hominem nominis sui, poetam, fabulatorem.“

ipso mori lex est, cum contra omnes iam nationes ascendant in montem domini et in aedem dei Iacob, mortem per martirium quae flagitantis, quam ¹⁴de Christo etiam suo exegit? Nec magis tantum dabit quisquam, ut eximat mortem, aut repastinet vitæ modo vitam aetate renovata. Hoc enim ¹⁵ne Medae quidem licuit

Gen. V, 24. ¹⁶in hominem, etsi licuit in ¹⁷vervecem. Translatus est Enoch et
Hebr. X, 5.
II Reg. II, 11. Helias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Ceterum mo-
Apoc. XI, 3. rituri reservantur, ut antichristum sanguine suo extinguant. Obiit
Io. XXI, 23. et Ioannes, quem in adventum domini remansurum frustra fuerat spes. Fere enim haereses ad nostra exempla prosiliunt, inde sumentes praesidia quo pugnant. Postremo compendium est: Ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit, quos in Stygem suam mersit? Apostoli perennes^a veniant, assistant. Videat illos meus Thomas, audiat, contrectet, et ¹⁸credidit.

Cap. LI.

¹Opus autem mortis in medio est, discretio corporis animaeque. Sed ²quidam ad immortalitatem animae, quam ³quidem non a deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant, ut velint credi etiam post mortem quasdam animas adhaerere corporibus. Ad hoc enim et Plato, etsi quas vult animas ad caelum statim expedit^a, in ^bPolitia tamen cuiusdam inseputi cadaver opponit longo tempore sine ulla labe prae animae scilicet individuitate servatum. Ad hoc et Democritus crementa unguium et comarum in sepulturis aliquanti temporis denotat. Porro et aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse. Quid enim, si aridior aër et solum salsius? quid, si et ipsius corporis substantia ⁵exsucior? quid, si et genus mortis ante iam ⁶corruptrices materias ⁷erogat^c? Ungues autem cum exordia nervorum sint, merito ^dnervis resolutione porrectis provectiores ^eet quotidie deficiente carne expelli videntur.

14. dextro etiam A. 15. ne Medie A. Nemediae B. 16. in hominem, etsi licuit om. A. 17. verbecem AB. 18. credat a.

Cap. LI. 1. NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMNERE. Opus AB. NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMNERE POST MORTEM. Opus C. 2. quidem b., cum Fulv. Ursino. 3. quidem ego. quidam libri omnes. 4. Politiam A. 5. exsuctor A. exsucior reliqui. 6. corruptelae ABmg. 7. erogat ABmg. 8. sed cotidie B.

b. Apostoli perennes] Quos scilicet Menander baptizavit et Styge illa sua mersos reddidit immortales. (Rigalt.)

i. mens Thomas] Thomam hic suum vocat quemlibet vere Christianum, sed prudentem, non credulum impostori Menandro. Nam adversus haereticos istius et magi praestigias opus esse incredulitate Thomae apostoli. Amabo Christianum, inquit, et meus erit ille Thomas, qui Menandricae Stygis immortalitati non

credet, nisi prius et visu et audita et tactu diligentem exploratae. (Rigalt.)

Cap. LI. a. etsi quas vult animas ad caelum statim expedit] Cf. supra cap. 54.

b. in Politia] Plat. Polit. X, p. 614 sqq. Cf. Valer. Max. I, 8. ext. 1. Macrobi. in Somn. Scip. I, 2.

c. erogat?] Dixi de hoc vocabulo ad Scorpi. cap. 6.

d. merito] Cf. adn. ad cap. 6. supra.

Cornae quoque alimenta de cerebro, quod aliquamdiu durare praestat^e secreta munitio. Denique in viventibus etiam pro cerebri ubertate vel⁹ affluit capillago vel deserit. Habes medicos. Sed nec modicum quid animae subsidere in corpore est, decessurum quantoque et ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleverit. Et hoc enim in opinione quorundam est. Propterea nec ignibus funerandum^f aiunt, parcentes superfluo animae. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquiis animae adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine aversatrix, quod et ipsum homo non utique mereatur poenali exitu^g impendi. Ceterum anima¹⁰ indivisibilis, ut immortalis, etiam mortem¹¹ indivisibilem exigit credi, non quasi immortalis, sed quasi¹² indivisibili animae¹³ indivisibiliter accidentem. Dividetur autem¹⁴ et mors, si et anima, superfluo scilicet animae quandoque¹⁵ moriturae. Ita portio mortis cum animae portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius. De meo didici^h. Scio feminam quandam vernaculam ecclesiaeⁱ, forma et aetate integra functam, post unicum et breve matrimonium cum in pace dormisset et morante adhuc sepultura interim oratione presbyteri componeretur, ad primum¹⁶ halitum orationis manus a lateribus dimotas in habitum supplicem^k conformasse rursusque condita pace^l situi suo reddidisse. Est et¹⁷ illa relatio apud nostros, in coemeterio corpus corpori iuxta collocando spatium¹⁸ recessu communicasse. Si et apud ethnicos¹⁹ tale quid traditur,

9. affuit AB. affuit B. 10. invisibilis ABmg. 11. invisibilem ABmg. 12. invisibili AB. 13. indivisibiliter BCab. invisibiliter AB. 14. et om. Ab. 15. morituro b., cum Fulv. Ursino. 16. halitum Ab. habitum BCa. aditum Fulv. Ursinus. 17. illa AB. alia reliqui. 18. accessu AB. 19. tale aliquid tradit A.

e. durare praestat] Durare facit.

f. Propterea nec ignibus funerandum] Varro Cycno, *Ἡερί Ταφῆς* (ap. Nonium p. 230.): „Quare Heraclides Ponticos plus sapit, qui praecipit ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent. Quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsu emere possimus.“

g. poenali exitu] Poenali exitio. Particulae enim et alii sotes igni puniebantur.

h. De meo didici] Non de pecalio litterisve gentilium. (Fr. Iunius.)

i. vernaculam ecclesiae] Christianam, Christianis parentibus natam. Sic Plin. H. N. XIV, 2 „*naves pecaliarias atque vernaculas Italiae.*“ Sic etiam Septimius Apolog. cap. 35 „*vernaculam septem collium plebem.*“ et lib. I De Cultu Fem.

cap. 6 „*aerum apud barbaros vernaculum.*“ (Rigalt.)

k. in habitum supplicem] Hoc est dispensans in modulum crucis, quem fuisse orantis Christiani habitum saepe significat; hodieque non pauca eiusmodi reperiuntur in Romae subterraneis veterum Christianorum monumentis. (Rigalt.)

l. condita pace] Absolutis finitisque precibus quas sacerdos, ut mulieri mortuae pacem a deo impetraret, fuderat. (La Cerda.) Hoc est post osculum pacis, quod erat signaculum et conclusio orationis, ut ipse ait sub finem libri De Oratione [cap. 14.]. Conditam pacem dixit oscula mutuo data, nempe inter fratres seu fideles, qui mortui componendi officio interfaerant. Condere h. l. significat mutuo dare, ut condicere mutuo dicere. (Rigalt.)

²⁰ ubique deus potestatis suae signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam ²¹ in testimonium ex deo factum quam ex ullis animae reliquiis, quae si inessent, alia quoque membra movissent, et si manus tantum, sed non in causam orationis. Corpus etiam illud non modo fratri cessisset, verum et alias mutatione situs sibimet ipsi refrigerasset^m. Certe ²² unde sunt ista, signis potius et ostentis deputanda, naturam facere non possunt. Mors, si non semel tota est, non est. Si quid animae remanserit, vita est. Non magis vitae miscetur mors quam diei ²³ nox.

Cap. LII. . Hoc igitur opus mortis, ¹ separationem carnis atque animae, seposita quaestione factorum et fortuitorum, bifariam distinxit humanus affectus, in ordinariam et extraordinariam formam, ordinariam quidem naturae deputans, placidae cuiusque mortis, extraordinariam vero praeter naturam iudicans, violenti cuiusque finis. Qui autem primordia hominis novimus, audenter determinamus mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali; facile autem usurpari naturae nomen in ea quae videntur a nativitate ex accidentia adhaesisse. Nam si homo in mortem directo institutus fuisset, tunc demum mors naturae adscriberetur. Porro non in mortem institutum eum probat ipsa lex, condicionali comminatione suspendens, et arbitrio hominis addicens mortis eventum. 'Denique' si non deliquisset, nequaquam ² obisset. Ita non ³ erit natura quod ex oblationis potestate accidit per voluntatem, non ex instituti auctoritate per necessitatem. Proinde etsi varii exitus mortis, ut est multimoda condicio causarum, nullum ita ⁴ dicimus lenem ut non vi agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, vis est. ⁵ Quid enim? quae tantam animae et carnis societatem, tantam a conceptu concretionem sororum substantiarum divellit ac dirimit. Nam etsi prae gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon Spartanus^b, dum victorem Olympiae filium amplectitur, etsi prae gloria, ut ⁶ Clidemus Atheniensis, dum ⁷ ob histo-

20. ubique Ab. utique reliqui. 21. in testimonium om. Ab. 22. undeunde b., cum Fulvio Ursino, Ios. Mercero et Ios. Scaligero. unde ABCa. 23. et nox A.

Cap. LII. 1. separatio AB. 2. obisset A. obiisset reliqui. 3. erit AB. erat reliqui. 4. diximus AB. 5. Quidni? quae Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. pag. 180. 6. Clydemus AB. 7. ob historici stili praestantiam ego. ab historicis diu (dui Ap.) praestantiam AB. ab histrionibus ob praestantiam reliqui.

m. sibimet ipsi refrigerasset.] Sic Ad Scapul. cap. 4 „Iudigentibus refrigeramus.“

Cap. LII. a. Denique] Proinde, adeo.

Cf. adnot. ad Apolog. cap. 42. et ad De Pudic. cap. 13.

b. ut Chilon Spartanus] Plin. H. N. VII, 32. Diog. Laert. I, 5, 72 sq.

rici stili praestantiam auro coronatur^c, etsi per somnium, ut Plato^d, etsi per risum, ut P. Crassus, multo violentior mors quae per aliena grassatur, quae animam per commoda expellit, quae tunc mori affert cum iocundius^e vivere est in exultatione, in honore, in⁹ requie, in voluptate. Vis est illa¹⁰ navigiis, cum longe a¹¹ Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulate flatu, labente¹² cursu, laetante comitatu, intestino repente percussu cum tota securitate desidunt^e. Non secus¹³ naufragia sunt vitae, etiam tranquillae mortis eventus. Nihilo refert integram abire corporis navem, an dissipatam, dum animae navigatio evertatur.

¹Sed² quo deinde anima nuda et explosa³ devertet? Sine dubio Cap. LIII. prosequemur ex ordine. Prius tamen quod est loci huius explebimus, ne, quia varios exitus mortis ediximus, expectet quis a nobis rationes singulorum, medicis potius relinquendas, ⁴ propriis⁴ arbitris omnium letalium rerum sive causarum et ipsarum corporalium conditionum. Plane ad immortalitatem animae hic quoque protegendam in⁵ mentione mortis aliquid de⁶ eiuscemodi exitu interstruam, ⁷ in quo paulatim ac minutatim anima dilabatur; habitum enim sustinens defectionis abducitur, dum absumi videtur, et coniecturam praestat interitus de excessu temperatura. Tota autem in corpore et ex corpore est ratio. Nam quisquis ille exitus mortis, sine dubio aut materiarum aut regionum aut viarum vitalium eversio est: materiarum, ut fellis, ut sanguinis; regionum, ut cordis, ut iecoris; viarum, ut venarum, ut arteriarum. Dum igitur haec ex propria quaque iniuriae causa vastantur in corpore, ad usque ultimam eversionem et⁸ rescissionem vitalium, id est naturalium finium, situum, officiorum, necessario et anima, dilabentibus paulatim instrumentis

8. vere B. 9. requiete A. 10. navigii AB. 11. chaphareis AqB. chapherei AB. 12. cursu, laetante Cab. cursulae tantae B., quae ea verba uncimis habet inclusa. Non habet A. 13. naufragia B.

Cap. LIII. 1. DE ANIMARVM EXCESSV. Sed quo deinde (verbis „Sed quo deinde“ in A. carie corrossis; in B. pro quo deinde legitur quod inde) ABC. 2. divertit Ab. 3. propriis AB. 4. arbitriis B. 5. mentionem B. 6. eiuscemodi Ab. eiusmodi reliqui. 7. in quoque protegendam animam dilabatur A. 8. recessionem Ca.

c. ut Clidemus Atheniensis, dum ob historici stili praestantiam auro coronatur] Ita emendavi. Nihil enim illa Gelenii correctio „ab histrionibus ob praestantiam“ faciens coronari Clidemum. Quid histriones? Quenam praestantia? haec certe, si ea scriptura genuina esset, Tertulliano indicanda fuisset. Clidemus fuit rerum Atticarum scriptor celeberrimus. Stili eius fragmenta adhuc super-

sunt. Cf. Voss De Histor. Graec. p. 418. Westerm.

d. ut Plato] Pro somnium reponendum fortasse somnum. Diog. Laert. III, 3. et Suidas. Cf. etiam interpr. ad Cic. De Senect. cap. 5., qui eum scribentem narrat obiisse.

e. cum tota securitate desidunt.] Cf. Aristot. Probl. Sect. 23. quaest. 5.

et domicilliis et spatiis suis, paulatim et ipsa migrare compulsa deducitur in diminutionis effigiem^a, non alio modo quam quo et aurigam ipsum quoque defecisse praesumitur, cum vires equorum defatigatio denegavit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis veritate. Perinde auriga corporis spiritus animalis, deficientis vectaculi nomine, non suo, deficit, opere decedens, non vigore, actu¹⁰ elanguens, non statu, constantiam, non substantiam decoquens, quia¹¹ comparere cessat, non quia esse. Sic et rapida quaeque mors, ut cervicum messis, semel¹² ac tantam ianuam pandens, ¹³ut¹³ ruinae vis semel omnia¹⁴ vitalia elidens, ut apoplexis, interior ruina, nullam animae moram praestat nec discessum eius in momenta discruciat. At ubi longa mors, ¹⁶prout deseritur¹⁶ anima, ita et deserit; non tamen¹⁷ conciditur hac facie, sed extrahitur, et dum extrahitur, postremitem suam partem videri facit. Non omnis autem pars statim et¹⁸ abscisa est, quia postera est, nec quia exigua est, statim et¹⁹ ipsa peritura est. Sequitur seriem suus finis, et mediocritas trahitur²⁰ ad summa, et reliquiae universitati cohaerentes expectantur ab illa, non²¹ derelinquuntur. Atque ita ausim dicere, totius ultimum totum est, quia, licet minus atque posterius sit, ipsius est. Hinc denique²² evenit saepe animam in ipso divortio potentius agitari sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex maiore suggestu iam in libero constituta²³ per superfluum^b quod adhuc cunctatur in corpore enuntiat quae videt, quae audit, quae incipit nosse. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer^c, ceterum apostolica dei templum, cum in Christo est, sed interim animam consepito suo obstruit et obscurat et concretionem carnis infaecat, unde illi, velut²⁴ per corneum specular^d, obsoletior lux rerum est. Procul dubio cum vi mortis exprimitur de concretionem carnis, et ipsa expressione colatur; certe de oppanso corporis erumpit in apertum ad meram et puram et suam lucem,

9. deficientis vectaculis Aβ. deficiens vectaculis Aγ. 10. elanguens ABb. languens reliqui. 11. comparere ABmgCab. comparare B. 12. ac om. a. 12b. aut b., cum Fulvio Ursino. 13. ruina A. 14. vitalia om. C. 15. prout BmgCab. proubi AB. 16. mors ita Bmg. 17. conceditur hac facies ABmg. condicitur hac facie B. 18. abscisa Aβ. abscissa (Aγ)BCab. 19. ipsa om. a. 20. a summa Aβ. 21. relinquantur A. 22. venit A. 23. per om. Aβ. 24. per om. A.

Cap. LIII. a. in diminutionis effigiem] Diminutionis habitum interpretatur La Cerda. Sed effigies h. l. idem est quod species.

b. per superfluum] Id est vim reliquam animae, adhuc haerentem in corpore, ut cap. 51. (Fr. Iunius.) „Maiorem suggestum“ dicit elatiorem locum, ex

quo anima tanquam ex arce vel specula liberius circumpiciendi et audiendi facultatem habet.

c. Platonica sententia carcer] Plat. Phaedone p. 62. cap. 6.

d. per corneum specular] Cf. Salmas. in Solin. p. 194.

statim semetipsam in expeditione substantiae recognoscit et in divinitatem ipsa libertate respiscit, ut de ²⁶somno emergens ab imaginibus ad veritates. Tunc et enuntiat ²⁶quae videt, tunc ²⁷exultat aut trepidat, prout paraturam ²⁸deversorii sui sentit, de ipsius statim angeli facie, ²⁹evocatoris animarum, Mercurii poetarum.

¹Quo igitur deducetur anima iam hinc reddimus. Omnes ²ferme Cap. LIV. philosophi, qui immortalitatem animae, ³qualiterqualiter volunt^a, ³tamen vindicant, ut ⁴Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato ^b, quique ali- quod illi tempus indulgent ab excessu usque in conflagrationem uni- versitatis, ⁵ut Stoici^c, suas solas, id est ⁶sapientum, animas in super- nis mansionibus collocant. Plato quidem non temere philosophorum animabus^d hoc praestat, sed eorum qui philosophiam scilicet exor-naverint amore puerorum^e. Adeo etiam inter philosophos magnum habet privilegium impuritas. Itaque apud illum in aetherem subli- mantur animae sapientes^f, apud Arium in ⁷aërem^g, apud Stoicos sub lunam^h. Quos quidem miror quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum ⁹illas a sapientibus multo superioribus erudiri affirmant. Ubi erit ⁹scholae regio in tanta distantia ¹⁰diver- siorum? qua ratione discipulae ad magistras ¹¹conventabunt, tanto discrimine invicem absentes? quis autem illis postumae eruditionis usus ac fructus, iamiam conflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos deiciunt. Hos Plato velut gremium terrae describit in Phaedoneⁱ, quo omnes labes mundialium sordium confluendo et ibi desidendo exhalent, ¹²et quasi ¹³coeno immunditiarum ¹⁴suarum ¹⁵crassiorem haustum et privatam illic aërem stipent.

²⁵. somnio *AB*. ²⁶. et videt *AB*. ²⁷. exultat *B*. ²⁸. deversorii *AB*. diver- sorii *C*. deversorii *ab*. ²⁹. vocatoris *Ab*.

Cap. LIV. 1. DE RECEP.TV. Quo (Quod *AB*.) *ABC*. 2. fermae *A*. 2b. qua- literqualiter *ego*. qualiter *libri omnes*. 3. tamen *Ab*. tantum *reliqui*. 4. pyta- goras *AB*. 5. et *A*. 6. sapientium *A*. 7. haerem *AB*. 8. illa *Aq*. 9. sco- lae *AB*. 10. diversiorum *BCab*. deversorium *A*. 11. conventabunt *BCab*. convententur *ABmg*. 12. et *om. AB*. 13. caeno *AB*. 14. suarum *om. A*. 15. grossiorem *AB*. gressiorem *Aq*.

Cap. LIV. a. qualiterqualiter volunt] Sic emendavi haec verba. V. Dirksen Manuale p. 798.

b. ut Plato] Cf. supra cap. 28.

c. ut Stoici] Diog. Laert. VII, 156.

d. philosophorum animabus] Cf. Plato Phaed. p. 69 sq.

e. exornaverint amore puerorum.] Ab- utitur in suggillationem quae Plato dis- putat Symposio cap. 22 sqq. p. 203 sqq., et Phaedro cap. 29 sqq. p. 248 sqq.

f. in aetherem sublimantur animae sapientes] Plat. Phaedro l. l.

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLER. TOM. II.

g. apud Arium in aërem] Alexandri- num, opinor, philosophum celebrem, qui gratia et auctoritate apud Augustum Caesarem potuit plurimum. Testis Dio lib. LII. et Iulianus in Caesaris. Meminit et cap. sequ. (Fr. Iunius.) Cf. Dio Cass. LI. cap. 16. cum adnot. Reimari p. 646.

h. apud Stoicos sub lunam.] Hanc Stoicorum opinionem secutus est Lucanus IX, 6 sqq. Cf. Macrobi. in Somn. Scip. I, 11. Lactant. D. I. III, 23. cum interpr.

i. in Phaedone] Plat. Phaed. p. 112 sqq.

Cap. LV.

Nobis inferi non nuda cavositas nec subdivalis aliqua mundū sentimā creduntur, sed in fossa terrae et in alto vastitas et in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas, siquidem ¹Christo in corde ²terrae triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo et interno et ³in ipsa terra operto et intra ipsam ⁴clauso et inferioribus adhuc abyssis ⁵superstructo. Quodsi Christus deus, quia et homo mortuus secundum scripturas et sepultus ⁶secundum eadem, ⁷huic quoque legi satisfecit forma humanae mortis apud inferos functus, nec ante ascendit in sublimiora caelorum quam descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas et prophetas compotes sui faceret, habes et ⁸regionem inferum subterraneam credere, et illos cubito pellere ⁹qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas^a. Servi super ¹⁰dominum, et discipuli super magistrum, aspernati, si forte, in Abrahae sinu expectandae resurrectionis solatium ¹¹capere. Sed in hoc, inquit, Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterum quod discrimen ethnicorum et Christianorum, si carcer mortuis idem? ¹²Quomodo ergo ¹³anima exhalabit in caelum, Christo illic adhuc ¹⁴sedente ad dexteram patris, nondum dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis, quos domini adventus in saeculo invenerit, obviam ¹⁵ei ereptis in aërem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet caelum, terra adhuc salva, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi reserabuntur regna caelorum. Sed in aethere dormitio nostra cum ¹⁶puerariis Platonis^b, aut in aëre cum Ario, aut circa lunam cum Endymionibus Stoicorum^c. Immo, inquis, in paradiso, quo iam tunc et patriarchae et prophetae appendices dominicae resurrectionis ab inferis migraverint. Et quomodo ¹⁷Ioanni in spiritu paradisi regio revelata, quae subicitur altari, nullas alias animas apud se praeter martyrum ostendit? Quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in revelatione paradisi solos illic ¹⁸com-

Apoc. VI, 9.

Cap. LV. 1. Christo *Ab.* Christum *reliqui.* 2. trita id est *A.* 3. ex *B.* 4. clauso *AB.* cavato *BmgCab.* 5. superstructo. DE INFERIS ET AN ILLVC OMNES ANIMAE COMPELLENTVR (COMPELLANTVR *C.*). Quodsi *AC.* DE INFERIS ET AN ILLVC OMNES. Quodsi ? 6. secus *Ab.* 7. huic *ABb.* hic *Ca.* 8. originem *C.* 9. quis *C.* 10. dñō *A.* 11. capere *Ba.* 12. quo ergo *B.* 13. animam *AB.* 14. sedente ad dexteram patris *om. A.* 15. ei ereptis *ABb.* ei raptis *Ca.* 16. puerariis *Ab.* pueris *reliqui.* 17. Iohanni *A.* 18. commartyres *Cab.* contra martyres *B.* martyras *A.*

Cap. LV. a. qui satis superbe non patent animas fidelium inferis dignas.] Cf. Irenaeus Adv. Haer. V, cap. ult.

b. cum puerariis Platonis] Cf. cap. 54. Gloss. Philox.: „Puerarius, παιδαγωγός.“ Gloss. Cyrilli: „Παιδαγωγός, pullarius.“

c. cum Endymionibus Stoicorum.] Cf. cap. 54. Endymiones erat etiam saturae Varronianae inscriptio, quam saturam in derisionem eiusdem Stoicorum dogmatis compositam fuisse admodum probabile est.

martyres ¹⁹suos vidit^a, nisi quia ²⁰nullis romphæa paradisi ianitrix ²¹cedit nisi qui in Christo decesserint, non in Adam? Nova mors pro deo et extraordinaria pro Christo alio et ²²privato excipitur hospito. Agnosce itaque differentiam ethnici et fidelis in morte, si pro deo occumbas, ut ²³paracletus monet, non in mollibus febribus et in lectulis, sed in martyriis, si crucem tuam tollas et sequaris dominum, ut ipse praecepit. Tota ²⁴paradisi clavis tuus sanguis est. ²⁵Habes etiam de paradiso a nobis libellum^a, quo constitimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem domini.

¹Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, an quas- Cap. LVI
dam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio intervenire. Nec harum enim opinionum ²suasoriae desunt. Creditum est ³insepultos non ⁴ante ad inferos ⁵redigi quam iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum funus in ⁶somnis de Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferum posset, ⁷argentibus eum longe animabus sepultorum^a. Novimus autem praeter ⁸poëtica iura pietatis quoque Homericæ industriam^b. Tanto magis enim curam sepulturae collocavit, quanto etiam moram eius iniuriosam animabus incusavit, simul et ne quis defunctum domi detinens ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti^a. Ita ⁹querellas animae insepultae ad utrumque confinxit, ut instantia funeris et honor corporum servetur et ¹⁰memoria affectuum temperetur. Ceterum quam vanum ut anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos avehat? Multo vanius si iniuria deputabitur animae cessatio sepulturae, quam pro gratia deberet amplecti. Utique

19. suos om. A., uncinis inclusum habet B. 20. romphæa AB. 21. caedit BCa.
22. privato pitur Aq. 23. paracletus A. 24. paradysi Aq. 25. habet A.

Cap. LVI. 1. AN COMMORENTVR HIC ANIMAE POST MORTEM VEL AB INFERIS COMMENT. Occurrit C. 2. suasoria Jos. Scaliger. 3. insepultus B. 4. ante om. AB. 5. redigi Aq. 6. somniis AB. 7. argentibus A. 8. poe-
tice A. 9. querellas A. querelas reliqui. 10. memoria ABmgb. moeror BCa.

d. solos illic commartyres suos vidit] Act. S. S. Perpetuae et Felicitatis: „Vidit Perpetua per visionem scalam auream usque ad caelum erectam, in dextera et laeva cultris et gladiis plenam, adeo angustam ut non nisi unus et parvus per eam inter gladios ascendere posset. Subtus ad pedes eius draco teterrimus, quem omnes volentes ascendere formidabant. Viditque Satyrum unum ex sociis per eam sursum ascendentem ac socios invitamentem, ut ascenderent nec draconem metuerent. Qua visione audita omnes laetati sunt.“

e. de paradiso a nobis libellum] Com-
memorat hunc etiam Adv. Marc. V, 12.

Cap. LVI. a. sepultorum.] Hom. II. XXIII, 72 sqq.

b. industriam.] Piam Homeri curam circa funera. (La Cerda.)

c. enormitate solatii dolore nutriti.] Lugemus ademptum, et tamen adempti reliquia servare, intueri, osculari iuvat. Sic dolorem nutrimus reliquiorum solatio. Sic nutrimus solatium dolore. Atrox et enorme solatium quod nisi dolore non constat. (Rigalt.)

enim tardius ad inferos abstrahi ¹¹ mallet, quae nec mori voluit. Amabit impium haeredem, per quem adhuc pascitur luce. Aut si qua pro certo iniuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem iniuriae cessatio est sepulturae, perquam iniquum ¹² eam iniuria affici cui non ¹³ imputabitur cessatio sepulturae ad proximos scilicet pertinens. ¹⁴ Aiunt et in matura morte praeventas ¹⁵ eo usque vagari ¹⁶ istic, donec ¹⁷ reliquatio compleatur ¹⁸ aetatum, ¹⁹ quantum pervixissent, si non intempestive ²⁰ obissent. Porro aut constituta sunt tempora unicuique, et constituta ²¹ praeripi posse ²² non credam, aut si constituta sunt quidem, dei tamen voluntate vel aliqua ²³ potestate mutilantur, frustra mutilantur, si iam impleri ²⁴ sustinentur. Aut si non sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam. Ecce obiit verbi gratia infans sub uberum fontibus, puta nunc puer investis, puta vesticeps^d, qui tamen ²⁵ octoginta annos victurus fuisset, hos praereptos ut anima eius hic post mortem transigat quale est? Aetatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur aetates. Nostri autem illud quoque recogitant, corpora eadem recepturas in ²⁶ resurrectione animas in quibus ²⁷ decesserunt^e. ²⁸ Idem ergo sperabuntur et corporum modi et ²⁹ eadem aetates, quae corporum ³⁰ modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic transigere praerepta tempora, ut octogenaria resurgat in corpore mensis unius? Aut si hic necesse erit ea tempora impleri quae fuerant destinata, num et ordinem vitae, quem sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret, ut et studeat ab infantia pueritiae delegata, et militet ab ³¹ adolescentia ³² iuventae excitata, et censeat a iuventa ³³ senectae ponderata^f, et fenus exprimat, et

11. mallet ACa. malet Bb. 12. ea iniuriam B. 13. imputatur C. 14. AN DEMORENTVR HIC ANIMAE POST MORTEM. Aiunt AB. 15. eosque vagari AB. 16. istic AB. istic BCab. 17. reliquatio A. 18. aetatum (aetatum A.) ABb. aetatis reliqui. 19. quantum ego. qua cum ABCa. quos tum b., cum Fulvio Ursino. quacum Latinius. 20. obissent A. obiissent reliqui. 21. praeripi C. 22. ne credam B. 23. potestatum mutilantur Ag. potestata mutilantur AB. potestatum mutilantur Bmg. 24. sustinent Ca. 25. LXXX annos A. 26. resurrectionem A. 27. discesserunt A. 28. Idem AB. lidem reliqui. 29. aedem A. 30. modo AB. 31. adolescentia A. adolescentia reliqui. 32. iuventae ego. iuventa ACab. inventa B. 33. senecta b., in Erratis.

d. puer investis, puta vesticeps] Cf. De Virg. Veland. cap. 8.

e. decesserunt] Liber Agobardi habet *discesserunt*. Et sane non semel posuit Septimius *discedere* pro *decidere*, i. e. defungi, mori. Cf. supra cap. 31. De Ieiun. cap. 12. Adde De Resurr. Carnis cap. 60. adn. crit.

f. ut et studeat ab infantia pueritiae delegata — — senectae ponderata] Primae aetatis est studere, alterius militare, tertiae censere, i. e. censura et prudentia uti. *Excitatum* dicit animam videlicet ad actiones laboriosas et iuventute dignas, ut interpretatus est Fr. Iunius; *iuventa* nominativus, qui vulgo

agrum urgeat, naviget, litiget, nubat, laboret, aegritudines obeat, et quaecumque illam cum temporibus manebant tristitia ac laeta? Sed haec sine corpore quomodo transigentur? vita sine vita? Sed vacua erunt tempora solo decursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus est usus illorum? Ita dicimus omnem animam, quaqua aetate decesserit, in ea stare ad eum diem usque quo perfectum illud repromittitur ad angelicae plenitudinis mensuram temperatum. Proinde ²⁴extorres inferum habebuntur quas vi ereptas arbitrantur, ²⁵praecipue per atrocitates suppliciorum, crucis dico et securis et gladii et ferae; nec isti porro ²⁶exitus violenti quos iustitia decernit, violentiae vindex. Et ideo, inquires, scelestae quaeque animae inferis ²⁷exulant. Alterum ergo constituas compello, ²⁸aut bonos inferos aut malos. Si malos placet, ²⁹et iam praecipitari illuc animae pessimae debent: si bonos, cur idem animas immaturas et innuptas et pro condicione aetatis puras et innocuas interim ³⁰indignas inferis iudicas?

Aut optimum est hic retineri secundum ¹aoros, aut pessimum secundum ²biaeothanatos, ut ipsis iam vocabulis utar quibus auctrix opinionum istarum ³magia sonat, ⁴Ostanes^b et Typhon et Dardanus Cap. LVII

34. nec extorres b., cum Fulvio Ursino. 35. praecipua atrocitate *ABmg*. 36. exultant *Ap*. 37. aut bonos aut malos inferos (*AB*.) 38. etiam *AB*. 39. indignas inferis iudicas b., *Fr. Iunius, Fulv. Ursinus.* dignas inferis iudicas *ABC*. dignas inferis non iudicas a.

Cap. LVII. 1. aoros *BmgCab.* schoros (*h. e. shoros*) *AB*. 2. biaeothanato *A*. 3. magia *Ab.* magica *BCa.* 4. Ostanes *C.* ostentantes *AB.* Hostanes *ab.*

extat, cedere debebat dativo *iuventae*. „Senectae ponderata“ item *Fr. Iunius* recte interpretatur: „*τῷ γῆρα σταθμιζομένη*“, ad senectae lancem apposita.“

g. porro] Id est stenim, at. V. quae annotavi ad *De Corona* cap. 7. Respondet eorum opinioni qui animas sotentium per supplicia ereptas per violentiam ereptas putant.

Cap. LVII. a. secundum aoros] Aut optimum est in mundo retineri cum aoris i. e. immature praereptis, aut pessimum cum biaeothanatis. De biaeothanatis, vel biothanatis (utraque enim forma in usu erat, ut monuit ism *Cassub.* ad *Scriptt. H. A.* p. 157. *Lampr. Elagab.* cap. 33.) *Servius* in *Vergil.* IV, 386: „Dicunt physici *biothanatorum* animas non recipi in originem suam nisi vagantes legitimum tempus sati compleverint, quod poetae ad sepulturam transferunt.“ *Isidor. Origg.* X, 31: „*Biothanatus*, quod est vi mortuus.“ *Aldhelm.* De *Virgin.*

cap. 6: „Extranens ab ecclesiae societate inter *biothanatos* reputatur.“ *Commodian.* *Instr.* I, 14, 8: „Secede ab istis, qui sunt *biothanati* facti.“, ad quae verba cf. quae annotavi. *Act. Gotalii* et sociorum martyrum: „Altera autem die *Adrianus* praecipit corpora eorum in foveam altam proici, et pontifices templorum posuerunt nomen loci illius: Ad septem *biothanatos*.“ Cf. *Du Cangii Gloss. Med. et Inf. Latin.* tom. I, p. 685. s. v. et *Stephan. Thes. Lat. Gr.* s. v. *Βιοθανάτιω*. Prae reliquis nomen adeundus est *Salmasius* in *Solin.* pag. 787 sq., ubi erudit et copiose de *biaeothanatis* disputat.

b. Ostanes] De hoc v. *Plin. H. N.* XXX, 1. Meminit eius etiam *Minuc. Fel.* cap. 27. (ubi cod. *Parisinus sosthenes* exhibet), et *Augustin. C. Donatist. lib.* VI, cap. ult. *Phavorinus*: „*Ὁ στάνα, οἱ τοὶ πρώην παρὰ τοῖς Πέρσαις μάγοι ἐκαλοῦντο*.“ Adde *Enseb. Praepar. Evang.* IV, p. 119. et *Apul. De Magia*

et Damigeron^o et Nectabis et Berenice. Publica iam ³litteratura est quae animas etiam iusta aetate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam prompta humatione dispunctas^d, evocaturam se ab inferum incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus ⁶magian? quod omnes ⁷paene, fallaciam. Sed ratio fallaciae solos non fugit Christianos, qui spiritalia nequitiae, non quidem socia conscientia, sed inimica scientia novimus, nec invitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus multiformem luem mentis humanae, totius erroris artificem, salutis pariter animaeque ⁸vastatorem^o. Sic etiam magiae, secundae ⁹scilicet idololatriae, in qua se daemones perinde mortuos fingunt quemadmodum in illa deos (quidni? cum et dii mortui), ¹⁰aeque invocantur quidem ¹¹aori et ¹²biaeothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videatur eas potissimum animas ad vim et iniuriam facere quas per vim et iniuriam saevus ¹³et immaturus finis extorsit, ¹⁴quasi ad vicem offensae. ¹⁵Sed daemones operantur sub ¹⁶obtentu earum, et hi vel maxime qui in ipsis tunc fuerunt cum adviverent^f, quique illas in huiusmodi ¹⁷impegerant exitus. Nam et suggestimus^g nullum paene hominem ¹⁸carere daemonio, et pluribus notum est daemoniorum quoque opera et immaturas et atroces effici mortes, ¹⁹quas incuribus deputant. Hanc quoque fallaciam spiritus nequam ²⁰sub personis defunctorum delitescens, nisi fallor, etiam rebus probamus, cum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus ²¹hominis sui^h affirmat, interdum gladiatorem vel bestiarium, sicut et alibi deum,

5. litteratura (Aq)BCa. littera (Aß)Bmg. 6. magian Aq. magiam reliqui. 7. poenae B. 8. vastatorem. Sic etiam ABCa. vastatricem scientiam b., cum Fulvio Ursino. 9. scilicet et B. 10. aequae ego. Itaque libri omnes. 11. hacori A. schori B. 12. viotthanati b., in *Erratis, quod quid sibi velit non assequor*. 13. etiam maturus AB. 14. quasi ad invicem ABmg. 14 b. Sed om. B. 15. ostentu A. 16. impegerunt b., cum Fulvio Ursino. 16 b. capere Aß. 17. quasi Aq. 18. supponis A. 19. hominis sui Ios. Mercerus. hominem suis b., cum Fulvio Ursino. hominem sui ABCa. hominem fuisse Fr. Junius.

cap. 27 et cap. 90. De Typhone non constat nisi ex hoc solo testimonio Tertulliani.

c. Dardanus et Damigeron] Hos iungit etiam Apul. De Magia l. i. et Arnob. Adv. Nat. l. 52. ubi v. interpr. Adde Savoronem ad Sidon. Apollin. V. 9. p. 342. Munck. ad Fulg. Cont. Virg. p. 741. Stav. De Nectabi et Berenice non constat.

d. humatione dispunctas] *Dispungere* verbo Tertullianus saepius utitur quemadmodum et *expungere*. „Debito poenae expungere“ dixit Apolog. cap. 2. Sic „dispungere mercede“ De Resurr. Car-

nis cap. 56. et „dispungere resurrectione“ ibid. cap. 58. Supra De Anima cap. 33: „si demutantur, non ipsae dispungentur quae merebuntur.“

e. vastatorem.] Sic restituenda erant haec verba ex auctoritate et fide veterum librorum. Luem multiformem mentis humanae, totius erroris artificem, appellat ipsum diabolum.

f. adviverent] De hoc verbo cf. quae adnotata sunt ad De Corona cap. 7.

g. suggestimus] Supra cap. 39.

h. hominis sui] Id est τοῦ ἐνεργουμένου. (Ios. Mercerus.)

nihil magis curans quam hoc ipsum excludere quod praedicamus, ne facile credamus animas universas ad inferos redigi, ut et iudicii et resurrectionis fidem ²⁰turbent. Et tamen ille daemon, postquam circumstantes circumvenire temptavit, instantia divinae gratiae victus id quod in vero est invitus confitetur. Sic et in illa alia specie magiae, quae iam quiescentes animas evellere ab inferis creditur et conspectui exhibere, non alia fallaciae vis est ²¹operantior. Plane, quia et phantasma praestatur, quia et corpus affingitur; nec ²²magnum illi exteriores oculos circumscribere cui interiorem mentis aciem excaecare perfacile est. Corpora denique videbantur Pharaoni et Aegyptiis magicarum virgarum dracones. Sed ²³Mosei Exod. VII, 12. veritas mendacium ²⁴devoravit. Multa utique et adversus apostolos Act. Apost. VIII, 9 seq. XIII, 6 seq. ²⁵Simon et Elymas magi; sed plaga caecitatis de praestigiis non fuit. Quid novi aemulatio veritatis a spiritu immundo? Ecce hodie eiusdem Simonis ²⁶haereticos tanta praesumptio ²⁷artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis movere se spondeant. Et credo quia ²⁸mendacio possunt. Nec enim pythonico tunc spiritui I Rom. XXVIII, 6 seq. minus licuit animam Samuelis effingere, post deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin ut animam cuiuslibet sancti, nedum prophetae, a daemonio credamus extractam, edocti quod ipse sathanas transfigeretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam deum se adseveraturus ²⁹in fine, ³⁰signaque portentosiora editurus ad evertendos, si fieri possit, electos. Dubitavit, si forte ³¹, tunc prophetam se dei adseverare, et utique Sauli, in quo iam ipse morabatur. Ne putes alium fuisse qui ³²phantasma administrabat, alium qui commendabat, sed ³³eundem spiritum et in ³⁴pseudoprophetide et in apostata facile mentiri quod fecerat credi, per quem ³⁵Saulis ³⁶thesaurus illic erat ubi et cor ipsius, ubi scilicet deus non erat. Et ideo per quem visurum se credidit, vidit, quia per quem vidit, et credidit. Si et de nocturnis imaginibus opponitur saepe non ³⁷frustra mortuos ³⁸visos (nem et ³⁹Nasamonas ⁴⁰propria

20. turbet b., cum Fulvio Ursino. 20 b. operantior ego. operantior libri omnes. 21. imaginum B. 22. Mosei ABCa. Moysis b. 23. devorat A. 24. Simon et Ab. Simon dedit et BCa. Simon edidit et Ios. Scaliger. 25. haeretici ABmg. 26. artis extollit BmgCab. se artis extollit A. artifex tollit B. 27. in fine AB. insigne B. Reliqui omittunt. 28. signa si fieri possit electos A. 29. fantasma A. 30. eodem spū Bmg. eodem spiritu Aq. 31. pseudopropheta A. 32. Sauli A. 33. thesaurus Aq. 34. frustra ABb. frustrari reliquis. 35. vinctos Aq. 36. Nasamonas Aβ. Nasamas Aq. Nasammonas reliquis.

i. Mosei] De hac forma genitivi dixi ad cap. 35.

k. credo quis] De quia pro quod, aut accusativo c. infln. posito cf. adnot. ad lib. Ad Mart. cap. 4.

l. pythonico tunc spiritui] Cf. supra ad cap. 28.

m. si forte] Cf. supra capp. 9 et 46. n. Nasamonas] Herod. IV, 172. Cf. Selmas. in Solin. p. 293.

oracula apud parentum sepulchra mansitando captare, ut Heraclides scribit vel ³⁷Nymphodorus vel Herodotus, et Celtas apud virorum fortium busta eadem de causa abnoctare°, ut Nicander affirmat), non magis mortuos vere ³⁸patimur in somnis quam vivos, ³⁹sed eadem ratione mortuos qua et vivos ⁴⁰et omnia quae videntur. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur. Nulli autem animae

Luc. XVI, 26. omnino inferos patere satius dominus in argumento ⁴¹illo pauperis requiescentis et divitis ⁴²ingemiscntis ex persona Abrahae sanxit, non posse ⁴³inde relegari ⁴⁴renunntiatorem dispositionis infernae, quod vel tunc licere potuisset, ut Moysi et prophetis crederetur. Sed etsi quasdam revocavit in corpora dei virtus, in documenta iuris sui, non idcirco communicabitur fidei et audaciae magorum et fallaciae somniorum et licentiae poetarum. Atquin in resurrectionis exemplis, cum dei virtus sive per prophetas sive per Christum sive per apostolos in corpora animas repraesentat, solida et contrectabili et satiata veritate praeiudicatum est hanc esse formam veritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem praestigias iudices.

Cap. LVIII. ¹Omnes ergo ²animae penes inferos, ³inquis? Velis ac nolis ⁴et supplicia iam illic et refrigeria; habes pauperem et divitem. ⁵Et quia distuli nescio quid ad hanc partem, iam ⁶opportune in ⁷clausula reddam. Cur enim non putes animam et puniri et foveri in inferis interim sub expectatione utriusque iudicii in quadam usurpatione et candida eius? Quia salvum debet esse, inquis, ⁸in iudicio divino negotium suum sine ulla praelibatione sententiae; ⁹tum quia et carnis ¹⁰operienda est restitutio ut consortis operarum atque mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? At enim animae nec in viventibus dormiunt; corporum enim est somnus, quorum et ipsa mors cum speculo suo somno. Aut nihil vis agi illic, quo universa humanitas trahitur, quo spes omnis sequestra-

37. nymphidorus A. 38. patitur ABmg. 39. si eadem A. 40. et omnia quae videntur vera sunt. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia B. At somnia quae videntur vera sunt. Non enim quia videntur vera sunt reliqui. 41. illo om. Ap. 42. ingemescntis Aq. 43. inde om. Ca. 44. renunntiatorem Aβ.

Cap. LVIII. 1. AN PVNIANTVR APVD INFEROS ANIMAE. Omnes (Omnis A.) AB. AN ALIQUID INTERIM PATIANTVR APVD INFEROS ANIMAE. Omnes C. 2. snima A. 3. inquit A. 4. oportune Aβ. 5. clausula Ab. clausulam BCa. 6. in delet Fule. Ursinus. 7. tum Cab. et tunc B. Non habet A. 8. opperienda Aβ.

o. abnoctare] Cf. Plin. H. N. V, 5. VII, 2. XXX, 5. XXXVII, 30.

Cap. LVIII. a. usurpatione et can-

dida eius] Usurpationem explicio cum Fr. Ianio anticipationem vel praelibationem. De voce candida deque eius signi-

tar? Delibari putas iudicium, an incipi? praecipitari, an praemi-
 nistrari? Iam vero quam iniquissimum ^aetiam^b apud inferos; si
 et nocentibus adhuc illic bene est, et innocentibus nondum? Quid,
⁹amplius vis esse post mortem ¹¹confusam spem et incerta expe-
 ctatione ludentem, an vitae recensum iam et ordinationem iudicii
 inhorrentem? Semper autem expectat anima corpus, ut doleat aut
¹²gaudeat? Nonne et de suo sufficit sibi ad utrumque titulum pas-
 sionis? Quotiens ¹³inlaeso corpore anima sola torquetur bile, ira,
 taedio, plerumque nec sibi noto? Quotiens item corpore afflicto
 furtivum sibi anima gaudium exquirat, et a corporis ¹⁴importuna
 tunc societate secedit? Mentior si non de ipsis cruciatibus corporis
 et gloriari et gaudere sola consuevit. Respice ad Mutii animam,
 cum dexteram suam ignibus solvit; respice ¹⁵ad Zenonis^c, cum illam
 Dionysii tormenta praetereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt
 iuventutis, ut in Cyro ursi cicatrices^d. Adeo novit et apud inferos
 anima et ¹⁶gaudere et dolere sine carne, quia et in carne ¹⁷et in-
 laesa si velit dolet, et laesa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo
 in vita, quanto magis ex iudicio dei post mortem? Sed nec omnia
¹⁸opera cum carnis ministerio anima ¹⁹partitur; nam et solos cogi-
 tatus et nudas voluntates censura divina persequitur. Qui viderit ^{Manh. V, 28.}
 ad concupiscendum, iam adulteravit in corde. Ergo ²⁰vel propter
²¹hoc congruentissimum est animam, licet non expectata carne,
²²puniri quod non sociata carne commisit. Sic et ob cogitatus pius
 et benevolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur.
 Quid nunc, si et ²³in carnalibus prior est quae concipit, quae
²⁴disponit, quae mandat, quae impellit? Et si quando invita, prior
 tamen tractat quod per corpus actura est. Nunquam denique con-
 scientia posterior erit facto. Ita huic quoque ordini competit ²⁵eam
 priorem pensare mercedes^e cui ²⁶priori ²⁷debeantur. In summa,

S. otium A. 10. amplius ABCa. ampliationem b, cum Fulvio Ursino. 11. con-
 fusam spem ego. confusa spe libri omnes. 12. geat Ap. 13. inlaeso A. in
 laeso B. illaeso Cab. 14. tunc importuna societate A. 15. ad om. A. 16.
 gaudere et dolere (dolore Ap.) ABC. dolere et gaudere ab. 17. et inlaesa A.
 inlaesa reliqui. 18. opera optima cum AB. 19. partitur (Ap) BmgCab. patitur
 ABB. 20. vel om. ab. 21. haec ABB. 22. puniri quod non sociata carne om. A.
 23. in om. A. 24. desponit A. 25. eam ABB. etiam Ca. 26. priori ABmgCab.
 priores B. 27. debeat A.

scatu cf. adnot. ad Adv. Marc. IV, 7
 et 34.

b. iniquissimum etiam] Non spernenda
 est scriptura codicis Agobardi, qui habet
 otium pro etiam.

c. Respice ad Mutii animam — ad
 Zenonis] Cf. Apolog. cap. ult.

d. ut in Cyro ursi cicatrices.] Narrat
 Xenophon de Institutione Cyri pag. 6.
 (Fr. Iunius.)

e. pensare mercedes] Hoc est pen-
 dere, luere, reportare. Cf. De Resur.
 Carnis cap. 16: „Et gladius bene de
 bello cruentus et melior homicida lau-
 dem suam consecratione pensabit.

^{Mauh.} cum carcerem^f illum, ^{v, 25^{sqq.}} ²⁸quem evangelium demonstrat, inferos ²⁹intellegimus, et novissimum quadrantem modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum ³⁰interpretatur, nemo dubitabit ³¹animam aliquid pensare penes inferos salva resurrectionis plenitudine per carnem quoque. Hoc etiam ³²paracletus frequentissime commendavit, si ³³qui sermones eius ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, ut arbitrator, humanam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi iustae dumtaxat ac necessariae ³⁴curiositati satisfacimus. Enormi autem et otiosae tantum deerit discere quantum libuerit ³⁵inquirere.

28. quem *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. quod *ABCa.* 29. intelligimus *b.*, cum Fulvio Ursino. 30. interpretemur *b.*, cum Fulvio Ursino. 31. ad animam *Aβ.* 32. paracletus *A.* 33. qui *A.* quis reliqui. 34. curiositati satisfacimus *b.*, cum Fulvio Ursino. Ita etiam *Ios. Mercerus.* curiositatis fecimus *ABmg.* curiositatis faciemus *B.* curiositatis satisfaciemus *Ca.* 35. inquirere. TERTULLIANI DE CENSA ANIMAE EXPLICIT. *Aβ.* inquirere. Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI LIBRI DE ANIMA FINIS. *B.*

[. carcerem.] De hoc supra cap. 35.

VERSUS PRAXEAN.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta.

A	significat	codicem	scriptum	Vindobonensem.
B	-	editionem	principem	Beati Rhenani, quae prodiiit Basileae a. MDXXI.
a	-	-	-	Io. Gangneii, quae prodiiit Parisiis a. MDXLV.
b	-	-	-	Sigism. Gelenii, quae prodiiit Basileae a. MDL.
c	-	-	-	Iac. Pamelii, quae prodiiit Antverpiae a. MDLXXIX.
d	-	-	-	Nicol. Rigaltii, quae prodiiit Parisiis a. MDCXXXIV.

ADVERSUS PRAXEAN.

Varie diabolus aemulatus est veritatem. Adfectavit illam alio- Cap. I.
 ando defendendo concutere. Unicum dominum vindicat, omni-
 tentem mundi conditorem, ut et de unico haeresim faciat. Ipsum
 it patrem descendisse in ¹virginem, ipsum ex ea natum, ipsum
 issum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber,
 ia Iesum Christum post baptisma Ioannis temptans ut filium dei
 gressus est, certus filium ²deum habere vel ex ipsis scripturis Math.
IV, 3. 6.
Pa. XCI, 11.
 quibus tunc temptationem struebat. Si tu es filius dei, dic, ut
 ides isti panes fiant. Item: Si tu es filius dei, deice te hinc;
 iptum est enim, ³quod mandavit angelis suis super te, utique
 ter, ut te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum
 tendas. ⁴Aut numquid mendacium evangelii ⁵exprobravit, dicens,
⁶viderit Matthaeus et Lucas; ceterum ego ad ipsum deum accessi,
 sum omnipotentem ⁷cominus temptavi. Ideo et accessi, ideo et
 mptavi. Ceterum si filius dei esset, nunquam illum ⁸fortasse
 gnarer. Sed enim ipse potius a primordio mendax est, et si 1 Cor.
XIII, 19.
 em hominem de suo ⁹subornavit, ut ¹⁰Praxean. Nam iste pri-
 s ex Asia hoc genus perversitatis intulit ¹¹Romam, homo et
 s inquietus, ¹²insuper de iactatione martyrii inflatus ob solum

* ADVERSUS PRAXEAN *Ab* (in subscriptione) *bd. codex Leidensis.* ADVERSUS
 [EAM *a* (in inscriptione), *codex Florentinus bibl. Laurent. c. XII. plut. XXVI.*
 RSVS PRAXEAN LIBER. DE TRINITATE. *c.*
 Cap. I. 1. virginem *Aabcd. Leidensis, Laurentianus.* 2. dei *A.*
is., et *Laurent. m. sec.* 3. quod *om. Laurent.* 4. Atqui nunc *A.* 5. ex-
 vit *A. Leid.* exprobrabit *abc.* 6. videat *Laurent.* 7. cominus *Bab. tres*
ni. eo minus *A. Leid.* 8. tentasse dignarer *Fulv. Ursinus.* 9. subornavit
Leid. Laurent. subornaverit *reliqui.* 10. Praxeam *Laurent.* 11. Romam,
ego. Romae, homo *d.*, ex emendat. *Fulvii Ursini.* Romanae humo *Bab.*
o humo A (m. pr.). Leid. Laurent. In *A. manus sec. adscriptis*, „romanas humo
oanus homo vel romanis homo alias.“ 12. insuper intollerabili iactatione

I. a. Romam] Intellegit pro- quin ipsa Asia partim Romanum agno-
urbi Romanae viciniores. Alio- scebatur imperium. (Rhenan.)

et simplex et breve carceris taedium, quando, et si corpus suum
 1 Cor. XIII, 3. tradidisset exurendum, nihil ¹³ profecisset, dilectionem dei non ha-
 bens, cuius charismata ¹⁴ quoque expugnavit. Nam idem tunc ¹⁵ epi-
 scopum Romanum^b, ¹⁶ agnoscentem iam prophetias Montani, Priscæ,
 Maximillæ, et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Phrygiae
 inferentem, falsa de ipsis prophetis et ecclesiis eorum ¹⁷ adseverando
 et praecessorum eius auctoritates defendendo coëgit et litteras pacis
 revocare iam emissas et a proposito recipiendorum charismatum
¹⁸ concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romae procuravit,
 prophetiam expulit et haeresim intulit, ¹⁹ paraclætum fugavit et
 patrem crucifixit. ²⁰ Fruticaverant avenae Praxeanae hic quoque
 superseminatae, dormientibus ²¹ multis in simplicitate doctrinae;
 Math. traductae^c dehinc, per quem deus voluit, etiam evulsae videbantur.
 XIII, 26. Denique caverat pristinum doctor^d de emendatione sua, et manet
 chirographum apud ²² psychicos, apud quos tunc gesta res est; ex-
 inde silentium. Et nos quidem postea agnitio paraclæti atque de-
 fensio disiunxit a ²³ psychicis. Avenae vero illae ²⁴ ubique tunc
²⁵ semen excusserant. Ita aliquamdiu per ²⁶ hypocrisin subdola viva-
 citate latitavit, et nunc denuo erupit. Sed et denuo eradicabitur,
 si voluerit dominus, in isto commeatu^e; si quo minus, die suo col-
 ligentur omnes ²⁷ adulterae fruges, et cum ceteris scandalis ²⁸ igni
 inextinguibili cremabuntur.

Cap. II. Itaque post tempus pater natus et pater passus, ipse deus,
 dominus omnipotens, Iesus Christus praedicatur. Nos vero et sem-
 per et nunc magis, ut ¹ instructiores per ² paraclætum, deductorem
 scilicet omnis veritatis^a, unicum quidem deum credimus, sub hac

13. profecisset Laurent. 14. quaeque Laurent. 15. christum Laurent. xpm A. Leid. „Crispum vel Priscum“ in A. adscripsit m. sec. 16. ignoscentem A. Leid. Laurent. 17. adseverando A. Leid. Laurent. asserendo A. m. sec. 18. cessare A. Leid. Laurent. 19. paraclitum A. Ubique. 20. fruticaverant cd. fructiferant A. Leid. Laurent. fructificaverant reliqui. 21. multum Laurent. 22. psychicos cd. codex Paterniacensis. physicos ABab. Leid. Laurent. Gorsiensis. 23. physicis ABab. Leid. Laurent. Paterniac. Gorz. 24. utique d., cum Fulvio Ursino. 25. sanctum Laurent. 26. hipocresin Laurent. hypocrisim A. Leid. 27. adaltae A. Leid. Laurent. Probat Petr. Ciacconius. 28. igne tres Vaticani et Laurent.

Cap. II. 1. instruncans A. Leid. 2. paraclætum deductionem Lawr.

b. episcopum Romanum] Victorem, quem indicare videtur etiam auctor libelli Adv. Omnes Haer. cap. 8.

c. traductae] Manifestatae confutataeque. (Fr. Iunius.) Cf. adn. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

d. caverat pristinum doctor] Praxess mutata sententia pristina doctrinam, h. e. veterem et veram, colebat, adeoque docebat, immo et per chirographum de

emendatione sua caverat, pristinum doctor, ut „cetera Graeus.“ (Rigalt.) Τὸ ἀγγαίον ἡσφαλίξερo, forensis locutio, pro eo quod est, confirmaverat se in priorè doctrina permansurum et a novatione abstenturum. (Fr. Iunius.)

e. commeatu] Id est spatio. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. II. a. deductorem scilicet omnis veritatis] Cf. adn. ad De Fuga in Per-

amen dispensatione ³quam *ὀκνοῦντας* dicimus, ut unici dei sit et filius ⁴sermo ipsius, qui ex ipso processerit⁵, per quem omnia facta Io. I. 3. unt, et sine quo factum est nihil. ⁶Hunc missum a patre in virginem ⁷et ex ea natum, hominem et deum, filium hominis et filium ei, et cognominatum Iesum Christum; hunc passum, hunc mortuum et sepultum, secundum scripturas, et resuscitatum a patre, et in ⁸caelo resumptum sedere ad dexteram patris, venturum iudicare vivos et mortuos; qui exinde miserit, secundum promissionem ⁹iam, a patre spiritum sanctum ¹⁰paracletum, sanctificatorem fidei ¹¹eorum qui credunt in patrem et filium et spiritum sanctum. Hanc regulam ab initio evangelii decucurrisse, etiam ante priores quosdam haereticos, ¹²nedum ante ¹³Praxeum ¹⁴hesternum¹⁵, probabit tam se posteritas omnium haereticorum quam ipsa novellitas Praxae aeterni. Quo peraeque¹⁶ adversus universas haereses iam hinc praediudicatum sit id esse verum quodcumque primum, id esse ad alterum quodcumque posterius. Sed salva ista praescriptione¹⁷ ubique tenemur propter instructionem et ¹⁸munitionem quorundam dandus est etiam retractatibus locus, vel ne videatur unaquaeque perversitas non examinata, sed praediudicata, ¹⁹damnari, maxime haec quae existimat meram veritatem possidere, dum unicam deum non varias putat credendum quam si ipsum eundemque et patrem et filium et spiritum sanctum dicat; quasi non sic quoque unus sit omnia, cum ex uno omnia, per substantiae scilicet unitatem, et nihilominus custodiatur ²⁰*ὀκνοῦντας* sacramentum, quae ²¹unitatem in trinitate disponit, tres dirigens, patrem et filium et spiritum sanctum, tres autem non statu, sed gradu²², nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie, unius autem substantiae et unius status et unius potestatis, quia unus deus, ex quo et gradus istius formae et species in nomine patris et filii et spiritus sancti de-

quam oeconomiam dicimus *d.* quoniam oibonomiam dicitur *A. Leid.* 4. seculo illius *Laur.* 5. nunc *A. Leid. Laur.* 6. et *om. A. Leid. Laur.* 7. coelo *Tab. Leid. Laur.* coelos *cd.* 8. paraclytum *Laur.* 9. etiam ante *Laur.* 10. *Praxeum d. Laur.* 11. externum *A. Leid.* 12. munitionem *A. Leid.* 13. dominari *A. Leid. Laur.* 14. omnia *L.* 15. oeconomiae *d.* oikonomie *A. Leid.* 16. unitatem *om. A. Leid. Laurent.* 17. trinitate *Laurent.* 18. sanctum *om. A. Leid. Laurent.*

cut. cap. 1. Sic infra cap. 31. iterum et deductorem omnis veritatis." Cf. iam quae adnotavi ad titulum libri De thort. Cast.
b. processerit] Procedendi verbum ipse tribuit, quod ecclesia spiritui sancto proprium fecit. (Rigalt.)
c. Praxeum hesternum] Sic Persius ait „hesternos Quirites," id est novos,

nuperos. (Rigalt.) Ipse Tertull. Apolog. cap. 37 „Hesterni sumus, inquit, et vestra omnia implevimus" cett.
d. Quo peraeque] Sic De Praescripti. Haeret. cap. 29 sqq. (Fr. Iunius.)
e. Sed salva ista praescriptione] Sic De Praescr. Haeret. cap. 15. (Fr. Iunius.)
f. tres autem non statu, sed gradu] Apolog. cap. 21.

putantur. ¹⁹Quomodo numerum sine divisione patiuntur procedentes ²⁰tractatus demonstrabunt.

Cap. III.

Simplices enim quique, ne dixerim imprudentes et idiotae, quae maior semper credentium pars est, quoniam et ipsa regula fidei a pluribus diis saeculi ad unicum et verum deum transfert, non intellegentes unicum quidem, sed cum sua ¹*οἰκονομία* esse credendum, expavescent ad ²*οἰκονομίαν*. Numerum et dispositionem trinitatis divisionem praesumunt unitatis, quando unitas ex semetipsa derivans trinitatem non destruat ab illa, sed administratur. Itaque duos et tres iam iactitant a nobis praedicari, se vero unius dei cultores praesumunt, quasi non et unitas inrationally collecta haeresim faciat, et trinitas rationaliter expensa veritatem constituat. ³Monarchiam^a, inquit, tenemus. Et ita ⁴sonum ipsum vocaliter exprimunt etiam Latini, ⁵et tam modifice^b, ut putes illos tam bene intellegere ⁶monarchiam quam enuntiant. Sed ⁷monarchiam sonare student Latini, ⁸*οἰκονομίαν* intellegere nolunt etiam Graeci. At ⁹ego, si quid utriusque linguae ¹⁰praecerpseri, ¹¹monarchiam nihil aliud significare scio quam singulare et unicum imperium; non tamen praescribere monarchiam ideo quia unius sit ¹²eum cuius sit aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos velit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita unius sui esse, ita singularem, ita monarchiam, ut non etiam per alias proximas personas administratur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si vero et filius fuerit ei cuius monarchia sit, non statim ¹³dividi eam et ¹⁴monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur et filius, sed proinde illius

19. Quomodo *ABabc. Leid. Laur.* Quomodo autem *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 20. tractatus *ABab. Leid. Laur.* retractatus *cd.*, ex *coniect. Pamelii*. — *Hic desino annotare scripturam cod. Laurent., quae tantum non in omnibus consonat cum scriptura codd. Vindobonensis et Leidensis.*

Cap. III. 1. oeconomia *d.* oikonomoda *A.* 2. oeconomiam *d.* iconomiam *A.* 3. *μοναρχίαν abc.* 4. sonum *abcd.* solium *A. Patern. Hirsang. Cors. Leid.* 5. et tam modifice *ego.* etiam *Opici abcd.* et tam opifice *AB. Leid.* et tam opice *A. m. sec.* etiam opifces *Rigaltius.* 6. *μοναρχίαν abc.* 7. *μοναρχίαν abc.* 8. oeconomiam *d.* oikonomiam *A.* 9. vero *A. Leid.* 10. praeteri *A. Leid.* praeciperi *A. m. sec.* 11. *μοναρχίαν abc.* 12. eum *d.* eius *reliqui.* 13. dividit *A.* 14. monarchia esse desinit *A. m. sec.*

Cap. III. a. Monarchiam] *Μοναρχίαν θεότητα*, h. e. deum unicum asserimus. Iure id quidem. Nam alias incidimus *εις την αἰεον πολυθεότητα*. Hieron. lib. de Scriptis. Eccl. auctor est librum ab Ireneae fuisse compositum hoc titulo „DE MONARCHIA, sive Quod deus non sit auctor malorum.“ Ipse Tertullianus monarchiae vocabulo deum

significavit lib. II De Cultu Fem. cap. 6: „Hanc incorruptibilitatem habemus induere ad novam domum, quam monarchia pollicetur.“ (Rigalt.)

b. et tam modifice] Id est ad modum et sonum Latini sermonis accommodate. Qui opici aut opifces ediderunt interpretantur rudes atque imperitos homines.

esse principaliter a quo communicatur in filium, et dum illius est, proinde monarchiam esse, quae a duobus tam unicis continetur. Igitur si et monarchia ¹⁵ divina per tot legiones et exercitus angelorum administratur, sicut scriptum est: Milies centies centena milia Dan. VII, 10. adsistebant ei, et milies centena milia ¹⁶ apparebant ei, nec ideo unius esse desiit, ut desinat monarchia esse, ¹⁷ quia per tanta milia virtutum procuratur: quale est ut deus divisionem et dispersionem pati videatur in filio et in spiritu sancto, secundum et tertium sortitis locum, tam consortibus substantiae patris, ¹⁸ quas non patitur in tot angelorum numero? ¹⁹ Ecquid nata a substantia patris membra^c et pignora et instrumenta et ipsam vim ac totum censum monarchiae eversionem deputas eius? Non recte. Malo te ad sensum rei quam ad sonum vocabuli exerceas. Eversio enim monarchiae illa est tibi intellegenda, cum alia dominatio suae condicionis et proprii status ac per hoc aemula superducitur, cum alius deus infertur adversus creatorem, ²⁰ cum Marcione^d, cum plures, secundum Valentinus et ²¹ Prodicos; tunc in monarchiae ²² eversionem, cum in creatoris destructionem.

Ceterum qui filium non aliunde deduco, sed de substantia Cap. IV. patris, nihil facientem sine patris voluntate, omnem a patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam a patre filio traditam in filio servo? Hoc mihi et in tertium gradum dictum sit, quia spiritum non aliunde puto quam a patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem et dispensationem eius evertis in tot nominibus constitutam in quot deus voluit. Adeo autem ¹ manet in suo statu, licet trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat patri a filio, siquidem apostolus scribit de ultimo fine: Cum tradiderit regnum deo 1 Cor. XV, 24 et patri. Oportet enim eum regnare usque dum ponat inimicos eius deus sub ² pedes ipsius, scilicet secundum psalmum: Sede ad Ps. CX, 1. dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-

15. domini *A. m. sec.* 16. approperebant *A. Leid.* 17. quia *om. A. Leid.* 18. quam *A.* quod *Latinus.* 19. Ecquid nata a substantia patris membra *ego.* Et quidem tam a substantia patris membra *Aa. Leid.* et quidem tam alienorum a substantia patris? membra *bc.* et quidem tam a substantia alienis? Membra *d., cum Fulvio Ursino.* 20. cum Marcione *ego.* Tunc male *libri omnes.* 21. Prodicos *A (m. sec.) a (in marg.) cd. Proclos ab. prodigos AB. Leid.* 22. eversio est cum creatoris destructio est *A. m. sec.*

Cap. IV. 1. in suo statu manet *A. Leid.* 2. pedibus *A. Leid.*

c. Ecquid nata a substantia patris membra] Ita haec verba restituere mihi visus sum. De voc. *pignora* cf. quae annotavi ad *De Idolol.* cap. 12. ^{d.} cum Marcione] Ita rescribendum

videbatur. Nam quid sibi vellet pristina illa et vulgata scriptura „Tunc male“ nemo adhuc interpretari potuit. Prodicum item cum Valentino iungit *Scorp.* cap. ult.

I Cor. XV, 28. rum. Cum autem subiecta erunt illi omnia ³absque eo qui ei subiecit omnia, tunc et ipse ⁴subicietur illi qui ei subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. ⁵Videmus igitur non obesse monarchiae filium, etsi hodie apud filium est, quia et in suo statu est apud filium, et cum suo statu restituetur patri a filio. Ita eam nemo hoc nomine destruet, ⁶si filium admittat, cui et traditam eam a patre et a quo quandoque restituendam patri constat. Hoc uno capitulo epistolae apostolicae potuimus iam et patrem et filium ostendisse duos esse, praeterquam ex nominibus patris et filii; etiam ex eo, quod qui tradidit regnum et cui tradidit, item qui subiecit ⁷et cui subiecit, duo sint necesse est.

Cap. V. Sed quia duos unum ¹volunt esse, ut idem pater et filius habeatur, oportet et totum de filio examinari, an sit, et qui sit, et quomodo sit, et ita res ipsa formam suam scripturis et interpretationibus earum patrocinantibus vindicabit. Aiunt ²quidam et Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filium⁴. Hoc ut firmum non sit alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem ad usque filii generationem. Antequam omnia enim deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia. Solus autem, quia ³nihil aliud extrinsecus praeter illum. Ceterum ne tunc quidem solus; habebat enim secum quam habebat in semetipso rationem, suam scilicet. Rationalis enim deus, et ratio in ipso prius, et ita ab ipso omnia. Quae ratio sensus ipsius est. Hanc Graeci ⁴λόγον dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideoque iam in usu est nostrorum per simplicitatem interpretationis sermonem dicere in primordio apud deum fuisse, cum magis rationem competat antiquiorem haberi, quia non sermone a principio, sed rationalis deus etiam ante principium, et quia ipse quoque sermo ratione consistens priorem eam ut substantiam suam ostendat. Tamen et sic nihil interest. Nam etsi deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa et in ipsa ratione intra semetipsum habebat tacite cogitando et disponendo secum quae per sermonem mox erat ⁵dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem

3. utique absque d., cum Fulv. Ursino. 4. subicitur A. Leid. 5. Videamus A. Leid. 6. si filium A (m. sec.) abcd. Emendavit ita primum Rhenanus. filium A (m. pr.) B. Leid. 7. et cui subiecit om. AB. Leid.

Cap. V. 1. esse volunt A. Leid. 2. quidam A. Leid. Vaticanorum duo. Petr. Ciacconius. quidem reliqui, et Vaticanorum tertius. 3. nihil aliud Acd. tres Vaticani, Leid. 4. aeren A. m. pr. arceren Leid. 5. daturus A. Leid.

Cap. V. a. In principio deus fecit sibi filium] V. Hjeron. Quaest. Hebr. in Genesim p. 507. tom. II. Opp. ed. Bened., qui et hunc Tertulliani locum citat. Adde Hilar. Tract. in Psalm. II. num. 2.

eam efficiebat quam sermone tractabat. Idque ⁶quo facilius intellegas, ex te ipso ⁷ante recognosce, ut ex imagine et similitudine Gen. I, 26. dei, ⁸quo^b habeas et tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, a rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide, cum tacitus tecum ipse congrederis ⁹ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, ad omnem sensus tui pulsus. Quodcumque cogitaveris, sermo est; quodcumque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo necesse est, et dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest ¹⁰haec ipsa ratio qua cum eo cogitans loquaris per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo, per quem loqueris cogitando, et per quem cogitas loquendo; ipse sermo alius est. ¹¹Quanto ergo plenius hoc agitur in deo, cuius tu quoque imago et similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem et in ratione sermonem? ¹²Possum itaque non temere ¹³praestruxisse et tunc deum ante universitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem et in ratione sermonem, quem secundum a se faceret agitando intra se.

Haec vis et haec divini sensus dispositio apud scripturas etiam Cap. VI. in sophiae nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione dei sive sermone? Itaque sophiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam. Primo dominus creavit me initium viarum in Prov. VIII, 22 sq. opera sua, priusquam terram faceret, priusquam montes collocarentur; ante omnes autem colles generavit me, in sensu suo scilicet condens et generans. Dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce. Cum pararet, inquit, caelum, aderam illi simul; et ¹cum Ib. v. 27 sqq. fortia faciebat super ventos, quae sursum nubila, et ²cum tutos ponebat fontes eius, quae sub caelo, ego eram cum illo compingens, ego eram, ad quam gaudebat; ³cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam ut primum deus voluit ea quae cum sophiae ratione et sermone disposuerat intra se in substantias et species suas edere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se individuas suas ⁴rationem et sophiam, ut per ipsum fierent universa

6. quo om. A. Leid. 7. ante recognosce d., ex emendat. Fulvii Ursini. a me recognosce Babc. a more cognosce A. m. pr. a me cognosce A. m. sec., et Leid. 8. quo Babc. quod A. Leid. quam d., cum Fulvio Ursino. 9. ratione Aabcd. Gorziensis. rationem B. 10. lex A. Leid. 11. Quando AB. Leid. 12. Possim A. Leid. 13. praesumpsisse A. Leid.

Cap. VI. 1. quom Bab. 2. quom Bab. 3. quotidie cd. 4. rationem et sophiam d., ex emendat. Fulvii Ursini. rationes sophiam reliqui, et Leid.

b. quo] Id est quorsum, in quem usum.

per quem erant cogitata atque disposita, immo et facta iam, quantum in dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur et tenerentur.

Cap. VII. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum et vocem, cum dicit deus, Fiat lux. Haec est nativitas perfecta sermonis, dum ex deo procedit; conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine sophiae, Dominus condidit me initium viarum; dehinc generatus ad effectum, Cum ¹pararet caelum, ²aderam ³illi; exinde eum parem sibi faciens de quo procedendo filius factus est primogenitus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex deo genitus; proprie de vulva cordis ipsius, secundum quod ⁴et Ps. XLV, 1. pater ipse testatur: ⁴Eruclavit cor meum sermonem optimum. Ad Ps. II, 7. quem deinceps gaudens proinde ⁵gaudentem in persona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, ⁶et ante luciferum genui te. Sic et filius ex sua persona profitetur patrem in nomine sophiae: Dominus condidit me initium viarum in opera sua; ante omnes autem colles generavit me. Nam si hic quidem sophia videtur dicere conditam se a domino in opera et vias eius, alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse et sine illo nihil factum, sicut et Io. I, 3. rursus: Sermone eius caeli confirmati sunt et spiritu eius omnes vires eorum, utique eo spiritu qui sermoni inerat, apparet unam eandemque vim esse nunc in nomine sophiae, nunc in appellatione sermonis, quae initium accepit viarum in dei opera, et quae caelum confirmavit, per ⁷quam omnia facta sunt, et sine ⁸qua nihil factum est. Nec diutius de isto, quasi non ipse sit sermo et in sophiae et in rationis et in omnis divini animi et spiritus nomine, qui filius factus est dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse sermonem, spiritu et sophiae traditione constructam? Plane. ⁹Non vis enim eum substantivum habere in re per substantiae proprietatem, ut res et persona quaedam videri possit, et ita capiat secundus a deo constitutus duos efficere, patrem et filium, deum et sermonem. Quid est enim, dices, sermo, nisi vox et sonus oris, et sicut grammatici tradunt, aër offensus, intellegibilis auditu, ceterum vacuum nescio quid et inane et incorporale? At ego nihil dico de deo inane et vacuum ¹⁰prodire potuisse, ut non de inani et vacuo prolatum, nec carere substantia quod de tanta substantia processit et tantas substantias

Cap. VII. 1. pareret A. Leid. 2. illi simul. Exinde cd. 3. et om. A. Leid. 4. eruptavit A. Leid. 5. gaudentem in cd. gaudenti in AB. Leid. gaudentem ab. 6. et ante luciferum genui te om. A. Leid. 7. quem Ac. Vaticanorum duo. 8. quo A(m. sec.). 9. Non vis ABabcd. Hirsaug. Gorz. Leid. Novimus Paterniac. 10. prodere A. Leid.

fecit; fecit enim et ipse quae facta sunt per illum. Quale est ut nihil sit ipse sine quo nihil factum est, ut inanis solida et vacuum plena et incorporalis corporalia sit operatus? Nam etsi potest aliquando quid fieri diversum eius per quod sit, nihil tamen potest fieri per id quod vacuum et inane est. Vacua et inanis res est, sermo dei, qui filius dictus est, qui ipse deus cognominatus est? Et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Scriptum est: Non sumes nomen dei in vanum. Hic certe est qui in effigie dei constitutus non rapinam existimavit esse se aequalem deo. In qua effigie dei? utique in alia, non tamen in nulla. Quis enim ¹¹negabit deum corpus esse, etsi deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. ¹²Sed et si invisibilia illa, quaecumque sunt, habent apud deum et suum corpus et suam formam, per quae soli deo visibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia emissum est sine substantia non erit? Quaecumque ¹³ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, et illi nomen filii vindico, et dum filium agnosco, secundum a patre defendo.

¹Hoc si ²qui putaverit ³me ⁴προβολήν aliquam introducere, id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium Aeonem de Aeone producens, primo quidem dicam tibi, non ideo non ⁵utatur et veritas vocabulo isto et re ⁶ac censu eius quia et haeresis utitur; immo ⁷haeresis potius ex veritate accepit quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce ⁸προβολήν veritatis, et viderit haeresis, si quid de veritate imitata est. Iam nunc quaeritur quis quomodo utatur aliqua re et vocabulo eius? Valentinus ⁹προβολάς suas discernit et separat ab auctore, et ita longe ab eo ponit, ut Aeon patrem nesciat; denique desiderat nosse, nec potest, immo et paene devoratur et dissolvitur in reliquam substantiam*. Apud nos autem solus filius patrem novit, et sinum patris ipse exposuit, et omnia apud patrem audivit et vidit, et ¹⁰quae mandatus est a patre, ea et loquitur; nec suam, sed patris perfecit voluntatem, quam de proximo, immo de initio ¹¹ipse noverat. Quis enim scit quae sint in deo nisi spiritus qui in

11. negavit B. Leid. 12. Sed et si invisibilia ABA. Leid. Sed et invisibilia reliqui. 13. etiam A.

Cap. VIII. 1. Hic Latinus. 2. qui om. A. Leid. 3. me om. A. Leid. 4. probolen B. probolem A. Leid. 5. utitur AB. Leid. utetur Latinus. 6. accessu eius AB. Leid. 7. haeresi A. Leid. 8. probolen B. probolem A. Leid. 9. probolas AB. Leid. 10. ad quae Latinus. 11. christo (xpo A.) A. Leid.

Cap. VIII. a. et paene devoratur et dissolvitur in reliquam substantiam.] Cf. Adv. Valentin. cap. 14 sq.

est? Sermo autem spiritu structus est, et ut ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo ergo et in patre semper, sicut 10. XIV, 11. dicit, Ego in patre, et apud deum semper, sicut scriptum est: Et 10. I, 1. sermo erat apud deum, et nunquam separatus a patre, aut alius a 10. X, 30. patre, quia, Ego et pater unum sumus. Haec erit ¹²προβολή veritatis, custos unitatis, qua prolatum dicimus filium a patre, sed non ¹³separatum. Protulit enim deus sermonem, quemadmodum etiam paracletus docet, sicut radix fruticem et fons fluvium et sol radium. Nam et istae species προβολαί sunt earum substantiarum ex quibus prodeunt. Nec dubitaverim filium dicere et radicis fruticem, et fontis fluvium, et solis radium, quia omnis origo parens est, et omne quod ex origine profertur progenies est, multo magis sermo dei, qui etiam proprie nomen filii accipit; nec frutex tamen a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut nec a deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam profiteor me duos dicere, deum et sermonem eius, patrem et filium ipsius. Nam et radix et frutex duae res sunt, sed coniunctae; et fons et flumen duae species sunt, sed ¹⁴indivisae; et sol et radius duae formae sunt, sed cohaerentes. Omne quod prodit ex aliquo secundum sit eius necesse est de quo ¹⁵prodit, non ideo tamen est separatum. Secundus autem ubi est, duo sunt, et tertius ubi est, tres sunt. Tertius enim est spiritus a deo et filio, sicut tertius a radice fructus ex frutice, et tertius a fonte rivus ex flumine, et tertius a sole apex ex radio. Nihil tamen a matrice alienatur, a qua proprietates suas ducit. Ita trinitas per ¹⁶consertos et connexos gradus a patre decurrens et monarchiae nihil obstreperit et ¹⁷οικονομία statum protegit.

Cap. IX. Hanc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrem et filium et spiritum testor, tene ubique, et ita quid quomodo dicatur agnosces. Ecce enim dico alium esse patrem, et alium filium, et alium spiritum. Male accipit idiotae quisque aut perversus hoc dictum, quasi diversitatem sonet et ex diversitate separationem ¹protendat, patris et filii et spiritus. Necessitate autem hoc dico, cum eundem patrem et filium et spiritum contendunt, adversus ²οικονομίαν monarchiae adulantes, non tamen diversitate alium

12. probolē AB. Leid. 13. separatum Aabcd. Gorz. separatim Leid. paratum B. 14. indivisae A. Leid. 15. procedit A. Leid. 16. consortes A. Leid. 17. oikonomie A. Leid. oeconomiae d.

Cap. IX. 1. portendat Fr. Iunius. pertendat A. m. sec. 2. oikonomia A. Leid. oeconomiam d.

Cap. IX. 1. protendat] Fr. Iunius rescribendum censuit portendat. Ac sane Septimius saepissime hoc verbo utitur pro significare. Cf. infra cap. 28. Adv. Marc. IV, 29. 30. 35. V, 1. 4. 10. De Pudic. cap. 7.

filium a patre, sed distributione, nec divisione alium, sed distinctione, quia non sit idem pater et filius, vel modulo alius ab alio. Pater enim tota substantia est, filius vero derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo et ³minoratus canitur in psalmo, ⁴modicum quid citra angelos. Sic et pater alius a filio, dum filio maior, dum alius qui generat, alius qui generatur, dum alius qui mittit, ⁵alius qui mittitur, dum alius qui facit, alius per quem fit. Bene quod et dominus usus hoc verbo in persona paraclleti non divisionem significavit, sed dispositionem. Rogabo enim, inquit, patrem, et alium advocatum mittet vobis, ^{Io. XIV, 16.} spiritum veritatis. Sic alium a se paraclletum, quomodo et nos a patre alium filium, ut tertium gradum ostenderet in paraclleto, sicut nos secundum in filio, propter ^o*oikonomias* observationem. Ipsum, quod pater et filius dicuntur, nonne aliud ab alio est? Utique enim omnia quod vocantur, hoc erunt, et quod erunt, hoc vocabuntur, et ⁷permiscere se diversitas vocabulorum non potest omnino, quia nec rerum quarum erunt vocabula. Est, est, non, non; nam ^{Mauh. V, 37.} quod amplius est, hoc a malo est.

Ita aut pater aut filius est, et neque ^a dies eadem et nox, neque pater idem et filius, ut sint ambo unus et utrumque alter, ^{Cap. X.} quod vanissimi isti Monarchiani volunt. Ipse se, inquit, filium sibi fecit. ¹Atquin pater filium facit, et patrem filius. Et qui ex alterutro fiunt, a semetipsis sibi fieri nullo modo ²possunt, ut pater se sibi filium faciat, et filius se sibi patrem praestet. Quae instituit deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, ut pater sit, et filius patrem, ut filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, ut maritus sim, habeam oportet uxorem, non ipse mihi ero uxor. Sic etiam, ut pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius, et ut filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quae enim me faciunt si habuero, ³tunc ero pater, si filium habeam, filius ero, si patrem. Porro si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero, nec patrem, quia ipse ero pater, nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alterum esse, in tantum, si utrumque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius, qui et pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius.

3. minoratus *abcd.* minor natu *AB. Leid.* 4. modico *B.* dico *A. Leid.* 5. alius qui mittitur *om. edit. Semleri.* 6. oeconomiae *d.* oikonomie *A. Leid.* 7. permisceri diversitas *A. Leid.*

Cap. X. 1. Et pater et filius et qui *A. Leid.* 2. possint *A. Leid.* 3. et mihi ero *A. Leid.*

Cap. X. s. et neque] Reponendum erat fortasse „ut neque dies eadem et nox.“

Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, ut pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo, qui facit filium. Aequè si ipse sum pater, qui et filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, ut filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum utrumque in unum sub monarchiae favore concludens neutrum haberi facit, ut et pater non sit, qui scilicet filium non habet, et filius non sit, qui aequè patrem non habet; dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? Et impossibilia apud saeculum possibilis apud deum quis ignoret? Et stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia. Legimus omnia. Ergo, inquit, difficile non fuit deo ipsum se et patrem et filium facere adversus traditam formam rebus humana. Nam et sterilem parere contra naturam difficile deo non fuit, sicut nec virginem. Plane nihil deo difficile. Sed si tam abrupte in praesumptionibus nostris hac sententia utamur, quidvis de deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem, quia omnia potest facere, ideo quoque credendum est illum fecisse etiam quod non fecerit. Sed an fecerit requirendum. Potuit, si voluisset, deus pennis hominem ad volandum instruxisse, quod et milvis praestitit; non tamen, quia potuit, statim et fecit. Potuit et Praxean et omnes pariter haereticos statim extinxisse; non tamen, quia potuit, extinxit. Oportebat enim et milvos esse et haereticos, oportebat et patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid et difficile deo, id scilicet quodcumque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse velle est, et non posse nolle, quod autem voluit, et potuit et ostendit. Ergo quia, si voluit semetipsum sibi filium facere, potuit, et quia, si potuit, fecit, tunc probabis illum et potuisse et voluisse, si probaveris illum fecisse.

Cap. XI.

Probare autem tam aperte debebis ex scripturis, quam nos probamus illum sibi filium fecisse sermonem suum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quam qui ex ipso prodit,

4. sapientiam ed. 5. omnimoda A. Leid. 6. difficile. Sed si abed. difficile est. sed si A. m. sec. difficile sensi AB. Leid. 7. ideo quoque ego. ideo utique d., cum Fulvio Ursino. ideoque ABabed. Leid. 8. si voluisset A. Leid., et Hirsoug. a manu emendatrice. ita salvus sim Babb. si voluisset, ita salvus sim c., ex tribus suis Vaticanis (?). 9. Praxeam d. 10. probabitur A. Leid.

Cap. XI. 1. quoniam A. Leid. 2. quam ex A. quoniam ex Leid.

sermo autem prodiit ³ex ipso, hic erit filius, non ipse de quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso. Porro qui eundem patrem dicis et filium, eundem et protulisse ex semetipso facis, et prodisse quod deus est. Si potuit fecisse, ⁴non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam exoptulo meae similem, id est sic scripturas eundem filium et patrem ostendere, quemadmodum apud nos distincte pater et filius demonstrantur; distincte, inquam, non ~~divise~~; sicut ego profero dictum a deo, ⁵Eruclavit cor meum sermonem ⁶optimum, aequè tu contra opponas alicubi dixisse deum, **Eruclavit** ⁷me cor meum sermonem optimum, ut ipse sit qui et ~~eruclavit~~ et quod eruclavit, et ipse qui protulerit et qui prolatus sit, si ipse est ⁸et sermo et deus. Ecce ego propono patrem filio **dixisse**, Filius meus es tu, ego hodie ⁹generavi te. Si velis ut ^{Ps. II, 7.} **credam** ipsum esse patrem et filium, ostende sic pronuntiatum alibi: **Dominus dixit ad se**, filius meus sum ego, ego hodie generavi ^{Ps. CX, 3.} ^{Prov. VIII, 22.} ¹⁰me; proinde et, Ante luciferum generavi me; et, Dominus ¹¹condidit me initium viarum in opera mea, ante omnes autem colles generavi me, et si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem verebatur deus dominus universitatis ita pronuntiare, si ita res erat? An verebatur ne non crederetur, si simpliciter se et patrem et filium pronuntiasset? Unum tamen veritus est, mentiri; veritus autem semetipsum et suam veritatem. Et ideo veracem deum credens scio illum non aliter quam disposuit pronuntiasse, nec aliter disposuisse quam pronuntiavit. Tu porro eum mendacem efficias, et fallacem et deceptorem fidei huius, si, cum ipse esset sibi filius, alii dabat filii personam, quando scripturae omnes et demonstrationem et distinctionem trinitatis ostendant, a quibus et praescriptio nostra ¹²deducitur, non posse unum atque eundem videri qui loquitur et de quo loquitur et ad quem loquitur, quia neque perversitas neque fallacia deo congruat, ut, cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius et non ad semetipsum ¹³loquatur. Accipe igitur et alias voces patris de filio per Esaïam. Ecce filius meus, quem ^{Ies. XLII, 1.} elegi, dilectus meus, in quem bene sensi; ponam spiritum meum super ipsum, et iudicium ¹⁴nationibus annuntiabit. Accipe et ad ipsum: Magnum tibi est, ut voceris filius meus ad statuendas tri- ^{Ies. XLIX, 6} bus Iacob et ad convertendam dispersionem Israël; posui te in

3. ex semet ipso bc. 4. non tamen abcd. quod tamen non AB. Leid. 5. eruclavit A. 6. optimum, aequè tu ego. optimum. Sic tu d., cum Fulvio Ursino. optimum. Haec tu reliqui. 7. me om. bcd. 8. et om. bc. 9. genui te Leid., et tres Vaticani. 10. te me A. m. pr. 11. condidit Ac. Leid., et tres Vaticani. 12. deducatur A. Leid. 13. loquatur abcd. loquebatur AB. Leid. loqueretur Fr. Junius. 14. gentibus A. Leid.

lucem nationum, ut sis salus in extremum terrae. Accipe nunc et
 Ios. LXI, 1. filii voces de patre: Spiritus domini super me, quapropter unxit
 me ad evangelizandum hominibus. Item ¹⁵in psalmo ad patrem de
 Ps. LXXI, 18. eodem: Ne ¹⁶dereliqueris me, donec annuntiem brachium tuum na-
 Ps. III, 2. tivitati universae venturae. Item in alio: Domine, quid multiplicati
 sunt, qui ¹⁷comprimunt me. Sed et omnes paene psalmi, ¹⁸qui
 Christi personam sustinent^a, filium ad patrem, id est Christum ad
 deum, verba facientem repraesentant. Animadvertite etiam spiritum
 Ps. CX, 1. loquentem ex tertia persona de patre et filio: Dixit dominus domino
 meo, sede ad ¹⁹dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sca-
 Ios. XLV, 1. bellum pedum tuorum. Item per Esaiam: Haec dicit dominus do-
 mino meo Christo. Item per eundem ad patrem de filio: Domine,
 Ios. LIII, 1 sq. quis ²⁰credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum
 est? Annuntiavimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra
 sitienti, et non erat forma eius, nec gloria. Haec pauca de multis.
 Nec enim affectamus universas scripturas evolvere, cum et in sin-
 gulis capitulis plenam maiestatem et auctoritatem contestantes ma-
 iorem congressum in retractatibus ²¹habeamus. His itaque paucis
²²tamen manifeste distinctio trinitatis exponitur. Est enim ipse qui
 pronuntiat spiritus, et pater, ad quem pronuntiat, et filius, de quo
 pronuntiat. Sic et cetera, quae nunc ad patrem de filio vel ad filium,
 nunc ad filium de patre vel ad patrem, nunc ad spiritum pronan-
 tiantur, unamquamque personam in sua proprietate constituunt.

Cap. XII. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis quasi non connexae
 in unitate simplici, interrogo quomodo unicus et singularis plura-
 Gen. I, 26. liter loquitur, Faciam hominem ad imaginem et similitudinem
 nostram, cum debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginem et
 similitudinem meam, ¹utpote unicus et singularis? Sed et in se-
 Gen III, 22. quentibus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis. Fallit
 aut ludit, ut, cum unus et solus et singularis esset, numerose
 loqueretur. Aut numquid angelis loquebatur, ut Iudaei interpretan-
 tur, quia nec ipsi filium agnoscunt? An quia ipse erat pater, filius,
 spiritus, ideo pluralem se ²praestans pluraliter sibi loquebatur?
 Immo quia iam adhaerebat illi filius, secunda persona, sermo ipsius,
 et tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronuntiavit, Facia-

15. ad patrem in psalmo A. Leid. 16. derelinqueris AB. Leid. 17. conservant
 A. Leid. 18. qui Christi A. m. sec. Christi reliqui. 19. dextram B. 20. credit
 A. Leid. 21. habemus AB. Leid. 22. tamen Ad. Leid. tam reliqui.

Cap. XII. 1. utpote A. m. pr. ut puta A. m. sec. ut puta Leid. 2. prae-
 ferens Fulv. Ursinus.

Cap. XI. a. qui Christi personam phetant. Sustinere enim fere ponit pro
 sustinent] Qui de Christi persona pro- expectare, sperare.

mus, et, Nostram, et, Nobis. ¹Cum quibus enim faciebat hominem, et quibus faciebat similem? ²Filio quidem, qui ⁴erat induturus hominem, spiritu vero, qui erat sanctificaturus hominem; quasi ⁵cum ministris et arbitris ex unitate trinitatis loquebatur. Denique sequens scriptura distinguit inter personas: ⁶Deus hominem ad ima- Gen. I, 27. ginem dei fecit illum. Cur non suam, si unus ⁷qui faciebat, et non erat ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad filii scilicet, qui homo-futurus certior et verior imaginem suam fecerat dici hominem, qui tunc de limo formari habebat, imago ⁸veri et similitudo. Sed et in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est? ⁹Primum quidem, nondum filio apparente: Et dixit deus, Fiat lux, et facta est. Ipse statim sermo lux vera, Gen. I, 3. quae illuminat hominem venientem in hunc mundum, et per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone, Christo assistente et amministrante, deus voluit fieri, et deus fecit. Et dixit deus, ¹⁰Fiat firmamentum, et fecit deus firmamentum; et dixit deus, Fiant Gen. I, 6, 7. luminaria, et fecit deus luminare maius et minus. Sed et cetera utique idem fecit qui et priora, id est sermo dei, per quem omnia Io. I, 3. facta sunt et sine quo factum est nihil. Qui si ipse deus est, se- Io. I, 1. cundum Ioannem, Deus ¹¹erat sermo, habes duos, alium dicentem, ut fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas iam professus sum, personae, non substantiae, nomine, ad distinctionem, non ad divisionem. ¹²Ceterum ubique teneam^a unam substantiam in tribus cohaerentibus, tamen alium dicam oportet ex necessitate sensus eum qui iubet, et eum qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum ¹³iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, ¹⁴haud sibi iussurus, si unus esset, aut sine iussu factururus, quia non expectasset^b ut sibi iuberet.

Ergo, inquis, si deus dixit et deus fecit, ¹sic alius deus dixit Cap. XIII. et alius fecit; duo dii praedicantur. Si tam durus es, puta interim; ²et ut adhuc amplius hoc putes, accipe et in psalmo duos deos dictos: *Thronus tuus deus in aevum, virga regni tui: Dilexisti* Ps. XLV, 7sq.

3. Cum filio *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. erat induturus *Babc.* induturus erat *A. Leid.* 5. comministris *Fr. Iunius*. 6. Et fecit deus *cd.* Hominem deus *A.* 7. qui *om. A. Leid.* 8. veri *d.*, cum *Fulvio Ursino*. vero reliqui, et *Leid.* 9. primo *A. Leid.* 10. Fiat — et dixit deus *om. A. Leid.* 11. erit *A.* 12. Ceterum ubique teneam *A. Leid.* Ceterum ubique teneo *Babc.* Ceterum etsi ubique teneo *d.* 13. iuberet enim, fieret per eum *Latinius*. 14. aut *A., Latinius*.

Cap. XIII. 1. sic ego. si libri omnes. 2. et ut tu *A.* ut et ut *Leid.*

Cap. XII. a. Ceterum ubique teneam] Coniunctivum reposui ex auctoritate librorum veterum, cumque iisdem delevi particulam *etsi*, quae Ursini debebatur ingenio. Nec semel *Septimius* ita sim- plici usus est coniunctivo suppressa concessiva.
b. expectasset] Id est sustinisset, moratus esset.

institiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus. Si ad deum loquitur, et unctum deum ³a deo *affirmat*, affirmasset hic duos deos pro virgae regnato. Inde et Esaias ad personam

Ies. XLV, 14. Christi, et ⁴Seboin, inquit, viri elati ad te transibunt, et post te sequentur vincti manibus, ⁵et te adorabunt, quia in te deus est; tu enim es deus noster, et nesciebamus, deus Israël. Et hic enim dicendo, Deus in te, et, Tu deus, duos proponit, ⁶qui erant, ⁷in Christo et spiritum sanctum. Plus est quod in evangelio totidem invenies: In principio erat sermo, et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Unus qui erat, et alius penes quem erat. Sed

Ps. CX, 1. et nomen domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo,

Ies. LIII, 1. Sede ad dexteram meam. Et Esaias haec dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum est? Brachium enim ⁸tuum omnino dixisset, si non dominum patrem, et dominum filium intellegi vellet. Etiam adhuc antiquior Genesis:

Gen. XIX, 24. Et pluit dominus super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem de caelo a domino. Haec aut nega scripta, aut quis es, ut non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quae non in allegoriis et parabolis, sed in definitionibus ⁹certis et simplicibus habent sensum? Quodsi ex illis ¹⁰es qui tunc dominum non sustinebant dei se filium ostendentem, ¹¹ne eum dominum crederent, recordare tu cum illis scriptum esse: Ego dixi, Vos dii estis, et filii altissimi; et, Stetit deus in ecclesia deorum, ut, si homines per fidem filios dei factos deos scriptura pronuntiare non timuit, scias illam multo magis vero et unico dei filio ¹²domini nomen iure contulisse. Ergo, ¹³inquis, provocabo te, ut hodie quoque ex auctoritate istarum scripturarum constanter duos deos et duos dominos praedices. Absit. Nos enim, qui et tempora et causas scriptu-

Ps.
LXXXIII, 6.

Ps.
LXXXII, 1.

3. a deo *affirmat*, *affirmasset* hic duos deos pro virgae regnato. Inde *ego*. a deo *affirmat*, sed hic duos deos pro virga regni tui. Inde (unde A.) *ABabc. Leid.* a deo *affirmat*, scilicet hic duos deos proponit. Inde *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. *Seboin Bab. Seboin A. Leid. Saboin cd.* 5. et ad te *A. Leid.* 6. qui erant *ABabc. Leid. Probat. Latinius.* qui erat et in quo erat *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 7. in Christo et spiritum sanctum. Plus est *ego*. in Christum et spiritum sanctum. Plus est *Latinius*. in Christum et spiritum ipsum, plus est *A. Leid.* in Christum et spiritum. Ipsum plus est *Babc.* Christum et spiritum. Ipsum plus est *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 8. tuum omnino *ego*. tuum, non domini *d.*, cum *Fulvio Ursino*. suum non *ABabc. Leid.* 9. et certis *bcd.* 10. es *om. b.* 11. nec *Ad. Leid.* 12. dei *A(m. sec.)bcd.* domini *A(m. pr.)Ba.* deum *Leid.* 13. inquit *A. Leid.*

Cap. XIII. a. *affirmat*, *affirmasset* hic duos deos pro virgae regnato.] Unctos esse videlicet. Ita enim haec verba olim mendosissima mihi iam emendasse videor. Quamquam Fr. Iunius paucioribus mutatis ita scribendum putabat

„deus deus tuus (si ad deum loquitur, et unctum deum a deo, *affirmat* et hic duos deos) pro virga regni tui.“ „Nam haec postrema, inquit, sunt illius propterea quod praecessit exegetica.“

rarum per dei gratiam inspicimus, maxime paraclēti, non hominum, discipuli, duos quidem definimus, patrem et filium, et iam tres cum spiritu sancto, secundum rationem oeconomiae, quae facit numerum, ne, ut vestra perversitas infert, pater ipse credatur natus et passus, quod non licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen deos et duos dominos nunquam ex ore nostro proferimus; non quasi non et pater deus, et filius deus, et ¹⁴spiritus sanctus deus, et deus unusquisque, sed quoniam retro et duo dii et duo domini praedicabantur, ut, ubi venisset Christus, et deus agnosceretur et dominus vocaretur, quia filius dei et domini. Si enim una persona et dei et domini in scripturis inveniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen dei ¹⁵et domini. Nemo enim alius praeter unus deus et unus dominus praedicabatur, et futurum erat ut ipse pater descendisse videretur, quia unus deus et unus dominus ¹⁶legebatur, et tota oeconomia eius obumbraretur, quae in materiam fidei ¹⁷prospecta atque dispensata est. At ubi venit Christus et cognitus est a nobis quod ¹⁸ipse sit qui numerum retro fecerat, factus secundus a patre, et cum spiritu tertius, et iam pater per ipsum plenius manifestatus, redactum est iam nomen dei et domini in unionem; ¹⁹et, quia nationes a multitudine idolorum transirent ad unicum deum, ²⁰ut differentia constitueretur inter cultores unius et plurimae divinitatis. Nam et lucere in mundo Christianos oportebat, ut filios lucis, lumen mundi unum et deum et dominum colentes et nominantes. Ceterum si ex conscientia, qua scimus dei nomen et domini et patri et filio et spiritui convenire, deos et dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras etiam ad martyria timidiore, quibus evadendi ²¹quaque ²²pateret occasio, iurantibus statim per deos et dominos, ut quidam haeretici, quorum dei plures. Itaque deos omnino non dicam nec dominos, sed apostolum sequar, ut, si pariter nominandi fuerint pater et filius, deum patrem appellem et Iesum Christum dominum nominem. So-^{Rom. I, 7.} lum autem Christum potero deum dicere, sicut idem apostolus. Ex quibus Christus, qui est, inquit, deus super omnia benedictus ^{Rom. IX, 5.} in aevum omne. Nam et radium solis seorsum solem vocabo; so-

14. spiritus sanctus deus *ABcd. tres Vaticani et Leid.* spiritus deus reliqui. 15. et domini *Acd. Leid., tres Vaticani.* et ad domini reliqui. 16. loquebatur *A. Leid.* 17. profecta *A. Hirsaug.* 18. ipse sit *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* ipse *ABabc. Leid.* 19. ut *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 20. et *d., cum Fulvio Ursino. Ita et Leidensis liber.* 21. quaquam *A(m. pr.).* quoque *A(m. sec.)d., Fulv. Ursinus.* 22. pateret *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* pater et *A. m. sec.* pater *A(m. pr.). Leid.* patet reliqui.

b. retro] Id est antea, ex usu Septimii. Cf. adnot. ad De Spect. cap. 9.

lem autem nominans, cuius est radius, non statim et radium solem appellabo. Nam etsi soles ²³duos non faciam, tamen et solem et radium eius tam duas res et duas species unius et indivisae substantiae numerabo, ²⁴quam deum et sermonem eius, quam patrem et filium.

Cap. XIV.

Exod.
XXXIII,
13. 18. 20.

Ahuc et illa nobis regula adssistit duos vindicantibus, patrem et filium, ¹quae invisibilem deum determinavit. Cum enim Moyses in Aegypto desiderasset domini conspectum, dicens, Si ergo inveni gratiam coram te, manifesta mihi te, ut cognoscenter videam te, Non potes videre, inquit, faciem meam; non enim videbit homo faciem meam et vivet, id est morietur qui viderit. Invenimus enim et a multis deum visum, et neminem tamen eorum qui eum viderant mortuum; visum quidem deum, secundum ²hominum capacitates, non secundum plenitudinem divinitatis. Nam patriarchae deum vidisse ³referuntur, ut Abraham et Iacob, et prophetae, ut Esaias, ut Ezechiel, et tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum viderant; deum enim nemo videbit et vivet: aut si deum viderunt, et mortui non sunt, scriptura mentitur deum dixisse, Faciem meam homo si viderit, non vivet: aut scriptura mentitur, ⁴cum invisum, aut cum visum deum profert. Iam ergo alius erit ⁵qui videbatur, quia non potest idem invisibilis definiri qui videbatur, et consequens erit ⁶ut invisibilem patrem intellegamus pro plenitudine maiestatis, visibilem vero filium agnoscamus pro modulo derivationis, sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiae summam, quae est in caelis, radium autem eius toleramus oculis pro temperata portione, quae in terra inde porrigitur. Hic ex diverso volet aliquis ⁷etiam filium invisibilem contendere, ut sermonem, ut spiritum, et dum ⁸unam conditionem patris et filii vindicat, unum potius atque eundem confirmare patrem et filium. Sed diximus scripturam differentiae patrocinari per visibilis et invisibilis distinctionem. Nam et illud ⁹adiciunt ad argumentationem, quod si filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronuntiaret, quia scilicet ipse invisibilis pater fuerit in filii nomine. ¹⁰Ac per hoc sic eundem volunt

23. duos non faciam d., ex emendat. Fulvii Ursini. duos faciam ABabc. Leid. 24. qua B. Leid.

Cap. XIV. 1. quem AB. Leid. 2. hominum capacitatem A. hominis capacitatem Leid. 3. se referunt A. Leid. 4. cum invisum aut cum visum deum profert Babcd. neque eum invisum neque visum eum deum praefert A., in quo quae eum visum refert m. sec. correxit. neque eum invisum aut eum visum domini praefert Leid. Secundum quas scripturas commode reposueris quae eum invisum quaeque visum eundem praefert, vel refert aut profert. 5. quique Leid. 6. ut om. b. 7. et A. ut Leid. 8. unicam bcd. 9. adicient A. Leid. 10. atque A.

accipi ¹¹et visibilem et invisibilem, quomodo eundem patrem et filium, quoniam et paulo supra, antequam faciem Moysi negasset, scriptum sit dominum ad Moysen locutum coram, velut si quis loquatur ad amicum suum, non minus quam et Iacob, Ego vidi, inquit, dominum facie ad faciem. Ergo visibilis ¹²et invisibilis idem. Et quia idem utrumque, ideo et ipse ¹³pater invisibilis, qua et filius, visibilis. Quasi non expositio scripturae, quae fit a nobis, filio competat, patre seposito in sua ¹⁴invisibilitate. Dicimus enim et filium suo nomine eatenus invisibilem, qua sermo et spiritus dei ex substantiae condicione iam nunc, ¹⁵et ¹⁶qua deus et sermo et spiritus ¹⁷dei, visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron et Mariam, Etsi fuerit propheta in vobis, in visione cognoscat illi, et in ^{17b}somnio loquar illi, non quomodo Moysi, os ad os loquar ¹⁸illi in specie, id est in veritate, et non in aenigmate, id est non ¹⁹in imagine; sicut et apostolus: Nunc videmus tanquam per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Igitur cum Moysi servat conspectum suum et colloquium facie ad faciem in futurum (nam hoc postea adimpletum est in montis secessu, sicut legimus in evangelio visum cum illo Moysen colloquentem), apparet retro semper in speculo ²⁰et aenigmate et visione et somnio deum, id est filium dei, visum, tam prophetis et patriarchis quam et ipsi adhuc Moysi. Et ipse quidem dominus si forte coram ad faciem loquebatur, non tamen ut est homo faciem eius videret, ²¹nisi forte in speculo ²²et in aenigmate. Denique si sic Moysi locutus est dominus, ut et Moyses faciem eius ²³cominus sciret, quomodo statim atque ibidem desiderat faciem eius videre, ²⁴quam quia viderat, non desideraret? Quomodo aequae et dominus negat videri faciem suam posse, quam ostenderat, ²⁵si tamen ostenderat? Aut quae est facies dei, cuius conspectus negatur, si erat quae visa est? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. Alia debet esse facies, quae, si videatur, occidit. Aut numquid filius quidem videbatur, ²⁶etsi facies, ²⁷sed ipsum hoc in visione et ²⁸somnio et speculo et aenigmate, quia ²⁹sermo et

Gen.
XXXII, 30.Num.
XII, 6 sqq.I Cor.
XIII, 12.Gen.
XXXII, 30.

11. et om. bcd. 12. et om. bc. 13. pater invisibilis, qua et filius, visibilis ego. qua pater invisibilis et qua filius d., ex emendat. Fulvii Ursini. pater invisibilis quia et filius ABabc. Leid. 14. invisibilitate cd., ex emendat. Harrisii. visibilitate reliqui. 15. et om. A. 16. qua d., ex emendat. Fulvii Ursini. quia ABabc. Leid. 17. dei om.? 17b. somnis A. Leid. 18. illis ABA. Leid. 19. in imagine d., ex emend. Fulvii Ursini. imagine reliqui. 20. et in aenigmate A. 21. ni forte B. 22. et om. A. Leid. 23. cominus Ba. 24. quam (quoniam A.) quia viderat Acd. Leid. et tres Vaticani. quam si videret reliqui. 25. si tamen ostenderat om. A. Leid. 26. et sic d., cum Fulvio Ursino. 27. et A. 28. somnio d., Fulv. Ursinus. somno ABabc. Leid. 29. sermo et spiritus Ad. Leid. Sic coniec. etiam Fulv. Ursinus. sermo spiritus reliqui.

spiritus nisi imaginaria forma videri non potest? Faciem autem suam dicit invisibilem patrem. Quis enim pater? ³⁰Non facies erit filii nomine auctoritatis, quam genitus a patre consequitur? Non enim et de aliqua maiore persona congruit dicere: Facies mea est ille homo, et faciem mihi praestat. Pater, inquit, maior me est. Ergo facies erit filii pater. Nam et scriptura quid dicit? Spiritus personae eius Christus dominus. Ergo si Christus personae paternae spiritus est, merito ³¹spiritus, cuius personae erat, id est patris, eum faciem suam ex unitate scilicet pronuntiavit. ³²Mira res plane, an facies filii pater accipi possit, qui est caput ³³eius.

1o. XIV, 28.
Thron.
IV, 20.

1 Cor. XI, 3. Caput enim Christi deus.

Cap. XV.

Si hunc articulum quaestionibus scripturae veteris non expedit, de novo testamento sumam confirmationem nostrae interpretationis, ne quodcumque in filium reputo, in patrem proinde defendas^b. Ecce enim ²et in evangeliiis et in apostolis visibilem et invisibilem deum deprehendo sub manifesta et personali distinctione

1o. I, 18.

condicionis utriusque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit unquam. Utique nec retro. Ademit enim temporis quaestionem dicendo ³deum nunquam visum. Confirmat ⁴et apostolus de

1 Tim. VI, 16.

deo: Quem nemo vidit hominum, sed nec ⁵videri potest, ⁶scilicet

1 I o. I, 1.

quia morietur qui ⁷videbit. ⁸Idem ipsi apostoli et vidisse se Christum et contrectasse testantur. Porro si ipse est Christus ⁹et pater et filius, quomodo ¹⁰et visus est et invisus? Ad hanc diversitatem visi et invisivi in unum conferendam quis ex diverso non argumentabitur recte utrumque dictum, visibilem quidem in carne, invisibilem ¹¹vero ante carnem, ut idem sit pater invisibilis ante carnem qui et filius visibilis in carne? Atquin si idem ante carnem invisibilis, quomodo visus etiam retro invenitur ante carnem? ¹²Aequae si idem post carnem visibilis, quomodo et nunc invisibilis pronuntiatur ab apostolis, nisi quia alius, ¹³quem et retro visum

30. Non d., Fulv. Ursinus. Num ABabc. Leid. 31. spiritus cuius personae erat Fr. Junius. spiritus cuius persona erat ABabc. Leid. cuius spiritus persona erat d., Fulv. Ursinus. 32. Mira res Fulv. Ursinus. Mirarer ABabcd. Leid. 33. eius Christi. caput A. Leid.

Cap. XV. 1. patre A. Leid. 2. et om. A. Leid. 3. dominum ABab. Leid. 4. videri ABab. Leid. videre cd. 5. quia scilicet bc. 6. viderit d., cum Fulvio Ursino. 7. Idem B. idest A. Leid. Idem reliquit. 8. et pater Acd. Leid. et tres Vaticani. pater reliquit. 9. et visus A. Leid. visus Babcd. 10. vero om. bc. 11. Sed quae A. Leid. 12. quem et retro visum d., ex emendat. Fulv. Ursini. qui et retro visus Aabc. Leid.

Cap. XIV. a. merito] Id est consequenter. Cf. adnotat. ad De Anima cap. 6.

Cap. XV. a. reputo] Cf. quae adno-

tavi de hoc verbo ad de Carne Chr. cap. 3.

b. defendas.] Dixi de hoc verbo ad De Virg. Veland. cap. 10. et Adv. Marc. 1, 26.

in aenigmate ¹³plenius visibilem caro effecit, sermo scilicet, qui et caro factus est, alius, quem nunquam quisquam vidit, nisi pater, scilicet cuius est sermo? Denique inspiciamus quem apostoli viderint. Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audivimus, oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt de sermone vitae. Sermo enim vitae caro factus, et auditus, et visus, et contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum in primordio apud deum patrem, non pater apud sermonem. Nam etsi deus sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem. Et vidimus gloriam eius, tanquam unigeniti a patre, utique filii, scilicet visibilis, glorificati a patre invisibili. Et ideo, ¹⁴quoniam sermonem dei deum dixerat, ^{14b}ne adiuveret adversariorum praesumptionem, quasi patrem ipsum vidisset, ¹⁵ad distinguendum inter invisibilem patrem et filium visibilem superdicit ex abundantia, Deum nemo vidit unquam. Quem deum? Sermonem? Atquin, Vidimus et audivimus ¹⁶et contrectavimus de sermone vitae, praedictum est. Sed quem deum? scilicet patrem, apud quem ¹⁷deum erat sermo, unigenitus ¹⁸filius, ¹⁹qui esse in sinu patris ipse disseruit. Ipse et auditus et visus, et ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc et Paulus ^{19b}conspexit, nec tamen patrem vidit. Nonne, inquit, vidi Iesum? Christum autem et ²⁰ipse ²¹deum cognominavit: Quorum patres et ex quibus Christus secundum carnem, ²²qui est super omnia deus benedictus in aevum. Ostendit ²³et ipse visibilem ²⁴dei filium, id est sermonem dei, ²⁵quia qui caro factus est Christus dictus est. De patre autem ad Timotheum: Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest; exaggerans amplius: Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; de quo et supra dixerat: Regi autem saeculorum, immortalis, invisibilis, soli deo; ut et contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem; quem mortuum contestatur secundum scripturas, et a se novissime visum, per accessibilem utique lucem, quamquam et illam ²⁷neque ipse sine periculo luminis expertus est, neque

13. visibilem plenius caro efficit *A. Leid.* 14. quomodo *AB.* quem *Leid.* 14b. ut *AB. Leid.* 15. ad *om. b.* 16. et contrectavimus *om. A. Leid.* 17. deum *d., Fulv. Ursinus.* deus *ABabc. Leid.* 18. scilicet filius *d., cum Fulvio Ursino.* 19. qui esse in sinu patris ipse disseruit *ego.* qui est in sinu patris ipse disseruit *Babc.* qui in sinu patris, ipse disseruit *d.* qui sinum (suum *Leid.*) patris ipse deseruit *A. Leid.* 19b. conspicit *A.* 20. ipse *d., Fulv. Ursinus.* ipsum *ABabc. Leid.* 21. dominum *ABa. Leid.* 22. quae est persona omni *A. Leid.* 23. et ipse *abcd. Leid. Gorziensis.* et *AB.* 24. dei *cd. Vaticanorum unus.* domini reliqui. deum *Leid., et duo Vaticani.* 25. qui quia *A. Leid.* 26. et *abcd.* ut reliqui, et *Leid.* 27. neque et ipse *AB. Leid.*

Petrus et Ioannes et Iacobus ²⁸sine rationis et amentia^c, qui si, non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo, morituri ibidem^d. Deum enim nemo videbit et vivet. Si haec ita sunt, constat eum semper visum ab initio qui visus fuerit in fine, et eum nec in fine visum qui nec ab initio fuit visus, et ita duos esse visum et invisum. Filius ergo visus ²⁹est semper, et filius conversatus est semper, et filius operatus est semper, ex auctoritate

Io. V, 19. patris et voluntate, quia Filius nihil a semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem, in sensu scilicet ³⁰facientem. Pater enim sensu agit, filius vero ³¹qui in ³²patris sensu est videns

Io. I, 3. perficit. Sic omnia per filium facta sunt, et sine illo factum ³³est nihil.

Erod.
XXXIII, 20.

Io. V, 19.

Io. I, 3.

Cap. XVI.

Io. III, 35.

Io. I, 1.

Maub.
XXVIII, 18.

Io. V, 22.

Nec putes sola opera mundi per filium facta, sed et quae a deo exinde gesta sunt. Pater enim, qui diligit filium et omnia tradidit in ¹sinu eius^a, utique a primordio diligit et a primordio tradidit. Ex quo, A primordio sermo erat apud deum, et deus erat sermo, cui data est omnis potestas a patre in caelis et in terra,

Non iudicat pater quemquam, sed omne iudicium tradidit filio, a primordio tamen. Omnem enim dicens potestatem, et omne iudicium, et omnia per eum facta, et omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit, quia omnia non erunt si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est ²qui ab initio iudicavit, turrem superbissimam elidens ³linguasque ⁴dispertens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens super Sodomam et Gommoram ignem et ⁵sulphurem, ⁶dominus a domino^b. Ipse enim et ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usque ad patriar-

28. sine rationis et amentia *abd.* sine irratione et amentia *c.* sine ratione et amentia *AB. Leid., cod. Pithoei, et tres Vaticani.* sine rationis examentia *Fulv. Ursinus.* sine erratione et amentia *Rhenanus.* 29. fait *A. Leid.* 30. facientem *Aabcd. Leid., et codd. scripti Rhenani.* sentientem *B.* 31. quod *Fulv. Ursinus.* 32. sensu patris *A. Leid.* 33. est om. *A. Leid.*

Cap. XVI. 1. sinu *ABab. Leid. manu cd., ex corr. Pamelii.* 2. qui ab *abcd. Leid.* qui et ab *AB.* 3. linguasque *Babcd.* linguas *A. Leid.* 4. dispertiens *d., Fulv. Ursinus.* 5. sulphur *Fr. Junius.* 6. dominus a domino *cd.* deus a deo *reliqui, et Leid.*

c. sine rationis et amentia] Hoc est, neque sine periculo rationis neque sine amentia. „Periculum rationis“ dicit ut supra „periculum lucis,“ hoc est damnum. (Rigalt.)

d. qui si, non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo, morituri ibidem.] Brevisloquencia et stribligo Septimiana. Morituri, inquit, ibidem et statim, si, non filii gloriam, quam vel

ipsam non passuri essent, sed ipsum patrem vidissent.

Cap. XVI. a. in sinu eius] Sic respondet ex auctoritate veterum librorum, quamquam hi vel ipsi alteram sibi (cf. infra cap. 21) scripturam tueantur. Cf. Sabaterii Antiqu. Bibl. Verss.

b. dominus a domino.] Sic correxit Pamelius, cum ita videret et supra cap. 13. extare. Ceterum cf. Sabaterii Ant. Bibl. Verss.

chas et prophetas, in visione, in ⁷somnio, in speculo, in aenigmate, ordinem suum praestruens ab initio semper ⁸quem erat persecuturus in finem. Ita semper ediscebat^a et deus in terris cum hominibus conversari, ⁹non alius quam sermo, qui caro erat futurus. Ediscebat autem, ut nobis fidem sterneret, ut facilius crederemus filium dei descendisse in saeculum, ¹⁰si et retro tale ¹¹quid gestum cognosceremus. Propter nos enim sicut scripta sunt, ita et gesta sunt, in quos aevorum fines ¹²decucurrerunt. Sic etiam adfectus humanos sciebat iam tunc, suscepturus etiam ipsas substantias hominis, carnem et animam, interrogans Adam, quasi nesciens^d, Ubi Gen. III, 9. es, Adam? paenitens quod hominem fecisset, quasi non praesciens; Gen. VI, 6. temptans Abraham, quasi ignorans quid sit in homine, offensus, Io. II, 25 reconciliatus eisdem, et si qua haeretici adprehendunt quasi deo indigna ad destructionem creatoris, ignorantes haec in filium competisse, qui etiam passiones humanas et sitim et esuriam et lacrimas et ipsam nativitatem ipsamque mortem erat subiturus, propter hoc minoratus a patre modicum ¹³citra angelos. Sed haeretici qui- Ps. VIII, 6. dem nec filio dei deputabunt ¹⁴convenire quae tu ¹⁵ipsi patri inducis, quasi ipse se ¹⁶deminoraverit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum a semetipso. ¹⁷Quid si et alius, qui coronabatur ¹⁸gloriam et honorem, alius qui coronabat, utique filium pater? Ceterum quale est ut deus omnipotens ille invisibilis, quem nemo vidit hominum nec ¹⁹videre potest, ille qui Tim. VI, 16. inaccessible lucem habitat, ille qui non habitat in manu factis, Act. App. XVII, 24. a cuius conspectu terra ²⁰contremiscit, montes liquescunt ut cera, Ioel II, 10. qui totum orbem manu adprehendit velut nidum, cui caelum thro- Ps. XCII, 5. nus et terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui universitatis extrema linea est, ille altissimus in paradiso ad vesperam ²¹deambulaverit, quaerens Adam, et arcam post introitum Noë clauserit, et apud Abraham sub quercu refrigeraverit^e, et Moy-

7. somnio d., Fulv. Ursinus. somno reliqui, et Leid. 8. quem erat persecuturus in finem. Ita d., ex emendat. Fulvii Ursini. quae (qui A. Leid.) erat persecuturus infinita ABabc. Leid. 9. non alius potuit quam sermo cd., ex interpolatione Pameli. 10. si et abcd. et AB. Leid. 11. quod A. Leid. 12. decurrerunt A. 13. quid citra d., cum Fulvio Ursino. 14. devenire edit. Semleri mendose. 15. ipse AB. Leid., tres Vaticani. 16. deum minoraverit A. Leid. 17. Quod edit. Semleri mendose. 18. gloriam et honorem AB. Leid., Palaeftiac., tres Vaticani. gloria et honore abcd. Gorz. 19. videri A. Leid. 20. contremescit AB. 21. deambulavit AB. Leid.

c. ediscebat] Ἐμλεξατο. Cf. De Carne Chr. cap. 6 „non eum Christum recipientes, qui iam tum et adloqui et liberare et iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu“ cett.

d. interrogans Adam quasi nesciens] V. de hoc loco Adv. Marc. II, 25.
e. refrigeraverit] Cf. adnot. ad De Resurr. Carnis cap. 63.

sen de rubo ardenti vocarit, et in fornace Babylonii regis quartus²² apparuerit (quamquam filius hominis est dictus),²³ ni haec in imagine et speculo et aenigmate fuissent? Scilicet et haec nec de filio dei credenda²⁴ fuisse, si scripta non essent, fortasse non credenda de patre, licet scripta, quem isti in vulvam Mariae deducunt, et in Pilati tribunal imponunt, et in²⁵ monumento Ioseph²⁶ recludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim a primordio omnem ordinem divinae dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credunt patrem et visum et congressum et operatum et sitim et
 Ios. XL, 28. esuriem passum (adversus prophetam dicentem, Deus aeternus non sitiet nec esuriet omnino: quanto magis nec morietur nec sepelietur?), et ita unum deum semper egisse, id est patrem, quae per filium gesta sunt.

Cap. XVII. Facilius existimaverunt patrem in filii nomine egisse quam

Io. V, 43. filium in patris, dicente ipso domino, Ego veni in patris mei nomine; item ad ipsum patrem, Nomen tuum manifestavi hominibus;

Io. XVII, 6. condicente^a etiam scriptura: Benedictus qui venit in nomine domini, utique filius in patris nomine. ¹Et nomen patris Deus omnipotens, Altissimus, Dominus virtutum, Rex Israël, Qui est. ²Quatenus ita scripturae docent, haec dicimus et in filium competisse, et in ³his filium venisse, et in ⁴his semper egisse, et sic ea in se

Io. XVI, 15. hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non et nomina? ⁵Cum ergo legis Deum omnipotentem, et Altissimum, et Deum virtutum, et Regem Israël, et Qui est, vide ne per haec filius etiam demonstretur suo iure Deus ⁶omnipotens, qua sermo Dei omnipotentis, quaque omnium accepit potestatem, Altissimus, qua dextera dei exaltatus, sicut Petrus in Actis contionatur,

Act. App. II, 22. Dominus virtutum, quia omnia subiecta sunt illi a patre, Rex Israël, quia illi proprie ⁷excidit sors gentis istius, item Qui est, quoniam multi ⁸filii dicuntur, et non sunt. Si autem volunt et Christi nomen patris esse, ⁹audient suo loco. Interim hic mihi ¹⁰promptum sit responsum adversus id quod ¹¹et de Apocalypsi

Apoc. I, 8. Ioannis proferunt: ¹²Ego dominus ¹³qui est, et qui fuit et venit,

22. apparuit A. Leid. 23. et in imagine et speculo et aenigmate. Scilicet AB. Leid. 24. fuissent Fulv. Ursinus. 25. monumento Ac. Leid. Vaticanorum unus. monumentis reliqui. 26. concludunt d., cum Fulv. Ursino.

Cap. XVII. 1. Sed et nomina d., Fulv. Ursinus. 2. quatinus A. 3. hiis A. 4. hiis A. 5. Cur bc. 6. omnipotens om. AB. Leid. 7. exivit Latinius. accidit Fr. Iunius. 8. dii dicuntur Petr. Ciacconius et Fr. Iunius. 9. audiunt AB. Leid. 10. promptum ego. promotum libri omnes. 11. et om. A. Leid. 12. Ergo AB. Leid. 13. qui est et qui fuit et venit abcd. Gorz. qui est et qui venit A. Leid. qui est et qui erat et qui fuit et venit B.

Cap. XVII. a. condicente] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 14.

omnipotens, et sicubi alibi dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio convenire. Quasi qui venturus ¹⁴ sit non omnipotens, cum et filius omnipotentis tam omnipotens ¹⁵ sit quam deus dei filius.

Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile Cap. XVIII. perspiciant perturbat illos scriptura, si quando unicum deum statuit, quasi non eadem et deos et dominos duos proposuerit, ut supra ostendimus^a. Ergo quia duos et unum, inquirunt, invenimus, ideo ambo unus atque idem, et filius et pater. Porro non periclitatur scriptura, ut illi de tua argumentatione succurras, ne sibi contraria videatur. Habet rationem et cum unicum deum statuit et cum duos, patrem et filium, ostendit, et sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Salvo enim filio recte unicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim desinit esse ¹ qui habet filium, ipse unicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, cum principaliter determinatur ut prima persona, quae ante filii nomen erat proponenda, quia pater ante cognoscitur, et post patrem filius nominatur. Igitur unus deus pater, Ies. XLV, 5. et absque eo alius non est. Quod ipse ² inferens non filium negat, sed alium deum. Ceterum alius a patre filius non est. Denique inspicere sequentia huiusmodi pronuntiationum, et invenies fere ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum pertinere, ut multitudinem falsorum deorum unio divinitatis expellat, habens tamen filium, quanto individuum et inseparatum a patre, tanto in patre reputandum, etsi non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius praeter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis excepisset. Puta solem dicere, Ego sol, et alius praeter me non est, nisi radius meus: nonne ³ denotasses vanitatem, quasi non et radius in sole deputetur? Itaque ⁴ praeter semetipsum non esse alium deum, hoc propter idololatriam tam nationum quam Israelis; etiam propter haereticos, qui, sicut nationes manibus, ita et ipsi verbis idola fabricantur, id est alium deum et alium Christum. Igitur ⁵ et cum se unum pronuntiabat, filio pater procurabat, ne ab alio deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui praedixerat, Ego deus et alius Ies. XLV, 5. 18. XLIV, 6.

14. sit non omnipotens ego. non sit omnipotens d., cum Fulvio Ursino. sit omnipotens ABabc. tam omnipotens sit Leid. 15. sit quam deus dei filius d., ex emendat. Fulv. Ursini. sit dei filius quam deus dei filius ABabc. Leid.

Cap. XVIII. 1. quod A. Leid. 2. inserens AB. Leid. 3. denotasses d. denotasset ABabc. Leid. 4. per AB. Leid. 5. cum et A. Leid.

Cap. XVIII. a. supra ostendimus.] Supra cap. 13.

Ies. XLIV, 24. absque me non est, qui se unicum, sed cum filio, ostendit, cum quo caelum solus extendit.

Cap. XIX. Quin et hoc dictum eius in argumentum singularitatis arripient: Extendi, inquit, caelum solus. Quantum ad ceteras virtutes,

ibid. solus, praestruens adversus coniecturas haeticorum, qui mundum ab angelis et potestatibus diversis volunt structum, qui et ipsum creatorem aut angelum faciunt, aut ad alia quae extrinsecus, ut opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus caelum extendit, quomodo isti praesumunt in perversum haetici, quasi singularis non admittatur sophia illa dicens, Cum pararet caelum,

Prov. VIII, 27.

Rom. XI, 34. ego aderam illi? Et si dixit apostolus, Quis cognovit sensum domini, et quis illi consilio fuit? utique praeter sophiam ait, quae illi aderat. In ipso tamen et cum illo universa compingebat, non ignorante quid faceret. Praeter sophiam autem Praeter filium dicit, qui est Christus, sophia et virtus dei, secundum apostolum, solus

Prov. VIII, 30.

I Cor. II, 11. sciens sensum patris. Quis enim scit quae sunt in deo, nisi spiritus, qui in ipso est? non qui extra ipsum. Erat ergo qui non solum deum faceret, nisi a ceteris solum. Sed et evangelium re-

Io. I, 3. cusetur, quod dicat omnia per sermonem a deo facta esse, et sine

Ps. XXXIII, 6.

eo nihil factum. Nisi enim fallor et alibi scriptum est: Sermone eius caeli firmati sunt, et spiritu eius omnes virtutes eorum. Et sermo autem, virtus et sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia, caelum quoque per filium extendit non solus extendit, nisi illa ratione qua a ceteris solus. Atque adeo statim de filio

Ies. XLIV, 26. loquitur. Quis alius deiecit signa ventriloquorum et divinationes a corde, avertens sapientes retrorsum et consilium eorum infatuans?

Math. III, 17. sistens verba filii sui, dicendo scilicet, Hic est filius meus dilectus, tranc audite. Ita filium subiungens ipse interpretator est quomodo caelum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum

Ies. XLIV, 24. filio unum. Proinde et filii erit vox: Extendi caelum solus, quia sermone caeli confirmati sunt. Quia sophia in sermone adsistente

Ps. XXXIII, 6.

paratum est caelum, et omnia per sermonem sunt facta, competit et filium solum extendisse caelum, quia solus operationi patris Ies. XLI, 4. ministravit. Idem erit dicens: Ego primus, et in superventura

Cap. XIX. 1. coelos *cd.* 2. illi simul. Et *cd.* 3. dixit apostolus, Quis *d.*, cum Fulvio Ursino. dixit, quis *ABabc. Leid.* 4. ait *d.*, ex emendat. Fulvii Ursini. non fuit *A.*, et Latinius ex codice aliquo Vaticano. fuit *Babc. Leid.* 5. Sed et *abcd.* Sed *AB. Leid.* 6. ipso *A. Leid.* 7. spiritu oris eius *d.*, cum Fulvio Ursino. 8. omnes virtutes *Acđ. Leid.*, tres *Vaticani.* omnis virtus reliqui. 9. qua a ceteris *B(in marg., ex Hirsaugiensi, ni fallor) d.*, Fulv. Ursinus. qua de ceteris *A. Leid.* qua ceteris *Babc.* 10. id est sermone *d.*, cum Fulvio Ursino et Fr. Junio. 11. insuper ventura *d.*

Cap. XIX. a. sistens verba filii sui] Cf. Adv. Marc. IV, 22.

ego sum. Primum scilicet omnium sermo. In principio erat sermo, *Io. I. 1.* in quo principio prolatus a patre est. Ceterum pater non habens initium, ut a nullo prolatus, ut innatus, non potest videri. Qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. Igitur si propterea eundem et patrem et filium credendum putaverunt, ut anum deum vindicent, ¹²salva est unio eius qui, cum sit unus, ¹³habet et filium, aequae et ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum a patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ostendimus^b etiam duos deos in scriptura relatos et duos dominos; et tamen ne de isto ¹⁴scandalizentur, rationem reddimus qua dei non duo dicantur nec domini, sed qua pater et filius duo, et hoc non ex separatione substantiae, sed ex dispositione, cum individuum et inseparatum filium a patre pronuntiamus, nec statu, sed gradu alium, qui etsi deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos deos faciat, sed unum, hoc ipso, quod et deus ex unitate patris vocari habeat.

Sed argumentationibus ¹eorum adhuc ²retundendis opera praebenda est, si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cetera nolentes intueri, quae et ³ipsa regulam servant, et quidem salva unione divinitatis et monarchiae ⁴sonitu. Nam sicut in veteribus nihil aliud tenent quam, Ego deus et alius praeter me non *Io. XLV. 5.* est, ita in evangelio responsionem domini ad Philippum tuentur, Ego et pater unum sumus, et qui me viderit, ⁵videt et patrem, et *Io. XIV. 9 sq.* ego in patre et pater in me. ⁶His tribus capitulis totum instrumentum utriusque testamenti volunt ⁷cedere, cum oporteat secundum plura intellegi pauciora. Sed proprium ⁸hoc est omnium haereticorum. Nam quia pauca sunt quae in silva ⁹inveniri possunt, pauca adversus plura defendunt, et posteriora adversus priora suscipiunt. Regula autem omni ¹⁰rei semper ab initio ¹¹constituta in prioribus^a et in posteriora praescribit, utique et in pauciora.

Aspice itaque quanta^a praescribant tibi etiam in evangelio ante *Cap. XXI.* Philippi consultationem et ante omnem argumentationem tuam. Et

12. salvus *AB. Leid.* 13. habet *d.*, ex emendat. *Fulvii Ursini.* habest *ABabc. Leid.*
14. scandalizarentur *A. Leid. et Vaticani.*

Cap. XX. 1. eorum *om. A. Leid.* 2. retundendum *A. Leid.* 3. ipsam *A. Leid.* 4. sonatu *A. Leid.* 5. vidit *AB.* 6. Legis *A. Legibus Leid.* 7. credere *AB. Leid.* 8. est hoc *Leid.* 9. invenire *Fr. Junius.* 10. rei (re *A. Leid.*) semper ab *Acad. Leid. Vaticani.* 11. constituta in prioribus et in posteriora praescribit, utique et in pauciora *ego.* constituta in prioribus et in posteriora praescribit, utique et in paucioribus *ABabc. Leid.* constituta ex prioribus et ex pluribus et in posteriora praescribit, utique et in pauciora *d.*, cum *Fulvio Ursino.*

b. ostendimus] *Supra cap. 13.* *Cap. XXI.* *a.* quanta] *Id est quot*
Cap. XX. *a.* in prioribus] *Id est dum capitula. Cf. adnett. ad Apolog. cap. 3.*
in prioribus valet.

- in primis ipsa statim praefatio Ioannis evangelizatoris demonstrat quid retro fuerit qui caro fieri habebat. In principio erat sermo, et sermo erat apud deum, et deus erat sermo; hic erat in principio apud deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Nam si haec non aliter accipi licet quam quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur qui fuerit a principio, alius apud quem fuit; alium sermonem ¹dei, alium deum (licet et deus sermo, sed qua dei filius, non qua pater), alium per quem omnia, alium a quo omnia. Alium autem quomodo dicamus saepe iam edidimus. Quo alium dicamus, necesse est ²non eundem^b; ~~non eundem~~ autem, non quasi separatum; ³dispositione alium, non divisione. Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo.
- Io. I, 14. Huius gloria visa est tanquam unci a patre, non tanquam patris. Hic ⁴unius sinum patris disseruit, non sinum suum pater. Praecedit enim: Deum nemo vidit unquam. ⁵Inde et si agnus dei ⁶ab Io. I, 29. Ioanne designatur, non ipse cuius est dilectus^c. Certe filius dei semper, sed non ipse, cuius est filius. Hoc ⁷eum Nathanaël statim sensit, sicut et alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc et ipse ⁸recte sensisse illos confirmat, ⁹Nathanaëli quidem respondens, Quia ¹⁰dixi, vidi te sub ficu, ideo credis; Petrum vero beatum affirmans, cui non caro neque sanguis revelasset, quod et patrem senserat, sed pater qui in caelis est. Quo dicto utriusque personae constituit distinctionem, et filii in terris, quem Petrus agnoverat dei filium, et patris qui in caelis, qui Petro revelaverat quod Petrus agnoverat dei filium Christum. Cum in templum introiit, aedem patris appellat, ut filius. Cum ad Nicodemum dicit: Ita, ¹¹inquit, dilexit deus mundum, ut filium suum unicum dederit, in quem omnis qui crediderit non pereat, sed habeat vitam sempiternam.
- Io. III, 16 sqq. Et rursus: Non enim misit deus filium suum in mundum, ut iudicaret mundum, sed ut salvus sit mundus per eum; qui crediderit in illum, non iudicatur; qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unci filii dei. Ioannes autem cum Io. III, 35 sq. interrogaretur ¹⁰quid de Iesu contingeret^d, Pater, inquit, ¹¹dilexit

Cap. XXI. 1. dei, alium deum *Fr. Iunius*. dei, alium dominum *ABabc. Leid.* esse, alium deum *d., Fulv. Ursinus*. 2. non eundem, non eundem autem ego. non eundem autem *ABabc. Leid.* non eundem; alium autem *d., cum Fulvio Ursino*. 3. sed dispositione *d., cum Fulvio Ursino*. 4. unus *cd.* 5. Idem et agnus *d., cum Fulvio Ursino*. 6. a Iohanne *A. Leid.* 7. eum *ABcd. Leid., et tres Vaticani.* enim *ab. Gorz.* 8. Nathanael *ABa. Leid.* 9. dixit *B.* 9b. inquit *om. cd.* 10. quid Iesu *Petr. Ciaccionius, et Fr. Iunius.* 11. diligit *cd.*

b. necesse est non eundem] Scil. dicamus. Vulgata distinctio erat „quo alium dicamus necesse est, non eundem autem“ cett.

c. non ipse cuius est dilectus] Non ipse designatur cuius est dilectus.

d. cum interrogaretur quid de Iesu contingeret] Ita ex responso Ioannis

filium, et omnia tradidit in manu eius; qui ¹²credidit in filium, habet vitam aeternam; qui non ¹³credidit in filio dei, non videbit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem ¹⁴vero Samaritidi ostendit? Si Messiam, qui dicitur Christus, filium utique ¹⁵se, non ¹⁶patrem, demonstravit, qui et alibi Christus, dei filius, non pater, dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, ut faciam voluntatem eius qui me misit, ut consummem opus eius. Et ad Iudaeos de paralytici sanitate: Pater meus usque modo operatur, et ego ¹⁷operor. Pater et ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudaei illum interficere volebant, non ¹⁸tantum quod solveret sabbatum, sed quod patrem suum deum diceret, aequans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos, Nihil filius facere potest a semetipso, ¹⁹nisi ²⁰videat patrem facientem; quae enim ille facit, eadem et filius facit. Pater enim diligit filium, et omnia demonstravit illi, quae ille ²¹fecit, et maiora ²²istis opera demonstravit illi, ut vos miremini. Quomodo enim suscitatur mortuos et vivificat, ita et filius quos vult ²³vivificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, uti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen, amen dico vobis, quod qui audit sermones ²⁴meos et credit ei qui me misit, habet vitam aeternam, et in iudicium non ²⁵veniet, sed transit ²⁶de morte in vitam. Amen dico vobis, ²⁷quod veniet hora qua mortui audient vocem filii dei, et ²⁸cum audierint, vivent. Sicut enim pater habet vitam aeternam a semetipso, ita et filio dedit vitam aeternam ²⁹habere in semetipso, et iudicium dedit illi facere in potestate, ³⁰quia filius hominis est, per carnem scilicet, sicut et filius dei, per spiritum eius. Adhuc adicit, Ego autem ³¹habeo maius quam Ioannis testimonium; opera enim, quae pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit; et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem, Neque vocem eius audistis unquam, neque formam eius vidistis, confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur et audiebatur. Denique ³²dicit, Ego ³³

12. credit *cd.* 13. credit *cd.* 14. vero *om. A. Leid.* 15. sed *A. Leid.* 16. tamen quod solveret *B.* tamen solveret *A. Leid.* 17. nihil nisi *A. Leid.* 18. viderit *cd.* 19. facit *A. Leid.* 20. istis *cd.* ista *ABab. Leid.* 21. vivificabit *A. Leid.* 22. meos *om. AB. Leid.* Pro sermones *A. habet sermonem.* 23. venit *d., cum Fulvio Ursino.* 24. de vita vel morte in vitam *A. Leid.* 25. quando *A. Leid.* 26. qui *Latinus.* 27. a semetipso *A. Leid.* 28. quia *ABA. Vaticani duo.* qua reliqui, et *Leid.* 29. dicebat *A. Leid.*

temperat ipsam interrogationem. Spondit enim Ioannes quod qui crediderit, ei a Iesu contingere vitam aeternam,

qui non crediderit, ei contingere non videre deum, sed iram dei super eum manere.

veni in patris mei nomine, et non me recepistis. Adeo semper filius erat in dei et regis et domini ³⁰ omnipotentis et altissimi nomine. Interrogantibus autem quid facere debeant respondit, Ut ^{Io. VI, 29.} credatis in eum quem deus misit. Panem quoque se adfirmat, quem pater praestaret de caelo; ergo omne, quod ei daret pater, ad se venire, nec reiecturum se, quia de caelo descendisset, non ut suam, sed ut patris faceret voluntatem; voluntatem autem patris esse uti qui viderit filium et crediderit in eum, vitam et resurrectionem consequatur; neminem porro ad se venire posse, nisi quem pater adducat; omnem, qui a patre audisset et didicisset, ^{Io. VI, 37sq.} venire ad se, Non quasi patrem aliquis viderit, adiciens et hic, ut ^{44sq.} ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At cum ^{Io. VI, 66sq.} discedunt ab eo multi, et apostolis suis offert si velint discedere et ipsi, ³¹ quid respondit Simon Petrus? Quo ³² discedimus? verba vitae habes, et nos credimus quod tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum?

^{Cap. XXII.} Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur? suam an patris? Aequè ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, utique ^{Io. VII, 28sq.} non pater, sed filius, ¹ Neque nescitis, inquit, unde sim, et non veni a ² me ipso, sed est verus qui me misit, quem vos non ^{no-}stis; ego novi illum, ³ quia apud illum sum. Non dixit, Quia ipse sum, et, Ipse me misi, sed, Ille me misit. Item cum misissent ^{Io. VII, 33.} ad invadendum eum pharisaei, Modicum adhuc temporis, ait, vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit. At ubi se ⁴ negat esse ^{Io. VIII, 16.} solum, Sed ego, inquit, et qui me misit pater: nonne duos demonstrat, tam duos quam inseparatos? Immo totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse; siquidem et legem proponens, duorum ^{Io. VIII, 18.} hominum testimonium confirmantem, subiungit: Ego testimonium dico de me, et testimonium dicit de me, qui me misit, pater. Quodsi unus esset, dum idem est et filius et pater, non uteretur legis patrocínio fidem imponentis non unius testimonio, sed duorum. ^{Io. VIII, 19.} Item interrogatus, ubi esset pater, neque se neque patrem notata esse illis respondens, duos dixit ⁵ ignotos. Quodsi ipsum ^{Ibid.} nosset, patrem nosset, non quidem quasi ipse esset pater et filius, sed quia per individuitatem neque agnosci neque ignorari

30. et omnipotentis d., cum Fulvio Ursino. 31. et quid A. Leid. 32. discedemus c.

Cap. XXII. 1. Neque nescitis Leid. neque me scit A. Atque me scitis Fr. Junius. Neque me scitis Babed. 2. metipso A. Leid. 3. quia apud ipsum sum A. qui ab illo sum, et ille me misit cd. 4. negatur A. Rescripserim negans. 5. esse ignotos A.

e. an patris Christum?] Credantne patrem illum esse, an patris Christum?

alter sine altero potest: Qui me, ait, misit, verax est, et ego quae Io. VIII, 26.
 ab eo audiui, ea ⁶et loquor in mundum; interpretante extrinsecus Ibid. v. 27.
 scriptura non cognovisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet
 cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud
 Hieremiam, Et dixit mihi dominus, Ecce dedi sermones meos in Ier. I, 9.
 os tuum; et apud Esaïam, Dominus ⁷dat mihi linguam disciplinae Ies. L, 4.
 ad cognoscendum, quando oporteat dicere sermonem; sicut ipse
 rursus, Tunc, inquit, cognoscetis quod ego sim, et a ⁸memetipso Io. VIII, 28 sqq.
 nihil loquar, sed sicut me docuit, ita et loquor, quia et qui me
 misit mecum est. Et hoc ad testimonium individuorum duorum.
 Item in altercatione Iudaeorum ⁹exprobrans quod occidere eum vel-
 lent, Ego, inquit, quae vidi penes patrem meum, loquor, et vos, Io. VIII, 38, 40, 42, 48 sq. 54 sq.
 quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis; et nunc vultis occi-
 dere hominem veritatem vobis locutum, quam audivit a deo; et,
 Si deus esset pater vester, dilexissetis me; ego enim ex deo exivi
 et veni (et tamen non ¹⁰separantur, licet exisse dixerit, ut quidam
 arripiunt huius dicti occasionem; exivit autem a patre ut radius ex
 sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex semine); ego daemonium non
 habeo, sed ¹¹honoro patrem meum; et, ¹²Si ego me ¹³ipse glori-
 ficem, nihil est gloria mea; est qui me glorificet, pater, quem vos
 dicitis deum esse vestrum, nec nostis illum, at ego novi eum; et
 si dicam, non novi, ero similis vestri, mendax; sed novi illum, et
 sermonem eius servo. ¹⁴At cum subiungit, Abraham diem meum Io. VIII, 56.
 vidit, et laetatus est, nempe demonstrat filium Abrahae retro visum,
 non patrem. ¹⁵Item super caecum illam patris opera dicit se facere
 oportere, cui post restitutionem luminum, Tu, inquit, credis in Io. IX, 35.
 filium dei? et interroganti, quis esset iste, ipse se demonstrans Io. IX, 36 sq.
 utique filium demonstravit, quem credendum ¹⁶esse dixerat. Dehinc
 cognosci se profitetur a patre, et patrem a se, et ideo se diligi a Io. X, 15, 17 sq.
 patre quod animam suam ponat, quia hoc praeceptum accepisset a
 patre. Et interrogatus a Iudaeis, si ipse esset Christus (utique
¹⁷dei, nam usque in hodiernum Iudaei Christum dei, non ipsum
 patrem sperant, quia nunquam Christus pater scriptus est ventu-
 rus), Loquor, inquit, vobis, et non creditis; opera, quae ego facio Io. X, 24 sq.
 in nomine patris, ipsa de me testimonium dicunt. Quod testimo-
 nium? ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est Christum
 dei. De ovibus etiam suis, quod nemo illas de manu eius eriperet,

6. et om. A. Leid. 7. mihi dat A. Leid. 8. me ipso A. Leid. 9. exprobrans A.
 10. separamus B. speravi A. Leid. 11. honorifico A. Leid. 12. ego si A. Leid.
 13. ipsum glorificor A(?). ipsum glorificor Leid. 14. Ac cd. 15. Ipse A. Leid.
 16. esse om. A. Leid. 17. deus B.

- Io. X, 28 sqq. ¹⁸Pater, qui maior est omnibus, mihi dedit; et, Ego et pater unum sumus. Hic ergo iam gradum volunt figere stulti, immo caeci, qui non videant, primo, Ego et pater, duorum esse significationem; dehinc in novissimo, Sumus, non ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est; tum, quod Unum sumus, non Unus sumus. Si enim dixisset, ¹⁹Unus sumus, potuisset adiuvare sententiam illorum. Unus enim singularis numeri significatio videtur; adhuc cum duo masculini generis. Unum dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitatem, ad similitudinem, ad conjunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, et ad obsequium filii, qui voluntati patris obsequitur. Unum sumus, dicens, ego et pater, ostendit duos esse, quos aequat et iungit. Adeo addit
- Io. X, 32. etiam multa se opera a patre ostendisse, quorum nihil lapidari
- Io. X, 33. mereretur. Et ne putarent ideo se illum lapidare debere, quasi se deum ipsum, id est patrem, voluisset intellegi, quia dixerat, Ego et pater unum sumus, qua filium dei deum ostendens, non qua
- Io. X, 34 sqq. ipsum deum, Si in lege, inquit, scriptum est, Ego dixi, vos dii estis, et non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit et misit in mundum, vos eum blasphemare dicitis, quia ²⁰dixerat, Filius dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere; si vero facio et mihi credere non vultis, vel propter opera credite; et scitote, quod ego in patre sim, et pater in me. Per opera ergo ²¹erit pater in filio, et filius in patre; et ita per opera intellegimus unum esse ²²patrem. Adeo totum hoc perseverabat inducere, ut duo tamen crederentur in una virtute, quia aliter filius credi non posset nisi duo crederentur.
- Cap. XXIII. Post hæc autem ¹Martha filium dei eum confessa non magis erravit quam Petrus et Nathanaël; quamquam et si errasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrem eius a mortuis ad caelum et ad patrem dominus suspiciens, Pater, inquit, utique filius, gratias ago tibi, quod me semper exaudias: ²propter istas turbas circumstantes dixi, ut credant ³quod tu me miseris. Sed et
- Io. XII, 27 sq. in conturbatione animae: Et quid dicam? pater, salvum me fac de ista hora: atquin propter hoc veni in istam horam; verum, pater,
- Io. V, 43. glorifica nomen tuum; in quo erat ⁴filius. Ego, inquit, veni in

18. Pater (Pater est A. Leid.), qui maior est omnibus, mihi dedit (dedit mihi Vaticanani) A. Leid., et tres Vaticanani. Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus Babcd. 19. unus sumus d. quod unus sumus ABabc. Leid. 20. dixi cd., de coniect. Pamelii. dixerit Fr. Junius. 21. erat d., cum Fulvio Ursino. 22. patrem et filium d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXIII. 1. Martha cd. Maria reliqui, et Leid. 2. sed propter Latinus. 3. quia tu A. Leid. 4. et filius d.

patris mei nomine. Inde scilicet suffecerat^a filii ad patrem vox. Ecce ^bex abundantia respondet de caelo pater, filio ^ccontestaturus, Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum. Ita ^{Math. XVII, 5.}
⁷et in isto, Glorificavi, et glorificabo rursus, quot personae tibi ^{10. XII, 28.}
videntur, perversissime ^dPraxeae, nisi quot et voces? Habes filium in terris, habes patrem in caelis. Non est separatio ista, sed dispositio divina. Ceterum scimus deum etiam intra abyssos esse, et ubique consistere, sed vi et potestate. Filium quoque, ut individuum, cum ipso ubique. Tamen in ipsa ^eοἰκονομῆ pater voluit filium in terris haberi, ae vero in caelis. ¹⁰Quo et ipse filius suspiciens et orabat et postulabat a patre, quo et nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in caelis; ¹¹cum sit et ubique. ^{Math. VI, 9.}
Hanc sedem suam voluit ¹²pater: minoravit filium modico citra angelos ad terram ¹³dimittendo, gloria tamen et honore coronaturus illum in caelos resumendo. Haec iam praestabat illi, dicens, Et glorificavi, et glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit a caelis. Quid mendacem facis et patrem et filium? Si ¹⁴aut pater de caelis loquebatur ad ¹⁵filium, cum ipse esset filius apud terras, aut filius ad patrem precabatur, cum ipse esset filius apud caelos: quale est ut filius item ¹⁶postularet a semetipso, postulando a patre, ¹⁷si filius erat pater? aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat? Ut sic duos divisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius ¹⁸erat duos divisos quam unum deum versipellem praedicare. Itaque ad istos ¹⁹nunc dominus pronuntiavit, Non propter me ²⁰ista vox venit, sed propter vos, ut credant et ^{10. XII, 30.}
hi, et patrem et filium in suis quemque nominibus et personis et locis. Sed adhuc exclamat Iesus et dicit, Qui credit in me, non ^{10. XII, 41.}
in me credit, sed in eum credit qui me misit, quia per filium in patrem creditur, et auctoritas credendi filio pater est. Et qui ²¹conspicit me, conspicit eum qui me misit. Quomodo? quoniam scilicet a memetipso non sum locutus, sed, qui me misit pater, ipse ^{10. XII, 49.}
mibi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinae ad cognoscendum, quando oporteat ^{10. I, 4.}

5. ex abundanti respondit *Latinius*. 6. contestaturus *ego*. contestatur *libri omnes*. 7. et in isto *cd.* et isto *reliqui, et Leid.* 8. Praxeae *A. Leid.* 9. oeconomia *d. oikonomia A. Leid.* 10. Quod *AB. Leid.* 11. et cum *d.* 12. pater mihi turmis (*turmis A.*) minoravit *A. Leid.* 13. demittendo *d., Fulv. Ursinus.* 14. autem *AB. Leid.* 15. filium si autem pater cum ipse *A. Leid.* 16. postularet *d., cum Fulvio Ursino. postulet ABabc. Leid.* 17. si *om. AB. Leid.* 18. erit *A. Leid.* 19. tunc *d., cum Fulvio Ursino.* 20. vox ista *A. Leid.* 21. conspicit me *abcd.* me conspicit *A. conspicit B. Leid.*

Cap. XXIII. a. suffecerat] Ex eo quod una vox illius satis fuerat patri ut acquiesceret. (Fr. Iunius.)
filius erat veniebatque in nomine patris,

10. XII, 50. dicere sermonem quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita et loquor. Haec quomodo dicta sint, evangelizator et utique tam carus discipulus Ioannes magis quam Praxeas ²² noverat, ideoque ipse de
 10. XIII, 1. 2. quo sensu, Ante autem sollemnitate[m] paschae, inquit, sciens Iesus omnia sibi tradita a patre esse, et se ex deo ²³ esse, ²⁴ et ad deum vadere. Sed Praxeas ipsum vult patrem de semetipso exisse, et ad semetipsum abisse, ut diabolus in cor Iudae non filii traditionem, sed patris ipsius inmiserit. Nec diabolo bene, nec haeretico, quia nec in filio bono suo diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est dei, qui erat in filio hominis, sicut scriptura
 10. XIII, 31. subiungit: Nunc glorificatus est filius hominis, ²⁵ et deus glorificatus est in illo. Quis deus? Utique non pater, sed sermo patris, qui erat in filio hominis, id est in carne, in qua et glorificatus iam, virtute vero et sermone, et ante ²⁶ Iesus. ²⁷ Et deus, inquit, ²⁸ glorificabit illum in semetipso, id est pater filium, ²⁹ quem in semetipso habens, etsi porrectum ad terram, mox per resurrectionem ³⁰ morte devicta^b.

Cap. XXIV. ¹ Erant plane qui et tunc non intellexerent. ² Quoniam et Tholo. XIV, 5. mas aliquamdiu incredulus, ³ Domine, inquit⁴, non scimus quo eas, 10. XIV, 6 seq. et quomodo viam novimus? Et Iesus: Ego sum via, veritas et vita: nemo venit ad patrem nisi per me; si cognovissetis me, cognovissetis et patrem; ⁴ sed abhinc nostis illum, et vidistis illum. Et pervenimus iam ad Philippum, qui spe excitatus videndi patris, nec intellegens quomodo visum patrem audisset, Ostende, inquit, 10. XIV, 8 seq. nobis patrem; et sufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solum discuti oportet), quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas tanto tempore

22. nominat AB. Leid. 23. exisse d., cum Fulvio Ursino. 24. et om. bc. 25. et om. A. Leid. 26. Iesus. Et Fr. Iunius. Iesum, et libri omnes. 27. et om. A. Leid. 28. glorificabit ego. glorificavit libri omnes. 29. quem in AB. Leid. in reliqui. 30. glorificavit morte devicta d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXIV. 1. Erant tibi (h. e. ibi) plane quippe qui A. Leid. 2. quomodo A. Leid. 3. Domine, inquit ego. Domine enim, inquit cd. Domino enim inquit ABab. 4. sed et abhinc ABa. Leid.

b. glorificabit illum — — mox per resurrectionem morte devicta.] Ita haec verba distincti atque emendavi. Nunc glorificatus est filius hominis, et deus glorificatus est in illo. Quis deus? Utique non pater, inquit, sed sermo patris, qui erat in filio hominis, id est in carne, in qua et glorificatus iam ante erat Iesus, glorificatus vero virtute et sermone. Et deus, inquit, glorificabit illum in

semetipso, id est pater filium, quippe quem in semetipso habens, etsi porrectum ad terram et mortuum, mox tamen glorificabit per resurrectionem morte devicta.

Cap. XXIV. a. Domine, inquit] Delevi particulam enim, ut quae accreverat ex terminatione vocis praegressae et initio vocis insequentis.

Christum cum eis conversatum patrem aliquando non dico intellegi, verum vel aestimari potuisse. Nobis omnes scripturae, et veteres Christum dei, et novae filium dei, praefiniunt. Hoc et retro praedicabatur, hoc et ab ipso Christo pronuntiabatur, immo iam et ab ipso patre coram de caelis filium profitente et filium glorificante: Hic est filius meus; et, Glorificavi, et glorificabo. Hoc ⁶ et a discipulis credebatur, hoc et a Iudaeis non credebatur; hoc se volens ⁷ credi ab illis omni hora patrem nominabat, et patrem praeferebat, et patrem honorabat. Si ita est, ergo non patrem tanto tempore secum conversatum ignoraverant, sed filium, et dominus, eum se ignorari exprobrans quem ignoraverant, eum utique agnosci volebat quem tanto ⁸ non agnosci tempore exprobraverat, id est filium. Et apparere iam potest quo modo dictum sit: Qui me videt, videt et ⁹ patrem, scilicet quo et supra: Ego et pater unum sumus. Quare? ¹⁰ quia, Ego ex deo exivi et veni; et, Ego sum via; Nemo ad patrem venit nisi per me; et, Nemo ad me venit nisi pater eum adduxerit; et, Omnia mihi pater tradidit; et, Sicut pater vivificat, ita et filius; et, Si me cognovistis, et patrem cognovistis. Secundum haec enim vicarium se patris ostenderat, per quem pater et videretur in ¹¹ factis, et audiretur in verbis, et cognosceretur in filio, facta et verba patris administrante; quia invisibilis pater, quod et Philippus didicerat in lege, ¹² et meminisse debuerat: Deum nemo videbit, et vivet. ¹³ Et ideo suggillatur patrem videre desiderans, quasi visibilem, et instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus, non ex personae repraesentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intellegi dicendo, Qui me videt, patrem videt, quomodo subicit, Non ¹⁴ credis quia ego in patre, et pater ¹⁵ in me? Debuerat enim subiunxisse, Non ¹⁶ credis quia ego sum pater? Aut quo exaggeravit, si non illud manifestavit quod voluerat intellegi, se scilicet filium esse? Porro dicendo, Non ¹⁷ credis quia ego in patre, et pater in me, propterea potius exaggeravit, ne, quia dixerat, Qui me vidit, et patrem vidit, pater existimaretur, quod nunquam ¹⁸ existimari se voluit, qui semper se filium et a patre venisse profitebatur. Igitur et manifestam fecit duarum personarum coniunctionem, ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur, et ¹⁹ ut filius repraesentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quomodo pater esset in filio, et filius in patre. Verba, ²⁰ inquit, quae ego loquor vobis, non sunt mea, utique ²¹ quia patris;

5. et discipulis *A. Leid.* 6. tempore non agnosci exprobraverit *A.* 7. factis et audiretur in *om. edd. Semleri et Leopoldi, vitiose.* 8. et *om. A. Leid.* 9. creditis *cd.* 10. in me est *cd.* 11. creditis *cd.* 12. creditis *cd.* 13. se existimari *A. Leid.* 14. ut *om. A. Leid.* 15. quae a patre *A. Leid.*

Math.
XVII, 5.
Io. XII, 28.

Io. XIV, 9.
Io. I, 20.
Io. XVI,
27 sq.
Io. XIV, 6.
bid.
Io. VI, 44.
Math. XI, 27.
Io. V, 21.
Io. XIV, 7.

Exod.
XXXIII, 20.

Io. XIV, 10.

Io. XIV, 10.

pater autem manens in me facit opera. Per opera ergo virtutum et verba doctrinae manens in filio pater per ea videtur per quae manet, et per eum in quo manet, ex hoc ipso apparente proprietate utriusque personae, dum dicit, Ego sum in patre, et pater in me. Atque adeo, Credite, ait. Quid? Me patrem esse? Non puto scriptum esse, sed, Quia ego in patre, et pater in me, si quominus, vel propter opera credite, ea utique opera per quae pater in filio, non visu, sed sensu videbatur.

Cap. XXV. Post Philippum et totam substantiam quaestionis istius quae in finem evangelii, 'perseverant' in eodem genere sermonis, quo pater et filius in sua proprietate 'distinguuntur. Paracletum quoque a patre se postulaturum, cum ascendisset ad patrem, et missurum repromittit, et quidem alium. Sed iam praemisimus quomodo alium^b. Ceterum, De meo sumet, inquit, sicut ipse de patris. Ita connexus patris in filio et filii in paraclete tres efficit cohaerentes, alterum ex altero. Qui tres unum sunt, non unus, quomodo dictum est, Ego et pater unum sumus, ad substantiae unitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, et invenies quem patrem credis (vice patris dictum et patrem agricolam 'utique in terra tu putas fuisse), hunc rursus^c in caelis a filio agnoscere, cum illuc respiciens discipulos suos patri 'tradidit. Sed et si in isto evangelio non 'est revelatum, Deus meus, ad quid me dereliquisti? et, Pater, in tuis manibus depono spiritum meum, tamen post resurrectionem et 'devictae gloriam mortis, exposita 'necessitate^d omnis humilitatis, cum iam patrem se posset ostendere tam fideli feminae, ex dilectione, non ex curiositate nec ex incredulitate Thoma, tangere eum adgressae, Ne, inquit, contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum, vade autem ad fratres meos ('quin et in hoc filium ostendit^e, filios enim appellasset illos, si pater fuisset), et dices eis, Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, deum meum et deum vestrum. Pater ad patrem, et deus ad deum? an

Cap. XXV. 1. perseverat *Latinius*. 2. distinguuntur *d.*, cum *Fulvio Ursino*. distinguitur *ABabc. Leid.* 3. uti quem *edit. Leopoldi.* et quem *Fr. Junius*. 4. tradit *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 5. esset *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 6. devictae gloria *B.* devicta gloria *A. Leid.* 7. necessitatem *B.* 8. quin et in hoc se filium *d.*, cum *Fulvio Ursino*. quia et (et *om. A.*) in hoc filium *ABabc. Leid.*

Cap. XXV. a. perseverant] Ea quae inde sequuntur, usque in finem evangelii, perseverant in eodem genere sermonis.

b. Sed iam praemisimus quomodo alium.] Cf. supra cap. 13.

c. hunc rursus] Vulgata distinctio est „patrem credis, vice patris dictum. Et patrem — — fuisse. Hunc rursus“ ceit.

d. exposita necessitate] *Exposita*, id est deposita. Cf. *Adv. Valent. cap. 9.* *De Resurr. Carnis cap. 45.* et *cap. 49.*

e. in hoc filium ostendit] *Delesti* voculam *se*, *Septimiano* quidem *stilo* minime necessariam. Cf. quae adnotavi ad *De Virg. Veland. cap. 15.* et *Adv. Marc. IV, 26.*

lius ad patrem, et sermo ad deum? Ipsa quoque clausula evangelii propter quid consignat haec scripta, nisi, Ut credatis, inquit, ^{Io. XX, 31.} Iesum Christum filium dei? Igitur quaecumque ex his putaveris ad demonstrationem eiusdem patris et filii^f proficere tibi posse, adversus definitivam evangelii sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt, ut patrem credas ⁹Iesum Christum, sed ut filium.

Propter unum Philippi sermonem et domini responsonem ad ^{Cap. XXVI} eum ¹videmur Ioannis evangelium ²decurrisse, ne tot ³manifeste pronuntiata et ante et postea unus sermo subvertat, secundum omnia potius quam adversus omnia, etiam adversus suos sensus interpretandus. Ceterum ut alia évangelia non interponam, quae ⁴navitate dominica ⁵fidem confirmant, sufficit ⁶eum qui nasci habebat ex virgine ab ipso annuntiari angelo filium dei determinatum. Spiritus dei superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te: ^{Luc. I, 35.} propterea quod nascetur ex te ⁷sanctum, vocabitur filius dei. Volent quidem et hic argumentari, sed veritas praevalebit. Nempé, inquit, filius dei deus est, et virtus altissimi altissimus est. Nec pudet illos inicere ⁸quod, si esset, scriptum fuisset. Quem enim verebatur, ut non aperte pronuntiaret, Deus superveniet, et altissimus obumbrabit te? Dicens autem, Spiritus dei, etsi ⁹spiritus dei, tamen non directo deum nominans portionem totius intellegi voluit, quae cessura erat in filii nomen. Hic spiritus dei idem erit sermo. ¹⁰Sicut enim Ioanne dicente, Sermo caro ¹¹factus est, ¹²spi- ^{Io. I, 14.} ritum quoque intellegimus in-mentionem sermonis, ita et hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nam et spiritus substantia est sermonis, et sermo operatio spiritus, et duo unum sunt. Ceterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum, si non et spiritus sermo est, et sermo spiritus. Sicut ergo sermo dei non est ipse cuius est, ita nec spiritus, et si deus dictus est, non ¹³tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius ipsa est cuius est. Plane cum quid ex ipso est, et sic eius est, dum ex ipso sit, potest tale quid esse quale et ipse ex quo est et cuius est. Et ideo spiritus ¹⁴deus, et sermo deus, quia ex deo, non tamen ipse ex quo^o est. ¹⁵Quod deus dei, tan-

9. in Iesum AB. Leid.

Cap. XXVI. 1. videmus cd. 2. decurrisse A. Leid. 3. manifesto A. Leid. 4. de navitate cd. 5. idem d., cum Fulvio Ursino. 6. enim AB. Leid. 7. vocabitur sanctus A. Leid. 8. quod — — verebatur om. A. Leid. 9. spiritum dei c. spiritus dei deus d., cum Fulvio Ursino. 10. Sicut cd. Leid., tres Vaticanani. Sic reliqui. 11. factum A. Leid. 12. spiritus a. 13. enim A. Leid. 14. dei deus et sermo dei deus d., Fulv. Ursinus. 15. Quod si d., cum Fulvio Ursino.

f. demonstrationem eiusdem patris et filii] Hoc est quod pater et filius idem sint. Breviloquentia Septimiana.

quam ¹⁶substantiva res, non erit ¹⁷ipse deus, sed hactenus deus, ¹⁸qua ex ipsius dei substantia, ¹⁹qua et ²⁰substantiva res est, et ut portio aliqua totius. Multo magis virtus altissimi non erit ipse altissimus, ²¹quia nec substantiva res est, quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec providentia; et haec enim substantiae non sunt, sed accidentia uniuscuiusque substantiae. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus, ²²quodcumque sunt, spiritu dei et sermone et virtute, conlatis in virginem, quod de ea nascitur, filius dei est. ²³Hoc se et in istis evangelis ipse testatur statim a puero. Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? Hoc et satanas eum in temptationibus novit: Si filius dei es. Hoc ²⁴et exinde daemonia confitentur: Scimus qui sis, filius dei. Patrem et ipse adorat. Christum se dei a Petro ²⁵agnitum non negat. ²⁶Insultans in spiritu ad patrem, Confiteor, inquit, tibi pater, quod absconderis haec a sapientibus. Hic quoque patrem nemini notum nisi filio affirmat, et ²⁷patris filium ²⁸confessorum confessores et ²⁹negaturum negatores suos apud patrem, inducens parabolam filii, non patris, in vineam missi post aliquot servos, et occisi a malis rusticis, et a patre defensi, ignorans et ipse diem et horam ultimam soli patri notam, disponens regnum ³⁰discipulis, quomodo et sibi dispositum dicit a patre, habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium a patre si vellet, exclamans quod se deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens, et post resurrectionem spondens missurum se discipulis promissionem patris, et novissime mandans ut tingerent in patrem et filium et spiritum sanctum, non in unum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tinguimur.

Cap. XXVII. Et quid ego in tam ¹manifestis ²morabor, cum ea aggredi debeam de quibus manifesta obumbrare quaerunt? Undique enim obducti ³de distinctione patris et filii, quam manente coniunctione disponimus, ut solis et radii et fontis et fluvii, per individuum tamen numerum duorum et trium, aliter eam ad suam nihilominus

16. substantia A. Leid. 17. ipse ipse deus A. Leid. 18. qua *Latinius*. quia libri omnes. 19. qua et d., cum *Fulvio Ursino*. quae et *ABabc*. Leid. 20. substantia A. Leid. 21. quis *Aabcd*. qui B. Leid. 22. quocumque a. 23. si hoc se *AB*. Leid. 24. et om. A. Leid. 25. cognitum A. Leid. 26. exultans A. Leid., et *Vaticanorum unus*. 27. patri A. Leid. 28. confessorus Leid. 29. negaturus A. Leid. 30. discipulorum A. Leid.

Cap. XXVII. 1. manifestatis A. Leid. 2. morabor *AB*. Leid. moror reliqui. 3. de distinctione ego. distinctione *Babcd*. distinctionem A. Leid.

Cap. XXVII. a. obducti de distinctione] Ita emendavi vocula de repetita ex initiali insequentis vocabuli syllaba.

Verbi obducere apud Tertullianum fere pro convincere vel confutare usurpati exempla collegi ad De Ieiun. cap. 11.

sententiam interpretari conantur, ut aequae in una persona utrumque distinguant, patrem et filium, discentes filium carnem esse, id est hominem, id est Iesum, patrem autem spiritum, id est deum, id est Christum. Et qui unum eundemque contendunt patrem et filium, iam incipiunt dividere illos potius quam unare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit filius, alius pater, quia filius Iesus, et pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum fortasse^b didicerunt, duos facere, Iesum et Christum. Sed et haec iniectio eorum ex praetractatis iam retusa est, quod sermo dei vel spiritus dei et virtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim ipsae sunt cuius dicuntur, sed ex ipso et ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo revincuntur. Ecce, inquit, ab angelo praedicatum est: Propterea quod nascetur sanctum, vocabitur filius dei. Luc. I, 35. Caro itaque nata est, caro itaque erit filius dei. Immo de spiritu dei dictum est. Certe enim de spiritu sancto virgo concepit, et quod concepit, id peperit; id ergo nasci habebat quod erat conceptum et pariundum, id est spiritus, cuius et vocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum deus. Math. I, 23 Caro autem deus non est, ut de illa dictum sit, ^ab Vocabitur sanctum filius dei, sed ille qui in ea natus est deus, de quo et psalmus: Quoniam deus Ps. LXXXVII, 3 homo natus est in illa, et aedificavit eam voluntate patris. Quis deus in ea natus? sermo et spiritus, qui cum sermone de patris voluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum et de hoc quaerendum, quomodo sermo caro sit factus, utrumne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem. Immo indutus. Ceterum deum immutabilem et informabilem credi necesse est, ¹⁰ut aeternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim, quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse. Sermo autem deus et sermo domini manet in aevum, perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit ¹¹configurari, consequens est ut sic caro factus intellegatur, dum ¹²fit in carne, et manifestatur et videtur et contractatur per carnem, quia et cetera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione et demutatione substantiae caro factus est, una iam ¹³erit

4. unare *Babcd.* iunare *A. Leid.* unire *tres Vaticani, teste Pamelio.* 5. alius *om. AB. Leid.* 6. praetractatis *Ad. Leid., et B. in marg., ex Hirsaugiensi, ni fallor, codice.* retractatis *Babc.* 7. utique *d., cum Fulvio Ursino.* 8. emanubel *B.* 8 h. quod nascetur sanctum, vocabitur filius dei *d., cum Fulvio Ursino.* 9. Denique et de hoc *Latinus.* 10. in aeternum *A. Leid.* 11. configurari *Babc.* transfigurari *d., cum Fulvio Ursino.* consignari *A.* 12. fit *Bd. Leid.* sit *Aabc.* 13. erat *d., cum Fulvio Ursino.* erat *ABabc. Leid.*

b. apud Valentinum fortasse] Cf. Adv. Valentia. cap. 16 et 27.

substantia Iesus ex duabus, ex carne et spiritu, ¹⁴mixtura quaedam, ut electrum ex auro et argento^c, et incipit nec aurum esse, id est spiritus, neque argentum, id est caro, dum alterum altero mutatur, et tertium quid efficitur. Neque ergo deus erit Iesus; sermo enim desiit esse, qui caro factus est: ¹⁵neque homo caro; caro enim non proprie est, ¹⁶quia sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est; aliud longe tertium est quam utrumque. Sed enim invenimus illum directo et deum et hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente, Quoniam deus homo natus est in illa, ¹⁷aedificavit eam voluntate patris; certe usquequaque filium dei et filium hominis, cum deum et hominem, sine dubio secundum utramque substantiam in sua proprietate distantem, quia neque sermo aliud quam deus, neque caro aliud quam homo. Sic et apostolus de **Rom. I. 3.** utraque eius substantia docet. Qui factus est, inquit, ex semine **Ib. v. 4.** David. Hic erit homo et filius hominis, qui definitus est filius dei secundum spiritum. - Hic erit deus et sermo, dei filius. Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum, in una persona, deum et hominem Iesum. ¹⁸De Christo autem ¹⁹differo^d. Et adeo salva est utriusque proprietates substantiae, ut et spiritus res suas egerit in illo, id est virtutes et opera et signa, et caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum^e, anxia usque ad mortem, denique et mortua est. Quodsi tertium quid esset, ex utroque confusum, ut electrum, non tam distincta documenta parerent utriusque substantiae. Sed et spiritus carnalia et caro ²⁰spiritalia egisset ex translatione, ²¹aut neque carnalia neque spiritualia, sed tertiae alicuius formae ²²ex confusione; immo aut sermo mortuus esset aut caro mortua non esset, si sermo conversus esset in carnem; aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiae ambae in statu suo quaeque ²³distincte agebant, ideo illis et operae et exitus sui occurrerunt. Disce igitur cum Nicodemo: Quia quod ²⁴in carne natum est, caro est, et quod de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neque spiritus caro. In uno plane esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu deus, quem tunc angelus ex ea

14. ex mixtura A. Leid. 15. neque caro, id est homo; caro enim d., cum Fulvio Ursino. 16. qui d., cum Fulvio Ursino. 17. et aedificavit AB. Leid. 18. de quo Christo A. Leid. 19. differo Acd. Leid., tres Vaticani. dissero Bab. 20. spiritualia A. Ubique. 21. aut d., cum Fulvio Ursino. ut ABabc. Leid. 22. ex om. abcd. 23. distinctae abc. 24. de Latinus.

c. ut electram ex auro et argento]
Cf. Adv. Hermog. cap. 25.
d. De Christo autem differo.] De hoc enim cap. sequi.

e. esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum] Eisdem fere verbis utitur De Carne Chr. cap. 9.

parte, qua spiritus erat, dei filium pronuntiavit, servans carni filium hominis dici. Sic et apostolus etiam dei et ²⁵hominum appellans ¹Tim. II, 5 sequestrem^f utriusque substantiae confirmavit. Novissime qui filium dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut numquid spiritus erit? Sed spiritum patrem ipsum vis haberi, quia deus spiritus, quasi non et dei spiritus, sicut et sermo deus et dei sermo.

Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim ^{Cap. XXVII} inspicias nominis huius, si tamen nomen ¹est Christus, et non appellatio potius; unctus enim ²significatur. Unctus autem non magis nomen est quam vestitus, quam ³calceatus, accidens nomini res. ⁴An tu, si ex aliquo argumento vestitus quoque vocaretur Iesus, quomodo Christus ab unctionis sacramento, aequè Iesum filium dei diceres, vestitum vero patrem crederes? Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater unctus est, et utique ab alio. Aut si a semetipso, proba. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa ⁵exclamatione ecclesiae ad deum: Convenerunt enim universi in ista ^{Act. App. IV, 27.} civitate adversus sanctum filium ⁶tuum, quem unxisti, Herodes et Pilatus cum nationibus. Ita et filium dei Iesum contestati sunt et filium a patre unctum. Ergo ⁷Iesus idem erit Christus, qui a patre unctus est, non pater, qui filium unxit. Sic et Petrus: Firmissime ^{Act. App. II, 38.} itaque cognoscat omnis domus Israël, quod et dominum et Christum, id est unctum, fecerit eum deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Ioannes autem etiam mendacem notat eum qui nega- ^{11o. II, 22. IV, 2sq. V, 1} verit Iesum esse Christum, contra de deo natum omnem qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod et hortatur ut creda- ^{11o. I, 7.} mus nomini filii eius Iesu Christi, ut scilicet communio sit nobis cum patre et filio eius Iesu Christo. Sic et Paulus ubique deum patrem ponit et dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Romanos scribit, gratias agit ⁸deo per dominum nostrum Iesum Chri- ^{Rom. I, 8.} stum; cum ad Galatas, non ab hominibus se apostolum ⁹praefert, ^{Gal. I, 1.} nec per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem. Et habes ¹⁰tota instrumenta eius^a, quae in hunc modum pronuntiant, et duos proponunt, deum et patrem, et dominum nostrum Iesum

25. hominis A. Leid.

Cap. XXVIII. 1. est om. A. Leid. 2. significat A. Leid. 3. calciatus A. 4. An tu d., cum Fulvio Ursino. At tu ABabc. Leid. 5. exclamatione ecclesiae ad deum Acd. Leid., Vaticanorum unus, et B. in marg., ex cod. Hirsaugiensi puto. exclamatione ad deum Bab. 6. tuum Iesum quem ed. 7. Iesus Acd. Vaticani tres, et B. in marg., ex Hirsaugiensi, puto, codice. dominus Bab. (Leid.) 8. deo dicens per A. Leid. 9. profert A. Leid. 10. totum instrumentum AB. Leid.

f. sequestrem] Cf. adnott. ad Adv. Valentin. cap. 25.

Cap. XXVIII. a. tota instrumenta eius] Totum scriptorum apostoli corpus, qui-

Christum, filium patris, et ¹¹ Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine dei filium. Nam exinde eo iure quo utrumque nomen unius est, id. est dei ¹² filii, etiam alterum sine altero eiusdem est. Et sive Iesus tantummodo positum est, intellegitur et Christus, quia ¹³ Iesus unctus est, sive solummodo ¹⁴ Christus, idem est et Iesus, quia unctus est Iesus. Quorum nominum alterum est proprium, quod ab angelo impositum est, alterum accidens, quod ab unctione convenit, dum tamen Christus filius sit, non pater. Postremo quam caecus est qui nec in Christi nomine intellegit alium deum portendi, si ¹⁵ Christi nomen patri adscribat. Si enim Christus pater deus est, qui dicit, Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, ¹⁶ et deum meum ¹⁷ et deum vestrum, utique alium patrem super se ¹⁸ et deum ostendit. Si item pater Christus est, alius est qui solidat tonitruum et condit spiritum, et adnuntiat in homines Christum suum. Et si adstiterunt reges terrae, et ¹⁹ archontes congregati sunt in unum adversus Christum ipsius, alius erit dominus contra cuius Christum congregati sunt reges et ²⁰ archontes. Et si: ^{10. XX, 17.} Haec dicit dominus domino meo Christo, alius erit dominus qui ^{11. Ies. XLV, 1.} loquitur ad patrem Christi. Et cum apostolus scribit: Ut deus domini nostri Iesu Christi det vobis spiritum sapientiae et agnitionis, alius erit deus Christi Iesu, charismatum spiritualium largitor. Certe, ^{Rom. VIII, 11.} ne per omnia evagemur, ²¹ qui suscitavit Christum, suscitaturus est et mortalia corpora ²² nostra, ²³ iamque alius erit suscitator quam pater mortuus et pater suscitatus, si Christus, qui est mortuus, pater ²⁴ est.

^{Cap. XXIX.} Obmutescat, obmutescat ista blasphemia. Sufficiat Christum filium dei mortuum dici, et hoc, quia ita scriptum est. Nam et apostolus non sine onere pronuntians Christum mortuum ¹ adicit, ^{1 Cor. XV, 3.} Secundum scripturas, ut duritiam pronuntiationis scripturarum auctoritate molliret et scandalum auditori everteret. Quamquam cum duae substantiae censeantur in ² Christo Iesu, divina et humana, constet autem immortalem esse divinam, ³ ut mortalem quae humana

11. Iesum om. A. Leid. 12. filii d., ex emendat. Fulcii Ursini. filius ABabc. Leid. 13. Iesus Christus unctus est AB. Leid. 14. deest et Iesus AB. Leid. 15. Christi nomen patri ABab. Leid. Christo nomen patri c. Christo nomen patris d., Fr. Iunius. 16. et ad deum A. 17. et ad deum A. Leid. 18. et deum om. A. Leid. 19. ἀρχοντες abc. 20. ἀρχοντες abc. 21. si qui Fulv. Ursinus. 22. vestra c. 23. iamque d. tamquam ABabc. Leid. utique Fulv. Ursinus. 24. est om. A. Leid.

Cap. XXIX. 1. adicit A. Leid., et tres Vaticani. adiecit Babcd. 2. Iesu Christo A. Leid. 3. ut ego. sicut d., Fulv. Ursinus. cum ABabc. Leid.

bus ecclesiam instruit. Nec multum re- singulararem „totum instrumentum.“ Cf. ferret cum parte librorum reposuisse adnot. ad Apolog. cap. 18.

sit, apparet quatenus eum mortuum dicat, id est qua carnem et hominem et filium hominis, non ⁴qua spiritum et sermonem et dei filium. ⁵Dicendo denique, Christus mortuus est, id est unctus, id quod unctum est mortuum ostendit, id est carnem. Ergo, inquis, et nos eadem ratione ⁶dicentes qua ⁷vos filium non blasphemamus in dominum deum; non enim ex divina, sed ex humana substantia mortuum ⁸dicimus. ⁹Atquin blasphematis, non tantum quia mortuum dicitis patrem, sed et quia crucifixum. ¹⁰Maledictione enim crucifixi, quae ex lege in filium competit (quia Christus pro nobis Gal. III, 10. maledictio factus est, non pater), Christum in patrem convertentes in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum non maledicimus illum, sed maledictum legis referimus, quia nec apostolus hoc dicens blasphemavit. Sicut autem de quo quid capit dici sine blasphemia dicitur, ita quod non capit, blasphemia est, si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio. ¹¹Scilicet directam blasphemiam in patrem veriti diminui eam hoc modo sperant, ¹²concedentes iam patrem et filium duos esse, si filius ¹³sic quidem patitur, pater vero compatitur. Stulti et in hoc. Quid est enim compati quam cum alio pati? Porro si impassibilis pater, utique et impassibilis; aut si compassibilis, utique ¹⁴passibilis. Nihil ei ¹⁵vel hoc timore tuo praestas. Times dicere passibilem quem dicis compassibilem. Tam autem ¹⁶impassibilis pater est quam impassibilis etiam filius ex ea condicione qua deus est. Sed ¹⁷quomodo filius passus est, si non compassus est et pater? ¹⁸Separatur a filio, non a deo. Nam et fluvius, si aliqua turbulentia contaminatur, quamquam una substantia de fonte decurrat nec discernatur a fonte, tamen fluvii iniuria non pertinebit ad fontem; et licet aqua fontis ¹⁹sit quae patiat in fluvio, dum non in fonte patitur, sed in fluvio, non fons patitur, sed fluvius, qui ex fonte est. Ita ²⁰et spiritus dei quod pati ²¹possit in filio, ²²quia non ²³in

Deut.
XXI, 23.

4. quasi A. Leid. 5. Denique dicendo A. Leid. 6. dicentes qua vos (nos AB. Leid.) ABab. Leid. dicentes patrem qua vos c. patrem mortuum dicentes d., cum Fulvio Ursino. 7. non filium Leid. non filii A. 8. dicimus om. A. Leid. 9. Atquin abcd. At cum AB. Leid. 10. Maledictio enim AB. Leid. 11. Scilicet ego. Sic enim d., cum Fulvio Ursino. Sicut ABabc. Leid. 12. contententes A. 13. sic quidem ego. quidem d., cum Fulvio Ursino. siquidem ABabc. Leid. 14. et passibilis A. Leid. 15. vel hoc timore tuo d., ex emendat. Fulvii Ursini. veluti mortuo ABab. veluti mortuus Leid. veluti (velut B. in marg.) morituro B (in marg., ex codice, pulo, Hirsauigiensi)c., tres Valicani. 16. compassibilis AB. Leid. 17. quando — est et pater, separatur Fulv. Ursinus. 18. Separabatur d. 19. sit quae d. utique (vel aequae) Latinius. sitive ABabc. Leid. 20. et spiritus dei quod pati ego. et si spiritus dei quid pati d. et spiritus dei qui pati Ac. Leid., et tres Valicani. et spiritus dei pati B. et qui pati ab. Gorziensis. 21. possit ABabc. Leid. posset d., cum Fulv. Ursino. 22. quia tamen non d., cum Fulvio Ursino. 23. in patre est pateretur A. Leid.

pater pateretur, sed in filio, pater passus non videretur^a. Sed sufficit nihil spiritum dei passum suo nomine, quia, ²⁴si quid *passus*, passus est in filio. *Aliud* quidem erat ut pater cum filio pateretur in carne^b. ²⁵Aeque hoc ²⁶retractatum. Nec quisquam ²⁷negabit; quando ²⁸nec nos pati pro deo ²⁹possumus, nisi spiritus dei ³⁰sit in nobis, qui ³¹et loquitur de nobis quae sunt confessionis, non ipse tamen patiens, sed pati posse praestans.

Cap. XXX. Alioquin si ultra ¹pergas, potero tibi durius respondere, et te cum ipsius domini pronuntiatione committere, uti dicam quid de isto quaeris? ²Habes ipsum exclamantem in passione, Deus meus, deus meus, ut quid^a me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur a patre derelictus, et pater passus non est, qui filium dereliquit; aut si pater erat qui patiebatur, ad quem deum exclamabat? Sed haec vox carnis et animae, id est hominis, non sermonis nec spiritus, id est non dei, propterea emissa est, ut impassibilem deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominem eius tradidit in mortem. Hoc et apostolus sensit, scribens: Si pater filio non pepercit. Rom. VIII, 32. Hoc et Esaias prior pronuntiavit: Et dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non ³parcit, sic reliquit, dum ⁴tradit. Ceterum non reliquit pater filium, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, et statim obiit; spiritu enim manente in carne caro omnino mori non potest. Ita relinquit a patre mori fuit filio. Filius igitur et moritur et resuscitatur a patre secundum scripturas. Filius ascendit in superiora caelorum, qui et descendit in ⁵interiora terrae. Hic sedet ad dexteram patris; non pater ad suam. Hunc videt Stephanus, cum ⁶lapidatur, adhuc stantem ad dexteram dei, ut exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. ⁷Hic et venturus est rur-

Math. XXVII, 46.
Rom. VIII, 32.
Ies. LIII, 6.
Luc. XXIII, 46.
I Cor. XV, 3.
Io. III, 13.
Eph. IV, 9.
Marc. XVI, 19.
Act. App. VII, 55.
Ps. CX, 1.

24. si quid passus, passus est in filio. Aliud quidem erat ut pater cum filio ego. si quid passus est, in filio quidem erat, ut pater cum filio *ABabc. Leid.* si quid passus est, in filio quidem passus est, in quo erat et pater cum filio *d., cum Fulvio Ursino.* 25. Aeque ego. quia libri omnes. 26. retractatum *abcd. Gorz.* retractatus *AB. Leid.* retractavimus *Rhenanus.* 27. negavit *AB. Leid.* 28. nec *A. Leid.* et reliqui. 29. possumus, nisi *A.* possumus, si *B.* non possumus, nisi *abcd.* In *Leid.* verba pati pro deo — — patiens, sed *omissa sunt.* 30. in vobis sit *A.* 31. *Reposuerim* eloquitur.

Cap. XXX. 1. *pergens AB. Leid.* 2. *Habet AB. Leid.* 3. *parcet AB. Leid.* 4. *tradet AB. Leid.* 5. *inferiora A. Leid.* 6. *lapidatur d., Fulv. Ursinus.* lapidaretur *ABabc. Leid.* 7. *et hic A. Leid.*

Cap. XXIX. a. pater passus non videretur.] Illud videlicet quod spiritus dei in filio pati possit.

b. si quid passus, passus est — — pateretur in carne] Haec verba ante quidem corruptissima iam sic suo sen-

sui et supplere et emendare contigit. Ex *passus* repetivi alterum *passus*, ex *filio* vocem *Aliud*, quae illic absorpta delituerat. Sententia plana atque aperta est.

Cap. XXX. a. ut quid] *ἵνα τί.*

sus super nubes caeli talis qualis et ascendit. Hic interim acceptum a patre munus effudit, spiritum sanctum, tertium ¹nomen divinitatis ⁹et tertium gradum maiestatis, unius praedicatorem monarchiae, sed et ¹⁰*oikonomias* interpretatorem, si quis sermones novae prophetiae eius admiserit, et ¹¹deductorem omnis veritatis^b, quae est in patre et filio et spiritu sancto secundum Christianum sacramentum.

Act. App.
l. 11.
I. ad.
XXI, 27.

Ceterum Iudaicae fidei ista res, sic unum deum credere, ¹ut ^{Cap. XXXI} filium adnumerare ei nolis, et post filium spiritum. Quid enim erit inter nos et illos nisi differentia ista? Quod opus evangelii, quae est substantia novi testamenti, statuens legem et prophetas usque ad Ioannem, si non exinde pater et filius et ²spiritus, tres crediti, unum deum sistunt? Sic deus voluit novare sacramentum, ut nove unus crederetur per filium et spiritum, ut coram iam deus in suis propriis nominibus et personis cognosceretur, qui et retro per filium et spiritum praedicatus non intellegebatur. Viderint igitur antichristi, qui negant patrem et filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, et negant filium, dum eundem patrem credunt, dando ³illis quae non sunt, auferendo quae sunt. Qui vero ^{11o. IV, 15.} confessus fuerit Christum filium dei, non patrem, deus in illo manet, et ipse in deo. Non credimus ⁴testimonio dei, quo testatus est de filio suo. Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet ^{11o. V, 9, 11} autem filium, qui eum alium quam filium credit.

8. numen *abc.* 9. et tertium gradum maiestatis *Ad. Leid.* et tertium nomen maiestatis *abc.* *In B. haec non comparent.* 10. *oikonomia A. Leid.* *oeconomiae abc.* 11. deductoris *ABa. Leid.*

Cap. XXXI. 1. et filium ei adnumerare *A.* 2. spiritus sanctus *A. Leid.* 3. illi *A. Leid.* 4. testimonio *Ad. Leid.* testimonium reliqui.

b. deductorem omnis veritatis] Cf. supra cap. 2.

ADVERSUS IUDAEOS

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

<i>λ</i>	significat	codicem Fuldensem, hodie deperditum, ex collatione Franc. Modii.
<i>A</i>	-	Leidensem.
<i>B</i>	-	editionem principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
<i>e</i>	-	Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
<i>b</i>	-	Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
<i>c</i>	-	Iac. Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
<i>d</i>	-	Nic. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.

* A D V E R S U S I U D A E O S .

Proxime accidit, disputatio habita^a est Christiano et proselyto Iudaeo^b. Alternis vicibus contentioso fune^c uterque diem in vesperam traxerunt. Obstreperantibus etiam quibusdam^d ex partibus singulorum nubilo quodam veritas obumbrabatur. Placuit ergo, quod per^e concentum disputationis minus plene potuit dilucidari, inspici curiosius et^f lectionibus stilo quaestiones retractatas terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus^g divinam^h gratiam habuit hinc praerogativam, quod sibi vindicare dei legem instituerit homo ex gentibus nec de prosapia Israëlitum Iudaeus. Hoc enim satⁱ est, posse gentes admitti ad dei legem, ne Israël adhuc superbiat quod gentes velut stillicidium situlae aut pulvis ex area^{ios. XL, 15.} deputentur. Quamquam habeamus ipsum deum idoneum pollicitatorem et fidelem sponsorem, qui Abrahae^{Gen. XXII, 18.} promiserit quod in semine eius benedicerentur^k omnes nationes terrae, et quod ex

* CONTRA IUDAEOS habet codex Bibl. Magliabechianae num. 527., et codex Fuld., teste Vet. Catalogo Bibl. Fuldensis a Kindlingero edito pag. 81. 16.

Cap. I. 1. est om. codex Laurent. num. 55. plut. 89. Cf. Bandini Catal. Lat. tom. III. pag. 318. 2. ex partibus *ld.* spectantibus reliqui, et Laurent. 3. ut A. Laurent. 4. contentum A. Laurent., *ios. Scaliger.* 5. curiosius inspicit A. Laurent. 6. lectionis *cd.* Vaticanus codex apud Pamelium. 7. retractabat terminare *l.* retractas exterminare A. Laurent. 8. defendendae A. Laurent. 9. divinam Fr. Iunius. sibi divinam libri omnes. 10. hinc habuit A. Laurent. 11. vindicare *cod. Vaticanus.* 12. esse *bcd.* 13. promiserit *l.* promiserat reliqui. 14. omnes om. *ABbc. Laurent.*

Cap. I. a. Proxime accidit, disputatio habita est] Eadem structurae negligentia usus est initio lib. De Corona: „Proxime factum est, liberalitas praestantissimorum imperatorum expungebatur in castris“ *cetl.* Similiter Hieronym. initio lib. Adv. Lucifer.; quamquam illic variat scriptura.

b. proselyto Iudaeo.] Qui ex gentili-

bus ad Iudaismum transiverat. (Fr. Iunius.)

c. contentioso fune] Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 2. Adv. Marc. IV, 4.

d. divinam] Ita scripsi cum Fr. Iunio. Illud sibi quod vulgo reperitur ante divinam apparet ex linea sequenti hac irrepisse.

Gen.
XXV, 23.

utero Rebeccae duo populi et duae gentes essent processurae, utique Iudaeorum, id est ¹⁵Israëlis, et gentium, id est ¹⁶nostrae. Uterque ergo ¹⁷populus et gens est appellatus, ne de nominis appellatione privilegium gratiae sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos et duas gentes processuras ex unius feminae utero deus destinavit, nec discrevit ¹⁸gratia in nominis appellatione, sed in partus editione, ut, ¹⁹qui prior esset de utero processurus, minori subiceretur, id est posteriori. Sic namque ad Rebeccam deus locutus ²⁰est: Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ²¹ventre

Ibid.

tuo dividuntur, et populus populum superabit, et maior serviet minori. Itaque cum populus seu gens Iudaeorum anterior sit tempore et maior per gratiam primae dignationis in lege, noster vero minor aetate temporum ²²intellegatur, utpote in ultimo saeculi spatio ^{22b}adeptus notitiam divinae miserationis, procul dubio ²³per ²⁴edictum divinae elocutionis ²⁵prior et maior populus, id est Iudaeus, serviat necesse est minori, et minor populus, id est Christianus, superet maiorem. Nam et secundum ²⁶divinarum scripturarum memorias populus Iudaeorum, ²⁷id est antiquior, derelicto deo idolis ²⁸deservivit et divinitate ²⁹abrelicta simulacris fuit deditus, dicente

Exod.
XXXII, 23.

populo ad Aaron, Fac nobis deos, qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus feminarum et anulis virorum aurum fuisset igne conflatum et processisset eis bubulum caput, ³⁰huic figmento universus

Exod.
XXXII, 4. 8.I Reg.
XII, 28.I Reg.
XII, 28.

XVI, 31 sq.

Israël ³¹abrelicto deo honorem dederunt, dicentes, Hi sunt dei qui nos eiecerunt de terra Aegypti. Sic namque posterioribus temporibus, quibus reges eis imperabant, et cum Hieroboam vacca aureas et lucos colebant et Bahali se mancipabant. Unde ³²probatur eos semper idololatriae crimine reos designatos ex instrumento divinarum scripturarum. Noster vero populus minor, id est posterior, relictis idolis, quibus ante ³³deserviebat, ad eundem ³⁴deum conversus est a quo Israël, ut supra memoravimus, abscesserat. Sic namque populus minor, id est posterior, populum maiorem superavit, dum gratiam divinae dignationis consequitur, a qua Israël est repudiatus.

15. Israel *cd.*, ex uno Vaticano. 16. nostrae λ . noster *reliqui*, et Laur. 17. et populus AB. id est populus Laur. 18. gratia λ . Rigaltius. gratiam ABabcd. Laur. 19. qui *om. A. Laur.* 20. est dicens: Duae *cd.*, ex Vaticano. 21. utero λ . 22. intelligatur, utpote λd . de Rebecca, de duobus populis, intelligitur id posse *reliqui*, et Laur. 22b. adeptos B. 23. per λ . secundum *reliqui*, et Laur. 24. dictum B. At in marg. habet addictum. 25. prior et maior *d.*, cum Fulv. Ursino. prior maior $\lambda Babc$. prior A. Laur. 26. divinarum scripturarum memorias λ . scripturarum divinarum memorias *d.* memorias *reliqui*, et Laur. 27. maior, id est *d.*, cum Fulv. Ursino. 28. *deservivit* λA . Laur., et Vaticano. *servivit* *reliqui*. 29. *relicta A. Laur.* 30. huic *bcd.* cui *reliqui*, et Laur. 31. relicto *d.*, cum Fulvio Ursino. 32. putabatur b. 33. *deserviebant A. Laur.* 34. deum *om. ab.*

Igitur gradum conferamus¹, et summam ¹quaestionis ipsius Cap. II.
certis lineis ²determinemus. Cur etenim deus, universitatis condi-
tor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, universarum gen-
tium sator, legem per Moysen uni populo dedisse credatur, et non
omnibus gentibus attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam de-
disset, nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum
habere permetteret. Sed ut congruit bonitati dei et aequitati ipsius,
utpote plasmatoris ³generis humani, omnibus gentibus eandem legem
dedit, quam certis ⁴et statutis temporibus observari praecepit,
quando voluit, et per quos voluit, et sicut voluit. Namque in prin-
cipio mundi ipsi Adae et Evae legem dedit, ne de fructu arboris Gen. II, 17.
plantatae in medio paradisi ederent, quod si contra fecissent, morte
morerentur. Quae lex eis sufficeret, si esset custodita. ⁵In hac
enim lege Adae data omnia praecepta condita recognoscimus quae
postea pullulaverunt data per Moysen, id est, Diliges dominum Deut. VI, 5.
deum tuum de toto corde tuo et ex tota anima tua, et, Diliges Lev. XIX, 18.
proximum ⁶tibi tanquam te, et, Non occides, Non moechaberis, Exod. XX, 12-16.
Non ⁷furaberis, Falsum testimonium non dices, Honora patrem
tuam et matrem, et, Alienum non concupisces. Primordialis ⁸enim
lex est data Adae et Evae in paradiso, quasi matrix omnium prae-
ceptorum dei. Denique si dominum deum suum dilexissent, contra
praeceptum eius non fecissent; si proximum diligenter, id est
semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in
semetipsos homicidium non commisissent, ⁹excidendo de immorta-
litate, faciendo contra dei praeceptum; a furto quoque abstinuis-
sent, ¹⁰si de fructu arboris ¹¹clam non degustassent, nec a con-
spectu domini dei ¹²sui sub arbore delitescere gestissent, nec fal-
sum asseveranti diabolo participes efficerentur, credendo ei quod
similes ¹³dei essent futuri, atque ita nec deum offēdidissent, ut
patrem, qui eos de limo terrae quasi ex utero matris figuraverat;
si alienum non ¹⁴concupiscent, de fructu illicito non ¹⁵degustassent.
Igitur ¹⁶in hac generali et primordiali dei lege, quam in arboris
fructu observari deus sanxerat, omnia praecepta legis ¹⁷posterioris
specialiter indita fuisse cognoscimus, quae suis temporibus edita

Cap. II. 1. quaestionem A. 2. terminemus A. Vatic. 3. humani gene-
ris A. 4. et om. λ. 5. In hanc enim legem Adae datam A. 6. tuum A. Vatic.
7. furaberis λd. fraudaveris reliqui. 8. enim lex est λ. lex est enim reliqui.
9. excidendo λAB (in marg.) abcd. excedendo B. 10. si λd. et reliqui. 11. non
clam A. 12. sui λd. nostri reliqui. 13. dei λd. deo reliqui. 14. concupis-
sent λAcđ. Vatic. concupiscerent reliqui. 15. degustassent λ. gustassent reliqui.
16. in hac λd. hac reliqui. 17. superioris A.

Cap. II. a. gradum conferamus] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 4.

germinaverunt. Eiusdem est enim postea ¹⁸superducere legem ^b qui ante praemiseraat praeceptum, ¹⁹quoniam et ipsius est erudire postea qui ²⁰antea iustos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disciplinam qui instituit, si is proficit qui coepit? Denique ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis legem fuisse contendo non scriptam, quae naturaliter intellegebatur et a patribus custo-
 Gen. VI, 8. diebatur. Nam unde Noë iustus inventus, si non ²¹illi ²²naturalis legis iustitia ²³praecedebat? unde Abraham amicus dei deputatus, si
 Iac. II, 23. non de aequitate et iustitia legis naturalis? unde Melchisedech sa-
 Gen. XIV, 18. cerdos dei summi nuncupatus, si non ante Leviticae legis sacerdotium Levitae fuerunt, qui sacrificia deo offerebant? Sic enim post supra scriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tempore postea quam ab Aegypto excesserunt, post intervallum multorum temporum ²⁴et spatia. Denique ²⁵post quadringentos et triginta annos Abrahae data est lex. Unde intellegimus dei legem etiam ante Moysen, nec in ²⁶Choreb tantum aut in Sina et in eremo primum, sed antiquiorem, primum in paradiso, ²⁷deinde patriarchis, atque ita et Iudaeis certis temporibus reformatam, ut non iam ad Moysi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore deus et gentibus exhibuit et repromissam per prophetas in melius reformavit, et praemonuit ²⁸futurum ut, sicuti certo tempore data est lex per Moysen, ita temporaliter observata et custodita credatur. Nec adimamus hanc dei potestatem pro temporum condicione legis praecepta reformantem ²⁹in hominis ³⁰salutem. Denique qui contendit et sabbatum adhuc observandum quasi salutis medelam et circumcisionem octavi diei propter mortis comminationem, doceat in praeteritum iustos sabbatizasse aut circumcidisse, et sic amicos dei effectos. Nam si circumcisio purgat hominem, deus Adam incircumcisum cum faceret, cur eum non circumcidit, vel postea quam deliquit, si purgat circumcisio? Certe in paradiso constituens eum incircumcisum colonum paradisi praefecit. Igitur cum neque circumcisum neque sabbatizantem deus Adam instituerit, consequenter quoque sobolem

18. superducere ego. subducere *λd.* docere *reliqui.* 19. quomodo *A.* 20. ante *λ.* ante *reliqui.* 21. illi *λA.* illum *reliqui.* 22. naturalis? Unde fides statim procedebat *λ.* 23. procedebat *praeter λ. habet etiam A.* 24. et *om. λ.* 25. post CCCC et triginta *A.* 26. Choreb *c. Chores Vatic. chorus A. Coreb d. Oreb reliqui.* 27. deinde *λ.* post deinde *A.* post *reliqui.* 28. futuram *AB.* 29. in iohannis *A.* 30. salute *AB.*

b. superducere legem] Hanc veram esse emendationem evincitur eis quae insequuntur. *Superducere* pro addere, in-super addere, Tertulliano usitatissimum

est. Exempla dedi ad De Pudic. cap. 20. c. Denique] Id est adeo, proinde. Quo significato hoc ipso capite particula haec saepius repetitur.

eius, Abel, offerentem sibi sacrificia, incircumcisum nec sabbatizantem laudavit, accepto ferens quae offerebat in simplicitate cordis, et reprobans sacrificium fratris ³¹eius Cain, qui quod offerebat non recte dividebat. Noë quoque incircumcisum deus, sed et non sabbatizantem, de diluvio liberavit. Nam et Enoch iustissimum, non circumcisum nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustavit, ut aeternitatis candidatus iam nobis ostenderet nos quoque sine legis onere Moysis deo posse placere. Melchisedech quoque, summi dei sacerdos, incircumcisus et non sabbatizans ad sacerdotium dei allectus est. ³²Probat et Loth, frater Abrahae, quod pro meritis iustitiae sine legis observatione de Sodomitarum incendio sit liberatus.

Sed Abraham, ¹inquis, circumcisus est. Sed ante deo placuit ^{Cap. III. Gen. XVII, 24.} quam circumcideretur, nec tamen sabbatizavit. Acceperat enim circumcisionem, sed quae esset in signum temporis illius, non in salutis praerogativam. Denique sequentes patriarchae incircumcisi fuerunt, ut Melchisedech, ²qui ³ipsi Abrahae iam circumciso, rever- ^{Gen. XIV, 1} tenti de proelio, panem et vinum obtulit incircumcisus. Sed et filius, inquit, Moysi ³tum ab angelo praefocatus ⁴fuisse, si non ^{Exod. IV, 24 sq.} Seffora mater eius calculo praeputium infantis circumcidisset. ⁴Unde, inquit, maximum periculum est, si praeputium carnis quis non circumciderit. ⁵Atquin si salutem circumcisio omnimodo ⁶afferret, etiam ipse ⁷Moyses in filio suo non intermisisset quo minus octava die circumcideret eum, ⁸cum constet ⁹Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit unius infantis coacta circumcisio omni populo praescribere et quasi legem huius praecepti ¹⁰condere. Nam providens deus quod hanc circumcisionem in signum, non in salutem, esset daturus populo Israël, idcirco filium Moysi, ducis futuri, instigat circumcidi, ut, cum coepisset per eum populo dare praeceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ¹¹ducis filio iam celebratum. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum, unde Israël in novissimo tempore dinosci haberet, quando secundum

31. eius Cain *ld.* Cain eius *c.*, ex *Vatic.* eius *A.* Cain *reliqui.* 32. Probat et *ld.* Et probatus *reliqui.*

Cap. III. 1. inquit *bcd.* 2. ut qui *bc.* 3. ipsi *om. b.* 3b. cum *AB.* 3c. fuisse Sefhora *A.* 4. Unde, inquit — — non circumciderit (*om. l.*). 5. Atquin *l.* Et ideo *reliqui.* 6. afferret *ld.* adfert *reliqui.* 7. Moses *l.* 8. cum *l.* quando *reliqui.* 9. Sefphorā *B.* 10. condere *ld.* condere in salutem *reliqui.* 11. ducis filio *ld.* ducis filium *B (in marg.) c.* iudicis filium *ABab.*

Cap. III. a. sed in signum, unde tione *cf. Desid. Herald. Digress. II, 1. p. 263 sq.*
Israël in novissimo tempore dinosci haberet] De hac circumcisionis interpreta-

sua merita in sanctam civitatem ingredi prohiberetur, ¹² per verba prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, civitates vestrae ¹³ igni exustae, regionem vestram in conspectu vestro ¹⁴ extranei comedent, et deserta et subversa a populis extraneis derelinquetur filia Sion, sicut casa in vinea, et sicut custodiarium^b in cucumerario, et quasi civitas, quae expugnatur. ¹⁵ Cur ita? Quoniam sub-

^{Ibid. v. 2.} sequens sermo prophetae exprobrat eis ¹⁶ dicens: Filios ¹⁷ genui et ^{Ibid. v. 15.} exaltavi, ipsi autem ¹⁸ reprobaverunt me. Et iterum: Et si extenderitis manus, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos; manus enim vestrae sanguine plenae ^{Ibid. v. 4.} sunt. Et iterum: Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii ¹⁹ scelesti, dereliquistis deum, et ²⁰ ad indignationem ²¹ provocastis sanctum Israël. Haec igitur dei providentia fuit, dandi circumcisionem Israël in signum unde dinosci ²² possent, cum adveniret tempus, ²³ quo meritis suis supradictis in Hierusalem admitti ²⁴ prohiberentur; quod et quia futurum erat, nuntiabatur, et quia factum videmus, recognoscimus. ²⁵ Sicut ²⁶ enim circumcisio carnalis, quae temporalis erat, ²⁷ imbuta est in signum populo contumaci, ita spiritalis ²⁸ data est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia, ^{Ier. IV, 3sq.} ²⁹ Innovate vobis, et ³⁰ ne seminaveritis in spinis: circumcidimini deo, et circumcidite praeputium cordis vestri. ³¹ Et alio ^{Ier. XXXI, 31sq.} loco dicit, Ecce enim dies ³² venient, dicit dominus, et disponam domui Iudae et domui Iacob testamentum novum, non tale quale iam dedi patribus eorum in die quo eos eduxi de terra Aegypti. Unde intellegimus et priorem circumcisionem tunc datam cessaturam, et novam legem non talem, qualem iam dederat patribus, processuram annuntiari, sicut Esaias praedicavit, dicens quod in novissimis diebus manifestus futurus esset mons domini et domus ^{Ier. II, 2sq.} dei super ³³ vertices montium: et exaltabitur, inquit, super colles, et venient super illum omnes gentes, et ambulabunt multi et dicent: venite, ascendamus in montem domini et in domum dei Iacob, non in Esau prioris ³⁴ filii, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri, cuius mons Christus est, sine manibus concidentium praecisus,

12. per *ad.* secundum *reliqui.* 13. exustae igni *A.* 14. extranei *λ.* alieni *reliqui.* 15. Cur ita? Quoniam *λ.* Et ideo *reliqui.* 16. Esaias dicens *AB.* 17. genui *λ.* generavi *reliqui.* 18. reprobaverunt me *λ.* spreverunt me *reliqui.* 19. scelesti *λ.* *Vatic.* scelerati *reliqui.* 20. ad *λ.* in *reliqui.* 21. provocastis *λ.* misistis *reliqui.* 22. possent *λ.* posset *reliqui.* 23. quod *AB.* 24. prohiberetur *bcd.* 25. Sic *AB.* 26. enim *λ.* ergo *reliqui.* 27. tributa *d., ex con. Rhenani.* 28. data est *ad.* circumcisio est *reliqui.* 29. Innovate vobis *ad.* Innovate vobis (nobis *a.*) novitatem *reliqui.* 30. ne seminaveritis *λ.* nolite seminare *reliqui.* 31. Et alio loco dicit *om. b.* 32. venient *cd.* 33. verticem *A. Vatic.* 34. filii *λAB (in marg.) abcd. Gorziens.* populi *B.*

^{b.} custodiarium] Usurpat hoc vocabulum etiam Ad Mart. cap. 2.

implens omnem terram, apud Danielelem ostensus. Denique ex hac Den. II, 26. domo dei Iacob etiam legem novam processuram sequentibus verbis annuntiat Esaias, dicens, De ³⁶Sion enim exiet lex et verbum do- Ios. II, 30q. mini ex Hierusalem, et iudicabit inter gentes, id est inter ³⁶nos, qui ex gentibus sumus ³⁷vocati: et concident, inquit, gladios suos in aratra et lanceas suas in falces, et non accipiet gens super gentem gladium, et iam non ³⁸discent ³⁹pugnare. Qui igitur intelleguntur alii quam nos, qui nova lege edocti ista observamus, obliterated veteri lege, cuius ³⁹^babolitionem futuram actus ipse demonstrat? Nam vetus lex ultione gladii se vindicabat, et oculum pro oculo eruebat, et vindictam iniuriae retribuebat; nova autem ⁴⁰lex clementiam designabat, et pristinam ferocitatem gladiatorum et lancearum ad tranquillitatem convertebat, ⁴¹et belli pristinam in aemulos legis et hostes executionem in ⁴²pacificos actus arandae et colendae terrae reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod vetus lex et circumcisio carnalis cessatura pronuntiata est, ita et novae legis et spiritualis circumcisionis observantia in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noveram, servivit mihi, Ps. XVIII, 44sq. in ⁴³obauditur auris ⁴⁴obaudivit mihi. Prophetae annuntiarerunt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retro deum nesciebamus? et quis in auditu auris ⁴⁵audiit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad deum conversi sumus? Nam Israel, qui deo fuerat cognitus, quique ab eo in Aegypto exaltatus fuerat, et per Erythraeum pelagum transvectus est, quique in eremo manna cibatus ⁴⁶XL annis ad instar aeternitatis redactus, nec humanis passionibus ⁴⁷contaminatus aut saeculi huius ⁴⁸cibus pastus, sed angelorum panibus manna cibatus satisque beneficiis deo obligatus, domini et dei sui oblitus est, dicens ad Aaron, Fac nobis deos, Exod. XXXII, 1. qui nos ⁴⁹antecedant; Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Aegypti, ⁵⁰dereliquit nos, et quid ⁵¹illi acciderit, nescimus. Et ideo nos, qui non populus dei retro, facti sumus populus eius accipiendo novam legem, ⁵²supra dictam, et novam circumcisionem, ante praedictam^c.

35. Syon B. 36. eos bcd. 37. orti A. 38. dicentur B. 39. pugnare. Qui igitur λ. proeliari. Igitur reliqui. 39b. abolitionem AB. 40. lex om. ABab. Habent reliqui et Vatic. 41. et belli pristinam in aemulos executionem Rigall. belli et pristinam et aemulos et hostem executione λ. et belli pristina in aemulos legis (legis om. A. Divion.) et hostis (hostes A. Divion.) executionem ABabcd., codex Divionensis teste Rigallio. 42. pacificis A. codex Divion. 43. obauditur λd. auditu reliqui. 44. obaudivit λd. obedivit reliqui. 45. audiit λd. obedivit reliqui. 46. quadraginta annis bcd. 47. condemnatus A. 48. cibus A. 49. antecedant λ. praecedant reliqui. 50. dereliquit nos om. λ. 51. acciderit illi A. 52. supra λbcd. et supra reliqui.

c. ante praedictam.] Per Moysen et prophetas scilicet. (Fr. Iunius.)

Cap. IV. Sequitur itaque ut, quatenus circumcisionis carnalis et legis veteris abolitio expuncta^a suis temporibus demonstratur, 'ita sabbati quoque observatio² temporaria fuisse demonstretur. Dicunt enim Iudaei quod a primordio sanctificaverit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quae fecit, et inde etiam Moysen dixisse ad populum, Mementote diem sabbatorum, ³sanctificare eum; omne opus servile non facietis in eo, praeterquam quod ad animam pertinet. Unde nos intellegimus ^{3b}magis sabbatizare nos ⁴ab omni opere servili semper ⁵debere, et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus. Ac per hoc quaerendum nobis quod sabbatum nos deus vellet custodire? Nam sabbatum aeternum et sabbatum temporale scripturae designant. Dicit Ies. I, 14. enim Esaias propheta, Sabbata vestra odit anima mea; et alio loco Ezech. XII, 8. dicit, Sabbata ⁶mea profanastis. Unde dinoscimus sabbatum temporale esse humanum, et sabbatum aeternum censi divinum, de Ies. LXVI, 23. quo per Esaiam praedicat: Et erit, inquit, mensis ex mense et dies de die et sabbatum de sabbato, et veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus. Quod intellegimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Hierusalem venit, deum patrem, per Iesum Christum filium eius, Ies. XLIX. sicut per prophetam ⁷praedictum est: Ecce proselyti per me ad te fiant. Sic igitur ante hoc sabbatum temporale erat et sabbatum aeternum praeostensum et praedictum, quomodo et ante circumcisionem carnalem fuit et spiritalis circumcisio praeostensa. Denique doceant, sicuti iam praelocuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam deo sanctam offerentem sabbati ⁸religione placuisse, aut Enoch translatum sabbati cultorem fuisse, aut Noë, arcae fabricatorem, propter diluvium immensum sabbatum observasse, aut Abraham in observatione sabbati Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudaei, ex quo hoc praeceptum datum est per Moysen, exinde observandum fuisse. Manifestum est itaque non aeternum ⁹nec spiritale, sed temporale fuisse praeceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeo non in vacatione ¹⁰sabbati, id est ¹¹diei septimi, haec sollemnitas celebranda est, ut Iesus Nave, ¹²eo tempore quo Hiericho civitatem debellabat, praeceptum sibi a deo

Cap. IV. 1. itaque AB. 2. temporaria *ld.* temporalia A. temporalis reliqui. 3. sanctificate *d.* 3b. nos magis sabbatizare ab A. 4. ab om. ab. 5. debere om. A. 6. mea om. A. 7. praedicatum *Ac. d. Vatic.* dictum b. 8. religione *ld.* religionem reliqui. 9. nec spiritale om. *l.* 10. sabbati id est om. *l. A.* 11. septimi diei A. 12. suo *bc.*

Cap. IV. a. expuncta] Id est absoluta, consummata.

diceret uti populo mandaret ut sacerdotes arcam testamenti dei septem diebus circumferrent in circuitu civitatis, atque ita septimi diei circuitu peracto sponte ¹³ruerent muri civitatis. Quod ita factum est, ¹⁴et finito spatio diei septimi, sicut praedictum erat, ¹⁵ruerunt muri civitatis. Ex quo manifeste ostenditur in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies, undecunque initium ¹⁶acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes ¹⁷sint operati, sed et in ore gladii praeda facta sit ¹⁸civitas ab omni populo Israël. Nec dubium est opus servile eos operatos, cum praedas belli agerent ex dei praecepto. Nam et temporibus ¹⁹Maccabaeorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, et ²⁰hostes allophylos expugnaverunt, legemque paternam ad pristinum vitae statum pugnando sabbatis revocaverunt. Nec putem aliam legem eos defendisse nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse praescriptum. Unde manifestum est ad tempus et praesentis causae necessitatem ²¹huiusmodi praecepta valuisse, et non ad perpetui temporis observationem ²²huiusmodi legem eis deum ante dedisse.

¹Macc.
II, 41 seqq.

Sic et sacrificia terrenarum oblationum et spiritalium sacrificiorum ¹praedicata ostendimus, et quidem a primordio maioris filii, id est Israël, terrena fuisse in Cain praeostensa sacrificia, et minoris filii Abel, id est populi nostri, sacrificia diversa demonstrata. Namque maior natu ²Cain de fructu terrae obtulit munera deo, minor vero filius Abel de fructu ovium suarum. Respexit deus in Abel et in munera eius, in Cain autem et in munera eius non respexit. ³Et dixit deus ad Cain, Quare concidit vultus tuus? ⁴nonne, si recte quidem offeras, non recte autem divides, peccasti; quiesce. Ad te enim conversio ⁵tua, et ipse tui dominabitur. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum, Eamus in campum, et abiit cum eo ⁶illic et interfecit eum. Et tunc dixit ⁷deus ad Cain, Ubi est

Gen.
IV, 3 seqq.

13. ruerunt AB. 14. ut λA. 15. ruerent λ. 16. acceperunt A. 17. operati sint A. 18. civitatis λ. 19. Maccabaeorum d. Macchabaeorum A. Machabaeorum reliqui. 20. hostes λB (in marg.) abcd. hostiles AB. 21. huiusmodi praecepta valuisse et non λd. convaluisse, ut (et A.) non ABabc. 22. huiusmodi legem eis deum ante dedisse d. huius legem eisdem ante dedissem λ. huiusmodi legem eis deus ante dedisset reliqui.

Cap. V. 1. praedicata λd. praedicta reliqui. 2. Cain A. Ubique. 3. Verba Et dixit deus — — — omnis qui me invenerit, occidet uncinis notata sunt in d. 4. nonne λd. quo A. quoniam reliqui. 5. tua (tuas λ.), et ipse tui dominabitur λd. eius, et tu dominaberis eius reliqui. 6. illic om. λ. 7. Iesus abc.

Cap. V. a. Et dixit deus ad Cain] Haec verba usque ad „et omnis qui te invenerit occidet“ inclusimus uncinis, quia hic supervacuae citari videntur. Et sunt

indiligentius transcripta, quod et alias apud hunc scriptorem observare est in iis quae ex Mose citantur. (Rigalt.)

Abel frater tuus? Et dixit, Nescio; numquid custos fratris mei sum ego? Cui deus dixit, Vox sanguinis fratris tui proclamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quae aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui. Gemens et tremens eris super terram, et omnis qui te invenerit occidet te. Ex hoc igitur actu duplicia duorum populorum sacrificia praeostensa iam tunc a primordio animadvertimus. Denique cum per Moysen in Levitico lex sacerdotalis conscriberetur, invenimus praescriptum populo Israëli ut sacrificia nullo alio in loco offerrentur deo quam in terra promissionis, quam dominus deus daturus esset populo Israëli et fratribus eorum, ut introducto Israële illic celebrarentur sacrificia et holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, et nusquam alibi nisi in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas praedicat spiritus futurum ut in omni loco et in omni terra offerantur sacrificia deo, sicut per Malachiam angelum, unum ex duodecim prophetis, dicit: Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole usque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus omnipotens; et in omni loco offerunt sacrificia munda nomini meo. Item in psalmis David dicit: Adferre deo patriae gentium; indubitate quod in omnem terram exire habebat praedicatio apostolorum: adferre deo claritatem et honorem, adferre deo sacrificia nominis eius: Tollite hostias et introite in atria eius. Namque quod non terrenis sacrificiis, sed spiritalibus deo litandum sit, ita legimus, ut scri-

Dent. XU,
1. 5sq.
Lev. XVII,
3sqq.

Mal. I, 10sq.

Ps. XCVI,
7sq.

8. Abel habent *Acđ. Vatic. Non habent reliqui.* 9. fratris mei sum ego *Acđ. Vatic. sum ego fratris mei (λ) Bab.* 10. Cui deus dixit λ. Et dixit ei deus *reliqui.* 11. proclamat λ. clamat *reliqui.* 12. et dixit Cain ad dominum, Maius delictum meum quam ut remittatur mihi, et eiicies me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondas, et ero gemens et tremens super terram, et omnis qui me invenerit *ed., de coniectura et suppletionē Pamelii.* 13. occidet te λ. occidet *reliqui.* 14. actu duplicia ego. actu plicia λ. ac duplici ad A. duplicia *reliqui.* 15. tunc λd. nunc *reliqui.* 15b. in Levitico *delent Latinius et Fr. Junius.* 16. praescriberetur A. 17. nullo alio λ. nullo *reliqui.* 18. repromissionis *Acđ. Vatic.* 19. patribus *ABabc.* 20. ut λd. et *reliqui.* 21. Israele λ. Israel *reliqui.* 22. in terra sancta λ*Acđ. Vatic.* in terram sanctam *reliqui.* 23. spiritus om. λ. 24. in omni loco et in omni terra λ. in omni terra aut in omni loco *reliqui.* 25. sicuti (sicut d.) per λd. sicuti ipse per *reliqui.* 26. omnipotens om. λ. 27. offerunt ego. ferunt λ. offeruntur ab. offeruntur *reliqui, et Vatic.* 28. dicit om. λ. 29. in omnem terram λd. in omni terra *reliqui.*

b. offerunt] Sic rescripsi pro *ferunt*, ut reperitur in collatione cod. Fuld. Nam ita extat iterum infra in fine capitula.

c. exire habebat] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

d. sed spiritalibus deo litandum sit] Hinc illa in Apologetico cap. 30: „Of-

fero opimam et maiorem hostiam, quam ipse mandavit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam“ cett. Et libello ad Scorp. cap. 2: „Sacrificamus quomodo praecepit deus, pura prece.“ Et lib. De Orat. cap. 14., ubi de orationibus sacrificiorum, in quibus accipitur corpus de-

ptum est: Cor contribulatum ³⁰ et humiliatum hostia deo est. Et Ps. LI, 19. alibi: Sacrifica deo sacrificium laudis, et redde altissimo vota tua. Ps. L, 14. Sic itaque sacrificia spiritalia laudis designantur, et cor contribulatum acceptabile sacrificium deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelleguntur, de quibus et Esaias loquitur dicens, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit dominus, ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur, ut prophetae adnuntiant. Quoniam et si adtuleritis, inquit, mihi similes, vanum ^{1b. v. 13.} supplicamentum, execrumentum mihi est. Et adhuc dicit, Holo- ^{1b. v. 11 sq.} caustomata et sacrificia vestra et adipem hircorum et sanguinem taurorum nolo, nec si veniatis ³² videri mihi: quis enim exquisivit haec de manibus ³³ vestris? quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus vero sacrificiis addit dicens, Et in omni ^{Mal. I, 11.} loco sacrificia munda ³⁴ offerunt ³⁵ nomini meo, dicit dominus.

¹ Igitur cum manifestum sit et sabbatum temporale ostensum ^{Cap. VI.} et sabbatum aeternum ^{1b} praedictum, circumcisionem ² quoque carnalem praedictam et circumcisionem spiritalem praedicatam, legem quoque temporalem et legem aeternalem denuntiatam, sacrificia carnalia et sacrificia spiritalia praestensa, sequitur ut praecedenti ³ tempore datis omnibus istis praeceptis carnaliter populo ⁴ Israelii superveniret tempus quo legis antiquae et caeremoniarum veterum ^{Luc. I, 78 sq} ^{Math. IV, 16} praecepta cessarent, et novae legis promissio et spiritalium sacrificiorum agnitio et novi testamenti pollicitatio superveniret, ⁵ fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris et in umbra mor-

30. et humiliatum hostia deo est *ld.* hostia est dei *reliqui*. 31. supplicamentum, execrumentum mihi est. Et adhuc *ld.* est; incensum abominatio est mihi. Et alibi *reliqui*. 32. videre *l.* 33. vestris? quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus dicit dominus. De spiritalibus *l.* vestris? De spiritalibus *d.* vestris? Spiritalia vero sacrificia, de quibus praedictum est, et sicut supra dixit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus *reliqui*. 34. offerunt *l.* offerentur *reliqui*. 35. nomini meo *lB* (in *mary.*) *abcd.* mihi *AB*.

Cap. VI. 1. DE SABBATO ET CIRCUMCISIONE ET (ET *om. A.*) LEGIS ET (ET *om. Abc.*) VETERIS ET NOVAE OBSERVATIONE SIC DICIT (OBSERVATIONE SIC DICIT *om. A.* SIC DICIT *om. bc.*). Igitur cum (*l*) *ABabc.* *Inscriptio non comparet in d.* 1b. praedictum *ld.* praedictum *reliqui*. 2. quoque carnalem *l.* carnalem *reliqui*. 3. tempori *c. Vatic.* 4. Israeli *l.* *Ita semper. Israel reliqui*. 5. Forte effulgente *Gasp. Scioppius*.

mini. Et lib. De Jejun. cap. 10: „Haec erit statio sera, quae ad vesperam ieiunans pinguiorem orationem deo immolat.“ Ceterum observare est haec Ter-

tulliani non per omnia convenire cum iis quae apud Irenaeum leguntur lib. IV, cap. 33 et 34. (Rigalt.)

tis ⁶ detinebamur. Itaque necessitas nobis incumbit ut, quoniam ⁷ praedicatam novam legem a prophetis praediximus, ⁸ et eam non talem qualis iam ⁹ data esset patribus eorum eo tempore quo eos de terra Aegypti produxit, ostendere et probare ¹⁰ debeamus tam legem illam veterem cessasse quam legem novam promissam nunc operari. Et quidem ¹¹ primum quaerendum, an expectetur novae legis lator, et novi testamenti haeres, et novorum sacrificiorum sacerdos, et novae circumcisionis purgator et aeterni sabbati cultor, qui legem veterem comescat, et ¹² novum testamentum statuat, ¹³ et nova sacrificia offerat, et ceremonias antiquas reprimat, et circumcisionem veterem cum suo sibi sabbato comescat, et novum regnum, quod non corrumpatur, adnuntiet. ¹⁴ Hic, ¹⁵ inquam, novae legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum aeternorum antistes, regni aeterni aeternus dominator, quaerendum an iam venerit ¹⁶ nec ne, ¹⁷ ut, si iam venit, serviendum ¹⁸ sit illi, si necdum venit, sustinendus ¹⁹ sit, dummodo ²⁰ manifestum sit adventu eius comprimi legis veteris praecepta, et ²¹ oriri debere novae legis exordia. Et in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam et prophetas nisi venisset is qui per eandem legem et per eosdem prophetas venturus adnuntiabatur.

Cap. VII. Igitur in isto gradum ¹ conseramus, an qui venturus ² adnuntiabatur Christus iam ³ venerit, an venturus adhuc speretur. Quod ipsum ut probari possit, ⁴ etiam tempora sunt nobis requirenda quando venturum Christum prophetae adnuntiaverunt, ut, si ⁵ intra ista tempora ⁶ recognoverimus venisse eum, sine dubio ipsum esse

6. detinebamur. *Acđ. Vatic.* detinebamur, oriretur lumen. *Bab.* detinebamur oriretur λ , in schedis a Fr. Junio vulgaris. Sed secundum schedas ipsius Gasp. Scioppii, quae usque hodie asservantur in bibliotheca Seminarii Patavini (unde partis earum apographum transmissum ad me debeo eximiae humanitati eruditissimorum virorum Josephi Valentinelli et Dominici Barbaran, Bibl. Seminarii Patavini et Bibl. St. Marci apud Venetos Praefect.) in λ . desiderabatur utrumque vocabulum, et oriretur et lumen. 7. praedictam λ . Pro quando in A. extat quomodo. 8. et eam non talem λ , sec. sched. Patav. et non talem bcd. eam et non talis ABa. 9. esset data A. 10. debemus A. 11. primum λ . in primis reliqui. 12. novum λ bcd. vetus ABa. 13. et om. (λ)bcd. 14. DE NATIVITATE CHRISTI. ADVENTVS PRIMVS. Hic (Hic nam B.) (λ)Bab. DE NATIVITATE CHRISTI ET ADVENTV EIVS PRIMO. Nam A. 15. etiam ABcd. 16. an nec ne (λ)ABab. 17. ut λ . Et reliqui. 18. sit λ . est reliqui. 19. sit λ . est reliqui. 20. manifestum sit adventu (ita habent schedae Gasp. Scioppii Patav., at in Iunianis legitur adventum) eius comprimi λ d. manifestus sit adventus eius comprimere (cum primae B. comprimae A.) AB (in marg.) abc. 21. oriri λ . operari reliqui.

Cap. VII. 1. conseramus λ . conferamus reliqui. Pro gradum in AB. est gradu. 2. adnuntiabat (sic) Christus λ . Christus adnuntiabatur AB (in marg., ex Hirsauigiensi, ut puto) cd. Vatic. est Christus Bab. 3. venit A. 4. et A. 5. intra λ . in reliqui. 6. recognovimus A.

Cap. VI. a. sustinendus sit] Id est expectandus.

Cap. VII. a. gradum conseramus] Ex auctoritate Fuldensis libri expressi con-

us quem venturum prophetae canebant, in quem nos, gentes, credituri adnuntiabamur, et cum constiterit venisse, inducitur etiam legem novam ab ipso datam esse credamus, et testamur novam in ipso et per ipsum nobis dispositum non diffidimus. Venturum enim Christum et Iudaeos non refutare scimus, qui in adventum eius spem suam porrigant. Nec de isto quaerendum, cum retro omnes prophetae de eo praedixerint, ut Esaias: Sic dicit dominus deus Christo meo dicens. Ies. XLV, 1. cuius tenui dexteram, ut exaudiant illum gentes: fortitudines disrumpam, aperiam ante illum portas, et civitates non clauduntur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. Cui enim dexteram tenet pater deus, nisi Christo, filio suo? quem exaudiant omnes gentes, id est cui omnes gentes crediderunt, cuius praedicatores apostoli in psalmis David ostenduntur: In univ. Ps. XIX, 5. inquit, terram exiit sonus eorum, et usque ad terminos verba eorum. In quem enim alium universae gentes credit, nisi in Christum, qui iam venit? Cui enim gentes credit, Parthi, Medi, Elamitae, et qui habitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, et incolentes Pontum et Asiam, Amphylam, immorantes Aegyptum, et regionem Africae quae vocatur Cyrenen inhabitantes; Romani et incolae, tunc et in Aethiopia Iudaei, et ceterae gentes, ut iam Getulorum varietatem Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, et omnium diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis. Christo vero subdita, et Sarmatarum, et Dacorum, et Germanorum, et Scytharum, et abditarum multarum gentium et provinciarum et insularum multarum nobis ignotarum, et quae enu-

merantur ab reliquis. 8. expositum non diffidetur A. 9. et Iudaeos non ad eos reliquis. 10. praedicaverunt ad praedicaverint A. praecurrerint Badd. erint c., ex Vatic. 11. Esaias B. 12. Sic dicit ad dicit: Sic dicitur 13. clauduntur A. 14. tenet dexteram A. 15. universam, inquit, terram universa terra, inquit A. universa, inquit, terra reliquis. 16. Christo AB. ad ad. et aliae gentes reliquis. 18. habitant ad inhabitant reliquis. 19. et b. 20. Romam B. 21. etiam AB. 22. Spaniarum A. 23. ignotarum A.

pro eo quod vulgo legitur con-
Sic Adv. Marcion. II, 2 initio:
[nuncique gradum consero, an cett.
norum varietates] Id est variae
n gentes. Aliter explicat De-
aldus Digr. I, 34. p. 261 sq.:
hic lubens legerim „et iam G.
rorum inculti fines.“ Nisi quis
lectionem eo tueri velit quod
sequitur „Hispaniarum omnes
Eleganter autem „Getulorum
“ ob regionis varias quasi ma-

culas et variis interstitiis. Tota enim
Libya eiusque pars Getulia propter so-
litudines huc et illuc sparsas et dissi-
patae mapalia pantherinae pellicae ab anti-
quis geographis fuit assimilata, Κατά-
στικτος γάρ ἐστι, inquit, τὰς οὐκ ἐπι-
σεσι περιεχομέναις ἐρήμω καὶ ἀνδρα-
γῆ. Dionys. Perieg. „Παρδαλίη δὲ
μὲν ἀνδρες ἐπικλείουσαν ὁμοίην. Ἡ
γὰρ διψηρὴ τε καὶ ἀγχηρὴσα τέ-
τυκται, τῆ καὶ τῆ κωνάρηι κατασσε-
κτος φολδίσσω.

Act. App.
II, 9 sqq.

merare minus possumus? In quibus omnibus locis Christi nomen, ^{Ies. XLV.} qui iam venit, regnat, utpote ante quem omnium civitatum portae ^{18q.} sunt apertae, et cui nullae sunt clausae, ante quem serae ferreae sunt comminutae, et valvae aerae apertae. Quamquam et ista spiritaliter ²⁴ sint intellegenda, ^{24b} quod praecordia singulorum variis modis a diabolo obsessa fide Christi sint reserata, attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi ²⁵ inhabitet. Quis enim ²⁶ omnibus gentibus regnare potuisset, nisi Christus, dei filius, qui omnibus in aeternum ²⁷ regnaturus nuntiabatur? ²⁸ Nam si Salomon regnavit, sed in finibus Iudae tantum; a Bersabeae usque Dan termini ^{28b} eius regni signantur. Si vero Babyloniiis et Parthis regnavit Darius, ²⁹ non habuit in omnibus gentibus potestatem; si Aegyptiis Pharaos, vel ^{29b} quisquis ei in ³⁰ haereditario regno successit, illic tantum ³¹ potius est regni sui dominium; ³² si Nabuchodonosor cum suis regulis, ab India usque Aethiopiam habuit regni sui terminos; ³³ si Alexander Macedo, ³⁴ non amplius quam Asiam universam et ceteras ³⁵ regiones, posteaquam devicerat, tenuit; ³⁶ si Germani, adhuc usque limites ³⁷ suos transgredi non sinuntur; ³⁸ Britanni intra oceani ³⁹ sui ambitum clausi sunt, Maurorum ⁴⁰ gentes et Getulorum ⁴¹ barbaries a Romanis obsidentur, ne ⁴² regionum suarum fines excedant. Quid ⁴³ de ipsis Romanis dicam, qui de legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem ⁴⁴ nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur aequaliter; non regis apud illum maior gratia, non ⁴⁵ barbari alicuius ⁴⁶ inferior laetitia^c, non ⁴⁷ dignitatum aut natalium cuiusquam discreta merita; omnibus aequalis,

24. sunt A. 24 b. quod ego. quo libri omnes. 25. habitet (λ)ab. 26. omnibus (in omnibus A.) gentibus λAB. omnibus reliqui. 27. gentibus regnaturus cd., Vatie. teste Pamelaio. 28. DE REGNO CHRISTI AETERNO. Nam (λ)ABabc. 28 b. regni eius AB. 29. non habuit λd. non habuit potestatem alterius, ultra fines regni sui, non habuit reliqui. 29 b. quisquis Latinus. quisque libri omnes. 30. haereditario regno λ. haereditate regni reliqui. 31. potius a. 32. Sic d. 33. Sic d. 34. non amplius quam λ. nunquam reliqui. 35. nationes qua postea quam A. 36. Sic d. 37. suos transgredi λd. transgredi reliqui. 38. Britanni λd. Britanniae reliqui. 39. sui ambitum clausi λd. sui ambitu clausae A. ambitum conclusae reliqui. 40. gens bcd. 41. barbariae AB. 42. religionum AB. 43. de ipsis Romanis dicam λ. de Romanis dicam reliqui, praeter A., qui invertit dicam de Romanis. 44. nomen λ. regnum et nomen reliqui. 45. barbari λAB (in marg. ex Hirsang., ni fallor)abcd. Gorr. barbara B. 46. inferior λd. imperiosi reliqui. 47. dignitatem λ., in schedis Iunianis.

c. inferior laetitia] Id est non minus gaudet barbarus quam alter de regno Christi. (Fr. Iunius.)

omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus et dominus est. Nec dubites credere quod ⁴⁸asseveramus, cum videas fieri.

Itaque requirenda tempora ¹praedictae et futurae nativitatis Cap. VIII. Christi et passionis eius et exterminii civitatis Hierusalem, id est vastationis eius. ²Dicit enim Daniel et civitatem sanctam et sanctum Dan. IX, 28 ³exterminari cum duce venturo; et destrui pinnaculum usque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quae ⁴investigabimus in Dahiele, quibus computatis ⁵probabimus venisse eum etiam ex temporibus praescriptis et ex signis competentibus et ex ⁶operationibus eius. Quae ⁷probamus ⁸et ex consequentibus quae post adventum eius futura adnuntiabantur, ut ⁹tam adimpleta ¹⁰omnia quam prospecta credamus. Sic igitur de eo Daniel praedicavit, ut et quando et quo in tempore gentes esset liberaturus ostenderet, ¹¹et quoniam ¹²Christi ista civitas exterminari haberet. Dicit enim sic: In primo anno sub Dario, filio Assueri, ex semine Medorum, qui regnavit super regnum Chaldaeorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, et tetigit me, quasi hora sacrificii vespertini, et intellegere fecit me, et locutus est mecum, et dixit, Daniel, nunc exivi imbuere te intellegentia, in principio ¹³obsecrationis tuae exivit sermo. Et ego veni, ut adnuntiem tibi, quia vir desideriorum tu es, et cogita in verbo et intellege in visione. Lxx hebdomadae breviate sunt super plebem tuam et super civitatem sanctam, quoad usque inveteretur delictum, et signentur peccata, et exorentur iustitiae, et ¹⁴inducatur iustitia aeterna, ¹⁵et ut signetur visio et prophetae, ¹⁶et ungatur sanctus sanctorum. Et scies et ¹⁷perspicias et intelleges a protectione sermonis ¹⁸integrando et reaedificando Hierusalem usque ad Christum

Dan. IX,
1 sq. 21—27

48. asseveramus, cum videas λ , in schedis *Iunianis*. asseveramus, cum videamus *d.*, et *schedae Gasp. Scioppii*. asseveres (asseveras *B.*), cum videamus *reliqui*.

Cap. VIII. 1. praedictae et λd . praedictae *A.* praedicta et *reliqui*. 2. DE PASSIONE CHRISTI ET VASTATIONE HIERUSALEM. Dicit (λ) *ABabc*. 3. exterminari λd . terminari *reliqui*. 4. investigabimus λBd . investigamus *A.* investigavimus *reliqui*. 5. probavimus *A.* 6. operibus *ab*. 7. probabimus *Gasp. Scioppii schedae*. 8. et *om. cd*. 9. iam λA . 10. omnia quam prospecta *d.* omnia iam perfecta *A.* omnia quam prospecta *Babc*. omnes praecepta λ . 11. ut quoniam *A.* et quod iam *Barth. ad Stat. tom. III, pag. 410*. 12. Christi *om. \lambda*. 13. obsecrationis *cd*. observationis *reliqui*. 14. conducatur λ . 15. ut et λ . 16. et λab . et ut *reliqui, et Vatic.* 17. percipies λ . 18. in integrando λ .

Cap. VIII. a. quoniam] Quoniam ponit pro quod, ut saepius hoc libro, ex usu aevi Christiani, Graecorum $\delta\tau\epsilon$ pro-

miscue per quod et quoniam convertentis. Cf. etiam quae adnotavi ad lib. Ad Mart. cap. 4.

ducem ¹⁹ hebdomadas ²⁰ septem et dimidiam et ²¹ LXII et dimidiam; et convertet et aedificabitur in ²² altitudinem ^b et ²² ^b convallationem, et innovabuntur tempora; et post hebdomadas has ²² ^c LXII, ²³ exterminabitur unctio, et non erit; et civitatem ²⁴ et sanctum exterminabit cum duce adveniente, et concidentur quomodo in cataclysmo usque ²⁵ in finem belli, quod concidetur usque ad interitum. Et confirmabit testamentum ²⁶ in multis. Hebdomada una et dimidia hebdomadis auferetur meum sacrificium et libatio, ²⁷ et in sancto execratio vastationis, ²⁸ et usque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animadvertamus igitur terminum quomodo ²⁹ in vero praedicit LXX hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, aedificabitur in ³⁰ altitudinem et in longitudinem, et innovabuntur tempora. Providens autem deus quid esset futurum, ³¹ quoniam non tantum non recipient eum, verum et insequentur et tradent eum morti, et recapitulavit et dixit, in ³² LX et II et dimidia hebdomadis nasci illum et ungi ³³ sanctum sanctorum; ³⁴ hebdomadas autem VII et dimidia cum implerentur, pati ³⁴ ^b habere, et civitatem exterminari post unam et dimidiam hebdomadam, ³⁵ quo scilicet septem et dimidia hebdomadae completae sunt. Dicit enim sic: Et civitatem et sanctum exterminari cum duce venturo, et concidentur sicut in cataclysmo, et destruet pinnaculum usque ad interitum. Unde igitur ³⁵ ^b ostendimus ³⁶ quoniam venit Christus intra ³⁷ LXII et

Dan. IX, 26.

19. hebdomadas *Acđ.* hebdomades *reliqui.* 20. septem et dimidiam et *desideratur in* *λABab.* *Adiecit primum Pamelius.* 21. sexaginta et duae et dimidia *λ.* 22. altitudinem *λ.* latitudinem *Fr. Junius.* laetiliam *reliqui.* 22 b. in convallationem *A.* 22 c. LXXII *d.* 23. exterminabitur *λ.* et exterminabitur *reliqui.* 24. et sanctum *Acđ.* sanctam *reliqui.* 25. ad *ed.* 26. in *om. c.* 27. in sanctum *A.* 28. et *om. λABab.* 29. in vero praedicit (praedixit *d.*) *λd.* in verbo dixit *reliqui.* 30. altitudinem *λ.* latitudinem *reliqui.* 31. quoniam *λ.* quomodo *A.* et quoniam *reliqui.* 32. LX et II (et duabus habent *schedae Palav. Gasp. Scioppii*) et dimidia hebdomadas (*sic*) *λ.* sexaginta duabus hebdomadibus *ed.* LXXII hebdomadibus *reliqui.* 33. sancta *λ.* 34. hebdomadas *A.* hebdomades *reliqui.* 34 b. haberet *AB.* 35. quo scilicet tempore septem *d., cum Fulv. Ursino.* 35 b. ostendimus *Hieron. Comment. in Daniel. cap. 9. tom. III, pag. 1115. Opp. ed. Bened.* 36. quomodo *A.* quia *Hieron.* 37. LXXII et dimidia *A.* sexaginta duas *Hieron.*

b. in altitudinem] Sic codex Fuld. Cf. Sabater. ad Daniel. IX, 25. In Graeco est *εἰς τὴν πλάτυν.* Nec displicet Iunii coniectura „latitudinem,“ quomodo extat paulo infra in omnibus libris, excepto uno Fuldensi, quem interim et hoc loco presse sequendum duxi.

c. Unde igitur ostendimus] Auctor Quaest. ex Vet. Testam. quae adiectae sunt tom. IV. Op. Augustini: „A tempore primi anni Darii regis Persarum usque ad nativitatem et passionem domini et excidium Hierusalem, quod factum est per Vespasianum, imperii Romani prin-

cipem, impletae sunt hebdomadae septuaginta, quae sunt anni CCCCXC., qui computus per regna et per successiones imperii manifestus est, quomodo a Tertulliano computatum invenitur in libro quem scripsit adversus Iudaeos; quod ne ad iniuriam eius proficeret quia bene computavit, praetermisimus. Et ne quis ambigat de hoc numero, cum trecenti circiter anni nunc super hunc numerum inveniantur.“ Ex quibus verbis colligitur aetas huius scriptoris aliquanto superior Augustino. (Rigalt.)

dimidiam hebdomadas? ³⁸Numerabimus ³⁹autem a primo anno Darii, ⁴⁰quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: ⁴¹Et intellege et conice ⁴²ad perfectionem sermonis respondere me tibi haec. Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc ⁴³visionem vidit Daniel. ⁴⁴Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius enim regnavit annis XVIII. Artaxerxes regnavit annis ⁴⁵XL et I. Deinde rex Ochus, qui et Cyrus, regnavit annis XXIII. ⁴⁷Argus anno uno. Alius Darius, qui et Melas nominatus est, ⁴⁸annis XXI. Alexander Macedo ⁴⁹annis XII. Deinde post Alexandrum, qui et Medis et Persis regnarat, quos ⁵⁰revicerat et in ⁵¹Alexandria regnum suum firmaverat, ⁵²quando et nomine suo eam appellavit, ⁵³post eum regnavit illic in Alexandria Soter annis XXXV, cui ⁵⁴succedit Philadelphus ⁵⁵regnans ⁵⁶annis XXX et VIII. ⁵⁷Huic succedit Euergetes, annis XV. Deinde Philopator annis XVII. Post hunc Epiphanes, annis XXIII. Item alius Euergetes, ⁵⁸annis XXVIII. ⁵⁹Item alius Soter annis XXXVIII. Ptolemaeus ⁶⁰annis XXXVII. Cleopatra ⁶¹annis XX, mensibus V. Item adhuc Cleopatra conregnavit ⁶²Augusto annis XIV. Post Cleopatram Augustus aliis ⁶³annis XLIII imperavit; nam omnes anni imperii Augusti fuerunt anni LVI. ⁶⁴Videamus autem quoniam ⁶⁵quadragesimo et primo anno imperii Augusti, ⁶⁶quo post mortem Cleopatrae XX et VIII annos imperavit, nascitur Christus. Et supervixit idem Augustus ex quo nascitur Christus annis XV, et erunt reliqua tempora annorum in diem nativitatis Christi ⁶⁷in annum XL primum,

38. numeravimus A. numeremus Hieron. 39. autem om. Hieron. 40. quoniam in ipso cod. Divion. ap. Rigalt. quoniam ipso Hieron. 41. ei, Intellige Hieron. 42. ad perfectionem Ad. a profecione Babc. a prophetatione AB (in marg.), Hieron., et cod. Divion. ap. Rigalt. 43. vidit visionem Hieron. 44. Videmus igitur anni quomodo implentur A. 45. XL et I. Deinde λ. XL. reliqui, et Hieron. Verba Deinde rex non habet Hieron. 47. Achus Ios. Scaliger. 48. annis XXI. λAB, Hieron. annis XXII. reliqui. 49. annis XII. Ba (uterque in marg.) cd., Hieron. annis XI. λ. annis X. ABab. 50. devicerat Hieron. 51. Alexandriam AB. 52. quando om. Hieron. 53. post eum regnavit Ac. postea regnavit ABab. regnavit d., Hieron. 54. succedens cd. successit Hieron. 55. regnans λ., Hieron. regnavit Acd. et regnavit Bab. 56. annis XXX et VIII. λ. annis triginta et octo A. annis XXXVIII. Bab. triginta novem cd. 57. Post hunc Evergetes regnavit Hieron. 58. annis XXVIII. Ba (uterque in marg.) cd., Hieron. annis XX et VII. λ. annis XXVII. ABab. 59. Item alius Soter annis XXX et VIII. λ. Soter annis XXXVIII. Acd., Hieron. Soter annis XXXIII. Bab. 60. annis XXXVII. λABab., Hieron. annis XXXVIII. Ba (uterque in marg.) cd. 61. annis XX, mensibus V. ABab.; Hieron. annis XX, mensibus VI. cd. annis XX et II, mensibus V. λ. 62. Augusto Ad., Hieron. sub Augusto ABabc. 63. annis XLIII imperavit ego. annis XXX et III., imo XLII imperavit λ. annis XLIII. Acd., Hieron. 64. Videamus λABab., Hieron. Videmus cd. 65. in quadragesimo Hieron. 66. quo post mortem Cleopatrae XX et VIII annos imperavit λ. quo (qui Hieron.) post mortem Cleopatrae imperavit ABabcd., Hieron. 67. annum XL primum qui post mortem Cleopatrae XX et VIII Augusto. λ. in (et in c.) annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatrae c., Hieron. anni XLI ABabd.

qui post mortem Cleopatrae xx et viii Augusto^d: ⁶⁸ efficiuntur ⁶⁹ anni cccclxxx et vii, ⁷⁰ menses v. Unde adimplentur lxii hebdomadae et dimidia, quae efficiunt annos cccclxxxvii, ⁷¹ menses vi in ⁷² die natiuitatis Christi. Et ⁷⁴ manifestata est iustitia aeterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est Christus, et signata est visio et ⁷⁵ prophetes, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus ⁷⁶ diluuntur^e. Quid est autem quod dicit signari visum et ⁷⁷ prophetiam? Quoniam omnes prophetae nuntiabant de ⁷⁸ illo quod esset venturus et pati haberet. Igitur quoniam ⁷⁹ adimpleta est prophetia per adventum eius, propterea signari visionem et prophetiam dicebat, quoniam ipse ⁸⁰ est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro de eo ⁸¹ nuntiaverant. ⁸² Post enim adventum Christi et passionem ipsius iam ⁸³ non visio neque prophetes est qui Christum nuntiet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudaei prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, quae retro patriarchae viderunt usque ad adventum ⁸⁴ Christi, qui iam venit, ex quo signata est visio et prophetia, id est statuta.

Math. XI, 15.

Et merito evangelista: Lex et prophetae usque ad Ioannem ⁸⁵ baptistam. Baptizato enim Christo, id est sanctificante aquas in suo baptisate, omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in Christo cesserunt, signante visionem et prophetias omnes, quas adventu suo adimplevit. Unde firmissime dicit adventum eius signare ⁸⁶ visus et prophetiam. Itaque ostendentes et numerum annorum et tempus lx duarum et dimidiae hebdomadarum ⁸⁷ adimpletarum, quibus completis venisse Christum, id est natum, videamus ⁸⁸ quid^f aliae

68. efficiuntur λ. efficiuntur autem ABbd. Omitt. c, et Hieron. 69. anni CCCCLXXXI et VII λ. anni CCCCLXXXVII reliqui. 70. menses V. λABab., Hieron. menses VI cd. 71. Unde adimplentur — — menses V. om. λA. 71. menses VI Babcd., Hieron. 72. die λ. diem reliqui, et Hieron. 74. manifestata (λ)B (in marg.) cd., Hieron. manifesta ABab. 75. prophetia d., cum Hieron. 76. diluuntur ego. tribuuntur λABab., Hieron. remittuntur cd., ex Pomerio. 77. prophetiam λbcd., Hieron. prophetam reliqui. 78. ipsi cd., Hieron. 79. impleta Hieron. 80. est signaculum λABd., Hieron. signaculum reliqui. 81. nuntiaverant λA. prophetae nuntiabant Hieron. prophetae nuntiaverant Babcd. 82. Post enim adventum eius et passionem ipsius λ. Post adventum enim et passionem eius Hieron. 83. non est visio neque prophetia quae Hieron. 84. eius λ. 85. baptistam λ. baptizatorem reliqui. 86. visus et prophetiam λ., secundum schedas Iunianas. visum et prophetiam (λ., ex sched. Scioppianis) d. visum et prophetas reliqui. 87. adimpletarum, quibus completis λ. adimpletarum, tunc ABabc. adimpletum, tunc d. adimpleta et tunc Scioppii schedae Patavinae. 88. quid aliae λABab., Hieron. aliae cd.

d. XX et VIII Augusto] Id est vigesimus octavus imperii Augusti.

dum mihi potui persuadere.

e. diluuntur.] Ita rescripsi. Nam tribuere dici potuisse pro condonare non-

f. videamus quid] Id est videamus quid sibi velint, quid significant.

⁹⁰dimidia hebdomades, quae sunt subdivisae in ⁹⁰abscissione im hebdomadarum, in quo actu sicut adimpletae. Post enim tum, qui supervixit post nativitatem Christi, anni xv efficiuntur. Cui ⁹¹successit Tiberius Caesar, et imperium habuit ⁹²annis xx, ⁹³bus vii, ⁹⁴diebus xxviii. Huius quintodecimo anno imperii est Christus, annos habens ⁹⁵quasi xxx, cum pateretur. Caius Caesar, qui et Caligula, annis iii, mensibus viii, diebus iii. ⁹⁶Nero Caesar ⁹⁷annis xi, mensibus ix, diebus xiiii. Galba ⁹⁸bus vii, ⁹⁹diebus vi. ¹⁰⁰Otho iii diebus. Vitellius mensibus ¹⁰¹diebus xx et vii. Vespasianus anno primo imperii sui ¹⁰²de-
Iudaeos, et fiunt ¹⁰³anni lxx, ¹⁰⁴menses vi. Nam imperavit ¹⁰⁵an-
Atque ita ¹⁰⁶in die suae expugnationis Iudaei impleverunt ¹⁰⁷madas lxx praedictas ¹⁰⁸in Daniele. Igitur expletis his quoque ¹⁰⁹ribus et debellatis Iudaeis postea cessaverunt illic libamina et ¹¹⁰cia, quae exinde illic celebrari non potuerunt; nam et unctio ¹¹¹xterminata est post passionem Christi. Erat enim praedictum ¹¹²inari illic unctionem, sicut est in psalmis prophetatum: Ex-Ps. xxii, 17. ¹¹³averunt manus meas et pedes. Quae ¹¹⁴passio huius exter-
intra tempora lxx hebdomadarum perfecta est sub Tiberio ¹¹⁵re, ¹¹⁶consulibus Rubellio ¹¹⁷Gemino et ¹¹⁸Fufio Gemino, mense ¹¹⁹, temporibus paschae, die viii Calendarum Aprilium, die ¹²⁰azymorum, quo agnum ¹²¹occiderunt ad vesperam, sicuti a ¹²² fuerat praeceptum. Itaque omnis synagoga ¹²³Israël eum in-

idia *cd.*, Hieron. dimidiae reliqui. 90. abscissione *ABab.* abscissione *cd.*,
91. successit *cd.*, cum Hieronymo et Pomerio. 92. annis XX *λ.* annis
reliqui, et Hieron. 93. diebus XXVIII *λBa* (uterque in marg.), et Hieron. 94.
riginta tres Hieron. 95. Nero *λcd.*, Hieron. Tiberius Claudius annis XIII,
is VII, diebus XX. Nero *ABab.* 96. annis IX *cd.*, Hieron. 97. diebus
Ba (uterque in marg.), Hieron. 98. Otho III diebus *λ.* Otho mensibus III,
V reliqui, et Hieron. 99. diebus XX et VII *λ.* diebus XXVIII *Ba* (in marg.),
on. diebus X reliqui. 1. debellat *λ.* debellavit reliqui, et Hieron. 2.
I *Ba* (uterque in marg.). anni numero quinquaginta duo *cd.*, ex Hieronymo.
II *ABab.* anni XL et duo *λ.* 3. menses VI, dies VII. Nam *λ.* 4. an-
ABab., Hieron. annis XII. *λ.* annis IX. *d.* 5. in die suae expugnationis
in diem expugnationis suae reliqui, et Hieron. 6. in Daniele *λABab.* a Da-
d., Hieron. 7. passio Christi huius *λ.* 8. consulibus A. Coss. reliqui.
inio A. 10. Fufio Gemino *Fr. Junius.* Rufio Gemino *d.* Rufio Gemino A.
gemino reliqui. 11. occiderunt ad vesperam sicuti a Moyse *λ.* ut occide-
vesperam a Moyse reliqui. 12. Israel *λ.* filiorum Israel reliqui.

rubellio Gemino et Fufio Gemino] in libris antiquis horum nominum a. Fasti Siculi „Rufo et Rubellio Capitolini „Rubellio et Fufio,“ et Tacitus. Sulpitius Severus ait alii „Rubellione.“ Sunt qui s. Geminis.“ Fasti Siculi „Gemino,“ mox subiunctim „Rufo Gemino.“ Unde natus error existi-

mantium Duobus Geminis suffectos Rufum et Rubellinum, cum hoc nihil sit aliud quam Duobus Geminis h. e. C. Rubellio Gemino et C. Fufio Gemino. Sic manifestissime apud Tacitum initio lib. V: „Rubellio, inquit, et Fufio Coss., quorum utriusque Geminus cognomentum erat.“ (Rigalt.)

^{Matth.} XXVII, 25. ^{10.} XIX, 12. terfecit, dicentes ad Pilatum, cum vellet eum dimittere, Sanguis huius super nos et super filios nostros, et, Si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris, ut adimpleri possent omnia quae de eo fuerant scripta.

Cap. IX. ^{1es.} VII, 13 ^{sqq.} VIII, 4. ¹Incipiamus igitur probare nativitatem Christi a prophetis esse nuntiatam. ²Sicut Esaias praedicat: Audite domus David, non pusillum vobis certamen^a cum hominibus, quoniam deus praestat ³agonem, propter hoc ipse deus dabit vobis signum. Ecce virgo ⁴concipiet et pariet filium, et vocabitis nomen eius Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum deus. Butyrum et mel manducabit, quoniam, priusquam cognoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudaei: Provocemus istam praedicationem Esaias, et faciamus comparisonem, an Christo qui iam venit competat illi primo nomen quod Esaias praedicavit, ⁵et signa eius quae de eo nuntiavit. ⁶Equidem Esaias praedicat eum ⁷Emmanuel vocitari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Porro, inquiunt, iste, qui venit, neque sub eiusmodi nomine est dictus neque re bellica functus. At nos e contrario admonendos eos ⁸existimavimus, uti cohaerentia quoque huius capituli recognoscant. Subiuncta est enim et interpretatio Emmanuel, Nobiscum deus, uti non solum sonum nominis ⁹spectes, sed et sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, ¹⁰interpretationem habet, quod est Nobiscum deus.

Cap. IX. 1. ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI. Incipiamus (2) *Rebc.* PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI SALVATORIS NOSTRI. Incipiamus A. 2. Sicut Esaias praedicat λ. Sic Esaias dicit *reliqui*. 3. agonem λ. certamen *reliqui*. 3h. concipiet in utero et *cd.* 4. signa λ. Insignia *reliqui*. 5. Et quidem *Scioppii schedae Patavinae*. 6. Emanuel vocitari λ. Emmanuelem vocari *reliqui*. 7. existimamus A., *Scioppii schedae Patav.* 8. spectes d., cum *Latinio, ex lib. III Adv. Marc. cap. 12.* 9. interpretationem habet quod est, Nobiscum deus. Quaere λ. id est nobiscum deus, suae gentis est. Sensus autem eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quaere *ab.* suae gentis est. Sensus autem eius, quod est, Deus nobiscum ex interpretatione communis est. Quaere *cd.* quod est Emanuel, id est nobiscum deus, suae gentis est. Quaere *B., cuius in marg. Rhenanus notavit verba* Sensus autem eius, quod est deus nobiscum ex interpretatione communis est. *in cod. Paterniacensi in marg. adscripta est* *tare.* id est nobiscum deus. Quaere A.

Cap: IX. a. vobis certamen] Esaias locus est cap. 7. Verum ut haec interpretatio Latina conveniat Graecis, atque etiam vulgatae Latinae scripturae, legendum „Num pusillum vobis certamen cum hominibus?“ dein sequatur „Quoniam deus praestat certamen.“ h. e. quia etiam adversus deum certamen certatis, etiam deo molesti estis. Symmachus

dixit „Non sufficit vobis molestiam exhibere hominibus, quoniam molesti estis etiam deo meo?“ Septuaginta „*καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα;*“ Auctor interpretationis quam secuti sunt Septimius et Cyprianus legisse videtur in Graecis „*καὶ πῶς κύριος παρέχεται ἀγῶνα;*“ (Rigalt.)

Quaere ergo an ista vox, Nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quo Christus inluxit agitetur in Christo. Et puto, ¹⁰non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt ¹¹in Christum, ex quo in eum credunt, Emmanuel cum volent dicere, nobiscum deum esse significant, atque ita constat iam venisse illum qui praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel venit, id est Nobiscum deus. ¹²Aequae sono nominis inducuntur, cum virtutem Damasci et spolia Samariae ¹³et regnum Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animadvertentes ¹⁴quia scriptura praemittat, Quoniam prius quam cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Ante est enim inspicias aetatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista aetas possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signum belli non tuba, sed ¹⁵crepitaculo daturus, nec ex equo vel de muro, sed de nutricis et gerulae suae dorso sive collo hostem designaturus, atque ita Damascum et Samariam pro mammis subacturus. Aliud est si penes vos infantes in ¹⁶proelium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati et butyro stipendiati, qui ante norint ¹⁷lanceare quam lancinare^b. ¹⁸Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam virum facere^c, ante virtutem Damasci sumere quam patrem nosse, sequitur ut figurate pronuntiatum videatur. Sed et virginem, inquit, parere natura non patitur, et tamen credendum est prophetae. Et merito. Praestruxit enim fidem ¹⁹incredibili rei, dicendo quod signum esset futurum. Propterea, inquit, dabitur vobis signum. Ecce virgo concipiet in utero et pariet filium. Signum autem a deo, nisi novitas aliqua monstruosa fuisset, ²⁰signum non videretur. Denique si, quando ad deiciendos aliquos ab hac divina praedicatione vel convertere ²¹simplices quosque gestitis, mentiri audeatis, quasi non virginem, sed iuenculam concepturam et parituram ²²scriptura contineat, hinc quoque revincimini, quod nihil signi videri possit res cotidiana, iuenculae scilicet praegnatus et partus. Et signum ergo nobis posita virgo mater merito creditur, infans vero bellator non

10. non λ. ex toto non reliqui. 11. in Christum λ. Christo reliqui. 12. Aequae et sono cd. Vatic. 13. adversus regem cd. 14. quia λ. quid reliqui. 15. crepitaculo λB. crepitacillo abcd. crepitacillo A. 16. proelio AB. 17. lanciari λ. 18. Etenim vero AB. 19. incredibil-em λ. 20. signum om. A. 21. simplices λ., Fulv. Ursinus. singulos simplices reliqui. 22. scriptura om. λ.

b. quam lancinare.] Infantes dentitione exasperati mammis inter sugendum lancinant. (Rigalt.) Cf. quae dixi ad lib. III Adv. Marc. cap. 13.

c. quam virum facere] Ante pubertatem vix legitur miles. Et notura virum facit quum puberem demonstrat. (Rigalt.)

aeque. ²³Non enim⁴ et hic signi ratio ²⁴versaretur, sed signo nativitatis novae adscripto exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel et butyrum ²⁵manducaturi. Nec hoc utique in ²⁶signum. Est infantiae. Sed accepturum virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. ²⁷Servate modum aetatis, et ²⁸quaerite sensum praedicationis, immo reddite veritati quae credere non vultis, et ²⁹intellegitur prophetia ³⁰qua renuntiatur expuncta. ³¹Credantur orientales illi Magi infantiam Christi ³²ut regem auro ³³et ture munerantes, et ³⁴accepit infans virtutem Damasci sine proeliq et armis. Nam praeter quod omnibus notum est Orientis virtutem, ³⁵id est enim vires, auro et odoribus pollere solitam, ³⁶certe est divinis scripturis virtutem quoque ³⁷ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas ³⁷praetendit apud Hierusalem, et congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum et argentum. ³⁸Nam de hoc auri munere etiam David dixit: Et dabitur illi de auro Arabiae. Et iterum: Reges Arabum et Saba mūgera ³⁹adferent illi. Nam et Magos reges fere habuit Oriens, et Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transcripta esset in Syrophoenicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet et odores, spolia autem Samariae, ipsos Magos, qui cum illum cognovissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent, quasi ⁴⁰dominum et regem, sub testimonio ⁴¹ducis et indicis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in ⁴²Christum. ⁴³Idololatriam enim

Zach.
XIV, 14.

Ps.
LXXII, 15.
Pa.
LXXII, 10.

23. Non enim et hic *cd.*, ex lib. III *Adv. Marc. cap. 13.* enim et hic λ . et hic enim *reliqui*. 24. *versaretur* λ . *versatur* *reliqui*. 25. *manducaturi*. Nec *Bcd.* *manducaturi* (*manducaturum A.*). Et *reliqui*. 26. *signum*. Est infantiae. Sed *ego*. *signum* est infantiae; sed (λ) *Aab.* *signum*, infantia est. sed *B.* *signum*; et hoc enim infantiae est. Sed *cd.* 27. *serva A.* 28. *quaere A.* 29. *intellegitur* λA . tam *intellegitur* *reliqui*, et *Vatic.* 30. *qua* (quae *A.*) *renuntiatur* *expuncta* λA . *quam* *renuntiatur* *expuncta cd. Vatic.* *renunciata* *quam* *creditur* *expuncta* *reliqui*. 31. *Credantur* *orientales* λ . *credatur*. *Accipit* *Christus* *infans* *virtutem* *Damasci* *et* *spolia* *Samariae*. *Maneant* *enim* *orientales* *Babc.* *Maneant* *enim* *orientales d.* 32. *ut* *regem* *ABabc.* *regem* λ . *recontem d.* 33. *et* *tire* *munerantes* *Ad.* *ture* *et* *myrrha* *remunerantes* *reliqui*. 34. *accepit* $\lambda ABabc$. *acceperit d.* 35. *id* *est* *enim* λ . *id* *est* *viros* *reliqui*. *Delet* *Fulv. Ursinus*. 36. *certe* *est* *divinis* λ . *certe* *est* *ex* *divinis A.* *certe* *est* *creatori* (*creatoris c.*) *et* *ex* *divinis* *Babc.* *certum* *est* *et* *ex* *divinis d.*, *cum* *Fulvio Ursino*. 36 *b.* *certarum b.* 37. *praetendit* *apud* *Hierusalem* *ego*. *Cf. Adv. Marc. III, 13.* *praetendit* *apud* *Israē* λ . *praetendit* *Israel B.* *praetendit* *Hierusalem ab.* *perdet* *Hierusalem cd.* 38. *offerent A.* 39. *dominum* *et* *regem* *Ad.* *deum* *et* *regem c.* *dominum* *regem* *reliqui*. 40. *ducis* *et* *indicis* *ego*. *indicis* *et* *ducis* *abcd.* *indicis* *et* *indicis* λAB . *indicis* *et* *indicis* *schedae Scioppii Patav.* 41. *Christum* *Ad.* *Christo* *reliqui*. 42. *Si* *idolatriam* *autem A.*

d. Non enim] Scriptura Fuldensis videtur sic corrigenda: „non aequae. Non aequae enim et hic signi ratio“ cell.

Samariae nomine notavit, ut ignominiosae ob idololatriam, ⁴² b quae desciverat tunc a deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum scripturis divinis, figurate uti translatione ⁴³ nominum ex comparatione criminum. Nam et ⁴⁴ archontas Sodomorum appellat ⁴⁵ archon- ^{Ies. I, 10.} tas vestros, et populum vestrum populum Gomorrae vocat, cum iam olim essent civitates istae extinctae. Et alibi per prophetam ad populum Israël, ⁴⁶ Pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua ^{Ezech. XVI, 3.} ⁴⁷ Cethaea, quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem, quos aliquando etiam filios suos dixerat ⁴⁸ per Esaiam prophetam: Filios generavi et exaltavi. Sic et Aegyptus ^{Ies. I, 2. Ies. XIX, 1.} nonnunquam totus orbis intellegitur apud illum, superstitionis et maledictionis elogio. Sic et Babylon apud Ioannem nostrum ⁴⁹ Roma- ^{Apoc. XVII, 5.} mae urbis figura est, proinde et magnae et regno superbae et sanctorum debellatrix. Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorum appellatione titulavit, ⁵⁰ despoliatos, quod ⁵¹ habuerant cum Samaritis, ut diximus, ⁵² idololatriam ⁵³ adversus dominum. Adversus regem autem Assyriorum, adversus diabolum, qui ⁵⁴ ad hoc se regnare putat, si sanctos a religione dei deturbat. Adjuvabitur autem haec nostra interpretatio, dum et alibi bellatorem Christum scripturae designant ob ⁵⁵ armorum quorundam vocabula ⁵⁶ et eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione convincentur Iudaei. Accingere, inquit ⁵⁷ David, ⁵⁸ ense super femur. Sed ^{Ps. XLV, 4.} quid supra legis de Christo? ⁵⁹ Tempestivus decore super filios ^{Ps. XLV, 3.} hominum, ⁶⁰ effusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris et laborum gratia blandiebatur, de quo subiungens dicebat, Extende et ⁶¹ prospera, procede et regna. Et adiecit: Propter lenitatem et iustitiam tuam. Quis ⁶² ense operabitur, et non contraria lenitati et iustitiae exercet, id est dolum et asperitatem et iniusti-

42 b. quae ad. 43. nominum ad. hominum reliqui. 44. αρχοντας abc. 45. αρχοντας abc. 46. Pater, inquit ad. dicit: Pater, inquit reliqui. 47. Cethaeae λ. Cethaeae reliqui. 48. per Esaiam prophetam om. λ. 49. Romae (Romanae d., et schedae Scioppii Patav.) urbis figura est ad. 50. dispoliatos λ. et dispoliatos schedae Scioppii Patav. despoliatos Latinius. et spoliatos A. et despoliatos reliqui. 51. aberant λ. 52. idololatria λ. Unde, ni fallor, reponendum ex λ. aberrarant cum Samaritis, ut diximus, idololatria. 53. adversus dominum om. cd. 54. adhuc λ. Probat Fr. Iunius. ob hoc schedae Scioppii Patav. 55. arborum λ. 56. et om. λ. 57. David om. λ. 58. ense super femur λ. ense femur tuum A. ense supra femur reliqui. 59. Tempestivus ad. orosco balli tempestalibus A. ωραϊος τῷ κάλλει, Tempestivus reliqui. 60. effusa ad. diffusa reliqui. 61. prospera, procede et regna λ. prosperare et regna c., ex libro Adv. Marc. III, cap. 14. prospera et regna reliqui. 62. ense (ensem A.) operabitur λA. enim ense operabitur d. ense accingetur (accingitur bc.) Babe.

e. ad hoc] Si cui placet scriptura Fr. Iunio, quod sequitur si interpretabitur Fuldensis „adhuc“, quae placuit etiam tur siquidem.

tiam, ⁶³ propriam scilicet negotii proeliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille cuius est alius actus, id est dei sermo divinus, his acutus ⁶⁴ duobus testamentis legis antiquae et legis novae, acutus sapientiae suae aequitate, reddens unicuique secundum actum suum. ⁶⁵ Licuit ergo et Christo dei in psalmis sine bellicis rebus ense sermonis dei praecingi figurato, cui praedicta tempestivitas congruat cum gratia labiorum, quem tunc cingebatur super femur apud David, quando venturus in terras ex dei patris decreto nuntiabatur. ⁶⁶ Deducet, ⁶⁷ inquit, te ⁶⁸ magnitudo dexterarum tuarum, ⁶⁹ virtus scilicet gratiae spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur. Sagittae tuae, inquit, acutae, pervolantia ⁷⁰ ubique dei praecepta, minantes traductionem uniuscuiusque cordis, et ⁷¹ compungentes et transfigentes conscientiam ⁷² quamque. Populi sub te cadent, utique adorantes. Sic bellipotens et armiger Christus ⁷³ est; sic accipiet spolia non solius Samariae, verum et omnium gentium. Agnosce et spolia figurata, cuius et arma allegorica didicisti. Atque ita in tantum Christus, qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia praedicabatur. Sed ⁷⁴ si Christus, inquit, qui venturus creditur, ⁷⁵ non Iesus dicitur, quare is qui venit ⁷⁶ Iesus Christus appellatur? Constat autem utrumque nomen in Christo dei, in quo invenitur etiam ⁷⁷ Iesus appellatus. Disce erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur, Auses filius Nave transfertur certe de pristino nomine, ⁷⁸ et incipit vocari Iesus. Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in ⁷⁹ saeculo desertae commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis melle et lacte manantem, id est in vitae aeternae ⁸⁰ possessionem, qua nihil dulcius, ⁸¹ idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per novae legis gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi praeciptis (petra enim Christus multis modis et figuris ⁸² praedicatus est), ideo is vir, qui in huius sacramenti ⁸³ imagines parabatur,

Ps. XLV, 6.

Ps. XLV, 5.

Ps. XLV, 5.

Num. XIII, 17.

1 Cor. I, 4.

63. propriam scilicet negotii λ propria scilicet negotia reliqui. 64. ut duobus (λ) Aab. 65. Licet *edd. Semleri et Leopoldi*. 66. Deducet λ A. Et deducet *cd. Vatic.* Deducit reliqui. 67. te inquam A. 68. magnifice dextra tua λ . 68b. virtutis B. *in marg., ex Hirsaug., puto, libro*. 69. utique d., *cum Latino et Fulv. Ursino*. 70. compungentis et transfigentis AB. 71. quamque λ cd. Namque reliqui. 72. est; sic accipiet λ d. accipiet reliqui. 73. si om. λ . 74. non Iesus dicitur λ d. a Iudaeis et dicitur, non est Iesus Babc. non est Iesus, a Iudaeis dicitur A. 75. inquit, Iesus A. 76. Christus λ . 77. et incipit λ cd. *Fulv. incipit reliqui*. 78. saeculo desertae λ . seculi deserto *cd.* saeculo deserto reliqui. 79. repromissionem AB. 80. in quam AB. id quod non *Fulv. Ursinus*. 81. praedictus λ . 82. imagines parabatur (λ) ab., *Fr. Iunius*. imaginem parabatur Ad., *Fulv. Ursinus*. imagine parabatur c. imagine sperabatur B.

etiam nominis dominici inauguratus est figura, ut Iesus nominaretur. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat dei filius, qui et semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit unquam, et vixit. Erod. XXXIII, 29. Et ideo constat ipsum dei filium Moysi esse locutum, et dixisse ad populum: Ecce, ⁸³ego mitto angelum meum ante faciem tuam, id est populi, qui te custodiat in itinere, et introducat ⁸⁴te in terram, quam ⁸⁵praeparavi tibi; intende illi et audi eum, et ne ⁸⁶inobaudiens fueris ei, non enim ⁸⁷celavit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus (quas virtutes fecit Iesus Nave et ipsi legis), et ⁸⁸ob officium prophetae, nuntiantis scilicet divinam voluntatem; sicuti et praecursorem Christi, Ioannem, futurum angelum appellat per prophetam spiritus dicens ex persona patris: Ecce, mitto angelum meum ante faciem tuam, id est Christi, qui Mal. III, 1. Math. XI, 10. praeparabit viam tuam ante te. Nec novum est spiritui sancto angelos appellare eos quos ministros suae virtutis deus praefecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed et lucerna lucens ante Christum. Paravi ⁸⁹enim lucernam Christo meo, David praedicat; ⁹⁰quem ipse Christus, veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudaeos. Ille fuit, inquit, lucerna ardens et lucens, Is. VI, 10. utpote qui non tantum vias eius parabat in ⁹¹eremo, sed et agnum Io. I, 29. dei demonstrando illuminabat mentes hominum praeconio suo, ut eum esse intellexerent agnum quem Moyses passurum ⁹²nuntiabat. Sic et Iesus ob nominis sui futurum sacramentum; id enim nomen suum confirmavit quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec ⁹³Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur utrumque nomen competit Christo dei, ut et Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine David genus trahere deberet virgo ex qua nasci oportuit Christum, ut supra memoravimus, evidenter ⁹⁴propheta in sequentibus ⁹⁵dicit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, Is. XI, 1 sq. quod est Maria, et flos de radice eius ⁹⁶ascendet, et requiescet ⁹⁷super illum spiritus dei, ⁹⁸spiritus sapientiae et intellectus, ⁹⁹spiritus agnitionis et pietatis, spiritus consilii et ¹⁰⁰veritatis, spiritus dei timoris implebit illum. Neque enim ulli hominum universitas

83. ego mitto *Accl. Vatic.* ego reliqui. 84. te in *λ.* in reliqui. 85. praeparavit *AB.* 86. inobaudiens *λ.* inobediens reliqui. 86 b. celabit *d.* in *Addendis, Fr. Junius.* 87. ob officium *λd.* officium reliqui. 88. enim *λd.* enim inquit reliqui. 89. Quare *cd. Vatic.* 90. aeterno *λ.* 91. nominabat *bc.* 91 b. auxen *AB.* 92. propheta *λd.* Essias propheta reliqui. 93. dicit *λd. Vatic.* dixit reliqui. 94. ascendet, et requiescet *λcd.* Ascendet reliqui. 95. in *λABab.* super *cd.* 96. spiritus *λd.* et spiritus reliqui. 97. spiritus consilii et virtutis, spiritus agnitionis et pietatis *cd.* 98. veritatis (*λ*)*ab.* virtutis reliqui, et *Vatic.*

spiritualium documentorum competebat nisi in Christum, 'flori quidem² ob gloriam, ³ob gratiam adaequatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem et de domo David, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam, ⁴ut qui a prophetis praedicabatur ex Iesse genere venturus et omnem humilitatem et patientiam et tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit. ⁵Aequae ita is homo, qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. De hoc enim propheta ⁶dicit: Homo in plaga positus, et sciens ferre imbecillitatem, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente se non aperuit os suum. ⁷Si neque contendit, neque clamavit, neque audita est foris vox eius qui arundinem ⁸contusam, Israëlis fidem, non comminuit, qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium, non extinxit, sed ⁹lucere magis fecit ortu luminis sui, non potest alius esse quam qui ¹⁰praedicabatur. Oportet itaque actum Christi eius, qui venit, ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, ¹¹praedicationis et virtutis. Sed de utroque ¹²titulo ¹³sit dispositum. Itaque specialiter ¹⁴dispungamus ordinem coeptum, docentes praedicatorem adnuntiatum Christum, ut per ¹⁵Esaiam: Exclama, inquit, in vigore, et ne peperceris, exalta ut tuba vocem tuam, ¹⁶et adnuntia plebi meae facinora ipsorum, et domui Iacob delicta eorum: Me de die in diem quaerunt, et cognoscere vias meas cupiunt; quasi populus, qui iustitiam fecerit, et iudicium dei non dereliquerit, et reliqua. Virtutes autem facturum a patre: ¹⁷Ecce deus noster iudicium ¹⁸retribuet, ipse veniet et salvos faciet nos; tunc infirmi curabuntur, et oculi caecorum videbunt, et aures surdorum audient, ¹⁹et mutorum linguae solventur, et claudus saliet, velut cervus, et cetera. Quae operatum Christum nec vos diffitemini, utpote qui dicebatis quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

Ies. LIII, 3.7.

Ies. XLII,
2sq.
Matth.
XII, 19 sq.Ies. LVIII,
1sq.Ies. XXXV,
4sq.

Io. V, 18.

99. nisi Christo *λAB*. 1. flori *cd.*, ex lib. *Adv. Marc. III, cap. 17.* floridum (*λ*)*ab*. florido *AB*. 2. ob gloriam *om. cd.* 3. ob gratiam *om. A.* 4. ut qui *λ.* et quia *reliqui.* 5. Aequae *ego.* atque *reliqui.* 6. dicit *λd.* Esaias dicit *reliqui.* 7. Si *λd.* Sic *reliqui.* 8. concussam *Vatic.* contusam, id est quassam *cd.*, ex lib. *Adv. Marc. III, cap. 17.* 9. lucere *λd.* lucernam *reliqui.* 10. praedicebatur *abc.* 11. praedicationem et Virtutem *A.* 12. titulo *λcd.* populo *reliqui.* 13. sit dispositum *ego.* sic dispositam (*λ*)*ABab.* sic disponam *cd.* Sed cf. *Adv. Marc. III, 17.* 14. dispungimus *A.* 15. Esaiam *λd.* Esaiam dixit *reliqui.* 16. et adnuntia *λd.* adnuntia *reliqui.* 17. Ecce *λ.* Esaias dicit: Ecce *reliqui.* 18. retribuit *bcd.* 19. et mutorum (mutorum *b.*) linguae solventur, et claudus saliet velut cervus *λABab.* et claudus saliet velut cervus, et mutorum (mutorum *c.*) linguae solventur *ed.*

¹De exitu plane passionis eius ambigitis, negantes passionem Cap. X.
 crucis ²in Christum praedicatam, ³et argumentantes insuper non
 esse credendum, ut ad id genus mortis exposuerit deus filium suum,
 quod ipse dixit: Maledictus ⁴omnis qui ⁵pependerit in ligno. Sed Deut. XXI, 23.
 huius maledictionis sensum antecedit rerum ⁶ratio. Dicit enim in
 Deuteronomio: Si autem fuerit in aliquo ⁷delicto ad iudicium mor-
 tis, et morietur, et suspendetis eum in ligno, ⁸non manebit cor-
 pus eius in ligno, sed sepultura sepelietis eum ⁹ipsa die, quoniam
 maledictus a deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, ¹⁰et non
 inquinabitis terram, quam dominus deus tuus dabit tibi in ¹¹sortem.
 Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinc-
 tionem fecit, ut ¹²qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset
 et moreretur suspensus in ligno, hic maledictus a deo esset ¹³qui
 propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin
 Christus, qui dolum de ore suo locutus non est, quique omnem
 iustitiam et humilitatem exhibuit, ¹⁴et (ut supra de eo praedictum
 memoravimus) non pro meritis suis in id genus mortis expositus
 est, sed ut ea, quae praedicta sunt a prophetis, per vos ei ob-
 ventura implerentur, sicut in psalmis ipse spiritus Christi iam
 canebat dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis, et, Quae non Ps. XXXIV, 12.
 rapueram, tunc exsolvebam, Exterminaverunt manus meas et ¹⁵pe- Ps. LXIX, 5
 des, et, Miserunt in potum meum fel, et in siti mea potaverunt Ps. LXXII, 17
 me aceto, ¹⁶Super vestem meam miserunt sortem, sicuti cetera Ps. XXXII, 19
 quae in illum commissuri essetis praedicta sunt. Quae quidem omnia Matth. XXVII, 35.
¹⁷ipsa perpressus, non pro actu sup aliquo malo passus est, sed ut
 scripturae implerentur de ore prophetarum. Et utique sacramentum I Cor. 1, 23.
 passionis ipsius figurari in praedicationibus oportuerat, quantoque
 incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude ¹⁸praedicaretur,
 quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas
 intellectus gratiam dei quaereret. ¹⁹Itaque inprimis Isaac, cum a
 patre hostia duceretur, ²⁰lignumque ipse sibi portans, Christi exitum
 iam tunc denotabat, in ²¹victimam concessi a patre, lignum

Cap. X. 1. ITEM NEGANTES IVDAEI PASSIONEM CHRISTI IN CRUCE. De
 exitu (λ)Babc. QVOD IVD EI NEGABANT PASSIONEM CHRISTI. De exitu A. 2.
 in Christum om. A. 3. et om. λ. 4. omnis qui λ. omnis homo qui reliqui.
 5. pependerit λ. pependit reliqui. 6. ratio λ. probatio reliqui. 7. delicto ad
 iudicium mortis λ. delicto (delictum ABab.), ita ut iudicium mortis sit reliqui,
 Vatic. 8. Non manebit corpus eius in ligno, sed λ. sed et reliqui, omisiss ceteris.
 9. eum ipsa Acd. Vatic. ipsa reliqui. 10. et non inquinabitis —
 moreretur suspensus in ligno om. λ. 11. sorte Ac. Vatic. 12. qui om. edd. Som-
 leri et Leopoldi. Vitiose. 13. quia cd. 14. et om. A. Induzit etiam Fr. Junius.
 15. pedes meos et A. 16. et, Super cd. 17. ipsa λd. ista reliqui. 18. prae-
 dicetur B. praecaretur A. 19. ITEM PATRIARCHAE OSTENDUNT FIGVRAM
 CRVCIS. Itaque (λ)Babc. QVOD PATRIARCHAE OSTENDANT FIGVRAM SANCTAE
 CRVCIS. Itaque A. 20. et lignum ipse sibi portaret cd. 21. victima B. vicenem A.

passionis suae baiulantis. Ioseph et ipse Christum ²²figuratus vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persecutionem a fratribus passus est et venundatus est in Aegyptum ob dei gratiam, sicut et Christus ²³ab Israël carnaliter a fratribus venundatus, a Iuda cum traditur. Nam et benedicitur ²⁴a patre in haec verba Ioseph: Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terrae. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis ²⁵nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus, ut iudex, aliis mansuetus, ut salvator, cuius cornua ²⁶essent crucis extrema. Nam et in antenna navis^a, quae crucis pars est, ²⁷hoc extremitates huius vocantur, unicornis autem ²⁸medius stipitis palus^b. Hac denique virtute crucis et hoc more cornutus universas gentes et nunc ventilat per fidem, auferens a terra in caelum, et tunc ventilabit per iudicium, ²⁹deiciens de caelo in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam. Cum Iacob ³⁰in Simeonem et Levi ³¹porrexit benedictionem, de scribis et pharisaeis prophetat; ex illis enim deducitur census illorum. Interpretatur enim spiritaliter sic. Simeon et Levi perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet **Gen. XLIX, 6.** Christum ³²sunt persecuti. In concilium ³³eorum ne veniat anima mea, et in stationem eorum ne incubuerint ³⁴viscera mea, quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, ³⁵et in concupiscentia sua subnervaverunt taurum, id est Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, et nervos eius suffigendo clavis desaevierunt. Ceterum vanum, si post ³⁶homicidium iam ab eis ³⁷commissum ³⁸aliis et non ipsis exprobrat carnificinam. **Erod. XVII, 11.** Iam vero Moyses, quid utique ³⁹tantum tunc, cum Iesus adversus

22. figuratus *λAc* (sed in edit. Colon. 1617 extat figurans). *Vatic.* figuravit reliqui. 23. ab Israel carnaliter a fratribus *λ*. ab Israel a fratribus *ABab.* a Iudaeis carnalibus fratribus *cd.*, ex *Vaticano*. 24. a patre *om. cd.* 25. nec *λ*. vel reliqui. 26. essent crucis extrema *cd.* Cf. *Adv. Marc. III, 18.* *essent crucis aestimata *λ* essent aestimata (extimata *A.*) *ABab.* 27. cornua extremitates huius (huius *om. d.*) *d.*, cum Fulvio Ursino. hoc extremitates huius cornua *c.* 28. media stipite (*λ*) *ABab.* *Divionensis liber apud Rigaltium.* medio stipite *schedae Scioppii Patav.* media stipitis palus *cd.* Cf. *Adv. Marc. III, 18.* 29. deiciens *λcd.* descendens reliqui. 30. in Simeonem *λd.* Simeon *Babc.* cum Simeone *A.* 31. porrexit *λd.* exporrigit reliqui. 32. persecuti sunt *A.* 33. eorum ne *λABcd. Vatic.* ne ab. 34. iecora *cd.* 35. et in *λd.* in reliqui. 36. homicidia *λ.* 37. commissa *λ.* *secund. sched. Scioppii Patav.* 38. sicutius bovis ipsis *cd.*, ex *lib. III Adv. Marc. cap. 18.* 39. tunc tantum *cd.*

Cap. X. a. Nam et in antenna navis] Quod apertissime indicat Persii versus [Immo Vergilii Aen. III, 549.]: „Cornua velatarum obvertimus antennarum.“ Serv. ad Aen. V [v. 831.]: „Cornua antennarum extremitates.“ (Rigalt.)

b. medius stipitis palus.] Rigaltius ex Fuldensi libro adfert scripturam „medio stipitis palus.“ Sed de hac plane tacet tam Fr. Iunii schedae quam Gasp. Scioppii.

Amalech proeliabatur, ⁴⁰expansis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus positus et manibus caedentibus pectus et ⁴¹facie humi volutata orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen ⁴²domini Iesu ⁴³dicebatur, dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per ⁴⁴quem Iesus victoriam esset relaturus? Idem rursus Moyses, post interdictam omnis rei similitudinem, cur aeneum ^{Num. XXI, 9.} serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum Israëli salutare proposuit eo tempore quo a serpentibus post idololatriam exterminabantur, nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus ⁴⁵designabatur, et laeso cuique ab eiusmodi colubris, id est angelis eius, a delictorum peccantia ⁴⁶ad Christi crucis sacramenta ⁴⁷intento, salus efficiebatur? Nam qui in illam tunc respiciebat, a morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in psalmis: ⁴⁸Deus regnavit a ligno, expecto quid ^{Ps. XCVI, 10.} intellegas, ne forte lignarium aliquem regem significari, ⁴⁹putetis, et non Christum, qui exinde a ⁴⁹passionis ligni superata morte regnavit. Proinde et Esaias, Quoniam puer, inquit, natus est ^{Ies. IX, 6.} ⁵⁰nobis, et datus est ⁵¹nobis filius. Quid novum, si non de filio dei dicit? ⁵²et natus est ⁵³nobis, cuius ⁵⁴initium imperii factum est super humerum ipsius? Quis omnino regum insigne ⁵⁵potestatis suae humero praefert, et non aut capite diadema; aut ⁵⁶manu sceptrum, aut ⁵⁷aliquam propriae vestis notam? Sed solus novus rex ⁵⁸aevorum, Christus Iesus, ⁵⁹novam gloriam et potestatem et sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut secundum ⁶⁰superiorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. De hoc enim ligno etiam deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi, Venite, ⁶¹immittamus in panem eius lignum, et conteramus eum a ^{Ier. XI, 19.} terra vivorum, et nomen illius non memorabitur amplius. Utique in ⁶²corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus revelavit,

40. expansis *λd.* extensis *reliqui.* 41. faciem humi volutantem *A.* 42. domini Iesu (Ihesus *A.*) *λA.* nomen Iesu *reliqui.* 43. dicebat *A.* dimicabat *cd.* 44. quem *λ.* quam *reliqui.* 45. publicabatur *cd.* 46. ad crucis istius sacramenta *λ.* ad Christi crucem istius sacramenta *A., et B. in marg.* 47. intento salus *abcd.* intentus salvus *λAB.* 48. Deus *λd.* dominus *reliqui.* 48b. putemus *A.* 49. passionis ligni *λ.* passione Christi *reliqui.* 50. vobis *λ.* 51. vobis *λ.* 52. Filius natus *d., cum Fulvio Ursino.* 53. vobis *λ.* 54. initium imperii *λ.* imperium initium *AB.* imperium *reliqui.* 55. potestati *cd.* Pro humero in *A.* est humerum, *item in marg. B.* 56. manu *λ., Fulv. Ursinus.* in manu *reliqui.* 57. aliqua proprietate usus nova (*λ*)*ABub.* 58. aevorum *λ.* seculorum *reliqui.* 59. novae gloriae *cd.* 60. superiorem *λcd.* priorem *Bab. Omitt. A.* 61. immittamus *λ.* mittamus *reliqui.* 62. corpore *b.*

c. designabatur] Pamelius et Rigaltius ediderunt publicabatur, i. e. publice proponebatur et denotabatur, quemadmodum

interpretatus est Desid. Heraldus Animadv. ad Arnob. p. 173.

panem corpus suum appellans, cuius retro corpus in ⁶³pane prophetae ⁶⁴nuntiavit. Si adhuc quaeres dominicae crucis praedicationes, satis iam poterit tibi facere vigesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam. Foderunt, inquit, manus meas et pedes, quae propria est atrocitas crucis. Et rursus, cum auxilium patris ⁶⁵implorat, *Salvum me fac*, inquit, ex ore leonis, utique mortis, et de cornibus ⁶⁶unicorniorum humilitatem meam, de apicibus scilicet ⁶⁷crucis, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus regum Iudaeorum, ne putetis ⁶⁸alterius alicuius prophetari passionem quam eius qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc si omnes ⁶⁹interpretationes istas respuerit et intriserit duritia cordis vestri, ⁷⁰probabimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, ut ex hoc, quod non esset ⁷¹edita ⁷²qualitas mortis, intellegatur per crucem evenisse, nec alii ⁷³deputandam fuisse passionem crucis quam cuius mors praedicabatur. Nam mortem eius et passionem ⁷³et sepulturam una voce Esariae ⁷⁴volo ostendere. A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, et dabo malos pro sepultura eius, et divites pro morte eius, quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inventus est, et deus voluit eximere a morte ⁷⁵animam eius, et cetera. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius ⁷⁴ablata est e medio. ⁷⁵Nec sepultus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est e medio nisi per resurrectionem eius. Denique ⁷⁶subiungit: Propterea ipse multos in haereditatem habebit, et multorum dividet spolia. ⁷⁷Quis alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus, ⁷⁷pro eo ⁷⁸quod tradita est in ⁷⁹mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiae eius, pro iniuria scilicet mortis repensandae, pariter ostensum est ⁸⁰haec illum propter mortem consecuturum, post mortem, ⁸¹utique post resurrectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies tenebresceret, ⁸²Amos VIII, 9. Amos propheta annuntiat, dicens: Et erit, inquit, in die illa, dicit

63. pane *λ.* panem *reliqui*. 64. figuravit *cd.* 65. implorat *λ.* imploraret *reliqui*. 66. unicorniorum *λ.* unicornis *a. in marg.* unicorniam *ab.* 67. Christi crucis *ABabc.* 68. alterius alicuius *λd.* alterius *reliqui*. 69. istas interpretationes *A.* 70. probabimus *λ.* probavimus *reliqui*. 71. edita *λ.* 72. qualis mors *AB.* 73. deputandam *AB.* 73. et *λd.* eius et *reliqui*. 74. Esariae volo (velo *schedae Iunianae*) ostendere *λ.* Esaias dicit *reliqui*. 74. b. sublata *A., et cod. Hirsaug.* 75. Nec sepultus est enim (enim est *cd.*) nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est e medio nisi per resurrectionem eius (eius *om. cd. Hirsaug.*) *λcd. Hirsaugiensis codex.* Quomodo (Quomodo *om. A.*) nisi per resurrectionem *reliqui*. Quae etiam ipsa verba superaddita leguntur in *c.* 76. subiungit *λd.* subiungit idem Esaias *reliqui*. 77. Quis alius *λ.* Quis enim alius *reliqui*. 77. b. de eo *Scioppii schedae Palav.* 78. quo *B.* 79. morte *AB.* 80. hoc *A.* 81. utique resurrectionem *d., cum Fulvio Ursino.* utique per resurrectionem *Fr. Iunius. Cf. Adv. Marc. III, 19.*

dominus, occidet sol media die, ⁸² et tenebrescet super terram dies luminis, et convertam dies festos vestros in luctum, et omnia cantica vestra in lamentationem, et imponam super lumbos vestros saccum, et super omne caput calvitium, et ponam eum quasi luctum ⁸³ dilecti, et eos qui cum illo quasi diem maeroris. Hoc enim et Moyses initio primi mensis novorum facturos vos prophetavit, cum omne vulgus filiorum Israël ad vesperam agnum esset immolaturum et hanc sollemnitatem diei huius, id est paschae azymorum, cum amaritudine manducatuos praecanebat, et adiecit pascha esse domini, id est passionem Christi. Quod ita quoque adimpletum est, ⁸⁴ ut prima die azymorum interficeretis Christum, ⁸⁵ et ut prophetiae implerentur, ⁸⁶ properavit dies vesperam facere, id est tenebras efficere, quae media die factae sunt, atque ita dies festos vestros convertit deus in luctum, et cantica vestra in lamentationem. Post ⁸⁶ passionem enim Christi etiam captivitas vobis et dispersio obvenit, ⁸⁷ praedicta ante per spiritum sanctum.

Math.
XXVI, 66.

¹ Nam et pro istis meritis vestris cladem vestram futuram Eze- Cap. XI.
chiel nuntiat, et non solum in isto saeculo, quae iam evenit, sed in die ² retributionis, quae subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui ³ passione Christi, ⁴ quem respicitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptum est: Et dixit ⁵ dominus ad me, ⁶ fili hominis, Ezech.
VIII, 12-19.
IX, 1-6. vidisti quae seniores Israël faciunt: unusquisque eorum in tenebris, unusquisque in cubiculo absconso; quoniam dixerunt, non videt nos dominus, dereliquit dominus terram; et dixit ad me adhuc conversus videbis facinora maiora, quae isti faciunt; et introduxit me ad limina ianuae domus domini quae aspicit ad aquilonem, et ecce illic mulieres sedentes et ⁷ plangentes Thammuz; et dixit dominus ad me: fili hominis, vidisti? numquid modica ⁸ domus Iuda, ut faciant facinora quae fecerunt? et adhuc visurus es affectiones maiores eorum; et introduxit me in aedem domus domini interiorem, et ecce in liminibus ⁹ domus domini inter medium elam et inter medium altaris, quasi ¹⁰ viginti et quinque viri posteriora sua dederunt ad templum domini, et facies suas contra Orientem, hi adorabant solem; et dixit ad me:

82. et tenebrescet *λd.* tenebrescet *reliqui*. 83. dilecti *λd.* delicti *reliqui*. 84. et ut *AB* (in marg., ex *Hirsaug.*, ni *fallôr*) *cd.* *Vatic.* ut et (*λ*) *Bab.* 85. Properavit *λAB* (in marg.) *abcd.* *Vatic.* Prophetavit *B.* 86. enim passionem *A.* 87. praedicta ante per *λ.* praedicta per *A.* praedicata per *reliqui*.

Cap. XI. 1. DE VASTATIONE ISRAEL (ISRAELIS A. HIERSALEM *bc.*) POST PASSIONEM DOMINI (*haec tria vocabula desiderantur in A.*). Nomen (*λ*) *ABabc.* 2. retributionis *λd.* tribulationis *reliqui*. 3. passionem *A.* 4. quam *ABabc.* 5. dominus ad me *om. λ.* 6. filius *λ.* 7. plangebant humum *λ.* 8. domus *λAc.* *Vatic.* domui *Babd.* 9. domus *λ.* templi *reliqui*. 10. viginti et quinque *λ.* viginti quinque *Ba* (uterque in marg.) *cd.* viginti *ABab.*

vides, filii hominis? numquid pusilla ¹¹ domui Iudae, ut faciant facinora quae fecerunt ¹² hi? quoniam impleverunt impietates suas, et ecce ipsi quasi subsannantes; ego faciam cum indignatione mea, non parces oculus meus, ¹³ neque miserebor; ¹⁴ exclamabunt ad aures meas ¹⁵ voce magna, et non exaudiam eos, sed neque miserebor, et ¹⁶ clamavit in aures meas voce magna dicens: adproximavit vindicta civitatis huius, et unusquisque habuit vasa exterminii in manu sua; et ecce sex viri veniebant ¹⁷ ad viam portae altae quae respiciebat ad aquilonem, et uniuscuiusque bipennis dispersionis erat in manu eius, et unus vir in medio eorum indutus ¹⁸ podere et zona saphiri ¹⁹ circa lumbos eius, et introierunt et steterunt ²⁰ proxime altaris aerei, et claritas dei Israël ascendit a Cherubin, quae ²¹ fuit super ^{21 b} eam in ²² subdivali domus, et vocavit hominem qui indutus erat ²³ podere, qui habuit super lumbos suos zonam, et dixit ad eum dominus: transi ²⁴ per mediam Hierusalem, et scribe signum ²⁵ Tau in frontibus virorum qui gemunt et dolent super omnia facinora quae fiunt in medio eorum; et in his dixit ad audientem: ite post eum ²⁶ in civitatem et concidite, et nolite parcere oculis vestris, et ne misereamini senioris aut iuvenis aut virginis, et parvulos et mulieres interficite omnes, ut perdeantur, ²⁷ omnes autem, super quos est Tau signum, ne accesseritis, et a sanctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum variis modis praedicatum est, in quo vita hominibus praestruebatur, in quo Iudaei non essent credituri; sicut Moyses ante nuntiabat in Exodo, dicens, ²⁸ Eiciimini de terra in ²⁹ quam introibitis, et in nationibus illis non eritis in requiem, et ³⁰ erit instabilitas ³¹ vestigii pedis tui, et dabit ³² deus tibi cor taedians et tabescentem animam et oculos deficientes, ut non videant, et erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, et non credes vitae tuae. Itaque quoniam impleta est prophetia per adventum eius, id est per nativitatem, quam supra memoravimus, et passionem, quam evidenter ediximus, propterea et Daniel signari visionem et propheten dicebat, quoniam Christus est signaculum

Dent.
XXVIII,
66 sq.

11. domus Iuda Ac. 12. hic Ac. Vatic. 13. sed neque A. 14. et exclamabunt c. Vatic. 15. voces magnas A. 16. exclamabit AB. 17. ad viam λ . a via reliqui. 18. podere λ Ac. Vatic. poderem reliqui. 19. circa lumbos λ . in lumbis reliqui. 20. proxime λ . in proximis reliqui. 21. fuerunt AB. 21 b. ea d., Fr. Iunius. 22. subdival cd. 23. podere λ Ac. Vatic. poderem reliqui. 24. per om. Ac. 25. Tau om. λ . 26. in civitatem post eum A. 27. ad eos omnes autem A. 28. Eiciimini A. 29. qua AB. quem a. 30. erit instabilitas λ . non (non om. A.) erit stabilitas reliqui. 31. vestigio cd. 32. deus tibi λ . tibi deus reliqui.

Cap. XI. a. subdivali] Glossae explicant $\epsilon\pi\alpha\iota\delta\eta\tau\omicron\nu$. V. Salmas. ad Tertull. De Pallio cap. 2. p. 137 sq.

omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro erant de eo nuntiata; post enim adventum eius et passionem ipsius iam non visio neque prophetae. Unde firmissime dicit adventum eius signare visum et prophetiam. Itaque ostendentes et numerum annorum et tempus LXX et dimidiae hebdomadarum adimpletarum probavimus tunc venisse Christum, id est natum, et ³³septem et dimidiae hebdomadarum, quae sunt subdivisae in ³⁴abscisionem priorum hebdomadarum, intra quae tempora passum ostendimus Christum, atque ita LXX ³⁵hebdomadibus conclusis et civitate exterminata et sacrificium et unctionem exinde cessare. Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi ³⁶decucurrisse, ³⁷quo talis probatur qualis adnuntiabatur, ³⁸etiam ex ista consonantia scripturarum, ³⁹qua ex praedicio maioris partis adversum Iudaeos elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent quae scripta proferimus; ut ex hoc quoque paria esse scripturis divinis negare non possint, ut quae post Christum futura praecanebantur adimpleta cognoscantur. ⁴⁰Aut, nisi^b ille venisset post quem habebant expungi quae nuntiabantur, quae completa ⁴¹sunt etiam probarentur?

¹Aspice universas nationes de voragine erroris humani exinde Cap. XII. emergentes ad dominum deum creatorem et ²Christum eius, et si audes ³negare prophetatum, statim tibi promissio patris occurrit in psalmis, dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te; pete a me, Ps. II, 7sq. et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. Nec poteris eum ⁴David^a filium dicere quam Christum, aut terminos terrae David potius promissos, qui intra unicam Iudaeam regnavit, quam Christo, qui totum iam orbem evangelii sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, ⁵ut aperias oculos caecorum, utique errantium, exsolvere de vinculis vinctos, id est ⁶de delictis liberare, et de domo carceris, id est mortis, sedentes in tenebris,

Ies. XXII,
6sq.

33. septem *λcd.* quatuor *reliqui.* 34. abscisione *Vatic.* 35. hebdomadis *A.* 36. decucurrisse (*λab.*) decurrisse *reliqui.* 37. quod *AB.* 38. non alius haberi debeat quam qui illic adnuntiabatur, etiam *c., ex lib. Adv. Marc. III, 20.* 39. quae *d., cum Fulvio Ursino.* 40. Aut nisi *ego.* nisi (*λABab.*) Neque enim dispositio expuncta inveniretur, nisi *cd., ex lib. Adv. Marc. III, 20.* 41. esse *cd.*

Cap. XII. 1. ITEM (ITEM *om. A.*) DE CLARITATE GENTIVM IN CHRISTO IESV. Aspice (*λABabc.*) Pro Aspice in (*λABab.*) *eztat* Aspiciate. 2. ad deum Christum *cd.* 3. nega *cd.* 4. David *λAB.* magis David *reliqui.* 5. ut (et *A.*) aperias *λABab.* aperire *reliqui.* 6. de *om. B.*

b. Aut nisi] Ita emendasse haec verba mihi videor. Cf. infra cap. 14., ubi fere eadem repetuntur.

Cap. XII. a. David] Ex auctoritate

cod. Fuldensis delevi voculam *magis* ante *David.* Usitatissima est enim comparativi *magis* ellipsis in hoc scriptore. Cf. adnot. ad De Veland. Virgin. cap. 17.

runt, plures vero ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi et Isaac, filius Abrahae, ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum deus hostiam fieri praecepisset. Sed ⁵² quoniam haec fuerant sacramenta quae temporibus Christi perficienda servabantur, et Isaac cum ligno reservatus est, ⁵³ ariete oblato in vepre cornibus haerente, et Christus suis temporibus lignum humeris suis portavit, inhaerens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquam ovis ad victimam ductus ^{Ios. LIII, 7sq.} est, et velut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interrogante nihil locutus est; in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Nativitatem autem eius quis ⁵⁴ enarrabit? quia nullus omnino hominum nativitatis Christi fuit conscius in conceptu, cum virgo Maria ⁵⁵ a verbo dei praegnans inveniretur, et quia tolleretur a terra vita eius. ⁵⁶ Cur itaque post resurrectionem eius a mortuis, quae die tertia effecta est, caeli eum receperunt? Secundum prophetiam ⁵⁷ Osee emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus et revertamur ad do- ^{Ios. VI, 1.} minum ⁵⁸ deum nostrum, quoniam ipse eripiet et liberabit nos. Post biduum, ⁵⁹ in die tertia, quae est resurrectio eius gloriosa, de terra in caelos eum recepit, unde et venerat ipse spiritus ad virginem, cuius neque nativitatem neque passionem Iudaei agnoverunt. Igitur quoniam adhuc ⁶⁰ contendunt Iudaei necdum venisse ⁶¹ Christum, quem tot modis approbavimus venisse, recognoscant Iudaei exitum suum, quem post adventum Christi relaturi ⁶² praedicabantur ob impietatem qua eum et despexerunt et interfecerunt. Primo enim, ex qua die, secundum ⁶³ dictum Esaiae, proiecit homo abomina- ^{Ios. II, 20.} menta sua aurea et argentea, quae fecerunt ⁶⁴ adorare vanis et ⁶⁵ nocivis, id est, ex quo gentes nos ⁶⁶ dilucidato pectore per Christi veritatem proiecimus idola (videant Iudaei), et quod sequitur expunctum est. ⁶⁷ Abstulit enim dominus sabaoth in Iudaeis et ab ^{Ios. III, 1sq.} Hierusalem inter cetera et sapientem architectum, qui aedificat

52. quomodo A. Uli solet. 53. et ariete B. 54. enarrabit *λ*Acd. enarravit reliqui. 55. a verbo *λ*. verbo reliqui. 56. Cur itaque *λ*AB. Cum atque reliqui. 57. Osee *cd*. Esaiae reliqui. 58. deum nostrum *λ*. deum reliqui. 59. in die *λ*. die reliqui. 60. Iudaei contendunt A. 61. Christum eorum quem *cd*. *ex lib. Adv. Marc. III, 23.* 62. praedicabantur *λ*. praecinebantur reliqui. 63. illud dictum *bcd*. 64. adorandis *cd*. 65. noctuis *cd*. 66. dilucidato pectore per Christi veritatem *d*. *ex emendat. Fulvii Ursini.* dilucidata pectora per Christi veritatem *λ*ABob. *Divisionensis codex penes Rigallium.* dilucidata per Christum veritate *c*. 67. Abstulit *λ*. Tulit reliqui.

c. dilucidato pectore] Ita scripsit Rigallius ex verissima emendatione Fulvii Ursini, non vero, ut sit, ex auctoritate

Fuldensis. Erroris fons erat breviora Fulv., simillima alteri Fuld.

ecclesiam dei templum et civitatem sanctam et domum domini. Nam
 Ies. V, 6. exiade destitit apud illos dei gratia. Et mandatum est nubibus, ne
 pluerent imbrem super vineam ⁶⁸Sorech, id est caelestibus bene-
 ficiis, ne ⁶⁹provenirent domui ⁷⁰Israëlis. Fecerat enim spinas, ex
 quibus Christum coronaverat, et non iustitiam, sed clamorem, quo
 Luc. XVI, 16. in ⁷¹crucem eum extorserat. Et ita subtractis ⁷²charismatis priori-
 Math. XI, 13. bus lex et prophetae usque ad Ioannem fuerunt; et piscina Beth-
 saida usque ⁷³ad adventum Christi. ⁷⁴Valetudines ab Israële ⁷⁵curare
 desiit deinde, ⁷⁶cum ex perseverantia furoris sui nomen domini per
 Ies. LII, 5. ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos nomen dei
 blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia^d, et tempus
 medium a Tiberio usque ad Vespasianum. ⁷⁷Qui cum ista commi-
 sissent, nec intellexissent Christum in tempore suae visitationis
⁷⁸inveniendum, facta est terra eorum deserta, et civitates eorum
 igni exustae; ⁷⁹regionem ipsorum in conspectu eorum extranei de-
 vorantes, ⁸⁰derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea ⁸¹vel
 Ios. I, 7 sq. ut in cucumerario casula, ex quo scilicet Israël dominum non cogno-
 Ibid. v. 3. vit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit magis et ad in-
 dignationem provocavit sanctum Israël. ⁸²Sic et machaerae con-
 Ibid. v. 20. ditionalis comminatio: Si nolueritis nec obaudieritis, gladius vos
 comedet. ⁸³Ex quo probamus machaeram Christum fuisse, quem
 non audiendo perierunt, qui et in psalmo dispersionem eius postu-
 Ps. LIX, 12. lat a patre dicens, Disperge illos in virtute tua. Qui et ⁸⁴rursum
 Ies. L, 11. per Esaiam exustionem eorum orat: Propter me, inquit, haec facta
 sunt vobis, in anxietate dormietis. Haec igitur cum pati ⁸⁵praedi-
 carentur Iudaei propter Christum, et passos eos esse invenimus,
 et in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter
 Christum Iudaeis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum
 cum exitu rerum et ⁸⁶ordinis temporum. Aut si nondum venit Chri-
 stus, propter quem haec passuri praedicabantur, cum venerit, ergo

68. Sorech *Acđ.* Soreth *reliqui.* 69. proveniret domus *AB.* 70. Israelis *AB.*
 Israëli *reliqui.* 71. cruce *AB.* 72. charismatis prioribus *Acđ. Vatic.* charisma-
 tum roribus *Bab.* charismatum prioribus *codex Divionensis penes Rigall.* 73. ad
 om. *λ.* 74. valetudines ab Israële (Israel *A.*) *λA.* curando invaletudines (valetu-
 dines *B.*) ab Israel *reliqui.* 75. curare desiit deinde *λ.* desiit a beneficiis deinde
reliqui. 76. cum ex *λAcđ. Vatic.* cum *reliqui.* 77. Qui cum ista *λ.* Qui cum
 ita *B. in marg., ex Hirsang., ut pulo.* Quae cum ita *reliqui.* 78. inveniendum,
 facta est terra — — — comminuet et conteret (*cap. 14.*) om. *λ.* 79. regionem
Acđ. Vatic. regiones *reliqui.* 80. derelicta est *Acđ. Vatic.* derelicta *reliqui.* 81.
 velut *ABabc.* 82. Sicut (*A*)*Bab.* 83. probavit Christum fuisse *cd.* 84. rursus *A.*
 85. praedicarentur *Acđ.* praedicentur *reliqui.* 86. ordine *Fr. Iunius.*

d. Ab illis enim incepit infamia] Sic Iudaeis: „Quod enim aliud genus semi-
 lib. I Ad Natt. cap. 14., ubi etiam de narium est infamiae nostrae?“ (*Bäg.*)

patientur. ⁸⁷ Et ubi tunc filia Sion relinquenda, quae ⁸⁸ nulla hodie est? ubi civitates exurendae, quae iam in tumulis exustae sunt? ubi dispersio gentis, quae iam extorris? Redde statum Iudaeae, quem Christus inveniat, et alium ⁸⁹ contende venire.

Discite nunc ex ¹ abundantia erroris vestri ducatum. Duos dici- Cap. XIV.
 mus Christi habitus a prophetis demonstratos totidem adventus eius
² praenotatos. Unum in humilitate, utique primum, cum tanquam
 ovis ad victimam duci habebat, et tanquam agnus ante tondentem
 sine voce, sic non aperuit ³ os suum, ne aspectu quidem honestus.
 Annuntiavimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in Is. LIII,
2sq.
 terra sitiendi, et non erat ei species neque gloria. Et vidimus eum,
 et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhono-
 rata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, et sciens ferre
 infirmitatem, scilicet ut positus a patre in lapidem offensionis, et Is. VII, 14.
 minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuntiat, et Ps. VII, 6.
 non hominem, ignominiam hominis et abiectiorem populi. ⁴ Quae Ps. XXII, 7.
 ignobilitatis argumenta primo adventui competunt, sicut sublimitatis
 secundo, cum fiet, iam non lapis offensionis, nec petra scandali,
 sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et subli-
 matus in consummationem, et petra sane illa apud Danielem de Dan. II, 35.
 monte praecisa, quae imaginem saecularium regnorum comminuet
 et conteret. De quo secundo adventu ⁵ eiusdem Daniel dixit: Et Dan. VII,
13sq.
 ecce cum nubibus caeli tanquam filius hominis veniens venit usque
 ad veterem dierum, et aderat in conspectu eius, et qui adsistebant,
 adduxerunt illum, et data est ei potestas regia, et omnes nationes
 terrae secundum genus et omnis gloria ⁶ servient illi, et potestas
 illius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non cor-
 rumpetur. Tunc scilicet speciem honorabilem et decorem habiturus
 est indeficientem ⁷ ultra filios hominum, tempestivus enim decore
 citra filios hominum. Effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, pro- Ps. XLV,
3sq.
 pterea benedixit te deus in ⁸ aeternum. Accingere ensem tuum ⁹ circa
 femur tuum, ¹⁰ potentissime tempestivitate et pulchritudine tua; cum
 et pater postea, cum diminuit illum modicum ¹¹ quid citra angelos,
 gloria et honore coronavit illum, et subiecit omnia sub pedibus
 eius. Et tunc cognoscent eum, quem pupugerunt, et caedent pe- Zach. XII, 10.
 ctora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnoverint eum

87. et om. ab. 88. nulla hodie est abcd. in via hodie est Gersiens. Cf. Rhenan. ad lib. III Adv. Marc. cap. 23. invidia hodie est reliqui. 89. contendere venire A.

Cap. XIV. 1. abundanti d., cum Latino. 2. praenotasse cd. 3. os suum, nec (ne d.) Accl. Vatic. os ne reliqui. 4. ITEM DE SECUNDO ADVENTU CHRISTI. Quae Bab. DE SECUNDO ADVENTU. Quae A. 5. idem Accl. Vatic. 6. serviet A. 7. ultra λ. supra reliqui. 8. aeternum λA. saecula reliqui. 9. sa- per A. 10. potentissime λ. potens reliqui. 11. quidem λA.

in humilitate condicionis humanae constitutum. Hieremias inquit: ¹²Homo est, et quis cognoscet illum? quia et nativitatem eius, inquit Esaias, quis ¹³enarrabit? Sic et apud Zachariam ¹⁴in persona ipsius, immo et in ipsius nominis sacramento, ¹⁵verissimus sacerdos patris Christus ¹⁶ipsius duplici habitu in duos adventus ¹⁷delineatur. Primo ¹⁸sordibus indutus est, id est carnis passibilis et mortalis indignitate, cum et diabolus adversabatur ei, auctor scilicet Iudae traditoris, qui eum etiam post baptismum temptaverat. Dehinc spoliatus ¹⁹pristina sorde, exornatus podere et mitra et ²⁰cidari munda, id est secundi adventus; quoniam gloriam et honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis eum ²¹Iosedech filium dicere, qui nulla omnino veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec unquam sacerdotali munere privatus. Sed Iesus ²¹iste Christus, dei patris summi sacerdos, qui primo adventu suo humana forma et passibilis venit in humilitate usque ad passionem, ²²ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus ²³poderem sacerdos in aeternum dei patris nuncupatus est. Sic enim et duorum hircorum, qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem. Nonne et illi utrumque ordinem nominis Christi, qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque consimiles propter eundem domini conspectum, ²⁴quia non in ²⁵alia venturus est forma, ut ²⁶qui agnosci habet a quibus et laesus est. Unus autem eorum circumdatus coccino, maledictus et conputatus et convulsus et compunctus, a populo extra civitatem abiciebatur in perditionem, manifestis ²⁷notatus insignibus Christi passionis, qui coccinea circumdatus veste et conputatus et omnibus contumeliis afflictus extra civitatem crucifixus est. Alter vero, pro delictis oblatu ²⁸et sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundae repraesentationis argumenta signabat, ²⁹qua delictis omnibus ³⁰expiatis sacerdotes templi spiritualis, id est ecclesiae, dominicae gratiae quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris a salute. Igitur quoniam primus adventus et plurimis figuris obscuratus et omni inhonestate prostratus caneatur, secundus vero et manifestus et deo condignus, idcirco quem facile et

Jer. XVII, 9.
Isa. LIII, 8.
Zach. III,
3. 5.

Lev. XVI,
5 seqq.

12. Et homo *cd.* 13. enarravit (λ)*ABab.* 14. ait in *AB.* 15. verissimus (λ)*ABab.* verus summus *reliqui.* 16. ipsius (λ)*ABab.* Iesus *reliqui.* 17. delineatur *cd.* declinatur *A.* 18. sordidis *cd.* 19. pristina sorde λ . pristinas sordes *reliqui.* 20. cidarim mundum *AB.* 21. Ioseph λ *AB.* 21 b. iste *om. A.* 22. ipse effectus est hostia *A.* 23. podere *Acd.* 24. qui λ . 25. heliae *A.* 26. quia cognosci *AB.* 27. notatus λ *B* (*in marg.*) *cd.* notis (*A*)*Bab.* 28. est *A.* 29. qui λ *A.* 30. expiatis λ *A.* expiati *d.*

Cap. XIV. a. quasi visceratione quadam] Eucharistiam significat, datam ecclesis, h. e. fidelibus, Christianis, quasi in viscerationem et pabulum. (Rigalt.)

intelligere et credere potuerunt, eum solum intuentes, id est ³¹secundum, qui est in honore et gloria, non immerito decepti sunt circa ³²obscuriorem, certe indigniorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse ³³Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primo fuisse venturum. Sufficit hucusque^b de his ³⁴interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnuntiabatur, ut iam ex ³⁵ista consonantia scripturarum divinarum intellegamus et quae post Christum futura praedicabantur ex dispositione divina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo ³⁶evenissent quae in adventum eius futura praedicabantur. Igitur si universas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem et Christum eius cernitis (³⁷quod prophetatum non audetis negare, quia etsi negaretis, statim vobis in psalmis, sicuti iam praelocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, pete a me et dabo Ps. II, 7 sq. tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae), nec poteritis in istam praedicationem magis David filium Salomonem vindicare quam Christum dei ³⁸filium, nec terminos terrae David filio promissos, qui intra unicam Iudaeam regnavit, quam Christo filio dei, qui totum iam orbem evangelii sui radiis illuminavit. Denique et thronus in aevum magis Christo dei filio competit quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli ³⁹Israëli regnavit. Christum enim hodie invocant nationes, quae eum non sciebant, et populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. Non potes futurum contendere quod vides fieri. Haec aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur, aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta in quem sunt prophetata.

31. per qui λ. 32. obscuriorem, certe indigniorem λA. indigniorem, certe obscuriorem reliqui. 33. Christum suum λAcđ. Vatic. Christum reliqui. 34. ordinem interim decucurrisse A. 35. inde A. 36. evenissent λcđ. venissent reliqui. 37. quod om. ed. 38. filium, nec λ, Fr. Iunius. filium dicere, nec reliqui. 39. Israel ed.

b. Sufficit hucusque] His paene eisdem verbis usus est supra in fine cap. 11.

**De Tertulliani scriptis quae temporum iniuria
interierunt nostrae aetati horum certe notitia
remansit:**

LIBER DE AARON VESTIBVS.

Hieronymus Epist. 128. ad Fabiolam, tom. II. p. 586. Opp. ed. Bened.: „Fertur in indice Septimii Tertulliani liber *De Aaron Vestibus*, qui interim usque ad hunc diem a me non est repertus. Si a vobis propter celebritatem Urbis fuerit inventus, quaeso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus aestimandus.“

LIBER DE SVPERSTITIONE SAECVLI.

Reperitur titulus in tabula libro Agobardino praefixa, qui id opusculum cum aliis nunc deperditis olim continuit.

LIBER DE ANIMAE SVMMISSIONE.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa.

LIBER DE PARADISO.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa, et ab ipso Tertulliano commemoratur De Anima cap. 55: „Habes etiam *De Paradiso* a nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem domini.“ Alii loci de paradiso, qualem

constituerit Tertullianus, sunt Apolog. cap. 47. Adv. De Patient. cap. 5. De Resurr. Carnis cap. 26. Adv. Ma et inprimis De Anima cap. 55.

LIBER DE SPE FIDELIVM.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praelimit ipse Tertullianus Adv. Marc. III, 24: „De restit Iudaeae, quam et ipsi Iudaei ita ut describitur spera et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica in Christum et in ecclesiam et habitum et fructum eum competat et longum est persequi et in alio opere d inscribimus DE SPE FIDELIVM, et in praesenti vel eo quod non de terrena, sed de caelesti promissione sit quaestio. confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed non sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annate divini operis Hierusalem caelo delata, quam et apostolus trem sursum designat, et politeuma nostrum, id est in caelis esse pronuntians alicui utique caelesti civitati t putat. Hanc et Ezechiel novit et apostolus Ioannes“ cett. Hieronymus in Ezech. cap. 36. p. 952. tom. III. Opp. ed. Bened.: „Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi *δενρερώσεις* appellant, gemmatam et auream de caelo expectamus Hierusalem, nec rursus passuri circumcisionis iniuriam nec oblaturi taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum et praecipue Tertulliani liber qui inscribitur *De Spe Fidelium*, et Lactantii institutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini Petavionensis episcopi crebrae expositiones, et nuper Severus noster in dialogo cui Gallo nomen imposuit. Et ut Graecos nominem et primum extremumque coniungam, Irenaeus et Apollinarius.“ Adde Hieron. Praef. in lib. XVIII. in Esaiam p. 478. tom. III. Opp. ed. Bened., et Catal. Scriptt. Eccles. cap. 18. in Papia., et inde Gennad. De Ecclesiae Dogmatt. cap. 55.

LIBRI VII DE ECSTASI.

Hieronymus De Scriptt. Eccles. cap. 53: „— specialiter autem adversum ecclesiam texuit volumina De Pudicitia, De Persecutione, De Ieiuniis, De Monogamia, *De Ecstasi libros sex, et septimum,*

quem adversus Apollonium composuit.“ Idem ibid. cap. 24: „Huius (Melitonis, Sardensis episcopi) elegans et declamatorium ingenium laudans (MSS. Gemblac. et Sigeb. pro laudans — dicit habent cavillatur) Tertullianus in septem libris quos scripsit adversus ecclesiam pro Montano dicit (cavillatur dicens habet MS. Guelpherbyt.) eum a plerisque nostrorum prophetam putari.“ Idem ibid. cap. 40: „Tertullianus sex voluminibus adversus ecclesiam editis, quae scripsit περί Ἐκστάσεως, septimum proprie adversus Apollonium elaboravit, in quo omnia quae ille arguit conatur defendere.“ Ex his ut septimus proprie erat adversus Apollonium, ita priores sex recte collegisse videtur I. A. Fabricius fuisse scriptos adversus Soterem episcopum Romae, ex verbis Auct. Praedestinati Haer. 26: „Scripsit contra eos (Montanistas) librum sanctus Soter, Papa Urbis, et Apollonius, Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertullianus, presbyter Carthaginensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit quod Montanum defendit, agens contra Soterem supradictum Urbis Papam.“ I. Pamelius hos libros Graeco sermone editos censuit. De ecstasi cf. Tertull. De An. cap. 45. cap. 11. cap. 21. cap. 9. Adv. Prax. cap. 15. Adv. Marc. V, 8.

LIBER ADVERSUS APELLEIACOS.

Tertullianus De Carne Chr. cap. 8: „Sed quoniam et isti Apelleiaci carnis ignominiam praetendunt maxime, quam volunt ab igneo illo praeside mali sollicitatis animabus adstructam, et idcirco indignam Christo, et idcirco de sideribus substantiam illi competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit et instituto eo paenitentiam admiscuerit. Et hoc suo loco tractavimus. Nam est nobis adversus illos libellus, an qui spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid paenitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erratae ovis interpretentur“ celt. Cf. Vincent. Lirin. Commonitor. cap. 24. Adde Adv. Omn. Haer. cap. 6. Tertull. De Anima cap. 23. De Praescript. Haeret. cap. 34. De Resurr. Carnis cap. 5.

LIBER DE CENSU ANIMAE, ADVERSUS HERMOGENEM.

Tertullianus De Anima cap. 1: „*De solo censu animae congressus Hermogeni, quatenus et istam ex materiae potius suggestu quam ex dei flatu constitisse praesumpsit, nunc ad reliquas conversus quaestiones plurimum videbor cum philosophis dimicaturus.*“ Ad quae verba cf. adnott. Rigaltii. Ibid. cap. 3: „*Una iam congressione decisa adversus Hermogenem, ut praefati sumus, quia animam ex dei flatu, non ex materia vindicamus, muniti et illic divinae determinationis inobscurabili regula, Et flavit, inquit, deus flatum vitae in faciem hominis, et factus est homo in animam vivam, utique ex dei flatu, de isto nihil amplius revolvendum. Habet suum titulum, et suum haereticum.*“ Cf. ibid. cap. 11, Ibid. cap. 22: „*Cetera animae naturalia iam a nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione et probatione, per quae dei potius quam materiae propinqua cognoscitur.*“ Adde ibid. cap. 24: „*Nos autem qui nihil deo adpendimus, hoc ipso animam longe infra deum expendimus, quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis et exilioris felicitatis, ut flatum, non ut spiritum, et si immortalem, ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, ideoque et a primordio capace exorbitationis et inde etiam oblivionis adfinem. Satis de isto cum Hermogene.*“, et paulo infra: „*Multa item documenta, teste ipso Platone, divinationem animae probaverunt, quae proposuimus iam Hermogeni.*“

LIBER DE FATO.

Fulgentius Planc. p. 562. Merc.: „*Nam et Tertullianus in libro quem de Fato scripsit, ita ait: „Redde huic fratri primum problematis mancipatum.“* Tertull. De Anima cap. 20: „*super haec si et alia quae praesunt potestates. Enimvero praesunt; secundum nos quidem deus dominus et diabolus aemulus, secundum communem autem opinionem providentiae fatum et necessitas, et fortunae arbitrii libertas. Nam haec et philosophi distinguunt, et nos secundum fidem disserenda suo iam vovimus titulo.*“ Hieronymus Catal. Scriptt. Eccles. cap. 58. tradit sub Minucii Felicis nomine librum de Fato, contra Mathematicos, extitisse, alioquin et ipsum hominis disertum, sed cum Minucii stilo non convenientem. Hunc Tertulliano forte potiori iure adscribendum censuit I. Pamelius.

LIBER DE CARNE ET ANIMA.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa.

LIBER DE TRINITATE.

Hieronymus Catal. Scriptt. Eccles. cap. 70: „Scripsit (Novatianus) — et de Trinitate grande volumen, *quasi epitomen operis Tertulliani faciens*, quod plerique nescientes Cypriani existimant.“ Cf. Rufinus in Hieron. Opp. ed. Bened. tom. IV, p. 415. Novatianum librum de Trinitate sub Tertulliani nomine extitit in codd. mss. I. Gagneii, qui illum primus edidit, inque Masburensi, quo Sig. Gelenius usus est, et in aliis. Cf. Praefat. p. XVII.

LIBER AD AMICVM PHILOSOPHV M DE NVPTIARVM ANGVSTIIS.

Hieronymus Epist. ad Eustochium de Custodia Virgin. p. 37. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Et in principio libelli praefatus sum me de angustiis nuptiarum aut nihil omnino aut pauca dicturum. Et nunc eadem admoneo, ut, si tibi placet scire quot molestus virgo libera, quot uxor adstricta sit, *legas Tertullianum ad amicum philosophum*, et de virginitate alios libellos, et Beati Cypriani volumen“ cett. Idem Adv. Iovin. I. p. 157. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Non est huius loci nuptiarum angustias describere et quasi in communibus locis rhetorico exultare sermone. Plenius super hac re contra Helvidium, et in eo libro quem ad Eustochium scripsi, arbitror absolutum. Certe *et Tertullianus, cum esset adhuc adolescens, lusit in hac materia*. Et praeceptor meus Gregorius Nazianzenus“ cett. Quorum locorum ex priori qui alios et de Virginitate libros Tertulliano vindicandos censerent utique non defuerunt. Viderint quo iure, cum neque ipsa Hieronymi verba huiusmodi interpretationi satis respondeant, neque alia illorum usquam testimonia aut vestigia extent. Et recte interim statuisse nobis videtur I. Pamelius illis Hieronymi verbis significari libros Ad Uxorem, De Exhortatione Castitatis, De Virginibus Velandis, quorum de virginitate plurima materia est. Nec maiori iure Tertullianum et de Circumcisione, et de Mundis et Inmundis Animalibus, et de eo Quod deus iudex sit, peculiare libellos edidisse quidam collegerunt. Quod enim Adv. II, 27 „Iudicem quidem, inquit, et illum esse iam ostendimus in libello suo,“ horum verborum verior

cum aliis interpretatio repetenda erat ex cap. 26 et 27. libri primi adversus Marcionem, per quem totum de deo optimo et tamen iusto disputaverat; certe de carmine pseudepigrapho illo De Resurrectione vel De Iudicio Domini quid conici, quod Allixius non sine probabilitate Verecundo episcopo, saeculi sexti scriptori, adiudicavit, et ratio et stilus eius carminis vetant. De libris de Circumcisione et de Animalibus Mundis et Immundis coniectant ex verbis Hieronymi Epist. ad Damasum p. 563. tom. II. Opp. ed. Bened., ubi, quod ab eloquentissimis viris Tertulliano et Novatiano de circumcisione et de animalibus mundis et immundis iam plene disputatum sit, eisdem quaestionibus respondendo sese excusat. Atque Novatiano quidem ab Hieronymo in Catal. Scriptt. Eccles. aliquis peculiaris de Circumcisione libellus adscribitur, sed de Tertulliani his libris cum certiora testimonia inveniantur nulla, rectius utique statuamus Hieronymum respicere locos Adv. Marc. II, 18. et Adv. Iud. cap. 3 et 8.

LIBER DE SPECTACVLIS. Graece.

Tertull. De Corona cap. 6: „Sic itaque et circa voluptates spectaculorum infamata conditio est ab eis qui natura quidem omnia dei sentiunt ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt illud quoque intellegere, omnia esse a diabolo mutata. *Sed et huic materiae propter suavitudo nos Graeco quoque stilo satisfacimus.*“

LIBER DE BAPTISMO. Graece.

Tertull. De Baptismo cap. 15: „Sed circa haereticos sane quae custodiendum sit digne quis retractet. Ad nos enim editum est. Haeretici autem nullum habent consortium nostrae disciplinae, quos extraneos utique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi est praeceptum, quia non idem deus est nobis et illis, nec unus Christus, id est idem, ideoque nec baptismus unus, quia non idem: quem cum rite non habeant, sine dubio non habent, nec capit numerari quod non habetur; ita nec possunt accipere quia non habent. *Sed de isto plenius iam nobis in Graeco digestum est.*“

LIBER DE VIRGINIBVS VELANDIS. Graece.

Tertull. De Virgin. Veland. cap. 1: „Proprium iam negotium passus meae opinionis Latine quoque ostendam virgines nostras velari oportere ex quo transitum aetatis suae fecerint“ cett.

I. Pamelium in Epistula dedicatoria ad Philippum II., Hispaniarum regi, Graeci cuiusdam Tertulliani exemplaris, quod esset in bibliotheca illius regis, mentionem fecisse iam in Praefatione tom. I. huius meae editionis commemoravi. Sed de hoc exemplari famam mendacem fuisse existimandum est, quandoquidem nihil postea de eo innötuit.

LIBRI SUPPOSITICII.

* ADVERSUS OMNES HAERESSES **.

In scripturae discrepantiâ scriptoris verbis subiecta

A significat codicem scriptum Leidensem.

- B - editionem principem Beati Rhenani, quae prodiit Basileae a. MDXXI.
a - - Io. Gangneii, quae prodiit Parisiis a. MDXLV.
b - - Sigism. Gelenii, quae prodiit Basileae a. MDL.
c - - Jac. Pamelii, quae prodiit Antverpiae a. MDLXXX.
d - - Nicol. Rigaltii, quae prodiit Parisiis a. MDCXXXIV.

¹ Quorum haeticorum, ut plura praeteream, pauca perstrin- Cap. I.

* ADVERSVS OMNES HAERESSES *inscriptio est in A., in Laurentianis duobus apud Bandinium, Catal. Bibl. Mediceo-Laurentianae tom. I, p. 764., et tom. III, p. 318., in Magliabechiano n. 528., in Vaticano apud Pamelium. In editione princ. legitur Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS OMNEIS HAERESSES, SEV POTIVS DE HAERESIBVS LIBER., quorum titulorum alter petitus videtur ex codice Hirsaugiensi, siquidem in codice Paterniacensi, hodie Seletstadiensi, hic libellus inscriptione caret, alter ab ipso Rhenano, illum quidem reprobante, insuper additus. Trithemius citat CONTRA OMNES HAERESSES., et in codice Laurentiano plul. 26. cod. 13. ap. Bandin. tom. I, p. 764., et in Magliabechiano n. 527. inscriptio est ADVERSVS OMNES HAERETICOS. In abc. hic libellus non est inscriptus, annexus libro Tertulliani DE PRAESCRPTIONE HAERETICORVM. Rigaltius denuo separavit, inscriptionem vero suppressit.*

Cap. I. 1. Duorum liber Paterniacensis seu Seletstadiensis. Nec aliter Io. Trithemius *De Scriptt. Eccles. cap. 29., ubi prima huius libelli verba attulit.*

** Hunc Adversus Omnes Haereses seu De Haeresibus, ut rectius inscripsit Beatus Rhenanus, libellum hodie neminem Tertulliano adiudicare amplius conaturum existimo. Vetat hoc stili genus a Tertulliano plane diversum, rude illud et inexercitatum, quod infeliciter brevitati studet nec quod vult ordinate eloqui potest. Graeci magis quam Latini sermonis gnarum auctorem inter alia indicat etiam usus pronominis ipse ad inter Graecorum αὐτός positi, qui usus certe a Tertulliani genere alienus est. Nec vetustiores quidem et. integrae auctori-

tatis codices illud opusculum agnoscant quotquot Tertulliani De Praescriptione Haeticorum librum servarunt, cum quo in peioris notae membranis semper ita coniunctum reperitur, ut aut antecedit illum aut sequatur. Non agnoscit venerandae vetustatis Agobardinus, non Corbeiensis ille qui recensetur in vetera catalogo bibl. Corbeiensis in Ang. Maii Spicilegio Rom. tom. V, p. 203., nec liber Ioh. Gangneii aut Masburensis Sig. Gelenii codex habuisse eum inde suspicari licet, quod scriptura multum quidem in libro De Praescriptione Haeticorum, cui De

gam. Taceo enim Iudaismi haereticos, Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est prophetas quasi non in spiritu

Haeresibus libellum adsuerunt, sed in ipso hoc fere nusquam a Rhenaniana discrepat. Nec Tertulliani ingenii atque fervoris est eiusmodi indiculum de haeresibus, ne dicam contra haereticos, compilare inertique et quasi balbutienti stilo gravissimarum adversus Marciones, Hermogenes, Valentinianos ceterosque haereticos disputationum vim et virtutem infringere. Et occurrunt quaedam in hoc libello quorum ubi tamen interesset nullam mentionem fecisse Tertullianum videmus, ut docuit iam Rigaltius adnot. ad cap. 6., quem consule. In Paterniacensi libro, hodie Seletstadiensi, libellus hic collocatus est post librum De Praescriptione Haereticorum et caret titulo, contra in Hirsugiensis, quo altero usus est Rhenanus, inque reliquis quos novi codicibus manu exaratis, id est in duobus Laurentianis, in duobus Magliabechianis, in Leidensi, ut in indiculo quoque Io. Tritheimii, antecedit. Tertulliani De Praescriptione Haereticorum libro primum adsuit Rhenanus in editione Basil. MDXXXVIII., inque margine adnotavit: „Haec appendix male revulsa fuerat a reliquo corpore,“ quae verba leguntur etiam in margine editionis Ioh. Gangneii et editionis Sig. Gelenii, qui hunc ordinem retinuerunt. Seiunxerunt iterum demum Jac. Pamelius, atque Nic. Rigaltius, qui ad ultima verba libri De Praescriptione Haereticorum haec adnotavit: „In codice Agobardi non ultra pergit liber De Praescriptione Haereticorum, neque ulla fit mentio sequentis opusculi quod incipit, *Quorum haereticorum ut plura praeteream* cett. Et iacebit ἀτάκτων, nisi dicimus sic a Tertulliano adnexum fuisse operi De Praescriptione Haereticorum, ut eo absoluto cum aliquis adscripsisset, *Explicit De Praescriptione Haereticorum*, idem, quisquis ille fuerit eius aevi scriptor, pro titulo sequentis opusculi subiecerit, *Quorum haereticorum*, daturus scilicet catalogum eorum quos generali praescriptione submovendos censeret, ac deinde incipiat opusculum, *Taceo enim Iudaismi haereticos*, quod idcirco portio ac sequela praecedentis habeatur, proptereaque nullibi citatum ab auctore separatim reperiat. Stilus certe non absimilis videtur Septimiano. In quibusdam vero exemplaribus praecedit librum De Praescriptione Haereticorum.“ De hoc dissentio ab Rigaltio. Cum enim in omni-

bus quot novi codicibus, excepto quidem uno Paterniacensi, non sequatur liber Tertulliani De Praescriptione Haereticorum, sed praecedat, verba *Quorum haereticorum* alio referenda esse videntur quam quo Rigaltius retulit. Pertinet potius ad inscriptionem, non ad subscriptionem. Arbitror autem hunc librum sive libri ἀποσπασμάτων ab aliquo pagistro additum fuisse ut indiculum veterum eorum exhiberet haereticorum quibus praescriptum a Tertulliano esse videretur, postea vero accidisse ut is alieni auctoris indiculus in ipsius Tertulliani nomen transiret. Scimus et Novatiani libros inter Tertullianeos per aliquot saecula circumlatos, et Tertulliani libellum De Trinitate ab haereticis olim fuisse corpori epistularum Cypriani insertum tradit Rufinus De Adulatione Librorum Origenis pag. 253. tom. V. Opp. ed. Bened. Sed de auctore quoque huius indiculi quid suspicer dicam. Invenio apud Hieronymum De Scriptt. Eccles. cap. 74. Victorinum Petaionensem scripsisse libellum „Adversum Omnes Haereses“; quem ipsum libellum significavit, ni fallor, etiam Optatus Milevit. lib. I., ubi „Marcion, inquit, Praxeas, Sabellius, Valentinus et ceteri temporibus suis a *Victorino Petaionensi*, a Zephyrino Urbico et Tertulliano Carthaginensi usque ad *Cataphrygas* et ab aliis assertoribus ecclesiae catholicae superati sunt.“ Victorini libellum, certe particulam eius, hunc indicem esse non sine aliqua probabilitate tibi persuaseris. Si adponeret, coniecto, magister veri auctoris nomen ad titulum „Adversum Omnes Haereses“ (duo Florentini codices pro *Haereses* habent *Haereticos*, quod correctricis manus esse puto quae videlicet quo verba „Quorum haereticorum“ referrentur dare voluerit), id praee clariore Tertulliani facile postea interciderere potuit. Et occitanti librariorum solertia ipse forsitan Tertullianus videbatur se libellum „Adversum Omnes Haereses“ scripsisse significare sub finem libri De Praescriptione Haereticorum verbis „Sed nunc quidem generaliter actum est a nobis *adversus haereses omnes*“ cett., et De Carne Christi cap. 2 „Sed plenius eiusmodi praescriptionibus *adversus omnes haereses* alibi iam usi sumus.“ Et stili genus in hoc spurio fetu meae coniecturae nonnihil favet. Hieronymus l. l. „Victorinus, in-

santo locutus repudiare, taceo Sadducaeos, qui ex huius erroris radice surgentes ausi sunt ad hanc haeresim etiam resurrectionem carnis negare, praetermitto Pharisaeos, qui ²ad ditamenta quaedam ³legis ⁴adstruendo a Iudaeis divisi sunt, unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen ^b digni fuerunt, cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt: ad eos me converto qui ex evangelio haeretici esse voluerunt. Ex quibus est primus omnium Simon Magnus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutum, ⁵ad daemonem se errantem, qui esset ⁶sa-

2. adimendo A. 3. legi cd. 4. adstruenda A. 5. ad daemonem se errantem, qui esset ego. a daemone se errante qui esset (etiam A.) A. *Hirsugiensis liber.* a (ac B.) daemone se oberrante qui esset Babcd. ad oves aberrantes se qui esset Nic. Rigaltius. ad daemonem secum errantem qui esset Fr. Iulius. ad Ennoiam se ovem errantem, quae esset Desid. Heraldus ad Arnob. *Adv. Natl.* p. 90. ad Ennoeam se aberrantem, quae esset Semler. 6. sapientiam descendisse quaerendam A.

quit, Petavionensis episcopus, non aequè Latine ut Graecè noverat, unde opera eius grandia sensibus viliora videntur compositione verborum." Idem Prolog. in Expositione Essiae p. 3. tom. III. Opp. ed. Bened.: „Praeter sanctae memoriae martyrem Victorinum, qui cum apostolo dicere poterat, *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia*" cett. Idem Epist. ad Paulin. pag. 567. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Inlyto Victorinus martyrio coronatus quod intellegit eloqui non potest." Quae utique iudicia etiam de huius indiculi auctore valent. Hieronymum autem Victorini scripta multum pertractavisse inde colligitur quod satis frequentem eius suis ipsis operibus mentionem interiecit (v. praeter eos quos supra adtulj locos Prolog. in Comment. super Matth. p. 3. tom. IV., Epist. ad Riparium p. 276. tom. IV., Epist. ad Pam-machium et Oceanum p. 346. tom. IV., Adv. Rufinum Apol. I, p. 351. tom. IV., Epist. ad Magnum Orat. p. 656. tom. IV. Opp. ed. Bened.): et ex hoc qui Tertulliano vulgo ab editoribus adscribebatur de haeresibus libello non pauca excerpta deprehendis in Hieronymi libro Adversus Luciferianos, et in Indiculo De Haeresibus, a Claudio Menardo Parisiis anno MDCXVII. edito.

Cap. I. a. Taceo] Hieronymus Adv. Luciferianos p. 304. tom. IV. Opp. ed. Bened. „Taceo de Iudaismi haereticis, qui ante adventum Christi legem traditionem dissiparant, quod Dositheus Sama-

ritanorum princeps propheta repudiavit, quod Sadducaeii ex illo radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt, quod Pharisei a Iudaeis divisi propter quasdam observationes superfluae nomen quoque a dissidio susceperunt, quod Herodiani Herodem regem susceperunt pro Christo: ad eos venio haereticos qui evangelia lanxerunt."

b. quod habent nomen] Cf. Barth. ad Statii Theb. VIII, 320. tom. III, p. 862.

c. ad daemonem se errantem] Ita correxi atque distinxì hunc locum. Vulgata scriptura et distinctio erat „institutum, a daemone se oberrante, qui esset sapientia, descendisse quaerendum apud Iudaeos. se in phantasmate" cett. Rigaltius volebat „ad oves aberrantes se qui esset sapientia descendisse quaerendum. Apud Iudaeos" cett., cum in Hieronymi Indiculo reperiret „Ideoque se descendisse, ut ovem salvaret perditam. Christum apud Iudaeos non esse passum" cett. Melius Heraldus Animadv. ad Arnob. lib. II. p. 90 „ad Ennoiam se ovem errantem, quae esset sapientia, descendisse quaerendum." Sed retinendum erat daemoneis vocabulum. Na enim vocatur Helena illa, Simonis scortum de qua Irenaeus Adv. Haeres. I, 20 „Hic Helenam quandam, quam ipse a Tyro civitate Phoenices quaestuarium cum redemisset, secum circumducebat, dicens hanc esse primam mentis eius conceptionem, matrem omnium, per quam in initio mente concepit angelos facere et

piencia, descendisse quaerendum, apud Iudaeos se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quae Simon aequae quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post haec et Saturninus, et hic similiter dicens innascibilem Virtutem, id est deum, in summis et illis infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem distantes ab hoc angelos inferiorem mundum fecisse, et quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere curasse: hunc super terram iacuisse reptantem; cuius lumen illud et virtutem illam superiorem propter misericordiam scintillam salvam esse, cetera hominis perire: Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse: resurrectionem carnis

7. descendisse B. 8. dei passum . post hunc Menander A. 9. aequae quicquid A. ipse, quicquid reliqui. 10. innoscibilem Fr. Iunius. 11. illis et Fr. Iunius. 12. distantur et ab hoc B. 13. inferiorem d., ex coniectura Fulvii Ursini. inferiores reliqui. 14. defusum A. 15. refulsisse A. 16. illam superiorem propter illius d. 17. angelos hominem instituere curasse ego, cum Fulvio Ursino et Ios. Scaligera. angelos hominem instituere, angelos curasse libri omnes. 18. illam superiorem propter om. d. 19. ceteram AB. ceterum Semler. 20. substantiam A.

archangelos. Hanc enim Ennoiam exilientem ex eo cognoscentem quae vult pater eius degressi ad inferiora — Fuisse autem eam et in illa Helena propter quam Troianum contractum est bellum — — Transmigrantem autem eam de corpore in corpus ex eo et semper contumeliam sustinentem in novissimis etiam in fornice prostitisse, et hanc esse perditam ovem. Quapropter et ipsum venisse, uti eam assumeret, et liberaret eam a vinculis celt. Hanc Helenam et Selenen passim apud scriptores vocari in vulgus constat. Luna dicitur in Clementis Recognit. II, 9 sqq. Ceterum, si placet, cf. etiam Tertull. De Anima cap. 34.

d. in phantasmate dei non passum] Epiphanius XXI, 1: „παθόντα δὲ μὴ πεπονθέναι, ἀλλὰ δοκῆσαι μόνον.“ Irenaeus l. I. „et passum autem in Iudaea putatum, cum non esset passus.“

e. Saturninus] Σατορνίνον appellat Epiphanius.

f. longe autem distantes ab hoc angelos inferiorem mundum fecisse] Recte Falvius Ursinus inferiorem pro vulgata inferiores, quod idem significaret quod antea longe distantes. Epiphanius Haeres. XXIII, 1: „διεστάναι τῆς ἀνω

δυνάμεως.“ Philaster cap. 31 „distare angelos a virtute illa et mundum esse divinum per ordinem angelis.“ Pro innascibilem in praegresso Fr. Iunius maluit innoscibilem, quia Irenaeus Adv. Haer. I, 22 dicat „Saturninus — unum patrem incognitum omnibus ostendit.“ Sed cf. Irenaeus paulo infra „Salvatorem autem innatum demonstravit.“ Theodoretus Haeret. Fabul. I, 3 „τὸν δὲ σωτῆρα — ἀγέννητον ἔφησε καὶ ἀώματον καὶ ἀείθεον.“

g. desursum in inferioribus refulsisset] Irenaeus l. I. „desursum a summa potestate lucida imagine apparente.“ Cf. Philaster cap. 31.

h. super terram iacuisse reptantem] Irenaeus l. I. „qui cum factus esset et non potuisset erigi plasma propter imbecillitatem angelorum, sed quasi vermiculus scarizaret, miserantem eius desuper Virtutem, quoniam in similitudinem eius factus esset, emisisse scintillam vitae, quae erexit hominem et articulavit et vivere fecit. Hanc igitur scintillam vitae post defunctionem recurrere ad ea quae sunt eiusdem generis dicit et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi.“ Cf. Tertull. De Anima cap. 23. Epiphanius Haer. XXIII, 1. Theodoretus Haeret. Fab. I, 3. Philaster cap. 31.

nullo modo futuram esse. Postea Basilides haereticus erupit. Hic esse ²¹dicit summum deum nomine ²²Abraxan, ²³quo mentem creatam, quam Graece ²⁴νοῦν appellat; inde verbum; ex illo ²⁵providentiam, virtutem et sapientiam, ex ipsis inde principatus et potestates et angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et probolasⁱ, ab istis angelis ²⁶trecentos sexaginta quinque caelos institutos, et mundum in ²⁷honore ²⁸Abraxae, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum^k. In ultimis quidem angelis, et qui hunc fecerunt mundum, novissimum ponit Iudaeorum deum, id est deum legis et prophetarum, quem deum negat, sed angelum dicit: huic sortito obtigisse semen Abrahae, atque ideo hunc de terra ²⁹Aegypto filios Israël in ³⁰terram Chanaan transtulisse: hunc turbulentiore^l prae ceteris angelis, atque ideo et seditiones frequenter et bella concutere, sed et humanum sanguinem fundere: Christum autem non ab hoc, qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum, venisse in ³¹phantasmate, sine substantia carnis fuisse; ³²hunc passum ³³apud Iudaeos non ³⁴esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. ³⁵Alter haereticus Nicolaus emersit. Hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum alleciti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in ³⁶concupiscentia luminis et quidem foeda et obscoena ³⁷fuisse; ex hac permixtione pudor est dicere quae foetida ³⁸et immunda. Sunt et cetera obscoena. ³⁹Aeones^m

21. dicat A. 22. abraxen A. Abraxaen B. 23 ex quo *cd.* 24. nunc A. 25. providentiam, ex providentia *d.*, *Jac. Pamelius.* providentia, ex providentia *c.* providentia *b.* 26. CCCLXV caelos A. 27. honorem *Fr. Junius. Probo.* 28. Abraxat *AB.* 29. Aegypto *a.* ex Aegypto *AB.* Aegypti *bcd.* 30. terra *ABa.* 31. phantasma A. 32. hunc passum *om. A.* 33. a Iudaeis *Acđ. liber Vaticanus.* 34. ex se, sed A. 35. Aliter *Fr. Junius.* 36. concupiscentiam luminis, sed *AB.* 37. Verba fuisse — et cetera obscoena *om. A.* 38. et immunda sunt, *verbis et cetera obscoena deletis, d.* et immunda sint. Sunt et cetera obscoena. *Leopoldus.* 39. Aeones *Nic. Rigaltius.* Homines *d.* Omnes *reliqui. Communes Latinius.*

i. probolas] Interpretatur Macereus primas phalangis partes. Nam singulis angelorum ordinibus singulos caelos illi adscribunt, paulo apertius a primo usque ad trecentimum sexagesimum quintum. Mihi interim magis probatur, ut dicamus synonyma editiones et probolas. (*Jac. Pamelius.*) Probabis Pamelii interpretationem. Cf. etiam *Desid. Herald.* ad *Arnob.* p. 91.

k. hunc in se habeat numerum computatum.] *V. Augustin.* *De Haeres.* cap. 4. Cf. *Iren.* 1, 23. *Theodoret.* *Haeret. Fab.*

l, 4. *Epiphan.* *Haer.* XXIV. *Philaster* cap. 32.

l. hunc turbulentiore] *Indiculus Hieronymi:* „Hic angelus protervitate sua exaltavit se supra ceteros angelos.“ (*Rigalt.*)

m. Aeones] Ita emendandum erat cum *Rigaltio.* *Epiphan.* *Adv. Haeres.* XXV, 6 „ὕστερον δὲ μετὰ πάντας τούτους προβεβλήσθαι τινα αἰσχρὸν Αἰῶνα, μείχθαι δὲ τοῦτον τῇ μητρὶ τῇ ἀνω προδοσθλωμένη.“

enim refert ⁴⁰quosdam turpitudinis natos, et ⁴¹complexus et permixtiones execrabiles obscenasque coniunctas, et quaedam ex ipais adhuc turpiora. Natos praeterea daemones ⁴²et deos et spiritus septem, et alia ⁴³satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erubescimus, ⁴⁴et iam praeterimus. Satis est nobis, quod totam istam haeresim Nicolaitarum Apocalypsis domini gravissima sententiae auctoritate damnavit dicendo, Quia hoc tenes, odisti doctrinam ⁴⁵Nicolaitarum, quam et ego odi.

Apoc. II.
6. 15.

Cap. II.

Accesserunt his haeretici etiam illi qui Ophitae nuncupantur. Nam serpentem magnificent in tantum, ut illum etiam ipsi Christo praeferant. ¹Ipse enim, inquit, scientiae nobis boni et mali originem dedit. Huius animadvertens potentiam et maiestatem Moyses, inquit, aereum posuit serpentem, et quicumque ipsum adspexerunt, sanitatem consecuti sunt. ²Ipse, aiunt praeterea, Christus in evangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem ³dicendo, Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda ⁴eucharistia^a sua. Sed tota istius erroris et ⁵scena et doctrina inde fluxit^b. Dicant enim de illo summo primario Aeone complures alios Aeones extitisse ⁶inferiores, omnibus tamen istis Aeonem antestare cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero Aeone ⁷Aeonibus inferioribus permixto, ⁸seque postea, cum in superiora voluisset ⁹eniti, gravitate materiae permixta sibi non potuisse ad ¹⁰superiora pervenire, in medietate relictum extendisse se totum,

ol. III, 14.

40. quosdam turpitudinis natos *ABabcd.* quasdam turpitudinis notas *Semlerus et Leopoldus.* 41. complexos *A.* 42. et om. *bc.* 43. satis inducit *Fr. Junius.* 44. etiam *AB.* 45. Nicolaitarum *A.*

Cap. II. 1. Ipsi *A.* 2. Ipsi *AB.* 3. docendo *B.* 4. eucharistia *ABabd. liber Divionensis, teste Rigaltio.* eucharistica *c.* 5. scena *B.* Voculam et ante scena non agnoscit *A.* 6. inferiore omnibus tum istis aeonem cuius *A.* 7. a quibus insertoribus permixtos (permixtas *B.*) *AB.* 8. quae *A.* 9. empta gravitatem *A.* 10. superiora *Acđ. Vaticanus.* superna reliqui.

n. obscenasque coniunctas] Hoc est coniunctiones. Hieronymus Adv. Luciferianos de hoc ipso haeretico: „die noctaque nuptias faciens obscenos et auditu quoque erubescendos coitus somniavit.“ (Rigalt.) *Coniunctas* substantivi loco positum esse pro *coniunctiones* Rigaltius nemini sano persuadebit. Sed insolenter est admodum dicere „complexus et permixtiones coniungere,“ et durius zeugma. Melierim rescribere „obscenosque coniunctas,“ id est coniunctiones. Varro De Lingua Lat. IX, 1 „Sic bigae, sic quadrigae a *coniuncta* dictae.“

o. Quia hoc tenes] Indiculus Hieronymi: „Spiritus autem sanctus haeresim appellans dicit ad ecclesiam, Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum.“ (Rigalt.)

Cap. II. a. eucharistia] Sic habet codex Divionensis. Atque ita etiam indiculus Hieronymi: „Et ipse illis eucharistia sanctificat.“ (Rigalt.) Eucharistia, id est *εὐχαριστία*, atque hoc probe. (Fr. Junius.)

b. inde fluxit.] Nempe ex Nicolaitarum et antecedentium somniis, ut monet Epiphanius. (Fr. Junius.) Errat Junius. Nam *inde* spectat ad ea quae sequuntur.

¹⁰b effecisse sic caelum. ¹¹Ialdabaoth tamen inferius descendisse et fecisse sibi filios septem: quem oclusisse superiora ¹²dilatatione, ut, quia angeli quae superiora essent ¹³scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse, et quia ab ¹⁴infirmioribus et mediocrius virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem; illum vero Aeonem, ex quo Ialdabaoth ¹⁵processisset, invidia commotum scintillam quandam iacenti homini immisisset, qua excitatus per prudentiam saperet et intellegere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth ¹⁶istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem et similitudinem serpentis, et hanc ¹⁷fuisse virtutem in paradiso, id est istum fuisse serpentem cui Eva quasi filio deo crederat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse; salutem carnis sperandam omnino non esse. Nec non etiam erupit alia quoque haeresis, quae dicitur ¹⁸Cainaeorum^d. Et ipsi enim magnificent^e ¹⁹Cain, quae ex ²⁰quodam potenti virtute conceptum, quae operata ²¹sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum procreatum, et ideo inferiorem repertum^f. Hi qui ²²hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum^g et magnum esse memorantes propter utilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudae propter hanc causam reddendam putant. Animadvertens enim, inquiunt, Iudas, quod Christus vellet ²³veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant et dicunt. Quia potestates ²⁴huius mundi ²⁵nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ²⁶ipsius salus pareretur, saluti consulens generis humani tradidit Christum, ut salus, quae impediabatur per virtutes quae obsistebant ne pateretur

10 b. et fecisse *Latinus*. 11. ialdabaothum inferius *A.* 12. dilacione *Bab.* 13. scientiae *A.* 14. infirmibus *A.* 15. sedere in iudicio commotum *A.* 16. istam indignationem conversus *A.* 17. virtutem fuisse *A.* 18. Chaldaeorum *AB.* 19. *cain* *A.* 20. quodam potentis *A.* 21. sit imponam Abel *A.* 22. hoc *om. A.* 23. virtutem *A.* 24. huius *Acd. Vaticanus.* hae reliqui. 25. volebant *A.* 26. ipse salus pareret *A.*

c. scintillam quandam iacenti homini immisisset] Indiculus Hieronymi: „Itaque superna mater volens evacuare virtutem Ialdabaoth operata est scintillam virtutis descendere in hominem, et continuo erexit eum, ut staret pedibus suis.“ (Rigalt.)

d. Cainaeorum.] Codicum scriptura Chaldaeorum est etiam apud Hieronymum

Adv. Lucifer. p. 303. tom. IV. Opp. ed. Bened., ut adnotatur Benedictini.

e. magnificent] Indiculus Hieronymi: „magnificent.“ (Rigalt.)

f. et ideo inferiorem repertum.] Indiculus Hieronymi: „et ideo illum esse occisum.“ (Rigalt.)

g. admirabilem illum] Indiculus Hieronymi: „omnium apostolorum fuisse doctorem.“ (Rigalt.)

Christus, impediri omnino non posset, et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis ²⁷retardari. Sed et illa haeresis processit quae dicitur ²⁸Sethoitarum. Huius perversitatis doctrina ²⁹haec est: Duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel, propter ³⁰hos magnas inter angelos contentiones et discordias extitisse; ob hanc causam illam virtutem quae super omnes virtutes esset ^h, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, ³⁰voluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut evacuantur ⁱ angeli illi qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum ³¹oritur et nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse, ob quam causam illam virtutem, quam, sicut diximus, pronuntiant matrem, ad vindictam etiam cataclysmum inducere, ut et illud permixtionis semen tolleretur et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos, ³²qui seminis illos prioris instituissent, occulte et latenter et ³³ignorante illa matre virtute cum illis octo animabus in arcam misisse, etiam semen ³⁴Cham ^k, ³⁵quo semen malitiae non periret, sed cum ceteris conservatum et post cataclysmum terris ³⁶redditum exemplo ceterorum excresceret et effunderetur et totum orbem et impleret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut ³⁷dicant illum tantummodo ³⁸Seth ³⁹et pro ipso Seth ipsum ^l fuisse.

Cap. III. Carprocrates praeterea hanc ¹tulit sectam: Unam ²esse dicit virtutem, in superioribus principalem, ex hac prolatos angelos atque virtutes, quos distantes longe a superioribus ³virtutibus mundum istum in inferioribus partibus ⁴condidisse: Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph ⁵hominem tantummodo

27. tractari sed illa A. 28. Sethitarum *Fr. Junius.* sed tortorum A. 28 b. hoc A. 29. hoc A. 30. voluisset B. 31. moritur et *Bd.* morte et A. 32. qui seminis illos prioris *abcd.* quo (quos *in marg.*) seminis illos priores B. quos mines illos priores A. quo seminio illos priores *Fr. Junius.* 33. iggoranter illam matrem virtutem octo animabus A. 34. Cham *Bd.* Cain B. *in marg.* et reliqui. 35. id est semen A. 36. reddito exemplo eterorum excrescere A. 37. illum dicant A. 38. sed AB. 39. et pro ipso Seth ipsum *abcd. liber Gorziensis.* et pro ipso sed ipsum B. sed per ipsum sedet ipsum A.

Cap. III. 1. *Malim* coluit. 2. dicit esse A. 3. virtutibus *abcd. liber Gorziensis.* virtutum AB. 4. contumeliis Christum A. 5. homine A., et B. *in marg.*

h. virtutem quae super omnes virtutes esset] In Indiculo Hieronymi vocatur „Trivirtus.“ (Rigalt.)

i. evacuantur] Hoc est viribus privarentur vel superarentur. Cf. adnot. ad Tertull. De Patient. cap. 12. Irenaeus Adv. Haeres. V, 21 „primum eius impetum evacuavit.“ Id. V, 22 „in lege sententias adversariorum nostrorum eva-

cuante,“ et paulo post „neque labem per labes evacuari.“ Id. V, 24 „evacuatur apostasia eius.“

k. etiam semen Cham] Epiphanius Haer. XXXIX, 3 „εἰσέδυσαν (sc. angeli) τὸν Χάμ εἰς τὴν κίβωτον ὄντα τοῦ αὐτῶν ἀπέμπατος.“

l. ipsum] Christum.

genitum, sane prae ceteris iustitiae ⁶cultu^a, vitae integritate meliorem; hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius ⁷in caelo ⁸receptam, eo quod et ⁹firmior et robustior ¹⁰ceteris fuerit; ex quo ¹¹colligeret, ¹²retentata ^banimarum ¹³sola salute, ¹⁴nullas corporis resurrectiones. Post hunc ¹⁵Cerinthus haereticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab illis dicit; Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum promens. Huius successor ¹⁶Ebion fuit, ¹⁷Cerintho non in omni parte consentiens, quod ¹⁸a deo dicat mundum, non ab angelis factum, et quia scriptum sit^c, Nemo discipulus super magistrum, ¹⁸nec servus super dominum, legem ¹⁹etiam proponit, scilicet ad excludendum evangelium et vindicandum Iudaismum.

Math. X, 1
Luc. VI, 40
Io. XIII, 11

Valentinus autem haereticus ¹multas ²introduxit fabulas. Has ³circumcidens breviter expedit. Introducit enim ⁴Pleroma et Aeonos triginta; exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit in primis esse Bython et Silentium, ex his ⁵processisse Mentem^a et Veritatem, ex quibus erupisse Verbum et Vitam, de quibus rursus creatum Hominem et Ecclesiam. Sed enim ex ⁶his quoque processisse duodecim Aeonos; de Sermone autem et Vita Aeonos alios decem: ⁷hanc esse Aeonum triacontada,

Cap. IV.

6. cultu, vitae integritate *abcd.*, B. in marg., et liber Gorziensis. cultu et vitae integritate *Leopoldus.* cultu integritate *AB.* 7. in om. d. 8. rectam A. 9. infirmior A. 10. ex ceteris *ABa.* 11. colligere A. colligere est *Fr. Iunius.* 12. retentata *ego.* retenta *Latinus, prob. Desid. Herald. ad Arnob. Adv. Natl. p. 91.* tentatam A. tentata *reliqui.* 13. solam salutem A. 14. multas *AB.* 15. Corinthus *AB.* 16. Hebion *cd.* 17. Corintho *AB.* 18. ab eo A. 19. esse proponit *AB.*

Cap. IV. 1. multa A. 2. introducit *d.* 3. circumcidens A., et B. in marg. circumducens B. circumducens *reliqui, et Barth. Adverss. XIII, 16. p. 740.* circumducere *Latinus.* 4. pleromata aeonis A. pleromata aeonos B. 5. processisse Mentem *P. Ciacconius. Probavit etiam Fr. Iunius. processisse semen Mentem libri omnes.* 6. his *Acad. Vaticanus. eis reliqui.* 7. hanc *cd.* haec *reliqui.*

Cap. III. a. prae ceteris iustitiae cultu] Indiculus Hieronymi: „Habuisse autem illum spiritum prophetalem.“ (Rigalt.)

b. retentata] Ita corrigendum erat. Syllaba finalis praegressi vocabuli absorpserat syllabam primam sequentis. Philaster cap. 35 „caruem vero in terra dimissam aestimat animique salutem solum, carnis autem non fieri salutem opinatur.“ Cf. Tertull. De Anima cap. 23. Irenaeus Adv. Haer. I, 24. Augustin. De Haeres. cap. 7. Epiphan. Haeres. XXVII, 4 sqq. Adde Desid. Herald. ad Arnob. p. 91.

c. et quia scriptum sit] Indiculus Hieronymi:

„Carpocras, Cerintus et Ebion: hi tres sibi successerunt, docentes omnia secundum legem, circumcidi, observare sabbata et dies festos Iudaicos. Christus enim haec omnia observavit. Sufficere dicentes ita esse doctorem ut magistrum.“ Unde manifestum est haec ita distinguenda: „Et quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum, legem etiam proponit“ cett. (Rigalt.)

Cap. IV. a. processisse Mentem] Vulgata est *processisse semen Mentem.* Sed recte Ciacconius expunxit vocem *semen*, utpote ex fine vocis praecedentis et principio sequentis conflata.

quae ^a fit in Pleromate ex ^oogdoade et decade ac duodecade. Tricesimum autem Aeonem^b Bython illam videre voluisse et ad videndum illum ausum esse in superiora ¹⁰conscendere, et quoniam ad magnitudinem ipsius ¹¹videndam capax non fuit, in ¹²defectione fuisse et paene dissolutum esse, nisi ¹³qui missus ad constabificandum illum, ille quem ¹⁴appellat Horon, confirmasset illum dicto ¹⁵lao pronuntiato. ¹⁶Istam^c autem Aeonem in defectionem factum ¹⁷Achamoth dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse et ex passionibus materias edidisse. ¹⁸Expavit enim, inquit, et extimuit et ¹⁹contristatus est, et ex his passionibus concepit et edidit. Haec fecit caelum et terram et mare et omnia quaecumque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse et fragilia et caduca et mortalia, quaecumque sunt ab ipso facta, quoniam quidem ipse fuerit de ²⁰defectione conceptus atque prolatus; hunc tamen instituisse istam mundum ex his materiis quas ²¹Achamoth vel pavendo vel timendo vel contristando vel ²²sudando praestiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebrae factae sunt, ex ²³timore et ignorantia spiritus nequitiarum et malignitatis, ex tristitia et lacrimis humida fontium, humanam materiae marisque. Christum autem missum ab illo propropatore, ²⁴qui est Bythos. Hunc autem in ²⁵substantia corporis nostri non fuisse, sed ²⁶spiritali nescio quod corpus de caelo deferentem, quasi ²⁷aquam per fistulam^d, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuantem. Resurrectionem huius carnis negat, ²⁸sed alterius legis^e et prophetarum quaedam probat, quae-

8. fit *Aed. Vaticanus*. sit *B (in marg.) ab.* sint *B.* fiat *Fr. Iunius*. 9. octoade *ABab.* 10. pleromatis conscendere *cd.* 11. videndum *A.* 12. defectione *A.* 13. qui missus *Latinius*. quia missus *B (in marg.) cd.* quia missus *A.* quia missus *reliqui*. qui amissus *Fr. Iunius*. 14. appellant *cd.* 14b. Istum — — factum *inducit Ios. Scaliger*. 15. Achamote *Bab.* athamote *A.* 16. expandit *A.* 17. contristatus *cd.* 18. de defectione (aut desperatione) *ego*. deceptione *AB.* de aporitione *reliqui*, ex *Irenaeo*. de temptatione *Ios. Scaliger*. 19. Achamote *Bab.* athamote *A.* 20. suadendo *AB.* 21. timore ignorantiam *A.* 22. qui est Bythos *abcd.* qui est bython *A.* qui est bythion *B.* quem bython *B. in marg.* 23. substantiam *A.* 24. spiritalem *A.* 25. aqua *B.* 26. sed alterius legis *ego*. Sed alterius, legis *Fr. Iunius*. sed non alterius. Legis *Latinius*. sed alterius. Legis *libri omnes*.

b. Tricesimum autem Aeonem] Indiculus Hieronymi: „Tricesimum itaque rotulum, quod est Sapientia, concepit patrem videre.“ (Rigall.)

c. dicto lao pronuntiato. Istum] Ita correxi haec verba. Cf. Tertull. Adv. Valent. cap. 10 et 14. Irenaeus I, 7. cum interrr.

d. quasi aquam per fistulam] Cf. Irenaeus I, 7. Epiphani. Haeres. XXXI, 7. Philaster cap. 38. Augustin. De Haeres. cap. 11.

e. sed alterius legis] Interpunctio erat „sed alterius. Legis“ ceti. Haec Ludovicus de la Cerda Pamelium secutus ita interpretatur: „Negat resurrectionem carnis huius materialis, quae nunc videtur, affirmat vero resurrectionem alterius carnis, quae non videtur, veluti angelicae aut alterius sublimioris.“ Nec aliter de hoc loco nuperrime statuitur video M. J. Routh V. Cl. Scriptt. Eccles. Opusc. tom. I, p. 223. Sed plane falsa est illa verborum distinctio, quandoqui-

improbat, id est omnia improbat, dum quaedam reprobatur. gelium habet etiam suum praeter ²⁷haec nostra^f. Post hunc runt ²⁸Ptolemaeus et Secundus haeretici, qui cum Valentino omnia consentiunt, in illo solo^e differunt. Nam cum Valentino Aeonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios com- s; quatuor enim primum, deinde alios ³⁰quatuor^h adgregave-

Et quod dicit Valentinus Aeonem ³¹tricesimum excessisse de mate, ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triade fuisse hunc qui fuerit in defectionem propter desiderium di propatoris. Extitit praeterea Heracleon alter haereticus, qui Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronuntiationis vult alia sentire. Introducit enim ³²in primis illud fuisse ³³quod intiatⁱ, et deinde ex ³⁴illa monade duo, ac deinde reliquos as. ³⁵Deinde introducit totum Valentinum.

Non defuerunt post hos Marcus ¹quidam et Colarbasus, novam Cap. V. sim ex Graecorum alphabeto componentes. Negant enim verisime istis posse litteris inveniri, immo totam plenitudinem et ctionem veritatis in istis litteris esse dispositam. Propter hanc causam Christum dixisse, Ego sum Λ et Ω . Denique Iesum tum descendisse, id est columbam in Iesum venisse; quae o nomine cum *περιστέρα* pronuntietur, ²habere ³secum nu- ec om. A. 28. ptholomaeus A. 29. aëones b. 30. quatuor ed., ex Irenaeo Philastro. octo ABab. 31. triginta (A)B. 32. illud in primis A. 33. Iominam pronuntiat I. M. Routh, ex Philastro. quod pronuntiat ex ipso mot et deinde Iac. Pamelius. 34. illo A. 35. dei A. ap. V 1. quidem A. 2. habere ABabc. habeat d. 3. secum ego. secum os. Scaliger. secundum libri omnes.

1. praecedentis enunciati verbo *negat* ad sequens nequaquam repeti verbum affirmativum proel aliud eiusmodi, quod tamen st. Ceterum de Valentinianorum resurrectionis dogmate cf. Epiphani. . XXXI, 7 „Τὸ δὲ ἐαυτῶν γάρμα πτικὸν ὃν σώζεσθαι σὺν σώ- ἄλλῃ ἐνδυτέρω ὄντι, διὰ τὸ αὐ- ἴμα πνευματικὸν καλοῦσι, φαν- ενοι.“ Adde Tertull. Adv. Valen- . 27. Philastrum cap. 38. Augustin. eres. cap 11.

vangelium habet etiam suum prae- ce nostra.] Cf. Irenaeus III, 11. Reliqu. Sacr. II. p. 35.

1 illo solo] Pro illo fortassean ibendum uno. Sed haesito. Video supra quoque cap. 2. scriptorem n soloecismum sibi indulsisse. bi cum praecederent verba „Sed tius erroris scena et doctrina inde expectabatur ut sequeretur, non

„Dicunt enim de illo“ sqq., sed „quod dicunt de illo“ sqq. Ita hic postquam dixit „in illo solo differunt,“ necesse erat sequentia adstruerentur non *nam*, sed *quod* particula.

h. alios quatuor] Irenaeus I, 5 et 6. p. 53. ed. Grabe. Philaster cap. 39 „dicens quatuor esse Aeonas et alios quatuor.“ Cf. Tertull. Adv. Valent. cap. 33.

i. quod pronuntiat] Hic etiam deesse aliquid videtur vocabuli. (Rigalt.) Nihil desidero. Novam pronuntiationem (id est ausdrucksweise, bezeichnungswiese, terminologie) dicit Heracleonem induxisse eiusque signum aliquid in rerum initio stasisse. Vanum videlicet ipsum nomen addere aspernatur. Ceterum cf. Philaster cap. 41 „principium esse unum quem dominum appellat, deinde de hoc natum aliud“ cett. Augustin. De Haeres. cap. 16 „duo asserunt principia, unum ex altero et ex his duobus alia plurima.“

merum dcccc^a. Percurrunt isti ⁴Ω, Ψ, X, Φ, Y, T, totum usque ad ⁵A, B^b, et computant ogdozdas et decadas. ⁶Ita afferre illorum omnes vanitates ⁷et ineptum sit et otiosum. Quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit, alterum^c deum fingunt praeter creatorem, Christum in substantia ⁸negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram.

Cap. VI. Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum et alterum saevum, bonum superiorem, saevum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, deo creatori renuntiat, superioris dei filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat. Solum evangelium Lucae, nec tamen totum recipit. ⁹Apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit. Acta Apostolorum et Apocalypsim quasi falsa reicit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis^a ab ecclesiae communicatione abiectus. Hic ex occasione qua dictum sit, ¹⁰Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, haeresim ¹¹Cerdonis approbare conatus est, ¹²ut eadem diceret^b quae ille superior haereticus ante dixerat. Exiit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, et hic per eadem vadens blasphemiae genera eadem docet quae Marcion et Cerdon docuerant. Post ¹³hos subsequitur Apelles, discipulus Marcionis,

Math.
VII, 17.

4. u t x q ut A. 5. alphabeta AB. Alpha Beta abcd. 6. ita ut afferre cd. 7. et ineptum A., Fr. Iunius. ut ineptum Bab. ineptum cd. 8. negant om. A.

Cap. VI. 1. epistolas Pauli apostoli A. 2. ut eadem diceret ego. eadem diceret A. eadem dicere Babcd. eadem dicens (aut eademque dicere) Fr. Iunius. 3. hunc A.

Cap. V. a. habere secum numerum DCCC1.] Palmaria Ios. Scaligeri haec est emendatio, quam recepi. De numeri illius ratione v. Grabium ad Irenaeum I, 12. p. 71.

b. usque ad A, B] Id est usque ad initium totius ordinis.

c. alterum] Vulgata distinctio „et otiosum, quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit. Alterum“ celt. omnem horum verborum disturbaverat sententiam.

Cap. VI. a. propter stuprum cuiusdam virginis] Haec etiam narrat Epiphanius [Haeres. XLII, 1.]. Septimius Iamen libro De Praescriptione Haereti-

corum et libris adversus ipsum Marcionem, ubi de eiecto Marcione ac de eius flagitiis plurima disserit, stupratae virginis non meminit. Unde opinari licet huncce catalogum haereticorum non esse Tertulliani. Nam et libro De Praescriptione Haereticorum Marcionensem continentiam laudat, et Marcionem castratorem carnis nuncopat in principio librorum adversus ipsum. Irenaeus quoque notat Marcionis discipulos continentium nomen usurpasse, nuptias damnasae. (Rigalt.)

b. ut eadem diceret] Cum liber Leidensis haberet diceret, non dubitavi ponere ut particulam. Infinitivos enim quem dicunt finalis h. l. durior esset.

qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum deum ⁴in finitis superioribus partibus. Hunc potestates multas angelosque fecisse; ⁵praeterea et aliam virtutem, quam ⁶dici dominum dicit, sed angelum ⁷ponit. ⁸Hoc vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris; cui ⁹mundo permiscuisse paenitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem et prophetas repudiat. Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet, sed ¹⁰ideo ¹¹quod e superioribus partibus ¹²descenderet, ipso descensu sideream sibi carnem et aëream contexuisse: hunc in ¹³resurrectione singulis quibusque elementis quae in ¹⁴descensu suo mutuata fuissent in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus in ¹⁵caelo spiritum tantum reddidisse. Hic carnis resurrectionem negat. Solo utitur ¹⁶et apostolo, sed Marcionis, id est non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet praeterea privatas, sed extraordinarias ¹⁷lectiones suas, quas ¹⁸appellat phaneroeis^c, Philumenes cuiusdam puellae, ¹⁹quam quasi ²⁰prophetissam sequitur. Habet praeterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult quod omnia ²¹quaecunque Moyses de deo scripserit vera non sint, sed falsa sint.

His haereticis omnibus accedit ¹Tatianus quidam alter haere- Cap. VII.
ticus. Hic Iustini Martyris discipulus fuit; post hunc ²diversa sentire coepit. Totus enim secundum Valentinum ³sapit, adiciens illud, ⁴Adam nec salutem consequi posse, quasi non, si rami salvi ⁵fiunt, et radix salva sit. Accesserunt alii haeretici, qui dicuntur Secundum Phrygas, sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui ⁶Kata ⁷Proclum ⁸dicuntur, ⁹sunt alii qui ¹⁰Secundum Aeschinem pronuntiantur. Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam

4. infiniti *Fr. Iunius.* in infinitis *I. M. Routh.* 5. praeterea *Fr. Iunius et Ios. Scaliger.* propterea libri omnes. 6. dici dominum dicit *Ios. Scaliger.* dicit dominum dici *Fr. Iunius.* dicit, dominum dicit libri omnes. 7. poneret *A.* 8. Hinc (vel Ab hoc) *Fr. Iunius.* 9. mundo *B (in marg.)abcd.* mundi *AB.* 10. ideo ego. in eo *ABabc., Fr. Iunius.* eo *d.* 11. quo *B.* 12. descenderet ipse, descensu *Fr. Iunius.* 13. resurrectionem *A.* 14. decessu suo mutatus fuisse *A.* 15. caelum *A.* 16. et om. *A.* 17. Icoēs *A.* 18. appellant *B.* 19. quamquam si *AB.* 20. prophetissam sic habet praeterea *A.* 21. quae Moyses *A.*

Cap. VII. 1. taccanus quidem *A.* 2. diversa *d., Latinius, Jac. Pamelius.* divisa *ABabc.* 3. capit *AB.* 4. Adam *abcd., ex Irenaeo.* quod iam *B.* quodam *A. Vaticanus.* 5. fiant *d.* 6. tanta *A.* 7. Procolum *Vaticanus.* 8. dicuntur *Acad. Vaticanus.* dicantur reliqui. 9. sunt alii qui ego. sunt aliqui qui *A.* sunt qui reliqui, praeter *B., in quo verba sunt — pronuntiantur non comparent.* 10. secundum Aeschinem pronuntiantur (pronuntiantur ab.) *Aabcd.*

c. phaneroeis] Cf. Tertull. De Praescript. Haeret. cap. 30.

blasphemiam non communem, sed peculiarem et suam: et communem quidem illam, qua in apostolis ¹¹quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse quam Christum in evangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. ¹²Privatam autem blasphemiam illi qui sunt Kata Aeschinem hanc habent qua adiciunt etiam hoc, ¹³uti dicant Christum ipsam esse filium et patrem.

Cap. VIII.

Est praeterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui lateater Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIII. mensis. Quis autem nesciat 'quoniam' evangelica gratia evacuatur^b, si ad legem Christum ²redigit? Accedit his ³Theodotus haereticus Byzantinus, qui posteaquam 'Christi pro nomine' adprehensus^c negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit qua Christum hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret, ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitariam atque ⁶nudum, ⁷nulla alia prae ceteris nisi sola iustitiae auctoritate. Alter post hunc ⁸Theodotus haereticus erupit, qui et ipse introduxit alteram sectam et ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto ⁹et virgine Maria conceptum pariter et natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. ¹⁰Nam illum Melchisedech ¹¹praecipuae gratiae caelestem esse virtutem, eo quod agat Christus pro hominibus depre-

Hebr. V, 6.
VI, 20.
VII, 17.

11. quidem *ABcd. Vaticanus.* quidam *ab.* 12. Privatam autem *Acd. Vaticanus.* Privatam autem *Ios. Scaliger.* Privatam *reliqui.* 13. ut *d.*

Cap. VIII. 1. quomodo *A., pro more.* 2. redditur *A.* 3. theodocus *A. Vaticanus.* 4. Christi *abcd. Paterniacensis, Gorziensis, Vaticanus.* Christum *AB. Hirsangiensis.* 5. adprehensus *ABab. Paterniacensis, Gorziensis, Hirsangiensis.* comprehensus *cd., ex Vaticano.* 6. mundum *A.* 7. nulla alia *cd., ex Vaticano.* nullo alio *reliqui.* 8. theodocus *A. Vaticanus.* 9. et ego. *ex libri omnes.* 10. Nam illum Melchisedech *om. A.* 11. praecipua gratia *A.* praecipua et Graecia *B.* praecipua et egyptiam *B. in marg.*

Cap. VIII. a. quoniam] Particulas *quoniam, quia, quod* eius aevi scriptores vulgo ponere pro accusativi structura cum infinitivo notum est. Cf. quae adnotavi ad Tertull. Ad Martyr. cap. 4.

b. evacuatur] Cf. supra adnot. ad cap. 2.

c. Christi pro nomine adprehensus] *Pro nomine Christi*, hoc est ob professionem nominis Christiani. Hunc locum sic scripsimus consentientibus exemplaribus vetustis Gorziensi Paterniacensique „qui posteaquam Christi pro nomine

adprehensus est, in Christum blasphemare non destitit.“ Quae verba sunt est quidem in Hirsangiensis volumine ad Augustini narrationem mutare, qui scribit horum haereticorum auctorem lapsam in persecutione, ut eius casus opprobrium devitaret, asserere coepisse Christum tantum esse hominem, quo non deum, sed hominem negasse videretur. Itaque scripsit „qui posteaquam Christum pro nomine adprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit.“ Nec vero magnopere refert quoad sententiam. (Rhenanus.)

cator et advocatus ipsorum factus; Melchisedech facere pro caelestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut ¹² ἀπάτωρ sit, ἀμήτωρ sit, ἀγενεαλογητός sit, cuius neque initium neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam haeresim introduxit, quam Victorinus^d corroborare curavit. Hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passumque contendit ¹³ et mortuum, praeterea se ipsum sibi sedere ad dexteram suam cum profana et sacrilega temeritate proponit.

12. apator sit, ameter sit, agenealogitus (agenealogetus d.) *ABabcđ*. 13. et om. *ABabc*. — *Subscriptio in B. est Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI DE HAERESIBVS LIBRI FINIS.*

d. Victorinus] Hic Victorinus qui fuerit planè ignoramus. Nihil de eo apud alios scriptores. Atque secundum ea quae leguntur apud Tertull. Adv. Prax. cap. 1. non dubito hic latere episcopi Romani nomen, nomen Victoris. Victorem significari a Tertulliano l. l. iam censuit Fabricius (ad Philastrii cap. 49. p. 102.). Sed novissimis diebus vir doctus quidam de hoc quem pertracto loco mirificam plane hanc tulit sententiam, ut nomen Victorini plenioris nominis Victoris formam esse statueret. Hoc profecto nequit ferri. Duas propono quae pari iure

potuerunt esse corruptelae causas. Aut enim, si, quae mea est coniectura, hic libellus, sive potius excerpta, sunt Victorini Petavionensis, huius nomen de subscriptione in nomen Victoris hic aberrasse putaverim, aut exitisse in exemplari aliquo archetypo nomen Zephyrini, etque cum librarius ab emendatrice mens nomen Victoris superncriptum inveniret (Victor Zephyrinus), infelici cum errore utriusque episcopi nomen in unum Victorini, nescio cuius, conflasset.

'EX LIBRIS TERTULLIANI

DE EXECRANDIS GENTIUM DIIS.

Tantum caecitatis invasit genus Romanum, ut inimicum suum Dominum vocent et ablatorem bonorum adeo datorem sibi esse praedicent, atque illi gratias agant; vocant ergo illos nominibus humanis, non propriis; nesciunt enim eorum nomina; quia sint daemones intelligunt, sed historias veterum Regum legunt, quorum actum cum videant fuisse mortalem, deifico honorificant eos nomine Iovem quem vocant quemque putant summum Deum, quando natus est, a constitutione mundi erant ad illum tempus anni ferme tri-

1. Hoc fragmentum, cuius apographum debeo humanitati V. Cl. I. Goel, bibliothecae Leidensi praefecti, ab Ios. Maria Suaresio ex bibliotheca Vaticana erutum prodiit Romae anno MDCXXX. Cui editor haec praefatus est: „Candido Lectori Iosephus Maria Suaresius Avenionensis Salutem. Candido Lector. Patet mihi scicilis aditus ad bibliothecam Vaticanam, benignitate Cardinalis Amplissimi Francisci Barberini bibliothecarii atque Maecenatis mei, qui vere bibliotheca vivens vocari posset, et benevolentia Felicis Contelorii custodis, viri scientiis omnibus instructi. Illic ego dum singula lustris, incidi peropportune in pervetustum codicem e membrana, perscriptum litteris Longobardicis, qui praefert aetatem sexcentorum aut septingentorum annorum, cumque Bedae Chronicon, et alia quae continebat, percurrissem, in calce inveni fragmentum librorum Tertulliani de execrandis gentium diis, cuius ultimi versus fuerant erasi, et quod in Iovis elevanda divinitate solum insumitur. Id ego cum semel iterumque perlegissem, ac deinde contulissem, assentimus (sic) cum his quae de Iove scribit idem Tertullianus in libris adversus Nationes et in Apologetico; diversum penitus reperi stylum, tamen purum putum Tertullianicum et ego agnovi et amici, quibus ostendi, omnes consenserunt. Hoc igitur, quamvis fragmentum, diutius latere nolui et nunc in commune et in publicum emitto auspiciis Urbani Pont. Max., quo in Cathedra Petri sedente non Musae tantum politioresque litterae ac disciplinae, poetis et historicis passim exundantibus et exsurgentibus quasi reddita inventute revirescunt, verum etiam sanctorum Patrum operibus undique procedentibus in lucem orthodoxa religio ubique terrarum caput attollit et reflorescit. Deum precor ut ipsum et illustrissimum Cardinalem Franciscum Barberinum Atlantis tanti Herculem ad Ecclesiae suae decus diutissime sospitem esse velit. Tu, lector, apprecare, et hoc meo munusculo gratus utere, fruiere.“ Cuius fragmenti stylum quo iure aut nomine statim „purum putum Tertullianicum“ agnoscere potuerit Suaresius cum suis amicis, ego non facile assequor. Multum enim a vigore stili Tertullianei abhorret. Qua de causa hoc ἀποσπασμάτιον declamatori potius alicui Tertulliani scriptorum non plane ignaro quam ipsi tribuerim.

millia. Hic in Graecia nascitur de Saturno et Ope, et ne a patre interficeretur, aut si fas est dicere, denuo pareretur, Cretam delatus consilio matris in antro Idaeo nutritur, a ²Cretibus hominibus natis arma quatientibus occultatur, caprae ubera sugit, cuius excoriatae pelle amictus utitur nutricis suae, scilicet a se interfectae: sed tres cincinnos aureos ei assuit centenum boum singulos pretium valentes, sicut meminit auctor eorum Homerus, credere si aequum est. Hic adulta aetate cum patre annis compluribus bellum gessit, superavit, parricidio domum invasit, sorores virginis stupravit, quarum unam in connubio elegit, patrem armis fugavit: caetera autem actus illius scripta sunt. Ex connubiis alienis aut virginibus violatis filios sibi adulteros generavit, pueros ingenuos attaminavit, tyrannico regalique imperio oppressit populos, sine lege: hunc pater quem Initialem deum fuisse opinantur errantes, celari in insula Creta ignoravit, filius quoque, quem potentiolem deum credunt, fugatum a se patrem latere in Italia nescit. Si erat in caelo, cum non videbat quid in Italia gereretur? Non enim in angulo est terra Italia. Quamquam si fuisset deus, latere eum nihil debebat: latuisse autem ibi, quem Itali Saturnum vocitaverunt, liquido approbatum est, a cuius latitatione lingua Hesperia Latina nominata est usque in hodiernum: sicut etiam auctor eorum Virgilius meminit: ergo in terra generatus dicitur, dum, et ne ab eo regno pellatur, timet, et tamquam aemulum quaerit necare, et subreptum nescit latere, et postea deus filius patrem prosequitur, interficere quaerit immortalis immortalem, credi potest, et intervallo pelagi fallitur, et fugisse ignorat, et cum haec agerentur inter duos deos in terris caelum desertum est. Nemo administrabat pluvias, nemo tonabat, nemo gubernabat tantum molem orbis. Nec enim possunt dicere actum illorum, et bella in caelo esse facta: haec enim in monte Olympo fiebant in Graecia: sed nec caelum ³Olympum vocatur, caelum enim caelum est, de quibus ergo actibus eorum primum tractabimus, de nativitate, de latitatione, de ignorantia, de parricidio, de adulteriis, de obscenis actibus, de rebus non a deo, sed ab hominibus immundissimis et truculentissimis commissis. qui si essent in his temporibus, omnibus legibus rei subiacerent, quae multo iustiores et severiores quam actus illorum. Patrem armis pulsavit, lex Falcidia et Sempronia parricidam in culeo cum feris ligaret, et sorores corruptit, lex Papinia omnibus poenis per singula membra probrum puniret, connubia aliena invasit, lex Iulia adulterum suum capite afficeret, pueros ingenuos attaminavit, lex Cornelia transgressi

2. „Forte Curetibus“ legitur in marg.

3. „Forte Olympus“ legitur in marg.

foederis ammissum novis exemplis novi coitus sacrilegum damnaret. Hic nec divinitatem habuisse ostenditur: erat enim homo: latuit eum fuga patris: huic tali homini, tam nefando regi, tam obscuro tamque crudeli dei assignatus est honos ab hominibus, qui utique cum sit in terra natus et per incrementa aetatum adultus, in qua omnia haec mala admisit et modo non sit in ea, quid putatur, nisi mortuus, aut nunquid putat stultus error pennas ei natas in senectute, unde ad caelum volaret? sed possunt et hoc credere orbati sensu homines, si tamen credunt eum cygnum factum esse, ut generaret Castores, et aquilam, ut contaminaret Ganymedem, et taurum, ut violaret Europam, aurum, ut violaret Danaen, et equum, ut generaret Pirithoum, hircum, ut generaret 'Egyppam de capra, Satyrum, ut opprimeret Antiopam, haec quia adulteria spectant, ad quae proni sunt peccatores: ideo facile credunt, ut male facti auctoritates et omnis spurcitiae de ficto deo mutuentur. Num caetera quae credi possunt actus illius, quae et vera sunt quaeque sine transfiguratione eum aiunt gessisse quam sint inemendata animadvertunt: ex Semele generat Liberum, ex Latona Apollinem et Dianam, ex Maia Mercurium, ex Almena Herculem. At caeteras eius corruptelas quas ipsi confitentur, nolo conscribere, ne rursus foeditas iam sepulta auribus renovetur. Sed horum paucorum mentionem feci, quos deos et ipsos credunt errantes scilicet de incesto patre generatos, adulterinos, suppositivos, et Deum videntem acternam sempiternam ⁴numinis praesciam futurorum, immensam talibus cum nefandis criminibus diffuderunt.

4. „Forte Aegipana“ legitur in marg. 5. „Forte filium deest“ legitur in marg.

CARMEN DE IONA PROPHETA*.

<p>Post Sodomum et Gomorum viventia funera in aevum, Et cinerum senio signata incendia poenae, Et frustra solis oculis nascentia poma, Et pariter facti mortem maris et salis illic, 5 Si quid homo est poenam mutati corpore servans, Paene alios ignes superi decusserat imbris Urbs aequi iustique viam transgressa Ninive. Nam quis subversae menti metus? Omnia vulgo Poenarum documenta vacant, ubi possidet error.</p> <p>10 At bonus et nostri patiens et plectere serus Omnipotens dominus nullam iaculabitur iram, Ni prius admoneat durataque pectora pulset, Praesagos agitans augusta mente prophetas. Namque Ninivum meritis mandarat Ionan</p> <p>15 Praefari exitium dominus; sed conscius ille Parcere subiectis et debita cedere poenae Supplicibus, facilemque boni, cessabat obire, Ne vanum caneret, cessura pace minarum.</p>	<p>Mox fuga consilium, si qua est tamen ista facultas, Evitare deum dominique evadere dextram, 20 Quo subtertotus trepidans compecscitur orbis. At ratio est quod agit sancto de corde prophetas? Littoris in labio portu celeberrima fido Urbs oras Cilicium contra libratur Ioppe. Inde igitur Tarsos properus rate poscit Ionas, 25 Eiusdem per signa dei; nec denique mirum, Si dominum in terris fugiens invenit la undis. Parvula nam subito maculaverat aëra nubes Vellere sulphureo, de semine concita venti, Paulatimque globum pariens cum sole co-30 haesit, Deceptumque diem caliginis agmine clusit. Fit speculum caeli pelagus, niger ambitus undas Inficit, in tenebras ruit aether et mare surgit. Nec quicquam medium est, fluctus dum nubila tangunt, Gloria ventorum quos omnes turbine miscet. 35</p>
---	--

* TERTULLIANI CARMEN DE IONA PROPHETA *inscriptio est in cod. ms. saec. IX. bibl. Vindob. n. 16. In cod. P. Pithoei, ex quo primus hoc carmen edidit Fr. Juretus, quiq̄ una continebat carmen Sodoma, inscriptum erat DE NINIVE., quo mutato Juretus titulum posuit CARMEN DE IONA ET NINIVE. Afri quidem stili proprietates in hoc carmine, ut etiam in carmine Sodoma, satis manifestae sunt. Ultrumque etiam gnarum Tertulliani stili auctorem prodit. Carmen DE IONA PROPHETA reddo hic ex recensione Fr. Jureti, gravioribus aliquot vulneribus de ops cod. Vindob. sanatis. Ampliorem operam in posterum differo.*

v. 7. viam *Vind.* fuerant *cod. Pith.* forum, aut fines rescribendum proposuit *Pithoeus.*
 v. 13. augusta *Vind.* angusta *Iur.* *Ibid.* prophetas *cod. Vindob.* Et ita contiecerat *Juretus,*
 a quo editum est ex *cod. Pithoei* prophetam. v. 22. rationem *Vindob.* ratus *Iur.* v. 24.
 Ita rescripsi ex auctor. *Vindob.* *Juretus* edidit ora est Cilicium, contra libratur Ioppen.
 v. 25. poscit *Vindob.* scandit *Iur.* v. 26. eiusdemque pre signa dei *Vindob.* eiusdem
 fert acta *Iur.* v. 30. globum pariens *Vindob.* globus pariter *Iur.* v. 34. medium est
 fluctus dum nubila tangit *Vindob.* medios fluctus dum nubila tangunt *Iur.*

<p>Diversus furor in profugum frendebat Ionan. Una ratis certamen erat caeloque fretoque, Tunditur hinc illinc, tremit omnis silva sub ictu Fluctifrago, subter concussae spina carinae 40 Palpitat, antennae stridens labor horret ab alto, Ipsa etiam infringi dubitans inflectitur arbor. Nauticus interea genitus clamor omnia temptat Pro rate proque anima, spiras mandare mor- rantes Oblaqueare mithram, clavorum stringere nisus, 45 Vel reluctantes impellere pectore gyros. Pars maris interni puteum gravem odore vicissim Egregie rapiunt. Tum merces atque onus omne Praecipitant, certantque pericula vincere damnis. Sunt miserae voces ad singula fragmina ponti, 50 Expanduntque manus nullorum ad numina divum, Quos maris et caeli vis non timet, haud minus illos Puppibus abstrusos irato turbine mergens. Nescius haec reus ipse cavo sub fornice puppis Sternentem inflata resonabat nare soporem, 55 Iam tunc in somno domini formando figuram. Hunc simul undisecae qui cogit munia prorae, Pace soporatum placida, requiete superbum Instatit impulsans: Quid, ait, discrimine in isto Somnia nare canis? tantoque in turbine portum 60 Solus habes? en unda operit, spes unica divum est. Tu quoque, quisque tibi deus est, dic vota precesque Indigetans patrium supplex inflectito numen.</p>	<p>Exin quis culpae propior, quis causa pro- cellae, Discere sorte placet, nec sors mentitur Ionan. Tunc rogitant, quis, et unde hominum, quis 65 denique rerum, Quo populo, qua sede cluis? famulum ille fatetur Praetimidumque dei, qui caelum sustulit alte, Qui terram posuit, qui totum corpore fudit, Ipsius sese profugum causasque revelat. Dirigere metu. Quid nos igitur tibi culpae? 70 Quid fore nunc? quonam placabimus aequora facto? Namque magis multoque magis freta saeva tumbant. Tunc domini vates ingesta spiritus infit: En ego tempestas, ego tota insania mundi, In me, inquit, vobis aether ruit et mare 75 surgit, In me terra procul, mors proxima, nulla dei spes. Quin date praecipitem causam, navemque levantes Unum onus hoc magnum pelago iactate vo- lentem. Ast isti frustra nituntur vertere cursum In reditum, nec clavus enim torquere sinebat, 80 Dura nec antennae mutari libra volebat. Postremo ad dominum: Ne nos in mortis hiatum, Unam animam propter dederis, ne sanguinae iusti Respersisse velis, si sic tua dextera ducit — Iamque illic imo exoriens de gurgite cetus 85 Squamosum conchis, evolvens corporis agnea. Urgebat propius concusso marmore fluctus, Sponte dei praedam rapiens, quam puppis ab arce</p>
---	--

v. 39. concussae spina carinae *Vind.* concussa est spina *Iuret.* v. 40. antennae *Vind.* antenna *Iuret.* v. 42. genitus *Vindob.* geminus *Iur.* v. 46. gravem odore *Vindob.* graveolere *Iuret.* v. 47. Ita correxi ex *Vindob.* Egregias rapiunt tunc merces, atque onus omnes edit. *Iuretus.* egregiae tunc rapiunt merces atque onus omnes *cod. Pith.* v. 50. nomina *Vind.* lumina *Iur.* v. 52. abstrusos *Vindob.* obtrusos *Iur.* v. 59. Somnia nare canis *Vindob.* Somniare capit *Iur.* v. 60. en *Vindob.* nos *Iur.* In *cod. Pith.* desiderabatur vocabulum nos. v. 62. Hunc versum adieci ex *cod. Vindob.*, in quo Indigetans pro Indigetans. v. 63. propior *Vindob.* propriae *Iuret.* v. 67. Ita *Vindob. Iuret.* edidit Praetimidum fidumque dei, qui sustulit altum secundum *cod. Pith.* in quo tamen reperiebatur Praetimidum fidumque dei qui caelum sustulit alto. v. 68. totum *Vindob.* totam *Iuret.* v. 73. Hunc versum addidi ex *cod. Vindob.* v. 86. conchis evolvens *Vindob.* e conchis evolvere *Iuret.* v. 87. propius *Vindob.* propior *Iuret.* v. 88. dei *Vindob.* sua *Iuret.* In *cod. Pith.* aberat ea vocula.

<p>Provolutatam limosis faucibus hausit, 90 Viventemque dæpem longam properavit in alvum, Cumque viro caeli rabiem pelagique voravit. Sternitur æguoris unda, resolvitur ætheris umbra. Hinc fluctus, illinc status redduntur amici, Securamque viam placida signante carina 95 Candida caeruleo florent vestigia sulco. Nauta at tum domino leti venerando timo- rem</p>	<p>Sacrificat grates, tum portus intrat amicos. Navigat et vates alio susceptus Ionas Navigio fluctumque secat sub fluctibus imis, Viscera velificans, anima inspirata fœvina, 100 Conclusus, neque tinctus aqua, maris inti- mus exte, Inter semesas classes resolutaque patri Corpora digestu, sua iam tum funera discens. In signum sed enim domini quandoque fa- turus, Non erat exitii, sed mortis testis abactæ. 105</p>
---	--

INCERTI AUCTORIS CARMEN SODOMA*.

<p>Iam deus omnipotens primaevi tempora sæcli Vindice diluvio cunctis aboleverat undis, Quas caelum sparsit terræ, maris expuit æquor; Hactenus haud liquido poenas decernere pactus 5 Excidio, quoties hiemes induceret ær; Frenandis varium pluviis mandaverat arcum, Purpureo et viridi signantem nubila limbo. Iridis huic nomen, propria est quæ fibula nimbis. Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda 10 Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas, Excidio iam non imbres sortita, sed ignes. Sic Sodomum meruit tellus ardentibus uri Roribus, et finis portendere signa futuri. Efferæ luxuries illic inimica pudoris</p>	<p>Instar legis erat, fugeret quam præseclus 15 hospes Ante vel ad Scythicas vel apud Bœsiridis aras, Exoptans per sacra necem caesusque cruo- rem Fundere Bebrycium, et Libycas satiare pa- laestras, Anteque vel Circaea novas per pocula formas Sumere, quam læsum Sodomis amittere 20 sexum. Pulsabant caelum invidia connubia mixta Incestu paupilli generis natura rebellis In sese, læsumque viri cum corpore nomen. Tempore sed certo deus omnia prospèculatus, Iudicat iniustos, patiens ubi criminis ætas 25 Cessandi spatium vis nulla coegerit iræ. Iamque dies ultrix aderat. Duo de grege missi Angelico, forma iuvenes, qui spiritus ambo</p>
--	--

v. 90. properavit *Vindob.* percepit *Iuret.* v. 96. Nauta *Vindob.* Nautæ *Iuret.* v. 97. Ita rescripsi et explevi hunc versum de cod. *Vindob.* Nam in cod. *Pith.* verba tum portus intrat amicos desiderabantur. v. 102—103. Ita cod. *Vind.* Apud *Iuret.* legitur resolutaque corpora putri Digestu, sua iam velua* funera discens. v. 105. Ita cod. *Vindob.* *Iuretus* edidit Non erat exitio, sed caeli gloria factus.

* Edidit hoc *Africanæ Musæ* carmen, sub nomine *Cypriani*, primus *Guil. Morelius Paris. MDLX.*, e codice *librariæ S. Victoris Paris.* Alius codex *ms.* estabat olim in *bibliotheca Monasterii Laurisheimensis*, cum nomine *Tertulliani*, unde illud carmen editurum *Io. Sichardum*, testatus est *B. Rhenanus in Praef. ad Tertulliani opera edit. MDXXVIII.* Reddo hic ex recensione *Stroph. Baluzii*, qui præter *Victorinum* adhibuit etiam *Colbertinum codicem.*

Diva ministerio domini mandata ferebant,
30 Succedunt Sodomis. Illic de stirpe piorum
Transvena Loth aderat, sapiens iustique colonus

Unus erat meminisse deum; solet utilis arbor
In silvis latitare feris velut hospita fructu.

Is tunc pro porta residens (vix moenia adhibant
35 Caecicolae), quumquam divinos nescius, ultro

Advocat, appellat; patrio veneratur honore,
Hospitioque vocat longe stabulare parantes;
Enius longis precibus, pia pignora mensa
Officiisque probis studio dispungit amicos.

40 Nox requiem dederat, lux solverat altera
noctem,

Et Sodoma in foribus strepitat cum lege
pudenda.

Loth contra supplex: Ne vos nunc pasta libido
Incendat, iuvenes, istam foedare iuventam!
Quo luxus genitura vocat? quo semina frustra?

45 Quo nullae nuptant animae, non lustra colentes,
Non stabulis reduces, non undis subter hiantes,
Nec quae pennarum modulis prope nubila
pendent,

Nec quae per terram protracto corpore reptant.

Omne genus luxu genus est; sed femina
coniux

50 Omnibus, et nunquam cuiquam nisi femina
mater.

Nunc si fas iuvenilis habet vastare pudorem,
Sunt intus natae biuges mihi, nubilis aetas,
Virginitas in flore tumet, iam dedita messi,
Digna cupido viris, tulerit quam vestra voluptas:

55 Dedito pater proque hospitibus pensabo dolorem.

Vulgus ad haec demens: Quisnam tu, quantus,
et unde,

Qui nobis domineris, ait, legesque recondas?
Transvena num rector Sodomorum ut ingerat iras?

Nunc igitur tute ipse lues quod nostra cupido est,

60 Pro natis proque hospitibus; satis unus in omnes.

Dicta et facta simul, vulgi mora nulla furentis.

Turbidus hiberno ut dum volvitur impete torrens,

Rivorum innumeros uno pede fertur in amnes,
Si qua illic arbor rapidis offenditur undis,
Haud mansura diu, quantum radice licebit
65 Crinitas durare moras, ubi subter adesam
Perdit humum circumfosso iam caudice pendens,

Huc illuc certam differt incerta rainam, —
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi
Nutabat vinci prope iam; sed diva potestas
70 Subvenit. Angelici iuvenes de limine raptam
Restituunt tectis, demens sed vulgus ibidem
Poenarum auspiciis interdiu lumine multant.

Tunc decreta dei reserant, dignam adfore poenam

De caelo Sodomis, ipsum meruisse salutem
75 Iustitiae titulo: Quin ergo accingeris isthinc
Festinare fugam, pariterque educere si quid
Gentis habes! nos exitium iam inducimus urbi.
Loth generos citus adloquitur, sed dura hominum mens,

80 Credere despexit monitum risitque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conscendere temptat,

Et bicolor caeli facies de nocte dieque est,
Instabant iuvenes Chaldaeam educere gentem
Ex Sodomis, instansque domum donare salutem:
Eia, age, Loth, exsurge tuamque adsume iugalem,

Et natas duplices, atque hinc exterminus
85 Praeveniens Sodomam poenas. Manibus quoque amicis

Producant trepidos atque haec ibi caetera mandant.

Serva Loth animam, ne visum in terga retrorsum

90 Vertere forte velis, coeptum vel sistere gressum;

In montem propera. Timuit Loth ardua tarde
Ereptare gradu, caelestes ne prius irae
Opprimerent; alios igitur deprecare portas
Adgreditur, parvam quam contra aspexerat urbem.

Huc, inquit, contendo fugas, vix moenibus
95 exstat,

v. 73. Ita reposui de coniectura Rivini et Baluzii. Morelius edidit Poenarum auspiciis interdiu lumina multant, ex cod. Victorino, cum quo concinit cod. Colbert., nisi quod lumine praebet. Colbertini scripturam recepit Baluzius.

- Nec longe, nec magna. Illi favere precanti,
 Urbis et ipsius pariter gessere salutem.
 Segor inde loco nomen vox barbara novit.
 Tunc Loth ingreditur Segor, simul exoritur sol,
 100 Ultimus ille quidem, in Sodomamque incen-
 dia fervens
 Infert; nam totos radios armaverat igni.
 Aemula subseritur caligo, includere lucem
 Coeptans, atque globos confuso intexere caelo
 Fumantes coeunt nubes, novus irruit imber,
 105 Sulphura cum flammis flagrantibus aestuat
 aether,
 Exustus crepitat liquidis ardoribus aër.
 Hinc habet, in falso de vero fabula famam,
 Solis progeniem currus optasse paternos,
 Nec valuisse levem puerum frenare superbos
 110 Ignis equos, arsisse orbem; tunc fulmine rap-
 tum
 Aurigam illicitum planctum mutasse sorores.
 Viderit Eridanus, si qua, illic populus albet,
 Aut si quis plumat senio modulatio ales.
 Hic aliter versae maerent miracula formae.
 15 Namque comes coniux, heu me, male tum
 quoque legis
 Femina non patiens, divina ad murmura caeli
 Audaces oculos nequicquam sola retorsit,
 Non habitura loqui quod viderit; et simul illic
 In fragilem mutata salem stetit ipsa sepul-
 chrum,
 20 Ipsaque imago sibi formam sine corpore ser-
 vans.
 Durat adhuc etenim nuda statione sub aethram,
 Nec pluvis dilapsa situ nec diruta ventis.
 Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,
 Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
 25 Dicitur et vivens alio iam corpore sexus.
 Munificos solito dispungere sanguine menses.
 Nusquam sunt Sodomi, nusquam illorum
 impia lucent .
 Moenia, cum dominis domus omnis inhospita
 nusquam;
 Tota rogos regio est, hinc atro horrore favillae,
 Hincque situ cano cineres incendia signant,
 30 Occidit illa prior feritas, quam prospiciens
 Loth,
 Nullus arat frustra piceas fuligine glebas.
- Semperempta etiam si qua illic iugera laetas
 Autumni conantur opes, facile optima sese
 Promittunt oculis, pira, persica, et omnia mala, 135
 Donec carpuntur; nam protinus indice tactu
 Solvitur in cinerem, sit vana favillaque pomum.
 Sic igitur caelo pariter terraque sepultis
 Nec mare vivit ibi, mors est maris illa quieti,
 Quod nullus animat per anhela volumina 140
 fluctus,
 Quodque etiam patrio nusquam suspirat ab-
 aestro,
 Quodque nequit proferre aliquam de gurgite
 gentem
 Squamigeram, laevae cuti vel cortice septam,
 Vel crispam concham, aut duplici compagine
 clausam.
 Solum illic propria mentitur fruge bitumen, 145
 Exusti fuligo maris; quod vividus ardor
 Subter stagna coquens de sulphuris et salis
 aestu
 Temperat inque picem dat terrae haerere
 marinam.
 Invehitur proprio cum tempore pingue cre-
 matae
 Virus aquae, spumisque cutis super aequora 150
 nigra
 Textitur. Appellunt queis est ea captio mercis;
 Adclinant lsterum laeves libramine lembos,
 Ut semel impositam doceant conscendere ven-
 nam.
 Nam se sponte levans adnabit inertis ad ora
 Navigii, pressumque dabit prae munere largo, 155
 Ni plaga contigerit quam mensis femina vestit.
 Ecce aliud monstrum pelagi de clade notatur:
 Cuncta illic immissa natant; natura recessit
 Mergendis data corporibus. Si denique taedae
 Luciferam navem sistes, qua spiritus igni est, 160
 Velificabit apex flammae; si flamma per-
 emptae est,
 Ibit subter aquas destructio naufraga lucis.
 Hae Sodomum et Gomorum signatae in sae-
 cula poenae
 Gentibus iniustus, queis corda obdura; timorem 165
 Deseruere dei; de caelo iura tueri,
 Inque unum rerum dominum spectare do-
 cebunt.

v. 128. Ita correxi cum Fr. Junio. In libris extat domus omnis inops ita nusquam.
 v. 160. navem — Velificabit dedi ex emendat. Rivini. Vulgo narem — Velificavit.

INCERTI AUCTORIS GENESIS*.

- Principio dominus caelum terramque
creavit
Namque erat informis fluctuque abscondita
tellus,
Immensusque deus super aequora vasta
meabat,
Dum chaos et nigrae fuscabant cuncta te-
nebrae.
- 5 Has dum disiungi iussit de cardine, fatur:
Lux fiat, claro et nituerunt omnia mundo.
Cum dominus primi complexisset facta diei,
Condidit albentem nebula nascentibus axem,
Accipit immensus errantia littora pontus,
- 10 Multiplices rapiens validis cum tractibus
amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulva retexit,
Arida mox posito narratur nomine terra,
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferique simul procurvauit brachia rami.
- 15 Quarta dies generat solis cum lampade lunam,
Et stellas tremulo radiantes lumine fingit,
Haec elementa dedit subiecto insignia mundo,
Tempora quae doceant varios mutanda per
ortus.
At quinta accipiunt liquentia flumina pisces,
20 Et volucres varias suspendunt aëre pennas.
Sexta at praegelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in
agros,
Cunctaque multiplici mandavit crescere passim
Germine, et immensis errare et pascere terris.
- 25 Haec ubi constituit divina potentia iussu,
Rectorem inspiciens mundanis defore rebus
Haec memorat: Nostris hominem faciamus
ad unguem
Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc uno posset componere verbo,
30 Ipse tamen sancta dignatus ducere dextra,
- Inspirat brutum divino a pectore pectus.
Quem postquam effigie formatum ceu su-
vidit,
Metitur solum mordaces volvere curas,
Illic irriguo perfundit lumina somno,
Mollius ut vulsa formetur femina costa, 35
Atque artus mixtu gemino substantia firmet.
Inditur et nomen vitae, quod dicitur Eva.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibusque suis positus cum sedibus hae-
rent.
Septima, quando deus factorum fine quievit 40
Sacratam statuens venturi ad gaudia saeculi,
Illic exhibitis animantium ex ordine turbis
Viritim cunctis nomen quod permanet indit
Adami a domino donata scientia solers.
Quem deus alloquio iunctam dignatur et Evam: 45
Crescite multimodo ventura in tempora parta.
Ut polus et plenae vestro sint germine terrae,
Haeredesque mei, varios decerpite fructus
Quos nemora et pingui reddunt de cespite
campi.
Haec ubi disseruit, laeta paradisi in aula 50
Instruitur, primique aspectat lumina solis.
Gignitur haec inter pomis letalibus arbor,
Coniunctum generans vitae mortisque saporem.
Aedibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus, 55
Quadrifidosque secat undante ex fonte meatus.
Phison auriferis praedives fluctuat undis,
Conspicuasque terit rauco de gurgite gemmas;
Prasinus huic nomen, illi est carbunculus
ardens,
Perspicuusque vadis terram praelambit He- 60
vilath.
Post hunc Aethiopus Gibon adlapsus opimat.
Tertius est Tigris, Euphrati adiunctus amoeno,
Assyriam celeri discretim flumine sulcans.

* Edidit hoc carmen primus Guil. Morelius una cum carmine Sodoma, sub nomine Cypriani, ex codice bibl. S. Victoris Paris. Reddo ex recognitione Steph. Baluzii. Opus mutilum, et ingenii plane mediocris. Certa Afri auctoris indicia stilus habet nulla.

v. 32. Baluzius edidit Quem postquam artificis formatum in imagine vidit, ex edit. Ozon.

- Hic positus custos Adamus cum coniuge fida;
 65 Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
 Ne trepidate simul licitos praecerpere fructus,
 Quos nemus intonsum ramo frondente creavit:
 Solliciti ne forte malum noxale legatis,
 Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
- 70 Nec minus interea caecos nox alta tenebat,
 Ac modo formatos vestis nec texerat artus.
 Has inter sedes et bacis mitibus ortus,
 Spumeus, astuto vincens animalia sensu,
 Serpebat tacite spiris frigentibus anguis,
 75 Livida mordaci volvens mendacia sensu,
 Femineo temptat sub pectore mollia corda:
 Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
 Numquid poma deus non omnia nota sacravit?
 E queis si studeas mellitos carpere victus,
 80 Aureus astrigero remeabit cardine mundus.
 Illa negat, vetitosque timet contingere ramos;
 Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu.
 Ilicet ut niveo iam mitia dente momordit,
 Adfuleit nulla maculatum nube serenum.
- 85 Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens:
 Compulit insueto munus deferre marito.
 Quod simul ac sumpsit, detersa nocte nitentes
 Emicuerunt oculi, mundo splendente, sereni.
 Ergo ubi nudatum prospexit corpus uterque,
 90 Cumque pudenda vident, siculis frondibus
 umbrant.
 Forte sub occiduo domini iam lumine solis
 Agnoscunt sonitum, trepidique ad devia ten-
 dent.
 Tum dominus caeli maestum compellat Ada-
 mum:
 Dic ubi nunc degas? Respondit talia supplex:
 95 O domine, adfatus pavido sub corde tremisco,
 Magne, tuos; nudusque metu frigente fatigor.
 Tum dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
 Tradidit haec mulier, dum dicit lumina prom-
 ptum
 Candenti perfusa die liquidumque serenum
 00 Adfuisse sibi, solemque et sidera caeli.
 Protinus ira dei turbatai terreat Evam,
 Auctorem vetiti dum quaerit maximus acti.
 Illa sub haec pandit: Serpentis suasa loquentis
 Accepi, fallente dolo, blandoque rogatu;
 105 Nam sua vipereis intexens verba venenis,
 Haec mihi prae cunctis narravit dulcia pomis.
 Ilicet omnipotens condemnat gesta draconis,
 Praecipiens cunctis invisum visere monstrum,
 Pectore mox fuso proropere, tum sola morsu
 Mandere, mansuro quocumque in tempora 110
 bello
 Humanos inter sensus ipsumque labentem,
 Vertice ut abiecto pronus post crura virorum
 Serperet, ut calcant dum labens cominus instat.
 Femina fraudigeris misere decepta loquella,
 Praecipitur duro discrimine ponere partum, 115
 Servitiumque sui studio perferre marito.
 Tu vero cui visa fuit sententia verax
 Coniugis, immitti cessit quae victa draconi,
 Dellebis miserum per tempora longa laborem,
 Nam tibi triticeae surget pro germine messis 120
 Carduus, et spinis multum palliaris acutis,
 Ut cum visceribus laassis et pectore maesto
 Plurima sollicitos praestent suspiria victus,
 Donec in occiduo venientis tempore mortis,
 Unde geris corpus, terras reddere iacenti. 125
 His actis domina trepidis dat taedia vitae,
 Deiectosque procul sacratis dimovet hortia,
 Obversosque locat, medioque eliminat igni,
 In quo perceleri Cherubim evolitur aestus,
 Dum calidus defervet apex flammaeque volutat. 130
 Queis dominus, pigro ne frigore membra rige-
 rent,
 Consuit evulsas pecudum de viscere pelles,
 Operiens nudos calidis de vestibus artus.
 Ergo ubi coniugio sese iam fidus Adamus
 Esse virum sensit, nomen genitricis amatae 135
 Exhibet uxori. Bino qui germine factus
 Continuo genitor diversis nuncupat orsis.
 Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus
 Abelus.
 Innocuus huius servabat cura bidentes,
 Ast alius curvo terram vertebat aratro. 140
 Hi cum perpetuo ferrent sua dona tonanti,
 Dissimiles fructus sensu suadente dedere.
 Nam prior uberibus fuerant quae proesta glebis
 Obtulit, ast alius miti se devovet agno,
 Exta manu sincera gerens, adipemque nivalem; 145
 Confestimque placet domino pia vota tuenti.
 Quod propter gelida Cain incanduit ira.
 Quem deus adloquio dignatus talibus inist:
 Dic mihi, si rectum vivas et noxia carnas?
 Degere non possis contracto a crimine purus? 150
 Desine mordaci fratrem disperdere sensu,
 Qui tibi cen domino subiectus colla daturus.
 Nec tamen his fractus fratrem deducit ad arva,
 Atque ubi deprensus deserto in gramine vidit,

<p>155 Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
 Quod factum dominus caelo speculatus ab alto
 Disquirat quonam terrarum degat Abelus?
 Ille negat positum custodem se fore fratris.
 Cui deus effatur: Nonne vox sanguinis eius</p> <p>160 Ad me missa sonat celsumque ascendit ad
 axem?</p> | <p>Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto.
 Nam modo quae maduit germani sanguine
 terra,
 Inviso maledicta tibi commissa negabit
 Semina, et adsumptis fructum non proferet
 herbia,
 Torpidus ut multo collidens membra tremore... 165</p> |
|---|---|

INCERTI AUCTORIS CARMEN DE IUDICIO DOMINI*.

<p>Quis mihi ruricolae aptabit carmine Musae,
 Et verni roseas titulabit floribus auras?
 Aestivaeque graves maturas messis aristas
 Quis dabit, et tumidas autumni vitibus uvas?</p> <p>5 Quaeve hiemi placidas semper laudabit olivas,
 Recludetque ipsis renovatas fontibus undas,
 Frondentesque vago caedet de gramine flores?
 Protinus aetherei modulabor luminis auras.
 Iam mihi luciferas liceat contingere Musas,</p> <p>10 Pandere secretas fluviali vertice lymphas,
 Et laetas alio postas sub sidere silvas,
 Aeternasque simul modulabor carmine flam-
 mas,</p> <p>Unde mare tumidum, immensa fluctuet unda,
 Quae virtus solidas moveatque tremiscere
 terras,</p> <p>15 Et lux unde novo praefulserit aurea mundo,
 Quisve hominem laeto potuisset fingere limo,
 Unde genus vacuo potuisset crescere saeolo;
 Et quae vivendi populo sit multa cupido,
 Quaeve creata malo, moriendi quaeve propago,</p> <p>20 Unde bonus roseis sit odorque ruborque co-
 ronis.</p> <p>Quid faciat laetis ut vitis abaeat uvis,
 Et plena e teneris tendantur ut horrea culmis,</p> | <p>Arbor ut in glacie nigris pubescat olivis.
 Germinibus quis det varii incrementa vigoria,
 Mollibus et matrem pullorum protegat umbris. 25
 Omnia nosse bonum quae sint miracula rerum,
 Ut dominum liceat per cuncta agnoscere verum,
 Qui lucem, maria et caelum terramque paravit,
 Ornavitque novum variato sidere mundum,
 Et pecudes primum et volucres procedere 30
 iussit,</p> <p>Et dedit aequoreas compleri piscibus undas,
 Et fecundatas animabus cogit arenas.
 Talia compositis deducam carmina Musis,
 Atque salutare exponam fontibus undas,
 Et laetum placidis venientem nubibus imbrem, 35
 Inque animas hominum penitus ultroque
 fluentem,</p> <p>Excipiat plenis in nostra novalia rivis.
 Nunc age, securam vivamque adtingere lym-
 pham,</p> <p>Et celeres vitam amissam reparare per undas
 Si velit, aeternae et poenas evadere flammae, 40
 Ignarusque dei, venturique inscius aevi,
 Et potius venturae adipisci praemia vitae,
 Hunc unum meminisse deum, solamque pre-
 candum,</p> |
|---|--|

v. 159. Nonne edit. Morelius de cod. Victor. Probavit Baluzius, qui tamen ipse edidit Numnam.

* Hoc carmen, quod primus edidit G. Fabricius, a P. Allizio fuisse Verecundo adscriptum supra memoravi. Cf. Inc. Auct. de XII Scriptt. Eccl. cap. 6. p. 69. Bibl. Eccles. Fabricii. Nec diversum puto fuisse illud „Metrum Tertulliani de Resurrectione“ quod olim exstabat in splendidissima bibliotheca Monasterii Laurisheimensis, teste vetere eius catalogo, quem publicavit Ang. Maius Spicil. Rom. tom. V. p. 186.

- Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
 45 Aeternumque manens, semperque futurus in
 aevum,
 Saecula cuncta tenens, ante omnia saecula
 solus,
 Ingenitus, sine fine deus, sedemque supernam
 Solus habens, solus caelos supereminet altos,
 Omnipotens solus, cui parent omnia rerum,
 50 Qui sibi, cum placitum est, hominem forma-
 vit in aevum,
 Pastorem pecudum et dominum dedit esse
 ferarum,
 Qui sermone tenuis potuit protendere caelum,
 Et solidam verbo potuit suspendere terram,
 Et dicto citius disiunxerat aequoris undam,
 55 Ac manibus caram dilexit fingere formam,
 Atque suam voluit faciem quoque inesse de-
 coram,
 Spirituque adflavit vivendi vultibus auram.
 Immemor ille dei, temere committere tale,
 Non ultra monitum quidquam contingeret.
 Unum,
 60 Unde malum sciret pariter dinoscere et aequum
 Protinus, illicitum vetuit contingere pomum.
 Quanta deus homini permisit munera mundi,
 Et praedulce sui signavit pignus amoris?
 Iusque dedit volucrum, pontumque solumque
 domandum,
 65 Utilia et carae tribuit mandata salutis.
 Sub ditione dedit terras, animasque volantum,
 Pennatumque genus, pecudum genus omne
 ferarum
 Et genus aequoreum, et deformia monstra
 natantum.
 Sed quoniam primo transgressus crimine legem
 lamiam primus homo domini mandata reliquit,
 70 Coniuge quae mala cuncta suavit, morte
 peribat.
 Peccatique malum commisit femina primum,
 Transgressaque suum decepit lege maritum,
 Eva inducta dolo patefecit limina leto,
 75 Et sibi cum genere procreavit funera toto.
 Hinc nefas incautum, mors hinc quasi semen
 in aevum
 Spargitur. Inde magis facinus percrebuit atrox,
 Atque labor corruptum agitavit saevior orbem,
 (Callidus hoc zelo serpens illexit in ipso)
- Inde magis populi accersunt commissa ma- 80
 lorum,
 Atque nefanda malis pepererunt semina factis,
 Idcirco dominus solus, cui summa potestas,
 Et super alta tenens summi fastigia caeli,
 Altum in praecelsis habitans in saecula lumen,
 Praesentisque memor quoque praescius ante 85
 futuri,
 Progeniem meriti decretum servat in aevum,
 Et cunctas animas, tum corpora tarda gu-
 bernans,
 Quae ratione movent hominem per multa va-
 gantem,
 Ut primum positi membrorum pondera cadunt,
 Terrenisque leves resolutis nexibus libant, 90
 Ac proprias capient diversis partibus oras.
 Ast alias laetis revocari protinus auris,
 Servari penitus decretae ad praemia legis,
 Dum motis iterum revirescant corpora mem-
 bria.
 Illic occultis claudentur prava tenebris. 95
 Tunc homines primae pensare praemia vitae
 Incipient, crimenque suum culpasque putare,
 Et poenis retinere, procul de morte futura,
 Iudiciisque dei memores astare piorum,
 Expectare suam suorumque ex crimine poe- 100
 nam,
 Funditus aut pecorum sine nomine vivere
 vitam,
 Incassumque deo iam surdo fundere flatum.
 An deus omnipotens, cuius sub lege reguntur
 Omnia, non valeat post mortem reddere vitam?
 Aut aliquid dominus rerum non posse videtur? 105
 Si potuit tenebris pulvis extendere lucem,
 Atque omnem verbo subito componere molem,
 Omnia de nihilo quoque voce potentia parare,
 Cur non ex aliquo possit componere notam,
 Quae fuerat quondam, quam fixerat ante, 110
 figuram,
 Assimilemque sibi iubeat resurgere formam?
 Cum sint cuncta dei, reddit magis omnia tellus,
 Iussa retexit enim quidquid contexerat olim.
 Si quem forte rogis abolivit flamma sepultum,
 Aut aliquem caecis disiecerit aequor in undis, 115
 Si cuiusque fame satiarunt viscera piscum,
 Aut fixere feræ crudelia funera membris,
 Alitibus inquit raptato corpore sanguis,

v. 50. Ita rescripsi cum Fr. Junio. Vulgo est Qui sibi complacitum hominem est.
 v. 60. Ita scripsi cum Rivino. Vulgo est dinosceret aequum.

- Ultima non domino rapiant sua munera magno.
 120 Apparere deo vivos de morte necesse est,
 Resumptisque suis homines astare figuris.
 Arida sic vacuis redduntur semina terris
 Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis.
 Nonne animatur et hinc reparatis culmen
 aristis,
 125 Atque iterum vivis flavescunt fortia granis,
 Consurguntque novae vario cum fenore mes-
 sea?
 Sidera cuncta cadunt, iterumque renata ni-
 tescunt.
 Et dies in densa moritur cum lumine nocte,
 Occidit et iam nox rebus mox luce relectis,
 130 Iamque suis alia atque alia dies surgit ab
 astris,
 Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus,
 Lux perit umbrato venienti vespere mundo
 Et renovata suo vivit fuligine phoenix,
 Et sua mox volucris, mirum, post busta re-
 surgit.
 135 Tempore nuda suis foliis quoque fruticat
 arbor,
 Pomorumque iterum curvantur germine rami.
 Ad vocem ergo dei mundo per cuncta tre-
 miente,
 Et motis penitus virtutibus aëris alti,
 Tunc fragor insolitus, tunc maxima murmura
 caeli,
 140 Adveniente deo, totius iudice mundi.
 Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
 Convallantque deum cum maiestate superna;
 Angelica in terras descendunt agmina caelo;
 Omnes, turba dei, quibus est divina facultas,
 145 Vultibus et forma virtutis spiritus omnes.
 Igneus his vigor est, rutilantia corpora, caeli
 Vis divina micat, hinc totus murmurat orbis,
 Hinc trepidans penitus, vel quanta est, terra
 remugit,
 Parturiens homines, quos reddere iussa do-
 cebit.
 150 Omnes mirantur. Turbantur denique nimbi,
 Astraque mota pavent, subitae virtutis ab alto.
 Sic veniente deo, sonitus cum voce potentis,
 Omnia continuo ruptis per regna sepulchris,
 Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
 155 Videntesque patens populos eructat arena.
- Haerent membra comis, nectunturque ossa
 medullis,
 Consertique regunt spirantia corpora nervi,
 Et simul infuso motantur sanguine venae,
 Dimissaeque cavis animae redduntur apertis,
 Organa quaeque sua repetunt surgentia parte. 16
 Proh, miranda fides, hinc omnis pullulat aetas,
 Pullulat antiquo mortuorum pulvere turba!
 Matres atque patres repetita luce resurgunt,
 Magnanimi iuvenes, pueri innuptaeque puellae,
 Defunctique senes animis viventibus astant, 16
 Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.
 Tam variae gentes venient de sedibus imis,
 Eoumque manus, et quas videt ultima tellus,
 Quaeque colunt medii devexo in climate mundi,
 Rhiphaeasque tenent argenti sideris arces: 17
 Omnis adest, pavidus finis cuiusque colonus,
 Rusticus, Atrides posito diademate regni,
 Pauperibus mixtus coequalis in agmine diva.
 Altus ubique tremor; precibus tunc ingemit
 orbis,
 Tendentesque manus populi clamore stupe- 17
 scunt.
 Ipse sedens dominus, sublimi lumine clarus,
 Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
 Excelsoque throno caelestis sede coruscans;
 Martyribus septus, numero candente virorum,
 Delectisque suis comitatus vatibus exstat, 18
 Clara quibus niveis effulgent corpora stolis.
 Iamque sacerdotes nitidis in vestibus astant.
 Gestantes rutilas insigni fronte coronas,
 Submissique omnes genibus veneranter ado-
 rant.
 Hagie, Hagie, Sancte Deus vox omnibus una est. 18
 Hic dominus geminam mandabit sistere ple-
 bem,
 Imperat et iuxta numerum discernere praeva.
 Appellans placidis verbis sua iussa secutos,
 Indutosque iubet devicta morte vigorem
 Semper inextinctas habitare ad luminis auras. 19
 Ire per antiquum semper florentia regna,
 Promissas per opes, per semper amoena vireta.
 Degere perpetuam praeclearo in corpore vitam.
 Est locus Eois domino dilectus in oris,
 Lux ubi clara, nitens, spiratque salubrior aura, 19
 Aeternusque dies, atque immutabile tempus:
 Est secreta deo regio, ditissima campi

v. 159. Ita scripsi cum Fr. Junio. Vulgo estat Dimissisque.

- Atque beata nimis, sudaque in cardine sedis,
Aër laetus ibi semperque in luce futurus,
00 Lenis et aspirans vitalia flamina ventus,
Omnia fert fecunda solo praedivite tellus,
Flores in pratis fragrant, et purpura campis
Omnia praerutila miscet non invida luce.
Flos alium laetus, suo lumine vestit amictus,
05 Roscidaque hic multo variantur semine rura,
Et roseis nivea crispantur floribus arva.
Nescitur quibus usque locis felicior ora,
Quae melior specie, vel plus praeccellat honore.
Talia florigeris numquam nascuntur in hortis
10 Lillia, nec nostris efflorent talia campis,
Nec sic nata rubet, mox ut rosa panditur aura,
Purpura nec Tyrio sic est intincta rubore.
Gemma coloratis fulget speciosa lapillis;
Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet,
15 Herbosaque viret praegrans luce smaragdus:
Hic et odoriferis nascuntur cynnama virgis,
Et spisso laetum folio confragrat amomum.
Hic iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
Et nemora alta tenent florenti tempore caelum,
20 Viventesque gravant uberrima germina ramos.
Porrexit similes non illis India lucos,
Non ita densa levat in monte cacumina pinus,
Nec sic alticoma est umbra crispata cupressus,
Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
25 Hic abietes celso florent in vertice nigrae,
Aeternumque virent solae sine grandine silvae.
Nulla cadunt folia, et nullo flos tempore deficit.
Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura
Tarsi,
Flos hic credo, rosa est, rubor atque odor
acer in ipso,
30 Sic foliis speciem praefert, sic spirat odorem.
Arbos stat, cum flore novo, pulcherrima pomis,
Vitalem et frugem felicia robora densant.
Mella viridanti confragrant pinguis canna,
Lac etiam plenis manat potabile rivis;
35 Vitam aspirat ibi quidquid pia terra virescit,
Et pulchre redolet munus medicabile Cretae.
Fons illic placidis levi fluit agmine campis;
Quattuor inde rigant partitas flumina terras.
Ver, puto, semper agit vestitus floribus hortus,
40 Non frigus variat hiberni sideris auram,
Et reficit foetam meliori flamine terram.
Nox ibi nulla; suas defendunt astra tenebras;
Iraeque insidiaeque absunt, et dira cupido,
Exclususque metus, pulsae de limine curae.
- Hic malus extorris dignas exivit in oras, 245
Nec vetitos unquam datur huic contingere
lucos.
Illic prisca fides electa in sede quiescit,
Insistit gaudens aeterno in foedere vita,
Et secura salus placidis laetatur in arvis,
Semper victura semperque in luce futura. 250
Hic quicumque pius, aequique bonique co-
lonas,
Quique deum metuit sincera mente tonantem,
Atque suos coluit sacra pietate parentes,
Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
Aut inopem fidis opibus solatus amicum est, 255
Atque laboranti nimium subvenit egeno,
Pauperis adiutor pupillorumque patronus
Eruit innocuos, subvenit crimine pressis,
Hospitibus largae tribuit sua pignora mensae,
Omnia divine gessit, pia munera iussit, 260
Non alicui nocuit, non unquam aliena cupivit,
Illi exultantes divinis laudibus omnes,
Hortantesque simul referunt ad sidera voces,
Psallentes domino celebrant per gaudia grates,
Innocuamque viam nuntiis comitantibus ibunt. 265
Haec postquam dominus felicia dona peregit,
Et pariter iustos aeterna in regna remisit,
Tum miseranda venit lugens sua crimina turba.
Effundit gemitus lacrimis arentibus omnes,
Et sua testatur crebris ululatibus acta, 270
Flammas pro meritis, stagnantia tela tremi-
scunt.
Corripit angelicus coetus prohibetque precari,
Et prohibet seras clamando fundere voces;
Sublata venia fundum iaciuntur in imum.
O miseri, quoties maiestas cognita vobis! 275
Audiatis sonitus, vidistis fulgura caeli,
Assiduas pluvias, ventorum et grandinis iras
Experti! quoties noctesque diesque sereni
Tempora fecundant pulchris dei munera
donis,
Vernabantque rosae, frugum nec deficit aestas, 280
Autumnus varie fundebat mollia poma,
Aspera hiems quamvis glaciales fregit olivas:
Cuncta deus tribuit, bonitas nec deficit eius,
Terra deum tremuit, pontus de voce pependit,
Et fluvius siccas trepidus refugit arenas, 285
Et genitura deum quaevis per cuncta fatetur.
Vos, miseri, dominum caeli terraeque negastis,
Praeconesque dei, horrendum, saepe fugastis,
Et iustos potius crudeli caede necastis,

- 290 Et fraus in vobis post crimen semper inhaesit.
Ergo sementis fructum capietis iniquae:
Nosctis esse, deumque tamen ridere soletis;
Ibitis in tenebras ignis et sulphuris altas,
Passuri ardentis iustas cruciatibus iras,
- 295 Aeternae deus ossa iubet descendere poenae,
Ire sub ardorem rabidae sine fine gehennae,
Urgeri molem per stagna rotantia flammae,
In flammamque iubet converti elementa mi-
nantem,
Atque omnem caeli descendere nubibus ignem.
- 300 Tunc avidus rapido est inclusus tartarus
igne,
Atque procellosis flamma intus fluctuat undis,
Totaque vertentes confundit terra favillas.
Flammeus est sulcus, dentes vertuntur acuti,
Omnibus et torrens armabitur igneus annis.
- 305 Impete tartareo frendent incendia mundo,
Illic praecipiti cursu torrentur in aestu,
Hinc fugiunt, illinc cursu referuntur acuto;
Obvia fit saevae flammae fugientibus ira,
Agnoscutque suam ism tum de crimine poe-
nam.
- 310 Iamque vaga a nullo tellus possessa colono,
Aequoris extremo pressa et sub fine profundo,
Qua sol emenso radio disternat orbem,
Et qua transacto conduntur sidera mundo;
Aether gliicit, atris obstrusa luce tenebris,
- 315 Ultima secretis stagnant flammantia rivis.
Est natura loci signatis ignea poenis,
Infernisque palus candens ardoribus atrox.
Intonat horribilis facinus poenale caminis,
Aestuat, et rapitur lato de vortice flammae,
- 320 In tormenta ruens, fluctuque et gurgite saevo,
Turbida coenoso fundo miscetur arena.
Huc captiva gemens mittetur turba malorum,
Arsurumque nefas, scelerati corporis agmen,
Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
- 325 Et stridor rabidus, ululatus et inde dolentum.
Exsurgunt flammaeque procul, artusque sonori,
Ignis inardescet gemitusque feretur ad auras.
Tunc humana mali pendet commissa propago,
Incipietque suas ad caelum tendere palmas,
- 330 Et dominum tunc nosse volet, quem nosse
volebat
Antea non, cum nosse illis foret utile tempus.
Illic quisque suae profitebitur effera vitae
- Iniustasque manus et saevae crimina mentis,
Horrescetque suae quae noverit impia vitae.
Iam primum quicumque deum male senserit 33:
ante,
Et vaga mentito coluisset numine saxa,
Atque cruentiferis signis sacraverit aras,
Et picturatas timuit sine voce figuras,
Ac falsi tenues veneratus numinis umbras,
Et quoscumque malus seduxit protinus error, 34
Si quis adulter erat, si natos ense necarat,
Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
Distulerat, si mente parum versatus amica,
Sive suas hominum macularat sanguine palmas,
Miscueratve latebrosa si morte venenum, 35
Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
Sive malo alterius lucro et gaudebat iniquo,
Admisit quicumque nefas quodcumque ma-
lorum,
Ingens ardor eum atque ignis torquetur amarus,
Suppliciumque dabunt peracerbo funere 36
cuncti.
Plurima sic hominum maerentum turba iacebit.
Hoc quoties olim sancti cecinere prophetae.
Flatu et saepe dei moniti dixere futura,
Nemo suas, miserum! nemo, eheu! praebuit
aures.
Sed deus omnipotens voluit sua praemia nosci, 37
Atque minas positae per plurima talia legis.
Mittendo statuit plures et verba sonantes
Divina, excitosque iubet prodire sepulchris
Secum, cum fracto surrexerat ipse sepulchro.
Obstupere quidem plures patuisse sepulchra. 38
Et cerni in clara praemortua corpora luce,
Miratique pios sermones, dulciora dicta,
Ipsa voce suas tendunt ad sidera palmas,
Gratanturque deo, et victori talia Christo.
Illos non tumulos certum est repetisse silentia, 39
Amplius aut terrae retineri viscere clausos;
Reliqua sed recubat nunc turba cubilibus imis,
Ille dies donec completo tempore magnus
Adveniat. Cuncti dominum iam agnoscite
verum,
Qui solus facit hanc animam sua cernere luce. 40
Eandemque potest in tartara subdere poenis,
Et cui cuncta patet vitae mortisque potestas.
Posse deum, nam velle sat est, factumque
loquendo

v. 305. Vulgo extat Impetu.

Implet, et obstando plane nihil impedit illum.
 75 Ille meus solus, cui credo sensibus imis.
 At quoniam leto cursus concluditur omnis,
 Quicumque est hodie, secum putet omnia
 mente,
 Atque ideo dum vita manet, dum cernere
 lucem,
 Dum vitam mutare licet, quam terminus aevi,
 80 Obruat incautos, et nescia lumina solvat
 Ultimus ille dies, mortis quia lege tenetur.
 Quod pretium superest, carae invigilate salutis,
 Et faciles certique bonum decurrite cursum.
 Abstergete piis commissa piacula sacris,
 85 Atque vagas nimium mundi vitate procellas,
 Tum rectas et adite vias et sancta tenete.
 Hinc laetis animis pravum depellite crimen,
 Et concreta diu proluatur pectore culpa,
 Commissasque mali labes abolete nefandas,
 Aeternisque deum precibus placata tremen- 39
 dum.
 Pessima cuncta bonis cedant mortalia vivis,
 Et servate novam iamiam sine crimine vitam,
 Incipiantque bonis verisque assuescere mentes,
 Laudibus et faciles divinis reddite voces.
 90 Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis, 39
 Sic quoque caelestis capietis munera vitae,
 Cumque deo longum semper vivetis in aevum,
 Aurea siderei cernentes gaudia regni.

INCERTI AUCTORIS ADVERSUS MARCIONEM

LIBRI QUINQUE*.

LIBER PRIMUS.

Impietas profunda mali, mens invida vitae,
 Seductos homines spe postquam cepit inani,
 Nudavit, suadendo nefas, sibi credere falsum.
 Non impune quidem; facti nam protinus ille,
 Ut reus et tanti sceleris temerarius auctor, 5
 Accepit maledicta merens. Sic postea demens
 Amplius aggressus, desperatissimus bostis,
 Infudit mentes hominum caligine mersas.
 Oblitos dominum docuit spem linquere certam,
 Idola vana sequi, turbam sibi fingere divum, 10

* Haec carmina Nicol. Rigaltius praefatus est sic: „Adversus Marcionem poemata quae sequuntur omitti placuerat; non tantum quod parum digna Tertulliano videantur, sed praesertim quod ea minime esse Tertulliani Septimius ipse testetur. Plane, indigna esse tam excellentis ingenii viro satis indicat stilus, toties violatae prosodiae reus, toties rebus tractandis impar, toties telis in hostem stringendis hebes et infidelus. Denique ipse Tertullianus principio suarum adversus Marcionem disputationum, unde aderendis veribus istis argumenta video peti, manifeste praefatur iterum ac tertio curatum abs se opus; earum vero curarum poeticam fuisse ullam non tradit, immo nullam fuisse poeticam significat, qui primum se opusculum quasi prope ratum pleniore postea compositione rescidisse ait. Nam si quid versibus in Marcionem praeluserat, id prope ratum dici non debuit, sed praesertim. Quod vero pleniore postea compositione rescidit, si potius fuit, potius pleniore rescindi debuit: non rhetorica dissertatione, non disputatione dialectica. Etenim diverso scribendi genere diversa manserit eiusdem argumenti tractatio; partes egerit suas poetia, suas dialecticus, suas rhetor. Quae De Virginibus Velandis, quae De Corona, quae De Spectaculis Graeco stilo vulgaverat, edidit postea Latino. Latinis autem Graeca non rescidit, sed Graecis addidit Latina. Quod si Graeca rescindere voluisset, sane posterioribus quoque Graecis priora illa retractando reformasset. Ita quicquid scriptionis adversus Marcionem suae rescidit, disputatio fuit, non poema. Disputationem prope ratam, nec satis absolutam, pleniore postea disputatione rescidit, et prioris exilitatem posterioris abundantia meruit. Haec de primo ac secundo fetu dixisse sufficiat; nisi hoc etiam adiecisse profuerit, quod in editione terti

Sortes, auguria, stellarum nomina falsa, Nascentum geneses constringere posse videri Exortum inspicis, resque expectare futuras, Terribilis magicae refugarum audacia ductos, 15 Conflictam molem mirantes, spernere vitam, Impulit in praeceps, scelerata insania mersos, Saegmine gaudentes, homicidia saeva minari, Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare, Ardentes etiam, calida dulcedine captos, 20 Foedera naturae transcendere, corpora munda Complexu infando, sexum maculare virilem, Femineos usus vulgi contaminate mixtos Illicitos, castosque sinus generique dicatos, In coitum obscenum pro luxu suavitati haberi.	Talia praeterito grassatus tempore gessit 25 Per latebras animae, sepiis manante veneno. Non quia culpant homines, nam sponte secuti : Ille dolo suavitati, homo libertate peregit. Haec dum continuo per saecula perditus halat, Consiliumque suum seductis cordibus infert, 30 Sperans, heu ! sceleris veniam se stultus ha- bere, Ignarus qualis maneat sententia facti, Turba prophetarum tectis sapientia verbis Spiritu deque dei praesaga voce loquuntur. Publice non audent dominum maledicere nude. 35
--	--

Septimius necessario de tribus illis praefandum sibi esse duxit, ne quem varietas operis in disperso reperita confunderet. Quae verba fidem sane faciunt iis quae supra diximus, triam scilicet adversus Marcionem curarum nullam fuisse poeticam. Nam si ulla fuisset, ea utique de reliquarum conditione excipienda fuerat, quam stili diversitas ab omni confusione rindicabat. Illud etiam observandum, quod primam illam feturam se rescidisse ait Septimius, nec in vulgus exisse eam queritur; ut iam credibile non sit eius superfuisse quicquam praeter ea quae ipse in secundam plenioram transfudit. Transfudisse autem poetica si credimus, hoc etiam fateamur necesse est, sic disiectum fuisse poemam, ut iam membra eius inveniri nequeant ulla. Immo si quid poeticum in praeclaris istis disputationibus notabitur, qualis ea forte Pontis, quae praefationem sequitur, descriptio, eius vestigium in lotis quinque Carminum libris non appareat. Postremo, quod omnem adimal dubitationem, si prima fetura versus in Marcionem fudit Septimius, eam cum rescidit, versus ipse suos pessumdedit; et frustra quaerimus. Secundam vero non fuisse poeticam tertia declarat, quem de secundae emendatione et amplificatione compositam Septimius profletur. Sic igitur absolvimus: Versus istos qualescumque Tertulliani nomine fuisse a Fabricio, sola manuscripti codicis nescio cuius auctoritate adducto, inscriptos. Quod quam leve ac frivolum haberi debeat, praesertim cum neminem codicis illius notorem satis idoneum Fabricius dederit, sciunt huiusmodi rerum periti, quorum manibus versata quaesitissimi auctoris exemplaria vetera, nihil poeticum renuntiaverunt. Sed nec veterum scriptorum quisquam inter poetas Christianos Tertullianum connumeravit. Ceterum haec poemata, quamvis inaequali versificatione male depeza, non adeo spernimus, ut in iis esse boni aliquid negemus: immo plerisque locis utiliter cum Septimianis Marcionibus committi et componi affirmamus. Itaque et hic conspici palimur tanquam appendices. At quia certum nescimus auctorem, datum nomen Incerti." Codex ms. ex quo G. Fabricius haec carmina edidit, communicatus cum eo erat a Jo. Heroldo. Alter, unde emendatiora prodirent hucusque non innotuit, nec ille ipse quo Fabricius est usus hodie superstes esse videtur. Opusculi auctorem Gallicae praesapiae hominem fuisse suspicor, Victorinum Massiliensem rhetorem, nisi omnia me fallunt. Et sane Inc. Auctor de XII Scriptt. Eccles. (in Fabricii Bibl. Eccles. p. 69.) cap. 7. commemorat Victorinum aliquem episcopum qui versibus scripserit unum opusculum adversus Manichaeos, et alterum „adversus Marcionistas." Quod opusculum pulo esse ipsa haec adversus Marcionem, ut hodie inscribuntur, carmina, nomenque Victorini celebriori Tertulliani cecidisse sive errore sive fraude hominum qui cum apud Tertullianum legisset operi contra Marcionem editisse eius priorem compositionem, pro illa hunc inferioris et saeculi et ingenii infelicem fructum venderent. Extat et gravius suspicionis eius argumentum. Aug. Maius in Auctt. Class. tom. V. p. 352 sqq. edidit Victorini de Nativitate, Passione et Resurrectione Domini carmen, cuius carminis versus 21—23 leguntur in hoc Adr. Marcionem vel Marcionitas carmine 1, 44—46., et item versus 95—96. et 99—100. repetuntur Adr. Marc. V, 244—245. et 252—253. Carmen quod omnibus membris laborat, paucis mutatis recendi feci ex recensione Pamelii, quam Rigollus quoque plerumque saeculus est. Ampliori enim labori in emendando eo ponendo par fructus desperandus erat.

v. 31. Ita scripsi cum Barthio. Vulgo extat scelerisque viam. v. 34. Vulgo loquentum, Publice non audent.

- Secreto ingenio sperans se posse latere.
Tandem lux animae carnis captiva tenetur,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Ipse figurator, renovator corporis ipse,
40 Gloria vera patris, dei filius, unicus auctor,
Iudex et dominus venit, rex inclytus orbis,
Oppressis veniam dare promptus, solvere
vinctos,
Cuius amicitiae auxilio, patientia poenae,
Et deus et renovatus homo miscetur in unum,
15 Virgo sancta parit, patefit nova ianua vitae,
Dicta prophetarum factis impleta probantur,
Templa sacerdotes linquunt, stellae quoque
ductu
Mirantur dominum tantum discernere partum.
In vinum vertuntur aquae, memorabile visu,
50 Lumina redduntur caecis, iussuque trementes
Daemones expulsi clamant, Christumque fa-
tentur.
Omnia sanantur verbo iam tabida membra,
Iam graditur claudus, surdus spem protinus
audit,
Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus,
55 Fit mare tranquillum iussu, ventique quiescunt.
Omnia cognoscunt dominum, confunditur
hostia,
Iamque triumphatus ferus armis paret iniquis.
Omnia cum revocata videt quae ceperat ipse
Cladis in interitum mersam iam surgere car-
nem,
60 In caelos hominem devicta morte levare,
Signari populos, effuso pignore sancto,
Mirandae virtutis opus, invisaque facta,
Audit et extremas flammarum in gurgite poenas
A domino sibi perpetuas tenebrasque paratas,
65 Irrevocata dei sententia. Nudus, inermis,
Damnatus, victus, periturus morte perenni,
Iam reus, et nullam veniam se certus habere,
Protinus extremum nefas ausus, spargere
passim
Auribus horrendum verbum neque voce lo-
quendum
70 Abiectos a plebe dei, sine luce vagantes,
Inventos sine mente viros, terrena sequentes,
Agressus pravi pravos docet esse magistros.
Praedicat his duos esse patres, divisaque
regna,
Esse mali causam dominum qui condidit
orbem,
Quique figuravit carnem spiramine vivam, 75
Quique dedit legem, et vatam qui voce locutus.
Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse
fatetur,
Crudelem, durum, belli cui saeva voluptas,
Iudicio horrendum, precibus mansuescere
nullis,
Esse alium suadens, nulli qui cognitus naquam, 80
Qui non est usquam, falsum sine nomine
nomen,
Constituens nihil, et nulla praecipua locutus.
Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, aequus
Sed parcit cunctis, vitam non invidet ulli.
Iudicium negat esse reia, dulcique crucientum 85
Circumfert miseris mixtum cum melle venen-
num.
Surgere posse negat carnem, cui causa ruinae
Ipse fuit, quam contemptam spoliavit inique.
Propterea maledictus habet sine fine dolorem,
Hostis huic semper; vario quis vulnere vitam 90
Nititur excutere et, de qua ruit ipse, salutem.
Inque hoc et Christum terris venisse repente,
Sed nulla socium carnis compagine factam,
Spiritus at forma, et fictum sub imagine corpus,
Fallere vult homines, quod non est, esse videri. 95
Hoc decet ergo deum, caligine ludere suasos,
Mentiri nefas, aut hominem se dicere falso?
Portatur, graditur, vestitur, rite quiescit,
Tractatur, patitur, suspenditur et sepelitur;
Omnia sunt hominis quae sancto in corpore 100
versans,
A patre vero deo missus, qui cuncta creavit,
Perfecit proprie, sua, non aliena requirens;
Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
Perque prophetarum vocem notissimus orbi:
Et nunc errantem manifesto in limine mortis 105
Igitur dominum quaerunt, notumque relin-
quunt.
Quorum falsa fides, falsus deus, irrita merces,
Falsa resurrectio, mortis devictio falsa,
Martyria et vacua, et Christi quoque nomen
inane.
Quem magicæ nebulae similem venisse de- 110
centes,
Mendacem facti dementes esse fatentur,
Nequidquam passum, populum sine crimine
fictum.
Sic verax deus? hi domino referuntur honores?
Heu miseri gratis ingrata morte perempti!

- 115 Qui caeco duce praecipites in fossa ruistis,
Et velut in somnis thesauri munere dives
Exsultat manibusque tenet spe lusus inani,
Decepti vacuum speratis muneris umbram.
Ah! taciti rictus funestave praeda draconis,
- 120 Speratis pro pace truces homicidia blanda?
Audeſtis culpae deum, qui tanta creavit?
In cuius terris nimia pietate profusa
Immemores large laudatis dona ruentes,
Ipsam factorem reprobatis, facta probantes,
- 125 Artificem mundi? cuiusne opus estis et ipsi?
Qui vobis magnos parvis donavit honores,
Prosevit fruges, animalia cuncta subegit,
Tempora qui certis fecundat mensibus anni,
Dulciores, potus varios, pingues et odores,
- 130 Lucundos flores, nemorumque umbracula grata,
Mirificos tribuit succos pubentibus herbis,
Fontes et fluvios diffundit dulcibus undis,
Sideribus caelum totumque illuminat orbem,
Immensus solus dominus, iustusque bonusque,
- 135 Cognitus ex opere, aspectu non cognitus ulli;
Quem stultae quamvis gentes errore copertae,
Florentes opibus, alieno nomine laudent,
Factoremque tamen gnari culpae verentur.
Nec quisquam tantum, nisi vos, nova porta
gehennae,
- 140 Ingrati eligitis dominum maledicere vestrum.
Haec vobis per Marcionem, Cerdone magistro,
Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis;
Nec venit in mentem quod vos a nomine
Christi
Seductos ad Marcionis tulit infima nomen.
- 145 Dicite, de multis quid vobis displicet unum?
Quidve deus fecit quod non sit laude vehen-
dum?
Aut illud, quod vos nimium, patientia larga
Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
Qui legitis vera, et concisa ea falsa docetis,
- 150 Quae sunt postque futura, prius haec facta
probat:is :
Aut incredibilem quid differt credere vestrum?
Nec mirum si vos versutus cepit inermes,
Persuadens duos esse patres, damnatus ab uno,
Esse deos, qui principio seduxerat omnes,
- 155 Post ea multiplici manantem vulnere pestem
Distribuit multis, et inemendabile crimen,
- Infandos omni magicae dementia plenos
Pervasit sese virtutem dicere summam,
Fingere cum meretrice nefas, peragrare, volare.
Namque Valentino deus est insanus, et aev¹⁶⁴
Triginta tribuit caelos, patremque Profundum;
Bis docuit tingi, transducto corpore flamma.
Tantos esse deos Basiliden credere iussit,
Quantos et dies annos habet; tot denique
mundos.
Marcus per numeros argumentatus acute¹⁶⁵
Tradidit in magicae formam violare pudicam,
Offerri calicem, precibusque in sanguine verti.
Hebioni Christum suasit de semine natum,
Et circumcidi docuit, legique vacare,
Fontibus amissis elementa resumere legis.¹⁷⁴
Extremum facinus verbis extendere nolo,
Aut omnes causas aut nomina dicere cuncta.
Est per pauca satis crudelia multa notare,
Infandosque homines atque organa saeva dra-
conis,
Per quos nunc tantum sceleris infeste locutus¹⁷⁵
Semper factorem mundi culpae laborat.
Sed revocate pedem saevi latronis ab antro,
Dum spatium datur, et patiens pietate perenni
Facta per errorem miseris deus omnia donat.
Credite vero patri vero, qui condidit orbem.¹⁷⁶
Verum qui dominum misit renovare ruinam
Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
Per vates olim promissam afferre salutem.
Qui mandata dedit, hic et peccata remittit.
Exigit hic aliquid merito, quia credidit ante.¹⁷⁸
Aut donat large dominus, quasi debita servis.
Denique conclusos populos poenamque me-
rentes
Deleto elogio cunctos jubet ipse lavari.
Ergo totus homo credit, totusque lavatur.
Abstinet aut patitur pro nomine vulnera vere,¹⁷⁹
Versus surgit homo, vere mors victa silebit;
Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
Percipiet palmam, socia quam carne laborans
In stadio luctata simul coniuncta meretur.
Grande nefas portare duos per vincula pondus.¹⁸⁵
Quorum sit locuples unus atque alter egenus.
Et miserum sperni, felici praemia reddi.
Non facit hoc iustus, mercedis redditor aequus,
Et bonus et dives, quem credimus omnia posse;

v. 151. *Vulgo incredibile. Scribendum puto* Aut incredibilem (sc. deum) qui differt caedere vestrum? v. 175 et 176. *Vulgo legitur* sceleris sine teste locuti — — laborant. v. 178. *Vulgo* perennis.

00 Snavis in ingratos, miserendi plena voluntas.
 Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
 Possit ut aequari socio praelatus, id ultro,
 Quicquid eget, tribuet locuples; sic credere

inssum,
 Nec velle illicite dominum culpasse docendo,

05 Suscitet ut qui animam, tamquam sit passa
 ruinam,

Liberet a morte, et viventi facta maneret
 Copia de solo merito, quia fortiter egit,
 Et caro communem semper sortita laborem
 Linqatur terrae, mortis sit praeda perennis.

10 Ergo hominis anima placuit deo fortibus actis?
 Nullo sola modo potuit sine carne placere.
 Vincula tulit, poenas: caro membris vincula
 gessit.

Contempsit mortem: sed carnem morte reliquit.

Illam dolens gemit: haec victa a vulnere
 caesa est.

15 Illa petit requiem: haec ferro in pulvere fusa,
 Piscibus, alitibus, tabo cinerique relicta est.
 Frangitur infelix laniata, sparsa liquescit:
 Surgere non meruit? quid enim committere
 sola

Exanimis potuit? quae sic causa invida vitae

20 Impedit aut prohibet dei dona capessere car-
 nem,

Cumque sua socia coniunctam vivere semper,
 Cernere quid fuerit conversa in pulvere quon-
 dam?

Post meritis renovata ferat deo laudis honores,
 Non ignara sui, fragilis, mortalis et aegra.

25 Certatis, magni possit quid vivida virtus,
 Qui bonus atque potens vitam non invidet ulli?
 Haec captiva fuit mortis, haec vincita peribit,
 Quam dominus mira sapientia fecit et arte?
 Hanc virtute sua miranda suscitavit ipse,

30 Hanc revocat dux ipse, et hanc sua gloria vestit.
 Ergo dei aptavit ars et sapientia corpus,
 Quod cupit his fieri: deest hoc virtute reduci?
 Causa potest pietati nulla resistere sanctae,
 Ne maior sit causa mali quam summa potestas,

35 Ut cognoscat homo iam nunc dei munere salvus,
 Mortalis quondam, nunc inviolabile et ingens
 Vestitus lumen, visus cum corpore totus,
 Immensum virtute deum, pietate perennem,

v. 205. Vulgo Suscitet aut quam animam.

v. 4. Vulgo pallens. v. 28. Vulgo reprobat.

TERTULLIANI OPP. ED. OERLER. Tom. II.

Per Christam regem, per quem via lucis
 aperta est,

Et iam luce nova, iam dono plenus utroque, 240

Fructibus et vivae paradisi laetas amoenis
 Laudet in aeternum caelesti dives in aula.

LIRER SECUNDUS.

Postquam fracta fides refugis spirantibus
 hostis,

Et glomerata dolis emeruit pectus aperta,
 Sponte sua mendax contempto numina sensens
 Confixit plagas, fallaci tramite callens

Sanctorum dictis sua miscuit impia verba, 5
 Inque bonum semen lolium miserabile seruit,

Inde volens omnem causam constare ruinae,
 Scilicet ut sua facta deo subsignet iniqua

Ocius, et possit susos infigere poenis,
 Veris falsa tegens, et lenibus aspera vertens, 10

Et roseis sertis hastae mucrone coperto,
 Improvisa necans incautos morte suprema.

Supremum nefas in tantum dementia morose
 Abruptos homines numen sine fine tremendum

Dividere in partes, Christi sublimia facta 15
 Falsa laude sequi, culpaeque gesta priora,

Innumerata dei miracula, visa nec umquam,
 Tam temere scelus illicitum componere verbis,

Ante nec audita, contentaque corde nec ullo,
 Adversum sese duo testamenta sonare, 20

Contra prophetarum domini committere verba,
 Dissimili longe sententia velle probare,

Omnem legis et infamem deducere causam,
 Sanctorumque patrum vitam reprobare prio-
 rem,

Quos in amicitiam adlexit deus, ad sua dona, 25
 Accipitur sine principio pro parte minori,

Quattuor ex uno cum sint, ex quattuor unum.
 His tamen una placet, reprobant tres denique
 partes,

Auctoremque sui Paulum per multa capessant.
 Necnon ex ipso furiebat in extima verba, 30

Omnia quae veteri de foedere cumque locutus,
 Dura videntur eis, merito quia corde gravatis.

Pondus apostolicum, fulgentis gratia verbi,
 Lumina praeducit menti, neque cernere pos-
 sunt

35 Spiritu lata. Petant hebetes animalia digna.

Sed vos, qui nondum penitus, duce numine falso

Mente ipsa reprobis penetrastis ad intima mortis,
Discite de fonte fluvium manare perennem,
Qui nutrit lignum (bis seni gratia fructus),

40 Exit et in terram ventosque in quatuor orbis,
Tot fluit in partes fontis cloor et sapor unus.
Sic et apostolico decurrit ecclesia verbo,
Ex utero Christi patris omnis gloria plena,
Sordida diluere et fata mortua vivificare.

45 Quatuor in numero diffusum in gentibus unum,
Electaque fide susceptum, doctor opimus
Tradit evangelium Paulus sine crimine mundum,

Abque hoc et Galatas vetuit discedere sanctos,
Quos falsi fratres se circumcidere suosos

50 Atque elementa sequi, nova libertate relicta,
Umbra futurorum veteri servire docebant.
Has habuit Galatis causas conscribere Paulus,
Non ut evangelii partem pro corpore toto
Exciperent modicam, maiori parte relicta.

55 Atque adeo non verba libri, sed missus in orbem,

Ipsæ Christus evangelium est, si cernere vultis,
A patre qui venit, solus bona nuntia portans,
Testificata prius cuius ingens gloria complet,
Ostendens opere quantus sit conditor orbis.

60 Cuius facta simul dictis coniuncta fideles
Illi, Mattheus, Marcus, Lucasque, Ioannes,
Conscripsere mera, non extera verba locuti,
Spiritu sancta dei, tanto praesente magistro.

Hic agnus paschae suspenditur hostia ligno;

65 Hunc Paulus face conscribens decreta Corintho
Occisum tradit vitamque deumque futurum,
Promissum patribus, quos illectaverat ante.
Cernite quid virtus, quid paschae possit imago.
Sic verum quid sit poteritis paschae videre.

70 Ne fidus pater et vates, cui pignus et haeres
Carus erat, quem forte deus donaverat illi,
Hunc deo mactaret, merito temptatus amore,
Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis

Connexus capite spinis ostenditur agnus

75 Hostia sancta deo. Cuius de morte piacti,
Esset ut in signum et vastatae pignora gentis,

Sanguine signantur postes et limina multa,
Immane auxilium, caro testis creditur esca.
Iesus transgressus Iordan terraeque potitus
Lege dedit pascham, gaudens atque immolat⁹⁰
agnum.

Et reliqui magni reges sanctique prophetae,
Non ignorantes certae promissa salutis,
Ingentemque, metu pleni transcendere legem,
Venturam summae virtutis imagine molem,
Inspectam e speculo celebrarunt ordine pascham.

Denique, si celeri primordia mente recurras,
Invenies funesta nimis, post impia verba.
Credulus, heu, facile nudatus tegmine vitae
Pellibus ut tegetetur homo, suspenditur agnus.

Aut peccata necat, aut sanguine funera delet,⁹⁰
Aut cooperit nudos, fovet aut suo vellere vulvas:
Num pecoris sanguis humano sanguine pluri,
Ut pro peccatis oblatum dirimat iram,

Aut multae plebis veluti sit carior agnus
Auxilium immane? tantae tutela salutis,⁹⁵
Oblatus potuit pretium satis esse redemptus?
At deus omnipotens, caeli terraeque creator,

Immensus, vivus, perfectus, luce perennia,
His non placatur, pecudum neque sanguine gaudet.

Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras¹⁰⁰
Decremet, ut veniam vel peccati expiet unius.

Nequaquam domini sapiens maculata figura
Tam vili pretio caro foeda paravit honores;
Sed spes et promissa fides mortalibus olim,
Haec operata tulit, magnae rationis imago,¹⁰⁵
Praemeditata patris, nimia pietate parata,
Venturum Christum terris, hominemque futurum.

Quem visum Ioannes, baptismi primus apertor,
Et vatum socius, necnon et apostolus ingens,
Praecursor missus certus, testisque fidelis,¹¹⁰
Augustus vita, sublimi laude notatus,

Olim pascha dei verum quaerentibus agnum
Ostendit tandem venisse piacula facti,
Qui delicta suo multorum sanguine solvat,
Pro reprobis probus et carus, pro vilibus unus,¹¹⁵

Corpore homo vitaeque deus, mactatus ut agnus
Acciperet nos et nobis se effunderet ipsum.
Sic placuit domino mortem spoliare superbam;

v. 35. Vulgo lata putant.

v. 39. Vulgo bisseuos.

v. 65. Vulgo phase conscribes;

v. 75. Vulgo piati.

v. 92. Num Rivinus. Non vulgo extat.

v. 94. sit Rivinus. s

vulgo legitur. v. 101. unius Fr. Iunius. Vulgo unus.

- Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
- 20 Hunc pascham Paulus mactatum praedicat
agnum.
Nec species domini pecoris sublimis inertis
Consimilis patitur quapropter dicitur agnus,
Sed quia lanities renovata haec corpora vestit,
Dat tegimen multis, unquam nec deficit ipse.
- 25 Sic dominus virtute patris, quos morte redemit,
Exutos sua luce tegit, quae semper in illo est.
Ergo pastor ovem qui perdidit, ipse requirit.
Is robur, spinasque vvae calcare paratus,
Atq; rabiem superare lupi, pecudumque potiri,
30 Eripere et fortis, contemptis dentibus ultro,
Obiectat sese leo pelle obiectus ovili,
Decipiens habitu raptoris sanguine fauces.
Adam vi captum sic quaerit Christus ubique,
Ipse viam gradiens qua mors operata ruina
est,
- 35 Omnia perlustrans veterum monumenta vi-
rorum,
Singula perspicens, exemplis omnibus unus,
Ex utero incipiens inimicam expellere mortem,
Conceptae simul in gremio cum semine carnis
Aetates omnes tacita sapientia lustrans,
40 Debita suscipiens, cunctos mundare paratus,
Reddere factori multos, quos sparserat unus.
Et quia terribilis puteo demersus iniquo
Vir cecidit, suasit virgo subducta dracone,
Consilio placuit, tegmen caeleste reliquit.
- 45 Arguit hos lignum nudos, mors atra coëgit;
Ex eadem massa simili ratione refecta
Iam renovata redit, flos carnis et hospita pacis.
Virgine desponsa caro non ex semine nato
Artifici conjuncta suo, sine debito mortis.
- 50 Angelus haec mandata patris per sidera defert
Lucida, ut angelica credantur nuntia fama,
Virginis ut virgo, carnis caro debita solvat.
Talibus ingressus sequitur vestigia mortis
Parvulus immanis, senior puer et iuvenis vir.
- 55 Post, ubi iusta viri completa est roboris aetas,
Paulatim solitus socias deperdere vitas,
In foedas etiam rugas et inertia membra
Mutari specie vacuatis sanguine venis,
Constitit, haud habitum passus veterascere
carnis.
- 60 Qua die quove loco cecidit clarissimus Adam,
v. 130. Vulgo Eripere fortis. v. 156. Vulgo socia deperdere vita. v. 160 et 161 vulgo
inverso leguntur ordine. v. 171. Vulgo fictum.
- Quave manum extendit temere contingere
lignum,
Hac eadem redeunte die volventibus annis
In stadio ligni fortis congressus athleta,
Extenditque manus, poenam et pro laude se-
cutus
Devicit mortem, quia mortem sponte reliquit. 165
Exiit exivias carnis et debita mortis,
Serpentis spoliū devicto principe mundi
Adfixit ligno, refugarum immane, trophaeum.
In cuius signum Moses suspenderit anguem,
Ut, quotquot fuerant multis serpentibus icti, 170
Adspicerent ipsum victum firmumque draconem.
Post, ubi secretas inferni venit ad undas
Atque suum victor captivum luce rexit
Adstanti iussumque patris virtute pergit,
Sponte suum corpus quod liquerat ipse recepit. 175
Causa haec mortis erat, eadem via facta salutis;
Nuntius ille doli, sed pacis nuntius isto;
Sponsa virum necuit, genuit sed sponsa leonem;
Virgo viro nocuit, sed vir de virgine vicit.
Cuius in exemplum sopito corpore somno 180
Sumitur ex latere mulier, quae costa mariti;
Quam carnem de carne sua deque ossibus ossa
Evigilans dixit, praesaga mente locutus.
Mira fides, merito Paulus certissimus auctor,
Christum de caelis Adam docet esse secundum. 185
Veritas ipsa suis exemplis usa refulget.
Nec cupit ex alieno acres ostendere gressus;
Pauperis hoc opus est, propriae virtutis egeni.
Haec Paulus docuit magnus mysteria docta,
Scilicet in Christo esse decus, tuum, eccle- 190
sia, cernens.
Huius de latere ligno pendens in alto
Corporis exanimi sanguis manavit et humor.
Femina sanguis erat, aquae erant nova dona
lavacri,
Haec populi vera est viventis ecclesia mater,
De Christi nova carne caro, deque ossibus 195
ossum.
Golgatha locus est, capitis calvaria quondam;
Lingua paterna prior sic illum nomine dixit;
Hic medium terrae est, hic est victoria signum.
Os magnum hic veteres nostri docuere re-
pertum,
Hic hominem primum suscepimus esse se- 200
pultum,

- Hic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
 Pulvis Adae ut possit veteris cum sanguine Christi
 Commixtus stillantis aquae virtute levare.
 Haec oris est una, quam se per sabbata vivam
 205 Inferni e puteo statuit subducere pastor.
 Propterea cunctae carnis praemortua membra
 Curabat sabbatis, aut caeci a germine nati
 Lumina, quae nondum dederat, cernendo peregit,
 Aut hominem totum examinem per sabbata vivum
 210 Deque sepultura praesenti plebe vocavit,
 Ipse novi factor, veteris bonus ipse rector,
 Aut quae defuerunt supplens aut perdita reddens.
 Haec laeunte die sancto sperantibus in se
 Facturus plene pro pacto posse docebat.
 215 Quid? caro si moritur, nec spes datur ulla
 salutis,
 Quas habuit causas hominem se fingere Christus,
 Et medicare homines, aut curam carnis habere?
 Si revocat paucos, cur non revocabit et omnes?
 Corruptela potens liquefactum solvere corpus,
 220 Non poterit virtus domini revocare solutum?
 Credunt interitu qui non sua corpora solvi,
 Non credunt domino, sua qui vult mersa levare,
 Aut nolle praestare bonum, neque posse potentem
 Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
 225 Infirmas ausi causas praeponere morti.
 In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum
 Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.
 Iam liquidae stringentur aquae; stridentem rigore
 Saxa flent, et semper erunt, nisi magna potestas
 230 Solverit inducto molli spirante tepore.
 Viticulae in gracili latet ingens corpore botrus;
 Si quaeras, non est: cum vult deus, esse videtur.
 Arboribus folia, spinis rosa, germina campis
 Mortua deficiunt, et rursus viva resurgunt.
 235 Haec homini deus ante oculos revocata reformat,
- Propter quem locuples primus large omnia fecit.
 Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit:
 Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
 Non tantum revocet sibi, quem super omnia fecit?
 Ergo caro et sanguis dei regno digna negatur,
 240 Tamquam sit Paulus proprie de carne locutus.
 Ille quidem magna docuit, sed inania corda
 Carnali sermone putant; nam pristina facta
 Sanguinis et carnis voluit sub nomine dicti
 Caelestis magni memoratus verna magistri,
 245 Qui per aquam de se genitis sui nomen honora
 Donavit, pignusque suo de spiritu fudit,
 Ut cuius fuerant homines virtute redempti,
 Huic et acciperent renovati nomen honoris,
 Ergo, quia populis nondum suo fonte renatis,
 250 Sordibus antiquis tectis, (ea debita mortis)
 Ex veteri causa regnum caeleste negavit,
 Dicens humanum rursus debere renasci,
 Quod natum est de carne, caro est, de spiritu, vita,
 Radicis veteris nova germina gloria mutas,
 255 Ablutum corpus iam non de carne vocari:
 Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus.
 Denique dixit oportere superiindui vestem,
 Hunc habitum fragilem, mortalem contempseram,
 260 Non aliud corpus dari, sed prius illud inermem
 Undique regno dei lato circumdari totum,
 Momento aspectus oculi mutabitur, inquit.
 Ut rufae cerae facies dispanditur herba,
 Et mutat proprium candenti sole colorem,
 265 Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens
 Gaudebit semper gaudens et morte carebit,
 Devictum clamans crudelem corporis hostem,
 Glutitam mortem fortis victoria Christi,
 270 Ingentes deo summa ferens ad sidera laudes.

LIBER TERTIUS.

Iam genuit, quondam sterilis cognominis mater,

Iamque novus gaudet populus de libera natus.
 Expulsa famula merito cum prole superba;
 Viventis quoque fontis aquas ingrata relinquit,

v. 216. Vulgo revocavit et. v. 245. Vulgo verba. v. 268. Vulgo Christus.

- 5 Et tepidis errans ardenti sidere potat.
Iam possunt gentes Abraham clamare parentem,
Quae vocem domini simili ratione secutae
Omnia liquerunt peregre se sistere vitae.
Laetare, o sterilis, promissam concipe plebem;
- 10 Erumpe et clama, quae nulla prole beata,
De qua dicebat per vates spiritus olim:
Haec genuit gentem multis ex gentibus unam,
Cuius principio semper pia membra laborant.
Huius Abel iustus, pastor pecudumque magister,
- 15 Fraternalis occidit quem olim violentia dextrae.
Huius Enoch, insigne decus, de corpore membrum,
A deo digressos populos facinusque sequentes,
Dum furit in terris refugarum turba latronum,
Sacriligum genus ut fugeret crudele gigantum,
- 20 Consilio revocabat, in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus servatur honore.
Perfectus laude et sine culpa Noë repertus
Testificante deo iustus in adultera plebe,
- 25 Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis et voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab undis,
Et cum prole sua servatus. Gente sequente
Est Abraham, cuius gnatos vos esse negatis,
- 30 Qui primus genere et patria et genitore relicto
Voce dei suasus secessit in externa regna,
Tantos dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus ut pater et populis credentibus esset.
Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per omne
- 35 Vitae suae spatium laetissima tempora Christi
Praececinit verbis, actu, virtute, labore.
Hunc sequitur Ioseph, foedae sine sorde iuventutae,
Carceris et durae conficta calumnia poenae:
Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
- 40 Inque fame panis tribuendi larga potestas:
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti,
Ut speculo vultus firmam spem cernere possint.
Iudas ipse pater, regalis sortis origo,
- 45 Unde duces geniti, cuius de semine reges
Numquam defuerunt, donec venturam potestas
Gentibus expectata diu promissa veniret.
- Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
Sperneus divitias florentes tempore parvo,
Maluit adfectus populi portare labores 50
Subnixae cervicis, minis non territus ullis,
Quam sibi delicias multasque remittere poenas,
Pro magnaque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute dei magnalia gessit,
Percussit gentem plagis, terramque reliquit, 55
Confundit regem durum, populumque reducit,
Calcavit fluctus, hostes demersit in undis,
Fecit aquam dulcem per lignum, semper amarum,
- Cum Christi populo manifeste multa locutus,
Cuius de facie lux et nitor ore refulsit, 60
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita propriorum certa laborum,
Percussit petram, iussus quoque flumina fudit;
Extenditque manus, ut signo vinceret hostem.
Omnia de Christo, per Christum cuncta lo- 65
quantur.
Hic probus et magnus cum laudis pace quievit.
At Iesus Nave filius, Ausus ante vocatus,
Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine iunxit:
Hinc fluvium scidit, et populum transire coegit,
Distribuit terram gratis, promissa paterna, 70
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem,
Expulit externas gentes prolemque gigantum,
Excidit lucos, aras et templa subegit,
Omnia legitima solemniter mente peregit;
Nominis exemplum Christi, virtutis imago. 75
Quid de ludicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes si conscribantur in unum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam
Corporis explendi verborum postulat ordo. 80
Ex quibus ut Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset vel posset vincere bellum,
Vellus ut in noctem positum de rore maderet, 85
Et tellus omnis circum siccata iaceret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo,
Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore.
Hoc etenim signo praedonum stravit acervos, 90
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite (numerus Tau littera Graeca)

- Armatis facibusque et cornibus ore canentum.
 Vellus erat populus ovium de semine sancto;
 95 Nam tellus variae gentes fusaeque per orbem;
 Verbum quod nutrit, sed nox est mortis imago,
 Tan signum crucis, et cornu praeconia vitae,
 Lucentesque faces in lychno spiritus ardens.
 Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
 100 Non prius angelica mortis fera praeclia vinci,
 Quam populo indocili merito sua culpa relicto
 Florentesque fide gentes in laude receptae.
 Debhora quin mulier super omnem maxima
 famam,
 Pro patria quae belligero subnixta labori
 105 Stipite sub palmae populum vicisse canebat,
 Quapropter victi simul hostes terga dedere,
 Sisara dux fugit, cui non vir nec manus ulla
 Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
 Extemplo refugam devicit femina ligno.
 110 Iephta fide firma, qui duro vulnere votum
 Ausus mercedem belli deo dicere grandem,
 Hic quia quae non vult dominus promiserat
 amens,
 Occurrit primo carum sibi pectore pignus,
 Nulli sperata cecidit quod sorte repente.
 115 Promissum ut staret, solvit pia iura parentis,
 Peccati votum violenta mente cooperuit
 Immanis timor, orbatae solatia vitae
 Pro scelere obtinuit famam, pro crimine lau-
 dem.
 Nec non Samsonis super omnia corpora vires;
 120 Spiritus hoc donum; capiti concessa potestas.
 Pro populo solus, nullo mucrone nec armis,
 Os retinens asini, prostravit corpora mille.
 Vincula nulla virum vinctum potuere tenere;
 Gloria sed postquam captivi mota recessit,
 125 Occidit, atque hostes victus sua morte redemit.
 Mirificus Samuel, cui reges ungere primum
 Praeceptum, dare chrisma, viros ostendere
 christos,
 Talibus in vitae spatio laudabilis egit,
 Ut quoque post requiem prophetica iura te-
 neret.
 130 Psalmographus David, magnus rex atque pro-
 pheta,
 Passurum Christum submissa voce canebat,
 Sponte quod ingratus populus sine lege peregit,
 Cui deus ex utero fructum promiserat olim,
- Prolem sublimi solio suo ponere sanctam.
 Fixa fides domini quae sponderat omnia fecit.
 Aemulus Ezechias, populi corrector inertis,
 Oblitis legem qui restauravit iniquis,
 Haec olim mandata dei prior omnia iussit,
 Qui precibus bellum, non ferri cuspidis solvit
 Hic moriens lacrimis annos ac tempora vitae
 11 Accepit, merito talem tulit actus honorem.
 Ingenti zelo Iosias, rector et ipse,
 Tantum nemo supra nec postea taliter egi.
 Idola destituit, destruxit templa nefanda,
 Atque sacerdotes super aras igne cremavit,
 15 Ossa prophetarum falsorum cuncta refodit,
 Incenditque aras, adolenda cadavera lignis.
 Insignis fidei in laudem, memorabile, tactus
 Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
 Gustavit, quoniam rursus venturus in or-
 bem est.
 Ergo infracta fides, populum regemque fu-
 rentem,
 Militiam domini qui deseruere beatam,
 Verberibus, flammis castigans hostes amaris,
 Sidera conclusit, tenuitque in nubibus imbram.
 Esse deum ostendit cunctis, apparuit error.
 15 Nam madidae partes hostiae fluvio super aras
 De caelo precibus veniens vi flamma comedit;
 Et quotiens voluit, totiens ruit ignis ab alta.
 Divisit fluvium, transgressus et avia fecit,
 Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
 10 Huius discipulus sortis successor Heliseus,
 Qui duplicem Heliae petiit sibi sumere sortem,
 At castigandam violento verbere plebem,
 Tantum pro domino et talem spiravit amorem.
 Iordane percusso, pedibus via facta regressus,
 15 Demersam fluvio relevavit virga securia,
 Mortificumque cibum in vitalem transmuta-
 escam,
 Detinuit pluvias iterato tempore duplo,
 Mundavitque lepras, hostes caligine cepit;
 Cuius post obitum iam condita membra se-
 pulchro
 Abiectus quidam, mactatus caede Istromm.
 Mortuus, ut tetigit, revocata luce revixit.
 Esaias, locuples vates et fontis aperti.
 Tam manifesta fides, verbum dei ore profudit.
 Largaque per Christum patris est promissa
 voluntas,

v. 109. Ita Rivinus. Vulgo Exemplo refuga. v. 131. submissa emendavit Pamelius.
 Antea erat cuius sc.

- Prætestata viam vitæ atque probata per
ipsum est.
- Quem populus sectum ligno sine labe repertum,
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Sanctus Hieremias, quem gentibus esse proph-
etam
- 180 Aeterni virtus iussit, dixitque futurum;
Qui quoniam plebis facta inlaudanda revolvit,
Et fore captivam, nisi paenitisset iniquos,
In famulos fieri præsauga voce locutus,
Vincula dura tulit, squalenti carcere clausus,
- 85 Inque luto putei fames basit tabida membra.
Sed postquam quæ noluerant audire probavit,
Atque hostes vinctum populum duxere trium-
phis,
Horrida vix tandem caruit sua dextra catenis;
Nulla morte virum constat, neque caede per-
emptum.
- 90 Ezechiel fidus, dives cui gratia verbi
Concessa est, peccatorum secreta videre,
Afflictus lugere suos, veniamque precari,
Cernere vindictam sanctorum caede futuram,
Sanctorumque locum regni carnisque salutem,
- 95 Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
Osea, Amos, et Micheas, Ioël, Abdia, Ionas,
Atque Naum, Habacuc, Sophonias, Aggae-
usque,
Zacharias vim passus, et angelus ipse Ma-
lachim,
Hi vates domini, quorum chorus usque ca-
nentum,
- 00 Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quam magnus Daniel! qualis vir! quanta
potestas!
Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,
Servavitque animam damnatam crimine ficto,
Somnia secreta et regis prior ore resolvit,
- 05 Prævidit Christum regnorum solvere membra,
Pro domino reus est, factus quoque præda
leonum,
Servatisque palam cunctis in pace quievit.
Huius tres socii, vix digna laude canendi,
Ex numero tanto decretum regis iniquum
- 10 Contempserunt pii, quorum data corpora flam-
mis,
Tradere se poenis potius pro nomine magno,
Quam genibus nixi simulacro pandere palmas.
- Iam præclara fides, iam spes super omnia
fulgens
Extinxit rabidos ignes et vicit iniquos.
Esdra vates, legis doctor et ipse sacerdos, 115
Qui populum captum post tempora plena re-
duxit,
Ignibus et multa consumpta volumina vatam
Spiritu completus memori omnia reddidit ore.
Grandis Ioannes super omnes semine vates;
Cuius difficile poterimus dicere laudes: 220
Ablutor carnis, domini præcursor apertus,
Foederis ille novi primus veterisque supremus,
Proque via vera prior hostia caesus obiit.
Ecce deus Christus; pariter bis scena iuventus, 225
Omnibus una fides, amor unus et ana potestas,
Flos hominum; mundo lucentes lumine Christi
Et comites et apostolici, qui vera locuti
Auribus audivere, oculis videre salutem,
Tractavere manu corpus de morte receptam, 230
Convixere cibo assidue, testantur ut ipsi.
Hunc Paulus, prælectus apostolus in vice
missus,
In caelos raptus vidit quoque; missus ab illo,
Barnaba cum comite sociisque prioribus, uno
Foedere coniunctis, per gentes tradit ubique 235
Esse caput Christum, sunt cuius ecclesia
membra,
Corporis ipse salus, membrorumque vita pereant,
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
Ipse resurrexit primus, spes una salutis;
Discipulisque suis formam dedit: hi simul 240
omnes
Indignas varie poenas pro nomine passi.
Talia membra gerit specioso corpore mater
Libera, quod nunquam domini præcepta re-
liquit,
Inque domo senuit, domino lectissima semper,
Invidiam, poenas eius pro nomine passa. 245
Nam sterilis quoniam, nondum secunda futuri,
Ediderit populum caelesti semine natum,
Atque suæ famulae portarit aperta dolorem;
Hanc sterilem quondam nunc tempus cer-
nere matrem
Haeredem natum suæ libertatis habere, 250
Non similem famulae, quamquam de semine
caeli

184. Pro carcere Fabricius ediderat currere.

s. 248. Vulgo portavit.

- Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.
Absit ut illicitis verbis, temeraria voce,
Egregios homines, ardentia sidera caeli,
255 Semine coniunctos tantum, vel sanguine, plebi
In solidum passim famulum dicatis atrocem,
Aut populum domini legis mandata secutum
Servili specie quisquam putet esse loquendum.
Sed peccatorum vacuum sine mente catervam,
260 Qui promissa dei dubia spe corde locarunt,
Praesentis vitae misera dulcedine victos,
Debita servitio capitis sua culpa subisset,
Si legem plebi peccati causa iugabit.
Nam servire deo, totoque incumbere corde,
265 Intemerata fides, libertas sponte paratur.
Ergo patres iusti, sancti sine lae prophetae,
Adventum domini multi cecinere futurum,
Testanturque fide caelestia iussa profanis,
Cum quibus immanes, satiati gloria Christi,
270 Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmavere fidem, factis praedicta probando.
Quorum discipuli, qui successere per orbem,
Conflati virtute viri, nostrique magistri,
Coniunctos operis nobis tribuere honores.
275 Ex quibus electum magnum plebique probatum
Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum primum considerare iussit.
Post quem Cletus et ipse gregem suscepit ovilis.
Huius Anacletus successor sorte locatus.
280 Quam sequitur Clemens; is apostolicis bene notus.
Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ovile;
Post expleta sui qui lustris tempora tradit
Telesphoro; excellens hic erat, martyrque
fidelis,
285 Post illum socius legis, certusque magister,
Cum vestri sceleris socius, praecursor et auctor
Advenit Romam Cerdo, nova vulnera gestans;
Detectus, quoniam voces et verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine
pulsus
290 Sacrilegum genus hoc genuit spirante dracone.

Constabat pietate vicens ecclesia Romae
Composita a Petro, cuius successor et ipse
Iamque loco nono cathedram suscepit Hyginus.
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germinis
frater,
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus,
Atque pio suscepit Anicetus ordine sortem.
Sub quo Marcion hic veniens, nova Pontica
pestis,
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam coepit mortis proferre sagittas,
Abiectus merito tam saevi criminis auctor,
A sanctis reprobis, patuit mirabile monstrum.

LIBER QUARTUS.

Haec populo iuveni, qui dives, liber et
haeres

Possidet aeternam spem laudis iure dicatam,
Non ut doctores (solus daret omnia Christus),
Sed famulos Christi, iubet inviolata potestas
Ingenti zelo flagrantem, pacis amore
Armatos, molem belli deducere terrae,
Excelsas turres et moenia saeva malorum
Surgentesque minas populi contra agmina
sancti
Detrahere, vacuas voces dissolvere vento.
Quapropter merito nos aemulamenta locuti
Ipsius ex verbis etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quae gratia larga profusa,
Praedonisque plagam sanctis aperire copertam.
Ex improvise ne quis rudis, inscius, audax
Incidat, et captus caelestia dona relinquat.
Ergo deus cunctis mortalibus unus ubi
que est,
Aeternum regnum, profundae lucis origo,
Fons vitae, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit.
Materies nulla est facta, ut sit sponte perennis.
Quae fuerit semper, nullo factore creata;
Caelorum, terrae, maris infernique locator
Spiritus, aëris est divisor, conditor, auctor,

v. 277. Ex his et qui inde sequuntur versibus comparatis cum verbis Tertulliani De Praesert. Haeret. cap. 32. recte monuit Rigaltius apparere horum carminum non posse Tertullianum esse auctorem. v. 296. Pio ediderunt Fabricius et Rigaltius.

- 25 Solus perpetuus deus est, immensa potestas.
Hunc lex esse deum populo monstraverat unum,
Cuius vox Mosi pollens in monte locuta est.
Illius haec virtus, sapientia, gloria, verbum,
Filius, immenso genitum de lumine lumen;
- 30 Per vatam voces hunc unum clamitat esse
Ordine suscipiens Paulus; sic tradit et ipse
Unum hunc esse patrem, per quem sunt omnia facta,
Atque unum Christum, per quem deus omnia fecit,
Ad quem se curvare genu plane omne fatetur,
- 35 Ex quo omnis patria in caelo terraque vocatur,
Qui zelat populum summo pietatis amore
Ut pater, et sancte vult omnem vivere carnem,
Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
- 40 Legitimos monet esse, iubet, castigat et instat,
Corripiens Galatas fratres et apostolos idem,
Talem se Paulus zelum se scripsit habere.
Reddidit ergo deus gratis peccata paterna
In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes
- 45 Genteque iam quarta genitos de stirpe nepotes,
Cum fere nongentos hos tunc adiuverit annos.
Iudicium durum, sententia saeva videtur,
Parvulus et Sodomis adhuc insons, mollis,
Inermis,
Ut careat vita: quid enim peccaverat infans?
- 50 Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
Anctores sceleris, facinus ne cresceret ultra,
Extinxit, sobolemque patrum peccata sequentum.
Sed non cum patribus poenas innocuus infans
Perpetuus luit, ignarus, neque criminis auctus;
- 55 Ne fieret sceleris consors aetatis adultae,
Sponte futura mala, mors immatura resolvit.
Cur deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi,
Legeque constringit ne quis transcenderet errans
In populo, lapidum praesenti morte minatus,
- 60 Atque iterum haec reprobatur, negat haec sibi munera grata,
Corripiens plebem peccati examine pressam,
- Ipsae iubet verax, iustus simul ipse repellit?
Si quaeris causas, errans desiste moveri;
Causa etenim fidei rationis imagine maior.
Aspice, per speculum fulgentis luminis umbram, 65
Quid vituli sanguis, vitulae cinis, hircos uterque;
Hic dimissus abijt, cadit alter at hostia templo.
Sanguine nam vituli populam, simul omnia vasa
Atque sacerdotes et scripta volumina legis
Sparsit aquae mixto vates, sic iussus ab alto 70
Non propriam spem, nec speciem virtutis vacantem,
Exemplo vituli passurum in corpore Christum;
Qui iuga dura ferens humeris temonis aratro
Fortiter abruptit sua pectora vomere ferri,
Infundens sulcis animae sui sanguinis undam. 75
Nam templi vasa haec designant corpora nostra.
Ipse dei templum verum, non ante dicatum,
Namque suo socios homines sibi sanguine fecit,
Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos. 80
Auditum, visum, gressum mundavit inertem,
Aspersitque libro testes praesaga locutus,
Demonstrans legem suo vinctam sanguine sancto.
Hanc et per vitulam manifestat victima causam,
Sanguine de cuius pro plebe picula sumens 85
Intra velamen primus Levita ferebat,
Castrorum extra fores corpus iussuque cremavit,
Cuius de cinere mundabat corpora lapsa.
Hoc dominus noster, qui nos sua morte redemit,
Extra castra, volens populi vim passus iniqui, 90
Implevit legem, factis praedicta probando,
Qui vere mundat plebem contamine plenam,
Omnia concedens, quasi dives corporis auctor,
Intra velamen caeli cum sanguine gressus,
Effudit quem pro multorum mortibus unus. 95
Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta,
Quam digne perfectus habens offerre probetur.
Corpus habet, haec est mortalibus hostia viva,
Hanc dignam magnis pro cunctis obtulit unam.
Hircorum species homines docere esse re- 100
pulsos

v. 100. docet Rivinus. dicat Pamelius. decet Fabricius.

- Et duobus populis steriles, sine fructibus
ambos,
Quae in evangelio dominus quoque dixit, et
haec
- Abs ovibus cerni stantes in parte sinistra,
Esse quidem quosdam domini pro nomine
passos,
- 105 Sic actum sterilem fructum velasse, supremo
Hoc merito dignos aras, decet esse prophetas;
Abiectos alios, Lazaro ut dives iniquus,
In sua caritate qui permansere repulsi.
Nam velum in medio pendens cernebat
utrosque,
- 110 Inque duas partes aedem diviserat unam.
Interiora quidem sanctorum sancta vocata.
Isthic ara sita effulgebat nobilibus auro,
Testamenta simul, tabularum legis et arca,
Pellibus agnorum caeli contacta colore,
- 115 Interior vestita auro, media omnia ligno.
Hic tabulae legis, hic manna est urna repleta,
Hic Aaron est virga, crucis quae germina
profert,
Ipsa dissimilis, styracis tamen arbore nata.
Atque super Cherubim per formam quattuor
unam
- 120 Pandebant pinnae, et sagmina iussa tegebant.
Exterius velum, pars aedis aperta patebat,
In faciem lato gravis aeris stabat aheni,
Et candelabrum his ternis undique ramis
Connexis medio calamo, totidemque lucernae.
- 125 Aurea materies complebat lumine templum.
Ergo prior templi facies communis, aperta,
Declarat ritum populi sub lege morantis,
In cuius tenebris septemplex spiritus unus
Lucabat sanctus semper plebemque tegebat.
- 130 Hoc candelabrum verum vivaque lucernae
Per legem et vates perlucet corde subactis;
Inque typum terrae facta ara traditur esse.
Hic operae populi, quas non sine sanguine
semper
Obtulit effuso, vitam sine lege, cruore,
- 135 In patulo passim comparuit omnibus olim.
Isthic et dominus pro cunctis hostia factus
Totam designat terram, specialiter aram.
Foederis hinc etiam novi inenarrabilis auctor,
Discipulus Ioannes animas pro nomine passas
- 140 Testatur tali sese vidisse sub ara,
- Clamantes dei vindictam pro caede potentis.
Isthic interdum requies, sub corpore terrae
In parte ignota quidam locus extat apertus,
Luce sua fretus, Abrahamae sinus iste vocatur,
Altior a tenebris, longe semotus ab igne,
Sub terra tamen, haec ara vocatur aham,
In qua velamen pallum memoravimus esse.
Dividit hoc partes ambas, unamque rochit,
Dissitam ab aeterna, cultura et temporis aera.
Non inimica tibi, quamvis distantis amica,
Tempore divisa et spatio, et ratione ligna.
Una domus, quamvis velo partita videtur,
Atque adeo passo domino, velamine rupto,
Coelestes patuere plagae, caelataque aenea,
Atque duplex quondam facta est domus unum
perennis.
- Interiorius templum, populatum de semine
Christi
Coelesti cultu, ipsa dei mandata sequentem
(Personae hic propriae vere non umbra lignum),
Perfectis rebus completum tradidit ordo.
Arca sub exemplo corpus venerabile Christi
Ostendit, sacro per lignum spiritu immotum.
Aericae pelles, caro, non ex semine nata,
Extensa in ligno, simul intus spiritus ardens
Aurigera specie confatus, iungitur illi,
Ut caro pace data cum spiritu mixta vigeret.
Carnis et urna typum domini fert aurea pleni,
Foederis ipsa novi dominum declarat apertum
Manna, quod est panis caelestis, verus, in illius
Traditus a patre, quem tribuit pro pignore
sanctis;
Perfecte debuit hunc illis qui vincula pacis
Semper amatores operum tenere bonorum.
Et tabulae duplices conscriptae legis in ara
Significant simul haec in Christo condita
semper,
Qui vetus atque novum mandatum pertulit
ipse,
Arca patris summi, per quem dedit omnia
dives.
Et virga styracis fructus nucis adhaerit ipsa
(Virginis haec species, genuit quae sanguis
corpus),
Coniuncta in ligno sedabit mortis amarum
Interior fructum dulcem, de spiritu sancto.
Sicut Essias virgam de semine lesse

v. 131. Ita ed. Rivinus. Vulgo perlucens.

v. 148. unamque ed. Rivinus. Vulgo

Praedixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
Ara nitens auro caelum declarat in alto,
Quo sanctae subiere preces, sine crimine
missae.

Hanc aram dominus dixit, qua munera si quis
85 Offert, ut primum pacem cum fratre retractet,
Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
Hoc Christus, victor solus primusque sacerdos,
Obtulit incensum, precibus non arbore natum.

Nam Cherubim cum sit bis binis vultibus unum,
90 Est unum verbum, per quattuor ordine ductum,

De patre quae Christus plenissima pertulit
ipse

Mandati sperata novi solatia vitae.

Ast quater alae sex, veteris praeconia verbi,
Testificantis ea quae postea facta docemur.

95 His alis volitant caelestia verba per orbem;
His etiam Christi sanguis contextus habetur,
Obscure vatum praesago dictus ab ore.

Alarum numerus antiqua volumina signat,
Esse satis certa viginti quattuor ista,

100 Quae domini cecinere vias et tempora pacis.
Haec cohaerere novo cum foedere cuncta
videmus.

Sic quoque Ioannes, sic pandit spiritus illi
Tot numero solio senioribus insuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra,

105 Ad solium domini vitreum et mare stare
sub igne,

Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus et exterius, quae sunt arcana patere:
Significat verbo simul omnia clausa videri;
Nam vitreum flammae mixtum mare dona
lavacri

210 Spiritu conflato credentibus esse tributa.
Quae pietas domini! quis tantum dicere possit,
Ante tribunale, ante pavimentumque paravit,
Ut fora iudiciumque sibi anticipare volentes
Et fugerent, esset properanti copia lata.

215 Sic igitur lex et miri cecinere prophetae,
Omnia sic coniuncta vigent, veterisque no-
vique

Foederis, illa sacra et verborum immania dicta.
Sic et apostolicae voces testantur ubique,
Nec quidquam veteris non est novo denique
iunctum.

Sic errant, et dictorum sic facta retorquent 21
Qui falsas finxere vias; dominumque deumque
Aeternum regem, qui tantum protulit orbem,
Detrectant, aliud quaerunt sub nomine ficto,
Mentibus orbat, quas amiserunt furentes,
Externum legi Christum affirmare volentes, 21
Nec mundi dominum, carnis neque velle sa-
lutem,

Nec virtute patris, factorem corporis ipsum;
Quos obturatis fugiendum est auribus ultro,
Ne sermone suo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta del perdidit honestas, 21
Veraque doctoris caelestia verba magistri
Instituere bonis recta et monumenta docere,
Semper honoremus dominum, sine fine ca-
namus,

Gaudentes puraque fide certaquo salute.
Nati vero deo nutrimur pane perenni, 21
Aeternam toto sperantes pectore vitam.

LIBER QUINTUS.

Primus erat referens inimici ex ordine
verba,

Quae refuga illicite molitus protulit amens.
Hinc etiam carnis spes et victoria Christi,
Et species breviter falsarum dicta viarum.
Inde sequens coniuncta docet mysteria legis, 5
Inque novo deus quae foedere tradidit unus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus et patribus sacros esse ministros,
Quos numero bis sex de cunctis, Christe,
legebas;

Maiorum natu cum nomine tempora lustris 10
Tempora servata, sceleris cui paruit suctor
Ignotus, sine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus et ipse refert obscura placula legis
Esse typum veteris, quae paruit hostia vere,
Iam dudum expectata piis cum semine sancto. 15
Hic quintus multos nexus nodosque resolvit,
In planum mala convolvit quaecumque la-
tebant,
Argumenta trahens, sed non sine teste pro-
pheta.

Et quamvis hostes muniti fortibus armis

- 20 Vincamus, tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaculata simul, sic miscuit omnia serpens,
Caecorum sine luce viam, contamine vocem ;
Ut, dum factorem mundi contendimus ipsum
Esse deum solum, vatum quoque voce locutum,
- 25 Ignotumque alium quemquam non esse pro-
bamus,
Vix mundam linguam sermonis culpa reservet.
Complexa vario notum dum laude sequentes
Culpamusque alias ignoti tempora sera ;
Sed cogunt nos multa doli celata venena,
- 30 Ancipiti quamquam cum crimine, pandere
verba.
Quisnam ergo deus? quem verum dicitis
esse
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto?
Si sua, cur tam sera petit? si non sua, quare
- 35 Ut praedo rapit, et populum sub lege morantem
Ignotis totiens per legem vocibus opplet?
Si misereri etiam venit et succurrere cunctis,
Et relevare gravi devictos funere mortis,
Carnis et obsceno spiramen solvere vincolo,
- 40 Qui cohibetur homo interior, concisus inique,
Cur tam sero pius vigilans, semperque be-
nignus?
Qui numquam prius omnino se praebuit ulli?
Transmissis numero alienos ore requirens,
Numquam expectatus, non notus, missus in
orbem.
- 45 Pastor ovem quaerens, quam non amiserat
ante,
Debit exutus carnem, quasi victor et ipse
Spiritus, ut fuerat semper, talesque volebat,
Omnes expulsas animas sine corpore passim
Eripere, et carnem spoliata inlinquere terrae ;
- 50 Una die pariter complere cadavere mundum,
Evacuare orbem, atque animas ad tollere caelo.
Progenies hominum nasci cessasset in unum,
Et nulla posthac generis prosapia vestri
Nata foret, postemque novam fudisset in orbem.
- 55 Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur
esse,
Debuerat finem generi statuisset futuro,
Connubii solido complexus corde replisset,
Fecisset torpere viros, sine germine fructus,
Feminei sexus cubitus taedere dedisset,
- Clausisset penitus carnis genitalia membra,⁶⁰
Nulla voluntas nostro animo, neque posse
facultas.
Post haec posset et interior homo sanguine
iunctis
Haerere infusus carni, semperque periret.
Semper ovis perit, ergo nec est servare po-
testas?
Cum semper nascatur homo, sub crimine⁶⁵
mortis
Quod pastoris opus, si sic inventa doceatur?
Inquaesita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc vero delectus adest connubia adire,
Ut semper fuit, quem iunxit certa propago,
Nascuntur gentes et vix numerabile vulgus,⁷⁰
Accipiunt animas nascentem corpora viva ;
Nec Paulum decuit, quamvis pro tempore,
quosdam
Hortari, velut ipse fuit, pari sorte manere,
Temporis angusti cernens instantia multa ;
Nam teneras alias aetates nubere iussit, ⁷⁵
Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
Vos autem astuta quis suavit fraude manere,
Diviso prolis securo degere amore,
Crimen adulterii committere, perdere vitam?
Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi?⁸⁰
Quapropter vocis tam dulcia cuncta profudit
Impavidi quidquid placet, ut faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hac causa vos connubio privavit honesto.
Sed quid plura? bene est disiunctos scilicet⁸⁵
esse,
Expedi et mundo, ne vestri germinis ullus
Nascatur; tandem cessabunt organa mortis.
Partem hominis, dum speratis retinere sa-
lutem,
Totus homo vester deperdit mente profana,
Interior simul et veterem quem dicitis hostem; ⁹⁰
Sed nec homo solum spiramen dicitur esse:
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus et caro, verus homo sociatus in uno,
Nec sibi privatos sensus cernuntur habere.
Haec regitur, regit ille, gemit, gaudetque,⁹⁵
doletque ;
Diligit, ipse suae carni carissimus idem,
Per quam paret homo, cum qua commixtus
habetur ;

v. 72. quosvis pro quosdam ed. Pamelius et Rigaltius. v. 91. Sed et ed. Pamelius et Rigaltius.

- Vulneribus curas adhibet, lacrimasque profundit,
 Nutrimenta cibi cupide per membra resumit,
 100 Hanc optat secum immortalem semper habere,
 Quam frangi gemit, et dolet evacuare per artus;
 Illi mors miseræ dominatur tempore certo,
 Quo renovata levi de pulvere mors inimica
 Deficiat tandem, caro cum resoluta resurgit.
- 05 Haec erit expectata diu victoria summa,
 Quam fecit virtute patris, venerandus in ævum
 Factus verus homo, hominis qui membra redempta
 In caelos tulit atque aditus spe dives aperuit.
 Principio gentis in linguis omnibus, inde
- 10 Hic ubi semper opus, patria pietate minister
 Visus ab inciso, missus patiendo peregit.
 Quid nunc infandæ voces? quid perdita turba?
 Si non ipse dedit leges, deus ipse creator,
 Aegypti de calle viam qui stravit in undis,
- 115 Et sedes gratis dedit has quas dixerat olim,
 Ipsa cur in gente venit terraque dicata?
 Non alios populòs aut altera regna petivit?
 Cur iam per vates, prædicto nomine toto,
 Non proprio suo, se vocitatum tradidit esse?
- 20 Unde etiam potuit baptismi dona benigna
 Promissa abs alio tamquam sua promere facta?
 Haec mandata dei transgressi, sorde reperti
 Optabant, veniamque fera de morte petebant;
 Expectata diu merito venere, sed illis
- 25 Qui prius audita, at nunc agnovere reperta,
 Hoc det vera manus Christi, pater ipse creator
 Semper ab aeterno monet, et pia voce requirit,
 Quodque figuravit, fovet atque figurat et armat,
 Et iam despectum victor sua luce revestit,
- 30 Ut maneat virtutis opus cum laude perenni.
 Quid præstare deus, quid possit homo pati, ut omnes
 Agnoscant, vivant, quod fecit viva potestas?
 Sed quia nec prædicta prius, nec facta suprema
 Dementes homines possunt suadere ferentes,
- 35 Esse hominem factum deum, passumque, sepultum,
 Surrexisse, ut eis tantis clamantibus olim
 Caelesti verbo complexis testibus, ambo
 Terrestri saltem rationi credere discant.
- Cum dominus Christus caro nasci venit in orbem
 Augusti Regis Romani tempore, primum 140
 Decreto gentes censu numerantur ubique;
 Idem hoc rex forte tulit, quia summa voluntas
 In cuius manu regnantis cor legibus esset,
 Fecit primus, et in numerum scriptura re-
 ducta est.
- Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge feta, 145
 Caelesti pariter gnato numerantur et ipsi.
 Hunc instrumentis humana astutia nisa,
 Qui testes sancti verbi, præbere probantes
 Inquirant, vel sic invento postea victi
 Paeniteant, veniamque rogent, dum tempus 150
 habetur.
- Iudæi grave qui scelus admisisse fatentur,
 Dum detractantes ardent, vobisque resistunt,
 Nec genus ignotum dicunt neque dicere possunt
 Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
 Ignari domino carnem sine semine victam. 155
 Sed pro parte quidem reticent, pro parte
 triumphant;
 Namque deum populis hominem vulgare labo-
 rant.
- Aspicite errorem qui vos expugnat utrosque;
 Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
 Illi deum, vos falso hominem sine corpore 160
 corpus
 Dicitis, et varia heu mentis vesania mergit,
 Quod qui praesumpsit, mergentes spargitis
 ambo;
 Namque hominem pariterque deum tunc facta
 probabant
 Commixtum, nec pauca dabit signacula mun-
 dus.
- Fillius ipse dei dum carnis membra requirit, 165
 Iam praetextatus palmarum sustinet ictus,
 Conspuitur vultus, spinis innexa corona
 Compungit caput, et ligno suffigitur ipse,
 Potatur scriblita, et fel miscetur aceto,
 Dividitur vestis, sortes mittuntur in illa; 170
 Quod rapuit sibi quisque tenet; caligine multa,
 Expirante deo tacite de corpore carnis,
 In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
 Bis fuit una dies, mediam nox atra coperuit.
 A fundamentis montes agitantur in orbem, 175

- Commota est tellus, patuere sepulchra piorum,
Cunctaque quem norunt passum timere
videre.
- Examnum telo miles latus haurit aperto,
Profluit et sanguis, nec aqua minus inde
secuta.
- 180 Hæc illi pacto celant, noluntque fateri
Admissi factum, nefas occultare volentes.
Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,
Aut poenam capit, aut fert violentia vulnus?
Aut moritur, surgitque, et sanguis funditur inde
- 185 De qua carne, quia illum vos habuisse negatis?
Aut finxit potius, si vos dicere tutum est?
Quamquam præcipites dicatis, plura tacendo.
Non ergo manifestata fides, non omnia fixa?
Ante diem quam cum pateretur pascha ce-
lebrans,
- 190 Discipulisque suis tradens memorabile factum;
Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus ait, sanguisque meus qui funditur
hic est
Pro vobis; fieri semper quod postea iussit.
Quæve creatura panem vinumque putatis
- 195 Esse suum corpus cum sanguine? quæque
fatenda?
Non se factorem mundi per facta probavit,
Et portare simul de carne et sanguine corpus?
Hic deus, hic et homo verus, verumque
locutus,
De patre principium, genitum de lumine lumen,
- 200 Spiritus et verbum, Christi sub imagine virtus,
Cum patre semper erat, unitus gloria et ævo;
Omnia tenentis enim solus quia verba ministrat,
Quæ capit in terris, et per quem cuncta
creavit.
Filius ipse dei, carissimus ipse minister.
- 205 Hinc genus, hinc et nomen habet, hinc de-
nique regnum,
De domino dominus, fluvius de fonte perenni,
Hic patribus sanctis parens ab origine mundi,
Teste deo, quicumque deum vidisse fatetur,
Promissa et memoranda patris patefecit ab alto,
- 210 Eduxit populum, gentem percussit iniquam,
Ipse columna fuit lucis nubisque rigoris,
Siccavitque mare, et populos iubet ire per
undas,
- Hostibus implicitis, fluctaque frotoque co-
pertis;
Per deserta viam fecit sua iassa secutis;
De caelo populo panem dimisit in umbris,²¹
Eruptique petram, sitientis unda rigavit,
A deo mandatum legis Mosique locutus
Cum tonitru cantuque tabæ, flammæque
columna
Terribili visu, tremebundo corde virorum.
Post his vicinos completis mensibus annos,²²
Iordane venit ab imperio patris omnipotentis,
Partiri que tribus terram promissa pateram.
Ipse prophetarum verbum patris ore locutus,
Esseque venturum terris, hominemque futurum
Prædixit, Christum terris manifeste probum.
Expectatus in auxilium, spes unica vite,
Mundator carnis seræ, mortisque fugator,
Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
Humanis sese vestivit et artubus ille.
Adam, virgo, draco, lignum, quæ causa ruinas,
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
Hæc eadem gradien pastor, pecudemque re-
quirens,
Angelo, virgine, carne sua, lignique modè.
Ex quo victus homo victus periturus oblitus;
Hinc interpositus pro captis omnibus unus
Sustinuit patiens inimicam in corpore poenam,
Morte sua spolians mortem, sit causa salutis,
Nec non in terris suo postquam corpore sancto
Omnia perpassus persolvit debita nostra,
Infernum petit; hic animas pro crimine victas,
Quæ sine præsidio conclusæ pondere legi
Olimi promissa et sperata et tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, et cum his
retraxit.
Tertia namque die subiens cum corpore victus,
Immani virtute patris, via facta salutis,
Inque creatura portans hominemque deamque
Conscendit caelos, captivas ille reduceas
Primitias, munus domino caramque figuram,
Conseditque patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hostem,
Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
Hunc pater et dominum et Christum regem
que deumque
Iudicio regnoque dato missurus in orbem est.

I N D I C E S.

INDEX

SCRIPTURARUM SACRARUM QUAE IN LIBRIS TERTULLIANI CITANTUR.

EX GENESI.

I.

1. Adv. Hermog. 3. 20. 22. 26.
Adv. Prax. 5. De Bapt. 3.
2. Adv. Hermog. 22. 24. 29. 30.
32. De Bapt. 3.
3. Adv. Prax. 7. Adv. Marc. II, 4.
V, 11.
7. Adv. Hermog. 26. De Bapt. 3.
9. Adv. Hermog. 29.
11. Adv. Hermog. 22. 29.
12. Adv. Hermog. 22.
14. Adv. Marc. II, 3. V, 6. Apo-
log. 18.
16. Adv. Prax. 12.
20. Adv. Hermog. 22. De Bapt. 3.
21. Adv. Hermog. 12. 22. 23.
Adv. Marc. II, 4. De Fuga in
Persec. 4.
22. Adv. Marc. V, 11.
24. Adv. Hermog. 22. 29.
26. Adv. Marc. II, 4. Adv. Prax.
5. 12. De Resurr. Carn. 6. De
Anima 27. De Pudic. 16.
27. Adv. Prax. 12. De Resurr.
Carn. 6. De Bapt. 5. De Pu-
dic. 16.
28. De Anima 22. 23. De Pudic.
16. Adv. Marc. I, 29. De Ex-
hort. Cast. 6. De Monog. 7.

II.

29. De Ieiun. 4.
31. Adv. Marc. I, 4. Adv. Hermog.
12. 23. De Fuga in Persec. 4.
2. Adv. Hermog. 45. De Ani-
ma 4.
3. Contra Iud. 4.
7. Adv. Marc. I, 24. II, 4. 9.
Adv. Hermog. 26. 31. De Re-
surr. Carn. 4. 5. De Anima
3. 4.
8. Adv. Marc. I, 24. De Resurr.
Carn. 5.
15. Adv. Hermog. 4.
16. De Anima 37.
17. Adv. Marc. II, 4. Contra Iud.
2. De Anima 50.
18. Adv. Marc. II, 4. 11. De Mo-
nog. 4. De Virg. Vel. 5.
20. De Resurr. Carn. 61.
21. De Anima 43. 45. Adv. Her-
mog. 31.
23. Adv. Hermog. 31. De Virg.
Vel. 5. De Monog. 9. De Re-
surr. Carn. 7. De Anima 11. 21.
De Orat. 14.
24. De Virg. Vel. 5. De Exhort.
Castit. 5. De Monog. 4. De
Anima 11. 21.
25. Adv. Marc. II, 11. De Virg.
Vel. 11.

2. De Carne Chr. 3.
 4. Adv. Prax. 16.
 18. Adv. Marc. II, 14.
 21. Adv. Marc. II, 25.
- XIX.**
 1. Adv. Marc. III, 9.
 16. De Pudic. 6. De Carne Chr. 3.
 17. De Monog. 16.
 24. Adv. Prax. 13. 16.
- XX.**
 2. De Cultu Femin. II, 2.
- XXI.**
 13. Adv. Marc. II, 15.
- XXII.**
 2. De Patient. 6. De Orat. 8.
 6. Contra Iud. 10. 13.
 17. Adv. Marc. III, 24. V, 20.
 18. Contra Iud. 1. De Carne Chr. 22.
- XXIII.**
 4. De Resurr. Carn. 18.
- XXIV.**
 3. De Corona 13.
 64 et 65. De Virg. Vel. 11. De Orat. 22. De Corona 4.
- XXV.**
 22. De Anima 26.
 23. Contra Iud. 1. De Anima 26. De Pudic. 8.
 27. De Ieiun. 17.
 30 et 31. De Ieiun. 17.
- XXVI.**
 2. Adv. Prax. 14. 16.
 3. Contra Iud. 1. De Carne Chr. 22.
- XXVII.**
 28. Adv. Marc. III, 24.
 39. Adv. Marc. III, 24.
- XXVIII.**
 9. De Pudic. 6.
 12. De Fuga in Persec. 1.
 17. Adv. Marc. III, 24.
- XXX.**
 4. Adv. Marc. III, 24.
 24—26. De Carne Chr. 3.
- XXXII.**
 28. Adv. Marc. IV, 39.
 30. Adv. Prax. 14.
 31. Adv. Prax. 14.

- XXXVII.**
 28. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10.
- XXXVIII.**
 14. De Cultu Femin. II, 12.
- XLI.**
 18. De Pudic. 7.
 42. De Idolol. 17.
 45. De Monog. 6.
- XLV.**
 24. De Orat. 10.
- XLVI.**
 1. De Pallio 2.
- XLVIII.**
 13. De Bapt. 8.
- XLIX.**
 5. 6. Adv. Marc. III, 18. IV, 11. Contra Iud. 10.
 11. Adv. Marc. IV, 40.
 27. Adv. Marc. V, 1.

EX EXOD.

- I.**
 11. Scorp. 8.
 15. Adv. Marc. IV, 23.
 16. Adv. Marc. II, 20. IV, 23.
- II.**
 13. Adv. Marc. IV, 28.
 14. Adv. Marc. IV, 28.
- III.**
 2. Adv. Prax. 14. 16.
 5. De Corona 1.
 6. De Orat. 2.
 8. Scorp. 1.
 14. Adv. Prax. 17. De Orat. 3.
 21. Adv. Marc. II, 20.
- IV.**
 2. De Idolol. 19.
 3. De Idolol. 19.
 5. Adv. Prax. 14. 16. De Ieiun. 6.
 6. De Resurr. Carn. 28. 55.
 10 sqq. Adv. Marc. IV, 39.
 24 et 25. Contra Iud. 3.
- V.**
 9. Adv. Marc. II, 14.
 14. Adv. Marc. II, 15. 20.
- VI.**
 3. Adv. Prax. 14. 16. De Ieiun. 6.
 23. De Monog. 6.

- VII.
 3. Adv. Marc. II, 14.
 10. Adv. Marc. III, 3.
 11. De Idolol. 9.
 12. De Anima 56.
 17. Adv. Marc. II, 14.
- VIII.
 19. Adv. Marc. IV, 26.
- XI.
 2. Adv. Marc. V, 13.
- XII.
 6. Contra Iud. 8. 9. 10. Adv. Marc. V, 7.
 11. Adv. Marc. IV, 40. Contra Iud. 10.
 12. De Spectac. 3. Adv. Marc. V, 7.
 16. Adv. Marc. IV, 12.
 34 et 35. Adv. Marc. II, 20. IV, 24. V, 13.
 36. Adv. Marc. II, 20. IV, 24.
 37. Adv. Marc. IV, 21.
- XIII.
 2. De Carne Chr. 23.
 5. Adv. Marc. III, 2. De Ieiun. 5.
- XIV.
 21. Adv. Marc. IV, 20.
 22. Contra Iud. 3.
 27. De Paenit. 12. De Bapt. 9.
 28. De Paenit. 12. De Bapt. 9.
 30. De Ieiun. 5.
- XV.
 26. De Bapt. 9.
 28. Adv. Marc. IV, 13. 24.
- XVI.
 2. De Ieiun. 5.
 3. De Ieiun. 5.
 13 et 15. Contra Iud. 3.
 16. Adv. Marc. IV, 12. 21. Contra Iud. 4.
 23. Adv. Marc. IV, 12.
- XVII.
 3. De Patient. 5.
 6. De Bapt. 9.
 10. De Idolol. 19.
 11. Contra Iud. 10.
- XIX.
 2. Contra Iud. 2.
 16. Adv. Marc. IV, 8. 22. De Ieiun. 6.
- XX.
 1. Adv. Marc. IV, 22. De ma 35.
 2. Scorp. 2.
 3. Scorp. 2.
 4. Adv. Marc. II, 22. Scorp. De Spectac. 23. De Iud. 4. 5.
 5. Adv. Marc. II, 15. 22. Scorp. 2. De Pudic. 2. Valent. 3.
 7. Adv. Prax. 7. De Iud. 10. 20.
 8. Contra Iud. 4.
 9. Adv. Marc. II, 21. III, 10.
 10. Contra Iud. 4.
 12. Adv. Marc. II, 17. V, 18. Contra Iud. 2. De Corona 11.
 13. Adv. Marc. II, 17. IV, 25. Spectac. 2. De Pudic. 5.
 14. Adv. Marc. I, 29. II, 17. IV, 25. De Pudic. 5. 6. De Spectac. 3.
 15. Adv. Marc. II, 17. IV, 25. Spectac. 3.
 16. Adv. Marc. II, 17. IV, 25.
 17. Adv. Marc. I, 29. II, 17. IV, 25.
- XXI.
 2. Adv. Marc. II, 17.
 22. De Anima 37.
 24. Adv. Marc. II, 18. 28. IV, 25. De Exhort. Castit. 6. De Iud. 6.
- XXIII.
 4. Adv. Marc. IV, 35.
 13. De Idolol. 10. 20.
 15. Adv. Marc. IV, 30.
 20. Adv. Marc. III, 16. Contra Iud. 9.
 21. Contra Iud. 9. Adv. Marc. III, 16.
- XXIV.
 15. Adv. Marc. V, 11.
 16. Adv. Marc. III, 10. V, 11.
- XXV.
 18. De Resurr. Carn. 61.
- XXVI.
 18. Adv. Marc. II, 22.
- XXVII.
 13. Apolog. 16.

XXVIII.

13. De Idolol. 19.
17 et 18. Adv. Marc. IV, 13.

XXXII.

1. Adv. Marc. IV, 31. Contra Iud. 1. 3. De Patient. 5.
2 sqq. Scorp. 3. De Patient. 5. Contra Iud. 1.
6. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 6. De Corona 9.
10. Adv. Marc. II, 26.
23. Contra Iud. 1.
32. Adv. Marc. II, 26. De Fuga in Persecut. 11.
34. De Resurr. Carn. 48.

XXXIII.

6. Contra Iud. 2.
11. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
13. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
17. Adv. Marc. IV, 22.
18 et 19. Adv. Marc. IV, 22.
20. Adv. Marc. II, 27. IV, 22. V, 19. Adv. Prax. 14. 24. Contra Iud. 9.
21. Adv. Marc. IV, 22.

XXXIV.

12. De Pudic. 5.
16. De Monog. 7.
17. Adv. Marc. IV, 30.
30. Adv. Marc. IV, 22. V, 11.

XXXVII.

7. Adv. Marc. II, 22.

EX LEVITICO.

I.

1. Contra Iud. 9.

VII.

1. Adv. Marc. II, 19.

VIII.

9. De Ieiun. 9.
12. De Bapt. 7.
44. De Exhort. Castit. 10.

XII.

2. 4 et 5. Adv. Marc. IV, 20.

XIII.

- 2 sqq. Adv. Marc. IV, 35.
12. De Pudic. 20.

13. De Pudic. 20.

14. De Pudic. 20.

XIV.

- 2 sqq. Adv. Marc. IV, 35.
19. Adv. Marc. IV, 12.
24. Adv. Marc. IV, 12.
30. Adv. Marc. IV, 12.
36. De Pudic. 20.
37. De Pudic. 20.
38. De Pudic. 20.
39. De Pudic. 20.
40. De Pudic. 20.
42. De Pudic. 20.

XVI.

7. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 14.
14. De Ieiun. 4.

XIX.

4. Scorp. 2.
11. Contra Iud. 2.
17. Adv. Marc. IV, 35.
18. Adv. Marc. I, 23. IV, 35. V, 14. De Cultu Femin. II, 2. De Corona 11.
20. De Pudic. 21.

XX.

15. Adv. Marc. I, 29.
21. De Monog. 7.

XXI.

1. Adv. Marc. IV, 23. De Monog. 7.
14. De Exhort. Castit. 7.

XXII.

13. De Monog. 7.

XXIII.

3. Adv. Marc. IV, 12. 40.
27. De Ieiun. 2.
29. De Ieiun. 2.

XXIV.

20. Adv. Marc. II, 18. 28. IV, 16. De Exhort. Castit. 6. De Patient. 6.

XXV.

3. Adv. Marc. II, 17.
4. Adv. Marc. II, 17.

XXVI.

1. Scorp. 2.

EX NUMERIS.

- I.
1. Contra Iud. 9.
5 sqq. Adv. Marc. IV, 36.
- VI.
2. Adv. Marc. IV, 9.
3. Adv. Marc. V, 18. De Ieiun. 9.
5 et 7. Adv. Marc. IV, 23.
- XI.
1. Adv. Marc. IV, 25.
4. Adv. Marc. IV, 26. De Ieiun. 5.
5. De Ieiun. 5. Adv. Marc. II, 18.
6. De Ieiun. 5.
- XII.
2—5. De Anima 35.
6—8. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
- XIII.
17. Contra Iud. 9.
- XV.
30 et 33. Adv. Marc. II, 21.
- XX.
11. De Bapt. 9.
- XXI.
6. Adv. Marc. III, 18.
8. Contra Iud. 10.
- XXII.
9. De Idolol. 5.
- XXIV.
5. Adv. Marc. IV, 28.
- XXV.
1. Scorp. 3.
9. De Pudic. 6.
- XXVI.
5 sqq. Adv. Marc. IV, 36.
- XXXIII.
1. Adv. Marc. IV, 24.
9. Adv. Marc. IV, 13. 24.

EX DEUTERONOMIO.

- V.
9. Adv. Marc. II, 21.
16 sqq. Adv. Marc. II, 17.
21. Adv. Marc. I, 29. II, 17.
IV, 16.
- V
2. Scorp. 2.

4. Scorp. 2.
5. Adv. Marc. IV, 27. V, 4
tra Iud. 2. Scorp. 2.
12. Scorp. 2.
13. Scorp. 2.
14. Scorp. 2.
15. Scorp. 2.
- VIII.
12. Adv. Marc. IV, 15. I
iun. 6.
13. ibid.
14. ibid.
- X.
16. Adv. Marc. V, 4. 13.
- XI.
26. Adv. Marc. IV, 3.
27. Scorp. 2.
28. Scorp. 2.
- XII.
2. Scorp. 2.
3. Scorp. 2.
30. Scorp. 2.
- XIII.
1. Scorp. 2.
2. Scorp. 2.
3. Scorp. 2.
4. Scorp. 2.
5. Scorp. 2.
6. Scorp. 2.
7 et 8. Scorp. 2.
9. Scorp. 2.
10. Scorp. 2.
12 sqq. Scorp. 2.
16. Scorp. 2.
- XIV.
3. Adv. Marc. II, 18. V, 5.
9. Adv. Marc. II, 20.
- XV.
2. Adv. Marc. IV, 17.
4. Adv. Marc. IV, 16.
7. Adv. Marc. IV, 16.
8. Adv. Marc. IV, 16.
- XVIII.
15. Adv. Marc. IV, 22.
16. Adv. Marc. IV, 22.
19. Adv. Marc. IV, 22.
- XIX.
15. Adv. Marc. IV, 22.
21. De Patient. 6.

XXI.

- 21. Adv. Marc. V, 14.
- 22. Contra Iud. 10.
- 23. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10. De Patient. 8.

XXII.

- 5. De Spectac. 23. De Idolol. 16.
- 28 et 29. Adv. Marc. IV, 34.

XXIII.

- 3. Adv. Marc. IV, 24.
- 4. Adv. Marc. IV, 24.
- 19. De Pudic. 9.

XXIV.

- 1. Adv. Marc. IV, 34.
- 12. Adv. Marc. IV, 17.
- 13. Adv. Marc. IV, 17.

XXV.

- 4. Adv. Marc. IV, 21. 24.

XXVII.

- 15. Scorp. 2.

XXVIII.

- 63. Contra Iud. 11.
- 65. Contra Iud. 11.
- 66. Contra Iud. 11.

XXIX.

- 5. De Resurr. Carn. 58.

XXX.

- 11. Adv. Marc. IV, 35.
- 12. Adv. Marc. IV, 35.
- 14. Adv. Marc. IV, 35.
- 19. Adv. Marc. IV, 35.

XXXII.

- 15. De Ieiun. 6.
- 20. Adv. Marc. IV, 31.
- 21. Adv. Marc. IV, 31.
- 35. Adv. Marc. II, 14. 18. IV, 16. V, 14. De Patient. 10.
- 39. Adv. Marc. III, 23. IV, 1. V, 11. De Fuga in Persec. 3. De Resurr. Carn. 9. De Pudic. 2.

XXXIII.

- 17. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10.

EX IOSUE.

III.

- 1. Adv. Marc. III, 16. IV, 20. Contra Iud. 10.

IV.

- 3. Adv. Marc. IV, 13.
- 10. Adv. Marc. IV, 20.

V.

- 5. Adv. Marc. III, 16.

VI.

- 1 sqq. Contra Iud. 4. Adv. Marc. IV, 12.

XII.

- 12. De Ieiun. 10.

EX IUDICUM.

II.

- 8 sqq. Scorp. 3.
- 16 sqq. Scorp. 3.

III.

- 6 sqq. Scorp. 3.

VIII.

- 15. De Idolol. 20.

IX.

- 24. Adv. Marc. IV, 10. De Pudic. 6.

X.

- 2 et 14. Adv. Marc. II, 17.

XIII.

- 6 et 7. Adv. Marc. II, 14. Scorp. 3.

XX.

- 1. Scorp. 3.

EX I REGUM (I SAM.).

I.

- 15. De Ieiun. 9.

II.

- 6. Adv. Marc. III, 24. IV, 1, 34. V, 11.
- 8. Adv. Marc. IV, 14.
- 20. De Ieiun. 7.

IV.

- 17—19. De Ieiun. 16.

VII.

- 6. De Ieiun. 7.

VIII.

- 7. Adv. Marc. IV, 24.

IX.

- 16. Adv. Marc. II, 23.

X.

- 6. De Anima 11.
- 12. De Anima 11.
- 24. Adv. Marc. III, 6.

- XI.
6. Adv. Marc. II, 24.
- XII.
9. Scorp. 3.
- XIII.
8. Adv. Marc. II, 23.
14. De Praescript. Haeret. 3.
- XIV.
24. De Ieiun. 10.
43 et 44. Adv. Marc. IV, 10.
45. Adv. Marc. II, 17.
- XV.
11. Adv. Marc. II, 24.
17. De Bapt. 7.
28. Adv. Marc. II, 24.
- XVI.
7. De Praescript. Haeret. 3. De
Cultu Femin. II, 13.
14. De Fuga in Persec. 2.
- XXI.
10. Scorp. 8.
- XXII.
6. Adv. Marc. IV, 12.
- XXVIII.
7 et 11. De Anima 57.

EX II REGUM (II SAM.).

- V.
8. Adv. Marc. IV, 36.
- VII.
12. Adv. Marc. IV, 20.
15 et 27. De Monog. 6.
- XI.
9. De Praescript. Haeret. 3.
- XII.
13. Adv. Marc. IV, 10. V, 11. De
Pudic. 6.
- XV.
14. Adv. Marc. IV, 10.
- XVII.
19. Adv. Marc. V, 9.

EX III REGUM (I REG.).

- I.
39. Contra Iud. 13.
- III.
11 sqq. Adv. Marc. IV, 15.
12. De Praescript. Haeret. 3.

- IV.
15. Contra Iud. 7.
- VI.
1 sqq. De Corona 9.
- VIII.
1. De Corona 9.
63. De Corona 9.
- XI.
3. De Monog. 7. De Prae-
Haeret. 3.
9. Adv. Marc. III, 20.
29 sqq. Adv. Marc. IV, 35.
- XII.
28. Contra Iud. 1.
- XIII.
9 et 19. 23 et 24. De Ieiun.
- XIV.
22. Adv. Marc. II, 15.
- XVII.
1. De Ieiun. 7.
2. Adv. Marc. IV, 22. De Ieiun.
6. De Ieiun. 9.
13 sqq. Adv. Marc. IV, 21.
22. Adv. Marc. IV, 18.

- XIX.
2 sqq. De Ieiun. 6. De R
Carn. 61.
9. De Ieiun. 6.
11. Adv. Marc. IV, 22. I
iun. 6.
12. Adv. Marc. IV, 23.
- XXI.
19. De Ieiun. 7.
27. Adv. Marc. IV, 10. V, 1
ieiun. 7. De Pudic. 6.
28. Adv. Marc. V, 2. De Ieiun.
29. De Ieiun. 7.

EX IV REGUM (II REG.).

- I.
10. Adv. Marc. IV, 23.
- II.
11. Adv. Marc. V, 12. De I
35. 50.
16. Contra Iud. 13.
24. Adv. Marc. II, 14. IV, 2
- IV.
26. Adv. Marc. IV, 12. 24.
29. Adv. Marc. IV, 24.

- . Adv. Marc. IV, 24.
sqq. Adv. Marc. IV, 21.
- . Adv. Marc. IV, 9.
- . Contra Iud. 13.
- . Adv. Marc. II, 14. Scorp. 3.
- . 30. De Ieiun. 7.
- . De Ieiun. 7.
- . Adv. Marc. IV, 29.
- . Adv. Marc. V, 9. 11.
- . Scorp. 3.

EX I PARALIPOMENON.

- . Adv. Marc. I, 3. 4.
- I.
et 22. Scorp. 8.

EX II PARALIPOMENON.

- et 22. Scorp. 8.

EX I ESDRAE.

- III.
- . De Corona 9.
- . De Corona 9.
- . Adv. Marc. V, 7.
- sqq. Adv. Marc. V, 7.

EX IV ESDRAE.

- . De Praescript. Haeret. 3.
- . Adv. Marc. IV, 16.

EX IUDITH.

- . De Monog. 17.

EX IOB.

- . De Fuga in Persec. 2.
- . De Patient. 14.

- II.
- 6. De Fuga in Persec. 2.
- 10. De Patient. 14.
- V.
- 13. Adv. Marc. V, 6.
- XVII.
- 14. De Patient. 14.
- XIX.
- 25. De Resurr. Carn. 22.
- XXI.
- 1. Adv. Marc. III, 11.
- XXXVIII.
- 12 et 13. De Patient. 14.

EX PSALMIS.

- I.
- 1. Adv. Marc. II, 19. IV, 42. De Spectac. 3. 27. De Pudic. 18.
- 2. Adv. Marc. II, 19. De Pudic. 6.
- 3. Adv. Marc. II, 19. De Paenitent. 4.
- II.
- 1. Adv. Marc. I, 21. III, 22. IV, 42. V, 3. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 20.
- 2. Adv. Marc. I, 21. III, 22. IV, 42. V, 3. 14. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 20.
- 3. Adv. Marc. III, 22. V, 3. 4.
- 7. Adv. Marc. III, 20. IV, 22. V, 9. Adv. Prax. 7. 10. Contra Iud. 12.
- 8. Adv. Marc. IV, 16. 17. 25. V, 17. Contra Iud. 12. 14.
- III.
- 1. Adv. Prax. 11.
- 4. Adv. Marc. IV, 13.
- IV.
- 5. Adv. Marc. II, 19. V, 18. De Pudic. 19.
- 7. Adv. Marc. V, 11.
- VII.
- 10. Adv. Marc. V, 7.
- 12. De Pudic. 2. 10.
- VIII.
- 3. De Anima 20.
- 6. Adv. Marc. II, 27. III, 7. IV, 21. Adv. Prax. 9. 16. 23. Con-

- tra Iud. 14. De Carne Chr. 14.
15. De Corona 15.
7. Adv. Marc. V, 17. Contra
Iud. 14.
- IX.**
18. Adv. Marc. IV, 14.
19. Adv. Marc. IV, 14. 39.
- XVII.**
18. Adv. Marc. V, 18. De Exhortat. Castit. 10. De Pudic. 18.
48. Contra Iud. 3.
- XVIII.**
4. Adv. Marc. III, 22. IV, 43. V, 19. Contra Iud. 7. De Fuga in Persec. 6.
5. Adv. Marc. IV, 11.
6. Adv. Marc. IV, 11.
7. Adv. Marc. IV, 11.
8. De Pudic. 6.
9. De Pudic. 6.
11. Adv. Marc. IV, 17. Scorp. 1.
- XIX.**
1. Adv. Marc. V, 14.
8. De Corona 13.
- XXI.**
2. Adv. Marc. IV, 3.
6. Adv. Marc. III, 7. 17. IV, 21. Contra Iud. 14. De Carne Chr. 15.
7. Adv. Marc. IV, 42.
8. Adv. Marc. IV, 42.
9. De Carne Chr. 20.
12. De Carne Chr. 20.
16. Adv. Marc. IV, 42.
17. Adv. Marc. IV, 42.
18. Contra Iud. 8. 10. 13. (Adv. Marc. III, 19. IV, 42. Contra Iud. 10.)
19. Adv. Marc. IV, 42. Contra Iud. 10.
22. Adv. Marc. III, 19. Contra Iud. 10.
23. Adv. Marc. III, 22.
26. Adv. Marc. III, 22.
- XXIII.**
1. Adv. Hermog. 29.
2. Adv. Hermog. 29.
4. Adv. Marc. II, 19.
5. Adv. Marc. II, 19.
7. Scorp. 9. De Fuga i sec. 12.
8. Adv. Marc. IV, 20.
12. Adv. Marc. V, 17.
- XXV.**
4. De Pudic. 18.
5. De Pudic. 18.
6. De Pudic. 18.
- XXVIII.**
2. Ad Uxor. I, 1.
3. Adv. Marc. IV, 20.
- XXX.**
2. Adv. Marc. IV, 42.
- XXXI.**
1. Scorp. 6.
2. Scorp. 6.
- XXXII.**
6. Adv. Hermog. 45. Adv 7. 19.
18. Adv. Marc. II, 19.
19. Adv. Marc. II, 19.
- XXXIII.**
1. De Orat. 3.
13. Adv. Marc. II, 19.
14. Adv. Marc. II, 19. V, 1
19. Adv. Marc. II, 19.
20. Adv. Marc. II, 19.
22. Adv. Marc. II, 19.
- XXXIV.**
14. Contra Iud. 10.
- XL.**
10. Adv. Marc. IV, 40.
- XLIV.**
1. Adv. Marc. II, 4. IV, 14 Hermog. 18. Adv. Prax.
3. Adv. Marc. III, 7. 17. Iud. 9. 14.
4. Adv. Marc. III, 7. 14. Contra Iud. 9. 14.
5. Adv. Marc. III, 7. 14. Iud. 9.
6. Adv. Marc. III, 14. Iud. 9.
7. Adv. Marc. III, 14. Iud. 9.
8. Adv. Prax. 13.
9. Adv. Prax. 13.
- XLVIII.**
17. Adv. Marc. IV, 15.

18. Adv. Marc. IV, 5.
 21. De Resurr. Carn. 52. De Anima 32.
- XLIX.**
 14. Scorp. 1.
 15. Contra Iud. 5.
 17. De Pudic. 18.
 19. De Spectac. 15.
- L.**
 11. De Anima 14.
 18. Contra Iud. 5.
- LVIII.**
 12. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.
- LXI.**
 10. Adv. Marc. IV, 15.
- LXIV.**
 7. Adv. Prax. 21.
- LXVI.**
 5. Contra Iud. 13.
- LXVII.**
 19. Adv. Marc. V, 2.
 28. Adv. Marc. III, 22.
- LXVIII.**
 6. Contra Iud. 10.
 26. Contra Iud. 10. De Resurr. Carn. 20.
- LXX.**
 18. Adv. Prax. 11.
- LXXI.**
 1. Adv. Marc. V, 9.
 4. Adv. Marc. IV, 14.
 6. Adv. Marc. V, 9.
 8. Adv. Marc. V, 9.
 9. Adv. Marc. V, 9.
 10. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
 11. Adv. Marc. IV, 14, V, 9.
 12. Adv. Marc. IV, 14.
 13. Adv. Marc. IV, 14.
 14. Adv. Marc. IV, 14.
 15. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
 17. Adv. Marc. V, 9.
 18. Adv. Marc. V, 9.
 19. Adv. Marc. V, 9.
- LXXVII.**
 2. Adv. Marc. IV, 11.
29. Contra Iud. 3. De Carne Chr. 6.
- LXXXI.**
 1. Adv. Marc. I, 7. Adv. Hermog. 5. Adv. Prax. 13.
 3. Adv. Marc. I, 19.
 4. Adv. Marc. I, 19.
 6. Adv. Marc. I, 7. Adv. Hermog. 5. Adv. Prax. 13.
- LXXXIII.**
 5. Ad Mart. 3.
 11. Adv. Marc. IV, 13.
- LXXXIV.**
 4. Adv. Marc. IV, 13.
 5. Adv. Marc. IV, 13. (Adv. Prax. 27.)
- XC.**
 13. Adv. Marc. IV, 24.
- XCI.**
 12. De Resurr. Carn. 13.
- XCHII.**
 11. Adv. Marc. V, 7.
- XCIV.**
 5. Contra Iud. 13.
- XCIV.**
 2. Contra Iud. 13.
 5. Ad Scap. 2.
 7. Contra Iud. 5.
 8. Contra Iud. 5.
 9. Adv. Marc. III, 19. Contra Iud. 10. 13.
- XCVI.**
 1. De Resurr. Carn. 26.
 3. Adv. Marc. IV, 29. De Pudic. 2.
 4. De Resurr. Carn. 26.
 5. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carn. 26.
- CI.**
 10. De Ieiun. 9.
 26. Adv. Hermog. 34. 45.
 27. Adv. Hermog. 34.
- CHII.**
 5. Adv. Marc. II, 8. III, 9.
- CVI.**
 16. De Resurr. Carn. 44.
 33. Adv. Marc. III, 5. IV, 13.
- CVIII.**
 7. De Praescript. Haeret. 20.

CX.

1. Adv. Marc. IV, 41. V, 9. 17. Adv. Prax. 4. 11. 13. 30.
2. Adv. Marc. V, 9. 17. Adv. Prax. 4. 11. 30.
3. Adv. Marc. V, 9.
4. Adv. Marc. III, 20. IV, 22. V, 9. Adv. Prax. 7. 10. Contra Iud. 12.
5. Adv. Marc. V, 9. Contra Iud. 14.

CXII.

5. Adv. Marc. IV, 14. 28.
6. Adv. Marc. IV, 14. 28.
7. Adv. Marc. IV, 14. 28.

CXIII.

1. De Pallio 2.

CXIV.

4. Scorp. 2. De Idolol. 20. De Corona 10.
5. Scorp. 2. De Corona 10.
6. Scorp. 2. De Corona 10.
7. Scorp. 2. De Corona 10.
8. Scorp. 5. De Idolol. 5.

CXV.

5. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 8.

CXVII.

8. Adv. Marc. II, 20. IV, 15. 27. V, 6.
9. Adv. Marc. IV, 15. 27. V, 6.
21. Adv. Marc. IV, 35.
22. Adv. Marc. IV, 35.

CXVIII.

- 2 sqq. De Orat. 10.

CXXV.

6. Adv. Marc. IV, 14. 36.

CXXXI.

11. Adv. Marc. III, 20. IV, 36.
18. Contra Iud. 9.

CXXXII.

1. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 13.

CXXXIV.

15. Scorp. 2.
16. Scorp. 2.

CXXXVIII.

18. Scorp. 2. De Idolol. 4.
22. De Anima 15.

CXLVIII.

5. De Resurr. Carn. 5.

EX PROVERBIIS.

I.

- 20 et 21. Scorp. 7.

VI.

- 26 et 27. Scorp. 7.
- 32 et 33. De Pudic. 18.

VII.

21. De Orat. 7.

VIII.

22. Adv. Hermog. 18. 2. Adv. Prax. 6. 7. 11.
23. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax. 6.
24. Adv. Hermog. 18. 32.
25. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax. 6. 7.
27. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax. 6. 7. 19.
28. Adv. Hermog. 18. 32. Prax. 6.
29. De Bapt. 3.
30. Adv. Hermog. 18. 32. Prax. 6.
31. Adv. Hermog. 18.

XXI.

1. Adv. Prax. 4. De Ora

XXIV.

12. De Anima 15.

EX ECCLESIASTE.

III.

17. Adv. Marc. V, 4. D. Vel. 1. De Monog. 3.

EX CANTICIS.

IV.

8. Adv. Marc. IV, 11.

EX SAPIENTIA.

I.

1. Adv. Valent. 2.
4. De Orat. 10.
6. De Anima 15.

II.

12. Adv. Marc. III, 22.

III.

8. Ad Mart. 2.
15. De Patient. 5.

VIII.

21. De Virg. Vel. 13.

EX ECCLESIASTICO.

XI.

14. Adv. Marc. I, 16.

XV.

18. De Exhort. Castit. 2. De Monog. 14.

XVIII.

30 et 31. De Cultu Fem. II, 2.

XXXIII.

16. De Spectac. 26.

XLVI.

1. Adv. Marc. III, 16. Contra Iud. 9.

EX ESAIA.

I.

2. Adv. Marc. III, 6. V, 9. Contra Iud. 3. 9. De Orat. 2. De Corona 8.

3. Adv. Marc. III, 6. 23. IV, 25. V, 10. Contra Iud. 13. De Corona 8.

4. Adv. Marc. III, 6. Contra Iud. 3.

7. Adv. Marc. III, 33. Contra Iud. 3. 13.

8. Adv. Marc. III, 23. IV, 25. 31. 42. Contra Iud. 3. 13.

10. Adv. Marc. IV, 27. Contra Iud. 9.

11. Adv. Marc. II, 19. 22. Contra Iud. 5. De Orat. 28.

12. Adv. Marc. II, 19. Contra Iud. 5. De Orat. 28.

13. Contra Iud. 5.

14. Adv. Marc. I, 20. IV, 12. 23. V, 4. De Idolol. 14.

15. Contra Iud. 3. De Orat. 11.

16. Adv. Marc. II, 19.

17. Adv. Marc. II, 19. IV, 14. 17. 30. Ad Uxor. I, 8.

18. Adv. Marc. IV, 10. 14. 17. Ad Uxor. I, 8. Scorp. 12.

19. De Resurr. Carn. 26.

20. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

22. De Anima 9.

23. Adv. Marc. IV, 27. Contra Iud. 9.

II.

1. Adv. Marc. III, 21. V, 4. Contra Iud. 3.

3. Adv. Marc. V, 1. 4. Contra Iud. 3.

4. Adv. Marc. III, 21. IV, 1. Contra Iud. 3.

12. Adv. Marc. IV, 33.

19. Adv. Marc. IV, 30. V, 16. Adv. Hermog. 33.

20. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

III.

1. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

2. Adv. Marc. III, 23. V, 6. 8. Contra Iud. 13.

3. Adv. Marc. IV, 27.

11. Adv. Marc. IV, 15.

12. Adv. Marc. IV, 42.

13. Adv. Marc. IV, 14. 42. De Resurr. Carn. 20.

14. Adv. Marc. IV, 14.

15 et 16. Adv. Marc. IV, 15. De Cultu Femin. II, 10.

V.

5. De Resurr. Carn. 22.

6. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

7. Adv. Marc. IV, 30.

12. De Corona 9.

14. Adv. Marc. IV, 15.

18. De Paenitent. 11.

20. Scorp. 1. De Carne Chr. 24. Adv. Marc. V, 14.

23. Adv. Marc. IV, 27.

26. Adv. Marc. IV, 14.

VI.

3. De Orat. 3.

10. Adv. Marc. III, 6. IV, 13. 19. V, 11. De Ietun. 6. Apolog. 21. De Corona 8.

VII.

3. Apolog. 21.

9. Adv. Marc. IV, 20. 25. V, 11. De Bapt. 10. Apolog. 21.

13. Contra Iud. 9.
 14. Adv. Marc. III, 12. 13. IV,
 10. Contra Iud. 9. De Carne
 Chr. 17. 21. 23.
 15. Contra Iud. 9.
 16. Adv. Marc. III, 12. 13. V, 18.
 Contra Iud. 9. De Resurr.
 Carn. 20.
- VIII.
 14. Adv. Marc. IV, 13. 35. V, 5.
 Contra Iud. 14.
- IX.
 1. Adv. Marc. IV, 7.
 2. Adv. Marc. IV, 7.
 6. Adv. Marc. III, 19. Contra
 Iud. 10. De Carne Chr. 14.
- X.
 1. Adv. Marc. IV, 14.
 2. Adv. Marc. IV, 14.
 14. Adv. Marc. II, 25. Adv. Prax.
 16.
 23. Adv. Marc. IV, 1. 16.
 33. Adv. Marc. IV, 15.
- XI.
 1. Adv. Marc. IV, 1. V, 8. Con-
 tra Iud. 9. De Carne Chr. 21.
 De Corona 13. 15.
 2. Adv. Marc. III, 17. V, 8. 17.
 Contra Iud. 9.
 3. Adv. Marc. III, 17. Contra
 Iud. 9.
 6 et 7. Adv. Hermog. 11.
 8. Adv. Marc. IV, 24. Adv. Her-
 mog. 11.
 10. De Corona 15.
- XIII.
 1. De Resurr. Carn. 20.
 10. De Resurr. Carn. 22.
- XIV.
 4. Adv. Marc. V, 11. 17.
- XV.
 4. Contra Iud. 4.
- XVI.
 1 sqq. Contra Iud. 9. De Spe-
 ctac. 3.
- XVII.
 1 sqq. De Resurr. Carn. 20.
- XXI.
 1 sqq. De Resurr. Carn. 20.
- XXIII.
 1 sq. De Resurr. Carn. 20.
- XXIV.
 19. De Resurr. Carn. 31.
- XXVI.
 20. De Resurr. Carn. 27.
- XXVII.
 1. Adv. Marc. IV, 24.
 11. Adv. Marc. IV, 43.
- XXVIII.
 14. Adv. Marc. IV, 27.
 15. Adv. Marc. V, 6. C
 Iud. 14.
- XXIX.
 13. Adv. Marc. III, 6. IV, 12
 41. V, 12. 14.
 14. Adv. Marc. III, 6. IV,
 V, 11.
 18. Adv. Marc. V, 11.
 21. De Corona 8.
- XXX.
 27. Adv. Marc. IV, 29.
- XXXI.
 5. Adv. Marc. III, 24.
 9. De Monog. 7. 8.
- XXXII.
 9. Adv. Marc. IV, 19.
 10. Adv. Marc. IV, 19.
- XXXIII.
 14. Adv. Marc. IV, 34.
 17. Contra Iud. 13.
 18. Contra Iud. 13.
- XXXIV.
 4. Adv. Hermog. 34.
 11. De Idolol. 24.
- XXXV.
 1. Adv. Marc. IV, 9.
 2. Adv. Marc. IV, 10.
 3. Adv. Marc. IV, 10. 24.
 Resurr. Carn. 20.
 4. Contra Iud. 9.
 5. Adv. Marc. IV, 24. C
 Iud. 9. De Resurr. Carn.
 6. Contra Iud. 9. De Resurr.
 Carn. 20.
 8. Adv. Marc. IV, 24. De
 ma 33.
 9. Adv. Marc. IV, 24. De An.
 10. De Resurr. Carn. 58.

XXXVII.

Adv. Marc. V, 9.

XXXVIII.

16. De Resurr. Carn. 28.

21. De Corona 8.

XXXIX.

2—4. Adv. Marc. IV, 15. 28.

6. Adv. Marc. IV, 15.

XL.

3. Adv. Marc. IV, 11. 33.

4. Adv. Marc. V, 3. 4.

5. De Resurr. Carn. 10. 59.

7. Contra Iud. 4. De Resurr. Carn. 10. 59.

8. Adv. Marc. IV, 40. Adv. Prax. 27.

9. Adv. Marc. V, 2.

12. Adv. Hermog. 45.

13. Adv. Marc. II, 2. V, 14. 18. Adv. Hermog. 17. Scorp. 7.

14. Adv. Hermog. 17. Scorp. 7.

15. Adv. Marc. IV, 25. De Praescript. Haeret. 8. Contra Iud. 1. Scorp. 10. De Fuga in Persec. 2. De Resurr. Carn. 59. De Paenit. 4.

18. Adv. Marc. I, 4.

22. Scorp. 10.

23 et 26. Apolog. 17.

28. Adv. Marc. II, 22. Adv. Prax. 16. De Ieiun. 6.

XLI.

4. Adv. Marc. I, 11. Adv. Hermog. 6. Adv. Prax. 18.

17. Adv. Hermog. 34.

18. Adv. Hermog. 34.

19. Adv. Hermog. 34.

XLII.

1. Adv. Prax. 11.

2. Adv. Marc. IV, 23. Contra Iud. 9. De Patient. 3.

3. Adv. Marc. III, 17. IV, 23. Contra Iud. 9. De Patient. 3.

4. Adv. Marc. III, 21. V, 2. 4. De Resurr. Carn. 59.

5. De Anima 11.

6. Adv. Marc. III, 20. IV, 25. V, 2. 11. 7. Contra Iud. 12.

7. Adv. Marc. III, 20. Contra Iud. 12.

14. De Pudic. 2.

15. Adv. Hermog. 34.

19. Adv. Marc. III, 1. V, 17.

XLIII.

18 et 19. Adv. Marc. I, 20. IV, 1.

11. 33. V, 4. 12. De Pudic. 6.

20. Adv. Marc. III, 5. IV, 13.

XLIV.

5. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 7.

6. Adv. Marc. I, 11. IV, 39. Adv. Prax. 17. 18. Adv. Hermog. 6.

8. De Idolol. 4.

9. De Idolol. 4.

20. De Idolol. 4. De Resurr. Carn. 3.

24. Adv. Hermog. 6. Adv. Prax. 18.

25. Adv. Marc. IV, 25. Adv. Prax. 20. De Resurr. Carn. 3.

XLV.

1. Adv. Prax. 11. 28. Contra Iud. 7.

2. Contra Iud. 7.

3. Adv. Marc. IV, 25. V, 14.

5. Adv. Valent. 21. Adv. Prax. 18. 20. Ad Uxorem II, 5.

7. Adv. Marc. I, 2. 16. II, 14.

24. III, 23. IV, 1. Adv. Hermog. 32. De Fuga in Persec. 4. De Pudic. 2.

9. De Resurr. Carn. 7.

14. Adv. Prax. 13.

15. Adv. Prax. 13.

18. Adv. Hermog. 29.

23. Adv. Hermog. 6.

XLVI.

9. De Carne Chr. 24.

12. Adv. Marc. III, 22. V, 17.

XLVIII.

13. Adv. Hermog. 45.

XLIX.

6. Adv. Marc. IV, 11. 25. Adv. Prax. 11.

10. Adv. Marc. IV, 14.

12. Adv. Marc. IV, 13.

18. Adv. Marc. III, 24. IV, 11. 13.

21. Adv. Marc. IV, 13.

L.

3. Adv. Marc. IV, 42.
4. Adv. Marc. IV, 39. 40. 42. Adv. Prax. 22.
5. Adv. Marc. IV, 40.
6. Adv. Marc. III, 5. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20.
10. Adv. Marc. III, 17. IV, 22.
11. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

LI.

4. Adv. Marc. IV, 1.
7. Adv. Marc. IV, 14.
9. De Resurr. Carn. 26.

LII.

5. Adv. Marc. III, 23. IV, 14. 35.
6. Adv. Marc. IV, 13.
7. Adv. Marc. III, 21. IV, 34. V, 2. 5.
10. Adv. Marc. III, 21.
11. Adv. Marc. III, 21. V, 18.
14. Adv. Marc. III, 17.

LIII.

1. Adv. Prax. 11. 13.
2. Adv. Marc. III, 7. 17. Adv. Prax. 11. Contra Iud. 14. De Idolol. 18. De Carne Chr. 15.
3. Adv. Marc. III, 7. 17. Contra Iud. 9. 14. De Carne Chr. 9. 15. De Idolol. 18.
4. Adv. Marc. III, 17. IV, 8.
5. Adv. Marc. IV, 21.
6. Adv. Prax. 30.
7. Adv. Marc. III, 17. IV, 40. 42. Contra Iud. 9. 13. 14. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20. De Patient. 3. De Spectac. 20.
8. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 10. 13. 14.
9. Contra Iud. 10.
10. Contra Iud. 10.
12. Adv. Marc. III, 19. IV, 10. Contra Iud. 10. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20.

LV.

3. Adv. Marc. III, 20. IV, 1.
4. Adv. Marc. III, 20.
5. Adv. Marc. III, 20.

LVI.

2. Adv. Marc. IV, 12.
4. De Monog. 7. Ad Uxo

LVII.

1. Adv. Marc. III, 22. IV, 5. Scorp. 8.
2. Adv. Marc. III, 19. I. Scorp. 8.
16. Adv. Hermog. 32. De ma 11.

LVIII.

1. Contra Iud. 9.
2. Contra Iud. 9.
3. De Ieiun. 15.
4. De Ieiun. 15.
5. De Ieiun. 2. 15.
6. Adv. Marc. II, 19. IV, 31. 37.
8. De Resurr. Carn. 27.
13. Adv. Marc. IV, 12.

LIX.

3. Adv. Marc. IV, 25. 35.
8. Adv. Marc. III, 24. V,
11. Contra Iud. 7.

LXI.

1. Adv. Marc. IV, 14. Prax. 11.
2. Adv. Marc. IV, 14.
3. Adv. Marc. IV, 14.
10. Adv. Marc. IV, 11.

LXIII.

1. Adv. Marc. IV, 40.
2. Adv. Marc. IV, 40.
5. Adv. Marc. IV, 25.
9. Adv. Marc. IV, 22. De Chr. 14.

LXV.

2. Contra Iud. 13.
12. Adv. Marc. IV, 14. 15. tra Iud. 13.
13. Adv. Marc. IV, 14. 15.
14. Adv. Marc. IV, 14. 15. tra Iud. 13.
15. Contra Iud. 13.

LXVI.

1. Adv. Marc. II, 25. Adv. Pra
2. De Resurr. Carn. 31.
5. Adv. Marc. IV, 16.
14. De Resurr. Carn. 31.

- 22. De Resurr. Carn. 31.
- 23. Contra Iud. 4. De Resurr. Carn. 31.
- 24. De Resurr. Carn. 31.

EX IEREMIA.

- I.
 - 5. De Anima 26.
 - 9. Adv. Prax. 22.
- II.
 - 10. Contra Iud. 13.
 - 11. Contra Iud. 13.
 - 12. Contra Iud. 13.
 - 13. Contra Iud. 13.
 - 31. Adv. Marc. IV, 31.
- IV.
 - 4. Adv. Marc. I, 20. IV, 1. 11. V, 4. Contra Iud. 3. De Pudic. 6.
- VII.
 - 15. De Pudic. 2. 19.
 - 24. Adv. Marc. IV, 31.
 - 25. Adv. Marc. IV, 31.
- VIII.
 - 4. De Paenitent. 8.
- IX.
 - 22. Adv. Marc. IV, 15.
- XI.
 - 8. Adv. Marc. IV, 31.
 - 14. De Pudic. 2.
 - 19. Adv. Marc. III, 19. IV, 40. Contra Iud. 10.
 - 20. Adv. Marc. IV, 33. 35.
- XIV.
 - 8. Adv. Marc. III, 6.
 - 11. De Pudic. 2.
- XVI.
 - 16. Adv. Marc. IV, 9.
- XVII.
 - 5. Adv. Marc. IV, 16. 27. 33. V, 7.
 - 9. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 14. De Carne Chr. 15.
 - 10. Adv. Marc. IV, 33.
- XVIII.
 - 11. Adv. Marc. II, 24.
- XIX.
 - 11. De Paenitent. 4.
- XXII.
 - 3. Adv. Marc. IV, 30.
 - 5. Adv. Marc. II, 26.

TERTULLIANI OPP. ED. OENLER. Tom. II.

XXXI.

- 8. De Bapt. 19.
 - 29. Adv. Marc. II, 15. De Monog. 7.
 - 30. De Monog. 7.
 - 31. Adv. Marc. I, 20. IV, 1. Contra Iud. 3.
 - 33. Contra Iud. 3.
- XXXII.**
- 25. Adv. Marc. IV, 40.
- XLIX.**
- 13. Adv. Marc. II, 26.
 - 18. De Monog. 16.
- LI.**
- 15. Adv. Hermog. 45.

EX THERMIS.

- IV.
 - 7. Adv. Marc. IV, 8.
 - 20. Adv. Marc. III, 8. Adv. Prax. 14.

EX BARUCH.

- III.
 - 38. Adv. Prax. 16.
- VI.
 - 3. Scorp. 8.
 - 4. Scorp. 8.
 - 5. Scorp. 8.
 - 9. De Corona 10.

EX EZECHIELE.

- I.
 - 1. Adv. Prax. 14.
- VIII.
 - 12. Contra Iud. 11.
 - 13. Contra Iud. 11.
 - 14. Contra Iud. 11.
 - 15. Contra Iud. 11.
 - 16. Contra Iud. 11.
 - 17. Contra Iud. 11.
 - 18. Contra Iud. 11.
- IX.
 - 1. Contra Iud. 11.
 - 2. Contra Iud. 11.
 - 3. Contra Iud. 11.
 - 4. Contra Iud. 11. Adv. Marc. III, 22.

B

5. Contra Iud. 11.
6. Contra Iud. 11.
- XVI.**
3. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
- XVII.**
7. Adv. Marc. IV, 16. 17.
8. Adv. Marc. IV, 16.
20. Adv. Marc. II, 15.
21. De Paenitent. 4.
23. Adv. Prax. 22. De Resurr. Carn. 9. De Orat. 7. De Paenitent. 4. Adv. Marc. II, 8. 17. IV, 10.
- XXII.**
8. Contra Iud. 4.
- XXIII.**
17 sqq. De Idolol. 1.
- XXVIII.**
11. Adv. Marc. II, 10.
12. Adv. Marc. II, 10.
13. Adv. Marc. II, 10.
14. Adv. Marc. II, 10.
15. Adv. Marc. II, 10.
16. Adv. Marc. II, 10.
- XXXII.**
7. De Resurr. Carn. 22.
- XXXIII.**
11. Adv. Marc. II, 13. IV, 10. 37. De Resurr. Carn. 9. De Paenitent. 4. De Pudic. 2. 10. 18. 22.
- XXXIV.**
2. De Fuga in Persec. 11.
3. De Pudic. 7.
4. De Pudic. 7.
16. De Resurr. Carn. 47.
22. Adv. Marc. V, 13.
- XXXVII.**
1. De Resurr. Carn. 29.
2. De Resurr. Carn. 29.
3. De Resurr. Carn. 29. 30.
4. De Resurr. Carn. 29.
5. De Resurr. Carn. 29.
6. De Resurr. Carn. 29.
7. De Resurr. Carn. 29.
8. De Resurr. Carn. 29.
9. De Resurr. Carn. 29.
10. De Resurr. Carn. 29.
11. De Resurr. Carn. 30.
12. De Resurr. Carn. 29.
13. De Resurr. Carn. 29.
14. De Resurr. Carn. 29. 3
- XLVII.**
15. Adv. Marc. III, 24.
- EX DANIELE.**
- I.**
6. De Ieiun. 7. 9. De Anima
10. De Ieiun. 9.
17. De Ieiun. 9.
- II.**
1. De Anima 47.
16. De Ieiun. 7.
35. De Resurr. Carn. 22. De ctac. 2. Contra Iud. 3. Marc. IV, 35.
45. Contra Iud. 3.
- III.**
16. Scorp. 8.
17. Scorp. 8.
18. Scorp. 8. De Idolol. 15
21. De Orat. 12. Adv. Hermog
25. Adv. Marc. III, 10. Adv. I
16.
27. De Orat. 12.
- IV.**
30. De Paenit. 12.
33. De Paenit. 12. De Patient
- V.**
29. De Idolol. 15.
- VI.**
10. De Ieiun. 10. De Orat. 1
13. Scorp. 8.
16. De Idolol. 15.
- VII.**
10. Adv. Prax. 3.
13. Adv. Marc. III, 7. 24. IV, 39. 41. Contra Iud. 14. Carne Chr. 15.
14. Adv. Marc. III, 7. IV, 39.
- IX.**
1. Contra Iud. 7.
2. Contra Iud. 8.
3. De Ieiun. 10.
21. Contra Iud. 8. De Ieiun.
22. Contra Iud. 8.
23. Contra Iud. 8.
24. Contra Iud. 8.

25. Contra Iud. 8.
 26. Contra Iud. 8. 13.
 27. Contra Iud. 8.
- X.
 1. De Ieiun. 9.
 2 et 3. De Ieiun. 9. De Anima 48.
 12. De Ieiun. 9.
- XIV.
 48 sqq. De Corona 4.
- XVI.
 2 sqq. De Idolol. 18.
 35 sqq. De Ieiun. 7.

EX OSEE.

- I.
 2. De Pudic. 6.
 6. Adv. Marc. IV, 16.
 9. Adv. Marc. IV, 16.
- II.
 1. Adv. Marc. IV, 16.
 11. Adv. Marc. I, 20. V, 4.
- VI.
 1. Adv. Marc. IV, 43. Contra Iud. 13.
 2. Adv. Marc. IV, 43.
 6. Adv. Marc. II, 13. 17. IV, 17.
 27. V, 11. De Paenitent. 8. De Pudic. 2.
- VIII.
 14. Adv. Marc. IV, 29.
- X.
 6. Adv. Marc. IV, 42.
- XII.
 4. Adv. Marc. IV, 39.
- XIII.
 14. Adv. Marc. V, 10.

EX IOELE.

- II.
 10. Adv. Prax. 16.
 13. De Ieiun. 16. De Pudic. 2.
 15. De Ieiun. 16.
 22. Contra Iud. 13.
 28. Adv. Marc. V, 4. 9. 11. De Resurr. Carn. 10.
 30. Adv. Marc. IV, 39.
 31. Adv. Marc. IV, 39.
- III.
 18. Adv. Marc. III, 5.

EX AMOS.

- II.
 6. Adv. Marc. IV, 40.
 13. De Ieiun. 9.
- IV.
 13. Adv. Hermog. 32. Adv. Prax. 28. Adv. Marc. III, 6.
- V.
 21. Adv. Marc. V, 4.
- VI.
 1. Adv. Marc. IV, 35.
 4. Adv. Marc. IV, 15.
 5. Adv. Marc. IV, 15.
 6. Adv. Marc. IV, 15.
- VIII.
 9. Contra Iud. 10. 13. Adv. Marc. IV, 42.
 10. Contra Iud. 10.
- IX.
 6. Adv. Marc. III, 24. IV, 34. V, 15. Scorp. 10.

EX IONA.

- I.
 3. De Corona 8.
- II.
 1. De Resurr. Carn. 58. De Pudic. 10.
 2. De Orat. 13.
 11. De Resurr. Carn. 31. 58.
- III.
 4. Adv. Marc. V, 11. De Pudic. 10.
 10. Adv. Marc. II, 24. IV, 10.
- IV.
 2. Adv. Marc. II, 24. De Pudic. 10.

EX MICHAHA.

- V.
 2. Contra Iud. 13.
- VI.
 6. Adv. Marc. IV, 36.
- VII.
 6. Adv. Marc. IV, 30.
 18. Adv. Marc. IV, 10.
 19. Adv. Marc. IV, 10.

EX NAHUM.

- I.
 4. Adv. Marc. IV, 20.
 15. Adv. Marc. III, 6.

EX HABACUC.

- II.
 2. Adv. Marc. IV, 19. V, 3.
 III.
 2. Adv. Marc. IV, 22.
 3. Adv. Marc. IV, 22.
 8. Adv. Marc. IV, 39.
 9. Adv. Marc. IV, 20. 39.
 10. Adv. Marc. IV, 39.
 11. Adv. Marc. IV, 39.
 12. Adv. Marc. IV, 39.
 13. Adv. Marc. IV, 39.

EX SOPHONIA.

- I.
 14. Adv. Marc. IV, 39.

EX ZACHARIA.

- I.
 14. De Carne Chr. 14.
 II.
 8. Adv. Marc. IV, 35.
 III.
 3. Contra Iud. 14.
 5. Contra Iud. 14. Adv. Marc.
 III, 7.
 8. Adv. Valent. 3.
 IV.
 3. Adv. Marc. IV, 22.
 14. Adv. Marc. IV, 22.
 VI.
 12. Adv. Valent. 3.
 14. Adv. Marc. IV, 39.
 VII.
 10. Adv. Marc. IV, 16.
 VIII.
 16. Adv. Marc. IV, 30.
 17. Adv. Marc. IV, 16.
 IX.
 15. Adv. Marc. IV, 39.
 16. Adv. Marc. IV, 39.

XI.

12. Adv. Marc. IV, 40. D
 surr. Carn. 20.
 13. Adv. Marc. IV, 40. D
 surr. Carn. 20.

XII.

10. De Resurr. Carn. 26.
 Marc. III, 7. Contra Iud.

XIII.

7. De Fuga in Persec. 11.
 9. De Fuga in Persec. 3.

XIV.

4. Adv. Marc. IV, 40.
 14. Adv. Marc. III, 13. C
 Iud. 9.

EX MALACHIA.

- I.
 10. Adv. Marc. III, 22. C
 Iud. 5.
 11. Adv. Marc. III, 22. I
 Contra Iud. 5. 6.

II.

15. Adv. Marc. IV, 34.

III.

1. Contra Iud. 9.
 2. De Resurr. Carn. 31.

IV.

4. De Anima 35.

EX I MACHABAEORUM.**I.**

41. Contra Iud. 4.

EX II MACHABAEORUM.**VII.**

28. De Praescript. Haeret.

EX MATTHAEO.**I.**

1. De Carne Chr. 22.
 16. De Carne Chr. 20.
 20. De Carne Chr. 20.
 21. Adv. Marc. III, 15. IV,
 Carne Chr. 21.
 23. De Carne Chr. 17. 21.
 Prax. 27.
 25. De Carne Chr. 21.

II.

1. De Carne Chr. 2.
2. De Idolol. 9.
5. Apolog. 21.
6. Contra Iud. 13.
12. De Idolol. 9.
14. De Fuga in Persec. 8.
16. Adv. Valent. 2.
23. Adv. Marc. IV, 8.

III.

2. De Cultu Femin. I, 7.
3. De Bapt. 8.
4. De Idolol. 19.
6. De Bapt. 10. 20.
- 7 et 8. Adv. Hermog. 12. De Anima 21. De Pudic. 10.
9. Adv. Hermog. 12. 37. De Anima 21. De Pudic. 10. 20.
10. De Exhort. Castit. 6.
12. De Praescript. Haeret. 3. De Fuga in Persec. 1.
15. Adv. Marc. IV, 9.
16. De Bapt. 8. 9.
17. Adv. Prax. 19. De Anima 17.

IV.

1. Adv. Marc. IV, 6. De Orat. 8.
2. De Bapt. 20. De Ieiun. 8. De Carne Chr. 9. Adv. Prax. 27.
3. Adv. Prax. 1. 26. De Ieiun. 8.
4. De Ieiun. 6. De Resurr. Carn. 61. De Bapt. 20.
6. Adv. Prax. 1.
10. Scorp. 15.
17. De Praescript. Haeret. 13.
19. De Anima 3.
- 21 et 22. De Idolol. 12. De Bapt. 12.
23. Apolog. 21:

V.

3. Ad Uxor. II, 8. De Fuga in Persec. 6. De Patient. 11. De Idolol. 12.
4. De Patient. 11.
5. De Patient. 11. De Corona 13.
6. De Pudic. 6.
10. Scorp. 9. De Resurr. Carn. 41.
11. De Fuga in Persec. 7.

12. Scorp. 9. De Patient. 8. 11. De Corona 11.
14. De Cultu Femin. II, 13. De Idolol. 15.
15. De Praescript. Haeret. 26.
16. De Cultu Femin. II, 13. De Idolol. 15.
17. De Monog. 7. De Paenitent. 3. Adv. Marc. IV, 7. 9. 12. 36. V, 14.
20. Adv. Marc. I, 23. De Monog. 7. De Idolol. 2.
21. De Pudic. 6.
22. De Orat. 10. Apolog. 45. 47. De Patient. 6. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 35.
23. De Orat. 10. De Patient. 12.
25. De Anima 35.
26. De Anima 35.
27. De Pudic. 6.
28. De Exhort. Castit. 9. De Resurr. Carn. 15. De Anima 15.
40. 58. De Pudic. 6. De Idolol. 2. 22.
30. De Idolol. 7.
32. Adv. Marc. IV, 34. V, 7. De Monog. 9. De Pudic. 16.
34. De Pudic. 19.
36. De Cultu Femin. II, 6.
37. De Praescript. Haeret. 26. Adv. Prax. 9. De Carne Chr. 23.
38. De Exhort. Castit. 6. De Patient. 6.
39. De Patient. 8. De Spectac. 23. 25.
40. De Patient. 7.
42. De Monog. 11. De Fuga in Persec. 12.
43. Adv. Marc. I, 23.
44. Ad Scap. 1. De Patient. 7. De Spectac. 16. De Anima 35. Adv. Marc. I, 23. Apolog. 32.
45. Adv. Marc. IV, 36. De Resurr. Carn. 26.
47. De Idolol. 2.
48. Adv. Marc. I, 24. De Cultu Femin. II, 1.

VI.

2. De Virg. Vel. 13.

6. De Orat. 2.
 9. Adv. Prax. 23. De Orat. 2.
 10. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 2.
 11. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
 12. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
 De Pudic. 2.
 13. De Orat. 8. De Fuga in Persec. 2.
 16 et 17. De Ieiun. 8.
 21. Ad Mart. 2. De Anima 57.
 24. Adv. Marc. IV, 33. Ad Uxorem II, 3. De Spectac. 26. De Idolol. 12. De Anima 16. De Corona 12.
 25. Ad Uxor. I, 4. De Orat. 6. De Idolol. 12. De Monog. 16.
 26. Ad Uxor. I, 4.
 27. De Spectac. 23.
 28. Ad Uxor. I, 4. De Idolol. 12.
 32. De Orat. 6.
 33. De Orat. 6.
- VII.
1. De Patient. 10. De Pudic. 2.
 2. De Pudic. 2.
 6. De Praescript. Haeret. 26. 41. Ad Uxor. II, 5. De Bapt. 18.
 7. De Orat. 9. De Praescript. Haeret. 8. De Bapt. 20.
 9. De Orat. 6.
 12. Scorp. 10.
 13. Adv. Marc. II, 13.
 15. De Praescript. Haeret. 4.
 16. De Praescript. Haeret. 30. De Anima 21.
 17 et 18. Adv. Hermog. 13. De Carne Chr. 3. De Anima 1. 21. Adv. Marc. II, 24.
 21. Adv. Marc. IV, 17.
- VIII.
3. Adv. Marc. III, 8. De Anima 18.
 5. Adv. Valent. 28. De Idolol. 19.
 10. De Corona 11.
 11. De Resurr. Carn. 35.
 12. De Resurr. Carn. 35. Adv. Marc. I, 27.
 15. Adv. Marc. III, 8.
 17. Adv. Marc. III, 17.
21. De Idolol. 12. De Bapt. 12.
 24. De Bapt. 12.
- IX.
2. De Bapt. 12.
 4. De Resurr. Carn. 15. De Anima 15. De Pudic. 22.
 6. De Spectac. 22. De Pudic. 3. Adv. Marc. IV, 10.
 9. De Idolol. 12. Adv. Marc. IV, 36.
 10. De Patient. 3.
 13. Adv. Marc. II, 17. IV, 17. 27. V, 11. De Paenitent. 8. De Praedic. 2.
 15. De Ieiun. 2. 12.
 16. De Orat. 1. Adv. Marc. IV, 11.
 17. De Orat. 1. Adv. Marc. IV, 11.
 20 et 21. Adv. Marc. III, 8.
 25. De Resurr. Carn. 38.
 29. Adv. Marc. III, 8.
 35. De Praescript. Haeret. 13.
- X.
2. De Praescript. Haeret. 20.
 5. De Fuga in Persec. 6.
 6. De Fuga in Persec. 6.
 7. De Resurr. Carn. 33.
 16. Adv. Valent. 2. Scorp. 9. 15. De Bapt. 8. De Monog. 8.
 17. Scorp. 9.
 18. Scorp. 9.
 21. Scorp. 9. 10.
 22. De Praescript. Haeret. 3. Scorp. 9. 10.
 23. De Fuga in Persec. 6. 11.
 24. Adv. Marc. IV, 4. Scorp. 9.
 26. De Virg. Vel. 14.
 27. De Praescript. Haeret. 26.
 28. Scorp. 9. 10. De Fuga in Persec. 7. De Resurr. Carn. 35. De Pudic. 2.
 29. De Exhort. Cast. 1. De Monog. 9. De Fuga in Persec. 3. De Resurr. Carn. 35.
 30. Scorp. 9. De Resurr. Carn. 35.
 31. Scorp. 9. De Resurr. Carn. 13.
 32. Adv. Marc. IV, 28. Scorp. 9. De Fuga in Persec. 7. Adv. Prax. 26.

33. Adv. Marc. IV, 28. Scorp. 9.
 10. De Fuga in Persec. 7. De
 Idolol. 13. De Corona 11.
 34. Scorp. 10. Adv. Marc. III, 14.
 35. Scorp. 10.
 36. Scorp. 10.
 37. Scorp. 10. Adv. Marc. IV, 19.
 De Bapt. 12.
 38. De Fuga in Persec. 7. De
 Anima 55.
 39. Scorp. 11. De Corona 11.
 42. De Bapt. 9.
- XI.
2. De Bapt. 10. De Praescript.
 Haeret. 8.
 3. De Bapt. 10.
 5. De Carne Chr. 4.
 8. De Idolol. 18.
 10. Contra Iud. 9.
 11. De Bapt. 12.
 13. Contra Iud. 8. De Pudic. 6.
 De Anima 35.
 19. De Ieiun. 5. De Monog. 8.
 21. De Pudic. 10.
 24. De Resurr. Carn. 33.
 25. Adv. Prax. 26.
 27. Adv. Marc. II, 18. IV, 25. De
 Praescript. Haeret. 21. Adv.
 Prax. 8.
 30. De Monog. 2.
- XII.
1. Adv. Marc. IV, 12.
 8. De Carne Chr. 15.
 19. Contra Iud. 9.
 20. Contra Iud. 9.
 36. De Patient. 8.
 37. Adv. Marc. II, 25. De Idolol.
 20.
 40. De Anima 55.
 48. De Carne Chr. 7.
- XIII.
3. Scorp. 11.
 9. Adv. Marc. IV, 19.
 10. De Resurr. Carn. 33.
 11. De Praescript. Haeret. 22.
 12. Adv. Marc. II, 2. De Fuga in
 Persec. 11.
 13. De Resurr. Carn. 33.
 25. Adv. Prax. 1. De Anima 16.

30. Adv. Prax. 1.
 34. De Resurr. Carn. 33.
 37. De Praescript. Haeret. 31.
 39. De Praescript. Haeret. 31.
 54. De Carne Chr. 9.
 55. De Carne Chr. 7.
- XIV.
4. Adv. Marc. IV, 34.
 13. De Patient. 3.
 25. De Bapt. 9.
 29. De Bapt. 12.
 36. Adv. Marc. III, 8.
- XV.
13. De Praescript. Haeret. 3.
 14. De Praescript. Haeret. 14.
 Adv. Marc. III, 7. De Resurr.
 Carn. 3.
 18. De Patient. 8. De Spectac.
 18.
 24. Adv. Marc. IV, 7. De Prae-
 script. Haeret. 8.
 26. Adv. Marc. IV, 7. De Prae-
 script. Haeret. 8. De Orat. 6.
- XVI.
13. Scorp. 10.
 16. De Praescript. Haeret. 8.
 Adv. Prax. 21.
 17. Adv. Prax. 21. Adv. Marc.
 IV, 11.
 18. De Pudic. 21.
 19. De Praescript. Haeret. 22.
 De Pudic. 21.
 24. De Idolol. 12.
- XVII.
2. Ad Mart. 2.
 3. Adv. Marc. IV, 22. De Resurr.
 Carn. 55. De Ieiun. 6.
 4. Adv. Marc. IV, 22.
 5. Adv. Marc. IV, 22. De Patient.
 15. De Resurr. Carn. 55. Adv.
 Prax. 19. 23. 24. De Anima 17.
 7. Adv. Marc. III, 8.
 12. De Anima 35.
 13. De Ieiun. 9.
- XVIII.
3. De Monog. 8. Adv. Valent. 2.
 9. Adv. Marc. I, 27. Apolog. 47.
 15. De Praescript. Haeret. 16.
 De Bapt. 6. Adv. Prax. 22.

20. De Exhort. Castit. 5.
 22. De Orat. 7. De Patient. 12.
 De Pudic. 21.
 27. De Orat. 7.
 34. De Orat. 7.^a
- XIX.**
 3. De Monog. 8. De Carne Chr. 7.
 6. Adv. Marc. IV, 34.
 8. Adv. Marc. IV, 34. De Monog. 8. 14.
 9. Adv. Marc. IV, 34. V, 7.
 12. De Monog. 3. 15. De Patient.
 13. De Cultu Femin. II, 9. De Fuga in Persec. 14.
 14. De Bapt. 18.
 17. Adv. Marc. II, 6. De Pudic. 2.
 19. De Cultu Femin. II, 2. De Monog. 7.
 21. De Idolol. 12.
 23. Adv. Marc. IV, 15.
 26. Adv. Prax. 10. De Resurr. Carn. 57. De Idolol. 12. De Bapt. 2.
 28. De Resurr. Carn. 35.
- XX.**
 1. De Monog. 10. Adv. Prax. 26.
 2. De Monog. 10.
 10. De Monog. 10.
 16. Adv. Marc. IV, 31. Apolog. 20.
 19. Apolog. 21.
 21. De Resurr. Carn. 35.
 34. Adv. Marc. III, 8.
- XXI.**
 7. De Corona 13.
 9. Adv. Prax. 17.
 13. De Pudic. 1.
 16. De Anima 19.
 21. De Fuga in Persec. 14.
 25. De Bapt. 10.
 35. Contra Iud. 13.
 37. De Carne Chr. 14.
- XXII.**
 13. De Resurr. Carn. 35.
 14. De Fuga in Persec. 14.
 19. De Idolol. 15.
 21. Scorp. 14. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 22. De Idolol. 15. 19. De Corona 12.
24. De Monog. 7. De Resurr. Carn. 1. 35.
 30. De Monog. 10. De Resurr. Carn. 35. De Anima 26.
 35. De Carne Chr. 7.
 37. Scorp. 6. De Ieiun. 2.
 39. De Ieiun. 2. De Cultu Fen. II, 2.
 40. De Ieiun. 2. De Cultu Fen. II, 2.
- XXIII.**
 9. De Orat. 2.
 10. De Virg. Vel. 1. Ad Scap. 5.
 25. Adv. Marc. IV, 27.
 27. Adv. Marc. IV, 16.
 37. De Resurr. Carn. 26.
- XXIV.**
 3. Adv. Hermog. 11. Apolog. 20.
 5. De Praescript. Haeret. 44. De Anima 2.
 6. Apolog. 20.
 7. De Resurr. Carn. 22. Apolog. 20.
 9. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 9.
 13. De Fuga in Persec. 7.
 21. Adv. Hermog. 34.
 23. Adv. Marc. III, 3. De Praescript. Haeret. 4.
 24. Adv. Marc. III, 3. 5. De Anima 57.
 30. Adv. Prax. 30.
 35. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carn. 22.
 36. De Anima 33. De Resurr. Carn. 22.
 38. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 9.
- XXV.**
 1 sqq. De Anima 18.
 29. De Fuga in Persec. 12.
 34. De Carne Chr. 16.
 41. Adv. Hermog. 11. De Carne Chr. 14.
 63. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Hermog. 11. De Carne Chr. 14. Apolog. 18. 48.

XXVI.

1. De Anima 17. De Pudic. 11.
14. De Patient. 3.
15. De Corona 12.
17. Contra Iud. 8. 10.
26. De Orat. 6.
28. De Anima 17.
38. De Fuga in Persec. 8. De Carne Chr. 13.
39. De Fuga in Persec. 8.
41. De Orat. 8. De Bapt. 20. Ad Uxor. 1, 4. De Monog. 14. De Fuga in Persec. 8. De Carne Chr. 9. Ad Mart. 4. De Patient. 13.
52. De Fuga in Persec. 8. De Idolol. 19. De Corona 1. 11. De Patient. 3.
53. De Patient. 3. Adv. Prax. 26. De Fuga in Persec. 8.
54. Contra Iud. 10.
56. Contra Iud. 10.

XXVII.

2. Adv. Prax. 16.
3. De Corona 12.
10. Adv. Marc. IV, 40.
22. De Corona 14. Apolog. 21.
24. De Bapt. 9.
25. Adv. Marc. II, 15. Contra Iud. 8. Adv. Prax. 18. De Corona 12. 14.
29. De Patient. 3.
35. De Patient. 3.
45. Contra Iud. 13. Apolog. 21.
46. Adv. Prax. 25. 26. 30.
50. Apolog. 21.
51. Contra Iud. 13.
- 59 et 60. Adv. Prax. 16. De Ieiun. 10.
64. Apolog. 21.

XXVIII.

2. Apolog. 21.
4. Apolog. 21.
12. Apolog. 21.
18. Adv. Prax. 16.
19. De Praescript. Haeret. 8. 20. Adv. Prax. 27. De Bapt. 6. 13.

EX MARCO.

- I.
 2. Contra Iud. 9.
 24. Adv. Prax. 26.
 27. De Carne Chr. 9.
 35. Ad Mart. 2.
- II.
 7. De Pudic. 21.
- III.
 29. Adv. Marc. IV, 28.
- V.
 - 1 sqq. De Anima 25.
 12. De Fuga in Persec. 2.
- VI.
 - 22 sqq. Scorp. 8.
- VII.
 3. De Bapt. 15.
 15. De Ieiun. 2.
 - 18 et 19. De Patient. 8. De Spectac. 18.
- VIII.
 38. De Fuga in Persec. 7. De Carne Chr. 5. De Idolol. 13.
- IX.
 - 2 sqq. Ad Mart. 2.
 7. Adv. Prax. 19.
- X.
 27. Adv. Prax. 10. De Resurr. Carn. 57. De Idolol. 12. De Bapt. 2.
 29. De Idolol. 12.
 52. De Bapt. 12.
- XI.
 30. De Bapt. 10.
- XII.
 25. De Resurr. Carn. 36. 61.
- XIV.
 12. Contra Iud. 8. 10.
 13. De Bapt. 19.
 21. De Praescript. Haeret. 30.
- XV.
 19. De Patient. 3.
- XVI.
 9. De Anima 25.
 15. Apolog. 21. De Praescript. Haeret. 30.
 16. De Praescript. Haeret. 30.
 17. De Praescript. Haeret. 30.

19. Contra Iud. 10. Adv. Marc.
III, 23.
20. Apolog. 21.

XX LUCA.

I.

1. De Monog. 8.
17. De Anima 35.
26. Adv. Prax. 26. De Carne
Chr. 2.
27. De Carne Chr. 21.
28. De Orat. 12. De Virg. Vol. 6.
31. De Carne Chr. 21. Adv. Marc.
III, 16.
35. Adv. Prax. 26. 27. De Carne
Chr. 14. Adv. Marc. IV, 7.
36. De Anima 26.
38. De Carne Chr. 17.
42. De Carne Chr. 21.
43. De Carne Chr. 21.
46. De Anima 26.
63. De Idolol. 23.
70. Contra Iud. 5.
78. Contra Iud. 6.
79. Contra Iud. 6.

II.

- 1 et 2. De Carne Chr. 2. Adv.
Marc. IV, 9.
7. De Carne Chr. 2. 21.
8. De Carne Chr. 2.
9 et 10. De Carne Chr. 2.
14. De Carne Chr. 2.
21. De Carne Chr. 2.
22. De Carne Chr. 2.
23. De Carne Chr. 23.
34. De Carne Chr. 23.
37. De Ieiun. 7.
49. Adv. Prax. 26.

III.

1. Apolog. 7.
2. De Bapt. 11.
4. Adv. Marc. V, 3.
5. Adv. Marc. V, 3.
14. De Idololatria 19. De Coro-
na 11.
16. De Bapt. 8. 11.
17. De Praescript. Haeret. 3.
22. De Bapt. 8.
25. De Carne Chr. 22.

IV.

- 16 sqq. Adv. Marc. IV, 8.
27. Adv. Marc. IV, 9.
29. Adv. Marc. IV, 8.
30. Adv. Marc. IV, 8.
31. Adv. Marc. IV, 7.
32. Adv. Marc. IV, 7.
33. Adv. Marc. IV, 7.
34. Adv. Prax. 26. Adv. M
IV, 7. V, 6.
35. Adv. Marc. IV, 7.
40. Adv. Marc. IV, 8.
41. Adv. Marc. IV, 8.
42. Ad Mart. 2. Adv. Marc. II
43. Adv. Marc. IV, 8.

V.

9. Adv. Marc. IV, 8.
10. Adv. Marc. IV, 8.
11. Adv. Marc. IV, 8.
13. Adv. Marc. IV, 9.
14. Adv. Marc. IV, 9.
17. Adv. Marc. IV, 10.
22. Adv. Marc. IV, 10.
24. Adv. Marc. IV, 10.
27 et 28. Adv. Marc. IV, 11.
31. Adv. Marc. IV, 11. De
surr. Carn. 9. De Pudic. 9
33. Adv. Marc. IV, 11.
34. Adv. Marc. IV, 11.
36. Adv. Marc. IV, 11.
37. Adv. Marc. IV, 11.

VI.

1. Adv. Marc. IV, 12.
2. Adv. Marc. IV, 12.
3. Adv. Marc. IV, 12.
4. Adv. Marc. IV, 12.
5. Adv. Marc. IV, 12.
7. Adv. Marc. IV, 12.
9. Adv. Marc. IV, 12.
10. Adv. Marc. IV, 12.
12. Adv. Marc. IV, 13.
13. Adv. Marc. IV, 13.
14. Adv. Marc. IV, 13.
17. Adv. Marc. IV, 13.
20. Adv. Marc. IV, 14. Ad Ur
II, 8. De Fuga in Persec. I
De Patient. 11. De Idolol. I
21. Adv. Marc. IV, 14.
22. Adv. Marc. IV, 14.

- 23. Adv. Marc. IV, 15.
- 24. Adv. Marc. IV, 15.
- 25. Adv. Marc. IV, 15.
- 26. Adv. Marc. IV, 15.
- 27. Adv. Marc. IV, 16. De Ani-
ma 35.
- 28. Adv. Marc. IV, 16.
- 29. Adv. Marc. IV, 16. De Fuga
in Perseſ. 13.
- 30. Adv. Marc. IV, 16. De Bapt.
18.
- 31. Adv. Marc. IV, 16. Scorp. 10.
- 34. Adv. Marc. IV, 17.
- 35. Adv. Marc. IV, 17.
- 36. Adv. Marc. IV, 17. De Pu-
dic. 2.
- 37. Adv. Marc. IV, 17. De Orat.
7. De Patient. 12. De Pudic. 2.
- 38. Adv. Marc. IV, 17.
- 39. Adv. Marc. IV, 17.
- 40. Adv. Marc. I, 14. IV, 17. De
Anima 55.
- 42. Adv. Marc. IV, 17.
- 43. Adv. Marc. I, 2. IV, 17. De
Anima 21.
- 45. Adv. Marc. IV, 17.
- 46. Adv. Marc. IV, 17.

VII.

- 9. Adv. Marc. IV, 18.
- 15. Adv. Marc. IV, 18.
- 16. Adv. Marc. IV, 18.
- 19. Adv. Marc. IV, 18.
- 21 et 22. Adv. Marc. IV, 18.
- 23. Adv. Marc. IV, 18.
- 24. Adv. Marc. IV, 18.
- 26. Adv. Marc. IV, 18.
- 27. Adv. Marc. IV, 18.
- 28. Adv. Marc. IV, 18.
- 37 et 38. Adv. Marc. IV, 18. De
Pudic. 11.
- 50. Adv. Marc. IV, 18.

VIII.

- 2. Adv. Marc. IV, 18.
- 3. Adv. Marc. IV, 18.
- 8. Adv. Marc. IV, 19.
- 10. Adv. Marc. IV, 19.
- 11. De Praescript. Haeret. 31.
- 16. Adv. Marc. IV, 19.
- 17. De Paenit. 6.

- 18. Adv. Marc. IV, 19.
- 20. Adv. Marc. III, 11. IV, 19.
- 21. Adv. Marc. IV, 19.
- 22. De Corona 8.
- 25. Adv. Marc. IV, 20.
- 30. Adv. Marc. IV, 20.
- 31. Adv. Marc. IV, 20.
- 43 et 44. Adv. Marc. IV, 20.
- 45. Adv. Marc. IV, 20.
- 46. Adv. Marc. IV, 20.
- 47. Adv. Marc. IV, 20.
- 48. Adv. Marc. IV, 20.

IX.

- 1 et 2. Adv. Marc. IV, 21.
- 3. Adv. Marc. IV, 21.
- 5. Adv. Marc. IV, 21.
- 7 et 8. Adv. Marc. IV, 21.
- 10. Adv. Marc. IV, 21.
- 14. Adv. Marc. IV, 21.
- 17. Adv. Marc. IV, 21.
- 18. Adv. Marc. IV, 21.
- 20. Adv. Marc. IV, 21. 22.
- 21. Adv. Marc. IV, 21.
- 22. Adv. Marc. IV, 21.
- 24. Adv. Marc. IV, 21.
- 26. Adv. Marc. IV, 21.
- 28. Adv. Marc. IV, 22.
- 29. Adv. Marc. IV, 22.
- 30 et 31. Adv. Marc. IV, 22. Adv.
Prax. 14.
- 33. Adv. Marc. IV, 22.
- 34. Adv. Marc. IV, 22.
- 35. Adv. Marc. IV, 22. Adv.
Prax. 19.
- 41. Adv. Marc. IV, 23.
- 47. Adv. Marc. IV, 23.
- 52. 54. Adv. Marc. IV, 23.
- 55. Adv. Marc. IV, 26.
- 56. De Carne Chr. 13.
- 57. Adv. Marc. IV, 23.
- 58. De Idolol. 18.
- 59. 60. Adv. Marc. IV, 23.
- 61. Adv. Marc. IV, 24.
- 62. De Idolol. 12.

X.

- 1. Adv. Marc. IV, 24.
- 4. Adv. Marc. IV, 24.
- 5. Adv. Marc. IV, 24. De Orat.
26.

- 7. Adv. Marc. IV, 24.
 - 9. Adv. Marc. IV, 24.
 - 10. Adv. Marc. IV, 24.
 - 11. Adv. Marc. IV, 24.
 - 16. Adv. Marc. IV, 24.
 - 18. Adv. Marc. II, 10. De Anima 17.
 - 19. Adv. Marc. IV, 24. Scorp. 1.
 - 20. Adv. Marc. IV, 7.
 - 21. Adv. Marc. IV, 25.
 - 22. Adv. Marc. IV, 25.
 - 23. Adv. Marc. IV, 25.
 - 24. Adv. Marc. IV, 25.
 - 25. Adv. Marc. IV, 19. 25.
 - 27. Adv. Marc. IV, 25. V, 2.
 - 28. De Carne Chr. 7.
- XI.
- 1. Adv. Marc. IV, 26.
 - 2. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 2. 5.
 - 3. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
 - 4. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 7.
 - 5. De Praescript. Haeret. 11.
 - 7. Adv. Marc. IV, 26.
 - 8. De Orat. 6. De Praescript. Haeret. 11.
 - 9. Adv. Marc. IV, 26. De Praescript. Haeret. 11.
 - 11. Adv. Marc. IV, 26.
 - 12. Adv. Marc. IV, 26.
 - 13. Adv. Marc. IV, 26.
 - 14. Adv. Marc. IV, 26.
 - 15. Adv. Marc. IV, 26.
 - 18. Adv. Marc. IV, 26.
 - 19. Adv. Marc. IV, 26.
 - 20. Adv. Marc. IV, 26.
 - 21 et 22. Adv. Marc. IV, 26. V, 6.
 - 27. Adv. Marc. III, 11. IV, 26.
 - 28. Adv. Marc. IV, 26.
 - 29. Adv. Marc. IV, 26.
 - 35. Adv. Marc. IV, 26.
 - 37 et 38. Adv. Marc. IV, 26.
 - 39. Adv. Marc. IV, 26.
 - 40. Adv. Marc. IV, 26.
 - 41. Adv. Marc. IV, 26.
 - 44. Adv. Marc. IV, 27.
 - 45. Adv. Marc. IV, 27.
 - 46. Adv. Marc. IV, 27.
 - 47. Adv. Marc. IV, 27.

- 50. Adv. Marc. IV, 27.
 - 52. Adv. Marc. IV, 27.
- XII.
- 1. Adv. Marc. IV, 27.
 - 2. Adv. Marc. IV, 28.
 - 4. Adv. Marc. IV, 28.
 - 5. Adv. Marc. IV, 28.
 - 8. Adv. Marc. IV, 28.
 - 9. Adv. Marc. IV, 28.
 - 10. Adv. Marc. IV, 28.
 - 11. Adv. Marc. IV, 28. Scorp.
 - 12. Adv. Marc. IV, 28.
 - 13. Adv. Marc. IV, 28.
 - 14. Adv. Marc. IV, 28.
 - 16. Adv. Marc. IV, 28.
 - 20. Adv. Marc. IV, 28.
 - 22. Adv. Marc. IV, 28.
 - 23. Adv. Marc. IV, 28.
 - 24. Adv. Marc. IV, 28.
 - 25. Adv. Marc. IV, 29. De ctae. 23.
 - 27. Adv. Marc. IV, 29.
 - 28. Adv. Marc. IV, 29.
 - 30. Adv. Marc. IV, 29.
 - 31. Adv. Marc. III, 24. IV, 28.
 - 35. Adv. Marc. IV, 29.
 - 36. Adv. Marc. IV, 29.
 - 39. Adv. Marc. IV, 29.
 - 40. Adv. Marc. IV, 29.
 - 41. Adv. Marc. IV, 29.
 - 42. Adv. Marc. IV, 29.
 - 47. Adv. Marc. IV, 29.
 - 48. Adv. Marc. IV, 29.
 - 49. Adv. Marc. IV, 29.
 - 50. De Bapt. 16. De Pudic.
 - 51. Adv. Marc. IV, 29.
 - 53. Adv. Marc. IV, 29.
 - 56. Adv. Marc. IV, 29.
 - 57. Adv. Marc. IV, 29. De C na 4.
 - 58. Adv. Marc. IV, 29.
 - 59. Adv. Marc. IV, 29.
- XIII.
- 14. Adv. Marc. IV, 29.
 - 15. Adv. Marc. IV, 30.
 - 19. Adv. Marc. IV, 30.
 - 21. Adv. Marc. IV, 30.
 - 26. Adv. Marc. IV, 30.
 - 27. Adv. Marc. IV, 30.

28. Adv. Marc. IV, 30.
 34. De Resurr. Carn. 26.
- XIV.
13. Adv. Marc. IV, 31.
 14. Adv. Marc. IV, 31. De Resurr. Carn. 33.
 16. Adv. Marc. IV, 31.
 18—20. Adv. Marc. IV, 31.
 21. Adv. Marc. IV, 31.
 22 et 23. Adv. Marc. IV, 31.
 24. Adv. Marc. IV, 31.
 26. De Fuga in Persec. 7.
- XV.
2. De Pudic. 7. 9. De Monog. 8.
 4. Adv. Marc. IV, 32. De Patient. 12. De Pudic. 9. 13.
 5. Adv. Marc. IV, 32. De Pudic. 7.
 8. De Praescript. Haeret. 11. Adv. Marc. IV, 32. De Pudic. 7. 9.
 9. Adv. Marc. IV, 32. De Paenitent. 8.
 11. De Corona 8.
 13. De Corona 8.
 15. De Pudic. 9.
 19. De Paenit. 8.
 20. De Patient. 12.
 22. 23. De Pudic. 9.
 29. De Corona 8.
 31. De Corona 8.
- XVI.
- 3 sqq. Adv. Marc. IV, 33.
 9. De Fuga in Persec. 13. De Patient. 7.
 11. Adv. Marc. IV, 33.
 12. Adv. Marc. IV, 33.
 13. Adv. Marc. IV, 33.
 14. Adv. Marc. IV, 33.
 15. Adv. Marc. IV, 33.
 16. Adv. Marc. IV, 33. V, 2.
 17. Adv. Marc. IV, 33.
 18. Adv. Marc. IV, 34. De Monog. 9.
 20. Adv. Marc. IV, 34.
 22. Adv. Marc. III, 24. De Idolol. 13.
 23. Adv. Marc. IV, 34. De Idolol. 13. De Anima 7. 9.

24. De Anima 7. 9.
 26. Adv. Marc. IV, 34. De Anima 56.
 29. Adv. Marc. IV, 34. De Praescript. Haeret. 8. De Anima 57.
- XVII.
1. Adv. Marc. IV, 35.
 2. Adv. Marc. IV, 35.
 3. Adv. Marc. IV, 35.
 4. Adv. Marc. IV, 35.
 14. Adv. Marc. IV, 35.
 15. Adv. Marc. IV, 35.
 16. Adv. Marc. IV, 35.
 19. Adv. Marc. IV, 35.
 20. Adv. Marc. IV, 35.
 21. Adv. Marc. IV, 35.
 25. Adv. Marc. IV, 35.
 26. Adv. Marc. IV, 35.
 28. Adv. Marc. IV, 35.
 32. Adv. Marc. IV, 35.
- XVIII.
2. Adv. Marc. IV, 35.
 3. Adv. Marc. IV, 36. De Praescript. Haeret. 11.
 5. Adv. Marc. IV, 36. De Praescript. Haeret. 11.
 7. Scorp. 11.
 9. Adv. Marc. IV, 36.
 10. Adv. Marc. IV, 36.
 14. Adv. Marc. IV, 36. De Orat. 13.
 18. Adv. Marc. IV, 36.
 19. Adv. Marc. IV, 36.
 20. Adv. Marc. IV, 36.
 21. Adv. Marc. IV, 36.
 22. Adv. Marc. IV, 36. De Idolol. 12.
 27. Adv. Prax. 10. De Resurr. Carn. 57. De Idolol. 12. De Bapt. 2.
 37. Adv. Marc. IV, 36.
 38. Adv. Marc. IV, 36. 37.
 39. Adv. Marc. IV, 36.
 42. Adv. Marc. IV, 36. De Praescript. Haeret. 14.
 43. Adv. Marc. IV, 37.
- XIX.
5. Adv. Marc. IV, 37.
 6. Adv. Marc. IV, 37.

8. Adv. Marc. IV, 37.
 9. Adv. Marc. IV, 37.
 20. Adv. Marc. IV, 37. De Resurr.
 Carn. 9. De Carne Chr. 12.
 13. Adv. Marc. IV, 38.
 20. De Praescript. Haeret. 26.
 21. Adv. Marc. IV, 37.
 23. Adv. Marc. IV, 37.
- XX.
1. Adv. Marc. IV, 19.
 4. Adv. Marc. IV, 38.
 5. Adv. Marc. IV, 38.
 6. Adv. Marc. IV, 38.
 7. Adv. Marc. IV, 38.
 25. Adv. Marc. IV, 38. Scorp. 14.
 De Fuga in Persec. 12. De Resurr.
 Carn. 23. De Corona 12.
 27. Adv. Marc. IV, 38.
 28. Adv. Marc. IV, 38.
 34. Adv. Marc. IV, 38.
 35. Adv. Marc. IV, 38.
 36. Adv. Marc. III, 9. IV, 38.
 39. Adv. Marc. IV, 38.
 44. Adv. Marc. IV, 38.
- XXI.
7. Adv. Marc. IV, 38.
 8. Adv. Marc. IV, 39. V, 1.
 9. Adv. Marc. IV, 39.
 10. Adv. Marc. IV, 39.
 11. Adv. Marc. IV, 39.
 12. Adv. Marc. IV, 39.
 14. Adv. Marc. IV, 39.
 15. Adv. Marc. IV, 39.
 16. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 11.
 17. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 11.
 19. Adv. Marc. IV, 39.
 20. Adv. Marc. IV, 39.
 25. Adv. Marc. IV, 39.
 26. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr.
 Carn. 22.
 27. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr.
 Carn. 22.
 28. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr.
 Carn. 22.
 30 et 31. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr.
 Carn. 22.
 32. Adv. Marc. IV, 39.
 34. Adv. Marc. IV, 39.
 35. Adv. Marc. IV, 39.
36. De Resurr. Carn. 22.
 37. Adv. Marc. IV, 39.
- XXII.
1. Adv. Marc. IV, 40.
 3. Adv. Marc. V, 6.
 15. Adv. Marc. IV, 40. De A
 ma 16.
 19. Adv. Marc. IV, 40. V, 8.
 Orat. 6.
 20. Adv. Marc. IV, 40.
 22. Adv. Marc. IV, 41.
 28. De Bapt. 20.
 29. Adv. Prax. 26.
 31. De Fuga in Persec. 2.
 32. De Fuga in Persec. 2.
 35. Adv. Marc. IV, 41.
 42. De Fuga in Persec. 8.
 Orat. 4.
 48. Adv. Marc. IV, 41.
 66. Adv. Marc. IV, 41.
 67. Adv. Marc. IV, 41.
 69. Adv. Marc. IV, 41.
 70. Adv. Marc. IV, 41.
- XXIII.
3. Adv. Marc. IV, 42.
 4. Adv. Marc. IV, 42.
 7. Adv. Marc. IV, 42.
 8. Adv. Marc. IV, 42.
 9. Adv. Marc. IV, 42. De I
 surr. Carn. 20.
 23. De Patient. 3.
 25. Adv. Marc. IV, 42.
 32. Adv. Marc. IV, 42. De I
 dic. 22.
 34. Adv. Marc. IV, 42.
 44. Adv. Marc. IV, 42. De Ieñ
 10.
 45. Adv. Marc. IV, 42. De Ieñ
 10.
 46. Adv. Marc. IV, 42. Apok
 21. Adv. Prax. 25. 26.
 51. Adv. Marc. IV, 42.
 52. Adv. Marc. IV, 42.
 53. Adv. Marc. IV, 42.
- XXIV.
1. Adv. Marc. IV, 42.
 2. Adv. Marc. IV, 43.
 4. Adv. Marc. IV, 43.
 6. Adv. Marc. IV, 43.

- 8. Adv. Marc. IV, 43.
- 9. Adv. Marc. IV, 43.
- 11. Adv. Marc. IV, 43.
- 13. Adv. Marc. IV, 43.
- 15. Adv. Marc. IV, 43.
- 16 sqq. Adv. Marc. IV, 43.
- 21. Adv. Marc. IV, 43.
- 25. Adv. Marc. IV, 43.
- 37. Adv. Marc. IV, 43.
- 38. Adv. Marc. IV, 43.
- 39. Adv. Marc. IV, 43. De Carne Chr. 5.
- 41. Adv. Marc. IV, 43.
- 47. Adv. Marc. IV, 43.
- 51. Apolog. 21.

EX IOANNE.

I.

- 1. Adv. Hermog. 18. 20. Adv. Prax. 5. 7 12 13. 16. 21.
- 3. Adv. Hermog. 18. 21. 22. 45. Adv. Prax. 2 7. 12. 16. 21. De Resurr. Carn. 5. Apolog. 21.
- 4. De Carne Chr. 12.
- 9. Adv. Prax. 12.
- 12. De Orat. 2.
- 13. De Carne Chr. 19. 24.
- 14. Adv. Prax. 16. 21. 26. De Resurr. Carn. 37. De Carne Chr. 18. De Pudic. 6. 16.
- 18. Adv. Prax. 8. 15. 21.
- 21. De Anima 35.
- 29. Adv. Prax. 21. Contra Iud. 9.
- 32. De Carne Chr. 3.
- 49. Adv. Prax. 21.
- 50. Adv. Prax. 21.

II.

- 8. De Bapt. 9. De Anima 17.
- 16. Adv. Prax. 21.
- 19. Adv. Prax. 22. De Pudic. 16.

III.

- 5. De Bapt. 9. 12. 13. 15.
- 6. Adv. Prax. 27. De Carne Chr. 18.
- 11. De Resurr. Carn. 23.
- 13. Adv. Prax. 30.
- 16. Adv. Prax. 21.
- 17. Adv. Prax. 21.
- 18. Adv. Prax. 21.

- 30. De Orat. 1.
- 31. De Orat. 1. De Bapt. 11.
- 35. Adv. Prax. 21. 24.
- 36. Adv. Prax. 21.

IV.

- 2. De Bapt. 11.
- 6. De Bapt. 9.
- 7. De Carne Chr. 9.
- 12. Adv. Marc. IV, 35.
- 17 et 18. De Pudic. 11.
- 20. Adv. Marc. IV, 35.
- 23. De Orat. 28.
- 24. De Orat. 28.
- 34. Adv. Prax. 21.

V.

- 2. De Bapt. 5.
- 16. Contra Iud. 9.
- 17 et 18. Contra Iud. 9.
- 19. Adv. Prax. 21.
- 20. Adv. Prax. 21.
- 21. Adv. Prax. 21. 24.
- 22. Adv. Prax. 16. 21. 24.
- 23. Adv. Prax. 21.
- 24. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 37.
- 25. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 37.
- 26. Adv. Prax. 21.
- 28. De Resurr. Carn. 37.
- 29. De Resurr. Carn. 37. De Pœnitent. 3.
- 31. Adv. Hermog. 15.
- 35. Contra Iud. 9.
- 36. Adv. Prax. 21.
- 37. Adv. Prax. 21.
- 39. De Praescript. Haeret. 8.
- 43. Adv. Prax. 17. 21.

VI.

- 15. De Idolol. 18.
- 28. Adv. Prax. 21.
- 29. Adv. Prax. 21.
- 32. Adv. Prax. 21. De Orat. 6.
- 35. Adv. Prax. 21.
- 38. Adv. Prax. 8. De Resurr. Carn. 34. De Orat. 4.
- 39. De Resurr. Carn. 34. 35.
- 40. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 34.
- 43. Adv. Prax. 23.

44. Adv. Prax. 21. 24.
 45. Adv. Prax. 21.
 46. Adv. Prax. 16. 21.
 48. Adv. Prax. 21. De Orat. 6.
 51. De Carne Chr. 13.
 62. Adv. Prax. 22.
 63. De Resurr. Carn. 37. 50.
 66. Adv. Prax. 21.
 67. Adv. Prax. 21.
 68. Adv. Prax. 21.
 69. Adv. Prax. 21.
- VII.
 5. Adv. Prax. 21.
 24. Adv. Marc. IV, 29.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 33. Adv. Prax. 22.
 37. De Bapt. 9.
- VIII.
 14. Adv. Prax. 22.
 15. Adv. Prax. 21.
 16. Adv. Prax. 22.
 17. Adv. Prax. 22.
 18. Adv. Prax. 22.
 19. Adv. Prax. 22. 24.
 23. Adv. Prax. 22.
 26. Adv. Prax. 8. 22.
 27. Adv. Prax. 22.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 38. Adv. Prax. 22.
 40. Adv. Prax. 22. De Carne
 Chr. 15.
 42. Adv. Prax. 22.
 44. Adv. Prax. 1. 22. De Coro-
 na 7.
 49. Adv. Prax. 22.
 51. Adv. Prax. 22.
 54. Adv. Prax. 22.
 55. Adv. Prax. 22.
 56. Adv. Prax. 22.
 58. Adv. Prax. 22.
- IX.
 4. Adv. Prax. 22.
 35. Adv. Prax. 22.
 36. Adv. Prax. 22.
 37. Adv. Prax. 22.
- X.
 3. De Pudic. 7.
11. De Pudic. 7.
 12. De Fuga in Persec. 11.
 15. Adv. Prax. 22.
 17. Adv. Prax. 22.
 18. Adv. Prax. 22.
 24. Adv. Prax. 22.
 25. Adv. Prax. 22. Adv. I
 II, 5.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 30. Adv. Hermog. 18. Adv. I
 8. 20. 22. 24. 25. De Or
 32. Adv. Prax. 22.
 33. Adv. Prax. 22.
 34. Adv. Prax. 22.
 35. Adv. Prax. 22.
 36. Adv. Prax. 22.
 37. Adv. Prax. 22.
 38. Adv. Prax. 20. 22.
- XI.
 11. Adv. Prax. 23. De Re
 Carn. 53.
 33. De Carne Chr. 9.
 41. Adv. Prax. 23.
 42. Adv. Prax. 23.
- XII.
 27. Adv. Prax. 23.
 28. Adv. Prax. 23. 24.
 30. Adv. Prax. 23.
 44. Adv. Prax. 23.
 45. Adv. Prax. 23.
 49. Adv. Prax. 23.
 50. Adv. Prax. 23.
- XIII.
 1. Adv. Prax. 23.
 2. Adv. Marc. V, 6. Adv. I
 23.
 3. Adv. Prax. 23.
 4. De Patient. 3. De Bapt.
 5. De Corona 8. De Idolol
 De Bapt. 12.
 6. De Bapt. 12.
 31. Adv. Prax. 23.
- XIV.
 2. De Monog. 10. De Re
 Carn. 41.
 5. Adv. Prax. 24.
 6. Adv. Prax. 24.
 7. Adv. Prax. 24.

8. Adv. Prax. 24.
 9. Adv. Prax. 20. 24.
 10. Adv. Prax. 8. 20. 24.
 11. Adv. Prax. 24.
 12. Adv. Prax. 24.
 15. Adv. Prax. 24.
 16. Adv. Prax. 9. 24.
 17. Adv. Prax. 9.
 23. De Resurr. Carn. 41.
 26. De Praescript. Haeret. 28.
 28. Adv. Prax. 9. 14.
- XV.
 1. Adv. Prax. 25.
 6. Adv. Marc. II, 4.
 26. De Praescript. Haeret. 28.
- XVI.
 7. De Bapt. 10.
 12. De Praescript. Haeret. 22. De Virg. Vel. 1. De Monog. 2.
 13. De Praescript. Haeret. 22. De Corona 4.
 14. Adv. Prax. 25.
 15. Adv. Prax. 17.
 20. De Spectac. 28. De Idolol. 13.
 23. De Orat. 9.
- XVII.
 5. Adv. Prax. 25.
 6. Adv. Prax. 17. De Orat. 3.
 9. Adv. Prax. 25.
- XVIII.
 11. De Patient. 3.
- XIX.
 2. De Patient. 3.
 9. Contra Iud. 13.
 12. Contra Iud. 8.
 17. Contra Iud. 13.
 26. De Praescript. Haeret. 22.
 34. De Bapt. 9, 16. De Anima 43. De Corona 11. De Pudic. 22.
 37. De Resurr. Carn. 26. 51. De Carne Chr. 24.
- XX.
 17. Adv. Prax. 25. 28. De Anima 17.
 24 sqq. Adv. Prax. 7. De Anima 17.

TERTULLIANI OPP. ED. OENLER. Tom. II.

29. De Resurr. Carn. 34.
 31. Adv. Prax. 25.

XXI.

20. De Praescript. Haeret. 22.
 23. De Anima 50.

XX ACTIS APOSTOLORUM.

I.

3. Apolog. 21.
 10. Apolog. 21.
 11. De Resurr. Carn. 51. De Carne Chr. 24. De Bapt. 19.
 22. De Carne Chr. 15.
 26. De Praescript. Haeret. 20.

II.

2. De Praescript. Haeret. 22.
 4. De Orat. 25.
 9—11. Contra Iud. 7.
 13. De Bapt. 19.
 15. De Ieiun. 10.
 17. De Resurr. Carn. 63.
 22. De Pudic. 21. Adv. Prax. 17.
 30. Adv. Marc. IV, 36.
 36. Adv. Marc. III, 15. Adv. Prax. 28.

III.

1. De Ieiun. 2. 10. De Orat. 25.
 19. De Resurr. Carn. 23.
 20. De Resurr. Carn. 23.
 21. De Resurr. Carn. 23.

IV.

2. De Praescript. Haeret. 26.
 19. Adv. Marc. III, 22.
 26. Adv. Prax. 28. De Bapt. 7.
 34 et 35. De Fuga in Persec. 12.

V.

2. De Fuga in Persec. 12.
 5. De Pudic. 21.
 18. De Fuga in Persec. 12.
 40. Scorp. 15.

VI.

1. De Fuga in Persec. 12.
 3. De Praescript. Haeret. 46.
 12. De Fuga in Persec. 12.
 15. De Resurr. Carn. 55.

VII.

55. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 55.

C

59. De Patient. 14. De Resurr. Carn. 55.
60. De Patient. 14.
- VIII.
10. De Idolol. 9.
18. De Fuga in Persec. 12.
20. De Fuga in Persec. 12.
21. De Idolol. 9.
28. De Bapt. 18.
- IX.
1 sqq. Adv. Marc. V, 1. Scorp. 13.
5. Adv. Marc. III, 15.
6. De Bapt. 13.
8. Adv. Prax. 15.
15. De Pudic. 14.
18. De Bapt. 13. 18.
25. De Fuga in Persec. 6.
- X.
4. De Ieiun. 8.
9. De Orat. 25. De Ieiun. 10.
34. De Corona 11.
38. De Ieiun. 8.
- XIII.
11. De Idolol. 9. De Anima 57. De Pudic. 21.
13. De Corona 8.
28. Contra Iud. 8.
46. De Fuga in Persec. 6.
- XV.
5. Adv. Marc. V, 2.
18. De Pudic. 21. De Ieiun. 2.
28. De Pudic. 12.
- XVI.
3. De Pudic. 17.
16. De Praescript. Haeret. 7.
- XVII.
23. Adv. Marc. I, 9.
24. Adv. Prax. 16.
32. Adv. Prax. 16.
- XVIII.
2. De Fuga in Persec. 12.
- XIX.
4. De Bapt. 10.
- XXI.
11. Scorp. 15.
12. Scorp. 15.
13. Scorp. 15. De Fuga in sec. 6. 12.
24. Scorp. 15. De Fuga in sec. 6. 12.
26. De Monog. 14.
30. De Praescript. Haeret. 23.
- XXIII.
6. De Resurr. Carn. 39.
9. Ad Scap. 4.
- XXIV.
27. De Fuga in Persec. 12.
- XXVI.
22. De Resurr. Carn. 39.
- XXVIII.
3. Scorp. 1.
- EX EPISTULA AD ROMANOS.**
- I.
1. De Pudic. 14.
3. Adv. Prax. 27.
4. Adv. Prax. 13.
8. De Praescript. Haeret. 7. Adv. Prax. 28.
16. Adv. Marc. V, 13.
17. Adv. Marc. V, 13.
18. Adv. Marc. V, 13.
20. Adv. Hermog. 45. De Ani 18. Adv. Marc. I, 9. IV, 25.
25. Adv. Marc. V, 19.
27. De Corona 6.
- II.
2. Adv. Marc. V, 13.
11. Adv. Marc. V, 13. De Exho Castit. 7.
12. Adv. Marc. V, 13.
13. De Exhort. Castit. 7.
14. Adv. Marc. V, 13. De Corona 6.
16. Adv. Marc. V, 13.
21. Adv. Marc. V, 13.
24. Adv. Marc. V, 13. De Cul Femin. II, 11.
28. Adv. Marc. V, 13.
29. Adv. Marc. V, 13.
- III.
3. Adv. Marc. V, 13.
21. Adv. Marc. V, 13.
29. Contra Iud. 1.

IV.

3. De Patient. 6.

V.

1. Adv. Marc. V, 13.
3. Adv. Marc. V, 4.
4. Scorp. 13.
5. Scorp. 13.
12. De Resurr. Carn. 53.
14. De Anima 40.
20. Adv. Marc. V, 13. De Resurr. Carn. 34.
21. Adv. Marc. V, 13. De Anima 40.

VI.

1. De Pudic. 17.
2. De Pudic. 17.
3. De Resurr. Carn. 47. De Pudic. 17.
4. De Resurr. Carn. 47. De Bapt. 11. De Pudic. 17.
5. De Resurr. Carn. 47. De Pudic. 17.
6. De Pudic. 17.
7. De Pudic. 17.
9. De Pudic. 17.
10. De Pudic. 17.
11. De Pudic. 17.
12. De Resurr. Carn. 47.
13. De Resurr. Carn. 47.
19. De Resurr. Carn. 47. De Pudic. 17.
20. De Resurr. Carn. 47.
21. De Resurr. Carn. 47.
22. De Resurr. Carn. 47.
23. De Resurr. Carn. 47.

VII.

2. De Monog. 13.
3. De Monog. 13.
4. Adv. Marc. V, 13. De Monog. 13.
5. Adv. Marc. V, 13. De Monog. 13.
6. Adv. Marc. V, 13. De Monog. 13.
7. Adv. Marc. V, 13. De Pudic. 6.
11. Adv. Marc. V, 13.
12. Adv. Marc. V, 13. De Pudic. 6.

14. Adv. Marc. V, 13.
18. De Pudic. 17.
20. Adv. Marc. IV, 27.
23. De Resurr. Carn. 51.

VIII.

2. De Resurr. Carn. 46. De Pudic. 17
 3. De Resurr. Carn. 16. 46. De Pudic. 17. Adv. Marc. V, 14. De Carne Chr. 16.
 4. De Pudic. 17.
 5. De Pudic. 17. De Corona 6.
 6. De Exhort. Castit. 10. De Pudic. 17.
 8. Adv. Marc. V, 10. De Jejun. 17. De Resurr. Carn. 46. De Pudic. 17.
 9. De Resurr. Carn. 46.
 10. Adv. Marc. V, 14. De Resurr. Carn. 46.
 11. Adv. Marc. V, 14. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 46.
 12. De Resurr. Carn. 46.
 13. De Resurr. Carn. 46. De Pudic. 17.
 17. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.
 18. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.
 19. Adv. Hermog. 11.
 20. De Corona 6.
 32. Adv. Prax. 30. Scorp. 7. De Fuga in Persec. 12.
 34. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 51.
 35. Scorp. 13.
 36. Scorp. 13.
 37. Scorp. 13.
 38. Scorp. 13.
 39. Scorp. 13.
- IX.
4. De Corona 8.
 5. Adv. Prax. 13. 15.
 20. De Resurr. Carn. 7.
 23. De Corona 8.
- X.
2. Adv. Marc. V, 14.
 3. Adv. Marc. V, 14.

c*

4. Adv. Marc. V, 14.
10. De Anima 15.
- XI.
5. Adv. Marc. V, 9.
17. De Corona 8.
33. Adv. Hermog. 45. Adv. Marc. II, 2. V, 14.
34. Adv. Marc. V, 14. 18. Adv. Hermog. 17. Adv. Prax. 19. Scorp. 7.
35. Adv. Marc. V, 14. Adv. Hermog. 17.
36. Adv. Hermog. 17.
- XII.
1. De Resurr. Carn. 47.
9. Adv. Marc. V, 14.
10. Adv. Marc. V, 14.
12. Adv. Marc. V, 14.
14. Adv. Marc. V, 14.
15. De Ieiunio 13. De Idololatria 13.
16. Adv. Marc. V, 14.
17. Adv. Marc. V, 14. De Exhort. Cast. 6. De Patient. 10.
18. Adv. Marc. V, 14.
19. Adv. Marc. II, 18. IV, 16. V, 14.
20. De Fuga in Persec. 13.
- XIII.
1. De Spectac. 16. De Idolol. 15.
3. Scorp. 14.
4. Scorp. 14. De Anima 33.
5. Adv. Marc. V, 14.
13. De Pudic. 17.
- XIV.
2. De Ieiun. 15.
3. De Ieiun. 15.
4. De Ieiun. 15. De Pudic. 2.
6. De Ieiun. 15.
10. Adv. Marc. V, 15.
17. De Ieiun. 15.
20. De Ieiun. 15.
- XV.
4. De Praescript. Haeret. 8.
14. De Praescript. Haeret. 27.
- XVI.
18. De Virg. Vel. 14. Ad Uxor. 1, 8. De Ieiun. 17.

EX I EPISTULA AD CORINT

- I.
3. Adv. Marc. V, 5.
10. De Praescript. Haeret. De Bapt. 14.
12. De Bapt. 14.
14. De Bapt. 14. De Pudic. 14.
15. De Pudic. 14.
16. De Bapt. 14.
17. De Bapt. 14.
18. Adv. Marc. V, 5.
19. Adv. Marc. V, 5.
20. Adv. Marc. V, 5. De Pudic. 13.
21. Adv. Marc. II, 2. V, 14. Pudic. 13.
22. Adv. Marc. V, 5.
23. Adv. Marc. V, 5. Con 10.
24. De Pudic. 9.
25. Adv. Marc. II, 2. V, 14.
27 et 28. Adv. Marc. V, Praescript. Haeret. 7. Prax. 10. De Idolol. 1 Anima 56. De Corona
29. Adv. Marc. V, 5.
31. Adv. Marc. V, 5.
- II.
2. De Pudic. 14.
6. Adv. Marc. V, 6.
7. Adv. Marc. V, 6.
8. Adv. Marc. V, 6.
9. De Resurr. Carn. 26.
11. Adv. Hermog. 17. Ad 8. 19.
14. Adv. Marc. II, 2.
16. Adv. Marc. V, 6. 14. 1 Prax. 19. Scorp. 7.
- III.
2 et 3. De Praescript. 1
27. De Monog. 11.
11. Adv. Marc. V, 6.
12. Adv. Marc. V, 6.
13. Adv. Marc. V, 7.
16. Adv. Marc. V, 6. De Femin. II, 1. De Pudic. 19.
17. Adv. Marc. V, 6. De 16. 18.

18. Adv. Marc. V, 6. De Pudic. 15.
 19. Adv. Marc. V, 6.
 20. Adv. Marc. V, 6.
 21. Adv. Marc. V, 6.
 22. De Resurr. Carn. 59.
- IV.
3. De Pudic. 14.
 4. De Pudic. 14.
 5. Adv. Marc. V, 7.
 6. De Idolol. 5.
 7. De Virg. Vel. 13. De Orat. 22. De Pudic. 14.
 8. De Ieiun. 12. De Pudic. 14.
 9. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
 14. De Pudic. 14.
 15. De Monog. 6. 7. 14.
 18. De Pudic. 14.
 19. De Pudic. 14.
 20. De Pudic. 14.
 21. De Pudic. 14.
- V.
1. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
 2. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
 3 et 4. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 2. 13.
 5. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 13. 14. 20. 22.
 6. De Pudic. 13. 18. Adv. Marc. I, 3.
 8. Adv. Marc. V, 7.
 9. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 13. 18.
 10. De Idolol. 14. De Anima 35. De Pudic. 18.
 11. Ad Uxor. II, 3. De Pudic. 18. Adv. Marc. IV, 9.
 12. De Pudic. 2. 19.
 13. Adv. Hermog. 11. De Pudic. 13.
- VI.
1. De Pudic. 2.
 2. De Pudic. 2.
 3. De Pudic. 14. Adv. Marc. II, 9.
 6. De Corona 11.
 8. De Monog. 11.
 10. De Pudic. 16.
11. De Anima 21. De Pudic. 16.
 12. De Cultu Femin. II, 10. De Exhort. Castit. 8. De Bapt. 17.
 13. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 16.
 14. Adv. Marc. V, 7.
 15. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 6. 16.
 16. De Pudic. 16.
 17. De Pudic. 16.
 18. De Monog. 9. De Pudic. 16.
 19. De Pudic. 6. 16.
 20. Adv. Marc. V, 7. De Resurr. Carn. 10. De Pudic. 6. 16.
- VII.
1. De Monog. 3. 11. De Pudic. 16.
 2. De Monog. 11. De Pudic. 16.
 3. De Pudic. 16.
 6. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 11.
 7. Ad Uxor. II, 1. De Monog. 3.
 8. Adv. Marc. V 7. De Pudic. 16. De Monog. 11.
 9. Adv. Marc. V, 7. Ad Uxor. I, 3. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 3. De Pudic. 1. 16.
 10. Adv. Marc. V, 7. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 3.
 11. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 16.
 12. Ad Uxor. II, 2.
 13. Ad Uxor. II, 2.
 14. Ad Uxor. II, 2.
 15. Ad Uxor. II, 1.
 18. De Monog. 11.
 20. Ad Uxor. II, 1. De Monog. 11. De Idolol. 5.
 21. De Monog. 11.
 22. De Corona 13.
 25. De Exhort. Castit. 4.
 27. Ad Uxor. I, 7. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. De Pudic. 16.
 28. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. Ad Uxor. I, 7. De Pudic. 16.
 29. Adv. Marc. I, 29. V, 7. 8. De Cultu Femin. II, 9. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 4. 5.

- De Monog. 3. 7. 11. De Pudic. 16.
30. De Cultu Femin. II, 9.
31. De Cultu Femin. II, 9. De Resurr. Carn. 5. De Corona 10. De Pudic. 16.
32. De Monog. 3. De Pudic. 16.
33. De Monog. 3. De Pudic. 16.
34. Ad Uxor. I, 3.
38. De Pudic. 16. De Virg. Vel. 3.
39. Adv. Marc. V, 7. Ad Uxor. II, 1. 2. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. De Corona 13.
40. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 3. De Pudic. 16.
- VIII.
2. De Praescript. Haeret. 27. De Pudic. 14.
4. De Idolol. 5. Adv. Marc. V, 7.
5. Adv. Marc. III, 15. V, 7. Adv. Hermog. 4.
6. Adv. Marc. V, 7. Adv. Hermog. 4.
8. De Ieiun. 2. 15.
10. De Ieiun. 15.
12. De Ieiun. 15.
- IX.
1. Adv. Prax. 15. De Pudic. 14.
4. De Monog. 8. De Pudic. 14.
5. De Exhort. Castit. 8. De Monog. 8. De Pudic. 14.
6. De Pudic. 20.
8. Adv. Marc. V, 7.
9. Adv. Marc. III, 5. V, 7.
10. Adv. Marc. V, 7.
12. De Pudic. 14.
14. Adv. Marc. V, 7.
15. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
20. De Praescript. Haeret. 24. De Monog. 14. Adv. Marc. I, 20. De Idolol. 14.
22. De Monog. 14. Adv. Marc. I, 20. IV, 3.
25. Ad Mart. 3.
- X.
4. Adv. Marc. III, 6. 16. IV, 35. V, 7. Contra Iud. 9. De Bapt. 9.
6. Adv. Marc. V, 7. De Idolol. 5. De Corona 9.
7. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 6.
8. Scorp. 3.
11. Adv. Marc. V, 7. Adv. Prax. 16. De Cultu Femin. II, 9.
12. De Pudic. 14.
14. De Corona 10.
19. De Corona 7.
20. De Corona 7.
21. De Spectac. 13.
23. De Cultu Femin. II, 10. De Exhort. Castit. 8. De Bapt. 17.
24. De Cultu Femin. II, 2.
25. Adv. Marc. V, 7. De Ieiun. 2.
28. De Corona 10.
33. De Idolol. 14.
- XI.
2. Adv. Marc. V, 8. 18. De Virg. Vel. 7. 8. De Corona 14.
3. Adv. Prax. 14.
4. De Orat. 12. 22. De Corona 14.
5. De Virg. Vel. 8. 11. De Orat. 21. 22.
6. De Virg. Vel. 7. De Orat. 22.
7. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 7.
8. De Virg. Vel. 7.
10. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 7. 17. De Corona 4. 14. De Orat. 22.
12. Adv. Marc. V, 8.
14. De Orat. 22.
15. De Virg. Vel. 7. De Orat. 22. De Corona 6.
16. De Virg. Vel. 8. De Pudic. 14.
18. De Praescript. Haeret. 4.
19. De Praescript. Haeret. 4. 30. De Resurr. Carn. 63. De Anima 3. Adv. Marc. V, 8. Adv. Valent. 5.
29. Adv. Marc. V, 8.
- XII.
1. Adv. Marc. V, 8.
8. Adv. Marc. V, 8.
9. Adv. Marc. V, 8.
10. Adv. Marc. V, 8.

12. Adv. Marc. V, 8.
 23. De Resurr. Carn. 9.
 27. De Pudic. 6.
 31. De Fuga in Persec. 3.
- XIII.
 1 sqq. Adv. Marc. V, 8.
 3. Adv. Prax. 1.
 4. De Patient. 12.
 5. De Patient. 12.
 7. De Patient. 12.
 8. De Patient. 12.
 11. De Pudic. 1.
 12. Adv. Prax. 14.
 13. De Patient. 12.
- XIV.
 19. De Bapt. 17.
 20. Adv. Valent. 2.
 21. Adv. Marc. V, 8.
 26. Adv. Marc. V, 8. De Ani-
 ma 47.
 32. Adv. Marc. IV, 25.
 33. Adv. Marc. IV, 25.
 34. Adv. Marc. V, 8. De Virg.
 Vel. 9.
- XV.
 3. Adv. Prax. 15. 29. 30. Adv.
 Marc. III, 8. De Carne Chr. 5.
 11. Adv. Marc. I, 20. De Pudic.
 19.
 12. Adv. Marc. V, 9. De Prae-
 script. Haeret. 33. De Resurr.
 Carn. 48.
 13. De Resurr. Carn. 48. Adv.
 Marc. III, 8.
 14. De Resurr. Carn. 48. De
 Carne Chr. 5. Adv. Marc.
 III, 8.
 15. De Resurr. Carn. 48. Adv.
 Marc. III, 8.
 16. De Resurr. Carn. 48.
 17. De Resurr. Carn. 48.
 18. De Resurr. Carn. 48.
 19. De Resurr. Carn. 24.
 21. Adv. Marc. V, 9. De Re-
 surr. Carn. 48.
 22. Adv. Marc. V, 9. De Re-
 surr. Carn. 48.
 23. De Resurr. Carn. 49.
 24. Adv. Prax. 4.
25. Adv. Marc. V, 9. Adv. Her-
 mog. 11. Adv. Prax. 4. 30.
 26. Contra Iud. 10.
 28. Adv. Prax. 4. Adv. Marc. II, 4.
 29. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 48.
 30. De Resurr. Carn. 48.
 31. De Resurr. Carn. 48.
 32. De Resurr. Carn. 48. 50. De
 Pudic. 22. De Ieiun. 17. De
 Monog. 16.
 33. Ad Uxor. I, 8. II, 3.
 35. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 48.
 36. De Resurr. Carn. 52.
 37. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 38. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 39. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 40. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 41. Adv. Marc. V, 10. 20. De
 Resurr. Carn. 49. 52. Scorp. 6.
 42. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 43. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 52.
 44. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 51. 52.
 45. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 51. 53.
 46. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 54.
 47. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 49. De Carne Chr. 3.
 48. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 49.
 49. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 49. 51.
 50. Adv. Marc. V, 10. 14. De
 Resurr. Carn. 48. 49. 51.
 51. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 42.
 52. Adv. Marc. V, 10. De Re-
 surr. Carn. 42. 51. 57.
 53. Adv. Marc. V, 10. 12. De
 Resurr. Carn. 42. 51. 54. 57.

- 54 et 55. Adv. Marc. I, 22. V, 10.
De Resurr. Carn. 47. 51. 54.
57. 60.
56. De Resurr. Carn. 57.
57. Adv. Marc. V, 10.
- XVI.
22. Adv. Marc. V, 7.
- EX II EPISTULA AD CORINTHIOS.**
- I.
3. Adv. Marc. V, 11.
4. De Resurr. Carn. 48.
- II.
5. De Pudic. 13. 14.
6. De Pudic. 13. 14.
7. De Pudic. 13. 14.
8. De Pudic. 13.
9. De Pudic. 13.
10 et 11. De Pudic. 13. 14.
- III.
3. Adv. Marc. V, 11.
6. Adv. Marc. V, 11.
7. Adv. Marc. V, 11.
14. Adv. Marc. V, 11.
16. Adv. Marc. V, 11.
18. Adv. Marc. V, 11.
- IV.
1. De Pudic. 15.
2. De Pudic. 15.
4. Adv. Marc. V, 11.
6. Adv. Marc. V, 11.
7. Adv. Marc. V, 11. De Resurr. Carn. 7. 44.
8. Scorp. 13.
9. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13.
10. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 44.
11. Adv. Marc. V, 11. De Resurr. Carn. 44.
14. De Resurr. Carn. 44. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13.
17. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.
18. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.
- V.
1. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41.
2. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41.
3. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41. 42.
4. Adv. Marc. V, 12.
5. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 51.
6. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 43.
7. De Resurr. Carn. 43.
8. Adv. Marc. V, 12.
9. De Resurr. Carn. 43.
10. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 43. 60.
17. Adv. Marc. V, 4. 12.
- VI.
5. De Pudic. 15. De Ieiun. 15.
6. De Pudic. 15.
14. De Pudic. 15.
15. De Pudic. 15. De S. 15.
26. De Idolol. 13. Adv. Marc. III, 8.
16. De Pudic. 6. 15.
17. De Pudic. 15. 18.
- VII.
1. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 15.
5. De Resurr. Carn. 40.
7. De Resurr. Carn. 40.
- XI.
2. Adv. Marc. V, 12.
13. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 4.
14. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 55. De An. 15.
20. Scorp. 13.
24. Scorp. 13.
25. Scorp. 13.
27. Adv. Marc. V, 11.
- XII.
2. De Praescript. Haeret. Scorp. 12.
4. De Praescript. Haeret. Scorp. 13.
7. De Fuga in Persec. 13.
8. Adv. Marc. V, 12.
9. Adv. Marc. I, 14. 29. De Resurr. Carn. 9. 47. Pudic. 13.

- 10. Scorp. 13.
- 21. De Pudic. 15.

XIII.

- 1. Adv. Marc. V, 12. De Prae-
script. Haeret. 22.
- 2. Adv. Marc. V, 12. De Coro-
na 2.
- 10. Adv. Marc. V, 12.

EX EPISTULA AD GALATAS.

I.

- 1. Adv. Marc. V, 1. Adv. Prax.
28.
- 6. Adv. Marc. I, 20. V, 2. De
Praescript. Haeret. 27.
- 7. Adv. Marc. IV, 4.
- 8. Adv. Marc. V, 2. De Prae-
script. Haeret. 6. 29. De Carne
Chr. 6. 24.
- 10. De Idolol. 14.
- 13. Adv. Marc. V, 2.
- 14. De Ieiun. 16.
- 16. De Resurr. Carn. 50.

II.

- 1 sqq. Adv. Marc. I, 20. IV, 2.
V, 3. De Praescript. Haeret. 44.
Adv. Prax. 24.
- 3. Adv. Marc. V, 3.
- 4. Adv. Marc. I, 20. V, 3.
- 5. Adv. Marc. V, 3.
- 9. Adv. Marc. IV, 2. V, 3. De
Praescript. Haeret. 23.
- 10. Adv. Marc. V, 3.
- 11. Adv. Marc. I, 20. V, 3. De
Praescript. Haeret. 23.
- 12. Adv. Marc. V, 3.
- 14. Adv. Marc. I, 20. IV, 3.
- 16. Adv. Marc. V, 3.

III.

- 1. De Praescript. Haeret. 27.
- 6. Adv. Marc. IV, 3. De Pa-
tient. 6.
- 7. Adv. Marc. IV, 3. De Mo-
nog. 6.
- 8. Adv. Marc. IV, 3. De Pa-
tient. 6.
- 9. Adv. Marc. IV, 3.
- 10. Adv. Marc. IV, 3.

- 11. Adv. Marc. IV, 3. De Exhort.
Castit. 7.
- 13. Adv. Marc. I, 11. IV, 3. Adv.
Prax. 29. De Fuga in Persec.
12. De Patient. 8.
- 14. Adv. Marc. IV, 3.
- 15. Adv. Marc. IV, 4.
- 16. Adv. Marc. IV, 4. De Carne
Chr. 22.
- 17. Contra Iud. 4.
- 20. Contra Iud. 2.
- 22. Adv. Marc. V, 13.
- 26. Adv. Marc. IV, 3.
- 27. De Monog. 7. De Pudic. 6.
Adv. Marc. III, 12. De Resurr.
Carn. 3.
- 28. De Corona 13.

IV.

- 3. Adv. Marc. IV, 4.
- 4. Adv. Marc. IV, 4. V, 2. De
Virg. Vel. 6. De Carne Chr.
20.
- 5. Adv. Marc. V, 4. De Corona
13.
- 6. Adv. Marc. V, 4.
- 8. Adv. Marc. V, 4.
- 9. Adv. Marc. V, 4.
- 10. Adv. Marc. I, 20. V, 4. De
Ieiun. 2.
- 19. Adv. Marc. V, 2. De Monog.
14.
- 20. De Pudic. 17.
- 22. Adv. Marc. III, 6. V, 4.
- 23. Adv. Marc. V, 4.
- 24. Adv. Marc. V, 4.
- 26. Adv. Marc. III, 23. V, 4. 15.
- 31. Adv. Marc. V, 4.

V.

- 1. Adv. Marc. V, 4.
- 2. Adv. Marc. V, 4. De Prae-
script. Haeret. 33.
- 3. De Resurr. Carn. 23.
- 6. Adv. Marc. V, 4.
- 7. De Praescript. Haeret. 27.
- 9. Adv. Marc. I, 2.
- 10. Adv. Marc. V, 4.
- 12. Adv. Marc. V, 4. De Anima
16. De Pudic. 1.
- 14. Adv. Marc. V, 4.

- 17. De Monog. 1.
- 19. Adv. Marc. V, 10. De Pudic. 17. 18.
- 20. Adv. Marc. V, 8. De Praescript. Haeret. 6.
- 21. De Resurr. Carn. 49. De Pudic. 17. Adv. Marc. V, 10.

VI.

- 2. Adv. Marc. V, 4.
- 7. Adv. Marc. V, 4. De Pudic. 2.
- 9. Adv. Marc. V, 4. De Resurr. Carn. 23.
- 10. Adv. Marc. V, 4.
- 12. De Cultu Femin. II, 2.
- 14. Adv. Marc. V, 4.
- 16. Adv. Marc. IV, 5.
- 17. Adv. Marc. V, 4.

EX EPISTULA AD EPHESIOS.

I.

- 9. De Monog. 5. Adv. Marc. V, 17.
- 10. Adv. Marc. V, 17. De Monog. 5.
- 12. Adv. Marc. V, 17.
- 13. Adv. Marc. V, 17.
- 15. De Praescript. Haeret. 27.
- 16. De Praescript. Haeret. 27.
- 17. Adv. Marc. V, 17. Adv. Prax. 28.
- 18. Adv. Marc. V, 17.
- 20. Adv. Marc. V, 17.

II.

- 1. Adv. Marc. V, 17.
- 2. Adv. Marc. V, 17.
- 3. Adv. Marc. V, 17. De Anima 16. 21. De Pudic. 17.
- 10. Adv. Marc. V, 17.
- 11. Adv. Marc. V, 17.
- 12. Adv. Marc. V, 17.
- 13. Adv. Marc. V, 17.
- 14. Adv. Marc. V, 17.
- 15. Adv. Marc. V, 17.
- 16. Adv. Marc. V, 17.
- 17. Adv. Marc. V, 17.
- 18. Adv. Marc. V, 17.
- 19. Adv. Marc. V, 17.

- 20. Adv. Marc. IV, 39. V, 17. Monog. 8.

III.

- 8. Adv. Marc. V, 18.
- 9. Adv. Marc. V, 18.
- 10. Adv. Marc. V, 18.
- 17. De Resurr. Carn. 35.

IV.

- 5. Adv. Marc. V, 10. De I 15.
- 8. Adv. Marc. V, 8. 18.
- 9. Adv. Praxeam 30. De A 55.
- 15. De Fuga in Persec. 12.
- 22. De Resurr. Carn. 45.
- 23. De Resurr. Carn. 45.
- 24. De Resurr. Carn. 45.
- 25. Adv. Marc. V, 18. Co Iud. 8.
- 26. Adv. Marc. V, 18. De Resurr. Carn. 45. De Orat. 10. De timent. 12. De Pudic. 19.
- 27. De Fuga in Persec. 9. De surr. Carn. 45.
- 28. De Resurr. Carn. 45. De dic. 17.
- 29. De Resurr. Carn. 45. De dic. 17.
- 30. De Resurr. Carn. 45. Mart. 1.
- 31. De Resurr. Carn. 45. Spectac. 15.
- 32. De Resurr. Carn. 45. De dic. 2. De Spectac. 15.

V.

- 3. De Pudic. 17.
- 5. De Pudic. 17.
- 6. De Pudic. 17.
- 7. De Pudic. 18.
- 8. De Anima 21. De Pudic.
- 11. Adv. Marc. V, 18. De Pudic. 18. 21.
- 12. De Pudic. 18.
- 16. De Fuga in Persec. 9.
- 18. Adv. Marc. V, 18. De Pudic. 17.
- 19. Adv. Marc. V, 18.
- 22. Adv. Marc. V, 18. De Cultu Femin. II, 7.

- 23. Adv. Marc. V, 18.
- 25. Adv. Marc. V, 18.
- 27. De Pudic. 18.
- 29. Adv. Marc. V, 18.
- 31. Adv. Marc. III, 5. V, 18. De Anima 12.
- 32. Adv. Marc. V, 18.

VI.

- 1. Adv. Marc. V, 18.
- 2. Adv. Marc. V, 18.
- 4. Adv. Marc. V, 18.
- 11. Adv. Marc. V, 18.
- 12. Adv. Marc. III, 14. V, 18. De Ieiun. 17. Adv. Valent. 22.
- 14. Adv. Marc. III, 14.
- 15. Adv. Marc. III, 14.
- 16. Adv. Marc. III, 14. De Fuga in Persec. 9.
- 17. Adv. Marc. III, 14. 16. Adv. Valent. 27.
- 19. Adv. Marc. V, 18.

EX EPISTULA AD PHILIPPENSES.

I.

- 3 et 5. De Praescript. Haeretic. 27.
- 14. Adv. Marc. V, 20.
- 15. Adv. Marc. V, 20.
- 16. Adv. Marc. V, 20.
- 17. Adv. Marc. V, 20.
- 18. Adv. Marc. V, 20.
- 20. De Cultu Fem. II, 11.
- 23. Ad Uxor. I, 5. De Patient. 9. De Spectac. 28.
- 29. Scorp. 13.
- 30. Scorp. 13.

II.

- 6. Adv. Marc. V, 20. Adv. Prax. 7. De Resurr. Carn. 6.
- 7. Adv. Marc. V, 20.
- 8. Adv. Marc. V, 20. De Fuga in Persec. 12. De Carne Chr. 4.
- 15. De Cultu Femin. II, 13.
- 17. Scorp. 13.
- 18. Scorp. 13.

III.

- 2. De Fuga in Persec. 6.
- 3. De Cultu Femin. II, 9.

- 7. Adv. Marc. V, 20.
- 8. Adv. Marc. V, 20.
- 9. Adv. Marc. V, 20.
- 11. De Resurr. Carn. 23.
- 12. De Resurr. Carn. 23.
- 13. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 23.
- 14. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 23.
- 15. De Corona 4.
- 19. De Virg. Vel. 14. Ad Uxor. I, 8. De Ieiun. 17.
- 20. Adv. Marc. V, 20. De Corona 13.
- 21. Adv. Marc. V, 20. De Corona 13.

IV.

- 3. Scorp. 6.
- 5. De Cultu Femin. II, 13.

EX EPISTULA AD COLOSSENSIS.

I.

- 5. Adv. Marc. V, 19.
- 6. Adv. Marc. V, 19.
- 15. Adv. Marc. V, 19. 20. Adv. Prax. 7.
- 16. Adv. Marc. I, 16. V, 19.
- 17. Adv. Marc. V, 19.
- 19. Adv. Marc. V, 19.
- 20. Adv. Marc. V, 19.
- 21. Adv. Marc. V, 19. De Resurr. Carn. 23.
- 22. Adv. Marc. V, 19.
- 24. Adv. Marc. V, 19.

II.

- 2. Adv. Marc. I, 23.
- 8. Adv. Marc. V, 19. De Praescript. Haeret. 7. De Anima 3.
- 11. Adv. Marc. V, 13.
- 12. De Resurr. Carn. 23.
- 13. Adv. Marc. V, 19. De Resurr. Carn. 23.
- 14. De Pudic. 19.
- 16. Adv. Marc. V, 19.
- 17. Adv. Marc. V, 19.
- 18. Adv. Marc. V, 19.
- 19. Adv. Marc. V, 19.

20. De Resurr. Carn. 23.
22. Adv. Marc. V, 19.

III.

1. De Resurr. Carn. 23. 51. De
Praescript. Haeret. 13. Adv.
Prax. 30.
2. De Resurr. Carn. 23.
3. De Resurr. Carn. 23.
5. De Pudic. 17.

EX I EPIST. AD THESSALONICENSES.

I.

6. De Resurr. Carn. 24.
10. De Resurr. Carn. 24.

II.

3. De Pudic. 17,
15. Adv. Marc. V, 15.
19. De Resurr. Carn. 24.

III.

5. De Orat. 8.
13. De Resurr. Carn. 24.

IV.

3. Adv. Marc. V, 15. De Exhort.
Castit. 1. De Pudic. 17.
4. De Pudic. 17. Adv. Marc.
V, 15.
5. De Pudic. 17.
11. De Idolol. 5.
13. De Patient. 9. De Resurr.
Carn. 24.
14. De Resurr. Carn. 24.
15. De Resurr. Carn. 24. 41.
16. De Resurr. Carn. 24. 41.
17. Adv. Marc. III, 24. V, 15. De
De Resurr. Carn. 24. 41.

V.

1. De Resurr. Carn. 24.
2. De Resurr. Carn. 24.
3. De Resurr. Carn. 24.
14. De Fuga in Persec. 9.
17. De Ieiun. 10. De Orat. 3. 24.
19. Adv. Marc. V, 15.
20. Adv. Marc. V, 15.
21. De Praescript. Haeret. 4. De
Virg. Vel. 16.
23. Adv. Marc. V, 15. De Resurr.
Carn. 47.

EX II EPIST. AD THESSALONICE

I.

4. Scorp. 13.
5. Scorp. 13.
6. Adv. Marc. V, 16.
7. Adv. Marc. V, 16.
8. Adv. Marc. V, 16.
9. Adv. Marc. V, 16.

II.

1. De Resurr. Carn. 24.
2. De Resurr. Carn. 24.
3. Adv. Marc. V, 16. De Re
Carn. 24.
4. Adv. Marc. V, 16. De Re
Carn. 24. De Anima 57.
5. De Resurr. Carn. 24.
6. De Resurr. Carn. 24.
7. De Resurr. Carn. 24.
8. De Resurr. Carn. 24.
9. Adv. Marc. V, 16. De Re
Carn. 24.
10. De Resurr. Carn. 24.
Marc. V, 16.
11. Adv. Marc. V, 16.
12. Adv. Marc. V, 16.

III.

6. De Pudic. 18.
10. Adv. Marc. V, 16.
14. De Pudic. 13.
15. De Pudic. 13.

EX I EPISTULA AD TIMOTHEU

I.

4. De Praescript. Haeret. :
Adv. Valent. 3. Adv. Marc
15. De Pudic. 18.
16. De Pudic. 18.
17. Adv. Prax. 15.
18. De Praescript. Haeret. :
19. De Pudic. 13.
20. De Pudic. 13. De Fu
Persec. 2. Apolog. 31.

II.

2. Apolog. 31.
5. Adv. Prax. 27. De Re
Carn. 51. De Carne Chr.
7. De Pudic. 14.

9. De Virg. Vel. 8. De Corona 14.
 12. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 9. De Bapt. 18.
 15. Ad Uxor. I, 5. De Monog. 12.
- III.
1. De Anima 16.
 3. De Monog. 12.
 4. De Monog. 12.
 5. De Monog. 12.
- IV.
1. De Ieiun. 2.
 2. De Ieiun. 2.
 3. De Praescript. Haeret. 33. De Ieiun. 2. De Monog. 15.
 4. De Monog. 15.
 5. De Monog. 15.
 10. De Pudic. 2.
 22. De Praescript. Haeret. 33.
- V.
9. Ad Uxor. I, 8. De Monog. 13.
 14. De Praescript. Haeret. 33.
 17. De Ieiun. 2.
 22. De Bapt. 18. De Pudic. 18.
 23. De Ieiun. 9. De Corona 8.
- VI.
4. De Praescript. Haeret. 16.
 8. De Idolol. 12.
 10. De Patient. 7. De Idolol. 10.
 13. De Praescript. Haeret. 25.
 14. De Praescript. Haeret. 25. De Resurr. Carn. 23.
 15. De Resurr. Carn. 23.
 16. Adv. Prax. 15. 16.
 20. De Praescript. Haeret. 25.

EX II EPISTULA AD TIMOTHEUM.

- I.
7. Scorp. 13.
 8. Scorp. 13.
 12. De Praescript. Haeret. 25.
 14. De Praescript. Haeret. 25.
 15. De Praescript. Haeret. 3.
 16. De Fuga in Persec. 12.
 18 et 19. De Resurr. Carn. 23.

- II.
2. De Praescript. Haeret. 25.
 4. De Praescript. Haeret. 33.
 11. Scorp. 13.
 12. Scorp. 13.
 13. Scorp. 13.
 17. De Praescript. Haeret. 3. 7. De Fuga in Persec. 2.
 18. De Praescript. Haeret. 33.
 19. De Praescript. Haeret. 3.
 23. De Praescript. Haeret. 7.
- III.
16. De Cultu Femin. I, 3.
- IV.
4. De Praescript. Haeret. 7.
 6. Scorp. 13.
 7. Scorp. 13. De Corona 15.
 8. Scorp. 13. De Corona 15.
 13. De Orat. 22. De Corona 8.

EX EPISTULA AD TITUM.

- I.
6. De Monog. 7.
 12. De Anima 20.
 15. De Corona 10.
- III.
9. De Praescript. Haeret. 7. De Anima 2.
 10. De Praescript. Haeret. 6. 16.
 11. De Praescript. Haeret. 6.

EX EPISTULA AD HEBRAEOS.

- I.
1. De Praescript. Haeret. 13.
 3. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 51.
 4. Adv. Marc. II, 8.
 7. Adv. Marc. II, 8. III, 9.
 14. Adv. Marc. II, 9.
- IV.
1. De Pudic. 20.
 4. De Pudic. 20.
 5. De Pudic. 20.
 6. De Pudic. 20. De Bapt. 15.
 7. De Pudic. 20.
 8. De Pudic. 20.

VII.

1. Adv. Marc. V, 9. Contra Iud. 14.
4. Adv. Marc. V, 9.
17. Adv. Marc. V, 9. De Praescript. Haeret. 53.
- 22 sqq. Adv. Marc. V, 9.

IX.

6. Adv. Marc. V, 9.

X.

12. De Praescript. Haeret. 13.
- Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 51.

XI.

37. De Patient. 13.

XIII.

12. Contra Iud. 14.

EX EPISTULA D. IACOBI.

I.

13. De Orat. 8.
17. Adv. Marc. III, 5.
22. De Exhortat. Castit. 7.

II.

23. Contra Iud. 2.

**EX I EPISTULA D. PETRI
AD PONTICOS.**

I.

11. Ad Mart. 2.

II.

- 4 sqq. Contra Iud. 9.
8. Adv. Marc. IV, 13.
13. Scorp. 14.
16. De Exhortat. Castit. 1.
20. Scorp. 12.
21. Scorp. 12.
22. Contra Iud. 10.

VI.

8. Scorp. 6.
12. Scorp. 14.
13. Scorp. 12.
14. Scorp. 12.
15. Scorp. 12.
16. Scorp. 12.

EX I EPISTULA D. IOANNIS

I.

1. Adv. Prax. 15. De Anim
5. De Pudic. 19.
6. De Pudic. 19.
7. Adv. Prax. 28. De Pudic
8. De Pudic. 19.
9. De Pudic. 19.
10. De Pudic. 19.

II.

1. De Pudic. 19.
2. De Pudic. 19.
3. De Monog. 3.
6. De Monog. 5.
16. De Spectac. 14.
18. De Carne Chr. 24. De P
script. Haeret. 3.
19. De Praescript. Haeret. 3
22. Adv. Prax. 28.

III.

2. De Resurr. Carn. 23.
3. De Monog. 3. De Pudic.
4. De Pudic. 19.
5. De Pudic. 19.
6. De Pudic. 19.
7. De Pudic. 19.
8. De Pudic. 19.
9. De Pudic. 19.
10. De Pudic. 19.
15. De Idolol. 2.
16. Adv. Marc. IV, 5.
17. De Anima 15.

IV.

1. Adv. Marc. V, 16.
2. Adv. Marc. V, 16.
3. Adv. Marc. V, 17. De Ieiu
8. Adv. Marc. V, 16. De Ieiu
12. Adv. Prax. 15.
15. Adv. Prax. 31.
18. Scorp. 12. De Fuga in
sec. 9. 14.

V.

1. Adv. Prax. 28.
6. De Bapt. 16.
11. Adv. Prax. 31.
12. Adv. Prax. 31.
13. De Monog. 5.

16. De Pudic. 2. 19.
21. De Corona 10.
- EX II EPISTULA D. IOANNIS.**
7. Adv. Marc. V, 16.
10. De Praescript. Haeret. 8.
- EX EPISTULA D. IUDAE.**
14. De Cultu Femin. I, 3.
- EX APOCALYPSI D. IOANNIS.**
6. De Monog. 7. 12. De Exhort.
Castit. 7. De Anima 9.
8. Adv. Prax. 17.
10. De Anima 9.
- I.**
1. Adv. Marc. IV, 5.
3. De Paenitent. 8.
4. De Paenitent. 8.
6. De Praescript. Haeret. 46.
7. De Corona 15.
8. Adv. Marc. IV, 5.
9. De Paenitent. 8.
10. Scorp. 12. De Corona 15.
12. Adv. Marc. IV, 5. Scorp.
12.
13. Scorp. 12.
14. De Paenitent. 8.
17. Scorp. 12.
18. Adv. Marc. IV, 5. De Paeni-
tent. 8.
20. De Praescript. Haeret. 33.
De Pudic. 19.
21. De Pudic. 19.
22. De Pudic. 19.
- II.**
1. Adv. Marc. IV, 5.
4. De Resurr. Carn. 27.
5. Scorp. 12.
7. Adv. Marc. IV, 5.
10. Scorp. 12.
12. Scorp. 12.
14. Adv. Marc. IV, 5.
19. De Patient. 11.
- IV.**
4. De Corona 15.
6. De Corona 15.
8. De Orat. 3.
- V.**
13. Ad Uxor. I, 1.
- VI.**
2. De Corona 15.
4. De Pudic. 20.
8. De Pudic. 20.
9. De Resurr. Carn. 25. De Ani-
ma 8. 9.
10. De Orat. 5.
11. De Cultu Femin. II, 13.
12. De Anima 28.
13. Adv. Hermog. 34.
14. Adv. Hermog. 34.
- VII.**
12. Ad Uxor. I, 1.
14. Scorp. 12.
17. De Resurr. Carn. 58.
- X.**
2. De Corona 15.
- XI.**
3. De Anima 50.
- XII.**
10. De Bapt. 5.
- XIV.**
4. De Resurr. Carn. 27.
14. De Corona 15.
- XV.**
7. De Resurr. Carn. 25.
- XVI.**
1. De Resurr. Carn. 25.
5. Contra Iud. 9.
- XVII.**
6. Scorp. 12. Adv. Marc. III, 13.
9. De Cultu Femin. II, 12.
18. De Cultu Femin. II, 12.
- XVIII.**
4. De Corona 13.
- XIX.**
15. Adv. Marc. III, 14.
19. De Resurr. Carn. 25.
21. De Resurr. Carn. 25.
- XX.**
3. Adv. Hermog. 11.
4. Adv. Marc. III, 24.
13. De Resurr. Carn. 32.

XLVIII INDEX SCRIPTURARUM SACRARUM QUAE IN LIBRIS TERTULL. CI'

XXI.

1. Adv. Hermog. 34.
2. Adv. Marc. III, 24.
3. De Pudic. 19.
4. De Resurr. Carn. 58.
8. Scorp. 13. De Fuga in Per-
sec. 7. De Pudic. 19.

XXII.

13. De Monog. 5.
14. De Pudic. 19.
15. De Pudic. 19. Adv
II, 4.
18. Adv. Hermog. 22.
19. Adv. Hermog. 22.

INDEX RERUM.

A.

alis sacerdos De Monog. 6.
 is cum adirent ad sanctum,
 int polare vinum Adv. Marc.
 t iubet insures feminarum
 ignem conferri Scorp. 3.
 ia, quae offerebat in sim-
 dis, deus accepit Adv. Iud. 2.
 Ad Natt. II, 11.
 aliud nisi amittere id quod
 consecuturus si non abice-
 Marc. I, 27.
 , ut anima emaculetur De
 25.
 es angelorum lavit De Carne
 riorum constituunt quam
 dv. Marc. I, 10.
 sus immolare De Patient. 6.
 placuit quam circumcide-
 Iud. 3.
 r, et divinae familiaritatis
 urr. Carn. 18.
 quae nisi fidei sacramento
 De Bapt. 13.
 De Monog. 6.
 i in uxoris suae specie per-
 orem, et sororem mentitus
 stem contumelia redemit De
 in. II, 2.
 ei non aliunde iustus depu-
 de aequitate et iustitia legis
 Adv. Iud. 2.
 tionum repromissus Adv.
 .
 en Christus De Patient. 6.
 enedictum in omnes gentes
 1.
 z. Marc. IV, 34.
 apparuit inter ipsos ange-
 rne Chr. 6.

In Abraham typica fidei contestatio De
 Patient. 6.
 Abraxan Basilides dixit esse summum
 deum Adv. Omn. Haer. 1.
 Absolutio mortis si est, quomodo absol-
 veret a morte qui non devinxit ad
 mortem? Adv. Marc. I, 28.
 Abstinencia nubendi in facultate dinosci-
 tur Adv. Marc. I, 30.
 Abstinenciae testimonium vacat, cum li-
 centia eripitur Adv. Marc. I, 30.
 Acci Patina Adv. Valent. 12.
 Accidens et accidentia Adv. Marc.
 V, 11.
 Achab rex veniam meruit paenitentiae
 nomine Adv. Marc. IV, 10.
 — sanguinem Nabothae deprecatione de-
 levit De Pudic. 6.
 Achamoth Valentinianorum Adv. Valent.
 14 sqq. Adv. Omn. Haer. 4.
 Adam an in paradiso sit factus Adv.
 Marc. II, 10.
 — de ficulneis foliis pruriginem retinuit
 De Pudic. 6.
 — perit per impatientiam alterius De
 Patient. 5.
 — incircumciscus in paradiso habitavit
 Adv. Iud. 2.
 — confessus seductionem et non oc-
 cultata seductrice rudis admodum fuit
 haereticus Adv. Marc. II, 2.
 — ante lapsum innocens erat et deo
 de proximo amicus et paradisi colo-
 nus De Patient. 5.
 — in ergastulum terrae laborandae re-
 legatus in ipso opere prono et de-
 vexo ad terram usurpatam ex illa spi-
 ritum mundi universo generi suo tra-
 didit De Patient. 5.
 — ante nomina animalibus enuntiavit
 quam de arbore decerpavit, ante etiam
 prophetavit quam voravit De Resurr.
 Carn. 61.

- Adam omnibus animalibus nomina imposuit De Virg. Vel. 5.
- novissimus Christus De Resurr. Carnis 53.
- paradisi colonus Adv. Iud. 2.
- propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salva est Adv. Marc. II, 25.
- damnatur in mortem ob unius arbusculae delibationem, et exinde prosiiliunt delicta cum poenis, et pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norant Adv. Marc. I, 22.
- liber et sui arbitrii et suae potestatis a deo institutus Adv. Marc. II, 5.
- an coactus sit peccare Adv. Marc. II, 6.
- et Evam deus non maledixit Adv. Marc. III, 13.
- et Eva quamdiu intellecta carebant, nudi agebant Adv. Iud. 2.
- nudus certe et investis figulo suo constitit, post demum sapientiam haud dum licitum praereptam potitur De Pall. 3.
- unus Evae maritus, et Eva una uxor illius, una mulier, una costa Ad Uxor. I, 2.
- ante nuptiarum congressum vir cognominatus est De Virg. Vel. 8.
- et Eva ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ex quo id ipsum sentiamus, agnitionem boni et mali profitemur De Anima 38.
- , fons generis, ante ebibit sopore quam siliit quietem, ante dormivit quam laboravit, quam edit, immo quam et profatus est Apolog. 50.
- non ex semine viri factus De Carne Chr. 16.
- princeps generis et delicti voluit quod deliquit De Exhort. Castit. 2.
- statim prophetavit De Anima 20.
- homo animalis non recepit quae sunt spiritus Adv. Marc. II, 2.
- salutem non posse consequi Tatianus dixit Adv. Omn. Haer. 7.
- Adae quid acciderit post lapsum Adv. Marc. II, 10.
- delictum Adv. Marc. II, 2.
- deus ostendit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuvaret obsequij Adv. Marc. II, 4.
- quod evenit non deo, sed ipsi debet exprobrari Adv. Marc. II, 5.
- et Evae lex data, in qua omnia praecepta condita recognoscimus Adv. Iud. 2.
- adempta paradisi gratia et dei familiaritas Adv. Marc. II, 2.
- et Evae restitutio promissa De Resurr. Carn. 26.
- Adae paenitentia De Paenitent. 2. 12.
- Adeona dea Ad Nat. II, 11.
- Adfletus dei nil aliud quam vapor spiritus De Anima 27.
- Admetus rex Apolog. 14. Ad Nat. II, 11.
- Admeticus Mavilus ad bestias damnatus, cuius mortem divina ultio subsecuta est Ad Scap. 3.
- Adventiciorum deorum ara ad fanam Curiae Ad Nat. II, 9.
- Adulter qui apud deum De Paenitent. 1.
- Adulteria in templis commissa Apol. 15.
- Adulterium nihil aliud quam matrimonium illicitum De Monog. 15.
- est nubere, manente matrimonio Adv. Marc. IV, 34.
- sine libidinis impatientia nemo nisi De Patient. 5.
- est cum quoquo modo disunctis debus alia caro, immo aliena miscetur De Monog. 9.
- Aegens Thesei pater oblivione filii ad mortem pulsus Ad Nat. II, 14.
- Aegypti superstitio Apolog. 24. Adv. Marc. II, 14. Adv. Iud. 9. Scorp. 2. Ad Nat. II, 3. 8.
- Aegyptii dii Capitolio prohibiti inferi a Pisone et Gabinio Cosa. Apolog. 6, sed aera eorum et cultus parvum popularium postea restituta Ad Nat. I, 10.
- auro et argento spoliati ab Iudeis Adv. Marc. IV, 24.
- Aegyptiorum, Chaldaeorum, Phoenicum archiva Apolog. 19.
- gens rixosa, suis regibus recontras, in extraneis delecta, gulae et spercitiae dedita Ad Nat. II, 8.
- plerique quatuor deos statuunt, Solem, Lunam, Caelum, Terram Ad Nat. II, 2.
- gens aves et bestias consecrat et opte damnat qui eiusmodi deum occiderint Apol. 24.
- regnum De Ieiun. 16. Apol. 26. Ad Nat. II, 17.
- dii ibis et crocodilus Adv. Marc. II, 14.
- hierophantiae Adv. Marc. I, 13.
- Aegyptus nonnuquam totus orbis intellegitur superstitionis et maledictionis elogio Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 12.
- foedissima decemplici castigatione percussa Adv. Marc. II, 14.
- et Aethiopia omnis gens vocatur, specie ad genus De Spectac. 3.
- Aegroti fratres visitandi De Cultu Femin. II, 11.
- Aemilius, M. Ad Nat. I, 10. Apolog. 4.
- Aemulatio schismatum mater est De Bapt. 17.
- Aemulationem sequi furorem, bilem, iram et dolorem De Spectac. 15.

- Aeneadarum urbs religiosissima Apolog. 9.
- Aeneas a Diomede paene interfectus, sed a matre Venere servatus Apolog. 14.
- pater, miles nunquam gloriosus, lapide debilitatus Ad Natt. II, 9.
- proditor patriae Ad Natt. II, 9.
- num iure pius sit cognominandus Ad Natt. II, 9.
- Laurentino proelio nusquam comparuit Ad Natt. II, 9.
- Aenesidemus animae unitatem tuetur De Anima 14.
- Aenesidemi opinio de substantia animae De Anima 9.
- Aequanimitatis mira fides De Patient. 3.
- Aequitatis caninae stupor De Patient. 2.
- Aëri et ferro totius vitae necessitates sunt innixae De Cultu Femin. I, 4.
- Aeschines haereticus Adv. Omn. Haer. 7.
- Aesculapii sacerdotes pallium gestabant et crepidas De Pallio 1. 4.
- mater fulmine icta perit perinde ac filius Ad Natt. II, 14.
- Aesculapius avaritiae merito et quia nocenter medicinam exercuerat fulmine indicatus a Iove Apolog. 14. Ad Natt. II, 14.
- post mortem in deos relatus Ad Natt. II, 14.
- Apollinis filius, Iovis nepos, Saturni pronepos Ad Natt. II, 14.
- incerto patre natus, quippe expositus repertus, et canino ubere educatus, ex relatu Socratis Argivi Ad Natt. II, 14.
- medicinarum demonstrator Apol. 23.
- primus medelas exploravit De Corona 8.
- Aesopi de puteo asinus, proverb. Adv. Marc. IV, 23.
- Graculus Adv. Valent. 12.
- Aesopus histrio ex avibus pretiosis convivium instituit De Pall. 5.
- Aestiva coena post assum fiebatur De Anima 32.
- Aestus cubicularum parturientium et enixarum De Anima 25.
- Aetatis auctoritas De Virg. Vel. 11.
- procacitas verecundiam debentis vindicanda Adv. Marc. II, 16.
- Aetates per corpora operantur De Anima 56.
- Aeternitas non habet tempus. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret aetate quod non licet nasci Adv. Marc. I, 8.
- Aeternitatis candidatus Enoch Adv. Iud. 2.
- status quis alius quam semper fuisse et futurum esse, ex praerogativa nq-
- lius in illi et nullus finis Adv. Hermog. 4.
- Aeternum non posse diminutionem et subiectionem capere Adv. Hermog. 12.
- Afferenda dea Ad Natt. II, 11.
- Afflatum nominat Graeca scriptura animam, non spiritum Adv. Marc. II, 9.
- minorem esse spiritum, et si despirito occidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum Adv. Marc. II, 9.
- Afri infantes immolabant Saturno Apolog. 9.
- Caelestem deam colebant Apolog. 24. Ad Natt. II, 8.
- per Serapidem iurabant Ad Natt. II, 8.
- Agape fratrum Ad Martyr. 2.
- Agnitio dei satis intellegit quid sibi incumbat De Patient. 4.
- Agnus paschae Adv. Iud. 10.
- Agones mortuarii De Spectac. 13.
- Agonothetes noster deus vivus est Ad Martyr. 3.
- Aiax Ulysses in armento vidit De Anima 17.
- Albae vestis nitore libertus honoratur De Resurr. Carnis 57.
- Albini sententia de animabus De Anima 29. cf. 28.
- , Clodii, seditio Apolog. 35. Ad Natt. I, 17.
- Albus color hiemi dicatus De Spectac. 9.
- Alcinoi pomum De Pall. 2.
- Alea Curii De Pall. 5.
- Alexander Macedo duodecim annis regnavit Adv. Iud. 8.
- Macedo nunquam Asiam universam et ceteras regiones posteaquam devicerat tenuit Adv. Iud. 7.
- Polyhistor De Pallio 3.
- haereticus Valentinianus De Carne Christi 16. 17.
- Alexandri sublimitas Apolog. 11.
- Alimona dea De Anima 37.
- Allegorica forma mos est in omnibus propheticis eloquiis De Resurr. Carnis 20.
- Altaria bustuaria De Pall. 4.
- Altinae oves De Pall. 3.
- Amalthea Iovis nutrix Apolog. 25. Ad Natt. II, 17.
- Amara quibus omnia sint De Anima 17.
- Amazonum regnum Apolog. 26.
- Ambitionis repudiatio nulla in egestate Adv. Marc. 1, 29 (end)
- Amicos diligere omnium est, inimicos autem solorum Christianorum Ad Scap. 1.
- Ammon ovium dives De Pall. 3.
- Amphilochi apud Mallum oraculum De Anima 46.
- Amphiarai apud Oropum oraculum De Anima 46. Cf. Ad Natt. II, 3. 7.

- Amphitheatri saevitia et feritas De Spectac. 19.
- Anacharsis cum regno Scythiae philosophiam non mutavit De Pall. 5.
- philosophus ignorantes musicam deridebat Apolog. 1.
- Anaphes insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
- Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam somnum vocat De Anima 43.
- depositum hostibus denegavit Apolog. 46.
- Anaxagorae turbata sententia de animo De Anima 12.
- Anaxarchus cum in exitum ptisanse pilo contunderetur, Tunde, tunde, inquit, Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis Apolog. 50.
- Anaximander plures mundos putavit De Pll. 2.
- universa caelestia deum dixit Adv. Marc. I, 13.
- Anaximenes aërem deum dixit Adv. Marc. I, 13.
- Anaximenis opinio de animae substantia De Anima 9.
- Ancharia Asculanorum numen Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.
- Andreas medicus De Anima 15.
- ad Andromacham nihil, proverb. De Pudi. 8.
- Angelicae potestatis proprium ex nulla materia corpus sibi sumere De Carne Chr. 6.
- Angelificata caro De Resurr. Carn. 26.
- Angelus seductionis in virgine Philumene De Praescript. Haeret. 6.
- malitiae satanas De Testim. Animae 3.
- seduxit hominem Adv. Marc. II, 8.
- perditionis malus an impatiens De Patient. 5.
- Angeli qui ad Abraham et Loth venerunt, quali substantia fuerint Adv. Marc. III, 9. De Carne Chr. 6.
- apostatae Ad Uxor. I, 8.
- desertores metallorum opera nudarunt, herbarum ingenia traduxerunt, et incantationum vires provulgarunt, et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designarunt De Cultu Femin. I, 2.
- desertores, qui duxerunt filios hominum De Idol. 9. De Cultu Fem. II, 10. De Veland. Virg. 7. Adv. Marc. III, 5.
- post libidinum vaporata momenta caelum suspirabant De Cultu Femin. I, 2.
- mali certi erant omnem et gloriam et ambitionem et affectionem per carnem placendi deo displicere De Cultu Femin. I, 2.
- Angeli tamquam homines aliquando Inerunt De Resurr. Carn. 62.
- conversi in corpulentiam humanam De Carne Chr. 3.
- Angelis in baptismo renuntiamus De Cultu Femin. I, 2.
- perditis restitutio nulla repromissus est De Carne Chr. 14.
- Angelorum corporandorum quae cum De Carne Chr. 5.
- de salute nullum mandatum Christus a patre suscepit De Carne Chr. 14.
- pedes lavit Abraham De Carne Chr. 3.
- Angelos carnem non propriam gestasse, utpote naturas substantiae spiritualis De Carne Chr. 6.
- Plato non negavit Apolog. 22.
- desertores dei, amatores feminarum, proditores curiositatis De Idol. 9.
- omnes prospicere de caelo et singulos denotare De Spectac. 27.
- Angelum quendam inclytum mundum instituisse haereticum dogma De Carne Chr. 8.
- Anguis apud Aegyptios cultus Ad Nat. II, 8.
- Anima per semetipsam non homo De Resurr. Carnis 40.
- de caelo oriunda Apolog. 17.
- primi hominis ex materia dei Adv. Marc. IV, 37.
- dicitur substantiae suae nomine De Anima 6.
- ante quam prophetia Adv. Marc. I, 10.
- in homine an deliquerit, et an perisit ad originalem summam referri corruptio portionis Adv. Marc. II, 9.
- Christiana fieri, non nasci solet De Testim. Animae 1.
- in nobis ut depositum habitat Adv. Prax. 14.
- nulla sine crimine De Anima 41.
- apud inferos dolet, et punitur in flamma Adv. Marc. IV, 8.
- omnes sumus pares, non discipuli De Idol. 14.
- frigidum est nomen, quare corpus exempta ea friget De Anima 27.
- memor somniorum De Anima 45.
- eousque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur, tamdiu immunda, quamdiu recenseatur De Anima 40.
- si minoratur, perit De Anima 43.
- habet suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis Adv. Marc. V, 15.
- prior quam littera, et prior sermo quam liber, et prior sensus quam stilus, et prior homo ipse quam

- philosophus et poeta De Testimon. Animae 5.
- Anima corporalis, habens proprium genus substantiae et soliditatis, per quam quid et sentire et pati possit De Resurr. Carnis 17. 45. 53. De Anima 5 sqq. Apolog. 48. Adv. Marc. V, 10. 15.
- a Platone dicitur innata et infecta De Anima 4.
 - nata et facta ex initii constitutione De Anima 4.
 - movet corpus, et conatus eius extrinsecus foras parent De Anima 6.
 - dividitur in partes, nunc in duas a Platone, nunc in tres a Zenone, nunc in quinque et in sex a Panaetio, et in septem a Sorano, etiam in octo penes Chrysippum, etiam in novem penes Apollonhæm, sed et in duodecim apud quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium De Anima 14.
 - ipsa est spiritus, sicut ipsa dies lux De Anima 10.
 - et spiritus an duo sint De Anima 10.
 - habet de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere; ad perficiendum autem operam carnis expectat De Resurr. Carnis 17.
 - prior degustat iudicium, sicut prior induxit admissum De Resurr. Carnis 17.
 - et corpus simul sunt De Anima 27. De Resurr. Carnis 45.
 - ruinam corpori infert, cum efflata est De Resurr. Carnis 18.
 - somnum non capit cum corpore De Resurr. Carnis 18.
 - nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit De Resurr. Carnis 18.
 - an prior sit condita quam corpus De Resurr. Carnis 45.
 - non didicit effigiem suam a Christo, sed salutem De Carne Chr. 12.
 - non lavatione sed purgatione sancitur De Resurr. Carnis 48.
 - inquilina carnis De Resurr. Carn. 46.
 - non potest animale corpus dici De Anima 6.
 - hominis immortalis Apolog. 48.
 - an carnalis De Carne Chr. 11.
 - animae sensus est De Carne Chr. 12.
 - passibilis De Anima 21.
 - non potest pati quicquam sine corpore Apolog. 48. De Testim. An. 4.
 - sine corpore non pereat Apolog. 48.
 - carnis infectrix De Anima 40.
 - nunquam sine carne est, quamdiu in carne est De Resurr. Carnis 15.
 - quae agit et impellit in omnia, carnis obsequium est De Resurr. Carnis 15.
- Anima omnis immortalis, pronuntiatum Platonis De Resurr. Carnis 3.
- , secundum opinionem Tertulliani, est dei flatu nata, immortalis, corporalis, effigiata, substantia simplex, de suo sapiens, varie procedens, libera arbitrii, accidentis obnoxia, per ingenia mutabilis, rationalis, dominatrix, divinatric, ex una redundans De An. 22.
- de Animabus infantium qui sub uberum fontibus moriuntur De Anima 56.
- Animæ a primordio conscientia dei dos est Adv. Marc. II, 5.
- color ærius et lucidus De Anima 9.
 - instrumentum esse animam, non patrociniū De Anima 13.
 - thesaurus an æris sit rigor De An. 25.
 - conflictationes, ieiunias et aridae escæ De Resurr. Carnis 8.
 - de statu in carcere Socratis velitatum est De Anima 1.
 - definitio De Anima 13.
 - vocabulum penes Graecos de refrigeratione respondet De Anima 25.
 - effigiem esse Plato negat De Anima 9.
 - posteriorum Adæ ex traduce De An. 9. 19. 22. 27. 36.
 - divinationem multa documenta probaverunt De Anima 24.
 - conscientia an a deo formata sit, an litteris dei, non multum refert De Testim. An. 5.
 - ornamenta quando caro susceperit De Resurr. Carnis 7.
 - omnia naturalia ut substantiva eius ipsi inesse, et cum ipsa proficere De Anima 20.
 - sedes De Anima 15.
 - super animam principalitas De An. 13.
 - totum vivere carnis est, ut non vivere animæ nihil aliud sit quam a carne divertere De Resurr. Carnis 7.
 - de sede variae opiniones philosophorum De Anima 15.
 - de conceptu adversus eos qui post partum corporis eam inducunt, De Anima 25.
 - sensualis natura De Carne Chr. 12.
 - sexus De Anima 36.
 - scelestæ an inferis exulent De An. 56.
 - de deo testimonium Apolog. 17.
 - apud inferos an aliquid patiantur De Anima 58.
 - nostræ solius causa an Christus venerit De Anima 5.
 - de receptu variae philosophorum opiniones De Anima 54.
 - de similitudine in parentibus De Anima 26.
 - et carnis ex Adam tradux in femina De Anima 36.

- Animae duae an in unum convenient
 Adv. Marc. IV, 23.
 de Animae et carnis sexu, quod simul
 in utero formentur De Anima 36.
 Animae domus caro, et inquilinus car-
 nis anima De Anima 38.
 — qualitas quomodo interpretanda Adv.
 Marc. II, 9.
 — naturalis timor in deum unde De
 Testim. Animae 2.
 — de qualitate variae philosophorum
 opiniones Apolog. 47.
 — sensus delictorum etiam sine effecti-
 bus imputari solent De Anima 40.
 — quaedam an post mortem adhaereant
 corporibus De Anima 51.
 — et spiritus connubium Adv. Marc. II, 9.
 — de malo et bono Adv. Marc. IV, 24.
 — semper intellectum inesse De Ani-
 ma 19.
 — mutae et irrationales medicinas sibi
 divinitus attributas in tempore agno-
 scunt De Paenit. 12.
 Animam oblivionis capacem esse dixit
 Plato De Anima 24.
 — separavit deus a conditione factoris
 Adv. Marc. II, 9.
 — immortalem esse tradit Plato De Res-
 surr. Carnis 1.
 — Hicetas iam natis superduxit ex aë-
 ris frigidi pulsu De Anima 25.
 — manere post vitae disunctionem, et
 expectare diem iudicii, proque meritis
 aut cruciatui destinari, aut refrigerio
 sempiterno De Testim. An. 4.
 — substantia non crescere De Anima 37.
 — humanam nullo modo in bestias posse
 transferri, etiam si secundum philo-
 sophos ex elementiciis substantiis cen-
 seretur De Anima 32.
 — et corpus ipsum in saeculo isto ex-
 positum omnibus ad iniuriam gerimus
 De Patient. 8.
 — deus semper alloquitur, animam compellat
 etque advocat, ut animum sibi
 advertat De Anima 13.
 — Plato bifariam partitur, rationalem
 et irrationalem De Anima 16.
 — utrumne caro, an carnem anima
 circumferat De Carne Chr. 24.
 — peccatricem esse potius quam car-
 nem De An. 40. 58. Adv. Marc. V, 10.
 — carni, ut magis deo proximam, do-
 minari De Carne Chr. 24.
 — Plato dicit extraneam, uteri prima
 adspiratione nascentis infantis adduci,
 sicut expiratione novissima educi De
 Anima 25.
 in Anima an sit aliquis summus gradus
 vitalis et sapientialis, quod *ἡγεμονι-
 ζῶν* appellatur De Anima 25.
 de Anima philosophorum opiniones &
 versae De Anima 3.
 pro Animis defunctorum oratio De He-
 nog. 10.
 Animarum tota redundantia ex uno ho-
 mine De Anima 27.
 — de excessu De Anima 53.
 — de reciproco discursu Platonis sen-
 tentia De Anima 26.
 Animas duplici proprietate discernit
 Valentiniani Adv. Valent. 29.
 — torqueri foetisque penes infern.
 licet nudas, licet adhuc exules carnis,
 probat Lazari exemplum De Resur-
 Carnis 17.
 — sanctorum in sinu Abrahae seu pa-
 radiso foveri et gaudere ad diem us-
 que iudicii domini Apolog. 47. De La-
 7. 9. 55. 56. De Resurr. Carnis 17.
 Adv. Marc. III, 24. IV, 34. Scorp. 12.
 — defunctorum olim humano sanguine
 propitiari creditum est De Spectac. 12.
 — reverti in sua corpora De Anima 33.
 Animalia non omnia vivere et spirare
 De Anima 10.
 — terrigena et aërigena Adv. Marc. II, 12.
 — minutiora maximus artifex de indus-
 tria ingeniis aut viribus amplius
 Adv. Marc. I, 14.
 Animi pro prioratu exciti praesumptioe
 ultionis accendi solent Adv. Hermog. 37.
 — omne bonum aut nascitur, aut er-
 ditor, aut cogitur De Idol. 16.
 — divini et humani sub eisdem licet
 vocabulis sensuum, magna diversus
 Adv. Marc. II, 16.
 Animos totum hominem circumfert, a
 quo velit transfert Ad Mart. 2.
 — audit, animus cernit, reliqua surda
 et caeca sunt De Anima 12.
 Anna mater Samuelis spiritu gloriae
 deo reddidit Adv. Marc. IV, 14.
 Anni pubertatis apud ethnicos De Virg.
 Vel. 11.
 Antelii daemones De Corona 13.
 Antenor proditor patriae Ad Natl. II, 2.
 Antichristus Marcion fuit Adv. Marc. III, 5.
 — delinquentiae homo, filius perditionis
 De Resurr. Carnis 24.
 Antichristi, qui negant Christum in carne
 venisse, et qui non putant Iesum esse
 filium dei De Praescript. Haeret. 33.
 — sunt, Christi rebelles De Praescript.
 Haeret. 4.
 — post eradicationem agitabitur resur-
 rectio De Resurr. Carnis 27.
 Antinous pro deo habitus Adv. Marc. I, 13.
 Apolog. 13. Ad Natl. II, 10.
 Antiphon auctor, de somniis De An. 46.
 Antipodes Ad Natl. I, 8.
 Antitheses Marcionis Adv. Marc. IV, 1.

uae crucis pars est, extre-
ornus vocantur Adv. Marc.

acalla lacte Christiano edu-
Scap. 4.
ncipatus De Praescript. Hae-

lencia De Pall. 5.

Apolog. 6. Ad Natl. II, 8.
us, in fabula Apolog. 15.
ubus Apolog. 6.
ma 56.

ra Liberi Patris Apolog. 39.
citas refert animas terre-
de supercaelestibus sedi-
neo angelo deo Israelis et
ni exinde illis peccaticem
rit carnem De Anima 23.
surr. Carnis 5.

a de discipulo emendator
IV, 17. De Carne Chr. 1.
Haer. 6.

n angelum gloriosum supe-
adfirmat, et facit deum
Israelis, illum igneum De
Haeret. 33.

ionem carnis infringit De
Haeret. 33.

es signis et praestigis in-
vam haeresim induxit De
Haeret. 6.

mene quid de Christi carne
Adv. Marc. III, 11.

emate Philumenes circum-
banerosis conscripsit De
Haeret. 30.

a ante corpora constituens
iles ac muliebres, sicut ab
didicit, utique carnem, ut
m, ab anima accipere facit
Anima 36.

s De Resurr. Carnis 2. De

laer. 37. De Resurr. Carn. 2.

n feminam deserit con-
darcionensis De Praescript.

Ce Carne Chr. 6.
de corpore humano De Re-
nis 5.

opinio De Anima 23.

dotum Apolog. 15.

s Apolog. 3. De Pall. 5.

a Adv. Marc. I, 14.

Ioannis Marcion respuit Adv.
5.

ludi De Spectac. 5. De

put Graecos *συναίων*, et
aemonas ostiorum praesides
e Idolol. 15.

eto in servitium addictus
4. Ad Natl. II, 17.

Apollo Socratem sapientissimum coecit
Apolog. 46.

— in verbis figuratur Ad Natl. I, 10.

— Croesum ambignis oraculis fefellit
Ad Natl. II, 17.

— Delphos suos adversum Pyrrhum de-
fendere non valuit Ad Natl. II, 17.

Apollodorus scriptor De Anima 15.

Apollonophanes philosophus De Anima 14.

Apologeticorum adversus gentes scripto-
res De Testim. Animae 1.

Apoplexiq, interior ruina De Anima 53.

Apostoli quid De Praescript. Haeret. 20.

— a Paulo cur reprehensi Adv. Marc.
IV, 3.

— non alterius Christum annuntiarunt
quam eius dei quem Christus praer-
dicavit Adv. Marc. III, 1.

— septuaginta super duodecim adlecti
Adv. Marc. IV, 24.

— proprie spiritum sanctum habent,
qui plane habent in operibus pro-
phetiae efficaciam virtutum, aliqui
documentorum linguam, non quasi ex
parte, quod caeteri De Exhortat. Ca-
stit. 4.

— an omnia sciverint et an omnia om-
nibus tradiderint De Praescript. Hae-
ret. 23.

— figuras veteris testamenti explicarunt
De Praescript. Haeret. 20.

— ecclesias condiderunt praedicando,
tam viva voce quam per epistulas De
Praescript. Haeret. 21.

Apostolicae ecclesiae suboles apostoli-
carum ecclesiarum De Praescript. Hae-
ret. 20.

Apostolici contraria apostolis tradide-
runt De Praescript. Haeret. 32.

Apostolis nullum aliud negotium fuit,
dumtaxat apud Israelitas, quam veteris
testamenti resignandi et novi consi-
gnandi, et potius iam dei in Christo
contionandi De Resurrect. Carnis 39.

— quod non damnatur, immo defen-
ditur, hoc erit indicium proprietatis
De Praescript. Haeret. 32.

ab Apostolis id traditum esse constat,
quod apud ecclesiam apostolorum fuit
semper sacrosanctam Adv. Marc. IV, 5.
in Apostolis quidam dicant spiritum suis-
se, paraclatum vero non fuisse Adv.
Omn. Haeret. 7.

Apostolorum traditio non alia agno-
scenda erit quam quae hodie apud
ipsorum ecclesias editur Adv. Marc.
I, 21.

Apostolos domini habemus auctores, qui
nec ipsi quicquam e suo arbitrio
quod inducerent elegerunt, sed ac-
ceptam a Christo disciplinam fidei-

- ter nationibus designaverunt De Praescript. Haeret. 6.
- Apostolos duodecim solos cur Christus elegerit Adv. Marc. IV, 18.
- quidam negant tinctos esse De Bap. 10.
- Apostolus publice praedicare debet De Carne Chr. 2.
- ad omnes, dum ad quosdam scripsit Adv. Marc. V, 17.
- Appion historicus Apolog. 19.
- Aqua et sanguis de vulnere perfossi lateris exivit De Bap. 16. De Pudic. 22.
- Aquae laudes De Bap. 3.
- omnes de pristina originis praerogativa sacramentum sanctificationis consequuntur invocato deo De Bap. 4.
- Aquam ingressi, Christianam fidem in legis suae verba dum prostemur, renuntiassent nos diabolo et pompae et angelis eius ore nostro contestamur De Spectac. 4.
- Aquarioli Apolog. 43.
- Aquarum natura omnis a deo constituta De Bap. 5.
- quaedam genera miranda De An. 50.
- Aquas Christus in suo baptismo sanctificavit Adv. Iud. 8.
- Aquilae solem ita sustinent, ut natorum suorum generositatem de pupillarum sudacia indicent De Anima 8.
- Aquilicia Apolog. 41.
- Arabes Dusaren et Obodan colunt Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.
- Arabia in Syrophoeniciam transcripta Adv. Iud. 9.
- Arabicae mulieres non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato contentae sint dimidium frui lucem quam totam faciem prostituere De Virg. Vel. 17.
- Arachnes officina De Pall. 3.
- Araneae retia Adv. Marc. I, 14.
- Aratus varia monstra inter sidera delinavit Scorp. 10.
- Arbitri infantis De Monog. 8.
- Arbitrii libera potestas De Anima 21.
- libertas homini in utramque partem concessa est Adv. Marc. II, 6.
- Arbitrio nostro eligendum nihil in ecclesia De Praescript. Haeret. 23.
- in nostro quod positum est, non debemus in dei referre voluntatem De Exhortat. Castit. 2.
- Arbitrium liberum in Adam Adv. Marc. II, 5.
- liberum in Cain Adv. Marc. II, 25.
- Arbores vivere, nec tamen sapere secundum Aristotelem De Anima 19.
- Arcesilaus philosophus trinam formam divinitatis statuit Ad Nat. II, 2.
- Ἀρχή vocabulum, non tantum ordinatum, sed et potestativum capit principatum Adv. Hermog. 19.
- Archigallus Apolog. 25.
- Archimedis portentosissima munificentia, organum hydraulicum De Anima 14.
- Arenae atrocitas Apolog. 38.
- feris vescebantur Romani Apolog. 9.
- Argivi finibus pepulerunt philosophus Apolog. 47.
- juvenes, Cleobis et Biton Ad Nat. II, 9.
- Argonautarum militia ab Hercule deseru Ad Nat. II, 14.
- Argus anno uno regnavit Adv. Iud. 8.
- Ariadnae sertum ex auro et Indicis gemmis De Corona 7.
- Ariadne a Theseo in littore derelicta Ad Nat. II, 14.
- Arida saginatio athletarum De Pall. 4.
- Aristaenus auctor Apolog. 18.
- Aristarchii ab Aristarcho grammatici Ad Nat. I, 4.
- Aristarchus grammaticus Apolog. 3.
- Aristides iustitia nobilis Ad Nat. I, 19.
- Aristippus in purpura sub magna gratitatis superficie nepotatur Apolog. 46.
- Aristodemi de somnio Philippi res coniectura De Anima 46.
- Aristophen somnii interpres apud Philippum regem De Anima 46.
- Aristoteles turpiter Alexandro adulatur Apolog. 46.
- familiarem suum Hermian turpiter loco excedere fecit Apolog. 46.
- marcorem circumcordialis calor somnium vocat De Anima 43.
- amicus Platonis De Anima 5.
- de somniis De Anima 46.
- dialecticae institutor De Praescript. Haeret. 7.
- narrat quendam Sardiniae heros incubatores sui fani somniis priores De Anima 49.
- citatus de Anima 12. 14. 15. 44.
- animam dissolvit De Resurr. Carnis 2.
- Aristotelis minutiloquium De Anima 6.
- tenor De Anima 3.
- Arius philosophus animas sublimat in aërem De Anima 54. 55.
- Armatura Christi, et militia spiritalis Adv. Marc. V, 18.
- Arpocrates apolog. 6. Ad Nat. I, 14.
- Arrius Antoninus in Asia Christianorum crudelis persecutor Ad Scap. 4.
- Artaxerxes quot annis regnavit Adv. Iud. 1.
- Artemon scriptor de somniis De Anima 4.
- Artium omnium et aetatum sequitur orbis insita sunt De Anima 20.
- Ascensus deus Ad Nat. II, 15.
- Asclepiades medicus de vi principis in anima De Anima 15. 16.

- Asclepiades a quarto decimo anno sapientiam supputat De Anima 38.
 — Cynicus uniceae vacuulae, cuius et lacte alebatur, dorso insedens totum orbem peragravit Ad Nat. II, 14.
 Asclepiodotus Apolog. 23.
 Asculanorum numen Ancharia Apol. 24. Ad Nat. II, 8.
 Asdrubalis uxor, quae iam ardente Carthagine maritum suum supplicem Scipionis videret, cum filiis suis in incendium patriae devolvit Ad Mart. 4. Ad Nat. I, 18. II, 9.
 Asininum caput a Christianis cultum Apolog. 16. Ad Nat. I, 11.
 Asinius Celer nulli unius obsonium sex sestertiiis detulit De Pall. 5.
 — Gallus pro mensa quantas pecunias dederit De Pall. 5.
 Asinus de Aesopi puteo Advers. Marc. IV, 23.
 Asper praefectus modice vexatum Christianum hominem, et statim deiectum, nec sacrificium compulsi facere, ante professus inter advocatos et adsesores dolere se incidisse in hanc causam Ad Scap. 4.
 Aspis a vipera venenum matuatur, pro-verb. Adv. Marc. III, 8.
 Assyriorum regnum Apolog. 26. Ad Nat. II, 17.
 — bellum antiquissimum Apolog. 19.
 Astartes Syriae deus Apolog. 24.
 Astra intercidunt Ad Nat. II, 6.
 — dei sunt, secundum Arcesilaum Ad Nat. II, 2.
 Astrologi taxantur De Idol. 9.
 — veteres cur genituram hominis ab initio conceptus digerant De An. 25.
 —, aruspices, augures et magi de Caesaris capite consulti Apolog. 35.
 Astyages Medorum regnator somnio vidit Mandanae filiae adhuc virginis vesicam in diluvionem Asiae fluere De Anima 46.
 Astyanax Hectoris filius Ad Nat. II, 9.
 Atargatis Syrorum numen Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.
 Athamas et Agaue in filiis bestias viderunt De Anima 17.
 Athenae linguata civitas De Anima 3.
 Athenienses intellexerunt Paulum loqui de resurrectione carnis De Resurrect. Carnis 39.
 — supplicio affecerunt Socratis criminatores Apolog. 14.
 — Theseum colunt Ad Nat. II, 14.
 — Aesculapio et matri eius sacrificabant Ad Nat. II, 14.
 Atheniensium cicadae De Virg. Vel. 10.
 Athenis sapiendi et dicendi acutissimos nasci, ubi penes Golyttam pueri menscius eloquantur praecoce lingua De Anima 20.
 Athenis erat ara Diis Ignotis inscripta Ad Nat. II, 9.
 Atlantico mari maiorem memorat Plato Asiae vel Africae terram ereptam Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Atomi Epicuri De Anima 32.
 Atticorum mysteriorum luxuria Apolog. 39.
 Attis castratus Apolog. 15.
 — in fabula representatus Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
 Audientes optare intinctionem, non praesumere oportet De Paenitent. 6.
 Aufidius Lurco primus sagina corpora vitiauit De Pall. 5.
 Augustus post natam Christam vixit quindecim annis Adv. Iud. 8.
 — post Cleopatram siliis annis quadraginta octo regnavit Adv. Iud. 8.
 — imperii formator ne dominum quidem dici se volebat Apolog. 34.
 Avidius Cassius Apolog. 35.
 Aurelii M. Imperat. litterae de Legione Fulminatrice Apolog. 5.
 Aurelius M. Imperat. quo die apud Syrium occubuerit Apolog. 25.
 — protector Christianorum Apolog. 5.
 Aureos anulos antiquis et castis Romanorum temporibus non habebant praeter unum quem sponsus oppignerasset Apolog. 5.
 Aures cordis requirit deus ab suis auditoribus Adv. Marc. IV, 19.
 Aurum, quia vernaculum est et copiosum apud barbaros, quosdam auro victos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores De Cultu Femin. I, 4.
 — et argentum unde De Cultu Femin. I, 4.
 Auses filius Nave successor Moysi Adv. Marc. III, 16.
 Axionicus haereticus Valentinianus Adv. Valent. 4.
- B.**
- Babylon Romanae urbis figuram portat, proinde et magna et regno superbae et sanctorum debellatrix Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 13.
 Babyloniorum regnum Apolog. 26.
 Babylonis turris superbissima Adv. Marc. IV, 27.
 Bacchanalia olim exterminata Apolog. 6.
 Balsam propheta accersitus a rege Balach ad maledicendum Israelitem Adv. Marc. IV, 28.

- Balae, quod non cogitaverat, dominus suggestit Adv. Marc. IV, 39.
- Balaridem Illyricum a Molossis usque ad Macedoniam ex somnio dominatum De Anima 46.
- Baptisma vicarium carni quidam profuturum existimarunt ad spem resurrectionis De Resurrect. Carnis 48.
- in remissionem delictorum Adv. Marc. I, 28.
- servat Marcion morti aut repudio Adv. Marc. IV, 11.
- post Baptisma eucharistia exhibebatur baptizatis in primitiva ecclesia Adv. Marc. IV, 34.
- Baptismate maculas carnis respersae poenitentia dilui posse De Pudic. 12.
- Baptismate sordes abluuntur, maculae vero martyrio candidantur De Pudic. 9.
- in Baptismate per simulacrum morimur, sed per veritatem resurgimus in carne De Resurrect. Carnis 47.
- Baptismi aqua felix sacramentum, quia ablutis delictis pristinae caecitatis in vitam aeternam liberamur De Bapt. 1.
- ratio in quibus recognoscatur De Bapt. 4.
- Baptismo omne tempus habile De Bapt. 20.
- e Baptismo egressi peruncti sunt olim Adv. Marc. IV, 34.
- in Baptismo caro spiritaliter mundatur De Bapt. 4.
- sine Baptismo nemini competere salutem De Bapt. 20.
- Baptismum diabolus in suis exercet De Bapt. 5.
- ingressuri orationibus crebris, ieiuniis et geniculationibus usi sunt olim De Bapt. 20.
- post Baptismum susceptum lavacro quotidiano per totam hebdomadam abstinerunt De Corona 3.
- Baptismus Ioannis ex deo Adv. Marc. IV, 38.
- an sit necessarius quibus fides satis est De Bapt. 13.
- obsignatio est fidei quae fides a poenitentia fide incipitur et commendatur De Poenitent. 6.
- olim celebratus in die paschae et pentecostes Apolog. 3.
- Baptizamur, nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas Adv. Prax. 26.
- non ideo ut delinquere desinamus, sed quia desimms, quoniam iam cordi loti sumus De Poenitent. 6.
- ter, amplius aliquid respondentes quam dominus in evangelio determinavit De Corona 3.
- Baptizandi haeretici De Praescript. Haeret. 12. De Bapt. 15. De Pudic. 11.
- Baptizare debet episcopus et presbyter De Bapt. 17.
- Baptizari quosdam pro mortuis De Resurrect. Carnis 48.
- Barnabae titulo citatur Epist. ad Heb. quam apud ecclesias receptam praeferunt De Pudic. 20.
- Basilidis haeresis De Resurrect. Carnis 1. Adv. Omn. Haeres. 1.
- Baxa Syria De Pall. 4.
- Beatum hominem quid faciat Adv. Marc. II, 19.
- Béxxoc appellabatur panis apud Phrygos Ad Nat. I, 8.
- Belenus Noricorum deus Apol. 24. Ad Nat. II, 8.
- Beli progenies a Nilo De Pall. 2.
- Bellica machina nomen a scorpione hinc Adv. Marc. III, 14.
- Bellonarii nigro habitu utebantur De Pall. 4.
- sanguine initiabantur Apol. 9.
- Benedictio divina Ad Uxor. II, 6.
- inter vias nihil aliud quam ex cursu mutus salutatio Adv. Marc. IV, 21.
- Benedictionem a domino qui accipiamur Adv. Marc. II, 16.
- Benignitatis paternae legem Christus omnes extendit Adv. Marc. IV, 16.
- Berenices magis De An. 57.
- reginae leo mansuetus De An. 24.
- Berosus Chaldaeus Apolog. 19.
- Beryllis aquosa materia, fluctans colore nitore De An. 9.
- Bethsaida piscina usque ad adventum Christi curando invaletudines laevi desit post Christum Adv. Ind. 13.
- Biaethanati ab inferis exulant De An. 57.
- Biblia in linguam Graecam transfusa Apolog. 18.
- Bibliothecae apud Serapium Ptolemaei Apolog. 18.
- Blasphemia quae omnino vitanda De Nilot. 14.
- Blasphemiae formidandae admonitio Adv. Marc. IV, 28.
- Blastus haeticus Iudaismum latenter voluit inducere Adv. Omn. Haer. 5.
- Bombycis stamina Adv. Marc. I, 14.
- Bona dea, Fauni filia, summa fuit pudicitia Ad Nat. II, 9.
- Bonitas creatoris aeterna Adv. Marc. II, 1.
- Bonitatis perfectae est totum hominem redigere in salutem Adv. Marc. I, 22.
- gradus secundus est in extraneos, qui in proximos primas est Adv. Marc. IV, 16.
- Bonorum quorundam, sicuti et malorum, intolerabilis est magnitudo De Patient. 1.

- Bonum** quod est vitare non oportere, quia delictum sit quod bonum est recusare De Fuga in Persec. 4.
 — omne ad deum pertinet De Patient. 4.
 — deus dispensat, ut cuique dignatur De Patient. 1.
 — et malum natura est notum Adv. Marc. IV, 16.
Bonus deus natura solus Adv. Marc. II, 6.
Brachmanae Apol. 42.
Britanniae intra Oceani ambitum conclusae Adv. Iud. 7.
Britannicum mare conchae genus profert De Cultu Femin. I, 5.
Britonum stigmata De Virg. Veland. 10.
Bulbi et tubera in terrae bonis De Resurr. 26.
Bursa Carthaginis arx Ad Natt. II, 14.
- C.
- Cadaver** a cadendo De Resurr. Carn. 19.
Cadere dicimus corpus in terram per mortem, sicut res ipsa testatur Adv. Marc. V, 9.
Caecilius Capella Ad Scap. 3.
Caecina Severus De Pall. 4.
Caeculus deus Ad Natt. II, 15.
Caelestis dea apud Afros culta Apol. 12. 24. Ad Natt. II, 8.
 — virgo pluviarum pollicitatrix. Apol. 23.
Caeli et Terrae filii olim appellati quorum parentes ignoti Ad Natt. II, 12.
Caelo descendisse olim dicebantur ex inopinato apparentes Ad Natt. II, 12.
Caelum et astra animalia secundum Varonem Ad Natt. II, 3.
Caesares cur multi olim observaverint Apolog. 35.
 — ante apotheosin deos nuncupare maledictum est Apol. 34.
 — diceris lacerati Apol. 35.
 — a deo secundi, post eum primi Apol. 29.
 — magni ideo quia caelo minores Apol. 30.
 — Parthici, Medici, Germanici cognominati Ad Natt. I, 17.
 — necessarii saeculo Apol. 21.
Caesoris genius Apol. 28. 33.
Caesarum sollemnia Apol. 35.
 — statuis famosi libelli adfixi Ad Natt. I, 17.
 — ad imagines preces factae et sacrificia data Ad Natt. I, 17.
Cain primus homicida et primus fratricida De Patient. 5.
 — sacrificium deus reprobavit, quod non recte divisisset Adv. Iud. 2.
 — deus maledixit Adv. Marc. II, 25.
 — semen in arca fuisse, quo semen malitiae non periret Adv. Omn. Haer. 2.
Cain terrena praecostensa sacrificia Adv. Iud. 5.
- Cainaeorum** haeresis Adv. Omn. Haer. 2.
Calendis Februariis instituebantur lustrationes et preces pro defunctorum salute Adv. Marc. V, 10.
Calices coronis ornatae et aspergine florum honoratae De Resurr. Carn. 16.
Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur De Coron. 3.
Caligula, Gaius Caesar, quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
Callimachus Iunoni vitem induxit De Corona 7.
Callinicus rhetor Apol. 50.
Callisthenes auctor De An. 46.
Camenae in aequas transfiguratae Adv. Marc. I, 13.
Cancris in caelum translati Ad Natt. II, 15.
Candelifera dea Ad Natt. II, 11.
Canes in caelum translati Ad Natt. II, 15.
 — in sacris Christianorum, eversores luminum et lenones tebrarum Apol. 2. 7. Ad Natt. I, 2. 16.
Cantabrum Ad Natt. I, 13.
Capharea saxa De An. 52.
Capilli adhuc olentes cadaverum quingentorum fere annorum Carthagine effossorum De Resurr. Carn. 42.
Capitalia septem delicta Adv. Marc. IV, 9.
Capitolini ludi De Spectac. 5.
Capitolium a Senonibus occupatum Apolog. 40.
 — quinto quoque anno cum aliis fanis proscribatur Ad Natt. I, 10.
 — omnium daemonum templum De Spectac. 12.
 — curia deorum Apol. 6.
Caprae et sine cordibus vivunt. De An. 15.
 — et mensae divinantes per daemonas Apol. 23.
Captivi dei Apol. 10. 25.
Carcer Christiano hoc praestat quod eremus prophetis Ad Martyr. 2.
in Carcerem ad osculanda vincula martyris reptarunt mulieres Ad Uxor. II, 4.
Carcerum dii Ad Natt. II, 16.
Cardea dea De Idol. 15. Ad Natt. II, 15.
Carmentae deae Ad Natt. II, 11.
Carnae deae fanum Ad Natt. II, 9.
Carnalia spiritalia significant in lege Adv. Marc. IV, 9.
Carnaliter maxime eos vivere qui carnis negant resurrectionem De Resurr. Carn. 11.
in Carne et cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde De Resurr. Carn. 15.
Carnem Christi quidam animalem adfirmant De Carne Chr. 10.
 — omni modo resurrecturam, atque illa ex demutatione superventura habitum angelicum suscepturam, Paulum ostendere De Resurr. Carn. 41.

- Carnem Christi** in caelis vacuum sensu quidam adfirmant, ut vaginam, exemplo Christo, sedere De Carne Chr. 24.
- animalem Christi quidam adfirmant De Carne Chr. 10.
 - eam solum Marcionem odit Adv. Marc. V, 18.
 - saginari, et spiritum escire non prodest Ad Martyr. 1.
 - Christi non fuisse peccatricem De Carne Chr. 16.
 - ab omni vexatione Christus restituit De Carne Chr. 4.
 - et sanguinem quidam pro Iudaismo accipiunt De Resurr. Carn. 51.
 - an Christus de sideribus et de substantiis superioris mundi mutaverit De Carne Chr. 6.
- in Carnem** dirigitur quicquid in sanguinem praedicatur, sine qua non erit sanguis De Resurr. Carn. 28.
- Carnis vocabulum** Adv. Marc. V, 10. 15.
- afflictatio, hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium De Patient. 13.
 - opera ita apostolus damnat, ut carnem damnare videatur De Resurr. Carn. 46.
 - Christi humanae et ex homines umptae testimonia De Carne Chr. 15.
 - salutem quidam haeretici negant Adv. Marc. IV, 37.
 - virtutes etiam indicandae De Resurr. Carn. 16.
 - tunica De Carne Chr. 24.
 - concupiscentia aetatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet de contumelia sua Ad Uxor. I, 4.
 - proprium passionibus corrumpi De Resurr. Carn. 40.
 - restitutio facilius quam institutio De Resurr. Carn. 11.
 - despoliationem apostolus vocat circumcisionem De Carne Chr. 24.
 - sensus et carnis vita quid De Pudic. 17.
 - restitutionis causa De Resurrect. Carnis 14.
 - redemptor Christus De Resurr. Carn. 2.
 - ipsum mori est, cuius et vivere De Carne Chr. 25.
 - nihil proprie exprobrari, nisi in animae suggillationem, quod carnem ministerio sibi subigit De Carne Chr. 25. De Resurr. Carn. 16.
- de Carnis et animae aetate** De Paenitent. 2.
- Caro** non tingitur apud Marcionitas, nisi virgo, nisi divortio baptisma mercata, quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata Adv. Marc. I, 27.
- Christi sancta De Monog. 3.
- Caro angelorum** quatenam Chr. 6.
- terrena materia est, spiri- Ad Uxor. I, 4.
 - iungitur, et caro de neq- Adv. Marc. I, 24.
 - quomodo peccatrix dicatur
 - increpatur in scripturis, anima sine carne in oper- dinis, gulae, vinolentiae, sa- lolatriae, ceterisque carni- sensibus, sed effectibus De
 - Christi sola erat ex hor- sumenda, sine viri semine Chr. 18.
 - Christi ex semine David Christi 21.
 - est sponsa, quae in Christo sum per sanguinem pacta surr. Carn. 63.
 - suos sinus habet, in aqua- bus, in alitibus, in besti- haec dissolvi videtur, vel transfunditur De Resurr. (
 - ministra et famula animae De Resurr. Carn. 8.
 - salutis est cardo De Resurr. signatur, ut et anima u- Resurr. Carn. 8.
 - qualis resurrectura sit Carn. 4.
 - et sanguis omnis resurgit in qualitate sua De Resurr. nis 50.
 - seminatur in corruptela, solvitur in terram Adv. Ma-
 - ab exordio conflata, confusa genita animae, etiam in or- tione miscetur illi De Resurr. nis 16.
 - spirat quando spiritum habet autem cum illum amittit. IV, 42.
 - nostra cur non statim in Carne Chr. 15.
 - sine anima non homo I Caru. 40.
 - suscitabitur, ut sanguis in Resurr. Carn. 28.
 - nihil aliud quam terra o- figuras suas De Resurr. Ca- Carpocrates magus et foras An. 35.
 - tantumdem sibi de superis dicat, ut discipuli eius an- iam et Christo, aedam ap- peraequent, et cum velant De An. 23.
- Carthaginiensium agones** Scorp. Carthaginiensium captae caedes ex- Ad Nat. II, 14.

- Carthaginiis arx Byrsa Ad Nat. II, 14.
 Carthago Iunoni dilecta Apol. 25. Ad Nat. II, 17.
 in Caseo ex coagulo vis est substantiae De carne Chr. 19.
 Casiniensis deus Deluentinus Apol. 24. Ad Nat. II, 8.
 Cassius Severus Apolog. 10. Ad Nat. II, 12.
 —, Avidius Apol. 35.
 Castigationis divinae dignatione gratulari nos decet De Patient. 11.
 Castitatis exactor omnis maritus De Cultu Femin. II, 4.
 Castores in sidera sepulti Ad Nat. II, 15.
 Castorum phantasmata Apol. 22.
 Castra tenebrarum, paganismus De Corona 11.
 — lucis, ecclesia De Corona 11.
 Cataclysmus omnium rerum abolitor De Cultu Femin. I, 3.
 Cataphryges Adv. Omn. Haer. 7.
 Catechumeni haereticorum ante perfecti quam edocti De Praescript. Haeret. 41.
 Catechumenis opus est divinis sermonibus aures rigare De Patient. 6.
 Catilinarii sanguinis humani gustatu confederati Apol. 9.
 Cato sapiens et gravis Apolog. 11.
 — Graecus litteras senex didicit De Pall. 3.
 — uxorem suam amicis communicavit Apol. 39.
 — ficum viridem Africanam in senatum intulit. Ad Nat. II, 16.
 Catulli mimographi Laureolus Adv. Valent. 14.
 Cebetis tabula ex Vergilii versibus De Praescript. Haeret. 39.
 Cellae vinariae loculi Apol. 6.
 Celtas apud virorum fortium busta pernoctare De An. 57.
 Censores saepe inconsulto populo de diis novis eorumque cultu decreverunt. Ad Nat. I, 10.
 Censuales Graecorum Apol. 19.
 Centenariae coenae Apol. 6.
 Centurionis fides Adv. Marc. IV, 18.
 Cerasia Lucullus et Gn. Pompeius ex Ponto primi Italiae promulgaverunt Apolog. 11. Ad Nat. II, 16.
 Cereales Iudi De Spectac. 6.
 Cereri albae vestes placent De Pall. 4.
 — sacrificant Aediles et Flaminiae De Idolol. 10.
 — Africanae viduae adstant Ad Uxor. I, 6.
 Ceresis sacerdos in sacris Eleusiniis rapti solebat in deae raptus memoriam. Ad Nat. II, 7.
 Ceres Pharia, filia Pharaonis Ad Nat. II, 8.
 — Pharia rudi palo et informi ligno sine effigie prostabat. Apol. 16. Ad Nat. I, 12.
 Cerinthus Christum ex semine Ioseph natam proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum prodens. Adv. Omn. Haer. 3.
 Cervus sagitta transfixus ut ferrum et irrevocabiles moras eius de vulnere expellat, scit sibi dictamo medendum De Paenitent. 12.
 — aetatis suae arbiter, serpente pastus veneno languescit in iuventutem De Pall. 4.
 Chaldaicum semen in Aegyptum educatum. De Pall. 4.
 Chamaeleontis natura De Pall. 4.
 Charismata spiritalia De An. 9.
 — sunt donativa Adv. Marc. V, 8.
 Chæron Lampsacenus historiographus Herodoto prior. De An. 46.
 Chiliasmus Tertulliani De Resurr. Carnis 25. Adv. Marc. I, 29. III, 24. IV, 29.
 Chilon Spartanus dum victorem Olympiae filium amplectitur, prae gaudio spiritum exhalat De An. 52.
 Chrestianus nomen a suavitate vel benignitate modulatum Apol. 3. Ad Nat. I, 4.
 Christi informis species et inhonesta forma De Carne Chr. 9. Adv. Iud. 16. De Patient. 3.
 — mors deliquo solis notata Apolog. 21.
 — nominis vis in daemoneis excutiendis Apolog. 23.
 — patientia describitur De Patient. 3.
 — originalis instrumenta delere Marcion ausus est De Carne Chr. 2.
 — regnum et nomen ubique porrigitur Adv. Iud. 7.
 — duo habitus a prophetis demonstrantur, et totidem adventus eius praenotantur Adv. Iud. 14. Adv. Marc. III, 7.
 — nomen non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur a quo dispositum invenitur Adv. Marc. III, 15.
 — institutio quaerenda et custodienda De Praescript. Haeret. 9.
 — regnum in omnes nationes Adv. Marc. V, 10.
 — amor erga homines De Carne Chr. 10.
 — venturi ducis tempora requirenda in Daniele Adv. Iud. 13.
 Christiana virgo ad lenonem damnata Apol. 50.

- Christianae sanctitatis antistites duae De Monog. 8.
 — religionis aetas. Ad Nat. I, 7. 9. Apol. 7.
 Christianam sectam mentiti Ad Scap. 4.
 Christianarum sectarum varietas Apolog. 47.
 — litterarum nullum ius capiant non Christiani De Praescript. Haeret. 37.
 Christiani iurabant per Caesaris salutem. Apol. 33.
 — sacras suas litteras non suppresserunt. Apol. 31.
 — veri descriptio De Testim. An. 5.
 — sanguine animalium omnibusque suffocatis et morticinis in epulis abstinabant. Apol. 9.
 — primis saeculis templa non habebant Apol. 15.
 — daemones fugant Apol. 23. 37. 44.
 — coronis non utebantur Apol. 42.
 — magis damnati quam absoluti gaudent Ad Scap. 1.
 — spiritualium sectatores De Cultu Femin. II, 3.
 — ad bestias, clamatum De Patient. 5.
 — se fratres appellabant Apol. 39.
 — habebant communem bonorum usum Apol. 39.
 — nunquam inventi sunt seditiosi aut contrarii magistratibus Ad Scap. 2.
 — institutio est de porticu Salomonis De Praescript. Haeret. 7.
 — ad leones Apolog. 40. De Resurr. Carnis 22. De Pat. 5.
 — de solo nomine olim condemnati Apolog. 2.
 — orare solebant ante et post coenam Apol. 39.
 — spectacula non frequentabant Apol. 38. 42.
 — vulgo lapidibus et incendiis petiti Apol. 37.
 — publici hostes iudicati quia Caesares non divino honore prosequerentur Apolog. 35.
 — ne mortui quidem et sepulti tuti sunt ab iniquissimi vulgi furoribus Apol. 37.
 — deum per Christum colunt Apolog. 21.
 — caelum suspicientes, manibus expansis, capite nudo, orare solebant Apol. 30.
 — precantur pro imperatoribus, pro ministris eorum et postestatibus, etiam pro inimicis, pro statu saeculi, pro rerum quiete, pro mora finis Apolog. 30. 39.
 — non sunt factio Apol. 40.
 — sunt, non nascuntur Apol. 18.
 — per totum orbem disseminati Apol. 1. 37.
 — tertium genus appellati a Romanis Ad Nat. I, 8.
 Christiani infructuosi negotiis dicebantur Apolog. 42.
 — omnis publicae cladis et popularis incommodi rei Apol. 40.
 — ture non utebantur nisi in condendis et sepeliendis mortuis Apol. 42.
 — fortes et constantes in subternis suppliciis Ad Nat. I, 18.
 — Semaxii et Sarmenticii dicti Apol. 50.
 — male Christiani pronuntiatii Apol. 1. Ad Nat. I, 4.
 — iniuste damnati Apol. 2.
 — Iudaicae religionis propinqui Apol. 11.
 — Solem venerari credebantur Apolog. 16.
 — ad orientem regionem preces mittebant Apol. 16. Ad Nat. I, 13.
 Christianis multi praesulum gentium bene voluerunt Ad Scap. 4.
 Christianismus aedificatur cum adfigitur Ad Scap. 4.
 Christianorum nomen a Christo deditum Adv. Marc. IV, 14.
 — quod est non omnium est credere De Au. 6.
 — ea est lex quae omnibus beneficit et nulli est detrimento Apolog. 39.
 — vita inculpata Ad Scap. 4.
 — est etiam mortuorum deum credere et tamen viventem in aere severum Adv. Marc. II, 13.
 — causa Apolog. 1.
 — coenae Apol. 39.
 — persecutores Nero et Domitianus Apolog. 5.
 — militum quondam precationibus ad Germanica discussa Apol. 5.
 — deus caput asinum Apol. 15. Ad Nat. I, 11.
 — protector M. Aurelius Apol. 5.
 — deus Onokoietes Ad Nat. I, 14.
 — obstinationes Ad Nat. I, 17.
 — dogma de iudicio extremo Ad Nat. I, 20.
 — inter se iudicia Apol. 39.
 — hostes quinam Apol. 7.
 — arcae communes Apol. 39. 42.
 — coetus Apol. 2. 39. Ad Nat. I, 7.
 — negotia Apol. 39.
 Christianos oportet lucere in mundo et filios lucis Adv. Prax. 13.
 Christianum nomen non omnes imperatores persecuti sunt Apolog. 5.
 erga Christianum nomen iniquitatis odium Apolog. 1.
 Christianus nullius est hostis, sed imperatoris, quem sciens a deo constitui, necesse est ut et ipsum diligat et revereatur et honoret et salvum velit cum toto Romano imperio, quaeque saeculum stabit. Ad Scap. 2.

- Christiannus nusquam aliud est De Corona 11.
- animo adversus libidinem caecus est Apolog. 46.
 - in daemones accepit potestatem De Fuga in Persec. 10.
 - non intellegendus qui ab ecclesiae grege erraverit De Pudic. 7.
 - qui non est, mortuus est De Carne Chr. 2.
 - credet quod traditum est De Carne Chr. 2.
 - extra carcerem saeculo renuntiavit, in carcere etiam carceri Ad Martyr. 2.
 - nemo nisi qui ad finem usque perseveraverit De Praescript. Haeret. 3.
- Christo filio dei soli servatur sine delicto manere De Praescript. Haeret. 3.
- de Christo multi varie sentiunt, dicunt et scribunt De Anima 34.
- in Christo Iesu duae substantiae, divina et humana Adv. Prax. 29.
- Christum confitemur semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semetipso proferendo filium fecit Adv. Marc. II, 27.
- in lege figurate praedicatum, quo nec a Iudaeis omnibus potuerit agnoscere Adv. Marc. V, 13.
 - nasci ex semine humano non competebat De Carne Chr. 18.
 - semper in prophetis locutum De Cultu Femin. II, 13.
 - Iudaei planum in signis et aemulum in doctrinis existimabant Adv. Marc. III, 6.
 - in hodiernum diem Iudaei negant venisse, quia non in sublimitate venerit Adv. Marc. III, 7.
 - phantasma fuisse Marcionitae dicunt Adv. Marc. III, 8.
 - varie olim ethnici in dedecus Christianorum depinxerunt Apolog. 16.
 - in similitudine carnis peccati fuisse De Carne Chr. 16.
 - mendacio Marcion dimidiat De Carne Chr. 4.
 - alium esse constituit Marcion, qui Tiberianis temporibus a deo quodam ignoto revelatus sit in salutem omnium gentium, alium qui a deo creatore in restitutionem Iudaei status sit destinatus, quandoque venturus Adv. Marc. IV, 6.
 - dei filium et veteres et novae scripturae omnes praefiniunt Adv. Prax. 14.
 - bellatorem Iudaei fore dicunt Adv. Iud. 9.
- Christum ipsum esse filium et patrem, quidam dixere De Bapt. 52.
- per Christum pater plenius manifestatus Adv. Prax. 13.
- post Christum Iesum nobis curiositate non est opus, nec inquisitione post evangelium De Praescript. Haeret. 8.
- Christus belli potens et armiger accipiet spolia, non solius Samariae, verum et omnium gentium Adv. Iud. 9.
- dei filius nullam de impudicitia habet matrem Apol. 21.
 - magus habitus a Iudaeis Apol. 21.
 - animam sponte dimisit Apol. 21.
 - est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro erant de eo nuntiata Adv. Iud. 8, 11.
 - duodecimo Tiberii Caesaris anno revelatus De An. 43.
 - lignum humeris suis portavit, inhaerens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata Adv. Iud. 13.
 - fabri aut quaestuariae an sit filius De Spectac. 13.
 - nullius paenitentia debitor tinctus est De Bapt. 12.
 - quomodo baptizavit De Bapt. 10.
 - dicitur a chrismate, quod est unctio, quae domino nomen accommodavit De Bapt. 7.
 - ex deo natus et ex carne hominis De Carne Chr. 18.
 - secundus Adam De Carne Chr. 23.
 - ex Mariae carne est, dum ex semine est David De An. 57.
 - gratiae dei disciplinaeque auctioris arbiter et magister, inlaminator et deductor generis humani Apol. 21.
 - sordidatus et ornatus Adv. Marc. III, 7.
 - fundamentum credentium Adv. Marc. V, 6.
 - in recessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat De An. 21.
 - sequester dei et hominum Adv. Prax. 27.
 - spiritus dei Apol. 21. De Orat. 1. Adv. Marc. I, 19. III, 6. 16. IV, 21. Adv. Prax. 26.
 - piscatores elegit ad praeconium evangelii, non sophistas De An. 3.
 - verus disceptator et eliminatus humanarum macularum Adv. Marc. IV, 35.
 - proprius et legitimus dei antistes De Resurr. Carn. 20.
 - ex virgine Maria natus Adv. Marc. IV, 10.
 - dictus magni consilii angelus De Carne Chr. 14.
 - Herodi a Pilato velut munus missus Adv. Marc. IV, 42.

- Christus ab hominibus, non a spiritibus immundis volebat se filium dei agnosci Adv. Marc. IV, 8.
- respuit immandi spiritus praeconium, cui sancti abandabant Adv. Marc. IV, 8.
 - a primordio egit in patris nomine Adv. Marc. IV, 10.
 - accepit a patre hominem, carnis et animae texturam De Resurrect. Carnis 34.
 - non glorificatus ante passionem De Resurr. Carn. 47.
 - per tropaeum crucis triumphavit Adv. Marc. IV, 20.
 - homo, quia caro, non quia anima De Resurr. Carn. 53.
 - Iesus catholicus patris sacerdos Adv. Marc. IV, 9.
 - qui venturus est an iam venerit Adv. Iud. 7.
 - non poterat inter homines nisi homo videri De Carne Chr. 11.
 - cur homo et filius hominis, si nihil hominis et nihil ex homine habet De Carne Chr. 5.
 - quid a patre acceperit De Resurr. Carn. 34.
 - etsi in hominis figura proposuerat latere, nihil tamen de impatientia hominis imitatus est De Patient. 3.
 - natus ex virgine De Carne Chr. 3.
 - quo anno passus Adv. Iud. 8.
 - nocte natus, lux veritatis futuris ignorantiae tenebris Adv. Marc. V, 9.
 - verum dei templum Adv. Iud. 13.
 - Iesus in ipso nominis sacramento, verus et dimittis sacerdos patris est Adv. Marc. III, 7.
 - cogitabatur homo futurus, quando limus exprimebatur De Resurrect. Carn. 6.
 - filius dei visibilis pro modulo derivationis Adv. Prax. 13.
 - agnus dei ab Ioanne appellatur Adv. Prax. 21.
 - ab Adam usque ad patriarchas et prophetas, in visione, in somno, in speculo, in aenigmate, ordinem suum praestruens ab initio semper Adv. Prax. 16.
 - an nomen sit, et non appellatio potius Adv. Prax. 28.
 - panis quem pater praestitit de caelo Adv. Prax. 21.
 - vicarium se patris ostenderat, per quem pater et videretur in factis et audiretur in verbis, et cognosceretur in filio, facta et verba patris administrante Adv. Prax. 24.
 - exivit a patre, ut radius ex sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex semine Adv. Prax. 22.

- Christus quinto decimo anno imperii berii passus est Adv. Iud. 8.
- filius fuit in dei et regis et domini omnipotentis et altissimi nominis Adv. Prax. 21.
 - humanae naturae vocabulum Adv. Prax. 29.
 - representator patris Adv. Prax. 21.
 - fons aquae vitae Adv. Iud. 13.
- Chrysippus, valetudinis corruptelam aspiciens ad elleborum confugebat quatenuscunque sententias suas non attellegebat De Anima 6.
- sanguinem circumcordialem sensum interpretatus est De Anima 15.
 - in octo partes animam dividit De Anima. 14.
 - De Testim. Animae 3.
- de Cibis si lex aliquid detrahit et immunda pronuntiat animalia quae quando benedicta sunt, consilium exercendae continentiae intellege, et feros impositos illi galae agnosce quae cum panem angelorum ederat, carum et pepones Aegyptiorum desiderabat Adv. Marc. II, 18.
- Cibum Christus desideravit, at ostendit discipulis se etiam dentes habere Adv. Marc. V, 43.
- Cicero citatus De Anima 24.
- Ciceroninae mensae De Anima 33 et Pallio 5.
- Cimonis filiae in patrem nobilis pater Ad Nat. II, 9.
- Cincius Severus Thistri dedit remedium quomodo responderent Christiani, si dimitti possent Adv. Scap. 4.
- Circensium ludorum pompa De Spectac. Circi ornamenta quaeenam De Spectac.
- insania Apolog. 38. Adv. Marc. I, 11.
 - maledicta in Caesares Ad Nat. I, 11.
- Circumcisio an purget hominem Adv. Iud. 3.
- nota servitutis Adv. Marc. V, 4.
 - populo in signum data, non in salutem Adv. Iud. 3.
- Circumcisionem acceperat Abraham, qui esset in signum temporis illius, non in salutis praerogativam Adv. Iud. 3.
- Circus Soli principaliter consecratus De Spectac. 8.
- a Circe dictus De Spectac. 8.
- Claudius Herminianus in Cappadocia postquam, indigne ferens uxorem suam ad Christianos transisse, Christianos crudeliter tractavit, paene Christianus decessit Adv. Scap. 3.
- Saturninus de Coronis scripturae et rumque origines, causas, species et solemnitates edissernit De Coron. 10. 12. 13.

- Clazomenii Hermetimum templo conso-
lantur De Anima 44.
- Claves regni caelorum Scorp. 10.
- Clavis resurrectionis Christus Scorp. 1.
- Cleantes spiritum permeatorem et fa-
cilitatorem universitatis affirmavit Apo-
log. 21.
- Cleantis opinio de anima De Anima 5.
— testimonium de anima De Anima 26.
- Clemens Romanorum ecclesiae episco-
pus a Petro ordinatus De Praescript.
Haeret. 32.
- Clementiae caelestis abundantia libidi-
nemne faciat humanae temeritatis De
Paenitent. 7.
- Cleobis et Biton, Argivi iuvenes, pietatis
in parentes nobile exemplum Ad
Natt. II, 9.
- Cleopatra quot annis regnavit Adv. lud. 8.
- Cleopatrae mors Ad Martyr. 4. Ad Natt.
I, 18.
- Cleidemus scriptor Atheniensis dum ob
historici stili praestantiam auro coro-
natur, prae gaudio moritur De Ani-
ma 52.
- Clivicola dea Ad Natt. II, 16.
- Clodii Albini seditio Apolog. 35. Ad
Natt. I, 17.
- Co insulae clades Apol. 40. Ad Natt. I, 9.
- Coagula foeda sanguinis De Bapt. 10.
- Coci ab Apicio Apicii dicti Apolog. 4.
- Coena aestiva post assum fiebatur De
Anima 32.
— Christianorum qualis Apolog. 39.
- Coenacula in superioribus aedificiorum
partibus Adv. Valent. 7.
- Coenae purae Iudaeorum Ad Natt. I, 14.
— centenariae Apolog. 6.
- Coetus Christianorum antelucani ad
candum deo et Christo Apolog. 2. 39.
- Cogitatus an per carnem administrentur,
qui per carnem dinoscuntur extrinsecus
De Resurrect. Carnis 15.
- Colarbasii haeresis negabat veritatem
posse inveniri nisi in Graecorum al-
phabeta Adv. Omn. Haer. 5.
- Colere humani iuris et naturalis pote-
statis est unicuique quod putaverit
Ad Scap. 2.
- Colloquium familiaritatis indicium Adv.
Marc. IV, 22.
- Colophonis scaturigo daemonica lymph-
aticos efficit De Anima 50.
- Columba a primordio divinae pacis praeco
Adv. Hermog. 35.
— avis non solum innocua, sed et pu-
dica De Monog. 9.
— felle caret De Bapt. 8.
- Columbae corpus ubi sit resumpto spi-
ritu in caelum De Carne Chr. 3.
— unum matrimonium De Monog. 8.
- Columnae Sessiae a sementationibus De
Spectac. 8.
- Colyttus Athenarum demos De An. 20.
- Coma mulieri pro operimento est De
Virg. Vel. 7.
- Comici Phrygas timidos illadunt De An. 20.
- Comitiali morbo humano sanguine me-
debantur Romani Apolog. 9.
- Communicatio pacis De Praescript. Haer-
ret. 20.
- Conchae maris poma De Cultu Feminae I, 5.
- Concoctio caloris, non frigoris, operatio
est De Anima 43.
- Concubitus libido, non condicio, foeda-
vit De Anima 27.
- Concupiscentia naturalis propria unica
est alimentorum, quam deus in pri-
mordio condidit De Anima 38.
— oculis arbitris utitur De Anima 38.
- Concupiscentiam nobis dat apostolus De
Anima 16.
- Confessio satisfactionis consilium est,
dissimulatio contumaciae De Paenit-
ent. 8.
— tantum revelat delictum quan-
tum dissimulatio exaggerat De Paenit-
ent. 8.
- Confessionem amat Christus Adv. Marc.
IV, 28.
- Confitentorum potius delictorum exem-
pla quam negandorum nobis propo-
nuntur in Cain et Adam Adv. Marc.
II, 25.
- Coniugii unio in auctoribus generis hu-
mani De Monog. 4.
- Coniugium non sine consensu patrum
rite et iure contrahitur Ad Uxor. II, 8.
- Connubii fructus Adv. Marc. IV, 25.
- Connubium Marcion aufert Adv. Marc.
IV, 17.
— aversatur deus Marcionis Adv. Marc.
IV, 25.
- Consevisus deus Ad Natt. II, 11.
- Constituere et concipere licet omni fidei,
dumtaxat quod deo congruat, quod
disciplinae conducatur, quod saluti pro-
ficiat De Corona 4.
- Consualis De Spectac. 5.
- Consuetudinem nemo respuit quam dam-
nare non potest De Virg. Vel. 1.
- Consuetudinis vis De Corona 4.
- Consuetudo sit tantisper, ut consuetu-
dini etiam consuetudinem opponamus
De Spectac. 4.
— etiam in civilibus rebus pro lege
suscipitur cum deficit lex De Corona 4.
— fere initium ab aliqua ignorantia
vel simplicitate sortita in usum per
successionem corroboratur, et ita ad-
versus veritatem vindicatur De Virg.
Vel. 1.

- Consus apud metas Circi sub terra delitescit De Spectac. 8.
 — deus Ad Nat. II, 11.
 Contemptus derisu levior Ad Nat. I, 10.
 Contendendi vi amittitur veritas De Resurrect. Carnis 32.
 Continentiae bonum etsi praefert apostolus, tamen coniugium et contrahi permittit, et usui esse, et magis retineri quam disiungi suadet Adv. Marc. V, 7.
 — consilia De Pudic. 16.
 per Continentiam qui negotiabitur, magnam substantiam sanctitatis, parsimonia carnis spiritum acquireret De Exhortat. Castit. 10.
 Contionatores non ultro eliguntur, sed testimonio tum vitae tum doctrinae De Testim. Animae 6.
 Contumacia timorem subvertit De Paenitent. 5.
 Contumeliae natura De Bapt. 18.
 Convivarum admonitor spiritus sanctus Adv. Marc. IV, 31.
 Convivium dominicum Ad Uxor. II, 4.
 — Christianorum quale Apolog. 39.
 Convocationes nocturnae Ad Uxor. II, 4.
 Corinthium mare terrae motus ebibit Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Cornelius Nepos Apolog. 10. Ad Nat. II, 12.
 — Tacitus mendaciorum loquacissimus Apolog. 16. Ad Nat. I, 11. II, 12.
 Corona Christi spinea De Corona 9. 13.
 — Magna De Corona 7.
 — Christianorum militum De Corona 12.
 — in capite femineo nihil aliud quam formae lens, quam summa lasciviae nota, extrema negatio verecundiae, conflatio illebrae De Corona 14.
 Coronae origo de mendacio erubescenda est De Corona 7.
 Corpora medicata condimentis sepulturae mausoleis et monumentis sequestrantur De Resurrect. Carnis 27.
 Corpori omni coloris proprietas adhaeret De Anima 9.
 Corporibus salutem esse promissam negat Basilides De Orat. 2.
 Corporis sui figuram panis dedisse Christum Adv. Marc. III, 19.
 — eadem habitudo etiam in gloria permanet De Resurrect. Carnis 55.
 — divini et humani magna diversitas Adv. Marc. II, 16.
 — nullius sanguis potest esse nisi carnis Adv. Marc. IV, 40.
 Corporum vitiatio accidens res est, integritas propria est De Resurrect. Carnis 57.
 Corpulentia putativa Adv. Marc. III, 11.
 Corpus omne anima necesse est compleri, et animam omnem corpore adduci De Anima 32.
 — cum evigilaverit redditum officium resurrectionem mortuorum tibi adimat De Anima 43.
 — domini accipere De Orat. 14.
 — Christi in pane censetur De Orat. 1.
 — carens anima carebit et sensu De Anima 17.
 — hominis an operatio angelorum De Resurrect. Carnis 5.
 — istud Platonis sententia est carere De Anima 53.
 — vice sepulchri conclusam animam in saeculari vitae morte an detinet De Resurrect. Carnis 19.
 — nostrum figuratum de limo De Anima 17.
 — apostolica sententia dei est templum cum in Christo est De Anima 17.
 — hominis non aliud intellegitur quam omnis ista strues carnis, quoque genere materialium concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur De Carne Chr. 9.
 — est quod amittit animam et amittenda sit mortuum Adv. Marc. V, 9.
 — est sui generis omne quod est De Carne Chr. 11.
 — Christi panis Adv. Ind. 10.
 — animale quomodo dicatur semini De Resurrect. Carnis 53.
 Corruptivum aliud, et aliud corruptela De Testim. Animae 2.
 Corybantia aera Apolog. 25.
 P. Crassus per risum mortuus est De Anima 52.
 Cratetis vestiendi mos De Pall. 5.
 Cratippus scriptor De Anima 46.
 Credendum nihil temere Adv. Marc. V, 1.
 Credentium maior pars simplices, imprudentes et idiotae Adv. Marc. IV, 21.
 Crepidae Graecatae De Pall. 2.
 Creta lovis patria et sepulchrum eius habet Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 Cretes mendaces De Anima 20.
 Critae pro censoribus De Pudic. 5.
 Critias ex sanguine animam constare dixit De Anima 5.
 Critolsi opinio de anima De Anima 5.
 Crocodilorum apud Aegyptios cultus Ad Nat. II, 8.
 Croesus liberalis rex ambiguis ab Apolline oraculis falsus Apolog. 22. Ad Nat. II, 17.
 — testudinem cum agnina carne clanculum coxit Apolog. 22.
Χρόνον interpretabantur *χρόνον* Ad Nat. II, 12.

Cruce signare lectulum et corpusculum Ad Uxor. II, 5.
 Cruces intestina sunt tropaeorum Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
 Crucis habitus necessarius dimicatoris adversus diabolum Adv. Marc. III, 18.
 — pars antenna Ad Natt. I, 12.
 — excessus sedilis Ad Natt. I, 12.
 — forma Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
 — signaculo frontem terimus ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubicala, ad sedilia quacunq; nos conversatio exercet De Corona 3.
 Ctesias de incestis Persarum testis Apolog. 9. Ad Natt. I, 16.
 Cullei patricidae supplicium Ad Natt. II, 13.
 Cultum nullum a deo maledictum nisi muliebrem in viro De Idol. 16.
 — feminae habitum dicimus quem mundum muliebrem vocant De Cultu Femin. I, 4.
 Cunina dea Ad Natt. II, 11.
 Cupiditas non in concupiscentia alieni tantum est constituta De Patient. 7.
 Cupiditate omnium malorum esse radicem De Patient. 7.
 — carnis quibus excusationibus colorem De Exhortat. Castit. 12.
 Curiarum Romanarum commensationes luxuriosae Apolog. 39.
 Curiositas Christianis vitanda in rebus divinis De Praescript. Haeret. 18.
 Curiositatem exercent haeretici in negotio salutis De Praescript. Haeret. 34.
 Curiositates multae suspectae in expositione parabolarum De Pudic. 9.
 Curis Pater in Faliscorum honore est Apolog. 24.
 Curtis Iuno Apolog. 24.
 Cybele dea sacros sibi habebat leones Ad Natt. II, 8.
 Cybeles et Attidis amor in theatro praesentatus Apolog. 15. Ad Natt. I, 10.
 — sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
 Cygnus de sinu Socratis demulcens homines De Anima 46.
 Cynopae vel Cynocephali Apolog. 8. Ad Natt. I, 8.
 Cyri et Darii regno vixit Zacharias prophetarum novissimus Apolog. 19.
 Cyrus Asiam et mersit et pressit De Anima 46.
 — quot regnarit annis Adv. Iud. 8.

D.

Daemon se cum anima conserere solet ex societate substantiae et ex diversitate naturae De Anima 35.

Daemones nomen Christianum insequuntur Apolog. 2. 27. Ad Natt. I, 3.
 — ex occulto instigant iudicum animos in Christianos Apolog. 2.
 — praeministratores fabularum quarundam ad destruendam veritatem Christianam Apolog. 21.
 — orti de angelis quibusdam sua sponte corruptis, damnati a deo cum generis auctoribus Apolog. 22.
 — sacrarum scripturarum interpolatores Apolog. 47.
 — corporibus valetudines infligunt et casus acerbos et extraordinarios per vim excessus Apolog. 22.
 — magis potestate adsistunt Apolog. 23.
 — Christianorum afflata et contactu fugantur Apolog. 23. 44.
 — delitescunt sub nominibus et imaginibus mortuorum et quibusdam signis et oraculis Idem divinitatis operantur Apolog. 21.
 — et poetis et philosophis noti Apol. 22.
 — nullum nomen habent singulare, sed ibi nomen inveniant ubi et pignus De Idol. 15.
 — valetudinum curatores Apolog. 22.
 Daemonia magistri sunt saeculi huius De Idol. 18.
 — somnia incutiunt De Anima 47.
 — saepius se fingunt aliquem ex parentibus τῶν ἐνεργουμένων De An. 57.
 Daemonio paene nullum hominem carere De Anima 57.
 Daemoniorum incurtus immaturarum et atrocium mortium causa De Anima 57.
 Daemonium Socratis Apolog. 22.
 Daemonum velocitas divinitae credita Apolog. 22.
 — pabula Ad Scap. 2.
 — oracula ambigua Apolog. 22.
 — libidines in somniores De An. 48.
 — operatio Apolog. 22.
 Dalmatae feroces De Anima 20.
 Damascus Arabiae olim deputabatur antequam in Syrophoenicem transcripta esset Adv. Marc. III, 13.
 Damigeron magus De Anima 57.
 Damnationis tradux unde venerit De Testim. Anima 3.
 Damnatos olim in partes secari a creditoribus quae leges erant postea publico consensu abrogatae sunt Apol. 4.
 Danaë a Iove stuprata sub specie aurei imbris Apol. 21. Ad Natt. II, 12.
 Danaus quo tempore in Argos venerit Apolog. 19.
 cum Daniele trina fraternitas leguminae solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur De Anima 48.
 Danielis hebdomadae Adv. Iud. 8 sqq.

- Dardanus magus De Anima 57.
 Darii et Cyri regnum Apolog. 19.
 Darius Codomannus quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 —, qui et Melas nominatus est, quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 David delicta in domum Uriae confesos veniam assecutus est Adv. Marc. II, 17. De Pudic. 8.
 — uni genti Iudaicae praefuit Adv. Marc. IV, 14.
 — vir bonus secundum cor domini postea caedis et stupri reus est De Praescript. Haeret. 3.
 Debitores quomodo olim puniti Apolog. 4.
 Debitum in scripturis delicti figura est De Corona 7.
 Decima dea De Anima 37.
 — Hercules Apolog. 14.
 Decor libidinem invitat De Cultu Femin. II, 2.
 — non est accusandus, ut felicitas corporis, ut divinae plasticae accessio, ut animae aliquis vestis urbana, timendus tamen est vel propter iniuriam et violentiam spectatorum De Cultu Femin. II, 2.
 Decretum vetus ne qui deus ab imperatore consecraretur nisi a senatu probatus Apolog. 5.
 Decuriarum Romanarum epulae luxuriosissimae Apolog. 39.
 Defuncti a Scythia comeduntur Apolog. 9.
 Defunctis parentabant De Resurrect. Carnis I. De Monog. 10.
 Defunctos cur vulgus colat Adv. Marc. V, 9.
 Dei hoc principaliter proprium est nullius exempli capere comparisonem Adv. Marc. I, 4.
 — omnia, et nihil nostrum De Patient. 7.
 — nomen quasi naturale divinitatis, potest in omnes communicari quibus divinitas vindicatur Adv. Marc. III, 15.
 — bonitatem semper cum ratione conspirare Adv. Marc. I, 29.
 — trinitas Apolog. 17.
 — qualitates Apolog. 17.
 — ira De Testim. Animae 2. De Anima 16. Adv. Marc. I, 1. II, 16. IV, 15. 31.
 — opus est quod nascitur, diaboli negotium est quod fingitur De Cultu Femin. II, 7.
 — habemus aliquid, sed ab ipso, non a nobis Adv. Hermog. 4.
 — patientia in quibus rebus apparet De Patient. 1.
 — notitiam Moysi stilus a primordio mundi, paradiso et Adam, et non ab Aegypto et Moysae recenset Adv. Marc. I, 10.
 Dei filius de virgine nasci debuit De Carne Chr. 17.
 — res nulla constat pretio Apolog. 39.
 — posse velle est, et non posse nolle, quod autem voluit, et potuit et ostendit Adv. Prax. 10.
 — bonitas a primordio operum perspecta persuadebit nihil a deo mali evenire potuisse De Pudic. 11.
 Deieratio quid De Idol. 21.
 Deis ignotis arae Athenis erant praestitae Ad Nat. II, 9. Adv. Marc. I, 9.
 Delatores Christianorum damnantur Apolog. 9.
 Deli insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Deliciae discutiendae, quarum mollitas et fluxu fidei virtus effeminari potest De Cultu Femin. II, 13.
 Delicta voluntatis interdicta De Paenitent. 3.
 — non in carne apparent, quia semper super cutem portat maculam idololatriae, aut stupri, aut fraudis De Dept. I.
 Delicti sui reum unumquemque fatuam Adv. Marc. II, 15.
 — remissio et retentio iudicem dem sapiunt Ad Martyr. 14.
 — cessatio radix est veniae De Pudic. II.
 Delictorum capitalium septem membra Adv. Marc. IV, 9.
 — quaedam esse carnalia, id est corporalis, quaedam vero spiritalis De Paenitent. 3.
 Delictum defusum in variis criminibus venas de suo fonte De Patient. 5.
 — omne aut agitur aut cogitatur De Paenitent. 3.
 Delinquendi nulla est necessitas quibus una est necessitas non delinquendi De Corona 11.
 Delocus, vir iustus De Anima 33.
 Delphica inscriptio *Γνώσι σεαυτὸν* Apolog. 48.
 Delphini Neptuno voti De Spectac. 15.
 Delphos suos contra Pyrrhum regem Apollo defendere non valuit Ad Nat. II, 17.
 Delphyn draco De Corona 7.
 Delucentinus Casiniensium deus Apol. II. Ad Nat. II, 8.
 Demetrius Phalereus scriptor Apol. 18.
 — Phalereus grammaticorum temporis Ptolemaei Philadelphi probatissimus Apol. 18.
 Democritus indigentiam spiritus somnum vocat De Anima 43.
 — quid de anima censuerit De Anima 12. 15.

- Democritus excaecat seipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset et doleret si non esset potius Apolog. 46.
- quid de deorum origine statuerit Ad Nat. II, 3.
- Demosthenis eloquentia Apolog. 11.
- Demotatio a perditione discernenda De Resurrect. Carnis 55.
- Dentes incorruptos permanere, qui ut semina retinentur fructuari corporis in resurrectione De Resurrect. Carnis 42.
- dati ad pulsus linguae temperandos, ad vocis articulos offensione signandos De Resurrect. Carnis 61.
- Dentium statio De Resurrect. Carnis 60.
- Deo non competit infirmitas aut mendacium De Carne Chr. 11.
- scriptura oculos, dexteram et pedes tribuit, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur Adv. Marc. II, 16.
- quidam denegant proprietates suas, simplicitatem et potestatem De Bapt. 2.
- nihil est par, et natura eius ab omnium rerum conditione distat De Carne Chr. 3.
- status sui nullum periculum est De Bapt. 1.
- non placet quod non ipse produxit De Cultu Femin. II, 2.
- neque perversitas neque fallacia congruit Adv. Prax. 11.
- an aliquid sit difficile Adv. Prax. 10.
- nihil subitum, quia nihil a deo non dispositum Adv. Marc. III, 2.
- a Deo omnia condita esse De Anima 57.
- de Deo nemo tempore Pauli disceptavit Adv. Marc. I, 21.
- — quaecunque Moyses scripsit, falsa esse Apelles probare conatur Adv. Prax. 22.
- in Deo omne divinum Adv. Marc. II, 16.
- Deorum totum artificium est contumeliosum et impium Apolog. 12.
- Romanorum varietas et multitudo Ad Nat. II, 12, 15.
- gentilium de cruce origo Ad Nat. I, 12.
- templa et fana quinto quoque anno publice proscripta Ad Nat. I, 10.
- triplex census secundum Varronem, unum physicum de philosophis, alterum mythicum de poetis, tertium gentile Ad Nat. II, 1.
- triplex genus secundum Dionysium Stoicum et Arcesilaum Ad Nat. II, 2.
- duplex genus secundum Xenocratem Ad Nat. II, 2.
- publicorum Romae ara in Palatio, adventiciorum ad fanum Carinae Ad Nat. II, 9.
- Deos duos Marcion effert, tanquam duas symplegades naufragii sui Adv. Marc. I, 2.
- fingere humana mediocritas novit facilius quam verum deum sectari Adv. Marc. I, 18.
- Derisus gravior contemptu Ad Nat. I, 10.
- Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae intolerabilem utique humanae mediocritati humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam deo digna, quia nihil tam deo dignum quam salus hominis Adv. Marc. II, 27.
- summum, magnum, unicum credi oportere Adv. Marc. I, 5.
- iudicare de nostro sensu plane stultum De Carne Chr. 4.
- nos a prophetis et a Christo, non a philosophis erudimur Adv. Marc. II, 16.
- nemo unquam vidit Adv. Marc. II, 27.
- in hominem vere conversum negat Marcion De Carne Chr. 3.
- sufficit dici, ut necesse sit bonum credi Scorp. 5.
- probant opere et beneficia Adv. Marc. I, 17.
- definimus primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum, natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus Adv. Marc. I, 17.
- ignorantes rem quoque eius ignorent necesse est, quia nullus thesaurus omnino extraneis patet De Paenitent. 1.
- nunquam latuisse, sed a primordio mundi conditi cum ipsis statim rebus in hominum devenisse cognitionem Adv. Iud. 14.
- summum esse magnum, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine Adv. Marc. I, 3.
- corpus esse, etsi dea spiritus est Adv. Prax. 8.
- discutit maior paene vis hominum ex visionibus De Anima 47.
- manuum suarum operam non destituere De Resurrect. Carnis 9.
- immutabilem et informabilem credi necesse est, ut aeternum Adv. Prax. 27.
- intra abyssos esse, et ubique consistere, sed vi et potestate Adv. Prax. 23.
- Deus Christianorum versus Prometheus Apolog. 18.
- Christianorum asinus Ad Nat. I, 11.
- corporalis ex opinione Stoicorum, incorporalis ex Platoniorum, sed aliis aliter visum Apolog. 47.

Deus composite, materia incondite moventur Adv. Hermog. 42.
 — an crucifixus sit De Carne Chr. 5.
 — quod proposuit et revelavit, medio spatio saeculorum in figuris et aenigmatibus et allegoriis praeministravit Adv. Marc. V, 6.
 — commune vocabulum factum est vitio erroris humani Adv. Marc. V, 11.
 — non vocis, sed cordis auditor est Ad Martyr. 13.
 — ignotus esse non debuit, et Christus agnosci debuit Adv. Marc. III, 3.
 — pusillus inventus est, ut homo maximus fieret Adv. Marc. II, 27.
 — universitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, universarum gentium sator Adv. Iud. 2.
 — visus secundum hominum capacitates, non secundum plenitudinem divinitatis Adv. Prax. 14.
 — solus erat ante omnia, ipse sibi et mundus et locus et omnia Adv. Prax. 5.
 — corporeus, quod nihil non corporale sit De Paenitent. 3. Adv. Hermog. 35 De Carne Chr. 11. Adv. Marc. II, 16. Adv. Prax. 7.
 — pater invisibilis pro plenitudine maiestatis Adv. Prax. 14.
 — est sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem Adv. Prax. 15.
 — solus sine peccato et solus homo sine peccato Christus, quia et deus Christus De Anima 41.
 — solus sine origine Adv. Marc. V, 1.
 — alius personae, non substantiae nomine, ad distinctionem, non ad divisionem Adv. Prax. 12.
 — exactor innocentiae malitiam excitatam odit De Spectac. 2.
 — quod damnat nusquam et nunquam excusatur De Spectac. 20.
 — sicut homini vitae spatium induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit Adv. Marc. II, 8.
 — aliud et aliud quae dei Adv. Marc. I, 3.
 — si non unus est, non est Adv. Marc. I, 3.
 — semper notus nunquam latuit, quia semper illuxit Adv. Marc. II, 1.
 — summum est magnum, et forma, et ratio, et vi, et potestate Adv. Marc. I, 3.
 — unicus est, et non aliter deus nisi summum magnum Adv. Marc. I, 3.
 — non est contentiosus Ad Scap. 2.
 — versipellis Monarchianorum Adv. Praexan 23.
 — nec natus omnino nec factus Adv. Hermog. 7.

Deus puniturus est in iustitia De Cre Chr. 15.
 — solus perfectus Adv. Marc. II, 16.
 — de incorruptibilitatis proprietate solus felix Adv. Marc. II, 16.
 — in quantum est deus, nec malum admittit, nec bonum damnat, et in tantum nec paenitentiae bonitatem apud eum locus est Adv. Marc. II, 21.
 — nunquam magis creditur, nisi cum magis timetur De Fuga in Persec. 1.
 — omnium conditor nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit, nihil non ratione tractari intellegique voluit De Paenitent. 1.
 — de nostro iustus, de suo optimus De Resurrect. Carnis 14.
 — non alia lege credendus est quam ut omnia posse credatur De Resurrect. Carnis 11.
 — etsi natura bonus, tamen et iustus De Pudic. 2.
 — in omnia sufficit, et nihil a conspectu eius remotum De Paenitent. 3.
 — de Epicuri schola Adv. Marc. I, 25.
 Diaboli pompam in signaculo fidei circus De Spectac. 23.
 — vocabulum ex qua delatura computi creatori Adv. Marc. V, 18.
 — ignea iscula, per quae fidei vestis confusio administratur, ex dei tantum voluntate De Fuga in Persec. 1.
 — unum opus est temptare quod in eis est an velis, et ubi voluisti, sequitur ut te sibi subigat, non operatur in te voluntatem, sed nactus possessionem voluntatis De Exhort. Castit. 1.
 a Diabolo omnia esse mutata De Coronat. Diabolum Valentiniani Munditeneantem appellat Adv. Valent. 20.
 Diabolus in exorcismo cum oneretur, quod ausus esset fidelem malum aggredi, Constanter et iustissime quidem, inquit, feci, in meo eam inveni De Spectac. 26.
 — recuperata praeda adversus dominum gaudet De Paenitent. 5.
 — mendacium divinitatis operatur De Corona 7.
 — an a deo sit factus Adv. Marc. II, 16.
 — quotidie adicit aliquid ad iniquitatem ingenia De Virg. Vel. 1.
 — interpolator naturae De Cultu Femin. I, 7.
 — auctor delicti Adv. Marc. II, 28.
 — morositatem Iudaicae legis imitatus est De Praescript. Haeret. 40.
 — primis parentibus non imposuit delinquendi voluntatem, sed materiam voluntatis subministravit De Exhort. Castit. 2.

essimus et deus optimus De 5.
 homines elusit De Spectac. 18.
 rare putat, si sanctos a reli-
 gi deturbat Adv. Iud. 9.
 lo et ipse doceat verberan-
 axillam patienter offerre De
 23.
 ab Aristotele instituta, artifex
 et destruendi, versipellis, in
 s coacta, in coniecturis dura,
 nentis operaris contentionum,
 etiam sibi ipsi, omnia re-
 ne quid omnino tractaverit
 script. Haeret. 7.
 sis apud Lacedaemonas so-
 maxima est Ad Martyr. 4.
 harum Scorp. 7.
 ta, titulus, uti videtur, alicu-
 Apolog. 15.
 Ad Natt. I, 10.
 s Messenius quid de anima
 De Anima 15.
 ini omnibus posita omnia De
 pt. Haeret. 8.
 post virum dilectissimum nu-
 geretur, se ipsam combussit
 rt. Casit. 13. Apolog. 50. Ad
 18.
 inis in sacris Matris Deum
 25.
 aetitiaie dedicatus apud Chri-
 Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
 a parte Romanorum otio et
 tus Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
 ationis, dies ultimi iudicii Ad
 5.
 magnus, dies irae et retri-
 De Resurrect. Carnis 22.
 iectus Ad Natt. II, 11.
 iecti ab officio sacerdotali De
 t. Casit. 7.
 non sinit apostolus praesidere
 rc. I, 7.
 i Adv. Marc. IV, 26.
 orum certi et incerti et se-
 cundum Varronis tripartitam
 em Ad Natt. II, 9.
 rum mixta partim forma, et
 et canino capite, cornuti ut
 et arietes, a lumbis hirci, a
 serpentes, et alites a planta
 Apolog. 17. Ad Natt. I, 14.
 orum captivi Ad Natt. II, 7.
 orum nuptiales Ad Natt. II, 11.
 re apud Romanos Ad Natt. II, 15.
 es Ad Natt. II, 15.
 rium, culinarum et carcerum
 II, 16.
 i eorum qui in eisdem locis
 aedes habent, et alii eorum

qui in alieno loco vel mercedibus ha-
 bitant Ad Natt. II, 15.
 Dii secundum opinionem quorundam dicti
 a *Θέσει* Ad Natt. II, 4.
 — seligi non possunt ut bulbi Ad Natt.
 II, 9.
 — novi nisi sensus probatione publice
 non assumpti Apolog. 5. Ad Natt.
 I, 10.
 — mendicantes Apolog. 13. 42.
 — periurii vindices Ad Natt. I, 10.
 — Graeci a Romanis adoptati Ad Natt.
 I, 8.
 — sua ipsorum templa et fana tueri ne-
 queunt Apolog. 29.
 — Romanorum novi, veteres, barbari,
 Graeci, Romani, peregrini, captivi,
 adoptivi, proprii, communes, masculi,
 feminae, rustici, urbani, nautici, mi-
 litares Apolog. 10.
 — provinciales et municipales Apol. 24.
 Ad Natt. II, 8.
 — privati et domestici, Lares atque Pe-
 nates Apolog. 13. Ad Natt. I, 10.
 — Romanorum communes et proprii
 Ad Natt. II, 15.
 — Romanorum hostiles Ad Natt. II, 9.
 Dilectio perfecta est fugatrix timoris, et
 animatrix confessionis Scorp. 12.
 — summum fidei sacramentum, Chri-
 stiani nominis thesaurus De Patient. 12.
 Diocles medicus quid de anima statuerit
 De Anima 15. 17.
 Diodorus Siculus citatus Apolog. 10. Ad
 Natt. II, 12.
 — refert Iovem post devictos Titanas
 primum coronatum De Corona 7.
 Diogenes lutulentis pedibus superbos Pla-
 tonis toros superbia deculcat Apo-
 log. 46.
 — meridie lucernam accendit, et homi-
 nem quaesivit Adv. Marc. I, 1.
 — cum Phryne meretrice rem habuit
 Apolog. 46.
 — Hercules inrisor Apolog. 14. Ad Natt.
 I, 10.
 — mortis constanter subeundae horta-
 tor Apolog. 50.
 Diogenis responsa dua memorabilia de
 eo an dii essent et quid in caelis aga-
 tur Ad Natt. II, 2.
 — aliquid dictum Apolog. 39.
 Diomedes Venerem et Aenean sauciat
 Apolog. 14.
 Dionysiorum Atticorum luxuria Apo-
 log. 39.
 Dionysius Rhodius De Anima 46.
 — Stoicus trifariam deos distinxit Ad
 Natt. II, 2.
 — Stoicus deos distinguit nativos et
 factos Ad Natt. II, 14.

Dionysius tyrannus Zenonis Eleatae carnifex Apolog. 50.
 — tyrannus Platonem vendidit Apol. 46.
 Disciplina castrensis De Corona 11.
 a Disciplina divertere nemini expedit qui meminerit futuri iudicii De Praescript. Haeret. 44.
 Disciplinae de magistris vulgo sortita cognomena Apolog. 4.
 Disciplinam despiciant qui negant poenam De Resurrect. Carnis 11.
 Discipuli existere non possunt sine doctrina magistrorum Adv. Marc. IV, 5.
 — crederent Moysi et prophetis antequam audissent et credidissent Christo Adv. Marc. IV, 34.
 — Christum audientes ecclesiam deliniant De Carne Christi 7.
 Disputare nemo debet cum haereticis De Praescript. Haeret. 12.
 Ditis Pater Ad Nat. I, 10.
 Dives stultus sibi blandiens de proventu agnorum Adv. Marc. IV, 18.
 Dividi dissolvi est, et dissolvi mori De Anima 14.
 Divina qui de humanis praeiudicant stultissimi sunt Adv. Marc. II, 17.
 — vox nulla ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constituatur De Praescript. Haeret. 9.
 Divinatio caprae et mensae Apolog. 23.
 Divinitas una et germana, nec de novitate nec de vetustate, sed de sua virtute censetur Adv. Marc. I, 8.
 — gradum non habet, utpote unica Adv. Hermog. 7.
 Divinitati competit quaecumque decreverit ut perfecta reputare Adv. Marc. III, 5.
 Divitiarum contemptus De Patient. 7.
 Divitias praestare deo non incongruens, per quas et divites solatio iuvantur, et multa inde opera iustitiae dilectionis administrantur Adv. Marc. IV, 15.
 ad Docendum apud Hierusafem fuerunt alia loca, non solum templum Adv. Marc. IV, 39.
 Doctrina Christi De Carne Chr. 4.
 — est disciplinae index De Praescript. Haeret. 43.
 — omnis de mendacio praeiudicanda quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum, et Christi et dei De Praescript. Haeret. 21.
 Doctrinarum adulterinarum genera quae sub apostolis fuerunt De Praescript. Haeret. 34.
 Domestici dei Christiani Adv. Marc. V, 13.
 Domiduca dea Ad Nat. II, 11.
 Dominatio iusta et ordinaria timenda et diligenda Adv. Marc. I, 27.

Domini nomen potestatis est etiam i-mendae Adv. Marc. I, 27.
 — nomen quando scriptura semp Adv. Hermog. 9.
 Dominico die ieiunium vel de genibus adorare nefas dixerunt veteres Christiani De Corona 3.
 Dominus in simplicitate cordis est querendus De Praescript. Haeret. 7.
 Domitianus Imper., portio de Neronis crudelitate, Christianorum persecutor Apolog. 5.
 — Imper. Christianos relegatos revocavit Apolog. 5.
 Donativum vitae aeternae De Rev. Carnis 47.
 Dositheus Samaritanus Adv. Omn. Haer. 1.
 Draconum de frontibus gemmas eruisse erat De Cultu Femin. I, 5.
 Drusillanus, servus Claudii, quinquaginta promulsidem aedificat De Pall. 5.
 Duritia vincenda est, non solum Scorp. 2.
 Dnsares Arabum deus Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.

E.

Ebrietatis et libidinis daemonia de inter se conspirata et comitata De Spectac. 16.
 Ecclesia ab apostolis, apostolica Christus a deo patre instituta est De Praescript. Haeret. 32.
 — curam habet eorum qui in vicinis Ad Martyr. 2.
 in Ecclesia nihil tradendum nisi a Christo demandatum De Praescript. Haer. 3.
 Ecclesiae apostolicae Adv. Marc. IV, 3.
 — quae quotidie instituuntur in doctrina Christi, non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae quam illae quae ab apostolis vel apostolicis viris institutae sunt De Praescript. Haeret. 32.
 — apostolicae, matricis et originis fidei Christianae De Praescript. Haeret. 22.
 — primitivae institutio De Idol. 9.
 — auctoritas inter ordinem et plebem constituit differentiam De Exhort. Castit. 6.
 — caput Christus Adv. Marc. V, 15.
 — praepositis non licet fugere in persecutione De Fuga in Persec. 11.
 — quas apostoli vel apostolici non condiderunt, suspiciendae De Virg. Vel. 2.
 Ecclesiam esse in tribus, etiam laici De Exhort. Castit. 7. De Pudic. 21.
 Ecclesiarum origines De Pudic. 21.
 — apostolicarum auctoritas eadem est

- teris quoque patrociniabitur evangelis, quae proinde per illas, et secundum illas habemus Adv. Marc. IV, 5.
- Ecclesias** apud unamquamque civitatem apostoli condiderunt, a quibus tradicem fidei et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutatae sunt et quotidie mutuantur ut ecclesiae fiant De Praescript. Haeret. 22.
- Ecclesiastica bona** quibus danda Apol. 39.
- Ecclesiasticae disciplinae praescripta** de muliere in virginem spectant De Virg. Vel. 9.
- Ecstasis** De Virg. Vel. 1. De Anima 47. De Resurr. Carnis 11. 63. Adv. Marc. IV, 22. V, 8. Adv. Prax. 1. 15. 30.
- excessus est sensus et amentiae instar De Anima 45.
- exemplum in muliere Christiana De Anima 9.
- sancti spiritus vis operatrix prophetiae De Anima 11.
- Edicta principalia** Apolog. 4.
- Edula dea** Ad Nat. II, 11.
- Egregori daemones** patres Apolog. 22. De Idol. 9.
- Eidolon unde deductum** Adv. Marc. IV, 5.
- Electrum ex auro et argento** Adv. Prax. 27. Adv. Hermog. 25.
- Elementa apud Romanos primae litterae** solent dici Adv. Marc. V, 4.
- dii esse non possunt Ad Nat. II, 5.
- Elephantus beata insulsissima** De Resurr. Carnis 6.
- Eleusinia** Apolog. 7.
- Eleusiniorum initiatus** Adv. Valent. 1.
- Eleutherius episcopus Romanus** De Praescript. Haeret. 30.
- Elysiis campi** Apolog. 47. Ad Nat. I, 20. *Ἐμβροσσοφάνης*, medicorum instrumentum De Anima 25.
- Emendatio culpam non antecedit** Adv. Marc. IV, 4.
- Emmanuel est, Nobiscum deus** Adv. Iud. 9.
- Empedocles causam argutae indolis et obtusae in sanguinis qualitate constituit** De Anima 20.
- animam ex sanguine constare dixit De Anima 5.
- et Parmenides refrigerationem somnum vocant De Anima 46.
- deum se deliravit De Anima 32. Cf. De Pall. 4.
- in ignes Aetnei montis desilivit Apolog. 50.
- ex contrariis universa constare dixit De Anima 8.
- hegemonicon esse statuit De Anima 15.
- sensuum fidem damnat De Anima 17.
- Empedocles immortalitatem animae vindicavit** De An. 54. De Resurr. Carnis 1.
- Empedocles versus citati** De Anima 15. 32.
- furor De Anima 3.
- Energema Apelleiacae virginis Philamenes filius de Carne** Chr. 24.
- Ennius citatur** Adv. Valent. 6. De An. 33.
- Enoch liber** De Cultu Femin. II, 10.
- apud Iudam apostolum testimonium possidet De Cultu Femin. I, 4.
- de hoc mundo translatus necdum mortem gustavit, ut aeternitatis candidatus Adv. Iud. 2. De Resurr. Carnis 58.
- antiquissimus propheta De Idol. 15.
- scriptura quo ordinem angelorum dedit, non recipitur a quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur De Cultu Femin. I, 3.
- et Helias translatus sunt, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet De Anima 50.
- ostendit nobis quod sine legis Moysi onere deo possimus placere Adv. Iud. 2.
- Entelechia Aristotelis** De Anima 32.
- ad Ephesios epistolam vocant haeretici ad Laodiceanos** Adv. Marc. V, 11.
- Ephorus scriptor** De Anima 46.
- Epicharmus somniorum veritatem affirmavit** De Anima 46.
- Epitherisma post febulam** Adv. Valent. 33.
- Epicurei diminutionem spiritus animalis somnum vocant** De Anima 43.
- animi aequitatem voluptatis veritatem decernebant Apolog. 38.
- Epicuri deus otiosus et iners** Adv. Marc. IV, 15. Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
- vacuum et inane Adv. Val. 14.
- memorabile dictum Ad Nat. II, 4.
- stupor De Anima 3.
- schola nihil esse post mortem docet De Resurr. Carnis 1.
- Epicuro videtur animam non divinam, sed mortalem esse** De Testim. Animae 2.
- Epicurus solis orbem pedalem apprehendit** Ad Nat. II, 4.
- omnem cruciatum et dolorem deprecat Apolog. 45.
- deum ex atomis constare putavit Apolog. 47.
- mundum negavit a quoquam constitutum Ad Nat. II, 3.
- dixit animam esse in tota lorica pectoris De Anima 15.
- animam ex atomis dixit esse De An. 5.
- animam interire tradit De Praescript. Haeret. 24.
- vulgari satis opinione negavit mortem ad nos pertinere De Anima 42.
- Epimenides quinquaginta paene annis somnicalosus** De Anima 44.

- Epiphanes quotiens regurrit Adv. Iud. 8.
 Episcoporum ordo De Praescript. Haeret. 32.
 Episcopus Romanus Montani, Pristae et Maximilae prophetiae agnoscentis et ex ea agnitione pacem ecclesiae Asiae et Africae inferens pacis litteras a Praeerea cogitur revocare Adv. Prax. 1.
 — coronari non debet De Coronis 9.
 Epistolae ad Timotheum et Titum de ecclesiastico statu compositae Adv. Marc. V, 21.
 Epona dea Apolog. 16. Ad Nat. I, 12.
 Epularum luxuria in sacris Apolog. 39.
 Epulum Iovis Apolog. 13.
 Equiria De Spectac. 5.
 Erasistratei medici de magistro nominati Apolog. 4. Ad Nat. I, 4.
 Erasistratus medicus *Ἐραστράτης* instrumentum novit De Anima 25.
 — medicus animam dixit esse in membranulis De Anima 15.
 Erichthonius Minervae et Vulcani filius De Virg. Vel. 3.
 Erigona in sidus sepulta Ad Nat. II, 15.
 Esaias mors De Corona 7.
 per Esdram omne instrumentum Iudaici litteraturae constat restauratum De Cultu Femin. I, 3.
 Ethnici deum Christianorum in tempore tribulationis invocaverunt Ad Scap. 4.
 — non credendo credunt, haeretici tendendo non credunt De Carne Chr. 15.
 ab Ethnico nemo discat carnis resurrectionem De Resurr. Carnis 3.
 Etruscae coronae De Corona 18.
 Eva mater viventium De Carne Chr. 17.
 — serpenti quasi filio dei credidit De Praescript. Haeret. 47.
 — enixa diabolum fratricidam De Carne Chr. 17.
 — quomodo a satana seducta De Patient. 5.
 de Eva trahunt mulieres ignominiam primi delicti et invidiam perditionis De Corona 14.
 in Evam virginem adhuc irrepserat verbum aedificatorium mortis De Carne Chr. 17.
 Evangelia corrosit Marcion De Resurr. Carnis 63.
 Evangelicum instrumentum apostolos habere auctores Adv. Marc. IV, 2.
 Evangelicus sermo tuba dei De Resurr. Carnis 24.
 Evangelii promulgandi munus apostolis ab ipso domino impositum Adv. Marc. IV, 2.
 in Evangelio eadem divinitas praedicata quae semper nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem Adv. Marc. V, 2.
 Evangeliorum auctoritas Adv. Marc. II, 2.
 Evangelium Christi a lege evocatum primum, non a creatore ad alium deum Adv. Marc. V, 2.
 Eubalus quid de anima statuerit De Anima 5.
 Eucharistia De Carne Chr. 15.
 Eucharistiae usus olim apud veteres De Resurr. Carnis 1.
 — sacramentum et in tempore non et omnibus mandatum a deo etiam antelucanis coetibus nec deaurum manu quam praesidentiam amittere De Corona 3.
 Evergetes quot annis regnavit Adv. Iud. 1.
 — alius annis viginti septem regnavit Adv. Iud. 8.
 Eunuchi in comitatu feminarum detortum Ad Uxor. II, 8.
 Euphorbi clypeum olim Delphis consecratum recognitum De Anima 31.
 Euphorbus in Pythagoram mortuus De Resurr. Carnis 1.
 Euphorion scriptor De Anima 46.
 Eurius, stator et obolifacis in casu Adv. Hermog. 31.
 Europa a Iove stuprata Ad Nat. II, 12.
 Exemplum nullum maius eo cuius exemplum est De Resurr. Carnis 16.
 Exiit as sapientiam expedit De Anima 21.
 Exomologesis a domino instituta De Patient. 12.
 — prosternendi et humiliandi hominis disciplina est, conversationem coniungens misericordiae illicem De Patient. 9.
 — mysterium poenitentiae De Patient. 12.
 — gehennam extinguit De Patient. 12.
 — est qua delictum domino nostro confitemur, non quidem ut ignoscatur, sed quatenus satisfactio confessione desinit, confessione poenitentia aedificatur, poenitentia deus mitigatur De Patient. 9.
 Exorcismi daemonum De Anima 67.
 Ezechiae regis humiliatio De Ieiun. 1.
 — lacrimis deus largitus est spatium vitae Adv. Marc. II, 17.
 — fletum deus exaudivit Adv. Marc. IV, 6.
 Ezechias rex inflatus propter divites thesauros Adv. Marc. IV, 15.
 Ezechielis apocryphus liber citatur De Carne Chr. 23.

F.

- Fabam Pythagorici respuant, onerosam et inflatui pabulum De Anima 48.
 Fabularum mimicarum materiae Ad Nat. I, 10.

Facies intentionum omnium spectantur.
De Resurr. Carnis 15.
Faliscorum Iuno Apolog. 24.
Famae natura Apolog. 17. Ad Nat. I, 7.
— capido post mortem omnibus. fore ingenta De Testim. Animae 4.
— non esse credendum Apolog. 9.
Famem fides scit non minus sibi contemnendam propter deum quam omne mortis genus De Idol. 12.
Farinus deus Ad Nat. II, 11.
Fascinum etiam apud ethnicos memendum De Virg. Vel. 15.
Fata scribenda De Anima 39.
Fauni filia, Bona Dea, prae pudicitia ne conversabatur quidem inter viros. Ad Nat. II, 9.
Faunus Pici filius mente ictus in ius agitabatur Ad Nat. II, 9.
Felicula insula Adv. Valent. 7.
Fellitatio Apolog. 9. Ad Nat. I, 16.
Femina naturale est vocabulum De Virg. Vel. 4.
— mas Adv. Valent. 10.
Feminae habitus duplicem speciem circumfert De Cultu Femin. I, 4.
— multae Christo adhaeserunt, et a praefectis gentilibus defensas contra furentem populum Ad Scep. 4.
Feminam salvis oculis Christianus innotet Apolog. 46.
Fenestella annalium commentator Adv. Valent. 34.
Ferarum morsus ornamenta sunt inventus, ut in Cyro urai cicatrix De Anima 58.
Feretro Iovi Romulus ludos instituit De Spectac. 5.
Ferram et aes maiori in usu sunt apud homines quam aurum et argentum. De Cultu Femin. I, 4.
Fetus in balneo elabitur cum vegeto De Anima 25.
Ficum viridem, ante quam Cato senectutem Africanam intulit, Romae nomen venerat. Ad Nat. II, 16.
Fide, non pecunie, tuti sunt Christiani. De Fuga in Persec. 14.
Fidei ara Apolog. 23.
— bonae et solidae non est omnia ad voluntatem dei referre De Exhort. Castit. 2.
— status non admittit allegationem necessitatis De Corona 11.
— regula una omnino est, sola immutabilis et irreformabilis De Virg. Vel. 1.
— fomenta de scripturarum interlectione Ad Uxor. II, 6.
— regula et merces Adv. Marc. IV, 36.
— necessarium decus De Carne Chr. 5.
— regula De Praescript. Haeret. 13.

Fidei qualitas de generis conversatione aestimari potest. De Praescript. Haeret. 43.
— Christianae, confessio Adv. Marc. 3.
— ipsius imprimitur, reddendo ratio apud Christi tribunal. De Praescript. Haeret. 44.
Fideles per figuram sunt templi, dei, et altaria et luminaria et vasa. De Corona 9.
Fidem ex ea personis probantur, ex ea fide personas De Praescript. Haeret. 3.
— eius dei esse omnia et forma omnino. Saei Adv. Marc. V, 7.
— Abrahae patientia probavit De Patient. 6.
Fides laudanda quae ante credit, observanda esse, quam didicit. De Corona 2.
— semper in creatore et Christo stetit, sed conversatione et disciplina mutari Adv. Marc. I, 21.
— aetatis De Virg. Vel. 12.
— nunquam sollicitior et disciplinatio in ieiuniis De Fuga in Persec. 1.
— frivola et frigida deprehendens esse, qui conveniunt in ecclesiam timida. De Fuga in Persec. 3.
— viam demopitret per quam ad deum pervenimus Adv. Marc. IV, 24.
— saluum facit, non exercitatio scripturarum De Praescript. Haeret. 14.
— per dilectionem perficitur Adv. Marc. V, 5.
— famem non timet De Idol. 12.
— ubi fuerit, ibi nec ipsae haeciae nocere possunt Adv. Marc. IV, 24.
— integra secuta est de salute. De Bapt. 18.
— nominum salus proprietatum De Carne Chr. 19.
— habet temptationem et probationem. De Praescript. Haeret. 2.
Figulus sigulo, siber fabro invidet, proverbium Ad Nat. I, 20.
Figurae ex rebus consistentibus sunt necessae est, quia nihil potest alii similitudinem de suo praestare nisi sit ipsam quod tali similitudine praestet Adv. Haeret. 34.
Figurate uti translatione nominum creatori non novam Adv. Marc. III, 14.
Filii Christi, qui in ipsam resuscipitur Adv. Marc. V, 9.
— in quibus fides non est, genitura perversa est Adv. Marc. IV, 31.
Filium dei Christum semper visum ab hominibus in vera, etiam non nato, carne Adv. Inq. 9. De Carne Chr. 6. Adv. Marc. II, 27. III, 6. 9. V, 19. Adv. Marc. 14. 16.
Filius dei an sit, et qui sit, et quomodo sit Adv. Marc. 5.

Flammem in nuptiis Adv. Valent. 32.
 Flores ludi De Spectac. 6.
 Florem capite sectari tam contra natu-
 ram est quam cibum aure, quam
 somnum mare De Corona 5.
 Flaviana dea Ad Natt. II, 11.
 Foedera sanguinis humani gustatu inter
 populos quosdam conflata Apolog. 9.
 Forculus deus De Idolol. 15. Ad Natt.
 II, 15.
 Formae laude sola frui et de bono cor-
 poris gloriari licet De Cultu Femin.
 II, 3.
 Formam fidelis non expectat De Cultu
 Femin. II, 4.
 Formicis, culcibus et tineis deesse pul-
 mones et arterias De Anima 10.
 a Fornicatione avertens nos Paulus ma-
 nifestat carnis resurrectionem Adv.
 Marc. V, 7.
 Fortuna Barbata Ad Natt. II, 11.
 Fortunae Muliebri coronam non imponit
 nisi univira De Exhortat. Castit. 6.
 Forum olitorum Apolog. 13.
 Fraternalitatis appellatio De Praescript.
 Haeret. 20.
 in Frontibus signare De Praescript. Haer-
 ret. 40.
 Frugalitas saeculum spernit Ad Uxor. I, 8.
 Fustus Geminus consul Adv. Iud. 8.
 Fugae praecipuum suam habuisse ratio-
 nem De Fuga in Persec. 6.
 — praecipuum temporale De Fuga in
 Persec. 6.
 Fugiendum in persecutione non esse Ad
 Uxor. I, 3. De Corona 1.
 Fulmen non solius est Iovis Apolog. 14.
 Fulmine icti non decinerescunt Apol. 49.
 Fur significat diabolum Adv. Marc. IV, 29.
 Fuscianus praefectus Urbis Ad Natt. I, 16.

G.

Gabinus consul Apolog. 6. Ad Natt. I, 10.
 Gaiana haeresis De Praescript. Haeret. 33.
 — haeresis contra baptismi doctrinam
 De Bapt. 1.
 ad Galatas epistula nihil aliud docet
 quam legis discessionem venientem de
 creatoris dispositione Adv. Marc. V, 3.
 — — epistula Iudaeismi expugnatrix Adv.
 Marc. V, 2.
 Galaticus rubor De Pall. 4.
 Galba alienos servos non manumisit
 Adv. Marc. V, 4.
 — quot annos et menses regnarit Adv.
 Iud. 8.
 Galli senes Mercurio immolabant Apol. 9.
 Gallici muli Ad Uxor. I, 4.
 Gallinae pariunt sine masculis Adv. Va-
 lent. 10.
 Ganymedes Iovis exoletus Ad Natt. II, 11.

Ganymedes a Iove raptus Ad Natt. II, 12
 — post mortem in sidus sepultus II
 Natt. II, 15.
 Gehenna, damnatorum locus, est igni-
 scani subterraneus ad poenam de-
 saurus Apolog. 18. 47. 48.
 Gemmae unde De Cultu Femin. I, 4
 Gemmis cerauneis non ideo substantia
 ignita est quod cornascent rutilate n-
 bore De Anima 9.
 Gemonii gradus Adv. Valent. 36.
 Generis humani quodammodo foetes Cui.
 Abel, Seth Adv. Valent. 29.
 Genii sunt daemones Apolog. 33.
 Genitale virus ex afflata dei animam
 De Anima 27.
 Genius Caesaris Apolog. 28. 33. Ad Nat.
 I, 18.
 — daemoneum nomen De Anima 39.
 Gentes posse admitti ad dei legem Mt
 Iud. 1.
 Gentiles cultores plurimae divinitatis
 Adv. Prax. 13.
 Gentilium querelae adversus Christianos
 Apolog. 1.
 Germani limites suos transgredi non au-
 dentur Adv. Iud. 7.
 Germanica sitis militum Christianorum
 quondam precibus discussa Apolog. 1
 Germanici baiuli Adv. Marc. V, 5.
 Germanicus, cognomen Caesaris M
 Natt. I, 17.
 Getulorum barbaries a Romanis obno-
 xia Adv. Iud. 7.
 — varietates Adv. Iud. 7.
 Gigantum antiquissima cadavera de-
 rata non sunt, quorum crates adhuc
 vivunt De Resurr. Carnis 42.
 Gloriam piis nullum studium, quo gloria
 exaltationis ingenium est De Cultu
 Femin. II, 3.
 Gnosticorum haeretica semina De Anima
 10. Scorp. 1.
 Grachi obscens omina De Pall. 1.
 Graeca mulier quinonem enixa filios
 De Anima 6.
 Graeci unde *κόσμος* appellaverint mo-
 dum Apolog. 17.
 — et Tusci simulacrorum fabricatores
 Apolog. 25.
 — suam sapientiam, non dei, quaerunt
 Adv. Marc. V, 2.
 Graeciae dii a Romanis adoptati Ad Nat.
 I, 8.
 Graecolorum mos liberos captandi Mt
 Natt. I, 16.
 Grammatici ab Aristarcho appellati Ap-
 log. 4.
 Grani incrementa De Cultu Femin. I, 4
 Grano deus dat corpus prout vult De
 Resurr. Carnis 52.

Gratia non fit nisi offensae Adv. Marc. V, 5.
 Graviditatis status descriptio De Carne
 Chr. 4. Adv. Marc. III, 2. IV, 21.
 Grex domini, ecclesiae populus De Pu-
 dic. 7.
 Gula vendidit Adam salutem De Ieun. 3.
 Gulae comites, libido et luxuria Adv.
 Marc. II, 18.
 — temperantia nulla in fame Adv. Marc.
 I, 29.
 Gymnosophistae Indorum Adv. Marc. I, 13.
 Apolog. 42.

H.

Habendi sit modus De Cultu Femin. I, 8.
 Habitus discrimen olim inter matronas
 et prostibula Apolog. 6.
 Hadrianus Imper. omnium curiositatem
 explorator Apolog. 5.
 Haereses cur oporteat esse De Resurr.
 Carnis 40.
 — a philosophia subornantur De Prae-
 script. Haeret. 6.
 — damnatae De Praescript. Haeret. 34.
 — dictae Graeca voce ex interpretatione
 electionis, qua quis sive ad instituendas
 sive ad suscipiendas eas utitur
 De Praescript. Haeret. 6.
 — Paulus inter carnalia crimina enu-
 merat De Praescript. Haeret. 6.
 — omnes in multis cum auctoribus suis
 dissentientes deprehenduntur De Prae-
 script. Haeret. 41.
 — sine scripturis esse non possunt
 De Praescript. Haeret. 39.
 — quantum valeant et apud quos De
 Praescript. Haeret. 2.
 — omnes ex subtili quaeque viribus et
 philosophiae regulis constant Adv.
 Marc. V, 19.
 Haeresis omnis a philosophis, sapientiae
 professoribus Adv. Marc. I, 13.
 — erit quodcumque adversus veritatem
 sapit, etiam vetus consuetudo De Virg.
 Vel. 1.
 — ab idololatria non distat, cum et au-
 ctoris et operis eiusdem sit cuius et
 idololatria De Praescript. Haeret. 40.
 Haeretica licentia De Carne Chr. 2.
 Haeretici credendo non credunt, ethnici
 non credendo credunt De Carne Chr. 15.
 — plerique nec ecclesias habent, sine
 matre, sine sede, orba fide, extorres
 vagantur De Praescript. Haeret. 42.
 — ex conscientia infirmitatis nunquam
 ordinarie sua proponunt De Resurr.
 Carnis 2.
 — omnes tument, omnes scientiam pol-
 licentur De Praescript. Haeret. 41.
 — semper nudas aut simplices voces
 coniecturis quo volunt rapiant, aut

rursus condicionales et rationales sim-
 plicitatis condicione dissolvunt Adv.
 Marc. IV, 19.
 Haeretici nec suis praesidibus reveren-
 tiam exhibent De Praescript. Haeret. 42.
 — pios provocant ad rhetoricandum et
 philosophandum De Resurrect. Car-
 nis 5.
 Haereticis mos est simplicia quaeque
 torquere Adv. Hermog. 19.
 cum Haereticis quomodo ineunda dis-
 ceptatio De Resurr. Carnis 5.
 Haeticorum commercia cum magis
 quam plurimis, cum circulatoribus,
 cum astrologis, cum philosophis, cu-
 riositati scilicet deditis De Praescript.
 Haeret. 43.
 — omnium quid proprium Adv. Prax. 21.
 — patriarchae philosophi Adv. Hermog.
 8.
 — argutiae et subtilitates simplicitatem
 communium verborum torquentes in
 quaestionem Adv. Hermog. 27.
 Haeticos ad officium compelli, non
 induci dignum est Scorp. 2.
 — non esse admittendos ad eandem de
 scripturis provocationem, quos sine
 scripturis probatur ad scripturas non
 pertinere De Praescript. Haeret. 37.
 — non syllabas tantum, sed paginas to-
 tas delesse Adv. Marc. V, 17.
 apud Haeticos et philosophos eadem
 materia volutatur De Praescript. Haeret.
 7.
 — schismata fere non esse, quia
 cum sint non parent, schisma est
 enim unitas ipsa De Praescript. Haeret.
 42.
 Haeticus cur sibi damnatus De Prae-
 script. Haeret. 6.
 Hamaxobiorum instabilitas De Praescript.
 Haeret. 3.
 Hannibal apud Cannas per Romanorum
 annos caedes suas medio metiebatur
 Apolog. 40.
 Harpocrates deus Ad Nat. I, 10.
 Harpocratio unde Liberum, eundem
 apud Aegyptios Osirin, hedera cor-
 natum interpretetur De Corona 7.
 Hasdrubalis uxor in patriae infortunio
 fortiter occubuit Ad Nat. I, 18. II, 9.
 Hebion Christum nudum hominem et
 tantum ex semine David constituit De
 Carne Chr. 14.
 Hebionis haeresis De Praescript. Haeret.
 33. De Virg. Vel. 6.
 Hebraei iidem qui Iudaei Apolog. 18.
 Hederæ natura cerebrum ab heluco de-
 fensare De Corona 7.
 Hegemonicon quid philosophis appelle-
 tur De Resurr. Carnis 15.

Helenam suam Simon haereticus de Iu-
 panari eruit De Anima 34.
 Heliae spiritus in Helisaeae representa-
 tus Adv. Iud. 13.
 Helias non ex decessione vitae, sed ex
 translatione venturus est, nec corpori
 restituendus, de quo non est exem-
 ptus, sed mundo reddendus, de quo
 est translatus; non ex postliminio vi-
 tae, sed ex supplemento prophetiae
 idem et ipse et sui nominis et sui
 hominis De Anima 35.
 — nondum resurrectione disunctus De
 Resurr. Carnis 58.
 Heracleon haereticus paria sensit cum
 Valentino Adv. Omn. Haer. 4.
 — haereticus Adv. Valent. 4.
 Heraclidea scriptor citatus De Anima
 46. 57.
 Heraclidi Pontico anima ut lumen visa
 est De Anima 9.
 Heracliti maeror De Anima 3.
 — sententia de deo igneo De Praescript.
 Haeret. 7.
 Heraclitus ignem pro deo habet Apo-
 log. 47. Adv. Marc. I, 13.
 — animam ex igne esse dixit De An. 5.
 Cf. De Anima 9.
 — unitatem tuetur animae De Anima 14.
 — se bubulo stercore oblitum exussit
 Ad Martyr. 4.
 — tenebrosus Adv. Marc. II, 28. De
 Anima 2.
 — secundum quosdam sensuum fidem
 damnavit De Anima 17.
 Herculeae posteritas De Pall. 2.
 Hercules militum Argonautarum deseruit
 ob decori pueri amissionem Ad Nat. II,
 14.
 — furore correptus uxorem cum liberis
 interfecit Ad Nat. II, 14.
 — veneno uxoris circumventus ob lasciviam
 se combussit Ad Nat. II, 14.
 — tres famelici in mimo representati
 Apolog. 15.
 — ardens pernoxium in theatro repre-
 sentatus Apolog. 6. Ad Nat. I, 10.
 — a Diogene inrius Apolog. 14. Ad
 Nat. I, 10.
 — se dignus fuerit deus fieri Ad Nat.
 II, 10.
 — orbem peragrans bestias confecit Ad
 Nat. II, 14.
 — plurimas pugnas edidit et ad inferos
 descendit Ad Nat. II, 14.
 — plurimarum puellarum stuprator Ad
 Nat. II, 14.
 — femina prostitutus De Pall. 4. Ad
 Nat. II, 14.
 — nunc populum capite praefert, nunc
 oleastrum, nunc epium De Corona 7.

Herculeam polluctam mulieres Lame-
 nae non gustabant Ad Nat. II, 8.
 Herculis decima Apolog. 14. 39.
 — amica Larentina scortum postmodum
 dea Ad Nat. II, 10.
 Hermas Pastor apocryphum De Orat. II
 De Padis. 10. 20.
 Hermaphroditus apud soles Lunae
 teste Fenestella Adv. Valent. 33.
 Hermateles suctor De Spectac. 8.
 Hermias ab Aristotele turpiter tractum
 Apolog. 46.
 Hermionae oraculum in Macedonia De
 Anima 46.
 Hermippus Berytenensis omnem historiam
 somniorum cum suis originibus, ritibus
 et reatoribus quinque voluminibus
 satiatissime exhibuit De Anima 46.
 Hermogenes apostolicus Adv. Hermog. I
 De Praescript. Haeret. 3. De Resurr.
 Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
 — Afer haereticus plures duxit uxores
 De Monog. 16.
 — Afer haereticus materiam nequam
 introducens deo non nato eam com-
 parat De Praescript. Haeret. 33.
 — Afer haereticus De Praescript. Haer-
 ret. 30. De Anima 21. 22. 24.
 Hermotimi anima profecta de corpore
 De Anima 43.
 Hermotimas a Clazomeniis templo ho-
 noratus De Anima 2.
 Herodes interpretandus rex Assyriarum
 Adv. Marc. III, 13.
 — cur Iosannem occiderit Adv. Marc.
 IV, 34.
 Herodiani haeretici Christum dixerunt
 Herodem esse Adv. Omn. Haer. I.
 Herodotus citatur De Anima 46. 49. 57.
 Apolog. 9.
 Heroem quendam Sardiniae incubatorum
 fani sui somniis privasse Aristoteles
 narravit De Anima 47.
 Herophilus medicus sexcentos exsecrat
 ut naturam scrutaretur De Anima II.
 Cf. De Anima 25.
 — circa cerebri fundamentum esse ani-
 mam dixit De Anima 15.
 Hesiodi Pandora Adv. Valent. 12. De Co-
 rona 7.
 Hicetas medicus et naturae et artis
 suae praevicator De Anima 25.
 Hierae insulae clades Apolog. 40. M
 Nat. I, 9.
 Hieremias olim adscriptam quicquid be-
 die libro Baruch continetur Scor-
 piace 8.
 Hieremias lapidatur Scorp. 8.
 Hiericho sabbato expugnata Adv. Marc.
 II, 21.
 — quomodo capta Adv. Iud. 4.

- Hieroboam vaccas aureas instituit Adv. Iud. 1.
- Hieromus Phoenix Tyri rex Apolog. 19.
- Hierosolymitanum templum extraneis semper clausum Apolog. 16. Ad Nat. I, 11.
- Hilarianus praefectus Ad Scap. 3.
- Himerea quaedam somniavit Dionysii Siculi tyrannidem De Praescript. Haeret. 26.
- Hipparchus animam ex igne constare dixit De Anima 5.
- Hippias dum civitati insidias disponit occiditur Apolog. 46.
- Hippocrates animam in cerebro cabare dixit De Anima 15. 25.
- Hippon animam ex aqua constare dixit De Anima 5.
- Hirci duo quid significarint Adv. Iud. 14.
- Histri fallacitas Adv. Marc. I, 1.
- Histriones ignominia notati Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
- Histrionicae litterae Ad Nat. I, 10.
- Homeri aetas Apolog. 19.
- Homocentonas vocare solent qui de carminibus Homeri propria opera more cetero ex multis hinc inde compositis in unum serciunt corpus De Praescript. Haeret. 39.
- Homerus in pserum mutatus De Resurr. Carnis 2.
- princeps poetarum, dedecorator deorum Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- citatus De Corona 13. Adv. Valent. 7. De Anima 46. 56.
- Homicidarum crudelis poena De Spectac. 21.
- Homicidii species omnis uno verbo prohibita De Spectac. 2.
- vindicta quanto apud homines De Anima 33.
- Homicidium omne et extra silvam latrocinium est Adv. Marc. I, 1.
- Hominem proprie carnem dici De Resurr. Carnis 5.
- ipsum diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu Adv. Marc. I, 16.
- non in mortem institutum a deo, qui illum cupit in vitam restitutum, melens peccatoris poenitentiam quam mortem Adv. Marc. II, 8.
- Homini deum omnia sua opera subiecisse De Patient. 4.
- nihil magis necessarium quam cura in deum verum Adv. Marc. II, 1.
- Hominis figurandi opus sociantibus aquis absolutum est de terra materia De Bapt. 3.
- omnis substantia saluti destinata De Resurr. Carnis 47.
- Hominis creatio secundum Demiurgum Adv. Valent. 24.
- inter hominis vetustatem et novitatem moralis tantum differentia De Resurr. Carnis 45.
- per hominis exterioris ministeria interiori homini ministrantia fructus munerum divinarum ad salutem deducuntur a sensibus De Corona 5.
- Homo totus a deo iudicabitur in extreme die De Resurr. Carnis 15.
- dignior praedicator Christi quem serten Adv. Marc. IV, 8.
- , dominus rerum, immortalis Apolog. 48.
- totus salvus fiet, qui totus perit, Adv. Marc. I, 1.
- multifariam in hac vita demutatur De Resurr. Carnis 55.
- quomodo a deo figuratus De Corona 5.
- ex duplici substantia confectus De Patient. 3.
- factura est creatoris Adv. Marc. V, 17.
- signentum primo, deinde totus De Resurr. Carnis 5.
- si non deliquisset, optimum solemnmodo deum nosset De Resurr. Carnis 14.
- animal rationale a rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus Adv. Prax. 5.
- cur terrae datus et ab oculis dei eiectus De Patient. 5.
- dignus ut deum cognosceret Adv. Marc. II, 6.
- non aliud quam caro Adv. Marc. I, 24.
- interior apud Paulum quis De Resurr. Carnis 40.
- Honorem exigit deus maiori aetati, et utique magis a minore Adv. Marc. IV, 23.
- Hortensius orator primus pavam tibe dedicavit De Pall. 5.
- Hosidius Geta Medeam fabulam conscripsit De Praescript. Haeret. 39.
- Hospitalitatis contasseratio De Praescript. Haeret. 20.
- Hostes Christianorum quinam soli Apolog. 7.
- Hostanes magus De Anima 57.
- Hostia Sutrinorum dea Apolog. 25.
- dei cor contribulatum Adv. Iud. 5.
- Hostiae ante sacrificium probari solabant Apolog. 30. Ad Nat. I, 10.
- ab animo libenti expostulantur ad Scap. 2.
- Hostilios mimegraphus Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
- favorem deum invenit Adv. Marc. I, 18.

Humanae conditionis contemplatio Ad Martyr. 6.
 Humilis nullus nisi patiens De Patient. 11.
 Humilitate animae in victus quoque castigazione quidam deo immolant De Cultu Femin. II, 9.
 — deo nihil carius, nihil acceptius modestia, nihil perosius gloria et studio hominibus placendi Adv. Iud. 7.
 Humilitatem profitentur Christiani De Cultu Femin. II, 9.
 Hydrophobi De Bapt. 60.
 Hyaenae sexus annalis est, marem et feminam alternat De Pall. 3.
 Hylas Herculis pullus Ad Nat. II, 14.
 Hymenaeus De Praescript. Haeret. 3.
 Hypocrisin dens omnem damnat De Spectac. 23.

I.

Iacob posterioris et praelatoris populi figura est Adv. Marc. II, 24.
 — contactatur cum angelo tota corporis mole De Carne Chr. 3.
 — Christum dominum videt Adv. Marc. II, 24.
 Ialdabaoth Aeona summarium fuisse Adv. Omn. Haer. 2.
 Iana diva Ad Nat. II, 15.
 Ianus Pater Ad Nat. II, 15.
 — bifrons Apolog. 28.
 — hospitio accepit Saturnum Ad Nat. II, 12, 13.
 — quomodo apud Salius vocetur Apolog. 5. Ad Nat. II, 12.
 — deus a ianna De Idol. 15. De Corona 13.
 Iao vox quid significet Adv. Valend. 14.
 Iapetus regnavit decima genitura hominum, teste Sibylla Ad Nat. II, 12.
 Idaeum intrum Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 Ideae Platonis De Anima 32.
 Idolis totum saeculum satanas et angeli eius repleverunt De Spectac. 8.
 — nihil immundius De Corona 10.
 sub Idolis mortuorum daemonia delitescunt De Spectac. 12.
 Idololatria secunda De Corona 10.
 — ex rebus dei constat De Cultu Femin. I, 7.
 — sit etiam sine idolo De Idol. 3.
 — principale crimen generis humani, summus saeculi reatus, tota causa iudicii De Idol. 1.
 — moechiae soror Scorp. 3.
 Idololatriae substantiam cohibuit deus Adv. Marc. II, 22.
 — Iudaei perpetuo rei fuerunt Adv. Iud. 1.
 — solemniter nulla sine ambitione cultus et ornatus De Idol. 1.

Idololatriam nec impune faciet Christianus, quia dei conditio est et in et merum et ignis et animalia quae victimae sunt, cum et ipsa materia quae adoratur dei sit De Cultu Femin. I, 7.
 ad ieiunandum ut homo facilis desermaretur, paucis et non gulosis esse aduefactus a lege Adv. Marc. II, 15.
 Ieiunantium deo vires De Ieiun. 7.
 Ieiunia cum azyimis in festis Iudaeorum Ad Nat. I, 14.
 de Ieiunio Montanistarum De Ieiun. 1.
 Ieiunium quale dominus elegerit Desurr. Carnis 27.
 — indicabatur incubaturis De Anima 45.
 Iesum qui vult videre, David filium credat per virginis censum Adv. Marc. IV, 36.
 Iesus nomen proprium filii dei, quod ab angelo impositum est, Christus autem accidens, quod ab uocato convenit Adv. Prax. 28.
 Iezabel propter Achab orationem emendata Adv. Marc. V, 11.
 Ignis super moenia Carthaginiis pepedisse per noctem Ad Scap. 3.
 Ignis aeterni testimonium Apolog. 46.
 — duplex species Apolog. 47.
 — gehennae incorruptibilis Apolog. 47.
 — anima mundi secundum Varroem Ad Nat. II, 3.
 Ignium summa poena Ad Martyr. 4.
 Iliacum bellum quando factum Apolog. 19.
 Imaginum suggestus in signis militibus Apolog. 16.
 Imago dei vivi ut imago idoli et mortui fiat indigna res De Corona 11.
 Imbres continuos omnia perdidit Ad Scap. 3.
 Immortale nihil finem operis sui admittit De Anima 43.
 Immortalitas animae Apolog. 48.
 Impatientiae stimulus summus animae libido De Patient. 10.
 — species in amissione nostrorum excusatur De Patient. 9.
 Impatientiam adhibere est gentium omnibus detrimentis De Patient. 7.
 — et malitiam inter se conspirasse De Patient. 5.
 Imperator quomodo a Christianis colendus Ad Scap. 2.
 Imperatores cogitent se homines esse Apolog. 33.
 Imperatori non licuit consecrare deum nisi a senatu ante probatum Apolog. 33.
 pro Imperatoris salute oratio, quae ab eo postulatur qui praestare potest Ad Scap. 2.

Impossible deo vili nisi quod non vult
 De Carne Chr. 3.
 Impudicitia omnis execranda De Spectac. 13.
 Impudicus est excessus, non status De Anima 27.
 Inachi Argivi aetas Apolog. 19.
 Incesta in sacris Christianorum Apolog. 2. 6.
 Incredulitas miratur simplicia dei mandata De Bapl. 2.
 Incubaturis apud oracula ieiunium iudicabatur De Anima 48.
 Indicae et Scythicae gemmae De Resurr. Carnis 7.
 Indici maris conchae De Cultu Femin. I. 2.
 Indignatio rationalis est quae ex affectu disciplinae est De Anima 16.
 Indorum Gymnosophistae Apolog. 42.
 Inedia semper maceroris sequela De Ieiun. 7.
 Infantes testimonium Christi sanguine litant Adv. Valent. 1.
 — a matribus debellati De Virg. Vel. 14.
 — an solentur De Anima 48.
 — mortui quomodo edantur De Anima 25.
 — penes Africam Saturno immolati palam usque ad proconsulatam Tiberii Apolog. 8.
 Infantis impedimenta De Carne Chr. 5.
 — adhuc in utero matris existentis animae motus describuntur De Anima 24.
 Inferi aliqd, et aliud Abrahae sinus De Carne Chr. 3.
 Inferiarum dies De Spectac. 12.
 de Inferis, et an illuc omnes animae compellantur De Anima 55.
 Infidelium status demnatio Adv. Marc. IV. 29.
 Infulae uteri De Anima 39.
 Iniquitas non a deo, sed a diabolo De Fuga in Persec. 2.
 — ita adhibetur, ut iustitia probetur confundens iniquitatem De Fuga in Persec. 2.
 Inquirandi modus in Eleusiniis sacris Adv. Valent. 1.
 Inquiram vindicari disciplinae interest Adv. Marc. IV. 16.
 Injustitiae caput idololatria De Idol. 2.
 Innocentes liberare divinae competit benignitati De Resurr. Carnis 16.
 — de supplicio alterius laetari non oportet, cum magis competat innocenti dolere, quod homo, par eius, tam nocens factus est ut tam crudeliter impendatur De Spectac. 19.
 Innocentia Christianorum Apolog. 45.
 Insanos alios in aliis videre De An. 17.
 Insepultos creditum est non ante ad in-
 TERTULLIANI OPP. ED. OSERLER. Tom. II.

ferre religii quam iusta perceptoris, secundum Homericum Patroclum, iugis in somnis de Achille Septentem De Anima 46.
 Insignia dignitatum et honestatum patulium non temere nec impudice negare licebat Apolog. 6.
 Institutio omnis rei non reprehenda, sed exorbitatio Adv. Marc. I. 30.
 Interpretes sacramentum litterarum veteris testamenti septuaginta et duo Apolog. 18.
 Invisibilia apud deum habent et suam corpus et suam formam per quae soli deo visibilia sunt Adv. Prax. 8.
 Invisibilis deus pater Adv. Marc. V. 10.
 Ioannes antecursor et praeparator viaram domini Adv. Marc. IV. 33.
 — non minus militantis et publicanis quam filiis Abraham penitentiae erat praeco De Pudic. 10.
 — in oleum igneam demorsus nihil est passus, in insulam postea relegatus De Praescrpt. Haeret. 36.
 — veluti limes constitutus inter vetera et nova, ad quem desideret Iudaeus, et a quo inciperet Christianismus Adv. Marc. IV. 33.
 — baptista novum aliquem ordinem institutionis induxit Adv. Marc. IV. 26.
 — scandalizatur auditus virtutibus Christi Adv. Marc. IV. 18.
 — cum quibus homo, et unus de turba Adv. Marc. IV. 18.
 — et Matthaeus ex apostolis fuerant Adv. Marc. IV. 2.
 — obiit, quem in adventum domini remansurum frustra fuerat spes De Anima 50.
 Ioanni in spiritu paradisi regio revelata De Anima 55.
 — apostolo tribuitur Apocalypsis Adv. Marc. III. 14. Scorp. 12. De Fuga in Persecut. 9.
 Ioannis baptistae mors Scorp. 8.
 — ecclesiae Adv. Marc. IV. 5.
 — Apocalypsis et Epistula prima et secunda eiusdem sunt auctoris De Praescrpt. Haeret. 33.
 — evangelium ante Marcionem editum De Carne Chr. 7.
 — Apocalypsin Marcion respicit Adv. Marc. IV. 5.
 Iob patientia et laus De Patient. 14.
 Iob diabolus nullam potuit incutere temptationem nisi a deo accepisset potestatem, ne in substantiam quidem eius De Fuga in Persec. 2.
 Ions devoratus a belua maris triduo post incolomis expulitur De Resurr. Carnis 58.

Iona carapacea dominice passionis
 De Pass. 14.
 — incorruptas utraque substantia, carne
 atque anima, de alio pascis creabitur
 De Resurr. Carnis 32.
 Ionathas filius Sathis responsi animi
 culpam deprecatione delerit Adv. Marc.
 IV, 10.
 Iones Xetoi comites Asiam novis urbibus
 instruant De Pass. 2.
 Iordanes sicut finem arborum De Pal-
 lis 2.
 Ioseph fuisse unicum, et patre me-
 liorem Scorp. 19.
 —, Iacobi filius, post mortem Serapis
 dictus Ad Nat. II, 5.
 Iosephus scriptor Apolog. 19.
 Iovem in substantiam fervidam figurant
 veteres Adv. Marc. I, 13.
 Ioves trecenti a Varrone sine capibus
 introducti Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 Iovi aquilicia immolata Apolog. 40.
 Iovis mortui testamentum in theatro re-
 citatum Apolog. 15.
 — adulteria et furta Apolog. 21.
 — sepulchrum et crepundia ostenden-
 tur in Creta Apolog. 10.
 — epulum Apolog. 13.
 Ira ex impatientia De Patient. 5.
 Irenaeum ad verbum imitatur Tertullia-
 nus Adv. Valent. 7 sqq.
 Irenaeus omnium doctrinarum curiosis-
 simus explorator Adv. Valent. 5.
 Isaac monogamus De Monog. 17.
 — lignum portans Christi exitum de-
 notavit Adv. Iud. 11.
 Isidus cultus Italia prohibitus Apolog. 6.
 Ad Nat. I, 10.
 — sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
 Isis Pharia rudi palo et informi ligno
 sine effigie figurata Apolog. 16. Ad
 Nat. I, 10.
 — a quibusdam pro filia Pharaonis,
 Aegypti regis, habita Ad Nat. II, 8.
 — olim regina Aegypti Ad Nat. II, 17.
 — prima repertas spicas capite cir-
 cumtulit De Corona 7.
 Iudaeam pro impatientiam semper in
 deum deliquisse De Patient. 5.
 Isthmia sacra Neptuni instituta De Spe-
 ctac. 11.
 Italia a Saturno Saturniae nomen sor-
 titi Ad Nat. II, 12.
 Iuba rex scriptor Apolog. 19.
 Iudae quidam propter traditionem gra-
 tiarum actionem reddendam putant
 Adv. Omn. Haer. 2.
 Iudaea despectrix gentilium divinitatem
 Apolog. 27.
 — gens tam distincta fuit a primordio,
 per tribus et populos et familias et

domus, ut minus facile ignari et
 generis pertinet Adv. Marc. IV, 8.
 Iudaei dispersi, prohibendi, ceci et si
 carceres per orbem usque Apol. II
 — pro magis habebant Christian Ap-
 log. 21.
 — circumstant Christi adventum ap-
 ctant Apolog. 21.
 — per Moysem hominem colere des-
 derunt Apolog. 21.
 — cur Christiani responderent Adv. Haer.
 III, 6.
 — dei sui sacramenta non intelli-
 gunt Adv. Marc. V, 11.
 — diem Saturni celebrant Apolog. II
 Ad Nat. I, 14.
 — terrenis subummodo sperando cul-
 tia amittunt De Resurr. Carnis X.
 — ante Ebraei vocati Apolog. 18.
 — a Tiberio usque ad Vespasiani im-
 pus locum paenitentiae habuerunt Adv.
 Marc. III, 23.
 — domestica olim dei gens Apol.
 19, 21.
 — ob delicta eiecti extra deum cum
 coeperunt De Praescript. Haeret. 8.
 Iudaeis ne adversarum quidem iuri-
 bus patriam visere post Hierosolim-
 tarum excidium Apolog. 21.
 — vectigal impositum olim, si illi
 vellet synagogas suas frequentare et
 suum cultum exercere Apolog. 19.
 — omnis vis intellectus adempta Adv.
 Marc. III, 24.
 de Iudaeis nullus derelictus in ho-
 minem diem ex Israël cuius ex stirpe
 possit nasci Christus Adv. Iud. 13.
 Iudaeorum sabbata et coena pura, ritus
 lucernarum et ieiunium cum arymis, et
 orationes littorales Ad Nat. I, 14.
 — deus victimis, templum domus, et
 ipsa gens foederibus aliquando
 Romanis honorata Apolog. 27.
 — libri sacri in bibliothecam Alexan-
 driae transportati et in Graecum si-
 lum conversi Apolog. 18.
 — populus derelicto deo idolis ser-
 vit Adv. Iud. 1.
 — salutatio Adv. Marc. V, 5.
 — ex Aegypto in Palaestinam transit
 Apolog. 40.
 — conversio ad Christum Adv. Marc. V, 9.
 — victus exceptiones Apolog. 21.
 Iudaeus quotidie lavat, quia quotidie in-
 quinatur De Bapt. 13.
 Iudex omnis remunerator est causae De
 Paenitent. 2.
 — deus et vindex Adv. Marc. IV, 36.
 — deus non iniustus De Resurr. Car-
 nis 14. De Paenitent. 2.
 Iudicabit dominus occulta hominum, tan

- eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, quia et hi legem ignorant et natura faciunt quae sunt legis Adv. Marc. V, 13.
- Indicatos olim in partes secari a creditoribus leges quae erant abrogatae sunt publico consensu Apolog. 4.
- Iudicia domestica in causis Christianorum Apolog. 1.
- Iudicii extremi dies describitur De Spectac. 3.
- prima origo hincunde delicti De Pat. 5.
- Iudicium extremum ex fide Christianorum Ad Nat. I, 20.
- dei in suos non in compede, aut pileo vertitur, sed in aeternitate aut poenae aut salutis De Patient. 4.
- deus constituit aeternum de gratis et ingratu De Testim. Animae 5.
- Iuliae leges Apolog. 4. Adv. Valent. 31.
- Iulius Octavius praevius Imperator De Anima 46.
- Iano Curitis Apolog. 24.
- Aenese infesta Ad Nat. II, 9.
- , Minerva et Iuppiter dii sunt antiquissimi secundum Varronem Ad Nat. II, 12.
- Iunonem in aëream substantiam figurant Adv. Marc. I, 13.
- Iunoni post partum per totam hebdomadam mensa proponitur De Anima 39.
- Samos sacra Apol. 25. Ad Nat. II, 17.
- Carthago urbs dilecta Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- Iuppiter Aequus a Vergilio appellatus Ad Nat. II, 14.
- regno privat Saturnum Ad Nat. II, 12.
- foede subat in sororem uxorem sub commemoratione amicorum iam pridem dilectarum Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- , Iuno et Minerva antiquissimi dii secundum Varronem Ad Nat. II, 12.
- Cretensis et Cretae rex Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- Latiaris eiusque cruenta sacrificia Apolog. 9.
- a monstro liberatus cum ceteris diis succubisset Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- Sarpedonis casum flet Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- Optimus appellatus Ad Nat. II, 14.
- furtivus infans, indignus et tecto et ubere humano, capra nutritus in Creta Ad Nat. II, 13.
- sub bovis specie stuprat Europam, sub specie aurei imbris in pergulas Danaes se immittit, sub aquilae Ganyemedem rapit, sub cygni Ledam constuprat Ad Nat. II, 13.
- incestus Apolog. 9. Ad Nat. II, 13.
- Iuppiter convorsus in taurum et cygnum De Carne Chr. 5.
- Iurat deus per semetipsum, ut vel iranti deo credas alium deum omnino non esse Adv. Marc. II, 26.
- Iustificata mulier per poenitentiam ex fide Adv. Marc. IV, 18.
- Iustinus Martyr Adv. Valent. 5.
- Iustitia violentiae vindax De Anima 37.
- Iustitiae debitum severitas Adv. Marc. II, 13.
- Inventa dea Ad Nat. II, 11.

L.

- Laberii dictum de sententia Pythagorae Apolog. 48.
- Laberius mimographus citatus De Pall. I. ex Labore suo unanimumque vivere oportere Adv. Marc. V, 7.
- Lacedaemonii primo penulam ludis excogitarunt Apolog. 6.
- Lacedaemoniorum puerorum constantia in flagris perferendis Apolog. 50. Ad Nat. I, 19.
- Lacrimantes immolare nefas Apolog. 9.
- Lacus Iudaeae medicus ante Christum De Anima 50.
- Laedentis fructus est in dolore lacus De Patient. 8.
- Laetitia publicae omnis est luxuria captrix De Corona 13.
- Laeis sacerdotalia munera iniuncta De Praescript. Haeret. 41.
- Lais Attica meretrix Apolog. 13.
- Lamech primus duabus maritatus, tres in unam carnem effecit De Exhortat. Castit. 6.
- per Lamech vim passa est institutio dei De Monog. 4.
- Lamiae turres inter fabulas nutricum Adv. Hermeg. 38.
- Lanarum in morbis usus Ad Nat. II, 5.
- Languoribus et vitiis medendis operatus est Christus De Carne Chr. 7.
- Lanistae Ad Nat. I, 18.
- Lanuvinae mulieres cur Herculeum pollicitum non gustent Ad Nat. II, 8.
- Laodice mater Seleuco regnum Asiae nondum enixa praevit De Anima 46.
- ad Laodiceos epistula Adv. Marc. V, 11.
- Laomedon rex Ilii Apolog. 14.
- Lapis caninum telum Ad Nat. II, 9.
- Larentina meretrix Apolog. 13. 25. Ad Nat. II, 10. 17.
- Romuli nutrix Ad Nat. II, 10.
- prope mortem populo Romano legavit agrum satis amplum Ad Nat. II, 6.
- Lares et Penates privati sunt et domestici dei Apol. 13. Ad Nat. I, 10. II, 16.
- Lariens heros naturam concussit in virginem motando De Pall. 4.

Laterenses Adv. Marc. IV, 43.
 Latiare ludii De Spectac. 6.
 Laurea Apollini vel Libero sacra est
 De Corona 12.
 Laureis et lucernis ornabantur diebus
 festis Romanorum domus Apolog. 35.
 Laurentino proelio Aeneas nusquam ap-
 paruit Ad Natl. II, 9.
 Laureolus Catulli Adv. Valent. 14.
 Lauretum minus et minus Apolog. 35.
 Lavationibus gentes deos suos offerunt
 De Bapt. 5.
 in Lazaro care non erat animalis, nec
 anima carnalis De Carne Chr. 12.
 Lazarus apud inferos in sinu Abrahae
 De Idol. 13.
 — praecipuum exemplum resurrectionis
 De Resurr. Carnis 52.
 Læena meretrix noluit coniarationis con-
 scios prodere Ad Martyr. 4. Ad Natl.
 I, 18.
 Lectisternia in sollempnibus Caesarum
 Apolog. 35. Ad Natl. I, 10.
 Leda a Iove stuprata Ad Natl. II, 12.
 Legem et prophetas cum evangelicis et
 apostolicis litteris miscuerunt sancti
 homines De Praescript. Haeret. 36.
 — habuisse arcanam significantiam Adv.
 Marc. II, 19.
 — et prophetas Apelles repudiat De
 Bapt. 52.
 — eandem dedit deus omnibus genti-
 bus, ut congruit bonitati et aequitati
 ipsius Adv. Iud. 2.
 ante Legem Moysi scriptam in tabulis
 lapideis lex fuit non scripta, quae
 naturaliter intellegebatur et a patri-
 bus custodiebatur Adv. Iud. 2.
 Leges humanae etiam apud gentes Adv.
 Marc. II, 17.
 — Iuliae Apolog. 4. Ad Uxor. I, 5. De
 Exhort. Castit. 12.
 — Papiæ vanissimae Apolog. 4.
 — Romanorum sumptuosae Apolog. 6.
 — prohibent infantes editos enecare,
 sed non observantur Ad Natl. I, 15.
 Legio Fulminatrix Apolog. 5.
 Legis novae lator an expectetur Adv.
 Iud. 5.
 — contemptus in arbitrii libertatem homi-
 ni deputatus Adv. Marc. II, 5.
 — obrectator qui habendus Adv. Marc.
 IV, 27.
 — finis Christus, in iustitiam omni cre-
 denti Adv. Marc. V, 15.
 — criminationem abominatur apostolus
 Adv. Marc. V, 13.
 — praecepta pro temporum condicione
 reformavit deus in hominis salutem
 De Ieiun. 8.
 Lentulus augur De Pall. 4.

Lentulus mimographus in Catinibus
 citatus De Pall. 4.
 — mimographus Apolog. 15. Ad Natl.
 I, 10.
 Leo simia curatur a morbo De An. M.
 — gallum formidat De Anima 24.
 — semel est pater De Anima 46.
 Leones sacri Coelesti deo et Cypri
 Apolog. 12.
 — Mithras Adv. Marc. I, 13.
 Leonis Aegyptii scripta De Corona 1.
 Leonymus pyctes ab Achilla curatur
 somniis De Anima 46.
 Lepidi violenta ludibria De Pall. 1.
 Levana dea Ad Natl. II, 11.
 ante Leviticae legis sacerdotium Leva
 fuerunt Adv. Iud. 2.
 Lex Moysi est data eo tempore post-
 quam ab Aegypto excesserit, post
 intervallum multorum temporum et
 spatia Adv. Iud. 2.
 — naturalis non scripta Adv. Iud. 1.
 — evangelii Adv. Iud. 3.
 — nulla vetat discuti quod prohibet
 mitti Apolog. 5.
 — suspecta quae se non vult probat
 Apolog. 5.
 — decemvralis de nexis lege Pentis
 abrogata Apolog. 4.
 — primordialis est data Adae et Eva
 in paradiso, quasi matrix omnium pre-
 ceptorum dei Adv. Iud. 2.
 — non ponitur ei qui non habet al-
 quium debitum legi in sua potestate
 Adv. Marc. II, 4.
 — vetus ultione gladii se vindicat
 Adv. Iud. 3.
 — post quadringentos et triginta annos
 Abrahae est data Adv. Iud. 2.
 — non seduxit, sed peccatum pro
 praeepti occasionem Adv. Marc. V, 11.
 — suspecta est quae probari se non
 vult, improba autem, si non probat
 dominetur Apolog. 4.
 Libanus mons turis vocabulo est post
 Graecos Adv. Marc. IV, 16.
 Libelli festivi Caesarum status additi
 Natl. I, 17.
 Liber Pater vitis demonstrator Ap-
 log. 11.
 Liberalia De Spectac. 4. 10.
 Liberalibus in publico discumbere sol-
 ebant Romani Apolog. 42.
 Liberi munus, Vulcani opus De Co-
 rona 7.
 Liberum arbitrium in Adam Adv. Marc.
 II, 5.
 — patrem cum suis mysteriis consensu
 senatus auctoritate non modo Urbis
 sed universa Italia eliminaverunt Ap-
 log. 6. Ad Natl. I, 10.

- Libertas in Christo non fecit innocentiae iniuriam De Pudic. 6.
 —, non necessitas deo competit Adv. Hermog. 17.
 — praestabitur ab eo apud quem fuit servitus legis Adv. Marc. V, 4.
 Libidinem in omnem ebullire summum est fructus vitae omnibus qui deum non timent Adv. Marc. I, 27.
 — et gulam unita esse vitia De Ieiun. 1.
 Libidinis infrenatio nulla in castratione Adv. Marc. I, 30.
 — est eiusdem videri et videre De Virg. Vel. 3.
 Libidinum publicarum loca Ad Martyr. 2.
 — publicarum consistorium Ad Uxor. II, 6.
 Libido nec apud gentes matrimonio adscribitur, sed extraordinariis et non naturalibus et portentosis Adv. Marc. V, 15.
 Licentia plerumque temptatio est disciplinae, quoniam disciplina per temptationem probatur, temptatio per licentiam operatur De Exhortat. Castit. 8.
 Lignatum qui sabbatis ierat morti datus est, suum enim opus fecerat lege interdictum Adv. Marc. II, 21.
 Liguum in sacramento erat, quo Moyses aquam amarum indulcavit Adv. Iud. 13.
 — in paradiso mortem dedit protoplastis Adv. Iud. 13.
 — passionis Christi Adv. Iud. 13.
 Limentinus deus De Idol. 15. Ad Natt. II, 15. De Pall. 13.
 Limus imaginem induit Christi futuri in carne De Resurr. Carnis 6.
 — nihil aliud quam liquor optimus De Anima 27.
 Lingua animae organon Ad Natt. I, 8.
 Linguae inter scribendum pro spongia usus Ad Natt. II, 19.
 Liniamenta divinarum virium De Resurr. Carnis 11.
 Lippientibus singularis lucerna numerosa est Adv. Marc. I, 2.
 Litterae sacrae in coetibus Christianorum recitatae Apolog. 39.
 — — Indaeorum in Graecum translatae a septuaginta et duobus interpretibus Apolog. 18.
 Litteras pacis emissas revocare Adv. Prax. 1.
 Litteratura instrumentum est ad omnem vitam De Idol. 10.
 Litteris ipsis unde ordo De Testim. Animae 5.
 Littorales Iudaeorum preces Ad Natt. II, 3.
 Λόγος quomodo Zeno philosophus interpretetur Apolog. 21.
 Λόγος Adv. Prax. 5. Apolog. 21.
 Locutus deus Ad Natt. II, 11.
 Loquacitas in sedificatione nulla turpis De Patient. 5.
 Loth eripitur a Sodoma ab angelo De Carne Chr. 3.
 — frater Abrahae probatus, quod pro meritis iustitiae sine legis observatione de Sodomitarum incendio sit liberatus Adv. Iud. 2.
 Lucae apostoli Pauli sectatoris Acta apostolorum scriptura authentica De Praescript. Haeret. 23. De Ieiun. 10.
 — evangelium et Paulo adscribi solitum Adv. Marc. IV, 5.
 — Actorum Apostolicorum scripturam confirmat Paulus ad Galatas epistola, sed a Marcione periade respuntur Adv. Marc. V, 2.
 — evangelium emendavit Marcion Adv. Marc. IV, 5.
 — evangelii auctoritas defenditur Adv. Marc. IV, 5.
 Lucani haeresis de anima et resurrectione De Resurr. Carnis 2. Adv. Omn. Haer. 6.
 Lucaniae ursi De Resurr. Carnis 2.
 Lucaniam Italiae vis undarum abscissam in Siciliae nomen relegavit Apolog. 46.
 Lucas et Marcus ex apostolis evangelii historiam scripserunt Adv. Marcion. IV, 2.
 — evangelii Paulini scriptor Adv. Marc. IV, 2.
 Lucernarum ritus in festis Iudaeorum Ad Natt. I, 14.
 Lucernis et interdium ornabant Romani domas suas laetis diebus ac festis Apolog. 35. 46.
 Lucina dea De Anima 37.
 Lucretia sanguine suo maculetam carnem abluit De Exhort. Castit. 13.
 — vim stupri passa caltrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suae pareret Ad Martyr. 4.
 Lucretius citatus De Anima 5.
 Luctus publici indicia De Ieiun. 16.
 Lucullus cerasia de Ponto primus Italiae promulgavit Apolog. 11.
 Ludi a primordio bifariam censebantur, sacri et funebres Apolog. 6.
 Ludorum origo Apolog. 4.
 Lugendus non est qui morte nos antecedit, sed plane desiderandus De Patient. 4.
 Luna masculus in mimo representata Apolog. 15.
 Lunae defectus Ad Natt. II, 6.
 — detrimenta maiora in aquae speculo observata Ad Natt. II, 6.

Lunensium solum est Hermaphroditus secundum Fenestellam Adv. Valent. 34.
 Lupae popularium libidinum nundinae De Praescript. Haeret. 16.
 — feminae formam quotidie supparere sollemne est Adv. Valent. 4.
 Lupanaria maledicta apud deum De Anima 27.
 Lupanarium nove institutorum ad amatores alliciendos festus habitus Apolog. 35.
 — dii apud Romanos Ad Nat. II, 16.
 Luperci Apolog. 27.
 Lurconiana condimenta De Anima 33.
 Lux mundialis Adv. Prax. 15.
 Luxuria perditrix castitatis De Exhort. Castit. 12.
 — Romana Apolog. 6.
 Lycurgus Lacedaemoniorum legislator Apolog. 4.
 — inedia se confecit quod Lacedaemones leges suas emendassent Apolog. 4. 46.
 Lymphati De Bapt. 5.
 Lyncestarum vena vinosa ebriosos reddit De Anima 50. Adv. Valent. 15.

M.

Macedones incestus suspecti Apolog. 9. Ad Nat. I, 16.
 Magi capras et mensas divinare faciunt per daemones Apolog. 23.
 — de Caesarum salute consultabantur Apolog. 36.
 — simulabant se lunam ad terram posse suis incantationibus detrahere Ad Nat. II, 6.
 — somnia immittunt Apolog. 23.
 — pueros in eloquium oraculi elidunt Apolog. 23.
 — defunctorum infamant animas Apolog. 23.
 — norunt et angelos et daemones Apolog. 22.
 Magiae species est astrologia De Idol. 9.
 Magiam nihil esse quam fallaciam De Anima 57.
 Magis adsistit angelorum et daemonum potestas Apolog. 25.
 Magnae Matris sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
 — Matris in sacris masculus amputabatur Ad Nat. II, 8.
 Magnam Matrem in terram figurant Adv. Marc. I, 13.
 Magnes ferrum attrahit Adv. Hermog. 44.
 Magnitudo in mediocritate probatur Adv. Marc. I, 14.
 Mala quomodo deus condere dicitur Adv. Marc. II, 14.

Mala dicantur et delicta et supplicia Adv. Marc. II, 14.
 — ultoria, non peccatoris Adv. Marc. II, 24.
 in Maleficio nulla ordinis ratio De Præsent. 10.
 Maleficium nullum sine formidine et quia nec sine scientia sua Adv. Marc. IV, 17.
 Mali operatio lata et diffusa De Præsent. 11.
 Malitia semper domino odiosa De Præsent. 10.
 Malitiae apud Graecos interdum prolationibus et laesuris, non pro malignitatibus ponuntur Adv. Marc. II, 24.
 Malitiam proximi sui quisque ne regitet Adv. Marc. IV, 16.
 Malorum improbator deus De Bapt. II. Malum unde Adv. Marc. I, 1.
 — omne aut timore aut pudore vitam perdidit Apolog. 1.
 Mandana filia Astyagis De Anima 46.
 Manethon Aegyptius Apolog. 19.
 Mannae escatilis pluvia De Praesent. 1.
 Manum Moyses emortuam profert De Resurr. Carnis 28.
 Manumissionis insignia De Resurr. Carnis 57.
 Manus baptizatis imponitur per benedictionem, advocans et invitans spiritum sanctum De Bapt. 8.
 Marci evangelium Petri affirmatur, eius interpres Marcus Adv. Marc. IV, 4.
 — haeresis de corporis humani creatione De Resurr. Carnis 5.
 Marcion connubium tollit Adv. Marc. I, 30. II, 23. IV, 23.
 — ex dei sui lege nuptias damnat, neminem tingit nisi caelibem aut uxorem, morti aut repudio baptismum servat Adv. Marc. IV, 11.
 — deum quem invenerat extincto lumine fidei amisit Adv. Marc. I, 1.
 — tres habet deos Adv. Marc. I, 15.
 —, Ponticus genere, episcopi simi, propter stuprum cuiusdam virginis ecclesiae communicatione abiectus De Anima 55.
 — scripturarum partem reiecit, partem corripit De Carne Chr. 43.
 — primus ausus est alium deum solius bonitatis praeter creatorem inducere De Praescript. Haeret. 34.
 — in totum carnis resurrectionem non admisit, et soli animae salutem repromisit Adv. Marc. V, 10.
 — negat Christi nativitatem De Carne Chr. 2.
 — carnem Christi negat De Carne Chr. 1.

nae evangelium approbat Adv. V, 2.

am in primo calore fidei ecclesiae contulit Adv. Marc.

t partem doctrinae Sadducaeae Praescript. Haeret. 33.

entiam confessus De Praescript. 30.

oni de thesauro Cerdonis malo Adv. Marc. IV, 17.

testamentum a vetere separavit De Resurr. Carnis 20.

De Resurr. Carnis 14.

es deos constituit, alterum ferum, bellipotentem; alterum, placidum, et tantummodum atque optimum Adv. 6.

sanctae feminae Adv. Marc.

terminus de schola Epicurorum V, 19.

a De Carne Chr. 2.

is Adv. Marc. III, 6. De Praescript. Haeret. 7. 10. 37. 38. 43. Adv. aer. 6.

unde venerat De Praescript. 7.

am et principale opus legis et in separatio Adv. Marc. I, 19.

e taxantur De Praescript. Haeret. Ad Uxor. I, 3.

rum deus Scorp. 5.

ni Apolog. 37.

relius in Germanica expeditionum christianorum militum oratione deum factis imbres in siti

rit Ad Scap. 4.

, haereticus Adv. Valent. 4.

an. Haeret. 5.

lista et Lucas ex apostolicis instituta restaurant Adv. Marc. IV, 2.

didit Gabrieli archangelo De Exhort. 17.

ritu sancto concepit, et quod id peperit Adv. Prax. 27.

communi lege patefacto corripit De Carne Chr. Adv. Marc. III, 2. IV, 21. V, 19.

ad sit quam homo De Carne

ere David Adv. Iud. 9.

quantum a viro, non virgo a partu De Carne Chr. 23.

fuit, licet Hebion resistat De Exhort. 1. 6.

verbo dei praegnans inventa De Exhort. 1. 14.

dolis et artibus infames Adv. 17.

Mars trigonus Adv. Marc. I, 18.

— tredecim mensibus vinculis retentus Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.

— miles Ad Nat. I, 10.

Martyres designati Ad Martyr. 1.

Martyri sufficit propria delicta purgasse De Pudic. 22.

Martyrii ratio Apolog. 50.

Martyriorum praedicatio et remuneratio Scorp. 8.

— genera Apolog. 31. Ad Nat. I, 18.

Martyrium adversatur idololatriae Scorp. 8.

Martyrum animas conspicit Ioannes in spiritu dei factus De Anima 8.

Massagetarum inhumanitas Adv. Marc. I, 1. Apolog. 9.

Materia quod caret, non admittit sapientiae eventum Adv. Marc. III, 6.

Materiae consanguineae De Cultu Feminae. I, 4.

Materiam parem deo infert Hermogenes Adv. Hermog. 4.

Materialii haeretici Adv. Hermog. 25.

Mathematici, aruspices, arioli ceteri Apolog. 43.

— plurimum Marcionitae De Paenitent. 4.

Matrimonii gentilium fideles subnentes stupri reos esse Ad Uxor. II, 2.

Matrimonii numerus a maledicto viro coepit De Exhort. Castit. 5.

— dissimulatio modesta in occulto De Resurr. Carnis 6.

— in occulto dissimulatio deo grata De Resurr. Carnis 8. Cf. De Virg. Veland. 10. Ad Uxor. I, 6.

— sanctitas apud pristinos Romanos Apolog. 6.

— necessitas causa Ad Uxor. I, 3. 4.

— felicitas, quod ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obignatum angeli renuntiant, pater rato habet Ad Uxor. II, 7.

— separationem neque in evangelio, neque ipsius Pauli epistulis ex praeccepto dei invenias permissam De Exhort. Castit. 4.

— debiti consensu pari sublatio Ad Uxor. I, 7.

per Matrimonii nexum duo in carnem unam efficiuntur Ad Uxor. II, 7.

Matrimonium disiunctum sanat patientia De Patient. 12.

— repudiatae Christus illicitum facit Adv. Marc. IV, 34.

— est, cum deus iungit duos in unam carnem, aut iunctos deprehendens in eadem carne coniunctionem signavit De Monog. 9.

— secundum an dicendum quasi species stupri De Exhort. Castit. 9.

- Matrimonium defendendum cum inimice accusatur spernitise nomine in destructionem creatoris, qui coniugium pro rei honestate benedixit Adv. Marc. I, 30.
- Matronarum alibi calcei De Pall. 4.
— indecens cultus De Pall. 4.
- Matthaei laus De Culta Femina. II, 4.
- Matthaeus fidelissimus evangelii commentator De Carne Chr. 22.
- Mauri vani De Anima 20.
— regulos suos pro diis habebant Apolog. 24.
— Varuninum deum colunt Ad Nat. II, 8.
- Maurorum numeritas Apolog. 37.
— gens a Romanis in fines suos repressa Adv. Iud. 7.
- Maximilla Montano adhaesit De Ieiun. 1. Adv. Prae. 1.
- Medea tragoedia Hosidii Getae De Praescript. Haeret. 39.
- Medici Caesares cognominati Ad Nat. I, 17.
— ab Erasistrato appellati Apolog. 4. Ad Nat. I, 4.
- Medicina soror philosophiae De An. 2.
de Medico tali nihil indicandum, qui nutrit morbum in mora praesidii et periculum extendat dilatione remedium, quo pretiosius aut formosius curet Adv. Marc. I, 22.
- Medicus sine instrumento artis esse non potest Adv. Marc. II, 16.
- Medorum regnum Apolog. 27. Ad Nat. II, 17.
- Megalenses ludi De Spectac. 6.
- Megareses obsonant, quasi crastina die morituri, aedificant vero quasi nunquam morituri, Diogenis dictum Apolog. 39.
- Melampi initiationes Apolog. 21.
- Melchisedech summi dei sacerdos incircumcisus, et non sabbatizans, ad sacerdotium dei allectus est Adv. Iud. 2.
— sacerdos dei summi unde nuncupatus, si non ante Leviticae legis sacerdotium Levitae fuerunt, qui sacrificia dei offerebant Adv. Iud. 2.
— panem et vinum obtulit Abraham Adv. Iud. 3.
- Melle et sale recentes partus medicati Adv. Marc. IV, 21.
- Memoriam Cicero thesaurum omnium studiorum praedicat De Anima 24.
— sensum et intellectum salutem esse De Anima 24.
- Menander Ephesius Apolog. 18.
— Comicus De Anima 50. De Pall. 4.
— haereticus Samaritanus De Anima 50.
- Menander haereticus filius Adv. Omn. Haer. 1.
- Menandri haeretici de corpore error De Resurr. Carnis
- Mendacio multa sunt nec Marc. II, 29.
- Mendacium non aedificat tione veritatis Adv. Marc.
— cupiditatis minister De Mendacis Ptolemaeus Apol. Mendicorum patronus dens IV, 13.
- Menedemus philosophus prodest Apolog. 18.
- Mens dea Ad Nat. II, 11.
pro Mercedum differentia opus que credenda distantia es IV, 26.
- Merces homini qualis apud Marc. II, 19.
- Mercurium Aegyptium Plat. est De Anima 2.
- Mercurius pennatulus in calduco ignitulus, mortuas animas in theatro repraesentat Ad Nat. I, 11. Apolog. 11
— primus litteras enarravitna 8.
— Trismegistus, magister osicorum Adv. Valent. 15.
— Gallorum Scorp. 7. Apol.
— auctor primae ventis De
— Aegyptius novit animam corpore non refundi in alios, sed manere determinati patri rationem reddat eorum corpora gesserit De Anim
— inventor litterarum De Imae 5.
- Meretricium habitus a matre versus Apolog. 6.
- Meridiani ludi Apolog. 15. I, 10.
- Meritorum varietas Scorp. 6.
— nomine ordo resurgentium tur De Carne Chr. 9.
- Metellus deum Alburnum in Marc. I, 18.
- Μεταμύχως De Anima 31 log. 48. Ad Nat. I, 20.
- Metennii uxor sub Romulo trapea a marito, quod vinum rat Apolog. 6.
- Μετενοματωσις De Anima
- Metus in deum ubi, ibi grata, et diligentia attonita, et licita, et adlectio explorata municatio deliberata cetera script. Haeret. 43.
- Midae rosetum De Pall. 2.
- Miles pulchrior est in pugna pro

- sus, quam in fuga salvus De Fuga in Persec. 10.
- Miles nemo ad bellum cum deliciis venit, nec de cubiculo ad aciem procedit Ad Martyr. 2.
- Milesiae oves De Pall. 3.
- Millariorum somnium Adv. Marc. III, 24.
- Militaris statio per universas provincias disposita ad latrones vestigandos Apolog. 2.
- Milites Mithrae De Corona 14.
- Militia nec delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem permittit De Corona 11.
- an totum Christianis conveniat De Corona 11.
- Militiam licere usque ad causam coronae De Corona 12.
- Miliades ecclesiarum sophista Adv. Valent. 5.
- Minas dei quidem horremus omnes, nihilominus tamen vix a malo avellimur Adv. Marc. II, 13.
- Minerva, non solum artium, sed armorum quoque dea De Corona 12.
- Athenas suas contra Xerxen defendere non valuit Ad Nat. II, 17.
- , Iuno et Iuppiter secundum Varro-nem sunt dii omnium antiquissimi Ad Nat. II, 12.
- prima est molita navem De Corona 8.
- Miserae lanicii dispensationem, structuramque telarum tribuunt De Pall. 3.
- galea furvis formis De Testim. Animae 2.
- Minervalia De Idol. 10.
- Minervam cum urbem Athenas moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, ac optima ingenia pollicitam De Anima 20.
- Minos et Rhadamanthus inferorum iudices Apolog. 23. Ad Nat. I, 20.
- Miraculorum signa et virtutes solae Christum non probant Adv. Marc. III, 3.
- Misericordiae mater patientia De Patient. 3.
- Misericordiarum pater idem qui misericors, miserator et misericordiae plurimus ter dictus Adv. Marc. V, 11.
- Mithrae leones avidae et ardentis naturae sacramenta philosophantur Adv. Marc. I, 13.
- initia De Praescript. Haeret. 40.
- Mithridatem ex somnio Ponti potitum De Anima 46.
- Molestia pudori procurat Ad Uxor. I, 8.
- Molestiae laus De Exhort. Castit. 2.
- Molens in Serapidis capite Ad Nat. II, 8.
- Monarchia et oeconomia Adv. Prax. 30.
- Monarchiani haeretici Adv. Prax. 10.
- Monogamia in ipsis animalibus recognoscitur, ne vel bestiae de moechia nascerentur De Monog. 4.
- Monogamiae disciplinam neque novam neque extraneam esse, immo et antiquam, et propriam Christianorum De Monog. 4.
- Mons Saturnius Apol. 10. Ad Nat. II, 12.
- Montani ieiunia De Ieiun. 1.
- Montanus Adv. Omn. Haer. 7.
- Montes ardentis Apolog. 49.
- quomodo dulcorem destillaverint Adv. Marc. III, 5.
- Mopsi oraculum in Cilicia De Anima 46. Cf. Ad Nat. II, 7.
- Morbo comitali recente humano sanguine medebantur Romani Apolog. 9.
- Mori non solet nisi quod nascitur De Carne Chr. 6.
- Moritari reservantur, ut antichristum sanguine suo extinguant De Anima 50.
- Mors dea Ad Nat. II, 15.
- Christiano utilis Scorp. 5.
- non aliud terminatur quam disjunctio corporis et animae De Anima 27.
- est quae carnem et sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit De Resurr. Carnis 51.
- Christi pondus et fructus Christiani nominis Adv. Marc. III, 8.
- aliud et aliud mortale De Resurr. Carnis 54.
- non capit immortalitatem, mortale autem capit De Resurr. Carnis 54.
- nulla non ruina membrorum est Adv. Marc. V, 8.
- Morte sublata neque victus sulcimento ad praesidia vitae, neque generis supparatura gravis erit membrum De Resurr. Carnis 61.
- Mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali De Anima 52.
- quidam spiritaliter inuunt esse intellegendam De Resurr. Carnis 19.
- timemus, quam evadere non possumus De Testim. Animae 4.
- post Mortem nihil superesse vulgus existimat De Resurr. Carnis 1.
- Mortes daemioniorum opera et immaturas et atroces effici, quas incarsibus deputant veteres De Anima 57.
- Morticinis et suffocatis omnibus abstinebant veteres Christiani Apolog. 9.
- Mortis regnum nihil operatur quam carnis dissolutionem De Resurr. Carnis 47.
- portae adamantinae De Resurr. Carnis 44.
- metus non tantus est quantus tormentorum Ad Martyr. 4.

- Mortis dolor vacare debet cum constet de resurrectione mortuorum De Patient. 9.
- in Mortis periculo multi ex praesidibus gentilibus recordati sunt se deliquisse in Christianos Ad Scap. 3.
- per Mortis imaginem fide initiaris, spem meditaris, discis mori et vivere, discis vigilare, dum dormis De Anima 44.
- Mortui vocabulum corpori competit Adv. Marc. V, 9.
- coronati olim De Corona 10.
 - desiderium patientia temperandum De Patient. 9.
 - in deorum imaginibus consecrati Ad Nat. I, 11.
 - templis et aris honorati Ad Nat. I, 11.
- Mortuis parentabant veteres Christiani De Resurr. Carnis 1.
- Mortuorum vocabulum cui substantiae incidat De Anima 29.
- nomina, id est deos, nihil esse, sicut nec ipsa simulacra eorum De Spectac. 10.
 - exhibitio incorporalis an possit De Anima 57.
- Mos per Caesares eierandi Ad Nat. I, 11.
- Moschion dixit animam per totum corpus ventilari De Anima 15.
- Moses quadraginta diebus ieiunavit De Resurr. Carnis 61.
- dei de proximo arbiter De Monog. 6.
 - nec videtur primus in templo suorum litterarum deum mundi dedicasse Adv. Marc. I, 10.
 - propheticus, non poeticus pastor De Corona 7.
 - an deum viderit Adv. Prax. 14.
- Moyse aetas Apolog. 19. De An. 28.
- donatus est populus ad praesens Adv. Marc. II, 26.
 - manus mutabatur De Resurr. Carnis 55.
 - causato linguae tarditatem dominus os repromisit Adv. Marc. IV, 39.
 - locutus est filius dei Adv. Iud. 9.
 - filius cur circumcisus Adv. Iud. 3.
- ad Moyse legem non ita attendendum, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore deus et gentibus exhibuit, et repressam per prophetas in melius reformavit Adv. Iud. 2.
- Mulieribus qui vestitur damnatur in lege De Spectac. 23.
- Mulier non natura nomen est uxoris, sed uxor condicione nomen est mulieris De Virg. Vel. 5.
- quae tragoedum audierat, ultra quintum diem non vixit De Spectac. 26.
 - est diaboli ianna, arboris illius resigatrix, divinae legis prima doctrix De Cultu Femin. I, 1.
- Mulierem etiam virginem dici De Virg. Vel. 4.
- Mulieres haereticae procaces audent credere, contendere, et forsitan tam De Praescript. Haeret. 41.
- Romanae olim vino abstinabant Apolog. 6.
 - benedictae quae agonem subeunt Ad Martyr. 4.
 - desponsatae habent exemplum Rebecca De Virg. Vel. 11.
 - apud Iudaeos incendunt velata De Corona 4.
- Mulieri nullum virile manus in oculis permittitur De Virg. Vel. 9.
- Mulieribus prophetandi ius esse Ad Marc. V, 8.
- Mulieris caput obnoxium velamento De Corona 14.
- uno nomine spiritus sanctus cum virginem intellegi voluit, quam proprie non nominando a muliere non separavit, non separando coniunctam a qua non separavit De Virg. Vel. 1.
- Mulierum superbus ornatus describitur De Cultu Femin. I, 2.
- sexus in luxum valde propensus, et natura φιλόκοσμος De Cultu Femin. I, 8.
 - Christianorum habitus De Cultu Femin. II, 13.
- Mundi totius habitus praeteribit De Resurr. Carnis 26.
- anima est ignis secundum Varroem Ad Nat. II, 3.
- Mundus ex bonis omnibus constitit Ad Marc. II, 3.
- cultior est de die, et instructior pristino De Anima 30.
 - ornamentum nomine est penes Graecos Ad Uxor. I, 7.
 - natus innatusve sit, decessurusve, variae philosophorum opinioniones Apol. 11. 47.
 - ex diversis substantiis officisque constat De Pall. 2. Apolog. 48.
 - apud Graecos ornamentum et cultus, non sordium nomen est Adv. Marc. I, 13. V, 5. Apolog. 16.
- Munerarii greges noxiorum pascebant Apolog. 44.
- Munus quando deo offerendum Ad Marc. IV, 9.
- Murcia dea marcoris De Spectac. 3.
- Musaei initiationes Apolog. 21.
- Musaeus De Anima 2.
- Mutius manum suam dexteram in ara cremavit, ut hoc factum eius fama haberet Ad Martyr. 4. Apolog. 50.

Mutunus et Tutunus dei Apolog. 25. Ad Nat. II, 12, 17.

Mysteriorum omnium silentii est fides Apolog. 7.

— Atticorum luxuria Apolog. 39.

N.

Nabuchodonosor, cum suis regnis, ab India usque ad Aethiopiam habuit regni sui terminos Adv. Iud. 7.

— divinitus somniat De Anima 47.

— regem Babylonum confessio in regnum restituit De Paenitent. 12.

Nabuchodonosoris paenitentia De Pat. 13.

Narniensium deus Visidianus Apol. 24. Ad Nat. II, 8.

Nassimones propriis oracula apud parentum sepulchra mansitando captant De Anima 57.

Nascitur nemo alii, moriturus sibi De Pall. 5.

Nathan consolatur Davidem, peccatum suum agnoscentem Adv. Marc. IV, 10.

Nativitas septimo mense plena est facilius quam octavo De Anima 37.

— Christi a Gabriele annuntiat De Carne Chr. 2.

Nativitati cum mortalitate mutuum est debitum inter se De Carne Chr. 6.

Nativitatis Christi Romana archiva testes sunt Adv. Marc. IV, 7.

— novae dedicator Christus nove nasci debuit De Carne Chr. 17.

Natura se non potest nolle, quae se ita dirigit, ut si cessaverit, non sit Adv. Marc. I, 22.

— ipsa legis est instar Adv. Marc. V, 13.

— veneranda est, non erubescenda De Anima 27.

— magistra, anima discipula De Testim. Animae 5.

— cui nulla est, naturalia instrumenta non suppetunt Adv. Marc. I, 18.

Naturae corruptio alia natura est De Anima 41.

— reverenda opera Marcion reprehendit Adv. Marc. III, 11.

Naturam plus est demutare quam facere materiam De Carne Chr. 6.

contra Naturam omne quod est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos vero etiam elogium sacrilegii in deum, naturae dominum et auctorem De Corona 5.

Naves intestino percussae subito mersae De Anima 52.

Naufragio plerique liberati exinde repudium et navi et mari dicunt De Paenitent. 8.

Nautae ad symbolam exultantes Adv. Valent. 12.

Nazarenos cur Iudaei Christianos vocent Adv. Marc. IV, 8.

Nectabis magus De Anima 57.

Negatio omnis idololatriae est De Fuga in Persec. 12.

— martyrii est recessio De Idol. 22.

Negatores depellebantur olim a communicatione De Monog. 16.

Neoptolemus tragoedus apud Rhoeteum Troiae sepulchrum Aiacis monitas in somnis a ruina liberat, et cum lapidum senia deponit, dives inde auro rediit De Anima 46.

Neptunales Iudi De Spectac. 6.

Neptunum Consum vocarunt De Spect. 5.

Neptunus Apolog. 14. Ad Nat. II, 2.

— equestris est quem Graeci *Ἴππιον* appellant De Spectac. 8.

Nero Caesar quot annis regnavit Adv. Iud. 8.

Neronem ex Caesaribus primum in Christianos distinxisse gladium Apol. 5. 21.

Nervus umbilicaris De Carne Chr. 20.

Nestoris Cocetum Adv. Valent. 12.

Nicander adfirmat Celtas apud virorum sortium busta ad oracula captanda abnoctare De Anima 57.

— de scorpio citatur Scorp. 1.

Nicolatae De Praescript. Haeret. 34.

Nigidius haereticus De Praescript. Haeret. 30.

Nigri Pescennii seditio repressa Apolog. 35. Ad Nat. I, 17.

Nilus fluvius Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.

Ninive peccatrix, de exitio liberatur De Ieiun. 7.

Ninivitae scelernum veniam consecati Adv. Marc. IV, 10.

a Ninivitis deus avertit destinatum exitium Adv. Marc. II, 24. V, 2.

Ninus quo tempore regnavit De Pall. 2.

Noctentissimi qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapientes Adv. Valent. 2.

Noë incircumcisis neque sabbatizans de diluvio liberatus Adv. Iud. 2.

— holocausta deo grata Adv. Marc. II, 22.

— non aliunde iustus inventus nisi ex naturali iustitia legis Adv. Iud. 2.

— in praedicationis delegatione successit Enoch De Cultu Femin. 1, 3.

per Nomen intellegitur professio Christianorum De Resurr. Carnis 40.

Nominum communicio condicionibus praedicit Adv. Marc. I, 7.

Nona dea De Anima 37.

Nonacris Arcadiae venenata occidit Alexandrum De Anima 50. Advers. Valent. 15.

Noricorum deus Belenus Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.

- Nortia Valsiniensium dea Apolog. 24.
Ad Nat. II, 8.
- Notarius quidam cum a daemone praecipitatur, a Christiano liberatur Ad Scap. 4.
- Noviani Fullones De Pall. 4.
- Novum emae et incognitum subitum est Adv. Marc. IV, 24.
- Nudipedalia Apolog. 40.
- Numa sacra Romanorum instituit Ad Nat. II, 17.
- Numae Pompilii superstitiones De Praescript. Haeret. 40. Apolog. 21. 25.
- Numeri Pythagorae De Anima 31.
- Numidae caesariati De Pall. 40.
- Numiternus Atiniensium deus Ad Nat. II, 8.
- Numorum imagine signatorum inventor Saturnus Apolog. 10.
- Nuptiae si non erunt, sanctitas nulla est Adv. Marc. I, 30.
- nusquam prohibita Ad Uxor. I, 3.
- non sunt contrahendae Christiano cum ethnicis, ne eum ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiae incipiunt De Corona 12.
- secundae damnantur De Virg. Vel. 10. 11. Ad Uxor. I, 1. Adv. Hermog. 11. De Resurr. Carnis 8. De Pudic. 1.
- Nuptiale indumentum in evangelio sanctitas carnis agnoscitur potest De Resurr. Carnis 27.
- Nuptiarum nulla restituit Christianis saeculo digressis in diem resurrectionis repromittitur Ad Uxor. I, 1.
- Nuptias de affectu et animo fieri De Virg. Vel. 11.
- Marcion abstulit Adv. Marc. I, 1. 30.
- Tertullianus non proicit sed deponit, nec praescribit sed persuadet sanctitatem Adv. Marc. I, 30.
- Nutricum fabulae lamiae turres et pectines Solis Adv. Valent. 3.
- Nymphodorus scriptor De Anima 57.
- O.**
- Obeliscus, statuae et euripus in Circo Adv. Hermog. 31. De Spectac. 8.
- Oblatio vera Adv. Marc. IV, 41.
- panis De Praescript. Haeret. 40.
- Oblationes pro defunctis, pro natalicis, annua die factae De Corona 3.
- Oblivionis seu tempus in causa sit De Carne Chr. 22.
- Obodas et Duseres Arabum dii Ad Nat. II, 8.
- Obsequi malo nemo patitur Adv. Marc. IV, 11.
- Obsequii exhibitio debita a nobis domino deo De Patient. 4.
- Observatio inveterata tenenda, etsi nulla scriptura eam determinavit, certa consuetudo corroboravit, si tradita prius non est De Corona 3.
- Obsonia ferina de arena Apolog. 9.
- Obstetricibus carnicibus De Monog. 11.
- Obstetricibus apud Aegyptum car deus benefecerit Adv. Marc. IV, 23.
- Occidi est carni animam eripere De Resurr. Carnis 28.
- Ochus, qui et Cyrus, quot annis regnavit Adv. Iud. 8.
- Oculanorum dea Valentis Apolog. 21.
- Octavo mense cur non nascatur De Anima 37.
- Odeum Carthaginiense De Resurr. Carnis 42.
- Odiu gentilium erga nomen Christianum Apolog. 1.
- timor spirat Apolog. 27.
- Oeconomia et monarchia Adv. Prae. II.
- Oedipus tragoedia Apol. 9. Ad Nat. I, II.
- Oenotria olim Italia appellata Apol. II Ad Nat. II, 12.
- Offensa comes est frustratae voluntatis Adv. Marc. I, 26.
- Officiales coronae De Corona 11.
- per Oleum curati infirmi Ad Scap. 4.
- Olympia sacra Iovi instituta De Spectac. 11.
- Olympii dii Ad Nat. II, 3.
- Omne totum est et integrum et cuius sui parte defectum De Virg. Vel. 6.
- Omphale in Hercule prostituta Ad Nat. II, 14. De Pall. 4.
- Onesimus Adv. Valent. 32.
- Onokioetes Christianorum deus Apol. 16. Ad Nat. I, 14.
- Opera dei incolere nemo dignus quo ipsius imago et similitudo Adv. Marc. II, 4.
- non corpus accusat apostolum De Resurr. Carnis 45.
- vere bonae et Christianae Ad Gen. II, 5.
- Operatio daemonum Apolog. 22.
- in Operatione omni tris principia Adv. Hermog. 20.
- Operationis tempus in carne Adv. Marc. V, 10.
- Opus inferius artifice Adv. Marc. II, 4.
- salutis et incolunitatis non est terminis, sed dei proprium Adv. Marc. IV, 12.
- certum nullum est mercedis inaequae De Resurr. Carnis 21.
- Opibitae Adv. Omn. Haer. 2.
- Opimitas sapientiam impedit. cuius expedit, paralysis mentem propleththis servat De Anima 20.
- Ops unde dicta Ad Nat. II, 12.
- Saturno adiuncta Ad Nat. II, 12. II.

Orare in quae verba Ioannes docuerit non extat De Orat. 1.
 Oratio pro defunctis De Anima 51.
 — legitima De Fuga in Persec. 2.
 — facta positus penulis Ad Martyr. 12.
 Orationem ducit spiritus ad deum Adv. Marc. IV, 40.
 Orationes littorales Iudaeorum Ad Natl. I, 14.
 — Christianorum Apolog. 30. 39.
 Orationis religio ab ipso Christo ordinata De Orat. 9.
 Orbana dea Ad Natl. II, 15.
 Orcus dens Ad Natl. II, 3.
 Ordinationes haereticorum omnes temerariae, leves et inconstantes De Praescript. Haeret. 41.
 Ordo a principalibus deducendus De Resurr. Carnis 2.
 Orestes insanus matrem in sorore vidit De Anima 17.
 Organum hydraulicum Archimedis De Anima 14.
 Oriens Christi figura Adv. Valent. 3.
 Orientem versus preces mittebantur a veteribus Christianis Apolog. 16. Ad Natl. I, 13.
 Originis vitium De Anima 41.
 Ornatus habitum dicimus, quem mandum muliebrem convenit dici De Cultu Femin. I, 4.
 Orphei initiationes Apolog. 21.
 Os cur homo acceperit De Resurr. Carnis 61.
 Osculo debuit Christus tradi De Resurr. Carnis 60.
 Osculorum propinquis offerendorum olim necessitas Apolog. 6.
 Osirin, quod semper sepelitur et in vivo quaeritur et cum gaudio invenitur, reciprocum frugum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem argumentantur Adv. Marc. I, 13.
 Ossa quingentorum fere annorum adhuc succida Carthagine visa De Resurr. Carnis 42.
 Osthanes magus De Anima 57.
 Ostia quondam a piratis direpta Ad Natl. II, 14.
 Otho quot menses regnarit Adv. Iud. 8.
 Ova in Circo honori Castorum adscribunt De Spectac. 8.
 Oves dei, Christiani De Fuga in Persec. 2.
 Ovis proprie est Christianus De Pudic. 7.

P.

Pacem passim haeretici cum omnibus miscent De Praescript. Haeret. 41.
 Pacuviana testudo De Pall. 3.
 Paenitentia dei quae? Adv. Marc. II, 24.

Paenitentia confessi est delicti De Carne Chr. 8.
 — quid sit De Paenit. I. Adv. Marc. II, 24.
 Paenitentia vana ubi emendatio nulla De Paenitent. 2.
 — frustra agetur si caret venia De Pudic. 3.
 — confessio evenit etiam in bonis factis ad invidiam et exprobrationem eius qui beneficii ingratus extiterit Adv. Marc. II, 24.
 ex Paenitentia maturescit emendationis fructus De Pudic. 10.
 Paenitentiae nomen in Graeco sono non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est Adv. Marc. II, 24.
 — instrumentum metus De Paenitent. 7.
 — stimulus ex fide Adv. Marc. IV, 18.
 Paenitentiam sapere confessionem mali operis alicuius vel erroris Adv. Marc. II, 24.
 —, quae per dei gratiam ostensa et indicata nobis in gratiam nos domino revocat, semel cognitam atque susceptam nunquam posthac iteratione delicti resignari oportere De Paenit. 4.
 Palaestrica diaboli negotium est De Spectac. 18.
 Pallas Attica sine effigie, rudi palo et infirmi ligno olim prostabat Apol. 16. Ad Natl. I, 12.
 Pallii grande beneficium sub cuius recogitatu improbi mores vel erubescunt De Pall. 5.
 Panaetius Stoicus animam in quinque et in sex partes divisit De Anima 14.
 Pandora caput primum coronatum est a Charitibus, cum ab omnibus muneraretur De Corona 7.
 Panem Christus corpus suum appellat Adv. Iud. 10. Adv. Marc. I, 14. III, 19.
 Panis et calicis sacramento corporis et sanguinis domini veritas probatur adversum phantasma Marcionis Adv. Marc. V, 8.
 Pannis sepulturae involucrum initiatum Adv. Marc. IV, 21.
 Papiae leges vanissimae Apolog. 4.
 Par factum par habet meritum De Patient. 10.
 Parabolae non obumbrant evangelii lucem De Resurr. Carnis 33.
 in Parabolis cur Christus Iudaeis locutus De Resurr. Carnis 33.
 Paracliti Montanici vis De Fuga in Persecut. 14.
 — administratio quae De Virg. Vel. 1.
 Paracletus multa docuit, quae in illam distulit dominus De Monog. 2.
 — Montani De Anima 55. 58. De Resurr.

- Carnis 11. 63. Adv. Marc. I, 29. V, 15.
 Adv. Prax. 1. 8. 13., alibi.
 Paracletus novam doctrinam Montanistis
 subministravit De Monog. 2.
 — Monogamiae potius restitutor quam
 institutor De Monog. 3.
 Paradisi ianatrix romphaea nullis cedit
 nisi qui in Christo decesserunt De
 Anima 55.
 — clavis tuus sanguis est De Anima 55.
 de Paradiso libellus Tertulliani De An. 55.
 Paradisus est locus divinae amoenitatis
 recipiendis sanctorum spiritibus des-
 tinatus Apolog. 47.
 Paralysis mentem prodigit De Anima 20.
 Paredri spiritus De Anima 28.
 Parentationis species est idololatria De
 Virg. Vel. 4.
 Parentes in Christo non negat indigna-
 tio, sed obiurgat De Carne Chr. 7.
 Paradisus iudicium in theatro representa-
 tum Apolog. 15.
 Parmenides et Empedocles somnum re-
 frigerationem affirmavit De Anima 43.
 Parricidarum poena culleus Ad Nat. II, 13.
 Parthenius Domitiani Imper. oppressor
 Apolog. 35.
 Parthici Caesares appellati Ad Nat. I, 17.
 Parthorum numerositas Apolog. 37.
 Partula dea, quae partum gubernat De
 Anima 37.
 Partus in utero trucidatio De Anima 25.
 — varia tempora De Anima 37.
 Pasiphaeae in Laconica oraculum De
 Anima 46.
 Pastor bonus Christus De Pudic. 7.
 — Hermae scriptura De Orat. 16. De
 Pudic. 10. 20.
 Pater deus invisibilis Adv. Marc. II, 27.
 — deus visibilis in filio ex virtutibus,
 non ex personae representatione Adv.
 Prax. 24.
 — ante de filio testatus quam filius de
 patre Adv. Marc. III, 2.
 Patientia prima inde a deo, unde indig-
 natio prima De Patient. 3.
 — quem nobis patrem requirit De Pat. 6.
 — Christi dei aures aperit De Patient. 13.
 — et fidem subsequitur et antecedit De
 Patient. 6.
 — misericordiae mater De Patient. 3.
 — in detrimentis exercitatio est largi-
 endi et communicandi De Patient. 7.
 Pati pro deo non possumus nisi spiri-
 tus dei sit in nobis, qui et loquitur
 de nobis quae sunt confessionis, non
 ipse tamen patiens, sed pati posse
 praestans Adv. Prax. 29.
 — id ipsum quod aliis feceris res ama-
 rissima Adv. Marc. II, 18.
 Patientia dei alumna De Patient. 15.
 — fatigetur improbitas De Patient. 5.
 Patientiae exemplum deus De Patient. 1.
 — voluptate Christus discussus mi-
 bat saginari De Patient. 3.
 — utilitas et voluntas De Patient. 5.
 — proprium non aemulari De Pat. 11.
 — laus De Patient. 13.
 Patientiam omnes philosophi assidue
 laudant De Patient. 1.
 — plane novam docet Christus Adv.
 Marc. IV, 16.
 Patrem descendisse in virginem, ipsum
 natum et passum dicunt Praxem Adv.
 Prax. 1.
 Patri domini nomen accedere ob pet-
 statem, quod et filius per patrem ce-
 pisset Adv. Marc. V, 5.
 Patriarchae benedicti non modo pluri-
 bus uxoribus, verum etiam concubis
 coniugis miscuerunt De Exert. C-
 stit. 6. Ad Uxor. I, 2.
 — incircumcisi fuerunt Adv. Iad. 3.
 Pauli pseudepigraphon quoddam a py-
 bytero quodam Asiae constructum De
 Bapt. 17.
 — laus De Carne Chr. 22.
 Paulum in Saule figurari Adv. Marc. V, 1.
 Paulus an solus baptismum Christi in-
 duxerit De Bapt. 12.
 — Ioannis in exitu coronatur De Prae-
 script. Haeret. 36.
 — an eandem doctrinam cum reliquis
 apostolis praedicaverit De Praescript.
 Haeret. 23.
 — noluit uti legis potestate, quia gra-
 maluit laborare Adv. Marc. V, 7.
 — apud Agrippam nihil se ait profert
 citra quam prophetae annuntium
 De Resurr. Carnis 39.
 — apostolus Christi, doctor nationem
 in fide et veritate, vas electionis, ec-
 clesiarum conditor, censor disciplinarum
 De Pudic. 40.
 — apud summos sacerdotes sub tri-
 buno inter Sadducaeos et Pharisaeos
 fidei suae egregius professor De Re-
 surr. Carnis 23. 34.
 — in album apostolatus allectus Adv.
 Marc. V, 1.
 — calefecit tanquam nutrix parvulos fidei,
 docendo quaedam per veniam, non per
 imperium De Monog. 14.
 — reprehendit apostolos, quod non re-
 pede incederent Adv. Marc. I, 20.
 — columna immobilis disciplinarum De
 Pudic. 16.
 — apostolus de persecutore primas ec-
 clesiae sanguinem fudit Scorp. 12.
 — de tribu Benjamin ortus Adv. Marc.
 V, 1.

- Pauper spiritu nullus nisi humilis De Patient. 13.**
Pauperes dominus semper iustificat et divites praedamnat De Patient. 7.
Paventina dea Ad Nat. II, 11.
Pavum se meminit Homerus Ennio somnante De Anima 33.
Pax piorum bellum est setanae De Pall. 4.
Peccator ante veniam desistere se debet, quod tempus paenitentiae idem quod periculi et timoris De Paenitent. 6.
 — traditur diabolo quasi carnifici in poenam De Fuga in Persec. 2.
Peccatoris restituti exemplum De Paenitent. 7.
Peccatum nisi malum factum dici non meretur De Paenitent. 2.
 — omne impatientiae adscribendum De Patient. 5.
Penates et Lares domestici dii Apol. 13. Ad Nat. I, 10, II, 16.
Penelopae nobilis constantia Ad Nat. II, 9.
Penulae in theatris usus primum a Lacedaemoniis excogitatus Apolog. 6.
Peragenor deus Ad Nat. II, 11.
Peregrinamur a domino quamdiu vivimus De Resurr. Carnis 43.
Perfica dea Ad Nat. II, 11.
Peripatetici animam ex substantia quinta esse dicunt De Anima 5.
 — solem orbe suo maiorem statuerunt Ad Nat. II, 4.
Perones effeminatissimi De Pall. 4.
Perpetuae martyris firmissimae visio De Anima 55.
Persae cum matribus coire dicebantur Apolog. 9. Ad Nat. I, 16.
 — solem adorabant eiusque imaginem in linteo depictam venerabantur Apolog. 16.
Persarum regnum Ad Nat. II, 16.
Persecutionis status animadvertendus, utrum a deo obveniat, an a diabolo, quo facilius de obitu eius constare possit De Fuga in Persec. 1.
 — ardore exuri est probari de fidei tenore De Fuga in Persec. 2.
Persecutionum fontes synagogae Iudaeorum Scorp. 10.
Perseus post mortem in sidus sepultus Ad Nat. II, 15.
Persona dei Christus est dominus Adv. Marc. V, 12.
 in Persona una duplex status, non confusus, sed coniunctus, deus et homo Iesus Adv. Prax. 27.
Pertunda dea Ad Nat. II, 11.
Perversitas Romana in iudicandis Christianis Apolog. 2.
Perus, Cimonia filiae, nobilis in patrem pietas Ad Nat. II, 9.
Pescennii Nigri seditio repressa Apol. 35. Ad Nat. I, 17.
Petra Christus, multis modis et figuris praedicatus Adv. Iud. 9.
Petro cur nomen mutatum Adv. Marc. IV, 13.
Petrum aedificandae ecclesiae petram dictum an aliquid latuerit De Praescript. Haeret. 22.
Petrus reprehenditur ob inconstantiam victus a Paulo Adv. Marc. IV, 3, V, 3.
 — Romae passus et passioni dominicae adaequatus De Praescript. Haeret. 36.
Phaetontis fabula in theatra repraesentata Apolog. 15.
Phalli in Eleusiniis cultus Adv. Valent. 1.
Phaneroes Philomenae Apellis Adv. Omn. Haer. 6.
Pharao perit cum suis ob impenitentem vitam De Paenitent. 12.
 — negavit deum Adv. Marc. II, 14.
Pharaonis cor cur induratum Adv. Marc. II, 14.
 — duritia nascentium enecatrix Adv. Marc. I, 30.
Pharia Ceres vel Isis filia Pharaonis erat Ad Nat. II, 9.
 — quomodo repraesentata sit Apolog. 16. Ad Nat. I, 12.
Pharisaei haeresis Adv. Omn. Haer. 1.
Pherecydes Saturnum ante omnes refert coronatum De Corona 7.
 — Pythagorae magister De Anima 2. 28.
Phidias Olympium Iovem ex ebore expressit De Resurr. Carnis 6.
Philadelphus quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
Philistus De Praescript. Haeret. 3.
Philippus Macedo nondum pater Olympiadis uxoris naturam obsignari anulo viderat De Anima 46.
Philochorus citatus De Anima 46.
Philomelae casus Ad Nat. I, 8.
Philopator quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
Philosophi variis sectarum libidinibus inter se discordantes De Patient. 1.
 — mundum hunc innatum infectumque defendunt De Resurr. Carnis 11.
 — et Christiani magna differentia Apolog. 46.
 — de deo nihil certi proferre sunt ausi Apolog. 46.
 — veritatem inimice adfectant et corrumpunt, ut qui gloriam captant Apol. 46.
 — mendici olim orbem terrarum peragrantes Ad Nat. II, 14.
 — de sectarum suarum auctoribus nomina sortiti Apolog. 4. Ad Nat. I, 4.
 — homines gloriae Apolog. 47.
 — lege ex quibusdam civitatibus depulsi Apolog. 47.

- Philosophi veritatis affectatores, non possessores Ad Nat. I, 4.
- famae negotiatores, verborum operatores, rerum destructores, amici erroris, veritatis interpolatores et furatores Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 - deorum destructores Apolog. 46.
 - haeticorum patriarchae Adv. Hermog. 8. De Anima 3.
 - daemones norunt Apolog. 22. 46.
 - de sacris libris sua ingenia inrigarunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - status et salarii honorati Apol. 46.
 - physici Ad Nat. II, 2.
- Philosophia a quibusdam civitatibus eiecta Apolog. 47.
- habuit libertatem ingenii, et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus De An. 2.
 - ad gloriam propriae artis inflata, de certis incerta praeiudicat De Anima 2.
- Philosophorum schola negat carnis restitutionem De Praescript. Haeret. 7.
- deus Adv. Marc. II, 27.
 - ingenia vetus instrumentum intervererunt Apolog. 47.
 - de somno variae opiniones De An. 43.
 - de animae natura variae opiniones De Anima 5.
 - petulantia in leges, ritus, cultus, mores Ad Nat. I, 4.
 - famuloria mendicitas Ad Nat. II, 14.
- Philosophos etiam prophetas legisse De Anima 2.
- Philosophus discipulus Graeciae et hominum Apolog. 47.
- totum se ad famam comparandam dirigit Apolog. 46. 47.
 - gloriae animal De Anima 1.
- Philumene virgo Apellis Adv. Marc. III, 11. De Carne Chr. 6.
- Phoenices in Africam eructant De Pallio 4.
- Phoenix se ipsum funerans et renovans resurrectionis exemplum De Resurrect. Carnis 13.
- Phosphorus frigidissimus quidam rhetor Latinus Carthagine Adv. Valent. 8.
- Phygas timidus comici illudunt De An. 20.
- Phyges omnium gentium antiquissimi putati secundum ingenium et artificium Psammethici Ad Nat. I, 8.
- Phygyum lingua patris hekkos dicebatur Ad Nat. I, 8.
- Phyne Attica meretrix Apolog. 14. 46.
- Phthisis mentem servat De Anima 20.
- Phygellus De Praescript. Haeret. 3. De Resurr. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
- Physon rex libidinosissimus De Pall. Physica superstitione Adv. Marc. V, 4.
- Physici philosophi elementa deos habebant cumque his etiam alios deos habebant Ad Nat. II, 3.
- Picus rex Italiae Ad Nat. II, 9.
- Pietatis deposita Apolog. 39.
- Pindarus De Corona 7. Apolog. II, 14. Nat. II, 14.
- Piratae ad Ostiam usque praedando progressi Ad Nat. II, 14.
- in Piscium cerebris lapidositas quaedam De Cultu Feminae I, 5.
- Pisistrati studium in instruendis bibliothecis Apolog. 18.
- Piso ludos Iovi Feretrio institutos Tarpaeos dictos et Capitolinos refert De Spectac. 5.
- consul Apolog. 6.
- Pius Imperat. Apolog. 5.
- Placendi voluntas viris propter feminas, et feminis propter viros vitio natura ingenta est De Cultu Feminae IV, 8.
- per decorem studium non est de integra conscientia De Cultu Feminae II, 3.
- Plato animam in capite includi dicit De Anima 15.
- mundum ab aliquo institutum censuit Ad Nat. II, 3.
 - mundum rotundum esse statuit Ad Nat. II, 3.
 - angelos non negavit Apolog. 22.
 - citatus De Pall. 2. De Resurr. Carnis I, 3. Adv. Marc. I, 13. De Anima I, 2. 3. 4. 6. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 23. 24. 25. 26. 43. 48. 51. 54.
 - facultatorem universitatis neque inveniri facilem et inventum enarrari omnes difficilem affirmavit Apol. 46.
 - inferorum iudicium statuit Apol. 23.
 - Aegyptiorum doctrinae alumnus De Anima 2.
 - ventris gratia Dionysio adulter Apolog. 46.
 - a Dionysio tyranno venditus Apolog. 46.
 - de immortalitate animae De Resurr. Carnis I.
 - per somnium moritur De Anima 32.
 - vult esse substantias quasdam invisibiles, incorporeales, supermundanales divinas et aeternas quas appellat ideas De Anima 18.
 - describit Iovem in caelo comitatus exercitu deorum pariter et daemones Apolog. 24.
 - poetas ut deorum criminatores et civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 - putavit campestre solummodo cataclysmo esse abolitum Apolog. 40.

- Platonici incorporalem deum statuunt Apolog. 47.
 — deum statuunt curantem rerum et arbitrum et iudicem Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 — deum intra mundum esse statuunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 Platonis superbi tori a Diogene Cynico decalcati Apolog. 46.
 — ex philosophia haeretici sua signenta hauserunt De Anima 23.
 — sententia de mundo De Pall. 2.
 — honor De Anima 3.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — Christianismus De Praescript. Haer. 7.
 — de Atlantide insula narratio Apol. 40. Ad Nat. I, 9.
 Plinii epistola de Christianis ad Traianum Imper. Apol. 2.
 Plotius rex deo Sancto propter hospitalitatem sanum consecravat Ad Nat. II, 2.
 Pluto gladiatorum cadavera deducens cum malleo representatus Apolog. 15. Ad Nat. II, 9.
 Poetae pariter et philosophi tribunal apud inferos ponunt Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.
 — et philosophi statuunt animarum reciprocaionem et iudicii distributionem Ad Nat. I, 20.
 — deorum irisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — et philosophi de fontibus divinae litteraturae hauserunt suaque ingenia rigarunt Apolog. 47.
 Poetarum studia diis infesta Ad Nat. I, 10.
 Poetas ut deorum criminatores Plato ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 Poëtis nec vigilantibus credendum De Anima 33.
 Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiam gubernavit ab Ioanne ordinatus De Praescript. Haeret. 32.
 Polycrati Samio filia crucem prospicit de Solis unguine et lavacro Iovis De Anima 46.
 Polycratis sapientia Apolog. 11.
 Poma quae contacta cinerescunt Apolog. 40.
 Pompeii arae trinae De Pall. 1.
 — oppidum Vesuvii ignibus eversum Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Pompeius Magnus veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem Veneris sedem theatro a se extracto superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit De Spectac. 10.
- Pompeius piratarum victor Ad Nat. II, 14.
 — cerasia ex Ponto primus Italiae promulgavit Ad Nat. II, 16.
 — cum Hierusalem cepisset, in templo nullum reperit simulacrum Apol. 16. Ad Nat. I, 11.
 Pontifex maximus et Flaminius nubunt semel De Monog. 17. Ad Uxor. I, 8.
 Pontificis maximi, episcopi episcoporum edictum de moechis et fornicatoribus De Pudic. 1.
 Pontius Pilatus de Christo deique eius mortis et resurrectionis miraculis ad Tiberium Caesarem retulit Apolog. 31.
 Pontus inhospitalis Adv. Marc. I, 1.
 — cerasiorum patriae Ad Nat. II, 16.
 Porta caeli strata a Christo Adv. Marc. III, 24.
 Portae Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere Adv. Marc. IV, 8.
 Portas duas Homerus divisit somniis, corneam veritatis, fallaciae eburneam De Anima 46.
 Posidonius quot in portas animam diviserit De Anima 14.
 Postes laureis praestruerentur et Incensis ornabantur laetis diebus Apol. 35.
 Postverta dea Ad Nat. II, 11.
 Potina dea Ad Nat. II, 11.
 Praedicare prius est, posterius tingere De Bapt. 14.
 Praedicatores alios non esse recipiendos quam apostolos quos Christus instituit De Praescript. Haeret. 21.
 Praesidibus nec suis haeretici reverentiam exhibent De Praescript. Haer. 42.
 Praestitia dea Ad Nat. II, 11.
 Praesumptio impedimentum est timoris, timor fundamentum salutis De Cultu Fem. II, 2.
 — inverecundiae portio est, inflat potentorem, despicit datorem De Praem. 7.
 Praxeas haereticus Adv. Omn. Haer. 8.
 — haereticus Montani prophetiae infestus Adv. Prax. 1.
 Praecantes ad orientem se convertere selebant Apolog. 16.
 Precibus factis assidebant vet. Christiani De Orat. 16.
 Prema dea Ad Nat. II, 11.
 Primogenitus Christus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, et solus ex deo genitus Adv. Prax. 7.
 Principale nihil aliud nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et a quo omnia Adv. Hermog. 4.
 Principatum affectatores increpantur a Christo Adv. Marc. IV, 27.
 Principium sive initium inuptionis esse

verbum, non alicuius substantiae nomen Adv. Hermog. 19.
 Prisca prophetis De Resurr. Carnis 11. Adv. Prax. 1.
 Priscilla Montanista De Ieiun. 1.
 Pristinus pseudo-martyr De Ieiun. 12.
 Procli haeresis Adv. Omn. Haer. 7.
 Proculus contemplator Romuli in caelum recepti Ad Nat. I, 10. Adv. Marc. IV, 7.
 — virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas Adv. Valent. 5.
 —, Torpacion cognominatus, Euhodiae procurator Ad Scap. 4.
 Prodesse cum possis, nolle, nihil malignius Adv. Marc. I, 22.
 Prodicus haereticus Scorp. 15. Adv. Prax. 3.
 Professionis ritus Adv. Marc. V, 1.
 Promerendi artificium obsequium est De Patient. 4.
 Prophetae multa figurate per allegorias, per aenigmata et parabolas scripserunt, aliter intellegenda quam scripta sunt Adv. Marc. III, 5.
 — an omnia per imagines contionati sint De Resurr. Carnis 19.
 — ab officio prophetandi nomen habent Apolog. 18.
 — fuerunt vox domini De Anima 32.
 Prophetarum sors in mundo Adv. Iud. 13.
 — eloquium manifeste resurrectionem mortuorum annuntiat De Resurr. Carnis 19.
 Prophetici eloquii proprietates Adv. Marc. III, 2.
 Prosa dea Ad Nat. I, 11.
 Protagoras ubi animam collocavit De Anima 15.
 Proverbia: Figulus figulo, faber fabro invidet Ad Nat. I, 20. *Τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον* Ad Nat. II, 13. Nihil ad Andromachem De Pudic. 8. Aspis a vipera venenum mutuatur Adv. Marc. III, 8. Caecus a caeco deducitur Adv. Marc. III, 3. De calcaria ad carbonariam De Carne Chr. 6. De caelo in coelum De Spectac. 25. Qui fugiebat, rursus proliabitur De Fuga in Persec. 10. Tanti si vitrum, quanti margaritum? Adv. Marc. II, 4. Ad Mart. 2. Tempus omnia revelat Apolog. 7. Thales in puteum De Anima 6.
 Psalmi Valentini magna impudentia conscripti De Carne Chr. 7. 20.
 — fere omnes Christi personam prophetant Adv. Prax. 11.
 Psammetichus rex Aegypti quomodo quae gens primogenita sit exploraverit Ad Nat. I, 8.
 Pseudapostoli virtutes maximas edent ad fallaciam manendam corruptae praedicationis De Praescript. Haeret. 44.

Pseudapostoli ad alteri evangelizatores sunt De Praescript. Haeret. 4.
 Pseudoprophetae sunt falsi praedicatores De Praescript. Haeret. 4.
 Ptolemaei Miscellaneos Adv. Valent. 12.
 Ptolemaeorum regnum quot annos comprehenderit Adv. Iud. 8.
 Ptolemaeus Philadelphus eruditissimus omnium Ptolemaeorum et omnis literaturae sagacissimus studio bibliothecarum ex suggestu Demetri Phalerei libros sacros a Iudaeis postulavit, accepit et in linguam Graecam vertendas curavit Apolog. 19.
 — haereticus cum Valentino per omnia sensit Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4. 8.
 — Mendesius scriptor Apolog. 19.
 Publicanorum nomen car tam execrabile De Pudic. 9.
 Pubertatis animalis et corporalis tempora conveniunt De Anima 38.
 Pudens praeses missum ad se Christum in elogio concussione eius intellecta dimisit, scisso eodem eloquio sine accusatore negans se audire hominem secundum mandatum Ad Scap. 4.
 Pudicitia templi dei aedituus et antistes De Cultu Fem. II, 1.
 — ubi, ibi vacua pulchritudo De Cultu Fem. II, 3.
 — an in sola carnis integritate et stripi aversione consistat De Cultu Fem. II, 1.
 — ibi ubi deus est De Cultu Fem. II, 1.
 — est flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praedictum omnis bonae mentis De Pudic. 1.
 Pudicitiae Christianae satis non est esse, verum et videri De Cultu Fem. II, 13.
 — verae conscientia a feminis nesciunt abesse, quis nihil verum in his quae deum nesciunt, praesidem et magistrum veritatis De Cultu Fem. II, 1.
 Pudorem resignari per osculam et detestas De Virg. Vel. 13.
 — esse priorem quam corporis plagam Scorp. 20.
 Pudoris verba inimica per loquacitatem inrepunt Ad Uxor. I, 8.
 — quidam magis memores quam salutaris De Paenitent. 10.
 Puerorum dicibula Adv. Valent. 24.
 Pulchritudinis proprie usus et fructus luxuria De Cultu Fem. II, 3.
 Purpura regum vestis De Idol. 18.
 Purpurae sacerdotum Apolog. 15.
 Pyctes corona premit vulnera Scorp. 6.

Pyrrhon scripsit librum de morte et dolore constanter tolerando Apolog. 50.
 Pyrrhus rex Apollinis oraculo falsus Apolog. 22.
 — piscator De Anima 31.
 Pythagorae metempsychosis Apolog. 43.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — et Empedoclis opinio de metempsychosi et metensomatosi De An. 28. 32.
 Pythagoras deum ex numeris constare dixit Apolog. 47.
 — animam immortalem vindicavit De Anima 54.
 — ne per fabalia quidem transeundum esse discipulis suis tradidit De An. 31.
 — Platoni auctor de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum et viventium suffectione De Anima 28.
 — imbellis proelia Graeciae vitans Italiae maluit quietem geometriae et astrologiae et musicae agere, quam belligerare De Anima 31.
 — tyrannidem apud Thurios affectavit Apolog. 46.
 Pythagorici cur fabam respuerint De Anima 48.
 Pythii daemonii suffragium Socratem sapientissimum pronuntiavit De Anima 1.
 Pythonici spiritus De Anima 28.

Q.

Quaestiones infinitae Christianis cavendae De Anima 2.
 — indeterminatas apostolus odit Adv. Marc. I, 9.
 Quaestioni omni iusta et digna est praescriptio ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis Adv. Marc. IV, 39.
 Qualitates cum demutantur, etiam accipiunt vocabulorum possessiones De Carne Chr. 13.
 Quies corporibus solatium proprium est De Anima 45.
 Quindecimviri Sibyllini Apolog. 27.
 Quintilla De Bapt. 1. adnot.
 Quirinus nomen Romuli inter caelites relati Ad Nat. II, 9.

R.

Ratio legem commendat De Corona 4.
 — divina in medulla, non in superficie De Resurr. Carnis 4.
 Reatum inter se spiritus et caro communicant, spiritus ob imperium, caro ob ministerium De Bapt. 4.
 Rebecca de disciplina Christi De Virg. Vel. 11.
 — conspecto procul sponso velamen invasit De Corona 4.

Rebaecae viscera inquietantur, et longe adhuc partus De Anima 28.
 — ex utero duo populi et duae gentes prodierunt Adv. Iud. 1.
 Rebellium in castris facile proficitur De Praescript. Haeret. 41.
 Recidivatus Iudaeorum status De Resurr. Carnis 30.
 Regibus sacerdotia quaedam adscripta sacrique apparatus Ad Nat. I, 10.
 Regnum nobis in terra an sit repromissum Adv. Marc. III, 24.
 — dei quorum est adire, induere oportebit vim incorruptibilitatis et immortalitatis De Resurr. Carnis 50.
 Reguli supplicium Apolog. 50. Ad Nat. I, 18.
 Reiciendum a nobis nihil omnino est quod pertinet ad nos De Cultu Femin. I, 3.
 Religio sortita est invidiam statim ut coli deus coepit Scorp. 8.
 — Romanorum tota castrensis Apol. 16.
 — alterius nec alii obest aut prodest Ad Scap. 2.
 — nulla potior quam dei vivi De Bapt. 5.
 Religionis non est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi, cum et hostiae ab animo libenti exposculentur Ad Scap. 2.
 Renuntiatur in baptismo diabolo et pompae eius De Corona 3.
 Repudium ab initio non fuit De Monog. 9.
 — aut discordia fieri, aut discordiam facere De Monog. 10.
 — per annos circiter sexcentos a. U. nulla domus Romana scripsit Apol. 6.
 Rescripta principalia Apolog. 4.
 Resurgere non est nisi eius quod cecidit Adv. Marc. V, 9.
 — nihil expectabit, nisi quod ante succiderit De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectio carnis a fidelibus simpliciter et nota iam fide recepta, sine ulla qualitatis quaestione De Resurr. Carnis 49.
 — tam dictis quam factis praedicatur De Resurr. Carnis 21.
 — saeculi Apolog. 48. Ad Nat. I, 19.
 — mortuorum fiducia Christianorum De Resurr. Carnis 1.
 — carnis durius creditur quam una divinitas De Resurr. Carnis 2.
 — Christi in exemplum spei nostrae De Carne Chr. 15.
 — ianna regni caelestis Adv. Marcion. V, 10.
 — mortuorum unum apud omnes editum pendet De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectione Christi infirmata etiam nostra subversa est Adv. Marc. III, 8.

- Philosophi veritatis affectatores, non possessores Ad Nat. I, 4.
- famae negotiatores, verborum operatores, rerum destructores, amici erroris, veritatis interpolatores et furatores Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 - deorum destructores Apolog. 46.
 - haereticorum patriarchae Adv. Hermog. 8. De Anima 3.
 - daemones norunt Apolog. 22. 46.
 - de sacris libris sua ingenia intrigant Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - status et salariis honorati Apol. 46.
 - physici Ad Nat. II, 2.
- Philosophia a quibusdam civitatibus eiecta Apolog. 47.
- habuit libertatem ingenii, et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus De An. 2.
 - ad gloriam propriae artis inflata, de certis incerta praecudicat De Anima 2.
- Philosophorum schola negat carnis restitutionem De Praescript. Haeret. 7.
- deus Adv. Marc. II, 27.
 - ingenia velut instrumentum interverterunt Apolog. 47.
 - de somno variae opiniones De An. 43.
 - de animae natura variae opiniones De Anima 5.
 - petulantia in leges, ritus, cultus, mores Ad Nat. I, 4.
 - famulatoria mendicantis Ad Nat. II, 14.
- Philosophos etiam prophetas legisse De Anima 2.
- Philosophus discipulus Graeciae et hominum Apolog. 47.
- totum se ad famam comparandam dirigit Apolog. 46. 47.
 - gloriae animal De Anima 1.
- Philumene virgo Apellis Adv. Marc. III, 11. De Carne Chr. 6.
- Phoenices in Africam eructant De Pallio 4.
- Phoenix se ipsum funerans et renovans resurrectionis exemplum De Resurrect. Carnis 13.
- Phosphorus frigidissimus quidam rhetor Latinus Carthagine Adv. Valent. 8.
- Phrygas timidos comici illudunt De An. 20.
- Phryges omnium gentium antiquissimi putati secundum ingenium et artificium Psammetichi Ad Nat. I, 8.
- Phrygum lingua panis hekkos dicebatur Ad Nat. I, 8.
- Phryne Attica meretrix Apolog. 14. 46.
- Phtisis mentem servat De Anima 20.
- Phygelus De Praescript. Haeret. 3. De Resurr. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
- Physon rex libidinosissimus De Pall. 4
- Physica superstitio Adv. Marc. V, 4.
- Physici philosophi elementa deos petebant cumque his etiam alios deos illegabant Ad Nat. II, 3.
- Picus rex Italiae Ad Nat. II, 9.
- Pietatis deposita Apolog. 39.
- Pindarus De Corona 7. Apolog. 14. Ad Nat. II, 14.
- Piratae ad Ostiam usque praedando progressi Ad Nat. II, 14.
- in Piscium cerebris lapidositas quaedam De Cultu Femin. I, 5.
- Pisistrati studium in instruendis bibliothecis Apolog. 18.
- Piso ludos Iovi Feretrio institutos Tepeios dictos et Capitolinos refert De Spectac. 5.
- consul Apolog. 6.
- Pius Imperat. Apolog. 5.
- Placendi voluntas viris propter feminas, et feminis propter viros vitio naturae ingenta est De Cultu Femin. IV, 8.
- per decorem studium non est de integre conscientia De Cultu Femin. II, 4
- Plato animam in capite includi dicit De Anima 15.
- mundum ab aliquo institutum censuit Ad Nat. II, 3.
 - mundum rotundum esse statuit Ad Nat. II, 3.
 - angelos non negavit Apolog. 22.
 - citatus De Pall. 2. De Resurr. Carnis 1. 3. Adv. Marc. 1, 13. De An. 1. 2. 3. 4. 6. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 23. 24. 25. 26. 43. 49. 51. 54.
 - facilitatorem universitatis neque inveniri facilem et inventum enarrari omnes difficilem affirmavit Apol. 46.
 - inferorum iudicium statuit Apol. 23.
 - Aegyptiorum doctrinae alumnus De Anima 2.
 - ventris gratia Dionysio adulter Apolog. 46.
 - a Dionysio tyranno venditus Apolog. 46.
 - de immortalitate animae De Resurr. Carnis 1.
 - per somnium moritur De Anima 32.
 - vult esse substantias quasdam invisibiles, incorporeales, supermundales divinas et aeternas quas appellat ideas De Anima 18.
 - describit Iovem in caelo comitante exercitu deorum pariter et daemones Apolog. 24.
 - poetas ut deorum criminatores et civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 - putavit campestre solummodo cataclysmo esse abolitum Apolog. 40.

- Platonici** incorporem deum statuunt Apolog. 47.
 — deum statuunt curantem rerum et arbitrum et indicem Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 — deum intra mundum esse statuunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
Platonis superbi tori a Diogene Cynico decalcati Apolog. 46.
 — ex philosophia haeretici sua signenta hauserunt De Anima 23.
 — sententia de mundo De Pall. 2.
 — honor De Anima 3.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — Christianismus De Praescript. Haer. 7.
 — de Atlantide insula narratio Apol. 40. Ad Nat. I, 9.
Plinii epistula de Christianis ad Traianum Imper. Apol. 2.
Plotius rex deo Sancto propter hospitalitatem sanum consecravat Ad Nat. II, 2.
Pluto gladiatorum cadavera deducens cum malleo representatus Apolog. 15. Ad Nat. II, 9.
Poetae pariter et philosophi tribunal apud inferos ponunt Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.
 — et philosophi statuunt animarum reciprocationem et iudicii distributionem Ad Nat. I, 20.
 — deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — et philosophi de fontibus divinae litteraturae hauserunt suaque ingenia rigarunt Apolog. 47.
Poetarum studia diis infesta Ad Nat. I, 10.
Poetas ut deorum criminatorem Plato ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
Poetis nec vigilantibus credendum De Anima 33.
Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiam gubernavit ab Ioanne ordinatus De Praescript. Haeret. 32.
Polycrati Samio filia cruce[m] prospicit de Solis unguine et lavacro Iovis De Anima 46.
Polycratis sapientia Apolog. 11.
Poma quae contacta cinerescunt Apolog. 40.
Pompeii aerae trinae De Pall. 1.
 — oppidum Vesuvii ignibus eversum Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
Pompeius Magnus veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem Veneris aedem theatro a se extracto superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit De Spectac. 10.
Pompeius piratarum victor Ad Nat. II, 14.
 — cerasia ex Ponto primus Italiae promulgavit Ad Nat. II, 16.
 — cum Hierusalem cepisset, in templo nullum reperit simulacrum Apol. 16. Ad Nat. I, 11.
Pontifex maximus et Flaminius nubunt semel De Monog. 17. Ad Uxor. I, 8.
Pontificis maximi, episcopi episcoporum edictum de moechis et fornicatoribus De Pudic. 1.
Pontius Pilatus de Christo deque eius mortis et resurrectionis miraculis ad Tiberium Caesarem retulit Apolog. 31.
Pontus inhospitalis Adv. Marc. I, 1.
 — cerasiorum patris Ad Nat. II, 16.
Porta caeli strata a Christo Adv. Marc. III, 24.
Portare Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere Adv. Marc. IV, 8.
Portas duas Homerus divisit somnis, corneam veritatis, fallaciam oburneam De Anima 46.
Posidonius quot in partes animam divisit De Anima 14.
Postes laureis praestuebantur et lucernis ornabantur laetis diebus Apol. 35.
Postverta dea Ad Nat. II, 11.
Protina dea Ad Nat. II, 11.
Praedicare prius est, posterius tingere De Bapt. 14.
Praedicatores alios non esse recipiendos quam apostolos quos Christus instituit De Praescript. Haeret. 21.
Praesidibus nec suis haeretici reverentiam exhibent De Praescript. Haer. 42.
Praestitia dea Ad Nat. II, 11.
Praesumptio impedimentum est timoris, timor fundamentum salutis De Cultu Fem. II, 2.
 — inverecundiae portio est, inflat peti-
 torem, despicit datorem De Praem. 7.
Praxas haereticus Adv. Omn. Haer. 8.
 — haereticus Montani prophetiae infestus Adv. Prax. 1.
Precantes ad orientem se convertere solebant Apolog. 16.
Precibus factis assidebant vet. Christiani De Orat. 16.
Prima dea Ad Nat. II, 11.
Primogenitus Christus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex deo genitus Adv. Prax. 7.
Principale nihil aliud nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et a quo omnia Adv. Hermog. 4.
Principatum affectatores increpantur a Christo Adv. Marc. IV, 27.
Principium sive initium inceptionis esse

- Carnis 11. 63. Adv. Marc. I, 29. V, 15.
 Adv. Prax. I. 8. 13., alibi.
- Paracletus novam doctrinam Montanistis
 subministravit De Monog. 2.
 — Monogamiae potius restitutor quam
 institutor De Monog. 3.
- Paradisi ianatrix romphaea nullis cedit
 nisi qui in Christo decesserunt De
 Anima 55.
 — clavis tuus sanguis est De Anima 55.
 de Paradiso libellus Tertulliani De An. 55.
- Paradisus est locus divinae amoenitatis
 recipiendis sanctorum spiritibus des-
 tinatus Apolog. 47.
- Paralysis mentem prodigit De Anima 20.
- Patris spiritus De Anima 28.
- Parentationis species est idololatria De
 Virg. Vel. 4.
- Parentes in Christo non negat indigna-
 tionem, sed obiurgat De Carne Chr. 7.
- Paridis iudicium in theatro repraesentatum
 Apolog. 15.
- Parmenides et Empedocles somnum re-
 frigerationem affirmavit De Anima 43.
- Parricidarum poena cullens Ad Nat. II, 13.
- Parthenius Domitiani Imper. oppressor
 Apolog. 35.
- Partibici Caesares appellati Ad Nat. I, 17.
- Partiborum numerositas Apolog. 37.
- Partula dea, quae partum gubernat De
 Anima 37.
- Partus in utero trucidatio De Anima 25.
 — varia tempora De Anima 37.
- Pasiphae in Laconica oraculum De
 Anima 46.
- Pastor bonus Christus De Pudic. 7.
 — Hermae scriptura De Orat. 16. De
 Pudic. 10. 20.
- Pater deus invisibilis Adv. Marc. II, 27.
 — deus visibilis in filio ex virtutibus,
 non ex personae repraesentatione Adv.
 Prax. 24.
 — ante de filio testatus quam filius de
 patre Adv. Marc. III, 2.
- Patientia prima inde a deo, unde indig-
 nationem prima De Patient. 3.
 — quem nobis patrem requirat De Pat. 6.
 — Christi dei aures aperit De Patient. 13.
 — et fidem subsequitur et antedecit De
 Patient. 6.
 — misericordiae mater De Patient. 3.
 — in detrimentis exercitatio est largi-
 endi et communicandi De Patient. 7.
- Pati pro deo non possumus nisi spiri-
 tus dei sit in nobis, qui et loquitur
 de nobis quae sunt confessionis, non
 ipse tamen patiens, sed pati posse
 praestans Adv. Prax. 29.
 — id ipsum quod aliis feceris res ama-
 rissima Adv. Marc. II, 18.
- Patientia dei alumna De Patient. 15.
 — fatigetur improbitas De Patient. 1.
 Patientiae exemplum deus De Patient. 1.
 — voluptate Christus discessurus ve-
 bat saginari De Patient. 3.
 — utilitas et voluntas De Patient. 5.
 — proprium non semulari De Pat. 12.
 — laus De Patient. 13.
- Patientiam omnes philosophi unanimiter
 laudant De Patient. 1.
 — plane novam docet Christus Adv.
 Marc. IV, 16.
- Patrem descendisse in virginem, ipsum
 natum et passum dicunt Praescrip. Adv.
 Prax. 1.
- Patri domini nomen accedere ob potestatem,
 quod et filius per patrem accipiat
 Adv. Marc. V, 5.
- Patriarchae benedicti non modo pluribus
 uxoribus, verum etiam concubinis
 coniugis miscuerunt De Exhort. Constit. 6.
 Ad Uxor. I, 2.
 — incircumcisi fuerunt Adv. Iud. 3.
- Pauli pseudepigraphon quoddam a puer-
 bytero quodam Asiae constructum h
 Bapt. 17.
 — laus De Carne Chr. 22.
- Paulum in Saule figurari Adv. Marc. V, 1.
- Paulus an solus baptismum Christi induerit
 De Bapt. 12.
- Iohannis in exitu coronatur De Praescrip.
 Haeret. 36.
 — an eandem doctrinam cum reliquis
 apostolis praedicaverit De Praescrip.
 Haeret. 23.
 — noluit uti legis potestate, quis quis
 maluit laborare Adv. Marc. V, 7.
 — apud Agrippam nihil se ait profectum
 citra quam prophetae annuntiationem
 De Resurr. Carnis 39.
 — apostolus Christi, doctor nationum
 in fide et veritate, vas electionis, ec-
 clesiarum conditor, censor disciplinarum
 De Pudic. 40.
 — apud summos sacerdotes sub tribuno
 inter Sadducaeos et Phariseos
 fidei suae egregius professor De Resurr.
 Carnis 23. 34.
 — in album apostolatus allectus Adv.
 Marc. V, 1.
 — calefecit tanquam nutrix parvulos
 docendo quaedam per veniam, non per
 imperium De Monog. 14.
 — reprehendit apostolos, quod non recte
 pede incederent Adv. Marc. I, 20.
 — columna immobilis disciplinarum h
 Pudic. 16.
 — apostolus de persecutore primae ec-
 clesiae sanguinem fudit Scorp. 12.
 — de tribu Benjamin ortus Adv. Marc.
 V, 1.

- iritu nullus nisi humilis De
 13.
 dominus semper iustificat et
 praedamnat De Patient. 7.
 dea Ad Nat. II, 11.
 meminit Homerus Ennio som-
 De Anima 33.
 m bellum est satanae De Pall. 4.
 ante veniam desistere se debet,
 mps paenitentiae idem quod
 et timoris De Paenitent. 6.
 r diabolo quasi carnifici in
 De Fuga in Persec. 2.
 Restituti exemplum De Pae-
 nisi malum factum dici non
 De Paenitent. 2.
 impatientiae adscribendum De
 5.
 Lares domestici dii Apol. 13.
 I, 10, II, 16.
 nobilis constantia Ad Nat. II, 9.
 i theatris usus primum a La-
 onis excogitatus Apolog. 6.
 deus Ad Nat. II, 11.
 ur a domino quemdiu vivimus
 irr. Carnis 43.
 a Ad Nat. II, 11.
 i animam ex substantia quinta
 unt De Anima 5.
 orbe suo maiorem statuerunt
 II, 4.
 feminatissimi De Pall. 4.
 martyris firmissimae visio De
 15.
 m matribus coire dicebantur
 9. Ad Nat. I, 16.
 adorabant eiusque imaginem
 depictam venerabantur Apo-
 regnum Ad Nat. II, 16.
 is status animadvertendus,
 deo obveniat, a diabolo,
 ilius de obitu eius constare
 e Fuga in Persec. 1.
 exuri est probari de fidei te-
 Fuga in Persec. 2.
 rum fontes synagogae Iudae-
 corp. 10.
 ost mortem in sidus sepultus
 II, 15.
 ei Christus est dominus Adv.
 12.
 una duplex status, non con-
 ed coniunctus, deus et homo
 iv. Prax. 27.
 dea Ad Nat. II, 11.
 Romana in iudicandis Chri-
 Apolog. 2.
 onis filiae, nobilis in patrem
 d Nat. II, 9.
- Pescennii Nigri seditio repressa Apol. 35.
 Ad Nat. I, 17.
 Petra Christus, multis modis et figuris
 praedicatus Adv. Iud. 9.
 Petro cur nomen mutatum Adv. Marc.
 IV, 13.
 Petrum aedificandae ecclesiae petram
 dictum an aliquid latuerit De Prae-
 script. Haeret. 22.
 Petrus reprehenditur ob inconstantiam
 victus a Paulo Adv. Marc. IV, 3, V, 3.
 — Romae passus et passioni dominicae
 adaequatus De Praescript. Haeret. 36.
 Phaëtonis fabula in theatris represen-
 tata Apolog. 15.
 Phalli in Eleusiniis cultus Adv. Valent. 1.
 Phaneroses Philomenae Apellis Adv. Omn.
 Haer. 6.
 Pharao perit cum suis ob impaeniten-
 tem vitam De Paenitent. 12.
 — negavit deum Adv. Marc. II, 14.
 Pharaonis cor cur induratum Adv. Marc.
 II, 14.
 — duritia nascentium enecatrix Adv.
 Marc. I, 30.
 Pharia Ceres vel Isis filia Pharaonis
 erat Ad Nat. II, 9.
 — — quomodo repraesentata sit Apo-
 log. 16. Ad Nat. I, 12.
 Pharisei haeresis Adv. Omn. Haer. 1.
 Pherecydes Saturnum ante omnes refert
 coronatum De Corona 7.
 — Pythagorae magister De Anima 2. 28.
 Phidias Olympium Iovem ex ebore ex-
 pressit De Resurr. Carnis 6.
 Philadelphus quot annis regnavit Adv.
 Iud. 8.
 Philetus De Praescript. Haeret. 3.
 Philippus Macedo nondum pater Olym-
 piadis uxoris naturam obsignari anulo
 viderat De Anima 46.
 Philochorus citatus De Anima 46.
 Philomelae casus Ad Nat. I, 8.
 Philopator quot annis regnavit Adv. Iud. 8.
 Philosophi variis sectarum libidinibus
 inter se discordantes De Patient. 1.
 — mundum hunc innatum infectumque
 defendunt De Resurr. Carnis 11.
 — et Christiani magna differentia Apo-
 log. 46.
 — de deo nihil certi proferre sunt ausi
 Apolog. 46.
 — veritatem inimice adfectant et corrup-
 punt, ut qui gloriam captant Apol. 46.
 — mendici olim orbem terrarum pera-
 grantes Ad Nat. II, 14.
 — de sectarum suarum auctoribus no-
 mins sortiti Apolog. 4. Ad Nat. I, 4.
 — homines gloriae Apolog. 47.
 — lege ex quibusdam civitatibus depulsi
 Apolog. 47.

- Philosophi veritatis affectatores, non possessores Ad Nat. I, 4.
- famae negotiatores, verborum operatores, rerum destructores, amici erroris, veritatis interpolatores et furatores Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - deorum irisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 - deorum destructores Apolog. 46.
 - haeticorum patriarchae Adv. Hermog. 8. De Anima 3.
 - daemones norunt Apolog. 22. 46.
 - de sacris libris sua ingenia inrigant Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - statuis et salariis honorati Apol. 46.
 - physici Ad Nat. II, 2.
- Philosophia a quibusdam civitatibus eiecta Apolog. 47.
- habuit libertatem ingenii, et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus De An. 2.
 - ad gloriam propriae artis inflata, de certis incerta praeiudicat De Anima 2.
- Philosophorum schola negat carnis restitutionem De Praescript. Haeret. 7.
- deus Adv. Marc. II, 27.
 - ingenia vetus instrumentum interverterunt Apolog. 47.
 - de somno variae opiniones De An. 43.
 - de animae natura variae opiniones De Anima 5.
 - petulantia in leges, ritus, cultus, mores Ad Nat. I, 4.
 - famulatoria mendicitas Ad Nat. II, 14.
- Philosophos etiam prophetas legisse De Anima 2.
- Philosophus discipulus Graeciae et hominum Apolog. 47.
- totum se ad famam comparandam dirigit Apolog. 46. 47.
 - gloriae animal De Anima 1.
- Philumene virgo Apellis Adv. Marc. III, 11. De Carne Chr. 6.
- Phoenices in Africam eructant De Pallio 4.
- Phoenix se ipsum funerans et renovans resurrectionis exemplum De Resurrect. Carnis 13.
- Phosphorus frigidissimus quidam rhetor Latinus Carthagine Adv. Valent. 8.
- Phrygas timidos comici illudunt De An. 20.
- Phryges omnium gentium antiquissimi putati secundum ingenium et artificium Psammetichi Ad Nat. I, 8.
- Phrygum lingua panis bekkos dicebatur Ad Nat. I, 8.
- Phryne Attica meretrix Apolog. 14. 46.
- Phtthis mentem servat De Anima 20.
- Phyllus De Praescript. Haeret. 3. De Resurr. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
- Physon rex libidinosissimus De Pall. 4.
- Physica superstitio Adv. Marc. V, 4.
- Physici philosophi elementa deos putabant cumque his etiam alios deos allegebant Ad Nat. II, 3.
- Picus rex Italiae Ad Nat. II, 9.
- Pietatis deposita Apolog. 39.
- Pindarus De Corona 7. Apolog. 14. Ad Nat. II, 14.
- Piratiae ad Ostiam usque praedando progressi Ad Nat. II, 14.
- in Piscium cerebris lapidositas quaedam De Cultu Femin. I, 5.
- Pisistrati studium in instruendis bibliothecis Apolog. 18.
- Piso ludos Iovi Feretrio institutos Tapesios dictos et Capitolinos refert De Spectac. 5.
- consul Apolog. 6.
- Pius Imperat. Apolog. 5.
- Piacendi voluntas viris propter feminas, et feminis propter viros vitio naturae ingenta est De Cultu Femin. IV, 6.
- per decorem studium non est de integra conscientia De Cultu Femin. II, 3.
- Plato animam in capite includi dixit De Anima 15.
- mundum ab aliquo institutum censuit Ad Nat. II, 3.
 - mundum rotundum esse statuit Ad Nat. II, 3.
 - angelos non negavit Apolog. 22.
 - citatus De Pall. 2. De Resurr. Carnis 1. 3. Adv. Marc. I, 13. De Anim. 1. 2. 3. 4. 6. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 23. 24. 25. 26. 43. 48. 51. 54.
 - facilitatorem universitatis neque inveniri facilem et inventum enarratum omnes difficilem affirmavit Apol. 46.
 - inferorum iudicium statuit Apol. 22.
 - Aegyptiorum doctrinae alumnus De Anima 2.
 - ventris gratia Dionysio adulatur Apolog. 46.
 - a Dionysio tyranno venditus Apolog. 46.
 - de immortalitate animae De Resurr. Carnis 1.
 - per somnium moritur De Anima 32.
 - vult esse substantias quasdam insensibiles, incorporeales, supermundanae divinas et aeternas quas appellat ideas De Anima 18.
 - describit Iovem in caelo comitatus exercitu deorum pariter et daemones Apolog. 24.
 - poetas ut deorum criminales a civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 - putavit campestre solummodo tractuismo esse abolitum Apolog. 40.

- Platonici incorporalem deum statuunt Apolog. 47.
 — deum statuunt curantem rerum et arbitrum et iudicem Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 — deum intra mundum esse statuunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 Platonis superbi tori a Diogene Cynico decalcati Apolog. 46.
 — ex philosophia haeretici sua segmenta hauserunt De Anima 23.
 — sententia de mundo De Pall. 2.
 — honor De Anima 3.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — Christianismus De Praescript. Haer. 7.
 — de Atlantide insula narratio Apol. 40. Ad Nat. I, 9.
 Plinii epistula de Christianis ad Traianum Imper. Apol. 2.
 Plotius rex deo Sancto propter hospitalitatem suam consecravat Ad Nat. II, 2.
 Pluto gladiatorum cadavera deducens cum malleo representatus Apolog. 15. Ad Nat. II, 9.
 Poëtae pariter et philosophi tribunal apud inferos ponunt Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.
 — et philosophi statuunt animarum reciprocaionem et iudicii distributionem Ad Nat. I, 20.
 — deorum irisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — et philosophi de fontibus divinae litteraturae hauserunt suaque ingenia rigarunt Apolog. 47.
 Poëtarum studia diis infesta Ad Nat. I, 10.
 Poëtas ut deorum criminatores Plato ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 Poëtis nec vigilantibus credendum De Anima 33.
 Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiam gubernavit ab Ioanne ordinatus De Praescript. Haeret. 32.
 Polycrati Samio filia crucem prospicit de Solis unguine et lavacro Iovis De Anima 46.
 Polycratis sapientis Apolog. 11.
 Poma quae contacta cinerescunt Apolog. 40.
 Pompeii aërae trinae De Pall. 1.
 — oppidum Vesuvii ignibus eversum Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Pompeius Magnus veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem Veneris aedem theatro a se extracto superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit De Spectac. 10.
- Pompeius piratarum victor Ad Nat. II, 14.
 — cerasia ex Ponto primus Italiae promulgavit Ad Nat. II, 16.
 — cum Hierusalem cepisset, in templo nullum reperit simulacrum Apol. 16. Ad Nat. I, 11.
 Pontifex maximus et Flaminia nubunt semel De Monog. 17. Ad Uxor. I, 6.
 Pontificis maximi, episcopi episcoporum edictum de moechis et fornicatoribus De Pudic. 1.
 Pontius Pilatus de Christo deque eius mortis et resurrectionis miraculis ad Tiberium Caesarem retulit Apolog. 31.
 Pontus inhospitalis Adv. Marc. I, 1.
 — cerasiorum patriæ Ad Nat. II, 16.
 Porta caeli strata a Christo Adv. Marc. III, 24.
 Portare Graeci etiam pro eo solent tenere quod est tollere Adv. Marc. IV, 8.
 Portas duas Homerus divisit somniis, corneam veritatis, fallaciae eburneam De Anima 46.
 Posidonius quot in partes animam divisit De Anima 14.
 Postes laureis praestrucebantur et Incernis ornabantur laetis diebus Apol. 35.
 Postverta dea Ad Nat. II, 11.
 Potina dea Ad Nat. II, 11.
 Praedicare prius est, posterius tingere De Bapt. 14.
 Praedicatores alios non esse recipiendos quam apostolos quos Christus instituit De Praescript. Haeret. 21.
 Praesidibus nec suis haeretici reverentiam exhibent De Praescript. Haer. 42.
 Praestitia dea Ad Nat. II, 11.
 Praesumptio impedimentum est timoris, timor fundamentum salutis De Cultu Femin. II, 2.
 — inverecundiae portio est, inflat petiorem, despicit datorem De Praem. 7.
 Praxeas haereticus Adv. Omn. Haer. 8.
 — haereticus Montani prophetiae infestus Adv. Prax. 1.
 Praecantes ad orientem se convertere selebant Apolog. 16.
 Precibus factis assidebant vet. Christiani De Orat. 16.
 Prima dea Ad Nat. II, 11.
 Primogenitus Christus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, et solus ex deo genitus Adv. Prax. 7.
 Principale nihil aliud nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et a quo omnia Adv. Hermog. 4.
 Principatum affectatores increpantur a Christo Adv. Marc. IV, 27.
 Principium sive initium inceptionis esse

- verbum, non alicuius substantiae nomen Adv. Hermog. 19.
- Prisca prophetis De Resurr. Carnis 11. Adv. Prax. 1.
- Priscilla Montanista De Ieiun. 1.
- Pristinus pseudo-martyr De Ieiun. 12.
- Procli haeresis Adv. Omn. Haer. 7.
- Procalus contemplator Romuli in caelum recepti Ad Nat. 1, 10. Adv. Marc. IV, 7.
- virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas Adv. Valent. 5.
- , Torpacion cognominatus, Eubodiae procurator Ad Scap. 4.
- Prodesse cum possis, nolle, nihil malignius Adv. Marc. I, 22.
- Prodicus haereticus Scorp. 15. Adv. Prax. 3.
- Professionis ritus Adv. Marc. V, 1.
- Promerendi artificium obsequium est De Patient. 4.
- Prophetae multa figurate per allegorias, per senigmata et parabolas scripserunt, aliter intellegenda quam scripta sunt Adv. Marc. III, 5.
- an omnia per imagines contionati sint De Resurr. Carnis 19.
- ab officio prophetandi nomen habent Apolog. 18.
- fuerunt vox domini De Anima 32.
- Prophetarum sors in mundo Adv. Iud. 13.
- eloquium manifeste resurrectionem mortuorum annuntiat De Resurr. Carnis 19.
- Propheticum eloquii proprietas Adv. Marc. III, 2.
- Prosa dea Ad Nat. I, 11.
- Protagoras ubi animam collocavit De Anima 15.
- Proverbia: Figulus figulo, faber fabro invidet Ad Nat. I, 20. Τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον Ad Nat. II, 13. Nihil ad Andromacham De Pudic. 8. Aspis a vipera venenum mutuatur Adv. Marc. III, 8. Caecus a caeco deducitur Adv. Marc. III, 3. De calcaria ad carbonariam De Carne Chr. 6. De caelo in coenium De Spectac. 25. Qui fugiebat, rursus proliabitur De Fuga in Persec. 10. Tanti si vitrum, quanti margaritum? Adv. Marc. II, 4. Ad Mart. 2. Tempus omnia revelat Apolog. 7. Thales in puteum De Anima 6.
- Psalmi Valentini magna impudentia conscripti De Carne Chr. 7, 20.
- fere omnes Christi personam prophetant Adv. Prax. 11.
- Psammetichus rex Aegypti quomodo quae gens primogenita sit exploraverit Ad Nat. I, 8.
- Pseudopostoli virtutes maximas edent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis De Praescript. Haeret. 44.
- Pseudopostoli ad alteri evangelizatores sunt De Praescript. Haeret. 4.
- Pseudoprophetae sunt falsi praedicatores De Praescript. Haeret. 4.
- Ptolemaei Miscellanea Adv. Valent. 12.
- Ptolemaeorum regnum quot annos comprehenderit Adv. Iud. 8.
- Ptolemaeus Philadelphus eruditissimus omnium Ptolemaeorum et omnis literaturae sagacissimus studio bibliothecarum ex suggestu Demetri Phalerei libros sacros a Iudaeis postulavit, accepit et in linguam Graecam vertendas curavit Apolog. 19.
- haereticus cum Valentino per omnia sensit Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4, 8.
- Mendacius scriptor Apolog. 19.
- Publicanorum nomen car tam execrabile De Pudic. 9.
- Pubertatis animalis et corporalis tempora conveniunt De Anima 38.
- Pudens praeses missum ad se Christum in elogio concussione eius intellecta dimisit, scisso eodem eloquio sine accusatore negans se audierum hominem secundum mandatum Ad Scap. 4.
- Pudicitia templi dei aeditans et astitans De Cultu Feminae. II, 1.
- ubi, ibi vacua pulchritudo De Cultu Feminae. II, 3.
- an in sola carnis integritate et stripi aversione consistat De Cultu Feminae. II, 1.
- ibi ubi deus est De Cultu Feminae. II, 4.
- est flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praedivium omnis bonae mentis De Pudic. 1.
- Pudicitiae Christianae satis non est esse, verum et videri De Cultu Feminae. II, 13.
- verae conscientia a feminis nationum abest, quia nihil verum in his quae deum nesciunt, praesidem et magistrum veritatis De Cultu Feminae. II, 1.
- Pudorem resignari per osculum et detestas De Virg. Vel. 13.
- esse priorem quam corporis plagam Scorp. 20.
- Pudoris verba inimica per loquacitatem inrepunt Ad Uxor. I, 8.
- quidam magis memores quam salitis De Paenitent. 10.
- Puerorum dicibula Adv. Valent. 24.
- Pulchritudinis proprie usus et fractus luxuria De Cultu Feminae. II, 3.
- Purpura regum vestis De Idol. 18.
- Purpurae sacerdotum Apolog. 15.
- Pyctes corona premit vulnera Scorp. 6.

Pyrrhon scripsit librum de morte et dolore constanter tolerando Apolog. 50.
 Pyrrhus rex Apollinis oraculo falsus Apolog. 22.
 — piscator De Anima 31.
 Pythagorae metempsychosis Apolog. 43.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — et Empedoclis opinio de metempsychosi et metensomatosi De An. 28. 32.
 Pythagoras deum ex numeris constare dixit Apolog. 47.
 — animam immortalem vindicavit De Anima 54.
 — ne per fabalia quidem transeundum esse discipulis suis tradidit De An. 31.
 — Platoni auctor de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum et viventium suffectione De Anima 28.
 — imbellis proelia Graeciae vitans Italiae maluit quietem geometriae et astrologiae et musicae agere, quam belligerare De Anima 31.
 — tyrannidem apud Thurios affectavit Apolog. 46.
 Pythagorici cur fabam respuerint De Anima 48.
 Pythii daemones suffragium Socratem sapientissimum pronuntiavit De Anima 1.
 Pythonici spiritus De Anima 28.

Q.

Quaestiones infinitae Christianis cavendae De Anima 2.
 — indeterminatas apostolus odit Adv. Marc. I, 9.
 Quaestioni omni iusta et digna est praescriptio ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis Adv. Marc. IV, 39.
 Qualitates cum demutantur, etiam accipiunt vocabulorum possessiones De Carne Chr. 13.
 Quies corporibus solatium proprium est De Anima 45.
 Quindecimviri Sibyllini Apolog. 27.
 Quintilla De Bapt. 1. adnot.
 Quirinus nomen Romuli inter caelites relati Ad Nat. II, 9.

R.

Ratio legem commendat De Corona 4.
 — divina in medulla, non in superficie De Resurr. Carnis 4.
 Reatum inter se spiritus et caro communicant, spiritus ob imperium, caro ob ministerium De Bapt. 4.
 Rebecca de disciplina Christi De Virg. Vel. 11.
 — conspecto procul sponso velamen invasit De Corona 4.

Rebecca viscera inquietantur, et longe adhuc partus De Anima 26.
 — ex utero duo populi et duae gentes prodierunt Adv. Iud. 1.
 Rebellium in castris facile proficitur De Praescript. Haeret. 41.
 Recidivatus Iudaeorum status De Resurr. Carnis 30.
 Regibus sacerdotia quaedam adscripta sacrique apparatus Ad Nat. I, 10.
 Regnum nobis in terra su sit repromissum Adv. Marc. III, 24.
 — dei quorum est adire, induera oportebit vim incorruptibilitatis et immortalitatis De Resurr. Carnis 50.
 Reguli supplicium Apolog. 50. Ad Nat. I, 18.
 Reiciendum a nobis nihil omnino est quod pertinet ad nos De Culta Fem. I, 3.
 Religio sortita est invidiam statim ut coli deus coepit Scorp. 8.
 — Romanorum tota castrensium Apol. 16.
 — alterius nec alii obest aut prodest Ad Scap. 2.
 — nulla potior quam dei vivi De Bapt. 5.
 Religionis non est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi, cum et hostiae ab animo libenti expostulentur Ad Scap. 2.
 Renuntiatur in baptismo diabolo et pompae eius De Corona 3.
 Repadium ab initio num fuit De Monog. 9.
 — aut discordia fieri, aut discordiam facere De Monog. 10.
 — per annos circiter sexcentos a. U. nulla domus Romana scripsit Apol. 6.
 Rescripta principalia Apolog. 4.
 Resurgere non est nisi eius quod cecidit Adv. Marc. V, 9.
 — nihil expectabit, nisi quod ante succiderit De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectio carnis a fidelibus simpliciter et nota iam fide recepta, sine ulla qualitatibus quaestione De Resurr. Carnis 49.
 — tam dictis quam factis praedicatur De Resurr. Carnis 21.
 — saeculi Apolog. 48. Ad Nat. I, 19.
 — mortuorum fiducia Christianorum De Resurr. Carnis 1.
 — carnis durius creditor quam una divinitas De Resurr. Carnis 2.
 — Christi in exemplum spei nostrae De Carne Chr. 15.
 — ianna regni caelestis Adv. Marcion. V, 10.
 — mortuorum unum apud omnes editum pendet De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectione Christi infirmata etiam nostra subversa est Adv. Marc. III, 8.

Resurrectionem apostolica instrumenta testantur De Resurr. Carnis 39.
 — Christi credentes in nostram quoque credimus De Patient. 9.
 — animae soli destinatae Lazaro resuscitato idcirco in carnem quoque praecurrissae quidam dicebant quia non potuisset aliter ostendi resurrectione animae invisibilis nisi per visibilis substantiae resurrectionem De Resurr. Carnis 38.
 Resurrectionis haereticae interpretationes De Resurr. Carnis 19.
 — praesumptores vocantur Christiani De Testim. Animae 5.
 Retributio nulla non ex iudicatione constitit Adv. Marc. IV, 24.
 Rex in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum excidit iam de summo magno, translato in deum Adv. Marc. I, 4.
 Rhodamanthus apud inferos iudex Apolog. 23. Ad Nat. I, 20.
 Rhodi insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Rhodia lex Adv. Marc. III, 6.
 Robigo dea De Spectac. 5.
 Roma diis suis maior Apolog. 26.
 Romae daemoniorum conventus consedit De Spectac. 7.
 Romana superstitio incertis diis sacrificavit Adv. Marc. I, 9.
 — superstitio varias iantrices potestates colit Scorp. 10.
 — ecclesia felix, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt De Praescript. Haeret. 36.
 Romanae ecclesiae evangelium Petrus et Paulus sanguine suo signatum reliquerunt Adv. Marc. IV, 5.
 Romani pro merito religiosi imperio aucti Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 — antiquissimis temporibus templis aut simulacris ad cultum deorum non usi sunt Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 — pro salute imperatorum eorumque domus adversus liberos et coniuges deierant Ad Nat. II, 9.
 — aliquamdiu honorabant Iudaeorum deum victimis, templum donis, gentem foederibus Apolog. 27.
 — Saturnalibus diluculo lavari solebant Apolog. 42.
 — Liberalibus in publico discumbere solebant Apolog. 42.
 — Graeciae deos adoptarunt Ad Nat. I, 8.
 — antiquitatis mutatores et exclusores in cultu, habitu, victu, apparatu, sermone, et tamen vetustatis semper laudatores Ad Nat. I, 10.

Romani si non armis, saltem lingua semper rebelles in Caesares Ad Nat. I, 18.
 — episcopi auctoritas Adv. Prax. I.
 Romanensis ecclesia De Praescript. Haeret. 30.
 Romanorum regnum quousque distans Adv. Iud. 7.
 — religio tota castrensium Apolog. 16.
 — mos liberos exponendi et caecum Apolog. 9. Ad Nat. I, 15.
 — sordes in sacrificiis Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — dii certi, incerti et selecti secundum Varronis partitionem Ad Nat. II, 2.
 RomuliATRIX Laurentina dea Ad Nat. II, 10.
 Romulus fratrem interfecit, virgines rapuit, et tamen inter caelites receptus est Ad Nat. I, 10. II, 9.
 — ascensus sui in caelum habuit Praecalum affirmatorem Adv. Marc. II, 1. Ad Nat. I, 10.
 — Consum deum invenit Adv. Marc. I, 13.
 Rosae ex horto Midiae lectae De Coron. II.
 Rotae aquilegae mulis motatae De An. 32.
 Rubellius Geminus Consul Adv. Iud. 8.
 Rubentis maris grana De Resurr. Carn. I.
 Rufi convivium De Pall. 5.
 Rumina dea Ad Nat. II, 11.
 Rutilius sanctissimus martyr, cum totum fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum, ut potest, numis redemisset, post totam securitatem, quam sibi prospexerat, et opinato apprehensus et praesidi oblitus, tormentis dissipatus, et pro huius castigatione dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat misericordiae dei retulit De Fuga in Persec. 5.

S.

Sabaei Apolog. 42.
 Sabazia mysteria Apolog. 22.
 Sabbata Romana celebrata Apolog. 16. Ad Nat. I, 14.
 Sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum Christus sua benedictione efficit sanctiorem Adv. Marc. IV, 12.
 — dominus dictus, quia sabbatum et rem suam tuebatur Adv. Marc. IV, 12.
 — an Christus sit destructor De An. 16.
 — observatio quasi salutis modus Adv. Iud. 2.
 circa Sabbati legem Pharisei in totum errarunt, non animadvertentes conditionaliter eam indicentem feriarum optatum sub certa specie eorum Adv. Marc. IV, 12.
 Sabbatizare nos ab omni opere servili

- semper debere, et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus Adv. Iud. 4.
- Sabbato pugnarunt Machabaei fortiter Adv. Iud. 4.
- Sabbatum quod nos deus vult custodire Adv. Iud. 4.
- fuisse temporale praeceptum Adv. Iud. 4.
- temporale, et sabbatum aeternum Adv. Iud. 4.
- Sacerdotes denuo nubere lex prohibet De Monog. 7.
- Sacramentorum divinarum res satan in idolorum mysteriis simulatur De Praescript. Haeret. 40.
- Sacrificantium Romanorum sordes Apolog. 14.
- Sacrificare solummodo debebant Iudaei uno in loco Adv. Iud. 5.
- Sacrificia ab invitis non sunt desiderata Ad Scap. 2.
- deo grata De Resurr. Carnis 8.
- terrenarum oblationum et spiritalia sacrificia Adv. Iud. 5.
- Sacrificii spectatores De Idol. 16.
- participatio De Orat. 14.
- Sacrificiis spiritalibus deo litandum Adv. Iud. 5.
- Sacrificiorum onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates cur deus instituerit Adv. Marc. II, 18.
- rationalis institutio Adv. Marc. II, 22.
- Sacrificium Christus factus pro omnibus gentibus Adv. Iud. 13.
- Sacrilegi olim existimati Christiani, qui tamen nec in furto unquam deprehensi, nedum in sacrilegio Ad Scap. 2.
- Sadduceae resurrectionis negatores Adv. Marc. IV, 17.
- neque animae neque carnis admittunt salutem De Resurr. Carnis 36.
- Sadducaeorum callida quaestio de nuptiarum frequentia De Monog. 7.
- propria opinio De Praescript. Haeret. 33.
- Saeculi aurei rex Saturnus Ad Nat. II, 13.
- in Saeculo omnia imaginaria, et nihil veri De Corona 13.
- Saeculum est dei, saecularia autem diaboli De Spectac. 16.
- Saevitia semper cum impudicitia concordat Ad Nat. I, 16.
- Sale et melle medicati infantes Adv. Marc. IV, 21.
- Salii quomodo lanum appellent Apol. 10.
- Ad Nat. II, 12.
- Satiarum epulae luxuriosae Apolog. 39.
- Sallustius citatur de Mauris De An. 20.
- Salmacis fons Adv. Valent. 15.
- Salomon gloriam quam habuit in deo amisit, per mulierem in idololatriam usque pertractus Adv. Marc. V, 9.
- Salomon reicitur, a mulieribus alienis possessus et idolis Moabitarum et Sodomorum mancipatus Adv. Marc. II, 21.
- omni gratia et sapientia donatus a domino ad idololatriam a mulieribus inducitur De Praescript. Haeret. 3.
- Salomoni ira dei accessit post luxuriam et idololatriam Adv. Marc. III, 20.
- Salomonis dictum „Initium sapientiae metus in deum“ Ad Nat. II, 2.
- Salutiator unus De Carne Chr. 14.
- Samaria desciverat ab Israele, habens schisma illud ex novem tribubus, quas avulsas per Achiam prophetam collocaverat apud Samaritiam Hieroboam Adv. Marc. IV, 35.
- Samaritiae spolia Adv. Iud. 9.
- nomine idololatriam notari Adv. Iud. 9.
- Samaritani de montibus et puteis patrum semper gloriati sunt Adv. Marc. IV, 35.
- Samaritae intellexit vero se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum et verum pontificem eius Christum facere debere Adv. Marc. IV, 34.
- Sameas a leonibus occiditur De Ieian. 16.
- Samia vasa Apolog. 25.
- Samos Iunoni sacra Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- Samoethracia mysteria Apolog. 7.
- Samuelis anima an a Pythonico spirita evocata De Anima 57.
- Sancus vel Sanctus deus Apolog. 13.
- propter hospitalitatem a rege Plotio fano honoratus Ad Nat. II, 9.
- Sanguine omni abstinebant veteres Christiani Apolog. 9.
- Sanguinis dies in sacris Matris Deum Apolog. 25.
- Sanguis nihil aliud quam rubens humor De Carne Chr. 9.
- humanus recens de iugulo exceptus comitiali morbo medetur Apolog. 9.
- Sapiens nullus nisi saeculo stultus fiat De Bapt. 12.
- non credit incerto Apolog. 7.
- Sapientiae saecularis materia temeraria interpres divinae naturae et dispositionis De Praescript. Haeret. 7.
- Sapor etiam in rebus parvis Adv. Marc. V, 15.
- Sardaeapalus libidinum insignis De Pall. A.
- Sarmatae mente torpentes De Anima 25.
- Sarpedonis in Troade oraculum De Anima 46.
- Satan manceps erroris Ad Nat. I, 9.
- sanctorum est delator et eriminator De Anima 35.

- Carnis 11. 63. Adv. Marc. I, 29. V, 15.
 Adv. Prax. I. 8. 13., alibi.
- Paracletus novam doctrinam Montanistis
 subministravit De Monog. 2.
- Monogamiae potius restitutor quam
 institutor De Monog. 3.
- Paradisi ianatrix romphaea nullis cedit
 nisi qui in Christo decesserunt De
 Anima 55.
- clavis tuis sanguis est De Anima 55.
 de Paradiso libellus Tertulliani De An. 55.
- Paradisus est locus divinae amoenitatis
 recipiendis sanctorum spiritibus des-
 tinatus Apolog. 47.
- Paralysis mentem prodigit De Anima 20.
- Paredri spiritus De Anima 28.
- Parentationis species est idololatria De
 Virg. Vel. 4.
- Parentes in Christo non negat indigna-
 tio, sed obiurgat De Carne Chr. 7.
- Paridis iudicium in theatro repraesentatum
 Apolog. 15.
- Parmenides et Empedocles somnum re-
 frigerationem affirmavit De Anima 43.
- Parricidarum poena culleus Ad Nat. II, 13.
- Parthenius Domitiani Imper. oppressor
 Apolog. 35.
- Partihici Caesares appellati Ad Nat. I, 17.
- Parthorum numerositas Apolog. 37.
- Partula dea, quae partum gubernat De
 Anima 37.
- Partus in utero trucidatio De Anima 25.
 — varia tempora De Anima 37.
- Pasiphae in Laconica oraculum De
 Anima 46.
- Pastor bonus Christus De Pudic. 7.
 — Hermae scriptura De Orat. 16. De
 Pudic. 10. 20.
- Pater deus invisibilis Adv. Marc. II, 27.
 — deus visibilis in filio ex virtutibus,
 non ex personae repraesentatione Adv.
 Prax. 24.
- ante de filio testatus quam filius de
 patre Adv. Marc. III, 2.
- Patientia prima inde a deo, unde indignatio
 prima De Patient. 3.
- quem nobis patrem requirat De Pat. 6.
- Christi dei aures aperit De Patient. 13.
- et fidem subsequitur et antedecit De
 Patient. 6.
- misericordiae mater De Patient. 3.
- in detrimentis exercitatio est largiendi
 et communicandi De Patient. 7.
- Pati pro deo non possumus nisi spiritus
 dei sit in nobis, qui et loquitur
 de nobis quae sunt confessionis, non
 ipse tamen patiens, sed pati posse
 praestans Adv. Prax. 29.
- id ipsum quod aliis feceris res ama-
 rissima Adv. Marc. II, 18.
- Patientia dei alumna De Patient. 13.
 — fatigetur improbitas De Patient. 1.
 Patientiae exemplum deus De Patient. 1.
 — voluptate Christus discessurus ut-
 bat saginari De Patient. 3.
- utilitas et voluntas De Patient. 1.
 — proprium non aemulari De Pat. 12.
 — Iesus De Patient. 13.
- Patientiam omnes philosophi unanimiter
 laudent De Patient. 1.
- plane novam docet Christus Adv.
 Marc. IV, 16.
- Patrem descendisse in virginem, ipsum
 natum et passum dicunt Praescript. 1.
 Prax. 1.
- Patri domini nomen accedere ob per-
 statem, quod et filius per patrem ce-
 pias Adv. Marc. V, 5.
- Patriarchae benedicti non modo plu-
 bus uxoribus, verum etiam concubis
 coniugis miscuerunt De Exert. C-
 stit. 6. Ad Uxor. I, 2.
- incircumcisi fuerunt Adv. Iud. 3.
- Pauli pseudepigraphon quoddam a pro-
 bytero quodam Asiae constructum De
 Bapt. 17.
- laus De Carne Chr. 22.
- Paulum in Saule figurari Adv. Marc. V, 1.
- Paulus an solus baptismum Christi ad-
 duxerit De Bapt. 12.
- Iohannis in exitu coronatur De Prae-
 script. Haeret. 36.
- an eandem doctrinam cum reliquis
 apostolis praedicaverit De Praescript.
 Haeret. 23.
- noluit uti legis potestate, quia gratia
 maluit laborare Adv. Marc. V, 7.
- apud Agrippam nihil se ait profere
 citra quam prophetae annuntiationem
 De Resurr. Carnis 39.
- apostolus Christi, doctor nationum
 in fide et veritate, vas electionis, ec-
 clesiarum conditor, censor disciplinarum
 De Pudic. 40.
- apud summos sacerdotes sub tri-
 buto inter Sadducaeos et Phariseos
 fidei suae egregius professor De Resurr.
 Carnis 23. 34.
- in album apostolatus allectus Adv.
 Marc. V, 1.
- calefecit tanquam nutrix parvulos suos,
 docendo quaedam per veniam, non per
 imperium De Monog. 14.
- reprehendit apostolos, quod non re-
 pede incederent Adv. Marc. I, 20.
- columna immobilis disciplinarum De
 Pudic. 16.
- apostolus de persecutore primae ec-
 clesiae sanguinem fudit Scorp. 12.
- de tribu Benjamin ortus Adv. Marc.
 V, 1.

- Philosophi veritatis affectatores, non possessores Ad Nat. 1, 4.
- famae negotiatores, verborum operatores, rerum destructores, amici erroris, veritatis interpolatores et furatores Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - deorum irisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 - deorum destructores Apolog. 46.
 - haeticorum patriarchae Adv. Hermog. 8. De Anima 3.
 - daemones norunt Apolog. 22. 46.
 - de sacris libris sua ingenia irigunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - status et salariis honorati Apol. 46.
 - physici Ad Nat. II, 2.
- Philosophia a quibusdam civitatibus eiecta Apolog. 47.
- habuit libertatem ingenii, et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus De An. 2.
 - ad gloriam propriae artis inflata, de certis incerta praeiudicat De Anima 2.
- Philosophorum schola negat carnis restitutionem De Praescript. Haeret. 7.
- deus Adv. Marc. II, 27.
 - ingenia vetus instrumentum interverterunt Apolog. 47.
 - de somno variae opiniones De An. 43.
 - de animae natura variae opiniones De Anima 5.
 - petulantia in leges, ritus, cultus, mores Ad Nat. I, 4.
 - famulatoria mendicitas Ad Nat. II, 14.
- Philosophos etiam prophetas legisse De Anima 2.
- Philosophus discipulus Graeciae et hominum Apolog. 47.
- totum se ad famam comparandam dirigit Apolog. 46. 47.
 - gloriae animal De Anima 1.
- Philumene virgo Apellis Adv. Marc. III, 11. De Carne Chr. 6.
- Phoenices in Africam eructant De Pallio 4.
- Phoenix se ipsum funerans et renovans resurrectionis exemplum De Resurrect. Carnis 13.
- Phosphorus frigidissimus quidam rhetor Latinus Carthagine Adv. Valent. 8.
- Phrygas timidos comici illudunt De An. 20.
- Phryges omnium gentium antiquissimi putati secundum ingenium et artificium Psammetichi Ad Nat. I, 8.
- Phrygum lingua panis bekkos dicebatur Ad Nat. I, 8.
- Phryne Attica meretrix Apolog. 14. 46.
- Phthisis mentem servat De Anima 20.
- Phygelus De Praescript. Haeret. 3. De Resurr. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
- Physcon rex libidinosissimus De Pall. 4.
- Physica superstitio Adv. Marc. V, 4.
- Physici philosophi elementa deos petebant cumque his etiam alios deos relegabant Ad Nat. II, 3.
- Picus rex Italiae Ad Nat. II, 9.
- Pietatis deposita Apolog. 39.
- Pindarus De Corona 7. Apolog. 14. Ad Nat. II, 14.
- Piratae ad Ostiam usque praedando progressi Ad Nat. II, 14.
- in Piscium cerebris lapidositas quae De Cultu Feminae I, 5.
- Pisistrati studium in instruendis bibliothecis Apolog. 18.
- Piso ludos Iovi Feretrio institutos Tarpaeos dictos et Capitolinos refert De Spectac. 5.
- consul Apolog. 6.
- Pius Imperat. Apolog. 5.
- Piacendi voluntas viris propter feminas, et feminis propter viros vitio naturae ingenta est De Cultu Feminae IV, 5.
- per decorem studium non est de integra conscientia De Cultu Feminae II, 3.
- Plato animam in capite includi dicit De Anima 15.
- mundum ab aliquo institutum censuit Ad Nat. II, 3.
 - mundum rotundum esse statuit Ad Nat. II, 3.
 - angelos non negavit Apolog. 22.
 - citatus De Pall. 2. De Resurr. Carnis 1. 3. Adv. Marc. 1, 13. De Anima 1. 2. 3. 4. 6. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 23. 24. 25. 26. 43. 49. 51. 54.
 - facilitatorem universitatis neque inveniri facilem et inventum enarrari omnes difficilem affirmavit Apol. 46.
 - inferorum iudicium statuit Apol. 22.
 - Aegyptiorum doctrinae alumnus De Anima 2.
 - ventris gratia Dionysio adulatur Apolog. 46.
 - a Dionysio tyranno venditus Apolog. 46.
 - de immortalitate animae De Resurr. Carnis 1.
 - per somnium moritur De Anima 32.
 - vult esse substantias quasdam insensibiles, incorporeales, supermundanales, divinas et aeternas quas appellat ideas De Anima 18.
 - describit Iovem in caelo comitantem exercitu deorum pariter et daemones Apolog. 24.
 - poetas ut deorum criminatores a civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 - putavit campestre solummodo tractuismo esse abolitum Apolog. 40.

Platonici incorporealem deum statuunt Apolog. 47.

— deum statuunt curantem rerum et arbitrum et iudicem Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.

— deum intra mundum esse statuunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.

Platonis superbi tori a Diogene Cynico deculcati Apolog. 46.

— ex philosophia haeretici sua segmenta hauserunt De Anima 23.

— sententia de mundo De Pall. 2.

— honor De Anima 3.

— de mundo dogma Apolog. 11.

— Christianismus De Praescript. Haer. 7.

— de Atlantide insula narratio Apol. 40. Ad Nat. I, 9.

Plinii epistula de Christianis ad Traianum Imper. Apol. 2.

Plotius rex deo Sancto propter hospitalitatem sanum consecravit Ad Nat. II, 2.

Pluto gladiatorum cadavera deducens cum malleo representatus Apolog. 15. Ad Nat. II, 9.

Poetae pariter et philosophi tribunal apud inferos ponunt Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.

— et philosophi statuunt animarum reciprocaionem et iudicii distributionem Ad Nat. I, 20.

— deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.

— et philosophi de fontibus divinae literaturae hauserunt suaeque ingenia rigarunt Apolog. 47.

Poetarum studia diis infesta Ad Nat. I, 10.

Poetas et deorum criminales Plato ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.

Poëtis nec vigilantibus credendum De Anima 33.

Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiam gubernavit ab Ioanne ordinatus De Praescript. Haeret. 32.

Polycrati Samio filia crucem prospicit de Solis unguine et lavacro Iovis De Anima 46.

Polycratis sapientia Apolog. 11.

Poma quae contacta cinerescunt Apolog. 40.

Pompeii arae trinae De Pall. 1.

— oppidum Vesuvii ignibus eversum Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.

Pompeius Magnus veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem Veneris aedem theatro a se extracto superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit De Spectac. 10.

TERULLIANI OPP. ED. OEHLEI. TOM. II.

Pompeius piratarum victor Ad Nat. II, 14.

— cerasia ex Ponto prima Italiae promulgavit Ad Nat. II, 16.

— cum Hierusalem cepisset, in templo nullum reperit simulacrum Apol. 16. Ad Nat. I, 11.

Pontifex maximus et Flaminius nubunt semel De Monog. 17. Ad Uxor. I, 8.

Pontificis maximi, episcopi episcoporum edictum de moechis et fornicatoribus De Pudic. 1.

Pontius Pilatus de Christo deque eius mortis et resurrectionis miraculis ad Tiberium Caesarem restitit Apol. 21.

Pontes inhospitalis Adv. Marc. I, 1.

— cerasiorum patriae Ad Nat. II, 16.

Porta caeli strata a Christo Adv. Marc. III, 24.

Portare Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere Adv. Marc. IV, 8.

Portas duas Homerus divisit somnibus, corneam veritatis, fallaciae eburneam De Anima 46.

Posidonius quot in partes animam divisit De Anima 14.

Postes laureis praestuebantur et lucernis ornabantur laetis diebus Apol. 35.

Postverta dea Ad Nat. II, 11.

Potina dea Ad Nat. II, 11.

Praedicare prius est, posterius tingere De Bapt. 14.

Praedicatores alios non esse recipiendos quam apostolos quos Christus instituit De Praescript. Haeret. 21.

Praesidibus nec suis haeretici reverentiam exhibent De Praescript. Haer. 42.

Praestitia dea Ad Nat. II, 11.

Praesumptio impedimentum est timoris, timor fundamentum salutis De Cultu Feminae II, 2.

— inverecundiae portio est, inflat petiorem, despicit datorem De Praesent. 7.

Praxeas haeticus Adv. Omn. Haer. 8.

— haeticus Montani propheetiae infestus Adv. Prax. 1.

Precantes ad orientem se convertere solebant Apolog. 16.

Precibus factis assidebant vet. Christiani De Orat. 16.

Prema dea Ad Nat. II, 11.

Primogenitus Christus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex deo genitus Adv. Prax. 7.

Principale nihil aliud nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et a quo omnia Adv. Hermog. 4.

Principatum affectores inreponant a Christo Adv. Marc. IV, 27.

Principium sive initium inceptionis esse

G

- verbum, non sicut substantiae nomen Adv. Hermog. 19.
- Prisca prophetis De Resurr. Carnis 11. Adv. Prax. 1.
- Priscilla Montanista De Ieiun. 1.
- Pristinus pseudo-martyr De Ieiun. 12.
- Procli haeresis Adv. Omn. Haer. 7.
- Proculus contemplator Romuli in caelum recepti Ad Nat. I, 10. Adv. Marc. IV, 7.
- virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas Adv. Valent. 5.
- , Torpacion cognominatus, Euhodiae procurator Ad Scap. 4.
- Prodesse cum possis, nolle, nihil malignius Adv. Marc. I, 22.
- Prodicus haereticus Scorp. 15. Adv. Prax. 3.
- Professionis ritus Adv. Marc. V, 1.
- Promerendi artificium obsequium est De Patient. 4.
- Prophetae multa figurate per allegorias, per aenigmata et parabolas scripserunt, aliter intellegenda quam scripta sunt Adv. Marc. III, 5.
- an omnis per imagines contionati sint De Resurr. Carnis 19.
- ab officio prophetandi nomen habent Apolog. 18.
- fuerunt vox domini De Anima 32.
- Prophetarum sors in mundo Adv. Iud. 13.
- eloquium manifeste resurrectionem mortuorum annuntiat De Resurr. Carnis 19.
- Propheticum eloquii proprietates Adv. Marc. III, 2.
- Prosa dea Ad Nat. I, 11.
- Protagoras ubi animam collocavit De Anima 15.
- Proverbia: Figulus figulo, faber fabro invidet Ad Nat. I, 20. *Τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον* Ad Nat. II, 13. Nihil ad Andromocham De Pudic. 8. Aspis a vipera venenum mutuatur Adv. Marc. III, 8. Caecus a caeco deducitur Adv. Marc. III, 3. De calcaria ad carbonariam De Carne Chr. 6. De caelo in coelum De Spectac. 25. Qui fugiebat, rursus proeliabitur De Fuga in Persec. 10. Tanti si vitrum, quanti margaritum? Adv. Marc. II, 4. Ad Mart. 2. Tempus omnia revelat Apolog. 7. Thales in puteum De Anima 6.
- Psalmi Valentini magna impudentia conscripti De Carne Chr. 7. 20.
- fere omnes Christi personam prophetant Adv. Prax. 11.
- Psemmeticus rex Aegypti quomodo quae gens primogenita sit exploraverit Ad Nat. I, 8.
- Pseudapostoli virtutes maximas edent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis De Praescript. Haeret. 44.
- Pseudapostoli adulteri evangelizatores sunt De Praescript. Haeret. 4.
- Pseudoprophetae sunt falsi praedicatorum De Praescript. Haeret. 4.
- Ptolemaei Miscellanea Adv. Valent. 12.
- Ptolemaeorum regnum quot annos comprehenderit Adv. Iud. 8.
- Ptolemaeus Philadelphus eruditissimus omnium Ptolemaeorum et omnis literaturae sagacissimus studio bibliothecarum ex suggesta Demetri Phalerei libros sacros a Iudaeis postulari, accepit et in linguam Graecam vertendas curavit Apolog. 19.
- haereticus cum Valentino per omnia sensit Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4. 8.
- Mendesium scriptor Apolog. 19.
- Publicanorum nomen car tam execrabile De Pudic. 9.
- Pubertatis animalis et corporalis tempora convenient De Anima 38.
- Pudens praeses missum ad se Christianum in elogio concussione eius intellecta dimisit, scisso eodem clope sine accusatore negans se audierum hominem secundum mandatum Ad Scap. 4.
- Pudicitia templi dei aeditus et sanctus De Cultu Femin. II, 1.
- ubi, ibi vacua pulchritudo De Cultu Femin. II, 3.
- an in sola carnis integritate et stripi aversione consistat De Cultu Femin. II, 1.
- ibi ubi deus est De Cultu Femin. II, 4.
- est flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praedictum omnis bonae mentis De Pudic. 1.
- Pudicitiae Christianae satis non est esse, verum et videri De Cultu Femin. II, 13.
- verae conscientia a feminis nationum abest, quia nihil verum in his quae deum nesciunt, praesidem et magistrum veritatis De Cultu Femin. II, 1.
- Pudorem resignari per osculum et detertas De Virg. Vel. 13.
- esse priorem quam corporis plagam Scorp. 20.
- Pudoris verba inimica per loquacitatem inrepunt Ad Uxor. I, 8.
- quidam magis memores quam saluti De Paenitent. 10.
- Puerorum dicibula Adv. Valent. 24.
- Pulchritudinis proprie usus et fractus luxuria De Cultu Femin. II, 3.
- Purpura regum vestis De Idol. 18.
- Purpurae sacerdotum Apolog. 15.
- Pycles corona premit vulnera Scorp. 6.

Pyrrhon scripsit librum de morte et dolore constanter tolerando Apolog. 50.
Pyrrhus rex Apollinis oraculo falsus Apolog. 22.
 — piscator De Anima 31.
Pythagorae metempsychosis Apolog. 43.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — et Empedoclis opinio de metempsychosi et metensomatosi De An. 28. 32.
Pythagoras deum ex numeris constare dixit Apolog. 47.
 — animam immortalem vindicavit De Anima 54.
 — ne per fabalia quidem transeundum esse discipulis suis tradidit De An. 31.
 — Platoni auctor de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum et viventium suffectione De Anima 28.
 — imbellis proelia Graeciae vitans Italiae maluit quietem geometriae et astrologiae et musicae agere, quam belligerare De Anima 31.
 — tyrannidem apud Thuriis affectavit Apolog. 46.
Pythagorici cur fabam respuerint De Anima 48.
Pythii daemonii suffragium Socratem sapientissimum pronuntiavit De Anima 1.
Pythonici spiritus De Anima 28.

Q.

Quaestiones infinitae Christianis cavendae De Anima 2.
 — indeterminatas apostolus odit Adv. Marc. I, 9.
Quaestioni omni iusta et digna est praescriptio ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis Adv. Marc. IV, 39.
Qualitates cum demutantur, etiam accipiunt vocabulorum possessiones De Carne Chr. 13.
Quies corporibus solatium proprium est De Anima 45.
Quindecimviri Sibyllini Apolog. 27.
Quintilla De Bapt. I, adnot.
Quirinus nomen Romuli inter caelites relati Ad Nat. II, 9.

R.

Ratio legem commendat De Corona 4.
 — divina in medulla, non in superficie De Resurr. Carnis 4.
Reatum inter se spiritus et caro communicant, spiritus ob imperium, caro ob ministerium De Bapt. 4.
Rebecca de disciplina Christi De Virg. Vel. 11.
 — conspecto procul sponso velamen invasit De Corona 4.

Rebecca viscera inquietantur, et longe adhuc partus De Anima 26.
 — ex utero duo populi et duae gentes prodierunt Adv. Iud. 1.
Rebellium in castris facile proficitur De Praescript. Haeret. 41.
Recidivatus Iudaeorum status De Resurr. Carnis 30.
Regibus sacerdotia quaedam adscripta sacrique apparatus Ad Nat. I, 10.
Regnum nobis in terra an sit repromissum Adv. Marc. III, 24.
 — dei quorum est adire, inducere oportebit vim incorruptibilitatis et immortalitatis De Resurr. Carnis 50.
Reguli supplicium Apolog. 50. Ad Nat. I, 18.
Reiciendum a nobis nihil omnino est quod pertinet ad nos De Cultu Fem. I, 3.
Religio sortita est invidiam statim ut coli deus coepit Scorp. 8.
 — Romanorum tota castrensium Apol. 16.
 — alterius nec alii obest aut prodest Ad Scap. 2.
 — nulla potior quam dei vivi De Bapt. 5.
Religionis non est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi, cum et hostiae ab animo libenti expostulentur Ad Scap. 2.
Renuntiatur in baptismo diabolo et pompae eius De Corona 3.
Repudium ab initio num fuit De Monog. 9.
 — aut discordia fieri, aut discordiam facere De Monog. 10.
 — per annos circiter sexcentos a. U. nulla domus Romana scripsit Apol. 6.
Rescripta principalia Apolog. 4.
Resurgere non est nisi eius quod cecidit Adv. Marc. V, 9.
 — nihil expectabit, nisi quod ante succiderit De Resurr. Carnis 18.
Resurrectio carnis a fidelibus simpliciter et nota iam fide recepta, sine ulla qualitatibus quaestione De Resurr. Carnis 49.
 — tam dictis quam factis praedicatur De Resurr. Carnis 21.
 — saeculi Apolog. 48. Ad Nat. I, 19.
 — mortuorum fiducia Christianorum De Resurr. Carnis 1.
 — carnis durius creditur quam una divinitas De Resurr. Carnis 2.
 — Christi in exemplum spei nostrae De Carne Chr. 15.
 — ianua regni caelostis Adv. Marcion. V, 10.
 — mortuorum unum apud omnes editum pendet De Resurr. Carnis 18.
Resurrectione Christi infirmata etiam nostra subversa est Adv. Marc. III, 8.

Resurrectionem apostolica instrumenta testantur De Resurr. Carnis 39.
 — Christi credentes in nostram quoque credimus De Patient. 9.
 — animae soli destinatae Lazaro resuscitato idcirco in carnem quoque praecurrissae quidam dicebant quia non potuissent aliter ostendi resurrectione animae invisibilis nisi per visibilis substantiae resurrectionem De Resurr. Carnis 38.
 Resurrectionis haereticæ interpretationes De Resurr. Carnis 19.
 — praesumptores vocantur Christiani De Testim. Animae 5.
 Retributio nulla non ex indicatione constitit Adv. Marc. IV, 24.
 Rex in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum excidet iam de summo magno, translato in deum Adv. Marc. I, 4.
 Rhodamantus apud inferos iudex Apolog. 23. Ad Nat. I, 20.
 Rhodi insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Rhodia lex Adv. Marc. III, 6.
 Robigo dea De Spectac. 5.
 Roma diis suis maior Apolog. 26.
 Romae daemoniorum conventus consedit De Spectac. 7.
 Romana superstitio incertis diis sacrificavit Adv. Marc. I, 9.
 — superstitio varias iantrices potestates colit Scorp. 10.
 — ecclesia felix, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt De Praescript. Haeret. 36.
 Romanae ecclesiae evangelium Petrus et Paulus sanguine suo signatum reliquerunt Adv. Marc. IV, 5.
 Romani pro merito religiosi imperio aucti Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 — antiquissimis temporibus templis aut simulacris ad cultum deorum non usi sunt Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 — pro salute imperatorum eorumque domus adversus liberos et coniuges deierant Ad Nat. II, 9.
 — aliquamdiu honorabant Iudaeorum deum victimis, templum donis, gentem foederibus Apolog. 27.
 — Saturnalibus diluculo lavari solebant Apolog. 42.
 — Liberalibus in publico discumbere solebant Apolog. 42.
 — Graeciae deos adoptarunt Ad Nat. I, 8.
 — antiquitatis mutatores et exclusores in cultu, habitu, victu, apparatu, sermone, et tamen vetustatis semper laudatores Ad Nat. I, 10.

Romani si non armis, saltem lingua semper rebelles in Caesares Ad Nat. I, 18.
 — episcopi auctoritas Adv. Prax. I. Romanensis ecclesia De Praescript. Haeret. 30.
 Romanorum regnum quousque dilatatum Adv. Iud. 7.
 — religio tota castrensium Apolog. 16.
 — mos liberos exponendi et caecum Apolog. 9. Ad Nat. I, 15.
 — sordes in sacrificiis Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — dii certi, incerti et selecti secundum Varronis partitionem Ad Nat. II, 9.
 RomuliATRIX Larentina dea Ad Nat. II, 10.
 Romulus fratrem interfecit, virgines rapuit, et tamen inter caelites receptus est Ad Nat. I, 10. II, 9.
 — ascensus sui in caelum habuit Praecalum affirmatorem Adv. Marc. II, 1. Ad Nat. I, 10.
 — Consum deum invenit Adv. Marc. I, 16.
 Rosae ex horto Midiae lectae De Coronis 16.
 Rotae aequilegae mulis motatae De An. 32.
 Rubellius Geminus Consul Adv. Iud. 3.
 Rubentis maris grana De Resurr. Carnis 1.
 Rufi convivium De Pall. 5.
 Rumina dea Ad Nat. II, 11.
 Rutilius sanctissimus martyr, cum totis fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum, ut potest, numis redemisset, post totam secularitatem, quam sibi prospexerat, et opinato apprehensus et praesidi oblitus, tormentis dissipatus, et pro se castigazione dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat misericordiae dei retulit De Fuga in Persec. 5.

S.

Sabaei Apolog. 42.
 Sabazia mysteria Apolog. 22.
 Sabbata Romanis celebrata Apolog. 16. Ad Nat. I, 14.
 Sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum Christus sua benedictione efficit sanctiorem Adv. Marc. IV, 12.
 — dominus dictus, quia sabbatum et rem suam iuebatur Adv. Marc. IV, 12.
 — an Christus sit destructor De An. 16.
 — observatio quasi salutis medica Adv. Iud. 2.
 circa Sabbati legem Pharissaei in totum errarunt, non animadvertentes conditionaliter eam indicentem feris operum sub certa specie eorum Adv. Marc. IV, 12.
 Sabbatizare nos ab omni opere servili

- Satan docuit Cain ab homicidio incipere De Patient. 3.
 — decidit e sublimitate caelesti Adv. Marc. II, 11.
 — principaliter fidei verae adversatur De Patient. 5.
 Satanae in servos dei vivi nihil licabit, nisi permiserit dominus, ut aut ipsum destruat per fidem electorum in temptatione victricem aut homines eius fuisse traducat qui defecerunt ad ipsum De Fuga in Persec. 2.
 — nomen „malum“ vulgo Romano in usum maledicti usurpatum Apolog. 22.
 Satanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam non amittit De Resurr. Carnis 35.
 — in angelum lucis transfiguratur Adv. Marc. V, 12.
 Saturnalibus diluculo lavari mos erat Romanis Apolog. 42.
 Saturni dies otio et victui decretus a Iudaeorum simiis, item lavacra subtracta aut in vesperum dilata Apol. 16. Ad Nat. I, 14.
 — vita enarratur Apolog. 10. Ad Nat. II, 3.
 — sacerdotes latioris purpurae ambitio et Galatici ruboris superiectio notat De Pall. 4. De Testim. Animae 2.
 Saturnia civitas Apol. 10. Ad Nat. II, 12.
 — Italiae a Saturno nomen indita Apolog. 10. Ad Nat. II, 12.
 Saturnius Menandri Simoniani discipulus De Anima 23. Adv. Omn. Haer. 1.
 Saturnus mons Apol. 10. Ad Nat. II, 12.
 Saturno olim infantes immolabantur Apolog. 9. Ad Nat. II, 7.
 — Ops adiuncta Ad Nat. II, 12.
 Saturnum Afrorum hominum victima placari apud saeculum licuit Scorp. 7.
 Saturnus quadratus Adv. Marc. I, 18.
 — antiquissimus Romanorum deus Apolog. 10. Ad Nat. II, 11.
 — senex figuratus Ad Nat. I, 10.
 — allegorice est tempus Ad Nat. II, 12.
 — quare falcatus figuratur Ad Nat. II, 12.
 — a stationibus dictus Ad Nat. II, 12.
 — revera in terris vixisse narratur Ad Nat. II, 12.
 — Attico hospitio exceptus Ad Nat. II, 12.
 — peragravit plurimas terras antequam in Oenotria consedit Ad Nat. II, 12.
 — litterarum inventor Apolog. 10.
 — signavit primus imagine numos et inde aerario praesedit Apolog. 10.
 — regnavit decima genitura hominum secundum testimonium Sibyllae Ad Nat. II, 12.
 Saul eligitur, sed nondum despector prophetae Samuelis Adv. Marc. II, 23.
 Saal bonus prae caeteris postea evirtur De Praescript. Haeret. 3.
 Scaesae quas somniabat Iacob, aliis mensum in superiora, aliis descendens inferiora demonstrant De Fuga in Persec. 1.
 Scandalum non bonae rei, sed male exemplum est aedificans ad delictum De Virg. Vel. 3.
 Scholae bestiarum Apolog. 35.
 Sciapodes Apolog. 8. Ad Nat. I, 9.
 Scientia naturalium ne in bestiis quidem deficit Adv. Marc. III, 11.
 Scipio Africanus matris utero exscedit De Anima 25.
 Scire nihil est omnia scire De Praescript. Haeret. 14.
 Scorpii remedia Scorp. 1.
 — in caelo Ad Nat. II, 15.
 Scorpionum magnum de modico male terra supparat Scorp. 1.
 Scriptura ubi non facit temptationem mentionem, non admittit temptationem interpretationem Adv. Marc. IV, 12.
 — negat quod non notat De Monog. 1.
 — figurate solet uti translatione hominum ex comparatione criminum Ab. Iud. 9.
 — legem condit, natura contestatur, disciplina exigit De Virg. Vel. 12.
 Scripturae sensus certae interpretationis expetit gubernaculum De Praescript. Haeret. 9.
 — plenitudo adoranda Adv. Hermog. 2.
 — medullas nemo magis novit quam ipsa Christi schola Scorp. 12.
 Scripturam omnem aedificationi habendam divinitus inspirari De Cultu Feminae. 1.
 Scripturarum et expositionum et omnium traditionum Christianarum veritas nihil sit De Praescript. Haeret. 19.
 — collatio cum haereticis non habenda De Praescript. Haeret. 19.
 — congressionibus nihil proficimus apud haereticos De Praescript. Haeret. 14.
 Scripturas alius manu, alius sensu expositione invertit De Praescript. Haeret. 38.
 ex Scripturis solis quaestiones solvenda De Resurr. Carnis 3.
 Scythiae exuberantes Persas De Pall. 4.
 — mortuos suos devorant Apolog. 9.
 Scythicae et Indicae gemmae De Resurr. Carnis 7.
 Secundus haereticus cum Valentino consensit Adv. Hermog. 87. Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4.
 Seffora mater calculo praepitium infantis circumcidit, qui alias fuisse ab angelo praefocatus Adv. Iud. 3.
 Selginae oves De Pall. 4.

L.

- Labare De Pudic. 9 „*labat* de valetudine“.
- Labi De Carne Chr. 6. De Praescript. Haeret. 30 „*labi* in feminam“. De Praescript. Haeret. 3 „*labi* a regula“. De Pudic. 13 „*labentem* omnium vestigia“.
- Laborare (= elaborare) Adv. Marc. II, 2 „*laborandae* terrae ergastulum“. Ad Natt. I, 3 „*lab.* confessionem“.
- Laboratus De Virg. Vel. 10 „*laborator* continentia“.
- Lac Adv. Marc. IV, 5. Ad Scap. 4 „*lacte* Christiano educatus“. De Corona 3 „*lactis* et mellis concordia“. Adv. Marc. I, 14 „*lactis* et mellis societas“. De Carne Chr. 20 „*decoquentibus* in materiam *lactis* laetiorum“.
- Lacessere et Lacessere Ad Natt. I, 10. De Praescript. Haeret. 4. crit.
- Lacinia De Pudic. 13 „*lacinias* omnium invadentem“.
- Laciniosus Be Virg. Vel. 4 „*lac.* sermo“. Adv. Marc. IV, 1 „*laciniosa* onera legis Mosaicae“. Ibid. IV, 29 „*lacin.* et implicita vita“. De Cultu Femin. II, 9 „*laciniosae* ineptiae pomparum“.
- Lacon Apolog. 46. 50.
- Lacrima Apolog. 30 „*lacrimae* arboris Arabicae“.
- Lacrimabilis De Anima 19.
- Lacrimosus Adv. Marc. IV, 30 „*lacr.* austeritas“.
- Lactans et Lactens De Anima 19. crit.
- Lactes piscium De Resurr. Carnis 4.
- Laedi aliquid De Resurr. Carnis 56.
- Laesura De Patient. 7 „*divitiarum laesurae*“. De Resurr. Carnis 40. 48 „*laesurae* carnis“. Adv. Marc. II, 10. De Ieiun. 7.
- Laetus De Cultu Femin. I, 1 „*laetior* habitus“. De Carne Chr. 20 „*materia laetior* lactis“. Ad Martyr. 3.
- Laicus De Praescript. Haeret. 41. De Fuga in Persec. 11. De Monog. 11. De Exhort. Castit. 7. De Bapt. 17.
- Lamia Adv. Valent. 3 „*Lamiae* turres“.
- Lamnae De Corona 12.
- Lana De Cultu Femin. II, 10 „*lanas* incoquere“. Ad Natt. II, 5.
- Lancea De Pudic. 7 „*lancea* solis“. De Anima 10 „*lanc.* culicis“. Ad Natt. II, 5.
- et Hiantia De Anima 10.
- Lanceare Adv. Marc. III, 13. Adv. Ind. 9.
- Lancinare Ad Natt. II, 7. De Corona 14. Adv. Ind. 9. (Adv. Marc. I, 1. III, 13. De Resurr. Carnis 8.
- Languescere De Pall. 3 „*languescit* in iuventem“.
- Languor De Praescript. Haeret. 2.
- Lanicium De Pall. 3 „*lanicium* dispensatio“.
- Lanicus De Pall. 1.
- Lanicium De Exhort. Castit. 12 „*lanif.* dispensare“.
- Lanista Ad Natt. I, 18. De Idol. 11.
- Lanositas De Pall. 3 „*lanos.* muscosa“.
- Lanugo De Cultu Femin. II, 6 „*lanuginem* subducere“.
- Lapidare Scorp. 10.
- Lapidatio Adv. Marc. IV, 39 „*lapid.* familiaris inermi tamaltni“. De Resurr. Carnis 55.
- Lapidositas De Cultu Femin. I, 5 „*lapidositas* in piscium cerebri“.
- Lapilliscere Ad Natt. II, 12 „*lapill.* ubera coeperunt“.
- Lapis De Anima 46 „*lapidum* senia deponit“. Apolog. 48 „*lapidibus* exigere“.
- Lapsus gulae De Resurr. Carnis 60.
- Laqueus Ad Natt. I, 16 „*laqueus* sibi morderi“. De Anima 2 „*laqu.* praesudicium“.
- Lar De Praescript. Haeret. 42 „*sine lare* extorres vagantur“.
- Largiter c. genit. Apolog. 37 „*larg.* ultionis“.
- Lascivire (= exorbitare) Apolog. 48.
- Laterculum Adv. Valent. 29. Ad Natt. I, 13 „*laterc.* septem dierum“.
- Latere c. dat. structum Adv. Marc. I, 1 „*ne cui* lateat“. Adv. Hermog. 8. De Carne Chr. 11.
- Laterensis Adv. Marc. IV, 43.
- Laterinus Adv. Marc. II, 20 „*pro laterinis* deductis“.
- Latiaris De Spectac. 6 „*latiores* ludii“.
- Latitudo De Idol. 2 „*latit.* idololatriae“. Ibid. 8. 2 „*latit.* diaboli“. Ad Natt. II, 9 „*lat.* erroris“. De Spectac. 30 „*lat.* spectaculi“.
- Latrare Apolog. 46 „*latrant* in principes philosophi“. Cf. s. v. Elatrare.
- Latrinae De Pall. 4 „*latrinarum* antistes“. De Ieiun. 6 „*praemeditatorium* efficitur *latrinarum*“.
- Latus De Resurr. Carnis 2 „*et hoc latere* defendetur“. Ad Uxor. II, 4. Adv. Marc. IV, 34. De Ieiun. 11.
- Lavacrum (= baptisma) De Pudic. 9. 13. 16. Apolog. 42.
- Lavantium praedo Apolog. 44.
- Lavatio De Bapt. 5.
- Laudatio (= commendatio) Adv. Marc. IV, 11. De Resurr. Carnis 5.
- Laurus (= lauretum) Apolog. 35.
- Laxamentum Adv. Marc. IV, 36.
- Lazarus et Eleazarus De Anima 7. crit.

- Lectio Apolog. 22.
 Lectisternium Ad Nat. 1, 10.
 Lector De Praescript. Haeret. 41.
 Legalis De Monog. 7 „*legales* scripturae“.
 Legare Ad Nat. I, 16 „*leg.* in vincula“.
 Legatarius De Spectac. 6 „*legataria* editiones“, s. ludorum.
 Legatio De Paenitent. 9 „*legationes* deprecationis“.
 Legatus Adv. Marc. II, 14. Ad Uxor. I, 1.
 Legifer (= legislator) Apolog. 19.
 Legionarius De Anima 25 „*legion.* numerus“.
 Legitimus De Anima 37 „*legit.* natiuitas“. De Fuga in Persec. 2 „*legit.* oratio“, h. e. dominica. De Ieiun. 2. Ad Nat. I, 7 „*legit.* Christianus“. — c. genit. Adv. Valent. 30 „*legitimus* veritatis“.
 Lena De Corona 14.
 Leno De Cultu Femin. II, 9 „*leno* vestitus“. Cf. De Orat. 14. Apolog. 7 „*lenones* tenebrarum canes“.
 Lenocinator gratiae Adv. Marc. I, 22.
 Lenocinium Adv. Marc. I, 23. Adv. Hermog. 27 „*lenoc.* pronuntiationis“. De Anima 48 „*lenocinium* divinitatis religio“.
 Lenticula De Ieiun. 17.
 Lentigo Ad Nat. I, 5 „*lent.* sordescens“.
 Leo De Pudic. 22 „*leonem* concedere“. De Spectac. 26 „*expostulare leones* in aliquem“.
 Leoninus De Corona 8 „*leon.* corium“. De Paenitent. 12 „*leon.* horror capilli“.
 Leprosus Adv. Marc. IV, 9. De Pudic. 20 „*leproso*rum purgatio“. Apolog. 21 „*leproso*s purgare“.
 Lethargus De Anima 43.
 Levare tunicam De Spectac. 21.
 Lex Adv. Iud. 2 „*lex* non scripta“, h. e. naturalis. De Corona 6 „*lex* naturalis“. Ibid. 6 „*lex* communis in publico mundi“. Adv. Iud. 2 „*lex* primordialis“. Adv. Marc. V, 13 „*lex* figurata“. Scorp. 2 „*lex* evangeliorum radix“, h. e. vetus testamentum, quo significatu vocabulum *lex* saepissime usurpatur.
 Liare cisternam De Idol. 8.
 Libamen Adv. Iud. 8.
 Libellus Ad Nat. I, 20. Adv. Marc. II, 1.
 Libellus Ad Nat. I, 17 „*libelli* festivi“. Libens Adv. Marc. I, 1 „*sol* nunquam libens“.
 Liber c. genit. De Anima 22 „*libera* arbitrii anima“. — c. infra. De An. 1 „*liberior* negare“.
 Liberalia Apolog. 42. De Spe
 Liberalitas (= donativum) De „*liberalitas* imperatorum ex in castris“. Apolog. 29 „*aliquid* alicui conferre“. Liberaliter De Ieiun. 9 „*lib.* scere“.
 Liberare De Carne Chr. 7. I, 25 „*lib.* in aliquid“. Libertas Apolog. 24 „*libert.* De Virg. Vel. 7 „*lib.* caput non velatum. Adv. I „*lib.* arbitrii“. Ibid. V, 3. I oris bovi terenti“. De P et De Resurr. Carnis 57 mutare“, h. e. liberare, m — (= licentia) Ad Nat. I, Libidinosus c. genit. De Virg De Resurr. Carnis 32.
 Libido Apolog. 15. 9 „*libidina* De Bapt. 12 „*lib.* stili“. V, 13. De Ieiun. 1. De Pur Resurr. Carnis 61 „*libidina* i. e. semina.
 Libitina De Corona 13.
 Librare caput sub gladio De De Pall. 1 „*libr.* arietem“. Librator Adv. Hermog. 32 „*li* sitatis“.
 Libripens Adv. Marc. II, 6.
 Licebit De Pudic. 7. Adv. M De Carne Chr. 7. crit.
 Licentia Adv. Marc. I, 3 „*li* pictoria, haeretica“. De E stit. 8.
 Lignarius Adv. Iud. 11 „*lign.* Marc. III, 19.
 Liliun De Corona 14 „*lilie* Ad Uxor. I, 4.
 Limaceus (= de limo, choica surr. Carnis 49.
 Limare Scorp. 5.
 Limax De Anima 10.
 Limes Adv. Marc. IV, 33. Adv „*limes* mihi erit cum illis“ dic. 1 „*limitem* figere“. De 20. De Praescript. Haeret. *tes* commovere“.
 Limus De Bapt. 3. Adv. Vale Pudic. 7.
 Linea Adv. Hermog. 3 „*extr* non intelligentiam Hermogee 38 „*linea* extrema pict“. I 1, 7 „*lineae* dimicationis“. „*lineae* dei“. De Carne Ch unam *lineam* congressionem De Pudic. 6 „*ad lineam* De Anima 43 „*agere lineas* Marc. I, 9 „*ad lineas* ruri gradum“. Scorp. 4 „*cert* praeducere“. Adv. Marc. III

- In** cum accusat. pro ablat. structum Apolog. 40. De Carne Chr. 1. crit. De Orat. 1. Scorp. 11. De Fuga in Persec. 7. De Idol. 15. Adv. Marc. II, 22.
- significatione instrumentali De Resurr. Carnis 44. crit. Adv. Marc. V, 20 „in ipsa lege“. De Idol. 7. 22. De Pall. 1. 3. De Bapt. 19.
- aperto (= aperte) De Anima 17.
- causam esse De Idol. 15.
- causa esse Apolog. 2. De Pudic. 14.
- continenti Apolog. 23. De Praescript. Haeret. 5.
- disperso Adv. Hermog. 32. Adv. Marc. I, 1. 4.
- discreto De Anima 10.
- facili esse De Cultu Femin. II, 9.
- hodiernum Adv. Iud. 13. 14. De Anima 34. Adv. Prax. 22. De Idol. 3. Apolog. 40.
- primo (= in primis) De Pudic. 17. crit.
- quantum — in tantum Adv. Hermog. 45. Adv. Prax. 10.
- summa Adv. Valent. 2. Adv. Marc. V, 16.
- saeculum introire (= nasci, innotescere) Apolog. 5.
- totum De Carne Chr. 11. De Resurr. Carnis 55. De Corona 11. Scorp. 9. De Praescript. Haeret. 38. Adv. Marc. IV, 7. 34. V, 7. 19.
- vacuum (= frustra) Adv. Hermog. 29. 43. De Praescript. Haeret. 29.
- Inaccusatus** Apolog. 49. Ad Nat. I, 2.
- Inaccessibilis** Adv. Prax. 15. 16.
- Inacrescere** Scorp. 1. 12 „inacrescit nau-sea“.
- Inaequatus** De Spectac. 22.
- Inaestimabilis** Apolog. 17. Scorp. 7.
- Inaffectatus** De Pall. 4.
- Inalterare** (?) De Virg. Vel. 4.
- Inanimalis** Adv. Hermog. 36. 44. Apolog. 48. Ad Nat. II, 11. De Anima 6.
- Inanire** De Anima 21.
- Inapprehensibilis** Adv. Valent. 11. 27. Adv. Hermog. 43.
- Inardescere** Adv. Marc. I, 29.
- Inauratus** De Pall. 3 „patagio inaurator“.
- Incantatio** De Cultu Femin. 1, 2.
- Incantator** De Idol. 9.
- Incidere** De Praescript. Haeret. 37 „inc. in regula“.
- Incendialis tunica** Ad Nat. I, 18.
- Incendium** De Pall. 4 „inc. gloriae“. Scorp. 5 „inc. sinapis“.
- Incensivum** De Pall. 4.
- Inceptio** Adv. Marc. V, 14. Adv. Hermog. 19.
- Incertus cum genit.** Adv. Marc. II, 25.
- Incestum verecundum** Ad Nat. I, 16.
- Incidere** Adv. Marc. I, 9 „inc. titulum“. Apolog. 25. Cf. De Pudic. 10.
- (= supervenire) Apolog. 50.
- Incinctus** De Corona 7.
- Incircumcisus** Adv. Iud. 2.
- Incircumscriptus** Adv. Hermog. 38.
- Incitator** Ad Nat. II, 3.
- Inclamatio** Adv. Marc. IV, 15 „incl. austerior“.
- Inclarescere** De Resurr. Carnis 20 „inclaruit lingua mutorum“.
- Inclinare fidem** De Testim. Animae 1.
- Includere** (= perficere, implere) De Paenitent. 6.
- Inconoscibilis** Adv. Marc. II, 27. crit.
- Incolare** De Resurr. Carnis 28.
- Incolatus** Apolog. 22. De Corona 13. De Anima 57 „inc. inferum“. Ad Nat. II, 5. De Resurr. Carnis 9.
- Incommiscibilis** De Anima 12. 21.
- Incommunis** De Pall. 3.
- Incomparabilis** (c. dat.) Adv. Hermog. 7.
- Incompassibilis** Adv. Prax. 29.
- Incomprehensibilis** Apolog. 17. 48. Adv. Valent. 7. 9. 11.
- Inconcessibilis** De Pudic. 9 „inconce. peccata“.
- Inconcinntas** Adv. Hermog. 41.
- Inconcussus** Adv. Marc. I, 19 „inconcussa pax“.
- Incondite** De Fuga in Persec. 3 „inc. convenire in ecclesiam“. De Pudic. 14 „inc. agere“.
- Incongressibilis** Adv. Marc. II, 27.
- Incongruens** Adv. Hermog. 2.
- Incongruentia** De Anima 6. Adv. Marc. II, 25 „incongruentiae“.
- Inconsiderans** Adv. Marc. II, 29 „inconsiderantissimus“.
- Inconsiderantia** De Resurr. Carnis 51.
- Inconsiderate** De Praescript. Haeret. 26.
- Inconsiderato** et **Inconsiderate** De Praescript. Haeret. 1.
- Inconstans** c. genit. Ad Nat. II, 2.
- Inconstantia victus** Adv. Marc. V, 3, h. e. conversationis ambiguitas.
- Incontaminabilis** Adv. Marc. IV, 9.
- Incontemplabilis** De Resurr. Carnis 55. Adv. Marc. V, 11.
- Incontemptibilis** Apolog. 45.
- Incontinens** De Ieiun. 16 „incont. gulae“.
- Incontradictibilis** Adv. Marc. IV, 39 „incontradictibilis“.
- Inconveniens** (c. dat.) De Carne Chr. 3.
- Inconvenientis** Adv. Marc. IV, 16.
- Inconvertibilis** De Carne Chr. 3. De An. 21. Adv. Hermog. 12.
- Incopiosus** De Ieiun. 5 „inc. solitudo“.
- Incoquere lanas** De Cultu Femin. II, 10.
- Incorporabilis** Adv. Marc. III, 17.
- Incorporalis** Apolog. 47. Ad Nat. II, 11.

Adv. Valent. 4. De Pall. 4. Ad Nat. I, 5. II, 10.
 Lupanar Apolog. 40 „*lupanaribus operantibus*“. Ibid. 35 „*lupanaris novi habitus*“. De Idol. 15 „*lupanaris novi facies*“.
 Lurconianus De Anima 33 „*Lurconiana condimenta*“.
 Luriditas Adv. Marc. IV, 8 „*luridati delinquentiae maculis*“.
 Lusio Adv. Valent. 6.
 Lusitare Ad Nat. II, 13.
 Lusorius De Spectac. 18 „*lusoria scena*“.
 Luteus De Pall. 4 „*luteo unctio*“.
 Luxuria (== ardor impudicus, libido) Ad Nat. II, 13.
 Luxurari cum aliqua (== concumbere) Ad Nat. I, 10.
 Lymphaticus De Anima 50.
 Lymphatus De Bapt. 5.
 Lytrotes (== Hores) Aeon Adv. Valent. 9.

M.

Macaria Aeon Adv. Valent. 8.
 Macariotes Aeon Adv. Valent. 8.
 Macellum De Ieiun. 15 „*macelli claves tibi tradidit*“. De Resurr. Carnis 61 „*ad macellum corrodendam*“. Apolog. 21.
 Macerare lavacro faciem morosiorum De Virg. Vel. 12.
 Maceratio victus De Ieiun. 3.
 Machaera De Praescript. Haeret. 43. Adv. Marc. IV, 29. Scorp. 10. Adv. Marc. III, 14 „*mach. allegorica*“. Adv. Iud. 13 „*mach. conditionalis*“. De Pudic. 14 „*mach. spiritalis*“.
 Machina Ad Nat. I, 18 „*mach. confingendi corporis*“.
 Machinari Ad Scap. 2 „*mach. ultionem*“.
 Mactare De Ieiun. 16 „*mactat gulam suam idole*“.
 Maculae lignese (nostrum *maser*) De Pall. 5.
 Madescere (== emolliri, moveri) De Orat. 16.
 Maerere et Haerere De Resurr. Carnis 31. crit.
 Magia De Anima 57. De Idol. 9. Scorp. 1. Ad Uxor. II, 5 „*magiae aliquid operari*“.
 Magicas De Spectac. 2 „*magicae devinationes*“.
 Magis Apolog. 23 „*magis proxima est*“. De Idol. 11 „*magis proximum*“.
 — (== potius) De Resurr. Carnis 45 „*magis illud prius est*“. De Pudic. 16 „*magis est*“. Adv. Marc. IV, 19. De Anima 31 „*magis est ut*“.
 — (== frequentius) De Pudic. 1. De

Pacitent. 9 „*is actus, qui magis cum vocabulo exprimitur*“.
 Magis comparativi ellipsis Apolog. 2. Ad Nat. I, 4. 7. 8. 12. II, 9. 12. C. s. v. Ellipsis.
 — velle Adv. Marc. IV, 15.
 Magister Apolog. 40 „*mag. inaccus.*“
 Ad Nat. I, 7 „*mag. sacerdotum*“. Ad Scap. 4. Ad Martyr. I „*magistri didicitorum*“.
 Magisterium De Pall. 5 „*magist. quatuor*“. De Patient. 1 „*mag. exhibendi*“.
 Magna Corona, dies Libero Ioni, h. Corona 7.
 Magnalis sentire Ad Uxor. II, 7.
 Magnanimis De Patient. 12.
 Magnes, lapis, Adv. Hermog. 44.
 Magnificus Adv. Marc. V, 8. crit.
 Magni facere De Spectac. 92.
 Magnificare De Spectac. 22. De Ch. Femin. II, 11. Ad Nat. I, 18.
 Magnus et Magus conf. Apolog. 22. crit.
 Magus Apolog. 22. De Praescript. Haeret. 43. De Idol. 9. De Pudic. 5.
 Maieestas Apolog. 6 „*maiest. legum*“. Ibid. 22. Ad Nat. I, 17. Adv. Valent. „*maiestatis census*“.
 Maior aetas Apolog. 9. h. e. omni. — ignis De Praescript. Haeret. 2.
 Malagma Ad Nat. II, 5.
 Male esse Ad Nat. II, 5 „*male est et letudine*“. De Anima 19 „*quibus aedificio male est*“. De Praescript. Haeret. 24.
 Maleficus Adv. Marc. I, 18 „*malef. stella*“.
 Maletractatio De Pudic. 13.
 Malignitas Adv. Marc. II, 28 „*malig. tes et malitiae*“.
 Maliloquium Apolog. 45. De Spectac. 2.
 Malitiae spirituales (== spiritalia murtiae, daemones) Adv. Valent. 22.
 Malitiositas Adv. Marc. III, 15. 23.
 Malle sequente coniunctivo simpliciter, ut, Adv. Hermog. 16.
 — alicui De Pall. 1 „*maluit Romae deus*“. Apolog. 25. crit. De Pall. „*malle alicui aliquid*“.
 — quietem De Anima 31.
 Malleus (in manu Plutonis) Apolog. II.
 Malum Adv. Valent. 10 „*malum ferre*“. De Carne Chr. 8 „*ignus ille multiplex*“. Adv. Valent. 10 „*in malis res est*“.
 Malus (== ὁ πορνηδός) Apolog. 22. I. Culta Femin. II, 5. De Idol. 16. II. Ad Uxor. II, 3., et saepius.
 Mammonas De Patient. 7. Adv. Marc. IV, 33. De Fuga in Persec. 12. II. De Corona 12.
 Menare De Anima 10 „*momentis impati*“

- Sed** et Scilicet confus. Ad Scap. 2. Ad Nat. 1, 13. De Corona 6. De Praescript. Haeret. 44. De Anima 50. Adv. Marc. IV, 34. Adv. Hermog. 4.
- Sed** et Si confus. Ad Nat. 1, 2. De Carne Chr. 22. crit.
- Sed** (= tamen) De Monog. 6. De Pudic. 8. 17. De Pall. 3. Adv. Marc. II, 7. 17. 25. III, 17. IV, 16. 22. V, 9. 10. 11. De Resurr. Carnis 60. Adv. Hermog. 34. Adv. Marc. II, 3.
- Sedatio** (= ἡρέμησης) Adv. Marc. IV, 33 „sedat. legis et prophetarum“.
- Sedilis** Ad Nat. 1, 12 „sedile crucis“.
De Spectac. 27 „sedilia hostium dei“.
- Seducere** aliquid aliqua re Ad Nat. 1, 6.
- Seges** frumentaria De Anima 16.
- Segressus** (= segregatus) De Anima 18.
- Selgicus** De Pall. 3 „Selgiae oves“.
- Sellisternium** Ad Nat. 1, 10.
- Semaxius** Apolog. 50.
- Semel** (= in perpetuum) De Fuga in Persec. 2. De Corona 13. Scorp. 1. Apolog. 9. 10. 11. 12. 23. 41. Adv. Marc. IV, 8.
— et iterum De Praescript. Haeret. 30.
- Semen** De Anima 26 „semini stupida“.
Ad Nat. 1, 16 „seminum dispersio“.
De Pudic. 6 „seminis limus“.
- Sementatio** De Spectac. 8.
- Sementivus** De Ieiun. 4.
- Semesus** Ad Nat. 1, 7.
- Seminalis** Ad Nat. II, 12 „seminalia caeli“.
Adv. Marc. I, 13 „terram seminaria demessam“.
- Seminare** Apolog. 21 „semin. sanguinem Christi“.
Ibid. 7 „semin. mendacium“.
- Seminarium** Ad Nat. 1, 14 „semin. infamiae nostrae“.
De Exhort. Castit. 6 „semin. generis“, h. e. concubitus.
- Seminium** De Praescript. Haeret. 33 „seminia ex illis sumpsisse“.
- Semitractatus** De Fuga in Persec. 1 „semitractata materia“.
- Semper** De Pall. 1 „principes semper Africae“.
- Senarius** versus (= hexameter) Ad Nat. II, 12.
- Senecta** De Anima 56.
- Senectus** De Cultu Femin. II, 6. De Paenit. 11. Scorp. 6 „post stadii senectutem“.
Apolog. 4 „post tantae auctoritatis senectutem“.
- Senescere** De Resurr. Carnis 30 „senescentes sepulturae“.
De Paenitent. 6 „poma senescentia“.
De Pall. 4 „studia senescentia“.
De Exhort. Castit. 6.
- Senex** domesticus Apolog. 39.
- Senium** De Resurr. Carnis 30. 57 „senium sepulturae“.
De Anima 46 „senia lapidum“.
De Resurr. Carnis 32 „senium requietae atque reconditae sepulturae“.
Ibid. 45 „senium alicuius substantiae“.
Adv. Marc. III, 15 „indutus nominum senio“.
- Sensualitas** De Anima 38.
- Sensus** De Anima 2 „de publico sensus“.
De Pudic. 19 „aliud in sensu est“.
De Anima 21 „sensus sunt passiones“.
De Fuga in Persec. 4.
- Sententialiter** De Carne Chr. 18 „sentent. et definitive pronuntiare“.
- Sentina** De Anima 55 „sent. subdivialis“.
De Carne Chr. 20 „sent. inferni sanguinis“.
- Sentire** aliquid impatienter De Patient. 7.
— c. genit. Adv. Valent. 18 „nihil sentiens eius“.
- Sepelire** in sidera Ad Nat. II, 15.
- Sepia** Adv. Marc. II, 20 „sepiae isti“.
- Septem collium plebs** Apolog. 35.
— idolorum tabula De Idol. 10.
— maculae capitalium delictorum Adv. Marc. IV, 9.
- Septemplex** Adv. Valent. 20 „sept. scena caelorum“.
- Septenarius** De Anima 25 „sept. spiritus“.
- Septimontium** De Idol. 10. Cf. Ad Nat. II, 15.
- Sepulchrum** De Resurr. Carnis 37 „sepulchra stabula cadaverum“.
Ibid. 19 „sepulchrum animae“.
Ibid. 44.
- Sepultor** Adv. Marc. IV, 42. De Anima 46 „sep. civium turbinum“.
- Sepultura** Apolog. 37. De Idol. 11. De Anima 56 „sepulturae mora“.
De Resurr. Carnis 27. Ibid. 30 „sepult. senescens“.
Ibid. 32 „sepulturae senium“.
- Sequela** De Patient. 5. De Carne Chr. 20 „sequ. abruptae unitatis“.
- Sequester** (= cui custodia rei, proprie de qua disceptatur, commissa est) De Resurr. Carnis 51. 63. Adv. Prax. 27 „sequ. dei et hominum Christus“.
- Sequestrare** (= sequestri commendare, depositum servare) De Resurr. Carnis 38. 27 „sequestrantur nsauleis corpora“.
Adv. Valent. 25. De Patient. 15. De Anima 14. 25. 55. 58.
- Sequestratorium** De Resurr. Carnis 52 „seminibus sequestratorium terra est“.
- Serapeum** Ad Nat. 1, 10.
- Serapis** Ad Nat. 1, 10 „Serape“.
Ibid. „Serapem“.
Ibid. II, 8 „Serapidem“.
- Serapiacus** Apolog. 39 „Serapiacae coenae“.
- Sericatus** De Pall. 4.
- Sericum** De Pall. 4. De Cultu Femin. II, 13 „sericum probitatis“.
- Sermo** De Virg. Vel. 4 „sermo lacini-

- aus^{us}. Adv. Ind. 9 „sermo dei bis acutus“. De Anima 36 „sermo veteranosus“. Ibid. 28. Adv. Prax. 7 „sermo“, h. e. vox. Ibid. „sermonis nativitas“.
- Sermo Aeon Adv. Valent. 7. 8. 12. 36.
- Serpens Adv. Valent. 2. Adv. Hermog. 11 „de serpentibus parvuli luderint“.
- Serram reciprocare De Corona 3.
- Servatrix De Resurr. Carnis 12.
- Servulus De Idol. 10.
- Serviliter Ad Nat. II, 6.
- Servitium De Patient. 2 „servitia elementorum“. Adv. Marc. II, 17 „servitia“, h. e. servi.
- Servitus Ad Uxor. I, 7 „servitute matrimonii iterata“. De Cultu Femin. II, 7 „serv. ornatus“. Ad Nat. II, 5 „servitutes et officia elementorum“. Apolog. 27 „serv. poenalis“.
- Serus Adv. Marc. IV, 26 „serum tempus“. De Ieun. 1 „serae escae“.
- Servus Adv. Marc. I, 7 „servorum nomina Alexander, Darius, Holofernes“. De Idol. 18 „servus Christi“.
- Sessiae columnae, a sementationibus, De Spectac. 8.
- Sessus (= consessus) De Spectac. 3. crit.
- Severus et Verus confus. Apolog. 5.
- Sexus De Spectac. 17 „sex. pudoris“. Ad Uxor. II, 3 „sex. officia“. De Resurr. Carnis 61 „sex. pigrior“. Ibid. „sezum a congressione subducere“. Adv. Valent. 32 „sexui despoliari“, h. e. non fungi.
- Si (= si quidem) De Pudic. 13. Ad Nat. I, 9.
- ♣ (= an) Ad Mart. 2. Apolog. 6. 8. 13. 21. 23. 25. Adv. Prax. 21. De Anima 33 „si non“.
- forte (= *εἰ τύχοι*, scilicet, nempe, utique) De Corona 5. De Ieun. 14. De Fuga in Persec. 1. Ad Mart. 2. Apolog. 16. De Anima 8. 46. Adv. Marc. II, 2. III, 4. IV, 17. V, 12. De Resurr. Carnis 52. 63. Adv. Valent. 2. Adv. Hermog. 36. De Anima 57. De Carne Chr. 14.
- utique (elliptice, uti Si forte) Apolog. 49. De Cultu Femin. I, 9. Adv. Marc. IV, 7. 30.
- quando Ad Nat. II, 14. De Pudic. 1. Adv. Marc. III, 15. V, 3. 7.
- tamen Adv. Marc. II, 6. 27. IV, 9. V, 17. Adv. Valent. I, 18. De Resurr. Carnis 6. Adv. Prax. 28.
- et et Et si De Resurr. Carnis 61.
- quis (= quisquis) De Anima 19. De Pall. 2 „si quae missilia“. Ibid. 5 „si quid interula subter est“. Apolog. 19 „si quis istos aut probat aut revincit“.
- Sibyna (= venabulum) Adv. Marc. IV, 1.
- Sic — sic pro Sic — et De Iei Siccare aliquid ab aliquo De Iei Sicubi De Pall. 1. 2. Adv. Marc. V, 19. Scorp. 13. Adv. Valent. Prax. 17 „sicubi alibi“.
- Sige (vel Siga) Aeon Adv. Valent. Sigillarum De Orat. 12 „sigillis nicorum“. Adv. Valent. 12.
- Sigillarius Adv. Valent. 18 „sigill. trinsecus ducta“. De Anima 6 lario motu superficiem intus sigill. Pall. 4 „signaculis squamarum“ log. 21 „signac. corporis“. Ad III, 22 „signac. frontium“. De: 24 „signac. fidei“. Ibid. 4. A. 8. 11 „signac. prophetarum Ch. Ad Nat. II, 5 „signacula temp. Adv. Valent. 1 „signac. lingu.“
- Signare (= signo notare, con confirmare, obsignare sigillo, absolvere) Ad Uxor. II, 5 „sigillum, corpusculum“. Scorp. 1 adversus venenatos morsus“. rona 11 „signata fide“. Adv. Ad Nat. II, 15. Apolog. 21. II, 12 „ea origo Saturno sig. h. e. adsignatur. Apolog. 10 „signatus numus“. De Patient. Nat. II, 12 „nec fideliora eius quam in ipsa Italia signata Apolog. 48 „signatum et ipsi manae resurrectionis exemplum Hermog. 29., ubi est pro signo vel insignire. Adv. Valent. I. Marc. I, 26.
- Signatio Ad Uxor. II, 8 „signa. I Significantia De Resurr. Carnis 21 „ficantiae figuratae suspicio“. Ad II, 19 „significantiae legis“. II „significantiis obumbrata“.
- Signum Adv. Ind. 9. 11. Adv. M. 13. IV, 39.
- Silentium rerum Apolog. 37.
- Silicernium Apolog. 13.
- Silva Ad Nat. II, 9 „silvam error. dere“. De Exhort. Castit. 6. A. „silvam legum caedere“. De 10. De Praescript. Haeret. 37. alicuius caedere“, proverb.
- Silvicola De Pall. 4.
- Similitudo (= *ὁμοίωμα*, simi parabola) De Paenit. 8. 12. E. 5. 12. Adv. Marc. IV, 1. 11. V, 18. Adv. Iud. 10.
- Simplex De Cultu Femin. II, 4. Valent. 2. Scorp. 1. De Iei „simplicis gulae reus“.
- Simplicitas Ad Nat. II, 2 „simp

re (de calceis) De Pall. 5.
 edictum Adv. Marc. IV, 14.
 rdiium De Anima 3.
 quem aliquid (= deducere, intro-
 re, docere) Adv. Valent. 11.
 De Bapt. 12. De Anima 15 „ind.
 isma“. De Carne Chr. 3. 26. De
 in Persec. 10. De Resurr. Car-
 9 „ind. deum“. De Ieiun. 1 „ind.
 s gulae“. De Fuga in Persec. 1
 ordinem alicui“. Adv. Marc. II,
 Apolog. 15 „ind. deum“.
 mbuere Adv. Marc. V, 7.
 rus Adv. Prax. 12. crit.
 re Adv. Iud. 13.
 re De Exhort. Castit. 3. Adv.
 nt. 29. Adv. Marc. IV, 29 „indul-
 ae“, h. e. dona.
 re (= concedere, dare) Apolog.
 9. De Bapt. 10. De Exhort. Ca-
 5. 6.
 r Adv. Marcionem IV, 9 „ind.
 “.
 entum incorruptibilitatis Ad Uxor.
 re Adv. Marc. I, 19 „ind. in hae-
 “.
 re De Pall. 4.
 ri vino Adv. Marc. V, 18.
 tor Adv. Marc. V, 18.
 abilis De Anima 24.
 atus De Anima 9.
 abilis Adv. Marc. I, 4.
 abilis De Resurr. Carnis 18.
 abilis Adv. Valent. 26. 37.
 ativus Adv. Valent. 27.
 abilis De Idol. 24 „inenat. pro-
 um“.
 pitabilis Adv. Valent. 37.
 itus Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 abilis Apolog. 34.
 rientia De Anima 20 „inexperien-
 “.
 guibŕis Adv. Prax. 1.
 abilis De Idol. 24.
 re De Anima 23. 53.
 re Apolog. 23. 39. Ad Nat. I, 5.
 De Ieiun. 16. De Pudic. 1. De
 ma 6. 13. De Pall. 5. De Anima
 Adv. Marc. I, 3.
 De Cultu Femin. II, 2 „inf. as-
 ere“. De Anima 17 „inf. sen-
 “. Adv. Valent. 22 „inf. in ali-
 “. h. e. infamatio.
 c. genit. Apolog. 39.
 furtivus Ad Nat. I, 7.
 re Adv. Marc. I, 14.
 ria (= quae infantes amat) Ad
 I, 2. Cf. *Puerarius*.
 De Anima 19. 26 „inf. animosa“.
 Monog. 11 „inf. fidei“. De Anima

19 „inf. ligni“. Ad Nat. I, 7 „in-
 fantiae“, h. e. infantes.
 Infantia (= impotentia fandi) De Pall. 6.
 Infanticida Apolog. 4. Ad Nat. I, 15.
 Infanticidium Ad Nat. I, 15. Apolog. 2
 „infanticidia degustare“.
 Infatigabilis De Exhort. Castit. 5.
 Infatuare De Idolol. 9 „inf. sapient-
 tiam“.
 Infectus (= non factus) Adv. Marc. I, 7.
 Infelicitas De Paenitent. 3 „inf. perfici-
 endi“. De Spectac. 10 „infel. turis
 et sanguinis“.
 Infecire De Anima 6 „inf. micas“. Adv.
 Marc. III, 10.
 Inferi De Anima 7. 54. 58. De Resurr.
 Carnis 17. 43. 48. Adv. Marc. III, 24.
 IV, 34. De Fuga in Persec. 12. Apo-
 log. 47.
 Inferiae De Spect. 12 „inferiarum dies“.
 Inferius c. accus. Adv. Valent. 23.
 Infernus De Resurr. Carnis 61 „infernus
 forata in viro et femina“.
 Infestatio Apolog. 1.
 Inficere (aliquem alicuius rei) De Pu-
 dic. 14.
 Infidelis De Spectac. 23.
 Insigere fidem Apolog. 48.
 Insingere De Cultu Femin. II, 5.
 Infinitivus finalis Apolog. 22. 39. Adv.
 Valent. 3 „damnare praeventit“. Ibid. 7
 „accedunt movere“. Ibid. 9 „prorum-
 pit inquirere“. Ibid. 14 „prosiluit in-
 quirere“. Adv. Hermog. 19 „fecit esse“.
 De Resurr. Carnis 5 „provocant rha-
 toricari“. Ibid. 52 „erupit ostendere“.
 Adv. Hermog. 1 „sumpsit ponere“.
 Adv. Marc. I, 17 „erupit dicere“.
 Ibid. IV, 31 „invitare venit“. Ibid.
 IV, 22 „discessit percutere“. Ibid. IV,
 33 „processit annuntiare“. Ibid. V, 11
 „recenseri praevenerunt“. Ibid. IV, 31
 „venit invitare“. Ibid. III, 18. IV, 19.
 Ad Nat. II, 3 „credi propositit“.
 Scorp. 1. Ad Scap. 5. De Bapt. 5. De
 Pall. 1. De Pudic. 13. 21. De Exhort.
 Castit. 10.
 — pro accus. c. infln. Adv. Marc. V, 14.
 Apolog. 25. Ad Nat. I, 3. De Paeni-
 tent. 6. De Pudic. 9. De Pall. 2. De
 Carne Chr. 4.
 — substantive positum De Pudic. 9. De
 Resurr. Carnis 7 „totum vivere“. De
 Anima 45 „sapere“.
 — pro ut De Ieiun. 7 „impetravit im-
 plere“. De Pudic. 2.
 — pro gerundio De Exhort. Castit. 10
 „occasio non habere“. Adv. Marc. V,
 16 „zelus errore detipere“.
 Infirmus c. genit. Adv. Marc. II, 8 „inf.
 dominandi“.

- Adv. Marc. IV, 10. De Carne Chr. 11. crit.
- Nec et Adv. Marc. IV, 24.
- (= neve) Adv. Marc. IV, 36.
- non Adv. Marc. V, 14.
- Necdum (= nondum vero) Adv. Ind. 8.
- Necessaria (= necessitates) De Corona 8.
- Necessarie Adv. Marc. V, 2.
- Necessarius (comparat.) De Patient. 11 „necessarius“. De Testim. Animae 4 „necessarius tententia“. De Cultu Femin. I, 4 „necessariores operae“. De Carne Chr. 7 „necessarius aliquid“. Adv. Marc. I, 17 „necessarius“. Ibid. IV, 19 „necessarius“. De Pudic. 12. crit. De Resurr. Carnis 31.
- (= socius, conscius) De Idol. 11.
- Necesse est (aliquem) De Pall. 5.
- Necessitas De Pudic. 16 „necess. carnis“, h. e. matrimonii. Apolog. 13 „necess. domestica“. Ibid. 45 „ex necessitate delinquenti“. Adv. Marc. IV, 12 „necessitatem opponere“. Ibid. IV, 14 „necessitates“, h. e. angustiae. De Corona 11 „necessitates“.
- Necrothyton De Spectac. 13.
- Nectere controversiam alicui Adv. Marc. V, 18.
- Necubi Apolog. 9. Adv. Prax. 1.
- Nedum ut Adv. Marc. I, 23.
- Negare De Carne Chr. 7 „neg. parentes“. Adv. Marc. I, 1 „Euxianus qui dicitur, natura negatur“ sc. esse.
- Negatio De Corona 14 „neg. vercondiae“.
- Negator De Praescript. Haeret. 11. De Resurr. Carnis 39.
- Neglegere de aliqua re Ad Nat. I, 10.
- Negotiari De Cultu Femin. II, 11 „ut negotietur luxuria“. De Pudic. 3. De Exhort. Castit. 10 „negotiaberis magnam substantiam sanctitatis“. Scorp. 6 „negot. livores“.
- Negotiatio Ad Mart. 2. De Idol. 11. Ad Nat. II, 5 „negot. mundialis“.
- Negotiator Apolog. 47 „negot. famae et vitae“.
- Negotiosus De Anima 30. Adv. Marc. II, 18 „neg. scrupulositas“.
- Negotium De Cor. I. Scorp. 5 „neg. facere alicui“. Adv. Marc. II, 1. De Virg. Vel. 1 „neg. pati“. De Anima 2 „neg. navare alicui“. Ad Scap. 4 „neg. partiri“. De Res. Carnis 7 „neg. carnis gessit“. De Pudic. 17 „negotia libidinis“. Adv. Marc. IV, 34 „neg. impudicium“. Ibid. IV, 29 „negot. agere alicui“. Adv. Ind. 9 „negotia proeliorum dolus, asperitas, iniustitia“. Apolog. 46 „neg. divinum, non philosophiae“. De Anima 2 „neg. curiositatis“.
- Nemo Adv. Marc. I, 6 „tantis re culis neminem“. Apolog. 47. nis rebus neminem“. Ad Nat. — (= nullus) Adv. Prax. 13 „et praeter unum deum“. De Resur. nis 13. Apolog. 11. Ad Ux. Adv. Marc. I, 25. IV, 22 „nemo Nempe enim Ad Mart. 3.
- Neomonia et Numenia De Idol.
- Neophytus De Praescript. Haeret. Adv. Marc. I, 20.
- Nepotari Apolog. 46.
- Nequam De Spectac. 4 „nequam tus“. Et saepius alicui appella daemones.
- Nervus De Corona 8 „nervus in strinxit“. Apolog. 8 „nervi dinem“.
- Nex mortis Adv. Ind. 13 „ad nec cem tradiderunt“.
- Nidor Apolog. 22. 23. 25 „nidor De Ieiun. 16 „nidor spiritus Ad Uxor. II, 6. Ad Mart. 2 „a sparis verberari“. De Anima nidoribus philosophiae“. De Nidorosus Adv. Marc. V, 5 „nidor eristica“.
- Nigratus Adv. Marc. IV, 8 „nigratus tenebris“.
- Nihil (= non) Apolog. 11. 41. I ctac. 1.
- facere (= οὐδὲν ποῦν) Adv. II 9, 15.
- habere Adv. Marc. IV, 15.
- tale Adv. Marc. V, 15.
- et Nisi conf. Adv. Hermog. 1
- Nimietas Adv. Hermog. 43.
- Nimis plurimum Adv. Ind. 13.
- Niniviticus De Ieiun. 16 „Ninivitic stitium“.
- Nisi pro Praeter Adv. Marc. II, 1 24. 36.
- redundat Adv. Marc. IV, 21.
- quod De Virg. Vel. 11. Adv. I, 28. II, 2. III, 8. IV, 17. 23 Valent. 19. Adv. Hermog. 18.
- quia Adv. Marc. IV, 22. 24.
- si Adv. Marc. IV, 12. V, 13. Hermog. 15.
- Nivescere De Pall. 3.
- Nocenter Apolog. 14.
- Nocentia Apolog. 40 „nocentiae in exactor“. Adv. Marc. II, 13.
- Nocere c. accus. De Exhort. Cas
- Nodose De Resurr. Carnis 46 sias“.
- Nolentia Adv. Marc. I, 25.
- Nomen (= nomen Christianum) I Scorp. 10. De Resurr. Carnis I
- Nominalis De Idol. 16 „nominalis lemnitas“.

- Nominatio Apolog. 23.
 Nominatorius De Anima 13 „*nominatoria*
 pericula“.
 Nominatus De Anima 13 „*nominatoria*
 pericula aut vota“.
 Non per hyphen nominibus iunctum De
 Resurr. Carnis 3 „*non Christianus*“.
 Apolog. 2. 35. 45. Ad Nat. I, 2. 17.
 II, 3. De Patient. 6. Adv. Marc. IV. 31.
 V, 15. 16.
 — et Omnino conf. Adv. Valent. 36. crit.
 — abundat post *Nullis nisi* De An. 55.
 Nona De Ieiun. 10 „*nona* dirimendis sta-
 tionibus“. Ibid. „*non ultra nonam*
 ieiunandum“.
 Nonesse reverentiam De Praescr. Haer. 42.
 — (= scire, posse) Apolog. 35. Adv.
 Marc. V, 4.
 Nostras Scorp. 10 „*nostrates*“, h. e. Chri-
 stiani. Adv. Marc. V, 16 „*nostratem*
 deum“.
 Nota De Paenit. 6 „*notae* militum“. Ad
 Nat. I, 17 „*notam* figere“. Ad
 Notarius Ad Scap. 4.
 Notatio De Ieiun. 2.
 Novacula De Spectac. 23 „*novacula* mure
 vultum“.
 Novamen Adv. Marc. I, 20 „*nov. novum*“.
 Ibid. IV, 11 „*novare novamen*“.
 Novare novamen Adv. Marc. IV, 11.
 Novatio De Ieiun. 13. Adv. Marc. V, 2.
 Novellitas De Anima 28. Adv. Prax. 2.
 Novellus Apolog. 21.
 Novianus De Pall. 4 „*Noviani* fullones“.
 Novissime (= denique) De Carne Chr. 24.
 Novitas De Pall. 1. 4. De Ieiun. 10. De
 Virg. Vel. 1 „*novitates* admittit disci-
 plina“.
 Novitiolus De Paenit. 6 „*novitioli*“, h. e.
 catechumeni. Apolog. 47 „*novitiola*
 paratara“.
 Novus Apolog. 35 „*novus ac novus*“. Ibid.
 8 „*nova* anima“, h. e. modo nata.
 Nox Ad Nat. I, 16 „*nox* adultera“.
 Noxietas Apolog. 2.
 Noxius Apolog. 16 „*noxius* mercenarius“.
 Ibid. 9. 15. 44.
 Nubere (de utroque sexu) De Corona 13
 „*non nubendum* ethnicis“. Ibid. 4
 „*nuptum* venire“. De Monog. 7. 11.
 Ad Uxor. I, 7. De Exhort. Castit. 6.
 De Ieiun. 1. De Pall. 4. Adv. Valent.
 32. Adv. Hermog. 1. Adv. Marc. IV, 38.
 Nubicala et Nuhecula Adv. Valent. 20.
 Ad Nat. I, 5.
 Nubilus De Pall. 2. Apolog. 40. De Pa-
 tient. 15. De Resurr. Carnis 16 „*nub.*
sordibus“.
 Nucetum Adv. Valent. 20.
 Nudare (= aperire, patefacere) De Re-
 surr. Carnis 2.
 Nudipedalia De Ieiun. 16. Apolog. 40
 „*nudip. demantare*“.
 Nudipes De Pall. 5.
 Nuditas De Anima 33.
 Nudus Apolog. 6 „*nuda* theatra“, h. e.
 non tecta.
 Nullificamen Adv. Marc. III, 7.
 Nullificare De Ieiun. 15.
 Nullificatio Adv. Marc. IV, 14.
 Nullus nominibus propriis ad emphasin
 additum Apolog. 5 „*nullus Hadrianus*
 — *nullus Vespasianus*“ cett. Cf. s. v.
 Aliquis.
 — (substantive) Apolog. 8 „*infantum nul-*
lius inimicum, *nullius* reum“. De Co-
 rona 10. Scorp. 6. Ad Scap. 2. 4. De
 Idol. 11. 18.
 — origini (= sine origine) Ad Nat.
 II, 12.
 — (= neuter) Adv. Hermog. 15.
 Num et Non De Carne Chr. 4. crit.
 Numerarius De Fuga in Persec. 12 „*nu-*
meria fuga“, h. e. redemptio.
 Numerare (= enumerare) Adv. Marc.
 V, 20.
 Numerose Adv. Prax. 12 „*num. loqui*“,
 h. e. pluraliter.
 Numerus De Exhort. Castit. 7 „*numerus*
 incipit post unum“.
 Numus De Paenit. 6 „*numus* examinare“.
 Ibid. „*numus* sculptus, rarus, adul-
 ter“.
 Nunc de tempore praeterito Adv. Marc.
 IV, 19. 22. 25. III, 15. De Carne Chr.
 23. Adv. Prax. 23.
 — et Tunc Adv. Iud. 13. crit.
 Nundinae libidinum De Pall. 4.
 Nundinare abusu Ad Nat. II, 13.
 Nundinaticus De Virg. Vel. 3 „*nundina-*
ticia cepita“.
 Nunquam non Adv. Hermog. 2.
 Nuntiatio Ad Nat. II, 1.
 Nuntiator Ad Nat. I, 7.
 Nuper de tempore dudum peractio Ad
 Nat. I, 14.
 Nuptialis De Idol. 16 „*nuptialium* so-
 lemnitas“.
 Nuptiae (= matrimonium) Adv. Valent.
 32. De Exhort. Castit. 1. 9. 2 „*nup-*
tias sublatas restaurare“. Ibid. 12
 „*nuptias* bonas facere“. De Virg. Vel.
 11 „*nuptiarum* passio“. Ibid. 17 „*in*
nuptias incidere“. De Ieiun. 2. De
 Pudic. 6. Ad Uxor. II, 8. De Monog.
 1. 6 „*nuptias* ingerere“.
 Nus Aeon Adv. Valent. 7. 10. 12.
 Nusquam fieri (= perire, nusquam am-
 plius reperiri) Adv. Hermog. 34.
 Nutare et Nutare Apolog. 47.
 Nutricare Adv. Marc. II, 19.
 Nutricula Adv. Valent. 3.

Tam non — quam nec De Anima 20.	Tempo
Tanti (= tot) De Anima 30. De Idol. 6.	stiri
Adv. Marc. II, 5. Apolog. 1. 40. 50.	Tempo
Ad Natl. I, 10. Ad Scap. 4.	gitur
Tanto abest (= tanto magis abest) De	Tempta
Testim. Animae 2. Adv. Marc. I, 23.	Tempta
II, 11. III, 6. Apolog. 34. De Resurr.	dina
Carnis 18. 23. 33.	Tempo
Tantum quod (= nisi quod, vixdum)	Tenax
Apolog. 3. Ad Natl. I, 4. Adv. Marc.	Tender
IV, 26. 29. 31. Adv. Valent. 38.	luxu
Tantum ut Adv. Marc. V, 3.	Tenebr
Tantundem De Carne Chr. 20. 24. De	cavit
Anima 23.	Tenebr
<i>Ταντινοφρόνησις</i> De Ieiun. 12.	Tenebr
Tardabilis De Anima 43 „rigore tarda-	Tenebr
bili“.	Tener
Tardare (intrans.) Adv. Marc. IV, 24.	tatis'
Tardus De Idol. 12 „cum etiam sepelire	Tenere
<i>tardum</i> fuit fidei“.	Ad S
Tauræa Ad Martyr. 5 „tauræas venato-	De F
rum“.	alica
Taxare Adv. Marc. IV, 20. 27. 28. V, 12.	„ten
19. 20. De Anima 49. De Resurr.	Tenere
Carnis 15. 50.	neres
Tector albarius De Idol. 8.	Tenerit
Tectorium De Idol. 8 „ <i>tectoria</i> inducere“.	tias“
Telinum De Pall. 4.	Tenor
Temerarius (= quod temere et sine arte	De T
st) Ad Natl. II, 17. Apolog. 25 „ <i>teme-</i>	Tenax
<i>raria</i> de caespite altaris“.	runt
Temere (= sine haesitatione) De Pall. 4.	Apol
Temperamentum Adv. Marc. IV, 7. De	I, 24
Anima 25 „ <i>temper.</i> tortile“.	17
Temperare De Resurr. Carnis 2. Apo-	„ver
log. 42. 33 „ <i>temperans</i> maiestatem	Tepidq
Caesaris infra deum“. Ibid. 2 „ <i>temp.</i>	Tergive
tormenta quaestioni“. Ibid. 22 „ <i>temp.</i>	Termin
ambiguitates“. Ibid. 47 „ <i>temp.</i> onus	loba
voluminis“. De Pudic. 21 „ <i>temp.</i> ali-	min.
quem ad delinquentiam“. Ibid. 8 „ <i>ali-</i>	Terra
<i>orsum temp.</i> “. De Resurr. Carnis 16	rona
„ <i>temperatus</i> veneno calix“. Ibid. 5	Anim
„ <i>temperatur</i> in nos aries“. Ad Natl.	Iud.
I, 12 „ <i>temperatum</i> sub terra granum“.	virgo
Ibid. 1, 2 „ <i>temp.</i> fidem“.	„ <i>terr</i>
Temperatura De Anima 43. 25 „ <i>temper.</i>	cor“.
meridionalis“.	homc
Tempestivitas (= forma) Adv. Marc. III,	Terrent
14. Adv. Iud. 14. .	Tertium
Tempestivus (= <i>ώρατος</i>) Adv. Iud. 9	Testa
„ <i>temp.</i> decore“. Adv. Marc. V, 2.	Carni
Templatum Apolog. 42.	Testari
Temporalis Apolog. 48. De Idol. 23. De	Testatio
Resurr. Carnis 21 „ <i>temporalis</i> iudicia	Testimo
dei“.	Testimo
Temporalitas De Pall. 1.	V, 14
Temporaliter (= ad tempus) Adv. Iud. 2	Testis
„ <i>tempor.</i> observata lex“.	bns s
Temporaneus De Resurr. Carnis 27.	IV, 2.
Temporarius Adv. Iud. 4.	

- IV, 17 „lineae insistere“. Ibid. I, 7
 „lineis claudere“. Ibid. V, 1 „lineis
 iisdem dimicare“. De Carne Chr. 17.
 De Resurr. Carnis 57.
- Linimentum De Resurr. Carnis 49 „secundum
 liniamenta Christi incedentes“, h. e. in sanctitate, veritate, iustitia. De Resurr. Carnis 55 „liniamenta agnoscibilia“. Ibid. 6. 14. 49. 61.
- Lingua De Patient. 8 „linguae amaritudo“. De Resurr. Carnis 61 „linguae pulans temperantur dentibus“. Adv. Marc. IV, 37 „linguae tarditas“. De Patient. 6 „linguae venenum“.
- Linguatulus Ad Nat. I, 8.
 Linguatus De Anima 3 „linguata civitas“.
- Linoire abacum De Idol. 21.
 Linum ardens Adv. Iud. 9.
 Linteatus De Testim. Animae 2 „lintepallium“.
- Linteus De Corona 8. De Spectac. 26.
 Linteolum De Virg. Vel. 17.
- Lippire Adv. Marc. I, 2 „lippientibus singularis lucerna numerosa est“.
- Liquore De Pall. 3.
 Liquere De Pall. 3. Scorp. 6 „etiam Africae liquit“. De Carne Chr. 17.
- Liquido esse Apolog. 1 „quid sit liquido in causa Christianorum“.
- Litare De Patient. 10 „litare deo honorem“. Adv. Valent. 2 „litaverunt sanguine testimonium Christi“. Adv. Iud. 5.
- Litigare De Corona 11.
 Litterae De Idol. 5 „malae litt.“ Ibid. 23 „litt. vicariae oris nostri“. De Corona 7 „litt. saeculares“. Ad Nat. II, 12 „litt. divinae“. Apolog. 22 „litt. sanctae“. Adv. Prax. 1 „litteras pacis revocare“. De Anima 17 „litt. primae“, h. e. rudimenta.
- Litterator De Idol. 9.
 Litteratura Apolog. 18. 47 „litter. divina“. De Idol. 10. Ad Nat. I, 10. II, 2. 12.
- Litura Adv. Marc. V, 16.
 Localis De Resurr. Carnis 21 „localia iudicia dei“.
- Λόγος Apolog. 21. Adv. Prax. 5.
 Loculus Apolog. 6 „loculi cellae vinariae“. De Cultu Femin. I, 8. De Anima 20.
- Locus De Fuga in Persec. 11 „loci minoris Christianus“. De Anima 25 „locis muliebribus sequestratum semen“. De Carne Chr. 7 „locus receptorius“. De Pall. 4 „tunc locorum“. Apolog. 31 „in aliquo loco casus invenimur“. De Anima 46 „privatus loci“.
- Longinquare De Pudic. 5.
 Longinquus De Spectac. 2 „de longinquo“. Ibid. 22. De Idol. 13.
 Longum est si Ad Martyr. 4.
 Loquella Adv. Marc. IV, 11. Ad Nat. I, 8 „loquellam formare“.
- Loqui (= alloqui, dicere, appellare) Adv. Marc. IV, 22. Adv. Hermog. 31.
 Lorica De Anima 15 „lorica pectoris“. Loricare De Anima 38. De Ieiun. 12.
 Lubricus (= inconstans) Adv. Hermog. 41.
 Lucar Scorp. 8.
 Lucere Adv. Marc. V, 16 „lucet vanitas liturae“.
- Lucerna De Pudic. 7 „lucernae spiculum lumen“. Adv. Iud. 9 „luc. Christo Iohannes“. Ad Nat. I, 13 „lucernarum ritus Iudaicus“.
- Lucernatus De Idol. 15 „lucernata inna“.
- Lucifuga De Resurr. Carnis 47 „lucif. scripturarum“. Adv. Valent. 3 „lucif. bestia“.
- Lucius et Lucius Titius, nomina ficta, Apolog. 3. Ad Nat. I, 4.
 Lucri ducere Adv. Marc. V, 20.
 — habere De Corona 11.
 — facere De Resurr. Carnis 42.
- Lucrificare De Praescript. Haeret. 24.
 Lucro facere (= lucri facere) Ad Uxor. II, 7. Cf. De Praescript. Haeret. 24. crit.
 — et Lucrificare De Resurrect. Carnis 42. crit.
- Lucreti Ad Nat. II, 11 „luclantes sponsae“.
- Luculenter De Resurr. Carnis 11.
 Ludere De Pall. 3 „de corio suo ludere“, proverbium. Apolog. 29. De Pudic. 6. 14. 22. Ad Nat. II, 10 „lud. calculis“. Apolog. 23 „lud. miracula“.
- Ludicrae meridianorum crudelitates Apolog. 15.
 Ludificare De Anima 17.
 Ludus meridianus Ad Nat. I, 10.
 Luere (= solvere, exsolvere) De Idol. 13.
 Lumen Apolog. 39 „post lumina“. De Cultu Femin. I, 2 „lumina lapillarum“. De Pudic. 8. De Pall. 1 „luminis concilium“. Apolog. 11 „lumina florent“.
- Luminaria caelestia Adv. Marc. II, 3. Adv. Prax. 12.
 Luminosus Scorp. 10. De Fuga in Persec. 14 „luminosa nox Christi“.
- Luna Adv. Hermog. 29 „luna, solatium tenebrarum“. De Resurr. Carnis 12 „lunae specula“.
- Lunula De Cultu Femin. II, 10.
 Lupa Apolog. 25 „lupa prostitutissima“.

accusat. pro ablat. structum
40. De Carn. Chr. 1. crit. De
Scorp. 11. De Fuga in Per-
de Idol. 15. Adv. Marc. II, 22.
atione nstrumental De Re-
rnis 44. crit. Adv. Marc. V, 20
lege⁴. De Idol. 7. 22. De
3. De Bapt. 19.
(= aperte) De Anima 17.
esse De Idol. 15.
esse Apolog. 2. De Pudic. 14.
nti Apolog. 23. De Praescript.
5.
o Adv. Hermog. 32. Adv. Marc.
o De Anima 10.
sse De C. Iu. Fem. II, 9.
num Adv. Iud. 13. 14. De
4. Adv. Prax. 22. De Idol. 3.
40.
(= in primis) De Pudic. 17.
m — in tantum Adv. Hermog.
Prax. 10.
Adv. Valent. 2. Adv. Marc.
m introire (= nasci, inno-
Apolog. 5.
De Carne Chr. 11. De Resurr.
55. De Corona 11. Scorp. 9.
script. Haeret. 38. Adv. Marc.
V, 7. 19.
(= frustra) Adv. Hermog.
script. Haeret. 29.
Apolog. 49. Ad Nat. 1, 2.
lis Adv. Prax. 15. 16.
Scorp. 1. 12 „*inacrescit nau-*
De Spectac. 22.
ilis Apolog. 17. Scorp. 7.
De Pall. 4.
(?) De Virg. Vel. 4.
Adv. Hermog. 36. 44. Apo-
Ad Nat. II, 11. De Anima 6.
Anima 21.
isibilis Adv. Valent. 11. 27.
rmog. 43.
o Adv. Marc. I, 29.
De Pall. 3 „patagio inaurator⁴.
De Cultu Fem. I, 2.
De Idol. 9.
De Praescript. Haeret. 37 „inc-
a⁴.
tunica Ad Nat. I, 18.
De Pall. 4 „inc. gloriae⁴.
„inc. sinapia⁴.
De Pall. 4.
Adv. Marc. V, 14. Adv. Her-
m.
genit. Adv. Marc. II, 25.
recundum Ad Nat. I, 16.

Incidere Adv. Marc. I, 9 „*inc. titulum⁴.*
Apolog. 25. Cf. De Pudic. 10.
— (= supervenire) Apolog. 50.
Incinctus De Corona 7.
Incircumcissus Adv. Iud. 2.
Incircumscriptus Adv. Hermog. 38.
Incitator Ad Nat. II, 3.
Inclamatio Adv. Marc. IV, 15 „*incl. au-*
sterior⁴.
Inclarescere De Resurr. Carnis 20 „*in-*
claruit lingua mutorum⁴.
Inclinare fidem De Testim. Animae 1.
Includere (= perficere, implere) De
Paenitent. 6.
Incognoscibilis Adv. Marc. II, 27. crit.
Incolare De Resurr. Carnis 26.
Incolatus Apolog. 22. De Corona 13.
De Anima 57 „*inc. inferum⁴.* Ad
Nat. II, 5. De Resurr. Carnis 9.
Incommiscibilis De Anima 12. 21.
Incommunis De Pall. 3.
Incomparabilis (c. dat.) Adv. Hermog. 7.
Incompassibilis Adv. Prax. 29.
Incomprehensibilis Apolog. 17. 48. Adv.
Valent. 7. 9. 11.
Inconcessibilis De Pudic. 9 „*inconc. pec-*
cata⁴.
Inconcinuitas Adv. Hermog. 41.
Inconcussus Adv. Marc. I, 19 „*incon-*
cussa pax⁴.
Incondite De Fuga in Persec. 3 „*inc.*
convenire in ecclesiam⁴. De Pudic.
14 „*inc. agere⁴.*
Incongressibilis Adv. Marc. II, 27.
Incongruens Adv. Hermog. 2.
Incongruentia De Anima 6. Adv. Marc.
II, 25 „*incongruentias⁴.*
Inconsiderans Adv. Marc. II, 29 „*incon-*
siderantissimus⁴.
Inconsiderantia De Resurr. Carnis 51.
Inconsiderate De Praescript. Haeret. 26.
Inconsiderato et Inconsiderate De Prae-
script. Haeret. 1.
Inconstans c. genit. Ad Nat. II, 2.
Inconstantia victus Adv. Marc. V, 3., h. e.
conversationalis ambiguitas.
Incontaminabilis Adv. Marc. IV, 9.
Incontemplabilis De Resurr. Carnis 55.
Adv. Marc. V, 11.
Incontemptibilis Apolog. 45.
Incontinens De Ieiun. 16 „*incont. gulae⁴.*
Incontradictibilis Adv. Marc. IV, 39 „*in-*
contradictibilis⁴.
Inconveniens (c. dat.) De Carne Chr. 3.
Inconvenientia Adv. Marc. IV, 16.
Inconvertibilis De Carne Chr. 3. De An.
21. Adv. Hermog. 12.
Incopiosus De Ieiun. 5 „*inc. solitudo⁴.*
Incoquere lanas De Cultu Fem. II, 10.
Incorporabilis Adv. Marc. III, 17.
Incorporalis Apolog. 47. Ad Nat. II, 11.